PSYCHOLOGIA
EMPIRICA
METHODO SCIENTIFICA PERTRACTATA,

QUA EA, QUÆ

DE ANIMA HUMANA

INDUBIA EXPERIENTIÆ FIDE CONSTANT, CONTINENTUR

ET

AD SOLIDAM UNIVERSÆ

PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ AC THEOLOGIÆ NATURALIS TRACTATIONEM VIA STERNITUR.

AUTORE

CHRISTIANO WOLFIO,
ACADEMIÆ MARBURGENSIS P. T. PRO-RECTORE.

FRANCOFURTI & LIPSIÆ, MDCCXXXII.

PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGERIANA.

SERENISSIMO PRINCIPI
AC DOMINO,
DOMINO
WILHELMO,
HASSIÆ LANDGRAVIO, PRINCIPI
HERSFELDIÆ, COMITI CATTIMELIBOCI,
DECIÆ, ZIEGENHAINÆ, NIDDÆ ET
SCHAUMBURGI
&c. &c.

POTENTISSIMI SUECORUM
REGIS, HASSIÆ LANDGRAVII,
IN TERRIS HÆREDITARIIS
VICARIO,

EXERCITUS EQUESTRIS FOEDERATI BELGII
GENERALI LOCUM TENENTI,

LEGIONIS PRÆTORIANÆ DESULTORIÆ
CHILIARCHÆ,

NEC NON
OPPIDI TRAJECTI MOSANI SUPREMO
PRÆFECTO BELLICO,
&c. &c.

PRINCIPI AC DOMINO
LONGE CLEMENTISSIMO.

PRINCEPS SERENISSIME,
DOMINE
LONGE CLEMENTISSIME.

Antæ ſunt, quæ mentem Tuam exornant, & quibus inter ſummos omnis ævi Principes caput auguſtum extollis, ut, ſi quis ea facundia præditus foret, quæ iis deſcribendis ſufficeret, is vivis coloribus depictum daret,

ret, quicquid de Mente humana ſublime ac heroicum cognoſci poteſt. Utinam mihi eſſent vires, quas iisdem deprædicandis non ſine ſucceſſu impenderem! Atat tenuitatis ipſarum mihi probe conſcius valde vereor, ne eas potius obſcurem, quam illuſtrem. Præſtat igitur ſilere & monere tantummodo ſeros nepotes, quibus tanti Principis memoria ſemper ſacra erit, ut Hiſtoricorum volumina quævis antiquiſſima & recentiſſima evolventes, id omne Tibi tribuendum eſſe agnoſcant, quicquid unquam in Principibus venerabunda mente deprædicarunt, quotquot unumquodque vero ſuo pretio æſtimare didicerunt. Quoniam in hoc Opere, quod ſub Pſychologiæ

empiricæ nomine in publicum profero, facultates mentis humanæ omnes ea, qua fieri potuit, ſolertia explico, & ad dotes atque virtutes, quæ mentem humanam ornare poſſunt, intimius perſpiciendas facem præfero; ſingularis mihi ratio fuit, cur, PRINCEPS SERENISSIME, opus hoc ad pedes SERENITATIS TUÆ humillima mente deponam. Accedit vero hæc altera non minus ſingularis, quam ſilentio transmitti nefas eſto! Quemadmodum Ariſtotelem, Philoſophum ſummum, hodienum felicem prædicat Orbis eruditus, quod ALEXANDRI M. gratia frueretur, ut ejus munificentia perficere poſſet, quod alias fruſtra tentaſſet; ita me non minus felicem præ-

dica-

dicabit ætas futura, quod Tua gratia adjutus perficere mihi detur, quod dudum animo volvi, vaſtum illud philoſophiæ opus, cujus jam quintum in publicam lucem prodit volumen. Gratiæ illius ſummæ ſuſpiciendos indies experior effectus, ad tam arduum opus, quod aggreſſus ſum, continuandum maxime proficuos, immo apprime neceſſarios. Quoties enim Tuam, PRINCEPS CLEMENTISSIME, in me clementiam intueor, toties vires langueſcentes refici animumque mihi addi ſentio ad vincendum improbo labore omne, quod objicitur, obſtaculum. Meum igitur fuit, PRINCEPS SERENISSIME, Tuam in me gratiam publico cultu venerari ac ad poſterorum memoriam

riam commendare. Eodem adeo vultu hunc, quem humillime offero, librum intueri ut digneris, quo autorem ejus hactenus adſpicere ſolitus es, demiſſe rogo. In vota jam totus reſolvitur animus. Servet Te, Principum Decus, Deus Optimus Maximus, & omni felicitatis genere locupletet! Ita vovet

PRINCEPS SERENISSIME,
DOMINE CLEMENTISSIME,
SERENITATIS TUÆ

humillimus & ſubjectiſſimus cultor
CHRISTIANUS WOLFIUS.

PRÆFATIO.

PSychologiæ primam partem in lucem proferimus, quam empiricam appellare ſuevimus, propterea quod de anima tradit, quæ experientia magiſtra addiſcuntur, eruendo notiones ex iis, quæ in nobismetipſis obſervamus. Diſciplina hæc utilitates longe maximas ſpondet. Explicantur in ea facultates animæ humanæ ſingulæ, quibus utimur tum in rebus cognoſcendis, tum in rebus gerendis, tum in actionibus liberis determinandis. Logica docet uſum facultatis cognoſcendi, præſertim ſuperioris, quem intellectum dici-

mus, in certa rerum cognitione comparanda. Quamobrem ſi quis ea, quæ in Logica traduntur, intimius perſpicere voluerit, ei facem præferet doctrina de facultate cognoſcendi, ejus præſertim parte ſuperiori. Non inanem ideo operam ſumet, qui, ubi probe cognita atque perſpecta habuerit, quæ prima Pſychologiæ empiricæ parte, de facultatis cognoſcendi parte tam inferiore, quam ſuperiore docemus, Logicæ inprimis theoriam omnem accuratæ diſcuſſioni ſubjicit: animadvertet enim lucem inexpectatam, qua præcepta ejus perfuſa plenius ac intimius intelliguntur, & amplioris multo uſus agnoſcuntur, quam antea videbantur, ubi mens ſeipſam adhuc veluti per nebulam quandam intuebatur. Uſum facultatis cognoſcendi expendit quoque Ars inveniendi, eumque facile principem. Quamobrem in hac certo tramite progredi non licet, niſi inſtar fili Ariadnei ſit Pſychologiæ de facultate theoria. Traditur nempe ibidem modus inveſtigandi veritatem nobis adhuc incognitam tum recto uſu facultatis inferioris, tum facultatis ſuperioris, tum per utriusque rite celebratum connubium. Utramque igitur facultatis cognoſcendi partem penitus perſpectam habere debet,

qui

qui in arte inveniendi apertis oculis videre nec talpa cœcior esse debet. Singularem facultatum animæ usum docet Logica probabilium, eumque utilitatis longe maximæ. Quamobrem quando hæc philosophiæ pars longe utilissima excoletur, non minus is, qui eidem in formam artis redigendæ studebit, verum etiam ceteri, qui præceptis ejusdem rite intelligendis ac ad usum transferendis operam navabunt, non aliis utentur perspicillis, nisi quæ Psychologia empirica suppeditat, ubi in singulis dignoscendis & agnoscendis acumen suum desiderari non patientur. Rectam actionum liberarum directionem philosophia moralis monstrat. Nullus itaque est in hac nobilissima philosophiæ parte, qui facultatis animæ humanæ omnes nondum a facie novit. Non alia profecto causa est, quod hactenus philosophi omnem virtutum ac morum praxin ad artis formam non redegerint, quam quod minime perspexerint, quomodo per leges, quas sequuntur facultates animæ, eædem arbitrio nostro subjiciantur earundemque usu actiones liberæ eo dirigantur, quo tendere debent, ut adeo singularum actionum huma-

narum determinationes atque directiones per constantes quasdam leges non minus intelligibili modo explicentur & ex natura animæ a priori deducantur, quam in Physica actiones corporum ac pendentes inde mutationes in universo hodie explicari solent. Oculatam faciemus fidem, quando Metaphysica absoluta, & jure naturali ad umbilicum perducto, Ethicam methodo nostra pertractabimus. Tum vel fugitivo oculo eam percurrenti patebit, quantus sit Psychologiæ empiricæ in praxi morum usus. Immo idem jam elucescet in Philosophia practica universali, in qua generalem illius praxeos theoriam tradituri sumus. Habet etiam usum Psychologia empirica insignem, sed hactenus non animadversum in ipsa notione juris naturalis & obligationis naturalis investiganda & evolvenda: qui denuo ex Philosophia practica universali elucescet. Immo in Jure naturali nobilissima pars officiorum erga seipsum, quæ scilicet officia erga animam complectitur, nondum perspectis penitus animæ facultatibus rite constitui nequit: id quod ex Corpore Juris naturalis, quale locupletissimum daturi sumus, abunde patebit. Inprimis autem in parte philosophiæ moralis semiotica, quæ Ars conjectan-

jectandi hominum mores dici ſuevit, inexpectatum præſtat uſum Pſychologia empirica: id quod luculenter conſtabit, ubi fundamenta hujus Artis in Philoſophia practica univerſali excitabimus & in Philoſophia morali de ſignis virtutum ac vitiorum trademus, quæ ad interiorem mentis ſtatum divinandum conducunt. De rebus gerendis Politica agit. Nos doctrinam civilem ex jure naturali & philoſophia morali tanquam principiis propioribus deducimus. Quamobrem cum multus ſit Pſychologiæ in Jure naturæ ac Philoſophia morali uſus, mediantibus præceptis Juris naturalis atque Ethicæ in philoſophiam moralem redundat. Enimvero non opus eſt ut ad uſum hunc mediatum provocemus; habet enim uſum immediatum maxime præclarum in philoſophia civili, non modo ubi de cura Principis circa animam ſubditorum agitur, verum etiam in aliis ejus capitibus: quemadmodum palam erit, ubi Politicam luci publicæ expoſituri ſumus. Reſtat uſus prorſus eximius, qui ſolus Pſychologiam empiricam commendare, immo indiſpenſabilem ejus neceſſitatem commonſtrare poterat, nimirum is qui in Theologia naturali conſpicitur.

 Quan-

Quando enim eam luci publicæ expoſituri ſumus, palam erit niſi notionibus diſtinctis facultatum mentis præſuppoſitis ad diſtinctas attributorum divinorum notiones perveniri haud quaquam poſſe. Quantum vero interſit ut eorundem notiones diſtinctas poſſideamus, tum dilucide conſtabit, quando in Jure naturali de officiis erga Deum, in philoſophia morali de pietate ceterisque virtutibus theologicis, in Teleologia de Deo ex operibus naturæ cognoſcendo & in ipſa Theologia naturali de methodo in hac cognitione obſervanda acturi ſumus. Quæ de uſu Pſychologiæ empiricæ diſſeruimus, non in eorum numerum referenda ſunt, quæ magis optanda, quam ſperanda videntur: neque enim loquimur niſi experta. Ac ideo provido conſilio Pſychologiam empiricam a rationali ſejungere placuit, ut inconcuſſa maneant tam arduæ molis fundamenta. Cum enim in Pſychologia rationali naturam mentis humanæ ac eſſentiam explicemus & inde eorum, quæ in mente obſervantur, rationem a priori eliciamus, novo quodam & invidendo auſu; in hiſtoria autem literaria peregrinus ac hoſpes ſit neceſſe eſt, qui ignoret eum regnare in orbe

eru-

erudito morem, ut quæ noviter detecta ſunt non admittantur, niſi poſtquam per aliquod temporis ſpatium impugnata, in invidiam adducta & extirpationi proxima fuerint: fundamenta doctrinarum generi humano utiliſſimarum ne ad ſpeciem quidem labefactari conſultum duximus. Quamobrem ſi quis hebetioris fuerit ingenii, quam ut Pſychologiam rationalem capiat; is eadem ſepoſita, immo ſi libuerit damnata ad philoſophiam practicam ſtatim progrediatur certo perſuaſus ſe non minus inoffenſo tramite per ſpatioſum illius campum progreſſurum, quam cui hoc datum fuerit ut animam ſuam a priori cognoſcat. Quamvis vero in Pſychologia empirica non tradamus niſi quæ certa experientiæ fide conſtant & quæ unusquisque in ſeipſo experiri poteſt, modo facultates ſuas ad eum gradum evexerit, ut ad exercitia huc requiſita fuerint aptæ; hoc tamen non obſtante methodi noſtræ leges ſecuti omnem doctrinam in eum ordinem digeſſimus, ut alia ex aliis deducantur & ſequentia ex antecedentibus demonſtrentur. Id inprimis neceſſarium eſſe duximus, ut evidenter conſtaret,

pro-

propositiones singulas esse rite determinatas & definitiones iis demonstrandis sufficere, quæ inde demonstrari debent, consequenter utrasque esse principia ad ratiocinandum utilia ac in disciplinis ceteris cum fructu adhibenda. Ut vero alia ex aliis deduci possent, singulas facultates eo ordine explicavimus, quo in modificationibus animæ sese exerunt. Atque hoc nomine non modo facultatem cognoscendi contemplamur, antequam ad facultatem appetendi considerandam pedem promovemus; verum etiam utriusque partem inferiorem a superiori accurate distinguimus, & in explicanda utraque ab inferiori ad superiorem eodem tramite progredimur, quo in exercitio facultatum ab illa ad hanc continuus fit progressus. Taceo cetera, quæ ex ipsa lectione rectius innotescunt. Ceterum qui in posterum tantorum, quos prædicavi, fructuum participes fieri voluerint, in Psychologia empirica assidui sint, donec in notionibus, quas familiares experiuntur, plenissima luce fruantur, quam lectori discendi animo accedenti animitus apprecamur. Dabam Marburgi Cattorum d. 19. Aprilis 1732.

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ PROLEGOMENA.

§. 1.

Sychologia empirica est scientia stabiliendi principia per experientiam, unde ratio redditur eorum, quæ in anima humana fiunt. *Psychologiæ empiricæ definitio.*

Psychologiæ empiricæ definitionem jam dedimus in Discursu præliminari Logicæ præmisso (§. 111). Monuimus quoque ibidem (*not.* §. 112), cur a Psychologia rationali eam distinguamus. Principia Psychologiæ, quæ a posteriori stabiliuntur, maximam habent per universam philosophiam practicam, immo per omnem quoque Theologiam tam naturalem, quam revelatam, utilitatem. Quamobrem cum in Psychologia rationali tradantur, quæ, cum principiis nondum obviis nitantur, in disputationem adducuntur; ea, quæ veritatibus arduis tanquam fundamentum substerni debent, ab illis separari conveniebat. Sed de iis, quæ jam alibi legi possunt, plura non dicimus.

§. 2.

Quomodo psychologia empirica doctrina innotescat.

Quoniam in Psychologia empirica per experientiam stabiliuntur ea, quæ de anima humana traduntur (§. 1); ea autem experimur, quæ ad perceptiones nostras attenti cognoscimus (§. 664 *Log.*); *quæ ad Psychologiam empiricam spectant, attentione ad ea facta, quæ nobis consciis in anima nostra fiunt, innotescunt.*

Propositio hæc duplicem habet usum. Etenim hinc primo liquet, quomodo ad cognitionem eorum perveniatur, quæ in Psychologia empirica docentur: id quod inventoribus prodest. Secundo autem ex eo intelligitur, quomodo ea, quæ in Psychologia empirica traduntur, & rite intelligi, & ad examen revocari possint: id quod eos juvat, qui certam rerum psychologicarum notitiam sibi comparare student. Nimirum notiones psychologicas inventurus id agere debet, ut anima plurimas operationes ex se elicere possit: ita enim multorum experiundorum aderit occasio. Ab iis enim, quæ fiunt in anima, colligimus, quæ fieri possunt eaque ad notiones determinatas revocamus. Quæ vero in Psychologia traduntur, ea ut in se experiatur, vel in talia, quæ experitur, resolvat, operam dare debet, qui verbis respondentes notiones habere & de earum veritate certus esse voluerit. Ex ipsa autem tractatione constabit, quod hoc studium quovis pacto ipsimet juvemus.

§. 3.

Habitus ad psychologicas notiones invenienda requisitus.

Quoniam in Psychologia traduntur, quæ experientia magistra innotescunt (§. 1), ea vero singularia sunt (§. 665 *Log.*), eum, quæ in Philosophia docentur, cujus pars Psychologia empirica est (§. 111 *Disc. prælim.*), accuratis definitionibus explicari (§. 116 *Disc. prælim.*) & ad propositiones determinatas revocari debeant (§. 121 *Disc. prælim.*); *Dogmata Psychologiæ empiricæ inventurus pollere debet habitu ea, quæ experimur, ad definitiones accuratas & ad propositiones determinatas revocandi*: qualem habitum possibilem esse constat (§. 708 *Log.*).

Hæc

Hæc non una de causa monemus. Etenim ad hoc conducit, ne quis se huic labori parem existimet, qui tamen eidem maxime impar est, irrito successu tantum opus aggressurus. Deinde hinc intelligimus, cur Psychologia hactenus propemodum deserta fuerit ac parum exculta. Docemur denique ad notiones psychologicas inveniendas plurimum adjumentum afferre notiones ontologicas, quales esse directrices in notionibus universalibus eruendis in Horis subsecivis A. 1729 Trim. Vern. n. 4. §. 2 & seqq. ostendimus.

§. 4.

Psychologia empirica principia suppeditat rationali. Etenim in Psychologia rationali ratio reddenda est eorum, quæ in anima nostra fiunt (*§.* 58. 31 *Disc. prælim.*). Enimvero in Psychologia empirica stabiliuntur principia, unde ratio redditur eorum, quæ in anima humana fiunt (§. 1). Ergo Psychologia empirica principia suppeditat rationali. *Usus Psychologiæ empiricæ in rationali.*

Hinc jam alias (*not.* §. 111 *Disc. prælim.*) monuimus, Psychologiam empiricam Physicæ experimentali respondere. Constat enim Physicam quoque experimentalem dogmaticæ principia suppeditare. Quemadmodum itaque Physicæ experimentali indefessam operam navare debet, qui rerum naturalium cognitionem veram curæ cordique habet; ita etiam in Psychologia empirica assiduus sit necesse est, qui certam animæ cognitionem desiderat. Patebit vero in progressu plura de anima humana certo cognosci posse, quam vulgo existimetur, si Psychologia empirica rite excolatur.

§. 5.

Psychologia empirica inservit examinandis & confirmandis iis, quæ de anima humana a priori eruuntur. Quoniam enim in Psychologia empirica ea traduntur, quæ attentione ad ea facta, quæ nobis consciis in anima nostra fiunt (*§.* 2), cognoscuntur; si quæ de anima humana a priori eruta fuere, cum iis conferenda sunt, quæ in Psychologia empirica per experientiam stabiliuntur. Quodsi enim cum iisdem eadem sunt vel consentiunt, ea veritati consentanea esse dubitari nequit: sin vero eidem repugnant, ea a veritate abhorrere palam est *Usus alter.*

(§. 567 *Log.*). Quodſi in Pſychologia empirica nondum reperitur, quod a priori de anima fuit evictum; beneficio aliorum, quæ in Pſychologia empirica traduntur, attentio ad mentem noſtram dirigenda & in eo defigenda, quod eidem reſpondere debet, ut appareat, utrum eidem conveniat, nec ne. Et ſi quid occurrat, quod ad obſervationem reduci nequit; videre licet, num cum eo, quod ex principio in Pſychologia empirica ſtabilito conſequitur, idem ſit, vel num ex eo, quod a priori erutum, ſequatur aliquid in Pſychologia empirica ſtabilitum. Apparet itaque Pſychologiam empiricam inſervire examinandis atque confirmandis iis, quæ de anima humana a priori eruuntur.

Atque in eo Pſychologia empirica denuo convenit cum Phyſica experimentali: etenim experimentis quoque utimur tanquam examinibus dogmatum phyſicorum, ſive ex aliis experimentis, ſive ex his, quæ ex aliis experimentis deducta fuere, porro erutis. Pſychologia rationalis tradit ea, quæ a priori de anima innoteſcunt (§. 58 *Diſc. prælim.*). Quamobrem patet, Pſychologiam rationalem promovere incrementum empiricæ, etſi ex ea principia mutuetur: cum fœnore enim reddit, quod ab ea mutuatum fuerat. Equidem non impoſſibile videtur, ut ea absque Pſychologiæ rationalis auxilio a poſteriori ex obſervationibus deriventur; enimvero id commode fieri non poſſe ipſo facto docemur. Deficit attentio ad obſervationes, ſine qua advertere non datur, quæ in anima fiunt. Veritates a priori deductæ nos commonefaciunt eorum, quæ obſervari debent, & alias cogitationem noſtram effugiunt. Eædem modum inſinuant, ſine quo eorum, quæ in nobis contingunt, conſcii eſſe non poſſumus. Experta loquimur, quæ illi quoque experturi ſunt, qui in Pſychologicis notionibus ſibi familiaribus reddendis operam collocabunt. Imitatur ea in re Pſychologus Aſtronomum, qui ex obſervationibus eruit theoriam, & theoriam, quam eruit, per obſervationes denuo comprobat, ac ope theoriæ ad obſervationes deducitur, quæ alias cogitationem ipſius minime ſubiiſſent. Atque ideo in Pſychologia rationali interferuntur demonſtrationibus, quæ ad empiricam referri debebant. Et, ubi Pſychologia empirica conditur, ubi rationalis jam exculta, plurimis principiis locupletari poteſt, quæ alias ægre in

eadem

eadem locum habitura fuissent. Optime igitur sibi consulit, qui studium Psychologiæ rationalis cum empirica constanter conjungit, etsi consultum nobis fuerit illam ab hac separari.

§. 6.

Psychologia empirica principia tradit juri naturali. In jure naturali demonstratur, quænam actiones sint malæ, quænam bonæ (§. 68 *Disc. prælim.*). Constat vero ex iis, quæ de jure naturali & gentium dicta sunt in Horis subsecivis A. 1729 Trim. brum. n. II. §. 6, 15. ac suo tempore evidentius demonstrabitur in Philosophia practica universali, atque ex ipso Juris naturalis systemate apparebit, rationem actionum, cur bonæ atque malæ sint, a natura humana desumi, consequenter etiam ab iis, quæ menti humanæ insunt. Quare cum in Psychologia empirica contineantur, quæ nobis consciis in anima nostra fiunt (§. 2); ex iis quoque desumendas esse rationes actionum intrinsece bonarum, vel malarum apparet. Psychologia igitur principia juri naturali tradit (§. 866 *Ontol.*). *Usus Psychologiæ empiricæ in jure naturali.*

Obtinet id inprimis in officiis hominis erga animam suam.

§. 7.

Psychologia empirica inservit Theologiæ naturali eique principia tradit. In Theologia enim naturali agimus de Deo ejusque adeo attributis (§. 57 *Disc. prælim.*). Ostendemus autem in Theologia naturali, nos ad notiones attributorum divinorum pervenire, quatenus notiones eorum, quæ menti humanæ insunt, ab imperfectionibus seu limitationibus liberamus. Quoniam itaque in Psychologia empirica traduntur notiones distinctæ eorum, quorum mens sibi in se conscia esse potest (§. 2); in formandis notionibus attributorum divinorum Theologiæ naturalis cultorem juvat, adeoque Theologiæ naturali inservit. *Usus ejusdem in Theologia naturali.*

Enimvero quoniam in Psychologia empirica, ut modo diximus, notiones distinctæ traduntur eorum, quæ menti hu-

manæ insunt; ab iis principia generalia abstrahere licet de omni ente, quod similitudinem quandam cum anima habet, quanta scilicet ad genus quoddam constituendum sufficit (§. 710 *Log.*), hoc est, de Spiritu in genere. Quare cum etiam Deus Spiritus sit, quemadmodum in Theologia naturali demonstrabitur; ad eum quoque principia ista applicari possunt (§. 346 *Log.*). Psychologia itaque empirica Theologiæ naturali principia tradit.

Hinc intelligitur Theologiam naturalem multis defectibus laborare debere, nisi Psychologia empirica probe fuerit exculta. Quo profundius in hac versatus fueris, eo uberiorem in illa lucem experieris. Notiones enim attributorum divinorum fiunt distinctæ ac determinatæ, & hinc ad ratiocinandum utiles: id quod non modo in omni philosophia practica & Theologia naturali experimentali, verum etiam in ipsa Theologia revelata usum multiplicem habet.

§. 8.

Usus in philosophia practica.

Psychologia empirica philosophiæ practicæ principia tradit. Demonstrationem jam dedimus (§. 92 *Disc. prælim.*), cum ostenderemus, philosophiam practicam ex Metaphysica principia petere debere, si in ea omnia demonstranda sint: quam adeo ibidem vide.

Non alia profecto ratio est quam Psychologiæ empiricæ neglectus, quod in Ethica præsertim praxis virtutum colendarum & vitiorum fugiendorum prorsus fuerit deserta. Quæcunque enim de ea dici possunt, ad appetitum determinandum redeunt: in appetitus autem determinationem omnes omnino perceptiones influunt. Quamobrem quæ in Psychologia de appetitus determinatione stabiliuntur principia, ea in Ethica ad casus speciales transferuntur. Aliam longe faciem induit omnis morum philosophia, ubi luce Psychologiæ collustratur, tumque demum judicium certum fieri potest, quousque virtutes in potestate sint & quænam nos ab earum cultura arceant. Immo quæ de philosophia morali evicimus, ad ipsam quoque Theologiam moralem applicari possunt ac debent. Non liberabuntur libri, qui de ea scribuntur, a sterilitate, nisi ubi Psychologiæ periti ad eam in systema redigendam animum appellent: id quod non simplici

vice

vice me monuisse memini. Clarius autem hæc intelligentur, ubi philosophiæ moralis systema ex principiis psychologicis a priori deductum dederimus.

§. 9.

Psychologia empirica principia tradit Logicæ. Demonstrationem denuo dedimus, cum ostenderemus, quænam Logica principia habeat (§. 89 *Disc. prælim.*): quam adeo ibidem vide. *Usus in Logica.*

Nimirum si rationem a priori reddere velis regularum logicarum, ad ea recurrendum, quæ de facultate cognoscendi in Psychologia traduntur. Quamobrem etiam Logicam demonstrativa methodo tradituri, de tribus mentis operationibus, notionum differentia formali terminorumque usu tradidimus, quæ in Psychologia empirica sedem propriam habent, & passim per eam deprehendes principia ex Psychologia empirica mutuata. Logicæ igitur tanto uberiorem lucem affundi deprehendes, quo penitius in Psychologia mentem humanam inspexeris. Possent alia bene multa de utilitate Psychologiæ empiricæ tradi; sed hæc sufficere possunt ad culturam Psychologiæ iis persuadendam, quibus certa Dei ac sui cognitio virtutisque studium curæ cordique est. Et ea fini nonnulla repetere libuit, quæ ex Discursu præliminari præsupponi poterant.

§. 10.

Studium Psychologiæ empiricæ animum sciendi cupidum multa voluptate perfundit & voluptatis capacem reddit, quæ alias in ipsum non caderet. Etenim Psychologia empirica ea tradit, quæ nobis conSciis in anima nostra fiunt (§. 2). Quare cum animus sciendi cupidus ex cognitione acquisita voluptatem percipiat; ex sui inprimis cognitione certa voluptatem percipere debet, consequenter cum animæ cognitio ex Psychologia empirica acquisita certa sit (§. 567 *Log.*), ex studio psychologico voluptatem percipere debet. *Voluptas studii psychologici.*

Quoniam in Psychologia empirica cognoscimus principia, unde ratio eorum, quæ in anima humana fiunt, redditur (§. 1), ratio vero eorum, quæ enti insunt, vel inesse possunt, ex ipsius

ipſius eſſentia tandem petitur (§. 157 *Ontol.*); in ea cognoſcimus, tum quæ in numero eſſentialium ſunt, tum quæ rationem ſuam in iis habent. Jam vero qui novit ea, quæ menti humanæ ſunt, multo rectius de perfectione mentis judicare valet quam alter, qui eadem ignorat: id quod per ſe patet. Quare cum inferius oſtendatur ex ſenſu perfectionis percipi voluptatem eamque eſſe tanto majorem, quanto profundius perfectionem rimeris; per ſtudium pſychologicum animus hominis capax redditur voluptatis, quæ alias in eum minime caderet.

Conſtat ex Horis ſubſecivis A. 1729 Trimeſtr. Æſt. n. I. & Trim. Autumn. n. I. & A. 1730 Trim. Brum. n. I. & Trim. Vern. n. I. ſinceram illam voluptatem, quæ homines maxime decet, eſſe eam, quæ ex cognitione veritatis tam naturalis, quam revelatæ virtutisque tam naturalis, quam chriſtianæ percipitur. Hanc igitur voluptatem ut plenius ac certius percipiamus, Pſychologiæ ſtudio obtinetur. Quoniam vera hominis felicitas, quæ in hac terra in ipſum cadit, in perceptione iſtius voluptatis conſiſtit, quemadmodum ſuo tempore in philoſophia practica univerſali demonſtraturi ſumus; quanti momenti ſit ſolida Pſychologiæ empiricæ cognitio hinc innoteſcit. Ceterum ex ipſa tractatione conſtabit, non impoſſibile eſſe, ut certam ac fœcundam de anima humana cognitionem conſequamur. Patebit fallere præjudicium commune, quod immaterialitas animæ obſtet, quominus poſitivi quid de eadem cognoſcamus.

FINIS PROLEGOMENORUM.

PSYCHO-

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ
PARS I.
DE
ANIMA HUMANA
IN GENERE
ET
FACULTATE COGNOSCENDI
IN SPECIE.

SECTIO I.
DE ANIMA IN GENERE.

CAPUT I.
De existentia animæ humanæ.

§. 11.

Fundamentum cognitionis existentia animæ.

Os esse nostri rerumque aliarum extra nos constitutarum conscios quovis momento experimur. Non opus est nisi attentione ad perceptiones nostras, ut ea de re certi simus (*§.664 Log.*).

Nemo miretur, nos talia proponere, quæ unicuique obvia sunt, nec quisquam in dubium vocaverit. Facimus hoc jubente methodo. Ubi enim aliquid demonstrandum, sumenda quædam sunt, cum nulla nisi ex assumtis procedat demonstratio. Quæ vero assumuntur, vel evidentia, vel per se clara esse debent, quod vel ante jam fuerint demonstrata, vel absque probatione concedantur. Ad classem posteriorem pertinet propositio præsens.

§. 12.

Certitudo illius fundamenti.

Nos esse nostri conscios ipsa dubitatione confirmatur. Pone enim te dubitare, utrum tui rerumque aliarum extra te conscius sis, nec ne. Non negare potes, te dubitare, cum ipsemet hoc affirmes (§. 28 *Ontol.* & §. 205 *Log.*). Unde vero nosti te dubitare, nisi ex eo, quod dubitationis tuæ tibi conscius sis? Hoc ipso igitur te tui conscium esse affirmas, cum te de eo dubitare asseveras. Te igitur tui esse conscium ipsa dubitatione confirmatur.

Utemur hoc principio ad demonstrandum gradum evidentiæ, qua nititur cognitio existentiæ sui ipsius aut, si mavis, animæ.

§. 13.

Principium cognoscendi existentiam sui.

Qui sui aliarumque rerum actu conscius est, ille etiam actu est sive existit. Propositio hæc adeo evidens est, ut absque probatione concedi debeat, sumenda adeo per modum axiomatis. Quodsi hoc negas; ponendum est, posse ens quoddam sui aliarumque rerum actu conscium esse, etiamsi ipsum actu non sit. Ergo eidem actu quædam inerunt, antequam existit: quod cum nemo non absurdum esse fateatur; qui sui aliarumque rerum conscius est, existit.

Propositio præsens est casus specialis notionis communis, vi cujus existentiam rei colligimus. Ex prædicatis enim actualibus colligitur communiter rei existentia. Si quis dicit, lapidem esse calidum, solem lucere, semen progerminare de casu singulari locutus: nemo dubitabit ex eo inferre, lapidem, solem, semen existere. Datur adeo in nobis notio quædam communis, cui distincte enunciatæ respondet hæc propositio: *Si individuo actu quid convenit* aut, si mavis, *Si de individuo actu quid prædicari potest, idem actu est, sive existit.* Notionis hujus generalis casum specialem esse propositionem præsentem, per se patet. Et sane hoc ipso principio cognitio existentiæ animæ nostræ reducitur ad notionem communem. Conferuntur hic utiliter, quæ ea fini alibi diximus (*not.* §. 370 & 393, itemque *not.* §. 203 & 186 *Ontol.*) & quæ de utilitate hujus reductionis monuimus (*not.* §. 125 *Ontol.*). Utinam philosophi ad notiones communes magis attenderent,

rent, confusas ad distinctas revocarent, & a specialibus universales abstraherent! Ipso successu experirentur, quantum in iis præsidii positum sit ad recte philosophandum.

§. 14.

Nos existimus. Sumus enim nobis nostri rerumque aliarum extra nos conscii (§. 11). Qui sui rerumque aliarum extra se conscius est, ille existit (§. 13). Nos igitur existimus. *Quomodo nobis innotescat nos existere.*

Hac ratione nobis innotescere, quod existamus, nemo in dubium vocare potest, qui ad seipsum attendit. Pone enim te tibi non esse tui rerumque aliarum extra te conscium; veluti te dormire. Numne dormientis mentem unquam subibit cogitatio, quod existas? Quis hoc affirmaverit? Pone te vigilantem esse tui rerumque aliarum extra te tibi conscium, non tamen perpendere, quod ens sui conscium existat: tui quidem tibi conscius es, seu te ipsum sentis, quatenus te agere & pati percipis; minime autem de existentia tua mentem tuam subit cogitatio. Antequam igitur cogitatio existentiæ tuæ mentem tuam subire potest, præcedere debet notio rei sibi sui rerumque aliarum actu consciæ existentis. Ad distinctam igitur notionem reducimus confusam communem existentiæ nostræ eamque terminis universalibus enunciamus. Ceterum hinc est, quod rationem reddituri, unde constet, nos existere, vel quæsiti num existamus, respondeamus: nos hoc nunc agere, veluti scribere, ambulare, videre, admittentes, quod hoc nunc agamus, quia nobis ejus conscii sumus. Quoniam philosophi est rationem reddere, cur ea, quæ fieri possunt, actum consequantur (§. 31 *Disc. prælim.*); rationem quoque reddere tenetur, cur nos existere certi simus. Quamobrem nemo miretur, talia a nobis probari, quæ probatione nulla indigere videntur. Non admittimus existentiam nostram absque probatione, quemadmodum ex dictis apparet. Philosophi igitur est docere, qualis probatio in ratiociniis nostris confusis contineatur.

§. 15.

Cognitio existentiæ nostræ ipsa dubitatione confirmatur, seu, ex eo, quod dubitamus, utrum existamus, nec ne, colligitur, nos existere. Etenim ex demonstratione propositionis præcedentis constat nos colligere existentiam nostram ex eo, quod *Gradus certitudinis cognitionis existentiæ nostræ.*

 nobis

nobis nostri aliarumque rerum extra nos sumus conscii. Enimvero quod nostri aliarumque rerum extra nos nobis conscii simus, adeo certum est, ut ipsa dubitatione confirmetur (§. 12). Cognitio igitur existentiæ nostræ ipsa dubitatione confirmatur.

Idem adhuc alia ratione ostenditur. Ponamus te dubitare, utrum existas, nec ne: cum tibi hujus dubitationis sis conscius, qui vero sui sibi conscius est existat (§. 11); ex eo, quod dubitas utrum existas, nec ne, colligere debes, quod existas.

Hinc patet gradus certitudinis, qui cognitioni existentiæ nostræ convenit. Tantus nimirum est, ut eo majorem concipere non liceat. Quid enim certius existimari debet eo, quod ipsa dubitatione confirmatur, seu, quod hinc esse colligis, quod dubites, num sit. Philosophi igitur cum sit scrutari rationem tantæ certitudinis, minime reprobari potest opera, quam in reducendo ratiocinio, quo existentiam nostram colligimus, ad notionem distinctam impendit.

§. 16.

Quidnam eadem evidentia cognoscatur, qua existentiam nostram cognoscimus.

Si quid per syllogismos infertur, quorum præmissæ sunt propositiones indemonstrabiles, vel judicia intuitiva experientiis claris superstructa; id eadem evidentia cognoscitur, qua nos existere cognoscimus. Existentiæ enim nostræ cognitio nititur hoc syllogismo (§. 14):

Quodcunque ens sui ipsius aliarumque rerum extra se sibi actu conscium est, illud existit,
Atqui *Nos nostri aliarumque rerum extra nos actu nobis conscii sumus.*
Ergo *Nos existimus.*

In hoc syllogismo propositio major est principium rationis, in quo notio confusa subjecti atque prædicati ita indivulso nexu cohæret, ut producta notione subjecti in eodem quoque compareat notio prædicati, adeoque propositio indemonstrabilis (§. 263 *Log.*). Quare cum præterea theoretica sit (§. 266 *Log.*); ex axiomatum numero est (§. 267 *Log.*). In minore syllogismi nobis tribuimus prædicatum, quod in notione

nostri

nostri comprehensum intuemur, adeoque minor propositio judicium intuitivum est (§. 51 *Log.*). Nititur autem idem experientia (§. 11) tam clara, ut dubitando confirmetur (§. 12). Eadem igitur evidentia cognoscitur, qua nos existere cognoscimus, si quid per syllogismos infertur, quorum præmissæ sunt propositiones indemonstrabiles, vel judicia intuitiva experientiis claris superstructa.

Apparet hinc utilitas disquisitionis de modo, quo existentiæ nostræ certi reddimur, nimirum quid ad hoc requiratur, ut quid eadem certitudine cognoscamus, qua nos cognoscere agnoscimus. Quoniam in Psychologia rationali & Theologia naturali arduas demonstramus veritates, veluti de immortalitate animæ & existentia Dei; maximi profecto momenti est cognitio distincta gradus illius evidentiæ, qua nititur existentiæ sui ipsius cognitio.

§. 17.

Quicquid demonstratur, id eadem evidentia cognoscitur, qua nos existere cognoscimus. In numerum principiorum demonstrandi non assumuntur nisi definitiones, experientiæ indubitatæ, axiomata & propositiones jam demonstratæ (§. 561 *Log.*). Quoniam itaque definitiones sunt propositiones identicæ (§. 214 *Log.*), adeoque axiomata, si ad propositiones reducantur (§. 270 *Log.*), consequenter una cum ceteris axiomatis indemonstrabiles (§. 267 *Log.*); ex definitionibus autem, experientiis indubitatis & axiomatis primæ propositiones demonstrantur, quæ deinde in numerum principiorum demonstrandi assumuntur (§. 551 & seqq. *Log.*); principia demonstrandi prima sunt experientiæ indubitatæ & propositiones indemonstrabiles. Enimvero si quid infertur per syllogismos, quorum præmissæ sunt propositiones indemonstrabiles vel judicia intuitiva experientiis claris superstructa; id eadem evidentia cognoscitur, qua nos existere cognoscimus (§. 16). Ergo quod demonstratur id eadem evidentia cognoscitur, qua nos existere cognoscimus.

Gradus certitudinis in iis quæ demonstrantur.

Nemo non videt, sermonem hic esse de demonstrationibus veri

nominis, minime autem de prætensis, quales hodie inprimis multæ prostant. Non difficile vero est demonstrationem genuinam a spuria separare, si quidem observaveris, quæ de genuina earundem forma præscripsimus (§. 511 & seqq. *Log.*) & in demonstrationibus expendendis plurimum versatus fueris.

§. 18.

Evidentia veritatum geometricarum qualis sit.

Veritates geometricæ eadem evidentia cognoscuntur, qua existentia nostra nobis innotescit. Veritates enim geometricæ demonstrantur legitime, quemadmodum ostendimus, cum genuinam demonstrationum formam delinearemus (§. 551 & seqq. *Log.*). Quicquid vero demonstratur, id eadem evidentia cognoscitur, qua existentia nostra nobis innotescit (§. 17). Ergo veritates geometricæ eadem evidentia cognoscuntur, qua existentia nostra nobis innotescit.

Loquimur hic de demonstrationibus legitimis, quales dedit *Euclides* cum ceteris Geometris antiquis. Neque enim diffitemur, dari subinde hodie nonnullos, qui a rigore Geometrarum veterum recedunt, nec in demonstrando peritis satisfaciunt. Immo nec diffitemur a modernis Geometris transitu a natura ad Geometriam facto subinde assumi, quæ salvis demonstrandi legibus assumi nequeunt, immo sæpius a veritate abhorrent.

§. 19.

Ratio assensus, quem prompte veritatibus geometricis præbemus.

Quoniam veritatum geometricarum, si legitime demonstrentur, ea est evidentia, qua existentia nostra nobis innotescit (§. 18); ideo *non mirum, quod nemo istis assensum denegare possit, qui vim demonstrationum percipit.*

Nos ea de causa non probamus, si juvenibus mathemata absque demonstratione proponuntur, ut de eorum veritate convinci minime possint. Necesse enim est, ut in se percipiant vim demonstrationum, qua assensus vel ab invito extorquetur. Alias enim discrimen inter convictionem & persuasionem opere ipso nunquam distinguent, neque methodi accuratæ, sine qua convictioni locus esse nequit, pulchritudine atque amore unquam capientur. Equidem vulgo sibi persuadent, demonstrationes nauseam creare tyronibus, eosque a studio Matheseos arcere. Enimvero diuturna experientia didicimus,

id

id metuendum minime esse, siquidem demonstrationes rite resolvere noveris, ne sis obscurus & confusus in docendo.

§. 20.

Ens istud, quod in nobis sibi sui & aliarum rerum extra nos conscium est, *Anima* dicitur. Vocatur etiam subinde *Anima humana*, item *Mens* vel *Mens humana*. *Animæ definitio.*

Definitio nominalis est: attamen positiva. Realitas ejus a posteriori patet. Etenim in anterioribus vidimus, dari quid in nobis, quod sibi sui aliarumque rerum extra nos conscium est. Quale sit illud ens, in Psychologia empirica docemus. Quid sit & quod a corpore organico diversum sit, in Psychologia rationali demum ostendemus.

§. 21.

Anima humana existit. Etenim nos existimus, quatenus nobis nostri aliarumque rerum extra nos conscii sumus (§.14). Enimvero quatenus nobis nostri aliarumque rerum extra nos conscii sumus, anima sumus (§. 20). Existit igitur anima nostra. *Animæ existentia.*

Apparet adeo, dum existentiam nostri evicimus nos non demonstrasse, nisi quod anima nostra existat; corporis autem existentiam adhuc in dubio reliquisse, propterea quod nondum constet, utrum ens istud, quod sibi sui conscium est, sit ipsum hoc corpus, an vero ens aliud ab eo diversum.

§. 22.

Animæ existentiam ante cognoscimus, quam corporis. Etenim animæ nostræ existentiam ex eo cognoscimus, quod nobis nostri rerumque aliarum extra nos conscii simus (§. 20 *Psychol.* & §. 349 *Log.*). Enimvero si de existentia reali corporum dubitamus, hujus dubitationis nobis conscii sumus, consequenter nobis nostri conscii sumus, quatenus dubitamus. Quoniam igitur ex eo, quod de existentia reali corporum dubitamus, demonstrari potest, nos existere, quatenus nostri aliorumque conscii sumus (§. 14); existentiam animæ cognoscimus, dum adhuc de existentia corporis dubitamus, adeoque antequam existentiam corporis cognoscimus. *Cujusnam rei existentia primum agnoscatur.*

Re-

Respexit huc *Cartesius* Meditat. 2. de prima philosophia, dum adstruere conatur mentem humanam esse notiorem corpore. Etenim assertum suum inde probat, quod de rebus omnibus dubitans ex ipsa hac dubitatione cognoscat se esse, quatenus scilicet cogitat, id est, quatenus est res cogitans. Nihil autem aliud intelligit per rem cogitantem, quemadmodum paulo post videbimus, nisi ens, quod sibi sui ipsius rerumque aliarum tanquam extra se conscium est. Primum igitur quod certo cognoscimus, dum de ceteris omnibus dubitamus, est aliquid, quod ad animam spectat, non ad corpus. Atque eatenus dici potest animam humanam esse corpore notiorem. Satis vero accurate in ista secunda meditatione philosophatur *Cartesius*, quemadmodum decet philosophum acutum, qui mentis acie distinguit a se invicem separanda, quatenus scilicet de existentia nostri sermo est. Etenim quod naturam & essentiam mentis attinet, in eo deproperavit judicium suum, quemadmodum suo loco ostendetur. Certum tamen est, quod ibidem affirmat, primum, quod de anima nostra cognoscimus, esse illud, quod cogitet, aut potius, quod sit sui rerumque aliarum tanquam extra se existentium sibi conscia.

CAPUT II.

De

Modo cognoscendi animam.

§. 23.

Cogitatio quid sit.

COgitare dicimur, quando nobis conscii sumus eorum, quæ in nobis contingunt, & quæ nobis tanquam extra nos repræsentantur. *Cogitatio* igitur est actus animæ, quo sibi sui rerumque aliarum extra se conscia est.

Definitio hæc nominalis ab usu loquendi minime recedit: id quod per exempla eunti patet. Quando arborem contuemur, nobis ejus conscii existentes de ea nos cogitare dicimus. Quando nobis attributa Dei repræsentamus & notionum, quas jam de iis habemus, nobis conscii sumus; de Deo nos cogitare dicimus. Quando triangulum nobis imaginamur & imaginis hujus quasi oculis oberrantis conscii nobis sumus; de triangulo nos cogitare dicimus. Nos igitur cogitare affirmamus, quando nobis rerum quarundam aut operationum mentis nostræ sumus conscii. Enimvero quando nobis nihili conscii

sumus,

ſumus, veluti in ſomnio, tum nos non cogitare pronunciamus. Retinet eundem ſignificatum *Carteſius*. Ita enim Princip. philoſ. part. 1. art. 9. *Cogitationis nomine*, inquit, *intelligo illa omnia, quæ nobis conſciis in nobis fiunt, quatenus eorum in nobis conſcientia eſt*. Noſtrum adeo fuit ſignificatum & uſui loquendi communi conformem, & in philoſophia introductum retinere (§. 142. 147 *Diſc. prælim.*). Etſi igitur non deſint, qui cogitationes ad omnes mentis humanæ modificationes extendunt, etiam eas, quarum ſibi conſcia non eſt; illis quidem liberum relinquimus, quo in ſignificatu vocabulo uti velint, noſtrum tamen non eſt eorum veſtigia ſequi.

§. 24.

Perceptionis definitio.

Mens *percipere* dicitur, quando ſibi objectum aliquod repræſentat: ut adeo *Perceptio* ſit actus mentis, quo objectum quodcunque ſibi repræſentat.

Ita percipimus colores, odores, ſonos: mens percipit ſeipſam & mutationes in ſe contingentes.

§. 25.

Apperceptio quid ſit.

Menti tribuitur *Apperceptio*, quatenus perceptionis ſuæ ſibi conſcia eſt.

Apperceptionis nomine utitur *Leibnitius*: coincidit autem cum conſcientia, quem terminum in præſenti negotio *Carteſius* adhibet.

§. 26.

Quanam in cogitatione a ſe invicem diſtinguenda.

Quoniam cogitamus, quando nobis conſcii ſumus eorum, quæ in nobis contingunt, & quæ nobis tanquam extra nos repræſentantur (§. 22); *omnis cogitatio & perceptionem* (§. 24), & *apperceptionem involvit* (§. 25).

E. gr. Dum jam ſcribo, conſcius mihi ſum me ſcribere. Quatenus mihi conſcius ſum actus ſcribendi, eundem appercipio; quatenus vero idem in mente repræſentatur, ut ejusdem conſcius eſſe poſſim, eundem percipio. Actus enim ſcribendi non percipitur, quatenus motus quidam manus & digitorum contingunt ad literarum ductum atque ſeriem neceſſarii. Similiter dum ſolem video, ejus tanquam extra me conſiſtentis conſcius mihi ſum. Eum igitur percipio, quatenus eundem mihi repræſento; ſed appercipio, quatenus mihi conſcius

ſum tanquam talis, qualem repræſento. Conſtat nimirum ex Aſtronomia, idemque in Phyſica oſtenditur, ſolem longe alium eſſe quam apparet. Figura ad ſphæricam proxime accedit: mens vero eum ſibi repræſentat inſtar diſci. Mole ſua tantum ſuperat Tellurem, ut ea contemtibilis parvitatis reſpectu ſolis exiſtimari debeat: mens vero eundem inſtar diſci admodum exigui repræſentat. Solis igitur nobis conſcii ſumus, non qualis revera eſt; ſed qualem ſibi repræſentat mens noſtra. In omni cogitatione perceptio ſeu rei in mente repræſentatio & apperceptio, vi cujus nobis conſcii ſumus objecti, quod in mente repræſentatur, aut, ſi mavis, illius repræſentationis, probe a ſe invicem diſtinguendæ ſunt.

§. 27.

Quænam menti ob ea, quæ in ipſa obſervamus, tribuenda.

Quæ ex iis, quæ menti ineſſe obſervamus, legitimo ratiocinio colliguntur & quæ porro ex his inferuntur; eadem quoque menti conveniunt. Idem valet de omni ente alio. Etenim quæ ex iis, quæ menti ineſſe obſervamus, legitimo ratiocinio colliguntur, ac porro ex his, quæ ſcilicet legitimo ratiocinio inde collecta ſunt, inferuntur; ea de mente humana demonſtrantur (§. 551 & ſeqq. *Log.*). Quare cum vera ſit propoſitio, quæ demonſtrari poteſt (§. 544 *Log.*), conſequenter prædicatum ſubjecto ſuo conveniat propter ea, ex quibus idem colligitur (§. 505 *Log.*); menti quoque convenire debet, quod colligitur ex iis, quæ menti ineſſe obſervamus & quod porro ex his infertur legitimo ratiocinio, quod ex illis colligitur.

Idem valere de omni ente ex ipſa demonſtratione apparet, quæ talis omnino eſt, ut ad omne ens promiſcue applicari poſſit.

Nititur hac propoſitione omnis cognitio diſcurſiva, atque clarior evadet ipſius veritas, ubi ratiocinia mentis in ſequentibus ſcrutati fuerimus. Sane hujus propoſitionis fide tribuuntur ſubjecto ſuo omnia prædicata, quæ de eadem demonſtrari poſſunt. In definitionibus nominalibus figurarum ſumimus nonnulla, quæ iisdem ineſſe debent, atque ex iis ratiocinando colligimus porro, quæ iisdem tribuenda veniunt. Nimirum illi figuræ tribuenda ſunt ea, quæ ex aſſumtis colligun-

guntur, cui conveniunt, quæ assumta fuerunt. Recto igitur tramite incedimus, si eodem modo de mente judicamus.

§. 28.

Ad cognitionem mentis pervenitur, si ad cogitationes nostras attendimus eidemque porro tribuimus, quæ legitimo ratiocinio ex iis colliguntur. Quoniam enim cogitationes perceptiones & apperceptiones involvunt (§. 26); dum cogitamus, aliquid vel ad nos spectans, vel a nobis diversum nobis repræsentamus (§. 24), ejusque repræsentationis nobis conscii sumus (§. 25). Quare si ad cogitationes nostras attendimus, hoc ipso nobis innotescit, non tantum quomodo objectum repræsentetur, sed etiam qualis tunc in anima mutatio accidat. Atque ita ad animæ cognitionem pervenitur. *Modus perveniendi ad cognitionem mentis.*

Quoniam porro menti tribuenda veniunt, quæ ex aliis, eidem inexistentibus legitimo ratiocinio colliguntur (§. 27), atque ea menti convenire certum est, quæ in ea observamus (§. 517 *Log.*); ea quoque menti convenire debent, quæ ex iis legitimo ratiocinio colliguntur, quæ in mente observantur. Atque ita denuo ad animæ cognitionem pervenitur.

Propositionem hanc ideo apponimus, ut dum constat, quomodo ad certam animæ cognitionem perveniatur, ea, quæ de anima traditurі sumus ad examen revocare valeamus. Id enim unice nobis propositum est, ut ad certam animæ cognitionem lectorem perducamus tum ob dignitatem, tum ob utilitatem doctrinæ. Cognitionis vocabulo utimur nondum definito, propterea quod hic in notione confusa acquiescere possimus, nec distincta opus sit. Id tamen minime obstabit, quo minus in sequentibus confusam ad distinctam reducamus.

SECTIO II.

DE FACULTATIS COGNOSCENDI PARTE INFERIORI.

CAPUT I.

De differentia perceptionum formali.

§. 29.

Facultas animæ quid dicatur.

QUemadmodum potentia activa in genere *Facultas* dici solet (§. 776 *Ontol.*); ita etiam potentiæ activæ animæ *Facultates* ipsius appellantur.

Quotnam sint animæ facultates & quales sint, in Psychologia empirica declaramus: quid vero proprie sint & quomodo animæ insint, in Psychologia rationali demum declarabitur. Conducunt tamen ad eas intelligendas, quæ de potentiis activis in genere jam in philosophia prima annotavimus (*not.* §. 716). Nimirum vi notionis, quam de actione habemus (§. 713 *Ontol.*), potentiam activam, consequenter facultatem tribuentes animæ affirmamus, non repugnare iis, quæ animæ insunt, ut quædam eidem inexistentia vel relationes ad alia ita mutentur, ut ratio mutationis contineatur in illis ipsis, quæ eidem insunt, seu, ut per alia, quæ eidem insunt, intelligi possit, cur ea accidat mutatio. Enimvero quoniam in Psychologia empirica nondum dirimi potest, utrum in passionum numero sint, quæ tales videntur &, si vel maxime ponamus, esse eas utique passiones, cum tamen actionibus animæ ita implicentur, ut hæ absque iis intelligi minime possint; nemo ægre ferat, quod sub Facultatum titulo talia expendamus, quæ ad passiones refert. Quodsi hæc ratio nondum ei satisfacit, significatum vocabuli extendat ad potentias passivas: id quod, cum arbitrariæ sint definitiones nominales, absque ulla contradictione facere licet.

§. 30.

§. 30.

Si quid percipimus, aut id ab aliis perceptibilibus satis distinguimus, aut idem a nobis fieri minime posse deprehendimus. Levi attentione opus est ad obvias perceptiones, ut asserti veritas agnoscatur. Etenim si solem & arborem luce diurna collustratam in vicinia intuemur, solem & arborem ab aliis objectis, quæ simul percipimus, satis distinguere valemus, ita ut denuo redeuntem agnoscamus, & Lunam vespere intuentes eam a Sole distinguamus, arborem vero aliam alibi contuentes ejus cum illa similitudinem animadvertamus. Enimvero si in luce crepusculina objectum aliquod in agro positum videmus, ea, quæ ipsi insunt, non satis discernimus, ut adeo cum rebus olim visis idem comparaturi similitudinem, quam cum iis habet, non animadvertamus. Differentia adeo hæc omnium optime innotescit, si idem objectum in eadem distantia ad lucem diurnam & crepusculinam respicias: cum enim hic cum modo percipiendi nobis sit negotium, differentia omnium optime in eodem objecto sese prodit.

Fundamentum perceptionum clararum & obscurarum.

Monuimus jam alibi differentiam notionum formalem a modo cognoscendi desumi (§. 77 *Log.*): non alia vero est perceptionum differentia, quam notionum in Logicis explicata, cum in Logica vocabulum notionis, prout ab autoribus fieri solet, in latiori significatu acceperimus, ne, dum alios legimus, facile confundamur. Ne tamen in Psychologia desint nomina ad ea a se invicem discernenda, quæ discerni consultum, immo necessarium est, vocabula quædam arctioribus limitibus coerceri nil vetat. Non obstat lex methodi, ut in diversis disciplinis ejusdem vocis significatus mutetur; unde eam inculcantes addidimus, id fieri debere saltem in eadem philosophiæ parte (§. 143 *Disc. prælim.*): cujus quidem rei rationes alibi commodius expendere licebit. Ceterum dum simul perceptorum mentionem injicimus, ad ea referimus quomodocunque percepta, sive sensuum, sive imaginationis ope. Hactenus enim differentiam in iis non attendimus.

§. 31.

Perceptio clara quænam. Si quod percipimus agnoſcere, vel a perceptibilibus ceteris diſtinguere valemus, *perceptio*, quam habemus, *clara* eſt.

Exemplum perceptionis claræ præbet Sol, quando eundem videmus; præbet arbor, quando in luce diurna eandem intuemur; præbet calor, quem tactu in lapide percipimus. Nimirum ſi duo ſimul clare percipiuntur, iis inter ſe collatis apparet, num eadem ſint, an diverſa.

§. 32.

Perceptio obſcura quænam. Si quod percipimus non agnoſcere, vel a ceteris perceptibilibus non diſtinguere valemus, *perceptio*, quam habemus, *obſcura* eſt.

Exemplo eſt objectum e longinquo viſum, quod quale ſit non agnoſcimus. Videre nos quidpiam conſcii nobis ſumus: ſed quid illud ſit, quod videmus, nos ignorare non minus nobis conſcii ſumus. Quatenus igitur in perceptione quid deſideratur, ne res agnoſci poſſit; eatenus eam obſcure percipimus. Et obſcure rem a nobis percipi innuimus, dum interrogati, quid videamus, reſpondemus, nos neſcire, ad quodnam genus vel ad quamnam ſpeciem idem referre debeamus.

§. 33.

Rei obſcure perceptæ num inſint clare percepta. *Rei obſcure perceptæ ineſſe poſſunt, quæ clare percipiuntur.* Neque enim repugnat rei quædam ineſſe, quæ clare percipiuntur, & præterea ineſſe alia, quæ prorſus non percipiuntur, veluti cum vel defectu luminis, vel ob parvitatem ſuam, vel ob nimiam diſtantiam oculis ſeſe ſubducunt. Enimvero ſi quædam rei inexiſtentia clare percipiuntur, nobis ejusdem conſcii ſumus, hoc eſt, conſcii nobis ſumus nos videre objectum aliquod, cui inſunt ea, quæ clare percipimus. Quoniam vero præterea inſunt alia, quæ prorſus percipi nequeunt, alia vero clare percipi poſſunt; rem agnoſcere minime valemus, nec eam a ceteris perceptibilibus diſtinguere novimus, quemadmodum in clare perceptis obtinet. Res igitur ipſa obſcure percipitur (§. 32).

(§. 32). Patet adeo rei obscure perceptæ inesse posse, quæ clare percipiuntur.

Idem patet a posteriori, si ad exempla obvia attendimus. Ponamus enim, nive dudum colliquata, alicubi adhuc in campo partem quandam terræ nive tectam esse. Quodsi eam e longinquo in luce præsertim crepusculari videas, colorem album satis clare percipis, nec minus figuram & magnitudinem percipis, qualis e longinquo apparet: non tamen ea clare percipis, per quæ nivem ab aliis objectis albis distinguis. Insunt itaque rei obscure perceptæ, quæ clare percipiuntur. Et vi eorum, quæ clare percipiuntur, rem istam agnoscere potes, quod eadem adhuc sit, quando post aliquod temporis intervallum rediens eam in loco isto adhuc positam ex eadem distantia contueris. Plurimum adeo falluntur, qui sibi persuadent, rem clare percipi, quod unum vel alterum ipsi inexistens clare percipiatur.

§. 34.

Si mens sibi conscia est, se objectum aliquod obscure percipere; perceptionem suam obscuram clare percipit. Etenim agnoscit perceptionem suam esse obscuram, eamque a clara distinguit. Perceptionem igitur, quam habet, obscuram clare percipit (§. 31).

Perceptio clara perceptionis obscura.

Propositionem hanc prætermittere non debuimus, propterea quod nobis compertum est perceptionem claram perceptionis obscuræ cum perceptione objecti, quæ obscura est, confundi. Percipit anima ea, quæ in se sunt, adeoque suas quoque, quas habet, perceptiones vel clare, vel obscure. Etenim perceptiones ejus non minus sunt objectum facultatis percipiendi, quam res aliæ, quas percipit. Atque ideo mens perceptionum suarum conscia est, quatenus scilicet perceptioni adhæret adperceptio.

§. 35.

Claritas perceptionum est id, quod *Lumen animæ* appellare solemus. Et hinc anima dicitur *illuminari*, quatenus acquirit facultatem res clare percipiendi, ut sibi conscia sit ejus, quod percipit, atque ea, quæ percipit, probe a se invicem distinguat.

Lumen animæ.

Non

Non hic sumimus terminos in sensu theologico, sed philosophico, qui cum communi loquendi usu convenit. Transferuntur autem termini a rebus materialibus ad animam propter similitudinem. Quemadmodum enim in mundo materiali lumen efficit, ut res materiales videamus; ita claritati perceptionum tribuendum, ut earum nobis conscii simus, atque perceptionem unam ab altera distinguere valeamus. Et quemadmodum oculus absque lumine nihil videre potest; ita etiam mens absque claritate perceptionum non conscia sibi esse potest ejus, quod percipitur. Similitudinem explicamus, ut constet denominandi ratio. Res ipsa autem absque ista similitudine intelligitur &, cum arbitrarium sit, quo nomine eam insignire velimus, definitio quoque nominalis luminis animæ absque ista similitudine intelligitur & terminus ita explicatus sumitur in significatu proprio (§. 148 *Log.*).

§. 36.

Tenebræ in anima.

Ex adverso obscuritas atque defectus perceptionum est id, quod *Tenebrarum* nomine in anima venit.

Quemadmodum enim in mundo materiali tenebræ sunt defectus luminis, seu ejusdem privatio; ita etiam in anima tenebræ esse debent defectus claritatis perceptionum. Sed perceptiones, quæ claræ non sunt, obscuræ sunt (§. 31. 32). Ergo tenebrarum nomine in anima appellari debet obscuritas perceptionum, vel earum defectus. Hæc denuo monemus, ut denominandi ratio pateat. Ceterum jam intelligitur, quomodo explicari possit alteri, nobis jam in re aliqua plus luminis fuisse affusum, quam ante habueramus.

§. 37.

Fundamentum perceptionum distinctarum & confusarum.

Si rem clare percipimus aut ea, quæ eidem insunt, a se invicem distinguere & alteri sigillatim annunciare valemus, aut id in potestate nostra minime positum deprehendimus. Patet idem per exempla eunti. E. gr. dum video arborem, truncum distinguo a ramis, ramos a surculis, surculos a foliis, folia a gemmis. Similiter in foliis colorem viridem distinguo a colore corticis, quo teguntur, truncus, rami & surculi; fibras per ipsum extensas a substantia reliqua minime fibrosa. Dum faciem hominis intueor, in eadem nasum, frontem, palpebras, oculum, genas, os, mentum a se invicem distinguo. Similiter in oculo distin-

diſtinguo pupillam ab uvea, uvea ab adnata, qua veſtitur ſclerotica, figuram oculi globoſam a figura naſi vel oris, volubilitatem oculi a ſitu fixo partium aliarum. Dum aurum manui impoſitum adſpicio, oculis colorem, manu gravitatem in eodem diſcerno. Enimvero colorem flavum auri a colore viridi foliorum & hunc ab illo optime diſtinguo, diverſitatis utriusque mihi conſcius: ſed in ipſa flavedine, in ipſa viriditate nihil diſtinguo, utut utramque adeo clare percipiam, ut flavedinem auri a flavedine tulipæ, viriditatem foliorum naſcentium a viriditate adultorum optime diſtinguam.

Non jam diſtinguimus inter ea, quæ in rebus perceptilibus diſtinguimus; ſed in eo acquieſcimus, quod multa ſubinde in uno percipiamus, neque a ſe invicem diverſa eſſe agnoſcamus; ſubinde autem in re percepta nihil prorſus diverſi percipiamus.

§. 38.

Si in re percepta plura ſigillatim enunciabilia diſtinguimus, *Perceptio* clara dicitur *diſtincta*. **Perceptio diſtincta quænam ſit.**

Exempla dedimus de arbore, de foliis, de facie humana, de oculo, de auro, milleque alia dari poſſunt unicuique ubivis obvia.

§. 39.

Si in re clare percepta plura ſeparatim enunciabilia non diſtinguimus, *Perceptio* dicitur *confuſa*. Eſt ſcilicet perceptio confuſa clara quidem, ſed non diſtincta. **Perceptio confuſa quid ſit.**

Exempli loco ſunt flavedo auri, viriditas foliorum, & in genere colores omnes. Pertinent huc etiam ſapores & odores, in quibus nihil diſtinguimus, quod ſit ſeparatim enunciabile. Perceptionem confuſam negative definire licet, quia jam poſitive definivimus diſtinctam, cui opponitur (*not.* §. 85 *Ontol.*). Ceterum hic aliquid ſingulare obtinet, quod id, quod negativum videtur, quatenus in definitione ponitur, æquipolleat poſitivo. Etenim non minus nobis conſcii ſumus potentiæ diſtinguendi plura perceptibilia in uno perceptibili, quam impotentiæ tale quid faciendi: immo impotentiæ ut nobis magis conſcii ſimus, ſingulari quadam ratione accidit. Obſervamus in nobis conatum plura in re una, v. gr. colore rubro, diſtinguendi, eum-

que irritum deprehendimus: observamus autem tanto majorem, quo minus eum succedere experimur. Quamobrem impotentiæ notio involvit notionem conatus frustranei, adeoque quidpiam maxime positivi. Ista igitur impotentia percipiendi plura in re perceptibili una optimo jure æquipollet differentiæ specifice positivæ, ita ut in definienda perceptione confusa adhiberi possit, etiamsi distincta perceptio nondum fuerit definita. Opportune talia monemus, cum plurimos esse observemus, qui carpunt, quæ non intelligunt. Dispellendæ sunt præjudiciorum nebulæ, ne claritati notionum officiant mentisque aciem hebetent.

§. 40.

Perceptionis partialis & compositæ differentia.

Perceptio partialis est, quæ in perceptione rei alterius contenta. Ast *composita* dicitur, quæ ex pluribus partialibus constat.

E. gr. Dum arborem percipimus, truncum, ramos, surculos, folia, gemmas percipimus. Arboris igitur perceptio composita est, perceptiones trunci, ramorum, surculorum, foliorum, gemmarum partiales sunt. Folium si sigillatim contemplemur, & in eo colorem viridem, fibras per ejus substantiam dispersas & reliquam substantiam distinguimus, perceptiones fibrarum & situs earundam, coloris viridis ac matriæ a fibris diversæ sunt perceptiones partiales; ipsa vero folii perceptio composita est. Similiter perceptiones flavedinis ac gravitatis auri sunt partiales; ipsa vero auri perceptio composita est. Ex his exemplis liquet, perceptiones partiales esse non modo perceptiones partium, ex quibus componitur res percepta; verum etiam determinationum, quæ eam ingrediuntur, seu qualitatum & quantitatis ipsius. Quoniam vero determinationes intrinsecæ omnes simul uti unum spectantur cum re percepta; res percepta per modum totius & determinationes intrinsecæ ad eam spectantes instar partium considerantur (§. 341 *Ontol.*). Atque inde denominatio ortum traxit. Insunt plures determinationes intrinsecæ etiam in iis, quæ ad mentem nostram spectant, seu quorum nobis tanquam in nobis conscii sumus, quatenus eorum conscii sumus. Quamobrem perceptiones eorum, quæ menti insunt, vel in ea accidunt, in perceptiones partiales resolvuntur. Exempli loco non solum sunt ea, quæ hactenus definita fuere; verum etiam illa, quæ in sequentibus definiuntur.

§. 41.

§. 41.

Si perceptiones particulares fuerint claræ, composita distincta est. Etenim si perceptiones particulares fuerint claræ, plura sigillatim enunciabilia in re percepta a se invicem distinguimus (§. 31. 40). Enimvero si in re percepta plura sigillatim enunciabilia distinguimus, perceptio ejus distincta est (§. 38). Ergo si perceptiones particulares fuerint claræ, composita distincta est. *Origo claritatis in perceptionibus.*

Habes hic ortum perceptionis distinctæ. Cur enim perceptio arboris distincta est? quia clare percipis truncum, ramos, surculos, folia, arbores, ita ut sigillatim percipere possis singulas istas partes. Cur folium percipis distincte? quia in eodem percipis clare colorem, fibras per longitudinem & latitudinem extensas atque reliquam ejus substantiam, figuram quoque & magnitudinem, partiumque situm. Sane si nihil eorum a se invicem discernere posses, id quod accidere deberet, ubi in arbore vel folio, quæ insunt, clare non perciperes; nec arborem vel folium distincte perciperes.

§. 42.

Qui plura sigillatim enunciabilia in eodem perceptibili clare percipit: is magis distincte idem percipit altero, qui pauciora in eodem clare percipit. Quando enim in eodem perceptibili plura sigillatim enunciabilia clare percipiuntur, perceptiones particulares, ex quibus rei perceptio constat, claræ sunt (§. 40). Enimvero si perceptiones particulares fuerint claræ, composita ex iis distincta est (§. 41), consequenter quo plures perceptiones particulares claræ fuerint, eo magis distincta esse debet composita. Ergo qui in eodem perceptibili plura sigillatim enunciabilia clare percipit, is magis distincte idem percipit altero, qui pauciora in eodem clare percipit. *Gradus distinctæ perceptionis.*

Per hoc principium æstimatur gradus distinctæ perceptionis, qui in eodem subjecto diverso tempore, & in diversis subjectis eodem tempore diversus deprehenditur. Atque hoc ipso via ad sublimia non minus, quam utilia atque fœcunda sternitur.

§. 43.

Perceptio totalis.

Perceptionem totalem appello eam, quæ complectitur eas omnes, quas dato aliquo momento simul habemus. Quamobrem cum perceptionem totalem ut unum quid consideremus, perceptiones rerum, ex quibus constant, ejus respectu tanquam partiales considerantur, ac ideo a nobis quoque partiales dicentur (§. 40).

E. gr. Si in campo integrum exercitum contueor, uno obtutu præter eum simul campum, sylvam e longinquo spectatam, cœli ac terræ confinia & objecta alia complector. Immo eodem momento, absentia quoque objecta mihi repræsento, veluti templum, in quo sæpe vidi militum præfectum. Subeunt quoque mentem meam cogitationes variæ pro diversitate objectorum mihi repræsentatorum. Omnes istæ perceptiones simul absolvunt perceptionem totalem, quæ cum pro una habeatur ratione temporis, quo omnes eam ingredientes conjunguntur, aut vi simultaneitatis & continuitatis eam ingredientium, perceptiones singulorum objectorum una exhibitorum partiales appellantur. Non variatur hic significatus vocis perceptionis partialis, sicuti & eam, quæ composita dicitur (§.40), totalem appellare potuissemus, scilicet objecti, quod per eam nobis exhibetur: quod ut intelligatur, simili rem declarari necesse est. Perceptiones nostræ, quæ & ideæ appellantur, cum imaginibus rerum comparantur, immo cum iisdem ad commune genus reduci possunt: id quod in Psychologia rationali ostendetur. Jam imago dicitur animalis, arboris, plantæ, ædificii, hominis & ita porro, quæ unicum istiusmodi objectum repræsentat. Quodsi vero in eadem tabula conjunguntur plures istiusmodi imagines, ut vi continuitatis unum quid efficiant; omnes simul pro una imagine habentur. Nimirum continuitas unitatis notionem superaddit.

§. 44.

Perceptio totalis quando distincta.

Si perceptiones partiales, quæ totalem ingrediuntur, claræ sint; perceptio totalis distincta est. Etenim si perceptiones partiales claræ sint, objecta per eas repræsentata a se invicem distinguere valemus (§. 31). Enimvero quoniam perceptio totalis partiales istas omnes in se complectitur (§. 43); in ea plura sigillatim enunciabilia a se invicem distinguimus, consequen-

quenter & in objecto ejus, quod repræsentat; perceptio igitur totalis est distincta (§. 38).

Adest hic quid fictitii, quatenus nempe simul percepta consideramus instar entis unius & res singulas, quæ una percipiuntur, tanquam partes unum totum constituentes, seu tanquam determinationes enti isti intrinsecas: sed hanc fictionem fert usus loquendi (*not.* §. 43).

§. 45.

Si perceptiones totales distinctæ sunt, anima est in statu perceptionum distinctarum. Etenim quotidie in nobis experimur, perceptionem totalem unam in anima continuo substitui alteri, aut partiales, quæ eidem insunt, alias abire alias superaccedere, ita ut perceptio totalis non maneat eadem (§. 181 *Ontol.*). Perceptiones adeo totales continuo mutantur (§. 290 *Ontol.*), adeoque statum ejus constituunt (§. 705 *Ontol.*). Quoniam igitur perceptiones totales distinctæ sunt *per hypoth.* anima tunc temporis est in statu perceptionum distinctarum, quando totales distinctæ sunt. *Status perceptionum distinctarum animæ.*

Poteramus propositionem præsentem sumere per modum definitionis nominalis: sed quia denominationi inest veritas, consultius fuit eandem demonstrari. Qui in resolvendis notionibus multum versati sunt; iis satis superque perspectum est inesse sæpissime definitionibus nominalibus veritatem, quando scilicet nomen rei veritati consentaneum, ut idem sit, quod dicitur. Dedimus jam olim exempla in Elementis Matheseos Latinis, Arithmetica, Geometria, Astronomia. Cum enim studium Matheseos potissimum urgeamus, ut methodi compotes ejus tractatione reddamur; ad tam præclarum usum idem aptare voluimus, quemadmodum debuimus. Quamobrem definitiones nominales, quibus inest veritas, ad propositiones demonstrativas reduximus, utut probe gnari, nil quicquam decedere evidentiæ Mathematum, si more recepto ex communibus observationibus sumantur, quæ definitionibus nominalibus respondent. Neque consilium hoc mutavimus iniquas aliquorum censuras experti, qui, cum sibi acumine præstare videntur, defectu acuminis deproperant judicia.

§. 46.

Si perceptiones partiales, quæ totalem ingrediuntur, fue- *Perceptio totalis*

quando sit obscura. *rint obscuræ; perceptio totalis obscura est.* Etenim perceptio totalis ex partialibus constat (§ 43). Quare si singulæ partiales obscuræ sunt, nihil eorum, quæ in totali continentur, ab aliis perceptibilibus distinguere valemus (§. 32), consequenter nec ea simul sumta, quæ una perceptione totali comprehenduntur, ab iis simul sumtis, quæ exhibentur per totalem aliam, discernere licet. Perceptio igitur totalis obscura est.

Facile apparet in propositionis hypothesi supponi nihil prorsus clare perceptum in perceptione totali contineri, etsi alias non obstet, ut in perceptione obscura alicujus objecti insint nonnulla, quæ clare percipiuntur (§. 33).

§. 47.

Status perceptionum obscurarum. *Si perceptiones partiales obscuræ sunt, anima est in statu perceptionum obscurarum.* Eodem, quo supra (§. 44) modo id ostenditur, nisi quod in principiorum numerum referenda sit propositio præcedens.

An detur istiusmodi status animæ, jam non disquirimus: instituetur disquisitio suo loco. Quoniam status iste, quo anima perceptiones habet obscuras, opponitur alteri, quo perceptio totalis distincta est; status perceptionum obscurarum dici etiam potest *status perceptionum confusarum*, si in denominatione veritatis non habetur ratio, sed ea arbitrario fit.

§. 48.

Idea quid sit. Repræsentatio rei dicitur *Idea*, quatenus rem quandam refert, seu quatenus objective consideratur.

Si objectum aliquod in mente repræsentatur, distingui debet actus mentis, quo fit repræsentatio; repræsentatio ipsa, quatenus objectum quoddam menti exhibet, & denique actus, quo mens repræsentationis istius, consequenter rei, qualis repræsentatur, conscia sibi est. Actus prior, quo fit repræsentatio, est perceptio (§. 24); actus posterior, quo mens sibi conscia est repræsentationis, vocatur apperceptio (§. 25); ipsa vero repræsentatio materialiter sumta aut in relatione ad objectum, quod repræsentatur, dicitur idea. Vulgo perceptiones & ideæ a se invicem non distinguuntur, quemadmodum nec perceptio ab apperceptione. Enimvero cum in Psychologia intersit distinguere quam

accu-

accuratissime, quæ in se diversa sunt; nostrum quoque fuit sublata synonymia terminis vindicare significatum convenientem, quem non sine magna probabilitate originarium esse suspicamur. Ipsa forma vocabuli insinuat significatum perceptionis originarium, quod ea habita fuerit pro actione mentis. Et quia idea cum imagine comparatur (*not.* §. 43); haud obscure intelligitur, quod significatus objectum respiciat.

§. 49.

Repræsentatio rerum in universali seu generum & specierum *Notio* a nobis appellabitur. *Notio quid sit.*

Nimirum paulo inferius apparebit, ab ideis rerum singularium abstrahi ea, quæ pluribus communia sunt & similitudinem quandam inter eas constituunt, & quatenus subjecto non tribuimus nisi determinationes istas communes entia in universali constitui. Quamobrem si nobis objectum repræsentamus cum iis determinationibus, quæ pluribus individuis communia sunt, separatis iis, quæ communia non sunt, dicemus in posterum istam repræsentationem notionem. Notandum vero est, notiones ingredi non modo essentialia, verum etiam attributa & modos; modo prædicata sint communia. Atque hac ratione nihil circa rerum in mente repræsentationem occurrit, quod non peculiari nomine sit insignitum. Ceterum cum definitiones sint arbitrariæ, de consensu aliorum non multum sumus solliciti, etsi non difficile foret eundem stabilire.

§. 50.

Notionum differentia eadem est, quæ perceptionum: sunt nimirum & *notione* vel *claræ*, vel *obscuræ*, claræ vel *distinctæ*, vel *confusæ*. Sed cum de his & aliis hinc porro pendentibus differentiis abunde jam dixerimus in Logica integro capite (§. 77 & seqq.), quæ ibi relegi possunt, repetere supervacaneum judicamus. *Notionum differentia.*

Etsi enim in Logica sub notione quamlibet rei repræsentationem comprehendere libuerit (§. 34 *Log.*); id tamen minime obstat, ut ea jam de solo ente universali interpretemur, ad quod non minus, quam ad ens singulare applicari possunt. Atque hinc apparet, nullum ex tantisper variata significatione vocis erroris periculum esse metuendum.

§. 51.

Cognoscere quid sit. Rem *cognoscere* idem est ac ejus notionem, vel ideam sibi acquirere.

Ita Deum cognoscit, qui sibi acquirit notiones attributorum divinorum. Triangulum cognoscit, qui trianguli notionem sibi comparat. Animam cognoscimus, dum nobis comparamus notiones eorum, quæ ipsi insunt.

§. 52.

Cognitio quid sit. *Cognitio* est actio animæ, qua notionem vel ideam rei sibi acquirit.

Actionem animæ cum effectu ejus pro uno eodemque habentes per cognitionem ideam quoque & notionem intelligere solemus, loquendi inconstantia: sed nostrum est fixum verborum tueri significatum. Animam nobis concipimus tanquam causam efficientem idearum atque notionum, quæ virtute sua ideas producit & inde porro notiones format. Hic igitur distinguimus ideam a notione, actionem animæ, qua ideam & notionem producit atque format, ab utraque, productionem ideæ a notionis formatione. Idea est rei singularis imago (§. 48), quæ entis in universali imaginem seu notionem in se continet (§. 49). Actio, qua idea producitur, est perceptio (§. 24), cui apperceptio superaccedit (§. 25). Actiones, quibus notiones rerum præsertim distinctæ formantur, complures sunt, de quibus postea agemus operationes intellectus explicaturi: hoc enim nomine appellantur. Perceptio & operationes intellectus simul communi nomine cognitio dicuntur. Apparet igitur, vocabulis singulis ex nostris definitionibus respondere significatum realem & per ea discerni, quæ menti diversa insunt. Atque hoc sufficit in definitionibus nominalibus. Quamobrem cum nemine serram contentionis reciprocabimus, si acumine sufficiente destitutus non separat a se invicem discernenda, atque ideo pro synonymis habet terminos, quos nos tanquam formaliter diversos a se invicem distinguimus.

§. 53.

Facultas cognoscendi quid sit. Quatenus cognitio in mente possibilis est, hoc est, quatenus fieri potest, ut rem cognoscamus, menti facultatem cognoscendi tribuimus (§. 29): Ut adeo *Facultas cognoscendi* ea sit, qua ideas ac notiones rerum nobis acquirimus.

De-

Definiri etiam potest per facultatem, qua res cognoscimus, cum & facultas in superioribus fuerit definita (§. 29), & quando rem cognoscere dicamur explicatum (§. 51), ut adeo definitum non possit dici ingredi definitionem contra expressam Logicæ legem (§. 168 *Log.*). Inest denominationi veritas, quemadmodum in terminis complexis haud raro accidere solet, si nempe ex simplicium notione deducitur notio complexi, veluti hic ex notione facultatis (§. 29) & cognitionis (§. 51. 52) notio facultatis cognoscendi resultat per combinationem, sicuti terminus complexus per combinationem simplicium resultat.

§. 54.

Facultatis cognoscendi pars inferior dicitur, qua ideas & notiones obscuras atque confusas nobis comparamus. *Facultatis cognoscendi pars inferior.*

Plurimum interest facultatis cognoscendi partem inferiorem distingui a superiori. Discrimen hoc jam annotarunt veteres, etsi in Logica, arte inveniendi & moralibus non eum fecerint usum, qui inde expectandus.

§. 55.

Facultatis cognoscendi pars superior est, qua ideas & notiones distinctas acquirimus. *Facultatis cognoscendi pars superior.*

Nemo offendatur partis appellatione, inde inferens nos menti humanæ contra ejus simplicitatem tribuere partes, ac inde materialismum exsculpere conetur, ut dignum inter consequentiarios obtineat locum (§. 1047 *Log.*). Pars enim facultatis cognoscendi inferior & superior terminus philosophicus est, cui nulla inest veritas. Ex terminorum adeo simplicium notionibus non derivanda est notio eidem respondens; sed dispiciendum, utrum ea, quæ eidem tribuitur, in anima contineatur, nec ne. Non ideo Astronomus affirmat, planetas incerta lege hinc inde circumvagari & affixas superficiei sphæræ mundanæ affigi, quod illas stellas planetas, sive errones, has vero affixas appellet.

CAPUT II.

De Senſu.

§. 56.

Principium cognoſcendi corpus ſuum.

OBſervamus aliquod corpus & in eo mutationes, quibus contingentibus, corpora iſtarum mutationum cauſas percipimus. Immo quæ ſunt in mundo adſpectabili, non aliter percipimus, niſi quatenus mutationes quasdam corpori huic inducunt. Etenim ſi corpora lumen in oculum, quæ corporis iſtius pars eſt, immittunt & mutationem quandam corpori inducunt, in Phyſica diſtincte explicandam; illorum nobis tanquam extra nos nobis conſcii ſumus, adeoque eas percipimus (§. 24). Similiter ſi corpus aliquod corpus iſtud tangit, contactus hujus nobis conſcii ſumus, eumque adeo percipimus. Quodſi impediatur, ne iſtæ mutationes in hoc corpore contingant, v. gr. ſi oculos claudimus, vel corpus a contactu arcemus; omnis quoque ſtatim ceſſat perceptio.

Differentia corporis hujus a corporibus aliis, quæ percipimus, cuilibet adeo obvia eſt, ut, velit nolitve, eam animadvertat, ejusque ſibi conſcius ſit, utut in confuſa perceptione acquieſcat nec eam ad diſtinctam reducat, ſicuti nunc a nobis factum.

§. 57.

Dependentia perceptionum a corpore.

Quoniam per mutationes, quæ in corpore iſto accidunt, intelligimus, cur res materiales in mundo adſpectabili percipiamus, & cur tales potius percipiamus, quam aliter; ratio perceptionum rerum materialium in mutationibus, quæ in corpore iſto contingunt, continetur (§. 56 *Ontol.*), adeoque *perceptiones rerum materialium in mundo adſpectabili a mutationibus in corpore* iſto *contingentibus dependent* (§. 851 *Ontol.*).

Dependentia hæc adeo obvia eſt, ut nemo eam in dubium vocare auſit; ſed quilibet ejusdem intime ſibi ſit conſcius. Quamobrem ſumi poterat, niſi terminum dependentiæ in philoſophia prima diſtincte expli-

explicaſſemus, adeoque de perceptionibus rerum materialium in mundo adſpectabili a philoſopho nil prædicari conveniret, niſi quod eidem convenire ex ipſis notionibus colligatur. Ceterum hac ipſa applicatione notionis philoſophiæ primæ fiunt clariores, earumque fœcunditas, utilitas & cum notionibus communibus conſenſus clariſſime perſpicitur, ut tanto ſecurius iisdem in poſterum fidamus,

§. 58.

Corpus iſtud dicimus _noſtrum_, a quo dependent perceptiones rerum materialium in mundo adſpectabili, quas habemus. *Corporis noſtri notio.*

Atque ita apparet, quod aliquam corporis noſtri notionem habeamus, & quænam ſit illa notio, quomodo ad eam perveniamus. Nemo exiſtimet, nos terminum notionis hic de re ſingulari uſurpare. Quando enim corpus noſtrum diſtincta definitione explicamus, idem per modum rei univerſalis conſideramus. Plura enim ſunt corpora, quæ a diverſis ſubjectis dicuntur corpora ſua, & quorum unumquodque individuum aliquod appellat *corporis mei* nomine. Immo quando ego corpus hoc, quod jam tango ptopriis manibus, pro corpore meo agnoſco, facta diſtincta applicatione notionis, quam dedimus, corporis noſtri ad ſe, tum corpus meum in propoſitione majore per modum rei univerſalis concipio, quemadmodum in ſyllogiſmo proprio fieri ſolet (§. 351. 352 *Log.*).

§. 59.

Corpora in mundo adſpectabili _nobis præſentia_ dicuntur, quæ mutationem corpori noſtro inducere valent, niſi ſcilicet ullum ſuperaccedat obſtaculum accidentale. *Corporum præſentia.*

Ita ſolem dicimus præſentem, ſi eum videre poſſumus. Horologium eſt præſens, ſi ejus ſonum audio. Flos eſt præſens, ſi odorem naribus percipio & ita porro. Scilicet tum nobis dicitur præſens corpus alterum, ſi in corpus noſtrum agere valet. Impedimenti enim accidentalis rationem minime habemus. Sol nobis præſens eſt, dum eum reſpectu corporis noſtri obtinet ſitum, ut eundem videre poſſemus; etſi objecto quodam interpoſito viſus intercipiatur.

§. 60.

Quoniam corpora nobis præſentia ſunt, quæ mutatio- *Corporum præſentia a*

 nes

situ quomodo pendeat. nes corpori nostro inducere valent, nisi ullum obstaculum accidentale id impediat (§. 59), corpora vero ista percipimus, quæ mutationes corpori nostro inducunt (§. 56), tales scilicet, a quibus perceptiones rerum in mundo adspectabili pendent (§. 58); *corpora ista nobis præsentia sunt, quæ eum ad corpus nostrum habent situm, ut percipi a nobis possint, nisi accidentale aliquod obstaculum adsit.*

Si tempore nocturno in hypocausto nostris oculis directe opponatur aliquod objectum, candela accensa, idem videmus, adeoque nobis præsens est (§. 59). Quodsi candela extinguatur, accidentale quoddam impedimentum superaccedit, ne videri amplius possit. Non tamen ideo præsens esse desinit, sufficit enim objectum eum ad oculum retinere situm, ut videri possit, nisi ex accidente cesset visionis actus, veluti in casu nostro ob defectum luminis.

§. 61.

Præsentia corporis in dato loco. *Corpus* **aliquod dicitur** *præsens aliquo in loco*, **si intra terminos consistit, quibus locum istum definimus.**

E. gr. Hypocaustum terminatur parietibus: quamobrem quicquid intra horum ambitum continetur, in hypocausto præsens est. Non confundenda est præsentia in dato aliquo loco cum ea, quæ corpori alicui tribuitur respectu nostri. Præsentia terminus relativus est, qui objecti unius existentis ad coexistens aliud relationem involvit. Ideo objectum in eodem loco constitutum diverso respectu & præsens dici potest, & absens. Ita campana, cujus sonum percipio, præsens mihi est; non autem præsens est in eo loco, ubi ego sum, nisi quando turrim conscendens ibidem commoror, ubi campana suspensa conspicitur. Visus cum sit sensus potior, & cum tactus objectum supponat propinquissimum; in præsentia corporum dijudicanda vulgo visus magis atque tactus, quam aliorum sensuum habetur ratio.

§. 62.

Præsentia corporis nostri. *Corpus nostrum nobis semper præsens est.* **Illud enim corpus nostrum est, a quo dependent perceptiones rerum materialium in mundo adspectabili, quas habemus (§. 58). Enimvero continuo experimur, ipsum hoc corpus a nobis percipi:**

partes

partes enim ipsius tangere licet propriis manibus & videre propriis oculis partim visione directa, partim reflexa, seu mediante speculo. Quare cum partes corporis nostri istiusmodi mutationes in ipso corpore nostro producere valeant, ut easdem percipiamus, idque nullo tempore accidat; corpus nostrum nobis continuo præsens est (§. 59).

Nemo non præsentiam corporis sui continuam inde colligit, quod idem continuo percipiat, etsi abesse subinde possit apperceptio, ut scilicet perceptionis istius non semper actu nobis simus conscii (§. 25). Unde & hoc corpus nostrum esse ex eo colligi solet, quod nobis semper sit præsens, cum corpora alia nunc sint præsentia, nunc absentia.

§. 63.

Absens dicitur, quod præsens non est. *Corpora* igitur *absentia a nobis sunt, quæ istiusmodi mutationem corpori nostro inducere minime valent, a qua perceptio aliqua pendet* (§. 59), aut *quæ talem ad corpus nostrum situm habent, ut a nobis percipi non possint, etiamsi accidentale obstaculum nullum adsit* (§. 60). *Absens quid sit a nobis.*

Ex eo, quod aliquid præsens non sit, absentiam ejus colligunt vulgo omnes. Quamobrem si constet, unde innotescat rei præsentia; hoc ipso etiam liquet, unde absentia manifesta sit.

§. 64.

Similiter quia absens est, quod præsens non est (§. 63); *in dato loco absens est, si intra terminos istos non consistit, quibus locum istum definimus* (§. 61). *Absentia in dato loco.*

Ita abest e hypocausto, qui in spatio illo non est, quod parietibus hypocausti continetur. Hæc facilia sunt; non tamen inutilia, præsertim si ad universalia, quæ insunt, attenditur.

§. 65.

Perceptiones, quarum ratio continetur in mutationibus, in organis corporis nostri qua talibus contingentibus, dicuntur *Sensationes.* Definiri etiam posset *Sensatio*, quod sit per- *Sensatio quid sit.*

 ceptio

ceptio per mutationem, quæ fit in organo aliquo corporis nostri qua tali, intelligibili modo explicabilis.

E. gr. Quando objectum aliquod intuens percipio, ex mutatione, quæ in oculo contingit, intelligibili modo explicari seu ratio reddi potest, cur tale appareat potius, quam aliter. Illa igitur objecti repræsentatio e sensationum numero est. Similiter dum dolorem vulnere corpori inflicto percipio; cur eam percipiam & cur talem percipiam, ratio redditur ex mutationibus, quæ in loco vulneris corpori accidunt. Quare perceptio doloris e sensationum numero est.

§. 66.

Organi sensorii descriptio.

Organum sensorium appellatur organum seu pars organica corporis, in cujus mutationibus continentur rationes perceptionum rerum materialium in mundo adspectabili.

Ita organum sensorium est oculus: ex mutationibus enim, quæ eidem ab objectis externis inducuntur, per organicam ipsius structuram possibiles, intelligitur, cur jam hoc potius videamus objectum, quam aliud, & cur tale hoc appareat objectum.

§. 67.

Sensus definitio.

Facultas sentiendi sive *Sensus* est facultas percipiendi objecta externa mutationem organis sensoriis qua talibus inducentia, convenienter mutationi in organo factæ.

Facile perspiciunt attentiores, cur addamus restrictionem. Possunt accidere organo sensorio a causis extrinsecis mutationes, quæ a structura organica minime pendent, veluti si oculo vulnus infligitur, vel si idem contunditur. Neque enim vulnus vel contusio est mutatio, quæ oculo vi structuræ suæ organicæ, seu quatenus est organon ad videndum aptum, accidit. Ceterum hic sensum concipimus, quatenus in anima est, quemadmodum & sensationem *(65)*, etsi non negemus, ad sensationem & facultatem sentiendi pertinere etiam ea, quæ in corpore illi, quod in anima est, respondent, quatenus facultas sentiendi spectatur ut facultas hominis & sensatio ut quid ad hominem spectans. Enimvero quod ad corpus spectat, in Physica explicari debet suoque tempore explicabitur: neque adeo hujus loci est.

§. 68.

Sensuum numerus.

Quoniam quinque dantur in corpore humano organa, quo-

quorum qua talium mutationibus ſuæ in anima perceptiones reſpondent, quemadmodum unusquisque in ſe experitur; *ſenſus* quoque *quinque numerantur*, ſcilicet *viſus*, *auditus*, *olfactus*, *guſtus*, *tactus*.

Cur non plures quam quinque ſint ſenſus, noſtrum jam non eſt inquirere. Lubet tamen fundamentum illorum ſenſuum exponere, cum ad intelligendas definitiones ſequentes plurimum faciat. Scilicet aut corpora alia noſtrum immediate contingunt, aut mediate. Si immediatus eſt contactus, tactui locus eſt. Quodſi corpus immediate noſtrum tangere nequit, aut in ipſum agit, mediante lumine, aut mediante ſono, aut mediantibus effluviis, aut mediantibus quibusdam corpuſculis, quæ ejusdem maſſæ permixta ſunt. In primo caſu viſui, in ſecundo auditui, in tertio odoratui, in quarto guſtui locus eſt.

§. 69.

Facultas videndi ſive *Viſus* eſt facultas percipiendi objecta, convenienter mutationi vi luminis in oculo factæ. *Viſus quid ſit.*

Definimus hic viſum reſpectu animæ: quid enim in corpore contingat, dum videmus, in Phyſica explicabimus. Idem tenendum eſt de ſenſibus ceteris, de quibus in proxime ſequentibus articulis agitur. Mutationem igitur, quæ in oculo contingit, dum videmus, hic ut explicemus neceſſe non eſt. Quodſi tamen dependentiam perceptionum in mente a mutatione in organo diſtincte comprehendere volueris, cum iſta per hanc intelligibili modo explicabilis ſit, ad perceptionem mentis penitius intelligendam non parum conducit, ſi mutatio in organo penitus intelligatur. Ita v. gr. viſio clara eſt, ſi clara fuerit in oculo imago, quæ in ejus fundo radiis luminis illapſis delineatur; diſtincta eſt viſio, ſi imago iſta diſtincta fuerit. Qui vel Opticam didicit, vel in Phyſica probe verſatus eſt; is dependentiam viſus a mutatione in oculo vi luminis factam optime perſpicit.

§. 70.

Facultas audiendi ſive *Auditus* eſt facultas percipiendi ſonum, convenienter mutationi per eundem in aure factæ. *Auditus quid ſit.*

Diſcernimus auditu ſonos omnis generis, quos inter etiam ſunt voces animantium atque hominum, itemque loquela.

§. 71.

§. 71.

Odoratus quid sit. *Facultas olfaciendi*, ſive *Olfactus* eſt facultas percipiendi odores rerum, convenienter mutationi, vi effluviorum a corporibus odoriferis exhalatorum in naribus factæ.

Quod corpora odorifera emittant effluvia & qualia ſint iſta effluvia, in Phyſica diſquiremus.

§. 72.

Guſtus quid ſit. *Facultas guſtandi*, ſive *Guſtus* eſt facultas percipiendi ſapores, convenienter mutationi, quam objecta ſapida dentibus comminuta in lingua producunt.

Quidnam ſit in objectis ſapidis, quod linguæ mutationem quandam inducit, dum comminuta ſaliva perfunduntur, denuo in Phyſica diſquiremus.

§. 73.

Tactus quid ſit. *Facultas tangendi*, ſive *Tactus* eſt facultas percipiendi qualitates & quantitatem corporum, convenienter mutationi, quam per contactum corporis noſtri in eodem producunt.

Iſtiusmodi qualitates ſunt aſperitas, lævitas, durities, mollities, gravitas. Tactu etiam diſcernuntur nonnulla, quæ viſu alias diſcerni ſolent, veluti figuræ & magnitudo: utut hic perceptiones aliæ ſociæ ſuppetias ferant, veluti in diſcernendis figuris perceptio motus digitorum vel manus juxta ductum perimetri.

§. 74.

Senſatio quænam fortior. *Senſatio* una *fortior* dicitur altera, quæ majorem claritatis gradum habet, ſeu cujus nobis magis conſcii ſumus quam alterius. Idem intellige de perceptione quacunque.

E. gr. major eſt claritas in perceptione luminis ſolaris, quam lunaris, eademque in priori caſu ſenſatio fortior, quam in poſteriori. Similiter major claritas eſt in fœtore aſæ fœtidæ, quam liliorum contritorum, adeoque in illo caſu ſenſatio fortior, quam in hoc eſt.

§. 75.

Senſatio quænam debilior. *Senſatio* una *debilior* eſt altera, quæ minorem claritatis gradum habet, ſeu cujus nobis minus conſcii ſumus quam alterius. Idem intelligitur de perceptione quacunque.

Ita

Ita minor eſt claritas in perceptione luminis lunaris, quam ſolaris, adeoque illa debilior hac altera. Similiter in perceptione fœtoris liliorum contritorum minor eſt claritas, quam in perceptione fœtoris aſæ fœtidæ, adeoque illa hac altera debilior eſt.

§. 76.

Senſatio fortior obſcurat debiliorem, ita ut ſubinde debiliorem prorſus non appercipiamus. Lumen Solis atque Lunæ quando ſimul percipimus, Luna inſtar tenuis cujusdam nubeculæ pallet. Luminis ſolaris perceptio clarior eſt perceptione lunaris, conſequenter illa fortior (§. 74); hæc debilior (§. 75), quemadmodum nobis innoteſcit, ſi comparemus objecta lumine lunari perfuſa cum objectis lumine ſolari colluſtratis. Quare cum interdiu lumen Lunæ palleat, quod noctu ſolum perceptum ſatis clarum deprehenditur; ſenſatio fortior obſcurat debiliorem. Similiter lumen ſtellarum noctu ſatis clare percipitur, aſt interdiu lumine ſolari vel luce diurna oculos occupante adeo obſcure percipitur, ut ejus nobis prorſus non ſimus conſcii, conſequenter omnis ceſſet apperceptio (§. 25). Senſatio luminis ſolaris multo fortior eſt ſenſatione luminis ſtellarum (§. 74). Quare denuo patet, ſenſationem debiliorem obſcurari a fortiori, & quidem ita ut debiliorem prorſus non appercipiamus. Idem obtinet in ſenſationibus aliis. Ita quilibet experitur verba loquentis non percipi præ ſonitu campanarum. Eſt autem ſonitus campanarum ſonus vehementior voce loquentis, atque adeo ille clarius hac percipitur. Quoniam itaque illa ſenſatio fortior, hæc debilior (§. 74. 75); ſenſatio fortior in auditu quoque debiliorem obſcurat. Similiter ſapor unus impedit, ne alium percipiamus. Et in vulgus notum eſt, odore gravi effici, ne fœtorem clare percipiamus. In utroque autem caſu denuo ut ante colligitur, ſenſationem fortiorem obſcurare debiliorem.

Obſcuratio ſenſationis unius per alteram.

Magnum principium experientiæ eſt propoſitio præſens, quam ideo inferius ad majorem univerſalitatis gradum evehemus. Uſus in mo-

moralibus amplissimus est, quemadmodum suo tempore constabit In arte quoque inveniendi non postremum sibi locum vindicat. In Physicis patebit ratio a priori, quatenus sensationes per mutationes in organis sensoriis sunt explicabiles. Ceterum propositionis præsentis in casu speciali utilitatem dudum agnovere Optici, quibus in propositionum a posteriori stabilitarum numero fuit: lumen vehemens visibilia quædam obscurare, veluti lucem debiliorem, seu quando lux debilis cum forti conjungitur, quemadmodum videre est apud *Alhazenum* Opticæ lib. 1. n. 32 f. 20 ex editione *Risneri.* Principium vero istud opticum universalius effecit *Risnerus* Opticæ lib. 2. n. 20, dum ita enunciat: visibile majus officit minori. Visio multum valet ad sensationes omnes, immo porro ad perceptiones ac notiones omnes penitius intelligendas. Visio enim sensationis species est, adeoque cum ceteris sub eodem genere contentis communia habere debet (§. 241 *Ontol.*). Similiter sensatio perceptionum quædam species est (§. 67), atque adeo denuo cum ceteris perceptionibus communia habere debet (§. *cit. Ontol.*). Et eodem modo patet, notionibus quoque communia esse debere cum perceptionibus. Unde consequens est, a visione abstrahi posse, quæ omni sensationi, immo perceptioni ac notioni omni respondent. Exemplum habemus in differentia perceptionum, quod aliæ sint claræ, aliæ obscuræ; aliæ distinctæ, aliæ confusæ. Etenim ex Elementis Opticæ *Euclidis* apparet, jam olim visionem distributam esse in claram & obscuram, & claram subdivisam in confusam atque distinctam. Ad notiones quoad rem ipsam illam differentiam applicavit *Valerianus Magnus*, e Capucinorum familia, in Logica: *Cartesius* vero etiam nomina retinuit. Utriusque vestigia secutus est *Leibnitius*, qui multum tribuit acumini *Valeriani Magni*, terminis cum *Cartesio* assumtis adjungens notiones *Valeriani* definitionibus *Euclideis* apud *Herigonium* in Cursu Mathematico consentientes. Nos differentiam illam admisimus & ejus multiplicem jam in Logica usum fecimus, atque ad ulteriorem in Psychologia, Philosophia morali & Arte inveniendi transferemus, ob rationes modo fusius inculcatas, scilicet quod deprehenderimus, notionibus visionis obscuræ, claræ, confusæ, distinctæ inesse generales, aut eas potius ad generales revocari posse, atque hasce generales convenire ad amussim cum explicationibus *Valeriani* a *Leibnitio* in Actis Eruditorum A. 1684 p. 537 propositis, idem facturi, si nec *Valerianus*, nec *Leibnitius* ante de eo cogitasset, nec *Cartesius* terminos opti-

corum ad omnem cognitionem promiscue transtulisset, quoniam nobis in more positum fuit a prima juventute scrutari universalia, quæ notionibus Mathematicorum eorumque methodo insunt, atque eadem ad Logicam perficiendam & mentem humanam cognoscendam applicare. Non vero invidemus aliis laudem suam, si qui ante nos viventes vel ea perspexerunt, quæ proprio Marte fuimus assecuti, ut lubenter aliis accepta referamus etiam ea, quæ nobis debemus, modo nobis constet de eo, quid senserint alii.

§. 77.

Objectum sensibile, vel etiam *Sensibile* simpliciter dicitur, quod sensu percipi potest, seu, quod in organo sensorio aliquo efficere potest mutationem, per quam eidem in mente respondens perceptio explicari potest (§ 67). Unde porro liquet, quid in specie dicatur *visibile*, *audibile*, *odorabile*, *gustabile*, *tactile*. *Sensibilis definitio.*

Probe hic notandum est, quod jam ex antecedentibus claret, sensibilia triplici modo considerari posse, vel quatenus insunt objecto, vel quatenus mutationem inferunt in organo sensorio, vel quatenus denique percipiuntur ab anima. Hic sensibile tertio modo consideratur, cum jam aliud non intendamus, nisi ut doceamus, quomodo a mente percipiantur objecta mutationem organis sensoriis actione sua inducentia.

§. 78.

Anima in sensationibus suis nihil immutare potest, nec unam alteri pro arbitrio substituere valet, dum objectum sensibile in organum sensorium agit. Etenim sensationum ratio continetur in mutationibus, quæ organis sensoriis ab objectis sensibilibus inducuntur (§. 65), adeoque positis istis mutationibus ponuntur & ipsæ (§. 118 *Ontol.*). Quoties itaque eadem mutatio in organo accidit & quamdiu eadem mutatio in organo subsistit, tamdiu quoque perceptio eadem (§. 189 *Ontol.*). Fieri igitur nequit, ut anima in sensatione seu perceptione objecti sensibilis pro arbitrio suo unum pro altero substituat, vel integram aliam esse jubeat, consequenter in sensa- *Forma perceptionum ab arbitrio animæ independens.*

 tioni-

tionibus suis nihil immutare potest, nec integram mutare valet, dum objectum aliquod sensibile in organum sensorium agit (§. 290 *Ontol.*).

Idem etiam sic ostenditur. Ratio sensationum continetur in mutatione, quam objectum sensibile organo sensorio inducit (§. 65), consequenter dum mutatio in organo contingit, sensatio in mente necessario est (§. 298 *Ontol.*), & quidem hæc potius & talis, quam alia (§. 56 *Ontol.*). Quare cum absolute necessarium in se immutabile sit, hypothetice autem necessarium tamdiu mutari nequeat, quamdiu salva est conditio, sub qua necessarium (§. 325 *Ontol.*); sensationes vero vel absolute, vel hypothetice necessariæ esse debeant *per demonstrata*; eædem tamdiu mutari nequeunt, quamdiu salva est mutatio in organo, consequenter fieri nequit, ut mutatione in organo eadem atque immutata anima quidpiam in sensatione immutet.

Idem etiam patet a posteriori. Si fragor tormenti aurem ferit, minime efficere potes, ut ejus loco percipias sonum blandiorem. Si fœtor nares occupat, efficere nullo modo potes, ut vel ejus loco odorem suavem, vel fœtorem saltem minus molestum percipias. Si ex data quadam distantia objectum quoddam adspicias, tui non est arbitrii, an majus, an vero minus; an hisce potius, quam aliis qualitatibus præditum objectum sentire velis. Nihil igitur in sensationibus mutare vales, sed tales utique admittere debes, quales te inconsulto oriuntur.

Nemo non hoc in se experitur, & qui sensationum dependentiam a mutationibus in organo sensorio perspicit atque adeo agnoscit illas per has intelligibili modo explicabiles esse; is abunde quoque convincitur de veritate propositionis hujus a priori: quem in finem addidimus demonstrationem, cum pro instituto nostro sufficere videretur, ut eam a posteriori stabiliremus. Judicent vero posteri, quid sentiendum sit de hominibus fatalem omnium rerum necessitatem ad destructionem libertatis animæ plenariam cum eversione omnis religionis, virtutis justitiæ, ac societatis civilis tendentem hinc exsculpentibus mihique tanquam crimen objicientibus, ut ad criminationes responsurus pro-

ferre

ferre non potuerim, niſi quæ male ſanos deridendos propinarent à partium ſtudio remotis. Ceterum propoſitio hæc, quemadmodum ceteræ omnes, ſuum habet in praxi morali uſum. Etenim cum actiones noſtras ſecundum rationem dirigere jubeamur, obſtacula nobis objiciunt ſenſus: id quod ſuo loco diſtinctius explicaturi ſumus. Quamobrem impedimenta iſta remoturi probe noſſe debemus, quantum ſenſationes ab arbitrio noſtro pendeant, & quousque anima nullam prorſus in easdem poteſtatem habeat. In præſente igitur propoſitione docemus, quod forma ſenſationum ſit ab arbitrio animæ prorſus independens, nec eidem competat poteſtas in ea quidpiam immutandi.

§. 79.

Coexiſtentia mutationum in organo & ſenſationum neceſſitas.

Si objectum ſenſibile in organum ſenſorium rite conſtitutum agit; neceſſario ſentimus, ſeu in animæ poteſtate poſitum non eſt, utrum velit ſentire, nec ne. Id patet unicuivis ad obviam quovis momento experientiam attendenti. Etenim ſi objectum viſibile in oculos apertos radios immittit; arbitrii tui non eſt, utrum iſtud videre velis, nec ne; ſed neceſſario idem vides, ſive velis, ſive nolis. Similiter ſi ſonus in aures illabitur; arbitrii tui non eſt, utrum audire velis, nec ne; ſed neceſſario audis, ſive velis, ſive nolis. Si effluvia odorifera nares afficiunt, vel cibus comminutus & ſaliva perfuſus linguam contingit; arbitrii tui non eſt, utrum odorem, vel ſaporem percipere velis, nec ne; ſed utrumque neceſſario percipis, ſive velis, ſive nolis. Eodem modo ſi manum fronti admoves; arbitrii tui non eſt, utrum tactum percipere velis, nec ne; ſed frontem manu tangi neceſſario ſentis, ſive velis, ſive nolis. Nullus igitur datur ſenſus, in quo veritas propoſitionis præſentis experimento in te ipſo facto extemplo confirmari nequeat.

Idem tamen vi antecedentium a priori quoque oſtenditur. Etenim in mutatione, quam objectum ſenſibile organo inducit, continetur ratio ſufficiens ſenſationum (§. 65). Quamobrem ſi mutatio in organo ſenſorio accidit; mens quoque neceſſario ſentit (§. 298 *Ontol.*), conſequenter in arbitrio ipſius poſitum non eſt, utrum ſentire velit, nec ne.

Quaiis sit ista coexistentiæ mutationum in organo sensorio & perceptionum in anima necessitas, an absoluta, an hypothetica, in præsenti definiri minime potest. Quæstio altioris indaginis est, utpote a commercio inter mentem & corpus intercedente tota pendens. Parum autem refert respectu libertatis animæ, utrum absoluta sit, an hypothetica: id quod ex inferioribus patebit, ubi in notionem libertatis inquisiverimus. Absonum igitur est ex necessitate coexistentiæ mutationum in organo & perceptionum in mente exsculpere fatalem necessitatem libertati interitum minaturam, cum libertas salva sit, si vel maxime necessitas illa sit absoluta. Enimvero quid est tam absurdum, quin dicatur ab aliquo consequentiatiorum? Ceterum quando hic de mutationibus in organo sermo est, ad eas referimus, quicquid in corpore accidere debet, ut perceptioni in mente sit locus, utut hic nobis perinde sit, qualia sint ea, quæ in corpore nostro contingunt, dum sentimus. Ita v. gr. mutatio, dum videmus, in oculo facta includit etiam motum per nervum opticum ad cerebrum usque continuatum. Præterea notandum venit, nos & hic, & in omni casu simili supponere statum corporis vivi & hominis vigilantis: id quod sequitur ex eo, quod modo inculcavimus, neque enim in corpore mortuo, vel etiam in homine dormiente integra locum habet mutatio, quæ in corpote prærequiritur, ut anima sibi objectum repræsentet ejusdemque repræsentationis sibi conscia sit. Talia opportune monemus contra eos, qui in captandis verbis sunt assidui, ut acumine præstare videantur.

§. 80.

Modus primus impediendi sensationem. *Si organum sensorium ab objecto avertimus, sensatio impeditur.* Etenim si organum sensorium ab objecto sensibili avertimus; objectum in ipsum agere seu mutationem in eodem producere nequit, qualis per structuram organi possibilis: quod per se patet. Enimvero si mutatio in organo sensorio non contingit, nulla amplius sensationis datur ratio sufficiens (§. 65), consequenter cum absque ratione sufficiente nil quicquam esse possit (§. 70 *Ontol.*), cessabit quoque in mente sensatio seu perceptio (§. 65). Quoniam itaque ex aversione organi intelligitur, cur nulla in mente fiat sensatio *per demonstrata;* aversio organi ab objecto continet rationem sufficientem, cur idem mi-

minime ſentiamus. Impeditur adeo ſenſatio per averſionem organi ſenſorii ab objecto ſenſibili (§. 726 *Ontol.*).

A poſteriori obvia experientia idem innoteſcit. Etenim ſi oculum avertimus a luna, ne radii ab eadem propagati in eum illabi poſſint; lunam non videmus. Si manum retrahimus a ſuperficie globi rotundi in tenebris, nec rotunditatem ejus tactu percipimus, qui in figura percipienda viſus vice fungebatur. Neque aliter rem ſeſe habere deprehendimus in ſenſibus ceteris.

Utile eſt noſſe, quousque nobis aliqua ſit in ſenſationes poteſtas, cum in moralibus, tum in arte inveniendi: id quod ſuo loco luculentius conſtabit.

§. 81.

Modus alter impediendi ſenſationem.

Si actio objecti ſenſibilis in organum ſenſorium quocunque modo impeditur; in anima quoque ſenſatio impeditur. Quoniam per actionem objecti ſenſibilis in organum ſenſorium intelligitur, cur mutatio quædam in eodem actu contingat, quæ vi ſtructuræ ejusdem poſſibilis erat; ratio hujus mutationis eſt actio iſta (§. 56 *Ontol.*), adeoque mutatio, quæ organo inducitur, effectus ab objecto ſenſibili productus (§. 886 *Ontol.*). Quare cum actio cauſæ efficientis ponenda ſit, ſi effectus poni debeat (§. 898 *Ontol.*); actione in organum ſenſorium impedita, adeoque ceſſante (§. 726 *Ontol.*), mutatio quoque in organo ceſſare debet. Enimvero ratio ſenſationis cum in iſta contineatur (§. 65), ceſſabit quoque ratio ſenſationis, conſequenter ipſa ſenſatio (§. 70 *Ontol.*). Quoniam itaque ex impedita actione objecti ſenſibilis in organum ſenſorium intelligitur, cur nulla in mente fiat ſenſatio *per demonſtrata*; impedita actio objecti ſenſibilis in organum ſenſorium continet rationem ſufficientem, cur idem minime ſentiamus. Impeditur adeo ſenſatio per impeditam actionem objecti ſenſibilis in organum ſenſorium.

A po-

A posteriori idem adeo obvium est, ut notio propositioni præsenti respondens inter communes referri mereatur. Sane si oculos claudimus, ne radii ab objecto visibili propagati in oculum incidere possint; hoc ipso impeditur, ne visibile vi luminis in oculum agat (§. 726 *Ontol.*). Cessat vero tum etiam visus objecti alias videndi. Similiter si aures obturamus, ne sonus illabi possit; actio soni in aurem impeditur: tum vero nec sonum auditu percipi manifestum est. Si nares digitorum supremis articulis ita intrusis, ut vix spiritum per eos ducere liceat, obturemus, ne fœtori pateat ingressus; effluviorum a corpore fœtido exhalatorum actio in organum olfactus impeditur: fœtorem vero tum a nobis minime percipi experimur. Quovis igitur momento quilibet in se experiri potest, impedita actione objecti sensibilis in organum sensorium impediri quoque sensationem, alias in anima extituram.

Propositionis præsentis eadem est utilitas, quæ præcedentis: quod ideo monemus, ne quis contemnat, quæ vulgaria videntur. Ex vulgaribus enim tanquam seminibus nascuntur sublimia & a communibus notionibus maxime remota: id quod vel sola Elementa *Euclidis* docere poterant, ex ipsa autem philosophiæ universæ pertractatione legitima, tum etiam ex Arte inveniendi evidentius elucescet.

§. 82.

Modus debilitandi sensationem

Si sensationem ea, quam habemus, fortiorem in nobis excitamus; hanc ægre, immo prorsus non appercipimus. Sensatio enim fortior ita obscurare potest debiliorem, ut hanc prorsus non percipiamus (§. 76). Quare si ea, quam habemus, fortiorem in nobis excitamus; efficitur omnino, ut eam, quam habemus, vel ægre, vel prorsus non appercipiamus.

Principium hoc maximi momenti est in mente a sensu abducenda, qui eidem periculosus. Confirmatur a posteriori. E. gr. si lignum putridum in tenebris conspicis; accensa candela sensum lucis adeo debilitas, ut prorsus non lucere videatur. Alta voce quæ legis pronuncians impedis, ne mussitantium verba percipias. Suffitu odorem suscitans fœtoris perceptionem fugas.

§. 83.

§. 83.

Regulæ perceptionum dicuntur, quas anima obſervat in percipiendo, ſeu juxta quas perceptiones ipſius explicari poſſunt. Unde in ſpecie *Regulæ ſenſationum* ſunt, juxta quas ſenſationes in anima explicari poſſunt. *Regulæ perceptionum & ſenſationum quaenam dicantur.*

Exempla regularum ſenſationum ſunt propoſitiones proxime præcedentes (§. 78 & ſeqq.). Neque alium in finem regulas illas propoſuimus, quam ut ſenſationes inde explicemus, quoties nobis in poſterum cum ipſis erit negotium.

§. 84.

Leges perceptionum ſunt principia generalia regularum perceptionum. Et hinc in ſpecie *Lex ſenſationum* dicitur principium generale regularum ſenſationum. *Leges perceptionum & ſenſationum.*

Denominatio fit ad imitationem regularum & legum motus (§. 302. 303 *Coſmol.*). Noſtrum vero inprimis eſt in Pſychologia empirica ſtabilire leges & regulas inde pendentes generales perceptionum ac cogitationum, quod iis utamur in moralibus ad regimen actionum liberarum rite inſtituendum. Quemadmodum enim in philoſophia naturali absque regulis motus explicari nequit, quomodo corpora pro arbitrio noſtro movere valeamus; ita quoque in philoſophia practica absque regulis perceptionum doceri non poteſt, quomodo actiones noſtras liberas pro arbitratu noſtro dirigamus.

§. 85.

Lex ſenſationum hæc eſt propoſitio: Si in organo aliquo ſenſorio ab objecto aliquo ſenſibili quædam producitur mutatio; in mente eidem coexiſtit ſenſatio per illam intelligibili modo explicabilis, ſenſationem ſufficientem, cur ſit & cur talis ſit, in illa agnoſcens. Veritas propoſitionis abunde patet ex antecedentibus. Neque enim, ſi rem potius, quam terminos ſpectes, aut ad terminorum explicationes in anterioribus traditas (§. 65. 66. 77) animum advertas, differt a principio cognoſcendi corpus ſuum ſupra propoſito (§. 56) & dependentiæ perceptionum a corpore notione (§. 57). Immo talis eſt, ut obviis ex- *Lex ſenſationum.*

perientiis statim confirmari possit, si de veritate ejus dubites. Enimvero in demonstrandis regulis sensationum (§. 78 & seqq.) usi sumus propositione ista tanquam principio (§. 876 *Ontol.*). Est igitur lex sensationum (§. 84).

Legi huic plurimum lucis affundit Optica, cum in ea regulæ visionis, quas adeo sensus princeps observat, explicentur. Patet enim eas tanquam ad rationem ultimam ad propositionem præsentem reduci. Sufficit vero regulas visionis per experimenta & observationes stabiliri.

§. 86.

Identitatis perceptionis ratio.

Si mutatio in eodem organo sensorio eadem est; sensatio quoque in anima eadem esse debet. Etenim sensatio agnoscit in mutatione organi rationem sufficientem, cur sit & cur talis sit (§. 85). Enimvero si in duobus casibus eadem ratio sufficiens ponitur; quod in uno casu vi illius fuit, etiam in altero vi ejusdem esse debet (§. 189 *Ontol.*). Ergo si mutatio in eodem organo sensorio eadem est; sensatio quoque in anima eadem esse debet.

Magnum hoc principium est in omni sensationum doctrina. Usum ejus amplissimum loquitur Optica, cum per immediatam consequentiam inde fluant principia visionis generalia phænomenis visus demonstrandis inservientia, veluti quod duo objecta videantur ejusdem magnitudinis, si imagines in oculo eandem magnitudinem habent, consequenter si sub eodem angulo videntur. Non minus autem ad alias quoque sensationes applicari potest.

§. 87.

Diversa quando sensui eadem apparere debeant.

Quodsi ergo contingat a diversis objectis sensibilibus eandem in eodem organo sensorio produci mutationem; eadem apparere debent. Etenim si a diversis objectis sensibilibus in eodem organo sensorio eadem producitur mutatio; sensatio quoque in anima eadem esse debet (§. 86). Quare cum sensationes sint perceptiones (§. 65), perceptiones vero objecti repræsentationes (§. 24); anima sibi in hoc casu objecta diversa tanquam eadem repræsentare debet. Quoniam tamen in se diversa sunt,

non

non eadem *per hypotheſin;* eadem tantummodo apparent. Patet igitur diverſa objecta eadem apparere debere, quoties contingit eandem ab iis mutationem in eodem organo ſenſorio produci.

Hoc principium continet rationem generalem, cur ſenſus ſubinde diverſa repræſentet tanquam eadem, adeoque fallat, ſeu apparere quid faciat, quod non eſt. In omni Optica plurima occurrunt exempla, quæ ſub hac lege continentur: eſt enim fons plurium deceptionum opticarum.

§. 88.

Si mutatio in organo ſenſorio eodem diverſa eſt, ſenſatio quoque in anima diverſa eſt. Ponamus enim, ſi fieri poteſt, mutationem in organo ſenſorio eſſe diverſam, ſenſationem vero eandem. Quoniam in mutatione, quæ in organo accidit, continetur ratio, cur talis in anima potius ſit ſenſatio, quam alia (§. 65); per diverſam mutationem in organo intelligibili modo explicari poterit, cur eadem ſenſatio talis potius ſit, quam alia (§. 56 *Ontol.*), conſequenter cur anima hoc potius objectum, quam aliud, idemque hoc potius modo quam alio ſibi repræſentet (§. 24): quod cum ſit abſurdum, ſenſatio in mente eadem eſſe nequit, ſi mutatio in organo diverſa eſt. Erit igitur & ipſa diverſa (§. 181. 183 *Ontol.*). *Diverſitatis ſenſationis ratio.*

Abſurditas iſta magis adhuc eluceſcet in Pſychologia rationali. Confirmatur autem experientia. Etenim ſi beneficio ſpeculorum vel vitrorum politorum efficiamus, ut alia objecti in oculo delineetur imago, quam delineari ſolet, ubi nudo oculo idem contuemur; objectum quoque aliter videri manifeſtum eſt. Similiter conſtat, unum idemque objectum non idem apparere in diverſis diſtantiis, ita ut v. gr. globus e longinquo viſus inſtar diſci exhibeatur. Conſtat autem aliam globi in oculo imaginem delineari, ſi fuerit in vicinia conſtitutus; aliam vero, ſi longinquo intervallo a nobis fuerit remotus. Jam ex imagine in oculo redditur ratio, cur nobis inſtar diſci appareat globus e longinquo viſus, & cur rotundus appareat in vicinia oculo objectus. Unde nemo non fatebitur, abſonum fore, globum & in vicinia, & e longinquo inſtar diſci videri debere, vel in utroque caſu conſpici convexum,

utut imago in uno casu eadem sit, quæ est disci; in altero vero ab eadem diversa.

§. 89.

Idem quando appareat diversum.

Quodsi ergo contingat, idem objectum diversam efficere mutationem in eodem organo; diversum quoque apparere debet. Etenim si idem objectum diversam efficit mutationem in eodem organo, sensatio quoque in anima diversa esse debet (§. 88). Enimvero sensationes sunt perceptiones (§. 65), perceptiones vero objecti repræsentationes (§. 24). Anima igitur sibi in hoc casu objectum idem tanquam diversum repræsentare debet. Quoniam tamen idem est *per hypothesin*; diversum tantummodo apparet. Patet igitur idem objectum diversum apparere debere, quoties contingit diversam ab iis mutationem in eodem organo sensorio effici.

Hoc principium continet rationem generalem, cur sensus subinde idem repræsentet tanquam diversum, adeoque fallat, seu apparere quid faciat, quod non est. In Optica plurima occurrunt exempla specialia, cum propositio præsens sit fons alter deceptionum opticarum. Sensus enim fallit, tum quatenus diversa tanquam eadem, tum quatenus eadem tanquam diversa repræsentat. Patebit idem clarius ex inferioribus, ubi errorum fontes recludemus ostensuri, cur anima errare possit & quandonam eam errare contingat.

§. 90.

Idea mutationibus organorum sensoriorum respondentes.

Unicuique mutationi in organo possibili sensatio quædam & idea peculiaris in anima respondet. Etenim quotiescunque mutatio quædam in organo aliquo sensibili actu contingit, toties quoque sensatio quædam in anima eidem coexistit (§. 85), ita quidem ut eadem sit sensatio, quoties in organo mutatio eadem (§. 86), si vel maxime ab objectis diversis producatur (§. 87), & vicissim diversa sit sensatio, quoties diversa est in organo mutatio (§. 88), si vel maxime ab eodem objecto producatur (§. 89). Necesse igitur est, ut unicuique mutationi in organo possibili sensatio quædam peculiaris respondeat. Sensationes sunt perceptio-

ceptiones (§. 65), adeoque actus mentis, quo objectum aliquod sibi repræsentat (§. 24). Quare cum repræsentatio objecti dicatur idea, quatenus ipsum refert (§. 48), unicuique autem mutationi in organo peculiaris quædam sensatio respondeat *per demonstrata*; unicuique mutationi in organo possibili peculiaris quædam idea respondere debet.

Quemadmodum per structuram organi possibile est, ut a tali objecto istiusmodi in eodem mutatio producatur, veluti ut in oculo istiusmodi imago delineetur, si tale objectum in tali situ oculo oppositum radios lucis in eum immittit; ita per essentiam animæ possibile est, ut talis quædam sensatio in eadem producatur, qua objectum istiusmodi eo modo repræsentatur. Quando vero mutatio in organo actu contingit; sensatio quoque in anima actu oritur, nec alia, quam hæc isti coexistere potest. Cur veto hæc potius, quam alia eidem coexistat, & quomodo fieri possit, ut eidem coexistat, in Psychologia rationali demum inquiremus.

CAPUT III.

De Imaginatione.

§. 91.

Reproductio idearum objectorum sensibilium.

OBjectorum sensibilium absentium ideas mens reproducere valet, seu, quod perinde est, *Si qua sensu percepit anima, eorum prrceptiones reproducere potest, objectis licet absentibus.* Obvia experientia idem confirmatur, cum nullum sit momentum, quo juxta ea, quæ sensu percipimus, non simul absentia nobis repræsentemus. E. gr. Si fuimus in templo, domum reduces idem nobis repræsentare valemus, veluti ipsum extra nos contueremur, etiamsi nullam oculo inducat mutationem, a qua perceptio templi dependet (§. 90), consequenter nobis absens sit (§. 63). Enimvero repræsentatio ista, qua templum veluti extra nos nobis præsens sistitur, etsi non sit, idea templi est (§. 48) & templum, quod videri adeoque sensu percipi potest, objectum sensibile est (§. 77). Anima igitur

 ideam

ideam objecti sensibilis absentis antea sensu percepti reproducere valet.

Idem eodem modo colligitur ex quovis exemplo alio. Propositio enim præsens est illud universale, quod in quolibet exemplo singulari, seu casu quolibet particulari continetur. Notandum vero est artificium, quo in hoc & simili casu universale in singularibus latens ab iisdem vi notionum universalium ante acquisitarum separatur: id quod insignem nobis præstat utilitatem in acquirendo acumine pervidendi abstracta in concretis, de quo deinceps ex instituto agimus. Nihil proponimus, quod non singularem promittat utilitatem, nec obviis adeo sollicite enodandis præter rationem inhæremus. Ipsi nimirum experti sumus, quare necessarium sit studium, quod in rebus obviis meditandis collocatur, si vel summam diligentiam & maximum acumen ad meditationem afferas. Nemo hoc credit nisi expertus. Is autem demum experimento in se facto idem experitur, qui obvia isto modo meditatur. Ignorant hoc Mathematici, quorum defectus in notionibus evolvendis supplet figura, & notiones subinde obscuras successus calculi in jam notis clariores efficit. Ignorant eruditi ceteri omnes, qui ab accurata discussione sunt alieni. Quamobrem non moramur judicia, quæ deproperant utilitatem nobis exploratam minime prospicientes. Et talia opportune subinde moneri existimamus, quæ nobis ducibus philosophantibus animum addere debent ad diligentiam assiduam continuandam.

§. 92.

Imaginationis definitio. Facultas producendi perceptiones rerum sensibilium absentium *Facultas imaginandi* seu *Imaginatio* appellatur. Quoniam itaque anima rerum absentium ideas reproducere valet (§. 91); *Animæ competit facultas imaginandi*, sive *Imaginatio*.

Propositionem adeo præcedentem eum in finem præmisimus, ut imaginationis realitas in aprico poneretur. *Aristotelicis* imaginatio etiam *Phantasia* appellari solet. De *Tschirnhausen* vocabulum Imaginationis in sensu latiori sumit, ita ut etiam facultatem sentiendi sub ea comprehendat. Imaginatio nimirum ipsi idem est, quod facultatis cognoscendi partem superiorem supra appellavimus (§. 54). Sed significatus adeo latus ipsi peculiaris est, quemadmodum parte 2. §. 2. p. m. 41. ipsemet observat, hanc reddens denominandi rationem, quod facul-

facultates istæ, etsi diversæ, id habeant commune, quod earum opera sub specie imaginum pleraque nobis exhibeantur. Atque hæc ideo monemus, ne ad libri *Tschirnhusiani* lectionem accedens confundatur.

§. 93.

Ideam ab imaginatione productam *Phantasma* dicimus. *Phantasmatis definitio.*

* Equidem *Aristotelici* vocabulum phantasmatis non eodem prorsus sensu accipiunt; sed sufficit nobis eodem commode exprimi posse ideas ab imaginatione productas. Quoniam enim phantasia, teste *Goclenio* in Lexico Philosophico, etiam sumitur pro specie alicujus rei, quæ sensu comprehensa est, relicta in mente; phantasia vero pro facultate imaginandi sumitur (*not.*§. 92);phantasma commodius restringitur ad ideas a phantasia productas. Quoniam *Aristotelici* in doctrina de mente humana non satis a se invicem separarunt, quæ distingui debebant; ideo nemo nobis vitio vertet, si accuratam de anima cognitionem consecuturi determinatas & fixas vocabulis tribuamus significationes.

§. 94.

Si quid sensu distincte percipimus, id facilius & clarius nobis imaginamur; quam quod confuse percipimus. Si faciem solis imaginari conamur, figuram & magnitudinem bene imaginamur, atque satis clare; at lumen imaginari vix ac ne vix quidem possumus, ut eadem adsit claritas, quæ adest, dum sensu idem percipitur. Quoniam in figura solis plura distinguere licet, nec minus quæ magnitudini insunt ad alias referre datur magnitudines, veluti diametrum disci solaris ad altitudines objectorum sensibilium, aream perimetro comprehensam ad superficies alias planas; figuram & magnitudinem distincte percipimus (§. 38). Enimvero quoniam in lumine solis plura separatim enunciabilia distinguere non licet; lumen nonnisi confuse percipimus (§. 39). Et quia figuram & magnitudinem in phantasmate solis ab aliis una perceptis probe distinguimus ac inde figuram ejus agnoscimus; phantasma solis perceptio clara est (§. 31). Jam vero phantasma adeo obscurum *Quanam facilius imaginemur.*

est,

est, ut ex illa obscuritate lumen non agnoscas, &, si vel maxime aliqua claritate perfundatur, tanta tamen non est, quæ ad lumen solis agnoscendum sufficit, quin potius illam ab hoc plurimum differre tibi conscius es. Luminis adeo solaris phantasma perceptio aut obscura penitus (§. 32), aut minus saltem clara est (§. 31). Patet itaque nos sensu distincte perceptum facilius & clarius imaginari, quam quod confuse percipitur.

Non inutile est, si ad alia exempla respiciens ex iis similiter propositionem præsentem eruas. Quoniam tamen exempla obvia sunt, ut plura in medium proferamus opus non est. Propositionis præsentis utilitas ex subsequentibus elucescet: major autem in Moralibus aliquando palam fiet. Ceterum obiter monemus, modum eruendi universalia ex singularibus, quo in stabiliendis propositionibus a posteriori utimur, æquipollere demonstrationibus majoris perspicuitatis gratia ad casum specialem applicatis: quales in Mathesi mixta occurrere nemo ignorat, qui vel levi studio in eadem versatus est. Unum adhuc notandum est, antequam a propositione præsente ad aliam digrediamur: utrum scilicet quid facile, an difficile imaginemur, id nobis innotescere, quatenus nobis conscii sumus conatus, quem ad imaginandum aliquid adhibemus. In exemplo allato phantasmatis solaris apparet, quod figura & magnitudo veluti vocata statim se sistat; ast ubi lumen imaginari conamur, conatum successu frustraneo repetitum appercipimus, ut adeo hinc impotentiæ positivam notionem consequamur (*not.* §. 39).

§. 95.

Quænam ideæ sensuales dicantur.

Ideas sensuales appello, quæ vi sensationis in anima existunt, seu quæ in anima actu insunt, quod jam ista in organo sensorio mutatio accidit. Dici etiam potest, quod sint eæ, quæ a sensu in anima producuntur.

E. gr. dum solem intuemur, idea solis, vi cujus nobis ejusdem sumus conscii, a visu pendet, atque ideo in nobis existit, quia radii a sole in oculum illapsi organo visus mutationem quandam inducunt; dicitur itaque idea ista sensualis. Similiter si sonum tubæ percipimus, quia in aurem illapsus mutationem quandam organo auditus inducit; soni idea sensualis est. Idem dicendum est de Ideis ceteris, qui mutatio-

tationibus in ceteris organis sensoriis contingentibus in anima respondent. Atque ideæ hæ sensuales opponuntur phantasmatis, quæ vi imaginationis producuntur (§. 93): cur enim ab his distinguendæ veniant, ex sequentibus apparebit, & utilitas in moralibus palam fiet.

§. 96.

Phantasmata minus clara sunt ideis sensualibus. Si quid enim sensu confuse percipitur, id claritati minime obstat (§. 39), exemplo luminis atque colorum: si vero idem imaginamur, id minus clare imaginamur, quam si idem sensu percipitur (§. 94). Quare cum objectis sensibilibus semper insint confuse percipienda, veluti visibilibus colores (*not.* §. 39); si quod objectum sensibile imaginamur, minus claritatis adesse debet, quam si idem sensu percipimus. Enimvero idea sensu producta sensualis idea est (§. 95); phantasma vero idea est, quæ ab imaginatione producitur (§. 93). Patet itaque phantasmatis minus adesse claritatis, quam ideis sensualibus. *Differentia phantasmatum & idearum sensualium.*

Exemplo est idea sensualis solis & phantasma ejusdem, quas duas perceptiones gradu claritatis a se invicem differre nemo non in seipso experitur. Gradus claritatis bene quidem distinguimus, sed in iis sigillatim enunciabilia minime deprehendimus, adeoque eos nonnisi confuse percipimus. Ita si duo fuerint colores, unum esse altero clariorem vulgo satis obvium est; sed undenam majorem gradum claritatis unius, minorem alterius agnoscamus; nec nobis conscii sumus, nec enunciare valemus.

§. 97.

Quoniam phantasmata & ideæ sensuales gradu claritatis a se invicem differunt (§. 96), per eandem a se invicem distingui possunt, consequenter *Si phantasmata & ideæ sensuales in anima coexistunt, illa ab his distinguimus.* *Modus distinguendi phantasmata ab ideis sensualibus.*

Confirmat corollarii præsentis veritatem experientia. Nemo non sibi conscius est, se phantasmata ab ideis sensualibus coexistentibus optime distinguere, ut adeo nunquam immineat periculum, ne quod imaginamur cum eo, quod sentimus, confundamus, quamdiu simul sentimus & imaginamur: id quod nobis vigilantibus accidit.

§. 98.

Actuum imaginationis & sensationum debiliorum æquipollentia

Actus imaginationis æquipollent sensationibus debilioribus. Debilior enim est sensatio, quæ minorem claritatis gradum habet (§. 75). Quare cum phantasmata minus clara sint ideis sensualibus (§. 96), illa autem vi imaginationis (§. 93), hæ vi sensuum producantur (§. 94); actus imaginationis minorem gradum claritatis habet, quam sensatio. Quoniam itaque sensibilia imaginamur (§. 92), adeoque ea, quæ sensu percipi possunt (§. 77); ipsa autem experientia constat, sensibilia in luce fortiori clarius percipi, quam in debiliori; actus imaginationis æquipollent sensationibus debilioribus.

Confirmatur idem experientia. Etenim si nocturnis tenebris ingruentibus equitem ex intervallo videmus; phantasma non majorem, immo sæpius minorem claritatis gradum habet, quam si ex eodem intervallo in luce diurna eundem adspicimus. Simile quid notamus, si idem objectum in luce diurna & lunari diverso tempore conspicimus, modo distantia tanta sit ab oculo in casu posteriori, quæ ad istam differentiam inducendam sufficit. Sed nostrum non est in præsenti inquirere, quomodo ista distantia determinari debeat.

§. 99.

Obscuratio imaginationis per sensus.

Sensationes obscurant actus imaginationis, ita ut hos subinde prorsus non appercipiamus. Actus enim imaginationis æquipollent sensationibus debilioribus (§. 98). Quoniam itaque sensatio fortior obscurat debiliorem, ita ut subinde debiliorem prorsus non appercipiamus (§. 76); sensationes actus imaginationis coexistentes obscurare debent, ita ut eos subinde prorsus non appercipere liceat.

Id actu fieri in anima nostra, ut adsint phantasmata, quorum tamen nobis minime conscii sumus; in subsequentibus patebit. Atque ideo suo loco inquirendum erit, quomodo phantasmata latentia in apricum producantur, ut jam nobis eorum conscii reddamur, cum antea conscii non essemus.

§. 100.

§. 100.

Sensationes debiliores clariores fiunt, absentibus fortioribus. Obvia idem confirmatur experientia. Si luna nocturno tempore fulget, objecta ejus lumine collustrata resplendent, & ipsum lumen Lunæ multo clarius percipitur, quam interdiu, dum instar nubeculæ pallet. Lumen Solis multo clarius percipimus, quam Lunæ, adeoque sensatio prior fortior est (§. 74), posterior debilior (§. 75). Quando igitur Sol non amplius conspicitur, sed Luna sola in oculos incurrit, illo sub horizonte latente, ut nihil prorsus luminis ex fonte isto manantis ad eos pertingat; sensatio fortior cessat, debilior sola relinquitur. Enimvero tum lumen lunare multo clarius percipitur, quam antea, neque enim amplius Luna instar nubeculæ pallere videtur, adeoque sensatio debilior clarior fit fortiori absente. *Sensationes debiliores, quando fiant clariores.*

Nimirum cessat jam obscurationis causa (§. 76), adeoque debilior non obscuratur. Retinet igitur suam, quam habet, claritatem.

§. 101.

Si actus imaginationis soli sunt, clariores sunt, quam sensationibus coexistentes. Quoniam enim actus imaginationis sensationibus debilioribus æquipollent (§. 98); si actus imaginationis soli insunt animæ, absentibus sensationibus omnibus, perinde est ac si sensatio debilior sola adesset, fortiori remota. Enimvero sensationes debiliores clariores fiunt absentibus fortioribus (§. 100). Ergo actus imaginationis clariores quoque esse debent, si fuerint soli, quam si sensationibus coexistunt. *Actus imaginationis quando clariores.*

Idem confirmatur a posteriori. Etenim in somnio cessant sensationes & soli actus imaginationis in anima dantur. Tum vero posteriores utique clariores sunt, quam dum vigilamus, cum phantasmata pro ideis sensualibus habeamus, existimantes nos vigilare, cum dormimus, & in rei veritate contingere, quod tantummodo apparet.

§. 102.

Casus speciales.

Quoniam actus imaginationis clariores sunt, si soli sunt, quam si sensationibus junguntur (§. 101); *Actus imaginationis clariores sunt in tenebris & quando oculos claudimus, aliisque objectis absentibus, quæ cetera organa sensoria feriunt.*

Respondet propositio præsens notioni communi: phantasmatis enim claritatem conciliaturi oculos claudimus & alia objecta a contactu organorum sensoriorum arcemus.

§. 103.

Quænam sensibilia ceteris clarius imaginemur.

Visibilia objecta, itemque verba facilius & clarius imaginamur, quam sonos inarticulatos, odores sapores & qualitates tactiles, seu, quæ tactu solo percipiuntur. In objectis enim visibilibus multa insunt, quæ distincte percipimus, veluti figuræ & magnitudines, situs atque motus, quemadmodum ex demonstratione de facilitate & difficultate imaginandi (§. 94) apparet. In verbis singulas syllabas a se invicem distinguimus tanquam sigillatim enunciabiles, adeoque eadem distincte percipimus (§. 38). Enimvero in sonis inarticulatis, odoribus, saporibus & qualitatibus tactilibus, seu iis, quæ solo tactu percipiuntur, plura sigillatim enunciabilia distinguere non licet, adeoque eadem tantummodo confuse percipimus (§. 39). Enimvero si quid sensu distincte percipimus, id facilius & clarius nobis imaginamur, quam quod confuse percipimus (§. 94). Ergo visibilia objecta, itemque verba, facilius & clarius imaginamur, quam sonos inarticulatos, odores, sapores & qualitates tactiles, seu, quæ tactu solo percipiuntur.

Veritas propositionis præsentis obvia admodum experientia confirmatur, ut eam nemo in dubium vocare possit, quoniam experimentum statim in se capere potest, quamprimum dubitatio animum invadit. Quodsi quædam imaginari conemur, unusquisque in semetipso deprehendet, occurrere ipsi partim objecta visibilia, partim verba. In visibilibus clare a se percipi figuras, magnitudines, situs ac motus experiemur; in verbis percipi syllabas, quatenus successive pronunciari possunt. Quodsi vero sonos alios, sapores, odores vel quæ tactu solo percip-

percipi possunt, imaginari conemur; nihil a nobis effici intelligemus, utut sonos, sapores, odores & qualitates tactiles, quamprimum sensu percipiuntur, extemplo agnoscimus. Ceterum utilitate non caret probe a se invicem distingui, quæ facile imaginari licet, ab iis quæ vix ac ne vix quidem imaginari possumus. Patebit utilitas in Moralibus. Nihil enim de anima certa experientiæ fide cognoscitur, quod non inexpectatam subinde in Moralibus utilitatem afferat. Propter istam vero utilitatem inanem operam minime sumit, qui in notionibus communibus sibi claris reddendis assiduus est. Evadunt autem claræ, si ad exempla animum advertimus. Et quo plura exempla attente consideramus, eo nobis fiunt clariores.

§. 104.

Si quæ simul percepimus & unius perceptio denuo producatur, sive sensuum, sive imaginationis vi; imaginatio producit & perceptionem alterius, seu, quod perinde est, perceptio præterita integra recurrit, cujus præsens continet partem. Patet id a posteriori, si in quocunque casu singulari comparemus ideam sensualem præsentem cum phantasmate, quod actu imaginationis præsens sistitur. E. gr. Ponamus te in templo vidisse Titium seu personam quandam tibi ignotam, & in templum alio tempore venientem oculos conjicere in locum, ubi sederat; recurret tibi phantasma Titii, etsi is tunc temporis non fuerit præsens, sed locus iste vel vacuus fuerit, vel ab alia persona occupatus. Quodsi tunc temporis, quo Titium videbas, eum Mevio colloquentem vidisti; mox etiam recurret phantasma Mevii, etsi nec ipse præsens sit, nec in locum, quem occupaverat, oculos convertas. Quoniam Titium & locum, quem in templo occupavit, simul vidisti; Titius & locus sunt duo visibilia, quæ simul percepisti, aut, generaliter loquendo, res duæ sensu simul perceptæ (§. 77). Dum in templum alio tempore veniens oculum in locum istum conjicis, ubi sederat Titius; visus vi denuo producitur perceptio unius rerum alias simul visarum, seu, generalissime loquendo, sensus vi producitur perceptio unius rerum alias simul perceptarum (§. 67). Dum porro

Quanam actu imaginemur.

tibi recurrit phantaſma Titii nunc quidem abſentis; vi imaginationis producitur perceptio rei alterius ſimul perceptæ (§.92). Apparet adeo ſi rerum antea ſimul ſenſu perceptarum una ſenſu denuo percipiatur; imaginationem etiam producere perceptionem alterius.

Quia porro Titium loquentem videras cum Mevio; Titius & Mevius ſunt duo objecta viſibilia, ſeu, generaliter loquendo res duæ ſenſu ſimul perceptæ (§.77). Dum phantaſma Titii recurrit; unius rerum ſenſu ſimul perceptarum perceptio vi imaginationis denuo producitur (§.92). Dum porro tibi recurrit phantaſma Mevii, nunc non modo abſentis, ſed cujus ne locum quidem adſpicis; vi imaginationis producitur perceptio rei alterius ſimul perceptæ (§. *cit.*). Patet igitur ſi unius rerum antea ſimul perceptarum perceptio vi imaginationis denuo producitur; vi ejusdem imaginationis produci quoque perceptionem rei alterius ſimul perceptæ.

Ponamus denique te ideam horti animo concipientem, qualem nullibi vidiſti, eundem inſtruere arboribus ordine plantatis & ornare floribus, quales verno tempore in hortis amœnis conſpiciuntur. Ponamus porro, te alio tempore in via conſpicere arbores ordine plantatas: phantaſma horti tui, qualem tibi antea imaginatus fueras, extemplo recurret. Quoniam ideam horti dum animo concipis & in eo arboribus atque floribus loca convenientia pro arbitrio aſſignas, iſtorum objectorum nullum præſens eſt, *per hypotheſin;* vi imaginationis rerum plurium perceptiones una producis, ut perceptionem quandam totalem conſtituant (§.43), qualis eſſe ſolet, ſi plura ſimul ſenſu percipiuntur, ſeu uno obtutu videntis comprehenduntur. Habes igitur hic res plures ſimul imaginatione perceptas. Dum in via conſpicis arbores ordine plantatas, quales in horto tuo tibi imaginatus fueras; unam rerum antea ſimul imaginatione perceptarum vi ejusdem denuo producis (§. 92). Dum

vero

vero phantasma horti, quem antea imaginatus fueras, denuo recurrit; vi imaginationis producitur perceptio rerum simul imaginatione perceptarum ceterarum (§. *cit.*). Patet igitur, si quæ simul imaginatione fuerint percepta & unius eorum perceptio vi sensus denuo producatur; imaginationem quoque producere perceptionem alterius.

Quoniam igitur imaginatio producit simul percepta, si eorum unum sensu vel imaginatione denuo percipiatur, sive simul sensu, sive imaginatione percepta fuerint; generaliter omnino liquet, si quæ simul percepimus & perceptio unius eorum sive sensuum, sive imaginationis vi producta denuo fuerit, imaginationem quoque producere perceptionem alterius seu ceterorum.

Propositio præsens maximæ utilitatis est in serie perceptionum explicanda: id quod non modo in moralibus, verum etiam in Logica & Psychologia indispensabilis necessitatis est. Incidi in eam juvenis, cum philosophiam practicam universalem methodo mathematica conscriberem: deprehendebam enim ea me opus habere in demonstrando, atque ideo eandem sumsi instar axiomatis seu notionis communis exemplo *Euclidis*. Mox ejus quoque usum observavi in ratiocinatione distincte explicanda, quemadmodum in sequentibus docebo. Ne quis vero existimet, ad eam stabiliendam sumi, quæ a veritate facti aliena sunt; ut unusquisque assumat exempla, quæ præsens ipsi suggerit experientia, consultum est. Et ne quis methodo abstrahendi universalia a singularibus nondum satis fidens existimet, a singulari vel particulari ad universale argumentationem fieri; pluribus exemplis diverso tempore obviis utatur. Plurimum huc conducit, si non solum ad nos, sed alios quoque attenti ex perceptione præsente reddere conemur per aliquod temporis intervallum rationem eorum, quæ nobis vel aliis in mentem veniunt: ita nimirum non modo veritas propositionis nobis confirmabitur, sed eidem quoque respondens notio & clarior evadet, & fœcunditas ejusdem manifesta fiet.

§. 105.

Si quod nunc percipitur specie vel genere idem est cum eo, *Idem porro expenditur.*

eo, quod alias una cum aliis perceptum fuerat, imaginatio etiam horum perceptionem producere debet. Quæ enim ſpecie vel genere eadem ſunt, ea ſibi mutuo ſimilia ſunt, quatenus ad eandem ſpeciem, vel ad idem genus referuntur (§. 233. 234 *Ontol.*), conſequenter quædam in iisdem eadem ſunt (§. 195 *Ontol.*). Quare ſi nunc percipimus A ſpecie vel genere idem cum B, quod alias cum C perceperamus; quædam omnino percipimus, quæ antea ſimul cum aliis in B percepimus. Quamobrem cum perceptio ceterorum, quæ ipſi B inerant & in A minime deprehenduntur, vi imaginationis una produci debeant (§. 104); imaginatio quoque producit perceptionem ipſius B. Quoniam vero B percipiebatur una cum C; evidens eſt cum perceptione ipſius B produci etiam debere perceptionem ipſius A (§. *cit.*). Patet igitur, ſi quod nunc percipitur ſpecie vel genere fuerit idem cum eo, quod alias una cum aliis perceptum fuerat, imaginationem etiam horum perceptionem producere debere.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus enim nos in convivio ſimul vidiſſe hoſpites & vitra vino plena. Quodſi domi die ſequente oculos in vitra convertis, quibus vinum infundi ſolet; extemplo tibi occurrit phantaſma hoſpitum ac vitrorum vino plenorum rerumque ceterarum in convivio præſentium. Vitra, quæ domi conſpicis, ſpecie ſaltem eadem ſunt cum vitris, quæ videras in convivio. Ergo objectum ſpecie idem, quod percipis, non modo tibi in mentem revocat objectum antea perceptum ad eandem ſpeciem pertinens; verum etiam alia cum eodem ſimul percepta.

Patet idem in exemplis aliis. Ita vitra, quibus vinum infundi ſolet, in mentem tibi revocant tabernam vitris omnis generis inſtructam, quam in nundinis vidiſti. In exemplo, quod ad propoſitionem præcedentem dedimus, arbores in horto plantandas in mentem revocant arbores in via plantatæ, & ita porro. Dicitur autem objectum in mentem revocari, cujus phantaſma vi imaginationis producitur.

§. 106.

§. 106.

Sine prævia sensatione nullum in anima phantasma oriri potest. Pone enim, si fieri potest, phantasma aliquod sine prævia sensatione oriri. Nulla jam amplius erit ratio, cur hoc potius phantasma oriatur, quam aliud, cum ipsum nulla perceptio præcedat, nec ob defectum ejusdem ratio aliqua in corpore assignari possit (§. 85). Quoniam itaque fieri nequit, ut absque ratione sufficiente aliquid fit (§. 70 *Ontol.*); neque etiam fieri potest, ut sine prævia sensatione aliquod in anima phantasma oriatur. *Phantasmatis cum sensatione nexus.*

Nullum quoque allegare licet exemplum phantasmatis absque prævia sensatione in anima exorti, modo attentione atque acumine sufficiente utaris, ne scilicet existimes venire quid in mentem, cujus nulla ratio ex perceptione præsente reddi possit, cur hac posita ponatur. Neque enim negandum est, nisi in ratione phantasmatis ex præcedente perceptione eruenda aliquandiu jam versatus fueris, ægre illam detegi posse. Peculiare nimium requiritur acumen ad ea, quæ perceptionibus ac appetitibus nostris insunt, distinguenda, ubi non veluti sponte sua absque ullo negotio patent.

§. 107.

Si imaginatio reproducere debet perceptiones aliarum rerum antea simul perceptarum cum ea, quam nunc percipimus; res istæ vel sæpius, vel diu simul percipiantur necesse est. Etenim quod specie præsertim, vel genere idem est, successive cum pluribus rebus aliis specie & genere differentibus percipitur. Quamobrem ratio aliqua adesse debet, cur imaginationi hujus potius, quam alterius rei perceptio occurrat, quæ non minus quam ista cum re nunc percepta simul antea percepta fuit (§. 70 *Ontol.*). Quare cum adsit aliqua ratio, si perceptio ejus rei, quæ cum nunc percepta sæpius simul percepta fuit, producatur, vel etiam quæ diu cum hac simul percepta fuit, nimirum hæc ipsa, quod sæpius vel diu simul percepta fuerit, utpote quæ sola differentia in simultaneitate percipiendi jam admit- *Quænam perceptiones ab imaginatione producantur.*

admittitur (§. 104. 105); si imaginatio reproducere debet perceptiones aliarum rerum antea simul perceptarum cum ea, quam nunc percipimus; res istæ vel sæpius, vel diu simul percipiantur necesse est.

Idem patet a posteriori. Si in aliquo templo sæpius fuisti, ubi phantasma ejus recurrit, primum recurrit phantasma ejus partis, quam e loco tibi consueto conspicis, vel si idem templum quoad speciem externam repræsentat, eam tibi faciem exhibet, quam sæpius præieriens respexisti. Si in horto aliquo sæpius fuisti & eum cum aliis, in quibus fueras, vel de quibus narrantes audiveras, contulisti; ubi vi perceptionis præsentis perinde est, cujusnam horti perceptio producatur, phantasma ejus recurrit, non vero alterius. Nec aliud quid obtinet in casibus aliis. Similiter si in horto aliquo vides plantam exoticam, antea tibi non visam; eam diu contemplaris, ut facilitatem ejus perceptionem producendi, quoties de plantis sermo incidit, vel planta aliqua visui objicitur, præsertim rara, tibi compares. Immo ab eadem digressus phantasma vi imaginationis conservas & aciem mentis in eodem contemplando adhuc defigis, & tanto certiorem ex eo te existimas fore, ut in posterum absentis perceptionem reproducere valeas.

Multa attentione opus est ad talia pervidenda, qua uti non possunt nisi exercitati. In Psychologia rationali, ubi in nexum istarum perceptionum inquiremus; res evadet clarior. Quodsi vero quis in addiscenda Psychologia empirica, qualem proponimus, multum ac diu versatus attentionem ad ea, quæ in anima contingunt, conservare didicerit; is facilius observare poterit, quæ nunc aciem mentis effugiunt. Etsi autem observatio sit difficilis, si in casu dato phantasmata dijudicanda; hoc tamen non obstante eidem respondet notio communis, cum eadem nitatur praxis res memoriæ mandantium, quemadmodum inferius ostendemus.

§. 108.

Modus acquirendi facilitatem Quoniam res percipiuntur tum sensu, tum imaginatione (§. 67. 92); *facilitas reproducendi perceptiones rerum antea per-*

prrceptarum cum iis, quæ nunc percipiuntur, acquiritur, sive res sæpius ac diu sensu, sive imaginatione simul percipiantur. *reproducendi perceptiones.*

Apparet adeo non modo sensum juvare imaginationem, sed eam quoque ipsam absque sensuum auxilio in facilitate idearum reproducendarum acquirenda utiliter ac cum successu versari. Sed de his plura dicemus paulo deinceps de memoria acturi.

§. 190.

Si res plures simul percipiuntur, & mentis acies in unam earum intenditur; imaginatio reproducit perceptionem rerum cum hac antea simul perceptarum. Si plura simul percipis & mentis aciem in unam earum intendis; hujus tibi magis conscius es, quam ceterorum, & in eo quid distinguis, quod tibi tanquam in eo repræsentas. Quare cum aliqua adesse debeat ratio, cur imaginationi potius occurrat perceptio rerum cum hac, quam alia in perceptione præsente contenta simul perceptarum (§. 70 *Ontol.*), talis vero quidem adsit in eo casu, quo imaginatio producit perceptionem rerum antea simul cum ea perceptarum, in quam mentis aciem intendis, nulla vero adsit in altero casu, quo produceret perceptionem rerum antea simul cum una ceterarum conjunctarum, in quam mentis aciem minime intendis; si res plures simul percipiuntur & mentis acies in unam earum intenditur; imaginatio reproducit perceptionem rerum cum hac antea simul perceptarum. *Quomodo perceptiones producendæ a præsente pendeant.*

Idem etiam sic ostenditur. Quando in perceptione præsente plura continentur & in eorum unum mentis aciem dirigis; hujus tibi magis, quam ceterorum conscius es, atque adeo perinde est ac si hoc solum perciperes. Enimvero imaginatio producit perceptionem eorum, quæ simul percepta fuere cum eo, quod nunc percipitur (§. 104); reproducere igitur debet perceptionem eorum, quæ cum eo ex pluribus in eadem perceptione nunc contentis simul percepta fuere, in quod mentis aciem intendis.

Idem etiam a posteriori confirmatur. Ponamus tibi in oculos incurrere externam ædificii cujusdam faciem & in ea fenestras, e quibus orbes quidam vitrei sunt avulsi. Si mentis aciem dirigas in avulsos ex fenestris orbes; imaginatio objiciet tibi phantasma ædificii alterius cum fenestris, ex quibus orbes vitrei sunt avulsi, quod alias vidisti, & huic succedent phantasmata aliorum similium ædificiorum antea visorum, veluti eorum, e quorum fenestris infelici casu a grandine orbes vitrei aliquando fuerant excussi, ubi aciem mentis in orbes avulsos intendere pergis. Plura istiusmodi exempla tibi recurrent, si in perquirendis rationibus phantasmatum ex perceptione præsente nascentium fueris assiduus.

In hoc & aliis casibus id inprimis agendum est, ut phantasma ex perceptione immediate enatum cum perceptione præsente conferatur: id quod subinde difficultatem parit, si attentionem ad id, in quo mentis aciem defigis, non diu conservas, sed eandem statim ad aliud in re percepta obvium promoveas. Quamobrem veritatem propositionis præsentis experientia domestica confirmaturus, non modo mentem ad idem in objecto sensibus obvio perceptibile diu attentam conservari consultum est, verum etiam in phantasmate ex perceptione præsente immediate nascente in idem prorsus dirigenda mentis acies, quod ejus reproducendæ ratio fuit.

§. 110.

Phantasmatum successio qualis.

Si mentis aciem continuo in id intendis, quod phantasma cum perceptione, ex qua nascitur, commune habet; successio phantasmatum in eodem genere vel eadem specie entium continuatur: si vero in phantasmate ad alia eandem dirigis, successio phantasmatum in alio genere vel alia specie entium continuatur. Etenim si mentis aciem in id intendis, quod phantasma cum perceptione, ex qua nascitur, commune habet, phantasma, quod ex eodem nascitur, denuo idem cum ipso commune habere debet (§. 104). Enimvero quatenus in phantasmatis, adeoque rebus, quas repræsentant (§. 93. 48), eadem insunt; eatenus

nus res sibi invicem similes sunt (§. 195 *Ontol.*), consequenter vel ad idem genus, aut eandem speciem pertinent (§. 233. 234. *Ontol.*), aut tanquam ad idem genus, vel eandem speciem pertinentia spectari possunt (§. *cit.*). Phantasma igitur unum alteri succedit in eodem genere, vel eadem specie entium. Quare cum continuo in phantasmate præsente acies mentis dirigatur in idem, in quod in phantasmate anteriore dirigebatur; phantasmatum successio in eodem genere entium, vel in eadem specie continuatur.

Enimvero si jam in phantasmate aciem mentis in aliud intendis, quam quod in anteriore continebatur; prodibit alterum phantasma, quod quidem aliquid commune habet cum phantasmate, ex quo nascitur, non autem cum perceptione priori (§. 109). Ex iis igitur, quæ modo ostendimus, patet, phantasma alterum cum perceptione prima ad idem genus, vel eandem speciem referri minime posse, quatenus scilicet genus, vel species constituitur per communia, quæ insunt, & tanquam reproductionis rationes alleganda veniunt. Phantasmatum igitur successio in eodem genere, vel eadem specie entium minime continuatur: continuantur adeo in diverso genere, vel in diversa specie.

Idem etiam a posteriori ostenditur. Ponamus te dirigere mentis aciem in orbes vitreos e fenestris ædificii, quod adspicis, avulsos. Reproducetur phantasma templi, in quo fenestræ itidem tales conspiciuntur, a quibus orbes vitrei sunt avulsi. Quodsi jam ad phantasma templi attentionem dirigis & in eo mentis aciem in orbes vitreos e fenestris avulsos iterum intendis; imaginatio producet phantasma ædium, in quibus infausto casu a grandine orbes vitrei e fenestris sunt excussi. Si in hoc phantasmate denuo mentis aciem in orbes vitreos ex fenestris excussos dirigis, succedit phantasma hypocausti, in quo ab hominibus ebriosis orbes vitrei excutiuntur & ita porro. Singula

igitur phantaſmata & cum iis perceptio prima, a qua tandem omnia ortum ducunt, id commune habent, quod in iis repræſententur ædificia cum feneſtris, in quibus orbes vitrei evulſi, vel excuſſi ſunt. Quare cum ædificia iſtiusmodi tanquam peculiaris quædam ædificiorum ſpecies conſiderari poſſint, quemadmodum ædificia quævis re vera ad idem genus entium ſpectant; phantaſmatum ſucceſſionem in eodem genere, vel eadem ſpecie entium continuari patet, ſi mentis aciem continuo in id dirigis, quod unumquodque phantaſma cum perceptione, ex qua naſcitur, commune habet.

Enimvero ponamus te ut ante tibi repræſentare ædificium & in eo mentis aciem in orbes vitreos e feneſtris ædificii, quod adſpicis, avulſos. Ponamus inde naſci phantaſma templi, in quo itidem ſunt feneſtræ, ex quibus orbes vitrei evulſi. Quodſi jam mentis aciem non in feneſtras, ſed in ſuggeſtum dirigis; phantaſma concionatoris ſeſe tibi ſiſtit, quem in eodem conſtitutum ſæpius vidiſti. Quodſi attentionem ad eundem conſervas, recurrit phantaſma horti, in quo cum eodem collocutus es. Si in horti phantaſmate mentis aciem dirigis in arbores, recurrit phantaſma ſylvæ denſis arboribus obſitæ: ſuccedet idea cervi, qualem in ſylva aliquamdiu vidiſti. Ex phantaſmate cervi naſcetur phantaſma culinæ, in qua humi jacet cervus. Si ibi aciem mentis dirigis in orbes ſtanneos; recurret phantaſma tabernæ vaſis ſtanneis inſtructæ, in nundinis antea viſæ & ita porro. Patet itaque ſi continuo mentis aciem in ea dirigis, quæ phantaſmatis anterioribus cum perceptione communia non ſunt; phantaſmatum ſucceſſionem in eodem genere vel ſpecie entium non continuari, ſed potius in diverſis.

Caſus poſterior frequentior eſt priori, & prior quidem magis pendet ab arbitrio noſtro, ſi exiſtere debet: quoniam tamen ab arbitrio noſtro pendet, ideo unusquisque experimentum in ſe capere poteſt, quamprimum voluerit, modo alias ad iſtiusmodi experimenta aptus ſit. Requiritur enim ad ea, ut attentionem ſuam pro arbitrio in perceptio-

ceptionibus suis figere & ea, quæ ipsis insunt, acumine suo a se invicem distinguere possit: quod etsi facillimum videatur, ubi exempla ab alio proponantur, non tamen omni difficultate caret, ubi quis ipsemet e suo penu exempla depromere velit. Quamobrem nos non piget in iis, quæ contemtibilis facilitatis videntur, tantæ studere claritati, quanta desiderari potest in rebus difficillimis, ut lectorem ad eas animi dotes perducamus, quæ ad interiorem animæ suæ cognitionem requiruntur.

§. 111.

Si vi imaginationis producitur phantasma alicujus loci, ex eo porro enascitur phantasma actionum a nobis, vel aliis in isto loco perpetratarum, & ex his porro phantasma aliarum rerum olim post ipsas perceptarum. Etenim si vi imaginationis producitur phantasma alicujus loci; cum eodem simul producitur phantasma aliarum rerum cum loco isto simul perceptarum (§. 104). Quare cum actiones nostras, quas in loco isto perpetravimus, una cum loco perceperimus, quod per se patet; imaginatio etiam phantasma illarum actionum producere debet. Eodem modo patet, ex phantasmate loci nasci quoque debere phantasma actionum ab aliis in eodem loco perpetratarum, quas vel præsentes vidimus, vel ab aliis relatas accepimus. Enimvero si quid porro cum actione ista connexum fuit, seu ex eadem secutum, aut alio modo post actionem in eadem serie perceptum; quoniam actio per tractum temporis continuata una cum ceteris, quæ isto tempore contigerunt, & in sensus nostros incurrerunt, percepta simul fuit, ex phantasmate actionis enasci quoque debent phantasmata aliarum rerum eodem tempore, quo actio duravit, perceptarum (§. *cit.*). Et quia phantasma actionis perpetratæ conservatur aliquandiu, dum alia objecta postea sensus feriunt, consequenter illa etiam una cum hisce percipitur; imaginatio quoque producere debet phantasmata aliarum rerum olim post ipsam perceptarum.

Phantasmata actionum præteritarum unde nascantur, & quanam ex iis nascantur alia.

Idem probatur a posteriori. Ponamus tibi recurrere phantasma ædificii in platea siti, in qua sæpius incedere solitus

fuisti,

fuisti. Quoniam phantasma domus non recurrit nisi cum platea, in qua situm (§. 104); ad hanc in phantasmate mentis aciem dirigenti recurrit etiam phantasma incessus per plateam. Quodsi per eandem deambulaturus in hortum sæpius te contulisti; phantasma horti mox recurret. Et quia in horto flores decerpere solitus fuisti, te flores decerpentem exhibet phantasma. Mox in mentem venient flores alibi visi & discursus de magno eorundem pretio moti cum loco atque personis tum in eodem præsentibus, quando sermo iste incidebat. Phantasma discursus in mentem revocat librum, in quo de pretio florum quædam legisti, & ita porro. Vides, hic ex phantasmate plateæ nasci phantasma incessus per eandem & ex hoc porro ortum trahere phantasma horti. Ex phantasmate igitur loci nascitur phantasma actionis & ex phantasmate actionis nascuntur porro phantasmata rerum aliarum. Similiter ex phantasmate horti nascitur phantasma, quod te flores excerpentem exhibet, & ex hoc porro venit phantasma floris alibi visi. Denuo igitur ex phantasmate loci nascitur phantasma actionis & ex phantasmate actionis resultant phantasmata aliarum rerum. Similiter phantasma discursus de pretio florum parit phantasma libri, in quo de eodem quædam legisti. Ex phantasmate igitur actionis alienæ nascitur phantasma rei alterius. Quoniam res nobis repræsentare solemus cum loco, in quo fuerunt, & in loco aliquo dum commoramur, non prorsus sumus otiosi; nihil sane frequentius est, quam ut phantasmata rerum revocent simul phantasmata locorum & actionum in iisdem perpetratarum, ut adeo non opus sit plura exempla ad confirmandam propositionem afferri.

Utilitate minime vacat vel minimas scrutari differentias, quæ in teproductione phantasmatum occurrunt. Quoniam enim ita innotescit, quomodo phantasmata in ortu suo a se invicem pendeant; hoc ipso eorundem reproductionem in potestatem nostram redigimus. Id autem potissimum in omni studio psychologico intendimus, ut facul-

cultates mentis in potestatem nostram redigamus, ita enim iisdem uti possumus pro arbitrio: id quod in moralibus maximi momenti est.

§. 112.

Si in mentem venit phantasma actionis præmeditatæ, ex eo oritur phantasma loci, in quo eam præmeditatus es, una cum rebus ibi præsentibus, quando de eadem meditatus, vel etiam ibidem alias sæpe visis. Etenim si actionem præmeditatus es, quam deinde exequeris; ubi eam exequeris, in mentem venit phantasma deliberationis, atque ita actionem cum deliberandi actu simul percipis. Quodsi ergo phantasma actionis quacunque de causa mentem tuam subit: phantasma quoque deliberationis in eandem venire debet (*§.* 104). Et quoniam te deliberantem una percepisti cum loco, in quo deliberavisti, atque rebus ibidem præsentibus, cum actionem præmeditareris; locum vero cum rebus aliis, quando alio tempore eas ibidem vidisti; phantasma loci sistit una res vel istas, vel hasce (*§. cit.*), prout majorem vel istas, vel has reproducendi facilitatem tibi conciliasti (*§.* 108).

Phantasma ex actione præmeditata veniens.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Ponamus te in conclavi Titii præmeditatum esse colloquium cum Mevio de itinere ad nundinas Francofurtenses instituendo. Ubi cum eo actu colloqueris, phantasma colloquium præmeditantis in conclavi Titii tibi occurrit, atque ita colloquium & te idem præmeditantem in alio loco una percipis. Quodsi deinde iter actu ingrederis, recurret phantasma colloquii cum Mevio de hoc itinere, atque ita denuo colloquium de itinere & iter ipsum simul percipis. Jam si postea de itinere cogitas, in mentem venit phantasma loci, in quo cum Mevio de eodem collocutus es, antequam institueretur, una cum rebus aliis cum perceptione loci connexis. Ubi in mentem venit phantasma loci, in quo colloquium celebratum, idem in eandem revocat phantasma loci cum rebus aliis connexis, ubi colloquium præmeditatum.

Vides igitur ex phantaſmate itineris oriri phantaſma loci, in quo idem præmeditatus es, & ex phantaſmate colloquii de itinere phantaſma loci, ubi colloquium præmeditatus es. In utroque igitur caſu ex actionis præmeditatæ phantaſmate oritur phantaſma loci, in quo eam præmeditatus es, una cum rebus aliis, quemadmodum fert propoſitio.

Quodſi omnes illas propoſitiones, quæ de ortu phantaſmatum ex perceptionibus aliis allatæ ſunt, probe conſideres; eum ex nexu perceptionum pendere deprehendes. Quomodo vero nexus iſte reſultet, patet ex iis, quæ de facilitate reproducendi perceptiones rerum antea perceptarum ſimul cum iis, quæ nunc percipiuntur, diximus (§. 108): id quod ut evidentius appareat, propoſitionem ſubſequentem addere lubet. Magnum enim momentum trahit in praxi nexus iſtius cognitio, propterea quod ejus beneficio reproductionem idearum poteſtati noſtræ ſubjicere valemus. Quænam vero hinc in praxin moralem utilitas redundet, ſuo loco conſtabit, ubi eodem in rebus maxime arduis utemur.

§. 113.

Nexus perceptionum cauſa.

Si res plures ſæpius vel diu ſimul percipiantur, perceptiones earum inter ſe connectuntur. Etenim ſi res plures ſæpius vel diu ſimul percipiuntur, anima facilitatem acquirit ex perceptione unius reproducendi perceptionem alterius (§. 108). Quoniam vero ex perceptione una intelligitur, cur reproducatur altera; in perceptione una continetur ratio alterius, nimirum ex eo, quod ſæpius vel diu ſimul perceptæ fuerint, cur anima perceptionem alteram reproducat, & in eo, quod commune habent duæ perceptiones, cur hanc reproducat, ratio continetur (§. 56 *Ontol.*). Perceptiones igitur earum rerum inter ſe connectuntur, quæ ſæpius vel diu ſimul percipiuntur (§. 10 *Coſmol.*).

Atque ita apparet, quid fieri a nobis debeat, ut rerum perceptiones ita connectantur, quo aliquam pro arbitrio reproducere poſſimus: id quod intenditur in praxi morali (*not.* §. *præc.*).

§. 114.

§. 114.

Quoniam perceptiones rerum, quarum una ex altera producenda est, ideo connectuntur, quod res sæpius, vel diu simul fuerint perceptæ (§. 108. 113); non vero ex eo intelligitur, cur res perceptæ vel simul existant, vel se invicem sequantur, consequenter in re una non continetur ratio coexistentiæ, vel successionis alterius (§. 56); *res ideo inter se non connectuntur; quia perceptiones earum in anima connectuntur* (§. 10 *Cosmol.*). *Nexus perceptionum a nexu rerum, quæ percipiuntur, independens.*

E. gr. Si hominem quendam aliquamdiu in templo vidisti; perceptio hominis cum perceptione templi connectitur. Enimvero ex perceptione hominis non intelligis, cur sit etiam templum; neque etiam ex perceptione templi intelligis, cur sit etiam homo. Templum igitur & homo in existentia sua a se invicem minime pendent. Nullus adeo intercedit nexus inter templum & hominem, qui in id intravit, utut inter perceptiones templi ac hominis nexus intercedat.

§. 115.

Regulæ imaginandi, vel imaginationis, item *Phantasmatum* dicuntur, per quas phantasmata explicari possunt, seu quas anima in imaginando observat, aut, quod perinde est, juxta quas phantasmata oriuntur. *Regulæ imaginationis quænam dicantur.*

Regularum phantasmatum seu imaginandi exempla habes in præcedentibus (§. 105 & seqq.): neque enim propositiones proxime præcedentes in alium finem attulimus, quam ut inde phantasmata explicemus, reddentes inprimis rationem, cur ex hoc istud potius jam enascatur, quam aliud. Id nimirum ad fœcundam animæ cognitionem maxime utile.

§. 116.

Lex imaginationis, sive *Phantasmatum* dicitur principium generale regularum sensationum. *Lex imaginationis quænam dicatur.*

Rationem denominandi vide supra (*not.* §. 84), eadem enim non modo hic utimur, sed utemur etiam inferius in omni casu simili.

§. 117.

Lex imaginationis.

Lex imaginationis ſive Phantaſmatum hæc eſt propoſitio: Si qua ſemel percepimus & unius perceptio denuo producatur; imaginatio producit & perceptionem alterius. Veritas propoſitionis jam patet ex ſuperioribus (§. 104): ibi enim eandem a poſteriori ſtabilimus, ſingulis momentis eodem modo proprio in nobis experimento facto confirmandam. Enimvero in demonſtrandis regulis imaginationis (§. 105 & ſeqq.) uſi ſumus propoſitione iſta tanquam principio (§. 876 *Ontol.*), eademque in poſterum utemur. Eſt igitur lex imaginationis (§. 116).

§. 118.

Abſentia ſenſationum & phantaſmatum.

Sæpius ſenſationes omnes & phantaſmata omnia ſimul prorſus ceſſare videntur, ut nihil prorſus appercipiamus. Quoniam id nobis quotidie accidit, veritas propoſitionis præſentis adeo clara eſt, ut experientia quadam ſingulari eam confirmari non ſit opus (§. 666 *Log.*).

Quodſi urgeas propoſitionem præſentem non eſſe ſatis determinatam, cum non conſtet, quandonam id obtineat, ſed tempus vage per particulam *ſæpius* indicari; tenendum eſt, in ſubſequentibus nos demonſtraturos eſſe, qnandonam id contingere debeat, neque in præſenti opus eſſe accurata temporis determinatione. Etenim in uſum definitionis nominalis præmittimus obſervationem, quæ ſuggerit notionem vocabulo jungendam ut intelligatur: huic autem inſtituto ſufficit noſſe, ſenſationes & phantaſmata ſimul prorſus ceſſare poſſe, quandonam vero id contingat, ſeu quibus præſuppoſitis id fieri debeat ut conſtet opus non eſt.

§. 119.

Dormire & evigilare quando dicamur.

Si ſenſationes omnes claræ ceſſant, nec ullius, quod præſens eſt, nobis conſcii ſumus, *dormire* dicimur. Et ſtatus iſte mentis, quo omnes ſenſationes claræ prorſus ceſſant, ſeu quo nihil eorum, quæ præſentia nobis ſunt, nobis conſcii ſumus, *Somnus* appellatur. Dicitur autem *Somnus profundior*, quando cum ſen-

ſenſationibus claris una phantaſmata clara ceſſant, ita ut nihil prorſus appercipiamus. Et quando redeunt ſenſationes claræ, *evigilare* dicimur.

Nondum definimus, utrum in ſomno profundiori omnis perceptio abſit, nec ne, quando ſcilicet nihil appercipimus: id enim demum in Pſychologia rationali fieri poterit.

§. 120.

Interdum res abſentes clare percipimus, perceptionibus aliis per tractum aliquem temporis aliis ſuccedentibus, donec vel evigilemus, vel profundiori ſomno immergamur. Patet idem a poſteriori & in vulgus notum eſt, cum nemo ſit, cui tale quid non acciderit. Neque adeo opus eſt, ut ad caſum ſpecialem provocemus (§. 666 *Log.*), præſertim cum talis ſemper eſſe debeat, cujus experimentum in ſeipſo nemo capere poſſit. Etenim noſtri arbitrii non eſt, quam perceptionum ſeriem in te habere velis. Præſtat igitur unumquemque ejus recordari, quem ſibi notum experitur. *Quando ſomniemus.*

Quodſi tamen exemplum deſideres: repete illud, quo ad docendam differentiam inter ſomnium & veritatem uſi ſumus (*§. 493 Ontol.*). Immo finge, quæ ad confirmandas regulas phantaſmatum in anterioribus adduximus (§. 105 & ſeqq.), ea dormienti tibi occurrere: exempla ſomniorum erunt iſtæ phantaſmatum ſucceſſiones.

§. 121.

Si per tractum aliquem temporis nonniſi res abſentes percipientes, nullius præſentis nobis conſcii ſumus, ſeu, quando res in ſomno appercipimus, *Somniare* dicimur. Et ſtatus iſte mentis, quo nonniſi res abſentes clare percipimus, ſeu earum nobis conſcii ſumus, *Somnium* appellatur. *Somniare quando dicamur.*

Somnium hic accipitur ſubjective, quatenus modificationem quandam animæ denotat: ſumi vero etiam ſolet objective, quatenus eſt rerum ſibi mutuo ſuccedentium repræſentatio. In conſtantia loquendi, quæ in communi ſermone obtinet, utrumque ſignificatum fert, quemadmodum attendenti ad illum palam fit. Sed nos ſignificatui priori ſtrictius inhærebimus.

§. 122.

Somnium imaginationis opus. *Dum somniamus, res, quas percipimus, imaginamur.* Quando enim somniamus, res nonnisi absentes clare percipimus (§. 121). Sed dum res absentes percipimus, eas imaginamur (§. 92). Ergo dum somniamus, res, quas percipimus, imaginamur.

Principium hoc fœcundissimum est: fungitur enim vice notionis directricis, quando de somniis meditandum.

§. 123.

Somnii ratio. *Omne somnium initium capit a sensatione & per phantasmatum successionem continuatur.* Quando enim somniamus, res quasdam imaginamur (§. 122), consequenter anima phantasmata producit (§. 93). Enimvero sine prævia sensatione phantasma nullum in anima oriri potest (§. 106). Ergo nec somnium sine prævia sensatione oriri potest, consequenter a sensatione aliqua initium capit.

Quoniam vero res, quas somniantes percipimus imaginamur (§. 122); anima continuo phantasmata alia producit (§. 93), consequenter somnium per successionem phantasmatum continuatur.

Posterius nemo in dubium vocat. Quando enim evigilamus, nihil ejus præsens fuisse, quod per somnium nobis repræsentavimus, abunde convincimur. Certum igitur unicuique est, se nihil eorum sensu percepisse, de quo in somnio cogitavit. Enimvero sensationem aliquam somnio initium præbere non cuilibet manifestum est. Quamvis autem a priori satis evidenter pateat, a posteriori tamen ut confirmetur consultum est. Etsi enim difficile sit sensationem istam, quæ somnio ortum largitur, a phantasmatis distinguere ob rationem non unam; non tamen prorsus impossibile est, modo initii somnii recorderis & ad statum corporis tui respicias. Subinde accidit, ut sensatio debilior, quæ somnio inchoando sufficit, durante somnio fiat fortior, ut idem finiat, veluti si tormina ventris dormiens percipere incipis, tumque somnii rationem perpendens facile initii causam animadvertis. Dantur casus alii, in quibus idem eadem facilitate contingit,

veluti

veluti cum a siti somnium ortum trahit, quam eodem finito evigilans adhuc percipis.

§. 124.

Si interea temporis, dum somniamus, novam quandam sensationem non appercipimus, vel in eam mentis aciem non dirigimus; successio phantasmatum in eadem serie continuatur. Quodsi vero sensationem quandam interea appercipimus & in eam mentis aciem dirigimus; somnium in diversis phantasmatum seriebus continuatur. Etenim somnium per phantasmatum successionem continuatur (§. 123). Quare cum phantasma non nascatur nisi ex prævia vel sensatione, vel actu imaginandi (§. 104), in progressu autem somnii sensatio nullum locum habeat, quæ appercipitur, vel, si talis adsit, in eam mentis acies non intendatur, *per hypoth. priorem*, adeoque in præsenti negotio perinde sit, ac si prorsus abesset (§. 109); phantasma nullum in somnio oriri potest nisi ex phantasmate præexistente. Quare cum hæc phantasmata inter se connexa sint (§. 114); omnia simul unam seriem constituunt. Atque adeo successio phantasmatum in eadem serie continuatur.

Somniorum diversitas.

Enimvero ponamus novam quandam sensationem inter phantasmata interponi & in eam mentis aciem dirigi: imaginatio reproducet perceptionem rerum cum re ista, quam sentimus, antea simul perceptarum (§. 109). Quoniam vero jam successio phantasmatum in eadem serie continuari debet, quæ jam incepit, quamdiu nova sensatio non interponitur, vel mentis acies in eandem dirigitur, *per cas. 1.* successio phantasmatum in altera hac serie continuari debet. Et ita porro. Patet igitur successionem phantasmatum in diversis seriebus continuari, quando sensationes novæ interponuntur & mentis acies in eas dirigitur.

Propositio præsens est principium generale, per quod somnia explicari possunt, modo non ignores, quæ in applicanda ea præsupponuntur. Non immerito itaque lex somniorum dici poterat, quemadmodum legem sensationum appellamus, per quam sensationes sunt expli-

explicabiles, & legem phantaſmatum, per quam phantaſmata explicanda veniunt.

§. 125.

Somnii ſimplicis & compoſiti differentia.

Somnium ſimplex dicemus, quod in eadem ſerie phantaſmatum continuatur. *Somnium* vero *compoſitum* appellabimus, quod in diverſis ſeriebus phantaſmatum continuatur.

Quoniam ſomnia in poteſtate noſtra non habemus per ea, quæ nobis de iis conſtant; exemplis quoque diſcrimen inter ſomnium ſimplex & compoſitum illuſtrare non datur, quorum experimentum in te ipſo facere poteras. Enimvero quoniam ſucceſſiones phantaſmatum, quas vigilantes in poteſtate noſtra habemus, juxta regulas anteriores a ſomniis non differunt, niſi quod juxta ſenſationes continuentur; non modo aliquas ſomniis ſimiles comminiſci licet, ſed illas ipſas, quibus propoſitiones anteriores illuſtravimus, pro ſomniis accipere poſſumus. Etenim ſi phantaſmatum ſucceſſio in eadem ſerie continuatur vi imaginationis, non aliter idem fiet, dum vigilamus, quam dum dormimus: imaginatio enim ſecundum eandem legem in omni caſu operatur. Somniamus igitur vigilantes, quando neglectis ſenſationibus mentis aciem continuo in phantaſmata dirigimus, ut ex uno continuo naſcatur aliud, eaque ſucceſſio per aliquem temporis tractum continuetur. Atque hoc pacto omnia, quæ de ſomniis demonſtrantur, in ſe ſtatim experiri licet.

§. 126.

Senſationes ſomnium ingredientes quales.

Senſationes, a quibus ſomnium initium ſumit & quæ phantaſmatis in eodem interdum interponuntur, debiles ſunt. Etenim ſenſationes, a quibus ſomnium initium capit (§. 123) & quæ phantaſmatis in eodem ſubinde interponuntur (§. 124), a phantaſmatis non diſtiguuntur, ita ut vulgo ignoretur quod adſint. Quare cum alias phantaſmata ab ideis ſenſualibus gradu claritatis diſtinguantur, quo a ſe invicem differunt (§. 97); in præſenti caſu gradu claritatis differre minime debent, adeoque actioni imaginationis æquipollent. Enimvero actibus imaginationis non æquipollent niſi ſenſationes debiles (§. 98). Senſationes igitur, a quibus ſomnium initium ſumit & quæ phantaſmatis in eodem interdum interponuntur, debiles ſunt.

Atque

Atque hæc eſt ratio difficultatis agnoſcendi ſenſationes, a quibus vel initium capit ſomnium quodlibet, vel ſeries quælibet in compoſito. Diximus ſupra (*not.* §. 101), in ſomnio ceſſare ſenſationes & ſolos actus imaginationis in anima dari, quia vulgo ſenſationes quasdam adeſſe non agnoſcimus & ob eorum æquipollentiam phantaſmata ideis ſenſualibus ſubſtitui poſſunt. Sufficit ſomnium potiſſimum ex phantaſmatis componi, ideas vero ſenſuales nonniſi ſomnio excitando inſervire, nam ſenſationes, de quibus hic loquimur, in eorum numerum, quæ per ſomnium repræſentantur, non ingrediuntur.

§. 127.

In ſomnio res abſentes nobis videntur præſentes. Somnia enim a ſenſatione quadam initium capiunt & per phantaſmatum ſucceſſionem continuantur (§. 123), vel in eadem ſerie, vel in diverſis, ſi novæ ſubinde ſenſationes interponantur (§. 124). Quoniam vero unica illa vel pauciſſimæ ſaltem ſenſationes debiles ſunt (§. 126), adeoque minorem claritatis gradum quam alias habent (§. 75), ideæ ſenſuales a phantaſmatis non amplius diſtinguuntur (§. 97). Anima igitur phantaſmata pro ideis ſenſualibus habet, conſequenter cum phantaſmata ſint ideæ ab imaginatione (§. 93), ideæ autem ſenſuales a ſenſu productæ (§. 95) adeoque illa res abſentes (§. 92), hæ præſentes (§. 65) repræſentent (§. 48), res abſentes pro præſentibus habet.

Cur in ſomnio præſentia nobis videantur, quæ non ſunt.

Forſan alicui dubium oriri poterat, cur res præſentes, quæ pauciſſimæ ſunt, non potius habeat pro abſentibus, ſibi conſcia ſe tantummodo imaginari, minime autem ſentire. Sed non difficulter tollitur. Etenim res nobis per imaginationem non aliter extra nos exhibentur, ac quæ præſentes ſunt, niſi quod diverſo id fiat claritatis gradu. Quare conſtanter quæ imaginamur pro præſentibus haberemus, niſi diverſa gradus claritas nos differentiæ admoneret. Quare cum ea in ſomnio tollatur, ratio quidem adeſt, cur te ſenſu percipere exiſtimes, quæ imaginaris; nulla vero adeſt, cur tibi perſuadeas te imaginari etiam pauciſſima illa, quæ ſenſu percipis. Atque ita patent, quæ ſuperius ad illuſtrandam propoſitionem de actibus imaginationis ſolitariis aſſumſimus (*not* §. 101).

§. 128.

Somnium quale sit. *In somnio mutationes contingunt absque ratione sufficiente.* Equidem hanc propositionem jam alias stabilivimus a posteriori, cum differentiam inter veritatem & somnium exponeremus (*not.* §. 493 *Ontol.*). Quoniam tamen ex principiis anterioribus ostendi potest, cur id fieri debeat, ideo hic loci doceri debet: id quod fit sequentem in modum. Dum somniamus, res, quas percipimus, imaginamur (§. 122). Quare si in somnio mutatio aliqua contingit, res una ideo alteri succedit, quod eam aliquando cum præsente una percepimus (§. 117). E. gr. dum somnium te hospitem cum convivis exhibet, persona, quam inspicis, mutatur in aliam, quod hanc alteram cum priore sæpius una vidisti, vel quod hæc altera aliquid habeat alteri simile, qualecunque tandem fuerit, sive ea adhuc vixerit, sive dudum mortua fuerit. Vel in apparatum convivii intendens mentis aciem reproducis occasione ejus, quod in eodem animadvertis, phantasma personæ, quam alias in convivio vidisti, ubi eadem aderat. Enimvero ex eo, quod res quædam simul perceptæ aliquando fuere, non intelligitur, cur una existente existere debeat alia, consequenter in eo, quod ponitur, non continetur ratio sufficiens, cur poni etiam debeat alterum (§. 56 *Ontol*). Mutationes igitur, quas phantasmata in somnio referunt, absque ratione sufficiente contingunt.

Non repugnat, quod perceptiones, quatenus in mente sibi invicem succedunt, inter se connectantur (§. 113), consequenter cum ratione sufficiente sibi invicem succedant (§. 10 *Cosmol.*): neque enim res ideo inter se connectuntur, quia perceptiones earum in anima connectuntur (§. 114). Nimirum si somnium consideretur subjective, quatenus in anima alia atque alia phantasmata vel coexistunt, vel sibi invicem succedunt, coexistentiæ & successionis perceptionum ratio ex regulis imaginationis & lege ejusdem reddi potest: neque adeo mutationes, quæ animæ somnianti accidunt, ratione sufficiente destituuntur. Sane ideo sequitur anima in producendis phantasmatis legem constantem, ne

quid

quid in ea accidat absque ratione sufficiente, dum imaginatur. Enimvero si somnium consideretur objective, quatenus phantasmata exhibent res tanquam extra nos præsentes, mutationes harum rerum absque ratione sufficiente fiunt, propterea quod ex eadem ratione poni nequeat res una posita altera, ex qua ponitur perceptio rei illius posita perceptione hujus. Mirum igitur videri poterat, quod sibi de acumine gratulentur, qui discrimen hoc non pervidentes contradictionem hinc exsculpere conantur, nisi satis superque constaret, quam sint ad deproperanda judicia prompti, qui sibi videntur esse, nec sunt.

§. 129.

Diversitas somniorum ab eadem sensatione ortorum.

Si in duabus personis somnium initium capit ab eadem sensatione debili, somnia tamen diversa sunt. Etenim somnium in utraque persona per phantasmatum successionem continuatur (§. 123), consequenter phantasma primum ideo succedit in locum sensationis debilis, vel eidem superaccedit, quod res, quam ipsum repræsentat, simul fuerit percepta cum re altera, quam exhibet sensatio debilis. Enimvero quoniam res illæ simul perceptæ non sunt prorsus eædem in utroque subjecto, id quod obvia experientia manifestum est; nec phantasmata, quæ easdem referunt, prorsus eadem esse possunt. Quare cum idem valeat de phantasmatis, quæ prioribus succedunt; phantasmata prioribus succedentia multo magis diversa esse debent. Enimvero cum somnia per phantasmatum successionem continuentur (§. 123), phantasmata vero sibi invicem in duobus subjectis succedentia eadem non sint; nec somnia eadem sunt, sed diversa.

Consultum nobis videtur propositionem præsentem illustrare exemplo, cum multum faciat ad demonstrationem rectius intelligendam, ubi abstractis concipiendis nondum fueris adsuetus. Ponamus in duabus personis dormientibus fragorem tormenti explosi excitare sensationem debilem. Ponamus in utraque eam adhuc superesse perceptioni claritatem, ut fragorem tormenti agnoscat. Ponamus tertio unam personam fragorem tormenti sæpius percepisse, cum in festivitatibus solennibus cives ac milites in foro catervatim congregati bombardas exploderent. Recurret igitur phantasma fori cum militibus

bus & civibus ibidem cum bombardis congregatis. Quodsi jam in locum quendam fori particularem mentis aciem dirigis, ubi poma aliosque fructus arborum vendi frequentissime vidisti: civium cum bombardis ibidem constitutorum in locum succedunt mulieres poma vendentes & currus pomis onusti una cum plebis multitudine, qualem adesse vidisti, cum poma venderentur. In poma, qualia in horto aliquo, ad urbem procul dissitam sito comedisti, respiciens te mox in horto illo deambulantem conspicis cum persona, cum qua in eodem deambulasti sæpius. Et quia cum eadem persona sæpius una fuisti in templo, te in templo congregata multitudine sedentem conspicis. Quoniam vero ibidem ingentem vidisti multitudinem, quoties tubarum & tympanorum strepitus personuit; in frequentiam hominum mentis aciem dirigens hic quoque in mentem venit phantasma, quod te præsentem sistit in templo monachorum disputantium, quorum solennitatem augent tubarum & tympanorum sonitus. Non difficile foret somnium ita continuare vel per integrum diem, siquidem ponamus nulla sensatione idem interrumpi. Enimvero ponamus jam personam alteram fragorem tormenti percepisse in adventu solenni Principis alicujus: mox imaginatio eidem suggeret multitudinem confluentem, qualem cum sæpius viderit maleficis ad supplicium ductis, recurret ipsi latronis phantasma, qui cruce prælata duobus Ecclesiæ ministris comitibus in curiam ducitur ibidem a scabinis condemnandus. In crucem intuens se vidit in cœmeterio constitutum, in quo cruce prælata funus ducitur. In eadem cruce attentionem defigens videt se in templo, in quo imago salvatoris cruci affixi erecta conspicitur. Ad suggestum respicienti recurrit phantasma templi, in quo aliquando verba e suggestu ad populum fecit, seque ad eundem ejusdem finis gratia contendentem percipit & ita porro. Vides itaque somnia, quæ ex eadem sensatione initium capiunt, esse prorsus diversa pro diversitate subjectorum. Immo si vel centum ponas personas, ex eadem tamen sensatione in singulis diversa ortum trahent somnia. Neque enim in una perceptiones rerum simultaneæ eodem modo sese habuerunt, quemadmodum in altera, neque in una eædem inter se connexæ sunt, quæ connectuntur in altera.

§. 130.

Diversorum phantasma-

Quoniam etiam in vigilantibus ex sensationibus oriuntur phantasmata, & ex his porro alia (§. 104 & seqq.); eodem

pror-

prorſus, quo ante (§. 129), modo oſtenditur, *ſi in diverſis ſubjectis ex eadem ſenſatione continuantur phantaſmata, ſeriem phantaſmatum in uno non fore eandem, quæ eſt in altera.* *tum ex eadem ſenſatione continuatio.*

Propoſitionis præſentis veritatem experiri datur, ſi duæ vel plures perſonæ in eandem rem ſenſu perceptam intentæ reſpicere jubentur ad phantaſmata inde orta & continua ſerie ſibi invicem ſuccedentia. Fieri enim poteſt, modo fueris exercitatus, ut ex eadem ſenſatione non interrupta ſerie phantaſmata continues. Atque ita ſimul veritas propoſitionis præcedentis experimento confirmari poteſt. Series enim phantaſmatum ex eadem ſenſatione continuatorum æquipollet ſomnio, modo directionem aciei mentis arbitrio tuo ſubducas, quemadmodum jam ante (*not.* §. 125) docuimus.

§. 131.

Diverſitas phantaſmatum ex eadem ſenſatione diverſo tempore propagatorum.

In eodem ſubjecto diverſo tempore ex eadem ſenſatione series phantaſmatum diverſæ ortum trahunt, ſive vigilet, ſive dormiat, ſi vel interea temporis facilitatem alterius phantaſmatis vi illius ſenſationis reproducendi ſibi contraxit, vel uno tempore aliud in ſenſatione reſpicit, quam altero. Etenim ſi interea temporis, quo phantaſma aliquod ex perceptione quadam oriri ſolebat, facilitatem contraxiſti phantaſma aliud vi ejusdem ſenſationis producendi (§. 180); ubi ſenſatio iſta in poſterum præſens fuerit, ex eadem poſterius hoc phantaſma oriri debere patet. Enimvero cum ex hoc phantaſmate prodire debeant phantaſmata rerum antea ſimul cum aliqua earum perceptarum, quas ipſum nobis tanquam præſentes exhibet (§. 104), diverſa autem phantaſmata non easdem res exhibeant; ideo porro in hoc altero caſu non eadem ex phantaſmate primo oriri poſſunt phantaſmata, quæ in priori oriuntur. Quare cum idem dicendum ſit de phantaſmatis ulterioribus, evidens eſt ſeriem phantaſmatum fore diverſam, ubi anima contraxit facilitatem phantaſma aliud ex ſenſatione data producendi, quam alias ex eadem oriri ſolebat.

Similiter ſi uno tempore in aliud, quod ſenſatio data re-

præſentat, mentis aciem dirigis, quam altero, vi imaginationis quoque uno tempore aliud producitur phantaſma, quam altero (§. 109). Unde porro ut ante oſtenditur, ſeriem phantaſmatum uno tempore ex data ſenſatione ortum trahentium eſſe diverſam a ſerie phantaſmatum alio tempore ex eadem hac ſenſatione propagatorum.

Quoniam utraque ratiocinatio ſubſiſtit, ſive te vigilantem ſupponas (§. 117), ſive ſomnies (§. 122); utrumque tam in ſomniis, quam quando vigilas, evenire debet.

Patet idem a poſteriori. E. gr. Ponamus te in templo, quod frequentare ſolitus fuiſti, e regione habuiſſe altare & in hoc ſæpius ac diu convertiſſe oculos. Templum adſpicienti e longinquo recurret notio altaris. Quodſi jam locum vel in eodem templo mutas, vel aliud deinde frequentes, & e regione ſedeant perſonæ, quæ oculis tuis conſtanter objiciuntur: ubi poſtea templum aliquod vides, recurret tibi phantaſma loci illius templi, in quo ſedere ſoles, una cum perſonis e regione ſedere ſolitis. Jam cum in caſu priori mentis acies in altare dirigebatur & in imaginem quidem Chriſti reſurgentis, quæ principem in eodem locum occupat; mentem ſubibit phantaſma ceremoniæ Chriſti ex ſepulchro reſurgentis, quam in templis Pontificiorum antea vidiſti. Quodſi jam in ſacerdotem veſtitu ſacro indutum & in ſepulchrum Chriſti conſcendentem mentis aciem dirigis, prodibit in anima phantaſma clericorum aliorum cum rebus aliis connexis, & ita porro. Enimvero ſi in caſu altero reſpicis perſonas, quas e regione in templo ſedentes videre ſoles; earum occaſione mentem ſubibunt perſonæ aliæ, quas alibi cum iſtis vidiſti, una cum loco, ubi eas vidiſti. Unde porro alia prorſus naſcuntur phantaſmata, quam in caſu priori. Patet itaque ex eadem ſenſatione in eodem ſubjecto varia ſibi invicem ſuccedere phantaſmata, ubi phantaſma aliud ex ſenſatione data producendi facilitatem tibi comparaſti, quam quod antea vi illius reproducere ſueveras. Enimvero ſi in caſu primo altare templi reſpiciens in candelabras argenteas cogitationem tuam dirigis; mentem ſubit taberna vaſis argenteis inſtructa una cum loco, ubi eandem vidiſti. Si juxta iſtam tabernam collocutus fuiſti cum amico, quem alias vidiſti alibi: phantaſma amici recurrens reproducet phantaſma loci, ubi alias eundem videras & ita porro. Atque ita ex eadem ſenſatione

diverſo

diverso tempore diversæ propagantur series phantasmatum, prout mentis aciem vel in hanc, vel istam perceptionem partialem dirigis, quam sensatio continet.

§. 132.

Debilitatæ sensationis effectus.

Si diverso tempore sensatio debilis, a qua somnium oritur, diversæ fuerit debilitatis, quamvis alias eadem; eandem tamen rem tibi percipere non videris. Etenim si sensatio fuerit debilis, minorem claritatis gradum habet, quam alias habere solet, ubi debilitata minime fuerit (§. 75), consequenter pro diverso debilitatis gradu diversus quoque est claritatis gradus. Quare cum vi claritatis res perceptæ agnoscantur (§. 31), deficiente magis magisque claritate minus quoque agnoscuntur & ab aliis perceptibilibus distinguuntur, consequenter cum aliis confundis, quæ per debilitatam perceptionem repræsentantur. Quare cum perceptionis tibi conscius sis, quatenus clara est, eandem rem tibi percipere in quolibet debilitatis gradu non videris.

Propositionem præsentem experientia confirmare licet, si probe notes, quomodo sensus fallat, si in luce crepera contueris aliquod objectum, vel etiam idem e longinquo visum obscurius evadit.

§. 133.

Diversitas phantasmatum a diversa debilitate sensationis pendens.

Quoniam imaginatio non producit nisi perceptionem rei antea simul perceptæ cum ea, quæ nunc percipitur (§. 104); sensatio autem, a qua phantasma ortum trahit, pro diversitate debilitatis non eandem rem exhibet (§. 132); *phantasma* quoque *diverso tempore ex eadem sensatione debili diversum oriri debet, si debilitas variat.* Unde porro ostenditur, quemadmodum supra (§. 129) *ex eadem sensatione debili diversa somnia ortum trahere debere pro diverso debilitatis gradu.*

Non opus est, ut corollarium præsens exemplo aliquo illustretur: cum levi immutatione superiora huc accommodari possint, aut ad illorum imitationem alia vi legis imaginationis, aut imaginationis libera operatione, reperiri queant.

§. 134.

§. 134.

Quando somnium per somnum extinguatur.

Si phantasmatum claritas successive debilitetur, somnium tandem per somnum profundum extinguitur. Quoniam enim vi claritatis phantasmatum nobis conscii sumus ejus, quod per ea repræsentatur (§. 35), si continuo claritas debilitatur, nobis continuo minus ejusdem conscii sumus, quod repræsentant. Quamobrem cum claritas tandem omnis evanescere debeat, ita ut nihil prorsus appercipiamus, seu nihili prorsus nobis conscii simus (§. 25), somno profundo opprimimur (§. 119). Quare cum in somnio rerum absentium, quas phantasmata repræsentant (§. 93), nobis conscii simus (§. 121); somnium per profundum somnum extinguitur.

Veritas propositionis præsentis confirmatur etiam a posteriori. Cessat enim somnium somno continuato. Somnum autem absque somnio profundum dicimus (§. 119).

§. 135.

Finis somniorum in evigilantibus.

Si evigilamus, somnium extinguitur. Dum enim evigilamus, redeunt sensationes claræ, quas scilicet appercipimus (§. 119); adeoque nobis conscii sumus rerum præsentium (§. 67. 60). Enimvero in somnio nullius rei præsentis nobis conscii sumus (§ 121). Somnium igitur cessat.

Idem etiam sic ostenditur. Dum evigilamus, redeunt sensationes claræ (§. 119), adeoque ideæ sensuales (§. 95), somnium vero nonnisi phantasmata (§. 123), aut sensationem unam vel alteram debilem (§. 126) actibus imaginationis æquipollentem admittit (§. 98), consequenter ideam unam vel alteram sensualem cum phantasmate confundendam (§. 93. 95). Enimvero quoniam phantasmata minus clara sunt ideis sensualibus in statu scilicet vigilantium, quo non debilitantur (§. 96), atque adeo illa ab his distinguimus (§. 97), consequenter nec res absentes pro præsentibus habemus (§. 67. 92). Quare cum in somnio res absentes pro præsentibus habeamus (§. 127); somnium, dum evigilamus, extinguitur.

Poterat

Poterat idem pluribus modis aliis ostendi: sed in re manifesta tanto demonstrandi apparatu opus non est. Ex demonstratione posterior patet ratio, cur somnium extingui debeat, dum evigilamus. Etenim vulgo somnium ideo a phantasmatum successione, quam vigilantes experimur, distinguimus, quod in somnio præsentia nobis videantur, quæ non sunt, atque in rei veritate contingere existimemus, quod tamen non contingit. Continet tamen etiam prior aliquam rationem, sed eam magis secretam, ut non quivis eandem animadvertat. Etenim somnium, quod a successione phantasmatum, quam vigilantes experimur, distinguimus, quod in somnio phantasmata in eadem serie continuentur, nobis tale quid non cogitantibus, neque continuationem intendentibus, multo minus promoventibus; in vigilantibus autem ideis sensualibus continuo interrumpantur, nec in eadem serie nisi nostro studio difficulter continuentur.

§. 136.

Si actum imaginandi clare percipimus, sed phantasmata non multum claritatis habent, aut, si mavis, obscura fuerint, quid somniemus, non agnoscimus. Etenim phantasmata sunt ideæ ab imaginatione productæ (§. 93), adeoque repræsentationes rerum (§. 48), consequenter perceptiones (§. 24) objective consideratæ. Quando igitur phantasmata obscura sunt, rem, quam repræsentant, non agnoscimus nec a ceteris perceptibilibus satis distinguimus (§. 32), etsi actum imaginandi, a quo pendet phantasma (§. 93), clare percipiamus. Quamobrem nobis conscii sumus nos somniare (§. 31), non tamen agnoscimus quid somniemus (§. 121). *Somnia obscura quando sint.*

Dari istiusmodi statum animæ experientia obvia loquitur, nec quisquam illorum ignorat, quibus somnia sunt frequentia.

§. 137.

Somnia igitur perinde ac perceptiones singulæ distinguenda veniunt in clara & obscura. *Clarum* scilicet *somnium* est, quando agnoscimus, quid somniemus: *obscurum* vero *somnium* est, quando, quid somniemus, non satis agnoscimus, etsi actus percipiendi nobis conscii simus. *Somniorum obscurorum & clarorum differentia.*

Sunt adhuc plura, quæ de somniis notanda veniunt, sed hic nondum tradi possunt, suo adeo loco, tum in Psychologia empirica, tum rationali, tum in aliis philosophiæ partibus in medium afferenda. Similiter plura quoque de imaginatione ipsa observanda occurrunt; sed quæ itidem locis convenientibus trademus. Quoniam enim ea, quæ de anima a posteriori innotescunt, ita proponere visum est, ut ad propositiones determinatas reducta ex aliis deducantur, & observata rationis lumine collustrata universalitati notionis claritatem fœnerent.

CAPUT IV.

De Facultate fingendi.

§. 138.

Phantasmatum divisio.

Partem entis compositi unam absque altera, subjectum item absque modo, non tamen absque attributo, imaginari possumus. In omni ente composito partes a se invicem separari possunt & una absque ceteris existere potest, ita ut nec unam absque altera sensu percipi repugnet: id quod obvia experientia adeo manifestum est, ut nemo id in dubium vocare ausit. Sane a trunco arboris separamus radices atque ramos; radices pro arbitrio dividimus in partes minores; a ramis resecamus surculos; a surculis decerpimus folia & ita porro. Partem unam transferimus in locum unum ceteris alibi relictis. Atque ita illam absque his visu percipimus solam. Similiter a trunco corporis humani amputari potest caput, amputari possunt artus. Anatomici partes singulas pro arbitrio suo a se invicem separant & unam absque ceteris sigillatim oculis subjiciunt. Quoniam igitur in se non repugnat partem entis compositi unam absque ceteris sensu percipi; quæ autem sensu percipimus, ea etiam imaginari valemus (§. 91. 92); partem etiam compositi unam absque altera imaginari possumus.

Idem

Idem confirmatur a posteriori. Pone enim te vidisse animal quoddam antea tibi non visum & diuturna contemplatione acquisivisse facilitatem reproducendi perceptionem, seu phantasma (§. 93) animalis istius absentis. Facto in te ipso experimento constabit, te etiam capitis solius, vel aurium solarum, vel caudæ solius phantasma reproducere posse: qvamvis negari non possit, inexercitato recurrere phantasma totius animalis, dum phantasma unius tantummodo membri reproducere conatur. Ne tamen conatus destituat successus, imaginandam tibi erit, amputari caput & aliorsum transferri; resecari aurem & resectam vel abscondi, vel oculis accuratius inspiciendam subjici; detrahi pellem & mensæ imponi. Quodsi enim actum separationis simul imagineris & partem separatam mente rebus aliis jungas; te quamlibet absque ceteris imaginari posse intelliges.

Quoniam modi inesse & non inesse possunt (§. 150 *Ontol.*); ideo non repugnat, ut subjectum modo instructum, eodemque etiam destitutum sensu percipias. Quamobrem cum imaginari valeamus, quæ sensu percipimus (§. 91. 92); subjectum quoque absque modo imaginari licet.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus te vidisse florem cœruleum. Quoniam colores, quæ insunt subjectis, mutabiles sunt, adeoque inter modos referuntur (§. 151 *Ontol.*); facto in temetipso experimento reperies, te eundem florem absque colore cœruleo tibi imaginari posse, ut album v. gr. objiciat imaginatio, quem cœruleum sistebat visus. Idem eodem modo deprehenditur in aliis subjectis.

Denique quia attributa enti constanter insunt (§. 150 *Ontol.*) ab eodem quippe inseparabilia (§. 304 *Ontol.*); impossibile est, ut sine attributo sensibili unquam sensu percipias subjectum. Quamobrem cum imaginatio reproducat sensu perceptibilia (§. 91); non minus impossibile est subjectum aliquod imaginari absque attributo perceptibili.

Idem confirmatur a posteriori. Ternarius numerus angulorum est attributum trianguli. Quodsi triangulum imagineris, impossibile est ut idem absque tribus angulis tibi repræsentes. Quodsi imaginando montem tibi repræsentare velis, impossibile est ut eum tibi repræsentes absque valle: habere enim vallem aut, si mavis, necessitas coexistentiæ vallis est quasi attributum montis.

Etsi obvia admodum sint, quæ propositione præsente continentur, necesse tamen est, ut probe expendantur, ne defectus claritatis notionis utilis pariat in rebus arduis difficultatem. Ceterum ars pictoria & sculptoria inservit experimentis, quibus comprobetur, quænam visibilia imaginari possimus. Quicquid enim imaginari licet; idem etiam utraque arte repræsentare valemus. Ratio clarius in Psychologia rationali elucescet.

§. 139.

Phantasmatum divisio quid dicatur.

Divisio phantasmatum est separatio perceptionum partialium a composita.

Ita phantasmata dividimus, dum perceptionem trunci a perceptione composita arboris separamus; dum florem cœruleum absque colore cœruleo imaginamur; dum a phantasmate ignis calorem removemus. Quodsi quæsiveris, quomodo id fieri possit, ut ignem tibi imagineris absque calore; notandum est, calorem tactu percipi. Quamobrem ut ignem absque calore imagineris; phantasma ignis producere debes, quale visu percipis, una cum phantasmate digiti igni immissi. Clare enim percipere poteris cum ignem, tum digitum eidem immissum, nihil tamen percipiens caloris.

§. 140.

Ejus realitas evicta.

Quoniam partem entis compositi unam absque altera, subjectumque absque modo imaginari possumus (§. 138), perceptio vero partis in perceptione entis compositi, perceptio modi in perceptione subjecti continetur, adeoque non minus illa, quam hæc partialis est, perceptio autem entis compositi & subjecti composita (§. 40); perceptiones partiales a composita separare, consequenter *phantasmata dividere valemus* (§. 139).

Exem-

Exempla ad paragraphos præcedentes allata huc etiam pertinent. Ne tamen eadem huc transferenti occurrat difficultas, quædam opportune monenda sunt. Ignem absque calore concipi impossibile, quemadmodum in Physica docemur. Dubitari igitur nequit, calorem in attributorum numerum esse referendum. Enimvero ostendimus (*not.* §. 139), phantasma caloris a phantasmate ignis separari posse: id quod contradicere videtur propositioni de impossibilitate imaginandi subjectum absque attributo. Etsi autem difficultas sit ad speciem composita; protinus tamen evanescit, si modum, quo ignem absque calore imaginari datur, attente consideres. Constat nimirum qualitates sensibiles, in quarum numero calor est, duplici modo spectari posse, vel quatenus insunt subjecto, vel quatenus denotant mutationem organo inductam, cui idea sensualis respondet (§. 90). Calor, quatenus denotat quid igni inexistens, attributum ignis est; non vero quatenus mutationem tactus organo inductam significat. Nunquam efficies, ut ignem tibi imagineris absque eo, quod in eo concipiendum, ut ad mutationem organo tactus inducendam aptum sit, cui caloris perceptio in anima respondet, utut in se non repugnet, cessare istam mutationem in organo actione ignis in corpus nostrum sive naturaliter, sive per miraculum impedita. Optica adjumento est in faciendo experimento, quo phantasma istud illustratur. Etenim ope speculi concavi, præsertim cylindrici, imaginem candelæ ardentis in aere exhibere licet, cui si digitum immittas, nihil caloris percipies, utut flamma apparens a flamma ardente visu minime distinguatur. Obiter monemus, Opticam haud parum adjumenti ad experimenta psychologica afferre, modo experimentis opticis in rem tuam satis uti valeas.

§. 141.

Perceptiones partiales diversorum entium compositorum pro arbitrio combinare valemus, subjecto quoque imaginatio tribuere potest modos in eo sensu nondum a nobis perceptos, perceptos tamen antea in aliis subjectis, modo eidem non repugnent, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti. **Potentia perceptiones combinandi.** Perceptiones enim partiales diversorum entium compositorum repræsentant partes entium compositorum diversorum (§. 40). Quare cum partem unam absque altera imaginari

possimus (§. 138), ut autem quædam simul imaginemur sufficiat ea simul sensu percepta fuisse (§. 104); nil sane obstat, quo minus partes diversorum entium compositorum simul imaginemur. Et quoniam in perceptione cujuslibet entis compositi idea nexus partium & continuitatis, indeque resultantis unitatis continetur, id quod unicuilibet ad eam, quæ ipsi primum obvia est, attendenti palam fit, consequenter idea nexus partium, continuitatis & unitatis recurrere nobis debet, quoties ens quoddam compositum imaginari conamur (§. 109); quando partes diversorum entium compositorum tanquam in uno coexistentes subjecto imaginari intendimus, ideæ nexus partium & continuitatis simul recurrere debent. His igitur ad ideas partium accedentibus, prodit idea composita (§. 40), adeoque phantasma (§. 93) entis compositi antea sensu nunquam percepti. Patet adeo, perceptiones partiales diversorum entium compositorum pro arbitrio a nobis combinari posse, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti.

Idem confirmatur a posteriori. Trunco corporis humani imaginatio jungit caput cervinum, pedes equinos, geminata brachia humana cum manibus: id quod unusquisque, dum hæc legit, in semetipso experitur. Enimvero homo, cervus, equus & monstrum humanum quatuor brachiis cum totidem manibus instructum sunt diversa entia composita (§. 531 *Ontol.*). Quoniam igitur imaginatio phantasma producere valet, in quo trunco humano junguntur caput cervinum, pedes equini, brachia geminata humana, ita ut partes hæ sint sibi invicem continuæ atque simul ens unum mentiantur, nos perceptiones partiales diversorum entium compositorum combinare valere, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti, patet. Atat non minus in teipso experiri potes, posse te ab ente illo composito removere cornua cervina & iis substituere bovina; posse te removere pedes equinos iisdemque substituere caprinos; posse te removere brachia humana iisdem-

que

que ſubſtituere pedes anteriores ſimiæ & ita porro. Patet itaque te perceptiones partiales diverſorum entium compoſitorum pro arbitrio combinare valere.

Quodſi modus aliquis, minimum genere idem, enti alicui non repugnat; poſſibile utique eſt, enti inexiſtere modum iſtiusmodi, minime genere talem, v. gr. ens præditum eſſe colore aliquo (§. 85 *Ontol.*), conſequenter ens iſtiusmodi modo inſtructum exiſtere valet (§. 133 *Ontol.*). Quoniam igitur ſubjectum ipſum antea ſenſu percepimus, nec minus modum in altero ſubjecto ab eo diverſo deprehendimus *per hypotheſ.* conſequenter inexiſtentiæ iſtiusmodi in aliquo ſubjecto ideam habemus; dum ſubjecto imaginatio modum iſtiusmodi tribuere conatur, idea quoque inexiſtentiæ recurrit (§. 109): qua ideis ſubjecti & modi ſociata prodit phantaſma ſubjecti modo quodam inſtructi, qualem antea in ipſo ſenſu nondum percepiſti.

Idem confirmatur a poſteriori. Lilia iſta, quæ natura candida producit, nunquam niſi candida vidimus. Hoc tamen non obſtante imaginatio iisdem colorem luteum, cœruleum, viridem, rubrum, nigrum & alium quemcunque tribuere valet. Etſi autem non conſtet, utrum natura colorem candidum in alium mutare poſſit, nec ne, cum mixtionem materiæ, quæ in cepis abſolvitur, ignoremus, conſequenter num eſſentiæ liliorum intrinſecæ, quæ mixtione illa & corpuſculorum mixti combinatione abſolvitur (§. 257 *Coſmol.*) repugnet; quatenus tamen nonniſi ſtructuram externam ſenſu percipimus, eidem non repugnat color quivis alius: etenim non modo colore quodam lilium obducere valemus ſalva ipſius ſtructura, verum etiam per vitra colorata idem reſpicientes eidem colorem quemvis tribuere valemus. Color igitur candidus reſpectu ſtructuræ externæ, quæ ſola oculis obvia eſt, pro modo habetur (§. 151 *Ontol.*), nec colores alii eidem eodem reſpectu repugnant,

pugnant, seu impossibile non est, ut alius quidam color loco candidi insit (§. 170 *Ontol.*). Imaginatio igitur subjecto alicui tribuere potest modum, qui eidem minime repugnat, ut prodeat phantasma entis antea sensu nondum percepti.

Ex his, quæ de subjecto vi imaginationis modo quodam instruendo diximus, apparet, fieri posse ut pro modo habeamus, qui non est, quoniam scilicet eidem minime patet interior rei essentia. Non tamen imaginamur contradictoria, nisi quodam subreptionis vitio. Quodsi enim in subjecto imaginabili non admittis nisi ea, quæ in sensum incurrunt; minime repugnat idem eidem inesse, quod imaginationis vi eidem tribuitur. Quodsi enim iis, quæ phantasma repræsentat, repugnaret, quod superaddit imaginatio; nec idem superaddere valeret: quin potius se tale quid imaginari minime posse deprehenderet. Quamohrem imaginatio non fallit nisi eos, qui vitio subreptionis non confundenda confundunt, veluti qui phantasma lilii pro ipso lilio habent. Sed ea ex sequentibus evadent clariora.

§. 142.

Phantasmatum compositio quid dicatur.

Compositio phantasmatum est combinatio perceptionum partialium ad constituendam unam compositam.

Illustratur phantasmatum compositio iisdem exemplis, quibus ad confirmandum propositionem anteriorem a posteriori usi sumus. Non tamen difficile est exempla quotlibet alia superaddere, cum uniuscujusque imaginatio iisdem luxuriet.

§. 143.

Realitas istius compositionis adstructa.

Phantasmata componere valemus. Perceptiones enim partium diversarum entis compositi pro arbitrio combinare valemus, subjecto quoque in phantasmate tribuere modum in eodem sensu non perceptum, perceptum tamen in aliis, modo eidem non repugnet, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti (§. 141). Enimvero dum perceptiones partiales combinamus ad constituendam unam compositam, phantasmata componimus (§. 142). Phantasmata igitur componere valemus.

Atque ita realitas compositionis phantasmatum fuit evicta, eodem prorsus modo, quo antea divisionem evicimus.

§. 144.

Facultas phantaſmatum diviſione ac compoſitione producendi phantaſma rei ſenſu nunquam perceptæ dicitur *Facultas fingendi.* *Facultas fingendi quid ſit.*

Phantaſmatum diviſio ac compoſitio ſunt operationes imaginationis (§. 139. 142). Quare cum facultas fingendi non ſupponat niſi poſſibilitatem phantaſmata dividendi & componendi; ejus exercitium operationibus imaginationis totum abſolvitur, conſequenter facultas fingendi ipſa facultate imaginandi continetur & quandam ejus veluti partem conſtituit.

§. 145.

Anima habet facultatem fingendi. Poteſt enim phantaſmata dividere (§. 140) atque componere (§. 143), adeoque habet facultatem ea dividendi atque componendi (§. 29). Quare cum in diviſione phantaſmatum perceptiones partiales a compoſitis ſeparentur (§. 139) & in compoſitione perceptiones partiales ad diverſa ſubjecta pertinentes ita combinentur, ut unam compoſitam conſtituant (§. 142); phantaſma ſic prodit rei ſenſu antea nondum perceptæ. Habet igitur anima facultatem phantaſmatum diviſione ac compoſitione producendi phantaſma rei ſenſu antea nondum perceptæ, adeoque facultatem fingendi habet. *Quod anima competat.*

Idem etiam ſic oſtenditur. Anima perceptiones partiales diverſorum entium compoſitorum pro arbitrio combinare valet, ut prodeat phantaſma entis ſenſu antea nondum percepti (§. 141). Enimvero dum perceptiones partiales a compoſitis, ad quas pertinent, ſeparat, phantaſmata dividit (§. 139) & dum has partiales ſeparatas iterum pro arbitrio combinat, ut unam compoſitam conſtituant, eadem componit (§. 142). Phantaſmatum igitur diviſione ac compoſitione producit phantaſma rei ſenſu antea nondum perceptæ, conſequenter facultatem fingendi habet (§. 144).

A poſteriori facultatem hanc fingendi confirmant exem-

pla, quibus paulo ante (§. 141) stabilivimus, nos perceptiones partiales diversorum entium compositorum pro arbitrio combinare valere. Fingimus e. gr. ens antea non visum, dum trunco corporis humani vi imaginandi jungimus caput cervinum, pedes equinos, geminata brachia humana cum manibus. Truncum humanum ab homine, caput cervinum a cervo, pedes equinos ab equo, brachia humana cum manibus denuo ab homine separamus, atque hoc ipso phantasmata dividimus (§. 139). Truncum humanum, quem ab homine; caput cervinum, quod a cervo; pedes equinos, quos ab equo & geminata brachia humana, quæ a diversis hominibus separavimus, pro arbitrio combinamus, utque unum constituant ens compositum, continuitatem a corpore quolibet viso mente sejunctam insuper iis locis jungimus, ubi partes diversorum entium coalescere debent, atque eo ipso phantasmata componimus (§. 142). Quando itaque fingimus ens, quod truncum habet humanum & geminata brachia humana cum manibus, caput vero cervinum & pedes equinos; phantasma istud producimus aliorum phantasmatum divisione ac compositione. Eodem modo idem confirmatur exemplis quibuscunque aliis, quibus propositio anterior (§. 141) confirmari potest.

Neque hoc mirum videri debet. Etenim propositio de combinatione perceptionum partialium ad diversa subjecta pertinentium est notio phantasmatum compositioni respondens (§. 142), & phantasmatum divisio, quæ in separatione perceptionum partialium a composita consistit (§. 139), tacite supponitur.

§ 146.

Entia ficta quando imaginatio producat. *Si ea componimus, quæ sibi mutuo repugnant, vel naturæ vi in eodem subjecto conjungi nequeunt, phantasma ens fictum repræsentat.* Pone enim ea, quæ sibi mutuo repugnant, componi: ens istiusmodi, quale phantasma repræsentat, impossibile erit (§. 83 *Ontol.*). Quare cum existere nequeat, quod impossi-

possibile est (§. 132 *Ontol.*); enti istiusmodi existentia repugnat (§. 310 *Log.*), consequenter ens fictum est (§. 140 *Ontol.*).

Pone secundo ea, quæ imaginatio componit, vi naturæ in eodem subjecto conjungi non posse. Quoniam natura universa est aggregatum omnium virium motricium, quæ corporibus in mundo coexistentibus simul sumtis insunt (§. 507 *Cosmol.*); mundus autem seu universum series est entium finitorum tam simultaneorum, quam successivorum inter se connexorum (§. 48 *Cosmol.*); in serie rerum non continentur causæ, quæ in eodem subjecto conjungere possunt, quæ imaginatio componit (§. 881 *Ontol.*). Quare cum in mundo nihil actum consequatur, nisi cujus causa in serie rerum, ex qua constat, continetur (§. 97 *Cosmol.*); ens istiusmodi in mundo hoc adspectabili actum consequi, seu existere nequit, adeoque si non absolute, saltem in relatione ad mundum præsentem existentia eidem repugnat (§. 310 *Log.*). Erit igitur denuo ens fictum (§. 140 *Ontol.*).

Difficile subinde est demonstratu, utrum ea, quæ imaginatio conjungit, sibi mutuo repugnent, nec ne. Trunco humano jungimus caput cervinum, pedesque equinos: ecquis vero demonstret, vel in se repugnare, ut truncus humanus continuus sit capiti cervino & pedibus equinis, vel tale quid minimum vi naturæ existere non posse, etsi in se non impossibile per miraculum ut existat minime repugnet? Multus sane requireretur apparatus, antequam demonstrationem absolvere liceret, utut per se incautis manifestum videatur, ens istiusmodi naturæ viribus existere non posse, quod idem nec existere unquam viderimus, nec alibi existere, aut extitisse acceperimus. Accidit ex hac ratione, ut in numerum entium fictorum referamus, quicquid imaginatio antea nobis non visum producit, etsi nondum inquisiverimus, utrum vel absolute, vel in ordine ad præsentem seriem rerum contradictionem involvat.

§. 147.

Quoniam pro arbitrio nostro componentes, quæ imaginatio nobis suggerit, fieri potest ut ea componamus, quæ sibi mu- *Confusio entis ficti cum reali quo-*

modo evitanda.

mutuo repugnant, vel naturæ minimum vi in eodem subjecto conjungi nequeunt; in eo autem casu phantasma ens fictum repræsentat (§. 146); *si imaginatio phantasma quoddam producit, quod repræsentat in numerum entium referendum non est, antequam demonstratum fuerit, id contradictionem non involvere, nec in mundo hoc adspectabili existere posse sumendum, antequam evictum fuerit, causam ejus in serie rerum præsente contineri.* Si enim contradictionem involvit, impossibile est (§. 79 *Ontol.*), adeoque existere nequit (§. 132 *Ontol.*), consequenter nec ens est (§. 134 *Ontol.*). Quodsi vero causa ejus in serie rerum præsente non contineatur, in mundo hoc actum consequi nequit (§. 97 *Cosmol.*), adeoque in numerum entium ad præsentem rerum seriem sive mundum adspectabilem (§. 55 *Cosmol.*) pertinentium referri nequit (§. 134 *Ontol.*).

E. gr. Vidimus aves, vidimus pisces. Imaginationi nihil obstat, quo minus alas apponat pisci & sic producat phantasma piscis volantis. Enimvero piscis volans in numerum entium vel simpliciter, vel ad hunc mundum adspectabilem pertinentium referri nequit, antequam ostenderis, non repugnare ut piscis habeat alas, vel naturæ vi pisces volantes produci posse. Jam cum ex relatione illorum constet, qui per maria navigarunt, dari pisces volantes: phantasma piscis volantis si in genere consideretur, ens fictum equidem non refert: quatenus tamen ei, quem refert, pisci eas opponit alas, quas phantasma exprimit, in numerum entium verorum ideo nondum referri potest piscis ille volans, quem tibi imaginaris. Videmus itaque, quam parum sit fidendum imaginationi, & quam caute sit procedendum, ne nobis ab eadem imponi patiamur.

§. 148.

Ars phantasmatum repræsentatrix.

Si imaginatio per arbitrariam compositionem phantasma quoddam producit; ars objectum eidem simile producere valet. Quando enim imaginatio per arbitrariam compositionem phantasma quoddam producit, perceptiones partiales ad constituendam unam compositam combinat pro arbitrio (§. 142). Quare cum perceptiones istæ partiales repræsentent res corporeas

reas antea ſenſu perceptas (§. 91); minime repugnat materiæ iſtiusmodi induci figuras, quales eædem habent (§. 88 *Ontol.*). Quoniam præterea partes ita figuratæ continuum exhibent in phantaſmate *per hypoth.* nec impoſſibile eſt, ut partes ita figuratæ ſibi mutuo fiant continuæ. Nihil igitur obſtat, quo minus materiæ figuræ inducantur iſtiusmodi in ſuperficie continua, conſequenter ars objectum phantaſmati ſimile producere valet (§. 195 *Ontol.*).

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Imaginationis vi producimus phantaſma, in quo trunco humano jungitur caput cervinum cum pedibus equinis & brachiis humanis. Quoniam cervinum caput, truncus corporis humani, pedes equini & brachia humana ſunt in numero entium, quæ exiſtunt; non impoſſibile eſt ut materiæ iſtiusmodi figuræ inducantur, quales extus apparent. Et quia non repugnat figuras quaslibet una induci eidem trunco arboris vel lapidi, ut in ſuperficie externa continuitatem exhibeant; ligno vel lapidi incidi poteſt ſimul figura capitis cervini, trunci corporis humani, brachiorum humanorum & pedum equinorum, ut in ſuperficie partes circa extrema ſibi mutuo ſint continuæ. Sculptor itaque effigiare valet ſtatuam, quæ habet caput cervinum, truncum humanum, brachia humana & pedes equinos. Similiter pictor in tabula iſtiusmodi ens delineare valet, & arte fuſoria idem ex metallo fieri poteſt.

Nimirum quæ imaginatio in objecto clare repræſentat, ea non repugnant materiæ, ſed eidem ineſſe poſſunt. Quamobrem nil obſtat, quo minus arte materiæ talia inducantur. Enimvero ſi deinde tacite ſuperaddit, quæ vi naturæ exiſtere nequeunt, non dantur cauſæ naturales, quæ ex materia exiſtente ens iſtiusmodi producere valent. Atque ita ens iſtud, quod phantaſma repræſentat, ex claſſe rerum naturalium exulat. Ita ſi caput cervinum jungimus corpori humano, minime repugnat, ut utraque figura eidem ligno, vel lapidi inducatur, vel diverſis lignis aut lapidis fruſtis inductæ figuræ eo modo jungantur, quo continuitatem mentiantur, cum ſola ſuperficies externa,

qua terminatur materia, & color eidem illitus in sensum & imaginationem incurrat. Enimvero si tacite superaddimus, caput cervinum structuram habere debere internam, qualem in natura rerum habet; & similiter trunco corporis humani eam tribuimus structuram internam, quam nostrum habet; illæ structuræ internæ naturæ vi coexistere nequeunt in eodem subjecto. Quodsi ex anatomia cervi & corporis humani structura interna satis perspecta foret omnisque ratio in utraque pateret; ostendi forsan poterat, cur repugnet trunco corporis humani adhærere caput cervinum: aut, si concedamus, non simpliciter repugnare, ut corpus humanum vivum instructum sit capite cervino; nullas tamen dari in natura rerum causas istiusmodi entis productrices monstrari poterat, siquidem causarum naturalium series nobis sufficienter foret perspecta. Cavendum igitur, ne phantasmatis judicando tacite superaddamus, quæ in eodem non continentur, quatenus idem simpliciter apprehendimus. Ita imaginatio repræsentare potest in phantasmate motum capitis cervini trunco humano cohærentis: neque hoc repugnat simpliciter, cum idem quoque reipsa afficere liceat, si caput cervinum arte effictum imponatur trunco corporis hominis viventis, ut caput ejus intra ipsum abscondatur. Enimvero si tacite superaddimus, motum fieri a principio capiti cervino interno eodem modo, quo in natura rerum cervum caput suum movere observamus; subreptionis quodam vitio phantasmati ingerimus, quod in eodem non continetur.

§. 149.

Ars inveniendi architectorum aliorumque artificum.

Quoniam partes ædificii diversæ pro arbitrio a nobis fieri possunt; *imaginatio ex iis, quæ in pluribus ædificiis diversis vidit, ideam novi ædificii componere valet. Idem* eodem modo *fit in aliis operibus artis.*

Nititur hoc principio ars inveniendi architectorum communis, qua & utuntur artifices alii. Etenim dum ideam ædificii extruendi animo concipere debent, plures ædificiorum ichnographias & orthographias oculis subjiciunt. Sunt scilicet imagines rerum phantasmatum vicariæ, cum non repræsentent nisi ea, quæ vi imaginationis repræsentari possunt, ut adeo perinde sit, sive imaginatio reproducat ideas rerum antea visarum, sive imagines earundem oculis objiciantur. Ex istis deinde ichnographiis & orthographiis in suam ichnographiam & orthographiam transferunt, quæ commoda videntur, atque ita componendo

veluti

veluti phantasmata novum producunt. Obtinet idem in arte pictoria, sculptoria & re hortensi, aut, si mavis, architectura hortensi.

§. 150.

Si architectus ex iis, quæ in pluribus ædificiis diversis vidit, ideam ædificii componit vi principii rationis sufficientis; ædificium juxta eam extructum est regulis architecturæ conforme. Et in genere *si artifex ex iis, quæ in pluribus diversis corporibus artificialibus ad artem suam spectantibus vidit, ideam corporis cujusdam artificialis ejusdem artis vi principii rationis sufficientis componit; corpus istud regulis artis conforme.* Etenim si architectus ex iis, quæ in pluribus ædificiis diversis vidit, ideam ædificii componit vi principii rationis sufficientis; in eadem nihil admittit, cujus non dare possit rationem sufficientem, cur adesse potius, quam abesse debeat, cur tale potius, quam aliud esse debeat (§. 70 *Ontol.*). Quoniam itaque in architectura civili rationes singularum partium desumuntur a fine earundem (§. 5. *Arch civil.*) & omnes tandem rationes particulares resolvuntur in scopum fundatoris, qui totius ædificii finis est (§. 2 *Archit. civil.*); in rationes eorum inquirit, quæ in aliis ædificiis facta fuisse videt, & num ea conspirent cum fine ædificii, cujus ideam animo concipere debet, judicat. Quare cum propositiones enunciantes determinationem rationi conformem sint regulæ (§. 475 *Ontol.*); in idea ædificii, quæ animo concipitur, singula secundum regulas architecturæ civilis determinantur. Et quoniam nullas determinationes admittit, nisi quæ ad scopum fundatoris obtinendum tendunt *per demonstrata*; determinationes omnes inter se consentiunt & in ædificio, cujus idea animo concipitur, nascitur perfectio (§. 503 *Ontol.*). Enimvero illud regulis architectonicis conforme censetur ædificium, quod, cum sit perfectum, a defectu liberum (§. 524 *Ontol.*), adeoque nihil continet regulis contrarium (§. 477 *Ontol.*). Ædificium adeo regulis architectonicis conforme, si exstruitur juxta ideam ex iis,

Quando ars communis inveniendi artificum non fallat.

quæ architectus in pluribus ædificiis diversis vidit, juxta principium rationis sufficientis compositam.

Idem eodem prorsus modo ostenditur de corpore quocunque alio artificiali ad quamcunque artem spectante: neque enim alia re opus est, quam ut pro ædificio substituatur corpus artificiale in genere, & pro regulis architecturæ substituantur in genere regulæ artis in demonstratione anteriore. Habere enim unamquamque artem suas regulas, vel exinde colligitur, quod in quæcunque corpora artificialia perfectio cadat, vi cujus aliud præstare judicatur alio; omnis autem perfectio suas habeat regulas, per quas explicari, hoc est, intelligi potest, cur determinationes intrinsecæ tales potius sint, quam aliæ (§. 509 *Ontol.*). Quodsi dubites, an corporibus artificialibus singulis respondeat aliqua perfectio, perpendas, quæso, singula certi cujusdam finis gratia fieri: ad quem cum tendant determinationes intrinsecæ singulæ, ex earum consensu nascitur in corpore perfectio (§. 503 *Ontol.*).

Patet adeo usum imaginationis rectificari per connubium imaginationis cum ratione, ut adeo ars communis inveniendi, quæ vulgo seducit, ut opus artis defectu laboret, fiat proba opusque producat perfectum, non secus ac si sine imaginationis subsidio fuisset inventum.

§. 151.

Significatus hieroglyphicus quinam sit.

Significatum hieroglyphicum appello, quo res quædam ad denotandam aliam transfertur.

Ita significatus hieroglyphicus est trianguli, si eodem ad denotandum Deum trinunum utamur. Sumimus vocabulum in recepto significatu. Etenim *Hieroglyphice* dicta fuit veteribus ars significandi aliquid per sculptas rerum animaliumque figuras: quibus adeo utebantur loco literarum. Ars ista olim Ægyptiis, Sinis aliisque gentibus usitata fuit: hodie autem non adeo frequens ejus usus est. Imaginationi multus locus est in constituendo significatu hieroglyphico, non tamen soli; sed accedere quoque debet ratio, quæ illam in componendis phantasmatis dirigit. Quamobrem hic locus est, quo modum constituendi significatum hieroglyphicum distinctius explicare debemus.

§. 152.

§. 152.

Si phantasma quoddam ita componitur, ut per similitudinem partium constitutivarum cum determinationibus rei cuidam intrinsecis hæ ex istis colligi possint; phantasma significatum hieroglyphicum habet ac vi principii rationis sufficientis componitur. Etenim si phantasma ita componitur, ut per similitudinem partium constitutivarum cum determinationibus rei cuidam intrinsecis hæ ex istis colligi possint; singulæ partes, ex quibus phantasma componitur, sunt signa determinationum in re ista contentarum (§. 952 *Ontol.*) & phantasma integrum est signum rei ipsius (§. *cit*). Res igitur, quam phantasma repræsentat (§. 48. 93), ad denotandam rem aliam transfertur, consequenter phantasma significatum hieroglyphicum habet (§. 551). *Figuræ hieroglyphicæ quomodo inveniantur.*

Enimvero quoniam partes hæ similitudinem quondam habent cum determinationibus rei cuidam intrinsecis, *per hypothes.* ex similitudine ista intelligitur, cur hæ potius partes, quam aliæ in compositione phantasmatis admittantur, & cur eædem simul jungantur. Similitudo igitur ita continet rationem sufficientem compositionis (§ 56 *Ontol.*), consequenter phantasma vi principii rationis sufficientis componitur (§. 71 *Ontol*).

Habemus hic principium genuinum idemque fœcundissimum constituendi significatus hieroglyphicos: quod ut appareat, exemplum unum alterumque in medium proferamus. *Comenius*, qui non inutili instituto in gratiam puerorum orbem pictum condidit, ut vocabula rerum cum ideis animo imprimerent, cum animam pingere non posset, ad artem hieroglyphicam confugiens phantasma condidit, cui significatum hieroglyphicum indidit. Animam enim repræsentat per puncta in istiusmodi figuram disposita, qualem exhibet umbra corporis humani in planum ad horizontem perpendiculare & corpori atque lumini directe oppositum projecta. Puncta enim vi definitionis Geometrarum indivisibilia sunt, etsi talia pingi non possint, adeoque simplicitatem animæ denotant, vi cujus omni prorsus parte caret. Figura

corporis humani, per quam puncta ista disponuntur, cum per ipsa ista puncta absque ullo linearum ductu constituatur, denotat substantialitatem animæ, vi cujus absque corpore subsistere potest. Quatenus tamen puncta ista per figuram corporis disponuntur atque ita disposita eandem figuram necessatio exprimunt; animæ cum corpore unio a voluntate ipsius independens denotatur. Denique cum puncta ista per totam corporis humani figuram dispergantur; hoc ipso indigitatur animam esse totam in toto corpore & totam in qualibet ejus parte, juxta doctrinam Scholasticorum tunc temporis in Scholis receptam. Ecce igitur significatum hieroglyphicum phantasmatis, quo *Comenius* animam repræsentavit. Dum enim idem exhibuit, perinde est ac si dixisset, animam esse substantiam simplicem, quæ independenter a corpore subsistere possit, vinculo tamen voluntate ipsius non dissolubili ita unita sit corpori, ac si tota esset in qualibet parte corporis, quemadmodum tota in toto corpore existit. Memini me plus simplici vice vidisse historiam Salvatoris a Diabolo in deserto tentati ita depictam, ut diabolus speciem monachi *Franciscani*, sed pedibus equinis vel caprinis instructi referret. Ab erroribus aliis imputandis adeo abhorrens, ut in casu dubio alteri scientiam majorem ea, quam possedit, tribuere malim, quam errorem, mihi quoque persuadere minime potui factum hoc fuisse ex errore chronologico de origine Ordinis *Franciscanorum*. Quamobrem imagini isti sensum hieroglyphicum inesse collegi. Constat *Franciscanos*, qui vitæ austeritare clerum omnem superant, reliquos homines in universum omnes sanctimonia præcellere existimari, ita ut Imperatores, Reges ac Principes veste monachi *Franciscani* induti mori ac sepeliri ament. Quare cum diabolus visibili forma exhiberi nequeat, nisi sub specie humana, in angelum vero lucis se transformare soleat, 1 Cor. XI. 14. nullum mihi dubium est, diabolum simulatorem pingi instar monachi *Franciscani* ad significandum morem ejus, quem Apostolus nos docuit, tribui autem ei pedes equinos, vel caprinos, ut porro indigitetur, ipsum arte sua efficere minime posse, quin attentus formam fallacem detegat. Sensus hic hieroglyphicus convenit historiæ tentationis, adeoque eundem fert phantasma pictura expressum, etiamsi ejus inventor eum non intenderit. Ceterum notatu dignum, antiquissimis temporibus non modo dogmata, sed & historica per figuras hieroglyphicas tradita fuisse, ne quivis promiscue ad hæc arcana cognoscenda admitteretur. Istud de Ægyptiis notissimum est; hoc vero de Sinensibus commemorat

morat *Philippus Couplet*, Soc. Jesu, Sinensis Missionis in urbem Procurator, in præfatione ad Tabulam Chronologicam Monarchiæ Sinicæ Parisiis 1686 editam f. 11. Ita primus imperii conditor *Fohi* in lucem editus habuisse fertur caput forma quidem humana, sed corpus serpentina ad denotandam prudentiam callidumque ejus ingenium. Successori ejus *Xin num* caput fuisse dicitur bovina specie, quod industriam in agricultura excolenda posuerit singularem & boves sub jugum mittere ceperit. De eodem narratur, quod, dum agriculturam instituere meditaretur, cœlum pluerit triticum & orizam, ad denotandam fertilitatem agrorum, quam arte promovit. Hieroglyphicum istud scribendi genus qui non intelligunt, historiam fabulosam appellant & contra evidentes veritatis characteres, quos *Coupletus* commemorat, perperam pro conficta venditant.

§. 153.

Perfectio hieroglyphicorum.

Si non modo partes singulæ, ex quibus phantasma componitur, denotent diversas determinationes rei intrinsecas, verum etiam singula, quæ in istis partibus distingui possunt, denotent ea, quæ in determinationibus rei discernuntur; phantasma totum significativum est & in genere hieroglyphicorum perfectum. Etenim in phantasmate non considerantur nisi partes, ex quibus componitur, & ea, quæ in his partibus distingui possunt: cetera enim tacite supponenda forent. Quare cum partes singulæ denotent diversas rei cujusdam determinationes intrinsecas & ea, quæ in partibus hisce distinguuntur, significent quæ in determinationibus istis discernuntur *per hypoth.* nihil est in toto phantasmate, quod non habeat significatum hieroglyphicum (*§.* 151). Phantasma igitur totum significativum est.

Jam cum in toto phantasmate nihil detur, quod non habeat significatum hieroglyphicum *per demonstrata:* quæcunque phantasmati insunt ad significatum hieroglyphicum, quo res quædam denotatur (§. 151), tendunt, consequenter quæ phantasmati insunt diversa, ea inter se consentiunt (*§.* 503 *Ontol.*). Quare cum consensu plurium a se invicem differen-

 tium

tium in uno constet perfectio rei (§. *cit.*); phantasma istud quatenus sensum fundit hieroglyphicum, perfectum est.

Maximam utilitatem habet theorema præsens in dijudicando significatu hieroglyphico. Illustrat idem exemplum *Comenii* de anima, ad quod paulo ante (*not.* §. 152) provocavimus. Etenim in phantasmate isto distingui non possunt nisi puncta, punctorum horum situs & terminus, quo circumscribitur spatium, in quo nullo ordine collocantur, sed ita ut spatium totum replere videantur. Singula hæc significativa sunt & significatus particulares simul sumti constituunt significatum integrum phantasmatis, quemadmodum ante dicta relegenti apparet. Phantasma igitur totum significativum est &, quatenus significatum hieroglyphicum habet, perfectum est.

§. 154.

Gradus perfectionis in figuris hieroglyphicis. *Si duo fuerint phantasmata eundem significatum hieroglyphicum habentia & singula in se considerata fuerint perfecta; id quidem perfectius est altero, quod ampliorem habet significatum, seu per quod plura significantur.* Quoniam phantasmata eundem significatum hieroglyphicum habent & in se considerata respectu ejusdem perfecta sunt *per hypoth.* quoad significatum hieroglyphicum a se invicem differre nequeunt, nisi quatenus unum plura significat in subjecto, ad quod denotandum phantasmata illa destinantur (§. 151), quam alterum. Quare cum in re perfectiore plura observabilia sint, quam in altera, quæ minorem perfectionem habet (§. 520 *Ontol.*); phantasma illud, quatenus significatus hieroglyphicus attenditur, perfectius est, quod plura significativa continet, quam alterum, per quod pauciora in subjecto indigitato significantur.

Idem etiam sic ostenditur. Phantasmati A plura insunt, quæ significant determinationes subjecto per idem indigitato intrinsecas, quam phantasmati B, quo idem denotatur subjectum *per hypoth.* Quoniam itaque phantasmata A & B, quatenus idem denotant subjectum, respectu significatus hieroglyphici tanquam entia ejusdem speciei considerari possunt

(§. 233

(§. 233. 195 *Ontol.* & §. 151 *Psychol.*); significativa autem sunt determinationes, quibus in genere hieroglyphicorum phantasmata ista constituuntur (§. 122 *Ontol.* & §. 151 *Psychol.*): phantasma A perfectius est phantasmate B (§. 521 *Ontol.*).

Demonstratio posterior magis evolvi poterat: id quod ex plurium citationum cumulatione apparet. Enimvero non est, ut, quod jam ante breviter satis evictum fuit, longiore demonstratione corroboretur. Usum vero insignem habet theorema præsens in concilianda sensui hieroglyphico omni amplitudine, quam habere potest.

§. 155.

Si phantasma hieroglyphicum repræsentet singulas notas, quæ definitionem rei alicujus ingrediuntur; loco definitionis servit. Si enim phantasma hieroglyphicum singulas notas repræsentat, quæ definitionem rei alicujus ingrediuntur; per ipsum patent, quænam in definitione ista notæ contineantur. Quare cum in definitione enumerentur notæ ad rem definitam agnoscendam & ab aliis distinguendam sufficientes (§. 153 *Log.*), perinde vero sit, sive notæ istæ verbis tanquam signis (*not.* §. 958 *Ontol.*), sive signis aliis, quales sunt res in hieroglyphicis (§. 151), indigitentur; phantasma hieroglyphicum loco definitionis servit. *Definitionis hieroglyphica repræsentatio.*

Phantasma *Comenianum* de anima, quod supra (*not.* §. 152) explicavimus, definitionis loco inservire poterat. Etenim anima definiri potest per substantiam simplicem corpori humano independenter a voluntate sua ita unitam, ut sit una in toto & tota in qualibet ejus parte juxta doctrinam Scholasticorum, immo & secundum rei veritatem, siquidem intelligibili modo explices, quomodo anima una in toto & citra sui multiplicationem tota in qualibet ejus parte existat: id quod suo loco explicabimus. Quare cum phantasma *Comenianum* singula ista significet; definitionis loco esse potest.

§. 156.

Si phantasma hieroglyphicum repræsentet subjectum confuse perceptum sive absolute, sive sub certis determinationibus accidentalibus una cum prædicatis eidem vel absolute, vel sub iis-dem *Propositionum repræsentatio hieroglyphica.*

dem determinationibus competentibus; propositionis in casu priori categoricæ, in posteriori hypotheticæ loco servit. Etenim si phantasma hieroglyphicum repræsentat subjectum confuse perceptum sive absolute, sive sub certis determinationibus accidentalibus; per ipsum patet, quale sit subjectum & sub qua conditione in casu posteriori spectetur (§. 151). Et quoniam præterea denotat prædicatum subjecto vel absolute spectato, vel sub datis determinationibus tribuendum, per idem quoque innotescit hoc prædicatum, consequenter phantasma nobis & notionem in memoriam revocat propositioni, quæ ex isto subjecto atque prædicato componitur (§. 200 *Log.*), tribuendam (§. 520. 521 *Log.*). Enimvero perinde est sive notio propositioni respondens excitetur ope verborum, sive ope phantasmatis hieroglyphici, adeoque phantasma propositionis loco servit, tam categoricæ, quam hypotheticæ.

Exempli loco est phantasma, quo justitiam nobis repræsentamus instar virginis velatis oculis libram manu una, gladium altera tenentis. Etenim hic virgo repræsentat justitiam confuse saltem perceptam. Libra indicat, quod suum tribuat utrique. Gladius significat, quod pœnis afficiat delinquentes. Velati denique oculi indigitant, quod non habeat respectum personarum, vel generalius, quod nullis rationibus extrinsecis se permoveri patiatur. Libra ergo, gladius & velati oculi denotant tria prædicata justitiæ tribuenda. Est adeo phantasma hieroglyphicum loco trium propositionum, quæ idem habent subjectum, vel loco propositionis, cui triplex est prædicatum (§. 314 *Log.*). Propositio nimirum copulativa est (§. 315 *Log.*) eaque hujus tenoris: Justitia jus suum tribuit cuique, pœnis debitis afficit delinquentes, nec ullis rationibus extrinsecis se permoveri patitur ad quicquam faciendum. Quodsi velati oculi trahantur ad constantem ac perpetuam voluntatem, quæ rationibus intrinsecis tota nititur, ab extrinsecis prorsus independens, & libra referatur ad modum, quo jus suum tribuit privatis, gladium vero admodum, quo idem tribuit publico seu Reip. quam hic instar personæ considerare licet, prout in Trim. Vern. A. 1729. n. II. §. 7. observavimus; phantasma istud hieroglyphicum *Ulpiani* quoque definitionem repræsentare potest, quod sit constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi: id quod mirum videri

mi-

minime debet, cum significatus hieroglyphicus sit arbitrarius, etsi ratione non destituatur, quemadmodum ex ipsa ejus definitione (§. 151) colligitur, omnisque definitio in propositiones converti possit & ex propositionibus communis subjecti condantur definitiones ejusdem.

§. 157.

Figuras hieroglyphicas appello, quas phantasmata significatum hieroglyphicum habentia repræsentant. *Figuræ hieroglyphicæ definitio.*

Phantasma hieroglyphicum, de quo in antecedentibus locuti sumus, est idea, quæ imaginem quandam repræsentat, cui significatus hieroglyphicus tribuitur. Ita si anima repræsentatur per puncta ita disposita in plano, ut eadem perimetro circumscribantur, qua umbra corporis humani in planum projecta comprehenditur (*not.* §. 152); phantasma hieroglyphicum est, quatenus in mente existit idea; figura autem hieroglyphica, quatenus imago delineatur, per quam puncta isto pacto disponuntur. Phantasma in mente existit; imago eidem similis, quæ figura hic appellatur, extra eandem, sive picta, sive sculpta, sive æri incisa seu arte quacunque expressa fuerit.

§. 158.

Disciplinæ per figuras hieroglyphicas tradi possunt. In disciplinis enim non occurrunt nisi definitiones ac propositiones (§. 1212 *Log.*). Definitiones per figuras hieroglyphicas exhiberi possunt (§ 155); possunt etiam per easdem exhiberi propositiones (§. 156). Disciplinæ igitur per figuras hieroglyphicas tradi possunt. *Usus figurarum hieroglyphicarum in disciplinis.*

Facile apparet, tradi debere propositiones absque demonstratione: prolixum enim nimis foret, etsi non prorsus impossibile, demonstrationem quoque, utpote ex meris propositionibus ac definitionibus contextam (§. 551 & seqq *Log.*), sub involucro hieroglyphico exhibere. Usi sunt temporibus antiquissimis Ægyptii hoc veritates inventas propagandi modo, ne propalando pervenirent ad indignos, qui iisdem pretium statuere minime possent, vel, ut phrasi hieroglyphica idem enuncietur, ne margaritæ suibus projicerentur. Characteres *Sinarum* antiquissimi, quos *Fohi* imperii conditor invenisse dicitur, hieroglyphici sunt ex parte, subinde etiam ex asse. Etenim ex combinatione characteris, quo homo denotatur, & alterius, quo canis indigitatur, oritur character docilitatis atque obedientiæ, vid. Nouveau voyage autour

du

du monde par Mr. *le Gentil* Tom. 1. p. 259. Nemo tamen diffitebitur artem hieroglyphicam hac in parte fuisse adhuc imperfectam, cum methodus veteribus nondum adeo accurate cognita & perspecta fuerit, quemadmodum ad hunc usum requiritur. Etsi autem non omnino consultum sit veritates generi humano utiles hieroglyphico velamine tegi; usum tamen adhuc habere possunt, ut veritates arduæ atque utiles hoc subsidio memoriæ tenacius infigantur ac felicius in eandem revocentur. Unde figuræ hieroglyphicæ in moralibus plurimum utilitatis afferunt: id quod suo loco abunde patebit. Alchymistæ modum docendi & scribendi hieroglyphicum retinuere ex eadem ratione: id quod vel ex unius *Basilii Valentini* scriptis colligitur. *Caspar Neumannus*, Theologus eximius, literis hebraicis significatum hieroglyphicum tribuit, per quem aliquid ab essentiali trahit, quemadmodum jam alibi (*not.* §. 978 *Log.*) monuimus.

§. 159.

Vis significandi figurarum hieroglyphicarum.

Figuræ hieroglyphicæ signa artificialia sunt. Figuræ enim hieroglyphicæ significatum hieroglyphicum habent (§. 158), adeoque ad denotandas res alias, quam quas repræsentant, transferuntur, (§. 153), consequenter ex iis colligitur, quod aliud quid sit diversum ab ea re, quam repræsentat. Est igitur signum (§. 952 *Ontol.*). Enimvero quoniam in figuris hieroglyphicis res quædam ad aliam significandam ab hominibus transfertur (§. 151); vis significandi ab arbitrio hominum pendet. Sunt igitur figuræ hieroglyphicæ signa artificialia (§. 958 *Ontol.*).

Monuimus jam in superioribus (§. 155), phantasmata hieroglyphicum significatum habentia verbis æquipollere. Idem ergo etiam de figuris hieroglyphicis tenendum (§. 158).

§. 160.

Figurarum hieroglyphicarum differentia.

Figuræ hieroglyphicæ vel primitivæ sunt, vel derivativæ. Figuræ enim hieroglyphicæ sunt signa artificialia (§. 159). Quare cum signa artificialia vel primitiva sint, vel derivativa (§. 694 *Ontol.*); figuræ etiam hieroglyphicæ vel primitivæ sunt, vel derivativæ.

Applicamus hic ad speciem, quod de genere demonstratum fuit in Ontologia (§. 348 *Log.*). Nisi Ontologiam præmisissemus, poteramus absque demonstratione figuras hieroglyphicas dividere in primitivas & derivativas & ex arbitrio ipsis tribuere significatum, quem vi Ontologiæ obtinent (§. 161).

§. 161.

In quo ea consistat.

Figuræ hieroglyphicæ primitivæ sunt, quæ ab aliis se prioribus ortum non trahunt; derivativæ autem sunt, quæ ab aliis oriuntur. Figuræ enim hieroglyphicæ sunt signa artificialia (§. 159), adeoque primitivæ primitiva, derivativæ derivativa (§. 160). Quare cum signa primitiva sint, quæ ab aliis signis se prioribus ortum non trahunt; derivativa autem, quæ ex aliis se prioribus oriuntur (§. 964 *Ontol.*): figuræ etiam hieroglyphicæ primitivæ esse debent, quæ ab aliis se prioribus ortum non trahunt; derivativæ autem, quæ ex aliis oriuntur.

Illustrant propositionem præsentem, quæ ad illustrandam notionem signorum derivativorum adduximus (*not.* §. 964 & seqq.).

§. 162.

Notarum resolubilium & irresolubilium diversitas.

Notas irresolubiles hic appello eas, quæ a cognoscente in alias simpliciores non amplius resolvuntur, sive quod in se tales sint, sive quod cognoscens eas amplius resolvere non possit, aut nolit. Ex adverso *Notas resolubiles* dico, quæ a cognoscente ulterius resolvi possunt, aut debent.

Non attendimus hic rationes, cur resolutio ulterior non fiat. Quamobrem jam non inquirimus, utrum dentur nationes in se irresolubiles, nec ne: sed eam disquisitionem suo loco reservamus. Dari autem notas, quas nos vel ulterius resolvere non possumus, vel nolumus, quod inutilis eo in loco videatur ulterior resolutio; exempla obvia docent. Ita flavedo auri est nota in se resolubilis, quoniam ex mixtione oritur, adeoque causas suas habet; immo in genere quoque coloris flavi notio suas habet notas, per quas differt ab aliis coloribus. Nos tamen hactenus nec notionem flavedinis auri, nec coloris flavi in genere ulterius resolvere valemus. In Ontologia notiones totius, partis, æqualitatis, majoris, minoris in suas notas resolvimus,

mus, quæ eas ingrediuntur, ut adeo ipſo facto oſtenderimus eas eſſe reſolubiles. Hoc tamen non obſtante *Euclides* in Elementis notionibus iſtis utitur tanquam notis irreſolubilibus, cum eas diſtincte non explicet.

§. 163.

Figurarum hieroglyphicarum primitivarum uſus.

Notæ irreſolubiles, quæ notiones rerum diſtinctas ingrediuntur, repræſentandæ ſunt per figuras primitivas. Quoniam enim notæ irreſolubiles, quæ notionem rei diſtinctam ingrediuntur, non amplius reſolvuntur, ſive quod in ſe irreſolubiles ſint, ſive quod eas reſolvere amplius nolis, vel non poſſis (§. 162); nulla adeſt ratio, cur figuras hieroglyphicas, per quas eas repræſentare conſtituiſti (§. 151. 157), ex aliis componas. Quoniam itaque ex aliis ſe prioribus non oriuntur; primitivæ ſunt (§. 161), adeoque notæ irreſolubiles per figuras hieroglyphicas primitivas repræſentari convenit.

In Arte characteriſtica demonſtrari debet, per ſignum artificiale primitivum repræſentari debere notiones irreſolubiles, ſeu res, quarum iſtiusmodi habemus notiones. Sed cum ars iſta adhuc in deſideratorum numero ſit; ejus principia hic præſupponi minime potuerunt. De ea quædam trademus in Arte inveniendi.

§. 164.

Notionum diſtinctarum hieroglyphica repræſentatio.

Notiones diſtinctæ repræſentandæ ſunt per figuras hieroglyphicas derivativas. Si enim notio nobis diſtincta eſt, notas, quas continet, diſtinguere valemus (§. 88 *Log.*). Quare ſi hieroglyphice repræſentanda; figura ſingulas illas notas diſtincte repræſentare debet, conſequenter ex figuris hieroglyphicis aliis, tanquam partibus componenda, quarum ſingulæ notas ſingulas denotant (§. 151. 157), Quoniam itaque figura hieroglyphica notionem diſtinctam repræſentans ex aliis ſe prioribus oritur; derivativa eſt (§. 161).

Exempli loco eſſe poteſt figura hieroglyphica juſtitiæ ſupra allata (*not*, §. 156).

§. 165.

§. 165.

Quoniam definitiones exprimunt notiones completas (§. 152 *Log.*), adeoque distinctas (§. 92. 88 *Log.*); propositioni autem non minus affirmativæ, (§. 520 *Log.*), quam negativæ (§. 521 *Log.*) notio respondet, quæ cum in ea subjectum a prædicato discernatur (§. 199. 200 *Log.*), itidem distincta est (§. 88 *Log.*); *In disciplinis definitiones & propositiones per figuras hieroglyphicas derivativas repræsentandæ sunt* (§. 164). *Definitionum & propositionum in disciplinis hieroglyphica repræsentatio.*

In disciplinis definitiones non ingrediuntur termini nisi ante explicati (§. 119 *Disc. prælim.*), nec utendum est in propositionibus terminis nisi accurata definitione explicatis (§. 116 *Disc. prælim.*). Quamobrem si in locum terminorum figuræ hieroglyphicæ surrogandæ sunt; definitiones quoque & propositiones perinde componi debent ex figuris aliis simplicioribus ad denotanda ea, quæ ipsas ingrediuntur, destinatis. Leges enim methodi generales sunt, ut non minus in terminis, quam in signis quibuscunque aliis locum habeant, quibus ad notiones alteri indigitandas utimur.

§. 166.

Notæ resolubiles, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur, in disciplinis repræsentandæ sunt per figuras hieroglyphicas derivativas. Quoniam enim notæ resolubiles, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur, in alias simpliciores resolvi possunt (§. 162); notio earum distincta est (§. 88 *Log.*). Enimvero notiones distinctæ per figuras hieroglyphicas derivativas repræsentandæ sunt (§. 164). Ergo etiam notæ resolubiles per figuras hieroglyphicas derivativas repræsentandæ veniunt. *Notarum resolubilium repræsentatio hieroglyphica.*

Per se patet, propositionem hanc valere in omni casu resolubilitatis notarum, quousque in iis resolvendis progredi datur, vel consultum fuerit.

§. 167.

Notiones adæquatæ repræsentandæ sunt per figuras hieroglyphicas derivativas. Si enim nobis adæquata est notio, notarum, quæ rei notionem distinctam ingrediuntur, notiones *Notionum adæquatarum hieroglyphica repræsentatio.*

nes itidem distinctæ sunt (§. 95 *Log.*), adeoque in notis denuo distinguimus notas; quæ ipsis insunt (§. 88 *Log.*), consequenter notæ resolubiles sunt (§. 162), & ita progredi licet, donec perveniatur ad notas, quæ a nobis non amplius in alias simpliciores resolvi possunt, vel quos in simpliciores resolvi ulterius minime consultum est, consequenter ad irresolubiles. Quare cum notæ resolubiles in disciplinis (quem casum in hisce theorematis supponimus) repræsentari debeant per figuras hieroglyphicas derivativas (§. 166); figuræ hieroglyphicæ, per quas notiones adæquatæ repræsentari debent, componendæ sunt ex figuris hieroglyphicis derivativis, consequenter ipsæmet multo magis derivativæ sunt (§. 161).

Quemadmodum in disciplinis potissimum spectanda est notionum continua evolutio, unde tandem resultant adæquatæ; ita in Arte hieroglyphica, quando disciplinis servire debet, figurarum derivativarum potissimum habenda est ratio. Majoris autem momenti est invenire figuras hieroglyphicas derivativas, quam primitivas: id quod probatione non indiget. Vicissim tamen negari non potest, quæ in figuris derivativis latent facilius revelari posse, quam quæ in primitivis absconduntur.

§. 168.

Figuræ hieroglyphicæ vicariæ quænam dicantur.

Figuras hieroglyphicas vicarias appello figuras hieroglyphicas primitivas, quæ in locum derivativarum in compositione derivativarum aliarum assumuntur.

Respondent figuræ istæ vicariæ terminis philosophicis & mathematicis jam ante explicatis, quos in definitionibus ac propositionibus assumimus loco eorum, quæ in ipsorum definitionibus continentur.

§. 169.

Vicariarum figurarum usus.

Si figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ vicissim ex aliis derivativis sint componendæ; ad evitandam confusionem a vicariis ordiendum. Si figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ vicissim ex aliis derivativis sint componendæ ac ita porro; figurarum primitivarum, quæ ultimas derivati-

vas

vas ingrediuntur, tantus resultare potest numerus, qui figuram compositam contemplantes confundit, vel etiam ut figuræ primitivæ singulæ exhiberi non amplius possint. Necesse igitur est, ut evitandæ confusionis gratia a figuris primitivis abstineamus, quæ in derivativam compositam introduci debebant. Quoniam tamen notæ resolubiles, quibus istæ figuræ derivativæ ex primitivis constantes conveniunt, per derivativas sunt exprimendæ (§. 166); exceptio quidem ab hac regula (§. 510 *Ontol.*); sed ita tamen fieri debet, ut salva maneat perfectio figuræ compositæ (§. 514. *Ontol.*). Enimvero si in locum derivativarum, quæ vel ex primitivis, vel ex aliis minus compositis constant, assumas primitivas derivativis æquipollentes, quas figuram compositam contemplatus pro arbitrio sibi invicem substituere potest; figura composita non pauciora indigitat, si primitivis utaris, quam si derivativis locum concedas, adeoque perfectio figuræ hieroglyphicæ non mutatur (§. 154); in figuram autem compositam evitandæ confusionis gratia vicariæ introducuntur (§. 168). Quamobrem si figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ vicissim ex derivativis aliis fuerint componendæ, ac ita porro; ad evitandam confusionem a vicariis est ordiendum.

Patet vicarias figuras hieroglyphicas referri posse ad derivativas vel immediate ex primitivis, vel mediate ex vicariis aliis minus compositis: ut adeo figurarum vicariarum nascantur gradus diversi, quos jam accuratius persequi non vacat. Quonam vero in gradu dato quolibet in casu sit subsistendum, ipsa necessitas docebit, sine qua vicariarum opem implorari ratio nulla suadet. In arte hieroglyphica, præsertim ubi ad disciplinas tradendas transfertur, intellectus suppetias fert imaginationi, & hæc vicissim ipsi auxilio est. Quoniam tamen ex Logica præsupponi poterant, quæ de operationibus intellectus cognoscenda sunt, antequam artis istius principia intelligere possis; placuit hic simul proponere, quæ ad partem animæ inferiorem solam non spectant: id quod & in aliis casibus similibus tenendum.

§. 170.

Figmentum quid sit & quomodo producatur.

Phantasma, quod ens fictum repræsentat, dicitur *Figmentum.* Quare cum phantasma ens fictum repræsentet, si ea componimus, quæ sibi mutuo repugnant, vel naturæ vi in eodem subjecto conjungi nequeunt (§. 146); *Figmentum producitur, si ea componimus, quæ sibi mutuo repugnant, vel naturæ vi in eodem subjecto conjungi nequeunt.*

Exemplum adeo figmenti præbet homo cum capite cervino & pedibus equinis. Ab his figmentis quomodo differant monstra inferius demum patebit. Quæ monstris tribuuntur animalium brutorum figuræ, aliquam saltem cum iis similitudinem habent, sed eadem non sunt.

§. 171.

Quo respectu figmentum possit esse ens verum.

Si quod figmento respondet figura hieroglyphica fuerit; quatenus significativum est veri cujusdam entis speciem constituit. Si enim quod figmento respondet fuerit figura hieroglyphica, significatum hieroglyphicum habet (§. 157), adeoque ens istud fictum (§. 170) ad denotandam rem aliam, seu ens verum transfertur (§. 151). Ast cum in figuris primitivis significatus non pendeat a significatu figurarum aliarum simpliciorum (§. 161), adeoque tanquam signi artificialis (§. 159) arbitrarius sit (§. 958 *Ontol.*); nihil sane obstat ex parte figuræ, quo minus ipsi ejusmodi significatus simul tribuantur, atque adeo significatus totus a contradictione liber (§. 48 *Ontol.*). Quatenus vero per figuras istas denotantur ea, quæ enti cuidam vero simul insunt *per demonstr.* significatus quoque ex parte rei significatæ a contradictione liber (§. 48 *Ontol.*) & per ea, quæ enti insunt, datur ratio, cur hæc simul inesse debeant (§. 56 *Ontol.*). Figmento igitur respondens figura hieroglyphica, quatenus ex aliis primitivis componitur, non continet nisi talia, quæ per principium contradictionis & rationis sufficientis (§. 29. 71 *Ontol.*) determinatur (§. 113 *Ontol.*)

Quodsi

Quodsi figuræ simpliciores, ex quibus figura hieroglyphica figmento respondens componitur, fuerint derivativæ; significatus earum a significatu aliarum, ex quibus componuntur, pendet (§. 161), adeoque partim ex iis, quæ rei significandæ insunt, partim ex ipsis figuris combinandis intelligitur, cur hæ potius, quam aliæ compositionem figuræ hieroglyphicæ, quæ figmento respondet, ingredi debeant, consequenter tam in figuris compositionem ingredientibus, quam in re significata continetur ratio, cur hæ potius, quam aliæ esse debeant figuræ hieroglyphicæ partes (§. 56 *Ontol.*). Et quatenus non denotant nisi ea, quæ enti cuidam vero insunt, *per demonstrata*; significatus nullam contradictionem involvit (§. 47 *Ontol.*). Patet igitur denuo figuræ hieroglyphicæ non inesse, nisi quæ per principium contradictionis & rationis sufficientis determinantur. Enimvero datur in ente veritas, quatenus ea, quæ insunt, per principium contradictionis & rationis sufficientis determinantur (§. 498 *Ontol.*). Quare etiam in figuris hieroglyphicis veritas inest, consequenter figuræ hieroglyphicæ, quatenus significativæ sunt, veri cujusdam entis speciem constituunt (§. 496 *Ontol.*).

Distinguenda est veritas, quæ rei significatæ inest, a veritate quæ figuræ hieroglyphicæ inest, quatenus significativa. Ego valde suspicor, idolorum figuras fuisse primum hieroglyphicas & significasse attributa Numini tribuenda; sed significatum hieroglyphicum successu temporis obliteratum fuisse, ut, quamdiu is ignoretur, miremur, quomodo homines tam absurdos sibi fingere potuerint Deos. Nostrum vero jam non est in eam rem solertius inquirere. Sufficit principia nostra inservire significatui hieroglyphico, si quis figmento inest, detegendo. Poteramus hactenus demonstratis subjungere theoremata ad significatum hieroglyphicum detegendum utilia; sed quoniam hodie arte ista non utimur ad occultanda arcana scientiarum atque artis, operæ pretium non videtur talibus immorari.

§. 172.

§. 172.

Imaginatio arbitrio nostro sese subducens.

Si quod figmentum producere conamur; sæpius prodit figmentum ab eo, quod intenderamus, diversum. Vel in genere: *Si quid imaginari intendimus, sæpius phantasma prodit diversum ab eo, quod intenderamus.* Ponamus e. gr. te imaginari velle equitem seu virum equo insidentem: præsto tibi erit phantasma exhibens fœminam equo insidentem, vel prorsus phantasma cameli, cui onus impositum est, cui porro insidet fœmina quædam. Etenim si videns fœminam alio, quam maribus solenne est, more equo insidentem in actum equitandi attentionem tuam direxisti & in eo eandem diu defixam detinuisti; imaginatio acquisivit facilitatem ex actu equitationis reproducendi ideam fœminæ equo insidentis (§. 108). Quodsi jam phantasma equitis producturus in equitationem inprimis attentionem dirigis; loco equitis tibi occurret fœmina equo insidens. Immo dum in eadem defigis attentionem, quamprimum phantasma nascitur, ut equi vix ac ne vix quidem tibi conscius fueris, ad hunc cogitationem tuam promoturus camelum loco equi vides, ex eadem prorsus ratione. Apparet itaque fieri posse, ut loco phantasmatis, quod producere intendis, prodeat aliud ab eo, quod intenderas, prorsus diversum.

Quoniam figmenta sunt phantasmata (§. 170), adeoque ideæ ab imaginatione productæ (§. 93); accidit autem ut imaginari quid intendenti prodeat phantasma diversum ab eo, quod intenderat, *per demonstrata*: fieri etiam debet, ut, dum figmentum quoddam producere conaris, prodeat sæpius diversum ab eo, quod intenderas.

Apparet hinc, imaginationem non ita subesse arbitrio nostro, quin eidem sese nobis vel invitis subducat. Quibus vero mediis eandem coercere valeamus, ex inferius dicendis demum elucescet. Facultas fingendi etiam sese in cognitione symbolica exerit, ibique periculosa est, cum incauti facile in errorem prolabantur; sed de hisce atque aliis suo loco dicentur, quæ satisfaciunt.

CAPUT

CAPUT V.

De Memoria, Oblivione & Reminiſcentia.

§. 173.

IDeam reproductam recognoſcere dicimur, quando nobis conſcii ſumus, nos eam jam antea habuiſſe. *Idearum recognitio quid ſit.*

Videmus hominem in templo alibi jam ante viſum. Dum eum intuemur, conſcii nobis ſumus, nos eum jam ante vidiſſe. Similiter librum botanicum evolventes intuemur plantæ cujusdam exoticæ figuram atque nobis conſcii ſumus nos eam jam alias contemplatos fuiſſe. Annulum conſpicientibus imaginatio offert phantaſma alterius, nobisque ſumus conſcii hunc poſteriorem nobis jam alias viſum, aut illius phantaſma ſæpius jam oculis noſtris oberraſſe. Dicimur in hiſce caſibus recognoſcere hominem, quem videmus; plantam, cujus figuram in libro delineatam contuemur; annulum, cujus phantaſma nobis occurrit. Atque ita ſimul patet, nos ideas reproductas recognoſcere poſſe, ut adeo tantummodo inquiri debeat, quandonam & qua de cauſa id fiat: quem in finem propoſitionem ſequentem ſubjicimus.

§. 174.

Si idea reproducta in alia perceptionum ſerie continetur, quam ante percepta continebatur & utriusque ſeriei nobis conſcii ſumus; illam recognoſcimus. Ponamus te vidiſſe Mevium in templo, nunc vero denuo videre in ædibus Titii. Dico te recognoſcere Mevium, hoc eſt, tibi conſcium eſſe, quod eum jam ante videris, quod nunc eum ſenſu percipis una cum ædibus Titii, imaginatio vero phantaſma ejus producit una cum phantaſmate templi & actuum mentis ſuper Mevio in templo reflectentis. Ita nimirum idea Mevii, quæ ſenſu reproducitur, in alia perceptionum ſerie continetur, quam antea conti- *Quando id fiat.*

nebatur, & in hac differentia recognitionis ratio consistit. Etenim dum Mevium vides altera vice & imaginatio reproducit ideam ejusdem; anima utriusque sibi conscia idearum identitatem agnoscit. Enimvero quoniam nunc Mevium vides in ædibus Titii, imaginatio vero eum sistit in templo, atque conscium te reddit actuum mentis, quos videns in templo Mevium in te expertus fuisti; hoc ipso conscius tibi es, te Mevium jam antea vidisse, adeoque eum recognoscis (§. 173). Recognoscis autem ex eo, quod idea Mevii nunc in alia perceptionum serie continetur, quam ante, cum eum primum videres.

Idem etiam sic ostenditur. Mevium videns in ædibus Titii, quem ante videras in templo, recognoscis: id quod experientia certum in dubium vocari nequit (*not*, §. *præc.*). Ratio igitur adesse debet, cur eum recognoscas (§. 70 *Ontol.*). Enimvero ex eo, quod ab imaginatione producta idea prorsus similis est Mevio, quem vides, non intelligis, quod eum jam ante videris, adeoque similitudo ratio sufficiens recognitionis non est (§. 56 *Ontol.*). Alia igitur detur necesse est. Jam vero per se patet, rationem istam in perceptionibus contineri debere. Quoniam itaque non continetur in ipsa idea Mevii sensus atque imaginationis ope bis producta; necesse est ut contineatur in ideis cum ista simul productis. Ideæ autem simul productæ sunt objectorum & antea, & nunc cum persona Mevii simul perceptorum, atque præterea actionum mentis, quas ante in te expertus es, cum primum videres Mevium, & nunc in te experiris, cum eundem denuo vides. Ergo in his perceptionibus sociis, quæ in utroque casu diversæ sunt, cognitionis ratio continetur. Enimvero si quem in templo vidisti, cum denuo in templo vides; eundem non minus recognoscis, quam si eum alibi vides, etiamsi in objectis utrobique simul perceptis nullam differentiam observes. Sola igitur objectorum simul perceptorum diversitas ratio sufficiens recognitionis non

est

est (§. 56 *Ontol.*), consequenter aliud adhuc præterea requiritur (§. 70 *Ontol.*). Quare cum aliorum tibi conscius non sis, quam actionum mentis super objectis perceptis reflectentis; in his simul quærenda ratio est. Mevium adeo recognoscis, quatenus ejus idea nunc in alia perceptiorum mentis serie est, quam in qua continebatur, cum eum primum videres.

Propositio præsens propemodum ad notiones communes referri poterat. Etenim quæsitus, unde Mevium, quem in templo videras, nunc vero in Titii ædibus vides, recognoscas, respondes ex eo, quod eum videris in templo. Quæsitus porro, unde certus sis, quod eum in templo videris, reponis exinde, te certissimum esse, quod eum ibidem videris, quoniam agnoscens hominem esse tibi ignotum nosse avebas, quinam esset. Accidit nimirum, ut homines quæsiti attentionem dirigant ad ea, quæ in notionibus confusis involvuntur, adeoque ad responsiones eorum attentus plurima addiscere possit, quæ ad evolutionem notionum faciunt. Ceterum propositioni præsenti plurimum lucis inferius affundetur, quando de judiciis & ratiociniis dicturi sumus: tum enim clarius constabit, quinam sint illi actus, seu operationes istæ mentis, quæ seriem perceptionum ingredientes animam juvant in ideis denuo oblatis recognoscendis. Notandum denique est, ideas, quas ante jam habuimus, reproduci vel sensuum, vel imaginationis ope, & utrumque casum in propositione præsente supponi.

§. 175.

Facultatem ideas reproductas (consequenter & res per eas repræsentatas) recognoscendi *Memoriam* dicimus. Quoniam itaque ideas reproductas recognoscere valemus (*not.* §. 173); *memoriam habemus.* *Memoria quid sit.*

Equidem nemo dubitat, hominem memoria pollere: Quoniam tamen memoriam definivimus, necessarium utique videbatur ostendere, nobis competere memoriam eo sensu, quem voci tribuimus, præsertim cum notio memoriæ imaginaria, quæ communiter obtinet, diversum quid indigitare videatur. Ne vero hæc quemquam turbet, sequentem propositionem addere libet.

§. 176.

Reproductio idearum cur non pertineat ad memoriam.

Facultas ideas, quas antea habuimus, reproducendi, non pertinet ad memoriam. Facultas enim reproducendi ideas rerum, quas antea habuimus, rebus licet absentibus, quam nobis competere certum est (§. 104), ad imaginationem spectat (§. 92), adeoque citra confusionem imaginationis atque memoriæ, duarum facultatum a se invicem utique discernendarum, ad memoriam referri nequit.

Et fieri sane potest, ut idea aliqua in nobis reproducatur, non tamen recognoscatur: quo in casu nemo effectum istum memoriæ tribuerit. Ponamus te quid legisse in libro quodam, & alio tempore vi imaginationis ideam istam in mente tua reproduci, sed ita ut tibi non sis conscius ea, quæ jam mentem tuam subeunt, te jam in libro isto legisse. Memoriæ non tribues hunc effectum, quamdiu conscientia ejus rei abest. Unde colligitur, quod notio memoriæ, nec ab usu loquendi communi abhorreat, etsi inconstantia loquendi significatum vagum fecerit, ut subinde tantisper varietur, quemadmodum sæpissime accidit eo in casu, quo definitiones accuratæ desunt.

§. 177.

Notio imaginaria memoriæ, sed minus exacta.

Notio memoriæ, quod sit receptaculum idearum, in quo conduntur & unde rerum usu exigente denuo promuntur, imaginaria est eademque minus exacta. Quoniam enim ideas, quas habuimus, reproducere (§. 104) & reproductas recognoscere valemus (§. 173); id quandam similitudinem habet cum rebus, quas in receptaculo quodam recondimus, & usu exigente iterum inde depromimus. Nimirum ideæ, quas habemus, ante non habueramus, respondent rebus, quas recondimus, & earum reproductio actui, quo eas depromimus, quando iisdem opus habemus. Fingimus igitur ob hanc similitudinem, quod non est, scilicet receptaculum quoddam, in quo ideæ acquisitæ conduntur & ex quo iterum depromi possunt, quando iisdem opus habemus, ut facultatem animæ, quæ in oculos non incurrit, veluti iisdem præsens per imaginem sistere valeamus.

mus. Quare notio memoriæ, qua nobis eam repræsentamus tanquam receptaculum idearum, in quo conduntur & ex quo usu sic exigente iterum depromuntur imaginaria est (§. 110 *Ontol.*).

Enimvero quoniam ideas depromere ex receptaculo, in quo reconditæ fuerant, idem est ac eas, quas jam ante habuimus, reproducere; facultas vero ideas, quas ante habuimus, reproducendi ad memoriam minime pertinet (§. 176); notio imaginaria memoriæ aliquid continet, quod ex ea exulare debebat, adeoque accurata non est (§. 153 *Log.*). Accedit quod ad memoriam requiratur idearum reproductarum recognitio (§. 175), quæ in notione imaginaria nonnisi tacite supponitur, quatenus nempe sumitur, animam sibi consciam esse, quod jam ideam ex receptaculo, in quo eam reposuerat, depromat.

Notio imaginaria memoriæ involvit facilitatem ideas acquisitas reproducendi, quæ cum in animam cadat, eatenus vicaria veri est & in raciocinando adhiberi potest (*not.* §. 104 *Ontol.*). Admodum circumspectus tamen esse debet ejusdem usus, ne in errorem incidas. Reproductio enim idearum sequitur legem imaginationis (§. 104), ad quam spectat, neque adeo arbitrii nostri est, cui sese subinde vel nobis invitis subducit (§. 172), etsi vi idearum juxta legem imaginationis reproductarum reproductionem aliarum intendere ac in eandem destinato consilio tendere valeamus, quemadmodum ex iis liquet, quæ de figuris hieroglyphicis (§. 152 & seqq.) & in genere de arbitraria phantasmatum combinatione (§. 141) dicta fuere. Notio autem imaginaria incautis facile imponit, ac si arbitrio nostro prorsus subjecta esset, quatenus ideas in receptaculo reconditas depromere dicitur, dum eas reproducit suppressa lege imaginationis, quam violare nequit. Quoniam præterea nonnisi tacite supponit, quod maxime omnium ad memoriam spectat, immo rationem ejus formalem constituit, ut cum Scholasticis loquar; vix consultum est, ut notione imaginaria unquam utamur, præsertim cum nihil difficultatis habeat facilitas reproducendi ideas & facultas reproductas recognoscendi, quam utramque menti competere constat absque ulla fictione (§. 108. 174), ac diversæ istæ facultates non commode eodem nomine insigniantur. Habemus nimirum in mente facultatem res sensu

perceptas denuo reproducendi (§. 104), quæ ita comparata est, ut facilitatem id faciendi nobis acquirere valeamus (§. 108), itemque facultatem ideas reproductas recognoscendi (§. 173). Has igitur facultates a se invicem nominibus distingui convenit. Facultas prima sensus dicitur (§. 67), secunda Imaginatio (§. 92): tertiæ igitur relinquitur Memoriæ nomen. Si quis tamen facilitatem reproducendi ideas a facultate easdem reproducendi separare & ad memoriam trahere velit, is per nos abundet suo sensu: nulla tamen ratio nobis suadet, ut idem faciamus.

§. 178.

Memoriæ mandari quid dicatur.

Memoriæ mandare dicimur illud, cujus ideam reproducendi facilitatem nobis comparamus.

Supponit phrasis notionem memoriæ imaaginariam: quam etsi non probemus (§. 177), multo minus autem admittamus, si quis ea uti velit ad memoriam veluti a priori per causas suas explicandum, cum sic in notionem deceptricem degeneret (§. 38 *Log.*); consultum tamen est communes loquendi formulas ad significatum naturæ mentis humanæ conformem reduci, ut iisdem citra veritatis dispendium uti liceat.

§. 179.

Quomodo id fiat.

Quoniam itaque facilitas reproducendi ideas acquiritur, si res sæpius ac diu sensu, sive imaginatione simul percipiantur (§. 108); *memoriæ mandamus ea, quæ sæpius vel diu simul percipiuntur, sive id fiat sensuum, sive imaginationis ope* (§. 178).

Consentanea hæc sunt experientiæ obviæ. Neque enim alius memoriæ quid mandandi modus in praxi communi receptus est, quam ut objectum aliquod sæpius, vel diu sensibus præsens sistamus & verba, quæ memoriæ mandari debent, sæpius repetantur. Atque hinc apparet, nos in explicandis formulis communibus ab usu loquendi non recedere (§. 139 *Log.*).

§. 180.

Memoria quid retineri dicatur.

Memoria retinere dicimur id, cujus ideam reproducendi & reproductam recognoscendi facilitatem conservamus.

Etsi

Etsi enim proprie loquendo memoriæ tantummodo sit ideam reproductam recognoscere (§. 175): quoniam tamen recognosci nequit, nisi ante reproducatur; si quid memoria retineri debet juxta communem usum loquendi, eandem quoque reproducendi facilitatem conservare debemus.

§. 181.

Quoniam facilitas reproducendi ideam acquiritur, si eam sæpius reproducas (§. 108), atque adeo, si vel maxime amissa fuerit, eodem modo reparatur; ea vero recognoscimus, quæ sæpius simul cum aliis percipimus (§. 174); multo magis hoc pacto facilitas ideam reproducendi & reproductam recognoscendi conservare debemus. *Memoria* igitur *retinemus ea, quorum ideam sæpius in nobis reproducimus, sive id fiat sensuum, sive imaginationis ope.* *Quomodo id fiat.*

Consentit denuo praxis communis: neque enim habemus aliud medium, quo memoriæ semel infixa eadem retinere studemus, quam *repetitionem*, quæ in iterata idearum earundem reproductione consistit. Propositio adeo præsens ita etiam efferri poterat: *Memoria retinemus, quæ frequenter repetimus*; siquidem definitionem repetitionis præmittere libuisset.

§. 182.

Alii diuturniore objecti contemplatione, vel pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoscendi sibi comparant; alii minus diuturna contemplatione & paucioribus actibus iteratis ad id opus habent. Experientia obvia idem loquitur, ad quam hic provocare sufficit (§. 666 *Log.*). *Differentia memoriæ in diversis subjectis.*

Continetur in his ratio, cur in memoria gradus admittamus, & unum altero memoria præstare affirmemus, etsi ea non sit unica.

§. 183.

Alii plures ideas reproductas recognoscere valent, alii pauciores. Loquitur & hoc experientia obvia, ut adeo denuo ad eam provocare sufficiat (§. 666 *Log.*). *Alia differentia.*

In

In his quoque continetur ratio, cur in memoria gradus admittantur & uni majorem, alteri minorem memoriam tribuamus.

§. 184.

Ulterior differentia. *Alii frequentius iterata idearum reproductione memoria retinent, quod eidem demandarunt; alii minus frequenter iterata idearum reproductione memoriæ semel infixa retinent.* Nec hoc a communi, & obvia experientia abhorret, ut adeo hic etiam ad eam provocare sufficiat.

En rationem ulteriorem graduum memoriæ in diversis subjectis diversorum.

§. 185.

Alia memoriæ differentia. *Alii ideam memoriæ demandatam reproducere & recognoscere valent, etsi multo tempore eandem non reproduxerint: alii eam non amplius reproducere, nec reproductam recognoscere valent, si aliquo tempore eandem non reproduxerint.* Patent hæc non minus obvia experientia, ut ad eam provocasse sufficiat (§. 666 *Log.*).

Gradus hinc memoriæ tribuuntur ob diversitatem temporis, quo eadem idea a duobus subjectis memoriæ demandata fuit: sed in comparatione subinde quoque habenda ratio modi, quo quid memoriæ infixum fuit. Multa attentione opus est, ne inter se comparemus, quæ ob diversitatem aliquam intercedentem comparare non licet.

§. 186.

Cito quinam memoriæ quid mandet. *Cito memoriæ quid mandare* dicitur, qui minus diuturna contemplatione objecti paucioribusque actibus iteratis id facit, quatenus actus pauciores ceteris paribus minus temporis spatium exigunt. Unde ex adverso colligitur, quinam *tardius memoriæ quid demandare* dicendus sit.

Numerus actuum, quibus quid memoriæ infigitur, hic non attenditur; sed tantummodo tempus, quod uni eorum necessario impendendum pro eorundem numero reduplicari debet, ita ut actus idem bis, ter, quater iteratus exigat tempus duplum, triplum, quadruplum ejus, quod uni impenditur.

§. 187.

§. 187.

Absque multo labore seu *facile quid memoriæ mandare* dicitur, qui paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna objecti contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet. Unde ex adverso colligitur, quinam *difficulter quid memoriæ mandare* dicendus sit. *Facile quinam memoria quid mandet.*

Nimirum hic temporis nulla habetur ratio, sed spectantur tantummodo operationes mentis, quibus in contemplatione objecti utimur ad ideam ejus memoriæ infigendam.

§. 188.

Diu memoria quid retinere dicitur, qui ideam ejus reproducere & reproductam adhuc recognoscere valet, etiamsi longo tempore eandem non reproduxerit. *Diu memoria quinam quid retineat.*

Revocamus ad notiones distinctas & determinatas communes loquendi formulas, ne notiones confusæ, quæ iisdem adhærent, cum aliquid imaginarii a notione memoriæ imaginaria trahant (§. 177), incautis imponant. Id enim plurimis solenne est, ut notionem ex verbis, non ex rebus derivent.

§. 189.

Bonam memoriam habere dicitur, qui cito & facile quid eidem mandat, diuque retinet. *Bona memoria quænam.*

Utrumque ad bonam memoriam ex communi usu loquendi requiri ad communes sermones attenti discimus. Videas enim homines mirantes, si quis cito & facile quid memoriæ mandat, sed non diu retinet: cum ex priore bonitatem memoriæ colligant, posterius tamen eidem adversari existimant.

§. 190.

Bonitas memoriæ diversos admittit gradus, tum quatenus quid memoriæ cito, tum quatenus facile mandatur, tum quatenus diu retinetur. Bonitas enim memoriæ cum consistat in aptitudine animæ aliquid cito ac facile eidem mandandi diuque retinendi (§. 189); in determinationum animæ (§. 122. *Gradus bonitatis memoriæ.*

112 *Ontol.*) & quidem intrinsecarum numero est (§. 545 *Ontol.*). Quare cum sine tertio assumto intelligatur, quod per se patet; in qualitatum animæ numero est (§. 452 *Ontol.*). Jam vero qui cito quid memoriæ mandat, minus diuturna contemplatione objecti ac paucioribus actibus iteratis id facit, quatenus scilicet actus pauciores ceteris paribus minus temporis spatium exigunt (§. 186): Qui facile quid memoriæ mandat, paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet (§. 187): Qui denique diu quid retinet, ideam ejus reproducere & reproductam adhuc recognoscere valet, etiamsi longo tempore eandem non reproduxerit (§. 188). Quare cum alii diuturniore objecti contemplatione, vel pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoscendi, consequenter memoriæ quid mandandi (§. 178), sibi comparent; alii minus diuturna contemplatione opus habeant (§. 182), alii frequentius iterata idearum reproductione memoria retineant, quod eidem demandarunt; alii minus frequenter iterata earum reproductione memoriæ semel infixa retineant (§. 184): alii denique ideam memoriæ demandatam reproducere & recognoscere valeant, etsi multo tempore eandem non reproduxerint; alii eam non amplius reproducere, nec reproductam recognoscere valeant, si aliquo tempore eandem non reproduxerint (§. 185): qualitas illa animæ in diversis subjectis differt, consequenter cum id, quo qualitates eædem salva identitate differre possunt in diversis subjectis, sit gradus (§. 746 *Ontol.*); bonitas memoriæ gradus admittit, tum quatenus quid memoriæ cito, tum quatenus facile mandatur, tum denique quatenus diu retinetur.

Bonitas memoriæ consideratur instar termini simplicis, cui aliqua notio respondet independenter a memoria in se considerata (§. 108 *Log.*). Unde bonitas memoriæ spectatur tanquam qualitas animæ; non tanquam qualitas memoriæ: quamvis respectu notionis

tionis imaginariæ memoria instar qualitatis ejusdem considerari possit (§. 177), a qua tamen abstinemus, cum nulla necessitas exigat ut quid fictitii admittamus (*not. §. cit.*).

§. 191.

Gradus bonitatis memoriæ æstimantur ex tempore impendendo, ut quid memoriæ mandetur; ex numero actuum, quibus ideæ reproductæ memoriæ demandantur; ex numero denique actuum, quibus infixæ retinentur. Bonitas enim memoriæ gradus admittit, quatenus quid eidem cito ac facile demandatur, diuque eadem retinetur (§. 190). Quare cum cito quid memoriæ mandetur, quod minus diuturna contemplatione objecti & paucioribus actibus iteratis mandatur, quatenus actus pauciores ceteris paribus minus temporis spatium exigunt (§. 186); in bonitate memoriæ æstimanda, quatenus quid cito eidem demandatur, temporis inprimis ratio habetur. Gradus igitur bonitatis memoriæ, quatenus quid cito eidem demandatur, æstimatur ex tempore, quo quid memoriæ mandatur. *Mensura graduum bonitatis memoriæ.*

Porro qui facile quid memoriæ mandat, paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet (§. 187). In bonitate igitur memoriæ æstimanda, quatenus quid facile eidem mandatur, numeri actuum habetur ratio, quibus aliquid eidem mandatur, consequenter gradus bonitatis memoriæ, quatenus quid facile eidem mandatur, æstimanda venit ex numero actuum, quibus repetitis quid eidem mandatur.

Denique qui diu quid memoria retinet, ideam ejus reproducere & reproductam adhuc recognoscere valet, etiamsi longo tempore eandem non reproduxerit (§. 188). In bonitate igitur memoriæ æstimanda, quatenus quid diu eadem retinetur, numeri actuum habetur ratio, quibus diverso tempore

repetitis ideæ memoriæ mandatæ retinentur, consequenter gradus bonitatis memoriæ, quatenus eadem diu quid retinetur, æstimatur ex numero actuum, quibus diverso tempore repetitis memoriæ semel infixa in eadem retinentur.

Etsi ope propositionis præsentis gradus bonitatis memoriæ inter se distingui possint in diversis subjectis; in applicatione tamen circumspectione opus est, ne fallamur. Seponimus enim impedimenta, quæ sese offerre solent atque mentem ab attentione avocant, quam ad res memoriæ mandandas afferre debet. Hac certe absente & tarde, & difficulter memoriæ mandatur, quod alias cito ac facile mandari poterat. Unde accidit, quædam ab eodem subjecto tarde ac difficulter memoriæ mandari, cum alia cito atque facile eidem infigantur, prout scilicet vel voluptatem, vel tædium quis percipit ex iis, quæ memoria retineri debent. Sed hæc ex inferius dicendis partim de attentione, partim de voluptate ac tædio patebunt.

§. 192.

Magna memoria quænam dicatur.

Magnam memoriam habere dicitur, qui multarum rerum ideas reproducere & reproductas recognoscere, longam quoque rerum seriem memoria retinere valet.

Ita memoriam magnam ei tribuimus, qui integra loca, ne syllaba quidem immutata, ex Autoribus recitare valent. Magnam quoque memoriam tribuimus, qui multarum rerum notitiam ita animo comprehensam tenent, ut data occasione ideas in se reproducere & reproductas recognoscere valeant. Exempla specialia in priori casu præbent illi, qui integra Biblia, vel Corpus juris integrum memoriæ ita infixerunt, ut singula justo ordine recitare aliisque in calamum dictitare potuissent, si Biblia amissa, vel Corpus juris amissum restitui debuissent. In posteriori casu exemplum speciale offerunt, qui plurimarum disciplinarum campum ita emensi sunt, ut de singulis, quotiescunque fert occasio, disserere valeant.

§. 193.

Gradus memoriæ & imaginationis.

Memoria & imaginatio admittunt gradus, quatenus rerum multarum ideas reproducere & reproductas recognoscere valemus. Imaginatio est facultas ideas reproducendi (§. 104); me-

memoria facultas reproductas recognoscendi (§. 175), adeoque utraque determinatio animæ (§. 122. 112 *Ontol.*), eaque intrinseca (§. 545 *Ontol.*), consequenter cum fine tertio assumto intelligi possit, qualitas (§. 152 *Ontol.*). Enimvero alii plures ideas reproducere & reproductas recognoscere valent, alii pauciores (§. 183). Quare cum id, quo qualitates eædem identitate salva in diversis subjectis differre possunt, sit gradus (§. 746 *Ontol.*); imaginatio & memoria gradus habent, quatenus rerum ideæ reproducuntur & agnoscuntur.

Gradus memoriæ ipsius distinguendi sunt a gradibus bonitatis ipsius. Quemadmodum enim in istis memoriæ magnitudo consistit (§. 192); ita hi bonitatis magnitudinem constituunt (§. 190).

§. 194.

Magnitudo memoriæ æstimatur ex numero rerum, quarum ideas reproducere & reproductas recognoscere valemus, tum diverso tempore sigillatim perceptarum, tum eodem tempore in continua serie simul perceptarum. Qui enim magnam memoriam habent, multarum rerum ideas reproducere & reproductas recognoscere, longam quoque rerum seriem memoria retinere valent (§. 192). In magnitudine igitur memoriæ æstimanda habenda est ratio multitudinis rerum, sive diverso tempore sigillatim, sive eodem in continua serie simul perceptarum, quas reproducere ac reproductas recognoscere valemus, consequenter numeri illarum rerum (§. 340 *Ontol.*).

Magnitudo memoriæ unde æstimetur.

Duplicem magnitudinis memoriæ mensuram offert propositio præsens, scilicet numerum rerum sigillatim antea perceptarum, & numerum rerum in continua serie eodem tempore perceptarum. Mensura una non æquipollet alteri, cum una in alterius locum surrogari non possit: neque enim qui longam rerum seriem memoriæ mandare valet, ut eandem, quando ita visum fuerit, denuo recitare possit, ideo multarum quoque rerum diverso tempore perceptarum ideas retinere valet; nec ex adverso longam rerum seriem successive perceptarum memoria tenere valet, qui rerum ingente multitudine

memoriam quasi obrutam habet. Non tamen repugnat, ut uterque gradus locum habeat in eodem subjecto.

§. 195.

Exercitium quid dicatur. Actuum specie vel genere eorundem iteratio dicitur *Exercitium:* quod adeo *gradus admittit pro numero actuum partim eodem, partim diverso tempore repetitorum.*

Ita exercitium scribendi consistit in iteratione actuum scribendi, sive eadem continuo scribas, sive diversa. Similiter exercitium saltandi consistit in iteratione actuum ad saltationem requisitorum. In utroque casu iteratio eodem tempore continua esse potest; diverso autem tempore interrupta est, quatenus inter unam & alteram actuum continuo iteratorum seriem tempus interjicitur, quo nullus istiusmodi actus existit.

§. 196.

Exercitia, quibus quid memoriæ mandatur & retinetur. Quoniam actibus eodem tempore, vel etiam diverso iteratis memoriæ mandamus, quod retinere volumus (§. 176); *ut quid memoriæ mandetur & eadem retineatur, exercitio opus est* (§. 195).

Per naturam & essentiam nimirum animæ fieri potest, ut ideas rerum semel perceptarum reproducamus, reproductas recognoscamus & facilitatem utrumque faciendi conservemus. Sed ut actu in anima obtineat, quod per naturam & essentiam ejus possibile, exercitio opus est. Hinc oleum & operam perdunt in ideis rerum sibi comparandis, qui negligunt exercitia eas memoriæ mandandi & semel eidem mandatas eadem retinendi. Sed de his plura paulo inferius, ubi de oblivione agemus.

§. 197.

Modus extendendi imaginationem & memoriam. *Exercitio obtinetur, ut imaginatio ideas plures simul reproducat & per longius temporis spatium immutatas conservet.* Illustre exemplum nobis præbet *Joannes Wallisius*, Mathematicus merito suo celeberrimus, qui Algebræ C. 103 f. 449 Vol. II. Oper. narrat, se nocte mera peregisse operationes arithmethicas in numeris multo majoribus, quam quis speret clara

luce

luce fieri poſſe. Sane cum *Joannes Georgius Pelshover*, Re-giomontanus Boruſſus, A. 1670 d. 18 Februarii ſtylo Angliæ ipſum inviſeret; noctu in tenebris decumbens, ſola fretus memoria, ex numero 53 locorum 24681357910121411131516182017 192122242628302325272931 radicem quadratam 27 locorum 157103016871482805817152171 fere extraxit non alia uſus methodo. quam quæ communiter uſitata. Immo f. 550 addit, ſe res mathematicas, etiam ſubtiliſſimas longaque conſequentiarum ſerie connexas, & demonſtrationes bene longas & ſatis intricatas haud felicius expedire potuiſſe quam nocte ſilente & meris tenebris, quando nihil adfuit, quod aures oculosve alio abriperet, quin poſſet tota mentis attentione illis incumbere, totumque rei ambitum, etiam late patentem, una quaſi ſynopſi animo præſentem ſiſtere, eamque ſic enodare & ordinare, ut alias vix potuerit. Ipſe autem ingenue fatetur, quod eam vim imaginationis atque memoriæ exercitio fuerit conſecutus. Etenim f. 449: Cum antehac, inquit, curioſitatis gratia tentaverim aliquando, quousque vis memoriæ mihi ſuppeteret ad peragendas operationes arithmeticas (puta multiplicationem, diviſionem, radicum extractionem ſimilesve) abſque ope calami & atramenti, aut quæ horum inſtar ſunt: remque ſatis ſuccedere deptehenderim (verbi gratia) in extrahenda radice quadratica, ex numero figuris 8, 10, 12 aut etiam pluribus ſcripto: procedere viſum eſt pedetentim (non quidem uno impetu eodemque tempore, ſed ſucceſſive pluribus intervallis) idem experiri (nec ſine ſucceſſu) in numeris (quod ajunt) locorum 20, 30, 40. Ad domeſticam quoque provocare poſſum experientiam. Etenim initio ſtudii mathematici ac inprimis algebraici in lecto decumbens meris tenebris problemata algebraica ſolvi & calculo ad finem perducto formulas geometrice conſtruxi ſola imaginationis ac memoriæ vi, cumque interdiu ſolutionem ac conſtructionem repeterem, me nihil a vero aberraſſe depre-

deprehendi. Satis autem superque recordor, me nonnisi prævio exercitio id obtinuisse.

Cur tempus nocturnum faveat in præsente negotio, jam non inquirimus, etsi *Wallisius* in iis, quæ adduximus, verbis haud obscure id innuat. Paulo enim deinceps ex instituto ea de re nobis dicendum erit, ubi de attentione agemus. Ceterum quæ præsens fert propositio, ea unusquisque in seipso experiri poterit, juniore præsertim ætate, utut cum *Wallisio* non ad eandem metam perveniat.

§. 198.

Extensio imaginationis & memoriæ quid sit.

Imaginatio dicitur extendi, si plures ideas simul producere & per longum temporis spatium productas conservare apta redditur. Et *Memoria* extendi dicitur, quatenus ideas istas continuo recognoscit. Quoniam itaque exercitio efficitur, ut imaginatio ideas plures simul producere & per longius temporis spatium immutatas conservare valeat (§. 197); nos autem identitatis idearum conservatarum nobis continuo conscii sumus, experienria teste, easdemque adeo continuo recognoscimus (§. 173); *imaginationem & memoriam exercitio extendere valemus.*

Extensio imaginationis & memoriæ adeo firmiter cohærent, ut hæc una cum illa obtineatur. Quodsi tamen sufficiente acumine utamur, memoriæ quid acquiri, dum imaginatio extenditur, quod ante isti non aderat, haud difficulter perspicitur. Etenim memoriæ tribuitur, quod omnium istarum idearum, quas simul appercipimus, identitatem per omnem temporis tractum agnoscamus, quemadmodum ex demonstratione corollarii præsentis liquet, quodque quasdam reproductas recognoscamus. Exemplo anteriori (§. 197) idem palam redditur. Etenim dum *Wallisius* sibi primum proposuit numerum 63 locorum, ut inde extraheret radicem; fieri non potuit, ut totum continuo obtutu comprehenderet. Quamobrem tot ejus notas reproducere debuit in ipsa operatione, quot necessariæ erant ad singulas operationes particulares. Duplex vero hic fuit memoriæ officium, scilicet ut ejus vi agnosceremus identitatem notarum reproductarum cum iis, quæ in serie vi imaginationis primum assumta locum istum occupabant, & ut durante operatione aliqua particulari agnosce-

agnosceret, notas, quarum nobis conscii sumus, esse constanter easdem. In his extensio memoriæ consistit, quæ ab extensione imaginationis, quæ ideas producit & conservat, utique diversa.

§. 199.

Si quis imaginationem & memoriam extendere velit; a gradu minori extensionis continuo progrediendum ad maiorem. Probat idem exemplum *Wallisii* & quilibet experimentum in semetipso capere potest. Etenim *Wallisius* operationes prolixas arithmeticas sola imaginationis, atque memoriæ vi absoluturus initium fecit in numeris ex 8, 10, 12 figuris constantibus ac deinde progressus continuo est ad prolixiores, donec tandem in numero 53 locorum eandem perficere posset. Si enim exercitia per singulos dies continuentur, & singulis diebus insensibiliter difficiliora instituantur; nulla est ratio, cur his imaginatio & memoria sufficere non debeat, cum anterioribus seu proxime præcedenti sufficerent. Per insensibilia autem incrementa cum differentia quantumvis magna successu temporis inter exercitia prima & ultima enascatur; imaginatio quoque & memoria continuo magis magisque extenditur.

Initium & progressus extensionis memoriæ.

Domesticam hic quoque experientiam appellare poteram, ad quam ante (§. 197) provocavi: ipse enim probe memini, me a facilioribus exorsum ad difficiliora progressum fuisse per insensibilia incrementa. Et sane si quid memoriæ mandandum, quod prolixius est; citius ac facilius idem efficitur, ubi particulam unam alteri continuo addis, quam si uno veluti impetu totum eidem ingerere coneris. Consultissimum est, si quis experimentum in seipso capere studeat. Quousque progredi possit, experientia docebit.

§. 200.

Quæ distincte percipiuntur, memoriæ facilius mandantur diutiusque ea retinentur, quam quæ confuse percipiuntur. Si quid enim distincte percipimus, plura sigillatim enunciabilia in eadem distinguimus (§. 38). Ponamus majoris eviden-

Distincta perceptio cur juvet memoriam.

tiæ gratia nos in objecto O discernere, quæ insunt, A, B, C, D, E &c. & ea eodem ordine se invicem excipere, quo literæ se invicem consequuntur. Patet nos primo ipsum A sigillatim nobis repræsentare, non attentis ceteris quæ adsunt, atque deinde cogitationem successive ad B, C, D, E &c. promovere. Quare dum per aliquem temporis tractum singula hæc, quæ insunt, A, B, C, D, E &c. sensui vel imaginationi præsentia sistimus & ad ordinem, quo se invicem consequuntur, respicientes, A & B simul, D & E simul &c. percipimus, facilitatem acquirimus una cum A reproducendi perceptionem ipsius B, & cum ipso B perceptionem ipsius C ac ita porro (§.108), ut adeo excitata idea ipsius A recurrat quoque idea ipsius B & hinc porro ipsius C ac ita porro (§. 109). Atque ita ipsum O memoriæ mandamus (§.178), eo quidem successu, ut perinde sit ac si unicum saltem A, vel B, vel C, vel D, vel E eidem mandassemus.

Enimvero qui objectum O nonnisi confuse percipit, quæ ipsi sigillatim enunciabilia insunt, A, B, C, D, E &c. non distinguit (§. 39), adeoque totum uno obtutu comprehendit. Quoniam igitur non attendit ad numerum eorum, quæ ipsi O insunt, nec ad ordinem, quo invicem sequuntur; subsidio illo destituitur, quo in distincta perceptione idea ipsius B producitur ope alterius A, idea ipsius C ope alterius B ac ita porro. Quamobrem cum in priori casu subsidium quoddam reproducendi & recognoscendi ideas suppeditetur, quo in altero casu caremus; diuturna objecti contemplatione in casu priori memoriæ idem mandari debet, quam in posteriori, secus enim subsidium istud nullum foret, consequenter distincte percepta facilius memoriæ mandari debent, quam quæ confuse percipiuntur.

Si quis de veritate facti dubitet, eum a posteriori convinci consultum est. Quamobrem propositionem præsentem experientia adhuc confirmare lubet, utut rationem ejus perspexe-

ſpexerimus. Ponamus te legere hiſtoriam quandam præſertim prolixiorem multisque circumſtantiis perplexis involutam. Quodſi lectionem ita inſtituas, ut textum autoris diſtincte reſolvas, ſingula facta, ſingulas circumſtantias a ſe invicem ſeparans ac ordinem, quo ſe invicem excipiunt, perpendens; te quæ legiſti exactiſſime enarrare poſſe intelliges, cum idem a te fieri nondum poſſe animadvertas, etſi eodem tempore conſumto textum autoris aliquoties relegeris. In caſu priori hiſtoriam diſtincte percipis (§. 38); in poſteriori confuſe (§. 39). Quoniam hiſtoriam in caſu primo accurate enarrare vales; in poſteriori non item; ideam ejus reproducendi & reproductam recognoſcendi facultatem in caſu priori tibi comparaſti, quam in caſu altero nondum acquiſiviſti, adeoque in priori memoriæ eandem mandaſti (§. 178), eandemque eadem retinuiſti (§. 180), cum in priori eandem memoriæ nondum mandaveris, nedum retinueris. Idem vero lectioni impendiſti tempus, adeoque æque diuturna fuit objecti contemplatio. Quamobrem in caſu priori facilius memoriæ hiſtoriam mandaſti & retinuiſti, quam in altero. Diſtincte igitur percepta facilius memoriæ mandari ac diutius eadem retineri, quam confuſe percepta patet. Idem experiri licet in demonſtrationibus præſertim prolixis, quæ diſtincte reſolutæ & ſenſui ac imaginationi objectæ multo facilius memoriæ mandantur diutiusque eadem retinentur, quam ubi in confuſe percepta acquieſcis. Immo idem experiri licet in lectione librorum quorumcunque.

Maximæ utilitatis eſt propoſitio præſens, cum oſtendat modum multa memoriæ facile mandandi ac firmiter eadem retinendi. Et huic ſane conſentanea eſt praxis omnis, qua memoria juvatur, qualiacunque tandem ſint artificia, quibus eidem ſuccurritur. Inter illa artificia occurrit dogmatum in tabulas relatio, in quibus uno quaſi conſpectu exhibentur, quæ de eodem ſubjecto tenenda ſunt, ac præterea in claſſes quasdam generales revocantur numerisque diſtinguuntur, ut & diſtincte percipi poſſint, ſi ſingula ſigillatim perluſtrantur & quo ordine ſe invicem excipiant perpenditur, & confuſe quoque per-

 cipian-

cipiantur, si uno obtutu totam tabulam comprehendis. Ita enim obtinetur, ut & integram tabulam solius imaginationis ac memoriæ vi tibi repræsentare ac eadem singulas in eadem classes designare, & in singulis describere valeas, quæ iisdem conveniunt. Quodsi distincta perceptione juves imaginationem atque memoriam, ut tabulam, quam constructam perlustrasti, tanquam præsentem tibi repræsentare & singula in eadem collocanda tanquam in iisdem descripta exhibere valeas; eo ipso imaginatio & memoria haud parum extenditur (§. 198). Quamobrem etsi disciplinis conveniat methodus scientifica, quæ unumquodque eo loco tradi jubet, quo per antecedentia intelligi ac demonstrari potest (§. 133 *Disc. prælim.*); non tamen ideo contemnendæ sunt tabulæ mnemonicæ, quæ doctrinis, quibus imbutus est animus & quarum evidentiam ex demonstrationibus, sicuti claritatem ex definitionum legitima concatenatione per subordinationem decentem facta (§. 119 *Disc. prælim.*) hausit, facile retinendis inserviunt. Nostra ætate fere in desuetudinem abiit tabularum istarum usus, sane eximius, si in præjudicium methodi scientificæ non tendat, qua in re peccatum est a majoribus; sed vel ad systematicam tractationem præparet tyronem, vel eidem absolutæ superaccedat, quando nimirum nihil amplius superest, quam ut clare ac evidenter percepta memoriæ fideliter mandentur, ut, quæ didicisti veraque cognovisti, occasione ita ferente dextre ac utiliter applicare possis. De tabulis istis mnemonicis plura diximus in Horis subsecivis A. 1730. trim. æstiv. num. III.

§. 201.

Artificiosa idearum reproductio & recognitio.

Si ideas rerum vel verborum reproducendas ad objecta quædam visibilia referimus, veluti si verba in iis descripta imaginamur; conspectu objectorum ideæ in nobis reproducuntur & recognoscuntur. Quodsi enim verba quædam aut nomen rei cujusdam objecto cuidam visibili veluti inscripta tibi imagineris (id quod fieri posse, quovis momento in temetipso experiri poteris); objectum istud verbaque eidem inscripta vi imaginationis simul percipis, actusque imaginationis tibi conscius es. Quodsi jam objectum istud intueris, illud necessario percipis (§. 79). Enimvero si qua simul percepimus & unius per-

ceptio

ceptio denuo producitur sensus vi, imaginatio etiam perceptionem alterius producit (§. 104). Ad conspectum igitur objecti ideæ verborum, quæ eidem veluti inscripta imaginatus fueras, simul reproducuntur una cum actu imaginationis, quo ea quasi inscripseras, consequenter reproductas recognoscis (§. 174). Si verbis ideam rei substituas; demonstrationem adhuc eandem subsistere animadvertes.

Propositio præsens est fundamentum artificiorum, quibus ad juvandam imaginationem & memoriam utimur. Per legem enim imaginationis patet (§. 117), reproductionem idearum non aliter arbitrio nostro subjici posse, quam ubi eas cum ideis aliis per coexistentiam aut immediatam successionem copulamus. Quicquid igitur ad reproductionem idearum dato tempore absolvendam inservire debet, ex hoc fonte derivandum, nisi quatenus eorum ratio simul haberi potest, quæ imaginationi ac memoriæ extendendæ inserviunt (§. 199. 200).

§. 202.

Artificium memoriæ dicimus actionem, qua quid aptum efficitur ad idearum reproductionem & recognitionem juvandam, quod per se eandem juvare non poterat. *Artificium memoriæ.*

Ita si nobis imaginemur, verba quædam parieti adscripta; hoc ipso efficimus, ut conspecto pariete verborum istorum idea in nobis reproducatur & reproducta recognoscatur (§. 201): consistit igitur in hac actione, qua parietem aptum efficimus ad ideam verborum reproducendam & eorum recognitionem juvandam, artificium memoriæ. Scilicet memoriæ artificium est, quod diu vel sæpius verba ista veluti parieti inscripta nobis imaginemur, & parietem intuemur, quando verborum illorum meminisse voluerimus.

§. 203.

Quoniam per artificium memoriæ aptum quid redditur ad idearum reproductionem & recognitionem juvandam, quod per se ad eandem nil quicquam conferre poterat (§. 202); imaginationis vero est ideas reproducere (§. 104), memoriæ re- *Artificiorum istorum usus.*

 pro-

productas recognoscere (§. 175); *per artificia memoriæ imaginatio & memoria arbitrio nostro subjicitur.*

Artificiis nimirum istis obtinetur, ut ideas reproducamus & reproductas recognoscamus, quando & ubi nobis libuerit.

§. 204.

Artis mnemonicæ definitio.

Ars mnemonica seu *Ars memoriæ* dicitur ars memoriam extendendi artificiisque juvandi, *Mnemonicorum* nomine veniunt præcepta illius artis.

Veteribus hanc artem fuisse excultam, ex autore ad *Herennium* lib. 4. constat, ubi tamen eandem restringere videtur ad sola artificia, quibus memoria juvatur (§. 202). Sed consultius esse videtur, ut arti huic tribuamus, quicquid a nobis ad memoriam amplificandam, perficiendam & quocunque modo juvandam proficisci potest. Eccur enim entia multiplicemus præter necessitatem? Fertur *Simonides* primum invenisse hanc artem, quemadmodum narrat *Cicero* lib. 2. de Oratore. Artem mnemonicam in se significatu strictiori describit laudatus antea autor ad *Herennium*, quem si consulere volueris, constabit utique eam non alio niti fundamento, quam quod paulo ante adstruximus (§. 201).

§. 205.

Memoriæ naturalis & acquisitæ, atque artificialis differentia.

Memoria naturalis dicitur, quæ homini absque ulla exercitatione prævia & ullis artificiis inest. *Acquisita* appellatur, quæ prævia exercitatione & artificiorum ope comparatur. Ejus adeo species est *artificiosa*, quæ nonnisi artificiorum ope in nobis datur.

Hoc sane sensu memoriam artificiosam sumunt veteres, ut videre est apud *Ciceronem* atque *Herennium*: sed iidem exercitatione comparatum a naturali non distinguunt, quod tamen fieri nobis commodum visum. Maluimus adeo memoriæ naturali opponere acquisitam, quæ duas sub se complectitur species, alteram innominatam, alteram artificiosam. *Goclenio* in Lexico memoria artificiosa & acquisita synonyma sunt.

§. 206.

Memoria acquisita

Memoria acquisita ac in specie artificiosa arte mnemonica obti-

obtinetur. Memoria enim acquisita prævia exercitatione & artificiorum ope obtinetur (§.205), ac in specie quidem artificiosa artificiorum ope comparatur (§. *cit.*). Enimvero arte mnemonica memoria extenditur (§.204), adeoque exercitatione prævia (§. 192): arte etiam mnemonica per artificia juvatur memoria (§.204). Memoria igitur acquisita & in specie artificiosa arte mnemonica obtinetur. *quomodo obtineatur.*

Apparet adeo usus artis mnemonicæ, quæ memoriam naturalem perficit, ut imaginationis ac memoriæ ope efficere valeamus, quod alias a nobis fieri minime posset.

§. 207.

Memoria dicitur *labi*, si ideam reproductam habemus pro eadem, quam ante nos habuisse conscii nobis sumus, etsi immutata fuerit, seu corrupta. Memoria in hoc casu etiam *nos fallere* dicitur, quatenus in causa est ut diversa habeamus pro iisdem. *Memoria quando labatur, nosque fallat.*

E. gr. Vidimus Sempronium veste viridi indutum. Recurrit nobis idea Sempronii vi imaginationis producta, sed quæ cum veste rubra indutum sistit. Quodsi nobis persuadeamus nos vidisse Sempronium veste rubra indutum, memoria labi nosque fallere dicitur.

§. 208.

Quoniam nihil frequentius est, quam ut homines dissentiant in iis, quæ simul viderunt; cum repugnet idem simul fuisse & non fuisse (§.28 *Ontol.*): necesse est ut vel uni imaginatio rem aliter repræsentet, quam erat, vel utrique. Quia tamen uterque sibi conscius esse videtur, se talem vidisse, qualem sibi repræsentat; memoriam vel unius, vel utriusque labi necesse est (§.207). *Memoriam* igitur *labi posse manifestum est.* *Quod memoria labi possit.*

Lapsus memoriæ nemo non in se unusquisque experiri potest, modo attendere velit. Errores inprimis calculi lapsu memoriæ committuntur ab iis, qui in eodem exercitati sunt. Immo plures alii eidem debentur, quemadmodum inferius ostensuri sumus.

§. 209.

§. 209.

Labilitas memoriæ. *Memoria* dicitur *labilis*, quatenus fieri poteſt, ut labatur, ſeu lapſus eidem non repugnat. Quare cum manifeſtum ſit memoriam labi poſſe (§. 208); *memoria* utique *labilis*.

Memoriam eſſe labilem, adeo compertum eſt, ut eam eſſe labilem in proverbium fere abierit. Utinam vero eam perpenderent, qui ex erroribus lapſu memoriæ commiſſis, & a quovis tyrone facile colligendis neſcio quid adverſus errantes colligere volunt! Aſtronomi æquiores ceteris ſe præbent, qui errores calculi memoriæ lapſu commiſſos facile condonant alteri.

§. 210.

Lapſus memoriæ cauſa. *Si imaginatio ad rerum olim perceptarum ideas diverſas ſpectantia in unam confundit, nec anima ſibi conſcia eſt ideæ rei unius, quam reproductam cognoſcit, quidpiam ex idea rei alterius admiſceeri; memoria labitur.* Etenim dum ideam olim perceptæ rei vi imaginationis reproducit anima reproductamque recognoſcit *per hypoth.* conſcia ſibi eſt ſe rem iſtam olim percepiſſe (§. 173). Quoniam vero imaginatio eidem aliquid admiſcet ex idea rei alterius antea ſimiliter perceptæ; ideam quoque ejus, quod alteri admiſcetur, reproductam recognoſcit (§.174), adeoque non minus ſibi conſcia eſt, ſe idem olim percepiſſe (§. 173). Enimvero quia ſibi conſcia non eſt, id ex idea rei alterius ideæ rei reproductæ admiſceri *per hypoth.* id ad eam pertinere putat. Ideam igitur vi imaginationis jam reproductam pro eadem habet, quam olim habuit, cum rem ſenſu perciperet, utut immutata fuerit (§.172). Memoria igitur labitur.

Memorabile mihi ſuccurrit exemplum, quo propoſitio præſens confirmatur. Titius adoleſcens in lectione poetarum Græcorum *Homeri*, *Heſiodi*, *Pindari* verſatus fuerat. Cum ab eadem abſtinuiſſet, in manus ipſius inciderat libellus, qui ſub titulo Hellenodiæ Lutheranæ editus eſt & in quo cantiones in Eccleſia uſitatæ in rhythmos Græcos ejusdem terminationis, retentis melodiis, converſæ leguntur. Eum curioſitatis gratia aliquoties perlegerat & ope melodiarum ipſi admodum familiarium identitatem terminationum, qualis in verſibus Ger-

Germanicis recepta, memoriæ firmiter infixerat. Aliquot annis elapſis ubi ſermo incidebat de Poeſi Germanica, quod ob identitatem terminationum in verſibus præter metrum obverſandam ſit difficilis; Titius contendebat, eandem difficultatem obtinere in verſibus Græcis, qui perinde ac Germanici eandem admittant terminationem, & quicquid ceteri, qui aderant, in contrarium dicebant, ſe a ſententia ſua dimoveri non patiebatur: ſe enim optime recordari ejus ajebat, quod in *Homero, Heſiodo, Pindaro*, aliis obſervaverit. Immo tam certus ſibi videbatur ſententiæ ſuæ, ut vix propriis oculis fidem haberet, cum in *Homero* contrarium videret, & attonita mente hæreret, quid reſponderet non habens. Evidens hic eſt lapſum memoriæ contigiſſe ex eo, quod vi imaginationis eædem terminationes rhythmorum in Hellenodia ideæ verſuum Græcorum Poetarum fuere admixtæ, nec Titius ejus ſibi conſcius fuit, tantummodo ſibi conſcius verſuum *Homeri, Heſiodi, Pindari* a ſe aliquando lectorum, & terminationum earundem in rhythmis Græcis obſervatarum. Hinc vero ſimul liquet, quam facilis ſit memoriæ lapſus ac ſubinde inevitabilis, ut adeo abſonum ſit eundem labentibus imputari.

§. 211.

Si res nec diu, nec ſæpius ſive ſenſu, ſive imaginatione percipiantur: ideas earum vi imaginationis reproducere non poſſumus, nec reproductas ſenſu recognoſcere valemus. Etenim ſi res nec diu, nec ſæpius, ſive ſenſu, ſive imaginatione percipiantur; fieri non poteſt, ut, ſi idea rei ſimul perceptæ in anima producatur, illius etiam idea ſimul recurrat (§. 107). Quare cum imaginatio in reproducendis ideis rerum antea perceptarum conſtantem hanc legem ſequatur, ut, ſi unius rerum ſimul perceptarum perceptio in nobis producatur, perceptionem quoque alterius producat (§. 117); ſi res nec diu, nec ſæpius, ſive ſenſu, ſive imaginatione percipiantur, ideas earum vi imaginationis reproducere non poſſumus.

Ideas reproducendi & reproductas recognoſcendi impotentia.

Quodſi ideam rei antea perceptæ vi imaginationis reproducere non valemus, ejusdemque ſenſu jam productæ nobis conſcii ſumus; perinde eſt, ac ſi eam prima vice perciperemus, cum prima vice eandem percipientis imaginatio ſimiliter eam

ideam cum aliis non reproducat (§. 117). Nulla igitur adest ratio, cur nobis conscii esse debeamus, quod rem istam jam perceperimus, vel ideam istam jam ante habuerimus, consequenter conscii nobis esse non possumus, quod eandem jam habuerimus (§.70 *Ontol.*). Quamobrem ideam rei antea perceptæ, etsi jam sensuum vi reproducatur, recognoscere non valemus. Enimvero si res nec diu, nec sæpius, sive sensu, sive imaginatione percipiantur; ideas earum reproducere non possumus *per partem primam*. Ergo nec ideas seusu reproductas recognoscere valemus.

Utrumque confirmatur a posteriori. Experimur enim deesse nobis facultatem reproducendi ideas rerum antea perceptarum: experimur etiam deesse nobis facultatem ideas rerum antea perceptarum recognoscendi, si sensuum ope denuo producantur, ubi res, cum primum perciperentur, non diu percepimus, neque deinde eas sæpius percepimus. Quod vero deesse debeat, inde colligimus, quod jam cesset ratio, cur in casu opposito adsit. Si vero ratio sufficiens cessat, illud etiam cessare debet, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*).

Propositio præsens a posteriori adeo manifesta nobis videtur, ut eam unusquisque statim largiatur, qui sibi conscius est, quomodo objecti diuturna vel sæpius iterata contemplatione ideam ejus reproducendi & reproductam recognoscendi facilitatem sibi comparaverit. Quodsi tamen in notionem evidentiæ curatius inqniras; notioni principii ontologici, quod adduximus (§. 118 *Ontol.*), claræ quidem, etsi confusæ, id tribuendum esse animadvertes.

§. 212.

Nexus recognitionis & reproductionis idearum.

Si ideam sensuum ope reproductam non recognoscere valemus, nec eam vi imaginationis reproducere valemus. Si enim ideam sensuum ope reproductam recognoscere non valemus; nobis conscii non sumus, quod eam jam antea habuerimus (§. 173), consequenter ratio cessare debet, cur nobis conscii simus,

ſimus, nos eam jam antea habuiſſe (§. 118 *Ontol.*). Quare cum ideam reproductam recognoſcamus, adeoque nobis conſcii ſimus nos eam jam antea habuiſſe (§. 173), quia idea reproducta in alia perceptionum ſerie continetur, quam ante percepta continebatur & utriusque ſeriei nobis conſcii ſumus (§. 174), utriusque autem ſeriei nobis conſcii eſſe nequeamus, niſi vi imaginationis rei, quæ nunc ſenſu percipitur, idea cum ideis ceterarum rerum antea cum eadem perceptarum ſimul reproducatur, quod per ſe patet; idea vi imaginationis non producitur, dum ſenſuum ope reproducitur, ubi eam recognoſcere non valemus. Patet itaque ſi ideam ſenſuum ope reproductam recognoſcere non valeamus; nos nec eam vi imaginationis reproducere valere.

Idem etiam ſic oſtenditur. Ponamus nos imaginationis vi reproducere valere ideam ejusdem rei, quæ nunc ſenſu denuo percipitur. Quoniam res ſenſu jam percipitur *per hypoth.* neceſſe eſt ut idea ejus cum ideis rerum aliarum ſimul perceptarum actu reproducatur vi imaginationis (§. 104). Anima igitur perceptiones ſenſuales cum phantaſmatis conferens perſpicit, ideam rei ſenſu nunc reproductam in alia perceptionum ſerie contineri, quam antea percepta, ab imaginatione nobis exhibita continebatur, adeoque illam recognoſcere valet: id quod hypotheſin evertit.

Veritatem propoſitionis præſentis etiam in nobis ipſis experimur, modo ea attentione uti poſſimus, quæ ad impotentiam obſervandam ſufficit. Etenim ſi rem ſenſui oblatam admoniti recognoſcere non valeamus, clauſis oculis, ut mentem a ſenſu abducamus, ejus aciem in ideas, quas habemus, intendimus, ſi forſan exiguam claritatem habeat idea vi imaginationis cum ſociis reproducta, eam tamen animadverſuri (§. 101). Enimvero dum nihil ejus animadvertere valemus, in hæc tandem verba erumpimus: nos nullo prorſus modo me-

minisse posse, quod rem istam jam antea sensu perceperimus; quo ipso significamus impotentiam ideam vi imaginationis reproducendi (§. 177).

Quoniam recognitio idearum, consequenter rerum, quas repræsentant, cum earum reproductione vi imaginationis facta adeo firmiter cohæret; mirum videri non debet, quod vulgo facilitas ideam reproducendi ad memoriam referatur, & facultas reproductam recognoscendi, in qua proprie memoria consistit (§. 175), nonnisi tacite supponatur (§. 177).

§. 213.

Recognitionis iteratæ ratio.

Si res aliqua sæpius sensu vel vi imaginationis percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit; eandem postea reproductam anima recognoscit ex eo, quod eam jam ante recognoverit. Etenim si res aliqua sæpius sensu vel imaginationis vi percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit, vi legis imaginationis (§. 117) posthac idea ista cum perceptione actus recognitionis reproduci debet (§. 107). Quoniam igitur anima sibi conscia est, se ideam istam jam antea recognovisse, consequenter se jam antea sibi consciam fuisse, quod eandem ideam, quæ nunc in eadem reproducta fuit, jam antea habuerit, (§. 173); ex eo utique intelligit, quod ideam, quæ nunc in eadem reproducta fuit, jam antea habuerit, consequenter ratio sufficiens recognitionis in eo continetur (§. 56 *Ontol.*). Quare cum posita ratione sufficiente ponatur etiam id, quod per eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*); ex eo, quod ideam, quæ nunc denuo reproducitur, jam antea reproductam recognovimus, recognoscimus.

Actiones seu operationes animæ in recognitionem idearum reproductarum influere, vidimus jam superius (§. 174), cum recognitionem ideæ prima præsertim vice reproductæ demonstraremus. Immo nihil magis influit in istam recognitionem, quam operationum mentis circa eas simultanea reproductio.

§. 214.

Recognitio-

Si res aliqua sæpius cum aliis aliisque percepta & in itera-

ratis perceptionibus recognita fuit; ideæ postea reproductæ adhæret perceptio quædam confusa, unde recognoscitur. Si enim res aliqua sæpius cum aliis aliisque percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit; idea ejusdem reproducta fuit secunda vice cum iis perceptionibus, quas anima in prima simul habuit, in tertia tam cum iis, quas in prima, quam cum istis, quas in secunda habuit; in quarta tam cum iis, quas in prima & secunda, quam quas in tertia habuit & ita porro (§. 174): id quod etiam experimur, dum singulas ideas reproductas mentis acie perlustramus, utpote successive in eas incidentes, quæ diversis vicibus una percepimus. Quoniam vero toties quoque recognita fuit, quoties iterato reproducta fuit, *per hypoth.* perceptio quoque iteratæ recognitionis una cum idea rei toties perceptæ ac recognitæ reproduci debet (§. 107. 117). Quoniam igitur multiplices perceptiones cum idea rei sæpius jam perceptæ una reproducuntur, anima vero omnes simul uno veluti obtutu comprehendens in perceptione hac composita non distinguit eas a se invicem, quæ ipsam ingrediuntur, petceptio ista confusa est (§. 39). Atque adeo patet perceptioni rei sæpius cum aliis aliisque perceptæ & in iteratis perceptionibus recognitæ adhærere perceptionem quandam confusam.

nis iterata ratio alia.

Enimvero quoniam ipsa experientia edocti sumus, perceptionem istiusmodi confusam adhærere rebus antea jam perceptis; ex perceptione ista confusa perceptionis reproductæ socia intelligitur, quod eam jam antea habuerimus. Est igitur confusa illa perceptio ratio sufficiens, cur intelligamus, quod perceptionem reproductam jam habuerimus (§. 70 *Ontol.*), consequenter ratio sufficiens recognitionis (§. 173). Quare cum posita ratione sufficiente poni etiam debeat id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*); ex confusa ista perceptione ideæ reproductæ socia anima ideam reproductam recognoscere debet.

Propositio præsens plurimum prodest ad perceptiones confusas, quæ vi imaginationis, sive ideis sensualibus, sive phantasmatis sociantur, evolvendas, ut successive singulæ reddantur claræ. Ad eam vero atque præcedentem attendere debent, qui veritatem propositionis de modo recognoscendi ideas reproductas (§. 174) experimento in se facto intelligere gestiunt. Alias enim accidit, ut in casum propositionis præsentis, vel præcedentis incidentes modum recognitionis non agnoscant, adeoque tanquam spurium rejiciant, quod eum experientiæ contrarium judicent. Referenda igitur est propositio præsens in earum numerum, quæ mentis aciem intendit, qua semetipsam cognoscit.

§. 215.

Oblivionis definitio. Memoriæ opponitur *Oblivio*, quæ adeo est impotentia ideas reproductas (consequenter res per eas repræsentatas) recognoscendi.

Memoria enim est facultas ideas reproductas recognoscendi (§. 175). Ergo si oblivio contraria esse debet memoriæ; in impotentia eas recognoscendi consistere debet: facultati enim agendi opponitur impotentia, cum in posteriori casu impossibile esse debeat, quod in priori possibile. Definitio oblivionis cum nominalis sit, arbitraria utique est, atque ideo nulla prorsus probatione indiget. Quoniam tamen arbitrium regi debet rationibus, nec a significatu recepto temere sit recedendum (§. 142 *Disc. prælim.*); cur oblivionem ita definiamus, reddenda nobis fuit ratio.

§. 216.

Impotentia reproducendi ideas ad oblivionem pertinens. Quoniam ideam imaginationis reproducere nequit, qui eandem ope sensuum reproductam recognoscere non valet (§. 212); qui vero rei cujusdam oblitus est, eam recognoscere non potest, dum sensu eandem percipit (§. 215): *Qui rei cujusdam oblitus est, ideam eius vi imaginationis reproducere nequit.* Hinc & *ad oblivionem spectat impotentia reproducendi ideas rerum antea perceptarum.*

Impotentia reproducendi ideas opponitur facultati easdem reproducendi, adeoque imaginationi (§. 104), consequenter ad eandem referri nequit. Quamobrem quoniam oblivio absque ista impotentia

locum

locum habere nequit, nulla vero ratio est, cur istam peculiari nomine insigniamus, neque ullum peculiare nomen suppetit, quod eidem tribui possit; ad oblivionem utique referenda. Consentit quoque communis loquendi usus, quo impotentia reproducendi ideas rerum antea perceptarum una cum impotentia easdem recognoscendi oblivio salutatur.

§. 217.

Si quas ideas longo tempore non reproducimus; rerum per illas repraesentatarum obliviscimur. Etenim si longo tempore ideas aliquas non reproducimus, cessat ratio, cur memoriae retineantur (§. 181), consequenter eadem retineri nequeunt (§. 118 *Ontol.*). Anima igitur faciliatem ideam reproducendi & reproductam recognoscendi, quam habuerat, amittit (§. 180), consequenter ad eas reproducendas & recognoscendas impotens redditur. Quare cum in ista impotentia ideas recognoscendi atque reproducendi oblivio consistat (§. 215. 216); eorum obliviscimur, quorum ideas longo tempore non reproducimus. *Quorumnam obliviscamur.*

Idem etiam sic ostenditur. Si quas ideas longo tempore non reproducimus; eas posthac vi imaginationis nec reproducere, nec sensuum ministerio reproductas recognoscere valemus (§. 260). Quare cum eorum obliviscamur, quorum ideas ministerio sensuum reproductas recognoscere non possumus (§. 215), neque vi imaginationis reproducere valemus (§. 216); illarum rerum obliviscimur, quarum ideas longo tempore non reproducimus.

Veritatem propositionis praesentis unusquisque in semetipso experitur. Lubet tamen in medium afferre exemplum memoratu dignum, quod a *Leibnitio* me accepisse memini. Ex duabus epistolis *Johannis Huddenii* de reductione aequationum & de maximis & minimis, quae inter Commentarios in Geometriam *Cartesii* leguntur, apparet, virum fuisse Algebrae ac Geometriae sublimioris peritissimum. Quodsi opus MSC. prostaret, in quod inventa sua retulit, multo magis idem appareret. Enimvero Consul Amstelodamensis factus rerum

geren-

gerendarum cura a calculis algebraicis & figuris geometricis avocabatur, ut horum ideas in se reproducendi occasione destitueretur. Quamobrem cum *Leibnitius* ex Gallia redux eundem accederet de rebus ad Geometriam sublimiorem spectantibus cum ipso collocuturus; librum suum MSC. ei obtulit, ut eundem perlustraret, quem facete se doctiorem appellabat, propterea quod ideas rerum geometricarum & algebraicarum oblivioni dederat. Propria igitur inventa non amplius intelligebat, nedum noverat *Huddenius*, propterea quod rebus aliis intentus diu de iisdem non cogitaverat. *Isaacus Newtonus* inventorum mathematicorum gloria eminet, quæ inprimis in eximio opere Principiorum philosophiæ naturalis mathematicorum leguntur. Communis fama fuit non modo in Anglia, verum etiam in Germania, in quam inde translata, eum ætate provectiore libros a se conscriptos non amplius intellexisse. Probabilitate non destituebatur vi propositionis præsentis. Cum enim ultra seculi quadrantem distet editio secunda a prima, nulla tamen inventa ulteriora huic accesserint, qualia uberrima & maxima a tanto viro proficisci poterant intra tantum temporis intervallum; haud obscure hinc colligitur, quod intra istud temporis intervallum de rebus geometricis, quales in Opere Principiorum continentur, non amplius cogitaverit. Eas igitur rursus obliviscі debebat. Nihil autem hoc ipsum derogat laudibus summis tanti viri, quas ex inventis consecutus. Manet enim inventor, sive inventa propria ipsemet iterum oblivioni dederit, sive ad extremum usque vitæ halitum eadem memoria retinuerit. Absit etiam ut quis sibi persuadeat, vires intellectus decrevisse, si quis oblivioni dedit, quæ noverat in aliqua scientiæ parte, animum deinde ad alia appellens! Eadem igitur *Newtonum* laus manet, sive fama de oblivione inventorum propriorum vera fuerit, sive fallax, quemadmodum *Pembertonus* contendit in præfatione ad Conspectum Philosophiæ *Isaaci Newtoni*, quem idiomate Anglico edidit. Quatenus fama sumitur vera, propositionem præsentem illustrat.

§. 218.

Quomodo oblivio a potestate nostra pendeat.

Si rei cujusdam ideam pro arbitrio nostro reproducere & non reproducere possumus; easdem oblivioni tradere valemus. Si enim arbitrii nostri est ideam rei cujusdam reproducere; ab eadem reproducenda tanto tempore abstinere possumus,

mus, quanto libet. Quare cum rei illius obliviſcamur, cujus ideam longo tempore non reproducimus (§. 217); rem iſtam oblivioni tradere valemus, cujus ideam pro arbitrio noſtro vel reproducere, vel non reproducere poſſumus.

Utilitatem non exiguam habet præſens propoſitio in Moralibus, ubi ſæpius intereſt ut norimus, utrum in poteſtate noſtra poſitum ſit, nec ne, ut quid oblivioni tradamus, ne præcipiamus, quæ fieri nequeunt. Ceterum dari talia, quorum ideas num reproducere velimus in poteſtate noſtra poſitum eſt, obvia experientia confirmat.

§. 219.

Si rem antea perceptam ſenſu denuo percipiamus, & vi imaginationis reproducta ejus & rerum aliarum idea fuerit obſcura; in ea recognoſcenda hæremus ſeu certo eam recognoſcere non valemus. Etenim ſi idea reproducta vi imaginationis fuerit obſcura, rem repræſentatam ex ea non agnoſcere, nec a ceteris perceptibilibus diſtinguere valemus (§. 32). Quamobrem ſi eam ad præſentem referamus, identitatem rei ſenſus atque imaginationis vi repræſentatæ agnoſcere minime valemus (§. 181 *Ontol.*). Et quoniam ideæ rerum ceterarum non minus obſcuræ ſunt *per hypoth.* nec eas agnoſcere atque ab aliis diſtinguere valemus (§. 32), conſequenter nec nobis conſcii ſumus, ideam ſenſu nunc reproductam in alia perceptionum ſerie contineri, quam cum ante perciperetur continebatur. Illam igitur recognoſcere non valemus (§. 174). Quoniam tamen idea illa obſcura vi imaginationis reproducta ideæ rei ſenſu denuo perceptæ adhæret *per hypoth.* eique ſubinde, quæ clare percipiuntur, ineſſe poſſunt (§. 33); anima ex idea confuſa, quæ ſenſu perceptæ vi imaginationis adjungitur, rem recognoſcere adſueta (§. 214), aliquid adeſſe videt, unde res recognoſcitur, quatenus nempe rei perceptæ imaginationis vi quædam reproducta idea adhæret, præſertim ſi ex iis, quæ obſcuræ perceptioni clare percepta inſunt, aliquid identitatis rei ſenſu perceptæ ac vi imaginationis repræſentatæ ſimul percipit. Ponitur igitur aliquid rationis,

Quando in re recognoſcenda hæreamus.

ſed non ſufficiens ad rem recognoſcendam (§. 56 *Ontol.*), quatenus ſcilicet notio obſcura & confuſa in genere notionum conveniunt, a ſe invicem tamen differunt (§. 31. 32), neque diverſitas ſerierum, in quibus res nunc percepta & antea percepta continetur, clare percipitur. Quamobrem non prorſus impoſſibile nobis videtur, nos ideam ejus rei jam antea habuiſſe, immo ſubinde probabile videtur, nos eam jam ante habuiſſe (§. 578 *Log.*), certo tamen id nobis conſtare nequit (§. 574 *Log.*). Rem igitur ſenſu nunc perceptam certo recognoſcere non valemus (§. 173), ſeu in ea recognoſcenda hæremus.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus Titium vidiſſe Mevium in loco aliquo publico, ubi multus erat hominum ſibi ignotorum confluxus, ut adeo oculos in eodem defixos non diu retinuerit. Ponamus porro Titium denuo videre Mevium in ædibus Sempronii ac in eo recognoſcendo hærere. Hanc hæſitationem ſignificaturus ait, videri ſibi quaſi Titium jam viderit, ſe tamen id pro certo aſſeverare non poſſe. Quodſi jam in caſu ſimili conſtitutus ad temetipſum attenderis; obſcuras quasdam ideas menti tum obverſari animadvertes, quæ probabilitatis quandam ſpeciem cum formidine oppoſiti inducunt. Hæres igitur in re, quam nunc percipis, recognoſcenda, quod idea vi imaginationis reproducta ad conſpectum ejusdem ſit obſcura, utut quidpiam inſit, quod clare percipitur, ad rem tamen recognoſcendam minime ſufficiens.

Hæret nimirum in re recognoſcenda, qui probabile ſibi eſſe conſcius eſt, quod ideam ejus jam ante habuerit, non tamen certo novit. Ita enim aliquid rationis perſpiciens in aſſenſum trahitur vi probabilitatis: ſed ejus inſufficientiam agnoſcens ab eodem retrahitur. Etſi adeo pronus ſit ad aſſentiendum, quandam tamen adhuc repugnantiam animadvertit, quam ſuperare non valet.

§. 220.

Idea rei reproducta

Si rei antea clare perceptæ idea vi imaginationis reproducta fuerit obſcura; anima nonnullorum oblita eſt, quæ in eadem

dem clare perceperat. Quoniam enim idea vi imaginationis reproducta obſcura eſt *per hypoth.* ad rem repræſentatam (§. 48) agnoſcendam & ab aliis perceptibilibus diſtinguendam non ſufficit (§. 32). Enimvero quia eandem ante clare percepiſti *per hypoth.* idea, quam habebas, eidem agnoſcendæ ac ab aliis diſtinguendæ ſufficiebat (§. 31). Quare cum res agnoſcatur ac ab aliis diſtinguatur per ea, quæ ipſi inſunt, quod per ſe patet & obvia experientia confirmatur; in poſteriori caſu, quando rem clare percipiebas, tibi nonnullorum in ea conſcius eſſe debebas, quorum tibi conſcius non es in priori, quando eam obſcure percipis. Quando igitur obſcuram rei antea clare perceptæ ideam vi imaginationis reproducis; nonnulla ad eam pertinentia reproducere minime vales. Jam vero ea obliti ſumus, quorum ideas reproducere (§. 216), vel etiam ſenſu reproductas recognoſcere non valemus (§. 215). Quædam itaque obliti ſumus, quæ in re clare percepta apperceperamus, quando vi imaginationis ideam nonniſi obſcuram reproducimus rei antea clare perceptæ. *vi imaginationis quando ſit obſcura.*

Oblivione ideæ deteriorantur, ut claræ in obſcuras abeant: id quod unusquisque in ſeipſo experiri poteſt, quando negligit media, quibus res clare perceptæ memoriæ mandantur & ſemel mandatæ eadem retinentur, hoc eſt, ſi ideam rei clare perceptæ non ſæpius in ſe reproducit (§. 179, 181). Inprimis hic commoda ſunt exempla, quæ oblivioni tradita exhibent in ideis obſcuris rerum antea clare perceptarum, quarum ideas claras antea etiam vi imaginationis reproducere poteras.

§. 221.

Idea rei, quæ percipitur, ſocia dicitur, idea tota compoſita, quæ vi ideæ rei, quæ jam percipitur, ab imaginatione producitur. *Idea rei in præſenti perceptæ ſocia.*

Ponamus te videre Titium in foro, quem ante videras in templo & ab imaginatione (§. 104) produci ideam Titii tanquam ſedentis in templo una cum partialibus aliis templi & rerum in eodem præſentium. Dicimus ideam totam compoſitam ex ideis templi, Titii,

 per-

personarum ac rerum aliarum in templo præsentium ideam sociam Titii, quatenus eum jam in foro videmus, aut, si mavis, ideam sociam ideæ sensualis Titii, quam jam habes.

§. 222.

Quando nobis videdeamur rem antea perceptam jam vidisse, sed ignorantes quando & ubi.

Si rem ante sensu perceptam sensu denuo percipias & in idea socia obscura aliquid tantummodo claritatis fuerit ideæ partiali ejusdem rei; videris tibi rem antea percepisse, sed ubi vel quando perceperis ignoras. E. gr. si Titium jam in foro vides, quem ante videras in templo, & idea socia tantummodo aliquid claritatis habet in idea partialiali personæ Titii; dico te tibi videri Titium vidisse alibi, sed non meminisse ubi eum videris. Etenim quia idea socia obscura est *per hypoth.* ad ea omnia agnoscenda atque ab aliis distinguenda, quæ in eadem continentur, non sufficit (§. 32). Quoniam itaque in idea socia continentur ideæ partiales, quas imaginatio occasio ideæ sensualis Titii una cum idea ejusdem Titii antea in templo visi producit (§. 221. 40), adeoque ideæ templi, personarum rerumque aliarum in eodem præsentium (§ 104); ad personam Titii, templum, personas ac res in templo præsentes agnoscendum minime sufficit. Enimvero quia ideæ Titii vi imaginationis reproductæ aliquid claritatis adest *per hypoth.* quidpiam ad personam Titii spectans clare percipitur, consequenter idem agnoscere ac ab aliis distinguere valemus (§. 31). Jam cum phantasma Titii cum idea ejus sensuali componimus, identitatem ejus, quod clare in phantasmate percipitur, in utraque idea animadvertimus, atque inde probabile efficitur, phantasma istud referre Titium, quem jam videmus (§. 578 *Log.*), adeoque eundem jam antea videmur nobis vidisse (§. 214). Quoniam vero ideis partialibus ceteris, quæ compositionem sociæ ingrediuntur, nihil claritatis inest *per hypoth.* nec templi, nec rerum in eo præsentium tibi conscius esse potes (§. 32), consequenter ignoras, ubi vel quando eundem videris.

Idem

Idem confirmatur a posteriori: etenim casus hic frequentissimus est, quo personam, quam videmus, ita alloqui solemus: Videor me te alicubi vidisse, sed recordari nequeo, ubi & quando te viderim. Quodsi vero tunc temporis, quando aliquem ita alloquimur, ad nosmetipsos attendimus & ad interiora mentis rimanda satis acuti sumus; in id incidemus, quod in persona, quæ oculis nostris præsens sistitur, observatum nobis probabile reddit, quod eam jam alias viderimus. Mentis vero aciem in ipsam magis adhuc intendentes, ea intentione, num succurrat forsan locus vel tempus, quo personam istam vidimus; nonnisi obscuram quandam ideam animo obversari animadvertemus, quæ præter locum in genere, vel tempus seu successionem quandam, aut multitudinem in genere nil repræsentat, ut impossibile sit vel locum in specie, vel res, quarum successione notionem temporis habemus, vel res multitudinem constituentes agnosci ac a se invicem distingui.

Propositio præsens est casus specialis antecedentis (§. 220). Neque enim piget casus speciales a se invicem accurate distinguere, ut excitemus acumen ad interiora mentis perlustranda necessarium.

§. 223.

Si rem ante sensu perceptam sensu denuo percipias & in idea socia obscura aliquid tantummodo claritatis fuerit ideæ partiali rei alicuius antea cum præsente simul perceptæ; videris tibi rem, quam nunc percipis, quodam in loco, vel aliquo tempore, vel cum re quadam alia percepisse, etsi parum certus sis, num eadem præcise res fuerit, quam nunc percipis. Quoniam idea socia rei, quæ percipitur, tota idea composita est, quæ vi ideæ rei, quæ jam percipitur, ab imaginatione producitur (§. 221), vi imaginationis autem producuntur ideæ rerum cum ea, quam nunc percipis, antea simul perceptarum (§. 104); si ponamus e. gr. te videre aliquem fructum in foro, quem ante videras in horto, imaginatio reproducit horti rerumque aliarum

Quando hæreamus in eo, quid alicubi perceperimus.

in eodem præsentium ideam. Quoniam idea horti partialis clara est *per hypoth.* ad eum agnoscendum & ab aliis distinguendum sufficit(§. 32), adeoque videris tibi aliquid vidisse in horto isto (§. 214). Enimvero quia idea fructus vi imaginationis producta obscura est, *per hypoth.* ad eum agnoscendum & ab aliis distinguendum non sufficit (§. 32), adeoque ignoras utrum fructum quempiam videris, nec ne, multo minus nosti, num hunc præcise fructum videris, quem nunc præsentem intueris. Patet itaque te quidem tibi conscium esse, quod in horto aliquid videris; non tamen certum esse, utrum hunc præcise fructum, num aliud quid videris.

Idem etiam ostenditur a posteriori. Casus enim propositioni præsenti respondens is est, quo rem quandam veluti plantam exoticam, videntes in hæc verba erumpimus; videri nobis nos plantam istiusmodi jam vidisse in horto Titii; pro certo tamen id asseverare minime posse. Respondet etiam eidem casus alter agnatus, quo affirmamus, nos aliquid vidisse in horto Titii, sed quid fuerit non recordari. Prior nimirum casus obtinet, quando idea plantæ vi imaginationis producta vegetabile quodpiam in genere exhibet; casui autem posteriori locus est, quando objecti in horto visi idea nonnisi ens in genere refert.

Immiscet sese hisce memoriæ atque imaginationis actibus cognitio symbolica, de qua inferius suo loco dicemus. Quamobrem qui experimentum eorum, quæ hic stabilimus, in seipsis capere volunt; illi probe attendere debent, num quid cognitionis symbolicæ subsit. Sane non exiguus attentionis gradus, nec acumen leve requiritur, si quis vel quotidie in anima sua observanda ad notiones distinctas revocare voluerit, notiones confusas evoluturus & quid in obscuris lateat conjectando assecuturus. Ubi quis Psychologiæ & Ontologiæ assiduam navaverit operam ac methodi vim perspexerit & in potestatem suam redegerit; is sensim sensimque illam attentionem illudque acumen acquiret, plurimum sibi in philosophiæ moralis, tam theoria, quam praxi profuturum.

§. 224.

§. 224.

Si rem ante sensu perceptam sensu denuo percipis, & in idea socia obscura aliquid claritatis est ideæ partiali ejusdem rei, nec non ideæ partiali rei cujusdam alterius antea cum præsente simul perceptæ; videris tibi rem, quem nunc sensu percipis, antea percepisse quodam in loco, vel aliquo tempore, vel etiam cum re quadam, an tamen præcise hanc rem perceperis, & num hoc præcise in loco, vel hoc præcise tempore, vel cum hac præcise re eandem perceperis, pro certo asseverare non potes. Quodsi enim rem ante sensu perceptam sensu denuo percipis & in idea socia obscura aliquid claritatis est ideæ partiali ejusdem rei *per hypoth.*; videris tibi rem antea percepisse, utut certo affirmare non possis, quod eam jam ante perceperis (*§.* 222). Quoniam porro aliquid etiam claritatis adhæret ideæ partiali rei cujusdam alterius antea cum præsente perceptæ *per hypoth.* & rem, quam nunc percipis, videris tibi jam ante percepisse *per demonstrata*; rem, quam nunc percipis, tibi percepisse videris quodam in loco, vel aliquo tempore dato, vel cum re quadam alia, utut non certus sis, quod eam præcise in isto loco, vel isto tempore, vel cum re ista perceperis (§. 223). Enimvero nec pro certo asseverare poteras, quod rem istam præcise jam antea perceperis *per demonstrata.* Ergo videris tibi rem, quam nunc sensu percipis, antea percepisse quodam in loco, vel aliquo tempore, vel etiam cum re quadam, an tamen præcise hanc rem perceperis, & num hoc præcise in loco, vel hoc præcise tempore, vel cum hac præcise re eandem perceperis, pro certo asseverare non potes.

Quando utrumque contingat.

Confirmatur propositio præsens etiam a posteriori. Etenim eidem respondet casus, quo rem intuentes, quam percipimus, in hæc tandem verba erumpimus: videri nobis nos personam hanc vel rem præsentem vidisse in horto Titii, etsi id pro certo asseverare non possimus, scilicet quod hanc præcise personam, vel rem in horto præcise Titii viderimus; sed fieri posse, ut in utroque fallamur.

Atque

Atque ita casus singulos speciales contemplati sumus, in quibus anima in objectis denuo perceptis recognoscendis hæret (§. 219). Quoniam obscuritas perceptionum vi imaginationis reproductarum in causa est (§. 222 & seqq.); oblivioni tribuendum esse apparet, quod subinde in rebus denuo obviis recognoscendis hæreamus (§. 220). Et oblivio nos admonuit, ut hanc animæ in rebus recognoscendis hæsitationem hic loci consideraremus.

§. 225.

Diversi gradus hæsitationis animæ in recognoscendis rebus.

Quoniam ideis particularibus, ex quibus socia constat (§. 221. 40), diversi convenire possunt obscuritatis gradus, prout plus vel minus claritatis iisdem inest, seu in rebus obscure perceptis plura vel pauciora insunt, quæ clare percipiuntur (§. 33); hæsitatio autem animæ in objectis recognoscendis ab idearum istarum obscuritate pendet (§. 222 & seqq.); *hæsitationis animæ in rebus recognoscendis pro diverso obscuritatis ideæ sociæ gradu diversi sunt gradus.*

Experientia corollarium hoc generale propositionum præcedentium abunde confirmat. Quodsi enim attendere velimus ad eos casus, in quibus recognitio rerum antea perceptarum dubia nobis est; non aliam, quam obscuritatem ideæ sociæ hæsitationis causam esse intelligemus, ita ut nunc magis, nunc minus hæsitemus, prout major vel minor fuerit illius obscuritas. Equidem haud difficile nobis foret diversitatem obscuritatis ideæ sociæ ad differentias quasdam generales revocare ac pendentem inde animæ in rebus recognoscendis hæsitationem diversam distincte explicatam demonstrare: sed non consultum nobis videtur tanta uti prolixitate, ubi generalibus contenti esse possumus, quibus excitatur & juvatur acumen in ceteris per se videndis, quando occasio eorum observandorum nobis sese offert.

§. 226.

Rei quando meminerimus.

Rei meminisse dicimur, quando ideam ejus reproductam recognoscere valemus, consequenter nobis conscii sumus, nos eam jam antea habuisse (§. 173).

E. gr. Narrat tibi Titius, qui peregre iter faciens te invisit, quod tecum in Academia aliquoties conversatus fuerit, provocans ad circum-

cumstantias singulares. Quodsi horum omnium tibi probe conscius fueris, quod ita facta olim fuerint; respondes: te omnium probe meminisse. Reproducit Titius tibi ideas rerum antea factarum, quas tum, cum fierent, percepisti, aut, si mavis, ansam earum reproducendarum tibi suppeditat. Dum tibi conscius es, te illa olim percepisse, ideas reproductas recognoscis (§. 173). Dicis igitur te eorum meminisse, quia ideam eorum reproductam adhuc recognoscis. Tamdiu adeo rei cujusdam meminimus, quamdiu ideam ejus reproductam recognoscere valemus. Facultas ideam reproductam recognoscendi memoria dicitur (§. 175). Actum igitur memoriæ exprimimus dicentes, nos rei meminisse. Absentia hujus actus non semper oblivionem in casu dato denotat (§. 215), adeoque nec quasi ejus actum exprimimus dicentes, nos rei non meminisse. Quamobrem consultum est ut adhuc exponamus, quid intersit inter hosce duos animæ status, quorum altero dicimus, nos rei non meminisse; altero vero affirmamus, nos ejusdem esse oblitos.

§. 227.

Quando rei non meminisse & oblivisci dicamur.

Rei non meminisse dicimur, quando nobis videmur eam antehac nondum percepisse. Ast *rei obliti* dicimur, quando nobis conscii sumus nos ideam ejus percepisse, eam vero nunc reproducere non possumus.

Nimirum oblivio denotat impotentiam ideas reproductas recognoscendi (§. 215) easque reproducendi (§. 216). Non igitur ante cognoscimus nos rei fuisse oblitos, quam impotentiæ hujus nobis conscii sumus (§. 48 *Log.*). Enimvero impotentiæ hujus nobis conscii esse non possumus, nisi nobis conscii simus, nos rem istam vel olim percepisse, quam tamen nunc recognoscere non valemus, vel cujus nunc ideam reproducere minime possumus. Ut appareat, quomodo id fieri possit, paulo distinctius id nobis erit exponendum. Ponamus te vidisse crocodilum, atque meminisse, quod crocodilum videris, beneficio cognitionis symbolicæ, de qua postea dicemus, quatenus nempe memoriam habes horum verborum: Vidi crocodilum. Enimvero si jam sermo incidit de crocodilo & ex te quærit aliquis, qualis iste fuerit, ejus autem ideam reproducere non vales; vel si quis tibi monstrat animal, cui istud nominis convenit, tu vero idem recognoscere non potes, non tibi conscius utrum crocodilus,

quem vidisti, tale animal fuerit, nec ne; te oblitum esse ais, quale animal fuerit crocodilus. Ast si tibi nec conscius es, te crocodilum aliquando vidisse, immo dubitas, utrum videris, nec ne; te non meminisse affirmas, quod unquam videris crocodilum. Status hos animæ esse a se invicem diversos, nemo non videt, eosque cum ratione distingui non minus in propatulo est.

§. 228.

Quid sit in memoriam revocare.

Res illa, quæ jam percepta perceptioni alterius reproducendæ inservit, eam nobis *in memoriam revocare* dicitur. Atque hinc affirmamus, quod *alter nobis in memoriam quid revocet, si in nobis producit ideam, cujus ope altera reproducitur.*

E. gr. Videns Sempronium, quem ante in nundinis videras, nundinarum meministi rerumque ibi visarum & a te gestarum. Persona igitur Sempronii tibi nundinas atque res ibidem visas & a te gestas in memoriam revocat. Quodsi Sempronium non vidisses, nec nundinæ cum rebus ibidem visis atque gestis in memoriam venissent. Quodsi vero ponas Titium loqui vel de Sempronio, vel de ipsis nundinis atque audito sermone in te nascatur idea Sempronii ac inde porro idea nundinarum rerumque ibidem visarum & gestarum; Titium personam Sempronii & nundinas cum rebus ibidem visis ac gestis tibi in memoriam revocasse affirmas.

§. 229.

Difficultas ideas reproducendi & reproductas recognoscendi.

Subinde ideam rei una cum re præsente perceptæ reproducere non possumus, vel etiam ideam rei antea perceptæ reproductam recognoscere non valemus: sed ejus ope reproducimus ideas rerum aliarum simul perceptarum & harum demum subsidio ideam illam, quam reproducere non poteramus, reproducimus, vel, quam recognoscere non poteramus, recognoscimus. Quoniam obvia experientia utrumque manifestum est, ad exempla provocasse sufficit, quibus excitatur attentio, ut unusquisque eadem in seipso observare queat & notio propositioni præsenti respondens clarior redditur. Ponamus te vidisse Titium in templo & posthac de eodem sermonem incidere, quod in templo præsens fuerit. Vi autem ideæ templi;

quæ

quæ audito nomine ab imaginatione producitur, ideam Titii reproducere nequis, quemadmodum per legem imaginationis fieri debere videbatur (§. 117). Dum vero aciem mentis in ideam templi intendis; recurrunt ideæ perſonarum aliarum in templo viſarum, in mentem veniunt cogitationes, quas easdem reſpiciens foviſti, & tandem eandem quoque ſubit idea Titii, in quem oculos te convertiſſe jam meminiſti, ubi cogitationes iſtas fovebas. Hic igitur templum & perſonam Titii ſimul percepiſti: ſed, dum templum denuo percipis, idea ejus vi imaginationis reproducta, non tamen ſimul reproducitur idea Titii, etſi eam reproducere intendas. Enimvero vi ideæ templi reproducuntur ſucceſſive ideæ rerum aliarum, ſcilicet aliarum perſonarum viſarum & cogitationum mentis, quas habuiſti, donec tandem ſuccedat Titii quoque idea, quam initio reproducere non poteras immediate ope ideæ templi. Eodem modo ſeſe res habet in caſu altero. Ponamus te vidiſſe in horto Mevii plantam quandam exoticam, & poſthac eandem plantam denuo videre in horto Caji. Sempronius monet plantam hanc eſſe eandem, quam in horto Mevii jam videras; ſed quod eandem videris minime meminiſti. Dum conſtanter aſſeverat Sempronius, te eandem plantam in horto Mevii jam vidiſſe; mentis aciem in hortum Mevii dirigis, vi imaginationis repræſentatum. Succedunt variarum rerum ibidem viſarum ideæ, in quarum ſerie dum contineri quoque animadvertis plantam, quam præſentem contueris, ſubito eam recognoſcis & Sempronio jam aſſentiris, quod eadem ſit, quam videras in horto Mevii. Hic ideam rei antea ſenſu jam perceptæ, quando eam denuo percipis, non recognoſcis, etſi ſubeat mentem idea rei antea ſimul perceptæ, quemadmodum per legem memoriæ fieri debere videbatur (§ 174). Enimvero ope ideæ rei ſimul perceptæ reproducis reproductasque recognoſcis rerum aliarum tunc temporis quoque

 per-

perceptarum ideas, atque earum tandem auxilio eam recognoſcis, quam initio recognoſcere non poteras.

Non inquirimus in rationem, cur id fiat, etſi manifeſta ſit ſuperiorum gnaris. Nimirum ideæ junguntur potiſſimum actibus reflexis mentis, atque adeo non omnia ſimul percepta ita inter ſe connexa ſunt, ut unius idea reproducta reproducatur etiam altera, ſi præſertim non ſæpius ſimultanea perceptio iteretur, ubi recognitio quoque actuum reflexorum numerum ingreditur. Plenior adeo lux hiſce affulget ex ſequentibus, ubi de actibus reflexis mentis plura dicemus ex inſtituto.

§. 230.

Reminiſcentiæ definitio. Perceptionum præteritarum mediata reproductio & recognitio, aut, ſi mavis, facultas perceptiones præteritas mediate reproducendi & recognoſcendi *Reminiſcentia* dicitur. Vocatur etiam *Recordatio.*

Ita in exemplis anterioribus (§. 229) remimiſceris, te Titium, de quo ſermo eſt, vidiſſe in templo, quem te ibidem vidiſſe meminiſſe non poteras. Similiter reminiſceris te plantam, quam in horto Caji vides, in horto Mevii jam vidiſſe; id quod meminiſſe non poteras, cum Sempronius te admoneret.

§. 231.

Reminiſcentiæ medium. Quoniam dum reminiſcimur rei alicujus, vel ejusdem recordamur, ejus ideam mediantibus aliis reproductis reproducimus & recognoſcimus (§. 229); *dum rei cujusdam reminiſci volumus, ad circumſtantias loci & temporis aliasque res tum præſentes, quando eam percepimus, vel alias eidem ſimiles, affines aut contrarias attendimus.*

Utimur eodem medio, quoties alter recordari nequit eorum, quæ ipſum meminiſſe volumus. Atque eodem modo etiam utimur locis in tabulis mnemonicis, quoties non ſatis fidelem experimur memoriam in iis, quæ per tabulas mnemonicas diſpoſita ſunt, quemadmodum intelligitur ex iis, quæ de iisdem propoſuimus in Horis ſubſecivis A. 1730. Trim. æſtiv. num. III. Medium hoc remi-

miniſcentiæ notiſſimum eſt, atque vulgo adhibetur ab omnibus: reſpondet enim corollario præſenti notio communis, quæ per experientiam domeſticam ingeneratur omnium hominum animis. Hinc *Goclenius* in Lexico philoſophico recordationem ſeu reminiſcentiam definit per ſimulacri amiſſi inſtaurationem, quæ fit diſcurſu ab uno principio noto ad aliud ignotum & conſideratione circumſtantiarum temporis præſentis, quo per ſenſum vel per intellectum res cognita eſt, vel ſimilium & affinium, vel contrariorum. Appellat is ſimulacrum ideam vi imaginationis productam, quam ſupra phantaſma diximus. Refert autem reminiſcentiam etiam ad cognitionem ſymbolicam, de qua nos demum paulo inferius dicemus. Simulacrum amiſſum eſſe affirmat, quatenus ideam rei reproducere non valemus, dum volumus.

§. 232.

Recognitio rei oblivioni tradita.

Quoniam eorum, quæ reminiſcimur, ideam reproducere vel reproductas recognoſcere non valemus, ſicuti ceterorum, quorum meminimus (§. 229. 230), eorum obliti nobis videmur (§. 215). Quia tamen mediantibus perceptionibus præteritis aliis ideas iſtas tandem reproducimus & recognoſcimus (§. 230); *dum rei reminiſcimur, eam recognoſcere nobis videmur, quam obliti fueramus.*

Hinc apud *Goclenium* in Lexico philoſophico Reminiſcentia ſeu recordatio etiam definitur, quod ſit recognitio rei, quam homo oblitus eſt. Nempe homo denuo cognoſcit, quod cognoverat ante, ſed oblitus fuerat, novitque ſe id denuo cognoſcere. Etſi enim videri poſſit *Goclenium* per recognitionem tantummodo intelligere iteratam cognitionem, dum oblivionem factam eſſe dicit propter ſimulacri rem repræſentantis amiſſionem & recognitionem fieri ait per ſimulacri amiſſi inſtaurationem; non tamen iteratæ cognitionis apperceptionem excludere poteſt, quippe ita in præſenti caſu cogitationibus noſtris adhærens, ut ab iis eandem ſeparari impoſſibile ſit. Rectius tamen alii ſpecies ſive ideas rerum dixerunt tectas, quam amiſſas, ideo reminiſcentiam definientes per diſquiſitionem tectarum ſpecierum.

 §. 233.

§. 233.

Scholion generale. Et hactenus quidem dicta sufficiant de facultatis cognoscitivæ parte inferiori, quantenus eam a posteriori agnoscimus. Progrediendum igitur nunc erit ad partem quoque superiorem, quatenus eadem experientia magistra cognoscitur. A parte inferiori ad superiorem non progressus fit per saltum, sed per gradus intermedios, quos tamen rectius ad sectionem secundam rejicimus. Quoniam gradus isti inter utramque partem intermedii sunt, ideo fieri non potuit, quin jam in præsente sectione, in notis præsertim, eorum subinde fieri debuerit mentio, cum per notiones communes confusas satis intelligantur, etsi jam instituti ratio postulet, ut eos quoque distincte explicemus.

SECTIO

SECTIO III.
DE FACULTATIS COGNOSCENDI PARTE SUPERIORI.
CAPUT I.
De Attentione & Reflexione.

§. 234.

Efficere possumus, ut in perceptione composita partialem unam magis appercipiamus, quam ceteras. Hoc unusquisque quovis momento in se experiri potest. Intuere quæso faciem hominis; videbis frontem, oculos, genas, nasum, os & mentum simul & tibi conscius eris, quod singulas hasce partes uno obtutu comprehendas: oculis enim a facie aversis, dum quærenti, quid videris, respondes, te faciem hominis & in ea singulas istas partes vidisse, confiteris. Enimvero fieri posse deprehendis, ut faciem alterius intuens magis tibi conscius sis oculorum, quam ceterarum partium faciei. Similiter ponamus te simul videre objecta in templo præsentia & verba concionatoris audire; ponamus porro te etiam æstum percipere, quo fervet aër. Fieri a te posse deprehendes, ut magis tibi conscius sis verborum oratoris sacri, quam objectorum, quæ in oculos incurrunt, & æstum corpori molestum. Patet itaque a te effici posse, ut in iis, quæ simul percipis, unius tibi magis sis conscius, quam ceterorum, consequenter ut in perceptione composita partialem unam magis appercipias, quam ceteras (§. 40. 25).

Apperceptionis dependentia a nostro arbitrio.

Videmus itaque apperceptionem pendere aliquatenus a potestate nostra.

§. 235.

§. 235.

Diversitas claritatis in simul perceptis.

Dum perceptionem partialem magis appercipimus quam ceteras, quæ in eadem totali continentur; ea nobis ceteris clarior est. Quando enim perceptionem quandam partialem magis appercipimus, quam ceteras, quæ in eadem totali continentur; magis nobis ejusdem conscii sumus, quam ceterarum (§. 25). Quodsi ejusdem magis conscii sumus, quam ceterarum; rem quoque per eam repræsentatam (§. 24) magis agnoscimus ac ab aliis perceptibilibus distinguimus, quam ceteras per ceteras perceptiones repræsentatas (§. 31). Perceptio igitur partialis, quam magis appercipimus ceteris, clarior nobis est ceteris, quæ una cum ipsa in eadem perceptione continentur.

Non solum hoc obtinet in rebus sensu perceptis, verum etiam in iis, quæ vi imaginationis percipiuntur. Immo valet etiam, quatenus mens seipsam percipit ac operationum suarum sibi conscia est. Præterea locum habet in omni rerum cognitione, sive ea intuitiva fuerit, sive symbolica. Non e longinquo hic petenda probatio, cum domestica unumquemque experientia eaque admodum obvia id docere possit.

§. 236.

Animæ potestas in claritatem perceptionum.

Quoniam efficere possumus, ut in perceptione composita partialem unam magis appercipiamus, quam ceteras (§. 234); dum autem perceptionem partialem magis percipimus quam ceteras, quæ in eadem totali continentur, ea nobis ceteris clarior est (§. 235); *efficere* utique *possumus ut in perceptione composita partialis una majorem claritatem ceteris habeat.*

Patet adeo esse aliquam animæ in claritatem perceptionum potestatem eandemque ab arbitrio ipsius pendere aliqua ex parte.

§. 237.

Attentionis definitio.

Facultas efficiendi, ut in perceptione composita partialis una majorem claritatem ceteris habeat, dicitur *Attentio.*

Po-

Ponamus e. gr. nos ſimul percipere verba loquentis, videre præterea objecta in eo, quo ſumus, loco præſentia & oculis noſtris oppoſita, percipere etiam calorem, quo abundat aër in eodem loco. Quodſi perceptiones iſtas ſimultaneas inter ſe compares, non eodem gradu claritatis omnia ſimul percipi animadvertes. Quodſi enim verba loquentis probe agnoſcis eaque a ſe invicem diſtinguis; non æque tibi conſcius es objectorum, quæ lumine ſuo oculos feriunt, immo ſubinde caloris prorſus non tibi conſcius es. Tum vero dicis te attendere ad verba loquentis: immo quæſitus annon hoc vel illud in objecto præſente animadvertas, aut an non calor moleſtus tibi accidat; reſpondes, te jam ad objectum iſtud & calorem non attendere, attendere autem ad verba loquentis, ſignificaturus ſcilicet te illud in objecto non animadvertere, nec calorem admodum clare percipere, atque hoc ipſo rationem redditurus, cur id fiat. Hinc non modo apparet definitionis præſentis realitas, quæ per præcedentia jam ſatis manifeſta; verum etiam intelligitur vocabulum attentionis ſumi a nobis in ſignificatu recepto: ſit ita quod aliter videatur illis, qui notionem, quæ ipſis eſt, confuſam nunquam ad diſtinctam revocarunt.

§. 238.

Impedimenta attentionis a ſenſu objecta.

Senſatio impedit, quo minus ad phantaſma ſimus attenti, & ſenſatio fortior impedit, quo minus ad debiliorem ſimus attenti. Phantaſmata vi imaginationis producuntur (§. 93), adeoque per actus imaginationis ſubſiſtunt. Quoniam itaque ſenſationes actus imaginationis obſcurant, ita ut hos ſubinde prorſus non appercipiamus (§. 99); impediunt utique, quo minus phantaſmatis magis nobis conſcii ſimus, quam rei ſenſu perceptæ (§. 25), conſequenter quo minus efficiamus, ut phantaſma nobis fiat clarius ideis ſenſualibus. Impediunt itaque quo minus ad phantaſma ſimus attenti. Quoniam ſenſatio fortior obſcurat debiliorem, ita ut ſubinde debiliorem prorſus non percipiamus (§. 76); eodem, quo ante, modo patet ſenſationem fortiorem impedire, quo minus ad debiliorem ſimus attenti.

Idem confirmatur a poſteriori. Ponamus te vi imagi-

nationis tibi repræsentare imaginem *Mosis* in templo visam & ad eam attendere. Quodsi objectum aliquod præsens in oculos incurrit, v. gr. arbor vicina, dum in hortum prospicis; attentionem ad imaginem illam deficere experieris, ad arborem nunc directam nonnisi difficulter ad illam retrahi, præsertim ubi attentionem nondum in potestatem tuam redegisti. Impedit igitur in hoc casu sensatio attentionem ad phantasma afferendam. Similiter visum claritate sua vincere sensationes ceteras constat. Orator ad verba, quæ recitat attentus, ubi oculum convertit in personam, deficere sentit attentionem ad sermonem suum.

Propositioni huic notio communis respondet: unde audias vulgo omnes conqueri, sese non posse ad rem præsentem esse attentum, si organa sensoria ab objectis sensibilibus feriuntur.

§. 239.

Quomodo tollantur.

Quare si ad phantasmata attenti esse velimus; ne objecta externa in organa sensoria agant, impedimus. Ita claudimus oculos, ne in eos incurrere possit objectum præsens, dum attentionem ad imaginem conservare volumus, quod alibi a nobis visum meminimus. Idem a nobis fieri solet, ubi majorem ad operationes mentis attentionem conservare voluerimus.

Videmus subinde oratores & concionatores clausis oculis orationem recitare, ne objecta visibilia impediant attentionem ad ea, quæ verbis proferunt. Alii oculos ab auditoribus avertunt, ne eorum conspectu ab attentione avocentur. Tacemus exempla alia, quæ unusquisque posthac facile per se agnoscet, ubi attentione usus principium præsens applicat, aut, si mavis, eruere studet.

§. 240.

Attentio quando facilius, quando difficilius conservetur.

Quoniam sensatio impedit, quo minus ad phantasma simus attenti, & sensatio fortior impedit, quo minus ad debiliorem simus attenti (§. 238); *attentio facilius conservatur, quando pauca in sensus externos agunt; difficilius vero, quando multa simul, præsertim fortiter, in organa sensoria agunt.*

Inde

Inde est, quod aurora dicatur Musis amica, quoniam matutino tempore pauca sunt objecta, quæ in organa sensoria agunt, cum nondum ferveat solis æstus, aër strepitu hominum non resonet, nec corpus sit sibimetipsi molestum, quemadmodum a prandio præsertim fieri solet. Accedunt rationes aliæ ab imaginatione, quæ ex sequentibus patent. Patet per se auroram non esse Musis amicam, si eo fueris in loco, ubi primo statim mane multus hominum strepitus esse solet, aut ubi sedes in conclavi, in quo calidus nimium aër molestus. Ceterum ex eadem ratione multi eruditorum lucubrationes amant, quæ tamen aliis incommodis premuntur.

§. 241.

Si multa phantasmata in imaginatione continuo sibi invicem succedunt; attentio difficulter conservatur. Quodsi enim multa phantasmata in imaginatione continuo sibi invicem succedunt; nova continuo nobis objiciuntur objecta, quorum nobis conscii sumus. Quare ubi ad ea attendimus, cessat attentio ad objectum, ad quod eandem conservare constitueramus. *Attentio ab imaginatione impedita.*

Patet idem a posteriori. Ponamus enim te heri fuisse in frequentia multorum hominum ac interfuisse convivio lauto atque opiparo, ubi ad singula probe attendisti. Cras meditaturo in mentem veniunt ideæ hesternæ diei: experieris, quam difficile sit mentem conservare attentam ad ea, quæ meditaris, ubi præsertim (quod hic supponitur) attentionem ad gradum quendam eximium exercitatione nondum evexeris, quemadmodum fieri posse mox docebimus.

Casus sunt complures alii, ubi idem experiri licet. Quodsi multæ in imaginatione continuo sibi invicem succedant ideæ, atque his fueris intentus; non audis, quæ ab Oratore sacro dicuntur, etsi verba in aures incidant, teque eadem audire tibi videris. Impossibile nimirum est, ut apertis auribus non audias: enimvero quoniam deest attentio ad ea, quæ audis, quid audias tibi probe conscius non es, adeoque multo minus quid audiveris recordari potes. Imaginatio sane non minus turbat attentionem, quam sensus: quod enim sensus efficit claritate, id imaginatio variatione ac novitate idearum.

§. 242.

Concursus sensuum atque imaginationis in impedienda attentione & imaginationis ea in re a sensu dependentia.

Quoniam phantasmata oriuntur prævia sensatione (§. 106), quatenus repræsentant res cum iis, quæ sensu percipiuntur, antea simul perceptas (§. 117); ubi objecta multa in sensus agunt, vi imaginationis quoque multorum objectorum absentium ideæ reproducuntur, & eorum ope in continua serie continuantur, ubi attentionem animæ ad se trahunt (§. 104): *Sensus atque imaginatio in impedienda attentione vires mutuas conjungunt & imaginatio a sensu excitatur.*

Unusquisque hæc in seipso experiri potest, quamprimum sensus attentionem ad se trahit, eandem postea imaginationi nova continuo suggerenti inhærere. Sensus claritate sua attentionem ab objecto, ad quod ea dirigitur, avocant & imaginatio vi dependentiæ a sensibus eam in tramite retinet, donec a sensu denuo aliorsum flectatur vel vi operationum mentis in viam pristinam reducatur.

§. 243.

Gradus attentionis.

Aliorum attentio tanta est, ut vix ac ne vix quidem appercipiant objecta, quæ organa sensoria feriunt; aliorum attentio minor est, ut statim appercipiant objectum, quod vel leviter organum sensorium ferit. Posterius frequentissimum est atque vulgo obtinet, ita ut non opus sit exemplis specialibus idem confirmari (§. 666 *Log.*). Prius autem non experiuntur in se nisi illi, qui longis, perplexis atque abstrusis meditationibus sunt adsueti. Exemplo nobis est *Petrus Remundus de Monmort*, Mathematicus Gallus, qui, referente *Fontenellio* in Elogio, quod legitur in Historia Academiæ Regiæ Scientiarum A. 1719. p. 115 edit. Bat. inter plurimos strepitus resolutionibus problematum admodum perplexorum incubuit. In eodem conclavi, quo meditationibus vacabat, pulsabantur instrumenta musica, filiolus hinc inde cursitabat & patrem interpellabat, problematum difficilium solutionem ad finem perducebat. Testatur autem experientia, quod tanta attentione utentes ad objectum præsens, non sint sibi conscii eorum, quæ sensu percipiunt,

cipiunt, & ſeſe excuſare, quod hoc vel iſtud non audiverint, ſeu non viderint, quod non attenderint.

Gradus hic in aliis major eſt, in aliis minor: in omnibus haud quaquam idem. Quamobrem ubi quis ad exempla animum adverterit, varietatem ea in re obviam deprehendet. Cavendum vero ne ex uno exemplo judicemus de eo, quod in omni caſu obtinet, aut obtinere debet. Diverſitas graduum hic dependet a diverſa obfuſcatione idearum ſenſualium. Sed naſcitur quoque aliunde: quemadmodum propoſitionibus ſequentibus docere volumus.

§. 244.

Alii attentionem ad idem objectum diu conſervare poſſunt; aliorum attentio ſtatim exſpirat. Exemplum nobis præbent illi, qui Matheſi vel philoſophiæ operam navant. Sunt enim nonnulli, qui attentionem conſervare poſſunt, etiamſi demonſtrationes fuerint longæ, atque perplexæ: alii ex adverſo eam ſtatim deſiderare patiuntur, ubi longa evadit ratiociniorum concatenandorum ſeries. Attentionis ſingularis exempla hic nobis præbent *Clavius* & *Walliſius*. Quanta fuerit attentio *Clavii*, ex ſolo Mathematici hujus opere de Aſtrolabio intelligitur, quod Operum Tomo tertio legitur: etenim ſchemata tam implexa ſunt ac intricata, demonſtrationes tam prolixæ, ut *Tacquetus* Opticæ lib. 3. f. 178 ſibi perſuadere minime poſſit, quod ullus unquam mortalium volumen iſtud totum perlegerit. Teſtatur idem opus ejus Gnomonicum, quod Tomo quarto Operum continetur: in eo enim demonſtrationes non minus ſunt prolixæ, ſchemata non minus implexa ac intricata, ut adeo exercendæ patientiæ in conſervanda attentione inſervire poſſit. Quamdiu *Walliſius* attentionem ſuam conſervare potuerit, Mechanicorum ſive Tractatus de motu pars ſecunda, quæ eſt de centro gravitatis ejusque calculo, & Operum Vol. II. f. 645 & ſeqq. legitur, ſatis intelligitur. Legat enim, cui volupe fuerit & qui talibus intelligendis par eſt, vel unam propoſitionem, quæ ſola aliquot folia occupat, &

Alius attentionis gradus.

adjunctam prolixissimam demonstrationem, nec dubitabit amplius de *Wallisii* in diu conservanda attentione patientia summa.

Quod vero non omnibus datum sit attentionem tamdiu conservare, quamdiu *Clavius* & *Wallisius* eandem conservare potuerint; haud difficulter probatur. Videmus enim, plerorumque attentionem initio studii mathematici deficere, si brevem aliquam demonstrationem concipere debeant. Et *Tacquetus* judicavit, paucissimorum attentionem fore tam diuturnam, ut demonstrationibus *Clavianis* de Astrolabio polari perpendendis sufficiat.

Habemus hic alteram attentionis mensuram, tempus scilicet, per quod ea continuatur.

§. 245.

Gradus attentionis alius.

Alii ad plura simul attenti esse possunt; alii nonnisi ad unum. Posterius plerique in se experiuntur, observantes quod attenti ad ea, quæ vident, non simul attenti esse possint ad ea, quæ audiunt, aut alio sensu percipiunt. Quodsi attentionem inter plura dividere voluerint; minorem esse ad singula sensum deprehendunt. Non desunt tamen exempla eorum, qui ad plura simul attendere possunt, ita ut eorum æque sibi conscii sint, sive objecta attentionis referantur ad unum sensum, sive ad diversa. Exemplo hic nobis est *Julius Cæsar*, quem eodem tempore, quo ipse epistolam scripsit, quatuor quoque aliis epistolas dictare potuisse constat, immo, qui septem epistolas diversas eodem tempore dictare potuit, si ipsemet nullam scriberet.

In hoc Cæsaris exemplo singularis quoque memoriæ vis elucet: unde vulgo ad probandum vim memoriæ ejus prorsus singularem factum hoc adduci solet. Merentur istiusmodi exempla quæ eximias animæ corporisque dotes ac virtutes loquuntur, in usum psychologicum annotari, quibus monumenta Historicorum perlustrandi otium suppetit, cum plus iisdem ordinarii insit, quam quidem vulgo putatur. Neque enim rarissima sunt exempla, quod pauci istiusmodi do-

dotium ac virtutum ſint capaces, ſed quod pauci dentur, qui de iisdem ſibi acquirendis ſunt ſolliciti. Ceterum de iis, quæ de diverſis attentionis gradibus docemus, in genere tenenda ſunt, nobis jam non propoſitum eſſe niſi oſtendere, quod plures dentur attentionis gradus: nondum autem inquirimus, quænam ſint eorundem graduum rationes. De his enim hic loci defectu principiorum dicere nondum licet. Utile autem eſt noſſe, quænam ſint in gradibus attentionis æſtimandis attendenda, ne de ea præcipitemus judicia & ne in ea perficienda deſiderari patiamur induſtriam noſtram. Maximi enim fieri debet attentio ob multiplicem ejus, quem experimur, uſum. Raritas illius attentionis gradus, de quo propoſitio præſens loquitur, peperit verbum iſtud vulgatum: *Pluribus intentus minor eſt ad ſingula ſenſus.*

§. 246.

Alii eandem attentionem afferre poſſunt ad objectum quodcunque; alii ad quædam nullam prorſus, ad alia vix levem quandam afferunt attentionem. Exempla, quibus propoſitio præſens confirmatur, inter viros doctos inprimis obvia ſunt. Prout enim unumquemque ſua trahit voluptas, attentione quoque ſua utitur. Ita Poetæ attentione utuntur ad verſus, quos legunt, & ad objecta, quorum notiones in fundendis verſibus utilia ſunt; ad alia difficile ipſis eſt eandem adhibere attentionem. Geometra ſtupenda uti poteſt, attentione ad calculos algebraicos & figuras geometricas: quodſi verſus legere debeat vel alia, quæ ſunt a foro ſuo aliena, etſi ea intelligere poſſit, attentionem tamen ad ea vix ac ne vix quidem aliquam afferre poteſt. Ita memini me adoleſcentem cognoviſſe virum quendam eruditum, qui continua utebatur attentione ad ſermones ſacros promiſcue omnes eaque conſtanter eadem, qualiacunque tandem proferret concionator, cum ceteris auditoribus non perinde eſſet, quinam ſuggeſtum conſcenderet. Multorum eruditorum is mos eſt, ut in muſæo ſuo ad lectionem librorum & meditationes ſuas ſufficientem afferant attentio-

Alius attentionis gradus.

tionem; ſed ad vitæ negotia, res domeſticas & ea, quæ ad cultum corporis ſpectant, nullam.

Influit hic in determinationem attentionis appetitus: de quo influxu ſuo loco dicemus. Pertinet huc illud Poetæ: Trahit ſua quemque voluptas. Hoc ipſo enim ratio determinans attentionis ad objecta indigitatur.

§. 247.

Alius attentionis gradus.

Alii ad rem præſentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferre poſſunt atque ſolent attentionem: alii animum ſemper habent abſentem, niſi objectum fuerit præſens, ad quod attentionem adhibere adſueti ſunt. Exempla inprimis inter eruditos obvia ſunt. Pertinent huc illi, de quibus ante dixi (§. 246), qui in Muſæo ſuo ſunt attenti; ſed ad res domeſticas, vitæ negotia cultumque corporis attentionem afferre nequeunt. Hi enim plerumque animum ſemper habent in Muſæo præſentem, attendentes ad ea, quæ de rebus literaris ſuppeditat memoria vigore imaginationis. Exempla quoque obvia ſunt inter artifices. Dantur enim aliqui, quos præter artem, quam colunt, nihil juvat, atque adeo quæ ſunt artis continuo ipſis præſentia ſunt & attentionem eorum in ſe trahunt, ut nunquam habeant animum ad alia præſentem. Sunt etiam e ſexu præſertim ſequiori, quas Venus vexat, omnem in ſe attrahens attentionem, quam adeo deſiderari patiuntur in omni negotio.

Plurimum utilitatis habet animus ad omnia præſens: plurimum vero obeſt, ſi quis animo conſtanter abſens fuerit. Utilitas ſuo tempore in moralibus eluceſcet. Ex defectu attentionis ad rem quamlibet præſentem conſtanter afferendæ culpa oritur, quam Moraliſtæ & JCti in actionibus humanis dolo opponunt, & qua plurimum damni datur aliis, plurimum quoque damni arceſſunt ſibimetipſi agentes. Quemadmodum itaque attentionis gradus alii in cognitione rerum utiles ſunt; ita ex adverſo is, de quo jam nobis ſermo eſt, potiſſimum in actionum liberarum legitima ac prudente determinatione locum habet.

§. 248.

§. 248.

Gradus attentionis exercitatione comparantur. Infantes recens nati ad nihil prorſus attenti ſunt; ſed ſucceſſive illorum ad objecta nonnulla excitanda attentio eſt, atque ita demum ad aliqua attendere adſueſcunt. Etſi autem ſucceſſu temporis ad objecta nonnulla attendere diſcant; levis tamen tantummodo eorum attentio eſt, nec provectiore ætate ad eximium quendam gradum promovetur, niſi actus ad eum ſpectantes ſæpius iterentur, adeoque exercitia præcedant (§. 195). Sane *Monmortius, Clavius & Walliſius, Julius Cæſar* aliique non pervenere ad eos attentionis gradus, niſi attentione ſæpius exercita in diverſis iſtis circumſtantiis, quas paulo ante annotavimus (§. 243 & ſeqq.). Inſigne attentionis exemplum præbet *Archimedes*, qui meditationibus geometricis intentus, cum urbe ab hoſte capta miles in conclave ingreſſus ad eum accederet gladio virum divinum perfoſſurus, eum non agnovit, ſed famulum ſuum eſſe ratus in hæc verba erupit: noli turbare circulos. Conſtat autem ex ſcriptis *Archimedis*, quod meditationibus profundiſſimis fuerit adſuetus, & ex hiſtoria, quæ *Vitruvius lib. 9 c. 3.* de invento ejusdem portionem argenti auro miſtam in integro opere deprehendendi ac diſcernendi narrat, colligitur quod habuerit animum ad præſentia quævis attentum, etſi alias meditationibus ſuis conſtanter inhæreret. Etenim ab *Hierone* Rege juſſus portionem argenti aureæ coronæ a fabro mixtam in integra diſcernendi modum excogitare, cum caſu in balneum veniret ibique in ſolium deſcenderet, animadvertit, quantum corporis ſui in eo inſideret, tantum aquæ extra ſolium effluere, atque adeo non ita inhæſit ſuæ meditationi, qua tunc animus ejus diſtinebatur, quin ſimul attenderet ad præſentia & pro acumine ſuo attentionem ad abſtracta in concretis contenta promoveret. Solum igitur *Archimedis* exemplum probat, quam neceſſaria ſit ad attentionis eximium gra-

Gradus attentionis comparandi modus.

dum sibi comparandum exercitatio. Ceterum omnium omnino Mathematicorum exemplum veritatem propositionis præsentis confirmat. Nullum enim videris, qui attentione non vincat alios. Quilibet autem in seipso experiri potest, quod initio studii mathematici attentionis gradus sit exiguus, successu autem temporis continuo augeatur. Quodsi vero etiam inter alios eruditos atque artifices eximium quendam attentionis gradum deprehendas; in omni casu ex eodem intelliges, quod eum non a natura habuerit, sed continuo usu eandem sibi comparaverit.

Plurimum refert nosse cum in genere, quænam in anima exercitio comparentur; tum in specie, quod attentio in eorum numero sit. Utrumque in Moralibus inprimis plurimum habet usum: id quod suo tempore suoque loco constabit. Enimvero cum diversi sint attentionis gradus; diversis quoque exercitiis opus est. Quamobrem nec omne attentionis genus studio Matheseos acquiritur, etsi idem in suo genere sit medium præstantissimum attentionem sibi comparandi. Quoniam itaque attentio maximam utilitatem habet, cujuscunque tandem gradus fuerit; a scopo præsenti non alienum est, ut jam porro in specie doceamus, quibusnam exercitiis unusquisque attentionis gradus acquiri possit.

§. 249.

Modus acquirendi potentiam attentionis inter impedimenta sensuum conservanda.

Si quis attentionem inter multos strepitus, seu in genere inter vehementes objectorum in organa sensoria actiones conservandi sibi comparare voluerit; sæpius omnem adhibere debet conatum eandem inter strepitus sensim sensimque majores, vel actiones objectorum in organa sensoria sensim sensimque vehementiores ad objectum aliquod pro arbitrio conservandi. Quoniam enim non omnes inter eosdem strepitus, seu, in genere inter easdem actiones objectorum in organa sensoria conservare attentionem possunt; sed alii inter majores strepitus, alii inter minores tantum conservare valent, vel in genere aliis vehementior objectorum in organa sensoria actio non obstat, quo minus sint

ad

ad rem ſuam attenti, aliis vero minus vehemens jam impedimento eſt (§. 243); attentio unius inſtar partis attentionis alterius ſpectari poteſt (§. 341 *Ontol.*), conſequenter attentio unius minor, attentio vero alterius major eſt (§. 352 *Ontol.*). Quare cum attentiones duorum ſubjectorum in hoc caſu ſint inæquales (§. 354 *Ontol.*); erunt quantitate diverſæ (§. 350 *Ontol.*), conſequenter attentio quantitatem habet. Enimvero quia attentio eſt animæ quædam facultas (§. 237), in numero determinationum intrinſecarum animæ (§. 122. 545 *Ontol.*), adeoque qualitas animæ eſt (§. 454 *Ontol.*). Ergo potentia conſervandi attentionem inter multos ſtrepitus, ſeu vehementes actiones objectorum in organa ſenſoria eſt qualitatis cujusdam quantitas, conſequenter gradus quidam (§. 747 *Ontol.*). Jam vero gradus attentionis exercitio comparantur (§. 248). Ergo exercitio quoque comparatur potentia conſervandi attentionem inter multos ſtrepitus, ſeu vehementes quascunque objectorum externorum actiones in ſenſoria organa. Quoniam itaque exercitium in iteratione actuum ſpecie vel genere eorundem conſiſtit (§. 195); ſi quis attentionem inter multos ſtrepitus, ſeu in genere inter vehementes objectorum in organa ſenſoria actiones ſibi acquirere voluerit, is ſæpius eandem inter ſtrepitus, ſeu actiones vehementes objectorum in organa ſenſoria conſervare debet. Et quia potentiam iſtam initio nondum poſſidemus, quam demum acquirere ſtudemus; ideo incipiendum eſt exercitium ab iis caſibus, ubi ſtrepitus vel actio objecti in ſenſus attentionem impediens non eſt ingens; progrediendum vero continuo ad alios, in quibus ſtrepitus ſit major, vel actio in organa ſenſoria vehementior. Pars prior demonſtrationis brevior fieri poterat hoc modo. Attentio qualitas animæ eſt, quod eodem, quo ante, modo oſtenditur. Quare cum eadem in diverſis ſubjectis differre poſſit potentia, qua conſervatur inter ſtrepitus vel actiones

 vehe-

vehementes objectorum in organa ſenſoria attentio (§.243); ipſa hæc potentia gradus attentionis eſt (§.746 *Ontol.*), conſequenter exercitio comparatur (§. 248) ſi attentionem inter ſtrepitus, ſeu actiones objectorum in organa ſenſoria pro arbitrio conſervare ſtudemus.

Nullum ſane dubium eſt, quin *Monmortius*, quem eodem attentionis gradu inſtructum fuiſſe in ſuperioribus obſervavimus, eandem exercitio fuerit conſecutus. Ipſi enim veritatem propoſitionis præſentis in nobis experti ſumus, nam cum initio turbaremur vel muſſitatione aliorum, nullum deinde obſtaculum poni nobis potuit tubarum clangore & tympanorum ſonitu.

§. 250.

Diuturnæ attentio quomodo acquiratur. *Si quis attentionem diu ad idem objectum conſervandi potentiam ſibi comparare voluerit; is omnem conatum adhibere debet, ut ſenſim ſenſimque per temporis ſpatium longius conſervet.* Eodem propemodum modo idem oſtenditur, quo propoſitionem præcedentem evicimus. Nimirum primo patet ut ibidem potentiam diu conſervandi attentionem eſſe gradum quendam attentionis: deinde cum gradus attentionis exercitio acquiratur (§. 248), inde porro colligitur, ſæpius attentionem ad idem objectum conſervari debere & quidem ſenſim ſenſimque per longius ſpatium.

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Neque enim *Clavius* & *Walliſius*, quos in hoc genere attentionis commendavimus, initio ſtudii mathematici ea attentione uti potuere, qualis ad meditationes longas, intricatas atque perplexas abſolvendas poſtea requirebatur. Unde videmus Matheſeos theoreticæ ſtudio acquiri facultatem attentionem per longum admodum temporis ſpatium conſervandi absque omni tædio atque moleſtia. Immo ipſo facto docemur, ſi quis in Matheſi a minus intricatis ac perplexis ad ea continuo progrediatur, quæ magis intricata atque perplexa ſunt, ejus tandem attentionem nec intricatis atque perplexis defatigari. Qui continuo lectioni libro-

librorum incumbunt, illi non minus attentionis ad lectionem conservandi potentiam diuturno usu sibi compararunt. Similiter artifices in experimentando otium consumentes successive eam consecuti sunt attentionem, quam in experimentis capiendis adhibere solent. Idem loquitur exemplum artificum, quorum opera plurimum attentionis postulant ut rite perficiantur, & quorum animos sollicita cura tenet, ne quid in opere ab ipsis perfecto reprehendi possit.

Influit in hunc attentionis gradum appetitus multiplici modo ac plurimæ ipsius in hoc negotio sunt partes. Sed de his agendum erit suo loco, ubi influxum appetitus in attentionem ex instituto persequemur. Ceterum si quis in disciplinis diu conservandæ attentiouis potentiam sibi comparare voluerit, ei nil quicquam magis ad donum hoc eximium consequendum prodest demonstrationum continuo longiorum evolutione & calculorum continuo prolixiorum ac intricatiorum tractatione. Hoc profecto medio tantum attentionis diu conservandæ gradum sibi acquisiverat *Varignonius*, Geometra Gallus eximius, ut singulare nobis in præsente casu exemplum præbeat. Narrat enim *Fonetenellius* in elogio, quod legitur in Historia Academiæ Regiæ Scientiarum A. 1722 p. 192. edit. Bat. *Varignonium* lucubrationes suas sæpissime continuasse usque ad horam secundam matutinam, miratus sonitum campanæ horam secundam loquentis. Nimirum qui præsente attentionis gradu excellunt, iis tempus præter omnem spem præterlabitur, quod nullam prorsus attentionem afferant ad rerum successionem, unde notio temporis nascitur (§. 572 *Ontol.*), sed omnem ad objectum applicent, cum quo ipsis negotium est. Enimvero *Variguonium* singularem hunc attentionis gradum non sine exercitio sibi acquisivisse, ex eo intelligitur, quod *Fontenellius* autor sit a prima juventute virum industrium integros dies in studiis literariis consumsisse, spreta omni recreatione, qua alias lassus refocillatur animus. Ceterum non minus ex iis, quæ idem *Fontenellius* narrat, colligitur, in attentionem *Varignonii* diuturnam influxisse appetitum: sed de eo suo loco nobis dicendum erit.

§. 251.

Modus acquirendi potentiam partiendi inter objecta plura attentionem.

Si quis ad plura simul attentionem adhibendi potentiam sibi comparare velit; is sibi primum acquirat potentiam attentionem tamdiu ad idem objectum conservandi, quamdiu voluerit, immo etiam inter quascunque objectorum in sensus externos actiones; deinde attentionem partiatur inter objecta duo, felicique progressu potitus inter plura, quamdiu ipsi progredi datum fuerit. Patet eodem prorsus modo, quo supra (§. 249), potentiam partiendi attentionem inter objecta plura esse gradum quendam attentionis, consequenter exercitio comparari (§. 248), atque ideo opus est repetitis continuo actibus, quibus attentionem inter plura objecta simul partimur (§. 195). Enimvero antequam attentionem inter plura partiri possis, necesse est ut eandem in eodem objecto pro arbitrio retinere & animum inprimis ab iis objectis, quæ sensus feriunt, revocare possis: id quod per se patet. Quamobrem primo potentiam diu conservandi attentionem (§. 250) & inter quosvis objectorum in sensus actiones acquirere debes (§. 249).

Idem probatur a posteriori. Laudavimus supra (§. 245) præclarum in hoc genere *Julii Cæsaris* exemplum. Hunc non sine exercitatione ad hunc attentionis gradum pervenisse colligo ex eo, quod ipsius ævo, quemadmodum ex Autore ad *Herennium lib. 4.* intelligitur, memoriæ artificiosæ una cum arte oratoria studuerint illi, quorum eadem erat, quæ *Cæsaris*, conditio. Exercitia autem, quibus memoria artificiosa comparatur, plurimum habent affinitatis cum iis, quibus potentia partiendi attentionem inter plura objecta comparatur, ut facilis sit a memoria artificiosa ad hanc potentiam transitus. Præterea vitæ genus, quod secutus est *Cæsar*, & circumstantiæ illorum temporum ad partiendum attentionem absque destinato consilio eum invitabant, ut adeo gradum istum attentionis acquirere potuerit, rtsi de eodem acquirendo non cogitaret;

ret; nec tale quid fieri posse ante agnosceret, quam dono isto prorsus singulari frueretur.

Ostendemus suo loco, quosdam casu incidere in exercitia, quibus habitus comparantur, atque præter omnem opinionem ac intentionem iisdem potiri, etsi alii plurimum laboris impendere debeant, ut eosdem consequantur. Idem obtinet in casibus aliis, in ipsa quoque veritate, quæ latet, detegenda.

§. 252.

Si quis animum indifferentem ad quodlibet objectum efficere velit, ut eandem ad quodvis attentionem afferre possit; is omnem adhibere debet conatum, ut ad objecta non modo quævis obvia, sed studio etiam quæsita, inprimis ad ea, quæ attentione sua indigna judicat, & a quibus quasi retrahitur animus attendat. ***Indifferentia attentionis.*** Eodem, quo supra (§. 512), modo ostenditur, indifferentiam attentionis ad objecta quælibet obvia esse gradum quendam attentionis (§. 246), consequenter exercitio comparari (§. 248). Quamobrem cum hoc exercitium constet attentione actuali ad objecta promiscue omnia, quæ sese nobis offerunt (§. 195); si differentiam istam attentionis acquirere voluerimus, opera nobis danda est sedulo, ut objecta prorsus diversa in conspectum nostrum prodeant, vel animo nostro offerantur, & omnis conatus adhibendus, ut ad singula eadem attentio conservetur, quamdiu nobis visum fuerit. Et quoniam difficilius conservatur attentio, si qua nobis tam abjecta videantur, ut infra attentionem nostram ea posita existimemus, aut si qua talia sint, ut ab iis prorsus abhorreamus; in id potissimum nobis enitendum, ut attentionem nostram in istiusmodi objectis diu defixam detineamus: quod etsi initio molestum nobis accidat, tædia tamen aliquantisper devoranda sunt, donec nulla amplius in nobis repugnantia deprehendatur.

Quoniam huc plurimum conducit rerum diversitas continuo variata; non tam casui res committenda, quam destinato consilio quærenda sunt objecta, qualia ad attentionem nostram exercendam com-

commoda judicamus. Quilibet autem, si quidem attentione uti voluerit, in seipso experietur, in præsente casu appetitum multum influere in attentionem nostram. Quamobrem in exercitiis instituendis ab eo expectanda sunt subsidia. Plurimum in moralibus utilitatis habet attentionis identitas in negotiis levioribus & iis, quæ maximi momenti sunt. Atque ideo in hoc gradu attentionis comparando utiliter admodum opera collocatur.

§. 253.

Præsentia animi quomodo acquiratur.

Qui indifferentiam attentionis ad objecta quælibet sibi comparat, eadem industria acquirere potest potentiam ad rem præsentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferendi attentionem. Etenim qui indifferentiam attentionis ad objecta quælibet sibi comparat, is omnem adhibet conatum, ut ad objecta quælibet obvia attentionem tamdiu conservet, quamdiu ipsi visum fuerit (§. 252). Quare si studium istud conservandi attentionem ad rem quamlibet præsentem aliquamdiu continuet; sine ullo tandem negotio ad rem præsentem quamlibet, si voluerit, conservare valet (§. 195. 248). Eadem igitur industria acquirit potentiam attentionem omnem afferendi continuo ad rem quamlibet præsentem, qua indifferentiam attentionis ad objecta quælibet sibi comparat.

Poterat etiam eodem, quo supra (§. 249), modo ostendi potentiam habendi animum ad præsentia continuo attentum esse peculiarem quendam attentionis gradum (§. 247) atque adeo exercitio comparari (§. 248). Quare cum exercitium huc spectans sit continua ad id, quod præsens est, attentio (§. 195); animum quoque ad præsentia constanter attentum afferre tenemur, nisi attentionem aliud quid sibi vindicet, eumque ab iis revocare debemus, quæ huc non spectantia eundem occupant, ubi potentiam animum ad rem quamcunque præsentem acquirendi nobis comparare volumus.

Sunt multa motiva particularia, quibus determinamur ad animum rebus præsentibus continuo præsentem, sed hæc ad philosophiam po-

potius moralem, quam ad Psychologiam spectant. Absit itaque ut quis existimet, omitti utilia, quæ suo loco a nobis referuntur.

§. 254.

Gradus quilibet attentionis diu intermisso ejus usu iterum amittitur. Gradum attentionis semel acquisitum non utendo iterum amitti, experientia obvia docet. Domesticam hic appellare possumus. Sane cum adsueti essemus inter quosvis strepitus, ipsarum tubarum clangorem ac tympanorum sonitum ad meditationes nostras conservare attentionem, perinde ac si prorsus tranquillo in loco sederemus; ubi aliquot annis musæum nobis fuisset ab omni strepitu prorsus remotum, attentio nostra facillime turbari poterat, nec sine difficultate in objecto præsente detinebatur, præsertim quod nonnisi vi imaginationis præsens sistebatur, ac ubi meditationibus de rebus a sensu remotis indulgendum erat. Novo igitur exercitio demum instaurandus erat attentionis gradus, quasi de novo comparandus (§. 248). *Quomodo attentionis gradus simul acquisitus amittatur.*

Confucio, Sinarum Philosopho, veritas propositionis præsentis probe perspecta fuit. Quamobrem cum ipsi perspectum esset, quam necessaria sit attentio ad rectam actionum directionem, ad res quascunque levissimas eandem attentionem afferebat, quam ad res arduas afferre solebat: quemadmodum in Notis ad Orationem de Sinarum philosophia practica me monuisse memini.

§. 255.

Gradus quilibet attentionis continuo usu & conservatur, & perficitur. Quoniam enim gradus attentionis promiscue omnis exercitio acquiritur (§. 248), impossibile est ut amittatur, quamdiu exercitium istud durat. Quare cum exercitium duret, quamdiu gradu isto attentionis utimur (§. 195); continuo ejusdem usu conservari debet. *Quomodo attentionis gradus conservetur & perficiatur.*

Porro quia exercitio acquiri debet, quicquid attentionis acquiritur (§. 248); attentio autem perficitur, si quid

attentionis acquiritur, quod nondum habebamus: continuo gradus alicujus attentionis usu idem perfici debet.

Ex propositione præsente ulterius liquet, *Confucio* fuisse rationem sufficientem, cur ad actiones quascunque minimi, immo nullius momenti eandem afferret attentionem, qua ad negotia ardua & actiones maximi momenti opus erat. Quod adeo in philosopho summo reprehendunt, immo deridendum propinant, qui res nonnisi obiter inspicere solent superficiariam attentionem cum habetudine mentis conjungentes; id summam utique laudem meretur.

§. 256.

Attentionis directio pro arbitrio variabilis.

Attentionem nostram successive ad alias aliasque partes perceptionis totalis promovere valemus, prouti visum nobis fuerit. Hoc ex eorum numero est, quod unusquisque quovis momento in se experiri potest. Ponamus enim te videre arborem. In potestate tua positum deprehendis, ut attentionem tuam dirigas ad folia, a foliis ad surculos, quibus eadem adhærent, a surculis ad ramos, quibus iidem inseruntur; a ramis ad truncum, ex quo ipsi procedunt. Immo in potestate tua positum deprehendis, ut a trunco eandem retrahas ad aliam quamcunque ejus partem. Similiter si attentionem in folio defigis, in potestate tua positum deprehendis, ut eam applices ad folii figuram & inprimis ad perimetrum, qua continetur folium, deinde eandem promoveas ad colorem viridem, quo tingitur, ad pediculi per integrum folium secundum longitudinem ejus continuationem, hinc ad ramulos inde procedentes secundum folii latitudinem, ulterius ad surculos ex ramulis undiquaque sparsis ac tandem ad materiam inter ipsos conspicuam seu utriculorum congeriem. Nec minus in folii perlustratione, quam ante cum totam arborem conspiceres, in potestate tua positum deprehendis, ut a qualibet particulari perceptione ad quamlibet alteram attentionem retrahas.

Videmus adeo attentionis directionem pendere ab arbitrio nostro, etsi hic exercitio opus sit, ut magis eidem subjiciatur, quemadmodum paulo post ostensuri sumus.

§. 257.

§. 257.

Attentionis successiva directio ad ea, quæ in re percepta insunt, dicitur *Reflexio.* Unde simul liquet, quid sit *Facultas reflectendi*, scilicet quod sit facultas attentionem suam successive ad ea, quæ in re percepta insunt, pro arbitrio dirigendi. Quare cum constet, quod attentionem nostram successive ad alias aliasque partes perceptionis totalis promovere valeamus, prouti nobis visum fuerit (§. 256); *Anima habet facultatem super rebus perceptis reflectendi.* *Reflexionis definitio.*

Goclenius noster in Lexico reflexionem definit per intimam animæ actionem, qua recognoscit tum seipsam, tum suos actus & suas species. Intelligit autem per species animæ ideas rerum, quas habet. Et recognoscere ipsi idem est ac sibi conscium esse, quod hanc ideam jam habeamus, quod has operationes mentis jam exercuerimus. Nimirum harum ita nobis conscii sumus, quatenus attentionem nostram successive ad ea, quæ in re percepta continentur, ipsasque nostras actiones mentis circa eas convertimus. Non videtur *Goclenius* satis distinguere, quæ memoriæ sunt, ab iis quæ reflexioni tribuenda veniunt. Quod tamen vocabulum reflexionis non sumat in alio significatu, quam a nobis accipitur, ex ceteris ejus verbis apparet, quæ ibidem leguntur. „ Reflexio enim, ait, Physicis est, cum, postquam intellectus concepit rem aliquam, rursus concepit se concepisse eam, & “ considerat ac metitur, qua certitudine & modo illam cognoverit “ &, si opus fuerit, iterum atque iterum convertit se seu revertitur ad “ se & actus suos. “ Etenim dum affirmat, animam iterum atque iterum convertere se seu reverti ad actus suos; specialem reflexionis casum, qua super actibus suis mens reflectit, eodem modo describit, quo nos reflexionem in genere definivimus. Quid enim aliud est conversio ad actum semel perceptum, quam directio attentionis ad eundem. Dum vero de re ipsa percepta pronunciat, quod eandem consideremus, ac metiamur qua certitudine & modo illam cognoverimus, hoc ipso actus reflexionis nonnullos enumerat, quæ sese per directionem attentionis ad partiale quoddam objectum exerunt. Prima vero, quibus utitur, verba ad memoriam referenda, quæ cum reflexione semper conjungitur.

§. 258.

Quænam per actus reflexos distinguamus in re percepta.

Si super re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem insunt diversa, vel ad eandem quomodocunque pertinent, nobis conscii sumus & ea a re, cui insunt, diversa esse agnoscimus. Etenim dum super re percepta reflectimus, attentionem successive ad ea dirigimus, quæ eidem insunt, vel ad eam quomodocunque spectant (§. 257). Efficimus itaque ut id, ad quod attentionem nostram dirigimus, clarius percipiamus ceteris, quæ simul insunt (§. 237), consequenter ut idem magis appercipiamus quam cetera, quæ in re percepta simul continentur (§. 235). Magis adeo nobis conscii sumus, nos id percipere, ad quod attentionem nostram dirigimus, quam cetera, quæ in eadem re simul insunt (§. 25). Quare cum attentionem successive ad alia aliaque in re percepta contenta promoveamus *per demonstrata;* successive quoque nobis magis conscii sumus, quod nunc hoc, nunc istud percipiamus, quod rei perceptæ inest, quam cetera, quæ simul insunt. Dum igitur super re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem diversa insunt, vel ad eandem quomodocunque pertinent, (horum enim, quæ illorum, eadem est ratio) nobis conscii sumus.

Enimvero dum super re percepta reflectimus, attentionem nostram pro arbitrio dirigere possumus in quodcunque eidem inexistens, vel quomodocunque ad eandem spectans, eamque inde ad rem perceptam ipsam retrahere (§. 257). Quare cum ad rem ipsam attenti ejus nobis conscii simus *per demonstrata* & eorum, quæ in eadem vel ad eandem quomodocunque spectantia sigillatim percepimus, tanquam sigillatim perceptorum meminimus (§. 226); dum super re percepta reflectimus, ea, quæ eidem insunt, vel quomodocunque ad eandem spectant, tanquam diversa ab eadem agnoscimus (§. 183 *Ontol.*).

Exemplo propositio præsens ejusque demonstratio mirifice illustratur. Etenim si super arbore reflectimus successive attentionem nostram

nostram dirigimus ad folia, surculos, ramos, truncum, quemadmodum paulo ante (§. 256) jam vidimus. Dum attentionem nostram ad folia dirigimus magis nobis conscii sumus, quod jam percipiamus folia, quam quod simul surculos, ramos & truncum percipiamus. Similiter dum attentionem nostram ad surculos dirigimus, magis nobis conscii sumus, quod jam surculos percipiamus, quam quod simul folia, ramos & truncum percipiamus, ac ita porro. Sigillatim igitur nobis conscii sumus foliorum, surculorum, ramorum, trunci, hoc est, eorum, ex quibus arbor constat, simulque nobis conscii sumus, quod eorundem sigillatim nobis conscii simus. Inde est quod *Goclenio* autore philosophi ad reflexionem requisiverint, ut mens concipiat se rem concepisse, & eam ad actus suos se convertere dicat. Enimvero dum attentionem ad integram arborem iterum dirigimus, memoria nobis suggerit, nos folia sigillatim modo percepisse & eadem est surculorum, ramorum atque trunci memoria. Atque inde colligimus folia esse ab integra arbore diversa, eodemque modo agnoscimus surculorum, ramorum atque trunci ab eadem diversitatem: nimirum folia & arborem integram sibi invicem non posse substitui, ut eorundem nobis conscii simus, seu ut facta substitutione respectu perceptionis perinde sit, ac si substitutio nulla facta esset. Quilibet enim satis agnoscit perinde non esse, sive arborem integram percipiat, sive tantummodo folia, aut surculum, aut ramum, aut truncum. Vi notionis igitur diversitatis agnoscimus, folia ab arbore esse diversa (§. 183 *Ontol.*). Immo eodem modo agnoscimus surculos, ramos, truncum esse tum ab arbore integra, tum a se invicem diversos. Ex sequentibus patebit reflexioni sese immiscere multas mentis operationes, ut adeo mirum non sit hactenus non satis a se invicem esse discreta, quæ ad diversas animæ facultates spectant.

§. 259.

Si attentionem nostram primum in A, deinde in B sigillatim, mox in A & B simul dirigimus; A & B *inter se conferre* dicimur. Est adeo *Rerum perceptarum collatio* attentionis primum in singulas, mox in duas vel plures simul facta directio. Quoniam attentionem nostram successive ad alia aliaque, prout nobis commodum visum fuerit, dirigere valemus (§. 256); *Res* quoque *perceptas inter se conferre valemus.* *Collatio rerum perceptarum.*

 Pona-

Ponamus te attentionem tuam dirigere ad arborem integram, mox ſigillatim ad folia, ſurculos, ramos & truncum. Deprehendes in poteſtate tua poſitum eſſe, ut attentionem ad folia & ſurculum ſimul dirigas, atque tibi eorum ſimul, ſed tanquam a ſe invicem diverſorum ſis conſcius. Dum hoc facis, folia & ſurculum inter ſe conferre diceris. Inſunt huic collationi plures animæ operationes, & dum attentio huc illucque ſeu a re percepta una ad alteram continuo retrahitur, memoria quoque cum imaginatione ſeſe immiſcet.

§. 260.

Quod pertineat ad reflexionem

Dum ſuper rebus perceptis reflectimus, eas quoque inter ſe conferimus. Etenim dum ſuper rebus perceptis reflectimus, attentionem noſtram ſucceſſive ad ea, quæ in re percepta inſunt, vel quomodocunque ad eandem pertinent, prout nobis commodum viſum fuerit, defigimus (§. 257). Quoniam itaque directio attentionis ab arbitrio noſtro pendet; ad bina quoque ſimul eandem dirigere valemus, ad quæ eandem ſigillatim direxeramus. Quare cum res perceptas inter ſe conferamus, dum attentionem noſtram primum in eas ſigillatim, deinde in easdem ſimul dirigimus, eam continuo ab una ad alteram quaſi retrahentes (§. 259); *dum ſuper re percepta reflectimus, ea inter ſe conferimus.*

Eſt nempe rerum perceptarum collatio actus quidam ſpecialis reflexionis, etſi non ſimplex, ſed in varios alios reſolubilis, quemadmodum jam (*not.* §. 259) innuimus. Hic ſane actus ſeſe exerit, dum quæ in re percepta diverſa inſunt tanquam diverſa agnoſcimus (§. 258).

§. 261.

Reflexio animæ ſuper ſeipſa.

Anima quoque ſuper ſeipſa & actibus ſuis reflectere poteſt. Anima enim eſt ſibi ſui, adeoque eorum, quæ ipſi actu inſunt, ſeu actuum ſuorum conſcia (§. 20): id quod quovis etiam momento unusquisque in ſe experiri poteſt & ſingulis comprobatur, quæ in antecedentibus de anima obſervata retulimus. Mens igitur ſeipſam & actus ſuos percipit & appercipit

pit (§.24. 25), adeoque efficere valet, ut partialem quandam perceptionem magis appercipiat, quam ceteras (§. 234), veluti ut actum aliquem suum se percipere magis sibi sit conscia, quam quod percipiat ceteros, consequenter ut ejus perceptio sit ipsi ceteris clarior (§. 238). Attentionem igitur suam ad unum actum, vel unum quidpiam in se perceptum dirigere valet, quod antea cum aliis in se simul percipiebat (§. 237), consequenter super seipsa actibusque suis reflectere potest (§. 257).

Reflexio animæ super seipsa suisque actibus aut si mavis, iis quæ actu in anima contingunt, est medium perveniendi ad cognitionem animæ. Quicquid enim in Psychologia empirica traditur, illud cognoscimus, quatenus super iis, quæ in seipsa mens observat, reflectimus. Hæc tamen reflexio singulare quoddam acumen præsupponit. Unde contigit, quod in cognitione animæ philosophi plurimi non multum profecerint.

§. 262.

Actus reflexi dicuntur omnes animæ actiones, quæ reflexionem ingrediuntur. *Actus reflexi.*

Istiusmodi actus nulli sese exerunt in infantibus recens natis. Immo nec adulti super rebus omnibus ac actionibus suis reflectere solent, aut, si cum *Cicerone* loqui malueris, animum ad res omnes suasque actiones reflectere solent. Quod in philosophia reflexionem simpliciter appellamus, *Ciceroni* dicitur animi ad rem (perceptam) reflexio.

§. 263.

Continuo exercitio super re quacunque obvia singulisque nostris actionibus reflectere adsuescimus. Quodsi continuum fuerit super re quacunque reflectendi exercitium; super re quacunque obvia singulisque nostris actionibus reflectendi conatum continuo adhibemus (§. 195). Quare cum nobis conscii simus istius reflexionis, dum eandem instituimus, quod a posteriori satis patet, simulque rei, super qua reflectimus, tanquam sensui vel animo præsentis nobis conscii simus, quod non minus manifestum est; actus reflexos cum præsentia rei *Reflexio super re quacunque obvia quomodo acquiratur.*

simul

ſimul percipimus (§. 262). Quamobrem ſi idea quædam animo obverſetur & in præſentiam ejus dirigimus attentionem, ut adeo ejusdem nobis conſcii ſimus (§. 237); reflexionis quoque perceptio una excitatur (§. 104) & nos eandem recognoſcimus (§. 174), conſequenter nobis conſcii ſumus quod alias ſuper re ſenſui vel animo præſente reflexerimus (§. 173). Quoniam igitur id deſtinato conſilio fecimus *per hypoth.* hujus quoque conſilii nobis conſcii ſumus. Quamobrem quamdiu nulla adeſt ratio, cur idem mutemus, quod hic ſupponitur; denuo ſuper re reflectimus obvia, quia jam nobis præſens eſt, vel animo ejus nobis obverſatur idea, conſequenter etiam ſuper actionibus noſtris quibuscunque. Continuo igitur exercitio ſuper re quacunque obvia ſingulisque noſtris actionibus reflectere adſueſcimus.

Propoſitio præſens maximæ eſt utilitatis, ſive rerum cognitionem acquirendam, ſive virtutis exercitium ſpectes.

§. 264.

Impedimenta reflexionis.

Quæ attentioni obſtant, ea quoque impedimento ſunt reflexioni. Si quid enim attentionem impedit, idem etiam impedire debet, quo minus eandem dirigas ſucceſſive ad ea, quæ in re percepta inſunt, aut quomodocunque ad eandem ſpectant: id quod per ſe patet. Enimvero in directione attentionis ſucceſſiva ad ea, quæ in re percepta inſunt, reflexio conſiſtit (§. 257). Quicquid ergo attentionem impedit; idem quoque reflexioni impedimento eſt.

Impedimenta attentionis recenſuimus in ſuperioribus, ſcilicet ſenſationes, præſertim fortiores (§. 238) & phantaſmarum in imaginatione continuam ſucceſſionem (§. 241). Ac inferius patebit, quæ obſtacula eidem appetitus objiciat. Non igitur opus eſt, ut de impedimentis reflexionis ſpecialiora proferamus. Equidem eſt quædam etiam ad reflectendum ſuper re percepta aptitudo, quæ ubi deficit, parum hac in re profeceris: ſed ejus defectum non commode inter impedimenta referre poteſt. Impedimentum enim ſupponit in agente aptitudinem ad agendum.

§. 265.

§. 265.

Quoniam igitur potentiam conſervandi attentionem nobis exercitio acquirere valemus (*§.* 248), ad reflexionem vero conſervatione attentionis opus habemus (§. 264); *ſi quis absque obſtaculo ſuper rebus perceptis reflectere velit, is attentionis conſervandæ potentiam ſibi comparare debet.* *Medium reflexionis.*

Quomodo potentiam conſervandi attentionem nobis comparare debeamus in diverſis, qui hic occurrunt, caſibus, docuimus ſupra (§. 249 & ſeqq.). Inprimis plurimum nos juvat attentio, quam inter plura objecta ſimul partimur, ubi ſigillatim percepta vel inter ſe, vel cum re tota conferimus.

CAPUT II.

De Intellectu in genere & differentia cognitionis.

§. 266.

D*Um ſuper re percepta reflectimus, diſtincte eam percipimus.* Dum enim ſuper re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem inſunt diverſa, vel ad eandem quomodocunque pertinent, nobis conſcii ſumus & ea a re, cui inſunt, diverſa agnoſcimus (*§.* 258). Quoniam adeo in eadem plura ſigillatim enunciabilia diſtinguimus; eam diſtincte percipimus (*§.* 38). Dum igitur ſuper re percepta reflectimus, diſtincte eam percipimus. *Quando rem diſtincte percipiamus.*

Patet idem ex ſupra *not.* §. 258. allato exemplo de arbore. Dum enim ſuper eadem reflectimus, tanquam diverſa in eadem ſucceſſive nobis repræſentamus folia, ſurculos, ramos, truncum, adeoque eandem diſtincte percipimus. Similiter dum ſuper folio reflectimus, tanquam diverſa in eodem diſtinguimus pedunculum, ejus ſecundum folii longitudinem productionem, ramos inde derivatos & ſecundum folii latitudinem extenſos, ſurculos hinc inde per folium excurrentes, perime-

trum folii, colorem viridem, differentiam coloris in parte anteriori & posteriori, seu superiori ac inferiori, utriculorum congeries inter surculos contentas, adeoque folium distincte percipimus. Idem centenis exemplis aliis confirmari potest, ut adeo pateat, res a nobis distincte percipi posse, quatenus habemus facultatem animum ad eas reflectendi. Tolle hanc facultatem, ipsam tolles distinctam perceptionem.

§. 267.

Modus perveniendi ad perceptionem distinctam.

Quoniam rem distincte percipimus, dum super ea reflectimus (§. 266); *multarum rerum perceptiones distinctas consecuturi super iis reflectere debemus.*

Patet adeo modus perveniendi ad perceptiones rerum distinctas. Plurima tamen adhuc subsidia supersunt, quæ ex sequentibus manifesta evadent. Utile est distinctis rerum perceptionibus a teneris unguiculis adsuescere, consequenter ad objecta quæcunque obvia excitari attentionem atque exerceri reflexionem.

§. 268.

Quomodo ad perceptiones universales perveniatur.

Dum super re percepta reflectimus & eam vel cum aliis simul perceptis, vel cum aliis, quarum meminimus, conferimus; perceptiones specierum ac generum acquirimus. Etenim dum super re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem insunt diversa, vel ad eam quomodocunque pertinent, nobis conscii sumus & a re, cui insunt, diversa esse agnoscimus (§. 258). Quodsi ergo ea, quæ in rebus simul perceptis, vel etiam in iis, quæ nunc percipiuntur & quarum meminimus, inter se conferimus; quæ in ipsis eadem sunt, quæ diversa sunt, percipimus, consequenter nobis conscii sumus similitudinis ac dissimilitudinis illarum (§. 195 *Ontol.*). Quare cum similitudo individuorum species, similitudo specierum genera constituat (§. 233. 234 *Ontol.*); dum super re percepta reflectimus & eam vel cum aliis simul perceptis, vel cum aliis, quarum meminimus, conferimus; perceptiones specierum atque generum acquirimus.

Hoc modo percipimus res omnes, quas nominibus appellativis compellare solemus. Ita arborem in genere tanquam genus, cerasum in

in genere tanquam speciem; brutum in genere tanquam genus, equum vel canem in genere tanquam speciem percipimus.

§. 269.

Rerum genera & species a se invicem discreturi per sonos quosdam articulatos ea indicare solemus. Res facti non aliter quam a posteriori probari potest. Experientia autem unicuique obvia est, ut exempla in medium proferri opus non sit (§. 666 *Log.*). *Quomodo genera & species rerum indigitentur.*

Quodsi dubites num soni isti articulati indigitent genera & species; levi quadam attentione opus est, ut idem animadvertas. Pone enim te intueri canem, qui Mordax appellari solet; patet ideo canem hunc singularem vocari Mordacem, ut eum ab aliis canibus distinguas, & quodcunque individuum in hac brutorum specie canem dici. Est igitur vocabulum canis nomen speciei, non individui.

§. 270.

Quoniam ex sono isto articulato ab altero prolato colligimus, rem præsentem sive actu ipso, sive in idea esse individuum hujus speciei vel generis (§. 269); *soni articulati, quibus genera & species rerum, vel etiam individua indigitantur, sunt signa generum & specierum, vel etiam individuorum.* *Signa generum, specierum & individuorum.*

Hinc jam in Ontologia (*not.* §. 958. 959) vocibus istiusmodi articulatis usi sumus ad illustrandum doctrinam de signis.

§. 271.

Voces articulatæ, quibus res perceptas aut perceptiones nostras indigitamus, dicuntur *Vocabula*, ut adeo *Vocabula* sint signa nostrarum perceptionum, vel rerum per eas repræsentatarum. *Vocabula quid sint.*

Ita vocabulum *arbor* & corpus naturale in regno vegetabili denotat, quod ex foliis, surculis, ramis, trunco atque radice componitur; & ideam arboris, quam habemus, & vi cujus nobis arborem tanquam præsentem repræsentare valemus, quoties cunque voluerimus.

§. 272.

Quoniam vis significandi vocabulorum ab arbitrio ho- *Qualia signa sint vocabula.*

 mi

minum pendet, quod per se patet; *Vocabula signa artificialia sunt* (§. 958 *Ontol.*), consequenter *nil quicquam obstat, quo minus iisdem tribuatur significatus prorsus contrarius, vel ut eidem vocabulo tribuantur diversi simul significatus, vel ejusdem rei diversa sint signa* (§. 959 *Ontol.*).

Exempla jam dedimus alibi (*not.* §. 959 *Ontol.*), cum de signis artificialibus in genere ageremus. Vocabulorum autem significatus arbitrarius probe notandus est: etsi enim evidentissimus sit, plurimi tamen in eum impingunt, in interpretatione autorum ita procedentes, quasi significatus esset necessarius, atque adeo vocabula in numerum signorum naturalium essent referenda. Unde plurima consequuntur incommoda, quæ hic commemorari prolixum nimis foret.

§. 273.

Quomodo vocabula ideam rei in memoriam revocent & contra.

Si quis vocabulum & rem eadem denotatam sæpius una percepit; vocabulo audito rei quoque, quam denotat, meminit, & contra *idea rei sive sensus, sive vi imaginationis resuscitata, vocabuli ejusq; significatus meminit.* Si quis enim vocabulum & rem eadem denotatam sæpius una percepit, audito vocabulo vi imaginationis reproduci debet idea rei eodem denotatæ (§. 117), eademque ab anima recognosci debet (§. 213). Enimvero quando ideam rei reproductam recognoscere valemus, ejusdem meminimus (§. 226). Audito igitur vocabulo, rei eodem denotatæ meminimus.

Similiter si idea rei sive sensu, sive vi imaginationis resuscitatur; idea quoque vocabuli & significatus ejus reproducitur (§. 117), & tam illa, quam hic ab anima recognoscitur (§. 213). Idea igitur rei quomodocunque resuscitata vocabuli ejusque significatus meminimus (§. 226).

Atque ita apparet, quomodo linguam vernaculam, vel etiam ipso usu quamcunque aliam discamus, & cur infantes successu demum temporis vocabula intelligere discant. Quod vero eadem ante intelligant, quam eloqui valeant, id quidem inde est, quod voces formentur variis organorum loquelæ motibus, quemadmodum

suo

ſuo tempore in Phyſicis docebimus, motus vero iſte prompte producendi potentia nonniſi multo exercitio acquiratur.

§. 274.

Si quis vocabula diverſarum linguarum ſæpius ſimul percipit, audito uno meminit etiam alterius ac communis utriusque ſignificatus. Si qua enim vocabula ſæpius ſimul percepimus audito uno reproducitur etiam idea alterius & communis utriusque ſignificatus (§. 117) eademque a nobis recognoſcitur (§. 213). Vocabuli igitur alterius ac communis utriusque ſignificatus audito uno ſimul meminimus (§. 226). *Modus addiſcendi linguas exoticas.*

Nos non alio uti modo linguas exoticas addiſcendi, quam ut ideas vocabulorum in utraque lingua idem ſignificantium ſæpius una excitemus & ſuper iis reflectentes communis utriusque ſignificatus ideam ſuperaddamus, quatenus utrumque ad eandem rem referimus; nemo eſt qui ignorat.

§. 275.

Facultas res diſtincte repræſentandi dicitur *Intellectus*. *Intellectus quid dicatur.*

Vocabulum intellectus vulgo admodum vagum ac ambiguum habet ſignificatum, quemadmodum videre eſt apud *Goclenium* in Lexico, ubi miſere ſe torquet in diverſis ſignificatibus eruendis; nec tamen tradit, quæ ſatisfaciunt. Nos diſtinguimus ea, quæ in anima inſunt, a ſe invicem, & vocabula ad ea denotanda ita applicamus, ut ſingulis tribuatur fixus quidam ac diverſus a ſignificatu alterius ſignificatus, qui uſui loquendi, quantum inconſtantia permittit, non repugnat. Quodſi ergo facultatem cognoſcendi excutias; cognoſces res repræſentari vel confuſe per imagines, vel diſtincte diſtinguendo a ſe invicem, quæ in imaginibus inſunt, eademque ab imaginibus ſeparando. Dum confuſe res percipimus, ea vel præſentia, vel abſentia ſunt. Triplex adeo in repræſentatione rerum diſcrimen occurrit. Quamobrem tribus opus habemus vocabulis. Habemus tria vulgo vocabula, quæ de facultate cognoſcendi uſurpantur, ſenſum, imaginationem & intellectum. Non invito igitur communi loquendi uſu ſenſus ad rerum præſentium in ſingulari, imaginatio ad abſentium itidem in ſingulari per imagines confuſam repræſentationem adeoque intellectus ad repræſentationem diſtinctam in univerſali refertur. Sufficit nos voca-

bulorum in Psychologia significatus in se arbitrarios ita determinare, ut ad certam atque distinctam animæ cognitionem acquirendam & cum aliis communicandam nobis sint subsidio. Diximus in superioribus (§. 55) facultatem cognoscendi superiorem, qua ideas & notiones distinctas acquirimus. Intellectus adeo & facultas superior cognoscendi synonyma videntur: quemadmodum etiam *Thümmigius* in Institutionibus §. 60. Psych. innuit. Quodsi tamen acumine profundiori in differentiam penetrare volueris, facultatem cognoscendi superiorem latius patere deprehendes, quam intellectum. Etenim ad acquirendas ideas ac notiones distinctas plura requiruntur, quam repræsentatio rerum distincta in universali, seu ipse repræsentandi actus proximus, etsi remote in eundem influant. Sed non opus est tam sollicite a se invicem distingui, quæ citra errorem pro synonymis haberi possunt.

§. 276.

Gradus intellectus objectivus.

Quo plura igitur *distincte quis sibi repræsentare potest; eo major est intellectus* (§. 275).

Convenit huic corollario notio quædam communis: vulgo enim majorem intellectum tribuimus ei, qui pluribus ideis eum refertum habet, quam qui paucioribus, ut adeo de pluribus rebus disserere possit quam alter ac de pluribus suum interponere judicium valeat. Habemus adeo primum gradum intellectus, qui ab objecto desumitur, ac ideo *gradus objectivus* appellari potest.

§. 277.

Gradus intellectus formalis.

Quo plura quis in eodem subjecto distinguit; eo major est intellectus (§. 275.).

Nec ab hoc corollario abhorret notio communis. Majorem enim intellectum respectu alicujus objecti tribuimus uni, quam alteri, si plura de eodem subjecto noverit prædicata, quam alter. Habemus adeo alterum intellectus gradum, qui cum a forma seu modo repræsentationis petatur, gradus formalis vocari potest.

§. 278.

Intellectus quinam maximus.

Quoniam in intellectu non distinguimus nisi objectum, quod repræsentatur, & modum, quo repræsentatur (§. 275), primus autem gradus illius ab objecto (§. 276), alter a forma peti-

petitur (§. 277); *intellectus major concipi nequit, quam qui omnia possibilia distincte sibi repræsentare valet*, consequenter *intellectus omnia possibilia distincte repræsentans erit omnium maximus*, seu *absolute summus*.

Utrum detur intellectus maximus seu absolute summus, nec ne, immo utrum possibilis sit, nec ne; hic nondum definiri potest. In Theologia naturali ostendemus, eum utique possibilem esse atque Deo competere. Non vero tantummodo in usum Theologiæ naturalis propositio præsens præmittitur; verum etiam eum in finem eidem hic locus conceditur, ut inde intellectus nostri imperfectionem metiamur atque adeo agnoscamus, quam infinito intervallo à maximo intellectu distemus, clarius percipientes veritatem illius pervulgati, maximam partem eorum, quæ scimus, esse minimam eorum, quæ nescimus. Bini illi intellectus gradus, de quibus diximus (§. 276. 277), in hominibus, quorum intellectus tam materialiter sive ratione objecti, quam formaliter sive ratione modi repræsentandi limitatus est (§. 279) plurimum differunt. Sed differentia ista ex sequentibus clarius elucescet.

§. 279.

Intellectus noster limitatus est tum quoad objectum, tum quoad modum repræsentandi objecta. Quilibet tum in se, tum in aliis experitur, intellectum nostrum non extendi ad possibilia omnia, sed aliqua saltem esse, quæ nobis repræsentare valemus. Quare cum ultra istum definitum numerum ceterorum nihil nobis repræsentare valeamus; intellectus noster quoad objectum limites agnoscit (§. 468 *Ontol.*), adeoque limitatus est. *Limitatio intellectus humani.*

Similiter unusquisque non minus in se, quam in aliis animadvertit, nos aliqua saltem, quæ objecto, quod nobis repræsentare valemus, non vero omnia discernibilia distinguere valere. Quare cum ultra istum definitum numerum denuo nihil discernere valeamus; intellectus quoque noster quoad modum repræsentandi objecta limites agnoscit (§. 468 *Ontol.*), adeoque limitatus est.

Duplex datur uti graduum (§. 276. 277), ita etiam limitationis fundamentum, objectum scilicet ac modus repræsentandi objectum.

Ex

Ex limitibus enim objectorum perceptibilium & modi eadem repræsentandi nascuntur gradus.

§. 280.

Enunciabile quid sit. Si quid vocabulis indigitare valemus, id *enunciare* dicimur: ut adeo *enunciabile* dicatur, quod verbis indigitari potest.

Atque ita ad notionem distinctam revocavimus terminum, quem supra ex notione communi confusa notum supposuimus (§. 38), independenter tamen ab illa definitione, quam ingrediebatur.

§. 281.

Quænam enunciabilia sint. *Quicquid in idea rei distingui ab alio potest, id etiam enunciabile est.* Quoniam vocabula sunt signa perceptionum, adeoque & rerum per eas repræsentatarum artificialia (§. 272), vis significandi eorum prorsus ab arbitrio nostro pendet (§. 958. *Ontol.*). Quamobrem si quid in idea rei distingui ab alio potest, idem etiam vocabulo aliquo tanquam signo indigitare licet. Enunciabile igitur est (§. 280).

Non licet excipere, quod tot vocabula inveniri nequeant, quod diversa perceptibilia deprehenduntur. Etsi enim difficile, si non prorsus impossibile sit, ut numerus perceptibilium cum numero vocabulorum vi combinationum literarum utilium ac scopo præsenti convenientium possibilium conferamus; constat tamen eidem vocabulo diversos attribui posse significatus, si vel maxime concedas, tot vocabula apta excogitari non posse, quot perceptibilia a nobis distingui possunt (§. 272), atque idem fieri absque ulla confusione ipso facto experimur. Exempli loco esse possunt, quæ in Horis subsecivis A. 1730. Trim. æst. n. IV. de notione naturalis, præternaturalis & nonnaturalis dicta sunt.

§. 282.

Facultas abstrahendi quid sit. Si ea, quæ in perceptione distinguuntur, tanquam a re percepta sejuncta intuemur; ea *abstrahere* dicimur. Eatenus igitur menti tribuitur *facultas abstrahendi*, quatenus ea, quæ rei perceptæ insunt, tanquam ab eadem sejuncta spectamus.

Competere nobis facultatem abstrahendi, ipso facto discimus. Etenim temperantiam considerare possumus, nulla habita attentione ad subje-

subjectum, cui habitus iste inest, tumque dicimur temperantiam considerare in abstracto. Et quando videmus hominem temperantem &c, quæ ex actibus illius colligimus, tanquam ab eodem sejuncta spectamus; ea ab eodem abstrahere dicimur, quæ ad notionem temperantiæ spectant.

§. 283.

Notiones generum & specierum per abstractionem formatæ.

Quoniam notiones generum & specierum absolvuntur similitudine individuorum (§. 233. 234 *Ontol.*), similitudo autem consistit in identitate eorum, quæ individuis insunt (§. 195 *Ontol.*); *si ea, quæ in individuis eadem sunt, atque constanter insunt vel inesse intelliguntur, tanquam ab iisdem sejuncta spectamus, notiones specierum atque generum consequimur,* consequenter *notiones specierum atque generum per abstractionem formamus.*

Concurrit adeo in formandis notionibus generum & specierum sensu duce attentio, reflexio, abstractio præter imaginationem atque memoriam, quemadmodum hactenus dicta recolenti apparet. Ceterum si quis non statim viderit, cur inter constantia, quæ subjecto alicui insunt, ea quoque referamus, quæ inesse intelliguntur; is mente recolat de possibilitate modorum alibi (§. 249 & seqq. *Ontol.*) dicta. Etenim modorum possibilitates considerantur instar talium, quæ rebus inexistunt &c, si in proximorum numero sunt, inter semper inexistentia referuntur.

§. 284.

Quomodo abstractiones fiant claræ ac distinctæ.

Si, quæ ab alio abstrahimus, ea vocabulis peculiaribus designamus & hoc modo abstractiones fiunt magis claræ ac distinctæ. Si qua enim ab alio abstrahimus, ea, quæ rei perceptæ insunt, tanquam ab eadem separata spectamus (§. 282). Quare cum vocabulis utamur tanquam signis eorum, quæ percipiuntur (§. 271); ea, quæ ab alio abstrahimus, vocabulis peculiaribus designamus. Jam vero ea, quæ abstrahimus, actu a re percepta separari nequeunt; sed tantummodo mente separantur, quatenus attentionem nostram in ea dirigimus & super re percepta reflectimus, adeoque nobis magis conscii sumus,

quod hæc percipiamus, quam quod alia simul percipiamus (§. 235. 237) & ea a re, cui insunt, diversa esse agnoscimus (§. 258). Quando autem ea, quæ abstrahimus, peculiaribus vocabulis designamus; singula quoque actu sigillatim enunciare valemus (§. 280). Jam vero hic perinde est ac si ea, quæ abstrahuntur a re percepta, actu ab eadem separarentur; vocabulorum autem sibi conscius meminit etiam rerum iisdem denotatarum (§. 273), consequenter sibi conscius est, se ea, quæ a re percepta abstrahuntur, tanquam ab ea diversa, ei tamen inexistentia deprehendisse (§. 226). Quoniam itaque abstracta jam agnoscimus qua talia & a ceteris distinguimus & tanquam sigillatim enunciabilia sigillatim quoque enunciamus atque ita ipso facto a se invicem distinguimus; si quæ ab alio abstrahimus vocabulis peculiaribus designamus, abstractiones fiunt magis claræ atque distinctæ (§. 31. 38).

Quantum vocabulorum usus huc conferat, ut abstractiones fiant claræ atque distinctæ, ipso facto experimur. Sane vocabulis adsueti iisdem ita inhæremus, ut absque iis non cogitemus de rebus, præsertim ubi super iisdem reflectere velimus: quæ sane ratio est, cur plurimi sibi persuaserint, nos absque vocabulorum usu de rebus cogitare non posse, animadvertentes scilicet nos tacite nobismetipsis loqui, quando de rebus cogitare intendimus.

§. 285.

Subsidium memoriæ in retinendis abstractis. *Si, quæ ab aliis abstrahimus, ea vocabulis peculiaribus designamus; abstracta facilius memoriæ mandantur & diutius retinentur.* Etenim si, quæ ab aliis abstrahimus, ea vocabulis peculiaribus designamus, abstracta fiunt magis distincta (§. 284). Quare cum memoriæ facilius mandentur atque eadem diutius retineantur, quæ distincte percipiuntur, quam quæ confuse percipiuntur (§. 200); si, quæ ab aliis abstrahimus, ea vocabulis peculiaribus designamus, hæc ipsa & facilius memoriæ mandantur, & diutius retinentur.

Si quis attentione sufficiente uti didicerit, veritatem asserti in seipso experiri potest.

§. 286.

Cognitio, quæ ipſo idearum intuitu abſolvitur, dicitur *intuitiva*, ſeu, *rem intuitive cognoſcere* dicimur, quatenus ideæ ejus, quam habemus, nobis ſumus conſcii. *Cognitionis intuitivæ definitio.*

E. gr. Dum arborem præſentem intueor, mihique conſcius ſum eorum, quæ in eadem obtutu comprehendo; intuitivam arboris habeo cognitionem. Si triangulum mihi vi imaginationis tanquam in tabula delineatum, vel aſſerem triangularem repræſentem, atque hujus figuræ mihi conſcius ſim; triangulum intuitive cognoſco.

§. 287.

Si in cognitione intuitiva ideæ rei tantummodo mihi conſcius ſum, ſeu attentionem in tota ſimul defigo: cognitio confuſa eſt: ſi vero ſuper eadem reflecto, diſtincta. Etenim ſi attentionem in idea tota ſimul defigo, me ideam hanc jam habere mihi tantummodo magis conſcius ſum, quam quod præterea etiam habeam alias (§. 237). Nihil adeo, quod ſigillatim enunciabile eſt (§. 281), ab altero diſtinguo. Cognitio igitur intuitiva, quam habemus (§. 286), confuſa eſt (§. 39). *Cognitio intuitiva quando confuſa, quando diſtincta.*

Quodſi ſuper idea rei, quam habemus, reflectimus, eorum, quæ in idea rei diverſa ſunt, & nobis conſcii ſumus, & a re, cui inſunt, diverſa eſſe agnoſcimus (§. 258), conſequenter plura ſigillatim enunciabilia in idea rei diſtinguimus (§. 281). Cognitio igitur intuitiva, quam habemus, diſtincta eſt (§. 38).

E. gr. quando arborem intuitive cognoſco & attentionem in tota ſimul defigo, mihi tantummodo conſcius ſum me jam arborem videre, vel imaginari, & magis quidem mihi conſcius ſum me jam ideam arboris habere, quam quod ſimul videam vel imaginer objecta alia. Quare cum intuitiva cognitio non egrediatur terminos confuſæ perceptionis, & tota hac abſolvatur, confuſa utique eſt. Enimvero ponamus nos jam ſuper arbore reflectere; ab ea folia, ſurculos, ramos, truncum, tum etiam ſingula hæc a ſe invicem diſtinguimus. Noſtra igitur intuitiva arboris cognitio diſtincta eſt. Idem prorſus judicium eſto de triangulo. Si figuram in charta delineatam intueor, nec ultra attentio-

nem in tota defixam progredior; non aliud inde consequitur, quam quod mihi magis sim conscius, me jam triangulum videre, quam quidpiam præterea ab eodem diversum. Enimvero ubi super triangulo reflecto; & laterum singulorum, & angulorum, & numeri ternarii tam laterum, quam angulorum mihi sigillatim conscius sum, eaque tanquam a se invicem, atque a tota figura diversa intueor. Intuitiva igitur cognitio distincta est.

§. 288.

Actus cognitionis intuitivæ distinctæ.

Quoniam super re percepta reflectentes attentionem nostram successive dirigimus ad ea, quæ in re percepta insunt (§. 257), adeoque nobis conscii sumus, nos hæc jam in ea percipere (§. 258), eaque inter se conferimus (§. 260); *cognitio intuitiva distincta est, quatenus attentionem nostram successive ad singula dirigimus, mox ad plura simul retrahimus* (§. 259).

Qui verbis constanter uti adsuevere, dum super rebus reflectunt; illi ægre experimentum propositionis præsentis in se capere possunt. Probe enim meminimus, nos non sine exercitatione demum obtinuisse, ut, seposito omni vocabulorum usu, actus istos animæ ederemus. Supponimus nimirum in præsente, ubi de cognitione rerum intuitiva nobis sermo est, nulla nobis esse vocabula, quibus tum ea, quæ in re percepta discernuntur, tum res percepta ipsa indigitari possunt.

§. 289.

Cognitio symbolica quænam dicatur.

Quodsi cognitio nostra terminatur actu, quo verbis tantum enunciamus, quæ in ideis continentur, vel aliis signis eadem repræsentamus, ideas vero ipsas verbis aut signis aliis indigitatas non intuemur; *cognitio symbolica* est.

Ita cognitionem symbolicam habeo trianguli, si cogito ipsum esse figuram tribus lineis terminatam, trianguli vero ideam nullam, multo minus linearum, quibus terminatur, ac numeri ternarii earundem ideas intueor. Similiter cognitionem chiliogoni symbolicam habeo, si verbis tacite quasi loquens mihi ipsi indigito, chiliogonum esse figuram mille lateribus terminatam, laterum vero singulorum, ac numeri millenarii, ipsiusque chiliogoni ideam nullam intueor. Quod etiam signis aliis uti possimus ad res nobis repræsentandas præter verba, vel sola Arithmetica loquitur, ubi singularibus utimur notis numericis ad nu-

meros quoscunque repræsentandos. Habes igitur hic signa numerorum, quæ sunt a verbis, quibus enunciantur, diversa. Luculentiora exempla Analysis recentiorum, quam Algebram vulgo dicimus, suppeditat, ubi formulis ex litteris atque signis aliis compositis notiones rerum exhibemus: cujus rei exemplum dedimus alias (*not.* §. 72 & 74 *Log.*).

§. 290.

Si ad res quasdam denotandas utamur loco vocabulorum signis primitivis; ea nonnisi compendiosæ scriptioni inserviunt. Etenim si signa sunt primitiva, ab aliis signis se prioribus ortum non trahunt (§. 964 *Ontol.*), adeoque simplicia sunt (§. 673 *Ontol.*). Enimvero vocabula, etsi significatus eorum primitivus sit, ex pluribus tamen literis componuntur, adeoque materialiter considerata, ex signis aliis simplicioribus constant. Signa igitur primitiva a vocabulis diversa compendiosius scribi possunt, quam vocabula iisdem æquipollentia. Inserviunt itaque signa ista scriptioni compendiosæ. *Signorum usus in compendiosa scriptione.*

Istiusmodi signa in Astronomia occurrunt. Sunt enim talia signa planetarum & signa signorum eclipticæ. Signum Saturni e. gr. est ♄, Jovis ♃, Veneris ♀. Vocabulum *Saturnus* octo, *Jupiter* septem, *Venus* quinque literis constat; signa autem, quibus utuntur Astronomi, sunt simplicia, ex aliis simplicioribus minime composita. Similiter signum adspectus trigoni est △. Vocabulum *Trigonus* octo literis constat; si vocabulum *adspectus* adjicias, literarum numerus multiplicatur. Ast signum hujus adspectus simplex est. Jam si ponamus, Venerem & Jovem habere adspectum trigonum, ut adeo scribendum sit: *Trigonus sc. adspectus Veneris & Jovis*; ope signorum astronomicorum compendiosius scribimus: △ ♃ ♀. Gemina exempla in Chymia occurrunt: Chymici enim utuntur signis primitivis, ex nullis aliis simplicioribus compositis ad denotandum res chymicas. Atque eadem signa inserviunt compendiosæ scriptioni eodem modo, quo signa astronomica eidem inservire ostendimus.

§. 291.

Si loco vocabulorum utamur signis, quorum significatus *Signa occulta.*

occultatur; rebus occulte significandis inserviunt. Etenim si cui significatus signi occultus est, ut eidem minime constet, quænam res eodem denotetur, ei rei significatæ idea occurrere nequit signo viso (§. 117). Quamobrem hisce signis res aliquibus, quibus nimirum eorum significatus perspectus est, significare possumus, ut alii, qui eundem minime perspectum habent, ignorent, quid illis significaverimus. Rebus adeo occulte significandis inserviunt.

Exempli loco nobis esse possunt signa cryptographica, quibus epistolas occulte scribimus, ut eas videns legere non possit, nisi clavem habuerit, aut, si fieri possit, eruere noverit. Dicitur autem clavis significatus signorum primitivorum, quorum combinatione resultat signum scripturæ. Vulgo utuntur notis numericis loco literarum & hisce significatum arbitrarium tribuunt, quatenus eædem in literarum locum surrogantur. Clavem habet, qui novit, quænam notis numericis respondeant literæ. Pertinet huc etiam mos scribendi veterum hieroglyphicus, & sub præsente etiam propositione continentur icones Alchymistarum, quibus processus occultare solent.

§. 292.

Signa notionibus rerum distinctis exhibendis apta.

Si quæ notionem rei ingrediuntur signis denotantur a vocabulis diversis; eorum combinatione distinctam rei notionem veluti spectandam exhibere licet. Etenim si singula, quæ notionem rei ingrediuntur, signis peculiaribus indigitare noveris; hisce visis aut quomodocunque perceptis resuscitantur ideæ illorum, quæ iisdem significantur, resuscitantur etiam ideæ vocabulorum, quibus enunciantur (§. 117). Quamobrem si signa ista combinentur, ut uno obtutu comprehendi possint; reflectendo non modo singula notionem rei ingredientia percipimus, verum etiam enunciare valemus. Notionem igitur rei distinctam alteri veluti spectandam signis hisce exhibere licet.

Exemplo nobis est Algebra. Solutiones enim problematum, hoc est, notiones distinctas constructionis problematum, vel regularum ex datis numeris investigandi quæsitos, exprimimus formulis, in quibus quanti-

tatum

tatum seu numerorum datorum signa mediantibus signis operationum arithmeticarum combinamus. Ita paucis exhibentur, quæ subinde longa verborum ambage explicanda forent. Habemus quoque hodie signa artis saltatoriæ, a quodam artis hujus Magistro, cui ***Feuillet*** est nomen, in Choregraphia, seu Arte saltationes per characteres exprimendi sermone Gallico edita, exposita. Ope eorundem saltationes noviter inventæ absenti communicari facilius ac multo brevius possunt, quam si verbis describendæ forent. In eundem censum veniunt notæ musicæ, nec a præsente foro aliena sunt signa, quibus utimur ad notiones modorum syllogismorum distinctas exhibendas (§. 375 *Log.*).

§. 293.

Signa ad inveniendum apta.

Si notæ seu notiones irresolubiles signis primitivis exprimuntur & inde signa derivativa notionum distinctarum, hoc est, tam definitionum, quam propositionum distinctarum formantur; signa vocabulorum vicaria sunt ad inveniendum utilia. Quoniam enim per signa derivativa definitiones ac propositiones determinatæ repræsentantur *per hypoth.* in ratiociniis autem nonnisi definitiones ac propositiones determinatæ applicantur (§. 348. 349 *Log.*); ratiocinia omnia per ista signa derivativa exprimi possunt. Quare cum ex iis, quæ cognita sunt, id quod incognitum est per ratiociniorum concatenationem eruatur (§. 725 *Log.*); signa vocabulorum vicaria in hoc casu ad inveniendum utilia sunt.

Hypotheseos possibilitatem jam in philosophia prima evicimus, cum theoriam signorum traderemus (§. 965 & seqq. *Ontol.*). Eidem illustrandæ inserviunt, quæ superius de usu figurarum hieroglyphicarum in disciplinis tradidimus (§. 163 & seqq.). Etenim tum figuræ hieroglyphicæ sunt signa artificialia rerum perceptarum (§. 158. 159. 151) perinde ac vocabula (§. 271. 272) & in illarum usu eædem observantur regulæ, quæ circa usum vocabulorum in disciplinis observari solent. Ceterum exemplum istiusmodi signorum dedi in Arithmetica, quæ in numero Elementorum Matheseos Latino idiomate evulgatorum continetur, ubi charactere derivativo proportionis utor ad demonstrandum theoremata de magnitudinum ac numerorum ratione. In Algebra tot occurrunt exempla, quot dantur problemata per regulas Algebræ solvenda.

venda. Etenim in denominatione assumuntur datorum, quorum notiones irresolubiles sunt, signa primitiva & inde eruuntur derivativa exprimentia vel definitiones, vel propositiones; horum vero ope investigatur incognitum. Omnes formulæ algebraicæ sunt signa derivativa, quæ exprimunt notiones distinctas, quas ingrediuntur quantitates tanquam primitivæ assumtæ, ut in earum notionibus confusis acquiescas. Atque hoc modo vidimus multiplicia dari signa a vocabulis diversa, sed eorum vicaria, quæ subinde utiliter in vocabulorum locum surrogantur.

§. 294.

Artis characteristicæ definitio.

Ars characteristica **appellatur ea, quæ explicat signorum in rebus aut eorundem perceptionibus denotandis usum.**

Ars hæc adhuc in desideratis est, quemadmodum jam alias monuimus (*not.* §. 965 *Ontol.*). Quoniam vocabula ipsa, quibus ad perceptiones vel res iisdem repræsentatas exprimendas utimur, in horum signorum numero sunt (§. 271); principia Grammaticæ universalis ex arte characteristica petenda. Sunt enim vocabulis cum ceteris signis quædam communia, quatenus sub eodem genere continentur. Ceterum cum exempla in notis numericis earumque in Arithmetica usu atque inprimis in calculo specioso Algebræ habeamus; inde generalia quædam principia hujus artis abstrahi possunt, quibus deinde via ad ulteriora sternitur. Immo non inutile est notiones generales abstrahere a signis quibusvis vocabulorum vicariis, quæ in iisdem latent.

§. 295.

Illius potissimum objectum.

Quoniam inter signa vocabulorum vicaria eminent ea, quæ ad inveniendum apta sunt; ***In arte characteristica signorum ad inveniendum utilium ratio inprimis explicari debet.***

In Algebra istiusmodi signa habemus pro quantitatibus; sed desiderantur talia in philosophia pro rerum qualitatibus. Illa faciliora sunt, hæc difficiliora inventu. Quamobrem mirum non est, quod illis dudum inventis hæc adhuc in desideratis numerentur. Quantitatum ex aliis assumtis ortus satis manifestus est: ast quomodo qualitates aliæ ex aliis nascantur, nondum adeo exploratum est.

§. 296.

§. 296.

Si ope ſignorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita inveſtigari debent; modus combinandi ſigna & combinationem variandi perſpectus eſſe debet. Si quid enim, quod incognitum eſt, ex aliis, quæ cognita atque perſpecta ſunt, eliciendum; aſſumta colliguntur in notionem diſtinctam, quæ propoſitioni cuidam determinatæ reſpondet, ac inde porro ratiocinando tandem deducitur, quod erat inveniendum (§. 725 ac §. 551 & ſeqq. *Log.*). Quamobrem ſi ſignorum ope idem efficiendum; ſigna primitiva, quibus aſſumta deſignantur, ita combinari debent, ut notionem diſtinctam, in quam colliguntur, exprimens ſignum derivativum prodeat, conſequenter ſi ope ſignorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita inveſtigari debent, modus combinandi ſigna perſpectus eſſe debet.

Quando ſigna ad inveniendum apta adhiberi poſſint.

Enimvero quoniam porro opus eſt, ut ex hoc ſigno derivativo reperiatur ſignum aliud derivativum, quod exhibet notionem diſtinctam ejus, quod inveniri debebat; hoc vero ſignum in ſe perinde ac alterum, ex quo eruendum, ſigna omnia primitiva aſſumtorum continere debeat, tanquam determinationum, per quas determinatur id, quod quærebatur; ſignum derivativum, quod quæritur, ex eo, quod per combinationem primitivorum prodiit, aliter erui nequit niſi combinatione variata. Quamobrem ſi ope ſignorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita inveſtigari debent; modus quoque variandi combinationem ſignorum primitivorum perſpectus eſſe debet.

His uberior lux affundetur olim in Arte inveniendi. Quodſi tamen quis probe attenderit ad analyſin demonſtrationum, quam dedimus in Logica (§. 551 & ſeqq.), eandemque juxta iſtud exemplar in aliis demonſtrationibus inſtituerit, ac præterea in Algebra tum ad æquationes ex datis erutas, tum ad formulas per illarum reductiones repertas eam attentionem attulit, quæ ad reflexiones logicas

ſufficit; ei profecto nihil in tota demonſtratione occurret, quod non ſit evidens. Si qua ceteris ſuperſit obſcuritas, illi ex dictis perſpiciunt, quomodo eam diſpellere debeant. Æquationes ex datis erutæ ſunt ſigna derivativa notionum diſtinctarum, quas data & quæſita tanquam notæ ingrediuntur, & quæ vel definitionibus, vel propoſitionibus determinatis reſpondent. Æquationum vero reductio tandem reſolvitur in variationem combinationum ſignorum primitivorum, ut prodeat ſignum aliquod derivativum notionis diſtinctæ modi, quo ex datis determinatur quæſitum.

§. 297.

Artis characteriſticæ combinatoriæ definitio.

Ars illa, quæ docet ſigna ad inveniendum utilia & modum eadem combinandi eorundemque combinationem certa lege variandi, dicitur *Ars characteriſtica combinatoria.* Vocatur a *Leibnitio* etiam *ſpecioſa generalis.*

Artis hujus characteriſticæ combinatoriæ pars quædam ſpecialis Algebræ eſt, quam notioni huic convenienter dixeris *Artem characteriſticam combinatoriam magnitudinum* vi eorum, quæ ad præcedentem propoſitionem annotavimus. Hinc jam olim *Leibnitio* pro eo, quod ipſi erat, ingenii acumine ad Algebram animum reflectenti, artis hujus idea aliqua ſubnata eſſe videtur. In literis enim ad *Oldenburgium* d. 28. Decemb. A. 1675. datis, quæ leguntur apud *Walliſium* Vol. III. Oper. f. 621. ita ſcribit: „Ego vero agnoſco, quicquid in genere probat Algebra, nonniſi ſuperioris ſcientiæ beneficium eſſe, quam nunc *combinatoriam characteriſticam* appellare ſoleo, longe diverſam ab illa, quæ, auditis his vocabulis, ſtatim alicui in mentem venire poſſet.“ Hanc artem diſtinctæ notionum analyſi deſtinare videtur. Ibidem enim f. 121. „Valde ſuſpecta, inquit, nobis eſſe debet notio infiniti & minimi, & maximi, & perfectiſſimi, & ipſius omnitatis. Neque fidendum his notionibus, antequam ad illud criterion exigantur, quod mihi agnoſcere videor, & quod velut mechanica ratione, fixam & viſibilem & (ut ita dicam) irreſiſtibilem reddit veritatem. Quale nobis inexplicabili beneficio tributum eſt a natura. Hæc Algebra, quam tanti facimus merito, generalis illius artificii nonniſi pars eſt. Id tamen præſtat, errare ne poſſimus quidem, ſi velimus, &, ut veritas quaſi picta velut machinæ ope in charta expreſſa deprehendatur.“ Quicquid vero hic dicit, nil differt ab eo,

quod

quod in formulas algebraicas convenit, ut satis appareat loquentem omnem suam attentionem in formulas istas direxisse ac verbis expressisse, quæ in iis acumine pervidendi abstracta in concretis discernimus. De hac scientia paulo clarius loqui videtur in Miscellaneis Berolinensibus pag. 23. affirmans, „ esse superiorem Mathematica scientiam, " parem certitudine, majorem virtute atque efficacia, ubi rationes idea- " les, non tantum a sensibus, sed etiam ab imaginibus sejunguntur. " Ope enim signorum heuristicorum seu ad inveniendum utilium in ideis contenta a sensu &imaginibus,hoc est,ideis confusis,quæ in sensu ac imaginatione existunt, sejunguntur. Enimvero cum hæc verba proferat, dum mentionem injicit mundi cujusdam invisibilis ad quem provocat *Meræus*, & in quo rationes rerum principiaque veritatesque arcanæ, omnisque convenientiæ & certitudinis fontes laterent, & superioris illius scientiæ ideo aliquid pervidisse *Meræum* largitur; de suis potius monadibus, quam de arte combinatoria characteristica locutus esse videtur: sit ita quod per hanc artem ex mundo invisibili visibilis absque imaginibus solorum characterum legitima combinatione deduci debeat. Quod an ab ullo unquam homine fieri possit, definire nolo. Apertissime autem de arte ista loquitur in literis ad *Remondum* d. 10. Jan. & 14. Mart. 1714, quæ leguntur in libro Gallico, cui titulus: Recueil de diverses pieces par Monf. *Leibniz*, *Clarke*, *Newton*, Tom. 2. p. 129 & seqq. ubi eam speciosam generalem appellat eamque a characteristica totam pendere ac veritates ad formam calculi reducere affirmat: id quod in Artem characteristicam combinatoriam, qualem hic definimus, convenire partim ex ipsa definitione, partim ex sequentibus liquet.

§. 298.

Calculus in genere est inventio alicujus signi seu characteris derivativi ex aliis sive primitivis, sive derivativis per continuam æquivalentium substitutionem. *Calculi generalis definitio.*

Non alia est notio calculi in genere, quæ a calculo vulgari arithmetico abstrahitur, eademque calculo communi arithmetico ac algebraico communis est. In Arithmetica habemus novem characteres simplices seu signa primitiva, quibus tamen, si ab unitate discesseris, characteres seu signa derivativa æquivalentia exhiberi possunt (*not.* §. 339 *Ontol.*). Omnis calculus eum in finem instituitur, ut ex figuris seu characteribus numerorum datorum sive primitivis, sive derivativis investigetur character plerumque derivativus numeri quæsiti. Ita addentes numeros 314 & 522 reperimus summam 836. Sunt autem 314 & 522 signa

derivativa numerorum datorum; sed 836 est character derivativus quæsiti. Totus autem calculus absolvitur per substitutionem characterum æquivalentium pro æquivalentibus. Ita ex numeris datis 314 & 522 reperturi summam, pro 2 + 4 substituimus 6. Est autem 2 + 4 = 6, adeoque hi duo characteres sibi invicem salva numeri quæsiti quantitate substitui possunt (§. 349 *Ontol.*). Similiter pro 1 + 2 seu pro 10 + 20 substituimus 3 sive 30; pro 3 + 5 seu pro 300 + 500 substituimus 8 sive 800, quod 1 + 2 = 3 & 5 + 3 = 8. Non absimili modo sese res habet in operationibus arithmeticis ceteris. Sane abacus Pythagoricus, quo in multiplicatione ac divisione utimur, non est nisi tabula characterum æquivalentium, qui sibi invicem substitui possunt. Ita quatuor bis sumta denotantur per hunc characterem derivativum 4. 2, ubi punctum multiplicationis seu iteratæ positionis quaternarii signum est. Tabula vero Pythagorica exhibet huic characteri æquivalentem primitivum 8. Est enim 4. 2 = 8. Unde in calculo pro 4. 2 substituitur 8. Similiter senarius novies sumtus denotatur per 6. 9: ei vero æquivalens character 54 exhibetur in abaco Pythagorico, in calculo pro isto substituendus. Similiter in Algebra cum idem Algorithmus obtineat, qui in Arithmetica communi obtinet; vel inde intelligitur, calculum non posse consistere nisi in inventione signi derivativi ex aliis primitivis vel derivativis ope substitutionis signorum æquivalentium facta. Ita pro quantitate a in seipsam ducta sive aa substituitur a^2; pro radice ex a extracta $\surd a$ vel $a^{1:2}$. Et in reductione æquationum continuo substituimus duos characteres sibi invicem æquales pro duobus aliis characteribus quantitates sibi invicem æquales exprimentibus. Notione hac calculi generali utemur etiam in subsequentibus, quamobrem eam hic notasse juvat.

§. 299.

Modus inveniendi veritatem in arte combinatoria characteristica.

In arte combinatoria characteristica veritates inveniuntur per speciem quandam calculi. Etenim in arte characteristica notiones irresolubiles exprimuntur per characteres primitivos ac inde per combinationem eruuntur derivativi, ex quibus modo combinationis continuo variato elicitur character derivativus notionis antea nobis incognitæ, quæ invenienda erat (§. 297). Enimvero si ex charactere seu signo uno derivativo per variationem modi combinationis eruitur alius character

deri-

derivativus; unus substituitur in locum alterius, neque alia hic quam æquivalentium intelligitur substitutio, cum alias non appareat, quomodo in eodem tramite progredi possis, seu nulla adsit ratio, cur characterem hunc in locum prioris assumas. Quare cum per calculum reperiatur, quod per continuam characterum derivativorum æquivalentium substitutionem eruitur (§. 298); in arte characteristica combinatoria veritates per calculi quandam speciem inveniuntur.

Quoniam Algebra species hujus artis est & ipsa quoque Arithmetica communis pro quadam ejus specie haberi potest; exempla ibidem obvia propositionem præsentem ejusque demonstrationem plurimum illustrant. Inprimis inde patet, quod in demonstratione affirmatur, scilicet characterem derivativum non posse substitui in locum alterius, nisi sit æquivalens. Sane in additione pro 3 + 4 + 9 substitui nequit nisi 16, cum hic character sit priori æquivalens, adeoque hoc substituto respectu quantitatis numeri inveniendi perinde sit, sive ponas 16, sive 3, 4 & 9 simul. Similiter si in Algebra sit $abc = a^2x + ax^2$ & dividendo per a in locum æquationis prioris surroges hanc posteriorem $bc = ax + x^2$; æquatio posterior æquivalet priori, quatenus utraque continet omnes quantitates datas atque incognitam simul. Ac ideo quia hoc pacto alteri æquivalet, eidem substitui potest; non autem substitui posset alia, in qua quantitates omnes non ingrederentur, consequenter quæ æquivalens ei, cui substitueretur, minime esset. Hactenus adeo non habemus nisi calculum numerorum in Arithmetica & calculum magnitudinum in Algebra moderna sive speciosa. Antequam Arithmetica literalis esset inventa, de calculo magnitudinum ne per somnium quidem quisquam cogitasset, immo plerique calculum magnitudinum in numerum impossibilium retulissent. Quamobrem non miramur, si qui ceteras calculorum species similiter in entium fictorum numerum referant. *Leibnitius* calculum situs dare intenderat, quo uteremur in Geometria, quoties ad situm redit quæstio, veluti si de lineis perpendicularibus, de lineis parallelis ac ad se invicem obliquis, de angulis sermo fuerit; eum tamen in intentione tantummodo habuit, minime autem perfecit, etsi dubitandum non sit eum multo faciliorem esse debere calculo qualitatum, qui ad speciosam illam generalem seu artem combinatoriam characteristicam requiritur. Ubi disciplinæ magis fuerint excultæ, quam nunc quidem fieri solet, ars quoque inveniendi

majora capiet incrementa, cujus complementum est ars characteristica combinatoria.

§. 300.

Quæ ars combinatoria characteristica præsupponat.

Si per artem characteristicam combinatoriam quædam invenienda, notiones irresolubiles seu primitivæ in suo genere determinandæ, modique combinationum & variationum istarum possibiles ante determinandi. Etenim in arte combinatoria characteristica notiones irresolubiles seu primitivæ in suo genere signis primitivis exprimendæ sunt, primitiva autem signa combinanda veniunt, ut prodeant derivativa, modus denique combinandi variari debet, ut prodeat character derivativus notionis alicujus antea nobis ignotæ, sed quæ quæritur (§. 297). Quamobrem si artem characteristicam in aliquo scientiæ genere exercere velis, necesse est ut notiones determinentur, quæ tanquam irresolubiles spectari debent. Requiritur præterea ut modi combinationum possibiles sint perspecti & ne lateant modi, quibus combinationes istæ variari possunt. Antequam igitur de arte characteristica combinatoria cogitare possis, notiones irresolubiles in dato genere determinare, diversos combinationis modos possibiles docere & variationem istarum combinationum detegere teneris.

Primum specimen artis combinatoriæ characteristicæ habuimus in Arithmetica, ubi notio irresolubilis est unitas, quæ ideo tanquam indivisibilis spectatur. Ex unitate derivantur numeri per ejus iteratam positionem, atque inde constituuntur notiones aliæ, quæ tanquam irresolubiles, subinde etiam tanquam resolubiles spectantur, prout commodum visum fuerit. Reducuntur modi numeros variandi ad numerum determinatum & axiomata seu regulæ generales utendi istis variationibus præmittuntur. Hisce demum præmissis de characteribus commodis, modoque eos combinandi ac combinatos variandi cogitare licuit. Sunt nimirum characteres primitivi 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0. Combinantur iidem per valorem localem ad denotandum numerum quemvis assignabilem, variantur per substitutiones characterum æquivalentium, quos exhibent tabulæ algorithmi, quarum vulgo tantummodo

modo construitur ea, quæ in usum multiplicationis ac divisionis servit, etsi etiam pro additione atque subtractione tales construi possint, utut facilitatis gratia & quod iis carere possimus omittantur. Ita vi tabulæ additionis characteres æquivalentes sunt, 3 + 4 & 7, 5 + 2 & 7, 6 + 1 & 7, ita ut vi artis characteristicæ tres sint definitiones septenarii 3 + 4 = 7, 5 + 2 = 7, 6 + 1 = 7. Similiter tabula subtractionis suppeditat hos characteres æquivalentes 8 — 1 & 7, 9 — 2 & 7, 10 — 3 & 7, ut adeo denuo totidem prodeant ut ante definitiones characteristicæ, in quibus definitum & definitio æquivalent, 8 — 1 = 7, 9 — 2 = 7, 10 — 3 = 7. Multiplicatio nullum dat characterem septenario æquivalentem: dat tamen divisio ope abaci Pythagorici scilicet 14 : 2 & 7, 21 : 3 & 7 ac ita porro, ut novem prodeant characteristicæ definitiones septenarii 14 : 2 = 7, 21 : 3 = 7, 28 : 4 = 7, 35 : 5 = 7, 42 : 6 = 7, 49 : 7 = 7, 56 : 8 = 7, 63 : 9 = 7 & 70 : 10 = 7. Quomodo vero characteres isti opportune sibi invicem substituantur, ut in dato casu prodeat character derivativus conveniens numero quæsito, regulis algorithmi docetur, immutabilibus legibus, quæ axiomatis continentur, superstructi. Idem in Algebra docere poteramus, quæ Arithmeticæ accessit tanquam alterum specimen ob agnationem cum eadem facile superaddendum. Extra Mathesin hactenus non occurrit in philosophia artis characteristicæ exemplum, quam in doctrina syllogistica de modis syllogismorum, quemadmodum dudum monui, cum Logicæ compendium in usum academicum Germanico idiomate ederem & monitum reperii in Logica Latina *not.* §. 374. Sed dabitur alia vice de hisce uberius disserendi occasio. Quæ vero in propositione præsente inculcantur, ad amussim ibi observata reperies. Quodsi vero istius characteristicæ vim omnem intelligere volueris, respiciendum non modo est ad Vocales A, E, I & O, quibus propositionum qualitates & quantitates indigitantur; verum etiam ad consonantes S, P, M & C, quibus conversiones & transpositiones propositionum designantur in reductione syllogismorum a secunda & tertia figura ad primam, quarum significatus a nobis non explicatur, quod tædiosam reductionis doctrinam prætermiserimus, ex libellis logicis communibus petendam.

§. 301.

Difficultas artis combinatoriæ characteristicæ inveniendæ.

Quoniam notæ irresolubiles in suo genere determinari nequeunt, nisi dentur rerum notiones adæquatæ (§ 95. 96 *Log.*), notionum vero adæquatarum investigatio seu notionum in no-

tas irresolubiles resolutio non adeo facilis, in tanta præsertim disciplinarum imperfectione, neque commoda signorum seu characterum inventio unicuique statim obvia; *Artis combinatoriæ characteristicæ generalis inventio difficillima est, nec ante in potestate erit, quam disciplinæ magis fuerint excultæ.*

Leibnitius jam A. 1675 ad *Oldenburgium* scribebat, se artis combinatoriæ characteristicæ mirabilem vim ac potestatem præceptis aliquando & speciminibus explicaturum, si sanitas ac otium fuerit. Ac ideo mox fore tempus affirmabat, quo de Deo ac mente non minus certa, quam de figuris numerisque habeamus: quo machinarum inventio non difficilior, quam constructio problematum geometricorum. Quamvis vero vitam omnem usque ad A. 1716 in otio literario consumserit, ad eam tamen excolendam animum nunquam appulit, difficultatem dubio procul expertus, quem non præviderat, ob notionem istius artis nondum satis evolutam. Hinc in literis ad *Remondum* A. 1714 datis, quas supra (*not.* §. 297) laudavimus, equidem fatetur, se artem istam daturum, si esset ætatis nondum adeo provectæ minusque distractus, aut alii juniores ad istiusmodi negotium apti suppetias ferrent; in aliis tamen p. 139 non diffitetur, pro præsenti rerum suarum statu sibi hoc difficile esse, præsertim cum non adsint, qui ipsum animent & suppetias ferant. Si quis mente perpendit, qualis numerorum in Arithmetica, magnitudinum in Algebra, syllogismorum in Logica notio præsupposita fuerit, antequam characteristica ad numeros, magnitudines & syllogismos applicari potuerit, & quamdiu in Arithmetica atque Algebra commodi desiderati fuerint characteres; is difficultatem artis characteristicæ combinatoriæ generalis haud difficulter æstimabit, neque mirabitur *Leibnitium*, cujus diffusum ingenium in uno objecto continuo hærere non poterat, tanto temporis intervallo ne latum quidem unguem in arte ista progressum fuisse.

§. 302.

Lingua & Scriptura universalis definitio.

Lingua universalis dicitur, quam omnes omnium linguarum gentes intelligere possunt. Similiter *Scriptura universalis* dicitur, quam omnes omnium linguarum gentes intelligere possunt.

Problema de lingua seu scriptura universali dudum exercuit eruditos, propterea quod commodissima foret eruditis ad conceptus suos

cum

cum aliis communicandos. Electa fuerat ejus loco lingua latina, quam tamen unusquisque demum multo ſtudio atque labore addiſcere tenetur, cum ſcripturam univerſalem intelligere poſſet, etiamſi eam, quæ ſcribenti erat, linguam non intelligeret. Inprimis vero noſtra ætate lingua vel ſcriptura iſtiusmodi utiliſſima foret, qua lingua latina tantum non in deſuetudinem abit, viris doctis ſermone ſibi patrio ſcripta ſua exarantibus. Satis enim experimur, quam tædioſum ſit tot addiſcere linguas, ut libros exoticos legere ac ex inventis exterorum proficere poſſis. Etſi igitur non improbemus, ut diſciplinæ vernaculo quoque idiomate tradantur, idemque fecerimus ipſi omnes cum Matheſeos, tum philoſophiæ partes Germanico idiomate in publicum proferentes; cum ſic ad utilem rerum cognitionem perducantur etiam, qui ſunt a ſtudiis literariis alieni; diſplicet tamen, ſi promiſcue omnia vernaculo ſermone conſcribantur, ea præſertim, quæ ad totius orbis eruditi notitiam pervenire conſultum eſt.

§. 303.

Lingua philoſophica definitio.

Lingua philoſophica **dicitur, in qua vocabula ſignificatum eſſentialem habent. Sunt autem** ***vocabula eſſentialiter ſignificantia*****, quæ ſunt ſigna derivativa notionum diſtinctarum, minimum definitionum.**

Lingua philoſophica inter deſiderata numeratur. Fuere quidem & hos inter inprimis *Caſparus Neumannus*, Theologus Vratislavienſis, qui vocabulis Hebraicis ſignificatum eſſentialem tribuerunt; aſt non talem, qualem lingua philoſophica requirit. In lingua enim philoſophica vocabula diſtincte repræſentare debent determinationes rei intrinſecas, minimum tot, quot definitioni ſufficiunt: aſt juxta *Neumannum* in Clave domus Heber vocabula Hebraica ſignificatum eſſentialem tantummodo generalem habent, qui emphaſi vocum declarandæ inſervit, quatenus nempe apparet ratio denominandi a re deſumta ex ipſis literis vocabuli compoſitionem ingredientibus. Ita *Neumannus* vocabulum כבב explicat per verſatile verſatile corpus, quia כ ſignum verſationis & ב ſignum trinæ dimenſionis. Quare cum Aſtronomi recentiores oſtenderint, ſtellas præter motum translationis motu quoque vertiginis continuo cieri; ad duplicem hunc motum in ſtellarum denominatione reſpici ab Hebræis colligit. Quodſi vocabuli ſignificatus eſſentialis eſſet, non modo duplex iſte motus, ſed alia etiam prædicata ſtellarum aliunde nondum cognita ex vocabuli inſpectione innoteſcere deberent. Signi-

ficatus igitur vocum Hebraicarum essentialis, qualem iisdem tribuit vir ingeniosus, eo multo inferior est, quem lingua philosophica requirit.

§. 304.

Signorum derivativorum in arte characteristica significatus essentialis.

In arte characteristica combinatoria signa derivativa significatum essentialem habent. In arte enim characteristica docetur, quomodo signa ad inveniendum utilia combinentur, & eorum combinatio certa lege varietur (§. 297), consequenter quomodo notiones irresolubiles signis primitivis exprimantur & inde signa derivativa notionum distinctarum, hoc est, tam definitionum, quam propositionum determinatarum formentur (§. 293). Quoniam itaque signum derivativum ingrediuntur signa primitiva illarum notionum, in quas resolvitur notio rei, cujus signum derivativum fuit repertum; ex ipso hoc signo derivativo patent ea, quæ notionem distinctam ingrediuntur, consequenter signum istud derivativum significatum essentialem habet (§. 303).

Pars artis characteristicæ combinatoriæ est Arithmetica communis, qualem inventis notis numericis, quibus nunc utimur, habemus. Ponamus dari numeri hunc characterem 395. Est is utique signum derivativum constans ex tribus primitivis 3, 9 & 5 per valorem localem combinatis. Duplex nimirum significatus notis primitivis inest, quorum alterum a figura, alterum a loco aut, si mavis, ordine loci habent. Ita 5 vi figuræ significat unitatem quinquies poni, seu esse $5 = 1 + 1 + 1 + 1 + 1$; vi loci versus dexteram primi, in quo collocatur, indigitat unitatem iterato sumendam hic esse digitum, seu unitatem primitivam, non amplius resolubilem. Similiter 9 vi figuræ significat unitatem novies poni, hoc est, esse $9 = 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1$; vi loci a dextera secundi, aut, si mavis, vi ordinis hujus loci, ob quem primus a loco dextimo, vel secundus a dextera numeratus dicitur, indigitat unitatem iterato sumendam esse decadem, adeoque derivativam, utpote resolubilem in unitates alias simpliciores, non amplius resolubiles, quales nimirum in loco primo occurrunt. Denique 3 vi figuræ significat unitatem ter poni, seu esse $3 = 1 + 1 + 1$; vi autem loci indigitat, unitatem iterato ponendam esse centenarium, adeoque derivativam, utpote in decades resolubilem. Character igitur numeri 395

no-

notionem ejus diſtinctam exhibet, atque analyſin perfectam indigitat, qua adæquate comprehenditur. Etenim ex ipſo charactere diſcimus numerum iſtum componi ex quinque digitis, novem decadibus, tribus centenariis, & unitates quinque primas eſſe irreſolubiles adeoque tanquam primitivas ſumi; unitates novem habere ad irreſolubiles rationem decuplam, & ſimiliter unitates tres habere ad decades ſeu unitates derivativas primi gradus rationem decuplam. Nimirum, ſi cui libuerit, ope horum ſignorum diſtincte reſolvere poteſt numerum propoſitum 395 in ſimpliciſſima ſua elementa, quæ ſunt unitates irreſolubiles. Ex hoc unico exemplo abunde patere exiſtimo, quomodo ſignis derivativis inſit ſignificatus eſſentialis. Latent profunda in obviis, modo acumine tuo ea digneris. Noſtrum igitur eſt attentionem ad ea excitare, quæ vulgo non ſine detrimento ſcientiæ negliguntur. Pars artis characteriſticæ combinatoriæ eſt etiam Algebra ſpecioſa, qua hodie utimur. Formulæ enim algebraicæ numerorum atque magnitudinum ſignificatum utique eſſentialem habent. E. gr. in numeris polygonis tanquam primitiva ſumuntur latus & numerus angulorum, quorum ille ſi dicatur n, hic vero a; prodit formula pro numero polygono in genere $\frac{n^2(a-2)-n(a-4)}{2}$. Formula hæc exhibet notionem diſtinctam modi, quo ex latere & numero angulorum numerus quilibet polygoni inveniri poteſt: id quod cum Algebræ gnaris ſatis ſuperque perſpectum ſit, a ceteris vero non intelligatur, ut diſtinctius explicetur ſupervacaneum foret. Demus potius exemplum a mathematico diverſum. Monuimus ante, extra Matheſin hactenus non proſtare exempla artis characteriſticæ combinatoriæ niſi in denominationibus modorum ſyllogiſmorum. Oſtendi idem quoad vocales in opere Logico (§. 374) ob rationem ſupra jam dictam (*not.* §. 300). Non inconſultum tamen videtur, ut ſignificatum eſſentialem exemplo aliquo ſimul quoad conſonantes illuſtremus, cum ſic amplior evadat. Primus modus ſecundæ figuræ dicitur CESArE. Literæ ſignificativæ hic ſunt C, E, S A & E. Tres vocales indigitant, 1. ſyllogiſmum conſtare tribus propoſitionibus. Ordo literarum ordinem propoſitionum, ipſæ literæ propoſitionum quantitatem & qualitatem ſignificant. Nimirum E primo loco occurrens indicat propoſitionem majorem eſſe 2. univerſalem quoad quantitatem, & 3. negativam quoad qualitatem. Litera A ordine ſecunda ſignificat, propoſitionem minorem eſſe 4. quoad quantitatem

universalem, & 5. quoad qualitatem affirmativam. Denique litera E tertio loco posita indicat, conclusionem hujus syllogismi 6. quoad quantitatem esse universalem & 7. quoad qualitatem negativam. Litera initialis C, quæ eadem est cum litera initiali modi Celarent in prima figura, innuit 8. syllogismum hunc secundæ figuræ ad primum reductum esse in modo Celarent. Litera S significat 9. propositionem majorem vertendum esse simpliciter, ut scilicet prædicatum & subjectum invicem permutentur. Quia vocalem A nulla excipit consonans significativa, inde intelligitur 10. propositionem minorem in reductione syllogismi secundæ figuræ ad primam manere eandem. Similiter quia vocalem tertiam E nulla sequitur consonans, adeoque nec significativa; id indicio est 11. in reductione syllogismi, qui est in modo Cesare, a secunda figura ad primam conclusionem eandem retineri. Denique notandum exinde, quod denominationem ingrediatur consonans significativa S intelligi 12. syllogismum non esse in prima figura & ex litera E tertio loco posita eandem non esse in tertia: unde infertur, eum esse in secunda. Quoniam de syllogismis nihil notandum, nisi quæ hic ex literis significativis denominationem ingredientibus deducta fuerunt; nomina hæc essentialiter significantium illustria exempla præbent, ut ad ea excitanda sit attentio, quam vulgo deficere constat.

§. 305.

Lingua & scriptura universalis unde pendeat.

In arte combinatoria characteristica signa derivativa seu characteres derivativi linguam quandam seu scripturam universalem constituunt. In arte enim characteristica signa derivativa significatum essentialem habent (§. 304), adeoque ex iis intelligitur, quænam notionem rei distinctam ingrediantur, modo significatum signorum primitivorum tenuerit (§. 303). Quare cum significatus signorum derivativorum nullam præsupponat linguam, & signa primitiva intelligi possint a quocunque mortalium, si significatus eorum in sua lingua eidem explicetur, vel alio quocunque modo insinuetur; signa derivativa in omni lingua intelligi possunt. Patet igitur beneficio artis characteristicæ combinatoriæ scribi posse, quæ omnes omnium linguarum gentes intelligunt, adeoque signa derivativa in

arte

arte characteristica combinatoria constituunt scripturam &, quatenus voce efferuntur, linguam quandam universalem (§. 302).

Probant id exempla artis combinatoriæ characteristicæ, qua prostant. Notæ numericæ in Arithmetica vulgari ab omnium linguarum gentibus intelligi possunt & numeri his signis scripti ab omnibus intelliguntur, quibuscunque tandem linguis utantur. Hinc tabulæ sinuum atque tangentium, itemque logarithmorum, quæ totæ ex numeris constant, in omni lingua usui esse possunt. Si quis noverit, quid denotent signa & characteres in formula algebraica; in omni lingua intelligere potest, quæ eadem de subjecto suo insinuat. Innotescunt autem significatus characterum primitivorum seu literarum, quibus quantitates designantur, etiam per relationem ad figuram delineatam absque ullo verborum apparatu. Unde in probatione propositionis præsenti dixis, perinde es, se sive cui signorum primitivorum significatus in lingua ipsi vernacula explicetur, sive quocunque alio modo insinuetur. Vocabula, quibus modi syllogismorum indigitantur, sunt signa derivativa artis characteristicæ. Sed si quis significatum vocalium A, E, I & O atque consonantium S, P, M & C habuerit perspectum; is in omni lingua ex istis vocabulis intelligere poterit, quæ de unoquoque modo tenenda sunt. Vocabula igitur, quæ sunt modorum in singulis syllogismorum figuris nomina, linguam quandam & scripturam de syllogismis universalem constituunt.

§. 306.

Signa derivativa in arte combinatoria characteristica linguam quandam philosophicam constituunt. Signa enim ista significatum essentialem habent (§. 304). Quare cum lingua philosophica sit, in qua vocabula significatum essentialem habent (§. 303); linguam quandam philosophicam constituunt signa derivativa in arte combinatoria characteristica. *Lingua philosophica unde pendeat.*

Patet hoc ex nominibus modorum syllogismorum in qualibet figura. Etenim qui ad literas significativas in iis contentas animum advertit, & ex eorum significatu ratiocinatur; is in omni lingua illorum beneficio intelligit, quæ de quovis argumentandi modo demonstrantur in Logica, quemadmodum paulo ante uberius docuimus (*not.* §. 304).

§. 307.

Lingua universalis præstantissima.

Quoniam ars combinatoria characteristica non modo speciem quandam scripturæ seu linguæ universalis (§. 305); verum etiam speciem quandam linguæ philosophicæ exhibet (§. 306); *Ars combinatoria characteristica speciem scripturæ philosophicæ offert ab ea, quam cogitarunt alii, prorsus diversam* (§. 302).

Nimirum alii non intendunt nisi characteres communes, quibus unusquisque in sua lingua scribit & quos unusquisque in sua explicat, cum unusquisque characterum significatum in sua lingua explicet. Atque adeo nihil intenditur, nisi ut omnes intelligant in sua lingua, quod nos scripsimus in nostra (§. 302). Exempli loco afferri solent characteres Sinensium, quibus præcipua pars eruditionis ipsorum continetur, quibusque res indigitare solent. Etenim iidem a vocabulis independentes communes sunt Sinensibus & Japonensibus, etsi hi populi diversis linguis utantur, nec unus alterum intelligat lingua sua loquentem. *David Solbrigius* in Continuatione prima Miscellaneorum Berolinensium p. 32 & seqq. in usum *linguæ œcumenicæ* seu universalis commendat notas numericas Lexicorum beneficio ad significatum rerum transferendas: ast nihil in his derivativi est, quod ad linguam philosophicam simul utile sit. Neque enim qui de lingua universali cogitant, eandem simul philosophicam esse debere volunt. Observavit hoc jam *Leibnitius* in supra laudatis (*not.* §. 297) ad *Remondum* literis, præstantiam artis combinatoriæ characteristicæ, seu, speciosæ universalis commendaturus, atque ex eo colligitur, quod non aliam ejus habuerit notionem, quam eam, quæ a nobis explicata fuit, neque dubium ullum superest, quod notionem illius artis ab Algebra abstraxerit. Hæc nimirum ipsi sese tantopere probavit, ut in omni scientiarum genere simile quid prostare optaverit. Hinc vidimus ipsum cogitantem de analysi situs (*not.* §. 299), ut in Geometria singula per modum calculi tradi possent. Constat etiam ipsum cogitasse de analysi genuina numerorum, cum Algebra, quam ad problemata arithmetica applicare solemus, sit analysis magnitudinum, adeoque ad quantitatem continuam spectet, non ad discretam, nec ad discretam applicetur, nisi quatenus continua per eam explicabilis: quem in finem *Arithmeticam binariam* destinaverat, in qua numeri omnes resolvuntur in 1 & 0.

Enim-

Enimvero quemadmodum in Analysi situs non invenit, quod satisfaceret; ita nec in numerorum Analysi tantum profecit, quantum voluisset, quod nimis esset distractus.

§. 308.

Quoniam in illa specie linguæ universalis, quam Ars combinatoria characteristica offert, vocabulorum vicem tuentur characteres seu signa derivativa (§. 293. 297); pauca vero primitiva, ex quibus componuntur, absque Lexici alicujus usu in unaquaque lingua addisci possunt; *Ista linguæ universalis species, quam ars combinatoria characteristica promittit, absque omni Lexici subsidio addisci potest.* *Lingua universalis absque Lexico addiscenda.*

Atque hæc insignis prærogativa est linguæ hujus universalis præ ceteris, de quibus hactenus cogitarunt alii. Etsi autem lingua hæc universalis multo facilius intelligi possit, quam alia quæcunque, quæ primitivis utitur characteribus, saltem quoad significatum; inventu tamen multo difficilior est (§. 301). Ceterum veritatem propositionis præsentis firmat modus scribendi numeros, confirmant etiam nomina modorum syllogismorum in qualibet figura. Etenim notarum numericarum primitivarum significatum unusquisque in sua lingua addiscit, & absque Lexici alicujus subsidio deinde intelligit numeros a quocunque scriptos, quacunque lingua is eosdem pronunciare solet. Similiter significatum vocalium & consonantium S P M & C unusquisque in sua lingua discit in Logica, vocabulorum autem, quibus modi syllogismorum indigitantur, significatum absque Lexico unusquisque intelligit, quacunque lingua utatur, etiamsi ante doctrinam syllogisticam non didicerit.

§. 309.

Signa derivativa artis combinatoriæ characteristicæ inserviunt æstimando gradui probabilitatis, ubi ob data insufficientia ad veritatem certam pervenire non possumus, ostenduntque quid suppleri adhuc debeat, ut probabilitas in certitudinem abeat. Etenim signa derivativa artis combinatoriæ characteristicæ continent in se primitiva, per quæ determinatur id, cui derivativum respondet (§. 296. 297), consequenter requisita ad veritatem omnia (§. 573 *Log.*). Atque ideo ex signi derivativi *Artis characteristica combinatoriæ usus in æstimanda probabilitate.*

nuda

nuda inspectione patet, num in dato casu requisita ad veritatem omnia sint perspecta, an quædam ignorentur. Quare cum veritatem certo cognoscat, qui omnia requisita ad eandem agnoscit (§. 574 *Log.*), probabilitatem vero tantummodo habeat, qui prædicatum subjecto tribuit ob quædam requisita ad veritatem (§. 578 *Log.*), eamque tanto majorem, quo plura requisita ipsi fuerint perspecta, tanto autem minorem, quo plura quis ignoraverit; signa ista derivativa gradui probabilitatis æstimando inserviunt, ubi sufficientia data ad veritatem perveniendi liquidam desunt.

Enimvero quoniam ex ipso signo seu charactere derivativo apparet, quænam requisita ad veritatem adhuc desint, his autem simul perspectis veritas certa cognoscitur (§. 574 *Log.*); quænam suppleri debeant, ut veritas certo cognoscatur in dato casu per signa derivativa artis characteristicæ utique patet.

Signa derivativa in arte characteristica hunc habent usum, quatenus definitiones (§. 580 *Log.*) & propositiones determinatas (§. 583. 584 *Log.*) repræsentant. Intercedit tamen adhuc insignis aliqua differentia inter definitiones ac propositiones determinatas communi more & characteristice expressas, quatenus in expressione posteriori continetur notio adæquata vi characteris resolubilis, quemadmodum ex datis superius exemplis (*not.* §. 304) intelligitur. Commendavit ob hunc insignem in deliberationibus de negotiis humanis usum artem combinatoriam characteristicam in sæpius laudatis ad *Remondum* literis p. 131 *Leibnitius*. Nostrum igitur fuit vi nostrorum de probabilitate principiorum ex notione artis combinatoriæ characteristicæ idem deducere, ut appareat tum illorum fœcunditas, tum notionis hujus cum notione *Leibnitiana* identitas.

Quanam ars characteristica combinatoria memoriæ suppetias ferat.

§. 310.

Ope artis combinatoriæ characteristicæ notiones rerum distinctæ, immo adæquatæ memoriæ facile mandantur eademque retinentur. In arte enim combinatoria characteristica notio rei distincta, immo adæquata paucis signis seu characteribus

bus primitivis inter se combinatis exprimitur (§. 293. 294). Quamobrem si quis ideam istius signi derivativi memoriæ imprimit eademque retinet; is notionem distinctam, immo adæquatam rei signo denotatæ memoriæ infigit eademque retinet. Quoniam itaque extra omne dubium est characterem istiusmodi derivativum facilius memoriæ mandari ac retineri posse, quam plurimæ propositiones retinentur, quæ notionem signo hoc denotatam ingrediuntur & in quas ea beneficio hujus signi resolubilis; ope artis combinatoriæ characteristicæ notiones rerum distinctæ, immo adæquatæ memoriæ facilius mandantur eademque retinentur, quam absque ejus auxilio id fieret.

Evidentissime idem loquuntur nomina modorum in diversis syllogismorum figuris. Vidimus paulo ante, quantus propositionum numerus in unica voce *Cesare* contineatur, quæ quod non eadem facilitate memoriæ mandari ac retineri possint, qua vocabulum istud eidem infixum retinetur, nemo profecto asseveraverit. Et hæc sane ratio impulit vocabulorum istoruui inventorem ad eadem in Logicam introducenda, ne doctrina syllogistica ad præcavendos errores ex vitio formæ oriundos adeo necessaria oblivioni tradatur: quem in finem quoque signorum primitivorum significatus versiculis memorialibus comprehensus fuit. Usus adeo iste præclarus artis combinatoriæ characteristicæ dudum innotuit, etsi *Leibnitius* in literis sæpissime laudatis nullam ejus fecerit mentionem.

§. 311.

Ope artis combinatoriæ characteristicæ facillime reminiscimur singulorum ad notionem rei distinctam pertinentium, certique sumus nos nihil eorum, quæ ad eam pertinent, prætermittere. Signum nimirum derivativum, quo in arte combinatoria characteristica res quædam denotatur, componitur ex signis primitivis singulorum, quæ notionem distinctam ingrediunsur (§. 296. 297). Quare cum significatum signorum primitivorum familiarem experiatur, qui artes combinatoriæ characteristicæ signa derivativa intelligere vult; signa primitiva singula in signo derivativo contenta ea in memoriam revocant, quæ ad *Suppetiæ ulteriores.*

notionem rei distinctam requiruntur (§. 228); & hinc eorum facile reminiscimur, quæ ad rei notionem distinctam pertinent (§. 230). Quoniam itaque plura ad eam non spectant, nisi quæ per ista in memoriam revocantur, certus autem jam es, te singula tibi in memoriam revocasse, quæ signis illis primitivis indigitantur; evidens omnino est beneficio artis characteristicæ combinatoriæ nos certos esse posse, quod nihil eorum, quæ de re didicimus, oblivioni dederimus, nec in præsente quicquam eorum prætermittamus, quod ad notionem ejus distinctam spectat.

§. 312.

Reductio cognitionis symbolicæ ad quasi intuitivam.

Ope artis combinatoriæ characteristicæ cognitio symbolica convertitur quasi in intuivam, etiam in eo casu, ubi cognitio intuitiva distincta haberi nequit. In arte combinatoria characteristica notiones irresolubiles signis primitivis exprimuntur, & inde signa derivativa notionum distinctarum formantur (§. 293. 294), atque adeo notiones distinctæ veluti oculis spectandæ exhibentur (§. 292), quatenus nempe singula signa primitiva eorumque combinationem in signo derivativo intuemur. Quoniam in arte characteristica combinatoria signis repræsentamus, quæ in ideis continentur, & hæc intuemur (§. 297); cognitio in eadem symbolica est (§. 289). Enimvero quia signa primitiva & modus, quo combinantur, ea nobis in memoriam revocant, quæ in notione symbolice repræsentata seu characteristice expressa continentur (§. 228), ut singulorum, quæ rei insunt, recordemur (§. 230); hoc ipso ea, quæ in re symbolice repræsentata continentur, veluti in ideis suis intuemur, adeoque ad intuitivam veluti cognitionem cognitio symbolica reducitur (§. 286).

Quoniam in arte characteristica combinatoria characteres conduntur derivativi eodem modo pro substantiis rerum materialium & entibus quibusvis abstractis, ut ea, quæ ab-

ſtractis inſunt, vi ſignorum ſeu characterum primitivorum inter ſe combinatorum exhibeantur per modum partium, ex quibus tanquam totum aliquod componantur; abſtracta iſtiusmodi nobis exhibemus tanquam entia compoſita, in quibus partes compoſitionem ingredientes earundemque nexum a ſe invicem diſtinguimus, adeoque ſymbolica hac repræſentatione veluti ad intuitivam cognitionem reducuntur *per demonſtrata.* Enimvero cum res intuitive cognoſcamus, quatenus idearum, quas de iis habemus, nobis conſcii ſumus (§. 286), abſtracta vero tanquam a re percepta ſejuncta ſpectari debeant (§. 282); in iis præſertim, quæ a ſenſu valde remota ſunt, cognitio intuitiva diſtincta vix ac ne vix quidem, immo prorſus non haberi poteſt. Patet igitur artem combinatoriam characteriſticam cognitionem ſymbolicam convertere quaſi in intuitivam etiam in iis caſibus, ubi cognitio intuitiva diſtincta haberi nequit.

Exempla luculenta præbent formulæ algebraicæ, qualem pro numeris polygonis in genere (*not.* §. 304) exhibuimus. Numerus polygonus in genere eſt ens maxime abſtractum, & ortus ejus ex latere atque angulorum numero multo magis in eundem numerum referendus. Jam formula $\frac{n^2(a-2)-n(a-4)}{2}$, ubi n latus, a numerum angulorum denotat (§. 201 *Analyſ.*), repræſentat ortum numeri polygoni in genere ex latere atque angulorum numero tanquam ens compoſitum ex duabus partibus $\frac{1}{2}n^2(a-2)$ & $\frac{1}{2}n(a-4)$, quæ denuo ex partibus aliis n^2 & $a-2$ atque n & $a-4$ componuntur, & ſigna $-$ atque ( ) oſtendunt, quomodo partes iſtæ inter ſe jungantur. Characteres tam ſpecioſi, quam numeri nobis in memoriam revocant, quæ ortum numeri polygoni ingrediantur, & ſigna combinationum oſtendunt, quomodo ad eandem concurrant. Atque ita vi formulæ diſtincte quaſi percipimus ortum numeri polygoni in genere ex latere ac angulorum numero & eundem quaſi coram intuemur: ita ut nobis conſcii ſimus ſingulorum, quæ ſucceſſive fieri debent, ut numerus quilibet polygonus prodeat veluti res quædam in natura rerum orta, certique ſimus nihil eorum prætermitti, quæ ad ortum iſtum neceſſaria ſunt, nihilque alio ordine poni, quam quo alterum excipere debet. Ad

singula signa singulosque characteres attenti notiones nobis in memoriam revocamus, quæ iisdem respondent, ut adeo perinde sit ac si in toto aliquo ex partibus composito partes earundemque nexum intueremur. Habemus adeo beneficio formulæ algebraicæ intuitivam quasi cognitionem ortus numeri polygoni cujuscunque ex latere atque angulorum numero, etsi is non sit ex numero eorum, quæ in sensum cadunt, nec in numerum rerum materialium ex aliarum compositione ac immutatione oriri solitarum. Non minus luculenta sunt exempla, quæ ad illustrandum propositionem præsentem præbent nomina modorum syllogismorum in singulis figuris. E. gr. Nomen modi primi in figura secunda CESArE repræsentat hunc modum tanquam ens ex variis partibus certo quodam modo inter se junctis compositum, quatenus constat ex literis significativis, quæ hoc potius, quam alio ordine sese excipere debent. Literæ istæ ac ordo, quo se invicem sequuntur, in memoriam revocant singula prædicata huic modo tribuenda, ut eadem tanquam partes in re contentas intuearis quasi. Atque ita cognitio mere abstracta & symbolica ad intuitivam quasi revocatur, ut, si vocabulum intuearis, omnium de hoc modo argumentandi tibi perinde conscius sis, ac si ens quoddam compositum intuens tibi conscius es partium in eodem contentarum. Ita a sensu avocata & ab imaginibus separata, ut distincta fierent ac præcisa, nihil prorsus confusi admixtum habentia, ad sensum rursus ac imagines revocantur, ut claritas, quam perdiderant, restituatur, sicque omnis redeat utilitas, quam cognitioni offert sensus. Et hoc pacto cognitioni, quæ ab arte characteristica combinatoria pendet, proprium est, quicquid in cognitione intuitiva & symbolica utile; ab ea autem alienum est, quicquid imperfecti in utraque occurrit.

§. 313.

Intellectus puri & non puri definitio.

Intellectus dicitur *purus*, si notioni rei, quam habet, nihil confusi admiscetur nihilque obscuri. *Non purus* dicitur, si notioni rei insunt, quæ confuse aut prorsus obscure percipiuntur.

Notiones numerorum pertinent ad intellectum purum, quatenus nobis sunt adæquatæ: hinc enim iis nihil confusi, nihil obscuri admiscetur, cum tandem perfecta analysi resolvantur in notionem unitatis (§. 339 *Ontol.*). Dedimus jam supra exemplum, in quo numerum 395 analysi perfecta ad notionem solius unitatis reduximus (*not.* §. 304), ut adeo in tota numeri cujuscunque notione nihil supponatur, quod con-

confuse, vel saltem prorsus confuse percipiatur. Unde notiones numerorum ad adæquatas proxime accedunt, & intellectum purum qualis sit produnt. Cum quantitates in abstracto spectatæ, quales in Algebra consideramus, sint numeri indeterminati; formulæ algebraicæ intellectui puro illustrando inserviunt, etsi notiones iis respondentes non prorsus tales sint, quales intellectus purus exigit, cum quantitates referantur ad continuum, cujus confusa tantum hic est notio, utpote prorsus imaginaria. In Physicis & Moralibus intellectus minime purus est, cum notiones, quas ibidem habemus, adæquatæ non sint, analysin perfectam, quæ in irresolubilibus sua natura talibus terminatur, minime admittentes. Ex systematica enim tractatione apparet, nos in confuse perceptis subsistere & confusas quasdam notiones pro primitivis seu irresolubilibus assumere.

§. 314.

Quoniam perceptiones confusæ ad facultatis cognoscendi partem inferiorem spectant (§. 54), sensum nempe atque imaginationem (§. 67. 92); *Intellectus purus est, si a sensu atque imaginatione liber est, & in tantum quidem purus est, in quantum a sensu atque imaginatione liber.* *Intellectus quando purus.*

In numerorum doctrina nullam supponimus notionem primitivam, nisi unitatis, adeoque non opus est ullam supponi notionem confusam, nisi unitatis. Quoniam numeri deinde omnes (§. 339 *Ontol.*), etiam fracti (§. 399 *Ontol.*) & irrationales (§. 405 *Ontol*) in unitates resolvuntur; singulis quoque nihil confusi adhæret, nisi quod ab unitate trahunt. Quodsi notio unius quæratur distincta, qualem in philosophia prima (§. 328 *Ontol.*) & in Mathesi Latina (§. 3 *Arithm.*) dedimus; notio quoque unitatis ab omni propemodum, quod est confusum, liberatur. Quamobrem in numerorum cognitione intellectus a sensu atque imaginatione propemodum prorsus liber est, ut adeo notiones numerorum intellectum purum, qualis vi propositionis præsentis esse debet, maxime illustrent. Conferunt quoque aliquid ad hunc scopum formulæ algebraicæ ad figuras tela-tæ. Etenim vi characterum, quæ de figura distincte concipiuntur, ab imagine ejusdem, qua eam nobis vi imaginationis aut sensus repræsentamus, separamus & ab imaginibus ita abstracta beneficio formulæ concipimus: immo in calculo analytico nihil prorsus nobis cum figuris negotii est. Intellectus igitur eatenus purus est, quatenus ab imagini-

ginibus separata per characteres combinat & combinationem variando veritatem investigat. Unde apparet, in arte combinatoria characteristica intellectum ad purum magis accedere, quam in cognitione symbolica, qua utimur, communi. Ad hanc artem combinatoriam characteristicam igitur præparamur, si notiones rerum ab imaginibus separemus, eas continuo resolvendo in alias simpliciores. Atque ea ratio nos impulit, ut in philosophia prima demonstraverimus, quæ facile absque demonstratione concedunt omnes ac ideo ipse *Euclides*, demonstrator rigidissimus, sumit, quamvis facile præviderenus, fore bene multos, quibus nugari videamur, propterea quod nondum prospiciant utilitatem, quam nos reipsa experti sumus, & quæ ex secuturis disciplinis magis elucescet, immo quam experientur omnes, quotquot intellectum purum excolent summam in cognitione rerum evidentiam consecuturi. Non moramur aliorum judicia, quamdiu nobis veri ac recti conscii sumus. Ceterum vel ex his ipsis a nobis allatis exemplis patet, intellectum purum non esse figmentum Mathematicorum, quemadmodum memini objici ab iis, qui nullam ejus notionem habent imaginibus nimium addicti, immo partem facultatis cognoscendi superiorem ab inferiori non satis distinguunt.

§. 315.

Cur intellectus noster nunquam prorsus purus.

Quoniam nos notionum nostrarum analysin in iis terminare solemus, quæ ope sensuum clare quidem, attamen confuse percipimus; *intellectus* a sensu atque imaginatione nunquam liber est, consequenter *nec unquam prorsus purus est* (§. 314).

Facti probatio ab experientia pendet. Non igitur opus est, quam ut notiones nostras excutiamus. Omnium vero optime hoc intelligitur, si disciplinæ nostro more in systemata inter se connexa redigantur. Quodsi enim vi citationum notionem aliquam resolvamus, donec perveniamus ad eas, quæ non amplius resolvuntur in alias; extemplo apparet, utrum notiones istæ, quas tanquam primitivas spectamus, contineant quidpiam nonnisi confuse perceptum, atque claritatem ab imaginibus trahant, nec ne. Quodsi phænomena mundi materialis seu visibilis, ex notione elementorum seu substantiarum simplicium, quæ mundum quendam invisibilem constituunt, a priori deducere valeremus; cum sic cognitionem universi ab imaginibus separaremus, illustre cogni-

gnitionis ad intellectum purum spectantis exemplum haberemus, quod ad cognitionem mundi divinam aliquanto propius accederet, quemadmodum ex Theologia naturali manifestum evadet.

§. 316.

Notio intellectus, quam dedimus, communi usui loquendi non contrariatur; inconstantiæ tamen loquendi contraria. Non ignotum est vulgo brutis tribui sensum atque imaginationem; denegari autem intellectum. Ad intellectum igitur referri debet cognitio, quæ ab ideis sensualibus atque phantasmatis distincta est. Sensuales ideæ atque phantasmata sunt illæ rerum imagines, quibus confuse repræsentantur cognoscibilia, quod satis in nobismetipsis experimur, modo ad sensationes nostras (§. 95), quibus res præsentes percipimus (§. 59. 65) & perceptiones rerum absentium, quas habemus, attendamus (§. 92. 93). Ad intellectum igitur pertinet distincta rerum perceptio. Quamobrem intellectus definiri debet per facultatem res distincte repræsentandi, quemadmodum fecimus (§. 275). Quare cum usum loquendi observet, qui vocibus seu terminis eas tribuit notiones, quibus res repræsentantur iis in communi sermone indigitatæ (§. 139 *Log.*); notio nostra intellectus communi usui loquendi non contrariatur.

Notio intellectus an usui loquendi conveniat.

Enimvero nemo ignorat, sæpissime intellectus vocabulum sumi pro facultate cognoscendi omni, quocunque modo cognoscibile nobis repræsentemus, sive confuse, sive distincte: quo in significatu etiam sensum atque imaginationem, seu totam facultatis cognoscendi partem inferiorem sub eadem complectimur. Quare cum vocabulum intellectus communi loquendi usu nunc sumatur pro sola facultate cognoscibilia distincte repræsentandi in sensu strictiori; nunc pro omni facultate cognoscendi in sensu latiori: communis usus loquendi inconstans est. Quoniam vero nos vocabulo intellectus fixum tribuimus significatum, a quo ut recedatur nefas existimamus

(§. 143

(§. 143 *Disc. prælim.*); notio nostra intellectus inconstantiæ loquendi contrariatur.

In notione igitur intellectus determinanda observavimus leges methodi. A recepto enim vocabuli hujus significatu non recedimus (§. 142 *Disc. prælim.*); idem tamen in eodem significatu constanter adhibemus (§. 143 *Disc. prælim.*).

§. 317.

Cognitionis universalis definitio. *Cognitio universalis* dicitur, quæ constat notionibus universalibus.

Quænam notiones sint universales, alibi dudum docuimus (§. 54 *Log.*).

§. 318.

Quænam ad eam referantur. Quoniam notiones generum & specierum sunt universales (§. 54 *Log.*), & propositionibus universalibus respondentes notiones (§. 520 *Log.*) non minus universales esse intelliguntur; *Notiones generum & specierum atque propositionum universales ad cognitionem universalem spectant.*

Ita in Elementis Geometriæ traditur cognitio universalis. Etenim in iis non occurrunt nisi definitiones generum ac specierum atque propositiones universales. Quicquid igitur in Elementis Geometriæ occurrit; ad cognitionem magnitudinis universalem spectat. Immo disciplinæ in universum omnes cognitionem rerum universalem nobis offerunt.

§. 319.

Cognitionis singularis definitio. *Cognitio singularis* dicitur, quæ universalis non est, aut, si mavis, quæ constat notionibus individuorum.

Entis universalis & singularis differentiam, quæ hic supponitur, alibi jam a nobis explicata fuit (§. 225 & seqq. *Ontol.*).

§. 320.

Quænam ad eam referantur. Quoniam facta hominum atque naturæ, quæ actu contingunt vel olim contigere, omnimode determinata (§. 226 *Ontol.*); adeoque indivdua sunt (§. 227 *Ontol.*); *factorum tam hominum, quam naturæ actu contingentium cognitio singularis est* (§. 319).

Facta

Facta hominum & naturæ recensentur in historie; illa quidem in historia simpliciter sic dicta, hæc vero in historia naturali. Cognitionem adeo singularem historia nobis offert.

§. 321.

Cognitio particularis est, quæ notionibus particularibus constat. Dicitur autem *Notio particularis*, qua ea repræsentantur, quæ quibusdam individuis ad idem genus, vel eandem speciem referendis communia sunt. *Cognitionis particularis definitio.*

Condimus definitionem notionis particularis ad imitationem definitionis, quam de universali notione dedimus (§. 54 *Log.*).

§. 322.

Quoniam igitur omni propositioni (§. 520. 521 *Log.*), adeoque & particulari, notio quædam respondet; quæ propositioni particulari respondet notio, & ipsa particularis intelligitur. *Ad cognitionem* itaque *particularem propositiones particulares spectant.* *Quænam ad eam referantur.*

Propositiones particulares nullum sibi locum vendicare videntur in disciplinis. Neque enim ad historiam referri possunt, quæ singulares tradit propositiones ac notiones individuorum: neque ad scientiam spectant, utpote quæ universalis est. Quamobrem adhuc ostendendum est, quemnam usum habeat cognitio particularis & ubi eadem tradenda.

§. 323.

Si notio subjecti, sub qua prædicatum ei convenit, sufficienter determinari nequit; propositiones particulares condendæ sunt. Etenim si notio subjecti, sub qua prædicatum ei convenit, sufficienter determinari nequit, cum posita determinatione subjecti ponatur quoque prædicatum sub eadem eidem tribuendum (§. 131 *Ontol.*); ignoratur utique, quandonam individuo sub dato genere, vel data specie contento prædicatum tribui debeat, consequenter individua ista sub notione quadam universali, tanquam genere quodam accidentali, hoc est, ex determinationibus accidentalibus ad imitationem generum ex deter- *Propositiones quando particulares condendæ.*

determinationibus essentialibus constitutorum formato, comprehendi nequeunt. Quamobrem fieri nequit, ut propositio universalis condatur (§. 242 *Log.*). Quoniam itaque subjectum propositionis terminus communis est, species nempe vel genus; prædicatum vero nonnisi sub quibusdam determinationibus accidentalibus definitioni generis, vel speciei superaccedentibus convenit, quæ cum ignorentur non constat, quænam sint illa individua, quibus simul sumtis prædicatum istud tribui debeat; propositio nonnisi particularis condi potest (§. 243 *Log.*).

Exempla occurrunt in superioribus (§. 182 & seqq.). Observamus alios pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoscendi sibi comparare; alios paucioribus actibus iteratis ad id opus habere (§. 182). Enimvero non observamus simul determinationes in subjecto prærequisitas, ut vel pluribus, vel paucioribus actibus repetitis istam facilitatem sibi comparet. Quamobrem fieri nequit, ut duo quasi genera hominum, aut, si mavis, duas quasi species eorundem constituamus, ex quorum notionibus deducatur facilitas ideas reproducendi reproductasque recognoscendi vel pluribus, vel paucioribus actibus iterandis tanquam prædicatum, consequenter nec propositiones duæ universales formari possunt, quæ sint determinatæ, & in quibus prædicatum unumquodque assignetur suo subjecto, cui convenit. Quoniam itaque tantummodo constat, esse quædam hominum individua, quibus facilitas ideas reproducendi & reproductas recognoscendi paucioribus actibus iteratis comparatur; esse etiam quædam, quibus eadem pluribus actibus iteratis acquiritur; propositiones omnino condere non licet nisi has particulares: *Quidam homines paucioribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi reproductasque recognoscendi sibi comparant* & *Quidam homines pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi reproductasque recognoscendi sibi comparant.* Idem eodem modo patet in exemplis centenis aliis, cum propositiones indeterminatæ multo frequentiores sint determinatis.

§. 324.

Propositionum particularium locus.

Propositionibus particularibus in doctrina probabilium locus est. Etenim si propositio particularis est, quædam saltem deter-

determinationes nobis perſpectæ ſunt, ob quas prædicatum ſubjecto tribuendum, non vero omnes (§. 243 *Log.*). V. gr. novimus ſaltem ſubjectum ad hoc genus, vel hanc ſpeciem referri debere, non autem perſpectas habemus determinationes accidentales, quæ determinationibus eſſentialibus, quibus genus vel ſpecies conſtituitur (§. 247 *Ontol.*), ſuperaccedere debent, ut prædicatum eidem tribui poſſit, vel, ſi quæ etiam determinationes accidentales ad hoc requiſitæ adſint, non tamen omnes perſpectæ ſint, cum alias propoſitio foret univerſalis (§. 242 *Log.*). Quare cum in propoſitionibus hypotheticis requiſita ad veritatem ſint definitio atque conditio adjecta, ſeu definitio atque determinatio ſubjecti (§. 584 *Log.*), qua nempe ejus ſtatus determinatur, in quo prædicatum ei tribui poteſt (§. 228 *Log.*); propoſitio autem tantummodo probabilis ſit, ſi prædicatum ſubjecto tribuitur ob quædam requiſita ad veritatem (§. 578 *Log.*); propoſitionum quoque particularium uſus eſſe nequit, niſi ubi probabilia admittuntur, adeoque in doctrina probabilium locus iisdem eſt.

Quando itaque doctria probabilium magis excoletur, propoſitionum quoque particularium uſus magis eluceſcet.

CAPUT III.

De tribus intellectus operationibus in ſpecie.

§. 325.

TRes *ſunt intellectus operationes* (quas vulgo *mentis operationes* vocamus); *quibus circa cognoſcibilia verſamur, notio cum ſimplici apprehenſione, judicium & diſcurſus.* Propoſitionem hanc jam demonſtravimus in Logica (§. 52), quam demonſtrationem ibidem vide. *Numerus operationum intellectus.*

Doctrina de operationibus intellectus ad Psychologiam spectat in qua propria ejus sedes est. Quoniam tamen in Logica docetur, quomodo operationibus mentis sit utendum ad veritatem investigandam & inventam ab aliis agnoscendam; quædam de operationibus mentis erant præmittenda, ne deessent principia, unde regulæ logicæ demonstrarentur. Atque ideo capite quodam integro de tribus mentis operationibus in genere ea proposuimus, quæ in Psychologia tradenda fuerant. Quoniam tamen hic denuo proponere non libet, quæ ibidem legi possunt; talia nunc potius persequemur, quæ ibidem dicta non sunt, nisi quatenus quædam repeti consultum videtur, quod ex anterioribus ulterior quædam lux iisdem affundi possit.

§. 326.

Prima intellectus operatio in cognitione intuitiva.

Si in cognitione intuitiva acquiescimus, prima intellectus operatio absolvitur, dum in ideis duorum vel plurium individuorum simul nobis occurrentibus ad ea successive attentionem dirigimus, quæ in iisdem eadem sunt. Dum enim attentionem nostram successive dirigimus ad ea, quæ in ideis duorum vel plurium individuorum simul nobis occurrentibus eadem sunt; magis nobis conscii sumus, quod jam in pluribus eadem percipiamus, quam quod percipiamus alia (§. 235 & 237), atque adeo operatione intellectus ea a subjectis, quibus insunt, quasi separamus. Distincte igitur percipimus, quæ ad genus vel speciem illarum rerum pertinent (§. 38. 283), consequenter genera & species nobis distincte repræsentamus (§. 24). Quare cum generum & specierum repræsentatio sit notio (§. 49), distincta autem notio intellectus operatio sit (§. 275) eaque prima (§. 53 *Log.*); si in cognitione intuitiva acquiescimus, prima mentis operatio absolvitur, dum in ideis duorum, vel plurium individuorum simul nobis occurrentibus ad ea successive attentionem dirigimus, quæ in iisdem eadem sunt.

Hoc modo patet, quomodo nobis genera & species rerum in universali repræsentare debeamus. Quod alius non detur modus in cognitione intuitiva genera & species rerum repræsentandi, ex eo intelligitur, quod universalia, seu genera & species non existant nisi in singularibus

ribus (§. 56 *Log.*) & ad notionem entis in universali non pertineant nisi determinationes intrinsecæ pluribus singularibus, seu individuis communes (§. 230 *Ontol.*). Ponamus e. gr. duas arbores, cerasum atque prunum, oculis nostris una objici, ita ut utramque uno intuitu comprehendere valeamus. Quodsi jam attentionem nostram ad folia utriusque arboris simul dirigimus; nobis conscii sumus, nos in utraque percipere folia, & magis quidem conscii sumus, quam quod alia vel in iisdem arboribus, vel extra eas una percipiamus. Quodsi jam porro attentionem nostram promovemus ad surculos in utraque arbore simul; eorundem eodem prorsus modo conscii nobis sumus. Et idem tenendum est de ramis atque truncis. Hac ratione absque omni vocabulorum vel aliorum signorum usu ea nobis distincte repræsentamus, quæ arboribus communia sunt, atque adeo notionem hujus generis ingrediuntur, quod arboris nomine indigitamus. Atque ita simul intelligitur, quid sit mente separare ea, quæ individuis communia sunt. Neque vero utilitate sua caret nosse, quomodo in cognitione intuitiva prima intellectus operatio sese exerat, quoniam notionibus generum atque specierum claritas affunditur, si cognitio intuitiva cum symbolica conjungatur.

§. 327.

Si notionem generis, vel speciei alicujus nobis jam acquisivimus, prima mentis operatio circa istud genus, vel speciem istam posthac absolvitur, si in idea unius individui ad ea successive attentionem promoves, quæ pluribus communia deprehensa fuisse meministi. Quodsi enim notionem generis vel speciei alicujus nobis jam acquisivimus; illud in universali nobis repræsentare valemus (§. 49) & quia operatione intellectus distincte idem repræsentatur (§. 275), quæ ad notionem generis ac speciei spectant, tanquam sigillatim enunciabilia (§. 281), distinguere valemus (§. 38). Quamobrem cum notionem generis ac speciei tibi acquisiveris, dum in ideis duorum vel plurium individuorum ad ea successive attentionem direxisti, quæ in iisdem eadem sunt (§. 326): ubi in objecto aliquo ad genus istud, vel speciem istam pertinente ea intueris, quæ ad notionem generis vel speciei spectant, actuum quoque mentis tibi conscius evadis, qui-

Modus universalia intuitive cognoscendi, qua ante jam cognita fuerant.

bus ea a subjectis pluribus tanquam communia separasti (§. 104). Quamobrem cum ea tanquam communia recognoscas (§. 173); genus posthac vel speciem tibi repræsentare, consequenter primam intellectus operationem, quæ notio (§. 53 *Log.*), adeoque rei in universali repræsentatio est (§. 49), absolvimus in cognitione intuitiva, si in idea unius individui successive attentionem ad ea promovemus, quæ pluribus communia a nobis deprehensa fuisse meminimus (§. 126).

Videmus adeo genera ac species nobis jam cognita facilius in cognitione intuitiva repræsentari posse, quam si nondum cognita fuerint. Eadem vero est propositionis præsentis utilitas, quæ alterius. Inprimis juvat intueri ideam rei ipsius, ubi notionem ejus distinctam alteri communicare tenemur: id quod non modo attentionem nostram ad ea, quæ loquimur, conservat; verum etiam adjumento est, ne quid oblivioni tradamus, quod ad notionem rei distinctam requirebatur.

§. 328.

Prima mentis operatio in cognitione intuitiva

In cognitione symbolica prima mentis operatio absolvitur recensione vocabulorum, vel aliorum signorum, quibus ea indigitantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur. Etenim in cognitione symbolica tantummodo verbis enunciamus, quæ in ideis continentur, vel aliis signis eadem repræsentamus, ideas vero ipsas verbis aut signis aliis indigitatas non intuemur (§. 289). Quare cum in cognitione intuitiva prima mentis operatio absolvatur, si attentionem successive in idea rei ad ea dirigimus, quæ notionem distinctam generis vel speciei ingrediuntur (§. 326. 327), singula autem hæc enunciabilia sint (§. 281), adeoque vocabulis, vel signis aliis indigitari possint (§. 280); in cognitione symbolica prima mentis operatio absolvi debet recensione vocabulorum, vel repræsentatione aliorum signorum, quibus ea denotantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur.

Ita prima mentis operatio in cognitione symbolica arboris absolvitur, si dicimus vegetabile, quod ex trunco, ramis, surculis & foliis constat: etenim sigillatim recensemus verba, quibus ea indigitantur,

quæ

quæ in arboribus tanquam communia distinguimus, consequenter quæ notionem arboris in genere, quatenus distincta est, ingrediuntur. Non autem jam nobis quæstio est, utrum notio distincta sit completa atque determinata, atque oratione ista talis notio significetur, ut hæc definitionis loco inservire possit (§. 152 *Log.*). Sufficit enim hic ea sigillatim enunciari, quæ mente ab idea rei separantur, dum distincte nobis genus vel speciem repræsentare conamur. Pendet enim cognitio symbolica ab intuitiva, quam supponit & ad quam refertur. Quicquid igitur huic deest, idem etiam illi deesse debet.

§. 329.

Quoniam vocabula sunt signa nostrarum perceptionum, vel rerum per eas repræsentatarum (§. 271); dum verba recensemus, quibus ea indigitantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur, ea singula ad perceptiones rerum in cognitione intuitiva locum habentes referre tenemur, etsi ad notionem eidem respondentem non attendamus, quod eadem ex crebro usu satis intelligere arbitremur (§. 132 *Log.*). Quamobrem *operatio intellectus prima in cognitione symbolica præsupponit operationem ejusdem primam in intuitiva* (§. 326 & seqq.). ***Dependentia cognitionis symbolicæ ab intuitiva in prima mentis operatione.***

Hæc probe notanda sunt, ne demus sine mente sonos, nobisque persuadeamus, nos notionem rei habere, dum vocabula recensere valemus, etsi *cognitionem symbolicam ad intuitivam reducere* minime valeamus: quæ reductio in eo consistit, ut ideam alicujus individui in nobis excitemus, sive sensuum, sive imaginationis ope, ac attentio nostra successive ad ea dirigatur, quæ in re percepta insunt, atque deinde vocabula ad eadem referantur, prout singulis vi significatus, quem obtinent alias, subinde etiam vi etymologiæ ac compositionis, denotandis apta deprehenduntur, quatenus scilicet in etymologia vel compositione ratio denominandi latet, ad rem vocabulo denotatam manducens, nisi ipsimet vocabula ad ea significanda in cognitione intuitiva transtulerimus atque hujus facti meminerimus. Dedimus exemplum reductionis hujus luculentum in Horis subsecivis A. 1730 Trim. Vern. num. II. ubi definitionem justitiæ *Ulpiani* a cognitione symbolica ad intuitivam reduximus. Immo exempli quoque loco ibidem esse possunt, quæ de notionibus justitiæ commutativæ ac distributivæ diximus. Nimirum ingens interpretationis subsidium in reductione cognitionis symbolicæ

ad

ad intuitivam consistit, ut adeo non inanem operam sumat, qui differentiam cognitionis utriusque ac dependentiam symbolicæ ab intuitiva intimius perspicere conatur.

§. 330.

Definitio primæ operationis intellectus.

Prima intellectus operatio est plurium in re una sigillatim facta repræsentatio. Etenim in cognitione intuitiva præsens nobis est rei idea (§. 326. 327) adeoque nobis rem istam repræsentamus (§. 48). Jam vero in idea nostram attentionem successive dirigimus ad ea, quæ pluribus individuis communia vel intuemur (§. 326), vel meminimus (§. 327), consequenter nobis conscii sumus, quod hæc potius percipiamus, quæ rei insunt, quam rem ipsam (§. 235. 237), adeoque ea, quæ in re distinguuntur, sigillatim nobis repræsentamus (§. 24). Est igitur in cognitione intuitiva prima intellectus operatio plurium in re una sigillatim facta repræsentatio.

Jam in cognitione symbolica verbis enunciamus, quæ in ideis continentur, vel aliis signis eadem repræsentamus (§. 289). Quamobrem cum in cognitione intuitiva prima mentis operatione plura in re una sigillatim nobis repræsentemus *per demonstrata*; in cognitione symbolica, quæ recensione vocabulorum vel aliorum signorum absolvitur, quibus ea indigitantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur (§. 328), sigillatim quoque plura in re una prima mentis operatione symbolice repræsentantur.

Propositio præsens vicem definitionis primæ intellectus operationis, quæ distincta notio est, subire valet. Neque id quenquam turbare debet, quod eandem demonstremus: etenim definitiones nominales tamdiu absque demonstratione sumuntur, quamdiu nil quicquam aliud significatur, quam nos hoc vocabulo indigitare velle ens, cui hæ determinationes simul sumtæ insunt, parum solliciti, utrum ista eidem enti simul inesse possint, nec ne. Enimvero quamprimum aliquid affirmamus, veluti quod determinationes istæ simul eidem enti inesse possint, vel quod quid insit rei jam aliter definitæ, etsi hoc ad eandem definiendam sufficiat, vel etiam insit rei confuse saltem perceptæ certoque nomine denominatæ; pro-

probatione utique opus est. Nostri enim arbitrii est, num quid hoc potius, quam alio nomine compellare velimus, ut absurdus foret qui probationem requireret; ast arbitrii nostri non est, ut quædam simul eidem subjecto inesse, vel una cum aliis inesse possint. Utrumque igitur probandum.

§. 331.

Prima intellectus operatione repræsentantur ea, quæ rei cuidam insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa. Prima mentis operatione plura in re una sigillatim repræsentantur (§. 331). Quare cum per se pateat, ea cum inter se, tum a re ipsa differre, quæ sigillatim repræsentari possunt; prima intellectus operatione ea, quæ rei cuidam insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa repræsentantur. *Primæ operationis intellectus limites.*

Si operationes intellectus accurate distinguere velimus; limites unicuique assignandi sunt, ne ad diversas operationes spectantia confundantur. Limites primæ operationi constituit propositio præsens, ultra quos non progreditur. Inde enim statim fit transitus ad secundam, ubi intellectus ulterius progredi voluerit: quemadmodum ex sequentibus patebit.

§. 332.

Facultas in uno multa distinguendi dicitur *Acumen*. *Quo plura igitur quis in objecto aliquo distinguere valet, eo acutior est altero*: ut adeo *Gradus acuminis dentur*. Etenim alios plura in objecto aliquo distinguere valere, alios pauciora, quotidie experimur. *Acuminis definitio.*

In acumine æstimando cognitio intuitiva a symbolica probe discernenda. Fieri enim potest, ut quis sit acutior altero, etsi pauciora enunciare possit, quam alter, ob defectum vocabulorum, vel ignorantiam eorundem. Sive enim adhuc desit vocabulum, sive idem ignoretur, fieri non potest, ut quod attentione in id conversa sigillatim percipimus enunciemus (§. 280). Ubi vocabulum adhuc deest ad rem quandam indigitandam; non omnes in novis excogitandis sunt audaces.

§. 333.

Acumen successive exercitatione perficitur, seu, Gradus acuminis exercitatione comparantur. Acumen enim consistit in *Gradus acuminis comparandi modus.*

in facultate multa in uno distinguendi (§. 332). Quare cum per primam intellectus operationem repræsententur ea, quæ rei cuidam insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa (§. 331), adeoque a se invicem distinguantur in re percepta; id vero fiat, attentione nostra successive ad ea, quæ rei perceptæ insunt, directa (§. 326); non alio modo acumen comparatur, quam quo attentionem acquirimus, sine qua ipsum esse nequit *per demonstrata*. Enimvero attentionem ejusque diversos gradus exercitatione comparari constat (§. 248). Quamobrem acumen etiam exercitatione comparari debere apparet.

Patet idem a posteriori. Etenim unusquisque, modo ad seipsum attentus fuerit & pristinorum memoriam tenaciter servaverit, in seipso experietur, acumen suum successive incrementa capere, si in eo exercendo continui fuerimus. Domesticam hic allegare possum experientiam, qui, cum toties per tantum temporis intervallum eadem docuerim, in docendo autem spreto scripturæ subsidio, nec memoriæ implorato auxilio, attentionem omnem in ideas rerum lucidas aut earum vicaria repræsentamina convertam eandemque successive beneficio regularum methodi aliorumque principiorum psychologicorum atque artificiorum heuristicorum in ea dirigam, quæ in ideis istis continentur, satis superque successiva acuminis incrementa animadverti.

Ex iis, quæ pro acumine per exercitationem comparando in medium adduxi, intelligitur, præter attentionem plura adhuc in idem influere, quæ nonnisi exercitatione comparantur. Sed ea demum ex sequentibus patebunt & in philosophia morali excutientur, ubi de mediis acuminis comparandi acturi sumus.

§. 334.

Scala generum & abstractorum. *Genera superiora sunt magis abstracta inferioribus & datur quædam scala generum, adeoque & abstractorum, in qua continuo ad magis superiora, adeoque & magis abstracta, ascenditur.* Species enim sunt similitudo entium singularium, sive individi-

dividuorum (*§.* 233 *Ontol.*), genera similitudo specierum (*§.* 234 *Ontol.*) & genera superiora similitudo inferiorum (*§. cit.*). Quare cum specierum & generum notiones formentur per abstractionem (*§.* 283); species ab individuis, genera a speciebus, genera superiora a proxime inferioribus continuo abstrahuntur. Species adeo primum, quod abstrahitur; genera abstrahuntur ab eo, quod abstractum fuit, adeoque magis abstracta sunt speciebus. Et eodem modo ostenditur, genera superiora esse continuo magis abstracta proxime inferioribus.

Quoniam itaque species sunt primum, quod abstrahitur, ideo abstractorum primam classem constituunt. Quia a speciebus abstrahuntur genera, hoc est, ab iis, quæ in prima abstractorum classe collocantur, adeoque abstracta sunt ab abstractis; cum modus abstrahendi differat a priori, qui speciebus convenit, peculiarem omnium abstractorum classem constituunt, adeoque secundam. Eodem modo patet, quæ abstrahuntur ab abstractis in secunda classe collocatis, constituere classem tertiam & ita porro, quousque progredi licet. Nascitur adeo quædam abstractorum scala, a qua ab individuis ascendimus ad abstracta & inde continuo a minus abstractis, ad magis abstracta, atque a generibus inferioribus ad superiora.

Hæc scala generum & abstractorum maximæ foret utilitatis, modo eam accuratam haberemus. *Aristoteles* hanc esse voluit scalam prædicamentorum. Facile autem apparet, quæ hic dicuntur, cum categoriis *Aristotelicis* conferenti, quanto eædem intervallo ab hac scala distent. Quodsi disciplinæ in universum omnes in systema veri nominis fuerint reductæ, ut notionum analysis magis redigatur in potestatem nostram; de scala hac condenda & successive magis magisque perficienda cogitare licebit. Neque enim res tam ardua levi opera perfici potest. Data autem hac scala magis in potestate erit ars illa characteristica combinatoria, de qua tam magnifica capite superiori demonstravimus. Patebit nimirum, quomodo per determinationes primitivas, quales sunt, quæ in philosophia prima sumuntur, prodeant derivativæ, & his continuo aliæ ulteriores: id quod perspectum atque cognitum in arte ista supponitur.

§. 335.

Gradus acuminis. Quoniam vi acuminis in uno multa distinguimus (§. 332), adeoque ad abstractiones eodem maxime opus habemus (§. 282); pro diversis gradibus in scala abstractorum variat acumen (§. 334); consequenter *Acumen admittit diversos gradus pro diversis gradibus abstractorum.*

Nimirum quo quis generaliora seu universaliora in re percepta perspicit, eo acutior est. Æstimationem vero recipiunt gradus acuminis ex scala abstractorum.

§. 336.

Acumen pervidendi abstracta in concretis. Acumen, quo perspicimus universalia, præsertim in scala generum seu abstractorum altiora, in singularibus, dicimus *Acumen pervidendi abstracta in concretis.*

Denominationi huic inest veritas, ita ut si termini simplices explicentur, quæ complexum ingrediuntur, prodeat notio termino complexo respondens. Singularibus enim universalia insunt, variis gradibus scalæ abstractorum respondentia, & concretum dicitur subjectum, cui illa inexistunt (§. 110 *Log.*). Qui vero illa ab hoc actu mentis separare novit, is abstracta, quæ concreto insunt, pervidet. Mentionem hujus acuminis injeci in philosophia prima (*not.* §. 450): in qua etiam (*not.* §. 490) monui, quo auxilio indigeat istud acumen & quantæ utilitatis sit in veritatibus arduis ac principiis fœcundissimis ex rebus maxime obviis eruendis. Quodsi philosophi hoc acumine usi fuissent, dudum certiora, fœcundiora & utiliora in disciplinis tradidissent. Utile inprimis hoc acumen est in philosophia ad sensum communem reducenda, de qua reductione jam alias diximus (*not.* §. 125).

§. 337.

Auxilium istius acuminis. Quoniam notiones ontologicæ, utpote enti in genere convenientes (§. 1 *Ontol.*), talia repræsentant, quæ entibus in universum omnibus communia sunt, adeoque in scala abstractorum suprema occupant loca (§. 334); *notiones ontologicæ dirigunt attentionem ad universalia, quæ rebus insunt, & alias attentioni nostræ sese facile subducerent,* consequenter *juvant acumen pervidendi abstracta in concretis.*

Miri-

Mirifice hæc propositio illustratur per ea, quæ de notionibus directricibus disserui in Horis subsecivis A. 1729 Trim. Vern. num. IV. Ibi enim potissimum ostendi, quomodo notiones ontologicæ vicem directricium subeant. Neque enim negandum est, alias quoque notiones generales esse directrices, cum in eas quadret harum definitio.

§. 338.

Ulteriora auxilia. Quoniam etiam in aliis disciplinis traduntur notiones generales, quæ certis quibusdam entibus communia sunt, veluti in Physica, communia meteoris, metallis, vegetabilibus; in Moralibus virtuti omni tam intellectuali, quam morali, aut etiam omni intellectuali, morali omni; eodem, quo ante (§. 337) modo patet, *notiones generales in disciplinis dirigere attentionem ad universalia, quæ certis quibusdam singularibus*, veluti meteoris, metallis, vegetabilibus, aut virtuti cuidam tam intellectuali, quam morali, *insunt, & alias attentioni nostræ sese facile subducerent*, consequenter *notiones generales in omni disciplina juvant acumen pervidendi abstracta in concretis.*

Dici non potest, quantum juvent notiones universales, quas disciplinæ fœcundas offerunt, acumen nostrum, de quo jam nobis sermo est, si sæpius ad singularia obvia applicentur. Hac enim applicatione opus est, quod omne acumen exercitatione perficiatur (§. 333). Neque vero existimandum est, quod beneficio illarum notionum tantummodo in singularibus perspiciamus, quæ in notione ista generali continentur: etenim acumen extenditur quoque ad alia universalia, quæ simul insunt, & attentionem nostram subterfugissent, nisi jam beneficio notionis generalis nobis perspectæ in singulari hoc quæsivissemus, quæ in eadem continentur. Immo ita successive augetur acumen, ut etiam absque istis notionibus ad universalia in singularibus istis nondum nobis animadversa perspiciamus.

§. 339.

Analysis notionum. *Analysis notionum* dicitur, qua notio rei resolvitur in notiones eorum, quæ ipsas ingrediuntur, & notiones horum singulæ denuo in alias simpliciores ac ita porro, quantum datur.

Quæ rebus insunt, vel insunt tanquam partes, ex quibus componuntur; vel insunt tanquam diversa, etiam in indivisibili. In priori casu partes majores continuo resolvuntur in minores; in posteriori discernuntur quantitates ac relationes diversæ, & in his denuo distinguntur, quæ tanquam diversa concipi possunt. In rebus corporeis, præsertim organicis, partes differunt qualitatibus, quantitate ac relationibus atque adeo posterior analysis cum priori conjungenda. Quodsi disciplinæ in universum omnes in systemata inter se connexa fuerint redacta; hæc analysis & clarior, & magis in potestate erit. Apparet hoc ex Logica Germanico idiomate edita, ubi exempla notionum adæquatarum, quales hac analysi prodeunt (§. 96 *Log.*), dare licuit provocando ad disciplinas ceteras eodem idiomate evulgatas ac ostendendo, quomodo ea, quæ ingrediuntur definitionem rei, definiantur in anterioribus, & quæ has definitiones ingrediuntur, denuo definiantur vel in anterioribus ejusdem disciplinæ, vel in disciplinis anterioribus.

§. 340.

Profunditatis intellectus definitio.

Profunditas intellectus dicitur facultas notiones distinctas in alias simpliciores continuo resolvendi, prouti scilicet analysis notionum requirit. Quamobrem *intellectus tanto profundior, quo longius in analysi notionum progredi quis potest.*

Apparet adeo, quod, si disciplinæ in systemata inter se connexa redigantur, eo ipso intellectus reddatur profundus. Vix enim aliquam ideam lucidam habemus profunditatis intellectus, nisi disciplinas systematice pertractatas excutere nobis datum fuerit. Ut adeo appareat necessitas pariter ac utilitas disciplinas in istiusmodi systemata redigendi. Et jam intelligere licet, cur omne nostrum tempus, quod ab aliis negotiis nobis vacat, in disciplinis mathematicis ac philosophicis in istiusmodi systemata compingendis collocemus. Neque enim exigui momenti censeri debet profunditas intellectus, quemadmodum in Moralibus luculentius ostendetur.

§. 341.

Gradus istius profunditatis quomodo æstimantur.

Gradus profunditatis intellectus æstimantur ex gradibus notionum adæquatarum. Intellectus enim tanto profundior est, quo longius in analysi notionum progredi potest (§. 340), consequenter quo longius notiones eorum, quæ notionem

nem rei cujusdam distinctam ingrediuntur, in alias simpliciores resolvere valet (§. 339), adeoque quo magis notiones insunt adæquatæ (§. 95 *Log.*). Quare cum prima resolutio notionis distinctæ in notiones distinctas notarum sit primus gradus notionis adæquatæ; secunda resolutio notionum distinctarum notarum, quæ datam notionem ingrediuntur, in notiones distinctas notarum, quæ illas ulterius ingrediuntur, constituat gradum secundum notionis adæquatæ & ita porro, donec perveniatur ad notiones irresolubiles (§. 96 *Log.*); primus quoque gradus profunditatis intellectus esse debet, qua is pertingit ad primum gradum notionis adæquatæ; secundus gradus profunditatis intellectus esse debet, qua is pertingit ad secundum gradum notionis adæquatæ & ita porro. Gradus igitur profunditatis intellectus æstimantur ex gradibus notionum adæquatarum.

Hinc luculentius apparet, quod intellectus profunditatem difficulter consequi, multo minus profunditatem æstimare liceat, nisi disciplinis in systemata inter se connexa redactis operam indefessam navaveris. Hinc sane Mathematici consequuntur profunditatem intellectus. Notandum tamen, quod in disciplinis pertractandis incipiamus a notionibus simplicioribus & continuo progrediamur ad alias, quas eædem ingrediuntur, consequenter contraria via ad notiones adæquatas perveniamus, quam qua in earum analysi procedere solemus. Ponamus e. gr. tibi esse tertium gradum profunditatis, habebis itaque notionem adæquatam tertii gradus. Dum eam tibi in disciplinis acquisivisti, a gradu tertio incipiens ad secundum & inde porro ad primum progressus es. Forsan consultius tibi videbitur, inverso ordine numerare gradus, ita ut primus gradus constituatur in resolutione notionum in irresolubiles, a quibus discendi initium fit in disciplinis. Enimvero duplex obstat ratio, quo minus id fiat. Etenim non in omni casu ad notiones irresolubiles perveniri potest, immo nec ad tales, quæ pro irresolubilibus haberi possunt, ut adeo ultimus quidam gradus in analysi constitui non possit, quem ordine inverso appellare liceat primum. Deinde analysis notionum incipit a notis, quæ datam aliquam notionem distinctam ingrediuntur, adeoque

que in analysi hac primus omnino gradus notionis adæquatæ constituendus est in eo, quo notio nostra incipit esse adæquata. Neque enim tum quæstio est, quomodo ad hanc notionem pervenerimus.

§. 342.

Cognitionis symbolicæ in acumine ac profunditate partes.

Cognitione symbolica & acumen, & profunditas intellectus facilitatur atque extenditur. Acumine enim multa distinguimus in uno (§. 322) idemque diversos gradus pro diversitate graduum abstractorum admittit (§. 335). Enimvero si qua ab alio abstrahimus, adeoque & in uno distinguimus (§. 282), eaque vocabulis peculiaribus designamus, abstractiones fiunt magis claræ ac distinctæ (§. 284.). Quamobrem si ea, quæ in re una acumine distinguimus, vocabulis peculiaribus designentur; multo facilius eadem a se invicem distinguere & abstractiones continuare valemus. Acumen igitur usu vocabulorum facilitatur atque extenditur. Enimvero symbolica est cognitio, qua verbis enunciantur, quæ in ideis continentur, atque ideo in iis a se invicem distinguuntur & continuo abstrahuntur (§. 289). Symbolica igitur cognitione acumen intellectus facilitatur atque extenditur.

Profunditas intellectus est facultas notiones distinctas in alias simplices continuo resolvendi (§. 340). Quamobrem profunditatem intellectus facilitant atque extendunt, quæ notiones distinctas juvant. Patet vero *per demonstrata*, notiones usu vocabulorum fieri magis distinctas. Quoniam itaque in cognitione symbolica verbis enunciamus, quæ in rebus contenta a se invicem distinguimus (§. 289); cognitione utique symbolica profunditas intellectus facilitatur atque extenditur.

Propositio præsens tum quoad acumen, tum quoad profunditatem a posteriori quoque confirmatur, cum quilibet utrumque in se ipso idem experiri possit, modo exemplum aliquod acuminis ac profunditatis symbolice expressum sumat, atque singula eo ordine sibi intuitive per ideas exhibere conetur,

quæ

quæ verbis in symbolica repræsentatione indigitantur. Quanta hic sese offerat difficultas intelliget, etiamsi verba attentioni dirigendæ in eam partem, in quam verti debet, inserviant. Quodsi ergo ponamus, nos omni prorsus destitui verborum vel aliorum signorum auxilio; haud difficulter perspiciemus, quod nec acuminis, nec profunditatis eximium quendam gradum consequi detur.

Atque ita apparet indispensabilis vocabulorum ad perceptiones nostras designandas & nexus indissolubilis inter cognitionem intuitivam & symbolicam necessitas. Etenim sublato hoc nexu vix cavebis, ne vocabula sint sine mente soni, ubi symbolicæ cognitioni nimium tribuis, aut non multorum cognitionem acquires, ubi in intuitiva sola hærere volueris. Idem confirmabunt operationes intellectus ceteræ. Quamobrem maximopere suadendum, immo urgendum est, ut & plurima in rebus distinguere atque universalia ab iisdem abstrahere, & quæ distinguimus, quæ abstrahimmus, singula suo proprio nomine efferre discamus. Ita demum præclarum acuminis ac profunditatis gradum a nobis acquiri experiemur.

§. 343.

Actus judicii affirmativi in cognitione intuitiva absolvitur, si ea, quæ tanquam a re diversa spectamus, porro tanquam eidem inexistentia vel ad ea quocunque modo pertinentia consideremus. Istiusmodi actum intellectus dari, per exempla eunti patet. Videmus ferrum ignitum & ignem, qui ipsi inest, tanquam ab eo diversum spectamus, vel dum ferrum minime ignitum simul videmus, aut aliter visum vi imaginationis nobis repræsentamus, vel etiam ignem alias visum imaginatio præsentem sistit (§. 117). Quodsi jam porro ignem tanquam ferro inexistentem in præsente statu consideremus; ferrum ignitum esse judicamus. Similiter si duo intuemur simul objecta juxta se invicem collocata & excessum longitudinis unius tanquam diversum a longitudine communi spectamus, eandem tamen tanquam ad objectum unum spectans consideramus; actus judicii in cognitione intuitiva absolvitur, quando obje-

Actus judicii affirmativi in cognitione intuitiva.

ctum unum altero majus esse judicamus, seu quando affirmamus objectum unum esse altero majus. Nimirum non alia re hic opus est, quam ut ad nosmetipsos attendamus, dum judicamus, observaturi quid in mente contingat, dum vocabula, quibus judicium enunciamus, missa facimus, atque ea deinde comparemus cum illis, quæ de operatione prima intellectus dicta sunt, separaturi quæ ad hanc pertinent: ita enim relinquentur ad actum judicii spectantia, modo in discernendis iis, quæ in mente nostra contingunt, fueris satis acutus. Jam vero actum istum intellectus judicium appellamus, idemque affirmativum (§. 39. 204 *Log.*) atque adeo patet, actum judicii affirmativi in cognitione intuitiva absolvi, si rei tanquam inexistens vel alio quocunque modo ad idem spectans spectemus, quod ab eo tanquam diversum considerabamus.

Vidimus actum notionis terminari in eo, quod ea, quæ rei insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa spectamus. Hunc igitur cum excipiat alter, quo eadem tanquam rei inexistentia, aut ad eam quomodocunque spectantia consideramus, in quo judicium consistit vi propositionis præsentis: ubi notio aut, si mavis, simplex rei apprehensio desinit, ibi judicium incipit. Simplex adeo eorum, quæ rei insunt, vel ad eandem pertinent atque ipsius rei apprehensio est veluti transitus a notione ad judicium: suppono enim rem simpliciter apprehendi, quatenus attentionem tuam in ea defigis. Enimvero ut intelligatur, quid sit considerare aliquid tanquam inexistens vel alio quocunque modo spectans ad alterum, non inconsultum videtur idem clarius explicari, quemadmodum ex superioribus constat, quomodo actu mentis aliquid a re separamus, dum idem tanquam ab ea diversum spectamus (§. 326. 327).

§. 344.

Quando quid ut alteri inexistens vel ad idem spectans consideretur.

Considerare aliquid tanquam alteri inexistens, sive alio modo ad idem spectans idem est ac attentionem suam in inexistentia, aut relatione ejus, quod a re diversum est, ad eandem defigere.

Neque enim rem aliter considerare licet, nisi quatenus attentio nostra circa eandem versatur, ut ejus nobis magis simus conscii, quam aliorum, quæ simul percipiuntur. Unde consideremus aliquid tanquam alteri

alteri inexistens, quatenus efficimus ut hujus inexistentiæ nunc magis nobis simus conscii, quam aliorum, sc. ut nobis conscii simus nos inexistentiam jam percipere, non vero æque conscii simus, quod alia præterea percipiamus.

§. 345.

Si prædicatum subjecto simpliciter repugnet, actus judicii negativi absolvitur, si subjectum tibi repræsentes, cui idem repugnat, & subjectum aliud, cui idem inest, ac id quod alteri inest, consideres tanquam ab eo diversum, idemque referens ad prius consideres tanquam eidem non inexistens, seu tanquam id, quo differt subjectum ab altero. Talem actum intellectus esse possibilem, nemo non quovis momento in seipso experiri potest: quod vero idem is sit, quem judicii negativi nomine compellamus, ita ostenditur. Scilicet in judicio negativo præsentis casus notionem prædicati, quæ subjecto repugnat *per hypoth.* adeoque eidem inesse nequit (§. 310 *Log.*), a notione subjecti separamus. Jam cum notionem subjecti nobis intuitive repræsentare nequeamus, nisi quatenus ad eam pertinentia actu mentis separamus ab idea ejus, aut, si judicium determinatum non est, quatenus ideam subjecti intuemur; subjectum utique nobis sive sensu, sive vi imaginationis repræsentare atq; in idea ejus attentionem nostram defigere tenemur. Similiter quia prædicatum, quod ab eodem removendum, intuitive nobis exhibere nequimus, nisi quatenus ideam alicujus individui, cui inexistit, intuemur & in ea attentionem dirigimus ad id, quod eidem inexistit (§. 327); subjectum quoque nobis repræsentare tenemur, in quo prædicatum istud inest, & attentione in idem directa idem nobis repræsentare debemus tanquam a re, cui inest, diversum (§. 331). Quodsi igitur jam idem refers ad subjectum alterum ipsumque consideres tanquam eidem non inexistens; actu mentis quasi idem separas ab eodem. Atque ita fecisti, quod ad judicium negativum sufficit *per demonstrata.* Actus igitur judicii negativi in cognitione intuitiva hisce absolvitur.

Actus judicii negativi in cognitione symbolica.

Quodsi a posteriori idem cognoscere volueris, eodem modo procedendum est, quo paulo ante in notitiam actuum ad judicium affirmativum requisitorum in cognitione intuitiva pervenimus (§. 343). Nimirum sumendum est exemplum propositionis negativæ atque vocabulis, quibus effertur, remotis attendendum, quid in ideis remaneat iisdem respondens. E. gr. Si judicium negativum fuerit sequens, quod charta non sit ferrea, & misso vocabulo chartæ aliquid in ideis remanere debet, folium chartæ tibi repræsentare atque in hoc phantasma attentionem dirigere debes. Jam si misso vocabulo, quo prædicatum denotatur, nempe ferri, in ideis aliquid remanere debet, laminam quandam ferream tibi repræsentare atque in hoc phantasma non minus attentionem tuam dirigere debes, quam in prius & quidem in eodem in specie in ea, quæ ad ferrum spectant, ut te jam ferrum percipere tibi sis conscius. Quodsi denique judicare debes, chartam non esse ferream, utrumque phantasma inter se conferre atque attentionem tuam in non existentiam ferri in charta dirigere teneris; alias enim in simplici apprehensione chartæ ac ferri quiescis. Patet itaque actum judicii negativi eo modo absolvi, quem in propositione determinavimus.

Actus judicii negativi in cognitione intuitiva difficilior est actu judicii affirmativi. Etenim in casu posteriori id, quod subjecto tribuendum, in ipso subjecto percipitur, aut saltem mediante eo, quod in alio simul percepto percipitur, veluti si effectus quidam subjecto tanquam causæ tribuendus: sed in casu priori id, quod ut non existens alteri considerandum venit, tanquam inexistens uni considerari debet, ut adeo actus judicii negativi supponat actum affirmativi, immo ipsum complectatur. Quamobrem si quis ea, quæ de cognitione intuitiva dicuntur, in se experiri voluerit; is primum experimenta capere debet de actu judicii affirmativi & ubi hic rem bene ac ex voto succedere experitur ad experimenta de actu judicii negativi capienda progredi tenetur. Cognitioni nimirum symbolicæ adsueti difficulter absque vocabulorum usu judicant, immo cum difficile sit judicium in cognitione intuitiva sola,

sola, antequam sermonis usu pollent homines, de rebus sibi obviis vix ac ne vix quidem judicant.

§. 346.

Actus judicii negativi in cognitione intuitiva casus posterior.

Si prædicatum subjecto simpliciter non repugnet, actus judicii negativi absolvitur, si subjectum cui idem non inest, in oppositis casibus tibi repræsentes, in quorum uno prædicatum eidem inest, in altero non inest, ac id, quod uni inest, consideres tanquam diversum ab eo, idemque referens ad prius consideres tanquam eidem non inexistens, seu tanquam id, quo subjectum unum differt ab altero. Quodsi propositionem præsentem cum altera præcedente conferas, differentiam aliam non intercedere animadvertes, nisi quod hic idem subjectum in idea bis ponatur, cum in casu anteriori ponantur duo subjecta diversa. Quamobrem quæ ad probandam propositionem præcedentem in medium adducta sunt, etiam ad præsentem transferri possunt ac debent, ut adeo non opus sit ea denuo huc transcribi.

Quodsi a posteriori idem cognoscere volueris, eodem prorsus modo procedendum est, quo in casu anteriori procedendum esse docuimus, hac sola differentia adhibita, quam intercedere inter propositionum casus modo annotavimus. E. gr. Si judicium negativum fuerit sequens, quod charta non sit alba, folium chartæ albæ & folia chartæ non albæ, sed diversis coloribus tincta tibi repræsentare, atque tum in colorem album, tum in colores ab albo diversos attentionem dirigere debes, eo prorsus modo, quem ad propositionem præcedentem præcepimus. Quoniam vero folia chartæ diversis coloribus tincta tibi tantummodo ideo repræsentas, quod charta, quæ non alba est, diversis aliis, coloribus, non uno tincta esse possit, in præsenti casu autem perinde est, quo colore tincta sint; attentionem tuam pro arbitrio in aliquod folium alio, quam albo colore tinctum convertere atque id ad album referre debes, ut in non inexistentiam coloris albi tandem attentionem tuam dirigere valeas,

quemadmodum præcepimus ante. Nimirum si actus judicii negativi in hoc casu plenus esse debet, ubi diversi status subjecti uni, qui de eodem negatur, opponi possunt, hujus quoque oppositionis tibi conscius esse debes. Alias enim notio, quæ judicio negativo respondet, defectu aliquo laborabit, cum modus inexistentiæ negligatur.

Equidem vulgo in judiciis non attenditur modus prædicandi, hoc est, utrum prædicatum sit necessarium, an contingens, ita ut ideo Scholastici propositiones modales a ceteris distinxerint, atque ideo superfluum videri poterat, in eo casu, ubi judicium negativum contingens est, contingentis quoque modi prædicandi rationem haberi. Quoniam tamen actus judicii plenus nobis explicandus est, ejus ratio a nobis utique habenda venit, sit ita in judiciis imperfectis, ubi modus latet, quidpiam omitti posse. Præterea notandum est, quod, ubi mens ideis ad modum prædicandi cognoscendum sufficientibus fuerit instructa, cum non album sibi repræsentaturus nullam habeat rationem, cur idem sibi potius hoc colore, quam alio tinctum objectum repræsentare debeat, nisi forsan accidentalem, objecta ejusdem speciei pluribus diversis coloribus tincta occurrere possint (§. 117), ut adeo multitudinis mentionem injici oportuerit, ne in capiendis experimentis turbemur. Atque ita apparet, si vel maxime ad modum prædicandi non attendamus, hoc tamen non obstante propositionem præsentem ita explicari debuisse, ut in omni casu explicet, quid in judicio intuitivo obtineat. In judicio affirmativo hac sollicitudine opus non est, cum subjecto prædicatum in omni casu actu insit, quod eidem tribuitur, sive constanter insit, sive contingenter, ut adeo judicium modale distinguatur a non modali, quamdiu determinatum non est, ut scilicet notio subjecti non contineat singulas determinationes, quibus positis ponitur prædicatum.

§. 347.

Alius modus exprimendi judicium negativum contingens.

Quodsi prædicatum, quod de subjecto negatur, subjecto quoque alterius speciei inesse possit; actus judicii negativi, in eo casu, quo prædicatum subjecto simpliciter non repugnat, eodem modo absolvi potest, quo absolvitur in casu prædicati subjecto simpliciter repugnantis (§. 345). Nimirum in hoc casu perinde ac

ac in superiori, in quo prædicatum subjecto simpliciter repugnat, prædicatum, quod in dato casu non inesse sumitur, inest rei alterius cujusdam speciei, nisi quod in casu simplicis repugnantiæ necessario insit subjecto diversæ speciei, in præsenti autem etiam inesse possit subjecto ejusdem speciei. Quoniam autem hæc differentia in actu judicii negativi, quatenus in cognitione intuitiva terminatur, non attendenda venit; judicium negativum in præsenti casu eodem utique modo absolvi potest, quo in casu simplicis repugnantiæ necessario absolvitur (§. 345).

Nimirum differentia inter utrumque casum intercedens in actu judicii negativi eodem modo absolvendi non aliam differentiam parit, quam quod in uno modus iste sit necessarius, in altero etiam alius esse possit. Ceterum exemplum propositionem præsentem illustrans idem esse potest, quo in propositione præcedente usi sumus. Ponamus nimirum judicium negativum, quod in cognitione intuitiva sola terminandum, esse sequens: charta non est alba. Quodsi candelam ceream albam tibi in memoriam revocaveris & chartæ folium quocunque colore tinctum, actus judicii negativi eodem prorsus modo absolvetur, quo supra docuimus, eundem absolvi, ubi judicandum, chartam non esse ferream (§. 345).

§. 348.

Judicium determinatum in cognitione intuitiva.

Si judicium fuerit determinatum, in idea subjecti contineri debent omnes determinationes, quibus prædicatum determinatur, & in eas simul attentio dirigenda, ubi actus judicii in cognitione intuitiva terminari debet. Etenim si judicium fuerit determinatum, subjectum repræsentari debet sub ea notione, ut in ea contineatur ratio, cur eidem conveniat prædicatum, seu id, per quod determinatur prædicatum (§. 320 *Log.*). Quare cum determinationes istæ vel in subjecto, vel extra subjectum contineri debeant; subjectum exhiberi debet ita, ut eidem insit in casu primo, quod inesse præsupponitur, antequam prædicatum eidem convenit, vel una cum eodem exhibendæ sunt res ceteræ, in quibus determinationes istæ continentur.

nentur. Quoniam vero ea, quæ ad notionem subjecti spectant, mentis actu a ceteris separanda veniunt, idem autem contingit attentione nostra in eadem directa (§. 326. 327); in determinationes omnes notionem subjecti ingredientes attentionem simul dirigere tenemur. Quoniam vero judicium determinatum a vago non differt, nisi quod in isto notio subjecti contineat omne id, per quod prædicatum determinatur; in hoc minime; ubi actus judicii ea continet, quæ ad notionem subjecti spectant, cetera eadem sunt ut in omni judicio reliquo.

E. gr. Ponamus judicium determinatum, quod lapis ex alto cadens celeriter moveatur, in sola cognitione intuitiva terminari debere. Necesse igitur est, ut tibi repræsentes turrim aliquam & lapidem ex fenestra superiori demissum. Quoniam hic tantummodo altitudinis habetur ratio; in eam quoque simul dirigenda est attentio, dum eandem in lapide ac motu ejus defigis. Cetera eodem modo fiunt, quem supra exposuimus (§. 343). Poteris quoque tibi loco turris repræsentare puteum profundum & lapidem intra eum cadentem, ubi in profunditatem dirigenda est attentio, quæ respectu lapidis cadentis altitudo dicitur.

§. 340.

Actus judicii affirmativi contingentis in cognitione intuitiva.

Quodsi judicium affirmativum contingens exprimere debet modum, quo prædicatum insit; in idea eidem respondente subjectum bis repræsentari debet, ita ut prædicatum in uno casu insit, in altero non insit, & attentio dirigenda tum in existentiam in uno, tum in non inexistentiam in altero. Etenim si attentionem dirigis, in inexistentiam prædicati in subjecto, hoc ipso tibi conscius es subjecto huic convenire hoc prædicatum. Si vero attentionem dirigis in non inexistentiam prædicati in altero subjecto ejusdem speciei, hoc ipso tibi conscius es, subjecto hujus speciei etiam non convenire prædicatum. Quare si attentionem in utramque simul dirigis, hoc ipso tibi conscius es prædicatum hoc subjecto illius speciei & convenire posse, & non convenire posse (§. 235. 237). Atque adeo tibi conscius, quod prædicatum subjecto contingenter insit (§. 296 *Ontol.*).

E. gr.

E. gr. Judicium affirmativum contingens est, quod charta sit rubra. Si in cognitione intuitiva terminari debet; repræsentare tibi debes folium chartæ rubræ & folium chartæ albæ, atque attentionem suam dirigere in inexistentiam rubedinis in uno & inexistentiam albedinis in altero simul. Ita tibi conscius eris non minus albedinem, quam rubedinem inexistere posse, consequenter albedinem non necessario, sed contingenter inesse. Qui novit, quomodo abstracta intuitive cognoscamus (§. 327); ei nulla in his supererit difficultas. Enimvero si qui fuerint, qui abstracta in imaginibus intueri nequeunt, ubi a vocabulis, quibus denotantur, separantur; illi desiderari quid existimabunt, ubi nihil desideratur. Sane notio contingentiæ in cognitione intuitiva non continetur, nisi quatenus nunc esse quod alio tempore non erat, aut in diversis locis simul eodem tempore esse opposita nobis conscii sumus.

§. 350.

In cognitione symbolica secunda mentis operatio absolvitur recensione vocabulorum, quibus subjectum & ceteræ ejusdem determinationes accidentales, si quæ adsunt, prædicatum & nexus ejusdem cum subjecto in affirmativis, repugnantia in negativis exprimuntur. Etenim in cognitione symbolica verbis tantummodo enunciamus; quæ in ideis continentur, res vero ipsas verbis indigitatas non intuemur (§. 289). Quare cum in cognitione intuitiva actus judicii, seu secunda mentis operatio (§. 53 *Log.*), absolvatur, si prædicatum tanquam a subjecto diversum, mox tamen iterum idem tanquam eidem inexistens, aut non inexistens spectamus (§. 343. 345 & *seqq.*), in judicio autem determinato contingente simul attentionem dirigimus in determinationes accidentales, a quibus prædicatum pendet (§. 348); in cognitione symbolica secunda mentis operatio absolvitur, si vocabulis enunciemus subjectum, determinationes ejus accidentales, si quæ adsunt, prædicatum & nexum hujus cum subjecto in affirmativis, repugnantiam cum eodem in negativis. *Secunda mentis operatio in cognitione symbolica.*

Exemplis idem fit manifestum. Etenim judicium affirmativum, quod his verbis exprimitur, *charta est alba*, aperte loquitur, vocabulo

charta indigitari subjectum, cui albedo inest; vocabulo *alba* indigitari albedinem tanquam subjecto inhærentem & vocula *est* tandem indicari nexum albedinis & chartæ nunc actu præsentem, seu actualem inexistentiam albedinis tanquam prædicati in charta tanquam subjecto. Quicquid igitur est in idea rei ad judicium spectans, id vocabulis exprimitur. Recensentur nimirum vocabula, quibus indicatur & subjectum, & prædicatum cum inexistentia possibili, & nexus tandem prædicati cum subjecto seu inexistentia actualis. Similiter judicium affirmativum, quod his verbis effertur, *lapis ex alto delapsus celeriter movetur*, non minus aperte loquitur, vocabulo *lapis* indigitari subjectum, vocabulis *ex alto delapsus* determinationes accidentales eidem jungendas, vocabulis denique *celeriter movetur* prædicatum & simul nexum ejusdem cum subjecto, quatenus nimirum *celeriter movetur* idem significat ac *est celeriter motus*, seu *est in motu celeri constitutus*, quia copula *est* latet in flexione verbi *moveri*. Exprimitur autem vocabulis duobus prædicatum, quia eidem respondet notio complexa, nimirum non simplex motus notio, sed gradus etiam celeritatis eidem convenientis. Jam vero in hoc judicio non attendenda veniunt nisi subjectum, determinationes accidentales, harum actualitas, seu nexus cum subjecto, prædicatum cum sua determinatione, & hujus cum subjecto nexus. Recensentur igitur verba, quæ singulis indigitandis sufficiunt, modo notaveris, quæ flexionibus vocabulorum in Grammatica explicatis indigitantur. Idem denique non minus manifestum est in judicio negativo, quod hisce verbis exprimitur: *Charta non est alba.* Etenim vocabulo *charta* indigitatur subjectum, vocabulo *alba* prædicatum cum possibilitate inexistendi in aliquo subjecto, vocula *est* nexus seu actualitas inexistentiæ prædicati in subjecto & vocula denique *non* repugnantia inter prædicatum & subjectum. Vides igitur in cognitione symbolica exprimi judicium negativum, quatenus recensentur vocabula, quibus subjectum & prædicatum ac utriusque repugnantia exprimitnr.

§. 351.

Prærogativa cognitionis symbolicæ in secunda mentis operatione.

Si judicia vocabulis efferuntur, magis distincta fiunt, seu in cognitione symbolica judicia magis distincta sunt, quam in intuitiva. Etenim si judicia vocabulis efferuntur, subjectum, prædicatum, singulæ determinationes subjecti, si quæ præterea acci-

accidentales adſunt, nexusque prædicati cum ſubjecto in affirmativis, & repugnantia in negativis vocabulis peculiaribus exprimuntur (*§.* 350), conſequenter quæ in notione judicio reſpondente ſigillatim enunciabilia inſunt, ſigillatim quoque enunciantur (*§.* 280), cum in judiciis intuitivis, quæ ſimul & una cum aliis peregrinis ſeu ad notionem judicio reſpondentem non pertinentibus percipiuntur, nonniſi a peregrinis atque a ſe invicem ſeparentur, quatenus memoriam habemus attentionis in ſingula ſigillatim directæ (*§.* 345 *& ſeqq.*). Cum adeo in priori caſu ad notionem propoſitioni reſpondentem ſpectantia & ſigillatim enunciabilia facilius diſtinguamus, quam in poſteriori cognitione intuitiva; ſi judicia vocabulis efferuntur, magis diſtincta fiunt (*§.* 38), conſequenter in cognitione ſymbolica judicia magis diſtincta ſunt, quam in intuitiva (*§.* 289).

Quæ de ſecunda mentis operatione tam in cognitione intuitiva, quam ſymbolica diximus, non exiguam habent utilitatem in judiciis perpendendis, ut rite intelligantur, & in propoſitionibus accurate explicandis: ut adeo inprimis animum ad ea attentum afferre debeat, qui Scripturam ſacram aliis interpretantur. Excitatur attentio noſtra & mens efficitur acutior: id quod ex propoſitionum antea allatarum (*not.* §. 350) exemplis apparet. Enimvero propter ſummam rei utilitatem non piget uno vel altero adhuc exemplo docere, quomodo judicia ſint expendenda, ut nihil eorum prætermittatur, quod in propoſitione ſignificativum occurrit. Sit igitur exempli loco propoſitio: ***Folium eſt viride.*** Subjectum denotatur vocabulo *folium*, quod ut intelligatur, folii idea in animo excitanda, vel vi ſenſus, quatenus idem actu viſui objicitur, vel vi imaginationis, quatenus olim viſi recordamur. Prædicatum indigitatur vocabulo *viride*: quod cum adjectivum ſit denotat colorem viridem cum poſſibilitate inexiſtendi. Quare ne ſit ſine mente ſonus, idea coloris viridis excitanda eodem, quo ante, modo, quatenus nempe tibi repræſentas ſubjectum aliquod hoc colore tinctum & attentione in hunc colorem directa eum a ſubjecto ſuo ſeparare debes. Enimvero quia adjectivum ſimul denotat poſſibilitatem inexiſtendi in aliquo ſubjecto; non modo attentio dirigenda eſt in inexiſtentiam in hoc ſubjecto, verum etiam in non inexiſtentiam in alio ſubjecto. De-

nique nexus prædicati cum subjecto denotatur vocula *est*, adeoque attentio quoque dirigenda est in inexistentiam albedinis in lilio. Nimirum ita intelligitur judicium, ubi in notionibus confusis acquiescis. Quodsi vero notiones desideres distinctas, ideis substituendæ sunt definitiones aut, si mavis, cum iisdem conjungendæ, quoniam definitiones absque iis non intelliguntur, nisi quatenus memineris, te olim vel alias cum iisdem ideas conjunxisse. Sit exempli loco porro dictum Salvatoris Luc. VI. 45. *Bonus homo de bono thesauro cordis profert bonum.* Subjectum hic denotatur duobus vocabulis *bonus homo*, quibus notio complexa respondet. Nimirum hominem hic considerare debes cum bonitate eidem inhærente. Atque adeo quæritur, quidnam hic bonitatis nomine denotetur. Ejus itaque definitio subjecto explicando inservit. Porro prædicatum denotatur vocabulis *proferre bonum de bono thesauro cordis sui*, cui denuo notio complexa respondet. Nimirum hic denuo quæritur, quid sit bonum & quomodo illud proferatur, quid cordis nomine veniat & quid thesaurus ejus dicatur & quo denique sensu thesaurus iste bouus appelletur. Per flexionem denique verbi indicatur nexus inter prædicatum atque subjectum, quod cum sit præsentis temporis; hujus quoque habenda ratio est. Quodsi distincte nexum intelligere volueris, ex notione boni hominis reddenda ratio est, cur is proferat bonum de bono thesauro cordis sui. Quoniam vero verba sine ideis, ad quas referuntur, sunt sine mente sonus; ubi in explicatione propositionis claritas desideratur, singulis his per definitiones explicandis suæ quoque jungendæ sunt ideæ. Unde campus dicendi amplissimus nascitur interpreti, etsi non dicat, quod a scopo alienum sit. Quamdiu vel unam ignoraveris definitionem ipsique respondentem ideam; impossibile est, ut alteri explices verborum istorum sensum. Neque enim vocabula, si unum *homo* exceperis, ex eorum numero sunt, quæ per ideas confusas alteri intelligibilia redduntur. Etsi igitur hæc pervulgata sint, ut talia moneri superfluum videatur; constat tamen longe plurimos esse, qui non capiunt, quænam ad propositionem aliquam intelligendam requiruntur, & quomodo alter, qui eam non intelligit, perducatur ad cognitionem intuitivam propositione ista symbolice expressam. Inde est, quod audias interpretes sæpissime talia proferre, quæ rei potius confundendæ, quam intelligendæ inserviunt. Qui ad ea attenderit, quæ hic inculcantur, is in posterum sibi cavebit, ne memoriæ mandet vocabula, quæ intelligere sibi videtur, quod usus familiaria eadem reddidit, etsi nullam propositioni integræ jungere possit

no-

notionem, neque ideam, unde illam abstrahere licet, aut saltem non jungat notionem ex intentione loquentis eidem respondentem. Idem etiam doceri potest exemplis judiciorum negativorum, ubi non alia intercedit differentia, nisi quod vocula negandi *non* prædicatum a subjecto rem oveatur.

§. 352.

In cognitione symbolica notio complexa, quæ judicio respondet, & judicium clarissime differunt. Nam si judicium exprimitur his verbis: charta est alba; notio complexa exprimitur istis: charta alba. Vel si judicium enunciatur hoc modo: Ferrum candet; notio complexa eidem respondens indigitatur vocabulis: ferrum candens. Nimirum in judicii expressione indigitatur quoque nexus prædicati cum subjecto; in posteriori nexus iste sigillatim non exprimitur. *Differentia notionis complexæ a judicio.*

In cognitione symbolica propositio facillime convertitur in terminum complexum, consequenter cum termino complexo notio complexa (§. 108 *Log.*), propositioni judicium respondeat (§. 41 *Log.*); hac conversione innotescit, qualis idea in animo suscitanda, ut cognitio symbolica in intuitivam vertatur. Nimirum excitanda est idea rei, in qua insunt ea, quæ notionem subjecti ingrediuntur, una cum prædicato. E. gr. Si dicatur, lilia sunt alba, terminus complexus est, lilia alba. Excitanda igitur idea, quæ lilia alba veluti oculis spectanda exhibet, ac in hoc phantasma dirigenda attentio, ubi judicii actum exercere volueris modo supra præscripto. Nil obstat, quod in hac idea occurrant multa ad notionem complexam minime spectantia: sufficit enim adesse, quæ ad eam spectant, ut actu mentis & terminorum seu vocabulorum auxilio separari possint, ubi propositionem intelligere volueris, cognitionem intuitivam cum symbolica jungendo.

§. 353.

Quoniam cognitio symbolica judicia distincta reddit (§. 351); *in judicando symbolicam cognitionem intuitivæ præferre solemus,* ac ideo *dum judicamus, nobismetipsis tacite loquimur.* *Cur in judicando cognitio symbolica intuitivæ præferatur.*

Factum experientia constat: ratio redditur in propositione. Pauci sane sunt, qui actus judicii absque vocabulorum, vel aliorum signorum usu absolvere valent, in sola cognitione intuitiva acquiescentes, quemadmodum ante docuimus (§. 345 & *seqq.*). *Tacite* autem *nobismetipsis* loqui-

loquimur, dum vocabulorum ideas in nobis excitamus, perinde ac si eadem auditu perciperentur: quod ubi fit, vocabula mentem quoque subire dicuntur.

§. 354.

Ratio cur individuis obviis tribuamus nomina generis vel speciei.

Si rei perceptæ sive sensu, sive vi imaginationis nomen generis vel speciei tribuimus; rei huic competere notionem generis vel speciei judicamus & memoria nobis suggerit generi vel speciei huic convenire hoc nomen. E. gr. Ponamus te dicentem: *Hoc ens, quod nunc video, est columba:* Dico, te judicare, enti, quod nunc vides, ea convenire, quæ ad speciem entium columbæ nomine denotatorum requiruntur & vi imaginationis te meminisse significatus vocabuli (§. 273), consequenter tibi conscium esse, quod enti istiusmodi quale vides, tributum sit hoc nomen (§. 226), atque judicare enti istiusmodi convenire hoc nomen; ac ideo tandem dicere: hoc ens, quod vides, esse columbam. Nimirum dico, te intuentem columbam judicare, quod sit ens istiusmodi; memoriam tibi suggerere, quod enti istiusmodi tribuatur nomen columbæ; tandem te judicantem erumpere in hæc verba: Hoc ens, quod jam video, est columba. Quoniam enim nihil est sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70 *Ontol.*); ratio quoque sufficiens dari debet, cur videns columbam judicet, quod sit columba & judicium suum ita enunciet. Hoc ens, sc. quod video, est columba. Ponamus itaque te columbam sive sensu, sive vi imaginationis percipere ac in simplici apprehensione acquiescere, non vero judicare, quod ens hoc sit istiusmodi; nulla sane erit ratio, cur mentem subeat, quod antea cognoveras, enti istiusmodi, ex communi nempe loquentium usu, tribui nomen columbæ (§. 273), neque amplius erit ratio, cur subinde videns columbam non judices, quod sit columba; subinde autem judices, quod sit. Admittendum itaque est, te nomen generis, vel speciei, v. gr. in casu dato nomen columbæ individuo tribuentem, judicare, quod sit ens istiusmodi. Nimirum si columbam intueris, & in simplici ap-

apprehensione acquiescis, nulla adest ratio, cur nomen columbæ mentem tuam subire debeat; in casu vero altero, ubi judicas, quod sit ens istiusmodi, hoc est, individuum ad aliquod genus, vel aliquam speciem referendum, adest ratio sufficiens, cur nomen istud in mentem venire debeat (§. *cit.*): ergo in casu posteriori venit in mentem nomen columbæ, in priori minime. Atque adeo apparet, ad rationem sufficientem, cur columbæ visæ tribuas hoc nomen, referri debere judicium, quod sit ens istiusmodi. Ponamus jam porro, tibi nondum innotuisse, quod ens istiusmodi ex communi loquentium usu dicatur columba: nulla denuo erit ratio, cur tibi in mentem venire debeat, quod ens istiusmodi dicatur columba (§. 273). Per se autem patet, nisi in mentem veniat, ens istiusmodi esse columbam; nec te judicare, quod ens a te jam visum sit columba. Quodsi ergo intelligere volueris, cur videns columbam judices, quod sit columba; necesse est ut supponas, quod judices, ens, quod vides, esse istiusmodi, & tibi in mentem veniat, ens istiusmodi esse columbam. Ratio igitur sufficiens, cur judicas, ens hoc, quod vides, esse columbam, in eo continetur, quod eam intuens judices esse ens istiusmodi & memoria tibi suggerat, ens istiusmodi esse columbam (§. 56 *Ontol.*). Quare cum ratio sufficiens ponenda sit judicii, ut judicio locus esse possit (§. 118 *Ontol.*); si videns columbam judicare debes, ens hoc, quod vides, esse columbam, & columbam intuens judicare debes, quod sit ens istiusmodi, & in memoriam tibi venire debet, quod ens istiusmodi dicatur columba.

Demonstrationem propositionis præsentis ad exemplum obvium idemque facillimum applicare libuit, ut facilius intelligeretur. Absit autem, ut quis ideo hasce subtilitates metaphysicas tanquam res nullius momenti contemnat: in re enim obvia profunda quædam latet sublimitas, quæ ad arcana mentis recludenda plurimum facit. Suo sane tempore, quando praxin morum tradituri sumus, usus hic elucescet. Hic notes velim, hactenus rationes eorum, quæ in mente humana contingunt ignorari, quod ad obvia attendere noluerint philosophi. Equidem

dem si communem morem sequi voluissemus, ex principiis hisce ardua magis deducere licuisset, quæ iis suppressis in medium prolata magis excitassent attentionem illorum, qui ad pompam philosophantur; sed nobis jam propositum est ostendere, quomodo a levibus initiis incrementa sumant scientiæ.

§. 355.

Idem ulterius expenditur.

Si rei, quam sensu vel vi imaginationis percipis, notionem generis vel speciei convenire judicas, & jam antea didicisti nomen eidem generi vel speciei conveniens; eidem quoque rei hujus generis, vel speciei nomen tribues. Etenim quia rei, quam sensu vel imaginationis vi percipis, notionem generis vel speciei convenire judicas & jam antea didicisti generi vel speciei convenire nomen istud *per hypoth.* tibi succurrere debet, quod generi, vel speciei huic, aut potius individuo ad hoc genus, vel speciem hanc spectanti conveniat hoc nomen (§. 273). Ponitur adeo ratio sufficiens, cur id nominis individuo, quod intueris, tribuas (§. 56 *Ontol.*), consequenter eidem quoque nomen hoc tribuere debes (§. 118 *Ontol.*).

Propositio hæc est inversa prioris, adeoque eodem exemplo illustrari potest, ad quod demonstrationem propositionis præcedentis applicavimus. Ceterum si attente consideres, quæ in duabus hisce propositionibus & earum demonstrationibus continentur; diversos status mentis, qui in contemplatione alicujus objecti occurrere possunt, facile a se invicem distingues. Etenim si objectum aliquod percipis, aut attentionem tuam in eodem defigis, aut non defigis. In casu priori aut judicas de eo, quod hæc eidem insint; aut non judicas. Quodsi judicas, quæ eidem insint; aut nomen rei, cui talia insunt, tibi perspectum est, aut non perspectum est. Si objectum percipis, nec attentionem in ea defigis; idea ejus iterum evanescit, nec alias ex se genitas in mente relinquit, neque etiam nomen rei succurrit; etsi hoc tibi fuerit perspectum. Quodsi vero judicas, quod ea ipsi insint, quæ ad genus, vel speciem constituendum requiruntur, & nomen generis, vel speciei non fuerit perspectum; nec in hoc casu nomen ipsi tribuendum succurrit. Quodsi denique judicas, quod insint generis, vel speciei requisita, hoc est, in similitudinem cum aliis individuis attentionem tuam convertis, ac nomen in-

individuo ad istud genus, vel istam speciem referendo tribuendum perspectum fuerit; nomen quoque istud individuo obvio tribuis. Ceterum in præsente ac præcedente propositione non supponimus notionem generis vel speciei esse distinctam; sed sufficit, quod adsit confusa. Unde judicium de re percepta, quod eidem insint determinationes generis vel speciei, verbis exprimi nequit. Atque ideo tantummodo diximus, quod ens a nobis perceptum sit istiusmodi. Etenim nobis probe conscii sumus, quale sit, verbis tamen in gratiam alterius idem exprimere non valemus. Quamobrem cum plurimorum attentioni sese subducant, quæ verbis exprimere non valent; plurimi quoque, immo fortassis plerique, non advertunt, nomen rei tribuendum non succurrere, nisi prævio de re judicio, quod eidem insint omnia generis vel speciei requisita.

§. 356.

Si ope definitionis nomen rei obviæ vindicare volueris; & judicare debes, eidem convenire notas definitionem ingredientes, & definitionem tibi in memoriam revocare debes. Etenim definitio exprimit notionem completam atque determinatam termino cuidam respondentem (§. 152 *Log.*), consequenter generis, vel speciei termino isto tanquam nomine suo indigitatæ. Enimvero si nomen generis, vel speciei tribuis individuo obvio, & judicare debes notionem generis, vel speciei eidem convenire; & meminisse præterea, quod eadem hoc nomine indigitetur (§. 354). Ergo si ope definitionis nomen rei obviæ vindicare volueris; & judicare debes, quod eidem conveniat definitio, hoc est, quod conveniant singulæ notæ eam ingredientes (§. 153 *Log.*), atque definitionem, quæ notas istas simul sumtas cum termino seu nomine quodam connectit (§. 152 *Log.*), in memoriam tibi revocare debes.

Quomodo nomen definitionis ope rei vindicetur.

Patet idem a posteriori. Ponamus te vi definitionis quadrati hoc nomen figuræ mensæ vindicare velle. Id ut fieri possit, numeras latera figuræ & judicas, quod sint quatuor, consequenter quod figura habeat quatuor latera. Latera inter se confers & deprehendis, quod singula sint inter se æqualia, consequenter

quod figura mensæ latera æqualia habet. Denique consideras angulos & deprehendis, quod anguli singuli sint recti, consequenter quod figura singulos angulos rectos habeat. Hinc formas judicium compositum, quod propositione composita & quidem copulativa exprimitur (§. 315 *Log.*): Figura mensæ habet quatuor latera eademque æqualia ac singulos angulos rectos. Quodsi jam tibi constiterit atque in memoriam venerit, figuram, quæ quatuor habet latera, eaque æqualia, & singulos præterea angulos rectos, dici quadratum; ideo vi hujus definitionis figuræ mensæ tribuis nomen Quadrati, hoc est, judicas: Figura mensæ est Quadratum. Pone, te vel ignorare definitionem Quadrati, aut saltem eam tibi non succurrere, vel non formare judicia intuitiva de numero quaternario atque æqualitate laterum, nec non de specie angulorum, quod sint recti: in casu priori dices, te quidem videre, qualis sit figura mensæ, sed ignorare, quale ipsi tribuendum sit nomen; in casu altero affirmabis te ignorare, qualis hæc sit figura. Ast ubi & judicia dicta intuitiva formas, & definitionis, quam alias cognovisti, recordaris; tum demum dices, figuram mensæ esse quadratum.

Ex allato exemplo, quo veritatem propositionis præsentis a posteriori ita stabilivimus, ut in ejus locum facile quodvis aliud surrogari possit, satis superque apparet, ab eo, qui propositionem præsentem admittere non vult, aut concedendum esse, posse nomen ope definitionis vindicari rei obviæ, etiamsi definitionem vel ignores, aut ejusdem non recorderis, vel notas in eadem contentas rei obviæ non convenire judices. In priori casu statum mentis judicantis, quod id nomen conveniat rei obviæ, confundi cum eo, quo ignoras, quodnam eidem tribui debeat nomen; in posteriori vero eundem confundis cum altero, quo ignoras, qualis sit hæc figura, adeoque erras (§. 631 *Log.*); etenim in casu propositionis & nosti, qualis sit figura, & quod eidem tribuendum sit nomen: neutrum ignoras.

§. 357.

Quando nomen generis &

Si in casu dato rei perceptæ ad genus suum relatæ tribuitur nomen speciei: nomen generis eodem modo primum ipsi vindi-

vindicatur, quo ipsi vindicatur sigillatim, & deinde eodem prorsus modo vindicatur quoque nomen speciei. Quoniam enim genera & species in individuis existunt (§. 56 *Log.*), individuum tibi obvium intuens & attentionem successive ad alia aliaque, quæ insunt, dirigens observas tum ea, quæ ad notionem generis, tum ista, quæ ad notionem speciei spectant. Enimvero quoniam determinationes specificæ simul continent genericas (§. 237 *Ontol.*), adeoque hæ pauciores sunt; facilius intelligitur, ad quodnam genus pertineat individuum obvium, quam ad quamnam speciem pertineat, & ubi non minus nomen generis, quam speciei perspectum fuerit, aut definitionem utriusque familiarem experiaris; tam generis, quam speciei nomen eidem tribuere debes (§. 354. 355) & quidem primum nomen generis, deinde quoque nomen speciei, cum nomen generis jam in mentem veniat determinationibus specificis nondum singulis perspectis (§. 273). *speciei rei simul tribuatur.*

Exempla ad corollarium subsequens in medium afferenda propositionem quoque præsentem illustrabunt, quæ non alio fine in medium affertur, quam ut actiones atque passiones mentis distincte resolvere discamus.

§. 358.

Quoniam nominibus individuorum destituti nomine generis vel speciei utimur ad eadem significanda, præfixo pronomine demonstrativo, quemadmodum in vulgus notum est; *postquam nomen generis individuo obvio vindicavimus, eodem in nomen individui converso, huic porro vindicantes nomen speciei de genere singulariter prædicamus speciem.*

E. gr. Videntes columbam dicimus. Hæc avis est columba. Primum igitur judicamus, ens istud singulare, quod videmus, esse avem (§. 355). Deinde eidem imponimus nomen hujus avis per modum nominis proprii. Reflectentes porro super eodem individuo eidem quoque tribuimus nomen speciei (§. 354). Atque ita tandem incidimus in judicium, quod his verbis effertur: Hæc avis est columba. Similiter ponamus nos videre pentagonum aliquod regulare. Figuram

hanc intuentes numeramus latera & quinque deprehendentes eidem vi definitionis pentagoni, quod ſit figura, cujus perimeter quinque lateribus conſtat, vindicamus nomen pentagoni judicantes ſcilicet, figuram hanc eſſe pentagonum aliquod (§. 356). Deinde ad diſcernendum hoc individuum ab aliis figuris eidem imponimus nomen hujus pentagoni per modum nominis proprii. Porro latera inter ſe conferentes atque angulos, non minus hos inter ſe æquales, quam illa ſibi invicem æqualia deprehendimus. Unde vi definitionis pentagoni regularis, quod ſit æquilaterum & æquiangulum, eidem porro vindicamus nomen pentagoni regularis (§. *cit.*). Atque ita tandem judicamus: Pentagonum hoc eſt pentagonum regurale. Quodſi initio reſpicias ad æqualitatem laterum & angulorum, figuræ vindicabis nomen figuræ regularis atque deinde nomen ipſi proprium erit, hæc figura regularis. Deinde porro numerans latera eidem vindicabis nomen pentagoni, ſicque tandem judicabis: Hæc figura regularis eſt pentagonum. Nimirum in hoc caſu figura regularis conſideratur tanquam genus, pentagonum vero tanquam ſpecies, cum in priori pentagonum ſpectetur ut genus, pentagonum vero regulare ut ſpecies. Apparet adeo, quam multi præſupponendi ſint ſtatus animæ, antequam judicare poſſis, quod hæc avis ſit columba, vel hoc pentagonum ſit regulare, aut hæc figura regularis ſit pentagonum. Sed ſtatus iſtos mentis diſtinctius perpendemus in ſequentibus.

§. 359.

Individuorum obviorum ad ſuum genus ſuamque ſpeciem reductio.

Dum individuo obvio, ſeu rei quomodocunque perceptæ nomen generis vel ſpeciei vindicamus; eam a rebus aliis ſeparamus & ad ſuum genus vel ſpeciem ſuam tanquam peculiarem entium claſſem reducimus. Individuo enim obvio, ſeu rei quomodocunque perceptæ tribuimus nomen generis vel ſpeciei, quod notionem vel definitionem generis aut ſpeciei eidem convenire agnoſcimus (§. 355. 356), conſequenter quod ea inſint, quæ in omnibus individuis ad eandem ſpeciem, vel idem genus referendis eadem ſunt (§. 233. 234. 195 *Ontol.*). Individuum adeo obvium per has determinationes communes a ceteris entibus, quibus eædem ſimul non inſunt, ſeparamus atque adeo ad ſuum genus, vel ſpeciem ſuam tanquam peculiarem quandam entium claſſem referimus.

Ex

Ex propositione præsente elucescit usus propositionum præcedentium, cur scilicet condantur genera atque species, nec minus speciebus, quam generibus tribuantur peculiaria nomina, scilicet ut res obvia quæcunque ad suum genus suamque speciem referri possit: id quod non modo in scientiis perutile est, verum etiam in applicandis scientiarum præceptis ac dogmatis indispensabilis necessitatis per ea, quæ jam ulterius sequuntur, intelligitur.

§. 360.

Judiciorum categoricorum applicatio.

Si prædicata generum atque specierum absoluta nobis innotuerint & rem quandam obviam ad genus aliquod vel speciem aliquam referimus; eidem quoque prædicata generis vel speciei istius tribuimus. Etenim dum eam obviam ad suum genus vel speciem suam reducimus, judicamus: Individuum hoc est hujus generis, vel hujus speciei, tribuendo scilicet ipsi tanquam prædicatum nomen generis vel speciei (§. 358). Quoniam nobis jam antea innotuerunt prædicata generis, vel speciei istius, *per hypoth.* memoriæ mandavimus judicia, quæ exprimuntur istiusmodi propositionibus: Generi A competit prædicatum B, vel speciei C competit prædicatum D, consequenter cum notio generis vel speciei sit judicio præsenti ac præterito communis, dum rem obviam ad suum genus, vel speciem suam reducimus, in anima quoque reproduci debet notio judicio isti, generi A competit prædicatum B, vel speciei C competit prædicatum D resuscitari debet (§. 117). Rei igitur ad suum genus vel suam speciem relatæ tribuimus istud prædicatum, judicantes individuo huic convenire prædicatum B vel D.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim nobis innotuisse columbam mansuefieri posse, ut evolans redeat & te columbam videntem judicare *avis hæc est columba*: ubi in memoriam venerit, columbas mansuefieri posse, judicabis utique ulterius: *avis hæc mansuefieri potest*, vel etiam *hæc columba mansuefieri potest.*

Patet igitur propositiones categoricas in casu singulari applicari minime posse, nisi ante res obviæ ad suum genus, vel speciem suam reducantur.

§. 361.

Prædicatorum hypotheticorum applicatio.

Si prædicata generum vel specierum hypothetica nobis innotuerint & rem obviam ad genus aliquod vel speciem aliquam pertinere, atque præterea conditionem præsentem esse agnoscimus, sub qua generi huic vel speciei prædicatum istud tribuitur; prædicatum quoque hypotheticum rei isti tribuimus. Quoniam prædicata hypothetica subjecto tribuuntur sub adjecta conditione (§. 218 *Log.*); notioni generis vel speciei aliæ adhuc determinationes superaccedere debent, ut prædicata ista generi vel speciei convenire possint. Quodsi ergo istas determinationes genericis, vel specificis adjicias, habebis ea, quæ in individuis eadem esse debent, ut ipsis prædicata ista communia sint, consequenter determinationibus istis ad genericas vel specificas accedentibus, novæ quædam entium classes constituuntur, veluti nova quædam genera novæque species (§. 195. 233 & *seq. Ontol.*). Quamobrem ubi judicas rem obviam ad hoc genus vel hanc speciem esse referendam, atque præterea conditionem præsentem adesse, sub qua huic generi, vel speciei prædicatum aliquod sit tribuendum; eandem ad novum hocce genus, vel novam hancce speciem refers. Quoniam itaque præterea tibi nota sunt prædicata novo huic generi, vel novæ huic speciei tribuenda *per hypoth.* eadem quoque rei obviæ tribuere debes (§. 360).

Idem eodem modo independenter a propositione præcedente demonstrare licet, quo propositionem præcedentem demonstravimus. Etenim quia judicas individuum aliquod ad genus quoddam, vel speciem quandam referri debere ac præterea adesse conditionem quandam, seu notioni generis vel speciei alias quasdam superaccedere determinationes; judicium tuum tale est; Individuum A pertinet ad genus, vel speciem B

eidem-

eidemque præterea accidunt determinationes C. Quoniam porro tibi innotuit prædicatum aliquod generi, vel speciei B hypotheticum, seu sub conditione C eidem tribuendum *per hypoth.* alio tempore memoriæ mandasti judicium: Generi,vel speciei B sub conditione C convenit prædicatum B. Quare notio judicio intuitivo præsenti respondens & notio conveniens judicio alteri communia habent ea, quæ notionem generis ac speciei ingrediuntur, atque præterea conditionem constituunt, sub qua generi vel speciei isti prædicatum convenit. Dum igitur formas judicium intuitivum, hoc alterum quoque tibi in mentem venire debet (§. 117), tibique conscius eris, quod antea jam idem formaveris (§. 137. 174), consequenter agnoscis individuo huic prædicatum istud D tribuendum esse.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nobis innotuisse, quod folia arborum autumno decidant, & jam adspicere folia arboris & perpendere, quod autumnus cœperit: patebit nos judicare, quod folia arboris nunc decidere debeant. Hic igitur habes prædicatum aliquod hypotheticum foliorum, nempe quod decidant, si fuerit autumnus. Folia arboris,quam intueris, refers ad suum genus, cum folia esse agnoscis, & conditionem præsentem esse intelligis, dum jam autumnum esse memineris. Folia igitur dum jam decidere debere judicas, rei perceptæ ad genus suum relatæ tribuis prædicatum hypotheticum, quod conditionem præsentem esse agnoscis, sub qua prædicatum istud generi illi tribuendum, & quia meministi, generi illi sub conditione ista convenire hoc prædicatum.

Si cui nondum satis evidentes videntur propositiones, in quibus statuitur de prædicatis vel absolutis, vel hypotheticis individuo alicui obvio tribuendis; is eodem modo ex principio rationis sufficientis propositionem utramque demonstrare potest, quo supra demonstravimus, quod rei perceptæ tribuendum sit aliquod nomen (§. 354 355). Quoniam enim

ibi-

ibidem nomen rei tribuendum ſeſe habet per modum prædicati; ſi in locum nominis ſubſtituas prædicatum vel abſolutum, vel hypotheticum, cetera eadem erunt cum ſuperioribus.

Nimirum non habebis rationem ſufficientem, cur rei tribuas prædicatum abſolutum, niſi agnoſcas eam pertinere ad hoc genus vel hanc ſpeciem, & memineris generi huic, vel ſpeciei convenire hoc prædicatum. Nec habebis rationem ſufficientem, cur eidem tribuas prædicatum hypotheticum, niſi agnoſcas eam pertinere ad hoc genus vel hanc ſpeciem atque præſentem eſſe hanc conditionem, & præterea memineris, generi huic, vel ſpeciei ſub hæc conditione convenire hoc prædicatum.

§. 362.

Modus vindicandi rebus nomina & prædicata.

Dum vi notionis confuſæ vel definitionis rei quomodocunque perceptæ nomen, vel vi judicii cujuſdam categorici, aut hypothetici prædicatum aliquod abſolutum, aut hypotheticum vindicamus; ex duobus judiciis notionem communem habentibus formamus tertium combinando notiones diverſas communi omiſſa. Dum enim rei obviæ A vindicamus nomen C; judicamus, A eſſe B, ſeu in A contineri determinationes B, & memoria nobis ſuggerit B dici C, ſeu ens, cui inſunt determinationes B, dici C; atque hinc formamus judicium, rem obviam A dici debere C (§. 355. 356). Habemus igitur duo judicia, A eſt B & B dicitur C, quorum notio communis eſt, quæ litera B deſignatur. Hac vero omiſſa formamus judicium componendo A & C, ſcilicet: A dicitur C (§. *cit.*). Quamobrem dum nomen C vindicamus rei obviæ A, ex duobus judiciis notionem communem habentibus formatur judicium tertium componendo notiones diverſas.

Similiter dum rei obviæ A vindicamus prædicatum abſolutum D; judicamus A eſſe B ſeu dici C & memoria nobis ſuggerit C ſeu ens, quod dicitur C, eſſe D, atque hinc formamus judicium, A eſſe D (§. 360). Habemus igitur denuo duo judicia A eſt C & C eſt D, quorum notio communis deſignatur litera C,

atque

atque inde formatur tertium A est D, omissa notione communi C componendo notiones diversas A & D. Patet adeo denuo si prædicatum absolutum rei cuidam obviæ vindicatur, ex duobus judiciis notionem communem habentibus formari tertium componendo notiones diversas.

Quodsi D denotet prædicatum hypotheticum & A designet notionem generis vel speciei cum conditione eidem superaddita, seu determinationibus accidentalibus essentialibus, ex quibus ista constat (§.236 *Ontol.*), superaccedentibus, quarum vi ipsi A comcompetit prædicatum D; præcedens demonstratio loquitur, si prædicatum hypotheticum rei cuidam obviæ vindicatur, exduobus judiciis notionem communem habentibus formari tertium omissa notione communi combinando notiones diversas.

In exemplis specialibus idem magis obvium est, & quidem in priori casu evidentius, si nomen individuo vindicatur vi definitionis. Etenim si figuræ, quæ mensæ est, latera numeras eaque inter se confers, eadem numero quinque ac inter se æqualia deprehendis. Si præterea angulos examinas, eos rectos deprehendis. Inde igitur formas judicium, quod hac propositione effertur: Figura mensæ constat quinque lateribus, inter se æqualibus & ad angulos rectos sibi invicem junctis. Vi definitionis Quadrati Figura constans quinque lateribus inter se æqualibus & sub angulis rectis sibi invicem junctis est Quadratum. Atque ideo judicas Figuram mensæ esse Quadratum. Habes igitur duo judicia, quibus notio communis respondet, nempe figuræ constantis quinque lateribus inter se æqualibus & sub angulis rectis sibi invicem junctis. Judicium, quod ex hisce duobus formatur, constat duabus notionibus in ceteris diversis, figuræ scilicet mensæ & nominis Quadrati. Patet igitur veritas propositionis in casu primo. Vidimus superius ideo, quod agnoscis avem hanc, quam vides, esse columbam, & quod memineris, columbam mansuefieri posse, formari judicium, quod hæc avis, quam jam vides, seu hæc columba mansuefieri possit. Habes hic denuo duo judicia, quæ notionem communem habent, nimirum avis hæc est columba & columba mansuefieri potest. Ac omissa notione communi columbæ ex ceteris notionibus diversis hujus avis & mansuefactionis formas novum judicium, quod his verbis enunciatur:

hæc avis mansuefieri potest. Eodem prorsus modo sese res habet in casu tertio, ubi prædicatum hypotheticum individuo vindicatur.

§. 363.

Idem expenditur in cognitione symbolica.

Quoniam in cognitione symbolica notionibus vocabula sive termini, judiciis propositiones respondent (§. 289 *Psych.* & §. 36. 41 *Log.*), *Si vi notionis seu definitionis rei perceptæ nomen, vel vi propositionis categoricæ aut hypotheticæ prædicatum aliquod absolutum vel hypotheticum vindicamus; ex duabus propositionibus terminum communem habentibus formamus tertiam ex duobus terminis diversis.*

Patet idem ex datis modo (*not.* §. 362) exemplis: ut adeo non opus sit aliis.

§. 364.

Propositionis incognitæ ex cognitis formatio.

Si vi notionis seu definitionis, vel vi propositionis categoricæ aut hypotheticæ prædicatum aliquod absolutum vel hypotheticum vindicamus; ex duabus propositionibus cognitis formatur tertia adhuc incognita. Etenim in primo casu de individuo quodam obvio judicamus, quod ipsi conveniant determinationes hujus generis vel speciei, & memoria nobis suggerit, individuo ad hoc genus vel hanc speciem pertinenti competere hoc nomen, ac ideo judicamus individuo obvio competere hoc nomen. Primo igitur judicio intuitivo respondet propositio nota, quippe quæ nobis reflectendo super re percepta innotescit (§. 257). Judicio secundo respondet propositio, quam antea jam cognovimus, ubi eam memoriæ mandavimus. Tertium vero nunc demum nobis innotescit mediantibus iis, quæ ante cognita fuere. Dum igitur vi definitionis vel notionis nomen aliquod objecto obvio vindicamus; ex duabus propositionibus cognitis formamus tertiam, ad quam in præsenti sine ista non pervenissemus. Similiter in secundo casu judicamus, rei obviæ convenire hoc nomen, vel rem obviam esse hujus generis aut speciei, nobisque succurrit, rei, cui hoc nomen convenit, vel quæ hujus generis aut speciei est, convenire hoc prædicatum,

atque ideo ulterius judicamus: rei nobis obviæ convenire hoc prædicatum (§. 360). Habemus igitur tria judicia, quorum tertium formatur ex duobus prioribus ante cognitis, consequenter dum vi propositionis categoricæ rei obviæ prædicatum absolutum vindicamus; ex duabus propositionibus cognitis formamus tertiam antea nondum nobis cognitam, seu ad quam absque illis duabus jam non pervenissemus.

Denique in casu tertio, ubi prædicatum hypotheticum rei obviæ vindicatur, judicamus eidem convenire hoc nomen, sive genus hoc aut hanc speciem, hancque præsentem esse conditionem, & memoria nobis suggerit propositionem, quæ antea nobis innotuit, rei hujus generis vel speciei (§. 361) sub hac conditione convenire hoc prædicatum, atque inde formatur propositio, ad quam absque istis in præsenti non pervenissemus: Rei obviæ convenire hoc prædicatum hypotheticum. Habemus igitur denuo duas propositiones, quibus præcognitis pervenitur ad tertiam, quæ alias nobis in mentem minime venisset. Patet adeo, dum ope propositionis hypotheticæ rei obviæ prædicatum hypotheticum vindicamus, ex duabus propositionibus ante cognitis perveniri ad tertiam, ad quam alias non pervenissemus.

Vulgo hoc non advertitur. Etenim hodie plurimi sibi persuadent, propositionem tertiam, quæ ex ceteris formatur, ante cognitam esse debere, quam ceteræ formari possint: de quo præjudicio inferius plura dicentur. Apparet vero hinc necessitas penitius evolvendi mentis operationes, cum iis ignoratis viri præstantissimi in præjudicia scientiæ noxia incidant. Etenim qui ad operationes mentis a nobis explicatas attendit, is mirabitur, qui fieri potuerit, ut acumen virorum egregiorum fugerit, quod adeo obvium videtur, ut contemni mereatur.

§. 365.

Dum ex propositionibus quibusdam cognitis formatur alia, quæ antea nobis nondum cognita erat, vel quæ jam alias in mentem non venisset; *hanc ex istis colligere* dicimur, vel etiam *infer-* *Illatio quid sit.*

inferre. Est igitur *Illatio* propositionis unius ex aliis formatio propositionis unius ope aliarum, terminis, ex quibus constat, inde desumtis.

Damus hic saltem definitionem nominalem, cujus realitas constat ex anterioribus. Neque enim jam definimus, num illatio alio adhuc modo fieri possit, quam in antecedentibus a nobis factum est, ubi res obvias ad sua genera suasque species reducere iisdemque prædicata tam absoluta, quam hypothetica vindicare docuimus.

§. 366.

Definitio Ratiocinationis,

Tertia mentis operatio (quæ & *Ratiocinatio* dicitur) est judiciorum ex aliis præviis formatio.

Fluit definitio hæc nominalis ex anterioribus, unde ejus patet realitas. An vero latius pateat iis, quæ in præcedentibus dicta sunt, inferius demum constabit.

§. 367.

Quando ratiocinemur.

Quoniam ex duobus judiciis præviis formamus tertium, dum vel vi notionis confusæ seu definitionis, vel ope judicii categorici, aut hypothetici rei cuidam obviæ nomen, sive genus suum, aut speciem suam, vel prædicatum absolutum, aut hypotheticum vindicamus (§. 363. 364); *dum rei cuidam obviæ nomen, seu genus vel speciem, aut prædicatum aliquod absolutum vel hypotheticum vindicamus; ratiocinamur.*

Sunt adeo exempla, quibus propositiones illustravimus antecedentes, ratiocinia.

§. 368.

Ratiociniorum symbolica expressio.

In cognitione symbolica ratiocinia exprimuntur propositionibus determinatis, quibus efferuntur judicia, ex quibus constant. Dum enim ratiocinamur, ex judiciis quibusdam præviis formamus aliud, ad quod tum sine istis non pervenissemus (§. 366). Enimvero in cognitione symbolica recensentur vocabula, quibus subjectum & ceteræ ejusdem determinationes accidentales, si quæ adsunt, prædicatum & nexus ejusdem cum subjecto in affirmativis, repugnantia in negativis exprimuntur (§. 350),

(§. 350), consequenter judicia propositionibus exprimimus (§.41 *Log.*). Ratiocinium igitur in cognitione symbolica exprimitur propositionibus determinatis, quibus efferuntur judicia, ex quibus constant.

Quoniam, dum scribimus, verbis efferimus, quæ in notionibus nostris continentur, exempla ante allata propositionem præsentem illustrant. Monuimus jam in Logica (§. 332), ratiocinium verbis distincte propositum dici syllogismum ibidemque omnem syllogismorum theoriam, quantum ad praxin sufficit, tradidimus. Quamobrem quæ ibidem legi possunt, hic a nobis repetenda non sunt.

§. 369.

Prærogativa cognitionis symbolicæ præ intuitiva in ratiocinando.

In cognitione symbolica ratiocinia sunt magis distincta, quam in intuitiva. In cognitione enim symbolica ratiocinia exprimuntur propositionibus determinatis, quibus efferuntur judicia, ex quibus constant (§. 368). Enimvero non modo in cognitione symbolica singula judicia sunt magis distincta, quam in intuitiva (§. 351); verum etiam singula a se invicem clarius distinguuntur, quam in cognitione intuitiva: quod posterius per se patet. In cognitione igitur symbolica ratiocinia sunt magis distincta, quam in intuitiva (§. 38).

Idem quoque probari potest a posteriori. Formetur enim syllogismus quicunque suis constans propositionibus legitime dispositis. Advocentur singulis propositionibus ideæ respondentes & jam missis terminis seu vocabulis actus judicandi absolvatur in ideis, quemadmodum supra docuimus (§. 343 & seqq.): nullus dubito fore, ut unusquisque in semetipso experiatur, quantum intersit, utrum ratiocinans in sola cognitione intuitiva acquiescere, an vero ad symbolicam confugere velis.

Quam parum distincta sint ratiocinia in cognitione intuitiva, vel ex primo casu liquet, in quo nomen rei obviæ vi notionis confusæ vindicatur (§. 354), cum plurimi ne moniti quidem animadvertant perfectum ratiocinium adesse, propterea quod præmissæ propositionibus determinatis efferri nequeant. Multo autem clarior apparet ratiocinatio, ubi vi definitionis idem nomen rei obviæ vindicatur, propterea

quod singula judicia propositionibus determinatis exprimi possunt (§. 356).

§. 370.

Ratiociniorum effectus. *In omni ratiocinio aut nomen, aut prædicatum aliquod vel absolutum, vel hypotheticum subjecto cuidam vindicatur.* Quicquid enti alicui inest, id vel inter essentialia, vel attributa, vel modos locum habet (§. 149 *Ontol.*). Quoniam genera & species per essentialia determinantur (§. 247 *Ontol.*), ipsa autem per alia, quæ enti simul insunt, tanquam priora minime determinantur (§. 143 *Ontol.*), adeoque in ente, quod concipi debet, primo loco ponenda sunt (§. 142 *Ontol.*); de ente per essentialia determinato prædicari potest nomen generis, vel speciei, quo tale ens designatur (§. 279). Et quia attributa, nec non modorum atque relationum possibilitates, quæ per modum attributorum insunt, de eodem ente absolute (§. 215 *Log.*), modi autem ac relationes de subjecto suo nonnisi conditionate enunciantur (§. 217 *Log.*), attributa prædicata absoluta sunt, modi & relationes hypothetica. Quare cum de nullo ente prædicari possit nisi nomen, aut prædicatum aliquod absolutum, vel hypotheticum *per demonstrata;* per ratiocinia autem ex propositionibus quomodocunque cognitis formetur alia quædam, quæ alias jam nobis in mentem minime venisset (§. 366. 368), adeoque subjecto alicui tribuatur aliquod prædicatum (§. 200 *Log.*); in omni ratiocinio aut nomen aliquod, vel prædicatum quoddam absolutum, aut hypotheticum subjecto cuidam vindicatur.

Ratiociniorum itaque est usus, ut constet, quodnam rei obviæ conveniat nomen generis ac speciei, consequenter ad quod genus, ad quamnam speciem referri debeat, & quænam ipsi conveniant prædicata cum absoluta, tum hypothetica. Quamobrem quo plura prædicata ad genera sua speciesque suas relata cognoveris; eo ad ratiocinandum aptior eris. Hinc patet necessitas disciplinarum: patet etiam, quænam in iisdem tradi debeant, scilicet definitiones accuratæ & propositiones determinatæ, tum categoricæ, in quibus prædicata absoluta determinan-

nantur per essentialia, quæ definitiones ingrediuntur; tum hypotheticæ, in quibus prædicata hypothetica determinantur per accidentalia essentialibus in definitione contentis superaccedentia.

§. 371.

Definitio rei convenire dicitur, si eidem insint singulæ notæ definitionem ingredientes. *Genus* vel *species* rei convenire dicitur, si eidem insunt determinationes singulæ genericæ, vel specificæ. *Definitio, Genus & species quandonam rei convenire dicantur.*

Uberior horum explicatio quoad definitionem petenda ex doctrina logica de definitionibus (§. 152 *Log.*); quoad genus & speciem ex doctrina ontologica de ente universali (236 & seqq. *Ontol.*). Præmittimus autem terminorum horum explicationem, ut sequentes ratiocinandi leges rectius intelligantur.

§. 372.

Regulæ ratiocinandi seu *syllogismorum* dicuntur, per quas ratiocinia explicari possunt, seu quas anima observat, dum legitime ratiocinatur. Dicitur autem *legitime ratiocinari*, si propositio illata fuerit vera. *Regulæ syllogismorum quænam dicantur.*

Regulæ illæ syllogisticæ explicantur in Logica (§. 366 & seqq.)

§. 373.

Lex ratiocinandi dicitur principium generale ratiociniorum, seu regularum ratiocinandi. *Leges ratiocinandi quænam dicantur.*

Rationem denominandi vide superius (*not.* §. 84), quemadmodum jam indicavimus supra (*not.* §. 116).

§. 374.

Leges ratiocinandi sunt. 1. *Cui competit definitio aut notio confusa eidem respondens, eidem competit definitum, seu nomen ista definitione explicatum & contra.* 2. *Cui competit genus vel species, eidem* quoque *competunt prædicata absoluta generi vel speciei isti tribuenda.* 3. *Cui præter genus vel speciem conveniunt determinationes quædam accidentales; eidem* quoque *conveniunt prædicata sub istis determinationibus accidentalibus generi & speciei isti tribuenda.* Etenim dum ratiocinamur, *Leges ratiocinandi.*

namur, rei aut nomen aliquod vindicamus, aut prædicatum absolutum, vel hypotheticum (§. 370). Quoniam nomen rei ideo tribuitur, quod eidem conveniat definitio, vel notio confusa eidem respondens (§. 385. 386. 371), consequenter & definitio vel notio confusa eidem respondens convenire debet, si nomen eidem tribuendum esse ponis; per propositionem istam, *cui convenit definitio, eidem convenit definitum & contra*, intelligitur, cur ratiocinans tribuat rei vel nomen aliquod, vel definitionem aliquam, consequenter ratio, cur id fiat, in eadem continetur (§. 56 *Ontol.*). Est adeo principium ratiocinandi (§. 866 *Ontol.* & §. 367 *Psychol.*), consequenter lex ratiocinandi (§. 373).

Similiter prædicatum absolutum ideo tribuimus rei, quod rem ad genus istud, vel speciem illam referimus, cui istud convenire nobis constat (§. 360), consequenter quia genus, vel species eidem convenit (§. 371). Quoniam itaque per propositionem istam, *cui convenit genus vel species, eidem quoque conveniunt prædicata absoluta generi vel speciei tribuenda*, intelligitur, cur ratiocinans tribuat rei hoc prædicatum absolutum (§. 367); in propositione hac continetur ratio ratiocinii (§. 56 *Ontol.*), consequenter ipsa principium ratiocinii est (§. 866 *Ontol.*). Est igitur lex ratiocinandi (§. 373).

Denique prædicatum hypotheticum ideo tribuimus rei, quod rem obviam ad genus aliquod vel speciem aliquam pertinere, præterea conditionem præsentem esse agnoscamus, ob quam generi isti vel speciei prædicatum hoc hypotheticum tribuitur (§. 361), consequenter quia eidem præter genus conveniunt etiam determinationes quædam accidentales (§. 371). Quare cum per propositionem istam, *cui præter genus vel speciem conveniunt determinationes quædam accidentales; eidem quoque conveniunt prædicata sub istis determinationibus accidentalibus generi vel speciei tribuenda*, intelligatur, cur hoc prædicatum hypotheticum eidem tribuatur, in propositione hac

conti-

continetur ratio, cur prædicatum hypotheticum rei sit tribuendum (§. 56 *Ontol.*), consequenter principium est (§. 866 *Ontol.*) & quidem, cum prædicatum hypotheticum rei tribuens ratiocinetur (§. 367), principium ratiociniorum. Est igitur lex ratiocinandi (§. 373).

Coincidit cum hac legn *Dictum de omni* Logicorum (§. 346. 348. 349 *Log.*).

§. 375.

Si rei cuidam obviæ notas definitionem aliquam ingredientes junctim sumtas non convenire agnoscimus, atque definitionis illius memores nobis conscii sumus, rei, cui definitio ista convenit, tribuendum esse hoc nomen; idem rei obviæ convenire non posse judicamus. Quoniam enim nomen generis, vel speciei alicujus tribui volumus enti, cui determinationes istæ genericæ, vel specificæ insunt, quibus notio generis vel speciei continetur (§. 271 *Psych.* & §. 236 *Ontol.*), nomen quoque istud, stante significatu vocabuli, quem non immutari supponimus, tribui nequit nisi enti, cui determinationes genericæ, vel specificæ simul insunt, consequenter cui genus, vel species convenit (§. 371). Quare cum definitionem rei obviæ non convenire agnoscamus & nobis conscii simus hanc esse definitionem rei, cui id nominis tribuitur *per hypoth*: judicare utique debemus, nomen istud rei obviæ tribui minime posse.

Nomen quando rei denegetur.

Idem quoque confirmatur a posteriori. Ponamus enim nos agnoscere, quod figura mensæ quatuor habeat latera, ac inde inferre, quod non habeat tria. Ponamus porro in memoriam nobis venire, figuram, quæ tribus lateribus continetur, esse triangulum, consequenter quæ tribus lateribus non continetur, non esse triangulum. Nemo non ideo judicabit, figuram mensæ non esse triangulum.

Nimirum ratio, cur rei alicui tribuendum sit nomen aliquod, est definitio. Quare si hæc rei non convenit, nec ratio ponitur, ob quam nomen eidem tribuendum. Ergo nec nomen eidem tribui potest.

§. 376.

Alter casus.

Quoniam notio confusa continens notas, quæ definitionem ingrediuntur, definitioni æquivalet, seu eidem generi vel speciei convenit, cui definitio convenit, quod per se patet; *Si obviæ cuidam rei notionem aliquam confusam non convenire agnoscimus atque meminimus, nomen aliquod indigitare rem, cui notio ista convenit: nomen rei obviæ non convenire judicamus* (§. 375).

Pertinet huc exemplum, quando scilicet judicamus, ens, quod videmus, non esse avem, vel etiam avem, quam videmus, non esse columbam. Propositio præsens eodem modo demonstrari poterat, quo præcedens.

§. 377.

Quando definitio denegetur.

Si rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire non posse agnoscimus atque meminimus, rei hoc nomine indigitatæ convenire definitionem aliquam; eidem quoque definitionem convenire non posse judicamus. Quoniam enim nomen aliquod rei tribuimus, ut indigitemus eidem convenire definitionem aliquam (§. 271), si nomen rei non convenire potest, nec definitionem eidem tribuere licet. Quare si agnoscimus rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire non posse atque meminimus rei hoc nomine indigitatæ convenire definitionem aliquam; eidem quoque definitionem hanc convenire minime posse utique judicare debemus.

E. gr. Si constet figuram mensæ non esse triangulum, atque recordemur, triangulum esse figuram quæ tria latera habet; utique judicamus figuram mensæ non habere tria latera.

§. 378.

Quando notio quædam confusa rei denegetur.

Quoniam notio confusa continens notas, quæ definitionem aliquam ingredi debent, definitioni æquivalet; *si rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire non posse agnoscimus atque meminimus rei hoc nomine indigitatæ convenire notionem aliquam*

aliquam confusam; eidem quoque notionem hanc confusam convenire non posse judicamus (§. 377)

E. gr. Si nosti avem a Titio visam non esse columbam, atque imaginatio præsens tibi sistat phantasma columbæ; judicabis utique phantasmate isto minime repræsentari avem a Titio visam.

§. 379.

Quando rei denegetur prædicatum absolutum.

Si rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire agnoscimus, seu eam ad hoc genus vel speciem istam referri debere agnoscimus atque meminimus rei hac nomine denotatæ, seu ad hoc genus vel speciem istam spectanti repugnare aliquod prædicatum absolutum; idem quoque rei obviæ tribui non posse judicamus. Etenim si rei aliquo nomine denotatæ, seu ad genus aliquod, vel speciem aliquam relatæ prædicatum aliquod absolutum repugnat, ex eo intelligitur, quod prædicatum aliquod rei cuidam convenire nequeat, quod ipsi hoc nomen conveniat, vel quod ad genus, vel speciem istam spectet, consequenter in judicio, quod res obvia ad hoc genus, vel speciem istam spectet, ratio continetur, cur prædicatum convenire non possit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum agnoscamus, rei obviæ convenire nomen aliquod, vel eam ad hoc genus, aut speciem istam referendam esse, *per hypoth.* ratio ponitur, cur prædicatum istud absolutum rei obviæ convenire minime possit, consequenter prædicatum istud convenire eidem nequit (§. 118 *Ontol.*). Recte igitur judicamus, prædicatum istud absolutum rei obviæ convenire minime posse.

E. gr. Si nobis constet figuram mensæ esse Quadratum atque meminimus, Quadratum non habere tres angulos; utique judicamus, figuram mensæ non habere quatuor angulos. Similiter si constet, avem, quam videmus, esse hirundinem, atque recordemur, hirundinem caveæ inclusam vivere non posse; utique judicamus, avem hanc, quam videmus, caveæ inclusam vivere non posse. Nemo autem miretur nos rationem sufficientem appellare notionem subjecti seu nomen, quo eadem denotatur, cui prædicatum aliquod repugnat, cur prædicatum istud rei convenire non possit: neque enim invita definitione rationis sufficientis (§. 56 *Ontol.*) dantur etiam rationes sufficientes ad negandum.

§. 380.

Quando denegetur prædicatum hypotheticum.

Quodsi nobis constet rei cuidam obviæ tribuendum esse nomen aliquod, vel eam ad hoc genus, aut speciem istam referendam esse ac præterea adesse conditionem quandam seu determinationes quasdam accidentales, atque meminerimus generi vel speciei isti sub hac conditione, seu his superaccedentibus determinationibus accidentalibus repugnare aliquod prædicatum; idem rei obviæ non convenire judicamus. Quoniam enim generi vel speciei sub hac conditione repugnat prædicatum *per hypoth.* ex eo intelligitur, quod rei ejus generis vel speciei posita ista conditione prædicatum convenire non possit, consequenter notio generis vel speciei cum conditione ista ratio est, cur hoc prædicatum rei ad idem genus, vel eandem speciem pertinenti convenire minime possit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum nobis constet rem obviam esse hujus generis, vel speciei atque conditionem esse præsentem, sub qua prædicatum generi vel speciei huic repugnat, *per hypoth.* ratio sufficiens ponitur cur eidem hoc prædicatum convenire nequeat, consequenter utique eidem convenire non posse perspicimus (§. 118 *Ontol.*). Judicamus itaque rei obviæ prædicatum hoc convenire minime posse.

Ponamus nos perspicere, quod semen sit commissum terræ aridæ, & meminisse quod semen terræ aridæ commissum non germinet: utique judicabimus, semen, quod jam terræ commissum est, germinare non posse.

§. 381.

Alius casus.

Si nobis constet rei cuidam obviæ tribuendum esse nomen aliquod, sive genus, vel speciem, & meminerimus, generi vel speciei isti sub data quadam conditione vel datis quibusdam determinationibus accidentalibus convenire aliquod prædicatum, hanc autem conditionem, vel istas determinationes accidentales abesse videamus; rei quoque prædicatum istud non convenire judicamus. Quoniam enim prædicatum generi, vel speciei competere non intelligitur, nisi posita ista conditione, seu de-

ter-

terminationibus accidentalibus ad essentiales notionem generis, vel speciei constituentes accedentibus; hæ notioni generis vel speciei junctæ absolvunt rationem sufficientem, cur prædicatum hypotheticum generi, vel speciei convenire possit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum prædicatum demum ponatur, posita ratione sufficiente (§. 118 *Ontol.*); conditione absente, vel determinationibus accidentalibus non extantibus, prædicatum hypotheticum rei datæ convenire non posse perspicimus, atque adeo judicamus prædicatum hypotheticum rei obviæ non convenire.

E. gr. Ponamus nos videre lapidem & meminisse lapidem calidum non calefacere. Quodsi porro deprehendamus, lapidem, quem videmus, non esse calidum; utique judicabimus, lapidem hunc, quem videmus, non posse calefacere. Certe nos ita judicare, quovis momento experiri licet. Quodsi ad judicia hominum fuerimus attenti & super iis reflectentes principia universalia abstrahamus; in omnes illas propositiones a posteriori incidemus, quas hic de ratiociniis a priori stabilimus omnes muneris, quod philosopho incumbit (§. 6 *Disc. prælim.*), partes adimpleturi.

§. 382.

In omni ratiocinio negativo aut nomen aliquod, aut prædicatum vel absolutum, vel hypotheticum aliquod de subjecto quodam negatur. Quoniam per ratiocinium negativum illud intelligimus, quo conclusio negativa infertur; non alia prædicata per ratiocinium negativum a subjecto removeri possunt, quam quæ per affirmativa eidem vindicantur. Jam vero in omni ratiocinio affirmativo, quo scilicet prædicatum aliquod subjecto vindicatur, aut nomen, aut prædicatum aliquod absolutum, vel hypotheticum subjecto alicui vindicatur (§. 370). Ergo in omni ratiocinio negativo aut nomen aliquod, aut prædicatum vel absolutum, vel hypotheticum removeri debet. *Ratiociniorum negativorum effectus.*

Ratiociniorum negativorum adeo hic casus est, ut præcaveamus errores in judicando, ne scilicet rei tribuamus nomen, quod eidem minime convenit, aut ne eandem ad genus aliquod vel speciem referamus

 cui

cui substare nequit, ac ne porro eidem tribuamus prædicata, quæ in eam vel nunquam, vel saltem in præsenti convenire nequeunt. Quodsi nunquam per errorem judicaremus, sed in ratiocinando exacti essemus; ratiociniis negativis non haberemus opus.

§. 383.

Quando ratiocinemur. *Dum vi definitionis, aut notionis eidem æquipollentis nomen; aut vi judicii cujusdam categorici, vel hypothetici prædicatum absolutum, vel hypotheticum a re quadam removemus; ratiocinamur.* Quando enim vi definitionis aut notionis confusæ eidem æquipollentis nomen, aut vi judicii cujusdam categorici, aut hypothetici prædicatum aliquod absolutum, aut hypotheticum a re quadam removemus, ex duobus præviis judiciis formamus tertium (§. 375 & seqq.). Quare cum ratiocinemur, dum ex judiciis aliis præviis judicia formamus (§. 366); in omni casu propositionis ratiocinamur.

Sunt adeo exempla, quibus propositiones antecedentes illustravimus, ratiocinia.

§. 384.

Leges ratiocinandi negative. *Leges ratiocinandi sunt: 1. Cui non convenit definitio, aut notio confusa eidem respondens, ei nec convenit definitum & contra 2. Cui convenit genus, vel species, eidem quoque non convenit prædicatum absolutum generi, vel speciei isti repugnans. 3. Cui præter genus, vel speciem convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem generi, vel speciei repugnat; eidem quoque prædicatum istud non convenit. 4. Cui genus & species convenit, sed non convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem tribuendum; ei nec prædicatum hoc convenit.* Etenim nomen, vel genus aliquod, aut speciem aliquam rei non convenire ex eo intelligimus, quod non conveniat eidem definitio, vel notio confusa huic æquipollens (§. 375. 376), consequenter in propositione, *cui non convenit definitio, aut notio confusa eidem æquipollens, ei nec convenit nomen definitioni, vel notioni isti respondens*, continetur ratio, cur nomen a subjecto sit removendum

dum (§. 56 *Ontol.*). Est igitur principium (§. 806 *Ontol.*). Quoniam itaque ratiocinamur, dum nomen aliquod subjecto convenire vi definitionis aut notionis eidem æquipollentis negatur (§. 383); propositio ista principium ratiocinandi est, adeoque lex ratiocinandi (§. 373).

Similiter cum ex eo intelligatur, quod rei alicui definitio, vel notio quædam confusa eidem æquipollens convenire nequeat, quod nomen definitioni, vel notioni isti respondens non conveniat; eodem prorsus modo ostenditur, legem ratiocinandi esse hanc propositionem: *Cui non convenit nomen, cui definitio quædam, vel notio confusa aliqua respondet, ei nec convenit definitio vel notio ista.*

Prædicatum aliquod absolutum rei non convenire ex eo intelligimus, quod ipsi conveniat genus, vel species, cui prædicatum istud repugnat (§. 379). Quamobrem denuo, ut ante ostenditur, legem ratiocinandi esse propositionem: *Cui convenit genus, vel species, eidem nec convenit prædicatum absolutum generi isti, vel speciei repugnans.*

Prædicatum aliquod hypotheticum rei cuidam non convenire intelligimus tum ex eo, quod ipsi præter genus, vel speciem conveniat ista conditio, sub qua generi huic, vel speciei prædicatum aliquod repugnat (§. 382); tum ex eo, quod ipsi genus quidem, vel species, sed non conditio conveniat, sub qua prædicatum generi isti, vel speciei convenit (§. 383). Quamobrem eodem prorsus modo etiam ostenditur, esse non minus hanc propositionem, *Cui præter genus, vel speciem convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem generi, vel speciei repugnat, eidem quoque prædicatum istud non convenit*; quam alteram, *Cui genus & species convenit, sed non convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem convenit, ei nec prædicatum hoc convenit*; legem ratiocinandi.

Coincidit cum legibus istis ratiocinandi *Dictum de nullo* Logicorum (§. 347 & *seqq. Log.*). Exempla petenda sunt ex anterioribus (*not.*

§. 375

§. 375 & *seqq.*). Sunt autem leges hæ ratiociniorum negativorum, quemadmodum superiores (§. 374) affirmativorum. In casu hypothetico leges duæ simul subinde obtinent, si ad ideam respicias, non ad verba, quæ variari possunt, illa existente eadem: id quod exemplis redditur manifestum. Ponamus lapidem esse frigidum, adeoque non calidum. Aut igitur ex eo, quod sit frigidus, aut ex eo, quod non sit calidus, colligitur, quod non calefaciat. In casu priori ponitur conditio, cui prædicatum repugnat; in posteriori tollitur conditio, sub qua prædicatum ponitur. Similiter ponamus porro parietem esse rubro panno tectum, adeoque non album. Aut igitur ex eo, quod rubro panno tegatur, aut ex eo, quod albus non sit, colligitur, quod imagines per foramen exiguum intromissas non exhibeat claras atque satis distinctas. In casu priori ponitur denuo conditio, cui prædicatum repugnat; in posteriori tollitur conditio, sub qua prædicatum ponitur. Atque hæc ratio est, cur plerumque lex altera non attendatur, sed simul sub priori tacite comprehendatur.

§. 385.

Modus ratiocinandi conditionatus.

Si quid esse agnoscimus atque meminimus, ideo etiam aliud quid esse debere; hoc alterum quoque esse judicamus. Etenim si quid ideo est, quia alterum est; ex eo quod hoc est, etiam illud esse intelligitur consequenter illud ratio sufficiens est, cur hoc sit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum agnoscamus hoc esse, propter quod alterum esse debet *per hypoth.* rationem sufficientem poni agnoscimus. Et quia meminimus, si hoc est, etiam alterum esse debere; id, quod ponitur, esse rationem sufficientem alterius nobis conscii sumus. Quoniam itaque posita ratione sufficiente ponitur etiam id, quod per eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*); alterum quoque esse debere utique judicamus.

Idem patet a posteriori. Ponamus nos observare, quod ventus orientalis spiret, atque in plagam, unde spirat, respicientes judicare, quod spiret. Quodsi nobis in mentem veniat, quod ante cognovimus: Si ventus orientalis spirat, tempestas serena est, & in hanc propositionem attentionem nostram perinde ac in priorem convertimus; nos judicare experimur, quod tem-

tempestas sit serena. Duas hic habemus propositiones, 1. ventus orientalis spirat & 2. tempestas est serena. Experientia & ratione constat, si ventus orientalis spirat, tempestatem esse serenam, adeoque generaliter, si id est, quod propositione una affirmatur, esse etiam alrerum, quod affirmatur propositione altera. Observamus vero prius esse, ac ideo judicamus, quod etiam sit alterum.

Spectamus nimirum hic duo a se invicem diversa tanquam inter se connexa, ut posito uno ponatur etiam alterum. Et idem sane obtinet in omni ratiocinio categorico, de quo antea diximus. Etenim nomen rei tribuitur sub conditione definitionis, seu eidem æquipollentis notionis confusæ; prædicatum absolutum sub conditione eadem, prædicatum hypotheticum sub conditione expressa definitioni superaddita. E. gr. si judicamus columbam mansuefieri posse, supponimus avem esse columbam & inde colligimus, quod mansuefieri possit. Quare si verum est, avem esse columbam; verum etiam est, eam mansuefieri posse. Similiter si judicamus, lapidem calidum calefacere, supponimus lapidem esse calidum ac inde colligimus quod calefaciat. Quare si verum est, lapidem esse calidum; verum eitam est, eum calefacere. Propositione adeo præsente nituntur ratiocinia positiva non minus categorica, quam hypothetica.

§. 386.

Si quid non esse agnoscimus atque meminimus, ideo etiam aliud quid non esse debere; hoc alterum quoque non esse judicamus. Etenim si quid ideo esse nequit, quia alterum non est; ex eo, quod hoc non est, intelligitur cur illud etiam non sit, consequenter non existentia hujus est ratio sufficiens non existentiæ illius (§. 56. *Ontol.*). Quare cum agnoscamus hoc non esse, propter cujus non existentiam nec alterum esse potest *per hypoth.* rationem sufficientem poni agnoscimus, cur alterum non sit. Et quia meminimus, si hoc non est, nec aliud quid esse posse, vel ideo etiam aliud quid non esse debere *per hypoth.* id, quod ponitur, esse rationem sufficien- *Modus alius.*

tem cur alterum esse nequeat nobis conscii sumus. Quoniam itaque posita ratione sufficiente ponitur etiam id, quod per eam potius est, quam non est (§. 118.) *Ontol.*), adeoque posita ratione sufficiente, cur aliquid esse non possit, etiam id, quod per eam potius non est, quam esse potest, esse nequit; alterum quoque non esse debere utique judicamus.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nos observare, lapidem non esse calidum. Quodsi nobis in mentem veniat: si lapis non est calidus, nec calefacit, & in hanc propositionem attentionem nostram perinde ac in priorem convertamus, nos judicare experimur, quod lapis non calefaciat. Duas hic habemus propositiones, 1. Lapis non est calidus & 2. Lapis non calefacit. Experientia & ratione constat, si lapis non est, quod propositione una esse negatur, nec alterum esse, quod propositione altera negatur. Observamus vero prius non esse, ac ideo judicamus, quod etiam alterum non sit.

Duæ hæ notiones negativæ, quæ duabus propositionibus negativis respondent, ex quibus hypothetica componitur, ita inter se connexæ sunt, ut una posita ponenda etiam sit altera, consequenter ut, si unum negetur, negandum etiam sit alterum: ut adeo casus propositionis præsentis contineatur sub priori, si per fictionem negativa notio spectetur ut positiva: quo respectu affirmamus aliquid non esse, dum idem esse negamus. Ad hanc fictionem dudum attenderunt Logici non modo in casu præsenti, verum etiam in aliis (§. 208. *Log.*), ubi negationem explicant per affirmationem, quod quid non sit, ad salvandos conceptus universales. Et in præsenti quidem casu, poni dicitur, quod esse vel non esse judicamus (§. 406. *Log.*). Quamobrem & Logici utramque propositionem mediante hoc termino in unam contrahunt.

§. 387.

Alius modus. *Si quid non esse agnoscimus atque meminimus, idem esse posito quod sit aliud, etiam hoc non esse, agnoscimus.* Ponamus nos agnoscere B non esse, atque meminisse, si A est, etiam B esse;

B. esse; dico nos judicare, quod A non sit. Etenim si judicare velimus, A esse, judicandum quoque quod sit B (§.385.) Quare cum B non sit *per hypoth.* A non esse utique judicandum (§. 53. *Ontol.*)

Quodsi exemplum quodvis singulare substituas, idem confirmabitur a posteriori & ad te ipsum attentus agnosces, non aliam esse rationem, cur ita judices, quam eam, quæ in demonstratione adducta fuit. E. gr. Si observamus tempestatem non esse serenam, atque recordemur, si ventus orientalis spirat, serenam esse tempestatem; hinc utique colligimus, ventum orientalem non spirare. Quæsiti cur ita colligamus, respondemus quod alias tempestas serena esse deberet.

Nimirum si posita A ponitur etiam necessario B, fieri non potest, ut, si A sit, B non sit. Quare utique ex eo, quod B non est, colligendum, etiam A non esse. Multa in exemplis singularibus evidentia sunt, quæ ad universalitatem revocata obscurura evadunt.

§. 388.

Lex ratiocinandi est: Posito propositionis hypotheticæ antecedente ponitur consequens & sublato consequente tollitur antecedens. Quoniam enim in propositione hypothetica consequens ideo est, quia antecedens est (§. 385. 386.) & antecedens non est, quia consequens est (§. 387.), ex eo, quod antecedens ponitur, intelligitur cur ponatur consequens & ex eo, quod consequens tollatur, intelligitur, cur tollatur antecedens, consequenter in propositione: *Posito propositionis hypotheticæ antecedente ponitur consequens & sublato consequente tollitur antecedens,* continetur ratio, cur judicandum sit in casu priori consequens esse, in posteriori antecedens non esse (§. 56. *Ontol.*), adeoque propositio ista principium est (§. 506. *Ontol.*). Enim vero dum ita judicamus, ex duabus propositionibus datis formamus tertiam, consequenter ratiocinamur (§. 366.) Est igitur propositio ista lex ratiocinandi (§. 373.)

Lex ratiociniorum hypotheticorum.

Hac lege nimirum nituntur syllogismi hypothetici; quemadmodum alias docuimus (§. 409. & seqq. *Log.*)

§. 389.

Modus ratiocinandi disjunctive.

Si duorum aut plurimum uno existente cetera non existant, unum vero eorum semper existat; propterea quod unum existere constat judicamus cetera non esse &, ubi cetera non esse intelligimus, unum eorum esse. Propositio hæc coincidit cum fundamento syllogismorum disjunctivorum, quod in Logica §. 427. exposuimus. Non igitur opus est, ut eam denuo probemus, præsertim cum adeo evidens sit, ut absque omni probatione concedi debeat.

Ponamus nimirum aut A, aut B, aut C esse. Quodsi fuerit, C; non erit A, non erit B. Et si nec C, nec B fuerit, erit A. Idem clarius patet in casu speciali. Quoniam substantia omnis aut simplex est, aut composita, ideo animam aut simplicem esse constat, aut compositam. Ponamus jam porro probari, quod non sit composita. Nemo non protinus judicabit, quod sit simplex. Similiter constat semper esse aut diem, aut noctem. Ponamus constare, quod dies fuerit, cum aliquis nasceretur. Hinc ergo colligimus, quod nocte natus non fuerit.

§. 390.

Lex ratiociniorum disjunctivorum.

Lex ratiocinandi est: Posita uno membro propositionis disjunctivæ, tolli cetera & ceteris sublatis poni unum, ac uno sublato indeterminate poni ceterorum unum. Etenim ex eo quod membrum unum ponatur, intelligitur cur cetera tollantur, & ex eo, quod tollantur cetera vel eorum unum, intelligitur, cur ponatur unum vel determinate, vel indeterminate, consequenter in propositione præsente continetur ratio, cur judicemus quid esse, vel non esse (§. 56. *Ontol.*), adeoque propositio ista principium est (§. 506. *Ontol.*). Habemus autem duas propositiones, alteram disjunctivam, alteram categoricam, vel disjunctivam itidem, qua aliquid ponitur, vel aliquid aut plura tolluntur, atque hisce præviis formatur tertia, qua quid esse affirmatur, vel negatur, adeoque vi propositionis præsen-

tis

tis judicantes ratiocinamur (§. 366.) Propositio igitur præsens principium ratiocinandi *per demonstrata*, consequenter lex ratiocinandi (§. 373.)

Quomodo hinc deducantur modi syllogismorum disjunctivorum, in Logica docuimus §. 419. & seq.

§. 391.

In ratiociniis ex notionibus aliis præviis nascitur alia. Quando enim ratiocinamur, judicium aliquod ex aliis præviis formamus (§. 366.) consequenter in cognitione symbolica ex propositionibus determinatis præviis formatur alia (§. 368.). Quoniam vero omni propositioni veræ notio aliqua respondet (§. 520. 521. *Log.*); in ratiociniis ex præviis notionibus aliis nascitur alia.

Nationum ortus ex ratiociniis.

Idem patet a posteriori. Ponamus enim me pirum intuentem judicare, quod sit arbor, atque recordantem, quod arbor omnis autumno folia deponat, colligere, quod pirus, quam intueor, autumno folia sit depositura. Tum igitur ita ratiocinamur. Pirus hæc arbor est. Arbor omnis autumno folia sua deponit. Ergo & hæc pirus folia sua autumno deponet. Propositioni primæ, quæ est minor syllogismi (§. 340. *Log.*), respondet notio, qua pirus exhibetur tanquam arbor, quatenus in idea piri præsentis attentionem nostram dirigimus ad ea, quæ piro cum arboribus ceteris communia sunt, veluti ad truncum, ramos, surculos atqut folia. Propositioni secundæ respondet notio arboris autumno folia deponentis, quatenus nobis in memoriam revocamus ideam alicujus arboris, qualem folia deponentem conspeximus autumnali tempore, una cum aliis perceptionibus, quas ista tempestate simul habuimus. Propositioni denique tertiæ respondet notio aut, si mavis, idea exhibens hanc arborem, qualis conspicietur autumnali empore folia depositura. Ex duabus igitur notionibus præviis nascitur tertia & in cognitione intuitiva ex duabus ideis

tertia nascitur. Idem eodem modo patet in quocunque casu alio ratiocinii categorici. Enimvero non minus idem patet in casu ratiocinii hypothetici: id quod vel eodem exemplo, quod modo dedimus, probari potest, si ratiocinium categoricum ad hypotheticum revocetur. Etenim ponamus, nos ut ante pirum intuentes judicare, quod sit arbor, atque perpendentes, quod, si arbor sit, folia sua autumno deponere debeat, colligere, quod hæc, quam intuemur, pirus folia sua deponere debeat. Ecquis non videt, nos ita ratiocinari: si hæc pirus arbor est, folia sua autumno deponet. Atqui hæc pirus arbor est. Ergo folia sua autumno deponet. Enimvero quis non simul videt, subsumtioni & conclusioni, utpote iisdem cum minore ac conclusione syllogismi categorici, eandem respondere notionem, propositioni autem hypotheticæ notionem ex utraque compositam sive ideam, qua pirus exhibetur tanquam arbor foliis prædita & deinde tanquam eadem deponens una cum pereptionibus tempestatis autumnalis signis. Idea enim, quæ primo se sistit, antecedenti respondet: eadem vero deinde successive immutatur, ut respondeat consequenti. Sed idem casus convertitur quoque in ratiocinium hypotheticum a categorico diversum. Ponamus enim nos ad perceptiones nostras attentos judicare, quod sit autumnus, atque recordantes, quod autumno decidant folia arborum, consequenter judicantes quod, si autumnus sit, hæc pirus sive hæc arbor folia sua depositura sit, colligere, quod hæc arbor folia deponere debeat. Hoc modo igitur hypothetice argumentamur: Si autumnus est, pirus hæc folia deponet. Atqui autumnus est. Ergo pirus hæc folia sua deponet. Antecedenti respondet notio autumni, quam in idea exhibemus per ea, quæ ista tempestate diversa a nobis sensu percipiuntur; consequenti autem notio, quæ in idea arboris folia sua deponentis continetur. Propositionem adeo hypotheticam nobis repræsentamus per ideam ex utraque compositam

sitam, quatenus successive attentio ab una ad alteram promovetur. Subsumtioni respondet notio antecedentis solitaria. Nascitur adeo hic aliqua notio ex aliis præviis. Eodem prorsus modo idem intelligitur in quocunque casu alio judicii hypothetici.

Plurimum prodest ad distinctam mentis humanæ cognitionem, ut status mentis expendamus, qui in ratiociniis successive se invicem excipiunt. Quamobrem acumen sibi comparaturi, quo in animæ interioribus rimandis opus est; ratiocinia complura tam categorica, quam hypothetica revocet ad notiones complexas atque ideas, quæ successive in mente nascuntur, dum ratiocinamur. Valde proficuum hoc nobis est in philosophia morali, quemadmodum suo loco plenius constabit.

§. 392.

Usus ratiociniorum in explicanda successione ideorum.

Quoniam in ratiociniis ex notionibus quibusdam præviis nascuntur aliæ, ad quas tunc temporis absque istis non pervenissemus (§. 391.); ex ratiociniis intelligitur, quomodo in mente notiones aliæ ex aliis nascantur, consequenter *Ratiocinia & in cognitione symbolica syllogismi notionum atque idearum, in quibus ista continentur, successioni explicandæ inserviunt.*

Usus hic Syllogismorum prorsus egregius est antea non animadversus. Primus mentionem ejus injeci in Lexico Mathematico sub voce *demonstratio*. Dixi deinde plura de eodem in Ratione Prælectionum Sect. 2. c. 3. §. 28. p. 147. atque in Metaphysica patrio idiomate conscripta §. 341. & seqq. quæ in compendio proposuit *Thümmigius* in Institut. Psychologiæ §. 79. Ut vero plenius intelligatur, aliquot adhuc theoremata specialia condenda sunt.

§. 393.

Modus primus continuationis seriei perceptionum.

Si judicium intuitivum notionem communem habet cum præterito aliquo judicio, quod memoria tenemus, & formatum ex terminis eorum diversis judicium denuo communem quandam notionem habet cum judicio aliquo præterito, quod memoria tenemus ac ita porro; series cogitationum continuatur per

leges

leges ratiocinandi. Etenim si judicium, quod formatur, intuitivum notionem communem habet cum judicio aliquo præterito, hocque memoria tenemus, atque adeo idem reproducere ac reproductum recognoscere valemus (§. 180.); vi notionis communis judicium præteritum reproducimus (§.104.) terminisque diversis judicii utriusque combinatis judicium discursivum formatur (§. 362.) sicque pervenitur ad judicium, quod alias mentem nostram tunc temporis non subiisset (§.366.) Quodsi attentionem nostram in hoc judicium dirigimus & id notionem quandam communem habet cum alio præterito, quod itidem memoria tenemus; eodem, quo ante, modo ostenditur, nos ad judicium aliquod discursivum pervenire, ad quod alias non pervenissemus. Unde facile patet, eadem lege quantocunque temporis intervallo seriem cogitationum ratiocinando continuari posse, modo non desint judicia præterita, quorum ope præsentium recordamur.

Liquet idem a posteriori in exemplis obviis. Ponamus Titium mane evigilare, auditaque hora quinta surgere, vestes induere, preces ad Deum fundere, in Bibliis sacrosanctis legere ac deinde ad labores consuetos progredi. Ponamus majoris evidentiæ gratia, omnia hæc fieri ex intentione agentis, ita ut habeat animum agendi, quod agit. Quodsi jam meditemur, quomodo successive cogitationes animum subeant; id explicari non posse animadvertes nisi per ratiocinii notionem. Nimirum Titius, dum evigilat, audit horologium sonitu campanæ indicare horam quintam. Super perceptione sua reflectens judicat, horam quintam jam audiri: quo facto propositi sui recordatur, hora quinta esse surgendum, ac inde infert, sibi jam esse surgendum. Latere in hisce syllogismum sequentem: Quando hora quinta auditur, surgendum mihi est. Nunc auditur hora quinta. Ergo nunc mihi surgendum est: ecquis non videt? Propositioni singulari surgendi non futurum fuisse locum, nisi duo status mentis præ-

ces-

cessissent, qui præmissis respondent vi principii rationis sufficientis concluditur. Ponamus enim te non audire horam quintam sonitu campanæ jam indicari, aut saltem super perceptione non reflectere; nulla erit ratio, cur surgendi propositum tibi in mentem veniat (§.104.): id quod & a posteriori innotescit, modo ad diversos status diverso tempore obtinentes attendere consueveris. Ponamus te quidem audire, quod horologium loquatur horam quintam, immo te animum ad perceptionem præsentem reflectentem judicare, quod hora quinta jam audiatur, nunquam autem tibi fuisse propositum hora quinta surgendi: nec intelligere licet, quomodo vi solius perceptionis præsentis, vel etiam judicii de eo, quod percipitur, perveniatur ad propositum singulare, nec nos in casu utoque ad idem pervenire experiemur. Quodsi vero supponas te jam antea propositum surgendi animo concepisse & jam audire, quod horologium loquatur horam quintam, qua surgere decrevisti, teque jam judicare, quod hora ista audiatur, non modo hinc intelliges, cur propositi tui recorderis (§.104), verum etiam cur propositum singulare jam surgendi locum habeat (§.360.), consequenter propositi hujus rationem sufficientem habes; atque in hoc solo casu tibi esse propositum surgendi speciale, siquidem immediate ex perceptione sonitus horologii horam quintam loquentis & memoria propositi antea animo concepti oriri debet, ipso opere experieris. Quodsi jam porro propositum hoc exequeris tibique executionis conscius es, hoc ipso judicas, te jam surgere. Quare si antea animo concepisti propositum vestimenta induendi, dum surgis; hujus propositi meminisse (§. 104.) atque hinc porro ut ante inferre debes, vestimenta jam esse induenda. Propositum adeo singulare induendi vestimenta distincte explicabile per hunc syllogismum. Quando surgo, vestimenta sunt induenda. Jam surgo. Ergo jam vestimenta induenda sunt. In præsenti casu non esse rationem sufficien-

tem propositi vestimenta induendi singularis, nisi utraque præmissa prævia; eodem prorsus, quo ante, modo ostenditur. Quodsi dubites, te judicare, quod surgas, dum tibi conscius es te surgere; id inde intelliges, quod quæsitus, quid facias, respondeas te surgere. Propositio enim hæc exprimit judicium, quod in præsenti casu supponimus. Similiter dum tibi conscius es, te vestimenta induere; judicas utique quod jam vestimenta induas &, actu finito, quod eadem indueris: unde quæsitus quid facias, vel quid feceris, respondes te vestimenta induere, vel induisse. Quare si jam animo tuo sedet propositum ubi vestimenta industi, preces ad Deum fundendi; hujus propositi recordatus colligis preces ad Deum jam esse fundendas. Atque adeo modus, quo determinatur actualitas propositi hujus singularis, denuo explicabilis per syllogismum, scilicet sequentem: Quando vestimenta induero, preces ad Deum sunt fundendæ. Atqui vestimenta jam induo. Ergo preces ad Deum sunt fundendæ. In hoc enim demum contineri rationem sufficientem actualitatis propositi specialis fundendi ad Deum preces eodem, quo ante, modo innotescit. Dum propositum tuum ipso opere executus preces ad Deum fudisti & te hoc fecisse tibi conscius es; perinde ac ante intelligitur, te judicare quod jam preces ad Deum fuderis. Atque ita ulterius propositi tui recordaris, quod precibus ad DEum fusis textus in sacrosanctis Bibliis sit legendus. Actualitas adeo hujus propositi per syllogismum sequentem explicabilis: Quando preces ad Deum fudi, textus in sacrosanctis Bibliis legendus. Atqui jam preces ad Deum fudi, Ergo jam textus in Bibliis legendus. Denique dum hoc propositum ipso opere executus tibi conscius es, quod jam textum in Bibliis legas, ulterioris propositi recordaris, quod a lectione Bibliorum ad labores consuetos te conferre debeas. Hinc igitur infers ad labores consuetos nunc esse accedendum. Propositum adeo singulare accedendi ad labores consuetos quomodo nascatur, denuo per

syllogismum hunc explicari potest. Quando textus in Bibliis lectus fuit, ad labores consuetos accedendum. Atqui jam textus in Bibliis lectus fuit. Ergo jam ad labores consuetos accedendum. Et ita per ratiocinia, saltem per latentia, series perceptionum continuatur ac appetituum, donec nova quadam sensatione interrumpatur. Idem innumeris aliis exemplis non minus obviis confirmare licet, modo ad singula animum attentum afferre & attentionem allatam in iisdem conservare didiceris: quod etsi adeo leve videatur, ut puerile reputetur, non tamen adeo leve deprehenditur, quemadmodum putatur, prout tentantibus apparebit.

Quæ a posteriori ad confirmandam propositionem præsentem in medium allata sunt, illustratione aliqua indigent, ne ad præcipitanda judicia adducantur qui sibi acumine præstare videntur, quo destituuntur. Notandum itaque est, quando status animæ per syllogismos explicabiles esse asseveramus, id non ita accipiendum esse, ac si mens nostra syllogismos formales formet tacite quasi sibimetipsi loquendo, quemadmodum accidere solet animum ad perceptiones suas reflectentibus; sed id unice defendi, quod perceptiones ac in iis latentes notiones singulis syllogismi propositionibus respondentes in mente successive se invicem excipiant, quodque perceptio respondens conclusioni consequatur ex perceptionibus, quæ per præmissas exprimuntur, quemadmodum ex præmissis in syllogismo consequitur conclusio. E. gr. Dum hora quinta auditur, non opus est, ut mentem subeant hæc verba: Hora quinta jam auditur; sed sufficit me mihi conscium esse ejus, quod auditu percipio, & significatus ejusdem confuse tantummodo recorder, immo prorsus obscure, ut mihi ejusdem vix ac ne vix quidem conscius sim: sufficit enim ita in ideis exhiberi quæ verbis hisce indigitantur: Jam hora quinta auditur. Similiter dum propositi surgendi hora quinta recordor; non opus est ut hæc verba mussitem, Hora quinta mihi surgendum est. Ergo jam surgendum est; sed sufficit adesse in mente perceptiones, quibus continentur notiones propositionibus istis respondentes. Perceptiones nimirum constituunt status mentis, qui per modificationes animæ a se invicem discernuntur, quæ a facultatibus mentis oriuntur secundum leges in Psychologia stabilitas. In ipsa autem demonstratione propositionis jam docuimus, vi principii rationis sufficien-

tis diversos illos status in mente admittendos esse, qui singulis syllogismi propositionibus respondent,& eo modo consequi statum, quem conclusio exprimit, ex ceteris, qui per præmissas indigitantur, quomodo ex præmissis conclusio consequitur. Deinde porro notandum est, quemadmodum eadem conclusio ex diversis præmissis inferri potest; ita etiam statum mentis,qui eidem conclusioni respondet, ex diversis statibus præviis consequi posse atque solere.Sufficit itaque statum istum in omni casu ita consequi ex præviis, ut modus, quo consequitur, per syllogismum explicabilis sit. Absit itaque ut quis in dubium vocet ea, quæ ad confirmandam propositionem præsentem a posteriori in medium adducta sunt, quod ea in se aliter experiatur. Huc etiam pertinet, quod, quemadmodum judicia intuitiva subinde etiam per ratiocinia tanquam discursiva inferantur, ita quoque status mentis, qui perceptionibus sensualibus continetur, ex aliis statibus præviis consequantur. Ita horam audiri quintam judicamus non semper ideo quod sonitus campanæ aures feriat; sed idem sæpius colligimus ex perceptionibus aliis, veluti lumine solis orientis ab ædificio aliquo reflexi, vel actionibus aliorum hominum isto tempore edi solitis & ita porro. Notandum denique me exemplum maxime vulgare studio elegisse, ut propositio præsens facilius intelligeretur ac idea exemplaris analyseos cogitationum menti ingeneraretur. Absit itaque ut contemnatur id, in quo inexspectata latet profunditas & quod maximam philosophantibus utilitatem spondet, propterea quod per obvia intelligatur. Usus præterea insignis paulo post elucescet in notione demonstrationis ad communem revocanda.

§. 394.

Alius modus, quo series cogitationum continuatur.

Si ope notionis complexæ formentur plura judicia intuitiva ac per ea perveniatur ad totidem discursiva, hinc vero denuo formetur notio complexa, vel formentur notiones complexæ plures, ac inde deducantur judicia alia per modum intuitivorum, per quæ ad alia discursiva pervenitur; series cogitationum per ratiocinia continuatur. Etenim si ope notionis complexæ formantur plura judicia intuitiva ac per ea pervenitur ad totidem discursiva; tot ratiociniis opus habemus, quot sunt judicia discursiva, quæ ex intuitivis colliguntur (§. 393.). Dum vero ex notionibus complexis, quæ judiciis istis discur-

sivis

ſivis ſimul ſumtis reſpondent, formantur denuo alia judicia per modum intuitivorum ac eorum ope ad alia diſcurſiva pervenitur; tot denuo ratiociniis opus habemus, quot prodeunt judicia diſcurſiva (*§. cit.*). Series igitur cogitationum in hypotheſi propoſitionis præſentis per ratiocinia continuatur.

Idem confirmatur a poſteriori exemplis obviis. Ponamus nos conſpicere pruna immatura. Duo igitur formare licet judicia intuitiva, nimirum quod fructus hi ſint pruna, & quod iidem ſint pruna immatura. Ponamus jam porro judicantibus in memoriam venire, quod pruna multum habeant in re œconomica uſum. Inferemus ergo: fructus, quos conſpicimus, multum habere in re œconomica uſum. Judicium hoc diſcurſivum verbis ſæpisſime efferimus, dum pruna contuemur. Ponamus denique judicantibus pruna eſſe immatura incidere, quod pruna immatura diarrheas excitare poſſint, aut minimum tormina ventris. Inferemus ergo: fructus hos, quos conſpicimus, diarrheas excitare poſſe, aut minimum tormina ventris. Judicia diſcurſiva combinata exhibent hoc judicium, quod quaſi intuitivum eſt; fructus hi multum in re œconomica uſum habere ac diarrheas, aut tormina minimum ventris excitare poſſe. Quod ſi igitur memoria tibi ſuggerat judicium aliquod præteritum, aut minimum notiones, unde iſtud naſcitur, fructum, qui in re œconomica multum habet uſum, & diarrheas aut tormina ventris excitare poteſt, eſſe & utilem, & noxium; inde ulterius colliges, fructus hoſce, quos conſpicis, eſſe & utiles, & noxios. Si porro recorderis, pruna eſſe in re œconomica utiles, quando clibano torrentur, aut in aheno conquuntur, ut in pultem abeant; hinc porro colliges, fructus, quos conſpicis, eſſe utiles, quando in clibano torrentur, aut in aheno coquuntur, ut in pultem abeant. Similiter ſi porro memineris pruna immatura recenter comeſta tormina ventris, vel diarrheas excitare adeoque noxios eſſe;

inde ſimiliter colligis, fructus, quos conſpicis, eſſe noxios, quando recentes comeduntur. Quodſi jam judicium diſcurſivum, ad quod antea perveniſti, cum hiſce conferas; inde judicium novum quaſi intuitivum formas: Fructus, quos conſpicis, eſſe utiles, ſi in clibano torrentur, vel in aheno coquuntur, ut in pultem abeant; eſſe autem noxios, ſi recenter comeduntur. Quamobrem ulterius recordatus uſum eſſe appetendum, abuſum noxium vitandum; hinc tandem colligis fructus, quos conſpicis, eſſe vel in clibano torrendos, vel in aheno coquendos, ut in pultem abeant. Quodſi denique in mentem veniat, te & prunis toſtis, & prunis in pultem redactis habere opus, & quantitatem, quæ tibi ſuppetit, utrisque ſufficere intelligis ope ratiociniorum, quæ brevitatis cauſa omittimus; hinc tandem infers, partem fructuum, quos conſpicis, in clibano torreri, partem reliquam in aheno coqui debere, ut in pultem abeant, atque ita pervenitur ad judicium decretorium de uſu prunorum, quæ non prorſus hoc anno ad maturitatem pervenere.

Quæ de caſu præcedente annotavimus (*not.* §. 393); ea etiam mutatis mutandis ad præſentem applicari poſſunt. Meretur tamen caſus præſens ſingularem attentionem, ne per præcipitantiam in præjudicium noxium incidas, uſum ſyllogiſmorum in explicanda continuatione ſeriei perceptionum vel prorſus rejiciens, quando occurrunt caſus, qui per theorma præcedens facilius explicari nequeunt, vel ad caſum ſaltem priorem reſtringens, cum in poſteriori fruſtra progreſſum perceptionum per theorema præcedens explicare coneris. Præterea obſervandum uſum theorematis præſentis eſſe difficiliorem uſu præcedentis, cum ad idem applicandum majore attentione opus ſit, quam quæ ad applicationem anterioris requiritur. Quamobrem conſultum eſt, ut quandam applicandi prius facilitatem tibi contrahas, antequam de applicatione poſterioris cogites. Ceterum admiratione caret, quod anima ſecundum leges perceptiones ſuas continuet, quas ignorat, & quas intellectas ſæpe non agnoſcit, immo ubi eas jam novit, a ſe obſervari vix ac ne vix quidem advertit. Etenim eodem prorſus modo res ſeſe habet in motibus mechanicis corporis. Secun-

cundum leges staticas incedimus & corpus nostrum in quoslibet situs componimus. Plerique tamen hominum illas ignorant &, si qui eas intelligunt, eas a se observari ignorant, nec ad motus ac situs corporis explicandos transferre valent, ita ut exiguus admodum sit eorum numerus, qui hunc illarum usum facere possit. Nemo igitur miretur, si eadem in perceptionibus obtineant, quæ quod in motibus corporis obtineant, in dubium vocari nequit. Absit autem, ut tibi persuadeas semper recurrendum hic esse ad syllogismos categoricos: sæpius enim & hypotheticis, & disjunctivis, & aliis quibuscunque argumentandi modis locus est, prout casus tulerit. Non opus est, ut exempla anxia sollicitudine conquirantur. Si quis enim in posterum ad series perceptionum suarum attenderit, is quæ desiderantur, ipsemet domestica experientia supplebit.

§. 395.

Identitas legum demonstrationis & continuationis seriei perceptionum communium.

In demonstrationibus cogitationes eadem modo procedunt, quo series notionum ac perceptionum communiter continuantur. In demonstratione enim ostensiva ex definitione, vel hypothesi integra formatur propositio per modum judicii intuitivi, aut ex illius partibus plures formantur propositiones atque sumuntur tanquam minores syllogismorum. In memoriam revocata propositione alia antea nobis jam cognita, quæ terminum cum ista cnmmunem habet, ac in locum majoris in syllogismo surrogata, infertur conclusio & eodem modo inferuntur conclusiones plures, si plures ex definitione vel hypothesi formatæ fuerint propositiones. Conclusiones deinde sumuntur ut præmissæ novorum syllogismorum, vel plures simul spectantur, ut notio complexa, formaturque inde propositio, quæ sumitur ut præmissa novi syllogismi, atque præmissis istis ubi jungimus propositiones alias terminum communem habentes, novæ ulterius inferuntur conclusiones. Atque hoc pacto cogitationum series continuatur in demonstrationibus ostensivis (*§.* 551. 552. *Log.*) Neque diverso ab hoc modo eadem continuatur in demonstrationibus apogogicis, nisi quod propositio contraria

traria ei, quæ demonstrari debet, sumatur ut ante definitio, vel hypothesis (§. 553. *Log.*). Enimvero eodem prorsus modo series perceptionum communium continuatur (§. 393. 394.) In demonstrationibus adeo cogitationes eodem modo procedunt, quo series notionum ac perceptionum communiter continuantur.

Parallelismum hunc primum ostendi in Lexico Mathematico, cum usum syllogismorum in explicanda cogitationum serie ostenderem (*not.* §. 392.). Ad eum clarius percipiendum conducit, ut & series quædam cogitationum obviarum eo modo resolvantur, quo in confirmandis theorematis huc spectantibus a posteriori resolutionem instituimus (§. 391. 392.), & demonstrationes aliquot geometricæ ea lege resolvantur, qua idem fecimus indolem demonstrationis illustraturi (§. 551. & seqq. *Log.*). Quodsi enim solutiones istas inter se contuleris, non ovum ovo istis similius deprehendes. Etsi autem quis existimare posset, resolutionem seriei cogitationum obviarum in syllogismos faciliorem esse resolutione demonstrationum in eosdem; ipso tamen facto contrarium experietur. Atque hinc patet ratio, cur iste perceptionum progressus hactenus non satis sit animadversus, nec a nobis forsan animadversus fuisset, nisi ante in demonstrationibus resolvendis diu multumque versati fuissemus, quam in notionem progressus perceptionum inquisivissemus. Suademus igitur ut alii exemplum nostrum imitentur, qui parallelismum hunc penitius introspicere gestiunt: id quod sua non carere utilitate, ex sequentibus elucet.

§. 396.

Ordo cogitandi in demonstrationibus.

Quoniam in demonstrationibus cogitationes eodem modo procedunt, quo series notionum ac perceptionum communiter continuantur (§. 395.) *in demonstrationibus cogitationes procedunt ordine maxime naturali.*

Atque hinc intelligitur, cur demonstrationes adeo evidentem reddant veritatem, modo in iis concipiendis fueris versatus, & principia, quæ easdem ingrediuntur, fuerint familiaria, ita ut memineris, te jam antea eadem perspexisse. Patet simul, cur demonstrationes,

tiones, quas consummatas appello (§.855. *Log.*), ceteris præstent, & cur in nova Elementorum Matheseos editione non postrema cura fuerit, quam demonstrationibus consummandis impendi.

§. 397.

Et quoniam probatio probabilis a demonstratione non differt nisi principiis (§. 388. *Log.*) consequenter cogitationes in eadem eodem ordine procedunt, quo in demonstratione se invicem excipiunt; *in probatione quoque probabili cogitationes procedunt ordine maxime naturali* (§. 396). *Ordo cogitationum in probatione probabili.*

Qui idem minime perspiciunt, probationes evolvere vel non solent, vel non possunt. Atque adeo non magis mirari convenit, si quando ordinem istum distincte non percipi observamus, quam ubi eum in serie perceptionum obviarum non animadverti experimur. Si probationes non fuerint spuriæ, sed genuinæ; ad eam constanter formam reduci possunt per distinctam explicationem, ut ordo iste eluceat. Cur in spuriis resolutio non succedat, patebit paulo post.

§. 398.

Quoniam probatio omnis vel probabilis est, vel demonstratio, prouti vel certo, vel probabiliter cognoscimus, quod probari debet (§. 574. 578.); *in omni probatione cogitationes ordine naturali procedunt.* (§. 396. 397.) *Ordo cogitationum in omni probatione.*

Probationem hic intelligi genuinam, non spuriam ex modo dictis patet (*not.* §. 397). Est nempe genuina, quæ vel certo, vel probabiliter evincit, quod erat probandum: spuria autem, quæ a genuina probationis forma deficit, adeoque nec veritatem, nec probabilitatem propositionis evincit, quæ probari debebat.

§. 399.

An omni disciplina conveniant demonstrationes & probationes genuina forma.

Quia in probatione omni cogitationes ordine naturali procedunt (§. 398.), adeoque eodem; *demonstrationes & probationes probabiles ejusdem cum illis formæ* (§. 588. *Log.*)

omni disciplinæ conveniunt, nec Mathesi vi objecti propriæ sunt.

Cum demonstrationes & probationes probabiles ejusdem cum ipsis formæ in Mathesi tantummodo usu receptæ fuerint, in disciplinis autem ceteris probationum legitima evolutio hactenus desiderata fuerit; enatum hinc est præjudicium, quasi demonstrationes & probationes etiam probabiles ejusdem cum ipsis formæ sint Mathesi propriæ vi objecti, de quo agit, nec ad alias disciplinas, in quibus nobis non cum quantitate, sed qualitatibus rerum negotium est, extendi possint. Postquam vero accuratiori methodo philosophari cœpimus, idem successive evanescit, aliis exemplum nostrum imitantibus. Et cum in Horis subsecivis A. 1730. *Trim. brum. n. 2. Trim. vern. n. 2. & Trim. æstivo n. 2.* & regulis, & exemplis docuerimus, quomodo in ipso Jure civili accurata methodus adhiberi debeat, & Cl. *Cramerus*, Collega conjunctissimus, qui jura accurata methodo maximo cum applausu profitetur, in argumento singulari de pacto hereditario renunciativo filiæ nobilis specimen singulare demonstrationum in Jure dederit, & Cl. *Schreiberus* in Elementis Medicinæ physico-mathematicis eandem methodum ad artem salutarem applicaverit; non dubitamus fore, ut præjudicium istud ignaviæ patrocinans & incrementis eruditionis solidæ noxium tandem prorsus extirpetur.

§. 400.

Cur syllogismi formales in demonstrationibus non animadvertantur.

Si quis analysin demonstrationum logicam negligit, nec in iis expendendis eum sequitur ordinem, qui ex analysi apparet; is syllogismos formales eorundemque concatenationem in istis non animadvertit. Qui enim analysin demonstrationum logicam negligit, is eas in syllogismos formales non resolvit, nec syllogismos ac propositiones eo ordine collocat, quo se invicem in demonstratione ordinata excipiunt, (*§. 551. & seqq. item §. 799. Log.*), consequenter distincte non cognoscit, quinam syllogismi demonstrationem ingrediantur, quo ordine se invicem excipiant & quomodo vi præmissarum perveniatur ad conclusiones, adeoque notionem distinctam syllogismorum demonstrationem ingredientium & concatenationis eorundem

dem non consequitur (§. 682. *Log.*). Quodsi quis porro in demonstrationibus expendendis eum non sequitur ordinem, qui ex analysi apparet; is non format ex notione subjecti judicia intuitiva, nec eorum ope in memoriam revocat principia terminum communem cum iis habentia, ac inde conclusiones infert, neque etiam in conclusiones ita illatas mentis aciem dirigit, ut ope termini unius in eadem obvii in memoriam sibi revocet propositionem aliam, quæ terminum communem habet, ac vi cujus novam infert conclusionem. Fieri igitur non potest ut vel confusa demonstrationis ordinatæ seu naturalis idea animo ejus ingeneretur, dum demonstrationes expendit (§. 799. 690. *Log.*). Quoniam igitur nec distinctam, nec confusam notionem resolubilitatis demonstrationum in syllogismos formales & concatenationis horum consequitur, qui analysin demonstrationum logicam negligit, nec in iis expendendis eum sequitur ordinem, qui ex analysi apparet; ut syllogismos formales eorundemque concatenationem in demonstrationibus animadvertat, fieri nequit (§. 80. 88. *Log.*).

Domestico idem confirmare possum exemplo. Quamdiu enim vulgari modo Mathesin edoctus in expendendis demonstrationibus non naturalem secutus fui ordinem, sine quo ex notione subjecti prædicatum distincte erui nequit, nec syllogismos formales adverti, qui demonstrationem ingrediuntur, nec genuinam eorundem concatenationem percepi. Enimvero ubi methodo analytica inquisivi, quomodo ex definitione, vel hypothesi, tanquam assumto, eruatur prædicatum tanquam quæsitum legitima ratiocinatione, in analysin logicam demonstrationum incidi, syllogismos formales, qui easdem ingrediuntur, detexi & eorum concatenationem perspexi. *Cartesius* in Dissertatione de methodo p. m. 11. se animadvertisse ait, syllogismorum formas aliaque fere omnia Logicæ præcepta non tam prodesse ad ea, quæ ignoramus, investiganda, quam ad ea, quæ scimus, aliis exponenda; vel etiam ut ars *Lullii* ad copiose & sine judicio de iis, quæ nescimus, garriendum. Non igitur agnovit ex sumta definitione vel hypothesi theorematis tanquam cognita constante

ratiociniorum nexu inferri tandem prædicatum tanquam ignotum, ubi demonstrationem rite expenderis, ut cogitationes naturali ordine procedant. Unde apparet, ipsum de syllogismo non ex veritate pronunciare sententiam, quod analysin demonstrationum logicam neglexerit, nec in iis expendendis eum secutus fuerit ordinem, qui ex analysi apparet. Magis abjecte de syllogismo sentit de *Tschirnhausen* in Medicina Mentis part. 2. p. m. 28. 29. ubi ne quidem hunc ejus usum largitur, quem in veritate cognita clarius aliis exponenda concessit *Cartesius*, sed rationem nexus inter prædicatum atque subjectum, quem demonstratio manifestat, multo facilius absque syllogismo perspici contendit: id quod denuo arguit, quod demonstrationis naturalis seu ordinatæ ac naturalis coagitandi modi nullam habuerit notionem distinctam. In eandem sententiam ivit *Lockius* de Intellectu humano lib. 4. c. 17. f. 295, qui fidenter pronunciat, nos optime tunc ratiocinari, quando argumenta contemplamur, prout inter se connexa sunt, sine regulæ cujusvis, aut syllogismi subsidio, atque prolixe contra syllogismos disputat tandemque concludit, præcipuum syllogismorum usum esse in scholis, ubi homines haud pudet idearum, quæ inter se plane conveniunt, convenientiam negare, vel extra scholas apud eos, qui didicere ibi sine rubore aliquo idearum connexionem negare, quæ ipsis perspicua est. Patet autem ex iis, quæ de demonstratione differit lib. 3. c. 2. §. 2. & seqq. f. 236. ipsum ad genuinam demonstrationum analysin animum non advertisse. Quoniam tantorum virorum autoritate hactenus plurimi fuerunt impediti; nostrum esse putavimus hæc monere, ut sublato impedimento veritati utili assensus adjiciatur. Etenim ut præjudicium nocuum vitemus cavendum est, ne in Probationibus, ipsis demonstrationibus perpendendis communem sequamur morem, ut scilicet ad conclusionem respicientes omnium primo ex nobis ipsis vel aliis quæramus, cur propositio ista vera sit, seu prædicatum subjecto conveniat & responsionis loco medium terminum allegemus, mox porro quæsituri, num vi ejus prædicatum subjecto tribui possit, ac adesse hic vim concludendi probaturi per allegationem propositionis majoris. Sane quamdiu hoc pacto demonstrationes geometricas perpendi, genuinam earum indolem perspicere minime potui. Sit ita viros insignes *de Tschimhausen* & *Lockium* tunc collegisse, quod absque syllogismorum formalium subsidio ita multo facilius veritatem perspiciamus. Neque unquam demonstratio ordinata ac completa, quam uno

uno nomine consummatam appello, ab eo expectanda erit, qui non alia via in demonstrationibus aliorum concipiendis incedit.

§. 401.

Si eidem notioni complexæ propositiones diversæ respondere possunt, & ex iis in ratiocinando ea eligitur, quæ in formam syllogismi non quadrat; Syllogismus crypticus oritur. Etenim cum propositiones, quibus eadem notio complexa respondet, sint æquipollentes (*§.* 178. *Log.*), salva veritate, quæ notioni inest, non verbis (*§.* 513. *Log.*), una alteri substitui potest, cumque vi termini communis cum propositione aliqua data in memoriam revocari possit, quæ ad formam syllogismi non quadrat (*§.* 104), eam retinemus, prouti occurrit. Quoniam igitur formæ syllogismi non convenit, etsi æquipolleat alteri, quæ in eandem quadrat *per demonstrata*; syllogismus equidem legitimus est, seu in regulas non peccat, unde formam suam habet, ejus tamen genuina forma non apparet. Est igitur crypticus (*§.* 365. *Log.*). *Ortus syllogismi cryptici.*

Hanc esse genuinam rationem crypsis syllogisticæ a posteriori confirmatur. E. gr. syllogismus crypticus sequens est (*not.* §. 439. *Log.*) Dimidium parallelogrammi est triangulum super eadem basi & ejusdem altitudinis. Sed hæc figura est triangulum cum parallelogrammo eandem basin & altitudinem habens. Ergo hoc triangulum est dimidium parallelogrammi. Notio complexa respondens propositioni majori exhibet rationem duplam parallelogrammi ad triangulum super eadem basi & altitudinis ejusdem, vel rationem subduplam trianguli ad parallelogrammum super eadem basi & ejusdem altitudinis. Propositiones igitur æquipollentes sunt: Dimidium parallelogrammi est triangulum super eadem basi & ejusdem altitudinis & Triangulum cum parallelogrammo super eadem basi constitutum & ejusdem altitudinis est dimidium parallelogrammi, ita ut salva notione, seu veritate rei, unam alteri substituere valeas. Similiter sive dicas, hæc figura est triangulum cum parallelogrammo eandem basin & altitudinem habens, sive affirmes, hoc triangulum

cum parallelogrammo constitui super eadem basi & esse ejusdem altitudinis, una denuo eademque notio utrique propositioni respondet. Quodsi duabus propositionibus prioribus utaris tanquam præmissis, syllogismus crypticus est, quemadmodum in Logica (*loc. cit.*) jam ostendi; quodsi vero posteriores in eorum locum surroges, a crypsi liberatur syllogismus & in sequentem formæ utique manifestæ degenerat: Omne triangulum cum parallelogrammo super eadem basi constitutum & ejusdem altitudinis est dimidium parallelogrammi. Hoc triangulum cum parallelogrammo constitutum super eadem basi & ejusdem altitudinis est. Ergo hoc triangulum est dimidium parallelogrammi. Quodsi exempla cetera, quæ de syllogismis crypticis dedimus in Logica, attentius consideres; iisdem non minus, quam eo, quod modo in medium attulimus, veritatem propositionis præsentis confirmari intelliges. Crypses in ratiocinando frequentissimæ sunt ac inprimis ab iis non emendantur, qui distinctam formæ syllogismorum notionem animo comprehensam non habent. Accidit igitur ut non sufficienter ad talia attenti sibi aliter ratiocinari videantur, quam forma syllogistica præscribit, ita ut ea omnibus ratiociniis præscribi non posse judicetur. Intimius hæc perspiciet, qui inter judicia & propositiones distinguere noverit ac cognitionem symbolidam ad intuitivam reducere didicerit, quemadmodum supra præcepimus.

§. 402.

Ortus figuræ secundæ & tertiæ syllogismorum.

Quoniam syllooismi figuræ secundæ & tertiæ sunt cryptici syllogismi in prima (§. 385. 397. *Log.*); *Syllogismi in secunda & tertia figura ortum trahunt ex eo, quod eidem notioni complexæ propositiones diversæ respondere possunt & ex iis in ratiocinando seligatur, quæ in formam syllogismorum primæ figuræ non quadrat.* (§. 401.)

Idem confirmari potest exemplo. In figura secunda argumentamur (*not.* §. 383. *Log.*): Nullum triangulum habet quatuor angulos. Omne Quadratum habet quatuor angulos. Ergo Nullum Quadratum est triangulum. Notio propositioni respondens majori exhibet repugnantiam inter figuram trianguli & quatuor angulos. Enimvero

vero eadem notio convenit quoque propositioni huic: Quæcunque figura habet quatuor angulos, illa non est triangulum, seu Nulla figura, quæ habet quatuor angulos, est triangulum. Quodsi vero hanc propositionem priori æquivalentem substituis; syllogismus in prima figura prodit. Quod adeo syllogismus secundæ figuræ loco alterius in prima prodierit ratiocinanti, id quidem inde est, quod notioni complexæ majori convenienti respondeant duæ propositiones æquivalentes, quarum una quadrat in formam figuræ primæ, altera in eandem non quadrat, hæc autem posterior adhibita fuerit loco prioris, quia judicanti quadratum quatuor habere latera occurrit propositio quod nullum triangulum quatuor angulos habeat, cum in figuram trianguli & quadrati intentus judicare deberet figuram nullam, quæ quatuor angulos habet, triangulum esse. Idem eodem modo deprehenditur in exemplis ceteris quibuscunque syllogismorum secundæ figuræ E. gr. in modo *Camestres* argumentamur (*not.* §. *cit.*): Omne triangulum habet tres angulos. Nullum quadratum habet tres angulos. Ergo nullum quadratum est triangulum. Propositioni majori respondet notio quæ figuram tribus lineis comprehensam cum tribus angulis exhibet. Enimvero vi ejusdem notionis judicare etiam licet, quod nulla figura, quæ tres angulos non habet, sit triangulum. Quodsi hanc propositionem in locum prioris surroges, prodit syllogismus in prima figura: Nulla figura, quæ tres angulos non habet, est triangulum seu quæcunque figura non habet tres angulos, ea triangulum non est. Atqui Nullum quadratum habet tres angulos. Ergo Nullum Quadratum est triangulum. Hinc igitur denuo per propositionem præsentem explicari potest, cur loco syllogismi in prima figura prodeat syllogismus in secunda. Superest ut exemplum in tertia figura exhibeamus, quo veritas propositionis præsentis itidem confirmetur. In modo *Felapton* ita argumentamur (*not.* §. 390. *Log.*): Nullus vere doctus invidet alteri doctrinam. Omnis vere doctus est homo. Ergo quidam homo non invidet alteri doctrinam. Propositioni minori respondet notio, qoæ exhibet veram doctrinam tanquam homini competentem, non omni, sed cuidam saltem. Quamobrem vi ejusdem notionis judicare licet, quod quidam homo sit vere doctus. Quodsi hanc propositionem surroges in locum prioris, prodit syllogismus in prima figura: Nullus vere doctus invidet alteri doctrinam. Quidam homines sunt vere docti. Ergo. Quidam homines non invident alteri doctrinam. Hic igitur

denuo

denuo per propositionem præsentem dari potest ratio, cur ratiocinanti prodeat syllogismus figuræ tertiæ loco primæ.

§. 403.

An per syllogismos perveniatur ad conclusionem incognitam.

Vi præmissarum ante cognitarum perveniri datur ad conclusionem nondum cognitam. Probant id exempla, quibus notionum ortum ex ratiociniis (§. 391.) & modum continuationis seriei perceptionum (§. 393. 394) a posteriori stabilivimus. Etenim ibidem formavimus judicium aliquod intuitivum, quod minoris locum tuebatur in syllogismo. Ejus ope in memoriam nobis revocavimus propositionem aliam, quam alias cognoveramus (§. 104.) & inde combinatis terminis diversis formata fuit propositio, quæ conclusioni syllogismi respondet. Præmissæ igitur ante cognitæ nobis erant, quam conclusio innotesceret, adeoque vi præmissarum ante cognitarum perveniri datur ad conclusionem nondum cognitam. Idem eodem modo patet ex analysi demonstrationum tam ostensivarum (§. 551. 552. *Log.*), quam apogogicarum (§. 553. 559. *Log.*).

Vulgo propositio præsens in dubium vocatur, immo prorsus negatur, quod in eadem affirmatur, & contrarium defenditur, scilicet quod nota esse debeat conclusio cum medio termino, antequam syllogismus formari possit, propterea quod in scholis adolescentes ex datis conclusione atque medio termino syllogismos construere doceantur. Præjudicium hoc adeo invaluit, ut nec viri acumine præstantes ab eodem prorsus fuerint immunes. Exemplo nobis est *Cartesius*, quem modo negantem vidimus, syllogismos formales alium habere usum quam ad ea, quæ scimus, aliis exponenda, vel ad copiose & sine judicio de iis, quæ nescimus, garriendum: id quod etiam *Erhardus Weigelius* in Philosophia, quam vocat, Mathematica probat. Enimvero si quis ea attente considerat, quæ ad evincendam veritatem propositionis præsentis in medium adduximus; is a præjudicio isto liberabitur, etsi eodem imbutum tenaciter habeat animum, modo habuerit animum veritatis cupidum.

§. 404.

§. 404.

In syllogismo tam categorico, quam hypothetico status mentis futurus nascitur ex præsente mediante præterito. In syllogismo enim categorico, sive is locum habeat in serie perceptionum explicanda (§. 392), sive in demonstrationibus (§. 395), propositio minor est judicium intuitivum, major vero propositio est judicium, quod vi minoris memoria nobis suggerit (§. 393. 394. *Psychol.* & §. 551. & seqq. *Log.*). Judicium intuitivum cum tribuat enti cuidam, quæ in ipsius notione continentur (§. 51); entis illius idea animo præsens obversari debet, dum judicamus, consequenter minor propositio in syllogismo categorico exprimit statum mentis præsentem. Quando ope alicujus syllogismi infertur conclusio, termini præmissarum diversi combinantur (§. 365.), consequenter subjectum nobis repræsentantes cum prædicato præsentem quendam mentis statum in nobis experimur. Quare etiam in hoc casu, ubi conclusio syllogismi antecedentis sumitur loco minoris in sequente, minor propositio exprimit statum mentis præsentem. Quoniam majorem propositionem memoria nobis suggerit, notionem isti respondentem (§. 520. 521. *Log.*) jam antea habuimus (§. 226), consequenter ea exprimit statum mentis præteritum, qui denuo præsens fit. Jam vero ex terminis diversis in propositione majore ac minore componitur conclusio (§. 365), quæ exprimit statum aliquem mentis præsentem *per demonstrata.* Patet itaque in syllogismo categorico statum mentis, qui præsens fieri debet, adeoque futurum enasci ex præsente quodam mediante præterito alio.

Quomodo status mentis ex aliis in ratiocinando enascatur.

Similiter in syllogismo hypothetico, sive is in demonstratione, sive in serie perceptionum explicanda locum habeat (§. 392. 393), antecedens quod ponitur, vel consequens quod tollitur, est judicium intuitivum, vel conclusio per syllogismum antecedentem illata, vel ex plurium syllogismorum conclu-

sionibus per modum judicii intuitivi formata propositio (§. 395. 394. *Psychol.* & §. 551. & seqq. *Log.*), consequenter sicuti in categorico exprimit statum mentis præsentem. Propositionem hypotheticam, cujus antecedens ponitur, vel consequens tollitur, memoria nobis suggerit, adeoque eodem, quo ante, modo patet, quod statum mentis præteritum exprimat, qui denuo præsens fit. Jam vero in conclusione ponitur consequens, vel tollitur antecedens (§. 410. *Log.*), quam exprimere statum aliquem mentis præsentem ex iis, quæ modo demonstrata sunt, evidens est. Patet igitur denuo in syllogismo quoque hypothetico statum mentis, qui præsens fieri debet, adeoque futurum enasci ex præsente quodam mediante præterito alio.

Idem probatur à posteriori in medium allatis exemplis, quibus propositionis veritas redditur illustrior. Etenim si pirum intuentes judicamus eam esse arborem ac recordati arbores autumno folia deponere inferimus, quod hæc pirus folia sua deponere debeat autumno; triplicem omnino in nobis experimur mentls statum. Primus nimirum est, quo pirum intuentes ejus nobis conscii sumus atque judicamus, quod ex arborum numero sit: quem esse præsentem nemo in dubium vocat. Dum recordaris arbores autumno folia deponere, tibi utique repræsentas, quod antea expertus es multiplici vice, adeoque statum mentis præteritum tibi repræsentas. Non potuisses foliorum autumno decidentium recordari, nisi decidentia antea observasses, adeoque status præteritus necessario præsupponendus, antequam ratiocinans minori possis jungere majorem. Dum denique judicas, pirum hanc autumno folia sua depondturam vel deponere debere, tertius oritur status mentis, a duobus ceteris & tempore, & re diversus. Enimvero quia non judicasses, pirum hanc folia sua autumno deposituram esse, nisi antea judicasses, pirum hanc esse arborem & arborem folia sua deponere autumno; status iste mentis,

quo

quo tibi repræsentas pirum tanquam folia deposituram autumno, adeoque statum aliquem arboris futurum, enascitur ex præsente aliquo mentis statu mediante præterito. Et idem eodem modo patet in quocunque exemplo alio syllogismi categorici.

Non minus clara est propositionis præsentis veritas in casu syllogismi hypothetici. Ponamus enim nos judicare nunc esse autumnum, & recordatos, si autumnus est, arbores folia deponere debere, inferre quod nunc arbores folia sua deponere debeant; evidens est nos denuo triplicem mentis statum in nobis experiri, qui ordine se invicem excipiunt. Primus nimirum est, quo judicamus esse autumnum, quocunque tandem modo ad hoc judicium perveniamus. Sufficit enim statum istum tunc temporis esse præsentem, quo judicamus nunc seu hoc tempore esse autumnum. Dum recordaris, si autumnus est, arbores folia sua deponere debere, tibi utique repræsentas, quod multiplici vice expertus es, adeoque statum quendam mentis, qui ex pluribus præteritis compositus est. Non potuisses recordari hujus judicii, nisi antea idem ex multiplici experientia derivasses, aut idem ex eadem formares, quatenus eorum, quæ expertus es, recordaris. Atque ita patet mentis aliquem statum præteritum denuo reproduci. Dum denique judicas, arbores nunc folia sua deponere debere; tertius oritur status mentis ex anterioribus, ab iis & tempore, & re diversus, consequenter ex præsente aliquo mediante quodam præterito. Et idem eodem modo patet in quocunque exemplo alio syllogismi hypothetici.

Non puto fore aliquem, qui in dubium vocet, diversos judicandi actus diversos esse status mentis: alias enim ex definitione status (§. 705. *Ontol.*) facillima foret probatio. Etenim quis dubitat, judicandi actus, quorum alius alium sequitur, esse e numero mutabilium, quæ menti insunt? Et, ubi dubitaverit, per notionem mutabilis convincetur (§. 290. *Ontol.*). Quare cum mutabilium deter-

minatione enascatur status rei (§. 705. *Ontol.*), singuli isti judicandi actus, quibus ratiocinatio absolvitur, totidem mentis status constituunt peculiares. Etsi autem propositio præsens inter res levis momenti referenda videri possit, ut ejus veritatem tanto apparatu adstrui superfluum habeatur; suo tamen tempore in Moralibus patebit, quantum momentum in eo positum sit, ut intelligamus, quomodo status præteriti influant in præsentem.

§. 405.

Quomodo status futurus e præsenti prodeat vi syllogismi categorici.

Quoniam in syllogismo categorico præmissæ terminum communem habent, in conclusione autem termini præmissarum diversi combinantur (§. 333. *Log.*); *Vi syllogismi categorici status futurus prodit ex præsente atque præterito, quatenus præsens quidpiam ex præterito habet.* Patet idem in exemplo quocunque singulari. Sumamus obvium, ad quod paulo ante (§. 404.) provocavimus: Hæc pirus est arbor. Omnis arbor folia sua deponere debet autumno. Ergo hæc pirus folia sua autumno deponere debet. Præmissæ terminum communem habent arborem, atque adeo in statu præsenti, qui minori respondet, & præterito, ad quem major refertur, commune quidpiam deprehenditur, scilicet arboris repræsentatio. Ut conclusio prodeat, combinantur termini præmissarum diversi, quibus pirus & foliorum autumnali tempore depositio denotantur. Status igitur mentis, quo sibi repræsentat pirum tanquam folia deponentem una cum autumnali tempore, nascitur ex præsente & præterito, quatenus præsens ac præteritus quidpiam commune habent, seu quatenus quidpiam est in præsenti, quod erat in præterito.

Quod ex præsente ac præterito statu præsens enasci minime potuisset, nisi uterque quidpiam commune habuisset, tum ex eo intelligitur, quod sine medio termino non possit inferri conclusio; tum etiam inde patet, quod posita minore non simul posita fuisset major.

§. 406.

§. 406.

Vi syllogismi hypothetici status futurus prodit ex præsente atque præterito, quatenus præsens cum futuro in præterito continetur. Syllogismorum hypotheticorum duo sunt modi, ponens & tollens (§. 409. 410. *Log.*) In ponente ponitur antecedens & vi ejus in memoriam revocatur propositio hypothetica, si antecedens est, etiam consequens est, ac inde infertur, quod consequens sit (§. 409. *Log.*). Quoniam itaque positio antecedentis designat statum quendam mentis præsentem, propositio vero hypothetica, quæ in memoriam revocatur, præteritum, nec consequens poneretur, nisi posito antecedente memoriam subiret propositio ex antecedente atque consequente composita; evidens est statum mentis qui positione consequentis determinatur, oriri ex præsente atque præterito, quatenus præsens, positio scilicet antecedentis, atque futurus, seu novus qui oritur, positio nimirum consequentis, in præterito, propositione nimirum hypothetica, simul continentur. *Modus quo status futurus oritur vi syllogismi hypothetici.*

In modo tollente tollitur consequens & vi ejusdem in memoriam revocatur propositio hypothetica, si antecedens est, etiam consequens est, ac inde infertur, quod antecedens non sit (§. 409. *Log.*) Quoniam itaque sublatio consequentis designat statum quendam mentis præsentem, propositio vero hypothetica, quæ in memoriam revocatur, præteritum, nec antecedens tolleretur nisi sublato consequente memoriam subiret propositio ex antecedente atque consequente composita; evidens est, statum mentis, qui sublatione antecedentis determinatur, oriri ex præsente atque præterito, quatenus præsens, sublatio scilicet consequentis, atque futurus, sublatio nimirum antecedentis, in præterito, propositione nimirum hypothetica, simul continetur.

Idem etiam confirmatur a posteriori exemplo quocunque singulari syllogismi hypothetici. Ponamus enim nos in historico aliquo scripto legere, quod, cum quid fieret, arbores foliis condecoratæ fuerint, atque in memoriam nobis revocari propositionem hypotheticam, si arbores foliis condecoratæ sunt, hiemem non esse, indeque colligere, quod tunc temporis, quo illud contigit quod narratur, hiems non fuerit; evidens est ex statu præsente, quo judicas, arbores foliis fuisse condecoratas, cum quid fieret, & statu præterito quo tibi innotuit, si arbores foliis condecoratæ sunt, hiemem non esse, ideo enasci statum novum, quo judicas, tunc non fuisse hiemem, quo contigit quod narratur, quod in statu præterito judicaveras, si arbores foliis condecoratæ sunt, hiemem non esse, adeoque non minus id, quo status præsens determinatur, nempe repræsentatio arborum foliis condecoratarum, quam id, quod ei qui producitur proprium est, repræsentatio temporis ab hieme diversi, in eodem continetur.

Eodem prorsus modo id in modo tollente liquet: ad quem exemplum idem facile accommodatur, si propositionem hypotheticam ita efferas: si hiems est, foliis condecoratæ non sunt arbores. Etenim quando judicas, foliis condecoratas esse arbores, tum consequens tollitur, & dum judicas non esse hiemem, antecedens tollitur. Ita nimirum ratiocinaris: Arbores foliis condecoratæ sunt. Si hiems est, arbores foliis condecoratæ non sunt. Ergo hiems non est. Status itaque judicantis non esse hiemem nascitur ex statu præsente judicantis arbores foliis condecoratas esse & præterito judicantis, si hiems est, arbores foliis condecoratas non esse, propterea quod is, qui nascitur, una cum præsente in præterito simul continetur.

In propositione præsente continetur ratio a priori, cur status mentis, qui conclusione syllogismi hypothetici designatur, ex præsente aliquo & præterito simul nascatur. Attentus enim ex ipsis facultatibus animæ intelligit, quomodo idem contingat. Atque eadem tenenda sunt de propositione præcedente quoad syllogismos categoricos.

§. 407.

Modus, quo vi syllogismi disjunctivi status mentis unus ex altero nascitur.

Vi syllogismi quoque disjunctivi status futurus mentis prodit ex præsente atque præterito, quatenus præsens cum futuro in præterito simul continetur. Etenim in syllogismo disjunctivo membro uno vel pluribus membris positis tollitur vel membrum alterum, vel cetera membra tolluntur, aut unum quod relictum seu non positum fuerat, & contra ceteris sublatis ponitur unum (*§.* 417. *Log.*) Quamobrem si membrum vel plura membra, quæ ponuntur, consideres ut antecedens propositionis hypotheticæ; erit membrum, quod tollitur, consequens ejusdem, si membrum, quod tollitur, vel plura membra, quæ tolluntur, consideres ut antecedens propositionis hypotheticæ; erit membrum, quod ponitur, consequens ejusdem, atque in utroque casu syllogismus disjunctivus degenerat in hypotheticum modi ponentis (*§.* 410. *Log.*). Enimvero in syllogismo hypothetico status futurus mentis, qui determinatur conclusione, nascitur ex præsente, quem refert antecedentis positio, & præterito, qui propositione hypothetica designatur, propterea quod is, qui nascitur, una cum præsente in præterito continetur. (§. 406.) Ergo etiam vi disjunctivi eidem æquipollentis status præsens ex præsente ac præterito nascitur, propterea quod præsens ac is, qui nascitur, in præterito simul continentur.

Idem clarissime perspicitur a posteriori in exemplo quocunque syllogismi disjunctivi. E. gr. syllogismus sequens disjunctivus est (*§.* 419. *Log.*). Aut anima est substantia simplex, aut

aut composita. Sed est substantia simplex. Ergo non est composita. Quoniam itaque minor respondet judicio assumto, quo mediante propositio disjunctiva in memoriam revocatur (§. 117); status judicantis animam non esse substantiam compositam nascitur ex statu judicantis quod sit simplex, propterea quod præcessit status judicantis, aut animam esse substantiam simplicem, aut compositam. Idem eodem patet, si exemplum aliud quodcunque elegeris.

Quod de syllogismis categoricis, hypotheticis & disjunctivis evicimus, idem de ratiocinatione polysyllogistica & mixtim composita ostendi poterat, de qua diximus alias (§. 494. & seqq. *Log.*) Enimvero cum hæc facile per se intelligat, qui ad anteriora animum advertit; ut plura eam in rem dicamus opus non est.

§. 408.

Status quo sensu gravidus & impragnari dicatur.

Status præsens dicitur *gravidus futuri*, quatenus ex eo & vi ejus futurus sequitur. Dicitur idem *imprægnari* a præterito, quatenus mediante præterito aptus efficitur, ut inde sequi possit futurus, sen quatenus accedente præterito ex eo sequitur futurus.

Modos hos loquendi hic explicare libuit, cum subinde de anima usurpentur, & ex iis intelligantur, quæ modo de syllogismis demonstrata sunt: quemadmodum ex corollario sequente patet.

§. 409.

Quando status præsens sit gravidus & impragnotus a præterito.

Quoniam tam in syllogismo categorico, quam hypothetico, immo disjunctivo utpote huic æquipollente vi demonstrationis præcedentis (§. 407.) status mentis futurus nascitur ex præsente mediante præterito, seu quando hic ad illum accedit (§. 404. & seqq.); *in syllogismo tam categorico, quam hypothetico & disjunctivo status præsens est gravidus futuri, quod imprægnetur a præterito.*

Atque

Atque ita ad sensum manifestum & obvium reduximus verba, quæ ad notiones confusas relata sublime quid spirare videntur & ægre percipiuntur. Nostra enim philosophia, quam non ad pompam compositam esse jam alias monuimus, ad obviam perspicuitatem reducit sublimia atque profunda, ut vel ideo contemnenda videantur iis, qui inexpectatam profunditatem in obviis pervidere adsueti non sunt: neque enim magnificis verbis elata ad casus intricatos atque difficiles applicamus, quæ ex obviis perspicuitatem hauriunt. Agedum itaque applicemus corollarium præsens ad unum vel alterum exemplum, ut penitus comprehendatur. Categorice ita argumentamur. Hæc pirus, quam contuemur, arbor est. Arbor folia sua deponit autumno. Ergo etiam hæc pirus folia sua deponit autumno. Judicium primum intuitivum est, quod formatur de re oculis nostris obversante atque ex eo sequitur discursivum, quod eadem hæc pirus folia sua autumno deponat, quia id ante cognovimus de arbore quacunque. Ex statu præsente per se non sequitur futurus, neque enim ideo judicas, quod hæc pirus folia sua autumno deponat, quia cognoveras pirum hanc esse arborem, atque adeo per se status præsens futuri gravidus non est. Enimvero ideo fieri potest, ut judicio intuitivo, quod pirus hæc sit arbor, perveniatur ad discursivum, quod folia sua deponat autumno, quod olim cognovisti, arborem folia deponere autumno, atque judicii hujus præteriti recordaris. Atque ita status præsens imprægnari potest a futuro, quatenus vi termini communis in memoriam revocari potest judicium præteritum, dum in præsens attentionem dirigis. Et a præterito actu imprægnatur præsens, quatenus judicium præteritum actu in memoriam revocatur. Sicque gravidus actu efficitur futuri, atque jam vi ejusdem nascitur qui futurus erat, dum ex præsenti infertur conclusio. Facile autem apparet, cur præsens status ante imprægnari debeat a præterito, quam futuri actu sit gravidus: fieri nimirum potest, ut ad idem judicium intuitivum diversa accedant judicia præterita atque adeo vi ejusdem judicii intuitivi ad diversa perveniatur judicia discursiva. E. gr. in nostro exemplo, quando judicas pirum, quam contueris, esse arborem, ubi memoria tibi suggerit propositionem olim cognitam, quod arbor omnis vere frondes emittat, ad judicium discursivum pervenis, hanc pirum frondes vere emittere, a superiori utique diversum. Quodsi recorderis, arborem omnem nutrimentum per radices attrahere; judicium discursivum, ad quod pervenitur, hoc erit, quod hæc pirus nutrimentum per radices attrahat.

Ponamus jam porro, te hypothetice argumentari: Hæc pirus arbor est. Si pirus arbor est, folia sua autumno deponet. Ergo pirus hæc folia sua autumno deponit. Quia judicium intuitivum, hæc pirus arbor est, in præterito hypothetico, si pirus hæc arbor est, folia sua autumno deponit, continetur, nec minus in eodem continetur quod inde infertur, pirus hæc autumno folia sua deponit; status præsens gravidus futuri efficitur denuo, dum a præterito impraegnatur. Nisi enim ad judicium intuitivum accederet hypotheticum, conclusionem inferre minime liceret.

§. 410.

Ratio sufficiens illationis conclusionis in consequentia immediata an insit præmissæ.

In consequentiis immediatis non continetur ratio sufficiens in præmissa, cur inde inferatur conclusio. Patet id per exempla eunti. E. gr. ex contradictoria oppositione ita argumentamur: Omnis invidus miser est. Ergo falsum est quendam invidum non esse miserum. Sane ex eo, quod judicas, omnem invidum miserum esse, non intelligis, cur mentem subeat judicium, falsum esse, quod quidam invidus non sit miser. In priori itaque judicio, quæ præmissa est, non continetur ratio sufficiens, cur posterius potius, quam aliud mentem tuam subeat (§. 56. *Ontol.*). Idem per indirectum ita ostenditur. Ponamus rationem sufficientem contineri in præmissa, cur mentem subeat conclusio. Quoniam posita ratione sufficiente ponitur id, quod propter eam potius est quam non est (§. 118. *Ontol.*); necesse est, ut, si quis cogitet, omnem invidum esse miserum, ejus mentem subeat propositio falsum esse quendam invidum non esse miserum; id quod experientiæ repugnat, quæ aperte loquitur contrarium, scilicet quod præterea aliud quid adhuc requiratur, veluti quod utraque propositio memoriæ simul impressa fuerit, ut una refricet memoriam alterius (§. 117).

Similiter ex subalternatione ita argumentamur; Omnis homo est mortalis. Ergo quidam est mortalis. Patet hic denuo ut ante in præmissa, omnis homo est mortalis, non con-

contineri rationem sufficientem, cur animum tuum subeat conclusio, quidam homo est mortalis. Et si sumas, in illa rationem sufficientem hujus contineri, idem eodem, quo ante, modo experientiæ repugnare deprehendes. Immo plures sunt propositiones, quæ per legem imaginationis (§. 117.) tibi succurrere possunt, quam quæ hic conclusionis loco ponitur, veluti quod tu sis homo, quod Rex sit homo & ita porro.

Si quis à rectis ad obliqua argumentatur: omne triangulum est figura. Ergo qui triangulum describit, figuram describit; perinde liquet, ex præmissa non patere, cur tibi succurrat conclusio, consequenter nec in ea contineri rationem sufficientem, cur ope ejus ad conclusionem pervenias. Et ita sese res habet in exemplo quocunque alio.

Enimvero propositio præsens in genere quoque demonstratur hunc in modum. Quodsi mentis aciem in præmissam intendis, distinguere non potes nisi subjectum & prædicatum (§. 199. 200. *Log.*) Quamobrem si ad subjectum attendis, in memoriam revocatur propositio terminum, quo idem denotatur, communem habens; si ad prædicatum attendis, memoriam subibit propositio terminum, quo hoc indigitatur, communem habens, si scilicet intentio fuerit propositionis alicujus in memoriam revocandæ (§. 117.), quoniam citra hanc intentionem etiam succurrere possunt ideæ præteritæ, rem eandem, quæ subjecti vel prædicati vicem tenet, cum aliis una perceptis repræsentantes (§. *cit.*). Quare cum plures esse possint propositiones, quæ cum data præmissæ locum tuente terminum communem habent; nulla adest ratio, cur ea potius succurrat, quæ conclusionis loco est, quam ceterorum aliqua. Sola igitur præmissa rationem sufficientem non continet, cur inde ad conclusionem pervenias.

Non jam quæritur, an ex præmissa legitime inferatur conclusio, ut argumentationi insit vis concludendi; sed an data præmissa sola nec alio quopiam præsupposito vi facultatum mentis perveniri possit ad conclusionem: quod posterius hac propositione negatur.

§. 411.

Ratio cur per consequentiam immediatum ratiocineris.

Si de propositione data judicia logica formes & perspecta fuerint theoremata de propositionibus se mutuo pooentibus; ex propositione data tanquam præmissa inferes conclusionem. Etenim si de propositione data judicium aliquod logicum formes, tibique perspectum fuerit theorema aliquod, quod posita istiusmodi propositione ponenda etiam sit alia quædam; hæc propositio mentem tuam subibit (§. 117), adeoque hinc inferes, posita propositione priori ponendam quoque esse aliam quandam beneficio syllogismi categorici (§. 360. 361): quod dum facis, per immediatam consequentiam ex propositione data infers aliam.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus te aciem mentis convertere in propositionem, qua affirmatur, omnem hominem esse mortalem, atque perpendere propositionis hujus universalitatem; judicium logicum de eadem formas, scilicet quod propositio sit universalis, seu, quod eodem recidit, quod hic aliquid affirmetur de omni (§. 241. *Log.*). Quare si perspectum tibi fuerit theorema logicum, posita quacunque propositione universali, adeoque in casu præsenti, ea, qua affirmatur, omnem hominem esse mortalem, ponendam quoque esse quamvis subalternantem, veluti hic eam, qna affirmatur, quosdam homines esse mortales (§. 451. *Log.*); vel si perspectum tibi fuerit theorema, quicquid affirmatur de omni, illud etiam affirmandum de quovis, adeoque & de quibusdam sub omni contentis (§. 346. *Log.*), consequenter quod de omni homine affirmatur, idem quoque affirmandum esse de quibusdam hominibus; propositionis alterutrius recordatus (§. 117.) utique inferes, quosdam homines esse mortales.

Idem

Idem patet in omni casu reliquo consequentiarum immediatarum. Sed præstat per modum corollarii deducere cetera, cum iisdem insint principia generalia, quæ sic rectius memoriæ mandantur & in futuros usus ad ratiocinandum asservantur.

§. 412.

Si de propositione universali formes judicium logicum, quod sit universaliter vera, & familiaris fuerit propositio, si verum est prædicari quid universaliter posse de omni, falsum est id particulariter prædicari non posse de quibusdam sub omni contentis; inde infers in casu speciali ex universaliter affirmante, falsum esse prædicatum ejus negari posse de quibusdam subjecti. Etenim si de propositione universali judicas, quod sit universaliter vera, & familiaris fuerit propositio, si propositio universaliter vera est, prædicatum ejus de quibusdam subjecti removeri nequit *per hypoth.* hujus recordatus (§. 117.) infers prædicatum propositionis datæ non posse removeri de quibusdam subjecti. Quamobrem in casu speciali, veluti quod omnis homo sit mortalis, vi syllogismi illius generalis infers, falsum esse, quod quidam homines non sint mortales (§. 411).

Ratio illationis in consequentiis immediatis ex oppositione.

Confirmatur veritas propositionis præsentis a posteriori eodem, quo usi sumus, exemplo. Ponamus enim te attendere ad propositionem, omnis homo est mortalis, & judicare, quod universaliter verum sit, omnem hominem esse mortalem. Beneficio hujus judicii tibi succurrit propositio: si universaliter verum est, omnem hominem esse mortalem, falsum est quosdam homines non esse mortales. Atque hinc infers: falsum esse, quod quidam homines non sint mortales. Et hac demum ratione patet, cur ex eo, quod judicaveras omnem hominem esse mortalem, pervenias ad propositionem, falsum esse quod quidam homines non sint mortales.

Probe notandum est, quemadmodum dictum de omni & nullo non distincte intelligitur ab omnibus ratiocinantibus, qui eodem u-tuntur; ita quoque syllogismum generalem non intelligi ab omnibus qui specialibus utuntur, quibus generalis inest. In scientiis autem, ubi universalium habetur ratio, nec singularia aut specialia istis æquipollentia locum habent, syllogismi generales explicandi sunt, quorum deinde applicatione argumentationem magis potestati nostræ subjicimus. Accedit, quod sic universaliter intelligamus veritatem hujus argumentationis, ut eidem in quovis casu securius fidere possimus.

§. 413.

Modus inferendi consequentiam immediatam ex universaliter negante.

Si de propositione universaliter negante judices, quod sit universaliter vera, & familiaris tibi fuerit propositio, si verum est, prædicatum negari de omni subjecto, falsum est id negari non posse seu id affirmari posse de quibusdam subjecti; inde in casu speciali inferes ex propositione universaliter negante, falsum esse quod prædicatum ejus de quibusdam subjecti affirmari possit. Veritas propositionis eodem modo evincitur, quo veritatem præcedentis evicimus: sufficit itaque eandem exemplo aliquo a posteriori confirmari. Ponamus te judicantem: Nullus homo est omniscius. Quodsi judices propositionem hanc esse universaliter negantem veram; memoriam subibit propositio: si universaliter verum est, quod nullus homo sit omniscius, falsum est, quosdam homines esse omniscios. Atque adeo infers: Falsum est, quosdam homines esse omniscios.

Quæ de probatione propositionis præsentis dicta sunt, eadem quoque de sequentibus corollariis tenenda: ut adeo eadem nonnisi a posteriori confirmari opus sit.

§. 414.

Si ad ideam propositioni datæ respondentem intentus observes, posse formari alias eidem æquipollentes & recorderis propositionum æquipollentium posita una alteram quoque poni; ex una alteram inferes. Ponamus te judicare, quod pater amet filium. Ad ideam propositioni respondentem intentus tibi repræsentas patrem atque filium & amorem patris erga filium. Vides autem judicium ex eo, quod tibi repræsentas, formaturus, accipi posse loco subjecti vel patrem, vel filium ac in casu quidem priori dicendum esse, quod pater amet filium; in posteriori, quod filius ametur a patre. Posita idea, ponitur propositio utraque. Atque adeo judicas: si pater amat filium, filius amatur a patre. Et hinc infers, filium a patre amari.

Modus illationis in consequentia immediata in casu æquipollentiæ.

Idem eodem prorsus modo patet in aliis propositionibus æquipollentibus. Immo patet, idem eodem modo ostendi de propositionibus quibuscunque se mutuo ponentibus, ut, si una vera sit, altera quoque vera sit, & contra si una falsa sit, falsa quoque sit altera.

§. 415.

Si de propositione universaliter negante judices, quod sit universaliter negans, atque recorderis, si propositio fuerit universaliter negans, de omni prædicato negari posse subjectum; ex propositione universaliter negante inferes, de omni prædicato propositionis datæ negandum esse subjectum. Ponamus te judicare, quod nullus avarus sorte sua contentus sit, atque perpendere propositionem hanc esse universaliter negantem: recordatus quod de omni prædicato negari possit subjectum, seu in applicatione ad casum præsentem, quod, si nullus avarus sorte sua contentus sit, nullus quoque sorte sua contentus sit avarus, inde inferes: nullum sorte sua contentum esse avarum.

Illatio per consequentiam immediatam in casu conversionis simplicis.

Dicitur

Dicitur hæc conversio apud Logicos simplex, cujus fundamentum demonstravimus alibi (§. 454. *Log.*). Vi autem propositionis logicæ obtinetur ne conversam propositionis alicujus universaliter negantis ullo in casu demonstrari opus sit.

§. 416.

Illatio in altero casu conversionis simplicis.

Si de propositione particulariter affirmante judices, quod sit particulariter affirmans, atque recorderis, si propositio fuerit particulariter affirmans, etiam de prædicato particulariter affirmari posse subjectum: ex propositione particulariter affirmante inferes, qaod de ejus prædicato particulariter affirmari debeat subjectum. Ponamus te judicantem, quod quidam doctus sit moderatus, atque perpendentem, quod hæc propositio sit particulariter affirmans. Recordatus quod de prædicato particulariter affirmari possit subjectum inferes, quendam, qui est moderatus, esse doctum, principio nempe logico generali ad casum præsentem specialem applicato hunc in modum: si quidam doctus moderatus est, quidam, qui est moderatus, doctus est.

Principium logicum alibi jam demonstravimus (§. 455. *Log.*)

§. 417.

Illatio a divisis ad composita.

Si de eodem subjecto prædicentur plura vel absolute, vel sub eadem conditione, atque iudicantes plures hic adesse propositiones ejusdem subjecti, sed diversi prædicati recordemur, si plures sint propositiones ejusdem subjecti, sed diversi prædicati, exinde formari posse propositionem unam ejusdem subjecti, cujus prædicatum ex prædicatis ceterorum compositum; inde inferimus in dato casu speciali quod subjecto conveniat prædicatum ex prædicatis ceterarum propositionum compositum. Ponamus te judicantem, quod omnis planeta illuminetur a sole, quod omnis planeta cingatur atmosphæra, quod omnis planeta sit corpus mundi

mundi totale. Quodsi perpendis, plures hic adesse propositiones, quarum idem est subjectum, scilicet planeta, sed prædicata sunt diversa, quodque prædicata illa diversa subjecto tribuantur absolute; recordatus in tali casu subjecto absolute tribui posse prædicatum ex quatuor istis compositum; inde infers, planetam esse corpus mundi totale a sole illuminatum, quod atmosphæra cingitur. Quodsi dubites, an propositio illa, quam in præsente supponimus, scilicet quod subjecto communi plurium propositionum sribui possit prædicatum ex prædicatis illarum simul sumtis compositum, admitti possit tanquam vera: ecce tibi ejus demonstrationem! Si subjecto absolute posito vel sub dæta conditione convenit prædicatum, in priori casu ratio sufficiens, cur prædicatum subjecto tribui debeat, est definitio, in posteriori conditio adjecta (§. 130. *Ontol.*), adeoque posito in casu primo subjecto absolute, in casu secundo sub eadem conditione, ponitur prædicatum in casu priori absolutum, in posteriori hypotheticum (§. 118. *Ontol.*). Quare si plura fuerint prædicata de eodem subjecto vi ejusdem notionis enunciata diversis propositionibus, posita notione subjecti omnia simul ponuntur, consequenter ex propositionibus pluribus formari potest una, in qua subjecto eadem notione comprehenso tribuitur prædicatum ex prædicatis plurium propositionum compositum.

Utimur hoc modo inferendi in demonstrationibus, quando ex conclusionibus per plures syllogismos elicitis deducimus propositionem unam, quæ tanquam præmissa assumitur, ut filum ratiocinationis ulterius produci possit. Dicitur hæc *illatio a divisis ad composita*, quæ frequentissime occurrit in demonstrationibns geometricis.

§. 418.

Consequentia a composito ad divisa.

Si subjecto tribuitur prædicatum compositum ex pluribus aliis, quæ sigillatim eidem salva ejus notione tribui possunt,

& judicantes prædicatum propositionis datæ esse resolubile in plura quæ subjecto eidem prorsus immutato tribui possunt, recordamur propositionis hujus, si prædicatum fuerit resolubile in plura alia, quæ subjecto prorsus immutato sigillatim tribui possunt, inde formari posse plures propositiones ejusdem subjecti, in quibus prædicata ista sigillatim eidem tribuuntur; ex propositione data inferemus propositionem ejusdem subjecti, in qua prædicatum aliquod sigillatim eidem tribuitur, quod notionem prædicati propositionis datæ ingreditur. Ponamus te judicantem, quod Petrus sit juvenis doctus, & perpendentem, quod prædicatum sit compositum ex duobus aliis, nempe esse juvenem & esse doctum, animadvertere, quod utrumque sigillatim Petro tribui possit, cum quis juvenis esse possit, etiamsi doctus non sit, & doctus esse possit, etiamsi non sit juvenis. Ex propositione data, quod Petrus sit juvenis doctus, utique inferes, quod sit juvenis, vel etiam quod sit doctus. Ceterum propositio generalis, cujus vi ex propositione data infertur altera, eodem modo ostenditur, quo in propositione præcedente evicimus veritatem propositionis, quæ principium consequentiæ largiebatur.

Hic quoque arguendi modus subinde in demonstrationibus Mathematicorum occurrit, diciturque consequentia immediata a composito ad divisa.

§. 419.

Lemma quo continetur fundamentum consequentia immediata a rectis ad obliqua.

Si tam subjectum, quam prædicatum ad formam nominis, separata copula, si tale nondum fuerit, reductum ponitur in casu obliquo & eadem utrique accedat notio, ut duæ hinc resultent propositiones; una inde formari potest propositio vel hypothetica, vel categorica, si prior, quam sucjectum datæ ingreditur, ponatur loco antecedentis in propositione hypothetica, vel subjecti loco in categorica; posterior vero loco consequentis in hypotheti-

tica, *loco prædicati in categorica*. In omni enim propositione categorica subjectum, quatenus per ejus notionem determinatur prædicatum,& prædicatum, quatenus per subjecti notionem determinatur, cum posita notione subjecti ponatur prædicatum (*§*.131. *Ontol. vel §*.115. *ejusd.*), idem ens designant,adeoque sibi invicem substitui possunt in notionibus quibuscunque complexis, salva earundem veritate. Quamobrem si utrique accedat eadem notio, & tam subjectum, quam prædicatum ad formam nominis reductum; abjecta copula, si talem nondum habuerit, ponatur in casu obliquo & una propositio sic formata admittitur tanquam vera; etiam altera tanquam vera admitti debet. Quare si prior sumatur pro antecedente, erit posterior consequens propositionis hypotheticæ (§.407. *Log.*). Ex propositione adeo categorica data efficitur hypothetica, si ad terminos rectos in obliquos conversos accedat notio quædam communis. Quodsi jam antecedens propositionis hypotheticæ convertatur in subjectum & consequens in prædicatum; propositio caregorica prodit hypotheticæ æquipollens (§.278. *Log.*). Quamobrem ex propositione categorica data elicitur quoque categorica alia, si ad terminos obliquos accedat notio quædam communis.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim dari propositionem categoricam, Triangulum est figura. Si jam copulam *est* abjicias & uterque terminus *triangulum* atque *figura* ponantur in accusativo, accedente notione communi, actu nempe describentis, veluti *Petrus vel alius quicunque describit triangulum* & *Petrus vel alius quicunque describit figuram;* duas utique habes propositiones, quarum posita una ponitur altera. Quare si prior, Petrus describit triangulum ponatur pro antecedente; posterior autem, Petrus describit figuram, pro consequente; propositionem habes hypotheticam, cujus manifesta est consequentia, scilicet si Petrus triangulum describit, figuram describit. Quodsi ergo eam

revoces ad categoricam, Petrus rriangulum describens, figuram describit; propositio hæc non minus evidens erit vi datæ, quod triangulum sit figura. Quodsi indeterminate subjectum exprimere velis, scilicet per quemcunque; propositio hypothetica, si triangulum describit, figuram describit, & categorica, quicunque triangulum describit, figuram describit, non minus evidentes sunt quam in casu anteriori.

Idem quoque liquet in eo casu, in quo prædicatum ad formam nominis reducendum, antequam in casu obliquo poni possit. Sit e. gr. propositio data: Arbor habet folia. Quoniam hic copula latet in verbo *habet*, ea revocatur ad sequentem, in qua copula expresse ponitur, Arbor est ens folia habens, atque in præsenti enunciatione, arborem esse & esse ens folia habens, unum idemque sunt, neque enim in notione arboris præsupponuntur, quam quæ ad folia determinanda requiruntur. Quodsi jam accedat notio alia, scilicet quod quis arborem cædat, ut propositio prodeat, Aliquis arborem cædit; per se patet, quod cædat id, quod folia habet, adeoque veram quoque esse hanc propositionem quod aliquis cædat aliquid, quod folia habet, vel aliquis cædat ens folia habens. Qui propositionem priorem ponit, alteram tollere nequit. Habemus adeo propositionem hypotheticam ex utraque compositam; si quis arborem cædat, ens folia habens seu quid, quod folia habet, cædit, vel categoricam, qui arborem cædit, cædit quid quod folia habet, vel ens folia habens, posito scilicet quod arbor folia habeat, quemadmodum ad propositiones has eliciendas sumebatur.

Facillimum est cumulare exempla, quibus propositionis præsentis veritas continetur. Ecce tibi aliquot! Pluvia guttatim destillat. Ergo qui pluviam colligit, is colligit quod guttatim destillat, vel si quis pluviam colligit, is quod guttatim destillat colligit. Homo hic

Facilli-

est ebrius. Ergo qui hominem hunc interficit, ebrium interficit. Petrus est philosophus. Ergo qui Petrum aggreditur, philosophum aggreditur, vel qui cum Petro disputat, cum philosopho disputat, vel qui Petro quid donat, philosopho donat, vel quod Petro donatur, philosopho donatur. Promiscue nimirum quilibet casus obliquus poni potest, cum in probatione non exprimatur, quinam casus obliquus poni debeat. Continet igitur propositio præsens fundamentum *consequentiæ immediatæ a rectis ad obliqua*, quam vocant Logici. Omisimus hoc in Logica, quod continetur sub principio generali propositionum se mutuo ponentium tanquam sub genere species (§. 458. *Log.*). Quoniam tamen intellexi hærere nonnullos circa consequentiam istam immediatam, quando doceri debet, quomodo a propositione data, in qua termini ponuntur in casu recto, perveniatur ad alteram, in qua termini occurrunt in casu obliquo, id autem vi propositionis sequentis doceri nequeat, nisi propositio præsens præmittatur; eam hic per modum lemmatis apponere lubuit.

§. 420.

Modus inferendi in consequentia a rectis ad obliqua.

Si de propositione data categorica judices terminos, ex quibus constat, poni in casu recto, atque recorderis accedente ad utrumque in casu eodem obliquo positum eadem notione posse formari propositionem aliam sive hypotheticam, sive categoricam, & succurrat notio terminis obliquis adjicienda; ex propositione data per immediatam consequentiam inferes aliam, in qua subjectum & prædicatum habent notionem quandam communem adjectam in priori casu subjecto propositionis datæ oblique posito, in posteriori autem prædicato ejusdem itidem oblique posito. Ponamus dari propositionem: Triangulum est figura. Quodsi jam judices, subjectum, nempe triangulum, & prædicatum, scilicet figura, poni in casu recto, atque recorderis posse formari propositiones, in quibus ponitur uterque terminus in casu obliquo, accedente notione quadam tertia, veluti quod quis triangulum describat: ex propositione data utique inferes, quod, qui triangulum describit, figuram describat. Ha-

bes nimirum jam rationem sufficientem, cur a propositione data, Triangulum est figura, pervenias ad alteram; Ergo qui triangulum describit, figuram describit: quemadmodum supra generaliter ostendimus (§. 411.). Ratio vero illationis patet ex propositione præcedente. Similiter ponamus dari hanc propositionem: Pater amat liberos. Quodsi propositionem hanc convertas in aliam ipsi æquipollentem, Pater est amans liberos; apparet, utrumque terminum poni in casu recto. Quare si recorderis, propositiones illas esse veras (§. 419), in quibus ad terminos istos in casu obliquo positos accedit notio quædam communis, atque tibi succurrat patrem offendi posse; hinc utique infers: qui patrem offendit, amantem liberos offendit, seu eum offendit, qui liberos amat.

Hæc de consequentiis immediatis sufficere possunt: ex iis enim abunde patere arbitror, tum quo fundamento nitatur illatio, tum quomodo a propositione data ad eam perveniamus, quæ per consequentiam immediatam inde infertur. Duo nimirum hæc a se invicem probe distinguenda sunt. De fundamento illationis potissimum solliciti sumus in Logica atque ideo idem ibidem stabilivimus, totumque huc redit, quod dentur propositiones se mutuo ponentes, ut, adeo posita una, ponatur etiam altera. In modum, quo a propositione una tanquam præmissa pervenitur ad alteram tanquam conclusionem, inquirimus in Psychologia. Atque ideo jam potissimum ostendimus ex natura mentis, quomodo vi facultatum ejusdem a præmissa ad conclusionem perveniatur. Notandum vero est non opus esse, ut quis theoremata ista, quibus nititur fundamentum consequentiarum immediatarum, distincte cognoscat, si iisdem in ratiocinando uti velit. Sufficit nota esse exempla, ad quorum imitaionem argumentamur in casibus aliis similibus. Et istiusmodi exempla sic ferente occasione nobis innotescunt sæpius, ut necessitate quadam impulsi in ea delabamur. Neque dubium est, modum inferendi per consequentiam immediatam ita primitus innotuisse, antequam ad regulas fuerit revocatus. Qui in notionibus confusis acquiescunt, nec fundamentum illarum perspiciunt, etsi evidentia illationis percellatur eorum animus; nec rationem perspiciunt, qui fieri posit,

possit, ut propositione quadam data perveniatur ad conclusionem. Neque idem aliter sese habet in ratiocinatione syllogistica, quemnd-modum unusquisque ex seipso exprriri potest.

§. 421.

Quomodo status mentis ex aliis in ratiocinatione per consequentiam immediatam nascatur.

In consequentiis immediatis status mentis futurus nascitur ex præsente mediante præterito. Ex propositione enim data per consequentiam immediatam infertur conclusio, quatenus judicium logicum formas de propositione data, ejus ope recordaris alicujus theorematis de propositionibus se mutuo ponentibus, & vi hujus ponis propositionem, quæ cum data simul ponitur (§. 411.). Jam judicium logicum exprimit statum præsentem, theorema, cujus recordaris, statum præteritum, sive illud distincte consideres, sive in exemplo latens confuse perspicias; & conclusio, quæ infertur, statum futurum, nec infertur conclusio ex propositione data, nisi judicium logicum formetur & theorematis illius recorderis. Status igitur futurus, dum per consequentiam immediatam ratiocinaris, enascitur ex præsente mediante præterito.

Idem confirmatur a posteriori. Etenim si argumentaris: Omnis homo est mortalis. Ergo quidam homo est mortalis; ad conclusionem non pervenis, nisi judices, propositionem datam, omnis homo est mortalis, esse universalem, seu universaliter verum esse, quod homo sit mortalis, atque perpendas, quod de omni homine prædicari potest, idem etiam prædicari posse de quibusdam. Judicium vero, quod propositio hæc, omnis homo est mortalis, sit universaliter vera, designat statum mentis præsentem. Dum recordaris, de quibusdam hominibus prædicari debere, quod de omnis homine prædicatur; judicium, quod olim te tulisse meministi, exprimit statum præteritum. Denique judicium, quod quidam homines sint mortales, futurum statum

cum exprimit, qui ex ceteris nascitur, seu nonnisi præviis ceteris in mente locum habet. Status igitur in hoc casu nascitur ex præsente mediante preterito.

Quæ igitur de syllogismis categoricis & hypotheticis (§. 394.) & disjunctis (§. 407.) demonstrata sunt; ea etiam in consequentiis immediatis locum habent: id quod probe notadum est, ut universalitatem principii intelligas, quod modum enunciat, quo status mentis unus ex altero consequitur.

§. 422.

Quomodo status mentis ex aliis nascatur, dum quid imaginamur.

Dum aliquid imaginaris, status mentis qui futurus erat enascitur ex præsente mediante præterito. Etenim dum aliquid imaginamur, vi perceptionis præsentis producimus præteritam quæ cum præsente commune quid habet (§. 117.). Quare cum perceptio præsens constituat animæ statum præsentem, præterita vero præteritum &, dum præterita denuo producitur, status aliquis nascitur, qui futurus erat (§. 584. *Ontol.*); dum aliquid imaginamur, status mentis, qui futurus erat, nascitur ex præsente mediante præterito.

Dedimus supra (§. 104. & seqq.) exempla complura, quæ propositionem præsentem illustrant atque confirmant, ut adeo eadem huc denuo transcribi, vel ab iis diversa in medium afferri supervacaneum existimari debeat.

§. 423.

Quomodo status præsens sit gravidus futuri in imaginando.

Quoniam, dum aliquid imaginamur, ex statu præsente producitur qui futurus erat mediante præterito (§. 422.) & quidem ideo, quia præsens cum præterito commune qui habet (§. 117.), atque adeo præsens mediante præterito aptus efficitur, ut inde sequi possit futurus; etiam *dum aliquid imaginamur status præsens gravidus futuri, quod a præterito impregnatur.*

Pro-

Propositionem hanc adjicimus ut appareat principii superioris (§. 409.) universalitas: Quem in finem porro adjicimus propositionem sequentem.

§. 424.

Dum per consequentiam immediatam aliquid inferimus, status præsens est gravidus futuri, quod à præterito imprægnetur. Eodem fere modo demonstratur, quo propositio præcedens. Nimirum dum per consequentiam immediatam ex præmissa inferimus conclusionem; status, qui futurus erat, enascitur ex præsente mediante præterito (§. 421.) & quidem ideo, quod præteritus præcesserit, alias non extiturus, quemadmodum ex anterioribus liquet (§. 409. & seqq.), consequenter vi præteriti. Quare cum status præsens sit gravidus futuri, quatenus ex eo & vi ejus futurus nascitur (§. 408.) & præsens a præterito imprægnetur, quatenus mediante præterito aptus efficitur, ut inde sequi possit futurus, seu quatenus accedente præterito ex eo sequitur qui futurus erat (§. *cit.*); dum per consequentiam immediatam aliquid inferimus, status præsens est gravidus futuri, quod a præteriro imprægnetur. *Quomodo idem obtinens in consequentiis immediatis.*

Atque ita nos abunde satis explicavimus, quæ ad tres mentis operationes penitius intelligendas requiruntur & regulis logicis uberiorem lucem affundunt. Suo autem tempore patebit, quod non minus lucem affundant regulis moralibus, quibus praxis philosophiæ moralis continetur.

CAPUT IV.

De Dispositionibus naturalibus & Habitibus intellectus.

§. 425.

QUicquid menti sine prævio exercitio inexistit, *natura inesse* dicitur: quod vero non inexistit, nisi prævio exercitio, ac- *Quid natura insit; quid acquiratur.*

(*Wolffii Psychologia.*) Uu

acquiri dicitur. Utrumque etiam de corpore accipi potest. Quare cum exercitium actuum specie vel genere eorumdem absolvatur (§. 195.): *Id acquiritur, quod menti vel corpori non inexistit nisi iteratis sæpius actibus specie vel genere iisdem.*

E. gr. Ars scribendi in nobis non existit nisi prævio scribendi exercitio: homini itaque naturalis non est, sed acquiritur. Ex adverso facultas sentiendi inest homini absque ullo prævio exercitio; adeoque eidem naturalis.

§. 426.

Dispositio quid sit.

Possibilitas acquirendi potentiam agendi, vel patiendi, dicitur *dispositio*, ad agendum scilicet, vel patiendum. Quodsi hæc *dispositio* natura insit, *naturalis* appellatur.

Ita nobis inest dispositio naturalis ad scribendum: etenim potentiam scribendi acquirere valemus. Similiter nobis inest dispositio naturalis ad saltandum & equitandum, ac pugillandum, quia potentiam saltandi, equitandi, pugillandi acquirere valemus.

§. 427.

Difficultas agendi in quonam consistat.

Difficulter agere dicitur, qui actiones simplices ad compositam requisitas nonnisi tarde ac interjectis moris edere valet. *Difficultas* adeo *agendi æstimatur longitudine temporis actioni simplici edendæ impensi & mora* (seu tractu temporis) *inter simplices interjecta, itemque frustaneis conatibus.*

E. gr. Si quis scribere velit, singulas literas delineare debet & in una eademque litera plures ductus pennæ necessarii sunt. Sunt adeo tot actus simplices, seu minus compositi, quot literæ delineandæ, ad scripturam requisiti, & in singulis literis delineandis tot distinguuntur actus magis simplices, quot ductus diversi in una litera observantur. Difficulter adeo scribit, qui tarde literas depingit & inter singularum literarum delineationes a scribendo tantisper cessat, ut mora intercedat, qua non scribitur. Major adhuc est scribendi difficultas, si quis non continuo ductu pingit literam eandem, sed singulos ductus singulis tempusculis absolvit, morula quadam inter singulos interjecta. Non confundenda est hæc difficultas cum impotentia scriben-

scribendi, quando quis ductus literarum nondum delineare valet, seu calamum movere nequit, prout litera pingenda postulat, & si difficultati scribendi quidpiam impotentiæ adhæreat.

§. 428.

Difficultati agendi opponitur *Promptitudo agendi*, qua quis actiones simplices ad compositam requisitas cito nec ullis inter eas interjectis morulis producere valet. Atque hæc agendi promptitudo est id, quod *Habitus* appellari suevit. *Habitus quid dicatur.*

Ita prompte scribit, qui sine mora non modo singulas literas, verum etiam integras voces & totam earum seriem scribit, atque eidem habitus scribendi, quem speciali nomine artem scribendi dicimus, tribuitur. Similiter prompte ratiocinatur, qui sine hæsitatione ratiocinatur ac ratiocinia inter se concatenat, quemadmodum fieri solet, ubi quis in demonstrationibus Mathematicorum diu multumque fuerit versatus atque tum habitu ratiocinandi pollere dicitur.

§. 429.

Difficultas agendi dicitur *Dispositio*, eaque *naturalis*, si natura insit, seu sine prævio exercitio inexistit; *acquisita* vero, si non inexistit, nisi prævio exercitio. *Dispositio quid dicatur.*

Ita difficultas scribendi, qualem initio experimur, dum arti addiscendæ nos applicamus, dicitur dispositio ad scribendum, eaque acquisita, cum non sine prævio exercitio in nobis existat: eam enim præcedit impotentia scribendi, quæ homini naturalis est, utut tolli possit, quatenus homo per naturam aptus est ad artem scribendi sibi comparandam, quatenus nempe per structuram manus atque brachii possibiles sunt motus ad scribendum requisiti. Quare cum agendi possibilitas potentiæ nomine veniat (§. *Ontol*); homini inest potentia quædam naturalis scribendi remota, quatenus nonnisi difficulter ad actum perduci potest ac nonnisi præviis aliis.

§. 430.

Habitus nonnisi exercitio acquiritur & dispositio mediante *Habitus exercitio*

quomodo producatur. *exercitio in habitum convertitur.* Quicquid enim acquiritur, nonnisi prævio exercitio acquiritur (§. 425). Ergo etiam habitus qui acquiritur, nonnisi prævio exercitio acquiri potest.

Idem ostenditur per indirectum. Ponamus habitum menti inesse sine prævio exercitio. Eidem igitur natura inest, non vero demum acquiritur (§.425.): quod cum hypothesin evertat, absurdum est.

Confirmatur idem a posteriori. Ars scribendi habitus est (*not.* §.428.). Artem vero scribendi non acquirimus, nisi prævio exercitio. Similiter promtitudo ratiocinandi habitus est; sed eam non acquiri nisi exercitio manifestum est. Saltandi & equitandi ars habitus est, neque vero hæ artes aliter acquiruntur quam exercitio.

Idem patet de ceteris habitibus quibuscunque, quos comparandos demum nobis esse, siquidem nobis inesse debeant, constat.

Quodsi jam porro homini insit quædam dispositio in habitum convertenda; habitum nondum inesse, sed demum acquiri debere per se patet. Enimvero non acquiritur, si nondum insit nisi prævio exercitio, quemadmodum modo ostendimus. Ergo dispositio in habitum converti nequit nisi prævio exercitio.

Maximæ utilitatis est nosse, quod habitus non comparetur nisi prævio exercitio, cum sic notionem directricem habeamus ad modum, quo habitus datus comparetur, investigandum utilem. Elucescet inprimis utilitas in philosophia morali. Nescio qui fiat, ut contra principium agant tantum non omnes, quod verum & exploratum nemo non agnoscit. Ecquid enim frequentius est, quam homines sibi persuadere, quod habitus animæ possideant, etsi exercitationum sibi non sint memores, quibus eos sibi comparaverint? Quid frequentius est, quam homines appetere habitus meritis, minimè autem sollicitos esse de exercitiis, quibus eos sibi comparent.

§. 431.

§. 431.

Habitus acquisitus continuo usu & conservatur, & perficitur. Quoniam enim exercitio acquiritur (§. 430.), impossibile est, ut amittatur, quamdiu istud durat. Quamobrem cum tamdiu duret, quamdiu ex habitu agimus (§. 195.) & in hoc ipso usus ejusdem consistat; continuo usu habitus acquisitus conservatur. *Conservatio & ulterior perfectio habitus.*

Similiter cum exercitio acquiri debeat, quicquid ad habitum pertinens acquiritur (§. 430.), habitus autem perficiatur, si quid ejus acquiritur, quod nobis nondum inerat, quemadmodum ex notione perfectionis colligere licet (§. 503. *Ontol.*); continuo habitus usu ulterius perfici debet.

Idem confirmatur a posteriori. Ita enim experimur artem saltandi & equitandi conservari, eandemque ad gradum exquisitiorem perduci, si continuo saltemus ac equitemus. Similiter habitus demonstrandi, quem tibi comparavisti, conservatur &, si quid eidem adhuc deest, ulterius acquiritur, adeoque perficitur (§. 503 *Ontol.*), si in demonstrando fueris continuus.

Illud probe notandum est, si quid habitui adhuc desit, defectu cognito, ad exercitium esse deveniendum, quod absolvitur actionibus, quæ deficiunt: etenim ejusdem actionis frequens repetitio in causa est, ut eam posthac promte edamus. Principium hoc non minus utile est quam præcedens, cum jam pateat, quid a nobis fieri debeat, ut habitus semel acquisitus perduret.

§. 432.

Habitus acquisitus amittitur diu intermisso ejus usu. Aut enim amittitur, dum eo continuo uteris, aut dum usum ejus diu intermittis. Enimvero constat eum conservari (§. 431.), adeoque non amitti, continuo usu. Amitti igitur debet diu intermisso ejusdem usu. *Quomodo habitus amittatur.*

Confirmatur idem a posteriori. Artem enim saltandi

& equitandi dediscit, qui per longum temporis spatium non saltat, nec equitat. Artem demonstrandi dediscit, qui per longum temporis spatium demonstrationem nullam concipit. Et idem eodem modo obvium est de habitu quocunque alio.

§. 433.

Quomodo contrarius habitus simul acquiratur.

Habitus acquisitus amittitur & contrarius simul acquiritur, editis continuo actionibus eidem contrariis. Etenim si actiones habitui acquisito contrarii eduntur, ex habitu non agis (§ 28. *Ontol.*), atque adeo usus ejusdem intermittitur: quod ubi continuo fit quando agendi occasio offertur, usus illius diu tandem intermittitur. Quare cum habitus acquisitus amittatur diu intermisso ejus usu (§. 432.); habitus acquisitus amitti debet editis continuo actionibus eidem contrariis.

Quodsi continuo edantur actiones habitui contrariæ, exercitium eidem contrarium ponitur (§. 195). Quare cum actionibus contrariis habitus contrarius acquiratur (§. 430.); editis continuo actionibus habitui acquisito contrariis habitus eidem contrarius acquiritur.

Patet igitur *per demonstrata*, habitum acquisitum amitti & simul contrarium acquiri, editis continuo actionibus eidem contrariis.

Maximi momenti est hæc propositio in moralibus, cum hinc pateat ratio, cur homines ex virtute prolabantur in vitia, ut virtutem dediscentes vitiis adsuefiant.

§. 434.

Differentia cognitionis a priori & posteriori.

Quod experiundo addiscimus, *a posteriori cognoscere* dicimur: Quod vero ratiocinando nobis innotescit, a *priori cognoscere* dicimur. *Mixta* est *cognitio*, quæ partim a posteriori, partim a priori acquiritur.

E. gr. Solem lucere experiundo addiscimus attenti scilicet ad ea, quæ videmus (§. 684. *Log.*) Lucem igitur Solis a posteriori cognosci-

scimus. Ex definitione trianguli ratiocinando colligimus rationem æqualitatis trium angulorum ad duos rectos: eam igitur a priori cognoscimus. Ex effectibus Solis, quos a posteriori cognoscimus, mediante notione ignis ratiocinando colligimus, quod sit ignis: mixta igitur est cognitio, qua nobis constat Solem esse ignem. Nostra cognitio ut plurimum mixta est, magis tamen ad eam, quæ a priori datur, accedit, ubi ex principiis a posteriori stabilitis continua ratiociniorum serie colligimus, quæ nobis antea nondum cognita fuerunt.

§. 435.

Quot dentur modi cognoscendi.

Quicquid cognoscimus, vel a posteriori cognoscimus, vel a priorio. Quicquid enim cognoscimus, ea vel cognoscimus attendendo ad ea quæ percipimus & attensionem nostram successive ad alia aliaque, quæ rebus insunt, promovendo; vel ex iis, quæ nobis jam antea innotuere, colligendo quæ nobis adhuc ignota sunt: id quod per antecedentia abunde patet, cum aliarum facultatum mentis nobis non simus conscii, quam per quas prædicto modo ad cognitionem rerum pervenitur, neque alius cognitionis nobis conscii simus, nisi quæ alterutro modo comparatur. Enimvero quicquid attentione sola ad perceptiones nostras nobis innotescit, id experiundo addiscimus, (§. 664. *Log.*), adeoque a posteriori cognoscimus (§. 434.): quicquid vero ex iis colligimus, quæ nobis jam innotuere, cum antea ignotum esset, id ratiocinando nobis innotescit (§. 366.), adeoque idem a priori cognoscimus (§. 454.) Quamobrem quicquid cognoscimus, vel a posteriori, vel a priori cognoscimus.

Maximæ utilitatis est propositio præsens; cum notionem directricem contineat inquirendi in veritatem eorum, quæ affirmantur, vel negantur. Etsi autem propositio vulgaris sit, ejus tamen usus hactenus non invaluit, qui esse potest ac debet. Ac neglectui huic debetur, quod vulgo multa affirmentur & negentur sine sufficiente ratione ad negandum, vel affirmandum, quodque plurimi, immo plerique non utantur facultatibus mentis in cognitione multa sibi comparanda, quemadmodum poterant. Ipsa experientia abunde edocti

edrocti sumus, quantum conducat propositionem hanc esse nobis familiarem, ut mentem subeat memoria, quoties nobis occurrit judicium absque probatione omni, vel saltem absque sufficiente.

§. 436.

Quomodo a posteriori quid cognoscatur.

Quicquid a posteriori extra nos cognoscimus, sensuum duce cognoscimus: Quicquid vero in mente cognoscimus, ope apperceptionis cognoscimus. Quicquid enim a posterlori cognoscimus, experiundo cognoscimus (§. 434.), adeoque sola attentione ad perceptiones nostras (§. 464. *Log.*) Jam vero res præsentes, quæ extra mentem nostram sunt, sensu (§. 67.), res absentes vi imeginationis percipimus (§. 92), atque vi quidem imaginationis nonnisi eas, quæ sensu ante perceperamus (§. 117), ut adeo sola vi imaginationis non cognoscatur, nisi quod ante cognitum fuerat. Quamobrem quicquid extra nos a posteriori cognoscimus, sensu duce cognosclmus.

Jam mens ea, quæ in ipsa sunt, appercipit, quatenus perceptionis suæ sibi conscia est (§. 25). Quare cum attentione ad perceptiones nostras nihil de iis, quæ in nobis sunt, cognoscamus, nisi quatenus eorum nobis conscii sumus, quod per se patet: nihil in nobis a posteriori cognoscere valemus nisi ope apperceptionis.

Modum cognitionis a posteriori uberius declaravi in Logica capite integro (§. 669. & seqq. *Log.*), quamvis ibidem quoque tradantur, quæ ad mixtam cognitionem referuntur: neque enim absque ratiocinatione a posteriori multum proficere licet, ubi universales notiones easque distinctas tibi comparare volueris, qnales in scientiis venamur. Quomodo autem in mentis nostræ cognitione a posteriori progrediamur, ex ipsa præsente tractatione innotescit, ubi nonnisi talia proferimus, quæ a posteriori nobis innotescunt, etsi placeat istud cognitionis genus, quo a priori simul stabiliuntur, quæ a posteriori innotescunt.

§. 437.

Sola vi

Sola imaginatione duce non cognoscimus nisi quæ fingimus.

Ima-

Imaginando enim non percipimus nisi res antea sensu perceptas (§. 117.) adeoque nobis non innotescit ejus ope, nisi quod jam ante duce sensuum cognoveramus. Quoniam vero imaginationis vi producta phantasmata dividere (§. 140) atque componere (§. 143), sicque phantasmata rerum sensu nunquam perceptarum producere valemus, licet in iisdem nihil contineatur, quod non jam ante sensu fuerat perceptum; ope imaginationis quædam cognoscimus, quæ ita sensu non perceperamus. Enimvero si phantasmatum divisione ac compositione phantasma rei sensu nunquam perceptæ producitur, aliquid fingimus (§. 144). Sola igitur imaginatione duce non agnoscimus nisi quod fingimus. ***Imaginationis quanam cognoscantur.***

Quoniam phantasmatis imaginationis vi productis veritas nonnisi ex accidente inest, quatenus scilicet contingit ea in eodem combinari, quæ sibi mutuo non repugnant; ubi de cognitione veritatis sermo est, ejas vulgo non habetur ratio. Patehit tamen suo loco, facultati fingendi esse in arte inveniendi locum, quatenus phantasmata examini rationis submitti possunt, ut eorum appareat realitas, si quam habent.

§. 438.

Quicquid a priori cognoscitur, vi intellectus eruitur. Quicquid enim a priori cognoscitur, id ratiocinando nobis innotescit (§. 434.). Sed ratiocinatio intellectus operatio est (§. 366.). Ergo quicquid a prioti cognoscitur, vi intellectus cognoscitur. ***Quomodo quid a priori cognoscatur.***

Idem evidentius adhuc ostendirur sequentem in modum. Quicquid a priori cognoscitur, id ratiocinando nobis innotescit (§. 434.). Enimvero dum ratiocinamur, ob notas, quæ definitionem rei ingrediuntur, in re quadam obvia animadversas aut quocunque modo deprehensas eidem tribuimus nomen ista definitione explicatum (§. 174.), consequenter eidem genus aliquod, vel speciem aliquam convenire judicamus (§. 371.); aut ob genus & speciem rei competentem porro tribui-

mus prædicatum aliquod absolutum generi vel speciei isti tribuendum, vel denique ob determinationes quasdam accidentales præter genus vel speciem rei convenientes eidem tribuimus prædicatum sub conditione istarum determinationum eidem tribuendum (§. 374.): nec absimili modo ratiocinatio sese habet, si quando negativa fuerit (§. 384). Quamobrem si ratiocinia fuerint categorica, in re, quam cognoscimus, distinguimus determinationes genericas & specificas (§. 236. *Ontol.*), aliasque accidentales, atque prædicata alia vi illarum determinationum eidem convenientia, consequenter res istas distincte nobis repræsentamus (§. 38), adeoque vi intellectus (§. 275). Quodsi fuerint hypothetica, vel disjunctiva, ex judicio uno de re quadam admisso tanquam vero vi propositionis hypotheticæ, vel disjunctivæ judicas, admittendum quoque esse de re eadem judicium quoddam aliud (§. 386. 390). Nec aliter sese res habet in consequentiis immediatis (§. 411. & seqq.). Enimvero dum judicamus, in subjecto distinguimus prædicatum eidem tribuendum a determinationibus, vi quarum eidem tribui debet (§. 343. 348), vel ab eodem removendum (§. 345), adeoque denuo rem istam tibi distincte repræsentas (§. 38), consequenter vi intellectus (§. 275). Quamobrem sive per ratiocinia categorica, sive hypothetica & disjunctiva, sive denique per consequentias immediatas ad judicium aliquod antea nobis incognitum perveniamus; vi intellectus ad idem pervenitur, consequenter quicquid a priori cognoscitur, vi intellectus cognoscitur.

Ex hac propositione intelligitur, intellectus cultura opus esse, ubi cognitio, quæ a priori acquiritur, curæ cordique tibi fuerit.

§. 439.

Concursus omnium operationum mentis ad cognitionem a priori.

Ad cognitionem, quæ a priori datur, omnes in universum intellectus operationes concurrunt. Intellectus enim operationes tres sunt, notio, judicium, atque discursus sive ratio-

tiocinatio (§. 325). Enimvero quando ratiocinamur, ex judiciis quibusdam præviis alia formamus (§. 366), consequenter cum ratiocinatio sit tertia, judicium secunda mentis operatio (§. 53. *Log.*); tertiæ intellectus operationi locus non est sine secunda. Porro quando judicamus & quidem determinate, quemadmodum in ratiocinatione opus est (§. 374. 384. *&c.*), in idea subjecti determinationes singulas a se invicem & a re, cui insunt, & adsunt, distinguimus, vi quarum prædicatum eidem tribuendum, sive eædem intrinsecæ fuerint, sive extrinsecæ (§. 348), consequenter primæ mentis operationi quoque locus est (§. 331). Quare cum ratiocinando eruatur, quicquid a priori cognoscitur (§. 434); ad cognitionem, quæ a priori est, omnes mentis operationes concurrunt.

Idem intuitiva quadam ratione a posteriori intelligitur, si acumen mentis in demonstrationem aliquam in ratiocinia sua resolutam (§. 551. & seqq. *Log.*) convertas.

Et propositione præsente intelligitur, tanto aptiorem unumquemque esse ad res a priori cognoscendas, quanto singulas intellectus operationes promptius elicere valet. Quamobrem præsens de facultatibus mentis tractatio utilitate sua non caret, cum hac cognitione plurimum juvemur in veritate investiganda & ab aliis proposita distincte concipienda.

§. 440.

Habitus distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi dicitur *Soliditas*, intellectus scilicet. *Soliditas quid sit.*

Nimirum non simpliciter ratiocinandi habitus soliditatis nomine venit; sed quatenus ratiocinationes sunt distinctæ & eorum quoque concatenatio distinsta est.

§. 441.

Distincte ratiocinatur, qui successive singula judicia format, prout ratiocinium ingrediuntur. *Distincta ratiocinatio quænam.*

Quoniam in superioribus docuimus (§. 365. & seqq.), quo ordine judicia in ratiociniis sibi invicem succedant, si naturali mentis impetu fiunt,

nec quicquam coacti admittitur, facultatibus mentis inferioribus perperam sese ingerentibus; non opus est, ut distinctam ratiocinationem porro hic explicemus. Ejus quoque ideam animo ingenerat, qui demonstrationes Mathematicorum eo modo resolvit, quo idem fecimus (§. 551. & seqq. *Log.*) ac ad imitationem hujus analyseos demonstrationes evoluit, ubi in iis concipiendis versatur: sit ita, quod multas admittat crypses, ut syllogismorum genuina forma minime appareat.

§. 441.

Gradus soliditatis unde pendeant.

Tanto quis solidior est, quo in probandis principiis propius accedit ad notiones irresolubiles. Quoniam notiones irresolubiles, seu quæ in alias simpliciores resolvi nequeunt, sunt omnium primæ; propositionibus respondent, quæ probationem ulteriorem non recipiunt. Quare si quis principia demonstrandi, quæ sunt præmissæ generales in ratiociniis (§. 561. *Log.*), eo usque continuare valet, donec ad notiones irresolubiles propius accedat; is distincta ratiocinia eorumque concatenationem tanto longius continuare valet, quo propius ad istas accedit. Quoniam itaque soliditas in habitu distincte ratiocinandi & ratiocinia continuandi consistit (§. 440); habitus hic vero tanto major est, quo longius quis illam catenam producere potest; tanto utique quis solidior est, quanto in probandis principiis propius ad notiones irresolubiles accedit.

Præsens propositio fundamentum graduum soliditatis continet. Ex eadem vero apparet, soliditatem in tertia mentis operatione esse, quod in prima est profunditas. Habet enim aliquid similitudinis analysis notionum, de qua supra diximus (§. 339), cum analysi demonstrationum, quam alias exhibuimus (§. 551. & seqq. *Log*). Sicuti enim analysi notionum notio rei resolvitur in notiones eorum, quæ ipsam ingrediuntur, & notiones horum singulæ denuo in alias simpliciores, quamdiu datur; ita analysi demonstrationum demonstratio data resolvitur in ratiocinia, quæ eam ingrediuntur, & principiorum demonstrandi demonstrationes denuo resolvuntur in sua ratiocinia, quamdiu datur. Quemadmodum itaque profunditas ex analysi notionum; ita soliditas ex analysi demonstrationum æstimatur.

§. 442.

§. 443.

Qui solidus est, habitu demonstrandi & probandi pollet. Qui enim solidus est, habitu distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi pollet (§. 440). Quare cum in demonstratione ac probatione quacunque legitima syllogismi concatenentur (§. 496. 498. *Log.*), quibus ratiocinia distincte proponuntur (§. 332. *Log.*); qui solidus est, demonstrandi habitu pollet. *Quinam habitu demonstrandi polleat.*

Hinc Geometræ dicuntur solidi, quod habitu demonstrandi polleant, & studio mathematico, præsertim geometrico, non sine laude incumbentes cæteris viris eruditis solidiores esse dicuntur, quod eodem demonstrandi habitum sibi comparent, quo probationes insufficientes, quales vulgo occurrunt, a sufficientibus distinguunt, nec in præbendo assensu nondum sufficienter probatis adeo faciles sunt. Commendatur itaque hoc etiam nomine studium mathematicum ad intellectum perficiendum, quatenus ejusdem tractatione solidi efficimur.

§. 444.

Qui solidus est demonstrationes consummatas dare valet & contra. Qui enim solidus est, distincte ratiocinari & ratiocinia concatenare valet (§. 440). Quare cum distincte ratiocinetur, qui successive singula judicia format, prout ratiocinia ingrediuntur (§. 441); qui solidus est, is in demonstrando nullum principium prætermittit, quod demonstrationem ingredi fas est, adeoque demonstrationem condit completam (§. 854. *Log.*), atque propositiones singulas eo ordine collocat, quo in analysi demonstrationis comparent, ut & ratio appareat cur jam ratiocinanti succurrant, & legitima ratiociniorum concatenatio eluceat, consequenter demonstrationem condit ordinatam (§. 399. *Log.*). Jam vero demonstratio, quæ & ordinata est, & completa, consummata est (§. 855. *Log.*) Quamobrem qui solidus est, demonstrationes consummatas dare valet. *A quonam demonstrationes consummatæ proveniant.*

Ponamus jam ex adverso, quod quis dare possit demonstrationes consummatas. Quoniam demonstrationes consummatæ sunt ordinatæ completæ (§. 857. *Log.*); ideo demonstrationes completas easque ordinatas dare valet. Jam vero in demonstrationibus completis continentur omnia demonstrandi principia vel explicite, vel implicite, prout res ipsa exigit, ut vel explicite afferantur, vel implicite demonstrationem ingrediantur (§. 854. *Log.*), & in demonstratione ordinata propositiones singulæ eo ordine se invicem excipiunt, quo in ratiociniorum serie, in quam demonstratio resoluta abit, continentur (§. 799. *Log.*). Quamobrem qui demonstrationes consummatas dare valet; ei perspectæ sunt propositiones singulæ, quæ demonstrationem ingrediuntur, idemque novit, quo ordine collocandæ sint in singulis ratiociniis, & quo ordine ipsa ratiocinia se invicem excipere debeant, consequenter successive singula judicia formare valet, prout ratiocinia ingrediuntur, adeoque distincte ratiocinatur (§. 441.) atque ratiocinia legitime concatenat. Qui ergo demonstrationes consummatas dare valet, is solidus est (§. 440).

Non est, quod objicias in scriptis summorum Mathematicorum occurrere demonstrationes inconsummatas, quas tamen soliditatis laude privari nemo non absonum judicabit. Enimvero non una est responsio. Fieri nimirum potest, ut quis studio det demonstrationes inconsummatas, sicuti multi demonstrationes prorsus omittunt, quas dare poterant, vel ut lectorem in partem quandam inventoris vocent eum voluptate hinc resultante non privaturi, quemadmodum *Cartesio* visum fuisse constat; vel ne vilescant, quæ nimis facile intelliguntur, quemadmodum viro insigni *de Tschirnhausen* placuit; vel ut profanum vulgus a lectione arceatur, quod de utilitate ex quæstu statuens veritates pretiosas æstimare minime novit, quemadmodum philosophis olim Græcis ac inter hos *Aristoteli* arrisisse novimus; vel denique alia quacunque de causa. Absit igitur ut quis existimet, eum demonstrationes consummatas dare non potuisse, qui inconsummmatas dedit! Enimvero demus Mathematicum quendam insignem demonstrationes consummatas dare minime

nime posse! Non ideo omnis ipsi deneganda erit solidltas, sed aliquis saltem ejus gradus: solidior utique futurus, si dare valeret. Ecquis vitio vertet, virtutem aliquam moralem ita definiri, ut summum comprehendat gradum, etsi qui ejus laude fruuntur, eum attingere non possint. Fixum requirunt disciplinæ terminorum significatum, qui adeo gradui, quem hic vel ille attigit, attemperari nequit; fixus quippe non futurus, cùm nulla ratio suadeat, ut in definendo hunc potius gradum respicias, quam alium.

§. 445.

Qui solidus est, non admittit tanquam vera, nisi sufficienter probata, atque sufficienter explicata. Qui enim solidus est, habitu demonstrandi pollet (§. 443), adeoque judicare valet, utrum quid sit sufficienter probatum, nec ne. Quamobrem cum non ignoret, propositionem esse veram, quæ demonstrari potest (§. 544. *Log.*), & tum eandem nobis esse certam si prædicatum subjecto convenire demonstrare valemus (§. 568. *Log.*), vel quod eidem conveniat observamus (§. 567. *Log.*); utique tanquam verum non admittet nisi sufficienter probatum. *Quenam solidus admittat tanquam vera.*

Jam vero exploratum est, nos judicare haud quaquam posse, utrum propositio sit sufficienter probata nec ne, quamdiu terminus quidam in eo occurrit, quem penitus nondum intelligimus, consequenter quando propositio nondum sufficienter explicata, cum ignoretur, quid probari debeat. Quare cum qui solidus est non admittat nisi sufficienter probata *per demonstrata*; idem nec admittere valet nisi sufficienter explicata.

Accidit hinc, ut solidus nonnullis dicatur, qui non admittit nisi sufficienter probata & explicata, quamvis non satis accurate. Differunt enim esse solidum & solida discernere ab iis, quæ talia non sunt. Solidus tunc demum erit, si ipse sufficienter explicet ac probet, quæ affirmat, vel negat: id quod sequente propositione ostenditur.

§. 446.

§. 446.

Quinam sit solidus.

Qui sufficienter probat, quae affirmat, vel negat, solidus est. Quoniam enim ideo propositionem datam probamus, ut certi reddamur eam esse veram; propositio vero tum demum nobis certa est, quando demonstrare valemus praedicatum subjecto convenire (§. 568. *Log.*); qui sufficienter probat, quae affirmat, vel negat, eadem demonstrat &, ubi nulla ex parte desiderari patitur industriam suam, demonstrationes dat completas atque ordinatas (§. 554. 799. *Log.*), adeoque consummatas (§. 855. *Log.*). Enimvero qui demonstrationes consummatas dare valet, solidus est (§. 444.): solidus igitur est, qui sufficienter probat, quae affirmat, vel negat.

Patet igitur, solidum definiri posse per eum, qui sufficienter probat, quae affirmat, vel negat, modo constet quidnam sufficienter probetur, nempe quod evincitur per demonstrationes, easque inprimis consummatas. Quoniam vero demonstrationes istas ingrediuntur quoque principia a posteriori stabilita; per se patet, ad sufficientem probationem quoque requiri, ut a posteriori stabiliantur, quae ab experientia hauriuntur.

§. 447.

Nexus probationis & explicationis sufficientis.

Qui sufficienter quid probat, idem quoque sufficienter explicat. Qui enim sufficienter quid probat, is idem demonstrat, quemadmodum ex demonstratione praecedente patet. Enimvero si qua propositio demonstratur, ex iis, quae notionem subjecti ingrediuntur, seu de eodem sumuntur, ratiocinando colligitur praedicatum (§. 551. & seqq. *Log.*), consequenter antequam demonstratio inchoari potest, enumerandae sunt determinationes subjecti, quarum vi praedicatum eidem tribuitur, & notio praedicato respondens communicanda, ut constet, quid ex illis colligi debeat. Sufficienter igitur eandem explicat (§. 1129. *Log.*), consequenter qui eandem sufficienter probat, eam etiam ante sufficienter explicat.

Patet

Patet igitur sufficientem eorum, quæ affirmantur & negantur, explicationem & sufficientem probationem necessario inter se connecti, ita ut hac posita ponatur etiam illa, etsi non vice versa posita illa hæc quoque ponatur.

§. 448.

Solida doctrina dicitur, quæ constat propositionibus sufficienter probatis seu demonstratis, adeoque & sufficienter explicatis (§. 447). *Solida doctrina quænam dicatur.*

Solidam doctrinam proponere studemus in scriptis nostris, ringentibus licet adversariis, qui sibi ab eadem metuunt. Rationes patent ex sequentibus.

§. 449.

Quoniam in methodo philosophica, quæ cum mathematica eadem (§. 139. *Discurs. prælim.*), non utendum est terminis, nisi accurata definitione explicatis (§. 116. *Disc. præl.*), nec principiis nisi sufficienter probatis (§. 117. *Disc. præl.*) neque admittitur propositio, nisi quæ ex principiis sufficienter probatis deducitur (§. 118. *Disc. prælim.*); *Doctrina methodo philosophica, seu mathematica proposita solida est.* *Qua methodo doctrina solida tradatur.*

Absit autem, ut quis sibi persuadeat, se solidam proposuisse doctrinam, ubi methodum mathematicam, quam nos & philosophicam dicimus, infeliciter imitatur, ut externam ejus speciem saltem mentiatur imitamentum! Distinguet doctrinam solidam ab ea, quæ ad speciem saltem composita est, qui methodi leges ex Logica perspectas accurata Matheseos ac philosophiæ nostræ tractatione sibi familiares reddidit, ut eas prompte explicare possit.

§. 450.

Cui scientia est, is solidus est & doctrinam solidam possidet. Cui enim scientia est, is ea, quæ scit, demonstrare (§. 598. *Log.*); atque adeo sufficienter probare valet (*not.* §. 599. *Log.*) Enimvero qui ea, quæ affirmat, vel negat, sufficienter probare valet, solidus est (§. 446). Ergo cui scientia est, is solidus est. *Quinam eam possideat.*

Similiter qui ea, quæ affirmat, vel negat, hoc est, singulas quas tuetur propositiones (§. 41. 204. *Log.*) demonstrare vel sufficienter probare valet, is doctrinam solidam habet (§. 448.). Ergo cui scientia est, is doctrinam solidam possidet.

Si quis attentior fuerit ad ea, quæ hic demonstrantur; differentiam inter scientiam & soliditatem animadvertet. Nimirum soliditas spectatur in intellectu citra respectum ad cognoscibilia, quæ animo comprehendimus, attendendo tantummodo ad modum, quo circa cognoscibilia versamur; scientia vero includit cognoscibilia, quæ nobis innotuere, atque eadem exprimit cum modo cognitionis, quatenus is per applicationem inest ipsi cognitionis actui singulari. Apparet itaque arctus soliditatis ac scientiæ nexus, ita ut non detur scientia sine aliquo soliditatis gradu. Æstimantur autem gradus scientiæ ex multitudine eorum, quæ scimus: gradus autem soliditatis, cui cum objecto nihil est negotii, alio prorsus fundamento nituntur (§. 442).

§. 451.

Quantum sciamus.

Tantum scimus, quantum memoria retinemus. Pone enim, te quid memoria non retinere: ejus ergo ideam animo reproducere reproductamque recognoscere minime valemus (§. 180). Quare cum ea sciamus, quæ demonstrare valemus (§. 598. *Log.*), ea vero, quorum ideam reproducere ac reproductam cognoscere minime valemus, multo minus demonstrare valemus, quia hic potissimum respicimus ad objectum cognitionis (*not.* §. 450); quorum ideam reproducere minime valemus, consequenter quorum nulla nobis amplius est idea, ea nec scimus. Ergo non scimus, nisi quæ memoria retinemus, seu, quod perinde est, tantum scimus, quantum memoria retinemus.

Propositio pervulgata est; sed hic eam ad fixam notionem terminis philosophicis conformem reduximus.

§. 452.

Scientia quando pereat.

Quoniam qui rei oblitus est, ejus ideam reproducere vi ima-

imaginationis nequit (§. 216), adeoque nec eam memoria amplius retinet (§. 180): *Qui ejus, quod sciverat, obliviscitur, ipsius amplius scientiam non habet.*

Unde patet, quomodo scientia, quam nobis comparavimus, imminui possit.

§. 453.

Habitus distincte ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi remanet, etiamsi obliviscaris eorum, de quibus distincte ratiocinatus habitum istum tibi comparasti. Habitum enim distincte ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi tibi comparasti, non quod de iis præcise rebus ratiocinatus es, de quibus distincta ratiocinia formasti & formata concatenasti; sed quod tantummodo ratiocinia formasti & concatenasti ac hoc ipso notionem distinctæ ratiocinationis & legitimæ ratiociniorum concatenationis tibi comparasti (§. 436.). Quoniam itaque objectum, de quo ratiocinatus es, ad hoc nil quicquam confert, ut intelligas, cur habitum distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi tibi comparaveris; sed sola sufficit actuum ratiocinationis ac concatenationis frequentia; ratio quoque sufficiens illius habitus in sola horum actuum frequentia continetur nec quicquam ad eam facit objectum, de quo ratiocinia distincta formasti & concatenasti (§. 56. *Ontol.*). Quare cum posita ratione sufficiente habitus ponatur & ipse (§. 118. *Ontol*), adeoque ad hoc, ut ponatur, vel tollatur, nil quicquam faciat, quod ad rationem sufficientem pertinet; habitus quoque distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi adhuc poni, adeoque remanere potest, etiamsi oblitus fueris eorum, de quibus distincta ratiocinia formasti & formata concatenasti.

Oblivio qua non noceat, habitui acquisito.

Patet hinc habitum distincte ratiocinandi & ratiocinia legitime concatenandi conservari, quem studio mathematico tibi comparasti, etiamsi Matheseos prorsus obliviscaris, modo habitu illo utaris extra Mathesin (§. 431). Quamobrem studium mathematicum, quod comparandi istius habitus gratia nemo non exquisita industria tra-

ctare debet, non est inutile, etiamsi nullus sit tibi futurus olim theorematum usus, sed singula in spem futuræ oblivionis addiscantur.

§. 454.

Ars inveniendi quod sit & quod detur.

Habitus ex veritatibus cognitis alias incognitas colligendi dicitur *Ars inveniendi*. Exemplo inprimis Mathematicorum probatur, quod *detur ars inveniendi*. Constat nimirum eos ex iis propositionibus, quas demonstrant, continuo alias eruere, quæ antea ignorabant. Immo etiam in Astronomia ex observationibus talia deducunt, quæ non observarunt, immo quæ nec reperta observari possunt. Integræ quoque dantur disciplinæ, quæ artes inveniendi speciales sunt, veluti Arithmetica, Trigonometria & inprimis Algebra. Quod vero etiam extra Mathesin arte inveniendi opus sit, non minus a posteriori probari potest. Exemplo docui, quomodo ars inveniendi exerceri possit in Tentamine de vera causa multiplicationis frumenti, patrio idiomate aliquoties recusi.

Artem hanc inveniendi data opera explicaturi sumus, ceteris philosophiæ partibus absolutis, siquidem Deus nobis vires animi ac corporis tamdiu conservaturus ac otium largiturus, ut telam cœptam pertexere liceat.

§. 455.

Ars inveniendi quotuplex.

Quoniam quicquid cognoscitur, vel a priori cognoscitur, vel a posteriori (§. 435); *ars invenindi duplex est*, nimirum *ars inveniendi veritatem a posteriori*, & *ars inveniendi eandem a priori.*

Quamobrem olim artem inveniendi tradituri totam tractationem in duas dividemus partes, quarum altera tradet modum investigandi veritatem latentem a posteriori; altera vero modum eandem eruendi a priori: quemadmodum fecimus in Logica, ubi usum aliquem Logicæ in arte inveniendi monstraturi *Capit.* 2. & 3, *sect. part.* 2. aliqua hujus artis prælibavimus.

§. 456.

§. 456.

Observatio est experientia, quæ versatur circa facta naturæ sine nostra opera contingentia. *Experimentum* est experientia, quæ versatur circa facta naturæ, quæ nonnisi interveniente opera nostra contingunt. *Observationis & experimenti differentia.*

Definitionem experimenti jam dedimus alibi (§. 747. *Log.*); eam tamen hic repeti consultum duximus, ubi eam ab observatione discerni necessarium fuit. Exemplis differentia inter observationem & experimentum fit clarior. E. gr. Cœlum obducitur nubibus nulla nostra opera intercedente. Cum nubes præsentes intuemur nobisque conscii sumus ejus, quod videmus; cœlum nubibus obductum esse observamus. Enimvero si ope antliæ pnevmaticæ ex globo cupreo cavo aër educitur & ad bilancem appensus levior deprehenditur, quam fuerat ante, cum aëre plenus esset; experimento mihi innotescit, globum aëre plenum esse vacuo graviorem: neque enim globus evacuatur nisi opera mea interveniente, nec adeo levior efficitur sine opera mea.

§. 457.

Ars inveniendi a posteriori veritatem incognitam eruit vel ex observationibus, vel ex experimentis. A posteriori enim cognoscimus quod experiundo cognoscimus (§. 434). Quoniam itaque experientia vel in numero observationum, vel experimentorum est (§ 456); ars quoque veritatem a posteriori inveniendi vel ex observationibus, vel ex experimentis eruere debet. *Ars inveniendi a posteriori quotuplex.*

Duplex adeo datur ars inveniendi a posteriori, scilicet ars observandi & ars experimentandi.

§. 458.

Ars observandi est, qua veritates ex observationibus eruuntur. *Artis observandi definitio.*

Utuntur hac arte Physici ac Medici, ac inprimis Astronomi. Utimur quoque eadem in Psychologia empirica, quam hic tradimus.

§. 459.

Artis experimentandi definitio.

Ars experimentandi est, qua experimentis veritates eruuntur.

Hac arte utuntur hactenus Physici fere soli: eidem tamen locus est in omni philosophia, ipsa Theologia naturali. Quamobrem aliquoties me jam monuisse memini, quod detur etiam Theologia naturalis experimentalis, immo philosophia experimentalis ad omnes omnino philosophiæ partes extendatur.

§. 460.

Veritas quomodo a priori eruatur.

Si veritas a priori eruitur, ex notionibus, hoc est, definitionibus ac propositionibus, per ratiocinia colligitur. Ad cognitionem enim, quæ a priori datur, omnes in universum intellectus operationes concurrunt (§. 439), consequenter notio, judicium & discursus seu ratiocinatio (§. 325). Enimvero judicia nova ex aliis præviis formantur ratiocinando (§. 366), adeoque definitiones & propositiones cognitas ad objecta, de quibus meditamur, applicando (§. 336. & seqq.). Quare si a priori veritas eruenda, ex definitionibus ac propositionibus, seu notionibus jam acquisitis colligenda.

Confirmatur idem a posteriori exemplo Mathematicorum, qui hac arte potissimum utuntur. Si quis in Algebra cum attentione ad talia fuerit versatus, veritatem propositionis abunde perspicit.

§. 461.

Artis inveniendi a priori definitio.

Hinc *Ars inveniendi a priori*, quæ per eminentiam *Ars inveniendi* dicitur, est, qua ex notionibus acquisitis, hoc est, ex definitionibus ac propositionibus jam cognitis ratiocinando colligitur veritas adhuc incognita.

Ars inveniendi a priori, si a Mathesi pura discesseris, cum arte observandi ac experimentandi conjungenda. Exemplo nobis sunt Astronomi, qui artem inveniendi veritatem a priori cum arte observandi conjungunt. Exemplo sunt Physici, qui eandem cum arte experi-

perimentandi combinant, immo cum arte observandi & experimentandi simul.

§. 462.

Quoniam veritates a priori non inveniuntur, nisi ex definitionibus ac propositionibus cognitis (§. 461); *Quo plures definitiones ac propositiones quis jam cognovit, eo ad inveniendum veritatem latentem a priori aptior: si cui vero nullæ adhuc perspectæ sunt, is in inveniendo inanem operam sumit.* *Quanam ars inveniendi a priori præsupponat.*

Quamobrem si multæ jam prostant definitiones ac propositiones ab aliis inventæ, eas sibi ante perspectas reddere debet, qui animum ad inveniendum applicat, quam de veritate proprio Marte eruenda cogitet. Non ignota mihi sunt exempla eorum, qui, cum præclara præstare potuissent, oleum ac operam omnem perdiderunt, quod præcipitato gradu ad inveniendum procederent.

§. 463.

Et quia veritas a priori ratiocinando colligitur (§. 461); *veritatem a priori investigaturus habitu ratiocinandi polleat necesse est*, consequenter cum soliditas in habitu distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi consistat (§. 440), *inventorem solidum esse oportet.* *Requisitum alterum inventoris.*

Equidem distincta ratiocinatio in inventore non absolute necessaria, cum vel experientia doceat, multis iisque egregiis inventis celebres a distinctis ratiociniis esse alienos, immo subinde distinctæ ratiocinationis ac legitimæ ratiociniorum concatenationis ne quidem distinctam habere notionem: nemo tamen negaverit, ratiocinationem distinctam non uno nomine præferendam esse confusæ, qui utriusque differentiam expertus est, quemadmodum alio loco ostensurus sum.

§. 464.

Primi inventores ex veritatibus vulgo obviis, quas invenerunt, collegerunt. Veritas enim latens eruitur ex veritatibus jam cognitis (§. 464). Quare cum primis inventoribus veritates aliæ cognitæ non fuerint, nisi quæ etiam vulgo obviæ erant; ex veritatibus vulgo obviis collegerunt, quas invenerunt. *Principia, quibus usi primi inventores.*

Hinc

Hinc videmus ipsum *Euclidem* in Elementis notiones communes, quibus confusis utitur vulgus in ratiocinando, ad distinctas reduxisse & ope earum ex figurarum definitionibus obviis theoremata ac problematum resolutiones deduxisse. Ostendi in Ontologia, non unum occurrere in Elementis *Euclideis* axioma, cui non respondeat notio quædam communis, ac ideo ibidem principia ontologica ad notiones communes reduxi. Immo observavi, ipsa Algebræ ac scientiæ hac superioris, unde principia sua mutuatur, principia a notionibus vulgi derivari, nec nisi per has penitus intelligi ac demonstrari. Ex his vero jam patet ratio, cur primi in aliquo genere inventores non eo usque progrediantur, quo postea successores ipsorum inventis in rem suam usi progrediuntur.

§. 465.

Syllogismorum in inveniendo usus. *Syllogismi sunt medium inveniendi veritatem.* Per syllogismos ratiocinia distincte exprimuntur (§. 332. *Log.*), consequenter iisdem utendum, quando distincte ratiocinamur. Jam vero per ratiocinia colligitur ex definitionibus ac propositionibus cognitis, quod a priori invenitur (§. 460) & inventorem solidum esse oportet (§. 463), adeoque distincte ratiocinari (§. 463). Uti igitur debet syllogismis. Quamobrem cum inventori finis sit veritatis latentis investigatio (§. 932. *Ontol.*), atque ex syllogismo intelligatur, quomodo hunc finem consequatur (§. 366), consequenter is rationem contineat cur finis intentus ad actum perducatur (§. 58. *Ontol.*); syllogismus medium est inveniendi veritatem (§. 937. *Ontol.*).

Communiter syllogismum a ratiocinio non distingvunt, quemadmodum nec propositionem seu enunciationem a judicio. Atque tunc multo evidentius est, syllogismos esse medium inveniendæ veritatis. Neque enim legitime ratiocinamur, nisi ratiocinia regulis syllogisticis conveniant, quas ex legibus ratiocinandi supra stabilitis deduci ex Logica patet. Cumque paulo ante monuerimus (*not.* §. 463); ratiocinationi distinctæ non unam esse prærogativam, ob quam confusæ merito præfertur, optandum omnino foret ut inventores distinctis ratiociniis adsuescerent, nec a forma syllogismorum recederent, multa tædia, quæ alias devorare debent, evitaturi ac plures lapsus, quos non facile advertunt, declinaturi.

§. 466.

§. 466.

Si ratiocinia regulis logicis non fuerint conformia; per ea non necessario infertur propositio vera. Etenim si ratiocinia regulis logicis conformia non sunt; nec legibus ratiocinandi conformia (§. 373). Quare cum leges ratiocinandi violari nequeant, quamdiu ex præmissis veris conclusio vera necessario inferri debet (§. 374. 388. 390. 384. 341), si ratiocinia regulis logicis seu syllogismorum conformia fuerint, nec ex veris præmissis necessario infertur conclusio vera.

Quando per ratiocinia propositio vera inferatur.

Hinc ad *ratiocinium legitimum* & *syllogismum legitimum*, per quem illud distincte explicatur, requiritur, ut nec in materia peccet, nec in forma, hoc est, ut nec alterutra præmissa falsa sit, nec syllogismus regulis syllogismorum contrarietur. Dico autem si ratiocinia regulis logicis conformia minime fuerint, seu in forma peccent (§. 635. *Log.*); per ea non necessario inferri propositionem veram: etenim fieri potest ex accidente, ut propositio sit vera. Enimvero tum non sequitur ex præmissis, neque veritas ejus vi formæ agnoscitur.

§. 467.

Sine ratiociniis, quæ regulis logicis conformia sunt, nulla a priori invenitur veritas. Si enim veritas inveniri debet a priori, ex definitionibus ac propositionibus cognitis per ratiocinia colligenda (§. 460). Ponamus jam ratiocinia ista regulis logicis non esse conformia: ergo ex datis seu cognitis per ea non necessario infertur propositio vera (§. 466). Patet igitur sine ratiociniis, quæ regulis logicis conveniunt, a priori nullam inveniri veritatem.

Ratiocinia in inveniendo qualia.

Non obstat, quod dentur inventores, quibus contrarium videtur. Neque enim omnes ratiocinia sua distincte resolvere norunt: id quod tamen requiritur, siquidem formam legitimam agnoscere velis.

§. 468.

Quoniam ratiocinia per syllogismos distincte explicari possunt

Idem ulterius expenditur.

ſunt (§. 932. *Log.*), adeoque ſi ratiocinia regulis logicis conformia ſunt, & ipſi iisdem conformes, ſeu præſcriptam a Logicis formam ſervare debent; *ratiocinia, quibus in inveniendo utimur, per ſyllogiſmos formales explicabilia ſunt.*

Etſi non opus ſit ſyllogiſmos formales ſemper adhiberi ab inventore; neceſſe tamen eſt ut ratiocinia ejus diſtincte evoluta per ſyllogiſmos formales explicentur. Immo conducit ſyllogiſmis quoque formalibus uti in meditando, ut ratiocinia eo ordine ſe invicem excipiant, quo in demonſtrationum reſolutione (§. 551. & ſeqq. *Log.*) ſe invicem conſequuntur. Ita nimirum meditans in majore luce verſatur, ubi diſtincte ratiocinatur, quam ubi confuſis ratiociniis indulget. Facilius advertit, ubinam hæreat aqua & de quibus principiis ipſi ſit diſpiciendum, antequam ulterius progredi poſſit. Minus defatigatur meditatione ſua ac citra tædium eandem continuat. Immo lapſus quoque facilius evitat quam confuſis ratiociniis intentus. Abſit itaque ut puerile judicemus, quod tantæ utilitatis eſt & accurationis laudem meretur. Eſt etiam ſyllogiſmorum formalium aliquis uſus in dirigendo intellectu ad ea, quæ cogitationem noſtram ſubire debent: ſed de hoc aliisque pluribus, quibus ſyllogiſmorum formalium præſtantia doceri poterat, ex inſtituto olim dicemus in arte inveniendi.

§. 469.

Artificia heuriſtica quid ſint.

Artificia heuriſtica dicuntur regulæ, quibus mens apta efficitur per principia ipſi perſpecta veritatem incognitam eruendi, quam ſolo ratiocinandi habitu adjuta per ea eruere non poterat.

Hæc artificia in Arte inveniendi exponenda ſunt, ac ad ea reſpicienda, quando inventores invicem comparaturus eorundem artem quaſi ad menſuram revocare volueris.

§. 470.

Artificiorum heuriſticorum neceſſitas.

Principia ac demonſtrandi habitus ad veritatem latentem inveſtigandum non ſemper ſufficiunt; ſed aliis præterea artificiis heuriſticis ſæpius opus eſt. A poſteriori veritatem aſſerti probare licet per exempla ex Matheſi petita. Ecquid enim in ipſis Geometriæ elementis communius eſt, quam ex data notione

notione subjecti deduci non posse prædicatum vi aliorum theorematum jam satis perspectorum, nisi ante per constructionem quandam geometricam effeceris, ut principia ista applicari atque adeo ex iis, quæ per constructionem dantur, ratiocinando colligi possit quod quæritur? Sane si mensuram trium in triangulo rectilineo simul sumtorum angulorum invenire velis; per theoremata de angulorum alternorum intra parallelas constitutorum æqualitate & ratione æqualitatis angulorum ad idem punctum constitutorum duos ad rectos eandem non erues, nisi ante ducta linea per verticem trianguli cum basi parallela effeceris, ut theoremata ista applicari possint. Vide Rationem prælectionum sect. 1. c. 1. §. 38. Similiter rationem quadrati hypothenusæ ad quadrata laterum ex notione quadrati & trianguli ratiocinando non colliges per theoremata de triangulorum congruentia & ratione trianguli ad parallelogrammum super eadem basi & intra easdem parallelas cum ipso constitutum, nisi per constructionem ante effeceris, ut theoremata ista applicari possint (§. 417. *Geom.*). Ad illas igitur constructiones requiruntur artificia heuristica generalia & ipsæ constructiones sunt istiusmodi artificia specialia (§. 469), consequenter patet sine artificiis heuristicis per principia cognita veritatem incognitam erui non posse, etiamsi habitu ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi, adeoque demonstrandi (§. 496. 498. *Log.*) polleas. Algebra, quæ ars inveniendi specialis est, plura continet istiusmodi artificia, quæ vi definitionis hic a nobis datæ (§. 369) facile agnosces, modo in ejus tractatione attentionem ad regulas afferre volueris, quæ ibidem describuntur. Istiusmodi artificium est ars characteristica, cujus beneficio veritates geometricæ ac arithmeticæ ab imaginibus seperantur, ut quæsitum ex datis per calculum erui possit: id quod absque ista characteristica fieri minime posset. Simile artificium est in resolutionibus problematum specialium eorum ad abstracta seu generalia reductio (§. 156. *Algebr.*) &

in problematum physico-mathematicorum resolutionibus eorundem ad Geometriam puram reductio, qua usus est *Jacobus Bernoulli* in Actis Eruditorum Anni 1690. p. 218. cum problema physico-mechanicum de curva æquabilis descensus solveret. Optica etiam atque Astronomia exempla istiusmodi artificiorum suppeditati; sed ea, quæ retulimus, ad stabiliendam veritatem propositionis præsentis abunde sufficiunt.

Quandonam istis artificiis opus sit, ex definitione eorundem, quam dedimus (§. 469), perspicue admodum claret, ac suo loco in Arte inveniendi ex instituto docebitur.

§. 471.

Fundamentum reductionis heuristicæ.

Si quod objectum notionem quandam communem cum altero habet; quæ vi ejusdem de uno innotuere ad alterum quoque applicantur. Etenim si objecta duo notionem quandam communem habent; eatenus similia sunt (§. 195. *Ontol.*), adeoque tanquam species ad idem genus referri possunt, etsi eidem non immediate seu proxime subsint (§. 234. *Ontol.*), vel etiam instar individuorum ejusdem speciei considerari possunt (§ *cit.*). Quare cum quæ generi conveniunt, speciebus quoque singulis tribui possint, & quæ speciei conveniunt, eadem quoque individuis singulis competant (§. 346. *Log.*); quicquid de objecto uno vi notionis communis innotuit, idem quoque ad objectum alterum applicari potest.

E. gr. Additio in Arithmetica & numeratio pecuniæ in vita communi notionem quandam communem habent. In utroque casu sunt diversæ species integrorum, majores componuntur ex minoribus tanquam partibus, & minores reducendæ sunt ad majores continuo, donec in maxima, quæ prodit, subsistatur, seu reductio ad majorem fieri nequit. Quamobrem si has determinationes consideres tanquam essentiales cujusdam entis, notio communis æquipollebit notioni generis & quæ inde colliguntur in casu uno, ea etiam applicari possunt ad alterum. Quodsi ergo pecuniæ numeratio tibi perspecta fuerit, inde additionis modum colliges (§. 98. 99. *Arithm.*). Eodem prorsus modo ad subtractionem applicavimus, quæ de erogatione pecuniæ

obvia

obvia sunt, sicque regulas subtractionis eruimus (§. 103. *Arithm.*). In philosophia practica ex notione communi personæ singularis & integræ cujusdam Reip. deducimus officia gentium erga gentes applicando ad gentes integras, quæ de personis singularibus in statu naturali viventibus demonstrata sunt.

§. 472.

Principium reductionis, appello artificium, quo objectum aliquod, de quo quid quæritur, reduco ad aliud notionem quandam communem habens, ut ea, quæ de hoc nobis innotuere, vi notionis communis ad illud quoque applicari possint. *Principii reductionis definitio.*

Principium hoc maximi usus est in omni arte inveniendi, quemadmodum suo tempore clarius ostendemus. Præter exempla modo (*not.* §. 471), enumerata plurima occurrunt in Matthesi, nec talia ignota sunt in philosophia nostra. In Elementis Geometriæ circulus reducitur ad polygonum, ut inde colligatur modus investigandi aream ejus (§. 410. *Geom.*); Cylindrus eodem fine ad prisma (§. 541. *Geom.*) & sphæra ad Pyramidem seu corpus ex pyramidibus, quarum vertices in centro coëunt, compositum reducitur. (§. 550 *Geom.*). In Algebra trinomium, quadrinomium & polynomium quodcunque reducitur ad binomium, ut per genesin potentiæ binomiæ pateat genesis multiuomiæ (§. 101. 102. *Analys.*) Hoc vero reductionis principium ideo in medium adducimus, ut artificii heuristici aliquod prostaret exemplum, sicque luculentius confirmaremus, quæ de principiorum heuristicorum necessitate ac utilitate paulo ante asseruimus (§. 470). Multa de principii hujus usu inculcanda sunt specialia, cum plures admittat casus a se invicem utiliter distinguendos; sed de his dicendi locus erit in Arte inveniendi.

§. 473.

Ars inveniendi generalis est, quæ circa quodlibet objectum versatur. *Ars vero inveniendi specialis est*, quæ circa determinatum quoddam objectum versatur. *Artis inveniendi generalis & specialis differentia.*

Differentia petitur ab objecto, ut adeo tot sint species artis inveniendi, quot sunt species cognoscibilium. Hinc habemus artem inveniendi Mathematicorum, quæ communiter Algebra, rectius

Analysis appellatur. Hæc enim non versatur nisi circa quantitates, atque adeo nonnisi veritatibus mathematicis inveniendis inservit. Est etiam artis inveniendi species quædam Arithmetica, quæ circa numeros determinatos versatur, atque adeo docet modum inveniendi numeros determinatos ex datis aliis. Datur etiam ars inveniendi specialis, qua veritates morales investigantur: datur alia, quæ physicis veritatibus detegendis destinatur. Ars vero inveniendi generalis eas tradit regulas, quæ in omni veritatum eruendarum genere usum habent, sive eæ mathematicæ sint, sive physicæ, sive morales, sive alterius cujuscunque generis. Etsi autem nos aliquando artem inveniendi generalem tradituri simus; non tamen prorsus negligemus artes inveniendi speciales, ut appareat quomodo eædem continuo novis regulis locupletari regulæque, quæ in potestate sunt, ad usum transferri possint.

§. 474.

Regulæ speciales artis inveniendi unde deducantur.

Regulæ speciales artis inveniendi specialis ex veritatibus de illo objecto, circa quod ea versatur, erutis deducuntur. Patet hoc a posteriori ex Analysi Mathematicorum, præsertim si nostro more methodo analytica pertractetur. Etenim si quis cum attentione elementa nostra Analyseos tam finitorum, quam infinitorum perlegit; is animadvertet, quomodo vi regularum generalium detegantur theoremata mathematica, quorum ope per easdem regulas regulæ ulteriores hujus analyseos eruuntur, & quomodo ope harum regularum denuo investigentur theoremata alia, quæ aliis ulterioribus regulis inveniendis inseviunt. E. gr. ope calculi literalis eruitur compositio quadrati aut, si mavis, ejus genesis, in casu radicis binomiæ: ex hac autem genesi eruitur regula pro æquationibus quadraticis affectis ad puras reducendis (§. 261. *Arithm.* & §. 143. *Analys. finit.*). In philosophia practica universali damus specimina regularum specialium artis inveniendi ex veritatibus moralibus erutarum. Plura occurrent suo tempore in Arte inveniendi.

§. 475.

§. 475.

Quoniam regulæ speciales artis inveniendi continuo ulteriores ex veritatibus jam inventis eruuntur (§. 374); *Quo plures veritates in aliquo genere scientiarum fuerint repertæ, eo plures quoque regulæ artis inveniendi speciales inveniri possunt.* *Unde ars inveniendi augmentum capiat.*

Absonum igitur est arti inveniendi operam navare velle, antequam veritates jam inventas cognoveris. Neque enim intelliges satis regulas, multo minus earundem veritatem perspicies easque dexrre applicabis, nisi veritates habueris perspectas, quibus regulæ istæ nituntur. Crescit adeo ipsa ars inveniendi cum numero veritatum inventarum. Atque hæc ratio est, cur artem inveniendi ultimo demum loco tradituri simus, ubi omnem disciplinarum ambitum pro instituti nostri ratione emensi fuerimus. Et probe notari velim, viros egregios, qui in veritate latente investiganda strenui sunt, ope veritatum inventarum incidere in regulas, quibus ad ulteriores detegendas utuntur, utut ipsimet defectu attentionis atque acuminis singularis, quod hic requiritur, non advertant se esse regularum inveniendi inventores. Acquiescunt in notionibus confusis, quæ in exemplis latent: unde in posterum ad exempla respiciunt eademque imitantur, quando iisdem regulis opus habent.

§. 476.

Facilitatem observandi rerum similitudines *Ingenium* appellamus. *Ingeniosus* vero est, qui ingenio pollet, hoc est, qui similitudines rerum facile observat. *Ingenii definitio.*

Datur aliquod acumen in observandis similitudinibus rerum, neque hoc omnibus idem est. Utile quoque est hanc acuminis speciem ab aliis facultatibus animæ distingui. Nullum vero reperio nomen quod eidem magis conveniat, quam ingenii, etsi admodum vagus sit ejusdem significatus. Neque fixum hunc significatum ab usu loquendi abhorrere existimo, adeoque sequentem propositionem addi consultum judico.

§. 477.

Notio ingenii, quam dedimus, non abhorret ab usu loquendi. Constat enim præ cæteris ingeniosos dici Poëtas, Oratores *Ingenii notio usui loquendi conformis.*

tores ac histriones. Ac Poëtis quidem ob tropicam dicendi rationem id nominis tribuitur. Utuntur allegoriis & metaphoris, quæ in similitudine rerum fundantur. Quare cum inprimis eum ingeniosum judicemus, ubi apta nobis videtur ac inexpectata metaphora vel allegoria, quod similitudo sit clarissima, etsi eam non facile quis per se observaturus fuisset; vel hoc solo argumento patet, ingenium hoc tribui Poëtæ ob facilitatem observandi similitudinem rerum. Ita sæpissime Poëtæ ipsa metri lege adducti genus pro specie ac speciem pro genere per synecdochen ponere coguntur: quod ubi apte fieri solet, ut nulla hinc oriatur in dicendo obscuritas, ingeniosi dici solent. Quoniam itaque ingeniosus hic dicitur, qui in generibus ac speciebus discernendis acutus est, genera autem ac species qui discernit, similitudines rerum observat (§. 233. 234. *Ontol.*); patet denuo ob synecdoches convenientem usum neminem dici posse ingeniosum, nisi qui acumine observandi similitudines rerum pollet. Similiter Oratores dicuntur ingeniosi ob convenientem usum metaphorarum, allegoriarum & similitudinum: unde eodem modo, quo ante, colligitur ita judicantibus non aliam ingenii esse notionem, quam quod ipsum infacilitate rerum similitudines observandi constet. Histrionibus ingenium tribuitur ob dicta & facta, quando ex iisdem elucet aliquod in observandis rerum similitudinibus acumen: quod ubi deficit, dicta & facta vix oblectant vulgum imperitum. De rebus obviis exempla in medium afferri opus non est (§. 666. *Log.*). Ex hactenus dictis abunde patet, dum ingeniosos appellamus alios, ad facilitatem observandi similitudines rerum animum adverti, quamvis distincte vulgo non agnoscatur sub aliis peregrinis, quæ una percipiuntur, quasi sepulta (§. 693. *Log.*).

Quamobrem ut constet, quomodo tanta enata fuerit inconstantia loquendi, in ea inquirendum est, quæ cum ingenio necessario connexa sunt atque adeo semper una percipiuntur. Quodsi vero quis

quis propositionem præsentem ægre admiserit; is per nos judicet ingenii significatum, qui definitione nostra continetur (§. 376), usui loquendi communi non respondere: non tamen ideo habebit, unde definitionem nostram impugnet. Definitio enim nostra nominalis est, adeoque arbitraria: placet nimirum nobis vocem istam in hoc significatu accipere. Sufficit autem significatum esse realem, cum istiusmodi facilitas observandi similitudines rerum detur. Neque in leges styli philosophici impingimus, dum nomini significatum fixum imponimus. Necesse enim est facilitatem observandi similitudines rerum peculiari nomine distingui: Quodsi vero nomina singula perpendas, quæ de dotibus mentis usurpantur, non reperies aliam, quæ ad facilitatem prædictam indigitandam adhiberi possit, præterquam ingenium.

§. 478.

Imaginationem vivacem appello, qua phantasmata adeo clara producuntur, ut tibi probe conscius sis eorum, quæ in iisdem continentur. *Imaginatio vivax quænam dicatur.*

Differunt nimirum phantasmata gradu claritatis: id quod experientia constat, & vis imaginandi major, vel minor est pro gradus istius diversitate in diversis subjectis.

§. 479.

Ingenioso imaginatio vivax est. Ingeniosus enim rerum non modo præsentium, verum etiam absentium similitudinem facile observat (§. 476.). Quare cum ideæ rerum absentium vi imaginationis producantur (§. 92), adeoque phantasmata sint (§. 93); hæc inter se, vel ideas sensuales cum his comparans, facile observat, quæ in utrisque eadem sunt (§. 195. *Ontol.*) consequenter sibi probe conscius est eorum, quæ in phantasmatis continentur. Imaginatione adeo vivace utitur (§. 478). *Imaginatio ingeniosi qualis sit.*

Hinc apparet, cur teste *Cicerone* ingenium sumi dicatur pro vi facile fingendi in hominibus, observante *Goclenio* in Lexico. Etenim facultas fingendi in producendis phantasmatis rerum sensu nunquam

perceptarum divisione ac compositione phantasmatum consistit (§. 144. *Psychol.*). Quo vivacior igitur imaginatio est, eo quoque facultas fingendi felicior. Quamobrem cum imaginatio vivax cum ingenio necessario conjungatur, atque inde pendeat facilitas fingendi, cujus effectus facilius percipiuntur, quam ingenium; non mirum videri debet, si in notionem ingenii intento imponat, quod cum eo conjunctum facilius percipitur suaque claritate alterum obscurat.

§. 480.

Memoria cur polleat ingeniosus.

Qui ingenio, idem & memoria pollet. Qui enim ingenio pollet, facile observat rerum nunc & olim perceptarum similitudines (§. 478), adeoque rerum olim perceptarum ideas facile reproducit & reproductas recognoscit, vi nempe ejus, quod in re nunc percepta idem est cum ea, quod in olim percepta distinguebatur (§. 117). Memoria igitur pollet (§. 123).

Apparet ex demonstratione propositionis præsentis felicitatem imaginationis ac memoriæ cum ingenio una conjungi. Unde & *Cicero* apud *Goclenium* non modo observat, ingenium sumi etiam pro vi memoriæ; verum notanter dicit, ingenium vim feliciter ac facile fingendi in hominibus ac vim memoriæ continere. Accidit vero hinc ex eadem, qua ante (*not.* §. 479), ratione, ut ingenium denotare dicatur vim memoriæ; quasi excellentem quendam ejus gradum hac voce indigitassent olim Romani.

§. 481.

Cur inventores ingenio opus habeant.

Inventores ingenio opus habent. Inventores enim utuntur principio reductionis, quo objectum, de quo aliquid quæritur, reducunt, ad aliud notum, quod notionem communem cum isto habet (§. 472), adeoque facile discernere debent ea, quæ in rebus diversis eadem sunt, consequenter eorundem similitudinem (§. 195. *Ontol.*). Opus igitur habent facilitate observandi similitudinem rerum, consequenter ingenio (§. 476).

Hinc

Hinc ingenium aptum efficit hominem ad inveniendum: id quod non modo in eo casu apparet, quo principio reductionis utuntur inventores; verum etiam in aliis casibus, quemadmodum alias ostendemus. Atque hinc denuo factum est, ut jam veteres animadverterint, ingenium quoque denotare vim inveniendi in hominibus; atque ideo *Cicero* affirmet, ingenium continere vim feliciter ac facile inveniendi ac fingendi in hominibus & vim memoriæ. Ex hactenus dictis (§. 479. *& seqq.*) abunde intelligitur, cur in notione distincta ingenii constituenda cespitaverint cum veteres, tum recentiores, quodque nos eruerimus proprium vocis significatum, quem intenderunt, quotquot ad alia cum ingenio necessario connexa, suisque peculiaribus nominibus insignita attentionem suam direxerunt. Ceterum exemplum valde luculentum hic habemus, quo comprobatur difficultas inveniendi notionem distinctam, quando notæ notionem rei formandam ingredientes sub aliis peregrinis quasi sepultæ (§. 693. *Log.*).

§. 482.

Veritatum universalium nexus.

Veritates universales inter se connectuntur. Veritates universales seu determinatas propositiones universales in disciplinis tales deprehendimus, ut aliæ ex aliis demonstrari possint: ob quam rationem scilicet non modo veritates mathematicas per singulas disciplinas diffusas ita ordinamus in Elementis Matheseos universæ, ut aliæ ex aliis continuo demonstrentur; verum etiam in disciplinis philosophicis easdem ita ordinare studemus. Quatenus vero propositio una inservit demonstrandæ alteri, eatenus ex una intelligitur cur altera vera sit: id quod per se patet, modo ad exempla demonstrationum attendas. Una igitur in se continet rationem, cur altera sit vera (§. 56. *Ontol.*). Propositiones adeo determinatæ universales connectuntur inter se, quatenus sunt veræ (§. 10. *Cosmol.*), consequenter veritates universales inter se connectuntur.

Veritatum universalium nexus fundatur in nexu rerum, quem in Cosmologia stabilivimus part. 1. sect. 1. c. 1. quemadmodum veritas logica in veritate rerum transcindentali (§. 499. *Ontol.*). Et nisi istiusmodi nexus daretur, nec systemata veri nominis cordi possent, qualia in Horis subsecivis A. 1729. trim. brum. n. 3. descripsimus. Quamobrem quo

majorem operam eruditi in conscribendis systematis collocaturi sunt, eo clarius quoque nexum veritatum universalium perspicient talemque dari ipso opere convincentur.

§. 483.

Rationis definitio. **Ratio** est facultas nexum veritatum universalium intuendi seu perspiciendi.

Leibnitius in discursu de conformitate rationis ac fidei Theodiceæ præmisso §. 23. rationem definit per catenam veritatum. Catenam sumit in significatu improprio, neque aliud per eam intelligit nisi nexum eo sensu acceptum, quem stabilivimus in Cosmologia §. 10. Etsi enim nullibi mentem suam distincte explicaverit; æquitas tamen in interpretando postulat, ut non alio sensu catenæ nomen accipiamus (§. 907. 922. *Log.*). Et cum ex contextu appareat, sermonem ipsi esse de veritate doctrinæ, non facti: quin veritates universales intelligi debeant dubium non est. Definitio igitur *Leibnitiana* in eo differt a nostra, quod rationem non habeat pro facultate animæ, sed pro objecto, circa quod intellectus versatur. Enimvero cum nemo non fateatur, rationem vulgo sumi pro facultate animæ, minime autem pro objecto cognitionis nostræ; nihilque obstet, quo minus significatum receptum retineamus; ab eo quoque sine urgente necessitate recedendum non esse duximus (§. 142. *Disc. prælim.*)

§. 484.

Receptus significatus vocabuli rationis stabilitus. *Significatus vocabuli rationis, ut a nobis sumitur, usui loquendi conformis.* Quodsi Sempronius probe perpendit, quænam ex actione aliqua emergere possint emolumenta, quænam inde redundare queant damna, nec actionem edit, qua sibimetipsi nocere potest; ex ratione seu eidem convenienter agere dicitur. In quonam, quæso, hic consistit ratio? Nonne ideo eum rationi convenienter agere dicis, quod perspicit, quænam ex actionibus suis consequuntur, adeoque nexum inter actiones istiusmodi, de quibus jam deliberat, utrum committendæ sint, an omittendæ, & ea, quæ ex iisdem consequuntur, damna, sive emolumenta. Quodsi ergo ratio sumatur

matur subjective pro facultate mentis; in præsenti casu utique erit facultas inspiciendi nexum veritatum universalium: neque enim de actione in singulari judicium discursivum ferre licet, nisi beneficio propositionum universalium (§. 374. 388. &c.). Patet igitur significatum vocabuli paulo ante stabilitum (§. 483.) esse usui loquendi conformem (§. 150. *Log.*).

Idem etiam ostenditur a contrario. Ponamus enim Sempronium edere actionem, quæ in damnum ipsius manifestum tendit. Nemo non affirmabit, eum contra omnem rationem agere. Cur vero, quæso, hoc affirmatur? Nonne ideo, quod non perpendit damnum ex actione emergens, idque facile prævidendum, consequenter quod non perspicit nexum inter actionem ac inde emergens damnum? Ratio hic denuo objective sumta aliud denotare nequit nisi nexum veritatum universalium, qui ratiocinando innotescit, adeoque subjective sumta denotat facultatem nexum istum perspiciendi (§. 150. *Log.*)

Eodem prorsus modo Veritas propositionis præsentis confirmatur, si ad casus alios respicias, in quibus rationis vocabulo utimur a sermone communi non recedentes. Quando enim de eo significatu loquimur, quem usus loquendi eidem tribuit, ad communem utique sermonem respiciendum (§. 139).

§. 485.

Rationi conforme vel ***consentaneum*** vocatur, quod cum veritatibus cognitis seu propositionibus universalibus veris connectitur. ***Rationi contrarium*** est, quod veritatibus universalibus contradicit. *Quid rationi conveniat, quid contrarietur.*

Etsi autem quid sit rationi conforme, vel contrarium; fieri tamen potest, ut nec coformitatem in casu priori, nec contrarietatem in posteriori agnoscamus. Cavendum vero, quod sæpe fieri solet, ne rationi contrariari judicemus, quod eidem conforme minime agnoscimus. Nec minus cavendum, quod creberrime accidit, ut rationi repugnare

credamus, quod eidem conforme demonstrare minime valemus.

§. 486.

Quaenam rationi conformia sint.

Quod directe demonstrari potest, rationi conforme est. In demonstratione enim ostensiva sive directa ex notione subjecti colligitur, praedicatum convenire subjecto (§. 549. *Log.*) & quidem beneficio definitionum, axiomatum & propositionum jam ante demonstratarum, vel a posteriori evictarum (§. 498. *Log.*). Quoniam itaque per definitiones, axiomata & propositiones ante demonstratas, aut a posteriori evictas intelligitur, propositionem directe demonstratam esse veram (§. 568. 564. *Log.*); in illis definitionibus, axiomatis ac propositionibus continetur ratio, cur per haec principia demonstrata propositio sit vera (§. 56. *Ontol.*), adeoque haec cum istis connectitur (§. 10. *Cosmol.*). Enimvero definitiones (§. 252. *Log.*) & axiomata ceteraeque propositiones propositiones universales sunt (§. 551. 552. *Log.*). Quicquid ergo directe demonstratur, rationi conforme est (§. 485).

Equidem in Logica nullibi demonstravimus, principia demonstrandi esse propositiones universales. Quodsi tamen quis perpendit ea, quae de demonstratione ostensiva (§. 551. 552. *Log.*), dicta sunt, & animo recolit, quae de propositionum universalitate tradita sunt (§. 242. 249. & seqq.); illarum universalitatem facile agnoscit, ut adeo nec opus judicemus idem per modum lemmatis hic demum demonstrari. Si quis tamen scrupulosior fuerit; ei satisfacit sequens demonstratio. In ratiociniis, quae demonstrationem ingrediuntur, propositiones antea stabilitae sunt majores syllogismorum in prima figura (§. 551. 552. *Log.*) Sed majores syllogismorum primae figurae semper universales sunt (§. 366. *Log.*). Propositiones igitur antea stabilitae, quibus utimur in demonstrando, universales sunt.

§. 487.

Quaenam rationi contraria sint.

Si ex propositione data colligitur, quod propositioni cuidam verae contradicit; illa rationi contraria est. Propositio enim falsa est, ex qua colligitur, quod verae cuidam contradicit

dicit propositioni §. 556. *Log.*), consequenter ex aliis veris colligi nequit (§. 537. *Log.*). Quonam itaque per alias propositiones veras, easque universales (*not.* §. 486.) non intelligitur, cur prædicatum conveniat subjecto; ratio nexus prædicati cum subjecto nulla in aliis propositionibus veris universalibus continetur (§. 56. *Ontol.*), consequenter propositio, de qua nobis jam sermo est, cum aliis propositionibus veris minime connectitur (§. 10. *Cosmol.*), Rationi igitur conformis non est (§. 485), adeoque eidem contraria (§. *cit.*).

Ex duabus propositionibus hisce intelligitur, quomodo evincatur, esse quid rationi conforme, vel contrarium. Nimirum conformitas cum ratione patet per demonstrationem directam; difformitas per apogogicam, modo in posteriori casu notetur, non assumi propositionem datæ contrariam, ut inde colligatur absurdum, sed ipsam potius, quæ datur, propositionem. Ita patet, veritates omnes geometricas esse rationi conformes, cum ibidem continuo aliæ ex aliis demonstrentur. Cumque nos idem moliamur in philosophia, non aliud docere intendimus, quam quidnam sit rationi consentaneum.

§. 488.

Gradus rationis ab objecto materiali pendentes.

Ratio major ei est, qui plurium veritatum universalium nexum perspicit, quam illi, qui pauciorum nexum perspicit. Ideo enim ratio alteri tribuitur, quod nexum veritatum universalium perspicere valet (§. 483), adeoque ratio unius differt a ratione alterius, quod unus plurium veritatum universalium nexum perspicere possit, alter pauciorum. Multitudine igitur veritatum, quarum nexus introspicitur, constituuntur gradus rationis (§. 746. *Ontol.* Quare cum gradus unus altero major sit (§. 751. *Ontol.*) & ob hunc ipsum rei tribuatur magnitudo cui idem convenit; ratio quoque illius major est, qui plurium veritatum universalium nexum perspicit, quam ejus, qui pauciorum nexum perspicit.

Habemus hinc primum fundamentum graduum rationis, ubi gradus derivantur ab objecto materiali, veritatibus scilicet universalibus

ſalibus, circa quas verſatur ratio. Sed datur præterea aliud graduum fundamentum, de quo notanda eſt propoſitio ſequens.

§. 489.

Gradus rationis ab objecto formali pendentes.

Ratio ei major eſt, qui nexum veritatum univerſalium inter ſe in ſerie longiori continuare valet, quam qui eundem in ſerie brevium produdere valet. Eodem fere modo propoſitio præſens demonſtratur, quo præcedens. Nimirum quia ratio eſt facultas nexum veritatum univerſalium introſpiciendi (§. 483), ipſo autem facto deprehenditur in connectenda veritate quadam data cum aliis continuo aſcendi poſſe ad alias generaliores, vel etiam deſcendi poſſe ad alias ſpecialiores; ratio unius differt quoque a ratione alterius, quod unus nexum veritatum univerſalium inter ſe in ſerie longiori continuare valeat, alter autem nonniſi in breviori. Longitudine adeo iſtius ſeriei conſtituuntur gradus rationis (*§. 746. Ontol.*). Quare cum gradus unus altero major fit (§. 751. *Ontol.*) & ob hunc ipſum tribuatur rei, cui gradus iſte convenit, magnitudo; ratio quoque illius major eſt, qui nexum veritatum univerſalium inter ſe in ſerie longiori continuare valet, quam qui eundem in ſerie breviori producere poteſt.

Series veritatum inter ſe connexarum innoteſcit ex ſyſtematis veri nominis. In Elementis Matheſeos univerſæ diſciplinas mathematicas inter ſe connexas dedimus. Quare ſi quis a prima orditur & non modo in ea continuo progreditur, verum etiam inde gradum ad diſciplinas ulteriores promovet; is in ſerie veritatum inter ſe connexarum continuo deſcendit. Quodſi vero propoſitionem aliquam in diſciplina quacunque aſſumit ac inde ad principia, quæ in demonſtrationem influunt, eodem modo retrograditur, quo idem in ſucceſſiva aſſenſus geneſi determinanda facere ſolemus (*not.* §. 992. *Log.*); in ſerie veritatum inter ſe connexarum aſcendimus. Veritates quoque philoſophicas per ſingulas diſciplinas inter ſe connectimus, ut inde naſcantur ſcalæ, per quas continuo & aſcendere, & deſcendere licet. Quare ideam quoque ſeriei veritatum inter ſe connexarum ex philoſophia noſtra ſibi comparare valet.

§. 490.

Experientia non est ratio. Experientia enim est cognitio eorum, quæ sola attentione ad perceptiones nostras patent (§. 664. *Log.*), atque singularium (§. 665. *Log.*). Quoniam itaque vi experentiæ tantummodo cognoscitur, quod aliquid sit, vel fiat, veritatum autem universalium nexus non perspicitur; ex adverso beneficio rationis nexus veritatum universalium perspicitur (§. 483); experientia ratio non est, sed eidem contradistinguitur. *Diversitas rationis ab experientia.*

Hinc ea, quæ experientia nobis innotescunt, opponimus iis, quæ rationis beneficio cognoscuntur. Neque adeo a ratione commendamus eum, qui multa rerum experientia instructus. In vernaculo inprimis idiomate experientiam a ratione accurate distinguimus, quando nobis de aliorum cognitione sermo est. Ac utile omnino est experientiam a ratione probe distingui, ne, quod frequenter accidit, miremur, cur homines, quibus amplissimus est rationis usus, hæreant in rebus leviculis, quæ nonnisi experientia innotescunt, propterea quod ab experientia ipsorum alienæ sunt.

§. 491.

Quicqnid beneficio rationis cognoscimus, a priori cognoscimus. Quicquid enim cognoscimus, vel a priori cognoscimus, vel a posteriori (§. 435.). Enimvero quod a posteriori cognoscimus, experiundo addiscimus (§. 433). Quare cum experientia non sit ratio (§. 490); quod a posteriori cognoscitur, rationis beneficio non cognoscitur. Quicquid igitur rationis beneficio cognoscitur, a priori cognosci debet. *Qualis sit cognitio rationis beneficio acquisita.*

§. 492.

Quoniam itaque a priori cognoscimus, quod ratiocinando nobis innotescit (§. 434), quæ vero beneficio rationis cognoscimus, a priori cognoscimus (§. 491); *Quicquid beneficio rationis cognoscimus, ratiocinando cognoscimus.* *Idem porro expenditur.*

Hinc & ratiocinia nomen trahunt a ratione, quod per ea rationis usus sese exerat, nec absque iis in homine detur.

§. 493.

Rationis defectus unde agnoscatur.

Quoniam beneficio rationis non cognoscitur, nisi quod ratiocinando eruitur (§. 492); *Si cui enti deest facultas ratiocinandi, eidem quoque deest ratio.*

Habemus igitur principium, per quod probari potest, utrum ens aliquod habeat usum rationis, an eodem destituatur, immo utrum enti alteri sit ratio, an vero hac facultate prorsus destituatur. Principii hujus multiplex usus non modo in Psychologia rationali, verum etiam in philosophia practica atque Jurisprudentia: id quod ipsa ejusdem applicatione suis locis utiliter facta luculenter admodum constabit.

§. 494.

Quomodo beneficio rationis quid cognoscatur.

Quicquid beneficio rationis cognoscitur, id ex aliis propositionibus sive judiciis atque definitionibus, quæ antea nobis innotuere, colligitur. Quicquid enim beneficio rationis cognoscitur, id ratiocinando colligitur (§. 492). Enimvero dum ratiocinamur, ex definitionibus & judiciis aliis præviis, quemadmodum ex legibus ratiocinandi apparet (§. 374. 384. 388. &c.) colligitur propositio alia. Ergo quicquid beneficio rationis cognoscitur, id ex definitionibus aliisque propositionibus s. judiciis præviis colligitur.

§. 495.

Rationi puræ ac non puræ differentia.

Ratio pura est, si in ratiocinando non admittimus nisi definitiones ac propositiones a priori cognitas. *Pura* non est, si in ratiocinando præterea admittuntur, quæ a posteriori cognoscuntur.

Ratio pura in Arithmetica, Geometria & Algebra. Quodsi dubium moveant quædam axiomata, quæ vi notionum communium a posteriori manifestarum admittuntur; illud protinus evanescet, ubi ad animum revocaveris, in philosophia prima eadem a priori fuisse demonstrata. In Physica ratio minime pura est, cum ibidem ubivis assumantur, quæ de rebus a posteriori innotescunt, quemadmodum & in Astronomia moris est.

§. 496.

§. 496.

Quando ratio pura non est, experientia cum eadem in cognoscendo concurrit. Quando enim ratio pura non est, in ratiocinando admittuntur præter definitiones ac propositiones, quæ a priori innotuerunt, etiam aliæ, quæ a posteriori cognoscuntur (§. 495). Enimvero quicquid a posteriori cognoscimus, experiundo cognoscimus (§. 434). Cum ratione igitur hoc in casu experientia in cognoscendo concurrit. *Rationis & experientiæ concursus.*

§. 497.

Concursus rationis & experientiæ in cognoscendo *Connubium rationis & experientiæ* dici solet. *Connubium rationis ac experientiæ.*

Connubium hoc maximi facio in universa philosophia, cum & ad certitudinem cognitionis plurimum faciat, & progressum in scientiis mirifice juvet. Atque ea ratio est, cur in ipsa hac Psychologiæ parte, in qua cognitioni animæ a posteriori studemus, rationem tamen ubivis in subsidium vocemus, quasi de cognitione a priori essemus solliciti. Ac eundem quoque morem in philosophia experimentali servamus.

§. 498.

Scientia ex ratione; historia ab experientia ortum trahit. Quicquid enim scimus, id demonstrare valemus (§. 594. *Log.*), adeoque per ratiocinia concatenata ex definitionibus & propositionibus jam antea evictis colligitur (§. 498. *Log.*), atque ex his intelligitur veritas illius (§. 568. 564. *Log.*), consequenter perspicitur rationem in iisdem contineri, cur illud verum sit (§. 56. *Ontol.*), & quod cum istis definitionibus atque propositionibus connectatur (§. 10. *Cosmol.*). Quoniam adeo scientia nexum inter veritates universales manifestat *per demonstrata*; ex ratione proficiscitur (§. 483). *Scientia ac historia ortus.*

In historia recensentur ea, quæ sunt atque fiunt, sive in mundo materiali, sive in substantiis immaterialibus (§. 3. *Disc. prælim.*). Ea, quæ sunt, vel fiunt, tanquam singularia (§. 226. 227. *Ontol.*), experientiæ debentur (§. 665. *Log.*). Historia igitur ab experientia ortum trahit.

Qui adeo de scientia sibi comparanda solliciti sunt, illi rationem amplificare student.

§. 499.

Cognitio philosophica quod rationis sit.

Cognitio philosophica rationis est. Qui enim cognitione philosophica instructus est, rationem perspicit eorum, quæ sunt, vel fiunt (§. 6. *Disc. prælim.*), adeoque nexum rerum tam coëxistentium, quam sibi mutuo succedentium, (§. 10. *Cosmol.*) consequenter propositionum universalium verarum, seu veritatum universalium (§. 505. *Log.*). Est itaque rationis (§. 485).

Studio igitur philosophiæ veri nominis, hoc est, istiusmodi, qualem nos definimus (§ 29. *Disc. præl.*) & colimus, ratio perficitur, ut hinc philosophiæ eluceat præstantia.

§. 500.

An error a ratione proficiscatur.

A ratione nullus proficiscitur error. Beneficio rationis enim perspicimus nexum veritatum universalium (§. 483). Quare cum veritates universales inter se connectantur, quatenus propositio una in se continet rationem, cur altera sit vera (§. 10. *Cosmol.*); beneficio rationis intelligimus, cur propositio aliqua vera potius sit, quam falsa (§. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque ratione usus propositionem falsam pro vera habere nequit; a ratione error proficisci minime potest (§. 623.)

Qui adeo rationem accusant tanquam seductricem, quasi nos ad perniciosissimos ac gravissimos errores seduceret; terminum in alio prorsus significatu accipiunt, quam quem eidem supra (§. 483.) non invito usu loquendi (§. 484.) tribuimus. Nunc enim per rationem intelligunt quosdam de rebus naturalibus errores; nunc pravas hominis cupiditates, quibus in malum pronus fertur; nunc nescio quodcunque aliud. Atque hinc clamant, rationem adversari fidei ac virtuti: quod ipsorum judicium tamdiu verum est, quamdiu ex sua judicant notione usu loquendi minime comprobata! Absit autem, ut idem pro vero habeamus in legitimo termini significatu. Neque etiam ullibi terminus hic in significatu perverso in Scriptura Sacra occurrit, modo versionem a textu authentico distinguas. Sane *Lutherus* in versione Germanica decem vocabula Hebraica & triginta fere

Græca

Græca per vocabulum Vernunfft, quod rationem significat, interpretatur, quæ non esse ejusdem significatus facile quis prævidere valet. Ecquis enim sibi persuadeat, in lingua Hebraica, quam pauperem esse constat, eandem rem decem diversis nominibus insigniri? Ecquis sibi persuadeat, Græcos triginta excogitasse vocabula ad rem unam eandemque denotandam? Vocabulum λόγος apud Græcos rationem significat, unde Logicæ nomen est, quam ideo Latine philosophiam rationalem dicimus. Sed hoc nuspiam legitur in malam partem acceptum.

§. 501.

Qui actiones suas secundum experientiam moderantur; in casu simili imitantur olim facta. Patet hoc per experientiam maxime obviam. Homines enim plerique tantum non in omnibus actionibus, immo gravissimis negotiis; omnes vero homines in aliquibus saltem actionibus experientia magistra utuntur. *Quales homines sint in actionibus suis.*

Immo facile ostenditur, cur idem fieri debeat. Etenim quid fieri debeat in casu singulari dato, nemo judicare valet, nisi jam cognoverit, quid in istiusmodi casu fieri debeat (§. 361), nisi inventorem agere jubeatur (§. 414), quem casum jam non supponimus. Enimvero quicquid cognoscimus, vel a priori cognoscimus, vel a posteriori (§. 465): quamobrem quid fieri conveniat in istiusmodi casu, vel ratiocinando nobis innotuit, vel experiundo idem didicimus (§. 434). Nemo non novit in disciplinis, quæ docentur, non tradi theorias negotiorum maxime communium, immo gravissimorum, &, si quæ in iis continentur, paucissimos homines disciplinis vacare. Quoniam itaque destituuntur propositionibus determinatis, juxta quæ judicent in casibus datis; secundum notiones judicare tenentur, quas a posteriori seu per experientiam acquisiverunt. Vi igitur similitudinis casus præsentis cum alio quodam præterito hunc sibi repræsentant cum eo, quod in eo factum fuerit (§. 205),

(§. 305), quodque tum istud factum fuerit sibi conscii sunt (*not.* §. 173), atque adeo idem in hoc casu fieri debere judicant.

Etsi res pervulgata sit, meretur tamen attentionem philosophi. Non igitur tædet in eam inquirere penitius, ut in actionibus nostris satis circumspecti fiamus.

§. 502.

Qui in actionibus suis sint empirici; quinam rationales.

Homines *in actionibus suis* dicuntur *empirici* qui secundum experientiam actiones suas moderantur. In *actionibus* autem *suis rationales* dicuntur, qui secundum rationem easdem moderantur.

Ex iis, quæ in demonstratione propositionis præcedentis dicta sunt, apparet, neminem in actionibus suis rationalem esse posse, nisi qui habet animum theoria excultum, ut in dato casu propositiones universales, quas in disciplinis didicit, vel ipsemet invenit, ad facta singularia & negotia applicare possit (§. 501).

§. 503.

Expectatio casuum similium.

Expectationem casuum similium dicimus modum dirigendi actiones per olim facta in casu simili.

Perinde est, sive imitemur facta aliena, sive propria in casu simili.

§. 504.

Similitudo ejus apparens cum ratione.

Expectatio casuum similium rationi similis videtur. Qui enim casus similes expectant, ut agere possint, actiones suas dirigunt per olim facta in casu simili (§. 503), imitando scilicet, seu denuo faciendo, quod fecerunt alii, vel ipsimet fecerunt (§. 501). Id autem ideo fieri, & experimur, & intelligimus, quod eundem eventum in præsenti casu speremus, quem in simili antea experti sumus. Videmur adeo perspicere nexum inter actionem & eventum in casu dato, consequenter expectatio casuum similium rationi similis videtur (§. 483).

§. 505.

In expectatione casuum similium tertia latet mentis operatio, seu ratiocinium confusum in ea continetur. Etenim ubi prævia experientia didicimus, in quodam casu aliquid fieri posse vel debere; casu eodem recurrente notionis illius meminimus (§. 205. 226), atque idem jam fieri posse, vel debere judicamus. Perceptio casus præsentis propositioni minori, memoria præteriti cum facto præterito majori & judicium inde enatum conclusioni respondet, ut perinde sit ac si ita argumentaremur: Casus præsens talis est. In casu tali hoc fieri debet. Ergo in præsenti hoc fieri debet. Latet igitur in expectatione casuum similium ratiocinium, utpote explicabile per syllogismum (§. 195. *Log.*); sed cum mens propositiones singulas non distinguat a se invicem, nonnisi confusum (§. 39). *Ea ulterius expenditur.*

§. 506.

Quoniam igitur etiam in hoc expectatio casuum similium rationi similis (§. 492. *Psychol.* & §. 195. *Ontol.*); *expectatio casuum similium est id, quod analogum rationis dici solet.* *Analogum rationis quid sit.*

Atque ita ad notionem distinctam reduximus *analogum rationis* veterum, ut adeo appareat, istud admitti posse tanquam principium explicandarum actionum hominis. Quod vero etiam ad brutorum actiones explicandas faciat, in Psychologia rationali ostendemus.

§. 507.

Si casus præsens revera fuerit similis præterito, non tantummodo ex parte talis deprehendatur; expectatio casuum similium rationi æquipollet. Etenim si casus præsens revera similis fuerit præterito, idemque nunc fit, quod in præterito fiebat; utrobique determinantia eadem sunt (§. 114. 181. *Ontol.*). Eadem igitur etiam sunt determinata (§. 192. *Ontol.*). Quoniam igitur hic determinatum istud est, quod posita in tali- *Quando rationi æquipolleat*

tali casu tali actione, seposito alio quocunque obstaculo extrinseco consequitur (§. 112 *Ontol.*); quicquid in casu præterito ex actione consecutum fuit, idem etiam in præsente consequi debet. Quare cum jam perInde sit ac si nexum inter actionem & id, quod inde consequitur, perspiceremus, atque adeo ratione in determinanda actione uteremur (§. 483); expectatio casuum similium, ubi casus præsens revera similis fuerit præterito, in locum rationis surrogari potest, eidemque adeo æquipollet.

§. 508.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam itaque similitudo casuum cognoscitur ex identitate circumstantiarum, per quas determinatur (§. 195 *Ontol.*); *Si circumstantias casus præteriti distincte cognoscas; expectatio casuum similium rationi æquipollet.*

Ita distincte singulas circumstantias casus agnoscimus, quando judicamus, aquam ebullire, si aheno cupreo infusum imponatur tripodi eidemque ignis subjiciatur. Notio igitur hæc a posteriori acquisita non minus certo dirigit actiones nostras circa ebullitionem aquæ ac si beneficio rationis nobis constaret, cur aqua ebullire debeat.

FINIS
PARTIS PRIMÆ PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ.

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ

PARS II.

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ
PARS II.
DE FACVLTATE APPETENDI IN SPECIE ET DE COMMERCIO INTER MENTEM & CORPVS.

SECTIO I.
DE FACVLTATIS APPETENDI PARTE INFERIORI.

CAPUT I.
De Voluntate ac Tædio, nec non Notione boni ac mali.

§. 509.

HActenus contemplati ſumus facultatem cognoſcendi: progrediendum ulterius eſt ad facultatem appetendi. Appetitus naſcitur ex cognitione; non tamen per ſaltum. Quamobrem diſtincte nunc nobis exponendum, quomodo ex notionibus naſcatur appetitus. Equidem ad facultatem appetendi penitus agnoſcendam conducunt quoque notiones certitudinis ac probabili- *Inſtitutum autoris.*

bilitatis cognitionis humanæ, nec non opinionis ac erroris, de quibus nondum diximus: quoniam tamen jam alibi de singulis hisce notionibus abunde dictum integris capitibus (§. 564. & seqq. Log.), ut denuo repetantur, quæ ibidem jam dicta sunt, opus non est. Quamobrem iis suppositis tanquam aliunde notis ad progressum a cognitione ad appetitum explicandum nos conferimus dicturi de voluptate ac tædio, notionibusque boni ac mali, propterea quod ex cognitione nascitur primum voluptas, inde porro judicium de bonitate objecti, ac hinc demum resultat appetitus; in casu autem opposito ex cognitione rei ortum primo trahit tædium, inde porro judicium, quod ea mala sit, tandemque hinc resultat aversatio. Appetitus atque aversationis genesis distincte agnosci meretur, cum hæc cognitio sit fundamentum totius philosophiæ moralis, immo ex hoc fonte limpido deducatur omnis juris principium.

§. 510.

Perfectionis veræ ac apparentis differentia.

Perfectio vera dicitur, quam rei inesse vi notionis perfectionis demonstrari potest, aut, sit mavis, quæ eidem revera inest. *Perfectio* autem *apparens* a nobis vocatur, quam per errorem eidem tribuimus.

Notionem perfectionis in genere dedimus in philosophia prima (§. 503. *Ontol.*). Inde notio perfectionis rei cujuscunque in specie ratiocinando colligitur. Et ubi hoc succedit clarissime constat, perfectionem rei re vera inesse ut adeo pragmatica sit definitio prior perfectionis veræ, quam dedimus, utut eidem æquipolleat altera. Quoniam vero non omnes notione distincta perfectionis utuntur, quando de perfectione rerum judicium ferunt; præjudicia eidem substituere soleat. Unde accidit, ut per errorem judicent perfectum, quod tale non est; præjudicii tamen sui falsitatem non agnoscentes rem perfectam esse sibi persuadent. Qui adeo præjudiciis excæcati sunt, iis perfectum videtur, quod tale non est. Atque ita perfectio quædam apparens datur.

§. 511.

§. 511.

Voluptas eſt intuitus, ſeu cognitio intuitiva perfectionis cujuscunque, ſive veræ, ſive apparentis. *Voluptatis definitio.*

Notionem hanc voluptatis diſtinctam debemus *Carteſio*, quemadmodum jam monuimus in Horis ſubſecivis A. 1729. *Trim. æſt. num.* 1. §. 8. Diſerte enim in epiſtola ad *Eliſabetham* Principem Palatinam: *Tota noſtra voluptas,* inquit, *poſita eſt tantum in perfectionis alicujus noſtræ conſcientia*, ac præterea monet, *in æſtimanda perfectione homines ſæpius confundere quod apparet cum eo, quod eſt.* Quoniam quid iutuitive cognoſcimus, quatenus ideæ ejus, quam habemus, nobis conſcii ſumus (§. 286); apparet *Carteſium* voluptatem deducere a cognitione intuitiva perfectionis. Nimirum qui voluptatem ex re percipit, perfectionem ejus ſibi repræſentat quodque hoc faciat ſibi conſcius eſt. Dum vero idem monet, homines in æſtimanda perfectione ſæpius confundere quod apparet cum eo, quod eſt; haud obſcure innuit, voluptatem non minus percipi ex perfectione apparente, quam ex vera, ſeu hic perinde eſſe ſive judicium ejus, qui rem perfectam eſſe judicat, verum ſit, ſive falſum. Maximi momenti eſt, ut diſcamus, voluptatem non minus percipi ex perfectione apparente, quam vera, cum in eo ſitum ſit ſemen omnis mali moralis.

§. 512.

Notio voluptatis, quam dedimus, experientiæ conſentanea. Nemo non novit, nos voluptatem percipere ex imagine, v. gr. uvæ, quam prototypo ſuo adeo ſimilem deprehendimus, ut idem adeſſe exiſtimemus. Neque enim hic voluptas percipitur ex objecto, quod repræſentatur, veluti in præſente caſu ex uva, cum gemina voluptate non perfundamur uvas conſpicientes, licet earum nobis probe conſcii ſimus judicantes, quod uvæ ſint, quas videmus. Neque voluptas inde eſt, quod ad imaginem propius accedentes agnoſcamus, nos minime ex veritate judicaſſe, dum uvam pictam pro naturali habebamus, cum tædio potius afficiamur, quando certiores reddimur judicium noſtrum nos fefelliſſe. Ideo igitur voluptas oritur, quod ſimilitudinis uvæ pictæ cum natu- *An illa ſit experientiæ conformis.*

rali nobis conscii simus & ejus inde convincamur, quod pictam cum naturali confuderimus. Enimvero in similitudine imaginis cum prototypo perfectio ejus consistit. Quamobrem voluptas tota in eo sita est, quod perfectionis imaginis tibi conscius sis, seu, quod perinde est, quod eam intuitive cognoscas. Equidem nemo non fatetur, perfectionem imaginis ex similitudine ejus cum prototypo æstimandam esse: quodsi tamen quis probationem desideret, haud difficulter eam damus. Nimirum dum pictor imaginem delineavit, veluti dum in dato casu uvam pinxit, non aliud intendit, quam prototypon, cujus imaginem fecit, veluti uvam, in tabula repræsentare. Quoniam imago prototypo suo simillima supponitur, quæ in imagine distinguuntur eadem sunt cum iis, quæ in prototypo distinguere licet (§. 195. *Ontol.*). Nihil adeo datur in imagine, quod non repræsentet aliquid in prototypo, & nihil datur in prototypo, quod non repræsentetur in imagine. Singula igitur, quæ in imagine distinguuntur, cum sint repræsentamina prototypi & omnia simul repræsentamen totius prototypi; singula imaginis inter se consentiunt atque in hoc consensu, consequenter in similitudine, perfectio imaginis consistit (§. 503. *Ontol.*). Similiter voluptatem percipimus ex eo, quod horologium horas singulas singulasque ejus partes accurate indicet. Enimvero in hoc consistit perfectio horologii, quod eo fine construitur, ut tempus indicet (*nat.* §. 573. *Ontol.*). Voluptas igitur ex horologio percipitur, quatenus nobis conscii sumus perfectionis ejusdem. Architecturæ peritus insigni prorsus voluptate perfunditur, quando contemplatur ædificium juxta regulas architectonicas constructum. Enimvero si in ædificii structura omnia cum regulis Architecturæ consentiunt, ut scilicet inde ratio reddi possit, cur unum quodque eorum tale esse debuerit; ædificium perfectum est. Architecturæ igitur peritus conscius sibi est perfectionis ædificii, quando ex eodem voluptatem percipit. Sunt qui voluptatem percipi-

cipiunt ex vita dissoluta, quod ita ex ingenio suo vivant ab arbitrio aliorum prorsus independentes. Tum vero per errorem istam independentiam pro perfectione status habent, atque adeo voluptate perfunduntur, quatenus sibi conscii sunt perfectionis cujusdam apparentis. Absit igitur, ut eos casus, in quibus voluptatem percipiens nullius perfectionis veræ sibi conscius esse potest, notioni voluptatis, quam dedimus, opponamus.

Probe hic notandum est, non necesse esse, ut quis in genere judicet objectum, quod percipit, esse perfectum: sufficit enim perfectionem quandam sive veram, sive apparentem saltem confuse percipi. Ita non opus est, ut judices imaginem prototypo similem esse perfectam; sed sufficit, ut tibi conscius sis similitudinis. Nec opus est ut judices horologium esse perfectum; sed sufficit ut tibi conscius sis, quod tempus accurate indicet. Neque etiam opus est ut quis judicet vitam dissolutam esse perfectam; sed denuo sufficit, ut sibi conscius sit, se agere quod lubet. Judicium enim, quo statuitur, in eo, cujus tibi conscius es, consistere perfectionem rei perceptæ in notionibus confusis involvitur, ut non agnoscatur nisi ab eo, qui singulari acumine illas evolvere & ad distinctas revocare valet.

§. 513.

Si perfectio fuerit vera & qui ejusdem sibi conscius est rem esse perfectam demonstrare possit; voluptas constans est, hoc est, semper oritur, quotiescunque illius sibi conscius est. Quodsi enim vera fuerit perfectio, eam rei inesse vi notionis perfectionis demonstrari potest (§. 510.) & quoniam hanc demonstrationem dare valet, qui ejusdem sibi conscius est *per hypoth.* in numero perfectionum esse, quod in re percipit, certus est (§. 567. *Log.*), neque verendum ut ejus unquam mutetur judicium. Quoniam igitur semper judicat istam rem esse in numero perfectionum, quotiescunque eam percipiens attentionem suam in eam dirigit; judicii quippe pristini ac sensus certitudinis memor (§. 117. 213.); voluptas quoque semper oritur, quoties quis sibi conscius perfectionis illius (§. 510).

Constantia voluptatis unde.

Con-

Confirmatur idem a posteriori. Similitudo imaginis est perfectio vera &, qui demonstrare valet, imaginis perfectionem in similitudine consistere, nullo præjudicio se abripi patietur ut sibi persuadeat contrarium. Immo in præsente casu absque demonstratione per attentionem ad notiones confusas certi evadimus, in similitudine consistere imaginis perfectionem. Enimvero quamprimum percipis similitudinem objecti cum prototypo, voluptate quoque perfunderis, nec unquam accidit contrarium, ut displiceat imago propter similitudinem. Ita qui ex cognitione veritatis voluptatem percipit, vel ex eo, quod veritatem inveniat; is ex eadem voluptatem constanter se percipere experitur, quoties de cognitione veritatis cogitat, vel se jam veritatem antea adhuc latentem vel sibi incognitam eruisse experitur. Quod vero in utroque hoc casu perfectionis veræ sibi sit conscius, alias ostendi in Horis subsecivis A. 1729. Trim. æst. n. 1. cum de voluptate ex cognitione veritatis percipienda agerem.

Etsi vero ex dictis satis superque appareat, constantem esse voluptatem, quæ percipitur, quando tibi perfectionis veræ fueris conscius, ubi eam certo cognoveris; idem tamen adhuc sequentem in modum ostendere lubet. Qui vi demonstrationis cognovit, v. gr. artem inveniendi esse summam intellectus humani perfectionem, is veritatis convictus semper ita judicabit, quoties de arte inveniendi cogitandi occasio ipsi suppeditatur. Quoniam itaque artis inveniendi sibi inexistentis conscius in omni casu, quo de eadem judicat, tanquam perfectionis intellectus sui; in omni casu ponitur ratio eadem voluptatis (§. 511). Quamobrem necesse quoque est in omni casu poni voluptatem eandem (§. 189. *Ontol.*). Voluptatem igitur percipit, quotiescunque artem inveniendi in se percipit, consequenter voluptas constans est.

Non puto, fore aliquem, qui propositionem præsentem in perversum sensum trahat inde illaturus, quod probentur, quæ per definitionem manifestra sunt, neque adeo probatione indigent. Etenim ut volu-

voluptatem percipias, non sufficit ut tibi conscius sis ejus, quod in numero perfectionum est; verum etiam conscius tibi esse debes, quod sit in perfectionum numero. Si enim ignores pertinere, hoc, cujus tibi conscius es, ad rei perfectionem; voluptate nulla perfunderis. Quodsi per errorem judices idem in numerum imperfectionum referendum esse; tædio prorsus afficietur animus, quemadmodum deinceps patebit. Interest autem nosse, quandonam voluptas constans sit, cum hinc amplissimam deducturi simus in moralibus praxin.

§. 514.

Voluptas vera est, quæ ex vera perfectione oritur: *Apparens* vero, quæ oritur ex apparente. *Voluptatis vera ac apparentis differentia.*

Utile est in Moralibus voluptatem veram ab apparente distingui. Plerique enim hominum in scelera sese præcipites dant, quod apparentem voluptatem cum vera confundunt.

§. 515.

Quoniam voluptas constans est, si perfectio fuerit vera & demonstrare possis, quod sit vera (§. 513), tum vero quoque certius sis voluptatem esse veram (§. 514); *voluptas vera constans est tam in se spectata, tum respectu subjecti, a quo agnoscitur.* *Voluptas vera qualis.*

Nimirum etsi voluptas vera in se constans sit, quatenus nulla datur ratio intrinseca, cur mutetur; ex accidente tamen fieri potest, ut in aliquo subjecto non sit constans, sed mutetur, quatenus is eam non agnoscit, adeoque judicium verum, cujus minime convictus est, in erroneum abire potest, quemadmodum ex sequentibus clarius elucescet.

§. 516.

Quo major fuerit perfectio, vel talis saltem apparet; eo major quoque est voluptas. Ponamus evidentiæ gratia perfectionem A esse dimidiam perfectionis alterius B: erit B bis A seu B = 2 A. Ponamus porro ex perfectione A ortum trahere voluptatem C: erit illa perfectio A ratio sufficiens voluptatis C (§. 129. *Ontol.*). Quoniam itaque posita adhuc alia perfectione A poni debet alia adhuc voluptas C (§. 189. *Ontol.*); evidens est posita perfectione bis A poni voluptatem bis C, *Gradus perfectionis.*

consequenter ex perfectione, quæ est dupla ipsius A, oriri voluptatem duplam ejus, quæ a perfectione A ortum trahit. Est vero perfectio B dupla perfectionis A *per hypothesin.* Ergo ex perfectione B dupla oritur voluptas ejus, quæ ex perfectione A ortum trahit. Quia idem eodem modo patet, si rationem perfectionum quamcunque aliam supponas; in genere patet, voluptatem fore tanto majorem, quo major fuerit voluptas.

Enimvero si voluptas oritur, perinde est sive perfectio fuerit vera, sive apparens (§. 511), consequenter sive rei perceptæ actu insit, sive tantummodo per errorem eidem tribuatur (§. 510), Quamobrem si perfectio B saltem appareat dupla perfectionis A, non minus ac in casu veritatis ex illa ortum trahere debet voluptas dupla ejus, quæ ex perfectione A oritur. Quamobrem si perfectio saltem major apparet; voluptas quoque major esse debet.

Idem confirmatur a posteriori. Majorem ex similitudine imaginis voluptatem percipimus, si major fuerit, quam ubi minor deprehenditur. Major autem similitudo major imaginis perfectio est, quemadmodum ex iis colligitur, quæ de perfectione imaginis supra (§. 512) demonstrata sunt. Voluptas itaque in hoc casu major est, quia perfectio major est, seu quia majoris perfectionis nobis sumus conscii. Videmus etiam voluptatem imminui, si quis artis peritus ostenderit tantam non esse similitudinem, quanta videbatur. Pars igitur voluptatis debebatur ei, quod tentummodo apparebat, seu per errorem rei tribuebatur. Atque hinc intelligitur, voluptatem quoque esse majorem, si perfectio tantummodo major apparet. Idem eodem modo patet in casibus aliis. Nemo negat, artem inveniendi majorem esse mentis perfectionem quam ab aliis inventa penitus intelligendi. Ecquis vero est qui non propria experientia edoctus fateatur, se majore voluptate perfundi, ubi per propriam meditationem veritatem

laten-

latentem eruit, quam ubi ab aliis inventa evolvens eadem intellecta veritati consentanea deprehendit? Hic igitur denuo major voluptas ex majore perfectione oritur, seu ideo majore fruimur voluptate, quod perfectionis majoris nobis conscii simus. Enimvero si quis videtur sibi invenisse veritatem, v. gr. quadraturam circuli, cum tamen in errorem inciderit, quem examine instituto ipsemet deprehendit; non minore voluptate perfunditur, quam si veritatem, quam quæsiverat, actu invenisset. Atque adeo denuo apparet, voluptatem quoque esse majorem, si per errorem majoris perfectionis tibi tantummodo conscius videaris.

Observavit hoc jam *Cartesius* ad ea respiciens, quæ unusquisque in seipso experiri potest, nisi eo destituatur acumine, quod ad distinguenda ea, quorum nobis de nobis in nobis conscii sumus, requiritur. Diserte nimirum profitetur, quamlibet voluptatem ex magnitudine perfectionis eam producentis metiendam esse; homines tamen sæpius confundere quod apparet cum eo, quod est: quibus verbis innuit, se ad notitiam horum via experientiæ pervenisse. Neque vero difficultatem facessere debet, quod apparentia ejus, quod non est, gradum voluptatis intendere possit. Voluptas enim non oritur, quod rei, quam percipimus, insit perfactio & quod hanc quoque percipiamus; sed quod ejus tanquam inexistentis nobis conscii simus, adeoque eam inesse judicemus, sit ita quod actus judicandi non distincte appareat, perceptionibus animæ evolutis demum detegendus. Quoniam igitur voluptas ab actu judicandi pendet; actus res di judicandi veritatem non semper attingit; illi quoque locus esse debet, sive verum sit judicium, sive falsum. Magni igitur momenti est seriam ad voluptatem, quam ex rebus percipimus, afferre attentionem, ut tempestive rectificentur judicia, si quando ea a vero aberrare contingat, ne error noxius vix animadversus serpat appetitum corrupturus.

§. 517.

Quo certius nobis est, vel videtur judicium de perfectione rei, eo majorem inde percipimus voluptatem. Voluptas enim oritur, quatenus perfectionem in re, quam percipimus, intue- *Gradus alius perfectionis.*

tuemur, aut intueri nobis videmur (§. 311), adeoque non quatenus actu inest, sed quatenus eam rei perceptæ inesse judicamus. Quamobrem cum certitudo efficiat, ut agnoscamus judicium esse verum (§. 564. *Log.*), magis quoque nobis conscii sumus quod perfectionem rei intueamur, quam si minus certum fuerit judicium, consequenter intuitus perfectionis clarior est vel saltem talis videtur. Quamobrem cum major esse debeat voluptas, ubi perfectionem clarius intuemur, quam ubi eam minus clare intuemur, cum in casu posteriori latens aliqua dubitatio impediat ex parte voluptatis genesin (§. 511); major utique esse debet voluptas, si certius fuerit, vel apparuerit nobis de perfectione rei judicium.

Idem quoque patet a posteriori. Etenim architectus, qui convictus sibi videtur de veritate regularum architectonicarum, vel etiam actu convictus est, majorem voluptatem percipit ex ædificio, ubi ejus cum regulis architectonicis consensum deprehendit, quam alter, qui ejusdem sibi conscius est, sed regularum architectonicarum veritatem non perspiciens eas tantummodo intellectas memoriæ mandavit, ut norit easdem ab architectis observari, minime autem convictus sit eas necessario observari debere. Hic major voluptas oritur ex eo, quod unius judicium de perfectione ædificii magis certum sit, vel judicanti saltem videatur, quam judicium alterius. Inde etiam est, quod si utriusque judicium fuerit erroneum, alter majorem voluptatem percipiat; alter vero minorem, prouti unus magis sibi persuasus videtur de veritate judicii, quam alter. Atque hic potissimum casus inservit, ubi veritatem propositionis præsentis a posteriori confirmare volueris.

Probe hic considerandum, certitudinem judicii (quod in demonstratione assumsimus) producere claritatem in appercipiendo, ut perinde sit, ac si objectum aliquod majore lumine illustratum intueremur. Constat autem melius videri ac agnosci, quæ clariora sunt, quam quæ obscuriora apparent. Unde & in casu certitudinis majo-

majoris perfectio magis agnoſcitur, quam in caſu minoris, conſequenter in illo magis tibi conſcius es perfectionis, quam in altero.

§. 518.

Tædium eſt intuitus, ſeu cognitio intuitiva imperfectionis cujuscunque, ſive veræ, ſive falſæ. *Tædii definitio.*

Tædium hic ſumitur pro oppoſito voluptatis, propterea quod nullum occurrit vocabulum, quod vi etymologiæ voluptati opponatur, quemadmodum in vernacula Luſt & Unluſt ſibi mutuo opponuntur. Ex eo vero, qaod tædium voluptati opponi debeat, ejus definitio ex definitione hujus facile elicitur. Perfectioni enim opponitur imperfectio: Quare cum ex perfectione oriatur voluptas, ex imperfectione eodem modo quod voluptati opponitur oriri debet, quo hoc ex perfectione ortum trahit. Quemadmodum vero in geneſi voluptatis non attenditur veritas judicii; ita quoque in geneſi tædii ad eam non reſpicitur. Sufficit te tibi eſſe cujusdam conſcium, quod tuo judicio ad tædium tanquam genus ſuum refertur.

§. 519.

Notio tædii, quam dedimus, experientiæ conformis. Ponamus enim hominem, qui imaginibus delectatur iisdemque pretium ſtatuit, videre imaginem prototypo ſuo prorſus diſſimilem & rudi prorſus Minerva pictam. Quodſi attentionem ſuam in diſſimilitudinem dirigit, non eam amplius percipit voluptatem, quam percepturus fuerat, ubi eam prototypo ſimilem deprehendiſſet; ſed viſus quaſi adſpectu offenditur, ita ut oculos ſtatim avertat, nec precibus alterius ad eam contemplandam adduci ſe patiatur. Equidem tædium non ſemper adeo clare percipitur, quemadmodum voluptas, propterea quod a tædio abhorrentes attentionem ad imperfectiones non tam ſtudioſe dirigimus, quemadmodum ad perfectiones eandem dirigere ſolemus, ubi ipſa voluptas ſtimulo eſt ad eandem continuandam, cum ex adverſo tædium impediat, quo minus eandem conſervemus. Quamobrem ſuppoſui hominem, qui imaginibus delectatur & easdem in pretio habet, ne quis experimentum capiens contrarium experiri ſibi videatur tædium leve *Notio tædii experientiæ conformis.*

ac vix nascens non advertens. Confirmat idem exemplum Architecti, qui ob voluptatem, quam percipit, a contemplatione ædificii affabre extructi sese abduci nullis persuasionibus patitur nisi necessitati, quod durum telum jure habetur, sit obediendum. Etenim ubi ad ædificium accedit, quod opus artificis venditatur, suamque attentionem in ea dirigit, unde perfectio æstimatur; quamprimum animadvertit regulis architectonicis contraria, tædio correptus oculos ab eodem avertit, nullis precibus adducendus ut in eodem contemplando attentionem suam defigat, addita ratione, quod ægre quasi fiat oculis, ut eos eidem obvertere minime possit. Dum voluptatem ex re quadam percipimus, conscii nobis sumus perfectionis eidem inexistentis (§. 514), sed simul perfectionis nostræ, quatenus scilicet intellectus perfectionem arguit judicium de perfectione rei alterius, ut adeo *Cartesius* in definienda voluptate tantummodo rationem habuerit perfectionis ejus, qui voluptatem percipit, seu perfectionis subjectivæ. Ita Architectus de perfectione ædificii judicans conscius sibi est scientiæ architectonicæ, quam possidet & qua destitutus sibi conscius esse minime posset ædificii perfectionis, quod contemplatur. Enimvero dum imperfectionem rei agnoscimus, tantum abest ut cujusdam imperfectionis nostræ simul nobis conscii simus, ut potius nostri intellectus perfectionem inde colligamus, quod illam agnoscere valeamus. Quamobrem in casu primo voluptas ex re quadam percepta intenditur per eam, quæ ex nobismetipsis percipitur; in altero autem tædium ex re percipiendum impeditur per voluptatem, quæ ex nobismetipsis percipitur, ut adeo hic sit quidam quasi conflictus alicujus tædii atque voluptatis, illudque percipiatur, quo unum istorum excedit alterum. Quoniam itaque circumspecta requiritur observatio, ubi tædium ex imperfectione rei perceptum agnoscere volueris; ad eos inprimis casus omnem attentionem converti consultum est, in quibus nostræ tantummodo imperfectio-

fectionis nobis conscii sumus. Nemo non ignorat præcipitantiam in judicando & defectum attentionis in numerum imperfectionum mentis referri, quemadmodum mentis perfectio est non statuere nisi de rebus sufficienter discussis & sufficientem ad istiusmodi discussiones afferre attentionem.

Ponamus jam nos errorem committere ex præcipitantia in judicando, vel attentionis defectu atque postea agnoscere, quod errorem commiserimus & qua de causa eundem commiserimus. Nemo non in se tædium deprehendet, immo conscius sibi erit, se ideo tædio affici quod præcipitantiam in judicando non evitaverit, vel quod attentionem suam desiderari passus fuerit. Tædio igitur afficimur, quod nobis conscii sumus imperfectionis cujusdam nostræ. Ponamus vero nobis errorem videri, qui non est, atque ex falso eundem tribuere vel præcipitantiæ in judicando, vel defectui attentionis; non minus tædium in nobis oriri animadverteremus quam ubi revera vel ex præcipitantia in judicando, vel defectu attentionis errorem commisimus. Tum vero tantummodo videmur nobis ex præcipitantia judicasse; videtur tantummodo nobis defecisse attentio nostra, consequenter conscii nobis non sumus nisi apparentis cujusdam imperfectionis (§, 510). Atque hinc apparet, tædio quoque nos affici ob imperfectionem apparentem, ut adeo hic non attendatur discrimen inter judicium verum atque falsum. Sufficjenter itaque probatum esse existimamus, notionem tædii quam stabilivimus (§. 519) esse experientiæ consentaneam:

Quoniam ex tædio ortum tandem trahit aversatio; maximi momenti est notionem tædii distinctam habere. Dabimus fidem oculatam in philosophia morali, ubi omnem praxin morum ex natura mentis humanæ deducemus sicque deductam experientiæ consentaneam confirmabimus. Ceterum quæ de voluptate annotata sunt (not. §. 512); ea etiam ad tædium applicanda, scilicet quod sufficiat imperfectionem quandam sive veram, sive apparentem saltem con-

fuse percipi, nequaquam autem opus esse, ut quis in genere judicet, objectum, quod percipit, esse imperfectum.

§. 520.

Constantia tædii.

Si imperfectio fuerit vera & qui ejusdem sibi conscius est, rem esse imperfectam demonstrare possit; tædium constans est, hoc est, semper oritur, quotiescunque illius sibi conscius est. Quodsi enim vera fuerit imperfectio, eam rei inesse vi notionis imperfectionis demonstrari potest (§.510.) & quoniam hanc demonstrationem dare valet, qui ejusdem sibi conscius est *per hypothes.* ideo certus est, quod in re percipit ad imperfectionem ejus pertinere (§.567. *Log.*), neque adeo verendum est fore, ut ejus mutetur judicium. Cum igitur semper judicet istud ad imperfectionem rei pertinere, quod in eadem percipit, quotiescunque rem percipiens suam in istud attentionem dirigit, judicii quippe pristini ac sensus certitudinis memor (§. 117. 213); tædium quoque semper oritur, quoties quis sibi conscius est ejus, quod ad rei perceptæ imperfectionem refert, adeoque tædium ipsius constans est.

Idem adhuc alia ratione ostenditur. Qui vi demonstrationis cognovit, quidpiam ad rei cujusdam imperfectionem pertinere; is veritatis convictus (§.990. *Log.*) semper ita judicabit, quoties de eo cogitandi occasio datur. Cum igitur in omni casu, quo de eodem judicat, ejus sibi conscius sit tanquam imperfectionis cujusdam rei tribuendæ, in omni casu eadem ponitur tædii ratio (§.511). Quoniam itaque necesse est idem quoque in omni casu tædium poni (§. 189. *Ontol.*); tædium constanter oriri debet, quoties istius sibi conscius est, quod ad rei imperfectionem pertinet.

Confirmatur etiam idem a posteriori. Præcipitantia in judicando & defectus attentionis debitæ imperfectio mentis humanæ est, id quod nemo in dubium vocare audet atque ex notione imperfectionis generali (§.504. *Ontol.*) haud difficulter ostenditur. Enimvero quamprimum qui id cognovit,

vit, sibi conscius est se ex præcipitantia judicasse, vel attentionem debitam desiderari passum fuisse; tædium oritur, nec unquam accidet contrarium, nisi quando quis non agnoscit, quanta illa sit naturæ mentis humanæ imperfectio.

Magni momenti est nosse, quandonam tædium constans sit, cum in Moralibus hinc derivetur constantia propositi non committendi mali, immo inde pendeat constans mali odium: quemadmodum suo loco dilucide constabit.

§. 521.

Quo major fuerit imperfectio, cujus tibi conscius es, vel talis saltem apparet; eo majus quoque est tædium, quod inde oritur. Ponamus evidentiæ gratia, imperfectionem quandam B esse duplam alterius cujusdam imperfectionis A; dico tædium D, quod ex B provenit, fore duplum tædii C, quod ex A oritur. Quoniam enim ex imperfectione A oritur tædium C *per hypoth.* consequenter tædium C per imperfectionem A determinatur (§. 113. *Ontol.*); posita denuo ista imperfectione A, orietur quoque inde tædium C (§. 189. *Ontol.*), adeoque posita imperfectione bis A ponetur tædium bis C. Est vero imperfectio B dupla alterius A *per hypoth.* adeoque B est bis A (§. 142. *Arithm.*): Ergo ex B oriri debet tædium bis C, consequenter quod inde oritur tædium D est duplum tædii C, quod ex A oritur. Quoniam idem eodem modo in quacunque ratione alia imperfectionum ostenditur; evidens est tanto majus ex imperfectione percipi tædium, quanto ipsa major fuerit.

Tædii gradus.

Quoniam vero tædium oritur, quatenus tibi conscius es imperfectionis, atque perinde sit sive judicium tuum fuerit verum, sive falsum, ut tantummodo appareat quod est (§. 518); majus quoque erit tædium, quod ex imperfectione oritur, si hæc tantummodo major appareat.

Confirmatur idem a posteriori. Ponamus enim duas imagines, quæ prototypo suo dissimiles sunt, offerri artis pictoriæ perito. Ponamus primæ, quæ ostenditur, minorem esse

diſſimilitudinem, quam alterius, quæ ſecundo loco monſtratur. Nonne ad conſpectum primæ protinus in hæc verba erumpet: Apageſis! Nihil mihi negotii eſt cum imagine iſtiusmodi? Quodſi vero jam altera oſtendatur, nonne averſis oculis accelerata voce clamabit: Apage te! Apage te a me cum tua iſta imagine! Læditur oculus adſpectu? Ex his vero clariſſime perſpicitur, majorem imperfectionem majus parere tædium, minorem minus, cum major diſſimilitudo imaginis major utique imperfectio ſit quam minor. Similiter ponamus commiſſum eſſe errorem ex præcipitantia in judicando. Tanto major cenſetur præcipitantia, quo facilius a nobis evitari potuiſſet. Quando vero judicaveris præcipitantiam iſtam a te facile evitari potuiſſe, tædium majus percipies, quam ubi firmiter perſuaſus fueris eam a te non adeo facile, immo vix ac ne vix quidem evitari potuiſſe. Quare cum imperfectio major ſit præcipitantia major in judicando, quam minor; majus in præſente caſu oritur tædium ex imperfectione majore, ſeu quod tibi majoris fueris conſcius imperfectionis. Quodſi quis tibi oſtendit, præcipitantiam in judicando, cujus te reum eſſe cognoſcis, non adeo facile evitari poſſe, quemadmodum tibi videtur; quamprimum non amplius tanta ea videtur, quam videbatur antea; tædium quoque imminui percipies. Atque hoc ipſo probatur, majus tædium oriri etiam ex eo, quod imperfectio, cujus tibi conſcius es, major appareat. Abunde igitur veritas propoſitionis præſentis a poſteriori confirmatur.

Cui curæ eondique eſt, ut, quæ de facultate appetendi docentur, eorum certam ac nulli prorſus dubitationi obnoxiam notitiam ſibi comparet; is ad hominum actiones aſſiduam afferre debet attentionem. Ubi enim theoremata noſtra ſibi familiaria reddiderit; facile obſervabit hiſce perſpicillis munitus, quæ alias attentionem ipſius effugiunt. Merentur autem hac dogmata, ut firmo aſſenſu comprehendantur, quod inſignem prorſus in philoſophia morali ſpondeant utilitatem.

§. 522.

§. 522.

Quo certius nobis est, vel videtur judicium de imperfectione; eo majus inde tædium percipimus. Quoniam tædium in cognitione intuitiva imperfectionis sive veræ, sive apparentis totum consistit, (§.518), quemadmodum voluptas in cognitione intuitiva perfectionis (§.511), consequenter definitiones nonnisi in eo differunt, quod in una loco perfectionis ponatur imperfectio; ideo quæ a qualitate judicii pendent, in utroque casu eadem esse debent. Quamobrem cum a majore certitudine judicii de perfectione rei pendeat major gradus voluptatis (§. 517); major etiam gradus tædii pendere debet a majore certitudine judicii de imperfectione, cujus tibi conscius es, vel conscius esse videris. *Ulterior gradus tædii.*

Quodsi propositionem superiorem de dependentia majoris voluptatis a majore certitudine judicii de perfectione rei præsupponere nolueris; propositio præsens eodem prorsus modo demonstrari potest, quo illa ipsa propositio superior demonstrata fuit.

Habemus adeo duplex fundamentum graduum tam voluptatis, quam tædii, scilicet magnitudinem perfectionis, vel imperfectionis, cujus nobis conscii sumus, & gradum certitudinis judicii de ista perfectione, vel imperfectione. Quodsi theoremata ista stilo mathematico efferre libuerit; dicendum erit: 1. Voluptatem esse in ratione composita perfectionum, quarum nobis conscii sumus, ac certitudinis judiciorum de istis perfectionibus: 2. Tædium esse in ratione composita imperfectionum, quarum nobis conscii sumus, ac certitudinis judiciorum de istis imperfectionibus. Unde consequitur: Si eadem fuerit perfectio, vel imperfectio, voluptatem vel tædium esse gradui certitudinis judicii de perfectione, vel imperfectione proportionalem, & 4. si eadem fuerit judiciorum de perfectione, vel imperfectione, cujus nobis conscii sumus, certitudo; voluptatem, vel tædium esse perfectioni, vel imperfectioni, cujus nobis conscii sumus, proportionale. Theoremata hæc ad *Psycheometriam* pertinent, quæ mentis humanæ cognitionem mathematicam tradit & adhuc in desideratis est. In ea autem doceri debet, quomodo magnitudinem perfectionis ac imperfectionis nec non certitudinem judicii metiri debeamus, adeoque mensura perfectionis ac imperfectiouis, item-

que certitudinis judiciorum constituenda: neque enim theoremata ante ullius usus sunt, quam utraque mensura fuerit inventa. Hæc non alio fine a me adducuntur, quam ut intelligatur, dari etiam mentis humanæ cognitionem mathematicam, atque hinc *Psycheometriam* esse possibilem, atque appareat animam quoque in iis, quæ ad quantitatem spectant, leges mathematicas sequi, veritatibus mathematicis, hoc est, arithmetricis & geometricis cum contingentibus non minus in mente humana, quam in mundo materiali permixtis.

§. 523.

Voluptatis ac tædii simplicis & mixti differentia.

Voluptas simplex est, quæ ex eo oritur, quod unius tantummodo perfectionis tibi conscius es. *Voluptas* vero *mixta* est, quæ ex eo oritur, quod plurium perfectionum simul tibi conscius es. Similiter *Tædium simplex* est, quod ex eo oritur, quod unius tantummodo imperfectionis tibi conscius es. Ast *Tædium mixtum* est, quod inde oritur, quod plurium imperfectionum simul tibi conscius es.

Quoniam in Moralibus plurimum interest, ut distincte cognoscamus, unde voluptas oriatur ac tædium, ut præjudicia detegantur virtuti inimica, vitio amica; consultum fuit voluptatem simplicem a mixta & tædium simplex a tædio mixto distingui, ut ope harum definitionum excitemus attentionem, sine qua acumen nullum est ad diversas voluptatis atque tædii rationes seu causas agnoscendas & a se invicem separandas, ne per errorem uni tribuatur, quod a pluribus concurrentibus derivandum.

§. 524.

Voluptas mixta qualis.

Si plures perfectiones simul confuse percipis, voluptas mixta oritur, quæ instar unius apparet. Si enim plures perfectiones simul confuse percipis, eas a se invicem non distinguis (§. 39), adeoque non tanquam plurium, consequenter tanquam unius tibi conscius es. Quoniam igitur voluptas in cognitione intuitiva illarum tota consistit (§. 511), ex singulis quidem perfectionibus ortum trahunt voluptates singulæ, sed quæ in unam confunduntur, atque adeo voluptas mixta oritur (§. 523), quæ instar unius seu simplicis apparet (§. *cit.*).

Patet

Patet hinc ratio, cur voluptatem mixtam dixerimus, quæ a perfectionibus pluribus simul perceptis ortum trahit. Quemadmodum mixtum oritur ex plurium miscibilium confusione, ut particulæ imperceptibiles invicem uniantur & massæ mixtionem ingredientes massam unam constituant; ita quoque voluptas mixta nascitur ex voluptatum plurium confusione, ut inde oriatur una quædam voluptas. Sicuti autem miscibilia resolvuntur in particulas, quæ invicem unita constituunt copuscula mixti, & horum unione demum prodit integrum corpus mixti; ita voluptates simplices, quæ in tempore existunt, partes successivas habere intelliguntur, quæ per tempuscula, quibus durant, determinantur, & confusæ ita momentaneæ voluptates exhibent id, quod corpusculis mixti in mixto materiali respondet, atque momentaneis istiusmodi voluptatibus continuo sibi invicem succedentibus nascitur tandem instar entis successivi voluptas mixta integra, quæ toto tempore, quo durat, percipitur. Inest igitur denominationi veritas (§. 252. 253. *Cosmol.*) atque adeo notio voluptatis mixtæ non modo per notionem mixti materialis explicari potest, sed datur etiam notio utrique mixto communis, quam inde abstrahere haud difficulter licet. Ista autem notio communis utilitate sua non destituitur. Ex ea enim apparet, notiones confusas & perceptiones confusas instar mixti alicujus concipi posse: id quod inter principia heuristica Psychologiæ propria referri debet, plurimumque confert ad intertiorem mentis humanæ cognitionem eamque totam quantam pragmaticam ob eximium prorsus in philosophia morali usum.

§. 525.

Si plures imperfectiones simul confuse percipimus; tædium mixtum oritur, quod instar unius apparet. **Probatur propositio præsens eodem prorsus modo, quo veritatem præcedentis evicimus.** *Tædium mixtum quale.*

Ex propositione præsente ac præcedente intelligitur cautione opus esse, si a posteriori confirmare volueris, quæ de magnitudine voluptatis (§. 516. 517.) ac tædii docuimus (§. 521. 522).

§. 526.

Si imperfectio aliqua & perfectio simul clare percipiuntur; tædium & voluptas simul percipiuntur. **Etenim si im-** *Tædii & voluptatis coexistentia.*

 per-

perfectio percipitur clare, tædium oritur (§. 518): Si vero perfectio clare percipitur, voluptas nascitur (§. 511). Quoniam vero contradictionem nullam involvit, ut duas simul res percipias, in quarum una imperfectionem, in altera perfectionem intueris (§. 30. *Ontol.*); impossibile igitur non est (§. 79. *Ontol.*), adeoque fieri potest ut imperfectionis alicujus ac perfectionis alicujus tibi simul conscius sis, etsi simul percepta a se invicem non distinguas, adeoque confusa sit simultanea perceptio (§. 39), consequenter si contingat imperfectionem aliquam & perfectionem simul a te clare percipi, tædium & voluptas simul oriri debent.

Quemadmodum perfectio & imperfectio simul perceptæ confunduntur, ut confusa quædam inde nascatur perceptio; ita quoque tædium ac voluptas confunduntur, ut mixtum quid oriatur. Quodsi vero contingat, ut magis tibi conscius sis perfectionis, quam imperfectionis, attentione ad illam magis, quam ad hanc conversa (§. 237); voluptas quoque prævalebit adversus tædium, ut illa præ hoc percipiatur. Nulla in propositione præsente latet contradictio. Neque enim supponimus nos conscios esse perfectionis ac imperfectionis simul in eodem objecto; sed in objectis diversis.

§. 527.

Voluptas prævalens adversus tædium & contra. Quoniam perceptiones fortiores obscurant debiliores, ita ut debiliores prorsus non appercipiamus (§. 76. 99), consequenter debiliorum nobis prorsus non conscii simus (§. 25); voluptas vero tota in perfectionis cujusdam (§. 511), tædium in imperfectionis cujusdam cognitione intuitiva seu conscientia consistat (§. 518): *si perceptio imperfectionis claritate sua multum superat perceptionem perfectionis, voluptas præ tædio non percipitur*, & vicissim *si perceptio perfectionis claritate sua multum superat perceptionem imperfectionis, tædium præ voluptate non percipitur.*

Intelligimus hic perceptionem claram, quæ cum apperceptione conjungitur, ut scilicet nobis conscii simus ejus, quod percipimus, atque id agnoscere valeamus. Confirmat autem propositionem præsen-

ſentem experientia. Ponamus enim nos intueri imaginem maximam partem prototypo ſuo ſimilem, ſed in parte diſſimilem, ſimulque conſcios eſſe & ſimilitudinis, & diſſimilitudinis. Quodſi attentionem magis convertas in ſimilitudinem, quam diſſimilitudinem, ut illius multo magis tibi conſcius ſis quam hujus (§. 237), voluptatem quoque ita percipies, ut tædii tibi prorſus non ſis conſcius. Idem obtinet in caſu oppoſito.

§. 528.

Si voluptas plurimum ſuperet tædium, tædium prorſus non appercipitur. Et viciſſim *ſi tædium plurimum ſuperet voluptatem, voluptas prorſus non appercipitur.* Ponamus voluptatem & tædium ſimul percipi: cum voluptas pariter ac tædium in eas reſolvi poſſint partes, in quas tempus, quo durant, reſolvitur; particulæ voluptatis ac tædii momentaneæ concipi poſſunt inſtar corpuſculorum mixti (§. 253. *Coſmol.*), conſequenter tota voluptas totumque tædium per tractum temporis continuatum tanquam compoſitum quoddam continuum ex iſtis corpuſculis, ſeu tanquam mixtum (§. 252. *Coſmol.*). Perceptio igitur voluptatis ac tædii ſimultanea comparari poteſt cum viſione duorum coloratorum invicem permixtorum, aut cum guſtu duorum ſapidorum invicem permixtorum. Enimvero ſi colorati unius quantitas exigua admodum fuerit; mixtum pro ſimplici habetur ſenſuum judicio. Et ſimiliter ſi ſapidi unius quantitas veluti ſalis aquæ admixti valde exigua fuerit, aut contemtibilis; ſapor ſalis nullus percipitur. Quare nec tædium appercipietur ſi voluptatem, cui coexiſtit, plurimum ſuperet; nec tædium appercipietur ſi a voluptate plurimum ſuperatur.

Obſcuratio voluptatis ac tædii totalis.

Idem etiam hac ratione oſtenditur. Quoniam voluptas plurimum ſuperat tædium *per hypoth.* ejus quoque tanto magis conſcius tibi eſſe debes, quam tædii, quanto illa hoc major eſt, conſequenter perceptio voluptatis ſenſationi fortiori, perceptio autem tædii debiliori reſpondet (§. 74. 75). Enimvero ſenſatio fortior obſcurat debiliorem, ita ut ſubinde debilio-

rem

rem prorſus non appercipiamus (§. 76): voluptas igitur fortior obſcurare debet tædium, ut ſubinde tædium prorſus non appercipiamus. Patet idem eodem modo ſeſe habere, ſi tædium voluptatem ſuperet, ut hæc ſubinde prorſus non appercipiatur, conſequenter perinde ſit ac ſi nullam, vel nihil ejus perciperemus.

Confirmatur idem a poſteriori. Etenim ſi dolorem quendam percipimus, ejus ſenſus quaſi extinguitur voluptate quadam maxima, qua perfundimur, attentione noſtra conversa tota in perfectionem quandam rei, veluti in veritatem, quam meditando eruimus, ac in eadem diu defixa.

Primum demonſtrandi genus neminem offendet qui in Matheſi fuerit verſatus, præſertim ſi problematum phyſicomechanicorum reſolutiones perpenderit: neque enim ignorabit in quantitatibus rerum demonſtrandis admitti fictiones. Quamobrem cum nobis hic jam ſit negotium cum quantitate voluptatis ac tædii; iisdem fictionibus haud ægre locum concedet. Perpendenda præterea ſunt de modo perceptiones confuſas inſtar mixtarum maſſarum conſiderandi paulo ſuperius (*not.* §. 524.) dicta: ita nimirum omnis protinus evaneſcet difficultas. Quodſi vero quis nondum ſatis exercitatum habuerit animum, ut fictiones in demonſtrando admittere recuſet; is voluptatem ac tædium cum ſenſationibus comparet, quemadmodum in demonſtratione altera fecimus. Qui perſpicatiores ſunt, me non monente animadvertent, obſcurationem perceptionis debilioris a fortiori factam, quam quoad ſenſatiores a poſteriori ſumimus (§. 75), eodem modo demonſtrari poſſe, quo reducendo ſimultaneam tædii ac voluptatis perceptionem ad mixtum, ſeu maſſam mixtam, propoſitionem præſentem demonſtravimus.

§. 529.

Prædominium voluptatis, vel tædii. *Voluptas prædominari* dicitur, ſi tanta fuerit, ut tædium, ſi quod adfuerit, non appercipiatur. Et vicisſim *Tædium prædominari* dicitur ſi tantum fuerit, ut voluptas, ſi quod adfuerit, non appercipiatur. *Prædominium* adeo *voluptatis* conſiſtit in totali obſcuratione tædii, & vicisſim *Prædominium tædii* conſiſtit in totali obſcuratione voluptatis.

Poſſe

Posse voluptatem pariter ac tædium prædominari, per propositionem præcedentem patet.

§. 530.

Si quis perfectionem aliquam intimius perspicit aut agnoscere sibi videtur, quam alter tamen non agnoscit; ille summa voluptate perfunditur, cum hic ne minimum quidem ejus percipiat. Quoniam enim perfectionem aliquam intimius perspicit, aut eam perspicere sibi videtur *per hypoth.* voluptas oritur magnitudini perfectionis agnitæ (§. 516) & gradui certitudinis seu persuasionis proportionata (§. 517), adeoque fieri potest, ut summa perfundatur voluptate, scilicet si summæ cujusdam perfectionis sibi certo conscius, aut conscius esse videtur. Enimvero quoniam alter perfectionem vel prorsus non cognoscit, vel saltem tantam non judicat, quantam judicat alter, *per hypoth.* hic vel nulla voluptate perfunditur (§. 511), vel saltem non tanta, quanta perfunditur alter (§. 516). Fieri adeo potest, ut unus summa voluptate perfundatur, cum alter ne minimum quidem ejusdem ex eadem re percipiat.

Cur non omnes eandem voluptatem ex re eadem percipiant.

Idem confirmatur a posteriori. Si ædificium aliquod juxta regulas Architecturæ ita fuerit extructum, ut nihil in eo deprehendatur, cujus ex iisdem ratio reddi non possit, architectus peritus ex contemplatione ejusdem summam percipit voluptatem, cum illius ignarus nihil prorsus ejus sentiat. Architectus peritus agnoscit consensum ædificii cum regulis architectonicis, adeoque ejusdem perfectionem & securus de veritate istarum regularum extra omnem dubitationis aleam positum existimat suum de illa judicium. Enimvero architecturæ ignarus regulas istas ignorat, adeoque perfectionis ædificii conscius sibi esse nequit. Ecce igitur tibi duas personas, quarum una perfectionem aliquam intimius perspicit, altera vero eandem non agnoscit. Illa perfunditur voluptate summa; hæc ne minima quidem tangitur. Veritas adeo propositionis præsentis experientiæ consentanea. Quodsi ad alia respicias

cias exempla eademque acumine convenienter perlustres, inde eodem modo veritatem eandem confirmabis.

Non urgemus, quod architecturæ peritus dum perfectionem ædificii intuetur sibi simul conscius sit perfectionis architecti, cujus consilio ædificium fuit extructum; immo non urgemus, quod propriæ quoque perfectionis sibi conscius sit, dum videt se perfectionem ædificii latentem deprehendere & in apricum productam æstimare posse. Sufficit enim ad confirmandam propositionem præsentem exemplum perfectionis simplicis, præsertim cum non repugnet, perfectionem simplicem agnosci posse majorem composita, immo etiam revera simplex composita major esse queat, neque etiam implicet, ut perfectio simplex superet mixtam.

§. 531.

Cur artis periti ex operibus artificis voluptatem percipiant.

Quoniam artis periti perfectionem operis intimius perspicere eamque metiri valent, cum imperiti nihil ejus cognoscant; *Artis periti ex operibus artificis periti plurimum voluptatis percipiunt, etsi imperiti nullam inde percipiant* (§. 530).

Corollarii hujus veritas per propositionem præcedentem primo statim intuitu manifesta, cum tanquam species sub suo genere sub eadem contineatur. Quemobrem quoque eam a posteriori confirmaturi selegimus exemplum; quod est corollarii casus specialis.

§. 532.

Voluptas ex cognitione ac inventione veritatis percepta.

Ex distincta rerum cognitione ac inprimis ex inventione veritatis voluptas insignis percipitur. Qui enim res distincte cognoscit, ille ipso opere perspicit, quænam differentia inter notiones distinctas & confusas, judicia determinata ac indeterminata, ratiocinia denique distincta & confusa intercedat (§. 325. 275), consequenter perfectionis intellectus sui sibi conscius est, quam ad distinctam rerum cognitionem sufficere experitur, cum tot alii res distincte cognoscere nequeant. Quamobrem ex distincta rerum cognitione voluptatem percipit (§. 511).

Quilibet, qui veritatem proprio Marte eruere valet, propria experientia didicit, majorem requiri perfectionem intellectus

ſectus ad veritatem incognitam proprio Marte eruendam, quam ad eam, quæ ab aliis inventa fuit, cognoſcendam. Quamobrem dum veritatis a ſe inventæ ſibi conſcius eſt, perfectionem intellectus ſui intuetur. Ex inventione igitur veritatis voluptatem percipit (§. 551), eamque inſignem (§.516. 517).

Confirmatur idem a poſteriori. Neque enim ſolum hic provocare licet ad domeſticam experientiam; verum etiam viri alii egregii idem de ſe teſtantur, quod ſcilicet non magis ſinceram voluptatem unquam perceperint, quam ex cognitione, ac inprimis inventione veritatis. Exemplo nobis eſt de *Tſchirnhauſen* in Medicina Mentis part. 1. p. 13. Inprimis autem hic præ cæteris nominandus eſt *Hieronymus Cardanus*, qui tanti æſtimavit voluptatem, quæ ex cognitione veritatis percipitur ceterisque quibuscunque prætulit, ut, cum jam ſenex morti proximus eſſet, juramento confirmaret, nolle ſeſe vitæ ſuæ partem reſiduam commutare cum vita juvenis omnium rerum affluentia abundantis, ſed illiterati. Conſtat autem *Cardanum* non in nuda factorum notitia ſubſtitiſſe, ſed in rationes quoque eorundem penetraſſe, utut ipſi non ſemper licuerit eſſe adeo felici, ut in veras incideret,

Plurima ſunt, quæ de voluptate ex cognitione veritatis percipienda demonſtrari poſſunt. Enimvero cum de hoc argumento diximus in *Horis ſubſec. A.* 1729. *Trim. æſt. num.* 1. immo in ſpecie oſtenderimus *Trim. autumn. num.* 1. quænam voluptas ex cognitione veritatis revelatæ proficiſcatur; non opus eſt ut hic ſimus prolixiores.

§. 553.

Si quis ignorat, utrum id, quod in re quadam, vel in ſe percipit, in perfectionum, an vero in imperfectionum numerum referri debeat; nec voluptate ulla, nec tædio inde afficitur. Quoniam enim ignorat, num id quod in re quadam, vel in ſe percipit, in numerum perfectionum referri debeat; nullius perfectionis ſibi conſcius eſt. Quare cum voluptas *Indifferentia ad voluptatem vel tædium.*

non oriatur, nisi alicujus perfectionis tibi fueris conscius (§. 511); nullam inde voluptatem percipere potes. Porro quoniam ignoras, num id, quod in te, vel re quadam alia percipis, in numerum imperfectionum referre debeas; nullam quoque imperfectionem intueris, scilicet ut tibi conscius sis, esse imperfectionem, quam intueris. Quare cum tædium non oriatur, nisi ex intuitiva imperfectionis alicujus cognitione (§. 518); nullum quoque tædium inde percipere potes. Quamdiu itaque ignoras, utrum id, quod in re quadam vel in te percipis, in perfectionum, an vero in imperfectionum numerum referri debeat, nec voluptate ulla, nec tædio inde afficieris.

Idem confirmatur a posteriori. Si quis enim Architecturæ imperitus fuerit, is ignorat utrum ornatus ædificii in numerum perfectionum, an in numerum imperfectionum sit referendus. Quodsi ergo nullo præjudicio captus, nec in necessitate judicandi constitutus ut alicui det locum, judicium suum suspendit; nec tædium aliquod, nec voluptatem ex illo percipit, sed, si qui fuerint, quibus idem placet, fuerint etiam alii, quibus displicet, ipse indifferenti prorsus est animo: sit ita ceteri magna animi commotione pro diverso gradu voluptatis ac tædii inter se disceptent, an ornatus laudari, an reprehendi mereatur.

Status hic indifferentiæ probe notari meretur, cum maximi sit in philosophia morali momenti. Ceterum obtinet is tantummodo respectu objecti cujusdam præsentis: fieri enim potest ut eodem tempore animo præsentia sint objecta alia, unde vel voluptas, vel tædium percipitur.

§. 534.

Mutatio voluptatis ac tædii.

Si quis demonstrare nequit id, quod in numerum perfectionum, vel imperfectionum refert, in eo genere locum mereri; ejus voluptas, vel tædium mutari potest. Mutatur autem in statum indifferentiæ, ubi ignorantiam suam quis agnoscit: mutatur in oppositum, ubi judicium pristinum in contrarium mutatur. Si quis

quis enim demonstrare nequit, id, quod in numerum perfectionum, vel imperfectionum refert, in eo genere locum mereri; is certus non est, utrum judicium suum sit verum, an falsum (§. 570. *Log.*), sit ita quod sibi certus videatur. Quoniam igitur fieri potest, ut ignorantiam suam agnoscat; judicium suum in posterum vel suspendet, vel contrarium amplectetur. Quodsi judicium suum posthac suspendit, se ignorare agnoscit, utrum in numerum imperfectionum, vel perfectionum referri debeat, quod antea vel in istum, vel in hunc retulit. Nulla igitur voluptate vel tædio afficitur, etsi antea vel voluptatem, vel tædium inde percipiebat (§. 533). Quodsi vero judicium mutat in contrarium, & antea judicavit, in perfectionum numero quid esse; idem nunc in numerum imperfectionum referet. Quare cum in casu priori voluptate perfunderetur (§. 511), nunc tædio afficietur (§. 518). Enimvero si antea judicavit in numero imperfectionum quid esse; idem nunc in numerum perfectionum referet. Quare cum in casu priori tædio afficeretur (§. 518); nunc voluptate perfundetur (§. 511). Quoniam itaque fieri potest, ut voluptas, quæ ex re quadam percipiebatur, non amplius ex eadem percipiatur, vel ut ejus loco tædium animum occupet, ubi demonstrare nequis esse in genere perfectionum, quod in earundem numerum refers *per demonstrata*; voluptatem in hoc casu mutari posse patet (§. 290, *Ontol.*). Et eodem modo patet, mutari etiam posse tædium, ubi demonstrare non potueris esse in genere imperfectionum, quod in eorundem numerum refers. Enimvero quoniam animus tædio afficitur, qui antea voluptate perfundebatur, ubi in numerum imperfectionum refers quod antea in perfectionum genere esse judicaveras, & vicissim animus voluptate perfunditur, qui antea tædio afficiebatur, ubi in numerum perfectionum refers, quod antea in imperfectionum genere esse judicaveras *per demonstrata*; in casu autem utroque judicium de perfectione rei, vel imperfectione ejusdem

mutentur in contraria (§. 297. *Log.* & §. 511. 518. *Psych.*), sitque etiam tædium voluptati contrarium (*§. cit.*), voluptas, vel tædium in contrarium mutatur, ubi judicium de perfectione, vel imperfectione in contrarium mutatur. Et quoniam animum nec voluptas, nec tædium amplius occupat, ubi ignorantiam tuam agnoscis de perfectione, vel imperfectione rei judicaturus *per demonstrata;* patet porro statum voluptatis, vel tædii mutari in statum indifferentiæ, ubi ignorantiam tuam agnoscis judicaturus de perfectione, vel imperfectione rei, cum antea de alterutra per præcipitantiam statuisses.

Principium hoc fœcundum est in praxi morali, cum per id in potestatem nostram redigantur, quæ in eadem non sunt.

§. 535.

Tædium quale sit ens.

Tædium non in nuda voluptatis privatione consistit; sed positivi quid est. Oritur enim ex intuitiva imperfectionis alicujus cognitione (§. 518), adeoque non tantummodo abest cognitio intuitiva perfectionis. Quare cum voluptate privemur, quando abest cognitio intuitiva perfectionis (§. 511); tædium non in nuda privatione voluptatis consistit. Est igitur quid positivi.

Nimirum quæ in sola privatione consistunt, ea tantummodo agnoscunt rationem deficientem: quæ autem rationem positivam habent, qua positiva ponuntur (§. 118. *Ontol*); ea & ipsa positivi quid sunt. Atque ideo datur inter voluptatem atque tædium status quidam intermedius, in quo neutri locus est (§. 533), cum inter positivum & privativum non detur medium, veluti inter lumen & tenebras, inter notitiam & ignorantiam nihil intermedii concipitur. Unde propositio præsens ex principio status intermedii inter voluptatem ac tædium demonstrari poterat. Propositio vero hæc suum itidem habet usum in praxi morali, neque inter steriles nugas referenda, propterea quod terminis ontologicis constet prædicatum, ob præjudicium commune de sterilitate Ontologiæ.

§. 536.

Quales sint perceptio-

Voluptas & tædium ortum trahunt ex perceptione confusa

fusæ perfectionis & imperfectionis. Oriuntur enim voluptas ac tædium extemplo, dum perfectionem aliquam, vel imperfectionem in re percepta intuemur: id quod unusquisque in seipso experitur. Enimvero cum cognitio intuitiva, qualis cum ad voluptatem (§. 511), tum ad tædium requiritur (§. 518), demum distincta evadit, ubi attentionem nostram successive promovemus ad ea, quæ ideæ rei insunt (§. 682. *Log.*); tædium ac voluptas distinctam perfectionis ac imperfectionis perceptionem minime præsupponunt.

nes, in quibus voluptas ac tædium consistit.

Idem confirmatur a posteriori. Omnes homines voluptate perfunduntur ac tædio afficiuntur. Plerisque autem hominibus perceptiones nonnisi confusæ sunt, paucis distinctæ. Necesse igitur est, ut ex confusa perceptione, non ex distincta ortum trahant voluptas atque tædium. Immo quod etiam illi, qui res distincte percipiendi facultatem habent, perfectionem, vel imperfectionem nonnisi confuse percipiant, dum voluptate perfunditur, vel tædio afficitur ipsorum animus; in casibus specialibus patet evidentissime. Nimirum quando veritatem quandam profundam, quam comprehendere ægre poteramus, multo tandem studio atque labore perspicimus penitus: quamprimum nobis conscii sumus nos eam jam intelligere ac vim demonstrationis percipere, toti voluptate perfundimur. Voluptas hic ex eo est, quod nobis conscii sumus perfectionis alicujus intellectus, quatenus is ad veritates, quæ ægre comprehenduntur, intime perspiciendas aptus. Quæsiti enim cur voluptate perfundamur respondemus, hanc esse causam quod multo tandem studio atque labore veritatem ægre comprehendendam comprehenderimus, consequenter quod nobis conscii sumus, intellectum nostrum esse ad ea comprehendenda aptum, quæ non facile comprehendi possunt. Subinde etiam simul intuemur perfectionem inventoris perpendentes, quomodo ex assumtis deduxerit quæsitum. Quæsiti enim cur voluptatem sentiamus respondemus,

mus, quod inventor tam apposite ex assumtis deduxerit quæsitum, consequenter quod nobis conscii simus, qua arte inveniendi imbutus fuerit inventor. Enimvero neque intellectus nostri, neque inventoris perfectionem distincte nobis repræsentamus, dum voluptate perfundimur, utraque in idea confusa latet, quam intuemur; attentione vero ad eandem conversa reflectendo demum distincte agnoscitur. Idem adhuc clarius perspicitur in exemplo architecti, quo jam antea usi sumus in præsente negotio. Dum enim ædificium distincte contemplatur consensum eorum, quæ in eodem observat, cum regulis architectonicis nonnisi confuse percipit, imaginatione regulas repræsentante (*§*.117) & memoria easdem recognoscente (*§*.175). Etenim actus contemplationis conjunguntur cum actu imaginationis atque memoriæ, sed quatenus simul sunt in unum confunduntur, & perceptionem confusam visus sociam constituunt. Sane unusquisque statim novit, consensum cum regulis nonnisi confuse percipi posse, qui novit regularum numerum & temporis angustias cogitat, quo tota contemplatio absolvitur: fieri enim non posse videt ut per distincta ratiocinia regulæ ad ea, quæ observat, applicentur, vel determinationes ab ædificio abstractæ & ad regulas relatæ eædem judicentur, quæ per regulas præcipiuntur.

Quoniam igitur constat perceptionem perfectionis, in qua voluptas consistit, esse confusam; non opus est, ut exemplis confirmemus, perceptionem quoque imperfectionis, in qua tædium consistit, confusam esse. Neque enim ulla est ratio cur vel leviter suspicemur, perceptionem imperfectionis aliam esse debere, quam perfectionis, ut in illa tædium consistat, quemadmodum in hac voluptas. Si cui tamen volupe fuerit peculiaribus hic uti exemplis, quibus eadem de tædio confirmet, quæ de voluptate evicta sunt; is cogitet architectum ex ædificii contemplatione tædium percipientem, quod dissen-

sum

ſum ædificii cum regulis architectonicis intuetur. Ita enim ad caſum diſſenſus animadverſi nulla opera transferet, quæ de caſu conſenſus obſervari docuimus.

Quoniam cognitio intuitiva perfectionis ac imperfectionis ideis confuſis tota abſolvitur, in qua voluptas atque tædium conſiſtit; plerique ne moniti quidem advertunt, quod non percipiant voluptatem, vel tædium, niſi quatenus perfectionis, aut imperfectionis cujusdam ſibi conſcii ſunt, ſive ea vera ſit, ſive apparens, ut adeo vulgo deficiat principium, ex quo de voluptate ac tædio ratiocinentur. Patebit autem in progreſſu, præſertim in philoſophia morali fœcunditas notionis *Carteſianæ* ſuis limitibus a nobis circumſcriptæ. Etſi enim *Carteſius* de tædio non fuerit locutus, nullo tamen negotio notio voluptatis mutatis mutandis ad tædium extenditur.

§. 537.

Voluptatis apparentis & veræ confuſio.

Voluptas apparens cum vera confunditur, quia conſiſtit in perceptione perfectionis confuſa. Quoniam enim perfectio confuſe percipitur *per hyp.* ideo fieri poteſt ut perfectio appareat, quæ non eſt, immo quod prorſus in numero imperfectionum eſt. Quamobrem cum voluptas apparens ex perfectione apparente, vera autem voluptas ex vera perfectione oriatur (§. 514); vera voluptas confunditur cum apparente, quia conſiſtit in perceptione perfectionis confuſa.

Maximi momenti eſt propoſitio præſens, cum plurimum interſit in moralibus noſſe, ubinam lateat fomes mali.

§. 538.

Quomodo evitetur.

Si quis inveſtigat notionem diſtinctam perfectionis, cujus ſibi conſcius eſſe vel videtur; is voluptatem veram ab apparente diſtinguit, aut ſaltem apparenti non fidit. Etenim ſi quærit notionem diſtinctam perfectionis, cujus ſibi conſcius eſt; perfectionem veram ab apparente diſtinguit, aut ſaltem agnoſcit, ſe ignorare, utrum id, cujus ſibi conſcius eſt, in numerum perfectionum, an in numerum imperfectionum referri debeat. Quamobrem in caſu primo voluptatem apparentem a vera diſtinguit; in ſecundo agnoſcit ſe ignorare, utrum ea vera ſit, an

an apparens (§.514), adeoque in casu altero veretur, ne tantummodo appareat, quæ non est, consequenter eidem non fidit.

Elucet hinc summa utilitas cognitionis distinctæ perfectionum, tum earum quæ rebus insunt, tum illarum, quæ in nosmetipsos cadunt.

§. 539.

Doloris definitio.

Dolor est solutio continui in corpore.

Definimus hic dolorem, quatenus in corpore est, cum communiter vocabulum ita accipiatur. In mente vero quomodo percipiatur, in Psychologia rationali docebimus.

§. 540.

Significatus vocabuli doloris num usui loquendi conformis.

Significatus, quem vocabulo doloris tribuimus, est usui loquendi conformis. Sentimus enim dolorem, si vulneramur, v. gr. si digito vulnus infligitur. Vulnus, in quo dolorem percipimus, oritur, dum continuum in cute ac fibris musculorum disfectis solvitur. Nihil ergo ibidem, ubi dolor hæret, deprehenditur, quam solutio continui. Quamobrem per dolorem, qui digito vulnerato, vel alii parti corporis vulneratæ inhæret, nihil intelligere possumus, quam solutionem continui. Quodsi dolor quidam percipitur, ubi nec cutis, nec fibræ disruptæ apparent; observationes microscopicæ docent, fibillas tenues esse diruptas, & ex aliis phænomenis colligitur, majores, vel cutem esse disruptioni proximas propter nimiam tensionem: etenim non minus cutis, quam fibræ tendi possunt, tensione autem nimia rumpuntur, cum nonnisi determinatum quendam tensionis gradum ferre possint citra disruptionem.

Subinde etiam vocabulum doloris pro opposito voluptatis accipitur, quod nos tædii nomine insignire maluimus, ut evitaretur ambiguitas in loquendo. Et quoniam tædium ingens tristitiæ nomine venit, dolor animi tristitia quoque appellari solet. Sed nostrum est singula a se invicem distinguere, quæ diversa sunt, & vocabulis, quæ quod res agnatas sibi invicem significant vulgo confunduntur,

fixum

fixum atque determinatum tribuere significatum, ut ne desint notiones ad ratiocinandum aptæ.

§. 541.

Dolor tædii species est. Etenim dum pars quædam corporis dolet, vel cutis, vel fibræ rumpuntur, vel saltem ruptioni proximæ sunt (§. 539). Enimvero si fibræ musculorum, vel fibrillæ aliarum partium, veluti filamenta nervorum aut etiam cutis & cuticulæ disrumpuntur, vel dissecantur, partes istæ ad functiones suas ineptæ sunt, immo ad destructionem sui ac subinde corporis totius ob læsam functionem tendunt, nisi denuo continua fiant, in quibus continuitas dissoluta. Quare cum tum illa corporis pars imperfectione aliqua laboret (§. 594. *Ontol.*); dum mens solutionem continui in corpore percipit, imperfectionis cujusdam corporis sibi conscia est. Quoniam ergo in eo consistit tædium, quod imperfectionis cujusdam nobis conscii simus (§. 518); dolor quædam tædii species est.

Dolor sub quo genere contineatur.

Unde jam apparet ratio, cur dolor cum tædio, seu voluptatis opposito vulgo confundatur (*not.* §. 540). Patet etiam ratio, cur dolorem a tædio distinguamus, cum non conveniat nomen speciei imponi generi ubi accurate loqui volueris. Nemo igitur reprehendet, quod voce tædii ad genus denotandum transtulimus, cum desit vocabulum commodum ad voluptatis oppositum indigitandum, quale in vernaculo idiomate prostat (*not.* §. 518).

§. 542.

Id, ex quo voluptatem percipimus, *placere* nobis dicitur. Ast *displicere* dicitur id, ex quo tædium percipitur. Unde oppositum voluptatis, quod tædium appellavimus (§. 518), etiam *Displicentia* vocari poterat, si posterius hoc nomen magis arridet.

Placere & displicere quænam dicantur.

Placet nobis imago prototypo suo similis, & quæsiti cur placeat respondemus, propter similitudinem eam nobis placere. Ast in similitudine perfectio imaginis consistit, & quatenus hujus similitudinis nobis sumus conscii, voluptatem ex imagine percipimus. Placet igitur

tur imago ideo, quod ex eo voluptatem percipiamus. Ex adverso displicet nobis imago prototypo suo dissimilis & quaesiti cur displiceat respondemus, propter dissimilitudinem eam nobis displicere. Ast in dissimilitudine imperfectio imaginis consistit, & quatenus hujus dissimilitudinis nobis conscii sumus taedium ex imagine percipimus. Displicet igitur imago, quod ex eo taedium percipiamus.

§. 543.

Pulchri & deformis definitio.

Quod placet, dicitur *pulchrum*: quod vero displicet *deforme*.

Communem esse significatum vocabuli obvia experientia constat. Et quoniam liquet eadem magistra non idem placere omnibus, ideo valuit proverbium: suum cuique pulchrum. Vocabulum pulchritudinis generale est, quod varias admodum sub se species comprehendit pro diversitate rerum, quibus pulchritudo tribuitur. Sed commodo destituimur vocabulo, quo oppositum pulchritudinis generaliter indigitemus. Quamobrem vocabulum ad idem significandum transferre debuimus, quod significatum restrictiorem habere deberet. Destituimur commodis dictionibus haud raro in Psychologia, quod distinctae animae cognitio vulgo non satis in potestate sit. Ceterum ipsa definitio nominalis pulchritudinis huc inservit, ut in quonam ea consistat reperiamus.

§. 544.

Pulchritudo in quonam consistat.

Pulchritudo consistit in perfectione rei, quatenus ea vi illius ad voluptatem in nobis producendam apta. Quodsi enim res pulchra est, nobis placet (§. 543), adeoque voluptatem in nobis excitat (§. 542). Quare cum tum demum res voluptatem in nobis producendam apta sit, quando perfectione quadam instruitur (§. 511); pulchritudo rei consistere nequit, nisi in perfectione ejusdem, quatenus ea vi hujus ad voluptatem in nobis producendam apta est.

E. gr. Imaginem pulchram dicimus ob similitudinem cum suo prototypo, propterea quod hanc percipientes voluptate perfundimur, nobisque ideo placet imago. Pulchritudo igitur imaginis consistit in similitudine ejus cum prototypo, quatenus vi ejusdem ad voluptatem in nobis producendam apta. Quare cum similitudo sit perfectio imaginis & in ejus cognitione intuitiva voluptas consistit; quatenus est perfectio ejus-

ejusdem (§. 511); pulchritudo imaginis in perfectione ejusdem consistit, quatenus per eam imago apta est ad voluptatem in nobis producendam. Ex præsente autem propositione intelligitur, cur pulchritudo tam rebus materialibus, quam immaterialibus tribuatur. Patet quoque per eam pulchritudinem non destitui fundamento firmo, quemadmodum vulgo putatur, nec ab arbitrio hominum eorumque opinione variabili unice pendere.

§. 545.

Hinc definiri potest *Pulchritudo*, quod sit rei aptitudo producendi in nobis voluptatem, vel, quod sit observabilitas perfectionis: etenim in hac observabilitate aptitudo ista consistit. *Pulchritudinis definitio.*

Pone nimirum rei quandam inesse perfectionem, sed quæ a nobis observari non possit. Cum perfectionis hujus tibi conscius esse nequeas, utpote tibi imperceptibilis *per hypoth.* nec ideo voluptatem ex re percipies (§. 511), consequenter nec hoc nomine res ista tibi placebit (§. 542), adeoque nec pulchram esse judicabis (§. 543). Hinc in Architectura pnlchritudinem definivimus per perfectionem, quatenus sentitur.

§. 546.

Pulchritudo vera est, quæ ex perfectione vera oritur. *Apparens* autem dicitur, quæ oritur ex apparente. *Pulchritudinis vera & apparentis differentia.*

Nimirum quibus vera pulchritudo convenit, ea qouque pulchra sunt, cum ipsamet apta sint ad voluptatem in nobis producendam. Ast ea, quibus apparens tantummodo pulchritudo convenit, pulchra tantummodo videntur, sed non sunt: neque enim ipsamet in nobis per se voluptatem producere possunt, sed pendet voluptas ab erronea nostra de eo, quod rei inest, opinione, qua mutata voluptas non amplius producitur, nec pulchrum dicitur amplius, quod ante vocabatur pulchrum. Quando igitur res pulchra tantum apparet, non apta est ad producendam in nobis voluptatem, quod destituatur perfectione observabili.

§. 547.

Deformitas consistit in imperfectione rei, quatenus hæc per illam apta est ad tædium in nobis producendam. Si enim res deformis est, nobis displicet (§. 543), adeoque ex re tædium percipimus *Deformitas in quo consistat.*

mus (§. 542). Quoniam igitur ex re tædium quoddam percipitur, quatenus nobis imperfectionis cujusdam eidem inexistentis conscii sumus (§. 518); res deformis judicatur, quatenus per imperfectionem eidem inexistentem ad tædium in nobis producendam apta est.

Habemus igitur fundamentum firmum, quo nititur deformitas rei, idque positivum, ut ideo & ipsa quidpiam in re positivi sit. Immo habemus principium demonstrandi rerum deformitatem. Patet etiam cur deformitas non tantum rebus materialibus conveniat, verum etiam immaterialibus tribui possit.

§. 548.

Deformitatis definitio.

Hinc definiri potest *Deformitas* rei, quod sit aptitudo in nobis tædium producendi, vel, quod sit observabilitas imperfectionis: etenim in hac observabilitate seu perceptibilitate aptitudo ista consistit.

Pone nimirum rei inesse imperfectionem quandam, sed quæ a nobis observari non possit. Cum imperfectionis hujus tibi conscius esse nequeas, utpote tibi imperceptibilis *per hypoth.* nec ideo tædium ex re ista percipies (§. 518), consequenter nec hoc nomine eadem tibi placebit (§. 542), adeoque nec deformem judicabis (§. 543). Necesse igitur est, ut imperfectionem rei percipiamus, si ejus nobis deformitas constare debet.

§. 549.

Deformitatis veræ & apparentis differentia.

Deformitas vera est, quæ ex imperfectione vera oritur. *Apparens* autem dicitur, quæ oritur ex apparente.

Nimirum ea deformia sunt, quibus vera deformitas convenit, cum ipsamet per se apta sint ad tædium in nobis producendam. Ast ea, quibus apparens tantummodo deformitas convenit, deformia tantummodo videntur, non sunt; neque enim ipsamet in nobis per se voluptatem producere possunt, sed eam demum producere valent accedente opinione nostra erronea de eo, quod rei inest, qua mutata, tædium non amplius producitur, nec deforme dicitur amplius, quod antea tale vocabatur. Quando igitur res deformis tantummodo apparet, non apta est ad producendam in nobis tædium, quod imperfectione observabili, seu perceptibili destituatur.

§. 550.

Si quas sensationes ad perfectionem status nostri referimus; ex iis voluptatem percipimus. Si quas enim sensationes ad perfectionem status nostri referimus, iis præsentibus perfectionis cujusdam nostræ nobis conscii sumus. Quare cum in eo, quod perfectionis cujusdam nostræ nobis conscii sumus, voluptas consistat (§. 511); si quas sensationes ad perfectionem status nostri referimus; ex iis voluptatem percipimus. *Quando sensatio voluptatem pariat.*

Idem confirmatur a posteriori. Infantes, dum lacte matris nutriuntur, observant sic tolli famem atque sitim, sensationes molestas, & utraque sedata corpori esse bene. Nascitur hinc notio perfectionis status, quam cum dulcedine lactis conjungunt, ut adeo per notiones confusas ad perfectionem status referre adsuescant dulcium saporem. Quando igitur pueri facti dulcia comedunt, perfectionis illius status sui sibi conscii voluptatem inde percipiunt (§. 511). Enimvero ubi successu præjudicium istud infantiæ tollitur, nec amplius ex esu dulcium tanta percipitur voluptas, quanta a puero percipiebatur. Quodsi vero continuo dulcium esu præjudicium foveatur, nec aliis præjudiciis seu veris judiciis debilitetur; adulti quoque adhuc ex dulcium esu eam percipiunt voluptatem, qua infantes ac pueri perfundebantur. Qui ad vitæ humanæ perfectionem spectare judicant, quod cibis lautis ac opiparis fruamur; ex earum usu voluptatem insignem percipiunt: qui vero isto præjudicio non tenentur, parem cum iis non sentiunt voluptatem.

Sensationes adeo non per se voluptatem pariunt, sed quatenus ipsis adhæret de perfectione status opinio. Unde accidit, ut tanta ea in re deprehendatur diversitas in diversis subjectis, nec ex se judicare quis possit alios. Ceterum ista opinio, quæ se sensationibus sociam præbet, successive nascitur: unde est quod plerique ignorent, unde ea sit, cumque idea maxime confusa contineatur ne eam agnoscant quidem, quando ejusdem sibi conscii sunt. Puto autem

talia clariora futura per ea, quæ in Psychologia rationali de natura mentis humanæ a priori demonstraturi sumus. Latet in opinionibus istiusmodi aliquid veri, etsi ipsæ erroneæ sint, ac ideo incautis imponunt.

§. 551.

Quando sensationes tædium quoddam pariant.

Si quas sensationes ad imperfectionem status nostri referimus; ex iis tædium percipimus. Si quas enim sensationes ad imperfectionem status nostri referimus, iis præsentibus imperfectionis cujusdam nobis conscii sumus. Quare cum tædium in cognitione intuitiva imperfectionis consistat (§. 518); si quas sensationes ad imperfectionem status nostri referimus; ex iis tædium percipimus.

Idem confirmatur a posteriori. Fames ac sitis ad imperfectionem status nostri pertinent. Quare cum utramque percipimus, imperfectionis cujusdam status nostri conscii nobis sumus. Enimvero experientia constat, utramque sensationem esse molestam & nos non minus ex siti, quam fame tædium percipere.

Quæ ad propositionem præcedentem de opinione sensationum socia dicta fuere; ea etiam ad præsentem transferenda.

§. 552.

Voluptates sensuum quanam sint.

Voluptates sensuum, vel etiam *delectationes sensuales* dicuntur, quæ ex sensationibus ortum trahunt.

Ita Voluptates sensuum sunt, quæ ex sapore, gustu, tactu oriuntur. Nos enim ex sapore, gustu atque tactu non minus, quam ex ceteris sensationibus voluptatem percipere, experientia docemur.

§. 553.

Tædia sensuum quanam sint.

Tædia sensualia, vel etiam *tædia sensuum* dicuntur, quæ ex sensationibus oriuntur.

Ita tædium percipimus ex fœtore, ex sapore quodam amaro, vel austero: id quod denuo obvia experientia constat.

§. 554.

Boni definitio.

Bonum est, quicquid nos statumque nostrum perficit, seu,

ſeu, quod perinde eſt, quicquid nos ac ſtatum noſtrum internum & externum perfectiores reddit.

E. gr. ars inveniendi intellectum noſtrum perfectiorem reddit: id quod nemo non ſine probatione concedit, ſuo autem loco ex notione perfectionis demonſtraturi ſumus (§. 502. *Ontol.*). Dicitur itaque ars inveniendi bona. Similiter ſanitas ſtatum corporis noſtri internum perfectiorem reddit, ſeu corporis quædam perfectio eſt, quod denuo nemo in dubium vocat, nos autem ex eadem perfectionis notione alibi demonſtrabimus. Sanitas igitur bona eſt, ac ideo bona dicitur. Pecunia ſtatum noſtrum externum perfectiorem reddit, id quod itidem ex eadem perfectionis notione ſuo loco oſtendemus, etſi facile ſine probatione concedatur. Pecunia igitur bona eſt, ac ideo bona quoque dicitur. Ars inveniendi mentis quædam perfectio eſt, ſanitas corporis, adeoque ſtatus internus per eas redditur perfectior, ſicuti per nummos externus. Unde liquet, quod perinde ſit, ſive dicas, nos perfici, ſive affirmes, ſtatum noſtrum internum perfectiorem reddi.

§. 555.

Quod ſtatum internum, atque nos perficit, *bonum internum* eſt: quod vero ſtatum externum perficit, dicitur *bonum externum*. *Bonorum internorum & externorum differentia.*

Ita ars inveniendi & ſanitas ſunt bona interna; pecunia vero bonum externum eſt (*not.* §. 554). Vocabulum ſtatus in genere accipitur, quatenus internum & externum tanquam duas ſpecies diſtinctas ſub ſe complectitur in definitione *Boni* in genere (§. 554). Sunt vero etiam quædam bona interna, quæ non ad ſtatum internum, ſed ad eſſentiam hominis pertinent, veluti ipſe intellectus, quem bonum eſſe, quatenus conſideratur tanquam facultas animæ naturalis, nemo non largitur. Atque hinc factum eſt, ut non modo in communi ſermone, verum etiam apud philoſophos bonum & perfectum pro ſynonymis habeantur. Ita omne ens dicitur eſſe bonum, quod idem eſt ac perfectum.

§. 556.

Dividuntur Bona in *Bona animi*, *corporis* & *fortunæ*, prout vel ad animam, vel ad corpus, vel ad ſtatum noſtrum externum ſpectant. *Bona animi, corporis & fortunæ.*

Ita virtus est bonum animi, quod per eam anima perfectior evadit, quam absque eadem esset. Sanitas est bonum corporis, quod per eam corpus perfectius est, quam absque eadem esset. Opes denique sunt bonum fortunæ, quod per eas status externus perfectior redditur, quam absque iisdem foret.

§. 557.

Boni veri & apparentis differentia.

Bonum verum est, quod revera nos statumque nostrum perficit. Ast *Bonum apparens* est, quod nos statumque nostrum tantummodo perficere videtur.

Constat hinc quanti intersit, ut perfectionem nostram rite æstimare discamus, ne bona apparentia cum veris confundamus: id quod vulgo ab hominibus fieri solet distincta eorum, quæ ad perfectiionem sui pertinent, cognitione destitutis.

§. 558.

Voluptas cognitionis boni socia.

Si bonum cognoscimus, voluptatem ex eo percipimus. Quoniam enim bonum nos statumque nostrum sive internum, sive externum perficit (§. 554); si idem cognoscimus, perfectionis cujusdam, quæ in nos cadit, nobis conscii sumus (§. 11), consequenter voluptatem inde percipere debemus (§. 511).

Confirmatur idem a posteriori. Ars inveniendi insignis, immo maxima intellectus humani perfectio est. Si quis idem agnoscit, de arte inveniendi non cogitat judicans, quod sit bona, quin voluptate perfundatur animus. Qui novit pecuniam statum nostrum exrernum reddere perfectiorem; ex pecunia, quam accipit vel sibi esse cogitat, voluptatem percipit. Ast infantes, qui hac notitia destituuntur, nullam ex pecunia voluptatem percipiunt, pomum aut sacharum nummo aureo præferentes.

Nimirum quando bonum cognoscimus, judicare debemus, quod objectum, cujus ideam jam intuemur, sit bonum. Non autem judicamus quod sit bonum, nisi quatenus intuemur perfectionem, quam nobis confert. Solis vocabulis, quæ non satis intellecta memoriæ mandavimus, nihil efficitur. Nascuntur ideæ ac appetitus ex ideis & appeti-

petitibus, non ex vocabulis, quibus significantur, etsi vocabula apta sint ad eas in memoriam nobis revocandas. Hæc probe tenenda sunt, ubi ea experimento in nobis sumto comprobare voluerimus, quæ de ideis & appetitibus ex se invicem nascentibus docentur.

§. 559.

Si bonum, quod cognoscimus, verum est, voluptas ex eo percepta vera est; si vero bonum, quod cognoscimus, apparens est, aut bonum verum nobis tantummodo tale apparet; voluptas ex eo percepta nonnisi apparens est. Etenim si bonum verum est, nos statumque nostrum re vera perficit (§. 557). Quodsi ergo bonum verum cognoscimus; veram istam perfectionem nobis repræsentamus (§. 510), atque adeo bonum verum cognoscentes veræ cujusdam perfectionis nobis conscii sumus, Quæ igitur inde percipitur voluptas (§. 511), ex vera perfectione oritur, adeoque voluptas hæc quoque vera est (§. 514). *Qualis ea sit.*

Quodsi bonum fuerit nonnisi apparens, id nos statumque nostrum tantummodo perficere videtur (§. 557). Quare si bonum apparens cognoscimus, per errorem eidem tribuimus, quod nos statumque nostrum perficiat, cum perfectio habeatur, quæ non est (§. 510). Quæ igitur inde percipitur voluptas (§. 511), ex apparente perfectione oritur, adeoque voluptas hæc apparens est (§. 514).

Quodsi bonum fuerit quidem verum, sed nobis nonnisi tale apparet; non agnoscimus, quod nos statumque nostrum vere perficiat; sed dum ita judicamus, pro perfectione tantummodo habemus, quæ non est (§. 557). Quare cum voluptas ex vero bono percepta non sit vera, quia bonum verum est, sed quia cognoscimus, quod sit bonum verum *per num.* 1. vera non est voluptas, quæ ex eo percipitur. Sed quia voluptas ex bono ideo percepta, quod per errorem inter perfectiones referamus, quæ inter eas locum non habet *per num.* 2;

quæ ex vero bono percipitur voluptas, quatenus nobis tantummodo tale apparet, nonnisi apparens est.

Maximi momenti est propositio præsens in Moralibus, ubi inprimis probe considerari meretur, quod bonum, quod in se verum est, quoad cognoscentem tamen æquipollere possit apparenti, scilicet quando quis per errorem pro bono habet, quod quidem tale est, sed alia prorsus de causa. Utitur judicans principio erroneo, non vero, dum ex iis, quæ de re percipit, colligit eam esse bonam.

§. 560.

Boni criterium fallax. Quoniam voluptas non tantummodo percipitur ex eo, quod bonum est, verum etiam ex eo, quod bonum apparet; immo fieri potest, ut ex vero etiam bono voluptas tantummodo apparens percipiatur; ideo *Bonum quid judicari nequit ex eo, quod voluptatem inde percipiamus.*

Ita nimius vini haustus bonus non est, etsi qui nimio potui indulgent voluptatem ex eo percipiant.

§. 561.

Notio erronea boni. Cum qui sensuum judicio stant bonum quid ex eo judicare soleant, quod voluptatem inde percipiant, prouti obvia experientia constat; *Notio boni, quæ vulgo est, erronea.*

Erroneæ huic notioni tribuendum, quod homines in vitia proclives ruant, quodque legem naturæ infestam sibi reputent, quod eadem prohibeantur, quæ bona existimantur. Sed de his plura dicendum in Moralibus.

§. 562.

Voluptatis apparentis mutabilitas. *Voluptas apparens mutari potest.* Apparente enim voluptate perfunditur animus, quando apparentis cujusdam perfectionis tibi conscius es (§. 514). Quoniam itaque perfectio apparens per errorem rei tribuitur, cum talis non sit, vel rei, cui tribuitur, non insit (§. 510); per se patet, quod demonstrare nequeas voluptatem apparentem cum vera confundens esse idem in perfectionum numero, quod pro tali habes, vel rei competere veram quandam perfectionem (§. 507. *Log.*).

Quare cum hoc in casu voluptas mutari possit (§. 534); voluptas apparens mutabilis est.

Confirmatur idem experientia. Videmus enim homines ex rebus nonnullis insignem prorsus percipere voluptatem, ex quibus successu temporis nullam prorsus percipiunt. Quodsi vero in rationem inquisiveris, non aliam certe deprehendes, quam quod mutaverint suam de iis sententiam, experientia edocti tales eas non esse, quales videbantur.

Ex hoc fonte voluntatis ac appetitus omnis mutabilitas promanat, ut adeo appareat, quantum intersit voluptatem veram ab apparente distingui: quod quomodo fieri possit, ex superioribus patet (§. 538).

§. 565.

Si quis ignorantiam suam de perfectione rei agnoscit, quam eidem antea tribuerat; voluptas appareréns evanescit: si vero in numerum imperfectionum refert, quod antea inter perfectiones collocaverat, voluptas apparens in tædium mutatur. Si quis enim agnoscit, se ignorare utrum id in numerum perfectionum, an imperfectionum referri debeat, quod in numerum perfectionum retulerat; ejus voluptas mutatur in statum indifferentiæ, quo nec voluptate ulla, nec tædio afficitur (§. 534). Quamobrem si voluptate apparente antea perfusus fuit, quemadmodum hic supponitur; voluptas apparens evanescit. ***Quomodo voluptas apparens mutetur.***

Quodsi quis in numerum imperfectionum refert, quod antea inter perfectiones collocaverat; judicium ejus mutatur in contrarium, cum voluptas atque tædium sint contraria (§. 297. *Log.* & §. 511. 518. *Psych.*), consequenter voluptas in tædium mutatur (§. 533). Quodsi ergo eo in casu voluptate apparente usus fuerit, quemadmodum hic supponitur; voluptas apparens in tædium mutatur.

Utrumque confirmatur a posteriori iisdem prorsus observationibus, quibus præcedens confirmatur. Etenim in casu

 spe-

speciali, vel singulari, voluptas ex re quadam percepta nunquam mutatur, nisi vel evanescat, vel in tædium mutetur.

Ceterum propositio præsens maximam utilitatem affert in moralibus, ubi confusio voluptatis veræ cum apparente probe perpendenda, ne in nosmetipsos injurii simus & nubem pro Junone amplectentes in miseriam nos præcipites demus, ubi felicitati inhiamus. Voluptate enim apparente decipiuntur mortales, ne verum rebus pretium statuant, quemadmodum fieri debebat.

§. 564.

Constantia & inconstantia voluptatis ex eo, quod bonum est, vel appareat, percepta.

Voluptas, quæ ex vero bono, quatenus agnoscitur, percipitur, constans est; quæ vero percipitur ex apparente, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mutabilis. Quicquid enim bonum verum est, id nos statumque nostrum revera perficit (§. 557). Quodsi ergo ut tale agnoscatur, veram quandam perfectionem intuemur, adeoque voluptas, quæ ex eo oritur, (§. 511), vera est (§. 514), consequenter constans est (§. 515).

Quodsi bonum fuerit apparens, nos tantummodo statumque nostrum perficere videtur (§. 557). Quare si quis idem cognoscit, is tantummodo apparentis cujusdam perfectionis sibi conscius est, consequenter voluptas, qua tunc perfunditur animus ejus (§. 511), apparens est (§. 514), consequenter mutabilis (§. 563).

Quodsi verum bonum visum fuerit apparens, ut idem scilicet pro bono habueris ex eadem ratione, ob quam apparens tale videtur; in præsente casu, ubi omnia a judicio nostro pendent, apparenti æquipollet. Quamobrem voluptas ex eo percepta mutabilis esse debet *vi num. 2*.

Quandonam evanescat, quandonam in tædium abeat, ex propositione præcedente intelligitur. Sanitas cum verum bonum sit, voluptas, quæ inde percipitur, constans est. Quotiescunque enim incommoda morborum in aliis perspiciens iisdem opposita commoda sanitatis, quibus frueris, tibi repræsentas; voluptatem ex sanitate percipis. Nunquam autem verendum est fore ut tædio afficiatur animus, propterea quod te sanum intueris. Quodsi qui sunt, qui ex sanitate voluptatem

tem nullam percipiunt, id quidem inde eſt, quod ſanitatis commoda ignorent, neque adeo eandem tanquam perfectionem ſibi repræſentent. Cibus, qui bene ſapit, ſed ſanitati corporis nocet, bonum apparens eſt. Enimvero quæ ex ejus eſu percipitur, voluptas in tædium degenerat, ubi experimur ſanitatis corporis noxium.

§. 565.

Quicquid nos ſtatumque noſtrum ſive internum, ſive externum imperfectiores reddit, malum eſt. *Malum quid ſit.*

Ignorantia intellectum noſtrum imperfectiorem reddit, omnemque mentem, quemadmodum ſuo loco ex notione imperfectionis (§. 504 *Ontol.*), clarius demonſtraturi ſumus. Ignorantia igitur mala eſt. Dolor ſtatum mentis imperfectiorem reddit, adeoque malus eſt. Morbus corpus noſtrum imperfectius reddit, aut, ſi mavis, ſtatum ejus intrinſecum, atque ideo malus eſt. Cibus ſanitati noxius corporis ſtatum imperfectiorem reddit, atque adeo & ipſe malus eſt. Inimicitia ſtatum noſtrum externum imperfectionem reddit, & propterea mala eſt.

§. 566.

Quod nos ſtatumque noſtrum internum imperfectiores reddit, *Malum internum* eſt; quod vero ſtatum externum imperfectiorem reddit, *Malum externum* eſt. *Mali interni & externi differentia.*

Ita ignorantia eſt malum internum, quia mentem ejusque ſtatum imperfectiorem reddit: eſt enim ſtatus mentis ſtatus internus. Idem judicium de dolore, quatenus ejus nobis conſcii ſumus, adeoque ejusdem perceptio & apperceptio ad ſtatum mentis ſpectat. Morbus eſt malum internum, quia corporis ſtatum imperfectiorem reddit. Inimicitia eſt malum externum, quod ſtatum noſtrum externum imperfectiorem reddat.

§. 567.

Mala animi ſunt, quæ ad animam ſpectant. *Mala corporis* ſunt, quæ ad corpus pertinent. *Mala* denique *fortunæ* ſunt, quæ ſtatum noſtrum externum concernunt. *Mala animi, corporis ac fortunæ.*

Ignorantia eſt malum animi; morbus malum corporis; inimicitia malum fortunæ, præſertim ſi culpa caret, ubi denominationi ineſt veritas.

§. 569.

§. 568.

Mali veri & apparentis differentia.

Malum verum est, quod revera nos statumque nostrum imperfectiores reddit. *Malum apparens* est, quod nos statumque nostrum tantummodo imperfectiores reddere videtur.

Ita malum verum est, ignorantia, ea enim mens humana revera imperfectior redditur, quam foret si eadem destitueretur. Immo & imperfectior est status mentis ob ignorantiam, qua laborat: id quod satis superque experimur, ubi ob ignorantiam vel consilii inopes nescimus, quid sit agendum, etsi in agendi necessitate simus constituti, vel per errorem inde enatum in damna incidimus. Similiter malum verum est morbus, qui non modo impedimento est, quo minus muniis nostris obeundis vacemus; sed & ipsi vitæ insidiatur corpus integrum destructurus. Enimvero medicamentum ingrati saporis malum apparens est, propterea quod tantummodo statum nostrum imperfectiorem reddere videtur, quatenus ejus sapor nobis molestus est. Quoniam enim sanitati corporis restituendæ inservit, bonum utique est & inter bona externa refertur, qatenus status noster externus perfectior est, quo istiusmodi medicamenti compotes fieri possumus.

§. 569.

Tædium ex malo cognito perceptum.

Si malum cognoscimus, tædium ex eo percipimus. Si enim malum agnoscimus, non modo ejus ideam in nobis excitamus, verum etiam tale esse nobis conscii sumus atque adeo intuitiva mali cognitione instructi sumus (§. 286). Quare cum malum ex eo agnoscatur, quod nos statumque nostrum imperfectiores reddat (§. 566); cognitionem intuitivam imperfectionis cujusdam habemus nostræ, consequenter tædio afficimur (§. 528).

Idem etiam confirmatur a posteriori. Quando v.gr. incommoda ignorantiæ actu percipimus, sive quod consilii inopes non videamus, quid decernendum sit, ubi in necessitate decernendi sumus constituti; sive quod nobis repræsentemus damna, in quæ vel nosmetipsi, vel alii ob ignorantiam incidimus; ignorantiam nobis tanquam malum repræsentamus (§. 566).

(§. 566). Ecquis vero eſt, qui non percipiat tædia in hoc ſtatu ab ignorantia ſuboriri ſolita? Similiter qui ægroto præſens incommoda morbi perſpexit, quibus affligitur, atque eadem ad ſtatum ſuum referens ſibi repræſentat damna, quibus obnoxius foret, ſi morbo iſtiusmodi laboraret; is morbum ſibi repræſentat tanquam malum. Dum vero ea, quæ ſibi repræſentat, intuetur, tædium ex morbo percipit. Atque adeo denuo patet, quod tædium percipiat ex malo quod idem agnoſcat, ſeu intuitive cognoſcat.

Non neceſſe eſt ut cognitio noſtra vera ſit; ſed valet propoſiti, etiam in eo caſu ubi erronea, ita ut nobis videatur malum, quod non eſt, quemadmodum in propoſitione ſequente oſtenditur.

§. 570.

Tædium ex malo apparente perceptum.

Si malum agnoſcere nobis videmur, tædium ex eo percipitur. Si enim malum agnoſcere nobis videmur, non modo rem tanquam malam nobis repræſentamus, verum etiam hujus de eadem judicii conſcii nobis ſumus, atque adeo cognitione mali, utut apparentis, intuitiva inſtructi ſumus (*§.* 286). Quamobrem cum malum ex eo appareat, quod nos ſtatumque noſtrum tantummodo imperfectiores reddere videtur (*§.* 569); cognitionem intuitivam imperfectionis cujusdam noſtræ apparentis habemus, conſequenter tædio afficimur (*§.* 518).

Idem etiam confirmatur a poſteriori. Quando quis videt ab hominibus in dignitate quidem conſtitutis, ſed iis tamen improbis famam ſuam calumniis proſcindi, quod ſcientia ceteris præſtat; ſcientiam tanquam illius opprobrii, quo afficitur, cauſam ſibi repræſentans, eadem ſtatum ſuum imperfectiorem reddi exiſtimat. Tædium vero tum percipit ex eo, quod ſcientia animum imbuerit, immo ſæpius impatiens ſcientiæ indignatur. Quodſi tamen ad ſe redit animus, ex ſcientia voluptatem percipit, ex calumniis tædium: ſed tum

agnoſcit, ſcientia mentem effici perfectiorem, calumniandi habitum autem deformare mentem calumniatorum.

Nimirum quando malum agnoſcimus, vel agnoſcere nobis videmur, judicare debemus, quod objectum, cujus ideam jam intuemur, ſit malum. Non autem judicamus, quod ſit malum, niſi quatenus intuemur imperfectionem, quam nobis confert. Solis vocabulis, quæ non ſatis intellecta memoriæ mandavimus, nihil efficitur. Monuimus idem jam ſuperius (*not.* §. 558), in caſu ſimili: ob inſignem tamen, quam præſtat, utilitatem, monitum hoc denuo inculcandum erat.

§. 571.

Tædii mutabilitas. *Tædium, quod ex vero malo, quatenus agnoſcitur, percipitur, conſtans eſt: quod vero percipitur ex apparente, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mutabile.* Quodſi enim malum fuerit verum, ſtatum noſtrum revera imperfectiorem reddit (§. 569). Quare cum idem a nobis agnoſcatur *per hypoth.* quod id ſtatum noſtrum imperfectiorem reddat certi ſumus (§. 564. *Log.*) Quoniam itaque ſenſus certitudinis adhæret judicio noſtro, quoties idem recurrit (§. 117), cur idem mutetur ratio nulla ſubeſt, adeoque mutari nequit (§. 56. *Ontol.*). Quare cum ſemper judicemus, malum eſſe, quod tale agnoſcimus; quoties de eo cogitamus, imperfectionis cujusdam noſtræ nobis conſcii ſumus, adeoque tædium ſemper oritur (§. 518), conſequenter conſtans eſt.

Enimvero ſi malum tantummodo fuerit apparens, nos ſtatumque noſtrum tantummodo imperfectiorem reddere videtur, revera autem non reddit (§. 569). Quoniam itaque judicium falſum pro vero habet (§. 505. 506. *Log.*), adeoque errat (§. 623. *Log.*); fieri poteſt ut errorem ſuum agnoſcat, conſequenter ut malum non amplius judicet, quod judicaverat, (§. 623. 506. *Log.*). Quoniam itaque de eo, quod malum judicaverat, cogitans nullius amplius imperfectionis ſibi conſci-

us

us eſt (§. 566); nullum quoque tædium inde amplius oriri poteſt (§. 518).

Ponamus jam porro malum quidem revera eſſe, quod pro tali habetur, ſed ex ratione, quæ fallit, pro tali haberi: evidens eſt reſpectu cognoſcentis idem malo apparenti æquipollere. Quare cùm res tota redeat ad judicium cognoſcentis, quoties cum tædio nobis negotium eſt (§. 518); quæ de mutabilitate tædii ex malo apparente orti demonſtrata ſunt, adhuc ſubſiſtunt. Quamobrem tædium quoque, quod ex malo vero percipitur, quatenus pro apparente habetur, mutabile.

§. 572.

Mali criterium fallax. Quoniam tædium non modo percipitur, ex eo, quod malum agnoſcamus (§. 570), verum etiam ex eo, quod idem agnoſcere nobis videamur (§. 571); *malum quid judicari nequit ex eo, quod tædium inde percipiamus.*

Ita ſcientia mala non eſt, etſi qui ob eam calumniis proſcinditur atque opprobriis afficitur ab idiotis invidis eam malam judicet, quamdiu in agnoſcendo malo acumen ſuum deſiderari patitur in notionibus confuſis non ſeparans a notione ſcientiæ, quæ ad eam minime pertinent. Habet autem hæc propoſitio ampliſſimum in moralibus uſum, quemadmodum ſuo loco abunde conſtabit, ubi praxin moralem tradituri ſumus.

§. 573.

Notio erronea mali. *Notio mali, quæ vulgo eſt, erronea eſt.* Vulgus enim malum quid judicat ex eo, quod tædium inde percipiamus. Enimvero malum quid ex eo judicari nequit, quod tædium inde percipiamus (§. 572). Notio igitur mali, quæ vulgo eſt, falſa (§. 506. *Log.*), adeoque erronea eſt (§. 623. *Log.*).

Notio deceptrix mali omnis pravitatis fomes: quamobrem plurimum intereſt, ut eam rectificemus, ne bonum pro malo reputemus. Ipſa autem experientia abunde confirmat, quantum fallantur homines juxta iſtam notionem mala dijudicantes. Erroneæ huic

notioni tribuendum, quod homines a virtute abhorreant & lege naturali nescio quod onus sibi imponi existiment, quod talia eadem præcipiantur, quæ ipsorum judicio vitam tædiis plenam efficiunt. Sed de iis plura dicenda erunt suo loco in Moralibus. Quæ enim de facultate appetendi traduntur, ea sunt genuina ac proxima totius philosophiæ moralis principia, quemadmodum suo loco luculenter constabit.

§. 574.

Quid per se sequatur ex altero.

Ex A per se sequitur B, si in A ratio sufficiens continetur, cur inde sequatur B.

Ita ex vulnere cordi inflicto per se sequitur mors, quoniam per id intelligitur, cur inde mors sequatur, consequenter ratio sufficiens in eodem continetur, cur inde sequatur (§. 56. *Ontol.*). Atque ideo vulnus cordi inflictum dicitur per se lethale. Ita in eo, quod triangulum tria habet latera, continetur ratio sufficiens, cur etiam tres, non plures, nec pauciores habere debeat angulos. Ergo ex eo, quod triangulum tria latera habet, per se sequitur, quod etiam tres angulos habere debeat.

§. 575.

Per accidens quid sequatur.

Ex A per accidens sequitur B, si in A non continetur ratio sufficiens, cur inde sequatur B, sed potius in alio, quod eidem aliunde supetaccedit, non tamen necessario.

Ita ex vulnere manui inflicto per se non sequitur mors; sequi tamen potest per accidens, quatenus e. gr. propter absentiam chirurgi nimia sanguinis copia ex vena dissecta profluit, vel culpa chirurgi aut ægroti sphucelus supervenit. Unde in hoc casu vulnus dicitur lethale per accidens.

§. 576.

Ex malo apparente quomodo tædium sequatur.

Ex malo apparente non per se, sed tantummodo per accidens sequitur tædium. Si enim malum tantummodo apparens fuerit, non verum; nos statumque nostrum imperfectiores minime reddit (§. 560), adeoque fieri nequit ut, dum idem intueris, veræ cujusdam imperfectionis tibi conscius sis. Quam-

obrem

obrem cum tædium ex idea rei ideo ſequatur, quia eidem idea imperfectionis cujusdam adhæret (§. 518); in idea mali apparentis ratio ſufficiens non continetur, cur inde tædium ſequatur (§. 56. *Ontol.*), conſequenter tædium inde per ſe ſequi nequit (§. 574).

Quoniam tamen malum apparens nos ſtatumque noſtrum tantummodo imperfectiores reddere videtur (§. 568), ideæ rei quidpiam ſuperaccedere debet, ob quod vel nos imperfectiores, vel ſtatum noſtrum imperfectiorem reddere videtur. Quamobrem cum propterea nobis imperfectionis cujusdam conſcii ſimus, in quo totum tædium noſtrum conſiſtit (§. 518); ratio cur ex malo apparente ſequatur tædium, non in ipſo, ſed in alio potius continetur, quod eidem aliunde ſuperaccedit, conſequenter ex malo apparente tantummodo per accidens ſequitur tædium (575).

Idem confirmatur a poſteriori. Medicamentum ſaporis ingrati malum apparens eſt. Qui vero ex eodem tædium percipiunt, non ſibi repræſentant virtutem ejusdem, quam in morbo fugando ac ſanitate amiſſa reſtituenda exerit; ſed neſcio quæ damna cogitant, quæ ſapore ingrato corpori infert. Non igitur in ipſa medicamenti idea continetur ratio ſufficiens tædii (§. 56. *Ontol.*); ſed in iis potius, quæ per errorem eidem attribuuntur, in diverſis ſubjectis diverſa, adeoque hic diſtincte non recenſenda. Tædium itaque ex medicamento ſaporis ingrati nonniſi per accidens ſequitur (§. 574). Hinc videas alios, quibus ſapor medicamenti non minus moleſtus, absque ullo tædio eodem uti, immo non ſine voluptate, ubi ſibi virtutem ejusdem idea confuſa repræſentant (§. 536).

Ut igitur a malo apparente nobis caveamus, acute diſtinguere debemus quidnam rei ſuperaccedat, unde tædium emanat.

§. 577.

An tædium per ſe ex bono vero unquam ſequatur.

Ex bono vero per ſe nunquam ſequi poteſt tædium. Etenim bonum verum aut agnoſcitur, aut non agnoſcitur. Ponamus

namus bonum verum agnosci: voluptatem igitur ex eo percipimus (§. 558), eamque veram (§. 559) atque constantem (§ 564). Quamobrem fieri nequit ut tædium inde unquam sequatur, cum alias constans minime esset, sed mutabilis (§. 290. *Ontol.*), consequenter per se tædium inde sequi impossibile (§. 573. *Psych.* & § 118. *Ontol.*).

Idem etiam hoc modo ostenditur. Bonum verum nos statumque nostrum revera perficit (§. 557), adeoque si idem cognoscimus, perfectionis cujusdam nostriæ semper nobis conscii sumus, consequenter ratio sufficiens voluptatis ponitur, non tædii (§. 511. 518. *Psych.* & §. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque in notione boni nulla continetur ratio sufficiens tædii, nec ex eo per se tædium sequi potest, ubi agnoscitur (§. 574).

Ponamus jam porro bonum verum non agnosci. Aut igitur in dubio relinquitur, utrum bonum sit, an malum; aut pro malo habetur. Quodsi in dubio relinquitur, utrum quid bonum sit, an malum; nec perfectionis cujusdam tuæ, nec imperfectionis tibi conscius es (§. 554. 566). Quare cum voluptas tota in eo consistat, ut perfectionis cujusdam tibi conscius fueris (§. 511); tædium vero totum consistat in eo, ut imperfectionis cujusdam tibi sis conscius (§. 518); per notiones boni atque mali non intelligitur, quomodo inde tædium sequi possit; consequenter ratio sufficiens tædii in notione boni veri non agniti non continetur (§. 56. *Ontol.*) adeoque nec ex bono vero non agnito, sed in dubio relicto tædium per se sequi potest (§. 573). Quodsi denique bonum verum perperam pro malo habetur, malum nonnisi apparens est (§. 568). Quare cum ex malo apparente per se non sequatur tædium (§. 576); ex bono vero nec in hoc casu tædium per se sequi potest.

Quoniam itaque ex bono vero tædium per se sequi nequit, sive agnoscatur, sive in dubio relinquatur, sive denique pro

malo habeatur *per demonstrata;* ex bono vero per se tædium nunquam sequi potest.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Scientia & virtus moralis quæcunque bonum verum est, quemadmodum nemine, qui sanæ mentis est, refragente sumere licet, suo loco demonstrandum. Quoties qui scientia imbutum habet animum, vel virtute instructus est, scientiam atque virtutem intuetur, prouti est, semper inde voluptatem percipit. Quodsi contingat homines invidos atque malitiosos vexas creare eidem detestandas, ut inde tædio afficiatur animus & impatiens detestetur scientiam atque virtutem, non tamen hic tædium percipitur ex scientia & virtute, sed revera ex invidia & malitia aliorum, qua deformatur ipsorum animus, ac inde manantibus vexis, quibus ipsemet perturbatur. Non igitur ex scientia & virtute morali quacunque per se sequitur tædium, etsi per accidens fieri possit, ut alii inde desumant ansam tædia nobis creandi. Hæc adeo clara sunt, ut animum ad scientiam atque virtutem moralem, qua aliorum nobis odia conflavimus, advertentes inter mille tædia, quæ nobis creantur, voluptatem inde percipiamus, atque ita tædia vincamus. Provocare hic poteramus ad exempla domestica, nisi satis manifestum esset, nos propria experientia hac in re non esse destitutos.

Maximi momenti est præsens propositio in Moralibus, cum in ea contineatur fundamentum constantiæ virtutis inconcussum, quemadmodum suo loco evidenter demonstraturi sumus.

§. 578.

Quodsi ergo contingat, ex eo, quod bonum verum est, sequi tædium, cum tædium omne aut per se, aut per accidens inde sequi debeat (§. 574. 575), per se autem sequi non possit (§. 577); *idem nonnisi per accidens inde sequi potest.* *Quomodo tædium ex bono vero sequatur.*

Testatur idem exemplum, ad quod in confirmanda propositione præcedente modo provocavimus. Etenim ex scientia & virtute nun-

nunquam tibi tædia procreata fuissent, nisi invidia ac odia aliorum supervenissent. Ex scientia igitur & virtute non procreantur tædia nisi per accidens (§. 575).

CAPUT II.

De appetitu sensitivo & aversatione sensitiva.

§. 579.

Definitio appetitus in genere.

Appetitus in genere est inclinatio animæ ad objectum pro ratione boni in eadem percepti.

E. gr. Ponamus Titium ex Sempronio Medico audire, quod cibus aliquis ad sanitatem conservandam conducat. Quodsi cognoscat, quanta corporis perfectio sit sanitas, judicabit cibum esse bonum tribuens eidem bonitatis gradum pro magnitudine perfectionis, quam in sanitate collocat (§. 554). Enimvero dum ita judicat, se ad cibum istum propendere animadvertet, eumque adeo appetet. Atque ita realitas definitionis a posteriori patet, quam quilibet in seipso experitur.

§. 580.

Appetitus sensitivi definitio.

Appetitus sensitivus dicitur, qui oritur ex idea boni confusa. Unde independenter ab appetitu in genere definiri potest, quod sit inclinatio animæ ad objectum pro ratione boni sive veri, sive apparentis in eodem confuse percepti.

E. gr. Ponamus Titium gustu percipere saporem vini gratum ac in perceptione confusa acquiescentem judicare, quod sit bonum. Cieri hinc sentiet appetitum, qui is est, quem sensitivum dicimus. Quoniam appetitus noster utplurimum sensitivus est, exempla ejus obvia sunt, ut adeo singulis momentis non desint, modo attentionem afferas sufficientem in iis casibus, in quibus ex consuetudine quid appetere solemus.

§. 581.

§. 581.

Aversatio in genere est reclinatio animæ ab objecto, pro ratione mali in eodem percepti, seu quod nobis in eodem percipere videmur. *Aversationis definitio.*

E. gr. Si Titius ex Sempronio Medico audit, cibum aliquem sanitati damnum inferre, referens exempla eorum, qui eodem usi in morbos graves atque periculosos inciderunt; cibum istum aversatur, immo ori jam ingestum evomit. Hic igitur aversatur cibum, quod eum sibi tanquam malum repræsentet, alias eundem propter saporem; admodum gratum comesturus. Dum vero cibum aversatur, anima quasi reclinatur ab eodem, quatenus cupit eum procul a se abesse: id quod capitis reclinatione & motu manuum, qualis esset solet quidpiam a se remoturi, significamus, ubi quis eundem nobis offert. Quemadmodum autem in definitione appetitus notione clara inclinationis contenti fuimus, etsi confusa; ita similiter hic in notione clara quidem, sed confusa reclinationis acquiescimus. Etenim quid sibi velit tam inclinatio, quam reclinatio animæ, unusquisque in se quovis momento experiri potest, cum continui sint appetitus atque aversationes, ita ut vix assignari possit aliquod momentum, quo non aliquid appetamus, vel aversemur. In Psychologia autem rationali demonstraturi sumus, in quonam ista inclinatio & reclinatio consistat. Absit autem, ut quis sibi persuadeat nos voce uti in significatu metaphorico, nec proprium quendam eidem hic tribuere! Etsi enim vocabula a rebus corporeis eorumque situ petantur; id tamen minime obstat, quo minus in doctrina de anima proprius quidam significatus ipsis tribuatur (§. 148. *Log.*).

§. 582.

Aversatio sensitiva est, quæ oritur ex idea mali confusa. Quamobrem independenter ab aversatione in genere definiri potest per reclinationem ab objecto pro ratione mali in eodem confuse percepti, seu quod in eo nobis confuse percipere videmur. *Aversationis sensitivæ definitio.*

E. gr. Ingentem quis percepit dolorem, instrumento chirurgico vulneri intruso, vel alio modo ad idem applicato. Quodsi ergo alio tempore chirurgus idem instrumentum ad vulnus applicare voluerit; imaginatio ideam doloris revocat (§. 117), ut socia præsenti

perceptioni jungatur. Quamobrem ab instrumento isto abhorret vulneratus, & ejus ad vulnus suum applicationem aversatur. Vocatur autem hæc aversatio sensitiva, quia a sensu tandem ortum trahit: id quod etiam de appetitu sensitivo tenendum.

§. 583.

Scholasticorum phraseologia explicata.

Scholastici appetitum sensitivum appellare etiam solent *Appetitum* simpliciter. Dividunt autem appetitum ita acceptum, seu sensitivum, in concupiscibilem & irascibilem. *Appetitus concupiscibilis* appellatur qui nobis appetitus sensitivus dicitur (§. 579). *Appetitus* autem *irascibilis* vocatur facultas ista, quam nos aversationis sensitivæ nomine insignivimus. Ita enim *Franciscus de Oviedo*, Societatis Jesu, in Cursu philosophico Tom. 2. Tract. de Anima Controv. 4. punct. 3. §. 2 f. 53. a. Appetitus, inquit, sensitivus dividitur in partem concupiscibilem & irascibilem, quæ divisio non est potentiarum differentium, sed actuum diversorum ab eadem potentia provenientium: quatenus enim appetitus in bonum inclinatur, *concupiscibilis* dicitur, & quatenus malum fugit, *irascibilis* appellatur. Quodsi quis terminis Scholasticorum uti voluerit; is ad eosdem facile accommodabit notiones nostras sequentem in modum. *Appetitus* in genere est facultas mentis qua in bonum quomodocunque perceptum inclinamur, a malo autem reclinamur. *Appetitus sensitivus* est, qui ad bonum vel malum confuse perceptum refertur. *Appetitus concupiscibilis* est inclinatio animæ in bonum confuse perceptum. *Appetitus irascibilis* est reclinatio a malo confuse percepto.

Non omnes appetitum concupiscibilem ab irascibili eodem modo distingvunt. *Thomistæ* enim appetitum concupiscibilem ferri dicunt in bonum; irascibilem in bonum arduum: contra quos disputat *Joannes Poncius* in Cursu philosophiæ ad mentem *Scoti* in Tract. de anima disp. 4. quæst. 2. concl. 3 f. 791, appetitus partem concupiscibilem describens, per illam, qua fertur in bonum, sive arduum, sive non, illud persequendo, quibuscunque actibus illud persequitur, exceptis actibus, quibus vindicative persequitur impedimenta ipsius; irascibilem vero per illam, qua persequitur impedimenta ipsius vindicative, & hanc sententiam menti *Scoti* consen-

ta-

taneam probat. Enimvero si terminis istis uti volueris, convenientius est, ut appetitutum concupiscibilem ad appetitum boni cujuscunque, irascibilem vero ad fugam mali referas, cum boni, in quod anima fertur, appetitum a fuga mali, quod aversatur, distingui necesse sit. Inanes vero sunt lites Scholasticorum de terminis, quos pro arbitrio definitionibus nominalibus explicare licet, utut convenientius sit eas ita explicari; ut in praxi, cujus gratia distingvuntur, commodum habeant usum.

§. 584.

Appetitus sensitivus cum aversatione sensitiva dicitur *Facultatis appetitivæ pars inferior.* Appetitus enim perinde ac Aversatio hic sumitur non pro actu, sed pro actus possibilitate seu potentia, quæ facultatis nomine venit (§. 29). *Facultatis appetitivæ pars inferior.*

Denominatio hæc fit ad imitationem alterius, qua facultatem cognoscendi in partem inferiorem ac superiorem dividimus: respondet autem pars facultatis appetitivæ inferior parti cognoscitivæ facultatis inferiori, a qua pendet.

§. 585.

Si nec appetimus, nec aversamur objectum cognitum, *indifferentes* esse dicimur, & status animæ, quo est ad objectum, quod sibi repræsentat, indifferens, *status indifferentiæ* dicitur. *Statum indifferentiæ dari* experientia confirmatur. *Status indifferentiæ.*

E. gr. Si quis videt ad ripam fluminis multos lapillos, eosque contemplatur; eos tamen nec appetit, nec aversatur. Immo si quos manu apprehendit, ut eos accuratius contemplari possit; ipsos tamen denuo abjicit, ut adeo solius contemplationis gratia eos appeteat, fine autem hoc potitus ipsos suos esse nolit, ad statum indifferentiæ a contemplatione rediens.

§. 586.

Repræsentatio boni est ratio sufficiens appetitus; repræsentatio mali ratio sufficiens aversationis. Quoniam enim nihil est sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§.70. *Ontol.*); ratio quoque sufficiens adesse debet, cur aliquid potius appetamus, quam non appetamus; cur potius aversemur, quam non aversemur. Jam vero experientia con- *Appetitus & aversationis ratio sufficiens.*

 stat,

ſtat, quando aliquid appetimus nos idem nobis repræſentare tanquam bonum; quando aliquid averſamur, nos idem repræſentare nobis tanquam malum; quando autem quid nec appetimus, nec averſamur, nos ignorare, utrum nobis bonum ſit, an malum, vel judicare, quod neutrum ſit. Quamobrem cum ex bono voluptatem percipiamus, quando idem cognoſcimus (§. 558), ex malo contra percipiamus tædium, quando idem cognoſcimus (§. 569); ex eo, quod quid bonum judicamus, intelligi poteſt, cur idem potius appetamus, quam averſemur, & ex eo, quod quid malum judicamus, intelligi poteſt, cur idem potius averſemur, quam appetamus, aut non averſemur. Erit igitur repræſentatio boni appetitus; repræſentatio mali averſationis ratio ſufficiens (§. 56. *Ontol.*).

Utilitatis maximæ eſt cognoſcere, quænam ſit tam appetitus, quam averſationis ratio ſufficiens. Ita enim non minus hanc, quam iſtam in poteſtatem noſtram redigimus, quemadmodum ex Moralibus conſtabit.

§. 587.

Status indifferentiæ quando obtineat. *Si quid nobis nec tanquam bonum, nec tanquam malum repræſentamus; in ſtatu indifferentiæ ſumus.* Etenim ſi quid nobis non repræſentamus tanquam bonum, non adeſt ratio ſufficiens appetitus (§. 586). Quamobrem cum ſine ratione ſufficiente nil quicquam eſſe poſſit (§. 70. *Ontol.*); nec quid appetere poſſumus, ſi idem nobis non repræſentamus tanquam bonum. Quare cum eodem modo oſtendatur, nos non appetere poſſe illud, quod nobis non repræſentamus tanquam malum, evidens eſt, ſi quid nobis nec tanquam bonum, nec tanquam malum repræſentamus, nos idem nec appetere, nec averſari, conſequenter in ſtatu indifferentiæ eſſe (§. 585).

Idem confirmatur a poſteriori. Pertinet huc exemplum, quod ad illuſtrandum ſtatum indifferentiæ in medium attulimus (*not.* §. *cit.*), & addi posſunt centena alia, cum non alia

re

re opus sit, quam ut attentionem nostram dirigamus in objecta, quæ ad nos statumque nostrum relata nec bona, nec mala deprehenduntur. Ac utile est attendere ad objecta, ad quæ nos indifferentes habemus; ut defectum perceptionis boni atque mali advertamus, sicque veritas propositionis præsentis continuo magis magisque clarior nobis evadat.

Quodsi objicias repræsentationem boni non esse unicam rationem sufficientem appetitus, nec aversationis rationem sufficientem unicam esse repræsentationem mali; necesse est, ut aliæ præterea rationes sufficientes tam appetitus, quam aversationis nominentur. Quodsi quis suspicionem ex ignorantia enatam attendi velit; is perpendat objecta non movere appetitum, nisi quatenus ad nos referuntur: ea enim, quæ nos nullo modo tangunt, non curamus. Enimvero si ad nos referuntur, vel nos statumque nostrum perficiunt, vel nos statumque nostrum imperfectiores reddunt, vel denique nihil ad hunc scopum conferunt. Quamobrem appetitus præter repræsentationem boni (§. 554), aversatio præter repræsentationem mali (§. 565) rationem aliam habere nequit: utraque deficiente, deficit cum appetitus, tum aversatio, atque adeo status indifferentiæ est, quemadmodum fert præsens propositio. Quodsi quis perpendit, cur indifferens sese habeat ad hoc vel istud objectum, quod ipsi offertur, hinc porro facile perspiciet, quod nonnisi per boni aut mali repræsentationem ex statu indifferentiæ in alium transferri possit.

§. 588.

Quoniam fieri nequit, ut judicemus, quomodo objectum aliquod ad nos statumque nostrum sese habeat, consequenter utrum bonum, an malum sit (§. 554. 565), quamdiu ignotum nobis est (§. 1218. *Log.*); *ignotum nec appetimus, nec aversamur; sed indifferentes nos ad idem habemus* (§. 586. 584). *Ignoti cur nullo cupido.*

Idem animadverterunt veteres, ideo inculcantes pervulgatum istud: *Ignoti nulla cupido.*

§. 589.

Quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam bonam; eam appetimus. Etenim quamprimum rem quan- *Quomodo appetitus nascatur.*

 dam

dam nobis repræsentamus tanquam bonam, ratio sufficiens appetitus ponitur (§. 586), consequenter etiam ipse appetitus (§. 118. *Ontol.*), adeoque rem istam appetimus.

Idem unusquisque in semetipso experitur, modo distinguendis iis, quorum sibimet ipse in seipso conscius est, satis fuerit acutus.

Probe autem tenendum, in præsente propositione, quemadmodum in ceteris omnibus, supponi, nihil adesse, quod in determinationem prædicati influere possit præter ea, quæ in notione subjecti deprehenduntur, consequenter in casu præsente nos nobis objectum repræsentare tanquam bonum, nihilque a nobis cogitari quod judicium nostrum nobis suspectum reddere possit, tantum abest ut contrariam in partem rationes fortiores nobis occurrant. Hæc trutinari debet, qui veritatem propositionis per experimenta in se ipso sumta comprobare voluerit.

§. 590.

Quomodo aversatio determinetur. *Quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam malam: eam aversamur.* Etenim quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam malam, ratio sufficiens aversationis ponitur (§. 586), consequenter etiam aversatio (§. 118. *Ontol.*) adeoque rem istam aversamur.

Eadem hic repetenda sunt, quæ ad propositionem præcedentem annotata sunt.

§. 591.

Objecta appetitus sensitivi. *Si qua ex re voluptatem percipimus, in eam fertur appetitus, seu eam appetimus, quamdiu in notione boni confusa acquiescimus.* Si qua enim ex re voluptatem percipimus, eam nobis repræsentamus tanquam bonam, quamdiu sensuum judicio stamus (§. 561), adeoque in notione boni confusa acquiescimus (§. 536). Sed quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589) & ex idea boni confusa nascitur appetitus sensitivus (§. 579). Ergo si ex re quadam voluptatem percipimus, eam appetimus, quamdiu in idea rei confusa acquiescimus.

Idem

Idem confirmatur a posteriori. Ex cibo, qui bene sapit, voluptatem percipimus: sed quamprimum eum videntes saporis grati recordamur, eum appetimus. Similiter si ex odore grato floris voluptatem percipimus; eundem videntes & odoris, quem spargit, memores eundem appetimus. Infantes dulcedine capiuntur. Appetunt itaque quæ dulcia sunt.

Quoniam plerique homines nonnisi confusam boni ideam habent, atque adeo in eadem acquiescere tenentur; immo in universum omnes secundum notionem, quam habent, confusam judicare solent, præsertim quando objectum sensui, vel imaginetioni primum objicitur, exempla, quibus propositio præsens confirmatur, adeo obvia sunt, ut nemini desit occasio in semetipso capiendi experimentum, quamprimum lubido animum incesserit.

§. 592.

Objectum aversationis. *Si qua ex re tædium percipimus, eam aversamur, quamdiu in notione mali confusa acquiescimus.* Si qua enim ex re tædium percipimus, eam nobis repræsentamus tanquam malum, quamdiu sensuum judicio stamus (§ 573), adeoque in notione mali confusa acquiescimus (§. 536). Sed quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam malam, eam aversamur (§. 590), & ex idea mali confusa nascitur aversatio sensitiva (§. 581). Ergo si ex re quadam tædium percipimus, eam aversamur, quamdiu in notione mali confusa acquiescimus.

Idem confirmatur a posteriori. Tirones initio ex diligentia tædium percipiunt, in cujus rationes jam non inquirimus. Sed eos diligentiam ac assiduitatem aversari palam est, unde nisi adsit alius stimulus negligentes fiunt. Patet igitur quod diligentiam aversentur non modo ideo, quod ex eadem tædium percipiunt, verum etiam quod aversatio tamdiu durat, quamdiu juxta hanc notionem mali de diligentia judicamus, nec nobis succurrunt rationes aliæ, quæ nos judicium mutare cogunt, vel attentionem ab eodem avertunt.

§. 593.

§. 593.

Notio boni confusa qualis.

Si nobis rem tanquam bonam confuse repræsentamus, ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul perceptæ. Dum enim rem percipimus, vi imaginationis reproducenda quoque est idea voluptatis antea perceptæ sive ex re ista, sive una cum ista (§. 104), modo diu, vel sæpius simul percepta fuerit (§. 107), ac vi memoriæ eandem recognoscimus (§. 275), adeoque nobis conscii sumus, quod eam antea ex re ista, vel cum eadem perceperimus (§. 173). Enimvero voluptates diversæ tempore diverso ex re ista vel cum eadem perceptæ fuerunt *per hypoth.* & quoniam ad rem totam attentionem dirigis, *itidem per hypoth,* nulla hic adest ratio, cur una potius, quam altera memoriam subire debeat, adeoque omnes simul eandem subire debent. Quamobrem cum plures simul reproductæ a se invicem non distingvantur; ideam quandam confusam constituunt (§. 39). Jam qui sensuum judicio stant, adeoque in notione boni confusa acquiescunt (§. 55), bonum quid ex eo judicant, quod voluptatem inde percipiant (§. 561). Idea igitur ista confusa, quam voluptates cum re data, vel ex eadem diu perceptæ ingrediuntur, est illa ipsa idea, qua rem istam nobis repræsentamus tanquam bonam, consequenter quando nobis rem tanquam bonam confuse repræsentamus; ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul perceptæ.

Idem patet a posteriori, si ideas confusas evolvere noveris, ut distincte appareat, quid in iis contineatur. Ponamus Titium contemplari vinum in poculo vitreo contentum, memoriam ejus subibit voluptas diversis temporibus partim ex sapore vini, partim ex conversatione cum conviviis, aut alia quacunque de causa inter pocula percepta. Quamobrem ubi ratio reddenda, cur bonus judicetur vini haustus; nunc hanc, nunc aliam rationem reddi animadvertes, prouti attentio-

tionem suam in particularem quandam preceptionem præsentem dirigit (§. 109); immo rationes complures cumulari deprehendes, subinde parum quadrantes, prouti successive in aliam aliamque perceptionem præsentem attentionem dirigit, (§. *cit.*). Quamobrem si quis veritatem propositionis præsentis experimento in se sumto confirmare voluerit; is in evolvendis ideis boni confusis assiduus esse debet, attentionem suam successive dirigendo in singula, quæ in perceptione præsente continentur. Ita enim sua veluti sponte sese offerent, quæ vi imaginationis veluti præsentia sistuntur, modo non fueris impatiens in reflectendo super re præsente ac attendendo ad phantasmata vi imaginationis producta. Hæc autem patientia multo demum exercitio & præviis habitibus aliis acquiritur, veluti habitibus reflexionis, attentionis, acuminis, prouti unusquisque in semetipso experiri poterit.

Maximi momenti est propositio præsens in Moralibus. Etenim notio boni fit maxime deceptrix, quod eam ingrediantur voluptates, quæ ex eadem re vel prorsus non percipiuntur, vel saltem simul percipi nequeunt. Ita enim bonum apparet majus, quod longe minus haberi debet, etiamsi sensuum judicio stetur. Quamobrem plurimum refert, ut perceptiones boni confusas evolvere discamus, quo vim deceptricem cognoscentes tanto facilius nobis ab eadem caveamus. Etenim pluribus exemplis edocti, quænam perceptionibus istiusmodi insit vis deceptrix, omnis confusa boni perceptio posthac nobis suspecta evadet.

§. 594.

Si nobis rem tanquam malam confuse repræsentamus, ideam mali ingrediuntur tædia quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul percepta. Dum enim rem percipimus, vi imaginationis reproducenda quoque est idea tædii antea percepti sive ex re ista, sive una cum ista (§. 104), ac vi memoriæ eandem recognoscimus (§. 275), adeoque nobis conscii sumus, quod id antea ex re ista, vel cum eadem percepimus (§. 173). Enimvero tædia diversa diverso tempore ex re ista, vel cum eadem per- *Notio mali confusa qualis.*

cepta fuerunt *per hypoth.* & quoniam ad rem totam simul attentionem dirigis, *itidem per hypoth.* nulla hic adest ratio, cur unum potius, quam alterum memoriam subire debeat, adeoque omnia simul memoriam subire debent. Quamobrem cum tædiorum plurium ideæ simul reproductæ a se invicem distingui nequeant; ideam quandam confusam constituunt (§. 39). Jam qui sensuum judicio stant, adeoque in perceptione mali confusa acquiescunt (§. 275), malum quid ex eo judicant, quod tædium inde percipiant (§. 573). Idea igitur ista confusa, quam tædia cum re data, vel ex eadem diu vel sæpius percepta ingrediuntur, est illa ipsa idea, qua rem istam nobis repræsentamus tanquam malam, consequenter quando nobis rem tanquam malam confuse repræsentamus; ideam mali ingrediuntur tædia quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul percepta.

Idem confirmatur a posteriori, si ideas confusas evolvere noveris. Ponamus Titium contemplari vinum in poculo vitreo contentum, & antea jam sæpius nimiam vini hausti quantitatem ex ventriculo iterum per vomitum ejecisse, postero autem die languorem in omnibus artubus, dolores capitis, nauseam vini ac tædia complura ex male ob ebrietatem factis percepisse; conspecto vino singula ista memoriam subibunt. Quamobrem ubi ratio reddenda, cur malum judicetur haurire largiter vinum; nunc hanc, nunc aliam reddi, ac plures rationes cumulari perinde ac in casu præcedente percipiet.

Quæ ad propositionem præcedentem annotata fuerunt, etiam hic repetenda sunt. Ceterum adhuc tenendum est, cum eadem re una percipi, quæ percipiuntur, sive ea sensui, sive imaginationi præsens fuerit. Unde etiam huc spectant tædia ex eo percepta, quod ex re quadam consequitur, quatenus conjunguntur cum re in memoriam revocata. E. gr. ponamus te in ebrietate non perpendentem ea, quæ silentio præmenda erant effutire, ac postero die Titium tibi vexas creare, quod ea dixeris, quæ in detrimentum fortunæ ipsius

cedunt; ex vexis istis tædium percipis. Recordatus vero, te ebrium propalasse, quæ taceri debebant, ac ideo tibi vexas creari; ebrietatem tanquam causam tædiorum consideras ac ideo tædii ideam cum nimio vini haustu, unde ebrietas manavit, connectis, ut de hoc cogitanti tædium succurrat.

§. 595.

Appetitus sensitivus quomodo fortior evadat.

Si plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem antea perceptæ ideam boni ingrediuntur, appetitus fortior, seu major est, quam si pauciores in eadem continentur. Quoniam enim rem appetimus, quatenus ex ea voluptatem percipimus, quando in notione confusa boni acquiescimus (§. 591); si autem plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem perceptæ ideam boni ingrediuntur, idea boni confusa est (§. 39); ex singulis voluptatibus singuli appetitus oriuntur in unum confusi non minus, ac voluptates, ex quibus resultant, in unum confunduntur. Quodsi illatio nondum satis evidens videatur, facile evidentior redditur. Etenim ponamus in idea boni contineri voluptates A, B, C, D olim perceptas, numero nimirum quatuor, sed gradu a se invicem differentes. Quodsi solam voluptatem A consideres, nascetur inde appetitus quidam H, & eodem modo ex eo, quod cogites voluptatem B, nascetur appetitus I; ex eo, quod solam cogites voluptatem C, vel D, nascetur appetitus K vel L (§. 591). Enimvero cum in idea boni contineantur voluptates A, B, C & D, easque omnes simul cogites, quando ideam istam habes, *per hypoth.* nihil obstat, quo minus ex singulis adhuc nascantur appetitus sui, immo cum positis voluptatibus omnibus simul in idea, quam habes, ponatur ratio sufficiens omnium appetituum simul, qui ex singulis nascuntur, omnes quoque appetitus H, I, K, L poni debent (§. 118. *Ontol.*). Quoniam igitur simul oriuntur & in unum objectum tendunt, plures simul eundem appetitum constituunt, adeoque tanquam totidem partes appetitus ejusdem considerandi veniunt (§. 341. *Ontol.*). Quamobrem cum

appetitus constans ex appetitibus H & I sit pars appetitus constantis ex appetitibus H, I, K & L, *per demonstrata;* appetitus constans ex appetitibus H & I minor est appetitu constante ex appetitibus H, I, K & L (§. 352. *Ontol.*). Enimvero appetitus constans ex appetitibus H & I oritur, quando ideam boni ingrediuntur voluptates A & B; appetitus vero constans ex appetitibus H, I, K & L nascitur, quando in idea boni continentur voluptates A, B, C & D *per demonstrata.* Ergo si ideam boni plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem antea perceptæ ingrediuntur; appetitus major est, quam si pauciores in eadem continentur.

Atque adeo patet, quomodo fieri possit, ut appetitus continuo fortior evadat, si sæpius iteretur, occasione eandem rem appetendi sæpius oblata.

§. 596.

Aversatio sensitiva quomodo fortior evadat. *Si plura tædia ex re quadam, vel cum eadem percepta ideam mali ingrediuntur, aversatio fortior, seu major est, quam si paucioribus in eadem sit locus.* Ostenditur eodem prorsus modo, quo propositio præcedens, modo voluptatibus tædia & appetitibus aversationes substituas. Unde demonstratio propositionis præcedentis facile transmutatur in demonstrationem propositionis præsentis, eodem scilicet modo, quo paulo ante (§. 594) demonstratiouem quandam anteriorem (§. 593) in aliam formam transfudimus.

Per hanc propositionem patet, quomodo fieri possit, ut aversatio continuo fortior evadat si sæpius iteretur, occasione eandem rem aversandi sæpius oblata. Patet etiam, quousque in potestate nostra positum sit ut aversationem fortiorem efficiamus.

§. 597.

Bonum quando majus appareat. *Si voluptates complures cum re qnadam antea perceptæ ideam boni ingrediuntur; bonum majus videtur, quam ipso sensuum judicio deprehenditur.* Quoniam voluptates complures cum re quadam antea perceptæ ideam boni ingrediuntur *per hypoth.*

hypoth. ponamus evidentiæ gratia, ideam boni ingredi voluptates A, B, C & D ac mixtam L constituere. Quoniam itaque voluptates A, B, C, D simul unam constituunt voluptatem L, singulæ erunt quasi partes hujus (*§.* 341. *Ontol.*). Voluptas igitur sola A minor est voluptate L (*§.* 357. *Ontol.*). Quamobrem cum voluptates olim cum re perceptæ non omni tempore ex eadem, vel cum eadem percipiantur, quod per se patet; si in dato casu ex re data tantummodo percipiatur voluptas A, minor utique percipitur, quam quæ percipienda in idea boni repræsentatur. Quamvis ergo ex voluptate percipienda æstimetur bonum, adeoque sensuum judicio stetur; bonum tamen majus apparere debet, quam postea deprehenditur, ubi voluptates complures cum re quadam antea perceptæ ideam ejus ingrediuntur.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Ponamus enim A denotare voluptatem ex sapore vini perceptam; B vero voluptatem ex præsentia amici, C voluptatem ex discursu præsentium, D denique voluptatem ex renovata plurium amicorum absentium memoria perceptam. Dum igitur vinum hausisti, plurima voluptate perfusus fuit animus. Experieris autem, quod in tali casu haustus vini majus bonum judicetur, quam postea deprehenditur, si vel solus, vel etiam cum aliis vinum postea hauseris.

Notiones boni magis nobis imponunt, quo difficilius successu temporis deteguntur rationes voluptatis accidentales, quæ non semper & ubique adsunt.

§. 598.

Si tædia complura cum re quadam antea percepta ideam mali ingrediuntur; malum majus videtur, quam ipso sensuum judicio deprehenditur. Eodem modo ostenditur, quo propositio præcedens, modo voluptatibus tædia & bono malum substituas. *Tædium quando majus appareat.*

Idem quoque confirmatur a posteriori. Si quis enim sæpius

pius ex ſuo de aliis judicio tædia, eaque ſubinde ſatis grandia percepit; ei de aliis judicare præſentibus aliis majus malum videbitur, quam alteri, qui nunquam adhuc tædii quidpiam ex eo percepit, quod de aliis libere animi ſententiam dixerit. Quodſi quis ad caſus quoscunque ſibi obvios attentionem ſuam dirigere adſueverit, animumque ſuum ad eos reflectere noverit; is plurima deprehendet exempla, quibus propoſitionis præſentis veritatem confirmet.

Quod paulo ante (*not.* §. 597) de fallacia notionum boni diximus, ea etiam ad tædium applicanda. Ceterum utilisſimum eſt fallacias in utroque caſu detegere, quod magnitudo appetitus atque averſationis inde pendeat. Omnis autem philoſophiæ moralis ſcopus in eo conſiſtit, ut directionem appetitus in poteſtatem noſtram redigamus, ne facile agamus id, cujus nos poſtea pœniteat.

§. 599.

Gradus appetitus ac averſationis ſenſitivæ.

Appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva habet gradus. Quoniam enim appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva facultates animæ ſunt (§. 584), adeoque determinationes (§. 112. 122. *Ontol.*), quæ ſine alio aſſumto, ſcilicet per definitionem, intrinſeca continentem (§. 154. *Log.*) intelligi posſunt (§. 580. 582); qualitates animæ ſunt (§. 432. *Ontol.*). Quare cum unus appetitus ſit altero fortior (§. 595), adeoque ſalva definitione communi vel tempore diverſo in eodem ſubjecto, vel eadem in diverſis ſubjectis differat; tam appetitus ſenſitivus quam averſatio ſenſitiva gradus habet (§. 746. *Ontol.*).

Hinc appetitus & averſatio æſtimationem recipit, etſi menſura nondum ſit reperta. Nobis hic ſufficit noſſe, quod dentur gradus non minus in appetitu ſenſitivo, quam in averſatione ſenſitiva: id quod utile eſt ad naturam affectuum intelligendam.

§. 600.

Mutabilitas iſtorum graduum.

Gradus appetitus ſenſitivi ac averſationis ſenſitivæ in eodem ſubiecto mutantur, ſi judicia de bono & malo mutantur. Quoniam enim appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva gradus habent (§. 598), unus appetitus altero & una averſatio

altera

altera major est (§. 751. *Ontol.*), adeoque gradus oriuntur ex magnitudine, qua bonum (§. 595) vel malum nobis repræsentamus per multitudinem & magnitudinem voluptatum ac tædiorum ex re, vel cum eadem perceptorum (§. 596). Enimvero voluptas, quæ ex bono apparente percipitur, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mutabilis (§. 564), similiterque tædium, quod ex malo apparente, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente habetur, percipitur, mutabile (§. 572). Quamobrem cum mutatis voluptatibus ac tædiis bonum non amplius tantum appareat, quantum videbatur antea (§. 597), nec malum quoque tantum videatur, quantum antea videbatur (§. 598); nec tantus quoque appetitus est, quantus antea fuerat, vi eorum, quæ demonstrata sunt. Mutato igitur judicio de magnitudine boni vel mali, mutantur quoque gradus appetitus sensitivi, ac aversationis sensitivæ.

Idem confirmatur a posteriori. Videmus enim homines, qui objectum aliquod vehementer appetunt, postea in idem vix ferri. Quæsiti respondent, se nunc non amplius pro tanto bono habere, quantum ipsis antea videbatur. Atque adeo clarissime patet, mutato judicio de magnitudine boni mutari quoque gradum appetitus, quem adeo imminui posse experimur, ut pro nullo prorsus haberi debeat. Simile quid contingit in aversatione, quam continuo minui posse, ut tandem prorsus evanescat, nemo non novit, qui ad ea attendere adsuevit, quæ quotidiana sunt.

Propositio præsens maximi momenti est in praxi morali, quemadmodum suo tempore constabit.

§. 601.

Appetitus & aversationis in contrarium mutatio

Si quod antea videbatur bonum, nunc malum habeatur, appetitus mutatur in aversationem: si vero quod antea malum videbatur, nunc bonum habeatur, aversatio mutatur in appetitum. Quoniam enim initio objectum nobis videbatur bonum,

num, *per hypoth.* ipſum appetebamus (*§.* 389). Enimvero quoniam mutata ſententia idem nunc a nobis judicatur malum *per hypoth.* ipſum averſamur (§. 390). Quamobrem ſi nunc malum habeatur, quod antea bonum videbatur; appetitus in averſationem mutatur.

Similiter quoniam in altero caſu objectum propoſitum initio nobis videbatur malum, *per hypoth.* idem averſabamur (*§.* 390). Enimvero quoniam mutata ſententia idem nunc a nobis bonum judicatur, quod antea malum habebatur, averſatio in appetitum mutatur.

Propoſitio præſens non minus maximi momenti eſt in praxi morali, ac præcedens. Ceterum notandum eſt, propoſitionem præſentem ita explicandam eſſe, ut appetitus & averſatio denotent facultates animæ, ne a ſignificatu vocabulorum fixo recedere videamur. Nimirum appetitus dicitur mutari in averſationem, quando loco facultatis appetendi ſeſe exerit facultas averſandi, ita ut nunc averſemur, quod antea appetebamus. Et idem intelligendum eſt de caſu oppoſito. Propoſitionem autem, cujus frequens uſus eſt, breviter enunciari conſultum fuit: quo in caſu etiam Mathematici compendia loquendi amant. Exemplo eſt theorema Pythagoricum, quod ita efferri ſolet: Hypothenuſa poteſt latera.

§. 602.

Ea ulterius expenditur. *Si voluptas apparens in tædium mutatur, appetitus in averſationem degenerat: ſi vero tædium apparens in voluptatem abit, averſatio in appetitum degenerat, quando ſcilicet in notione boni & mali confuſa acquieſcimus.* Etenim ſi ex re quadam voluptatem percipimus & in notione boni confuſa acquieſcimus, eam appetimus (§. 591): ſi vero ex eadem tædium percipimus, eam averſamur, poſita eadem conditione (§. 592). Quodſi ergo voluptas apparens in tædium mutatur, quod antea appetebamus, nunc averſamur, adeoque appetitus in averſationem degenerat, quamdiu in notione boni ac mali confuſa acquieſcimus. Quodſi vero tædium apparens in voluptatem mutatur, quod antea averſabamur, nunc ap-

appetimus, adeoque aversatio in appetitum degenerat, quando in notione boni ac mali confusa acquiescimus.

Idem patet a posteriori. Qui ex sapore vini voluptatem percipit & in notione boni confusa acquiescit, ipsum ob saporem appetit. Quodsi inebriatus postero die dolorem capitis & languorem artuum nauseamque ventriculi sentit; illud aversatur. Quod igitur antea appetebat ob voluptatem inde perceptam, id nunc aversatur ob tædium quod in locum voluptatis succedit. Similiter si quis initio tædium percipit ex studio geometrico, idem aversatur. Enimvero ubi aliquos fecit progressus, ut vim demonstrationum percipiens voluptatem ex eodem percipiat, idem appetit. Quod adeo antea aversabatur ob tædium; idem nunc appetit ob voluptatem, quæ in locum illius successit.

Quoniam plerique homines in notione boni ac mali confusa acquiescunt; principii præsentis multus usus est in praxi morali, tum etiam in mutabilitate appetitus hominum dijudicanda.

CAPUT III.

De affectibus.

§. 603.

Affectus sunt actus animæ, quibus quid vehementer appetit, vel aversatur, vel sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ. *Affectus definitio.*

Appetitus ac aversationis actus gradu differre ostendimus (§. 599), atque hinc constat, rem definitam esse possibilem. Quodsi ergo definitionem præsentem pro nominali accipis, non est quod contra eam objicias. Enimvero quoniam vocabulum ex usu loquendi jam sortitum est significatum quendam, non temere immutandum (§. 142. *Disc. prælim.*); definitionem nostram ab usu loquendi non abhorrere demonstrandum.

§. 604.

An sit usui loquendi conformis.

Definitio affectuum usui loquendi conformis. Patet id per exempla eunti. Ponamus virum, qui rerum naturalium cognitione delectatur, incidere in librum experimentis & observationibus refertum. Quoniam sibi repræsentat idea quadam confusa voluptatem insignem ex ejus lectione percipiendam, eum vehementer appetit (§. 595). Enimvero dum hic appetitus vi superiorum in eodem sese exerit, affectum gaudii ac desiderii eidem tribuimus. Immo si ipsemet statum mentis suæ exprimere debet; se gaudio efferri, quod librum hunc nactus fuerit, & impatiente desiderio lectionis ejusdem teneri affirmat. Similiter si quis virtutis amans videt hominem vitiis deditum, eum adeo aversatur, ut nudo conspectu ejusdem offendatur. Omnes affirmant, quod eum odio persequatur ingente, & ipsemet statum mentis internum significaturus ait se eum tantopere odisse, ut intueri non possit. In confesso est penes omnes, gaudium, desiderium & odium esse in numero affectuum. Quoniam itaque hos affectus animæ tribuimus ob appetitus, vel aversationis actum vehementiorem; per affectum nisi istiusmodi actum in communi sermone indigitare solemus. Quamobrem cum definitio nostra nomen affectuum tribuat actibus animæ, quibus quid vehementer appetimus, vel aversamur (§. 603); eadem quoque usui loquendi conformis (§. 139. *Log.*).

Idem ex speciali affectuum expositione clarius elucescet. Quot enim sunt affectuum species, tot dari possunt exempla, quæ tanto apertius loquuntur, quod iisdem confirmari debet, quanto clariores sunt affectuum notiones speciales. Experimenti etiam loco esse potest, si ea, quæ ex notione affectus a priori deducuntur, cum observationibus conferantur. Quodsi enim cum notionibus communibus consentiant, ipsa quoque affectus in genere notio cum iisdem consentire debet.

§. 605.

§. 605.

Affectus ex confusa boni & mali repræsentatione oriuntur sunt enim actus vehementiores appetitus sensitivi & aversationes sensitivæ (§. 603). Sed appetitus sensitivus oritur ex idea boni confusa (§. 580), aversatio autem sensitiva ex idea mali confusa (§. 582). Ergo etiam affectus ex confusa boni & mali idea, seu repræsentatione ejusdem oritur (§. 48). *Affectus unde oriantur.*

Idem confirmatur a posteriori. Pertinent huc exempla, quibus propositionem præcedentem confirmavimus. Quando enim confuse nobis repræsentamus aliquid tanquam bonum, vel malum, illud bonum judicamus, ex quo voluptatem percipimus; malum vero, unde tædium percipimus. (§. 561. 573).

Propositionis præsentis veritas per inductionem singularum specierum magis confirmabitur, si quis eandem admittere noluerit, nisi proprio experimento edoctus.

§. 606.

Quoniam per voluptatem, quam ex re quadam percipimus, nobis eam confuse repræsentamus tanquam bonam (§. 561) & per tædium, quod ex eadem percipimus, tanquam malam (§. 576); affectus autem ex confusa boni & mali repræsentatione oriuntur (§. 605); *affectus*, tanquam appetitus & aversationes vehementiores (§. 603), *cum insigni voluptatis, vel tædii gradu conjunguntur.* *Qualitas affectuum.*

Species affectuum singulæ corollarium hoc a posteriori confirmant, prouti ad inferius dicenda attendenti palam fiet.

§. 607.

Quoniam in omni affectu insignis quidam voluptatis, vel tædii gradus adest (§. 606); *Voluptas ac tædium perperam pro affectuum speciebus habentur.* *Num tædium ac voluptas sint species affectuum.*

Dici potius poterat, affectus esse voluptatem ac tædium diversimode modificata. Etsi enim voluptate ac tædio perfundi possis, etiamsi nullo affectu ciearis; non tamen ideo pro specie quadam affe-

ctuum voluptatem ac tædium in genere spectata habere licet: id quod facile ex notione generum & specierum intelligitur (§. 241. & seqq. *Ontol.*).

§. 608.

Affectus quinam jucundi sint.

Affectus jucundi sunt, qui in appetendo consistunt, seu cum magno voluptatis gradu conjunguntur.

Hæc duo sibi invicem æquipollere ex antea demonstratis liquet, ut adeo non demum opus sit demonstrari, quod posito uno ponatur etiam alterum.

§. 609.

Affectus molesti quinam dicantur.

Affectus molesti sunt, qui in aversando consistunt, seu cum insigni tædii gradu conjunguntur.

Hæc duo sibi invicem æquipollere denuo ex antea demonstratis abunde liquet, ut unum ex altero demonstrari opus non sit.

§. 610.

Affectus quinam mixti dicantur.

Affectus mixti sunt, qui ex jucundis & molestis constant, seu in quibus voluptas ac tædium invicem permiscentur.

Dari affectus mixtos ex speciali pertractatione constabit.

§. 611.

Quamnam affectus corpori mutationem inducant.

Quando anima affectibus commovetur, sanguis ac fluidum nerveum in corpore motu extraordinario agitatur. Res facti a posteriori probatur. Nemo dubitat iram in numerum affectuum referri debere. Jam vero si quis ad iram concitatur, facies rubet, sudor in capite præsertim erumpit, vultus ac gestus mutantur, quamvis non in singulis eodem prorsus modo. Sunt qui cum impetu celeri verba injuriosa protrudunt; sunt qui dentes incisorios fortiter comprimunt, quasi adesset quod mordere deberent & truculenta facie præsentem intuentur, quasi oculos instar telorum in eum vibraturi. Sunt qui pedibus equorum instar calcitrant & manus perinde agitant, ac si maximo impetu quid a se protrudere conarentur.

tur. Sunt, ut alia taceamus, qui res quascunque primum obvias maximo impetu projiciunt; sunt qui manus fortiter comprimunt. Rubor faciei cum a sanguine sit, hunc vi corporis magno impetu versus extremas corporis partes propelli colligitur. Calor, qui sudorem promovet, cum a celeritate motus pendeat, quo sanguis in arteriis ac venis fertur; inde denuo colligitur sanguinem vi maxima cordis per arterias propelli. Idem manifeste loquitur pulsus arteriarum, ex quo tactui obvium est, sanguinem maximo impetu adversus tunicas arteriarum propelli quasi easdem perforaturum. Atque ita patet, mutari tam celeritatem, quam directionem sanguinis, dum quis ira excandescit, consequenter eundem motu extraordinario cieri. Mutatio vultus & gestuum fiunt mediante musculorum motu: musculi non moventur sine motu fluidi nervei. Ex mutatione adeo vultus & gestuum colligitur extraordinarius fluidi nervei, aut si mavis, spirituum animalium motus, quando ira excandescit animus. Idem eodem modo patet in terrore. Si quis enim in terrorem conjicitur, facies tota pallet, manus frigent, cor palpitat. Manus & pedes sæpius immoti in eodem situ detinentur, quem tenent, ubi terrore corripitur animus. Similiter oculi immoti hærent. Sunt qui aperto ore silent: sunt alii qui suspiria trahunt. Sunt qui instar statuæ immoti perstant: sunt qui præ langvore humi prosternuntur, & ita porro. Quoniam pallor faciei inde est, quod sanguis ex partibus corporis extremis versus interiora recedit, cor palpitat quod nimia sanguinis copia affluit, cui propellendæ vis ejus vix sufficit: ex utroque colligitur, sanguinem motu extraordinario ferri per venas atque arterias, dum in terrorem conjicimur. Ex mutatione autem vultus atque gestuum eodem prorsus, quo ante, modo intelligitur fluidum quoque nerveum motu extraordinario moveri. Quodsi cui exempla modo allata non sufficiant: is ad alia in quacunque affectuum specie attendat velim.

 Ubivis

Ubivis enim deprehendet indicia manifesta motuum extraordinariorum tum sanguinis, tum fluidi nervei.

Merentur sane hæc phænomena, quæ accuratius observentur, ut tandem obtineatur theoria vultus ac gestuum in singulis affectuum speciebus. Etsi enim per ea, quæ modo commemoravimus, in diversis subjectis hæc non prorsus eadem sint; principia tamen generalia singulis insunt, quæ decenter inde abstracta constituunt notiones theoriæ condendæ inservientes. Neque vero hæc theoria sterilis ac inutilis censeri debet: in philosophia enim morali insignis ejusdem elucescet utilitas, præsertim in inclinationibus hominum naturalibus ac moribus conjectandis, nec non in certis Physiognomiæ fundamentis constituendis. Quoniam jam in Psychologia versamur, nobis potissimum res est cum affectibus, quatenus in anima sunt eidemque mutationem inducunt. Quatenus enim iidem corporis statum alterant, ad Physicam spectant, ubi in rationes eorum inquirimus, quæ corpori accidunt. Quamobrem sepositis iis, quæ ad corpus spectant, affectuum differentias in anima scrutari lubet.

§. 612.

Voluptatis gradus gradibus boni quibusnam proportionales.

Si bonum majus nobis videtur, major quoque inde percipitur voluptas, & contra si qua ex re major percipitur voluptas, majus bonum videtur. Quodsi enim quid majus bonum nobis videatur, majoris cujusdam perfectionis conscii nobis esse videmur (§. 554), consequenter majorem quoque voluptatem inde percipimus (§. 516).

Ponamus nos majorem ex re data voluptatem percipere, quam ex re quadam alia: majoris utique perfectionis nobis conscii esse videmur (§ 518), consequenter majus bonum videtur re altera (§. 554).

Propositione hac habemus opus in mox sequentibus, adeoque præmittenda fuit. Ceterum ex demonstratione ejusdem clarius patet, cur sensuum judicio stantes seu in confusis notionibus acquiescentes, bonum judicemus illud, ex quo voluptatem percipimus, quemadmodum antea supposuimus tanquam experientia comprobatum: utut notio fallax sit, quod voluptas etiam percipiatur ex eo, quod bonum tantummodo apparet, non vero est (§. 561).

§. 613.

§. 613.

Si malum majus nobis videtur, majus quoque inde percipitur tædium, & contra si qua ex re majus percipitur tædium, malum majus videtur. Etenim si quid majus malum nobis videtur, majoris cujusdam imperfectionis nobis conscii esse videmur (§. 565), consequenter majus quoque tædium inde percipimus (§. 521). *Tædii gradus quomodo mali gradibus proportionentur.*

Contra si ex re quadam majus tædium percipitur, majoris imperfectionis nobis conscii esse videmur (§. 521) adeoque malum majus apparet (§. 565).

Hac quoque propositione in sequentibus instar principii demonstrandi utemur, adeoque ipsa quoque hic præmittenda fuit. Ceterum ex ejus etiam demonstratione elucet, cur sensuum judicio stantes adeoque in notionibus confusis acquiescentes malum judicemus illud, ex quo tædium percipimus, quemadmodum antea supposuimus tanquam experientia comprobatum.

§. 614.

Voluptatum insigne prædominium est id, quod *Gaudium* dicimus. *Gaudii definitio.*

Nomina affectuum cum vim significandi habeant ex communi usu loquendi, id omnino agendum est, ut definitiones nominales, etsi alias arbitrariæ, eidem accommodentur. Quamobrem nostrum quoque est ostendere, quod significatui, quem eadem ex communi usu loquendi habent, conformes sunt. Quoniam vero id fieri nequit, nisi præmissis principiis demonstrandi; ideo demonstratio definitionibus neque adjungi, neque immediate subjici potest. Exemplum gaudii est, siquis monetarum rariorum fuerit amans eidemque, dum caput dolet, quædam offertur, quam diu frustra quæsivit, atque tum tanta perfunditur voluptate, ut doloris capitis non amplius sibi conscius sit. Tum enim gaudere dicitur, quod nactus fuerit nummum tantopere exoptatum.

§. 615.

Quoniam voluptas prædominatur, si tanta fuerit, ut tædium, si quod adfuerit, non appercipiatur (§. 520); *Si gaudeamus, tanta voluptate perfundimur, ut tædium, si quod adfuerit, non appercipiamus* (§. 614). *Quomodo gaudeamus.*

Atque

Atque hinc intelligitur ad definitionem gaudii illustrandam apprime quadtare exemplum, quod modo (*not.* §. 614) in medium adduximus. Quoniam enim tantam supposuimus voluptatem, ut dolor capitis non appercipiatur, qui antea tam molestus erat; voluptatem prædomitari supposuimus.

§. 616.

Quomodo gaudeamus.

Si quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam insigne bonum ideo confusa nobis repræsentamus; gaudium in nobis oritur, & magnitudo ejus magnitudini boni, quæ nobis videtur, respondet. Si enim quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam insigne bonum nobis repræsentamus; voluptatem quoque ex eo percipimus (§. 558. 559), quamdiu repræsentatio confusa (§. 539), eamque tanto majorem, quanto majus nobis videtur bonum (§. 612). Quamobrem cum voluptas ingens superet tædium minus, quod forsam tum simul percipitur, seu percipi posset, tædium istiusmodi, si quod adest, non percipitur, aut, si quod adesset, non perciperetur (§. 528). Quare cum voluptas tum prædominetur (§. 529), gaudium oritur, (§. 614), cumque voluptatis magnitudo magnitudini boni, quæ videtur, respondeat, *per demonstrata;* magnitudo gaudii magnitudini boni, quod nobis videtur, respondet.

Idem confirmatur a posteriori. Si quis librum quendam, in quem incidit, judicat esse bonum, propterea quod sibi repræsentat fructus ex lectione ejusdem percipiendos, de quibus olim distincte cogitavit, idea quadam confusa; gaudio perfunditur. Quodsi plures gaudeant hac eadem de causa: unius tamen gaudium majus esse gaudio alterius, ex vultu, gestu, voce ac verbis colliges. Quodsi in differentiam inquisiveris, illum, qui majore gaudio effertur, respondentem audies, se diu multumque istiusmodi librum quæsivisse, cujus jam compos fiat, manifesto indicio in gaudium præsens multos influere status præteritos. Percipies præterea eundem, qui tantopere gaudet, ingens pretium statuere fructibus ex lectio-

lectione libri percipiendis; id quod his vel geminis verbis exprimit, librum hunc sibi esse dono vel mille aureorum chariorem; se mille thaleris, quam libro isto carere malle. Alterius vero responsiones, cujus gaudium tantum non deprehenditur, ab hisce diffident. Istæ erunt, ex quibus colligi nequit tot status præteritos in præsentem statum gaudii influere, nec tantum colligi potest affectionis pretium.

Quoniunt gaudium totum quantum a gradu voluptatis pendet, quæ percipitur (§. 614), hinc vero porro prædominii quantitas æstimanda (§. 528); ignorata Psychimetria, in qua ea, quæ animæ insunt, ad mensuram revocantur, impossibile est ut demonstratio talium, quæ quantitatem involvunt, sit omnibus suis numeris absoluta.

§. 617.

Si gaudium in nobis oritur, propterea quod quid nobis datur, vel quod quid habemus, ipsum nobis repræsentamus tanquam valde bonnm & quanto magis gaudemus, tanto majus bonum nobis existimatur. Etenim si gaudium in nobis oritur, voluptas insigniter prædominatur (§. 614), adeoque tanta est, ut tædium, si quod adfuerit, non appercipiatur (§. 529). Quoniam itaque insignis cujusdam perfectionis tunc nobis conscii sumus (§. 511), gaudium vero oritur ideo, quod quid nobis datur, vel quod quid habemus *per hypoth.* id ipsum quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam valde bonum nobis repræsentare debemus (§. 554).

Conversio propositionis præcedentis.

Enimvero quanto magis gaudemus, tanto major esse debet voluptas prædominans (§. 614); adeoque tanto majoris perfectionis conscii nobis videmur (§. 516), consequenter bonum tanto videtur majus, quod gaudii causa nobis est (§. 554).

Quæ ad confirmandam propositionem præcedentem a posteriori in medium adducta fuere, ea etiam propositionem præsentem confirmant.

§. 618.

Definitio gaudii num usui loquendi conformis.

Definitio gaudii, quod sit prædominium insigne voluptatum, est communi usui loquendi conformis. In confesso est apud omnes nos gaudere de bono præsente: unde *Cartesius* in Tractatu de Passionibus animæ part. 2. art. 61. Consideratio, inquit, præsentis boni excitat in nobis gaudium, cum bonum nobis proponitur ceu ad nos spectans. Constat ex demonstratis idem sequi ex notione, quod gaudium in prædominio voluptatum insigni consistat (§. 616. 617). Quamobrem definitio hæc communi usui loquendi conformis. Etsi autem *Cartesius* affirmare videatur, omne bonum ad nos spectans excitare gaudium, nec vulgo aliud dicatur; experientiæ tamen repugnat. Quamvis igitur nos addiderimus determinationes duas necessarias, scilicet quod idea boni confusa esse debeat & quod bonum eximium judicari debeat; non tamen ideo recedimus ab usu loquendi. Sane qui has determinationes tacent; non ideo easdem negant, vel in dubium vocant. Et, si vel maxime easdem negarent, vel in dubium revocarent; id tantummodo defectum attentionis vel acuminis argueret: tantum abest ut quid a prædominio voluptatum insigni diversum gaudii nomine indigitent. Immo non desunt, qui determinationis unius, scilicet quod boni idea confusa sit, disertam mentionem injiciunt, quamvis alio nomine. Ita *Joh. Baptista du Hamel* in philosophia morali Tract. 3. disp. 2. quæst. 3. artic. 1. Philos. vet. & novæ Tom. 2. p. m. 245. de affectibus in genere monet, quod circa bonum, aut malum sensibile versentur. Unde patet, quod ipsius quoque judicio bonum sensibile gaudium excitare debeat. Jam vero bonum dicitur sensibile, quatenus confusa ejus nobis est idea nostra phrasi. Quamobrem laudatus autor agnoscit, boni ideam confusam esse debere, siquidem gaudium ex ea oriri debet.

Modum hunc probandi conformitatem definitionis nominalis cum usu loquendi facile capiet, qui in demonstrando fuerit versatus.

tus. Facilius adhuc capiet, qui præterea noverit, quæ de determinato demonstravimus in Ontologia. Præterea probe notandum est, quod hactenus autores perinde ac vulgus pauciora sæpius dicant, quam in ideis ipsorum continetur. Et nostra sane philosophia huic defectui medetur.

§. 619.

Prædominium tædii insigne est id, quod *Tristitia* appellatur. *Tristitia definitio.*

Tristitia gaudio opponitur: unde ex definitione gaudii intelligitur, quomodo ea definire debeat. Quoniam itaque gaudium definitur per prædominium insigne voluptatum (§. 614), voluptati autem tædium opponitur in eo significatu, quo nos vocabulo isto utimur (*not.* §. 518); tristitia utique definienda est per prædominium tædii insigne.

§. 620.

Si tristes sumus, tanto tædio afficitur animus, ut voluptatem, si qua adsit, non appercipiamus, aut, si qua adesset, non apperciperemus. *Qualis sit tristitia.* Etenim si tristes sumus, tædium prædominatur (§. 615). Tantum igitur est, ut tædium, si quod adfuerit, non appercipiatur, aut, si quod adesset, non apperciperetur (§. 529).

Idem etiam confirmatur a posteriori. Ponamus nobis nunciari mortem amici charissimi: nemo non novit, quod tunc tristitia afficiatur animus. Ponamus nobis offerri cibum, quem nunquam sine voluptate comedimus: nemo non novit, nos nullius voluptatis nobis esse conscios, dum eundem capimus. Ecquis enim est qui nesciat nos in isto animi statu affirmare, quod cibus jam nobis non sapiat? Immo recordati istiusmodi statuum haud raro in hæc verba erumpimus; nos nec voluptatem percepturos ex illo cibo, quo alias valde delectamur, quando tristitiæ gradum significare voluerimus. Atque hinc vulgo obtinet, ut gradum tristitiæ, quo quis affligitur, indicaturi enarremus quod ex hac, vel ista re voluptatem nullam perceperit, etsi eadem alias valde delectetur.

In vernaculo sermone, qui verbis ac phrasibus abundat ad res quasvis apte exprimendas, multo clarius singula patent non modo in omni affectuum doctrina; verum per universam philosophiam, præsertim practicam. Vix enim occurrit aliquis mentis status, cui indigitando non destinetur peculiaris quædam loquendi formula; qua vulgus sæpius rectius utitur eruditis, quorum de phrasiologia præjudicia verba a rebus separant, veritate significatus neglecta.

§. 621.

Unde tristitia oriatur.

Si quod nobis præsens est, tanquam malum ingens idea confusa nobis repræsentamus; tristitia in nobis oritur & magnitudo ejus magnitudini mali, quæ nobis videtur, respondet. Si enim quid nobis repræsentamus tanquam nobis malum, imperfectionis cujusdam nostræ nobis conscii sumus (§. 565), quamdiu scilicet idea mali confusa est (§. 536). Quodsi ergo malum ingens videtur, ingentis cujusdam imperfectionis nobis conscii esse videmur, consequenter tædium quoque, quod oritur, ingens est (§. 521). Quamobrem, si qua adsit voluptas, quam plurimum superat, eam non appercipimus, aut, si talis adesset, eam non apperciperemus (§. 528), adeoque tædium prædominatur (§. 529). Tristitia igitur oritur (§. 619). Quoniam vero imperfectionis magnitudini respondet tædii magnitudo (§. 521), magnitudini autem ejusdem imperfectionis mali etiam magnitudo respondet (§. 565); tristitia, quæ in magnitudine tædii consistit (§. 619), magnitudini mali, quæ nobis videtur, respondet.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Pertinet huc exemplum, quo ad confirmandam propositionem anteriorem usi sumus (§. 620). Quod enim amicus mortuus fuerit, quem impense amabamus, malum nobis reputamus, tantoque majus malum istud existimatur, quanto majus bonum amicitia ejus nobis videbatur. Amissio enim boni ingentis ingens malum ab omnibus reputatur. Patet igitur tristitiam hic oriri ex opinione mali ingentis nobis præsentis. Et quoniam tristitia tanto major est, quanto charior nobis fuerit amicus, consequen-

ſequenter quanto majus malum nobis videtur jactura ejusdem; triſtitiæ magnitudinem reſpondere magnitudini mali palam eſt.

Notio triſtitiæ communis eſt non minus ac gaudii: unde ex eo, quod quis triſtis eſt, colligimus ei mali quidpiam accidiſſe; quemadmodum ex eo, quod gaudet, colligimus ipſum bono quodam potitum eſſe. Enimvero quod propoſitio poſſit converti, demonſtrandum nobis eſt: quem in finem addimus propoſitionem ſequentem.

§. 622.

Si triſtitia in nobis oritur ex eo, quod accidit, id nobis tanquam malum haud parvum confuſe repræſentare debemus & quanto triſtiores ſumus, tanto majus æſtimatur malum. Si enim in nobis triſtitia oritur ex eo, quod accidit; tædium ex eo percipitur, idemque prædominatur (§. 619), adeoque tantum eſt, ut voluptas, ſi qua adſit, non percipiatur, aut, ſi qua adeſſet, non apperciperetur (§. 529). Quoniam itaque tædium voluptatem plurimum ſuperare debet (§. 528); ingentis cujusdam imperfectionis ſibi conſcius eſſe debet (§. 521). Neceſſe igitur eſt ut id, quod accidit, tanquam malum haud parvum ſibi repræſentet (§. 565) & quidem confuſe (§. 536). Et quia tædii magnitudo a magnitudine imperfectionis (§. 521), conſequenter mali pendet (§. 565); tanto majus malum ex opinione noſtra eſſe debet, quanto triſtiores ſumus. *Idem ulterius expenditur.*

Quæ ad propoſitionem præcedentem confirmandum in medium adduximus, ea etiam ad præſentem confirmandam conducunt. Eſt enim præſens converſa præcedentis: propoſitionibus autem, quarum una in alteram converti poteſt, eadem notio reſpondet, conſequenter idem quoque exemplum utrique confirmandæ inſervit.

Propoſitio adeo præſens & præcedens eadem notione communi exhibentur.

§. 623.

Quoniam triſtitia afficimur, ſi quid nobis tanquam malum *Definitio triſtitiæ realis.*

lum haud parvum repræsentamus, quod nobis præsens est (§. 621) & ex adverso si tristitia in nobis oritur ex eo, quod accidit, id nobis tanquam malum haud parvum idea confusa exhibere debemus (§. 622); *Tristitia* definiri potest per affectum, qui in nobis oritur ex opinione rei præsentis, quam nobis confuse tanquam malum haud parvum repræsentamus.

Hoc ideo monemus, quod *Cartesius* ipsumque secuti utuntur definitionibus realibus.

§. 624.

Gaudii definitio realis.

Similiter quia gaudio afficimur, si quod nobis præsens est tanquam insigne bonum idea confusa repræsentamus (§. 616) & ex adverso si gaudium in nobis oritur ob rei cujusdam præsentiam, eam nobis tanquam nobis valde bonam confuse repræsentare debemus (§. 617): *Gaudium* definiri potest per affectum, qui in nobis oritur ex opinione boni præsentis confuse percepti & quidem haud parvi.

Idem tenendum est de sequentibus affectuum speciebus.

§. 625.

Conformitas definitionis tristitiæ cum usu loquendi.

Tristitiæ significatus, quem in definitione nominali eidem attribuimus, est usui loquendi conformis. Nemo non ex tristitia alterius colligit, accidisse ipsi quidpiam mali, manifesto indicio, quod malum nobis præsens pro tristitiæ causa unica habeatur. Similiter si quid alicui accidit mali, nemo non inde colligit, quod tristis esse debeat, manifesto indicio quod malum nobis præsens habeatur pro necessaria tristitiæ causa. Ex communi igitur notione tristitia est affectus, qui oritur ex mali præsentis opinione. Quod vero tacite supponatur malum ingens, saltem opinione nostra, hinc conficitur, quod ubi alteri mali quidpiam accidit, & hoc tamen non obstante minime contristatur, rationem reddituri malum vel extenuemus, vel ostendamus cur alteri tale non videatur, veluti si tristitia non afficitur animus ex morte agnati proximi, quod eum non amaverit, neque adeo sibi malum existimet, se agnato suo

fuisse

fuisse orbatum. Definitio igitur tristitiæ realis, quam dedimus (§. 623), cum notione communi convenit, quam & *Cartesius* retinet in Tract. de passione animæ part. 2. art. 61. tristitiam in nobis excitari affirmans mali præsentis consideratione, cum nobis proponitur ceu ad nos spectans. Enimvero tristitiæ definitionem realem deduximus ex propositionibus (§. 621. 622), quas vi nominalis demonstravimus. Quoniam itaque definitio realis definitioni nominali æquipollet, quod scilicet una ex altera demonstrari potest; definitio quoque nominalis, quod sit tædii prædominium insigne, notioni communi, consequenter usui loquendi conformis (§. 139. *Log*).

Idem etiam sic ostenditur. Notio communis tristitiæ colligitur ex duabus propositionibus, quas ex observationibus deduximus. Easdem propositiones deduximus ex definitione tristitiæ nominali (§. 621. 622). Ergo definitio nominalis notioni communi convenit.

§. 626.

Si quod uni bonum ingens videtur, alteri tale non videatur, aut minus saltem bonum habeatur; ille gaudio multo effertur, hic autem vel nullo afficitur, vel saltem multo minore. Quodsi cui videatur malum, quod ab altero pro bono habetur; ille tristitia, hic gaudio afficitur. Ponamus enim Titio bonum ingens videri, quod ipsi datur, insigni gaudio efferri debet (§. 616). Ponamus idem Mevio pro bono non haberi, nullo quoque gaudio inde afficietur (§. 624). Ponamus idem Sempronio pro bono quidem haberi, sed multo minori, quam Titio videtur; gaudio quidem afficietur, sed multo minore, quam quo Titius effertur (§. 616). Ponamus denique idem Cajo pro malo haberi, quod a Titio & Sempronio pro bono reputatur; erit ipsis tristitiæ causa (§. 623), quod ceteris gaudium creat (§. 624).

Cur eadem res non idem gaudium excitet in omnibus.

Atque ita apparet, quomodo eodem posito objecto unus gaudere possit, alter vero contristari. Quomodo unus multo, alter exiguo

guo gaudio afficiatur; immo quando uni gaudium creat objectum, quod alteri nullum creat. Propositionis præsentis veritas a posteriori adeo manifesta est, ut eam inde confirmari non sit opus. Ceterum propositio ipsa, quemadmodum omnis affectuum doctrina plurimum utilitatis habet in philosophia morali, cum affectus per eam potestati nostræ subjiciantur.

§. 627.

Gaudii & Tristitiæ mutabilitas in eodem subjecto.

Quoniam perinde est, sive duo eodem, vel diverso tempore contrariam de objecto foveant sententiam, ut unus idem judicet bonum, alter malum, vel saltem minus bonum, aut rem omnem in dubio relinquat; sive unus diverso tempore diversum foveat de objecto aliquo ad se relato judicium; quæ de diversis subjectis in propositione præcedente demonstrata sunt, ea etiam ad unum idemque subjectum diverso tempore applicari possunt. Quamobrem *si quis alio tempore malum judicet, quod antea bonum judicaverat, cum antea gauderet, alio tempore contristabitur & contra.* Porro *si quis alio tempore nimus bonum, vel malum judicet, quod antea majus visum fuerat, cum antea plurimum gauderet, vel contristaretur, nunc gaudio vel tristia minore afficietur.* Denique *si quis alio tempore in dubio relinquit, utrum quid bonum sit, nec ne, quod antea bonum, vel malum judicaverat; cum antea gauderet, vel contristaretur, alio tempore nec gaudebit, nec contristabitur.*

Supponimus hic unam eandemque personam diverso tempore considerari posse tanquam duas personas diversas; si contrariam foveat de objecto aliquo opinionem. Neque enim duæ personæ in præsente negotio considerantur tanquam diversæ, nisi quatenus contraria sunt de objecto eodem ad se relato judicia. Diverso igitur tempore una eademque persona eodem modo differt a seipsa, quo duæ personæ eodem tempore a se invicem differunt. Quamobrem & personam unam eandemque diverso tempore positam, spectare licet tanquam duas & vicissim duas personas eodem tempore, vel etiam tempore diverso tanquam unam eandemque personam bis positam; temporis nimirum

rum in præsente negotio nulla habetur ratio, quemadmodum ex definitione gaudii & tristitiæ reali liquet (§. 623. 624), ex qua intelligitur, nec in genesin gaudii, nec in tristitiæ genesin influere tempus, quo judicium fertur. Latet in his principium heuristicum maximæ utilitatis, quod ab eo facile eruetur, qui universalia abstrahere noverit. Ceterum me non monente patet, posse propositionem præsentem independenter ab antecedente eodem prorsus modo demonstrari, quo antecedentem demonstravimus. Dantur autem propositiones quædam nniversales, quibus utraque & præcedens, & præsens, una cum plurimis aliis per modum corollarii continetur, quas hic apponi non inconsultam duximus.

§. 628.

Si quis affectus ex boni, vel mali repræsentatione oritur; & quod eodem commotus bonum, vel malum judicaverat, postea in medio relinquit, quale sit; is cum antea affectu commovetur, nunc nullo commovebitur. Quoniam enim affectus ex confusa boni & mali repræsentatione oriuntur (§. 605); per eam intelligitur, cur potius oriantur, quam non oriantur, consequenter hæc ipsa confusa boni malique repræsentatio affectuum ratio sufficiens est (§. 56. *Ontol.*); si quis nec malum, nec bonum judicat, quod antea ipsi malum, vel bonum, visum fuerat, sed quale sit in medio relinquit, is nullo affectu alio tempore commoveri debet, cum antea affectu quocunque commoveretur. *Affectus quando evanescant.*

Hoc pacto patet, quomodo fieri possit ut, quem objectum aliquod ad affectum quendam concitavit, eundem in posterum idem objectum non amplius ad eundem affectum perducat. Enimvero cum fieri etiam possit, ut quem objectum quoddam non movet, in eodem postea idem objectum aliquem sive jucundum, sive molestum causetur; sequens addenda venit propositio.

§. 629.

Si quis objectum aliquod ad se relatum nec bonum, nec malum judicat, postea autem pro bono, vel malo ingente reputat; cum antea illud affectum excitaret nullum, postea quendam causabitur. Quoniam enim affectus ex boni & mali confusa re- *Affectus cur nunc absint, nunc adsint.*

repræsentatione oriuntur (§. 605), Sempronius autem objectum aliquod ad se relatum nec bonum, nec malum judicat; nullus quoque in eodem affectus orietur. Enimvero quoniam postea idem objectum ad se relatum tanquam bonum, vel malum sibi repræsentat; affectus jam in eodem orietur. Quamobrem cum objectum nullum antea excitaret affectum, postea quendam causabitur.

Tacite supponimus ceteras determinationes, quæ requiruntur, ut affectus ex repræsentatione boni & mali oriantur, veluti quod esse debeat confusa, quod boni, vel mali determinatus quidam requiratur gradus & quæ sunt his gemina, ne præter necessitatem simus prolixiores, quam par erat. Nimirum talem hic & in similibus casibus supponimus boni malique repræsentationem, qualis ad gignendum affectum sufficit. Talia monemus in gratiam tyronum sciolorum, qui cum cœcutiant sibi acumine præstare videntur.

§. 630.

Cur in uno affectum quandam producat objectum, in alio nullum.

Si quis objectum aliquod, tanquam bonum, vel malum sibi repræsentat, quod alter nec bonum, nec malum judicat; cum ille affectu commovetur, hic ab omni prorsus immunis est. Eodem prorsus modo ostenditur, quo propositionem anteriorem (§. 628) ostendimus.

Poteramus quoque idem ex propositionibus anterioribus per modum corollarii colligere vi principii, de quo abunde dictum est in antecedentibus, scilicet quod personæ duæ spectari possint instar unius bis positæ, ubi temporis nulla habetur ratio (*not.* §. 627).

§. 631.

Affectus molesti in jucundum mutatio & contra.

Si quis objectum aliquod alio tempore sibi repræsentat tanquam bonum, quod antea malum judicaverat; cum idem affectum molestum provocasset, nunc jucundum causabitur & contra. Quoniam enim in Sempronio affectus quidam oritur ex consideratione mali *per hypoth.* ex malo autem, quod cognoscimus, tædium percipimus (§. 569); affectus iste cum magno tædii gradu conjungitur (§. 609). Enimvero quia mutata sententia Sempronius postea bonum judicat, quod antea malum

malum ipsi visum fuerat *per hypoth.* affectus, qui tum oritur eodem objecto ad ipsum relato, ex consideratione boni ortum trahit. Quare cum ex bono, quod cognoscimus, voluptatem percipiamus (§. 558); affectus iste cum insigni voluptatis gradu conjungitur (§. 506). Est igitur affectus jucundus (§. 608). Patet adeo Sempronium, qui objectum aliquod sibi repræsentat tanquam bonum, quod antea malum ipsi visum fuerat, nunc affectum jucundum experiri, quem antea sentiebat molestum.

Ponamus jam ex adverso Sempronium sibi repræsentare objectum tanquam bonum, dum affectus oritur. Quoniam ex bono, quod cognoscimus, voluptatem percipimus (§. 558); affectus iste cum insigni gradu voluptatis conjungitur (§. 606). Est igitur affectus jucundus (§. 608). Enimvero quia mutata sententia Sempronius postea malum judicat, quod antea bonum ipsi visum fuerat *per hypoth.* affectus, qui tum oritur, eodem objecto ad ipsum relato, ex consideratione mali oritur. Quare cum ex malo, quod agnoscimus, tædium percipiamus (§. 569); affectus iste cum insigni tædii gradu conjungitur (§. 606). Est igitur affectus molestus (§. 609). Patet adeo Sempronium, qui objectum aliquod sibi repræsentabat tanquam malum, quod antea bonum ipsi visum fuerat, nunc affectum experiri molestum, quem antea sentiebat jucundum.

§. 632.

Affectus oppositi ab eodem objecto in duobus subjectis excitati.

Quoniam personæ duæ in præsente negotio considerari possunt instar personæ unius ejusdemque diversis temporibus diversimode de eodem subjecto ad se relato judicantis (*not.* §. 627); *si unus objectum aliquod sibi repræsentat tanquam bonum, quod alter sibi repræsentat tanquam malum, cum ille affectum jucundum experitur, hic molestum sentiet.*

Me non monente palam est posse hanc propositionem independenter ab antecedente eodem modo demonstrari, quo antecedentem de-

demonstravimus. Ex propositione autem præsente intelligitur, cur idem objectum oppositos prorsus in diversis subjectis excitet affectus; non vero opus est ut objectum sit numero idem; sed sufficit esse genere, vel specie idem.

§. 633.

Amoris definitio. *Amor* est dispositio animæ ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate.

Dispositio hæc data occasione deducitur in actum, atque tum affectus oritur, quem amoris nomine insignimus. Fert tamen usus loquendi, ut ipsam dispositionem amoris nomine indigitemus, cum amorem tribuamus illi, qui non actu commovetur, nisi ubi sentit alterius felicitatem.

§. 634.

Effectus amoris. *Quodsi ergo is, qui alterum amat, ejus felicitatem cognoscit, ex ea actu voluptatem percipit* (§. 633). Pone enim eum intueri felicitatem alterius, nullam tamen inde percipere voluptatem. Animus igitur ejus non est ita dispositus, ut ex felicitate alterius voluptatem percipiat, consequenter eum non amat (§. cit.): id quod hypothesin evertit.

Ex actu amoris dispositionem illam colligimus, atque probaturi, qood alterum quis amet, ad eundem provocamus.

§. 635.

Gaudium amantis. *Qui alterum impense amat, de felicitate ejus gaudet, tantoque magis gaudet, quanto magis eum amat.* Qui enim alterum impense amat, is plurimum voluptatis ex alterius felicitate percipit (§. 633). Quodsi ergo tanta evaserit voluptas, ut tædium, si quod adesset, non apperciperet; voluptas prædominatur (§. 529). Quamobrem cum in prædominio voluptatum gaudium consistat (§. 614); si alterum impense quis amat, de felicitate ejus gaudet.

Quoniam amor non aliter sese exerit, quam voluptatis perceptione (§. 633): quo magis quis alterum amat, eo major est voluptas, quam ex felicitate alterius percipit. Quare cum gaudium tanto majus sit; quanto major est illa voluptas,

quæ

quæ prædominatur (§. 614); gaudium tanto majus erit, quanto major fuerit amor.

Felicem vulgo judicamus eum, cui multa donantur & tanto feliciorem judicamus, quanto majus est donum, quod accipit. Quodsi ei, quem amamus, donum offertur, nos perinde gaudemus, ac si ipsimet idem accepissemus. Hinc audies affirmantes quod tantopere gaudeamus, ut majus non foret gaudium, si ipsimet donum istud accepissemus, & felicem prædicantes accipientem. Quo major fuerit amor, eo magis nos gaudere, unusquisque in seipso experiri potest. Tenendum vero fieri posse, ut contrariis affectibus impediatur amoris actus, veluti si invidemus alteri felicitatem, quod ea nos carere deprehendamus. Etsi enim felicitatem alterius, quem amamus, appetamus, fieri tamen potest, ut adsint rationes, cur alterum aliqua in re nobis feliciorem esse nolimus. Ponamus v. gr. Mevium ambire spartam, quam ornare possit: ponamus porro eum impense amare Titium. Quodsi tamen in Titium confertur munus, quod ipsemet ambit, præsertim ubi repulsam ægerrime fert, ex eo voluptatem non percipit, quod Titius ad munus istud promotus fuerit. Hinc audies asserentem, se non invidere Titio felicitatem suam. Se summo gaudio elatum iri, si ad munus multo præstantius admotus fuisset, modo huic non fuisset præfectus. Abstrahimus in scientiis ab omnibus impedimentis, quæ offerri possunt, atque adeo cautos esse oportet, qui eorum experimenta vel in se, vel in aliis capere voluerint, quæ de anima hic traduntur.

§. 636.

Per *felicitatem* hic intelligimus statum, quo voluptas vera perdurat. Dicitur *felicitas vera* ad differentiam *apparentis*, quæ est status, quo quis voluptate apparente fruitur. *Felicitatis definitio.*

§. 637.

Infelicitas est status, quo tædia perdurant. *Infelicitatis definitio.*

Infelicitatem non opus eſt diſtingui in veram & apparentem. Etſi enim ex eo tædium ſit, quod per errorem de re aliqua ſtatuatur; non tamen negari poteſt, tædium iſtud quandam infelicitatis partem conſtituere. Sane homines haud raro præter rationem ſeſe reddunt infelices, quod vitam cum tædio tranſigant, quam ſine eo tranſigere poterant.

§. 638.

Quænam ad felicitatem hominis quid conferant.

Quoniam itaque voluptas quælibet vera felicitatem ingreditur, quemadmodum pars totum (§. 636. *Pſych.* & §. 341. *Ontol.*); *quicquid voluptatem veram homini creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert.* Unde porro eſt, quod *ad felicitatem hominis conferre quid videatur illud, quod voluptatem apparentem eidem creat.*

Si quis ex divitiis voluptatem percipit; is divites prædicat felices. Si quis ſcientiæ fuerit cupidus, ut ex ea plurimum capiat voluptatis; is eum felicem eſſe judicat, qui animum multa ſcientia imbuendi ampliſſimam nactus eſt occaſionem. Quemadmodum quemlibet ſua trahit voluptas, ita etiam variant hominum de felicitate judicia. Hic parum refert, utrum judicium ſit veritati conſentaneum, nec ne. In moralibus autem veritas diſtinguetur ab eo, quod apparet.

§. 639.

Quænam ad infelicitatem quid conferant.

Similiter quoniam tædium quodlibet ad infelicitatem ejus pertinet (§. 637); *Quicquid homini tædium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert.* Unde porro eſt *quod ad infelicitatem hominis conferre quid videatur iſtud, quod eidem tædium creat.*

Atque hinc apparet, quomodo quis ſeipſum reddere poſſit infelicem, ſcilicet ſi ſibimetipſi tædia præter neceſſitatem creet.

§. 640.

Effectus amoris.

Qui alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, & ideo gaudet, quod gaudet alter, ſi idem fuerit de ſubjecto gaudii judicium. Qui enim alterum amat, is ex felicitate ejus voluptatem percipit (§. 634). Quoniam itaque quælibet voluptas vera ad felicitatem alterius pertinet, quælibet autem voluptas

luptas apparens ad eandem pertinere videtur (§. 636); igitur qui alterum amat & ſecundum veritatem judicat ex voluptate vera, qua fruitur alter; qui vero ſecundum apparentiam judicat, ex qualibet apparente voluptate alterius voluptatem percipit.

Quoniam igitur porro gaudium in voluptatum prædominio conſiſtit (§. 614); qui voluptatem ex alterius voluptate percipit, gaudere ideo debet, quod gaudet alter, ſi quidem idem fuerit de objecto gaudii utriusque judicium. Quoniam itaque amans ex voluptate amati voluptatem capit *per demonſtrata;* amans quoque gaudet, quando gaudet amatus, ſi idem fuerit de objecto gaudii judicium.

Idem confirmatur a poſteriori. Si quis amans alterum intelligit ei quid obtigiſſe, unde voluptatem percipit; ſe in partem voluptatis iſtius venire ait amorem ſuum in alterum ſignificaturus. Quoniam phraſes vulgo receptæ notionibus communibus reſpondent; iisdem conforme eſt, quod amans ex amati voluptate voluptatem ipſemet percipiat. Ponamus Titium amare Sempronium & Sempronio offerri donum pretioſum, ob quod inſigniter gaudeat tanto munere auctus. Titius de eo certior factus ipſemet gaudebit, immo gaudebit magis ſubinde, quam Sempronius. Gaudii hujus non aliam reddit rationem, quam quod ipſi perinde ſit ac ſi donum ipſemet accepiſſet, quodque Sempronio non magis idem invideat, quam ſibimetipſi: quo ipſo ſatis ſuperque ſignificat, ſe voluptatem Sempronii ſuam facere & commune eſſe gaudium, ſi cauſa gaudendi illi ſuppeditetur. Inde etiam eſt, quod, qui alterum amat, eidem voluptatem creare ſtudeat, quod eadem in ipſummet redundet. Immo inde eſt, quod propoſitio præſens breviter ita efferri ſoleat: Voluptas amicorum communis eſt, itemque gaudium amicorum commune eſt. Neminem offendat, quod addiderimus reſtrictionem, ſi idem fuerit de obiecto gaudii judicium. Etſi enim experientia aliquando

quando refragari videatur, quando scilicet gaudemus, quod nobis narratur alterum, quem amamus, summa cum voluptate vitam transigere; non tamen ideo revera contrariatur, si rem curatius spectes. Etenim cum de objecto voluptatis, seu gaudii, tanquam nobis ignoto prorsus non judicemus; tacite judicium alterius approbamus ipsumque justam gaudendi causam habere supponimus. In aliis autem casibus manifesta est restrictio. Ponamus enim Titium impense amare Sempronium; hunc autem nubere virgini, quæ cum dives esse putetur non est ac præterea iis dotibus caret, quæ felix matrimonium efficiunt. Gaudebit equidem Sempronius, sed non gaudebit Titius, quod aliud sit Titii, quam Sempronii de hoc matrimonio judicium. Quodsi autem ponamus Sempronii judicium esse verum, Titii autem judicium a veritate aberrare: utique & Titius gaudebit, errore suo agnito, cum jam non sit affectus contrarius, qui idem impediat. Si quis ad ea, quæ quotidie obvia sunt, attentum afferat animum; is plurima observabit, quæ propositionis præsentis veritatem confirmant, ut plura eam in rem addi non sit opus.

Potest etiam propositio præsens converti. Quoniam vero ex conversa patet signum haud fallax amoris inde peti posse, quod quis ex voluptate alterius voluptatem percipiat, vel ideo gaudeat, quod gaudeat alter; eandem subjici operæ pretium ducimus. Habent signa affectuum plurimum usum in philosophia morali, ejus inprimis parte semiotica & in arte conjectandi hominum mores.

§. 641.

Signum amoris. *Si quis ex voluptate alterius voluptatem percipit, vel ideo gaudet, quod alter gaudet, is alterum amat.* Quoniam enim voluptas omnis ad felicitatem pertinet, vera quidem ad veram, apparens ad apparentem (§. 636); qui voluptatem percipit ex voluptate alterius, ejus animus dispositus esse debet ad voluptatem ex alterius felicitate percipiendam, adeoque alterum amat. (§. 633).

Quodsi quis ideo gaudet, quod gaudet alter, cum gaudi-

dium in prædominio voluptatum insigni consistat (§. 614); animus ejus erit dispositus ad voluptatem ex voluptate alterius percipiendam. Sed cui ita dispositus est animus, is alterum amat, *per demonstrata*. Ergo alterum amat, qui ideo gaudet, quod gaudet alter.

A posteriori confirmatur propositio per ea ipsa, quæ ad confirmandam præcedentem in medium adduximus. Constat etiam vulgo homines ex eo colligere, quod quis alterum amet, si ex voluptate alterius voluptatem ipsemet percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, & quasi attonitos hærere, ubi supponentes amorem animadvertunt contrarium, ignorata ratione, ob quam effectus amoris impeditur.

§. 642.

Si quis alterum amat, ex ejus tædio ipsemet tædium percipit, ac ideo contristatur, quod alter tristis sit. Si quis enim alterum amat, is voluptatem percipit ex voluptate alterius, immo gaudet ideo, quod gaudet alter (§. 640), consequenter ex insigni voluptate alterius insignem & ipse percipit (§. 614). Quoniam itaque voluptas alterius tanto majus bonum nobis videtur, quo major est voluptas, quæ a nobis ex ista percipitur (§. 612); oppositum eidem tædium malum nobis videri debet, idque tanto majus, quo majus ipsum fuerit, consequenter nos ex eodem tædium percipere debemus, atque tanto majus, quo majus ipsum est (§. 613), atque adeo contristari debemus, si tristitia afficitur alter, quem amamus (§. 619).

Alius amoris effectus.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim Mevium vehementer amare Titium, atque ob mortem patris sui præmaturam Titium plurimum contristari. Mevius videns Titium mortem patris tantopere lugere, ipse quoque contristatur, effusis lachrymis. Hæc adeo explorata sunt, ut, quando Titium lachrymas fundentem videmus, quod Mevium flentem contuetur, inde colligamus Titium a Mevio amari.

Immo dum audientes nuncium de morte parentis amici cujusdam nostri a lachrymis nobis temperare non possumus, in hæc verba erumpimus: eheu! quantum lugebit Titius mortem parentis sui? quanta tristitia perfundetur animus ejus? Unde satis superque intelligitur, trristes esse nos non alia de causa, quam quod Titium tristitia affici colligimus ex morte patris. Quia igitur amamus Titium, ideo contristamur, quod ipse tristis est. Quodsi quidam occurrunt casus, in quibus tristes non sumus, quando eum tristem videmus quem amamus, impedimentum ex circumstantiis facile detegitur, quale est opinio, quod alter præter rationem tristitiæ indulgeat, ut vel temeritati ejusdem succenseamus.

Probe notandum est non minus de objecto gaudii, quam tristitiæ, idem referri non ad amantem, sed ad amatum, dum amans judicat utrum bonum sit, nec ne; immo sæpius amantem in judicando sequi opinionem amati, non suam animi sententiam. Atque ideo diximus, idem esse debere amantis & amati judicium. Quodsi amans idem objectum ad se referret, atque gauderet, quod sibi bonum existimaret, tristis esset, quod idem sibi malum esse putaret; non ex amore proveniret gaudium, nec ab eo ortum duceret tristitia. Fieri tamen potest, immo plerumque solet, ut gradu differant judicia amantis atque amati (§. 597. 598). Nimirum quando imaginatio in idea voluptatis ac tædii confusa aliena miscet (§. 524); fieri non potest, ut imaginatio diversis subjectis eadem suggerat (§. 104).

§. 643.

Signum amoris. *Si quis ex tædio alterius tædium percipit, vel ideo contristatur, quod alter tristis sit; is eundem amat.* Qui tædium ex alterius tædio percipit, cum tædium omne ad infelicitatem spectet (§. 639), ita dispositum habet animum, ut ex infelicitate alterius tædium percipiat. Infelicitatem igitur alterius tanquam sibi malam repræsentare debet, atque tanquam malum tanto majus, quanto majus tædium est, quod inde percipitur (§. 613). Alterius igitur felicitatem sibi repræsentare debet

tanquam bonam, cum bonum perinde opponatur malo ac voluptas tædio opponitur, consequenter ex felicitate alterius tanto majorem voluptatem percipere debet, quanto majus bonum eadem ipsi videtur (§. 612). Quoniam itaque animus ipsi dispositus est ad voluptatem ex alterius felicitate percipiendam; alterum amat (§. 633).

Quæ ad confirmandam propositionem præcedentem in medium adducta fuere, etiam ad confirmandam præsentem faciunt; quæ nonnisi conversa anterioris est. Inprimis hic probe notandum, quod nemo non amorem alterius inde colligat, quod alterius tædia ac tristitiam nostra faciamus.

§. 644.

A voluptate ad tædium argumentatio.

Si quis ex voluptate alterius voluptatem percipit; is ex tædio alterius tædium percipere debet & contra. Etenim si ex voluptate alterius voluptatem percipimus, eam nobis repræsentare debemus tanquam bonum tanto majus, quanto major est voluptas, quæ inde percipitur (§. 612), consequenter quod voluptati opponitur, seu ejus contrarium, cum malum bono opponatur, seu ejus contrarium sit, repræsentare nobis debemus tanquam malum. Enimvero quod voluptati opponitur tædium est (*not.* §. 518). Ergo tædium nobis alterius repræsentare debemus tanquam malum, consequenter tædium percipere debemus ex tædio alterius (§. 613).

Non absimili modo ostenditur, quod qui tædium percipit ex tædio alterius, voluptatem quoque ex alterius voluptate percipere debeat.

Oppositionem boni & mali ex notione oppositionis demonstrari superfluum existimamus. Ceterum propositionem hanc, qua ad præcedentes demonstrandas uti poteramus, hic subnectere libuit, cum ad subsequentes nonnullas brevius absolvendas conducat.

§. 645.

Amor quomodo oriatur.

Si quod nobis placet in altero observamus; amor oritur. Si enim quod nobis placet in altero observamus, voluptatem

ex eo, quod observamus, percipimus (§. 542). Quamobrem cum id tanquam alteri inhærens, vel ad eum spectans consideremus; voluptatem ex eo percipimus, quod alteri voluptati esse ex eo, quod nobis voluptati sit, colligimus. Atque ita disponitur animus ad voluptatem ex alterius voluptate percipiendam, consequenter amor oritur.

Patet idem omnium clarissime in iis casibus, ubi animum adversus alterum indifferentem, vel prorsus ab eo aversum habemus. Quando enim aliquamdiu cum eo commercium habemus, atque deinde in ipso observamus, quæ nobis placent, veluti animi dotes quasdam, quæ nobis in pretio sunt; amorem erga eum in nobis oriri deprehendimus: quo præsente jam optamus felicitatem ejus & quando ipsi quid obtigit, quod volupe est, adeoque ad felicitatem ejus spectat, vel spectare videtur (§. 638), ex eodem & ipsi voluptatem percipimus, manifesto indicio animum nostrum jam esse dispositum ex felicitate ejusdem voluptatem percipiendi.

Non jam inquirimus, cur amorem nostrum quasi in se trahant objecta, ex quibus voluptatem percipimus; talia enim reservanda sunt Psychologiæ rationali. In empirica sufficit, vel a posteriori unice stabiliri modum, quo dispositio ad percipiendam voluptatem ex felicitate hujus personæ in singulari in nobis excitetur, ut amoris excitatio potestati nostræ subjiciatur: id quod multiplici modo proderit in moralibus.

§. 646.

Amoris ortus ulterius expenditur.

Si nobis repræsentamus bonum, quod alteri inest, vel ad eum quomodocunque pertinet; amor oritur. Etenim si nobis repræsentamus bonum quoddam alterius, sive alteri insit, sive quomodocunque ad eum pertineat, id nobis tanto majus videtur, quo major est voluptas, quæ ex eodem percipitur (§. 612). Quamobrem cum bonum alterius placere nobis debeat (§. 542); si nobis bonum quoddam alterius repræsentamus, aliquid in eo observamus, quod nobis placet. Enimvero si quid in altero observamus, quod nobis placet, amor

oritur

oritur (§. 645). Amor igitur oriri debet, si nobis repræsentamus bonum, quod alteri inest, vel quomodocunque ad eum pertinet.

Confirmatur idem a posteriori. Si quis pulchritudinem in bonorum numerum refert (quod salva rei veritate fieri posse alibi ostendemus); is eum amat, cujus forma pulchritudine sese commendat, quamprimum eundem videt, etsi ipsi antea prorsus esset ignotus. Similiter si quis divitiis ingens pretium statuit; is alterum amat, quod divitem esse cognoscit. Si cui eruditio in delitiis est; is alterum amat, quod eruditione præstantem agnoscit. Exempla ubivis obvia sunt, quibus propositionis præsentis veritas confirmatur, ut levi attentione opus sit ad ea observanda.

Ceterum eadem exempla ad confirmandam propositionem præcedentem quoque adhiberi possunt. Neque est quod miremur, cum ex pulchritudine, divitiis, eruditione voluptatem capiat, qui eadem in bonorum numerum refert. Ita vero nobis placet pulchritudo, placent divitiæ, placet eruditio. Ex eo igitur, quod nobis placet in altero, amor oritur, dum ex pulchritudine, divitiis ac eruditione alterius ortum trahit.

§. 647.

Si quod in altero observamus nobis tanquam nobis bonum repræsentamus, amor in alterum oritur. Si enim quod in altero observamus, idem nobis tanquam nobis bonum repræsentamus, ex eo etiam tanto majorem voluptatem percipimus, quo majus nobis bonum istud videtur (§. 612). Enimvero si quid in altero observamus, quod nobis placet, amor oritur (§. 646). Ergo amor etiam oriri debet, si quod in altero observamus nobis tanquam nobis bonum repræsentamus. *Idem adhuc ulterius expenditur.*

Idem confirmatur a posteriori. Si quis gloria delectatur sibique gloriæ ducit cum divitibus ac hominibus in dignitate constitutis conversari; is divitias ac dignitatem aliorum sibi repræsentat tanquam bonas sibi (§. 554). Enimvero constat eos, qui ita sentiunt, amare divites ac homines in dignitate con-

constitutos. Patet igitur hoc in casu amorem oriri ex eo, quod nobis bonum judicamus istud, quod in altero observamus. Immo vix dabitur casus aliquis, quo quod nobis tanquam bonum repræsentamus in altero, idem non simul etiam tanquam nobis bonum repræsentemus, ubi idem ad statum nostrum referimus: id quod palam fit, ubi notiones confusas, quibus ea, quæ ad alterum spectant, exhibentur tanquam bona, evolvimus, ut appareat quænam in iis contineantur. Rationes nimirum cur illud bonum judicemus, vel etiam cur illud placeat, quod in altero observamus, excutiendæ sunt; ita facile constabit, quatenus eædem a nobis petantur, quibus placent quæ sunt alterius.

Propositio præsens a posteriori adeo evidens est, ut *Cartesius* in Tractatu de passionibus animæ part. 2. art. 56. ideo existimaverit, amorem omnem oriri ex eo, quod quid tanquam bonum respectu nostri repræsentetur.

§. 648.

Quando oriatur amor.

Si amor in nobis oritur, in altero quid deprehendimus, quod nobis placet, vel quod nobis tanquam bonum vel simpliciter, vel respectu nostri repræsentamus. Si enim amor in nobis oritur, animus noster disponi debet ad voluptatem percipiendam ex felicitate alterius (§. 633). Quare cum ad felicitatem alterius pertineat, vel saltem pertinere videatur, quod voluptatem ipsi creat (§. 638); animus disponi debet ad percipiendam voluptatem ex eo, quod nobis placet in altero (§. 542.), consequenter si amor oritur, aliquid in altero deprehendimus, quod nobis placet.

Quoniam vero bonum judicatur tanto majus, quo major est voluptas, quæ ex re percipitur (§. 612) & amor oritur, si quid in altero deprehendimus, ex quo voluptatem capimus *per demonstrata*; si amor oritur, in altero quid deprehendere debemus, quod nobis, tanquam bonum repræsentamus, consequenter perinde est, sive

id

id nobis repræsentemus tanquam bonum respectu nostri, sive non habito respectu ad nos.

Quæ ad confirmandas propositiones præcedentes in medium adducta fuere; ad hanc quoque applicari possunt.

§. 649.

Amor est affectus, qui oritur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis placet, seu si quid in altero nobis repræsentamus tanquam bonum, præsertim respectu nostri. *Amoris definitio realis.*

Definitionis hujus realis, quæ excitationem amoris declarat, veritas patet ex propositionibus proxime præcedentibus. Equidem dubium oriri poterat ex definitione *Cartesiana*, annon repræsentatio ejus, quod in altero observamus, tanquam boni fieri debeat semper respectu nostri; sed præterquam quod attentione utenti contrarium jam patet ex antecedentibus, dubium hoc removebimus totum, quantum est, quando paulo post evincemus definitionem amoris, quam dedimus, esse usui loquendi conformem: quod antequam fieri possit, alia nonnulla adhuc præmittenda sunt.

§. 650.

Qui alterum amat, is voluptatem alterius appetit & contra. Qui enim alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter (§. 640), consequenter voluptatem ex alterius voluptate tanto majorem percipit, quanto majorem hanc deprehendit (§. 614). Voluptas igitur alterius tanto majus ipsi bonum videtur, quanto major voluptas est, quam ex eadem percipit (§. 612). Enimvero quamprimum nobis rem quandam repræsentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589). Quamobrem qui alterum amat, alterius quoque voluptatem appetere debet. *Effectus amoris in appetenda voluptate alterius consistens.*

Poterat idem brevius inferri ex propositione superiori (§. 591), quod in notione boni confusa acquiescentes (qui casus in negotio affectuum semper obtinet) rem appetamus, ex qua voluptatem percipimus. Inde enim consequitur, quod voluptatem quoque alterius appetere debeamus, si ex ea voluptatem percipimus. Subinde autem in philosophia consultum est, ut demonstrationes fiant amplio-

res

res eædemque præferantur contractioribus, quo earum vis tyronibus facilius percipiatur.

§. 651.

Effectus contrarius in aversando tædio alterius consistens.

Qui alterum amat, is tædium ejus aversatur. Etenim qui alterum amat, ex ejus tædio tædium & ipse percipit (§. 642). Quare cum affectus ex confusa boni & mali repræsentatione oriantur (§. 605), quamdiu autem in notione mali confusa acquiescimus, eam rem aversamur, ex qua tædium percipimus (§. 592); qui alterum amat, is tædium ejus aversari debet.

Utimur hic demonstratione contractiore, ubi eodem modo demonstrari poterat propositio, quo præcedentem demonstravimus, ut varietas in demonstrando appareat.

§. 652.

Effectus alii amoris.

Qui alterum amat, is voluptatem eidem creare; tædium vero ab eo avertere studet. Qui enim alterum amat, is voluptatem ejus appetit (§. 650). Quamobrem cum unusquisque in se experiatur, quod ea consequi studeat, quæ appetit; voluptatem quoque alteri, quem amat, creare studet.

Similiter qui alterum amat, is tædium ejus aversatur (§. 651). Quare cum denuo unusquisque in se experiatur, quod ea a se amoliri studeat, quæ aversatur; tædium quoque alterius a se amoliri studere debet, consequenter operam dare, ut idem ab altero, quem amat, avertat.

Utrumque a posteriori confirmatur. Si quis alterum amat, ei dono dare solet, quæ eidem accepta esse novit, hanc quæsitus cur id faciat reddens rationem, quod eidem voluptatem creare, vel gaudio eum perfundere velit. Eadem de causa in gratiam alterius, quem amamus, facere solemus, quod alias a nobis non fieret, quia id ipsi volupe esse novimus. E contrario cavere solemus, ne quid fiat, quod alteri displicet, quem amamus, hanc reddentes rationem quod ipsi tædia creare nolimus. Neminem fore puto, qui non habeat,

quem

quem sincero amore prosequatur. Quamobrem ad semetipsum attendat, quo sit in eum animo. Annon lætus ambabus manibus amplectatur occasionem personæ amatæ voluptatem, vel gaudium creandi? Annon evitet cura sollicita omnem occasionem alteri tædia creandi? Annon studiose celet, ne ad ejus, quem amat, aures perveniat, quod ipsi tædio esse possit?

Equidem non nego subinde alio fine talia fieri posse, quæ alteri voluptati sunt, quam voluptatis eidem creandæ gratia: sed nego tum ex amore proficisci factum, si vel maxime quid fiat personæ, quam amamus, gratia, vel eidem quid detur. Neque tam sincerus erit amor, si vel maxime ex eodem proficisci videtur factum. Erit enim quidpiam amori admixtum, quod ab eodem alienum est, ad rationem tamen quam maxime pertinet, cur quid fiat in gratiam personæ amatæ. Excutiendi sunt casus obvii, ut rationes speciales in apricum productæ clariora reddant, quæ affirmamus. In iis, quæ ad animam spectant, singulari acumine opus est, ut ea, unde quid pendeat, ab alienis separemus.

§. 653.

Significatus, quem vocabulo amoris tribuimus, communi usui loquendi conformis. Sane *Aristoteles* 2. Rhetoric. amare idem esse ait ac velle alicui, quæ bona arbitramur illius, non sui causa, & ea pro viribus efficere. Ex nostra amoris definitione nominali necessaria consequentia deduximus, quod, qui alterum amat, ejus voluptatem appetat (§. 651) eique voluptatem creare studeat (§. 652). Enimvero cum ea bona judicemus alteri, quæ voluptatem eidem creant (§. 612); patet nostræ definitionis amori conveniens esse, ut appetamus ea, quæ alteri bona arbitramur, ipsius gratia, eademque efficere studeamus. Notio igitur amoris, quæ *Aristoteli* est, cum nostra convenit. *Goclenius* in Lexico significatum vocabuli amoris proprium explicaturus monet, eodem denotari actum voluntatis elicitum, quo volo alicui bonum. Per voluntatem hic intelligit appetitum omnem, adeoque si amor pro affectu sumitur, vocabulo hoc appetitus sensitivus denotatur. Con-

Significatus amoris an communi usui loquendi conformis.

venit ista definitio amoris cum significatu, quem vocabulo tribuit *Aristoteles*. Quamobrem cum ostenderimus, significatum *Aristotelicum* cum nostra definitione consentire, nec ab eadem definitio *Goclenianæ* dissentire potest. *Cartesius*, quemadmodum jam supra (*not.* §. 649) notatum est, de amore, sicuti affectibus ceteris, definitionem realem condit. Definit affectum hunc per eum, qui excitatur, cum aliquid ut bonum respectu nostri nobis repræsentamus. Definitio hæc realis ab ea, quam nos dedimus (§. 649), non nisi in eo differt, quod repræsentationem boni restringat. Si enim *Cartesio* credimus, amor non oritur nisi quod in altero deprehendimus nobis repræsentemus tanquam bonum respectu nostri. Oriri hoc in casu amorem, ostendimus (§. 647): neque hoc mirum videri debet. Etenim si judicamus, id, quod alteri inest, esse nobis bonum; utique supponere debemus, aliquam boni notionem, qua istiusmodi quid citra respectum ad nos repræsentatur tanquam bonum. Quod vero non necesse sit id, quod in altero deprehendimus, bonum judicari respectu nostri, vel exinde colligitur, quod, si amor non excitatur nisi bonum repræsentetur respectu nostri, nulla jam appareat ratio, cur qui alterum amat, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eo avertere studeat (§. 652). Enimvero non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt. Ecquis enim nescit nos amare homines ob virtutes tam intellectuales, quam morales, etsi ex iisdem nihil in nos boni redundet? Absit autem ut quis sibi persuadeat, *Cartesium* contradicere *Aristoteli* affirmanti, quod amare sit velle alicui, quæ bona arbitramur, illius, non sui causa. Etenim *Aristoteles* definitione nominali explicat, in quonam amor consistat. *Cartesius* vero definitione reali docet, quo modo amor oriatur. In modo, quo amor oritur, non consistit amor, nec causa amoris eadem esse debet cum objecto amoris. De amoris objecto *Aristoteli* sermo est, de ejusdem causa *Cartesio*. Quamobrem si vel maxime amoris causa esset bonum, quod

nobis

nobis in altero respectu nostri repræsentamus; id tamen non impedit quo minus amor consistat in eo, quod appetamus illa, quæ alteri bona sunt, ipsius, non nostri gratia. Tale quid fieri, experientia satis superque loquitur. Ponamus enim Titium nobis in angustiis constitutis præter omnem expectationem tulisse opem. Nemo non novit oriri hinc in nobis Titii amorem & ex hoc fluere studium eidem voluptatem creandi eaque faciendi, quæ ipsi bona arbitramur, non nostri, sed ipsius respectu. Jam hic amor oritur ex eo, quod bonum judicamus respectu nostri, si *Cartesiano* acumine utamur, nec ultra id mentis aciem intendamus; hoc tamen non obstante amor sese exerit per studium benefaciendi alteri, quem amamus, adeoque supponit dispositionem animi ad voluptatem ex eo, quod alteri bonum arbitramur, percipiendam. Quodsi majore acumine utaris, quam *Cartesio* uti visum fuit; omnino animadvertes placere nobis in altero studium alteri inserviendi, ejusque gradum æstimari ex magnitudine boni, quod inde in nos profectum est. Atque adeo, si rigorose statuere velis, non tam amor ex eo oritur, quod studium inserviendi alterius nobis fuerit valde proficuum; quam quod ex isto inserviendi studio voluptatem capimus. Istius autem ideam cum consecuti simus ex ea, quam nobis tulit, ope, cumque ex hac magnitudinem ejusdem æstimemus, consequenter absque ea amor non oriretur, hoc pacto bonum quoad nos influit in ortum amoris, scilicet per modum causæ remotæ, aut, si mavis, rationis remotæ. Enimvero quod definitio nostra amoris a communi usu loquendi non abhorreat, clarissime ex eo elucet, quod, quæ ex illa a priori deduximus, cum experientia conspirent. Quoniam enim ea, quæ experientiæ obvia sunt, vocabulis in communi significatu acceptis exprimimus; sequitur utique communem vocabuli amoris significatum cum eo convenire debere, quem nos in definitione nominali (§. 614) eidem vindicavimus, quod communi sermone utentes ad amo-

rem referant, quæ vi definitionis nostræ eidem vindicanda sunt.

Non jam inquirimus in rationem, quæ *Cartesio* persuasit non oriri amorem, nisi quatenus rem quandam nobis repræsentamus ut bonam respectu nostri; ea enim evidentior evadet ex sequentibus ac ex Psychologia rationali clarissimam lucem consequetur.

§. 654.

Amor rerum inanimatarum & animalium.

Si in re inanimata, vel etiam in animantibus deprehendimus quidpiam, quod nobis multam affert voluptatem, rem istam, vel animal istud pro gradu voluptatis hujus amamus. Si enim in re sive inanimata, sive animata, quid deprehendimus, quod nobis multam voluptatem affert; ea quoque nobis multum placet (§. 543). Enimvero cum affectus ex ideis confusis ortum ducant, (§. 605), inter res inanimatas, quæ nullius felicitatis capaces sunt, & animantia bruta, quæ ejusdem capacia apparent (§. 636), non distinguimus (§. 39). Quamobrem cum amor oriatur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 649); amor quoque oriri debet, si quid in re inanimata, vel in animali bruto observamus, quod nobis placet, consequenter quod voluptati nobis est (§. 543).

Enimvero quoniam amor oritur ex voluptate, quam ex re altera percipimus, per se patet, quod tanto major esse debeat, quanto major voluptas est. Si negas, vel dubitas; idem facile ostendetur. Ponamus enim voluptatem C, ex qua amor oritur, æquivalere duabus voluptatibus A & B, & ex voluptate A, si sola fuerit, oriri amorem D, ex altera vero B, si itidem sola fuerit, oriri amorem B. Quoniam voluptates, istæ sibi invicem non repugnant, sed una in eodem subjecto esse possunt, ut mixta oriatur voluptas, quæ instar unius apparet (§. 524); nulla jam est ratio, cur non amores D & E simul oriri debeant, voluptatibus A & B simul positis, adeoque simul oriuntur (§. 118. *Ontol.*). Voluptatibus A & B simul sumtis-

tis æquivalet voluptas C *per hypoth.* adeoque salvo effectu, qui inde sequitur, istis substitui potest. Quare ex voluptate C idem oriri debet amor, qui ex A & B simul oritur, consequenter major, quam qui ex sola voluptate A, vel B ortum ducit. Oritur adeo amor pro gradu voluptatis rei amatæ:

Idem etiam confirmatur a posteriori. Nos res inanimatas & animantia bruta amare, nemo non novit. Immo non erit homo, cui non exempla amoris hujus domestica suggerat experientia, modo memoriam consulere velit. Audimus quoque a loquentibus affirmari, quod Titius amet nummos, Mevius canes, Sempronius Musicam, Cajus literas, seu eruditionem. Constat vero in eo casu Titium ex nummis, Mevium ex canibus, Sempronium ex Musica, Cajum ex literis, seu eruditione voluptatem capere. Quodsi ulterius in rationem voluptatis inquisiveris, eam non semper deprehendes eandem, etsi ex eodem objecto capiatur. Ita Titius ex nummis voluptatem capit, quatenus sunt rariores: sunt tamen alii, qui ex iisdem voluptatem capiunt, quatenus nos reddunt divites: sunt porro alii, qui ex iisdem voluptatem capiunt, quatenus nobis ad alia comparanda inserviunt. Id igitur, quod in nummis observamus, & unde voluptatem capimus, non semper idem est, quando ex iis voluptas percipitur. Eodem modo rem deprehendimus in casibus ceteris, ad quos provocavimus, & quibuscunque aliis.

Inde quoque factum est, quod *Cartesius* in definitione amoris rem quamcunque objectum ejusdem constituerit. Quodsi tamen probe expendatur, in quonam proprie loquendo amor consistat, notionem confusam ad distinctam revocando, quemadmodum a nobis factum est (§. 633); facile constabit, proprie loquendo non posse amari nisi entia, quæ sunt felicitatis capacia: cetera autem dum amantur, amorem minus proprie dici, ac per errorem quendam oriri.

§. 655.

Si rem inanimatam amamus, ad perfectionem ejus promovendam proni sumus. Si quid enim amamus, animum dispositum *Effectus amoris rei inanimatæ.*

situm habemus ad voluptatem eidem creandam (§. *652*), consequenter ad ipsum, vel statum ejus perficiendum (*§*. 511). Quamobrem si opinione amantis res inanimata, quam amat, perfectionis cujusdam capax est, ad eam promovendam pronus est amans.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim, nobis donari imaginem, quæ repræsentat personam formæ commendabilis, etsi ea ex ingenio tantummodo artificis picta. Si cui ea valde placet; is amorem testaturus eandem osculatur atque in hæc verba erumpit: velle sese auro eandem includere, siquidem sua esset. Immo respondet quærenti, cur sumtus profundere velit; se nimis amare imaginem istam. Unico hoc exemplo satis superque liquet, amantem pronum esse ad perfectionem rei amatæ promovendam, modo opinione ipsius alicujus perfectionis capax sit. Non nego mille in medium afferri posse exempla amoris, quo res inanimatas prosequimur, & hoc tamen non obstante amantem esse procul remotum ab eadem ornanda. Enimvero in singulis istis casibus aut amantis opinione nulla cadet in rem amatam perfectio, aut, si quæ in eam cadit, sibi tamen deesse vires agnoscit ad eam actu promovendam, Nec deest voluntas, ubi tale quid agnoscit; modo non deessent vires.

§. 656.

Amoris animalium brutorum effectus.

Si animantia bruta amamus, ad eorum voluptatem & perfectionem promovendam proni sumus. Quoniam animantia bruta, si non omnia, saltem pleraque voluptatis capacia judicamus; si vero alterum amamus voluptatem eidem creare studemus (*§*. *652*): nil sane obstat, quo minus in præsente quoque casu idem amoris effectus sequatur, consequenter si animantia bruta amamus, iis quoque voluptatem, quæ opinione nostra in ea cadit, creare studemus (*§*. 118. *Ontol.*). Quodsi animantia bruta instar rerum inanimatarum consideremus, non attenta voluptate, quæ in ea cadere videtur, amor eorum idem

idem esse debet qui rerum inanimatarum (§. 118. *Ontol.*). Enimvero si res inanimatas amamus, perfectionem earum, quæ opinione nostra in eas cadit, promovere studemus (§. 655). Ergo si animantia bruta & res inanimatæ pari jure a nobis censentur; perfectionem earundem promovere studemus. Idem etiam sequitur ex priori. Etenim si animantia bruta, quæ amamus, voluptatis capacia judicamus; eis voluptatem creare studemus *per demonstrata*. Enimvero cum nobis constet, voluptatem in sensu perfectionis consistere (§. 511); eorum quoque perfectionem, quæ opinione nostra in ea cadit, sive intrinseca fuerit, sive extrinseca, promovere studemus.

Confirmatur idem a posteriori. Exempla clarissima omnium præbent canes, præsertim catelli. Qui canes, vel catellos amant, illi iisdem cibos præbent, quos ipsimet avide appetunt, sibi persuadentes hæc animantia eandem voluptatem ex iis percipere, dum eos avide devorant, quam nos ex gustu capimus, dum eos masticamus & masticatos ad deglutitionem promovemus. Inde est quod matronæ culcitas molles fieri curent, in quibus catelli requiescant, quoniam ipsimet culcitis mollibus insidere malunt, quam scamnis duris. Inde est quod de iis ornandis cogitent, cum hunc ornatum ad perfectionem extrinsecam referant, utpote ipsæmet ornatu delectari solitæ. Immo videas indignantes, qui illos dolore afficiunt, more amantium tædia ab iis avertere studentes, voluptati quippe contraria (§. 652). Gemina sunt exempla eorum, qui equos amant: nec desunt exempla animalia bruta aversatione digna amantium. Sed talia cumulari quæ obvia sunt, opus non est; sufficit excitari attentionem & præberi principia, juxta quæ attentio ad ea dirigitur, quæ observanda veniunt.

Quæ de amore rerum inanimatarum & brutorum animantium dicta sunt, palam loquuntur, in quonam eorum amor consistat. Quare cum fieri non possit, ut cum amore hominum prorsus conveniat, quod bruta felicitatis non sint capacia, si accurate loqui volueris

ris, multo minus autem aliqua in res inanimatas felicitas cadat; ut peculiarem amoris rerum inanimatarum & brutorum, quatenus iisdem æquiparantur, definitionem subjiciamus; non inconsultum ducimus.

§. 657.

Amor rerum inanimatarum quid sit.

Amor rerum inanimatarum est dispositio animæ ad voluptatem ex ipsis percipiendum. *Quod si quis animantia bruta iisdem æquiparat*, quatenus scilicet ea non considerat tanquam voluptatis capacia, sed tanquam ea, unde voluptas percipi potest; *amor eorum idem est*, *qui rerum inanimatarum*: id quod per se patet, cum hoc in casu sub istis quasi comprehendantur, aut utraque tanquam eidem generi substantiæ considerentur. *Quodsi* vero eadem *animantia bruta hominibus æquiparentur*, *amor eorum idem est*, *qui hominum*: id quod non minus per se patet, cum hoc in casu homines & bruta tanquam eidem generi substantiæ considerentur.

Ex definitione præsente patet, quantum inter definitionem rerum inanimatarum & hominum intersit. Nimirum ratione subjecti amantis nulla foret differentia, nisi aliqua intercederet ratione objecti amati. Quodsi enim res inanimatæ felicitatis forent capaces, ut & ipsæmet voluptate frui possent; amor rerum omnium atque hominum foret idem. Quoniam vero res inanimatæ incapaces deprehenduntur, nec bruta veræ voluptatis capacia sunt; amor rerum inanimatarum non tendit nisi ad eum earundem statum, quo plus voluptatis ex iis percipere vellemus, non invisuri iisdem voluptatem propriam, si qua frui possent: voluptas enim, qua fruitur amatus, continuo redundat in amantem. Ceterum ex definitione amoris rerum inanimatarum ratio reddi potest eorum omnium, quæ homines hoc amore impulsi faciunt rei amatæ gratia.

§. 658.

Differentia gaudii de re inanimata & amoris ejusdem.

Quoniam de re præsente gaudemus, adeoque ex ea voluptatem percipimus insignem (§. 614), quatenus eam judicamus bonam respectu nostri (§. 624); eandem vero amamus, quatenus id maxime volumus, ut voluptati ipsamet esse possit, adeoque eandem percipimus citra respectum ad nos (§. 657);

(*§.657*); *gaudium de re inanimata & amor rei inanimatæ differunt,*

Atque hinc apparet, juxta definitionem *Cartesii* non adeo claram esse differentiam inter amorem rei inanimatæ, atque gaudium de eadem, quod amorem oriri velit, quatenus rem nobis repræsentamus tanquam bonam respectu nostri, etsi non negemus, etiam ex ipsius mente superesse aliquam adhuc differentiam inter hosce affectus, quatenus nimirum supponit gaudium versari circa bonum nobis præsens, amorem vero circa id, quod quidem bonum judicatur respectu nostri, non tamen consideratur, tanquam nobis præsens. Dantur tamen casus, ubi ægre gaudium ab amore distinxeris, veluti si librum amas ob doctrinam solidam in eo contentam, nisi multo acumine utaris.

§. 659.

Effectus amoris singularis.

Qui alterum amat, is eundem considerat tanquam seipsum. Qui alterum amat, is ex voluptate alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, si idem fuerit de objecto gaudii judicium (*§.640*); ex tædio autem alterius ipsemet tædium percipit, ac ideo contristatur, quod alter tristis est (§.642). Voluptas igitur amati amanti communis est; gaudidium ac tædium amati amanti commune est; tristitia amati amanti communis est. Jam si quis voluptatem ac tristitiam alterius spectet tanquam suam; gaudium & tædium alterius tanquam suum; is alterum considerat tanquam seipsum: id quod per se patet, cum non aliud indigitare soleamus hac phrasi quam illam tædii, voluptatis, tristitiæ atque gaudii communionem. Quamobrem qui alterum amat, is eum considerat tanquam seipsum.

Idem confirmatur a posteriori. Nihil sane frequentius est, quam ut amantes asseverent, se sibi facta putari, quæ personis, immo animalibus ac rebus inanimatis amatis sive bene, sive male fiunt. Hinc etiam invaluit phrasis, qua amanti amatus alter Ego dicitur. Ex his igitur satis superque apparet, quod amans alterum, quem amat, consideret tanquam seipsum,

ſeu in iis, quæ alteri bene, vel male fiunt, eum ſpectet tanquam perſonam cum ſe eandem.

Effectus hic amoris adeo obvius eſt, ut vulgo ad eum tanquam primo omnium ſibi obvium attentionem ſuam omnium primo dirigant, qui de amore cogitant. Eſt autem prorſus eximius, cum inde totius generis humani felicitas manet, ſiquidem juxta rationis normam rectificetur: id quod in Moralibus pluribus docebitur.

§. 660.

Vnio ſe mutuo amantium.

Quoniam qui alterum amat, is eundem tanquam ſeipſum conſiderat (§. 659); *amans cum amato unitur, ut tanquam perſona eadem cum amante ſpectari poſſit, qui amatur & ſi duo ſe mutuo amant, amore ita uniuntur, ut inſtar unius perſonæ ſpectari debeant.*

Hinc amor vulgo vocatur affectus unionis, quemadmodum videre eſt apud *Goclenium* in Lexico. Immo quoniam acumen non exporrigitur ultra ea, quæ propinqua ſunt ac primo obtutui ſeſe offerunt, amorem definiri ſolent per affectum, quo quis tendit ad unionem cum re aliqua. Ineſt huic deſcriptioni aliquid veri, ſi debito modo explicetur, quemadmodum a nobis factum eſt; ſed qui ab oſculis amantium, vel oſculatione rerum amatarum ideam amoris arceſſunt, non ſatis intelligunt, quid ſibi velint, atque notione fœcunda deſtituuntur. Ceterum ex dictis apparet, definitionem noſtram, ex qua diſtinctam unionis amantium, vel amantis cum re amata notionem deduximus a communi uſu loquendi non abhorrere atque adeo uberius confirmatur, quod jam ante evicimus (§. 653). Et hujus potiſſimum gratia unioni iſtius explicationem dare libuit, ne cui notiones noſtræ videantur ſuſpectæ, qui conveniente acumine in iis, quæ ad animam ſpectant, perluſtrandis nondum uſi didicit.

§. 661.

Odii definitio nominalis.

Odium eſt diſpoſitio animæ ad voluptatem percipiendam ex alterius infelicitate.

Diſpoſitio hæc deducitur ad actum data occaſione, atque tum actu affectu agitatur animus, quem odii nomine inſignimus. Fert autem uſus loquendi, ut ipſam diſpoſitionem odii nomine compellemus, quoniam odium tribuimus illi, qui affectu eo tempore non agitatur.

§. 662.

§. 662.

Quodsi ergo is, qui alterum odit, ejus infelicitatem cognoscit; ex ea actu felicitatem percipit (§. 661). Pone enim eum, qui alterum odit, intueri infelicitatem ejusdem, nullam tamen inde percipere voluptatem. Animus igitur ejus ita dispositus non est, ut ex infelicitate alterius voluptatem percipiat, consequenter eum non odit (§. 661): id quod hypothesi repugnat. *Quando sese exerat.*

Ex actu odii dispositionem illam colligimus, atque probaturi quod quis alterum odio prosequatur, ad illam provocamus, cum dispositio in sensum non incurrat, adeoque observari non possit.

§. 663.

Qui alterum plurimum odit, de infelicitate ejus gaudet, tantoque magis gaudet, quanto magis eum odit. Qui enim alterum plurimum odit, is plurimum voluptatis ex alterius infelicitate percipit (§. 661). Quodsi ergo tanta evaserit voluptas, ut tædium, si quod adesset, non apperciperetur; voluptas prædominatur (§. 529). Quamobrem cum in prædominio voluptatum gaudium consistat (§. 614); si quis alterum plurimum odit, de infelicitate ejus gaudet. *Gaudium ejus, qui alterum odit.*

Quoniam odium non aliter sese exerit, quam voluptatis perceptione (§. 633); quo magis quis alterum odit, eo major est voluptas, quam ex infelicitate alterius capit. Quare cum gaudium tanto majus sit, quanto major est illa voluptas, quæ prædominatur (§. 614); gaudium tanto majus erit, quanto majus fuerit odium.

Infelicem judicamus eum, qui, cum munus ambiat, cui præfici poterat, repulsam fert. Quodsi quis Titium oderit & percontanti num munus, quod ambit, in ipsum collatum fuerit, narratur quod repulsam tulerit; gaudebit utique de repulsa, tantoque magis gaudebit, quanto majus fuerit odium adversus Titium conceptum. Ceterum ne ad experimenta de-

delapsuri confundamur; probe omnino tenendum est, fieri posse ut affectu quodam contrario impediatur gaudium alias secuturum, veluti si quis magis contristetur de repulsa, quam una tulit amicus, quem amore complectitur, qui superat odium adversus Titium conceptum. Cum enim hic tristitia atque gaudium simul oriri debeant; ille utique affectus prævalebit, qui alterum superat.

Odium opponitur amori. Sicuti enim amans ex felicitate; ita qui alterum odit, ex ejus infelicitate voluptatem percipit. Quamobrem mutatis mutandis ad casum odii transferuntur, quæ de casu amoris dicta sunt. Etsi autem hoc non difficulter fiat; a nobis tamen hic fieri, minime autem lectoris ingenio relinqui debet, propterea quod prapositionibus de odio in Moralibus tanquam principiis utemur, quæ adno expressis verbis hic ponendæ ac demonstrandæ sunt, ut ad eas provocare possimus.

§. 664.

Effectus odii.

Qui alterum odit, ex ejus tædio voluptatem percipit, & ideo gaudet, quod alter tristitia afficiatur, vel tædio. Qui enim alterum odit, is ex infelicitate ejus voluptatem percipit (§.661). Quoniam igitur quodlibet tædium ad infelicitatem alterius pertinet (§.639); qui alterum odio prosequitur, ex tædio ejus voluptatem capit.

Quoniam igitur porro gaudium in voluptatum prædominio consistit (§.614); qui ex tædio alterius voluptatem, adeoque ex tristia alterius insignem voluptatem percipit (§. 619); gaudere utique debet, quod alter tristitia afficiatur. Quamobrem cum qui alterum odio persequitur, ex tædio ejus voluptatem percipiat *per demonstrata*; idem quoque gaudere debet, quod tristitia afficitur alter.

Idem confirmatur a posteriori. Si quis odio alterum persequitur, quamprimum audit, ei tædia creata esse, vel vexas mille creari, quæ plurimorum tædiorum causa sunt, lætus exultat, quasi bono quodam egregio potitus fuisset. Hinc audias affirmantem, sibi adeo gratas esse vexas alterius, ac si

sibimet

sibimet donum pretiosum oblatum fuisset. Se non tantopere gavisurum, si vel centum aurei ipsi donarentur, & quæ sunt his gemina verba, quæ odium sequuntur manifestum. Unde & nemo non ex hoc gaudio odium colligit, quo quis alterum prosequitur. Quoniam phrases receptæ notionibus communibus respondent; iis conforme est, quod, qui alterum odio prosequitur, gaudeat ex eo, quod alteri tædia creentur, vel vexæ plurimorum tædiorum causæ. Quodsi odium fuerit ingens, ut ejus, qui alterum eodem prosequitur, judicio majoribus vexis dignus existimetur alter; in hæc verba erumpere solet: se multo magis gavisurum, si nescio quæ vexæ iisdem majores eidem crearentur.

Non provocamus ad exempla specialia, quæ magno numero quotidie obvia sunt, cum nihil sit frequentius hominum odiis. Sufficit generaliter indicasse ea, ad quæ specialia levi attentione agnita referuntur. Casus speciales admodum variant, nec cuivis iidem familiares sunt. Insunt autem iisdem generalia, omnibus nota, quæ speciales casus levi attentione utentibus in memoriam revocant (§.105). Quamobrem scopus veritatem propositionis a posteriori confirmaturi postulat, ut ista potius gereralia in medium afferamus, quam casibus specialibus recensendis tempus minus utiliter teramus: id quod non modo hic, sed in omni casu simili observandum.

§. 665.

Si quis ex alterius tædio voluptatem percipit, vel ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur; is alterum odit. Quoniam enim tædium omne, seu omne id, quod tædium alteri creat, ad infelicitatem ejus refertur (§. 639); qui ex tædio alterius voluptatem percipit, ejus animus dispositus esse debet ad voluptatem ex alterius infelicitate percipiendam. Alterum igitur odisse debet (§. 660). Quodsi quis ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur, cum gaudium in prædominio voluptatum consistat (§. 614); animus ejus dispositus esse debet ad voluptatem ex tristitia alterius percipiendam, consequenter *Signum odii.*

cum tristitia in prædominio tædiorum consistat (§. 619), animus ejus dispositus est ad voluptatem ex alterius tædio percipiendam. Sed cui ita dispositus est animus, is alterum odit *per demonstrata.* Ergo alterum odit, qui ideo gaudet, quod is tristitia afficiatur.

Idem confirmatur a posteriori per ea, quibus propositionem præcedentem confirmavimus. Sane ibidem jam monuimus, quod nemo non ex voluptate, quam quis ex tædio alterius capit, & multo magis ex eo, quod gaudet, quia tædio, vel tristitia afficitur alter, colligit odium, quo alterum persequitur, in admirationem summam abripiendus, si contrarium sibi observare videatur.

Habemus adeo signum odii minime fallax. Omnis autem de signis doctrina plurimam utilitatem spondet in Moralibus.

§. 666.

A voluptate ad tædium & a tædio ad voluptatem argumentatio.

Si quis ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter; is ex tædio alterius voluptatem percipere ac ideo gaudere debet, quod alter contristatur & contra *si quis ex tædio alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter contristatur, is ex voluptate alterius tædium percipere, ac ideo contristari debet, quod alter gaudet.* Etenim si quis ex voluptate alterius tædium percipit, eam sibi tanquam malum tanto majus repræsentare debet, quanto majus est tædium, quod ex ea percipit (§. 613). Quoniam igitur voluptati contrarium est tædium (§. 511. 518), perinde ac bonum contrarium malo (§. 554. 565); tædium alterius in numerum bonorum referre debet. Quamobrem cum ex eo, quod bonum nobis videtur, voluptatem tanto majorem capiamus, quanto majus nobis bonum istud videtur (§. 612); ex tædio alterius voluptatem percipere debet.

Jam tristitia in prædominio tædiorum consistit insigni (§. 619). Quamobrem cum tædium alterius in numerum bonorum referat, qui ex voluptate alterius tædium percipit

per

perdemonstrata; tristitiam quoque pro tanto majore bono habere debet, quanto major eadem deprehenditur. Enimvero ex eo, quod bonum nobis videtur, tanto majorem voluptatem percipere debemus, quanto majus nobis bonum istud apparet (§. 612): ergo qui ex voluptate alterius tædium percipit, adeoque contristatur, quod gaudet alter (§. 511. 518), is summam quoque voluptatem ex alterius tristitia capere, adeoque ideo gaudere debet, quod alter tristitia afficitur (§. 518).

Non absimili modo ostenditur, quod qui ex tædio alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter contristatur; is ex voluptate alterius tædium percipere ac ideo contristari debeat, quod gaudet alter.

Confirmatur quoque propositio a posteriori. Hinc audias dicentes, bonum esse, quod alteri tædia creentur ubi gaudio efferuntur, quamprimum ipsis narrantur vexæ, quæ creantur aliis. Patet adeo tædia & tristitiam alterius in bonorum numerum referri ab hominibus. Ex adverso etiam audias affirmantes, malum esse, quod alteri omnia ex voto cedant, ubi tristitia afficiuntur, quamprimum ipsis narrantur, quænam fortuna secunda illi obtigerint. Unde liquet, gaudium ac voluptatem alterius etiam in malorum numerum referri ab hominibus.

Propositionem præsentem instar lemmatis hic præmittimus ad demonstrandas sequentes. Utemur eadem quoque in sequentibus.

§. 667.

Si quis alterum odit, ex ejus voluptate tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter. Si quis enim alterum odit; is voluptatem percipit ex tædio ejus (§. 664). Enimvero qui ex tædio alterius voluptatem percipit, is ex voluptate alterius tædium capit (§. 666). Ergo qui alterum odit, ex voluptate ejus tædium percipit. *Alius odii effectus.*

Similiter qui alterum odit, ideo gaudet, quod tristitia affici-

ficitur alter (§. 664). Sed qui ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur; is propterea contristatur, quod alter gaudet (§. 666). Ergo qui alterum odit, is contristatur, propterea quod alter gaudet.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim Titium odisse Sempronium atque ideo in votis habere, ut muneri, quod ambit, minime præficiatur. Quodsi jam contrarium evenit, eum vel tædio, vel tristitia affici intelliges, prouti vel majus, vel minus fuerit odium, quod adversus ipsum concepit. Inde est, quod rationem reddituri, cur ægre ferat Sempronium præfectum esse muneri, cum ex ea nulla utilitas in ipsum redundet, si collatum fuisset in alterum, nec ullum inde incommodum, multo minus damnum in ipsum proficiscatur, quod Sempronius ad idem promotus fuerit, odium Titii allegemus, quo adversus Sempronium flagrat.

§. 668.

Signum odii. *Si quis ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter; is alterum amat.* Qui enim ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter, is ex tædio alterius voluptatem capit, ac ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur (§. 666). Enimvero qui ex voluptate alterius voluptatem capit, vel prorsus gaudet, dum alter tristitia afficitur, is eum odit (§. 660. 665). Odit igitur alterum, qui ex voluptate ejus tædium percipit, vel contristatur, propterea quod alter gaudet.

Ad confirmandam propositionem præsentem a posteriori facit, quod eadem tanquam signo odii utantur, quemadmodum ex iis intelligitur, quæ ad propositionem præcedentem a posteriori confirmandam in medium adduximus.

Ab hoc usu commendatur propositio præsens, cujus rei rationes in superioribus jam dedimus (*not.* §. 665.).

§. 669.

Effectus odii. *Qui alterum odit, is tædium ejus appetit, & contra.* Etenim

enim qui alterum odit, ex ejus tædio voluptatem capit ac ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur (§. 664), consequenter voluptatem ex alterius tædio tanto majorem capit, quanto majus hoc deprehendit (§. 614. 619). Tædium igitur, quo alter afficitur, tanto majus bonum ipsi videtur, quanto major est voluptas, quam inde percipit (§. 612). Enimvero quamprimum nobis rem quandam repræsentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589). Quamobrem qui alterum odit, alterius quoque tædium appetere debet.

Quodsi quis tædium alterius appetit, is idem sibi repræsentare debet tanquam bonum (§. 587. 589), consequenter tanto majorem inde percipere debet voluptatem, quo majus bonum judicat tædium alterius (§. 612). Animus adeo ipsi dispositus est ad voluptatem ex tædio alterius percipiendam, consequenter alterum odit (§. 660).

Non dubito fore aliquos, quibus contradictorium videbitur, tædia alterius ac ea, quæ tædia ipsi creant, consequenter quæ nemo non mala judicat, in numerum bonorum referri. Tenendum itaque est, tædia non in se considerata in numerum bonorum referri, sed bonum judicari, quod alteri creentur. Non vero repugnat, bonum judicari, quod alter malo quodam afficiatur. Similiter e contrario non repugnat malum judicari, quod quis bono afficiatur, etsi bonum in se spectatum in malorum numerum referri nequeat. Unde patet, quomodo intelligendæ sint phrases ex voluptate alterius tædium, ex tædio voluptatem percipere, etsi idem jam manifestum sit ex demonstrationibus superioribus. Nimirum voluptas non percipitur ex tædio, quo alter afficitur, quatenus in se spectatur, sed quatenus alteri creatur, adeoque si rigorose loqui velis, ex eo, quod alteri creatur, non ex tædio ipso. Similiter tædium non percipitur ex voluptate, qua alter delectatur, quatenus in se spectatur, sed quatenus alteri creatur, adeoque si verba exacte exprimere debent, quod eisdem efferre decreveris, dicendum est, tædium percipi ex actu, quo alreri creatur voluptas.

§. 670.

Qui alterum odit, is voluptatem ejus aversatur. Qui enim alterum odit, ex voluptate ejus tædium percipit (§. 668). *Effectus alius odii.*

Quare cum affectus ex confusa boni & mali repræsentatione oriantur (§. 605), quamdiu autem in notione mali confusa acquiescimus, adeoque quamdiu alterum odio persequimur, eam rem aversamur, ex qua tædium percipimus (§. 529); qui alterum odit, is voluptatem ejus aversatur.

Ex iis, quæ modo (*not.* §. 669) ad propositionem præcedentem dicta sunt, intelligitur, quo sensu voluptatem aversemur. Nimirum nemo aversatur voluptatem, quatenus in se spectatur; sed aversatur tantummodo actum, quo alteri voluptas creatur, quemadmodum nemo appetit tædium, quatenus in se spectatur, sed tantummodo actum, quo alteri tædium creatur. Sed ubi acumen ad ea, quæ diversa sunt, discernenda non omnibus suppetit; phrasibus receptis uti licet, quæ, cum id involvant, quod acumine aperte distinguitur, citra erroris periculum adhiberi possunt.

§. 671.

Effectus odii.

Qui alterum odit, is tædia eidem creare; voluptate vero quo minus perfundatur, impedire studet. Qui enim alterum odit, is tædium ejus appetit (§. 669). Quamobrem cum unusquisque in se experiatur, quod ea consequi studeat, quæ appetit, alteri quoque tædia creare studet, quem odit.

Similiter qui alterum odit, is voluptatem ejus aversatur (§. 670). Quare cum denuo unusquisque in se experiatur, quod ea a se amoliri studeat, quæ aversatur, voluptatem quoque alterius a se amoliri studeat opus est, consequenter id agere debet, ut quovis modo impediat, ne alter voluptate fruatur, quem odit.

Utrumque a posteriori confirmatur. Si quis alterum odit, is alios adversus eum instigat, qui eundem injuriis afficiunt, propterea quod novit ipsi hoc modo tædia creari. Narrat de eo, quæ in detrimentum famæ ipsius tendunt, propterea quod novit hoc modo ægre ipsi fieri, ubi famæ suæ adversa in publicum sparsa esse intelligit. E contrario impedire solet, quantum in se est, ne munus in eum, quem ambit, conferatur, propterea quod novit insigni prorsus voluptate per-

perfusum iri, si eodem potiretur. Quodsi hunc casum ad priorem referre malis, quod ad eundem quoque mutata intentione ejus, qui alterum odit, referri possit; perpendas velim Titium, qui odio persequitur Sempronium, impedire quo minus Mevius eidem donet librum tantopere ab eo exoptatum, ne fruatur gaudio, quo eundem elatum iri prævidet.

§. 672.

Qui alteri tædia creare, ac voluptatem, qua perfrui poterat, impedire studet; is alterum odit. Qui enim alteri tædia creare studet, is eadem appetit, quod per se patet. Enimvero qui tædia alterius appetit, is eundem odit (§. 669). Ergo qui tædia alteri creare studet, is eum odit. *Odii signum.*

Similiter qui impedire studet, quo minus alter voluptate fruatur; is eandem aversatur: id quod denuo per se patet. Enimvero qui voluptatem alterius aversatur, is eundem odit (§. 670). Ergo alterum odit, qui impedire studet, quo minus is voluptate fruatur.

A posteriori confirmatur propositio, quod vulgo ex studio alteri ægre faciendi ac impediendi felicitatem alienam nemo non odium colligat.

§. 673.

Si quem nobis repræsentamus tanquam noxium, seu nobis aliisque malum; odium adversus eum oritur. Etenim si nobis alterum repræsentamus tanquam noxium, adeoque tanquam nobis aliisque malum (§. 565), eum aversamur (§. 591), atque adeo eundem a nobis procul remotum esse cupimus, ne noxius esse possit, immo in destructionem ejus fertur appetitus. Quoniam adeo interitum ejus nobis repræsentamus tanquam bonum (§. 554), ex eo voluptatem percipimus tanto quidem majorem, quanto majus bonum istud nobis videtur (§. 654). Disponitur itaque animus ad volupta- *Odii ortus.*

tem percipiendam ex tædio alterius (§. 518), consequenter odium oritur (§. 665).

Idem confirmatur a posteriori. Si quem novimus nobis adversum, quamdiu appetitus ratione non reguntur; ejus mortem appetimus, in votis quam maxime habentes ut moriatur. Quando vero ita dispositus est animus; experimur quoque nobis voluptati esse fortunam adversam, qua alter utitur, consequenter nos eundem odio persequi (§. 661). Observamus haud raro idem ita sese habere, etiamsi alterum amaverimus, antequam nobis adversaretur. Atque in hoc inprimis casu evidentissime omnium liquet odium ex eo oriri, quod alterum nobis repræsentemus tanquam noxium, seu tanquam nobis malum. Enimvero animo nostro ingenerari quoque odium adversus alterum experimur, si nobis constet de ejus aliis nocendi animo, quos vel amamus, vel in quos indifferenti animo sumus. In priori casu facile admittitur absque observatione, propterea quod eum, quem amamus, tanquam nosmetipsos spectamus (§. 659). Posterior adeo casus huc potissimum spectat, ne exceptioni ulli locus sit. Quodsi vero quem odio prosequimur, cui ægre fit ab altero; odium adversus facientem oriri nequit, quod appetamus istiusmodi facta, quæ alteri tædia creant (§. 669). Hic adeo casus removendus.

Communiter odia hominum ex eo oriuntur, quod alios sibi adversos experiantur, ut adeo veritas propositionis præsentis a nemine in dubium revocari possit, modo ad ea attendere velit, quæ quotidie obvia sunt. Quodsi quis etiam absens nobis nocere possit, appetitum nostrum ferri in mortem ejus, ipsa verba sæpissime produnt, quæ odio ducti proferimus. Suppono autem in omni affectuum doctrina, animum rationis lumine minime perfundi, quod affectus omnes dispellit. Si qui malitiosi sunt, eum, quem odio prosequuntur, e medio tollere student: ast illi, a quibus tanta malitia remota est, in votis tantummodo habent, ut Deus mori jubeat eum, quem odio habent. Atque ad hos potissimum casus respici-

spiciendum, ubi circa demonstrationem propositionis præsentis dubia quædam suboriuntur, quod prolixitatem nimiam evitaturi notionum analysin ad ultimum evidentiæ gradum producere non valeamus. Quodsi quis nobis tantummodo præsens molestus fuerit, absentiam ejus morti æquiparamus, cum respectu nostri perinde sit, ac si prorsus interiisset.

§. 674.

Si quod nobis displicet in altero observamus, vel unde tædium percipimus; odium oritur. Si quod nobis displicet in altero observamus, ex eo tædium percipimus (§. 542), atque adeo hypothesis eadem est sive supponamus, nobis quid observari in altero quod displicet, sive ponamus nobis quid observari in altero, unde tædium percipimus. Quamobrem cum id alteri tanquam inhærens, vel ad eum spectans consideremus, tædium ex eo percipimus, quod alteri inest, vel ad eundem spectat. Quoniam itaque affectus ex confusa repræsentatione oriuntur (§. 605), in confusa autem repræsentatione subjectum ab eo, quod ipsi inest, non distinguimus (§. 39.); ex ipsa persona alterius tædium nobis percipere videmur, consequenter alterum tanquam nobis malum, vel noxium repræsentamus (§. 613.). Enimvero si quem nobis repræsentamus tanquam noxium, seu nobis aliisque malum, adversus eum oritur odium (§. 673). Ergo odium adversus alterum oritur, si quod in altero observamus nobis displicet, vel si ex eo, quod in altero observamus, tædium percipimus.

Ortus odii ulterius expenditur.

Idem confirmatur a posteriori. Odimus subinde personam, quam primum eandem adspicimus, sola forma corporis, vel solo vultu offensi. Immo subinde quod nos offendit adeo leviculum est, ut ipsimet id minime appercipiamus, ideo affirmantes, nos odisse Mevium, sed non posse dicere quare: id tantummodo nos dicere posse, quod ipsum odio prosequamur. Quodsi vero quis acutior fuerit, is rationem odii deprehendit, etsi tanta non videatur, cur odio alter dignus sit,

 ubi

ubi ratio integra non detegitur, propterea quod imaginationi plurimæ in isto odio tribuendæ sunt partes, non autem in apricum producuntur. Quodsi quis ea reglexerit, quæ in excitando odio imaginationi tribuenda veniunt; ei sæpissime dubia videbuntur, quæ in se clarissima sunt. Cautione igitur opus est, ubi propositionem præsentem a posteriori confirmare voluerimus.

Homini naturale est tendere ad ea a se amolienda eorundemque destructionem, quæ tædia ipsi creant.

§. 675.

Idem ulterius expenditur. *Si nobis repræsentamus malum, quod alteri inest, vel ad eum quomodocunque pertinet; odium oritur.* Si nobis repræsentamus malum, quod alteri inest, vel ad eum quomodocunque pertinet; tanto majus tædium inde percipitur, quanto majus malum istud videtur (§. 613). Quamobrem cum tædium alterius displicere nobis debeat (§. 542); si nobis malum, quod alteri est, repræsentamus, aliquid in eo observamus, quod nobis displicet, consequenter odium oriri debet (§. 674).

Idem confirmatur a posteriori. Si quis deformitatem in malorum numerum refert (quod salva rei veritate fieri posse alibi ostendemus); is eum odit, quem deformem intuetur, etiamsi antea ipsi fuerit ignotus. Hinc audies affirmantes, adeo deformem esse hominem, ut propenso in eum animo esse nequeamus. Ita vero loquentes eos deprehendes, qui formæ pulchritudine delectantur, consequenter qui hanc in bonorum numerum, adeoque eidem oppositam deformitatem in malorum numerum referunt.

§. 676.

Idem adhuc ulterius expenditur. *Si quod in altero observamus nobis tanquam nobis malum repræsentamus; Odium adversus alterum oritur.* Si quid enim in altero tanquam nobis malum repræsentamus, cum affe-

ctus

ctus ex repræsentatione confusa oriantur (§. 605), in ea autem, quod alteri inest non distinguimus ab eo, quod inest (§. 39.), alterum nobis tanquam nobis noxium repræsentamus, consequenter odium adversus alterum oritur (§. 673).

Idem etiam sic ostenditur. Si quod in altero observamus tanquam nobis malum repræsentamus, nobis quid tanquam malum repræsentamus, quod alteri inest. Quare cum odium oriatur, si quid nobis in altero repræsentamus tanquam malum (§. 675): odium quoque oriri debet, si quod in altero observamus tanquam nobis malum nobis repræsentamus.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus alterum propalasse, quæ nobis nocua sunt. Factum alterius nobis repræsentamus tanquam nobis malum (§. 565). Nemo vero non novit istiusmodi factum esse odii causam, ita ut vel amorem in odium convertere possit.

Si rem curatius examines, omni fere in casu quod nobis displicet in altero nobis repræsentamus tanquam nobis noxium, quatenus scilicet id malum judicamus respectu nostri, quod tædium nobis creat.

§. 677.

Odium est affectus, qui oritur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis displicet, seu si quid in altero nobis repræsentamus tanquam malum, præsertim respectu nostri. *Definitio realis odii.*

Definitionis hujus realis, quæ excitationem odii declarat, veritas patet ex propositionibus proxime præcedentibus. Patet etiam ex eo, quod odium opponatur amori: id quod ex collatione definitionum realium odii atque amoris innotescit. Equidem dubium oriri poterat ex definitione *Cartesiana*, de qua mox dicemus disertius, an repræsentatio ejus, quod in altero observamus, tanquam mali fieri debeat respectu nostri: enimvero propositiones præcedentes contrarium loquuntur, præsertim si ad ea respicias, quæ ad eas confirmandas a posteriori in medium adducuntur.

§. 678.

Definitio odii tam nominalis, quam realis usui loquendi con- *Significatus odii num usui loquendi conformis.*

conformis. Definitionem realem ex nominali deduximus. Quamobrem si una earum fuerit usui loquendi conformis, etiam altera eidem conformis esse debet, & si quis unam earum admittit, is alteram etiam admittere tenetur. *Cartesius* loc. cit. (§. 649) odium definit per affectum, qui oritur, si quid nobis repræsentatur ut malum respectu nostri. Hæc definitio, si consideretur ut propositio, non habet quod a veritate aberrat (§. 676): restrictio tamen cum non in omni casu obtineat (§. 674. 675), adæquata definitio non est, nisi dicas id, quod nobis displicet, vel quod ut malum nobis repræsentatur respectu ipsius subjecti, cui inest, vel aliorum hominum a nobis diversorum, repræsentari in eo tanquam nobis noxium, quod nobis simus conscii tædii ex eo percepti. Quodsi definitionem *Cartesii* hoc modo salves, quemadmodum salvari potest; nihil est quod in ea reprehendas, sed cum definitione reali, quam nos ex nominali deduximus, prorsus convenit (§. 677). Atque adeo definitio nostra nominalis odii non contrariatur significatui, quem vocabulo tribuit *Cartesius.* In superioribus evicimus (§. 653) definitionem nominalem amoris, quam dedimus, esse notioni amoris conformem, quam *Aristoteles* dedit. Quoniam notio odii notioni amoris opposita est, & nostra quoque hinc odii definitio nominalis definitioni odii nominali opposita (§. 633. 661); hæc quoque a mente *Aristotelis* aliena esse nequit. Amare *Aristoteli* est velle alicui, quæ bona arbitramur, illius, non sui causa. Quare odisse eidem idem esse debet ac velle alicui, quæ mala arbitramur, illius, non sui causa. Velle in affectuum doctrina denotat actum appetitus sensitivi, quemadmodum jam supra (§. 653) monuimus. Ex nostra odii definitione necessaria consequentia deduximus, quod, qui alterum odit, ejus tædium appetat (§. 669), eique tædium creare studeat (§. 670). Enimvero cum ea mala judicemus alteri, quæ tædium eidem creant (§. 613); nostræ definitioni odii conveniens est, ut ea appetamus, quæ mala alteri

alteri arbitramur, ipsius causa, eademque efficere studeamus. Notio igitur nostra odii cum notione *Aristotelica* consentit. Odii notionem non explicat *Goclenius* noster in Lexico: cum tamen amorem explicet per actum voluntatis, hoc est, appetitus sensitivi elicitum, quo alicui bonum volumus; odium ipsi esse debet actus voluntatis elicitus, quo alicui malum volumus. Notio *Gocleniana* convenit cum *Aristotelica*. Quoniam itaque ostendimus, *Aristotelicam* cum nostra consentire; hoc ipso palam est, quod etiam *Gocleniana* cum nostra consentire debeat (*§*. 223. *Ontol.*). Ceterum hic quoque mutatis mutandis repetenda sunt, quæ de restrictione *Cartesiana* in definitione amoris supra (*§*. 653) annotata sunt. Denique perinde ut supra (*loc. cit.*), ex eo quoque colligitur, definitionem odii esse notioni communi conformem, quod, quæ inde a priori deduximus, eadem sunt cum iis, quæ vulgo ex odio profecta agnoscunt omnes.

Non difficile foret cum iis, quæ a nobis demonstrata sunt, conciliare aliorum philosophorum definitiones: sed operæ pretium non existimamus tantum operæ impendere rei satis manifestæ.

§. 679.

Si in re inanimata, vel etiam in animantibus quidpiam deprehendimus, quod nobis tædium creat, seu unde tædium percipimus; rem istam, seu animal istud odimus pro gradu tædii percepti. Si enim in re sive inanimata, sive animata quid deprehendimus, quod nobis plurimum tædii affert; ea nobis multum displicet (§. 543). Enimvero cum affectus ex ideis confusis oriatur (*§*. 605), inter res inanimatas, quæ nullius infelicitatis capaces sunt, & animantia bruta, quæ ejusdem capacia apparent (*§*. 637), non distinguimus (*§*. 39). Quamobrem cum odium oriatur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis displicet (*§*. 674); odium quoque oriri debet, si quid in re inanimata, vel in animali bruto observamus,

Amor rerum inanimatarum & animalium.

mus, quod nobis displicet, consequenter quod nobis tædio est (§. 543).

Quod vero odium majus, vel minus sit pro diverso gradu tædii, quod ex re ista, vel animali percipimus, eodem prorsus modo ostenditur, quo idem de amore evicimus (§. 654), ut adeo non opus sit id denuo de odio demonstrari.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Nos res inanimatas & animantia bruta odio prosequi, in confesso est apud omnes, nec facile erit quisquam, cui non exempla clarissima suggerat experientia domestica. Ponamus Titium inter strepitum non posse conservare attentionem & canem vicini esse ipsi latratu molestum. Quando eundem conspicit in platea, se ita eum odisse affirmat, ut sclopeto a quodam corpus ejus trajici vellet, ne amplius attentionem turbare posset. Similiter displicere deprehendimus nobis animal brutum propter formam ac inde odium adversus ipsum concipi, perinde ac adversus hominem, cujus forma displicet, siquidem formæ pulchritudinem in bonorum numerum, deformitatem in malorum numerum referimus. Quamobrem cavendum, ne ab uno objecto ad alterum argumentemur: neque enim omnibus eadem displicent, nec si qua displicent, in eodem displicent gradu.

Cartesius definitionem suam odii generaliter concepit, ut etiam ad res inanimatas applicari possit.

§. 680.

Effectus odii rei inanimatæ.

Si rem inanimatam odimus, ad ejus imperfectionem promovendum, immo ad ipsius quoque destructionem proni sumus. Si quem enim odimus, animum dispositum habemus ad tædium eidem creandum (§. 671), consequenter ad ipsum, vel statum ejus imperfectiorem reddendum (§. 518). Quamobrem si opinione ejus, qui rem inanimatam odit, eadem imperfectionis cujusdam, aut saltem destructionis fuerit capax; ad

ad eam promovendum pronus est, qui rem istam odio prosequitur.

Idem confirmatur a posteriori. Si nobis displicet imago propter dissimilitudinem, eam adeo odimus, ut ex conspectu nostro eam tolli jubeamus, immo ut nimio odio adducti arrepto cultro eam prorsus dissecemus, aut feralibus flammis tradamus. Germanis peculiaris phrasis est, qua hoc odium exprimunt & qua tam de rebus inanimatis, quam hominibus ac animantibus brutis utuntur. Dicimus enim: **Ich bin dieser Sache/ oder der Person/ dem Thiere so gram/ daß ich es nicht vor Augen leiden kan.**

In genere notandum est, linguam nobis vernaculam vocabulis ac loquendi formulis abundire ut ad singula, quæ de anima nostra observantur apte ac perspicue exprimenda nunquam desit dictio. Quodsi quædam occurrunt vulgo non observata, quæ tamen pura dictione exprimi jubentur; terminos aptos componere licet ex vocabulis obviis, quæ juxta ipsas leges etymologicas significatum insinuant, ut nomina rebus suis conveniant. Patet id ex operibus nostris philosophicis Germanico idiomate editis, ubi terminos maxime barbaros Scholasticorum, quæ aures latinas maxime offendunt, dictione Germanica pura reddidimus, quæ nihil continet, quod nauseam moveat puritati linguæ Germanicæ adsuetis. Unde sæpius me monuisse memini, quod, si a lingua Græca discesseris, non sit inter linguas cæteras, quæ ad philosophandum adeo apta videtur, ac quæ nobis vernacula est. Et hinc accidit, ut homines illiterati scripta nostra legentes solidam philosophiæ doctrinam sibi comparent tanto quidem successu, ut in conflictu cum viris eruditis palmam reportent, eosque doceant, quæ ipsi perperam intelligunt.

§. 681.

Si animantia bruta odimus, ad eorum tædia ac imperfectionem promovendam; voluptatem vero impediendam proni sumus. *Odii brutorum effectus.* Quoniam animantia bruta, si non omnia, saltem pleraque voluptatis ac tædii capacia judicamus, si vero alterum odio prosequimur, tædia eidem creare, ac præterea voluptate quo minus perfundatur, impedire studemus (§. 671);

ubi animantia bruta odimus, iisdem quoque tædia creare, quæ opinione nostra in ea cadunt, ac voluptatem, qua perfundi posse videntur, impedire debemus (§. 118. *Ontol.*). Quodsi animantia bruta instar rerum inanimatarum consideremus, non attento tædio, nec attenta voluptate, quæ in eadem cadere videntur, odium eorum idem esse debet, quod rerum inanimatarum (§. 118. *Ontol.*). Enimvero si res inanimatas odimus, imperfectionem earum, quæ opinione nostra in eas cadit, promovere studemus, immo in earum destructionem ferimur (§. 689). Ergo si animantia bruta & res inanimatæ pari jure a nobis censentur, imperfectionem quoque illorum promovere studemus, ac in eorum imperfectionem ferimur, ubi odio ea prosequimur. Idem etiam sequitur ex priori. Etenim si animantia bruta, quæ odimus, tædii capacia ac doloris judicamus; eis tædia creare studemus *per demonstrata*. Enimvero cum nobis constet, tædium in sensu imperfectionis consistere (§. 519); eorum quoque imperfectionem, quæ opinione nostra in ea cadit, sive intrinseca fuerit, sive extrinseca, promovere studemus.

Idem confirmatur a posteriori. Exempla clarissima omnium præbent canes, quorum si quis osor fuerit, eos ferit, vel in eos invehitur quoties conspicit, nec aliam reddit rationem nisi quod adeo oderit, ut conspectum eorum fere non possit. Immo videas gaudio exultantes ac in cachinnum effusos, si quis illis ægre facit quocunque modo, eumque instigantes, qui hoc facit. Ex adverso ægre ferentes audies, quod quis de iis ornandis cogitet, vel cibos præbeat delicatos. Palam igitur est eos, qui animantia bruta oderunt, ipsis tædia creare, quæ opinione sua in ea cadunt, ac eorum imperfectionem sive extrinsecam, sive intrinsecam promovere, si qua opinione eorum in ea cadit. Communissima vero sunt exempla, quod odio adducti animantia quædam destruamus, si ea ideo oderimus, quod nobis noxia experiamur, vel saltem existimemus.

Ex

Ex hactenus evictis deduci potest definitio odii rerum inanimatarum ac animalium brutorum, quam ideo subjungere lubet.

§. 682.

Odium rerum inanimatarnm est dispositio animæ ad tædium ex iis percipiendum. *Quod si quis animantia bruta iisdem æquiparat*, quatenus scilicet considerat non tanquam tædii capacia, sed tanquam ea, unde tædium percipi potest; *odium eorum idem est, quod rerum inanimatarum:* id quod inde colligitur, quod res inanimatæ cum animantibus brutis in hoc casu sub eodem veluti genere comprehendantur, scilicet sub genere entium, quæ tædii nullius capacia sunt, ita tamen comparata, ut ex iis percipiatur tædium. *Quodsi vero eadem animantia bruta hominibus æquiparentur; amor eorum idem est, qui hominum:* quod denuo inde colligitur, quod homines & animantia bruta veluti sub eodem genere contineantur, scilicet sub genere entium, quæ tædii capacia sunt simulque ita comparata, ut ex iis tædium percipi possit. *Odii rerum inanimatarum ac animantium brutorum definitio.*

Ex definitione præsente liquet, quænam differentia intercedat inter odium rerum inanimatarum, atque hominum. Nimirum ratione subjecti, cujus animus odio imbuitur, differentia foret nulla, nisi aliqua ratione objecti intercederet. Etenim si res inanimatæ tædii forent capaces, ut & ipsæmet eodem affici possent; odium rerum omnium idem foret, qui hominum, seu eodem odio prosequemur res ceteras omnes, quo hominem nobis invisum prosequimur. Quoniam vero res inanimatæ tædii incapaces deprehenduntur, odium non tendere potest nisi ad statum destructionis, vel quod respectu ejus, qui odio in ipsas flagrat, æquipollet, ad statum absentiæ, seu remotionis e conspectu. Ex definitione hac odii rerum inanimatarum ratio redditur eorum omnium, quæ homines hoc odio impulsi faciunt.

§. 683.

Idem simul in unius hominis animo amorem ac odium ejusdem objecti eodem tempore excitare nequit, seu imposssibile est, ut idem objectum eodem tempore eadem de causa simul amemus ac *Amoris ac odii repugnantia.*

oderimus. Si enim Titius amat objectum A, amor ex eo oritur, quod quid in eodem observat, quod sibi placet (§. 649), seu unde voluptatem percipit (§. 657), veluti C. Quodsi idem objectum A, eadem de causa, simul eodem tempore odio prosequi debet; idem C, quod enti A inest, displicere eidem debet, & quidem eodem respectu, quo placet (§. 677). Enimvero impossibile est ut idem C eodem tempore eidem simul placeat & displiceat, hoc est, non placeat (§. 542). Ergo impossibile est ut idem objectum A eadem de causa simul animo Titii & amorem, & odium ingeneret.

In exemplis propositionis præsentis veritas manifestissima est. Si Titius Mevium amat ob fidelitatem singularem; impossibile est ut eum simul ob eandem fidelitatem odio prosequatur. Similiter si Titius Sempronium oderit ob deformitarem; impossibile est ut eundem simul ob eandem amet. Ceterum determinationes, ob quas repugnantia odii & amoris in præsente propositione admittitur, probe notandæ sunt, ne instantiæ afferantur ad rhombum non facientes.

§. 684.

Amoris ac odii in oppositum mutatio.

Si quod antea nobis placebat in altero, nunc displicet, vel quod antea nobis in altero repræsentabamus tanquam bonum, nunc nobis tanquam malum repræsentamus; quem antea amabamus, nunc ex eadem causa odimus & contra. Si quid enim nobis placet in altero, vel si nobis quid in eo repræsentamus tanquam bonum; amorem erga eum concipimus (§. 649). Enimvero si idem nobis postea in altero displicet, vel si idem nobis repræsentamus tanquam malum; odium adversus eum concipimus (§. 677). Patet igitur nos eum odisse, quem antea amabamus ex eadem causa, quia nunc displicet, quod antea placebat, vel quia nunc nobis tanquam malum repræsentamus, quod antea tanquam bonum repræsentabamus.

Eodem prorsus modo ostenditur, nos ex eadem causa amare, quod antea oderamus, si quod antea nobis displicebat in

in altero, nunc placet, vel si quod antea nobis repræsentabamus tanquam malum, nunc tanquam bonum nobis repræsentatur.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus Titium delectari studio critico & Sempronium eodem excellentem ipsi opem ferre plurimam ac ardorem ejus magis adhuc accendere, ut neglectis studiis aliis critico fere soli totus incumbat. Nemo non novit Titium eo in casu impense amare Sempronium tum ob excellentiam in hoc studiorum genere, tum ob opem, quam ipsi in eodem ferre solet. Ponamus vero porro Titium ex Academia reducem ineptum deprehendi ad munus ecclesiasticum, ob neglectum studii theologici ac critici, cui totum se dedit, inutilitatem experiri, consequenter diligentiam olim in eodem adhibitam damnare. Malum ergo judicabit, quod Sempronius ipsi hoc studiorum genus magis persuaserit ipsique in eodem manus auxiliatrices tulerit. Ecquis vero est, qui nesciat, Titium jam odisse Sempronium, quem antea tantopere amaverat. Ex eadem igitur causa odit Sempronium, ex qua eundem amaverat, quia nunc sibi repræsentat tanquam malum, quod antea sibi repræsentabat tanquam bonum Similiter videas juvenes, qui amant puellas, quod ipsis sui potestatem faciant. Ast ubi postea impraegnantur, ut ex concubitu plurima nasceantur tædia; easdem odio prosequuntur, quod ipsis copiam sui fecerint tam facile. Facilitatem istam initio bonam judicabant; postea vero malam reputant. Sed initio inde amor; postea odium nascitur. Patet igitur ex eadem causa nasci amorem & odium diverso tempore, si quod antea bonum videbatur, nunc malum apparet.

Istiusmodi mutationes cur contingant, non est quod miremur. Amor enim ac odium sequuntur opinionem amantis ac odio flagrantis. Opiniones hominum mutabiles sunt ac haud infrequenter mutantur in contrarias. Quidni igitur & amor in odium, odium in amorem mutetur, manente causa amoris, quæ antea odii fuerat, vel odii, quæ antea fuerat amoris causa?

§. 685.

§. 685.

Amoris ac odii simultaneitas.

Si in altero observamus, quæ nobis placent, vel tanquam bona nobis repræseentamus; alia vero, quæ displicent, vel tanquam mala nobis repræsentantur; eum simul amamus, ac odimus, prouti ad causam vel amoris, vel odii attendimus. Si qua enim in altero observamus, quæ nobis placent, vel quæ tanquam bona nobis repræsentamus, amor oritur (§. 649); si qua vero in eodem observamus, quæ displicent, vel quæ tanquam mala nobis repræsentamus, odium oritur (§. 677). Quamobrem si ad causam amoris attendimus, cur eum amemus, nil obstat; si vero ad causam odii respiciamus, cur eum non oderimus, nil obstat. In casu igitur priori eum amamus, in posteriori odimus. Animus igitur simul dispositus esse debet ad amorem ac odium, ita ut vel actus amoris, vel odii sequatur, prouti vel illius, vel hujus causa ponitur.

Idem quoque confirmatur a posteriori. Audies enim haud raro eos, qui odio prosequuntur alios, affirmantes, quod ipsos alias ament, hac tamen de causa amare minime possint.

Maximi momenti est propositio præsens, siquidem actiones hominum, quæ sibi mutuo contrariari videntur, inter se conciliare, vel etiam easdem præsentire volueris.

§. 686.

Amor ac odium quando se mutuo extinguant.

Quodsi amor plurimum superet odium, vel odium plurimum superet amorem; in casu priori odium, in posteriori amor prorsus evanescit. Etenim si amor plurimum superet odium, multo vehementius tædium alterius aversamur (§. 651), quam appetimus (§. 669), consequenter aversatio tædii, amoris effectus (§. 686. *Ontol.*), prævalere debet. Quodsi ergo sæpius in conflictu prævalet amor, hujus in posterum memores ubi causa odii nobis occurrit (§. 117); ad eam non amplius attendimus, attentionem omnem causa amoris in se trahente (§. 238). Odium igitur tandem evanescit.

Simili

Simili prorſus modo oſtenditur, amorem evaneſcere in eo caſu, in quo odium amorem plurimum ſuperat.

A poſteriori idem patet in iis caſibus, ubi alios initio amamus, vel odimus, poſtquam autem multa nobis cum ipſis conſuetudo interceſſit, eos tandem odimus, vel amamus, odio adverſus amorem, amore adverſus odium prævalente. Ponamus Titium odiſſe Mevium ob deformitatem, ubi primo eundem conſpicit: nunquam fieri poterit, ut ob eandem ipſum amet, cum deformitatem in malorum numerum referat formæ pulchritudine delectatus. Ponamus Mevium excellere arte poëtica & eadem mire delectari Titium. Impenſe Mevium a Titio amari debere palam eſt. Quoniam cauſa odii non magni momenti eſt, talis autem reſpectu Titii eſſe debet cauſa amoris; quin amor odium plurimum ſuperet nemo non videt. Videmus vero Titium amare Sempronium ac odii poſthac nullius ſibi conſcium eſſe. Evaneſcit igitur odium, dum ab amore plurimum ſuperatur. Titium jam non mutaſſe ſententiam ſuam, inde apparet, quod alios adhuc ob deformitatem oderit, & quæſitus cur Mevium non oderit reſpondeat, aliam hic ſubeſſe rationem, ſcilicet quod arte poëtica excellat. Dum itaque cauſam amoris tanquam odii abſentis allegat, etſi hujus cauſa ponatur; haud obſcure apparet amorem adverſus odium prævalentem impedire, quo minus hic oriatur, cumque odium ante invaſisſet animum ejus, odium amore extinguitur, ſeu hoc continuo creſcente continuo decreſcit, donec tandem prorſus evaneſcat.

Fœcundisſimum hoc principium eſt in Moralibus, ubi de actionibus hominum ferendum eſt judicium: ac inprimis ad talia reſpiciendum eſt in Arte conjectandi hominum mores, ſiquidem ex actionibus externis ſtatum animi internum hariolari volueris. Difficilis ſane deprehenditur ars iſta, quod theoria ſtatus interioris animæ humanæ ignoretur, ad quam hæc de affectibus theoremata pertinent.

§. 687.

Triſtitia ex alterius infelicitate percepta dicitur *Commiſera-* *Commiſerationis definitio.*

seratio. Et quoniam tristitia in prædominio tædii insigni consistit (§. 619); tædium quoque quodcunque ex infelicitate alterius perceptum Commiserationis nomine venit.

Nihil in hoc obtinet singulare, quod etiam tædium affectu isto comprehendatur, qui in ejus prædominio insigni potissimum consistit. Etenim a quovis tædii gradu nascitur affectus, ut adeo exiguus quidam ejusdem gradus exprimat statum tædii nascentis. Ideo etiam idem observavimus in definitionibus amoris (§. 633) atque odii (§. 661).

§. 688.

Fons Commiserationis. Quoniam qui alterum amat, ex ejus tædio ipsemet tædium percipit, ac ideo contristatur, quod alter tristis sit (§. 641), consequenter tædium ex infelicitate alterius capit ac ob eam contristatur (§. 639): *Qui alterum amat, ejusdem quoque commiseratur* (§. 687).

Hinc etiam videas, commiserationem esse tanto majorem, quanto major fuerit amor: id quod ex ipsis amoris ac commiserationis notionibus facile ostenditur, nisi per se satis manifestum a nemine in dubium vocaretur.

§. 689.

Defectus commiserationis. *Si quis alterum non amat, nec ejusdem commiseratur.* Quodsi enim alterum non amas, nec animus dispositus est ad voluptatem ex alterius felicitate (§. 633), consequenter voluptate capiendam (§. 638). Igitur nec dispositus est ad percipiendum tædium ex ejus tædio (§. 641), adeoque nec tædium percipit ex ejusdem infelicitate (§. 639). Ejusdem igitur non commiseratur (§. 687).

Nihil sane frequentius est, quam ut indifferente animo vel ipsimet simus, vel alios esse experiamur in eos, qui miseri sunt, ut aliena miseria nos prorsus non tangat, vel alios. Quodsi in rationem hujus indifferentiæ inquisiveris, nullum in te affectum amoris in miseros istos deprehendes ac alii, qui eodem sunt animo, idem de se affirmare audies. Defectum hunc amoris indicaturi ajunt vulgo, se eos non odisse, cum nulla

adsit

adſit odii cauſa. Malunt enim homines profiteri ſe ab odio, quam amore vacuum habere animum. Quodſi vero ulterius inſtas ac ex iis quæris, an non ament eum, quem miſerum intuentur; reſpondent ſeſe quidem affirmare non poſſe quod ſingularem quandam animi propenſionem erga ipſum in ſe ſentiant, ne minimi tamen odii adverſus eundem in animo ſuo alere. Hoc ipſo ſatis aperte defectum amoris confitentur, qui eundem defectu odii excuſare ſolent.

Propoſitionem hanc non poſſe converti, ex ſequente patet.

§. 690.

Defectus commiſerationis. *Si quis alterum odit, ejus non commiſeratur.* Qui enim alterum odit, ex ejus tædio voluptatem percipit ac ideo gaudet, quod alter triſtitia afficitur (§. 664), immo tædia ipſi creanda appetit (§. 669), ac ipſemet tædia eidem creare ſtudet (§. 671). Quare cum impoſſibile ſit, ut ex alterius tædio eodem reſpectu ſimul & tædium, & voluptatem percipiamus (§. 511. 518); qui alterum odit, ex alterius tædio tædium percipere nequit, nec contriſtari poteſt, quod alter contriſtetur. Ejus adeo non commiſeratur (§. 687).

Caſus præſens plurimum differt a præcedente, etſi utrobique idem ſit prædicatum. Etenim in præcedente abeſt ratio commiſerationis, ut ea non poſita nec ipſa poni poſſit; in præſente autem adeſt impedimentum, quod obſtat quo minus poni poſſit. Differentia hæc magnum momentum habet in praxi. Etenim ſi commiſeratio in priori caſu excitanda; ingenerandus animo eſt amor erga miſerum, cujus miſeriam, ſeu infelicitatem intuetur is, quem ad commiſerationem perducere volueris. At in caſu poſteriori non oritur commiſeratio, niſi & odium tollatur, & hoc ſublato amor gignatur. Facilius adeo in caſu priori ad commiſerationem perducitur, qui ab ea alienus eſt; quam in poſteriori.

§. 691.

Signum odii ac amoris deficientis. *Si quis alterius non commiſeratur, aut eum odit, aut non amat, etſi non oderit.* Si quis enim alterius non commiſeratur, ex alterius infelicitate tædium nullum percipit, nec ideo con-

contristatur, quod alter infelix sit, seu miser (§. 687), adeoque eum non amat (§. 642). Enimvero qui ex alterius infelicitate tædium nullum percipit, nec ideo contristatur, quod alter infelix sit; ex ejusdem infelicitate voluptatem percipere, ac ideo gaudere potest, quod alter sit infelix, seu miser: id quod per se patet. Quodsi ergo hic casus obtineat, eum, qui miser est, odit (§. 665).

Patet ex demonstratione propositionis præsentis, statum animi differre in duobus subjectis, si commiserationis defectus vel ex odio, vel ex defectu amoris proficiscitur. Quodsi odium celatur intra pectus absconditum latens, extus non semper apparet.

Amoris signum.

§. 692.

Si quis alterius commiseratur, eum amat. Si quis enim alterius commiseratur, ex ejus infelicitate (§. 687), consequenter ex ejus tædio (§. 639) tædium ipsemet percipit, vel prorsus propterea contristatur. Eum igitur amat (§. 643.)

Est adeo commiseratio signum infallibile amoris (§. 952. *Ontol.*). Me autem non monente patet, commiserationem esse debere sinceram, non simulatam: id quod in omni casu simili observandum.

Effectus commiserationis.

§. 693.

Si quis alterius commiseratur, is eum malo, quo affligitur, indignum judicat. Qui enim alterius commiseratur, is eum amat (§. 692), consequenter tædium ejus aversatur (§. 651) ac ab eo idem avertere studet (§. 652). Eum igitur malo, quo affligitur, indignum judicare debet.

Confirmatur idem a posteriori. Nihil enim communius est verbis commiserantium, quibus afflictos tantum malum non promeruisse pronunciant, quo premuntur.

Commiserationis causa.

§. 694.

Si quis alterum indignum existimat malo, quo affligitur, ejusdem commiseratur. Etenim si alterum indignum existimat malo, quo affligitur; idem utique aversatur ac, si per se staret, averteret, consequenter bonum alterius appetit, adeoque & voluptatem (§. 612). Eum igitur amat (§. 650), adeoque & ejus commiseratur (§. 688).

Expe-

Experimus idem in nobis, quoties afflicti commiseramur. Haud obscure enim observamus affectum commiserationis præcedere judicium de malo, quo affligitur alter, modo non ex consuetudine oriatur commiseratio, ut in tantillo temporis spatio quæ contingant distinguere a se invicem non valeamus. Neque enim commiseramur alterius, nisi malo, quo affligitur, nobis perspecto. Malum vero alterius nos non tangit, nisi eo in casu, quo alterum tale quid non promeruisse existimamus: per se enim patet, quod commiserationi non sit locus in casu opposito, quando alterum dignum judicamus malo, quo afficitur. In tertio casu, quando scilicet alterum neque dignum, neque indignum judicamus malo, quo afficitur; nos indifferente esse animo nec aliena curare experimur.

Ex propositione præsente patet, quandonam commiseratio in nobis excitetur, modo ad eam dispositus sit animus. Disponitur autem ad eandem per amorem (§. 688. 692), quo absente commiserationi locus non est, nisi simulatæ. Sed cum simulata nobis nihil negotii est.

§. 695.

Commiseratio oritur, si alterum indignum judicamus malo, quo affligitur. Patet definitionis veritas per propositiones præcedentes (§. 693. 694). *Commiserationis definitio realis.*

Quodsi forte desideres in definitione hac commiserationis reali non exprimi amorem, quo tamen absente eam oriri non posse modo pronunciavimus, scrupulus facile eximitur. Etenim fieri non potest, ut alterum indignum judices malo, quo affligitur, nisi eundem ames. Si enim alterum oderis, judicabis utique dignum malo, quo premitur: si nec ames, nec oderis, malum alterius attentione tua indignum existimabis, neque adeo judicium de eodem feres, tua scilicet sponte, sed idem suspendes. Inprimis autem tenendum est judicia hic non præsupponi, quæ ex principiis rationis distincte colliguntur; sed quæ ex notionibus confusis oriuntur (§. 605).

§. 696.

Definitio tam nominalis, quam realis commiserationis significatui *Significatui vera.*

buli commiserationis num usui loquendi conformis,

ficatui recepto ac communi usui loquendi conformis. Quoniam definitio realis ex nominali deducta fuit, quemadmodum ex antecedentibus (§.687. & sqq.) palam est; quod de una ostenditur, de altera etiam valet. Sunt qui vocabulo misericordiæ, quam commiserationis uti malunt. Nos autem vocabulo commiserationis utimur, quod hodie inter philosophos *Cartesianos* receptum, & quod vulgo hac voce utimur eademque reddimus vocabulum Germanicum Mitleiden/ quod citra omnem controversiam affectum illum exprimit, cum quo nobis jam negotium est. Vocabulum *Misericordiæ* reservamus virtuti, cujus comes est affectus ille, quando appetitus sensitivus cum rationali conspirat. Atque id denuo conveniens est sermoni Germanico, in quo virtus illa Barmhertzigkeit appellatur: vocabulum autem hoc Germanicum per Latinum *misericordia* vertere solemus. Jam *Goclenius* in Lexico misericordiam definit per alienæ miseriæ in corde nostro sympathiam, qua utique, si possumus, subvenive compellimur. Per vocabulum sympathiæ clarissime indigitat, quod in hoc affectu idem sit animi status, qui est alterius miseria laborantis. Jam qui miseria affligitur, tristis est, aut minimum tædio afficitur. Ergo qui misericors est, seu nostra phrasi alterius commiseratur, tristis est, propterea quod alter contristatur, ac tædio afficitur, propterea quod alter eodem afficitur; tædium nempe percipit ex miseria alterius ac ob eandem, si ingens fuerit, contristatur. Definitio adeo misericordiæ *Gocleniana* convenit cum nostra nominali (§. 687), nisi quod addatur, quod hoc affectu impellamur subvenire alteri, si possumus: id quod ex definitione exulare atque demonstrari debet. Adducit idem *Goclenius* aliam ex *Damasceno* definitionem, quod scilicet misericordia, seu commiseratio sit tristitia in alienis malis: quam cum nostra prorsus eandem esse satis superque apparet. Immo quam porro subjicit *Goclenius*, quod sit ægritudo animi ob alienarum miseriarum sensum, ea non minus cum nostra definitione

tione nominali conspirat. Ægritudo animi enim opponitur voluptati atque adeo tædii synonymon est, quod ubi prædominatur insigniter, in tristitiam abit (§. 619). Perinde igitur est ac si commiseratio definiretur per tristitiam, quæ ex alienis miseriis oritur, vel per tædium, quod ex alienis miseriis, quas nobis repræsentamus, percipimus. Quodsi quis hic non perspiciat consensum cum definitione nostra, in re manifesta cœcutire debet. Miseria non aliud hic denotat, quam quod nos infelicitatis nomine indigitamus, vocabulo miseriæ diversum parumper significatum tribuentes, quem explicare non est hujus loci. *Cartesius* in Tractatu de passionibus animæ part. 2. art. 61. commiserationem definit per affectum, quem excitat malum, si ejus alterum indignum existimamus: id quod cum definitione reali, quam ex nominali collegimus, prorsus concidit (§. 695). Quod commiserationem tribuamus ei, quem tristem videmus ob miseriam alterius, vel ægritudine animi laborare comperimur, quod alterum tristem, vel miseria laborantem experitur; in casu autem opposito eandem denegemus ei, qui alterius miseria non tangitur; nemo non novit. Abunde igitur constat, nostram commiserationis notionem esse & recepto inter philosophos significatui ac communi loquendi usui conformem.

Operæ pretium est ostendere, quod definitiones nostræ affectuum significatui inter philosophos recepto, ac communi usui loquendi sint conformes, propterea quod doctrina affectuum utemur longe plurimum in Moralibus, non autem ignoramus eos, quibus imbecille est judicium, sibi persuadere a communi loquendi usu recedi, siquidem distincta notione explicentur, quæ confusæ ipsorum notioni insunt, identitatem distinctæ atque confusæ non perspicientes. Experta loquimur citra ullius injuriam, nominato nemine, cum plures nominari possent, quorum non ignotum est in orbe erudito nomen.

§. 697.

Qui alterius commiseratur, ad ejus tædia ac tristitiam minu- *Effectus commiserationis.*

minuendum pronus est. Etenim qui alterius commiseratur, eum amat (§. 692). Ergo tædium ejus aversatur (§. 651), immo ab eo avertere studet (§. 652), adeoque pronus esse debet ad tædia alterius, consequenter & tristitiam (§. 619), leniendum, seu imminuendum.

Patet idem experientia, qua docemur, nos consolari miseros, ubi eorum commiseramur, ut dolores, quibus affliguntur, reddamus tolerabiliores, ac ægritudinem animi, qua laborant, leniamus.

§. 698.

Effectus alius. Quoniam proni sumus ad tædia ac tristitiam eorum minuendum, quorum commiseramur (§. 697.) nec est in nobis quod actum impediat, ubi idem in potestate nostra positum deprehendimus; *eos, quorum commiseramur, a malo, quod ipsis tædia creat ac tristitiam causatur, vel dolorem, liberare studemus, si possumus.* Patet idem a posteriori, quatenus constat nos misericordia compelli ad subveniendum miseris, si possumus, ut adeo *Goclenius*, quemadmodum paulo ante monuimus, (§. 696), hunc commiserationis effectum definitioni ejus adjecerit.

Propositio præsens respondet notioni communi, ut nemine repugnante definire Commiserationem liceat per affectum, quo compellimur subvenire miseris, si possumus, modo addatur, quod liberationem ex miseria, vel imminutionem tædii, tristitiæ atque doloris intendamus tanquam finem, seu quod agamus ipsius miseri gratia. Neque enim ignorant, qui in actionibus hominum scrutandis acuti sunt, posse nos quoque ambitione, vel odio in alios homines compelli ad miseris subveniendum, ut famæ nostræ consulamus laudem misericordiæ appetentes, vel ut aliis ægre faciamus, qui miserum hunc hominem ab omnibus destitui mallent auxiliis. Cæterum ex præsente quoque propositione patet, cur *Lipsius* hunc affectum compellet affectum liberantem, quod nempe tendit ad liberationem miseri a miseria, quo affligitur.

§. 699.

Effectus adhuc alius. *Qui alterius commiseratur, ab iis abstinet, quæ eidem tædia*

dia creare, vel eum tristitia afficere poterant. Qui alterius commiseratur, ad ejus tædia ac tristitiam minuendum pronus est (§. 697), immo a malo, quod tædia, tristitiam atque dolorem causatur, si potest, liberare studet (§. 698). Impossibile igitur est, ut ipsemet eidem sciens ac volens tædia creet, vel eundem tristitia afficiat (§. 28. *Ontol.*), consequenter ab iis abstinere debet; quæ eidem tædia creare, vel eundem tristitia afficere poterant.

Idem clarissime patet a posteriori. Videmus enim homines celare eos, quorum commiserantur, ea omnia, quæ tædia ipsis creare, eosque tristitia afficere poterant, hanc reddentes rationem, quod eos tristitia afficere nolint, vel ubi jam tristes sunt, quod ipsorum tristitiam augere nolint. Immo ad iram concitati, ubi ad animum redeunt, & a malo alteri inferendo abstinent, affirmant nolle sese alteri inferre malum, quod ipsemet inde percipiant dolorem, vel contristentur.

Hinc *Lipsius* commiserationem vocat affectum parcentem. An vero eadem, quod ille facit, definiri possit per affectum liberantem ac parcentem, altioris est indaginis, nec id sine ambagibus ostendi potest: demonstrandum enim est, ex eo, quod compellamur liberare alterum ac eidem parcere, deduci posse definitionem nostram sive nominalem, sive realem. Patebit autem id tum demum fieri posse, ubi sumitur utrumque fieri solius miseri gratia.

§. 700.

Qui ad alterius tædia ac tristitiam minuendum pronus est, vel a malo, quod ipsi tædia creat, ac tristitiam, vel dolorem causatur, si potest, liberare studet, vel etiam ab iis abstinet, quæ eidem tædia creare, vel tristitiam causari poterant, alterius, non sui, aut tertii gratia; is ejusdem commiseratur. *Signum commiserationis.* Etenim si ad alterius tædia ac tristitiam minuendum pronus est alterius, non sui, aut tertii cujusdam gratia; is tædia ac tristitiam alterius aversatur, quatenus sunt tædia alterius: quod per se patet. Ea igitur sibi repræsentat tanquam mala (§. 586), consequenter cum affectus ex confusa mali repræsentatione

oriantur (§. 605), ex iis tanto majus tædium percipit, quanto majora existimantur tædia alterius (§. 613). Enimvero qui ex alterius infelicitate, consequenter ex tædiis alterius (§. 639), tædium percipit; is alterius commiseratur (§. 687). Quamobrem qui ad alterius tædia ac tristitiam minuendum pronus est; is ejusdem commiseratur, siquidem id fiat, ipsius, non sui, aut tertii gratia.

Quoniam vero jam porro patet, qui ad alterius tædia ac tristitiam minuendum pronus est, alterius, non sui, aut tertii gratia; eum quoque a malo, quod alteri tædium creat, ac tristitiam, vel dolorem causatur, si potest, liberare studet alterum, ipsius, non sui, aut tertii cujusdam gratia. Igitur hoc ipso evidens est, quod ejus quoque commiseretur, quem a malo, si potest, liberare studet, quod eidem tædia creat, vel tristitiam aut dolorem causatur, ipsius quidem, non sui, aut alterius gratia.

Non absimili modo liquet, quod etiam alterius commiseretur, qui ab iis abstinet, quæ eidem tædia creare, vel eundem tristitia afficere poterant, modo id fiat alterius, non sui, aut tertii cujusdam gratia.

Poterat quoque propositio præsens brevius ita ostendi. Qui ad alterius tædia ac tristitiam minuendam pronus est ipsius quidem, non sui, aut alterius gratia; is alterum indignum judicare debet tædiis ac tristitia, quibus affligitur: id quod per se patet. Ejusdem igitur commiseratur (§. 694).

Hinc vero porro fluit ut ante, commiserationi locum esse etiam in casibus ceteris propositionis præsentis.

A posteriori etiam veritas propositionis innotescit. Nemo enim non agnoscit, eum alterius commiserari, qui ad ipsum a malo, quo affligitur, liberandum tendit, si tristitia infucata prodit id fieri ipsius, non sui, aut tertii cujusdam gratia, propterea quod unusquisque in se affectum commiserationis experitur, ubi non sine tristitia misero succurrit. Si vero quis

animo

animo minime tristi succurrit inopi ejusque miseriam sublevare studet; tum saltem acutiores & qui a præcipitandis judiciis procul sunt remoti inde colligunt, quod non ex commiseratione procedant actiones ejusdem. Non tamen negandum est propositionem præsentem esse ex earum genere, quæ evidentius a priori agnoscuntur, quam a posteriori: propterea quod a posteriori ob latentem quandam determinationem, veluti quod hic misero succurratur, ipsius miseri gratia, dubitatur num idem valeat in omni casu, an vero singulare quidpiam subsit cur in præsente succedat. In confirmandis adeo istiusmodi propositionibus a posteriori respiciendum simul est ad probationem a priori, ut ita nebula, si qua superest, dispellatur.

Ex iis, quæ modo diximus de propositione præsente aliisque similibus a posteriori confirmandis, apparet necessitas connubii rationis atque experientiæ, cum alias vix fieri possit, ut propositionem a posteriori confirmandam rite determines, vel etiam ex iis, quæ observari possunt, alterum universalitatis convincas. Quamobrem ut iis, quæ a posteriori de anima innotescunt, lucem affunderemus, quæque experientia magistra addiscuntur, latius paterent, propositionum quoque rationes ex aliis anterioribus reddidimus, quæ in Psychologia empirica a posteriori hauriendæ sunt.

§. 701.

Animalium quando commiseremur.

Si animalia doloris capacia existimamus atque tristitiæ, eaque amamus; eorundem quoque commiseramur. Etenim si animalia doloris ac tristitiæ capacia existimamus, ea hominibus quoad præsens negotium æquiparamus, cum nec hominem hic aliter nobis repræsentemus quam subjectum doloris ac tristitiæ capax. Enimvero si hominem amemus, ejus commiseramur (§. 688). Ergo etiam si animalia amamus, eorum commiserari debemus, ubi ea tanquam doloris atque tristitiæ capacia existimamus.

Idem a posteriori patet, idque clarissime omnium exemplo fœminarum, quæ catellos amant. Quodsi enim his vul-

nus quoddam infligatur, eorum perinde commiſerantur, ac ſi homini, quem impenſe amant, id mali accidiſſet. Cum eos dolore affici exiſtiment, contriſtantur verbisque affectum produnt, quo commoventur: immo ad opem iisdem ferendam pronæ ſunt, nec ab iis abſtinent, quæ ad dolores leniendos & vulnus ſanandum faciunt. Immo qui animalia omnia, quæ hominibus noxia non ſunt, amore quodam univerſali complectitur, qualis eſt eorum, qui omne humanum genus amore proſequuntur, ad benefaciendum ſingulis proni, ad nemini ægre faciendum apti, niſi ad iram ipſorum opinione juſtam provocati fuerint; illos triſtitia commoveri videas, ſi quid mali ipſorum opinione acciderit animali cuicunque, quo ipſi tædium ac dolor creatur.

Non mirum, ſi animalium brutorum perinde ac hominum commiſeremur, cum hominum non commiſeremur quatenus homines ſunt, ſed quatenus dolore ac triſtitia anguntur atque a nobis amantur: quod utrumque etiam in brutis communi ſaltem opinione locum habere conſtat, ſit ita quod *Carteſiani* bruta in meras machinas convertentes aliter ſentiant. Non obſtat eorum theoria, ut, cum affectus ex confuſis ideis oriantur, ipſimet exempli loco eſſe poſſint, ubi de propoſitione præſente confirmanda agitur.

§. 702.

Commiſeratio num locum habeat circa res inanimatas.

Si res inanimatæ, quas amamus, deſtruuntur vel quomodocunque deteriorantur; earum quaſi commiſeramur. Si enim res inanimatas amamus, animus diſpoſitus eſt ad voluptatem ex ipſis percipiendam (§. 657), conſequenter ex earum deſtructione ac deterioratione tædium percipiendum (§. 614), immo ad triſtitiam ob utramque (§. 619). Quamobrem cum ejus commiſeremur, ex cujus infelicitate tædium capimus, vel ob cujus infelicitatem triſtitia afficimur (§. 687), infelicitatis autem loco in rebus inanimatis, in quæ tædia ac triſtitia non cadunt, loco ſit earum deſtructio ac deterioratio (§. 637); rerum inanimatarum, quas amamus, quaſi commiſeramur, ubi deſtruuntur, vel quomodocunque deteriorantur.

Idem

Idem etiam sic ostenditur. Si rem inanimatam amamus, ex ea voluptatem percipimus (§. 657)), adeoque indignam quasi judicamus, quæ destruatur, vel deterioretur, cum tunc non amplius voluptatem ex ea haurire queamus. Enimvero si quem indignum judicamus malo, quo affligitur, ejus commiseramur (§. 695). Ergo si res inanimata, quam amamus, destruitur, aut quomodocunque deterioratur, ejus quasi commiseramur.

Confirmatur etiam propositio præsens a posteriori. Ponamus enim aliquem amare imaginem, quæ est alterius, non sua. Quodsi nævum quendam contrahat casu quodam; perinde nos miseret ejus ac si homini cuidam, quem amamus, mali quidpiam accidisset. Unde etiam audias affirmantes, quod tanta afficiantur tristitia ob sinistrum imaginis casum, quanta non afficerentur, si vel filio suo mali quidpiam accidisset. Luget casum sinistrum imaginis eodem modo, quo fata amici sinistra lugere solemus. Exempla etiam præbent vasa aliena fragilia, quæ amamus sive ob pulchritudinem, sive ob raritatem, ubi franguntur. Pertinet huc, quod saepius homines suam erga res inanimatas commiserationem iisdem verbis testentur, quibus utuntur, quando eandem erga homines exprimunt.

Affectus ex ideis confusis oriuntur (§. 605), in quibus res animatas ab inanimatis non distinguimus quoad rationem commiserationis, ut adeo, dum talia rebus inanimatis accidere observamus, quæ homini mala existimamus, poni possit commiserationis ratio sufficiens, consequenter & ipsa commiseratio (§. 118. *Ontol.*). Adest nempe utrobique idea mali non nostri, adeoque alieni; adest amor ejus rei, in qua nobis malum istud repræsentamus. Adest igitur commiserationis ratio sufficiens. (§. 688).

§. 703.

Ex dictis apparet, quo sensu *rerum inanimatarum commiserari* dicamur. Est nempe *Commiseratio*, quæ homini tribuitur, respectu rerum inanimatarum, tristitia ob destructionem *Commiseratio rerum inanimatarum.*

nem, vel deteriorationem rei, opinione nostra destructionis, vel deteriorationis indignæ.

Commiseratio oritur, si alterum indignum judicamus malo, quo affligitur (§. 695). Malum aliud rebus inanimatis accidere nequit, quam si deteriorentur, vel quoad substantiam, vel quoad usum, aut prorsus destruantur (§. 665): solenne nimirum est hominibus, quamdiu imaginationi litantur, de rebus inanimatis non secus judicare ac de animatis. Deteriorantur autem res quoad usum, si ad viliorem transferuntur, cum nobiliori ab opifice destinentur. Quodsi ergo judicamus, res mereri ut conserventur integræ, nec deteriorentur, ac indignum esse usu ignobiliori, cui aliæ viliores adhiberi possunt; ea utique adsunt, quæ ad commiserationem excitandam sufficiunt.

§. 704.

Commiseratio erga bruta.

Quodsi quis animantia bruta rebus inanimatis æquiparet, quatenus scilicet non considerantur tanquam tædii capacia, sed tanquam ea, quibus mali quidpiam accidere potest, vel quod deteriorentur sive quoad substantiam, sive quoad usum, vel quod prorsus destruantur; *commiseratio erga ea eadem est, quæ erga res inanimatas sese exerit*: id quod inde patet, quod tunc animalia bruta instar rerum inanimatarum nobis repræsentemus. *Quodsi* vero eadem *animantia bruta hominibus æquiparantur*, quatenus scilicet existimamus ea perinde ac homines malo, quod ipsis accidit, affligi ac dolore torqueri; *commiseratio eadem est qua erga homines utimur*, id quod denuo inde patet, quod tunc bruta animantia instar hominum nobis repræsentemus, quatenus ad hunc affectum sufficit.

Singulis hisce experientia consentanea est, modo ad ea, quæ inter homines quotidie accidunt, attentionem afferas, nec indigna judices, quæ expendantur, generalibus, quæ istis insunt, solerter abstractis.

§. 705.

Invidia definitio.

Tristitia ex alterius felicitate percepta dicitur *Invidia*. Et quoniam tristitia in prædominio tædii insigni consistit (§. 613); tædi-

tædium quodcunque ex infelicitate alterius perceptum Invidiæ nomine venit.

Quæ supra ad definitionem commiserationis annotavimus, etiam huc trahenda sunt.

§. 706.

Si quis alterum odit, ei felicitatem invidet. Etenim si alterum odit; ex ejus voluptate (§. 660), consequenter felicitate (§. 638), tædium percipit, immo contristatur, quod alter gaudet (§. 667). Quare cum tristitia, vel tædium ex alterius felicitate perceptum sit invidia (§. 705); qui alterum odit, ei felicitatem invidet. *Fons invidia.*

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim Titium odio prosequi Mevium, ipsique narrari, quod is matrimonium cum virgine divite contraxerit. Ecquis est, qui nesciat hanc narrationem tædio fore Titio, immo eandem prorsus contristatum iri quod ejus opinione adeo felix sit Mevius. Tum vero invidet Mevio tantam felicitatem, atque adeo evidens est, Mevio invideri a Titio infelicitatem, quod eum odio prosequatur. Et sane videmus tanto majorem esse solere invidiam, quanto majus odium est, quod adversus alterum concepimus.

§. 707.

Qui alterum odit, ea, quæ bona existimat, alteri invidet. Qui enim alterum odit, is ei felicitatem invidet (§. 706), consequenter voluptatem omnem (§. 638). Quamobrem cum quid tanto majus bonum videatur, quanto major est voluptas, quæ ex eo percipitur (§. 612); qui alterum odit, ei bonum promiscue omne invidet, quod scilicet tale est opinione ejus, qui odio prosequitur alterum (§. 605). *Vlterius expenditur.*

Quæ ad confirmandam propositionem præcedentem in medium adducta fuerunt, ad præsentem quoque trahenda sunt. Quod enim ad felicitatem alterius referimus, idem bonum esse opinione nostra nemo non novit. Et sane quis est, qui matrimonium cum

cum virgine divite non referat in numerum bonorum, si felicem existimat eum, qui istiusmodi matrimonium contrahit?

Affectus omnes sequuntur opinionem ejus, quem invadunt. Idem igitur in invidia quoque obtinere debet.

§. 708.

Defectus invidiæ.

Si quis alterum non odit, is nec eidem invidet, quæ bona existimat. Quodsi enim alterum non odit, nec animus ejus dispositus ad percipiendum tædium, seu tristitiam ex alterius voluptate (§. 667), adeoque nec tædium seu tristitiam percipit ex alterius felicitate (§. 638), neque etiam ex iis, quæ bona existimat (§. 612); consequenter ei non invidet, quæ bona existimat (§. 705).

Idem confirmatur a posteriori. Quodsi enim invidiam cuidam objicias, se excusat hoc nomine, quod nesciat, eccur alteri invidere debeat sua bona, cum nullo in ipsum odio laboret. Absentiæ adeo odii tribuit defectum invidiæ, propterea quod unusquisque in se experitur, ubi vacuum ab odio habuerit animum, eundem queque invidia nulla tangi, quam odii continuo comitem alias esse novit.

§. 709.

Absentia invidiæ.

Si quis alterum amat, is ei non invidet quæ existimat bona. Qui enim alterum amat, is ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, ubi idem fuerit de objecto gaudii judicium (§. 640), immo voluptatem ejus appetit (§. 651), eandemque eidem creare studet (§. 662). Quamobrem cum impossibile sit, ut ex alterius voluptate eodem respectu simul & tædium, & voluptas percipiatur (§. 511. 518); qui alterum amat, ex ejus xoluptate, consequenter felicitate (§. 638), tædium percipere nequit, multo minus ob eandem tristitia afficitur (§. 619). Non igitur invidia laborat (§. 705), neque adeo invidet alteri, quæ bona existimat.

Differt casus præsens a præcedente. Etenim in præcedente tantummodo deficit invidiæ ratio sufficiens; in præsente adest impedimen-

mentum, quo minus invidia oriatur. Differentia hæc magnum momentum habet in praxi: id qnod ex iis intelligitur, quæ paulo superius in casu simili (*ad* §. 690) annotata sunt.

§. 710.

Si quis alteri non invidet quæ existimat bona, is eum aut amat, aut non odit. Si quis enim alteri non invidet quæ existimat bona, ex ejus felicitate tædium nullum percipit, ac multo minus ob eandem contristatur (§. 705), consequenter nec tædium percipit ex voluptate alterius (§. 638), adeoque eum non odit (§. 667). *Signum amoris ac odii deficientis.*

Enimvero fieri potest ut, qui ex alterius felicitate tædium nullum percipit, ex eadem voluptatem percipiat. Quoniam igitur is, cui ita dispositus est animus, alterum amat (§. 633); si casus iste obtinet, quando quis alteri non invidet, quæ existimat bona, is eum amat.

Patet ex demonstratione propositionis præsentis statum indifferentiæ obtinere respectu invidiæ in eo casu, quo quis alterum non odit, nec tamen amat; in duobus autem subjectis differre statum animæ, si invidiæ absentia vel ex odii absentia, vel amoris præsentia oritur.

§. 711.

Si quis alteri invidet quæ bona existimat, eum odit. Si quis enim alteri invidet quæ bona existimat, is ex infelicitate alterius (§. 705), consequenter ex voluptate ejusdem (§. 638), tædium percipit. Eum igitur odit (§. 668). *Odii signum.*

Est adeo odii signum invidia (§. 952. *Ontol.*), quam absque odio dari imposfibile.

§. 712.

Si quis alteri invidet, quæ bona existimat, is eum bono, quo potitus est, indignum judicat. Qui enim alteri invidet quæ bona existimat, is eum odit (§. 711), adeoque voluptatem ejus aversatur (§. 670), ac quo minus ea perfundatur animus ejus impedire studet (§. 671). Eum igitur bono, quo potitus est, vel quod possidet, indignum judicat (§. 612). *Effectus invidiæ.*

Idem confirmatur a posteriori. Nihil enim communius est verbis hominum invidia erga alios laborantium, quibus alios bonum, quo potiti sunt, non promeruisse pronunciant, eos eodem indignos judicantes.

Sane si dignos judicarent bono alios, quod iisdem contigit, minime contristari possent ex eo, quod alteri bene sit.

§. 713.

Invidia causa. *Si quis alterum bono, quo potitus est, vel fruitur, indignum judicat; invidia oritur.* Si quis enim alterum bono, quo potitus est, vel fruitur, indignum existimat, is omnino bonum, quatenus alterius est, aversatur, ac si per se staret averteret, consequenter malum alterius appetit, adeoque & tædium (§. 613) atque tristitiam (§. 619). Eum igitur odit (§. 669. 672), adeoque & invidet bona, quibus potitur, vel fruitur (§. 707).

Experimur idem in nobis, quoties invidia oritur. Haud obscure enim observamus, affectum invidiæ præcedere judicium de bono, quo potitur, vel fruitur alter, & nos quidem alterum indignum existimare bono isto. Sane non invidemus alteri bonum, quod non cognoscimus, vel non agnoscimus, nec expendimus, utrum eodem dignus sit, nec ne. Hinc audias verba, quæ invidia extorquet, hominem istum non esse dignum tanto bono. Immo si quis invidiam excusat, non aliam allegat rationem quam quod indignus sit bono, quo potitur, vel fruitur, atque hanc indignitatem probaturus bonum exaggerat, personam vero ejus, ad quam pertinet extenuat, immo vituperat. Haud obscure vero hinc simul liquet, quod invidiam præcedat odium. Etenim displicet nobis bonum in altero, non uno ex capite: id quod in præsente non inquirimus. Ergo ex eo, quod displicet, nascitur odium (§. 677). Hinc vero sequitur tristitia, vel tædium, quod ex alterius bono percipitur, adeoque odium gignit invidiam (§. 708), mediante quidem judicio de indignitate personæ. Nimirum odium

odium nos impellit ad averſandum bonum alterius, quatenus alterius eſt (§. 676), tanto magis, quanto majori voluptati hoc ipſi eſſe exiſtimamus (§. 612.). Quoniam itaque ita compellimur ad judicium, quoad malum ſit alterum potiri, vel frui hoc bono (§. 582), conſequenter ad judicium de indignitate ipſius, neque enim malum exiſtimamus alterum potiri, vel frui bono, niſi quatenus eum indignum judicamus, qui eodem potiatur, vel fruatur: ea ſingula in ſe experitur, qui in caſu naſcentis invidiæ animum ad ſemetipſum advertit, nec eo deſtituitur acumine, quod ad talia pervidenda requiritur.

Ex propoſitione præſente diſcimus, quandonam in nobis invidia oriatur, & quænam ad eam excitandam prærequirantur. Non perſequimur jam ea, quæ hinc pendent, cum in Moralibus uberius de hiſce futurus ſit dicendi locus.

§. 714.

Invidia oritur, ſi alterum indignum judicamus bono, quo potitur, vel fruitur. Patet definitionis veritas per propoſitiones præcedentes (§. 712. 713). *Invidiæ definitio realis.*

Quodſi forte deſideres in definitione hac invidiæ reali non exprimi odium, quod tamen veluti parens invidiæ eſt, quemadmodum ex iis clariſſime perſpicitur, quæ ad confirmandam propoſitionem præcedentem a poſteriori in medium adduximus, principiis noſtris in anterioribus ſtabilitis prorſus conſentanea; ſcrupulus eodem modo eximitur, quo ſupra (*not.* §. 695) ſimilem in caſu ſimili eximimus. Nimirum ex iis ipſis, quæ ad propoſitionem præcedentem dicta ſunt, patet fieri non poſſe ut alterum indignum judices bono, quo potitur, vel fruitur, niſi quatenus eum odit. Quodſi excipias fieri haud raro ſolere, ut etiam alteri invideamus bonum, quo potitur, vel fruitur, etſi eundem amemus; difficultas hæc, etſi primo intuitu haud levis videatur, facillime tamen tollitur. Conſtat enim nos eandem perſonam ex diverſa cauſa amare poſſe, ac odiſſe, prouti ea, cum quibus nobis negotii eſt, vel ad cauſam amoris, vel odii referuntur.

§. 715.

Definitio tam nominalis, quam realis invidiæ ſignificatui re- *Significatus vocabuli*

Invidia num usui loquendi conformis. *recepto ac communi usui loquendi conformis.* Definitionem realem deduximus ex nominali, quemadmodum & in theoria ceterorum affectuum factum est, ac in sequentibus a nobis fiet. Quamobrem & hic, & in sequentibus palam est, definitionem nominalem usui loquendi conformem esse debere, si realis eidem convenit & ex adverso realem abhorrere ab eadem non posse, si nominalis ipsi respondet. Id hic repetiisse sufficiat, ne præter necessitatem repetendum sit, quod semel dictum vel aliquoties memoria retineri potest, ut ubivis nobis succurrat, quando ejusdem meminisse debemus. *Matthias Martinius* in Lexico philologico ex *Perotto* allegat, quod invidere proprie sit ex alicujus rebus secundis dolore affici. Facile apparet dolorem hic non sumi proprio in singnificatu, quo corpori tribuitur, nec animæ competit nisi ejus respectu (§. 539); sed in sensu improprio, quatenus animæ tribuitur independenter a damno quodam corpori illato. Nihil ergo aliud vocabulo isto denotari potest quam voluptatis oppositum, quod nos tædii nomine insignivimus (*not.* §. 518), & in cujus prædominio insigni tristitia consistit (§. 619). Perinde igitur est ac si *Perottus* assereret, quod invidiæ proprie sit ex alicujus rebus secundis tadio ac tristitia affici. Atque hoc pacto invidia erit tristitia, vel tædium ex alterius rebus secundis perceptum. Enimvero quis est qui nesciat res secundas referri ad felicitatem hominis, cum eæ dicantur, quæ voluptatem homini creant & ex quibus gaudio afficitur, consequenter quæ hominem vel felicem reddunt, vel saltem felicem reddere existimantur (§. 636)? Juxta *Perottum* itaque invidere proprie idem est ac ex alterius felicitate tristitia, vel tædio affici: id quod cum definitione nostra nominali prorsus consentit. Nec ab ea alienus est *Priscianus*, qui invidere idem esse affirmat ac non ferre alterum bene agentem videre. Bene agere nimirum, rebus secundis uti & felicem esse eundem hominis statum denotant. Qui vero ferre nequit, quod alterum rebus

secun-

ſecundis uti, vel felicem eſſe videat, ita ut quaſi ægre fiat oculis, ſi in felicitatem alterius convertantur; is utique ex eadem tædio, vel triſtitia afficitur. *Cicero*, obſervante *Manutio* invidentiam appellat, quod nobis invidia eſt, eaque dolorem ex alienis bonis denotari idem *Manutius* monet: id quod cum noſtra definitione nominali prorſus convenire per antecedentia manifeſtum. Autores iſti, qui literas humaniores excoluere ac in eo ſtudiorum genere celebritatem nominis ſunt conſecuti non alias habuere notiones, quam quæ communi uſui loquendi reſpondent, & vi rationum etymologicarum ſignificatum vocabulorum ad communem uſum loquendi aptare ſolent. Quamobrem ex dictis abunde patet, definitionem noſtram invidiæ nominalem communi uſui loquendi apprime convenire. *Carteſius* in Tractatu de paſſionibus animæ part. 2. art. 62. definitionem realem invidiæ condit, quod ſcilicet oriatur ex eo, quod alterum indignum judicemus bono, quod ipſi præſens eſt, vel quod certo extiturum exiſtimamus, ut veluti jam præſens nobis idem repræſentemus. Definitio igitut *Carteſii* realis eadem eſt cum ea, quam nos ex nominali noſtra deduximus (§. 713). Quamobrem cum uſu loquendi communi non minus, quam cum nobis conſentit *Carteſius*.

Diximus *Ciceronem* affectum, de quo nobis ſermo eſt, invidentiam appellare. Rationem reddit *Manutius*, quod in definiendis animi morbis (per quos affectus intelligit) anceps invidiæ vocabulum vitare voluerit, quippe quod deſignet non modo dolorem ex alienis bonis, verum etiam infamiam ex adverſa fama & publicam pravitatis alicujus opinionem, ut adeo nonnulli invidiam quoque pro odio ſumi exiſtimaverint. Enimvero cum nos vocabulum invidiæ nunquam uſuri ſimus niſi in eo ſignificatu, quem ipſi vi definitionis vindicavimus, nobis ambiguitas vocabuli parum obſtat. Quænam vero inter odium ac invidiam agnatio intercedat, ex antea demonſtratis abunde patet.

§. 716.

Qui alteri bonum, quo fruitur, aut quod eſt conferendum, *Effectus invidiæ.*

dum, invidet, is pronus est ad eum bono illo privandum, aut quo minus hoc obtineat impediendum. Si quis enim alteri invidet bonum, quo fruitur; is eum eodem indignum judicat (§. 712), consequenter mallet eundem bono isto destitui. Quamobrem si potest lubens conferet, quod ad eum bono isto privandum facere potest, adeoque ad id pronus est.

Similiter si quis alteri invidet bonum, quod eidem conferendum; eum indignum judicat, cui id conferatur (§. 712), consequenter mavult, ut idem non obtineat. Quamobrem pronus est ad impediendum, si potest, quo minus id obtineat alter.

Confirmatur idem a posteriori. Ponamus Mevium invidere Titio sponsam divitem: ecquis nescit, eum convitia congerere in Titium ac propalare famæ ipsius adversa, quæcunque noverit, immo quæ de ipso novit in malam partem vertere, ne quicquam eorum prætermittat, quæ ad sponsalia dissolvenda facere posse videntur? Quicquid fit, si vel maxime inanis sit omnis ejus conatus, ab eo tamen non abstinet, ne desit voluntas, etsi desint vires. Atque hoc ipso omnium clarissime perspicitur, quomodo invidia nos efficiat pronos ad privandum alios bono, quo fruuntur, vel quo potiti sunt, Ponamus Titium sponsalia nondum celebrasse, sed demum ambire. Quodsi Mevius invideat eidem sponsam, quam ambit, perinde ac in casu anteriori sparget rumores Titio adversos, ut sæpissime nec a calumniis sibi temperet, præsertim ubi difficulter impediri posse existimat, ne sponsa petita Titio maneat. Exempla, quibus propositionis præsentis veritas confirmatur, notiora sunt, quam ut plura coacervari opus sit. Id tantummodo notandum venit, variari nocendi studium pro diversitate hominum, ita ut nunc majus, nunc minus ex invidia procedat: cujus quidem differentiæ ratio in casu singulari haud difficulter datur, modo præter affectuum theoriam habitus quoque morales fuerint perspecti.

Habitus istos morales explicabimus suo tempore in Ethica. Et theoria verioris Ethicæ cum Psychologia empirica conjungenda, ubi rationem reddere volueris diversitatis, quæ in hominum opinionibus & appetitibus circa idem objectum obtinet.

§. 717.

Qui alterum bono, quo fruitur, privare studet, vel impedire conatur, quo minus bono quodam fruatur, ipsius quidem, non sui aut tertii cujusdam gratia; is alterum aut odit, aut ei bona quæ existimat invidet. Qui enim alterum privare studet bono, quo fruitur, ipsius quidem, non sui, aut tertii cujusdam gratia, is id vel ideo facit, quod ferre nequeat voluptatem, quam inde percipit qui eodem fruitur, vel quod novit, eum ex jactura boni tædium, immo tristitiam percepturum, utque hoc fiat, maxime velit. Quodsi voluptatem ferre nequit, quam ex bono, quo fruitur, percipit alter; is sibi repræsentare debet tanquam malum, quod alter voluptate fruatur, vel prorsus gaudeat (§. 583), consequenter ex voluptate ejusdem tædium tanto majus percipere debet, quanto magis sibi videtur malum, quod alter voluptate fruatur, vel gaudeat. Quoniam igitur ex alterius felicitate tædium, vel tristitiam petcipit (§. 638); quæ bona existimat ei invidet (§. 705). Quodsi quis maxime velit, ut alter ex jactura boni, quo fruitur, tædium, vel tristitiam percipiat, is sibi repræsentare debet tanquam bonum, quod alter tædio, vel tristitia affligatur (§. 579), consequenter ex tædio ac tristitia alterius tanto majorem percipere debet voluptatem, quanto magis sibi videtur bonum, ut alter tædio ac tristitia afficiatur (§. 612). Quoniam igitur ex alterius infelicitate voluptatem percipit (§. 639); eum odit (§. 661). Patet igitur, qui alterum bono, quo fruitur, privare studet, eum vel odisse alterum, vel eidem invidere quæ existimat bona. *Signum odii ac invidiæ.*

Quodsi quis impedire conetur, quo minus alter potiatur bono, quod consequi studet, vel quo mactandus videtur; eodem prorsus, quo ante, modo ostenditur, quod alterum vel oderit, vel ei quæ bona existlmat invideat.

His

Hos duos casus cum non satis vulgo distinguant ex notionibus confusis de rebus judicantes, invidiæ tribuere solent, quod odio erat tribuendum, immo ex adverso subinde odio tribuunt, quod invidiæ tribui debebat. Non igitur inconsultum est, ut eadem accuratius distinguamus.

§. 718.

Invidiæ signum.

Qui alterum bono, quo fruitur, privare studet, vel impedire conatur, quo minus bono quodam potiatur, quod ferre non possit voluptatem, quam alter inde percipit, is alteri invidet quæ bona existimat. Demonstratio jam actu continetur in ea præcedentis.

Confirmatur idem a posteriori. Ponamus enim Mevium sponsalia celebrare cum virgine divite ac Titium omnem movere lapidem, ut ea impediat, hanc reddens rationem, quod Mevius indignus sit tantis divitiis, & exaggerans vitæ futuræ rationem, tanquam inconvenientem istiusmodi personæ, qualis sit Mevius. Nemo non inde colligit invidiam Titii adversus Mevium, citra omnem hæsitationem affirmans, insidias a Titio strui Mevio ex mera invidia.

Probe notandum, dum propositiones a posteriori confirmamus, nos sæpius non aliud intendere quam ut ostendamus, eas esse notionibus communibus consentientes, adeoque in iisdem distincte explicari, quæ vulgo confuse percipiuntur, ut amplior ac certior notionum communium evadat usus.

§. 719.

Odii signum.

Si quis alterum bono, quo fruitur, privare, vel quo minus eodem potiatur, impedire studet, ut ipsi ægre fiat; is eum odit. Demonstratio propositionis præsentis jam actu continetur in demonstratione anterioris (§. 717).

Confirmatur eadem a posteriori. Ponamus eundem casum, quo ad propositionem præcedentem illustrandum ac confirmandum usi sumus, scilicet quod Mevius cum virgine divite sponsalia contrahere intendat. Ponamus porro Titium id quovis modo impedire conari ac hunc exultantem prædicere

cere tædia in Mevium ex eo redundatura, quod consilia sua irrita experiatur. Evidens omnino est, cum satis palam prodere animum ad voluptatem ex alterius tædio ac tristitia percipiendam dispositum, consequenter odium, quo adversus Mevium flagrat (§. 672). Nemo non exinde odium Titii adversus Mevium colligit, hanc urgens rationem, quod non alia intentione felicitati alterius obicem ponat, quam ut eidem ægre fiat. Ideo sane affirmant unanimiter omnes, Titium ex mero odio fortunas Mevii evertere studere.

Eædem actiones hominum ex diversis fontibus profluere possunt. Ex motivis autem agnoscitur, ex quonam fonte propullulent: id quod in Moralibus inprimis attendendum venit.

§. 720.

Si quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet; is de eo gaudet. Quodsi enim quis alterum dignum judicat bono quo fruitur, aut quo potiri debet; is bonum judicare debet, quod alter bono isto fruatur, vel eodem potiri debeat (§. 579). Ex hoc igitur bono tanto majorem percipere debet voluptatem, quanto magis ipsi videtur bonum, ut alter illo fruatur, vel potiatur (§. 612). Quamobrem cum prædominium insigne voluptatum gaudium sit (§. 614); ubi plurimum voluptatis percipit (qui casus in doctrina affectuum supponitur), prorsus gaudet. Qui igitur alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet; ex eodem gaudio afficitur. **Gaudii causa.**

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus Mevio collatum esse munus, quod ornare potest. Si eum dignum judicamus, quod ad hoc munus fuerit evectus; non alium affectum, si quis oritur, oriri experimur, quam gaudium: id quod his verbis exprimere solemus, quod nobis tanto gaudio id sit, ac si ipsimet ad dignitatem aliquam evecti fuissemus, vel ipsimet ad munus istud promoti essemus.

Nullus igitur peculiaris affectus gignitur ex eo, quod alterum dignum judicamus bono, quod ipsi est; quemadmodum peculiaris

quidam affectus oritur ex eo, quod alterum indignum judicamus bono, quo gaudet, scilicet invidia (§. 713).

§. 721.

Signum amoris.

Si quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potiri debet, is eum amat. Quodsi enim quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet, is ideo gaudet (§. 701), consequenter gaudet, quod alteri sit materia gaudendi (§. 624). Eum igitur amat (§. 641).

Liquet idem a posteriori. Ponamus enim Mevium sponsalia celebrare cum virgine divite & Titium eum impense amare. Gaudebit Titius insigniter, non secus ac si sibi ingens quoddam bonum oblatum fuisset. Quodsi quæsiveris, cur tantopere gaudeat, hanc inprimis reddet rationem, quod dignum judicet Mevium, cui tanta obtingat felicitas, nimius in recensendis argumentis, quibus id adstruat. Constat vero quod eundem amet ex ipsa amoris definitione (§. 633). Ergo a posteriori quoque colligitur, quod is alterum amet, qui eum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet.

Probe notandum est, quando alterum dignum judicamus bono, quo fruitur, vel quo potitur, non ex rei veritate procedere judicia; sed ea magis consistere in approbatione ejus, quod fit. Probamus in casu dato, quod fortuna faveat Mevio in sponsalibus celebrandis ac Mevium eum esse judicamus, cui favere debeat. Rationes, quæ nobis idem persuadent, eædem sunt, ob quas amorem oriri supra ostendimus (§. 645, & seqq.).

§. 722.

Causa gaudii.

Si quis alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipsi imminet; is ideo gaudet, in eo scilicet casu, quo affectus quidam oritur. Si quis enim alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipsi imminet, is bonum judicat, quod alter malo affligatur (§. 579), consequenter ex eo, quod alter malo affligitur, vel quod ipsi malum quoddam imminet, tanto majorem voluptatem capit, quo magis bonum judi-

judicat, ut alter eodem affligatur (*§. 612*), consequenter in eo casu, quo affectus oritur, gaudet (§. 614).

A posteriori idem confirmatur inde quod, quando quis gaudio afficitur ex eo, quod alteri adversi quid accidat, quæsitus cur gaudeat respondere soleat, mereri alterum, qui magis adhuc affligatur, recensens rationes quibus sibi persuadet ac alteri se persuadere posse existimat, quod idem mereatur. Exempla quotidie obvia sunt, ut ad eadem attentionem excitasse sufficiat. Haud difficulter quod ad præcedentem propositionem attulimus ita immutatur, ut ad præsentem quadret.

Non igitur peculiaris quidam affectus oritur ex eo, quod alterum dignum judicemus malo, quo affligitur, cum gaudium istud ad odium pertineat (*§. 663*): id quod ex propositione sequente luculentius constat.

§. 723.

Si quis alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipsi imminet, is eum odit. Quodsi enim alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipsi imminet; ideo gaudet (*§.722*), consequenter gaudet, quod alter habeat, cur tristitia afficiatur (*§.623*). Eum igitur odit (§. 625). *Signum odii.*

Si quis alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur, is eum aut amat, aut odit, aut nec amat, nec odit. Ponamus, quod eum amet. Eidem igitur voluptatem creare ac tædium ab eo avertere studebit (§. 652), consequenter ei opem feret, ut bono, quod gaudendi materiam præbet (*§.624*), potiatur, nec præsente privetur (§. 612). Impossibile igitur est, ut maxime velit eum bono, quo fruitur, privari nec eundem bono, quod consequi studet, potiri, consequenter ut eum indignum judicet bono, quo fruitur, vel quo potiri conatur (§. 28. *Ontol.*). Patet igitur, quod alterum amare nequeat, qui eum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur.

Ponamus jam porro, eum, qui alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur, ipsum nec amare, nec odisse. Quoniam alterum nec amat, nec odit, nec ex alterius felicitate, consequenter voluptate (§. 638), adeoque eo, quod bonum alteri existimat (§. 612), voluptatem capit, (§. 633), nec ex infelicitate, consequenter tædio (§. 639), adeoque eo, quod malum alteri existimat (§. 613), voluptate afficitur (§. 661). Animo igitur indifferente est erga alterum, nec bonum judicans, ut ipsi bene sit, nec bonum existimans, ut eidem ægre sit (§. 612). Eum adeo indignum judicare nequit bono, quo fruitur, vel quo potitur. Atque ita patet, qui alterum nec odit, nec amat, eum indignum bono, quo fruitur, vel quo potitur, judicare non posse.

Quoniam itaque fieri nequit, ut, qui alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur, eum amet, aut nec amet, nec oderit; necesse est ut eundem oderit.

Demonstrationem posteriorem prolixiorem priori evidentiæ gratia addidimus, cujus in rebus psychologicis & moralibus maxime habenda ratio est, ut hoc nomine prolixiores sæpius præferendæ sint brevioribus.

§. 724.

Invidia ac odium cur se mutuo comitentur. Quoniam invidia oritur, si quis alterum bono, quo fruitur, vel quo potitur, indignum judicat (§. 713); alterum vero is quoque odit (§. 723); *invidia ac odium individui comites sunt.*

Patet idem jam ex superioribus (§. 711), quod alterum oderit, qui ipsi invidet quæ bona existimat.

§. 725.

Invidia adversus animalia bruta. *Si quis animalis cujusdam bruti statum meliorem suo existimat; is ei eundem invidet.* Etenim qui statum bruti comparat cum statu suo, ac illum bonum, hunc malum existimat, adeoque illum appetit, hunc aversatur (§. 579. 581), ut adeo sibi potius convenire istiusmodi statum judicet, qui est animalis bruti; is utique tædium percipiet ex statu animalis tanto majus,

jus, quanto magis malum judicat, quod bruto conveniat iste status, ipse vero eodem privetur (§. 613). Tædium adeo percipit ex voluptate, quam bruto tribuit, consequenter ex ejus felicitate (§ 638), adeoque eandem ipsi invidet (§. 705).

Probatur idem a posteriori. Ponamus enim homini inopi denegari eleemosynam ab eo, qui canibus cibos devorandos objicit, quos ille cupediarum loco haberet. Nemo non novit, illum invidere canibus sortem suam, ac invidiam iisdem verbis testari, quibus eam erga homines prodere solemus.

Nemo statum bruti suo meliorem judicat, nisi qui suo minime contentus est. Unde exempla, quibus præsens illustratur propositio, ab iis præsertim personis petuntur, quæ se miseros existimant. Per se autem patet, statum bruti cum esse debere ut non impossibile quis judicet se in eodem collocari, vel idem saltem tacite supponat. Et hic non semper respicimus ad statum istum in singulari, sed sæpissime tantummodo in universali, ita ut similem statum, mutatis mutandis suum esse vellet, qualem alicui bruto convenire existimat.

§. 716.

Si quis brutum aliquod indignum judicat bono, quo opinione sua fruitur; invidia adversus ipsum oritur. Si quis enim brutum indignum judicat bono, quo opinione sua fruitur; is maxime vult, ut eodem, si fieri potest, privaretur, saltem mallet idem eodem carere. Malum igitur judicat, quod brutum eodem gaudeat (§. 581), consequenter ex eo tanto majore tædio afficitur, quanto magis malum judicat, quod brutum eodem gaudeat (§. 612). Tædium adeo percipit ex felicitate, quam bruto tribuit (§. 638), consequenter invidia adversus ipsum corripitur (§. 705). *Invidia adversus bruta causa.*

Idem ostenditur hoc modo. Si hominem indignum judicamus bono, quo fruitur, vel potitur, invidia adversus ipsum oritur (§. 713). Enimvero tum hominem non consideramus tanquam hominem, hoc est, eum nobis non repræsentamus tanquam ens ratione præditum, qua maxime differt a bruto; sed tanquam ens, quod fruitur, vel potitur eo, quod nostra opi-

 nione

nione ipsi bonum est, sed quo tamen idem indignum existimamus. Quamobrem cum id, quod bruto est, bonum existimamus ac idem eodem indignum judicamus; brutum eodem modo nobis repræsensamus, quo in casu nascentis invidiæ hominem nobis repræsentare solemus. Invidia igitur adversus brutum nasci debet (§. 118. *Ontol.*).

Confirmatur etiam a posteriori. Obvia inprimis sunt exempla in canibus, qui si lautis cibis pascantur, iisdem indigni judicantur a nonnullis. Qui vero ita sentiunt, invidiam adversus ipsos flagrantem in se experiuntur. Exempla alia in medium non adducimus, cum satis obvia sint.

§. 727.

Quasi invidia in res inanimatas.

Si quis in re inanimata quid deprehendit, quo eandem indignum existimat, id eidem quasi invidet. Quodsi enim quid in re inanimata deprehendimus, quo eandem indignam existimamus; nostra quidem opinione malum est, quod id eidem conveniat, consequenter exinde tædium tanto majus percipimus, quo magis malum existimatur, quod eidem ipsi insit (§. 613). Quoniam igitur ex eo, quod bonum existimat, idem tædium percipit, quia alteri inest; idem ei quasi invidet (§. 705).

Hanc quasi invidiam cadere in homines experientia loquitur. Fluit ex eodem studium privandi eo rem inanimatam, quo eam indignam judicamus, vel ubi id fieri non potest, saltem privandi voluntas: in quo quasi invidia convenit cum vera invidia (§. 716).

§. 728.

Invidia erga res inanimatas.

Ex dictis apparet, quomodo invidia erga res inanimatas oriatur, & quo sensu homini ea tribuatur. Est nempe *Invidia* quæ homini tribuitur, erga res inanimatas tristitia, vel saltem tædium ex eo, quod ipsius opinione iis bonum inexistit, perceptum. Oritur autem *Invidia in res inanimatas*, si eas indignas judicamus bono, quod nostra opinione iisdem inexistit.

Defi-

Definitio realis invidiæ erga res inanimatas coincidit cum definitione reali erga homines (§. 714), atque hinc intelligitur, non absonum esse tribuere homini invidiam in res inanimatas, etsi facile ostendi possit eam esse a ratione alienam: id quod vero in omni affectuum genere multis modis obtinet. Nascuntur affectus ex confusis perceptionibus (§. 605). Ecquis vero requisiverit opiniones hominum ex confusis perceptionibus ortas rationi semper consentaneas esse? Definitio nominalis invidiæ in res inanimatas transfert ad eas ex definitione nominali invidiæ erga personas, quæ salva earum natura in iisdem locum habere possunt (§. 705). Quoniam enim res inanimatæ voluptatis capaces non sunt, utpote quas sui conscias esse repugnat (§. 511); nec felicitas in eas cadit (§. 636). Quoniam tamen bona ea sunt, quæ hominem felicem reddunt, quemadmodum ex notionibus boni, voluptatis ac felicitatis facile ostendi poterat & suo loco in philosophia practica universali a nobis ostendetur; igitur in re inanimata non datur, quod invidiam excitare posset, nisi bonum eidem opinione invidentis inexistens. Et quoniam confusis perceptionibus toti immergimur, dum invidia nos tangit; bonum in rebus inanimatis obvium utrum eas felices reddat, nec ne, non distinguimus, ut adeo facile ideæ boni accedant, quæ alias, quando cum hominibus nobis est negotium, eidem conjuncta esse solent. Si quis quæ confusa sunt in perceptionibus nostris, acute a se invicem separare noverit; ei palam erit, quam sint perceptiones nostræ fallaces, ubi affectus gignunt.

§. 729.

Invidia erga bruta.

Quodsi quis animalia bruta rebus inanimatis æquiparet, quatenus scilicet tantummodo considerantur tanquam subjectum boni cujusdam seposita attentione ad voluptatem, quæ inde a nobis percipitur, ubi ejusdem compotes sumus; *invidia erga ea eadem est, quæ erga res inanimatas sese exerit:* id quod inde patet quod tuno bruta nobis eodem modo, quo res inanimatas in casu nascentis invidiæ repræsentamus. *Quodsi vero animantia bruta hominibus æquiparantur*, quatenus nempe felicitatem in ea cadere posse opinamur; *invidia erga ea eadem est, qua erga homines flagramus:* id quod denuo hinc elucet, quod bruta nobis tunc repræsentemus eodem modo,

modo, quo nobis homines in casu nascentis invidiæ repræsentamus.

Qui ad ea attendere voluerit, quæ inter homines quotidie accidunt, notiones invidiæ adversus res inanimatas atque bruta lucidas consequetur: id quod in aliis quoque casibus similibus notandum.

§. 730.

Irrisionis definitio. Gaudium ex eo perceptum, quod opinione nostra alteri vitio verti potest, vel famam ejus quomodocunque lædit, dicitur *Irrisio*.

Ponamus e. gr. Titium spe sua excidisse, quam munus quoddam ambiens conceperat. Quodsi quis ideo gaudet, quod existimet repulsam fore ipsi ignominiosam; affectus irrisionis nomine venit.

§. 731.

Irrisio ob corporis defectus. *Quodsi ergo quis existimet, corporis defectus naturales, vel etiam casu sinistro contractos esse alteri ignominiæ; ob eosdem eum irridet* (§. 730). Nihil fere frequentius in humano genere observare licet exemplis, quibus corollarii præsentis veritas confirmatur. Ponamus Titium claudicare. Quodsi id vitio eidem vertit Mevius atque idem animum dispositum habet ad voluptatem ex iis percipiendam, quæ alteri vitio verti posse existimat; eum utique claudicantem irridebit.

§. 732.

Irrisio ob damnum vel fortunam adversam. Similiter *si quis existimat damnum, quod alter incurrit, vel fortunam, qua utitur, adversam eidem ignominiæ esse; ob damnum, quod incurrit, vel fortunam adversam eum irridet* (§. 730).

Confirmatur hujus quoque corollarii veritas a posteriori. Ponamus Titium jacturam facere mille thalerorum, propterea quod debitor non est solvendo. Quodsi Mevius hinc Titium imprudentiæ argui posse existimat, & animum dispositum habet ad voluptatem ex iis percipiendam, quæ alteri vitio verti possunt, ipsum utique irridebit. Ponamus porro Sempronium in dignitate constitutum non habere, unde vitam dignitati suæ convenienter toleret. Quodsi Mevii animus fuerit dispositus

ad

ad voluptatem percipiendam ex iis, quæ Sempronio ignominiosa existimat; eum utique irridebit.

Nimirum & in præsente, & in præcedente corollario supponimus, quod quis ad alterum irridendum sit dispositus, neque aliud intendimus quam recensere irrisionis causas, quæ eam determinant in subjecto habili. Absit enim ut quis sibi persuadeat, omnem omnino hominem alterum ob defectus corporis naturales, damnum quod incurrit atque fortunam adversam, qua utitur, irridere debere. Possent aliæ irrisionis causæ speciales adhuc complures recenseri; sed supervacaneum existimamus ea coacervare, quæ unusquisque per se levi attentione assequi potest, ubi sibi in memoriam revocat, quæ ex communi experientia hausit.

§. 733.

Si quis alteri quid invidet, id ei bonum esse existimat. Ponamus Mevium invidere divitias Titio, dico eum divitias in numerum bonorum referre & tanquam bonum Titio præsens considerare. Quodsi enim Titio invidet divitias, seu ex iisdem tædium capit, vel prorsus tristitia afficitur (§. 705); eas ad felicitatem ipsius refert (§. 705), adeoque in eorum numerum, quæ eidem voluptatem creant (§. 638), consequenter bonum Titio præsens existimat (§. 612). *Qualia sint ea: quæ aliis invidemus.*

Nemo invidet alteri, quod ipsemet habere nolit; sed ea invidet, quæ ipse habere mallet, aut ex quibus, si ipsemet ea possidet, voluptatem percipit, vel gaudio afficitur. Sed nemo appetit, nisi quæ bona existimat (§. 579), & ea, ex quibus voluptatem capit, in bonorum numerum refert (§. 612), adeoque multo magis ea, ex quibus prorsus gaudio afficitur (§. 614).

§. 734.

Si quis alteri invidet, famam; ad eum irridendum pronus est. Si quis enim alteri invidet famam, eam in numerum bonorum refert (§. 733), consequenter ad status humani perfectionem eandem pertinere judicat (§. 554). Infamiam itaque, aut quicquid famæ adversatur ad status imperfectionem, consequenter in numerum malorum refert (§. 555). Quoniam itaque ex fama alterius, adeoque ex eo, quod opinione sua *Undenam ad irrisionem proni simus.*

alteri bonum est *per demonstrata*, consequenter quod ei voluptatem creat (§. 612), tædium percipit ac tristitia afficitur (§. 705); ex tædio, consequenter malo ejusdem (§. 613), voluptatem percipere debet (§. 666). Voluptatem adeo percipit, qui alteri famam invidet, ex infamia ejusdem, atque iis, quæ famæ ejusdem adversa sunt *per demonstrata*. Enimvero qui gaudio afficitur, adeoque & qui voluptatem percipit (§. 614), ex infamia alterius atque iis, quæ famæ ejus adversa sunt; is eum irridet (§. 730). Patet itaque eum, qui alteri famam invidet, habere animum ad irridendum eundem dispositum, seu, quod perinde est, ad eum irridendum pronum esse.

Confirmatur idem a posteriori. Luculenta admodum exempla inter eruditos occurrunt, qui invidia in alios ducti sæpissime alios se longe meliores aliis deridendos proponunt, eosque irrident, quoties quid famæ ipsorum adversum sibi observasse videntur. Evolvenda hic sunt scripta illorum, qui alios impugnando famam consequi student. Horum in numero sunt pietatis pomposæ doctores, qui ambitionem cum ignorantia conjungentes magni videri volunt, inimici doctrinæ solidæ, quæ fucum non fert.

Equidem non ignoro fore aliquos, qui exempla doctorum pietatis pomposæ perperam hic allegari existimaturi sunt, quod humilitatis studiosi a fama acquirenda procul remoti sunt. Enimvero hi erunt, qui prætextu sibi imponi patiuntur. Nostris principiis philosophicis, præsertim psychologicis & moralibus, tinctus fucum sibi facere non sinit: quæ ratio est cur hominibus, qui toti in eo sunt, ut fucum faciant aliis, Psychologia cum philosophia morali sudes in oculo sit.

§. 735.

Quando quis alterum actu irrideat. *Si quis alteri famam invidet ac in eo quid sibi observare videtur sua opinione famæ ipsius adversum, eum actu irridet.* Etenim si alteri famam invidet, ad eum irridendum pronus est (§. 734). Quare si quid in altero observat famæ ipsius adversum, saltem opinione sua, ratio adest sufficiens, cur alterum

terum actu irrideat (§. 730. Psychol. & §. 56. *Ontol.*), consequenter eum actu irridere solet (§. 118. *Ontol.*).

Quæ ad confirmandum propositionem præcedentem allegata sunt, ea ad præsentem quoque corroborandam spectant, cum ex actuali irrisione, de qua præsens loquitur propositio, pronitatem ad irridendum alios, de qua in præcedente sermo est, colligamus.

§. 736.

Si quis alterum irridet, is ei famam invidet. Si quis enim alterum irridet, ex iis, quæ famæ ejus adversa sunt, gaudio (§. 730), consequenter voluptate afficitur (§. 614). Quoniam vero ea, quæ famæ adversantur, mala sunt (§. 565) ac omnium opinione pro malis habentur; animus ejus dispositus est ad voluptatem percipiendam ex eo, quod alteri malum est, consequenter ex quo is tædio ac tristitia afficitur (§. 613). Quare cum & dispositus esse debeat animus ad tristitiam ex ejus voluptate (§. 666), consequenter felicitate percipiendam (§. 638); invidia adversus ipsum laborat (§. 705). Patet autem ex demonstratis, quod tædio, immo tristitia affici debeat ex aliorum fama. Famam igitur alteri invidere debet. *Irrisionis effectus.*

Apparet idem a posteriori ex eo, quod, si quis alterum irridens narrari audit, quæ eidem laudi sunt ac famam ejus loquuntur, ea quovis modo extenuare, vel prorsus negare, aut, si in dubium vocare non possit, in malam partem interpretari conetur. Quoniam enim sic satis prodit, se ferre non posse laudes ac famam alterius; haud obscure significat, se alterum laude ac fama indignum judicare, consequenter ei laudes ac famam invidet (§. 714).

Hinc videas potissimum eos irridere alios, qui soli laudari mallent, nec quenquam laudari ferre possunt. Et quibus istiusmodi est animus, illi de nemine bene, de omnibus male loquuntur, omniaque in malam, nihil in bonam partem vertunt. Sed de his uberior dicendi locus erit in Moralibus, ubi diversi hominum characteres ex

suis fontibus derivabuntur: id quod vi principiorum psychologicorum præstare licet.

§. 737.

Effectus irrisionis. *Si quis alterum irridet, is eum fama indignum judicat.* Qui enim alterum irridet, is ei famam invidet (§. 336). Enimvero si quis alteri, quæ bona existimat, invidet, is eum bono, quo potitus est, indignum judicat (§. 712). Ergo qui alterum irridet, is eum fama indignum judicare debet.

Quæ ad præcedentem propositionem confirmandam in medium adduximus, ea ad præsentem quoque trahi possunt. Etenim ex iis, quæ de irridente alios observantur, deduximus, quod fama ac iis, quæ ad eundem spectant, alterum indignum judicare debeat.

§. 738.

Irrisionis Signum. *Si quis alterum fama indignum existimat, is ad eum irridendum pronus est ac si famæ adversi quid observat, actu irridet.* Qui enim alterum fama indignum existimat, is eandem ipsi invidet (§. 713). Enimvero si quis alteri invidet famam, is ad eum irridendum pronus est (§. 734). Ergo qui alterum fama indignum judicat, ad eum irridendum pronus est (§. 735), adeoque si in eo observare sibi quid videtur opinione sua famæ ejus adversum, eum actu irridet.

Elucet hoc a posteriori inprimis exinde, quod alterum irridentes hac ratione irrisionem tueantur, quod eadem dignus sit. Qui vero dignus irrisione judicatur, is dignus fama judicari nequit, adeoque ea potius indignus existimatur. Patet igitur, quod eum ideo irrideat, quia eundem fama indignum judicat.

Cavendum est, ne pro synonymis habeamus alterum indignum fama existimare & judicare quod famam non mercatur. Fieri enim potest, ut quis agnoscat alterum mereri famam, quam habet, & hoc tamen non obstante eadem alia de causa indignum pronunciet, quatenus opinione sua malum est, quod alteri sit istiusmodi fama. Non hic nobis res est cum veritate, sed cum opinionibus hominum, quæ

a veri-

a veritate sæpissime diffident & absurda continent. Judicia hominum, a quibus affectus pendent, haud raro ex aliis affectibus propullulant: id quod evidenter perspicitur, ubi nexum affectuum inter se cognoverimus, qui partim ex Psychologia innotescit, partim ex philosophia morali agnoscitur.

§. 739.

Si quis alterum irridet, is eum iis dignum judicat, quæ famæ ejus adversa sunt. Si quis enim alterum irridet, is ex iis, quæ famæ ejus adversa sunt, voluptatem percipit, vel prorsus gaudio afficitur (§. 730), adeoque tanto magis bonum judicat, quod alterius famæ macula inusta sit, quanto major est voluptas, quam inde percipit (§. 612). Quoniam itaque quam maxime probat, quod fama alterius lædatur; eum utique dignum iis existimare debet, quæ famæ ejus adversa sunt. *Irrisionis ratio.*

A posteriori patet veritas propositionis, ubi attendimus ad verba alios irridentium, quibus approbant ea, quæ famæ aliorum adversa sunt, quatenus eidem adversa sunt. Ingeminare enim solent: bene, bene se res habet, quod istiusmodi quid patraverit alter, vel tale quid eidem acciderit. Immo ipsa verba, quibus irrisionem testamur, aut, si mavis, quæ affectus irrisionis protrudit, aperte loquuntur, quod alterum iis dignum existimamus, ob quæ ipsum irridemus.

Sane ideo gaudemus, quod famæ alterius macula adspergatur, quod ex voto id eveniat nostro, consequenter quod alterum dignum existimemus hoc malo.

§ 740.

Si quis alterum dignum iis existimat, quæ opinione sua famæ ipsius adversantur; irrisio oritur. Etenim si alterum dignum iis existimat, quæ opinione sua famæ ipsius adversantur, cum ea in malorum numero sint (§. 565); ideo gaudet (§. 722), consequenter irrisio oritur (§. 730). *Ortus irrisionis.*

A posteriori confirmatur propositio præsens ex eo, quod irrisionem conjunctam experiamur cum approbatione, quod talia eveniant, quæ famam alterius lædunt. Omnium autem

optime id unusquisque experiri potest in seipso, si sibimetipsi attendit, quando irridet alterum. Clarissime enim perspiciet, quod probet, hoc est, quod bonum judicet alterum fecisse, quæ famæ ipsius adversa sunt, quatenus volupe nobis est videre, quod alter famæ suæ noceat, vel ea ab aliis lædatur.

Eo ipso nimirum, dum nobis conscii sumus, volupe nobis esse quod fama alterius lacessatur, intelligimus nos approbare, quod tale quid eveniat, adeoque dignum judicare alterum, cujus fama lacessatur.

§. 741.

Definitio Irrisionis realis.

Fluit ex hactenus dictis definitio irrisionis realis. Est nimirum *Irrisio* affectus, qui oritur ex eo, quod alterum iis dignum existimamus, quæ opinione nostra famam ejus lædunt, aut ei quomodocunque adversantur.

Definitionis hujus realitas a posteriori quoque agnoscitur, quatenus eandem attentione in nos conversa in nobis ipsis observamus: id quod de omni omnino affectuum genere notandum. Facilius autem geneses affectuum in nobis observamus, quam in aliis, quod in aliis ex actionibus & mutationibus corporis externis aliisque quæ contingunt, demum colligi debeat, cum in nobis intuitiva propemodum ratione agnoscamus eandem, modo in distinguendis iis, quæ ideis confusis insunt, satis fuerimus acuti. Mirifice tamen juvat acumen theoria, quam proponimus, cum ex ea constet, in quænam dirigenda sit attentio. Quamobrem ejusdem applicatione acquiritur successive acumen ideas eorum, quæ animæ insunt, confusas evolvendi: id quod alias, quemadmodum ipsimet experti sumus, non adeo facile acquiritur, ut potius plerique ab eo arcerentur.

§. 742.

Definitio Irrisionis [com]num usui loquendi conformis.

Definitio tam nominalis, quam realis irrisionis significatui recepto ac communi usui loquendi conformis. Equidem irrisio vulgo non pro affectu, sed pro actione quadam externa sumitur, ad quam & vultus mutatio, & gestus peculiares referuntur: quodsi tamen eandem attente consideres, omnes actiones simplices, quæ ad irrisionem spectant, unanimi omnium ju-

judicio, ex illo animi ſtatu interno procedunt, eundemque ſupponunt, ita ut actum externum ex veritate nemini tribuere poſſis absque ſtatu illo animi interno. Quamobrem cum nobis in Pſychologia explicanda ſint ea, quæ ad animam ſpectant, & ſingulos ejus ſtatus ex actionibus ac mutationibus corporis obſervabiles a ſe invicem diſtinguere atque ad notiones diſtinctas revocare teneamur; omnino nobis explicandum eſt, quinam ſtatus internus animæ huic, vel iſti ſtatui corporis reſpondeat. Neque a communi loquendi uſu recedimus, ſi ad ſignificandum eum animæ ſtatum transferimus vocabula, quæ ad denotandum corporis ſtatum vulgo adhibentur, qui ſine iſto dari nequit & quem pro vero non admittimus, ſed pro ſimulato habemus, ubi a ſtatu illo animæ ſejungitur. Etenim quod ſtatus iſte internus ſimul vocabulo iſto denotetur, ex hoc ipſo colligitur, quod externum corporis ſtatum non dicamus verum, ubi cum interno animæ non conjungitur. Quemadmodum itaque jam olim *Ariſtoteles* ad animum retulit ſenſationes & mentem videre, mentem audire pronunciavit, ac nos in ſuperioribus non repugnante communi uſu loquendi explicavimus, quid ſinguli ſenſus in anima denotent; ita quoque a communi uſu loquendi minime recedimus, dum animæ ſtatum internum explicamus, ſine quo irriſioni nemo locum concedit. Enimvero quod irridens alterum gaudio afficiatur ex iis, quæ opinione ſua alterius famæ nocent; nemo non obſervat, qui vel ſibimetipſi attendit, ubi in eo ſtatu conſtituitur, vel ad alios attendit, ubi irrident alios. Etenim affectus, quo verba irridentis protunduntur, vultus ac geſtus ipſaque vox mutatur, eſt id, quo irriſionem veram a ſimulata, vel affectata diſtinguunt omnes. *Carteſius* in Tractatu de paſſionibus animæ part. 2. art. 62. irriſionem facit comitem lætitiæ, aut, ſi mavis, gaudii ex malo alterius venientis; adeoque ipſum illud gaudium pro irriſione non habet. Sed id quidem inde eſt, quod irriſionis vocabulum reſtringat ad actus exter-

externos, quibus significamus, nos alterum dignum existimare malo, quod eidem accidit, nec expendit gaudium istud singulari ratione esse modificatum, ut eodem jure pro peculiari affectu haberi possit, quo ipsemet invidiam ac commiserationem pro peculiaribus affectibus habet, etsi utrumque tristitiæ speciem esse ultro agnoscat. Eccur enim tristitiæ species pro peculiaribus affectibus habet? Sane non alia de causa, quam quod tristitia hic diversimode modificetur, ut a simplici tristitia differat. Eadem vero de causa etiam irrisio pro peculiari affectu habetur, quod gaudium, cui in ea locus est, peculiari modo modificatur. Præterea *Cartesius* irrisionem extendit ad lætitiam ex omni malo ortam, quatenus alterum eodem dignum censemus: enimvero ostendimus jam superius, irrideri quoque alios ob damna, quæ ipsis inferuntut, & fortunam quamlibet adversam (§. 732); ex demonstratione autem apparet, id fieri nonnisi in eo casu, quo quis talia alterius famæ adversa existimat. Insidiantur irrisores continuo famæ alterius: id quod nemo non observare potest. Non igitur est, quod dubites, significatum vocabuli irrisionis in doctrina affectuum, non invito usu communi loquendi a nobis constitutum esse.

Latent in probatione propositionis præsentis principia generalia, quæ utiliter ad alios quoque usus adhibentur; sed sufficit ad ea excitari attentionem.

§. 743.

Risus definitio. *Risus* nascitur ex iis, quæ nostra opinione absurda sunt.

Quoniam in irrisione risui quoque locus est, de eo ut hic agamus res ipsa postulat. Damus autem definitionem realem, cum nominalis haud facile dari possit, atque illa inprimis satisfaciat scopo, quem intendimus, scilicet ut sit nobis principium, ex quo de iis, quæ ad risum pertinent, feratur sententia. Veritatem definitionis a posteriori confirmamus. Ponamus enim Luciliam esse rei œconomicæ admodum peritam. Ponamus porro Mevium de re œconomica narrare, quæ ipsius opinione absurda sunt, seu contraria ratione sese habere

habere debebant. Nemo non novit fore ut Lucilia rideat. Memini Dn. de *Tschirnhausen* aliquando fœminam nobilem hoc pacto ad risum commovisse, quam nunquam ridere posse constabat, ita ut præsentium judicio pro impossibili haberetur eam ad risum commovere. Utebatur hoc exemplo ad persuadendam aliis utilitatem definitionum realium, quas nominalibus multum præferebat.

§. 744.

Si irridens alterum id, quod alterius famæ adversum existimat, in se consideratum pro absurdo habet; risus cum irrisione conjungitur. Risus enim oritur ex iis, quæ ridentis opinione absurda sunt (§.743). Quamobrem si, quod irridens alterius famæ adversum existimat, pro absurdo habet, risum utique cum irrisione conjungere solet. *Risus quando cum irrisione conjungatur.*

Exempla inter eruditos obvia sunt. Si Mevius existimat, Titium errasse & id famæ ipsius adversum judicat, ac eundem dignum censet hac macula, quam famæ suæ adspergit; eum irridet ac errorem, quem ipsi imputat, iis verbis exaggerat, quibus gaudium inde perceptum satis superque prodit. Quodsi porro errorem istum pro maxime absurdo habet, una ridet, immo Titium dignum esse, qui rideatur, non refutetur, audacter pronunciat, ac sese sibi a risu temperare non potuisse ultro fatetur. Si exemplum speciale desideres, ad similitudinem planetarum cum Tellure & incolas planetarum provoco. Etenim hodie adhuc dantur bene multi inter eruditos, quibus ista doctrina adeo absurda videtur, ut sibi a risu temperare non possint, ubi aliquem serio istud statuere audiunt. Quamobrem ubi in tales incideris, qui ad alios irridendos proni sunt, dum Astronomos & Physicos modernos irrident, simul rident.

Ex propositione præsente liquet non semper risum cum irrisione conjungi, quamvis sæpissime conjungatur, ut ideo affectui a risu nomen impositum fuerit.

§. 745.

Si quis existimat ea, quæ fecit alter, dignitati, aut personæ ejus repugnare; ad risum commovetur. Etenim si judicat, quod fecit *Quando rideamus ob facta alterius.*

fecit alter, id dignitati, aut personæ ejus repugnare; idem pro absurdo habet, seu in eorum numerum refert, quæ absona habentur. Ad risum igitur commoveri debet. (§. 743).

Confirmatur quoque propositio a posteriori. Ponamus Titium in dignitate ecclesiastica constitutum magnæ autoritatis esse. Ponamus porro eum in convivio vino inebriatum virginem osculari. Ridebit Mevius, qui hoc videt. Quodsi quæsiveris, cur ideo rideat; non aliam reddet rationem, quam quod id parum conveniat gravitati, quæ cum dignitate ecclesiastica conjungi debet. Ad risum adeo commovetur, quod vino inebriari ac virgines osculari repugnet dignitati ecclesiasticæ, in qua quis constituitur, consequenter ideo, quod existimat ea, quæ alter facit, dignitati ac personæ ejus repugnare.

Fieri etiam potest, ut quidam ad indignationem provocentur, ubi rident alii: sed quænam hic causa subsit, docebitur inferius. Absit autem ut in istiusmodi exempla incidens theoriam nostram in dubium vocet! Ubi enim de risu agimus, non nobis res est cum impedimentis, quæ obstant, quo minus causa producat effectum alias producendum, si minime impediretur.

§. 746.

Irrisionis summus gradus.

Irrisionis summus gradus est, si quis gaudio afficitur ex infelicitate alterius præter ullam, ut apparet, rationem. Homines quosdam, ut videtur, præter omnem rationem sæpius lætari atque in cachinnum resolvi, ubi aliis damnum quoddam accidere experiuntur, utut iidem ipsis sint prorsus ignoti, neque adeo appareat ratio ulla, cur id faciant, vel nulla adsit odii ac invidiæ causa; experientia clarissime loquitur. Germanis peculiare nomen est, quod istiusmodi hominibus imponunt. Vocant enim eos Schadenfrohe: quod vocabulum vi originis significat eum, qui damnis gaudet. Sed vocabulum Latinum non reperio, quo idem significetur.

Lingua Germanica instar Græcæ felix est in vocabulis componendis, quæ apte exprimunt, quod exprimere debent.

§. 747.

§. 747.

Si quis absque omni ratione infelicitate, seu damnis alienis gaudet; ratio tantummodo latet, non abest. Quoniam enim nihil est sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. *Ontol.*); necesse est, ut etiam detur ratio, cur quis gaudeat damnis quibuscunque alienis, aut infelicitate promiscue omnium. Quamobrem cum istiusmodi ratio nulla apparet; tantummodo latere, minime autem abesse potest. *An praeter rationem damnis alienis gaudere quis debeat.*

Confirmatur idem a posteriori. Etenim in casibus specialibus acutiores rationem latentem facile vident eamque in conspectum omnium producunt, modo pertinaciter oculos occludere nolint. Perspecta mihi sunt exempla; sed ut aliorum attentionem excitem, lubet sequentem subjicere propositionem.

In aliis quoque affectibus saepius rationes latent, ut nulla prorsus adesse videatur. Exemplum jam habuimus de amore atque odio. Et de hoc valet illud Poëtae:

Non amo te, Volusi, nec possum dicere quare:
Hoc tantum possum dicere: non amo te.

Etsi autem Poëta rationem reperire odii, aut amoris deficientis, minime potuerit; non tamen inde colligi potest, quod nulla ipsi fuerit. Si philosophus acutus interiora mentis ipsius perspexisset, quemadmodum ipsi aditus ad ea patebat; eandem dubio procul reperisset.

§. 748.

Si quis supra omnes eminere velit; is damnis alienis promiscue gaudet. Si quis enim supra omnes eminere velit, is nec parem ferre, nec superiorem valet, consequenter ipsi displicet, si quid alteri boni adesse videt, quod sibi vel adest, vel deest, atque adeo odium quoddam occultum oritur (§. 677), indeque porro invidia serpit (§. 707). Animus igitur ejus dispositus est ad voluptatem ex alienis damnis promiscue percipiendam (§. 661), immo ad gaudendum iisdem (§. 663). Cumque praeterea idem dispositus sit ad tristitiam, vel taedium ex alie- *Quinam damnis alienis promiscue gaudeat.*

nis bonis percipiendum (§. 705); hac ipsa dispositione prior magis corroboratur ac sustentatur, aut, si mavis, alitur. Quamobrem ubi damna aliena cognoscit, iis promiscue gaudet.

Confirmatur idem a posteriori. Videmus enim homines, qui ambitione ducti supra omnes eminere volunt, voluptate affici ex damnis alienis, immo gaudere vel illorum damnis, quos amant, si qua in re eos vel pares, vel superiores experiantur. Immo si quos vides alienis damnis gaudere solitos, eos esse facta inquisitione reperies, qui neminem sibi parem, omnibus se superiorem esse mallent. Inest ad id naturalis dispositio, quæ sese a prima statim infantia exerit ac deinde adulta ætate diversis de bonis opinionibus diversimode fovetur: quæ aliquando ex philosophia nostra morali clarius elucescent.

Ex hac ipsa propositione elucescit, cur mala aliena, quibus gaudemus, semper ad famam aliorum referamus. Etenim qui malis alienis gaudet, ideo bonum judicat alterum malo affligi, quod sic eum qua in re se inferiorem agnoscat, vel si ipsemet eodem laboret, sibi parem reperiat. Acumine tamen opus est, ubi affectus alii irrisioni se socios præbent, vel etiam plures affectus concurrentes agnatum irrisioni affectum mentiuntur. In appetitibus hominum plurima plerumque confunduntur, quæ a se invicem non separabit, nisi qui singulorum in se consideratorum theoriam animo comprehensam tenet. Hanc theoriam tradimus in Psychologia & philosophia morali. Ceterum ex hac propositione intelligitur, quod non desit gaudii ex alienis malis orti ratio, etsi ea non cuivis statim appareat, adeoque patet id, cujus gratia eandem præcedenti subjunximus.

§. 749.

Acquiescentia in seipso definitio.

Si quis iis, quæ bene a se facta opinatur, gaudet, *in se acquiescere* dicitur. Est adeo *Acquiescentia in seipso* gaudium ob bonum, quod patravimus.

Peculiarem affectus speciem constituimus gaudium ob bonum a nobis patratum, quod singulari ratione modificetur, ut a reliquo gaudio ipso sensu interno, seu quatenus ejus nobis conscii sumus, distingui possit.

§. 750.

Si quis a se facta bene facta opinatur, iis gaudet, vel ex iis voluptatem percipit. Dum enim nobis repræsentamus bonum, quod patravimus, perfectionis nostræ statusque nostri, vel etiam perfectionis alienæ, quam promovimus, nobis conscii sumus (§. 554): inprimis etiam nobis conscii sumus perfectionis nostræ, vi cujus ad id, quod opinione nostra bonum est, faciendum apti nobis videmur. Quare cum voluptas in intuitiva cognitione perfectionis cujuscunque sive veræ, sive apparentis consistat (§. 511); si quis a se facta bene facta opinatur, ex iis voluptatem percipere, immo gaudere debet (§. 614). *Realitas definitionis ipsius evicta.*

A posteriori propositionis præsentis veritas satis manifesta est. Exempla inter eruditos maxime obvia. Etenim si Poëta poëma, quod fecit, legibus artis conforme existimat, gaudio extollitur: nec idem evanescit, si vel maxime ab aliis virgula censoria notatur, ubi censuras iniquas experitur sibi probe conscius salvis regulis artis poëma suum reprehendi non posse. Similiter si quis actiones morales ad examen revocans eas legi divinæ conformes deprehendit; intimo afficitur gaudio, ut ideo dudum agnoverint philosophi antiquissimi ex habitu virtutis agentem non sine gaudio facere quod bonum, quod justum, quod laude dignum est. Neque tollitur gaudium, etiamsi quis, quod bene faciat, censuras aliorum iniquas, immo vexas incurrat.

Gaudium hoc, quod ex bene factis percipitur, in eo casu, quo aliorum censuris iniquis ac vexis expositi sumus, *solamen conscientiæ* vulgo appellari solet. Sed ea de re suo loco in Moralibus ex instituto dicemus, quando de conscientia acturi sumus.

§. 751.

Est adeo *Acquiescentia in seipso* affectus, qui oritur, si facta nostra nobis repræsentamus tanquam bona, nec ultra judicium hoc quicquam præterea attenditur. *Acquiescentia in seipso definitio realis.*

Definitio realis probe consideranda est, ne affectum hunc cum alio agnato, quem Gloriam posthac dicemus, confundamus, cum ab

ab eo plurimum differat, etsi fieri possit, ut uterque conjungatur. Gaudium in utroque diversa prorsus ratione modificatur, etsi ita modificetur, ut non repugnet utramque modificationem simul fieri in utroque subjecto. Effectus quoque utriusque affectus non iidem sunt: id quod clarius patebit, ubi utriusque notionem inter se contulerimus ac utrumque in nobis sigillatim experti fuerimus. Vitandæ confusionis gratia addidimus, ultra judicium de actione ad regulam relata nil quicquam attendendum esse.

§. 752.

Gaudium ex bene factis aliorum perceptum.

Si quis alterum impense amat, eorum bene factis gaudet, vel voluptatem ex iis percipit. Si quis enim alterum impense amat, is eum considerat tanquam seipsum (§. 659), consequenter quæ ab aliis bene facta sunt sibi repræsentat tanquam a se ipso facta, ea nimirum ita approbans, ut ipsemet in iisdem circumstantiis constitutus idem prorsus facturum sese fuisse judicet. Enimvero si quis a se facta bene facta opinetur, iis gaudet, vel voluptatem ex iis percipit (§. 750). Ergo & factis alienis gaudere, vel voluptatem ex iis percipere debet, ubi alterum impense amat.

Parentes impense amant liberos. Ecquis vero est, qui nesciat, eos factis liberorum gaudere, quæ opinione ipsorum bona sunt, non secus ac si ipsimet fecissent, quæ ab iis facta sunt. Gaudium hoc esse effectum amoris nemo dubitat. Quamobrem respectus ille, qui est inter parentes & liberos attendendus minime venit: neque enim hic quæritur, quænam sit causa amoris, sed quinam sit effectus ejusdem. Exemplum hoc cum sit admodum luculentum, ad propositionem præsentem a posteriori confirmandam abunde sufficit.

Probe notandum est impensum requiri amorem, ne propositionis veritatem in dubium vocemus, si ex amore quocunque gaudium istiusmodi non procedere animadvertimus. Notandum præterea gaudium hoc non confundi debere cum eo, quod ex iis, quæ ab aliis bene facta sunt, ideo percipitur, quia ipsis inde materiam gaudendi esse agnoscimus, cum in eo amor consistat (§. 640). Sane gaudium, cum quo nobis hic negotium est, locum habet, etiamsi noverimus,

alte-

alterum ad ea, quæ bene ac rite fecit, non afferre animum adeo attentum, ut iis gaudere posſit.

§. 753.

Acquieſcentia in ſeipſo eſt affectus jucundiſſimus. Qui enim in ſeipſo acquieſcit, is facta ſua ſibi repræſentat tanquam bona (§. 751), adeoque ſibi conſcius eſt perfectionis ſuæ, ob quam bonum patrare potuit; conſcius ſibi eſt perfectionis ſuæ, vel alienæ, quam facto ſuo promovit (§. 554), vel perfectionis operis ſui. Immo conſcius ſibi eſt facta ſua, vel opus ſuum ab alio cum ratione reprehendi minime poſſe. Voluptatem adeo multiplicem una percipit (§. 511), cumque bene a ſe factis gaudeat, qui in ſeipſo acquieſcit (§. 749), voluptas multiplex prædominatur (§. 614), conſequenter tanta eſt, ut tædium, ſi quod adfuerit, non percipiatur (§. 523). Immo quia voluptatem etiam inde percipimus, quod nemo cum ratione facta noſtra reprehendere poſſit, *per demonſtrata*; gaudium ita comparatum eſt, ut nemo idem a nobis auferre poſſit. Eſt itaque affectus jucundiſſimus acquieſcentia in ſeipſo (§. 603).

Acquieſcentia in ſeipſo qualis ſit affectus.

A poſteriori innoteſcit propoſitionis veritas omnium clariſſime, ſi quis experimentum in ſeipſo ſumit. Quamobrem hic provocandum eſt ad teſtimonia eorum, quibus experimentum in ſe ſumere licuit. Non urgeo domeſticum. Sed ad teſtimonium *Carteſii* provoco, qui ideo in Tract. de paſſionibus animæ part. 2. art. 63. acquieſcentiam in ſeipſo omnium aliarum paſſionum dulciſſimam eſſe affirmat.

Nemo miretur, quod in iis ſtabiliendis, quæ a poſteriori nobis innoteſcunt, ad teſtimonia aliorum provocemus. Agitur enim de eo, quod unusquisque in ſe experitur, modo attentione ſufficiente uti didicerit ac acumine ſuo diſtinguere poſſit, quæ in anima cum ſint diverſa facile tamen pro iisdem habentur. Ideo ad teſtimonium *Carteſii* provocavimus, quem ad iſtiusmodi experimentum inſtituendum aptum fuiſſe nemo dubitare poteſt. Multa ab ipſo præclare facta ſunt, id quod eum non ignoraſſe tum ex diſſertatione de methodo, tum

ex

ex variis epistolis satis intelligitur. Fuit præterea attentione profunda ac acumine sublimi præditus. Nihil adeo eorum ipsi defuit, quod hic desiderari possit. Ceterum probe notandum est, si quis omnes affectus jucundos inter se conferre voluerit, haud difficulter appariturum, quod acquiescentia in se ipso sit affectuum omnium jucundorum jucundissimus. Sed nostrum non est ad ambages istas descendere, quas ingredi tenetur, qui id evidenter ostendere voluerit.

§. 754.

Num vocabulum Acquiescentiæ in seipso habeat significatum receptum.

Definitio acquiescentiæ in seipso non contrariatur notionibus communibus sumiturque vocabulum in significatu a Cartesio in philosophiam introducto. Nos gaudere iis, quæ bene ac recte a nobis facta existimamus, a posteriori probavimus, provocando ad experientias communes (§. 750), & obviis quoque experientiis stabilivimus, affectum hunc esse jucundissimum (§. 753), immo monuimus, si quis omnes affectus, quos jucundos experitur, inter se conferre voluerit, acquiescentiæ in se ipso facile palmam adjudicaturum. Rem adeo nemo negare potest, nisi forte sit qui sibi inexperta concedere nolit, vel quod bene & recte factorum nunquam sibi fuerit conscius, vel quod ad gaudium hinc ortum non attenderit. De nomine igitur solo est disputatio. Nos destitui nomine isti affectui proprio in communi sermone, vel inde colligitur, quod non minus in sermone nobis vernaculo, quam in Latino vocabulo destituamur, quo is significatur, ut adeo circuitu quodam opus sit ad eundem denotandum. Enimvero in aprico posita est vocabuli deficientis ratio. Gaudium hoc non distinguitur ab alio, quod intus subsistat, nec per actus quosdam externos foras procedat, quos ab aliis facile distinguere liceret, atque ideo de peculiari nomine vulgo nemo cogitavit. Quoniam vero diversa prorsus ratione modificatur, ut eodem jure pro peculiari affectu haberi debeat, quo in aliis casibus gaudium singulari ratione modificatum pro diverso affectu habetur; philosophi est non ita inhærere communi usui loquendi ac eidem respondentibus communibus notionibus

nibus

nibus, ut inde præjudicium nascatur veritati. Mox apparebit, affectum gaudio huic oppositum pro peculiari ab omnibus haberi & peculiari quoque nomine insigniri, etsi tristitiæ quædam species sit. Eccur igitur non eodem jure gaudium ex eo ortum, quod bene, aut recte a nobis factum existimamus, pro peculiari affectu habeamus, præsertim cum in Moralibus sæpissime ejus injicienda sit mentio, ut ipsa necessitas nomen peculiare eidem imponi postulet? Quoniam itaque *Cartesius* in Tractatu de passionibus animæ part. 2. artic. 63. termino acquiescentiæ usus fuit ad affectum hunc exprimendum; eundem ut retineamus ratio suadet (§. 147. *Disc. prælim.*). *Cartesium* vero loqui de gaudio ex eo percepto, quod bene aut recte a nobis factum existimamus; clarissime liquet. Bonum enim, inquit, a nobis ipsis præstitum dat nobis acquiescentiam interiorem, quæ omnium aliarum passionum dulcissima est: id quod cum definitione nostra reali ex nominali deducta convenit (§. 751), atque palam loquitur, quod acquiescentiam in seipso pro affectu peculiari habuerit.

Apprime necessarium est, ut acquiescentia in seipso a ceteris affectibus distingvatur, cum dignus sit ut omnium attentio ad eundem provocetur. Etenim haud postrema felicitatis humanæ pars hoc affectu continetur: id quod suo loco expresius docebitur.

§. 755.

Pœnitentia est tristitia ex eo, quod a nobis male, vel minus recte factum existimamus, ortum, vel saltem tædium inde perceptum. *Pœnitentiæ definitio.*

Affectus hic notissimus est, non autem confundi debet cum officii nomine, quod pœnitentiæ nomine insignitur in Theologia revelata. Quamvis enim negari non possit, affectum istum, cum quo nobis jam negotium est, ab officio illo hominis christiani non esse alienum; plura tamen ad idem referri solent, quam quæ illius notionem ingrediuntur. Pœnitebat *Judam*, quod Christum prodidisset, in sensu philosophico, quatenus nempe affectu molestissimo hoc angebatur, cum factum infectum reddere non posset; sed non pœnitentiam

am agebat in sensu theologico, cum desperabundus sibimet ipse manus violentas inferret.

§. 756.

Realitas ejus asserti. *Si quis, quæ a se facta sunt, male, vel minus recte facta judicat, aut malum a se factum sibi repræsentat; tristitia, vel tædio afficitur.* Si quis enim facta sua sibi repræsentat tanquam mala, vel etiam opus suum tanquam regulis artis contrarium; is & imperfectionis propriæ, qua ad male agendum, vel opus non rite perficiendum perductus fuit, ac præterea imperfectionis male factis sibi, vel aliis acquisitæ, aut imperfectionis operis proprii sibi conscius est (§. 566. *Psychol.* & §. 504. *Ontol.*), adeoque multiplici tædio affici debet (§. 518), quod ubi prædominatur in tristitiam degenerat (§. 619.). Patet adeo nos ex iis tristitia, vel tædio affici debere, quod, quæ a nobis facta sunt, tanquam male, aut minus recte facta nobis repræsentemus.

A posteriori veritas propositionis manifestissima est. Ponamus enim Mevium condidisse poëma ac, ubi publici juris factum fuerit, deprehendere nævos complures, quibus obnoxium est, atque adeo sibi probe conscium esse quod regulis artis contrarietur. Nemo non novit, quod tædio inde afficiatur. Quivis etiam optime novit, tædium hoc esse diversum ab aliis tædiis, quod magis anxium reddat animum ac inquietum: id quod proxime in Psychologia rationali clarius patebit. Similiter si ponamus Sempronium propalasse consilia, quæ animo agitabat, idque sibi noxium deprehendere. Quantis inde tædiis obruatur animus, & quam inquietum reddant tædia ista animum ejus nemo non novit. Cum haud raro agant homines, cujus ipsosmet postea pœniteat; experimentum veritatis propositionis præsentis in se capiendi frequens admodum occasio est, ut adeo plura eam in rem addi supervacaneum merito existimemus.

Vulgo autores pœnitentiam tantummodo restringere videntur ad actiones morales, quatenus eas malas agnoscimus: ast non invita

 expe-

experientia extendenda quoque est ad ea, quæ in se moralitatem habere non existimantur, artis nempe opera.

§. 757.

Si quis alterum impense amat, eorum pœnitet, quæ ab eo vel male, vel minus recte facta existimat. Si quis enim alterum impense amat, is eum considerat tanquam seipsum (§. 659), consequenter quæ ab eo facta sunt, ea tanquam a se facta spectat. Enimvero si quæ a se facta sunt male, aut minus recte facta existimat, eorum pœnitet (§. 755). Ergo etiam illorum pœnitere debet, quæ ab altero male, vel minus recte facta sunt, quem impense amat. *Facti alieni quando pœniteamus.*

Patet propositionis præsentis veritas etiam a posteriori. Provocare hic denuo licet ad exemplum parentum liberos impense amantium. Quodsi enim agnoscant, quæ ab iis facta sunt, mala esse, seu iisdem noxia (§. 565); tristitia afficiuntur, consequenter eorum ipsos pœnitet (§. 755). Pœnitentiam haud obscure indicant hæc verba ingeminantes: utinam filius meus hoc non fecisset! Mallem jacturam facere vel mille thalerorum, si factum infectum fieri posset. Quodsi amor non influit in judicium de factis liberorum; iisdem indignantur. Sed de indignatione hac dicemus deinceps. Exempli loco esse etiam potest amicus, quo admodum familiariter utimur, & quem tanto amore complectimur, ut, quæ ipsius sunt, ea ad nos pertinere existimemus.

Amor sincerus rarior est, eo præsertim gradu, quo animi duorum ita conjunguntur, ut omnia sibi communia existiment. Præterea quoque alii affectus in plerisque casibus eidem accedunt; ut, quæ inde oriri debebat, pœnitentia vel prorsus non oriatur, vel cum aliis affectibus confusa non agnoscatur. Quamobrem difficile experimentum pœnitentiæ eorum, quæ ab aliis male facta sunt. Ac idem tenendum est de acquiescentia in aliis, tanquam in seipso (§. 752).

§. 758.

Pœnitentia est affectus molestissimus. Qui enim pœnitet eorum, quæ fecit; is tristitia afficitur ex eo, quod male, vel mi- *Pœnitentia qualis sit affectus.*

minus recte a se factum existimat (§. 756). Quamobrem sibi non modo repræsentat suam ipsius imperfectionem, ob quam male, vel minus recte quid fecit; verum etiam imperfectionem, in quam vi facti sui incidit, vel alios adduxit (§. 565), aut imperfectionem operis sui intuetur. Multiplicis adeo imperfectionis sibi conscius multiplici tædio perfunditur (§. 518), consequenter ubi prædominatur, tristitia multiplici afficitur (§. 619). Quamobrem pœnitentia affectus molestissimus esse debet (§. 609).

A posteriori idem confirmatur ex eo, quod videamus eos, quos a se factorum pœnitet, plurimum angi, & animos eorum adeo inquietos reddi, ut mortem appetant, ac sæpius desperabundi manus violentas sibimetipsis injiciant: quemadmodum impetu hujus affectus abreptus fecit Judas, cum Christum prodidisset.

Dici ex vero potest, pœnitentiam esse affectum omnium molestissimum. Enimvero cum difficilis sit demonstratio a priori; ambagibus istis nos immergere noluimus.

§. 759.

Definitio realis pœnitentiæ.

Pœnitentia est affectus, qui oritur, si ea, quæ fecimus, nobis repræsentamus tanquam male, aut minus recte facta, seu qui oritur ex perceptione mali a nobis patrati.

Definitio realis jam includitur in nominali, quam dedimus (§. 755).

§. 760.

Definitio pœnitentiarum usui loquendi conformis.

Definitio pœnitentiæ tam realis, quam nominalis communi usui loquendi ac recepto significatui conformis. Pœnitere, inquit *Goclenius* in Lexico, dicimur, cum quæ fecimus nobis displicere incipiunt & molesta sunt. Displicent nobis facta nostra, si ex iis tædium percipimus (§. 542). Quare quando pœnitentia animum nostrum subit, tædium ex iis, quæ fecimus, percipimus. Et quoniam ea, quæ fecimus, nobis molesta sunt, quatenus nos statumque nostrum imperfectiorem reddunt; ea

nobis

nobis tanquam mala repræsentamus (§. 565), consequenter ex factis nostris tædio, adeoque si ingens fuerit, tristitia afficimur (§. 619), quod ea mala deprehendimus. Est adeo juxta *Goclenium* pœnitentia tristitiæ, aut tædii quædam species, quæ oritur ex eo, quod, quæ fecimus, mala experiamur, seu facta nostra præterita tanquam mala nobis repræsentemus; quod cum definitione nostra nominali atque reali prorsus convenit (§. 755. 759). Nil obstat, quo minus molestias, quæ nobis creant facta præterita, ad mentem quoque referamus, quatenus eorum memoria nobis molesta est. Tum vero patet, facta præterita non aliter nobis molesta esse posse, nisi quatenus tædia atque tristitia animum anxium & inquietum reddunt: id quod cum eo convenit, quod affectum molestissimum pœnitentiam ostenderimus (§. 758). Immo illa inquietudo atque anxietas animi fovetur atque augetur, dum damna, quæ incurrimus & pericula, quibus nos, vel alios exposuimus, nobis repræsentamus. *Perottus* significatum pœnitentiæ ex *Gellii* lib. 17. c. 1. repetens: Pœnitere, inquit, dicimus, cum, quæ ipsi fecimus, aut quæ de nostra voluntate nostroque consilio facta sunt, ea nobis postea incipiunt displicere, sententiamque in iis nostram demutamus. Hæc non abhorrent ab iis, quæ dixerat *Goclenius*, adeoque cum nostris quoque definitionibus conspirant *per demonstrata*. Porro *Martinius* in Lexico: Pœnitere, inquit, simpliciter est doleo ob factum meum, quod admissum nollem. Dolor hic, quod per se patet, ad animum refertur, adeoque tædium & in gradu exquisitiori tristitiam denotat. Est adeo Philologo summo pœnitentia tædii aut tristitiæ quædam species orta ex eo, quod facta nostra infecta esse mallemus: id quod notioni pœnitentiæ, quæ nobis est, convenire, partim ex definitione nominali (§. 755), partim ex propositione sequente (§. 761) intelligitur. Idem etiam clarissime perspicitur ex ingeniosa, quam subjicit, etymologia. Pœniteo, inquit, est a pœna, quatenus est dolor &, quem pœnitet,

 nitet,

nitet, is dolendo a se quasi pœnam suæ temeritatis exigit. Consentanea his est definitio pœnitentiæ, quam tradit *Augustinus*: Pœnitentia, inquiens est, quædam dolentis vindicta puniens in se, quod dolet commisisse. *Cartesius* in Tract. de passionibus animæ part. 2. art. 63 definitionem realem pœnitentiæ dedit, quod scilicet malum excitet pœnitentiam, quatenus nos consideramus tanquam causam ejusdem: quæ cum nostra definitione reali eadem est (§. 759). Etenim si sumus causa mali, ea, quæ fecimus, mala sunt (§. 886. *Ontol.*), consequenter ex eo oritur pœnitentia, quod, quæ fecimus, mala nobis videantur.

In stabiliendo communi ac recepto significatu vocabuli pœnitentiæ ad etymologiam quoque provocavimus, quem eidem vindicat *Martinius*, ipso *Augustino* præeunte. In genere itaque tenendum est, in significatu communi vindicando ideo ab etymologiis, quas trudunt Autores, argumenta peti posse, quod rationes a rebus desumere soleant, cum nescio quam voluptatem ex eo percipiant, quod nomina rebus suis convenire observemus. Prosunt etymologiæ etiam contortæ ac falsæ, modo rationes a re petitæ sint tales, quæ eidem conveniunt. Etenim convenientiam nominis cum re evicturi sibi quid reperisse videntur, quod ad persuadendam aliis veritatem etymologiæ suæ conducit, ubi rationes convenientiæ in re deprehendunt, si eorum etymologia admittitur. Exempli loco nobis esse potest ipse *Martinius*, qui vocabulum Germanicum Reue, quo pœnitentiam significamus, quatenus pro affectu sumitur, a vocabulo Latino *reus* deducit, quod reuen seu pœnitere idem sit ac dolere se reum peragere. Etenim qui se reum peragit, is quod fecit male a se factum esse fatetur, ac dolor animi sive tristitia nos reos peragens non alia est, quam quæ ex eo percipitur, quod quæ fecimus male a nobis facta existimamus. Hic ex falsa etymologia deducitur, *Martinio* eundem vocabuli fuisse significatum, quem nos eidem tribuimus. Obiter monemus, ex dictis manifestum esse etymologiarum ab Autoribus allatarum quendam usum in communi vocabulorum significatu stabiliendo: qui tanto certior, quo magis certum est Criticos ea in re ultra vulgus non sapere potuisse, consequenter nonnisi notiones communes, quibus communis vocabulorum significatus constat (§. 159. *Log.*), habuisse.

§. 761.

§. 761.

Quem pœnitet, is factum infectum reddere mallet. Quem enim pœnitet, is quod fecit malum esse existimat (§. 755), adeoque idem aversatur (§. 581), consequenter non faceret nisi id factum jam esset. Et quoniam tristitia inde afficitur (§. 755) qua animum vacuum habere mallet; factum utique infectum esse, consequenter si per ipsum staret infectum reddere mallet. Sunt adhuc rationes aliæ, unde nascitur cupiditas reddendi factum infectum, si fieri posset, veluti pericula, quæ nobis ex facto nostro imminent, vel etiam damna, quæ incurrimus & a quibus nos liberos esse cupimus. *Pœnitentis desiderium.*

Propositionis præsentis veritas a posteriori adeo manifesta est, ut Critici in reddendis rationibus etymologiæ vocabuli ad eam recurrerint, quemadmodum paulo ante a nobis annotatum est (§. 760). Idem unusquisque in se experitur, quotiescunque pœnitet eum jam factorum. Ponamus virum quendam eruditum conscripsisse aliquem librum de Quadratura circuli & postquam eundem publici juris fecerat, reperire a veritate aberrare, quam sibi invenisse visus fuerat, circuli Quadraturam. Nemo dubitat quod eum pœniteat, inventum suum a se publici juris fuisse factum, antequam virorum eruditorum judicium expiscatus fuerat. Dum igitur mallet librum a se conscriptum nondum publici juris fuisse factum; ecquis non videt, dum eum pœnitet publicationis, quod factum infectum reddere mallet. Ponamus similiter aliquem evulgasse consilia, quæ animo agitabat, ac ideo scopo suo excidisse. Dum damnum sentientem pœnitet, quod intempestive aliis dixerit, quæ reticere debebat, ingeminare solet: utinam hæc nemini dixissem! manifesto sane indicio, quod factum infectum reddere mallet, siquidem per se staret.

Probe notanda est propositio præsens, quod ejus multus sit usus in Moralibus, ubi nobis cum pœnitentia plurimum negotii erit. Mox etiam patebit, quantum conferat ad inquietudinem animi hæc cogitatio,

tatio, quod præstaret si factum infectum reddi posset, & quod inde potissimum pendeat differentia pœnitentiæ ab aliis tristitiæ speciebus.

§. 762.

Pœnitentia affectus qualis. *Pœnitentia animum admodum inquietum reddit.* Si quem enim pœnitet ejus, quod fecit, is ideo, quod fecit, tristitia, aut tædio afficitur (§. 755). Idem vero mallet factum esse infectum (§. 761). Enimvero cum factum infectum fieri non posse agnoscit, causam quoque, consequenter rationem tristitiæ, vel tædii sui, tolli non posse agnoscit (§. 883. *Ontol.*), consequenter se a tristitia ista, vel tædio liberari non posse certus sibi videtur (§. 118. *Ontol.*). Quoniam igitur malum reputare debet, quod tristitia, & tædiis conficiatur (§. 613), inde quoque tristitia afficitur, (§. *cit.*), atque adeo animus ejus inquietus est.

Hanc inquietudinem unusquisque in se ipso experitur, quando eum facti sui pœnitet. Clarissime quoque percipimus, inquietudinem esse ex eo, quod factum infectum fieri haud quaquam possit. Quoties enim ipsimet damnamus, quod fecimus, toties anxietas novum quasi impetum in animum nostrum facit. Et iterati isti insultus inquietudinem animi constituunt. Sed præstat ea observari, quam verbis prolixis describi. Sufficit abunde attentionem excitasse ad ea, quæ observari debent.

Quam molesta sit pœnitentia, ut probe agnoscamus, plurimum refert. Ingens enim adversus vitium præsidium est ejus memoria. Ceterum hinc quoque intelligitur, cur affectus molestissimus esse debeat pœnitentia, quia animus angitur tristitia atque tædio, quod a nobis auferri non potest, nisi diuturnitate temporis, subinde autem vix ac ne vix quidem unquam evanescit. Hortamur itaque serio omnes, ut, si eos facti pœnitet, ad singula probe attendant, quæ omni acumine suo distinguere valent, ne negligant illud, cujus maxime habenda est ratio, ubi vitam felicem ac tranquillam degere voluerimus, nos vero temere infelices reddere noluerimus.

§. 763.

§. 763.

Si quis in seipso acquiescit, ea, quæ jam fecit, facta esse mavult, quam infecta, ita ut, si occasio ea agendi denuo sese offerret, eadem denuo faceret. Qui enim in seipso acquiescit, is quæ fecit bene ac rite facta esse judicat, iisdemque gaudet (§. 749), consequenter insigni prorsus voluptate inde afficitur (§. 614). Quamobrem ea, quæ fecit, adhuc appetit (§. 589), tanto quidem magis, quanto major est voluptas, qua inde afficitur (§. 595). Enimvero ea, quæ appetimus, facimus, si quidem faciendi occasio sese offert, nec quicquam actionem impedit. Quamobrem si ea, quæ fecit in seipso acquiescens, denuo faciendi occasio sese offerret, cum nihil actioni obstet, sed potius gaudium, quo inde afficitur, ingens admodum stimulus sit ad faciendum (§. 603); idem denuo faceret, adeoque fieri non potest ut ea, quæ fecit, infecta potius, quam facta mallet. Ea igitur facta mavult, quam infecta. *Qualis sit acquiescentia in seipso.*

Experientia idem confirmat omnium clarissime in eo casu, quo ex iis, quæ bene ac rite facta sunt, ansam nobis nocendi ac tædia creandi capiunt invidi ac malitiosi. Quodsi enim in nobismet ipsis acquiescimus, factis nostris ad trutinam rationis appensis, ultro fatemur, nos idem denuo facturos, quod fecimus, si quidem id faciendi occasio denuo offeratur. Immo ultro fatemur, nos idem facturos fuisse, etiamsi vexas ac tædia nobis ideo creanda prævidissemus. Non simulata esse hæc verba in aliis ex eo intelligitur, quod inter medias vexas, ac inter mille tædia, quæ ipsis creantur, læti sint ac contento animo. Exemplo nobis sunt Apostoli, ob evangelium de Christo prædicatum vexis dirissimis obnoxii, sed medias inter calumnias lætissimi. Si quis vero in seipso acquiescens experimentum in se capit, is sinceritatem judicii ipso sensu interno percipit, ut de ea dubitare haud quaquam possit.

Non obstat acquiescentiæ in seipso, quod quis malitiæ illorum indignetur, qui ipsi vexas creant ob ea, quæ bene ac recte facta

ſunt: neque enim ea illi contrariatur, ſed penes eam ſubſiſtere poteſt, quemadmodum ex ſequentibus clarius eluceſcit. Quemadmodum vero pœnitentia id præcipui habet, quod factum infectum mallet; ita acquieſcentiæ in ſeipſo non minus peculiare eſt, quod factum potius factum, quam infectum mavult. Sicuti igitur porro *Martinius* pœnitentiam definit per dolorem ob factum meum, quod admiſſum nollem; ita e contrario acquieſcentia in ſeipſo vi propoſitionis præſentis definiri poterat per gaudium, ſeu voluptatem ob factum meum, quod admiſſum volo. Atque ita quid ſit acquieſcentia in ſeipſo ex pœnitentia rectius intelligitur, oppoſitis juxta ſe poſitis magis eluceſcentibus: id quod etiam in aliis caſibus obtinet, veluti dum ſanitas ex morbo clarius innoteſcit.

§. 764.

Acquieſcentia in ſeipſo effectus. *Acquieſcentia in ſeipſo animum reddit quietum.* Qui enim in ſeipſo acquieſcit, ob factum ſuum gaudet (§. 749) & ea, quæ vult, facta eſſe mavult, quam infecta (§. 163), conſequenter adhuc appetit, quæ appetierat ante, minime autem averſatur, quæ ante appetierat. Quare cum contrariis appetitibus & averſationibus vacuam habeat mentem, nec adſit quod eum a ſententia ſua dimovere poſſit, quin potius gaudium, ſeu voluptas, qua fruitur, ſtimulo ipſi ſit ut in eadem ſententia firmiter perſiſtat; animus ejus quietus eſt, qui in ſeipſo acquieſcit. Inprimis ea clariſſime percipitur, ubi inter mille tædia, quæ nobis creantur ab invidis ac malitioſis hominibus, immo inter nefandas ac abominandas quaſcunque vexas caput veluti ſuum extollit acquieſcentia in ſeipſo. Sunt quædam hujus quietudinis aut, ſi vox communior magis placet, quietis animi in aliis indicia, unde haud obſcure colligitur. Sed de his ſuo tempore in Moralibus agendi locus erit, ubi cum patientia nobis erit negotium.

Hæc ipſa quies, quæ gaudium ſingulari quadam ratione modificat, hanc gaudii ſpeciem ab alio quocunque gaudio diſtingui facit, ut ideo jure merito pro peculiari affectu habeatur. Ab ea eſt illa affectus hujus dulcedo, quam tantopere prædicat *Carteſius*, & qua ſemel

semel degustata non exiguam felicitatis humanæ, immo præcipuam ejus partem, in acquiescentia hac interiore reponimus.

§. 765.

Gloria est gaudium, quod percipitur ex aliorum de nobis nostrisque benigno judicio. Si gaudium nascens fuerit, ejus loco voluptas percipitur in minori gradu, quam qui ad prædominium, in quo gaudium consistit (§. 614), sufficit. Dicitur autem *judicium* aliorum de nobis aliisque *benignum*, si ea, quæ fecimus, bene ac recte a nobis facta esse, quæque nobis sunt, ea bona esse judicant. *Gloriæ definitio.*

Dari istiusmodi gaudium per propositionem subsequentem patet, quam ideo ad evincendam definitionis hujus realitatem subjungimus, quemadmodum jam in aliis casibus a nobis factum fuit.

§. 766.

Si quis benignum aliorum de se suisque judicium sibi repræsentat, gaudio afficitur, seu quod perinde est, *ex opinione benigni aliorum de nobis nostrisque judicii multoque magis ex ipso judicio voluptate, vel gaudio afficitur*. Si quis enim sibi benignum aliorum de se suisque judicium repræsentat; is vel novit alios judicare, vel existimat alios judicaturos esse, quod quæ fecit, bene ac recte fecerit, quodque ea bona sint, quæ ipsi sunt (§. 765). Quamobrem & perfectionis sui ipsius ac operis sui, vel perfectionis aliorum, quam sibi promovisse videtur, conscius est, sive illa vera fuerit, sive apparens (§. 554. 557), adeoque voluptate multiplici (§. 511), vel prorsus gaudio afficitur (§. 614). *Realitas definitionis gloriæ adstructa.*

Idem confirmatur a posteriori. Exempla inter eruditos maxime obvia sunt. Ponamus Geometram quendam conscripsisse Tractatum de novo quodam curvarum genere, hactenus Geometris ignoto, ac novis usum esse artificiis analyticis in symptomatibus earum investigandis. Quodsi jam hoc scriptum suum ad opinionem Geometrarum refert sibique per-

 suadet,

suadet, quod plurimum sint ejus judicio ac ingenio tributuri, opusque suum maximi facturi; gaudio prorsus singulari perfunditur, quo veluti extra se rapi videtur, & nil magis in votis habet, quam ut judicia Geometrarum peritorum actu percipiat. Quodsi contingat Geometram quendam primi ordinis laudare opus ipsius; gaudium ejus multo intensius redditur: quod in causa est ut aliis narret judicia aliorum de suo opere, monstrans literas, in quibus ea ad ipsum perscripta sunt, vel locum librorum, in quibus elogia operis sui leguntur. Enimvero gaudium istiusmodi non tantummodo in Geometra; sed in aliis quoque viris doctis observare licet, sive Theologi fuerint, sive JCti, sive Medici, sive Mathematici, sive Philosophi, sive Literatores, seu quocunque demum nomine veniant. Immo cum necesse non sit, ut, qui benigna aliorum judicia de opere suo sibi promittit, istiusmodi judicia mereatur, vel certam spem foveat, opinione fallaci ad affectuum genesin sufficiente; gaudium eximium in iis promiscue observare datur, ubi opera sua, vel inventa, quæ sibi esse opinantur, ad aliorum opinionem referunt. Notus mihi fuit ante annos complures Medicus quidam haud incelebris, qui cum esset principiorum astronomicorum prorsus ignarus, & in elementis Geometriæ adeo hospes, ut tres in triangulo rectilineo angulos duobus rectis æquales esse ignoraret, in elementis Arithmeticæ adeo rudis, ut ne quidem abacum Pythagoricum perspiceret, multo minus multiplicatione ac divisione consueta defungi posset, audacia tamen vix credibili omnem Astronomiam reformare & calculum astronomicum, præsertim eclipsium, facilitare volebat. Nemo non me vel tacente intelligit, quam pueriliter a vero aberrare debuerit, ubi nova sibi invenisse visus est. Hoc tamen non obstante cum inventa sua Cassinianis, Hevelianis, Keplerianis longe præstantiora existimaret orbemque ea visurum in summam admirationem abreptum iri sibi persuaderet, tanto gaudio efferebatur, quanto nunquam elatum

vide-

viderim alium. Exempla cumulare licet, si quis vulgus eruditorum adire velit, quod felix est errore suo. Suppeditant quoque exempla artifices opera sua, quibus perficiendis incumbunt, ad aliorum judicia referentes. Præterea attendendum est ad actiones morales; quas qui ad aliorum opinionem referunt, gaudere deprehenderis ubi eas laudari audiunt, vel easdem laudatum iri sibi persuadent.

Gaudium hoc prorsus differt ab eo, in quo acquiescentia in seipso consistit. Ipso sensu interno utrumque a se invicem discernere licet. In eandem inquiremus sollicitius in Psychologia rationali. Ingens autem differentia effectum unum ab altero tanquam duas diversas gaudii species distingui jubet. Utiliter uterque conjungitur: sed de eo dicendum erit in philosophia Morali, ubi varios affectuum usus atque abusus expposituri sumus, ut eos in rem nostram vertamus, ab his vero nobis caveamus.

§. 767.

Si quis gloria commovetur, is quæ fecit, vel sibi sunt, ab aliis bona existimari opinatur. Gaudium enim percipit ex benigno aliorum de se suisque judicio (§. 765). Quamobrem cum aliorum de nobis nostrisque, adeoque iis, quæ fecimus, vel quæ nobis sunt, judicium tunc benignum experiamur, si ea, quæ fecimus, vel quæ nobis sunt, ab aliis bona existimantur (§. *cit.*); qui gloria commovetur, is ea quæ fecit, vel quæ sibi sunt, ab aliis bona existimari experitur. Enimvero affectus etiam oriuntur si tantummodo nobis sit boni, vel mali opinio, cum sufficiat ejusdem confusa repræsentatio (§. 605), adeoque gloriæ quoque affectus animum ejus invadere debet, si quæ fecit, vel sibi sunt, ab aliis bona existimari, aut ubi nondum aliis innotuere, bona judicatum iri opinatur.

Quando quis gloria commoveatur.

Propositio hæc convertenda a nobis est in usum definitionis realis. Conversam igitur eidem subjicimus.

§. 768.

Si quis ea, quæ fecit, vel quæ sibi sunt, ab aliis bona existimari opinatur, gloria commovetur, ubi animum ejus affectus in-

Idem ulterius expenditur.

invadit. Etenim si opinatur, quæ fecit, vel sibi sunt, ab aliis bona existimari; benignum sibi promittit de se suisque judicium aliorum (§. 765). Enimvero si benignum sibi aliorum de se suisque judicium repræsentat gaudio afficitur (§. 766), in casu scilicet affectus orientis, ubi quis bonum existimat aliorum de se suisque benigna esse judicia. Quamobrem cum gaudium istud gloria sit (§. 765); gloria commovetur, ubi affectus animum ejus invadit.

Non sine ratione prædicato adjecimus restrictionem, propterea quod dantur homines, qui ad aliorum de se suisque judicia parum attendunt, adeoque nec gaudio afficiuntur, ubi benigna sunt. Affectus adeo in istiusmodi subjectis, quorum ad gloriam non dispositus animus est, nullus oritur. In simili autem casu semper tacite supponimus affectum quendam oriri, nobisque tantummodo animus est inquirendi in affectus istius speciem.

§. 769.

Gloria definitio realis. *Gloria* est affectus, qui oritur si ea, quæ fecimus, vel nostra sunt, ab aliis bona existimari opinamur.

E. gr. ponamus Poëtam sibi repræsentare elogia ab aliis in carmen suum conferenda, vel legere in scriptis aliorum encomia, quibus ipsum ob poëma a se conditum ornant; singulari quadam specie gaudii animum ejus commoveri res omnibus explorata est. Hanc vero gaudii speciem gloriam appellari monuimus (§. 765). Gloria igitur commovetur animus Poëtæ. Dedimus exempla alia definitionem gloriæ nominalem illustraturi, quæ etiam ad definitionem realem illustrandam trahi possunt. Immo definitio realis ex nominali sine ambagibus exsculpi poterat, quod scilicet sit affectus ex opinione benigni aliorum de se suisque judicii ortus, nisi subinde consultius esset ipsum judicium, quale sit, statim exprimi, ut citra ambages procedat applicatio.

§. 770.

Definitiones gloriæ significatui recepto conformes. *Definitio gloriæ tam realis, quam nominalis notionibus communibus & significatui in philosophiam introducto conformis.* Negari non potest, gloriam vulgo non pro affectu sumi, sed pro causa affectus. Affectui enim nullum peculiare imponi-

ponitur nomen, propterea quod vulgo gaudium casus præsentis non distingvitur a gaudio alio, differentia tantummodo obscure percepta. Vocabuli significatum exponunt *Goclenius* & *Martinius* in Lexicis. Varias ille affert aliorum definitiones, quæ in eo conspirant omnes, quod benignum aliorum de iis, quæ bene ac recte a nobis facta sunt, judicium sit id, quod gloria appellatur. Hoc vero judicium, quatenus nobis in mente idem repræsentamus, esse causam affectus, patet (§. 169. *Psychol.* & §. 881. *Ontol.*). *Albertus Magnus* gloriam esse ait claram cum laude notitiam, ejus scilicet, cui gloria tribuitur. Requirit adeo, ut is, cui gloria esse dicitur, aliis sit notus, & quod eundem laudent, quodque hæc laus non sit communis, sed eximii gradus: ideo enim clara appellatur. Jam vero, non male definiente *Goclenio*, laus est significatio expressa boni, quod est in qualibet re, adeoque ab aliis quis laudatur, quatenus recensentur bona, quæ ipsi sunt, ac inprimis quæ bene ac recte fecit, consequenter cum laus eximii gradus ad gloriam requiratur, bona, quæ de altero commemorantur, gradus eximii ac facta præclara esse debent. Patet igitur *Albertum Magnum* studiose, quod gloria consistat in judicio aliorum de bono haud vulgari, quod nobis inest, & de iis, quæ a nobis præclare facta sunt, nimirum ut ea ipsis & perspecta sint, & ab iisdem candide significentur. Ecquis non videt causam affectus, quem gloriam dicimus, ab *Alberto Magno* fuisse gloriam dictam (§. 169)? *Boëtius* gloriam definit per illustrem & pervulgatam recte factorum & magnorum vel in suos cives, vel in Remp. vel in omne genus hominum meritorum famam. Ad famam denuo requiruntur duo, scilicet recte factorum & magnorum meritorum in alios notitia, atque expressa eorundem significatio in vulgus disseminata, aut minimum inter eos pervulgata, quorum de iis judicium suspiciendum. Quamobrem & *Boëtius* gloriam denuo reducit ad judicia aliorum de nobis, quod eximiis bonis ornati simus & præclara fecerimus, con-

consequenter gloriæ nomen causæ illius affectus tribuit, quæ a nobis gloria appellatur. Omnium vero clarissime *Augustinus* gloriam per affectus nostri causam definit, dum eam esse dicit judicium hominum bene de hominibus opinantium. *Martinius* vagum vulgo censet vocabuli significatum, adeoque diversos exponit, quos obtinet. Primo loco commemorat actionem celebrantis, quæ gloriæ nomine insignitur; & hunc potiorem significatum existimat, dum gloriam per frequentem famam cum laude, seu claram notitiam cum laude explicat. Per laudem idem intelligit commemorationem boni, quod est in aliquo, vel ab aliquo. Atque adeo mens *Martinio* eadem fuit, quæ *Boëtio*. Ostendimus vero *Boëtium* causam affectus, de quo nobis jam sermo est, gloriam appellasse. Ergo patet *Martinio* quoque causam ejusdem affectus gloriæ nomine venire. *Cartesius* in Tract. de pass. animæ part. 2. art. 66. gloriam in numerum affectuum retulit & dum hanc ejus dedit definitionem realem, quod bonum, quod est, vel quod fuit in nobis, si referatur ad opinionem, quam alii de eo concipere possunt, eum excitet; haud obscure significat ad gloriæ affectum excitandum sufficere repræsentationem judicii aliorum de eo, quod nobis inest, vel quod fecimus, etsi nunquam ita judicaturi sint alii, vel aliter jam judicent alii. Atque hæc consentanea sunt definitioni reali, quam dedimus (§. 170). Quoniam igitur tanto philosopho præeunte gloria in numerum affectuum tanquam singularis eorundem species relata fuit, & ab ejus parte stat veritas, quemadmodum ex anterioribus abunde liquet; veritas non modo eandem in numerum affectuum a nobis referri; verum etiam nomen, a *Cartesio* eidem impositum retineri jussit ratio (§. 142. *Disc. prælim.*).

In lingva vernacula non opus est, ut nomen causæ affectui imponamus; sed peculiare prostat nomen, quod eum a causa distingvit. Etenim cum gloria nobis idem sit quod Ruhm; si communi more pro causa affectus sumitur; affectum ipsum Ruhm-Begierde appellamus quasi gloriæ cupiditatem. Absit autem ut quis affectum

hunc

hunc cum ambitione confundat, quod vitium in excessu esse suo loco in Moralibus ostendemus, cum affectus, de quo jam loquimur, non semper malus sit, etsi abusu ejusdem ambitio gignatur. Posset is etiam Germanice dici Ruhm-Liebe, quasi amor gloriæ; sed malui tamen vocabulum prius huic posteriori præferre, propterea quod illud rei convenientius est, utpote impetum istum exprimens, quo, qui gloria ducitur, in eundem fertur.

§. 771.

Gloria stimulus est ad præclara præstanda absque ulla spe lucri. Si quis enim gloria ducitur, is ea, quæ facere debet, ad aliorum opinionem refert, atque gaudet, quamprimum existimat, alios de iis judicaturos, quod præclare facta sint (§. 765). Quoniam itaque ex eo voluptatem percipit, quod alii præclare a se factum sint agnituri (§. 614); id quidem tanto melius judicat, quanto major voluptas est quæ inde percipitur (§. 612), consequenter quod faciendum est ideo appetit (§. 579). Gloria igitur stimulus est ad præclara agenda. Enimvero quoniam qui gloria ducitur ideo præclare facienda appetit, quod alios agnitutos esse confidit, se rem bene ac recte fecisse; per se patet, quod absque spe lucri idem faciat, seu quod idem faciat, etiamsi nullum inde lucrum speret. *Gloriæ effectus.*

A posteriori idem luculenris admodum testimoniis confirmari potest. Suppeditant nobis inprimis talia Astronomi, quæ omni exceptione majora esse nemo non agnoscere debet. Quantos, quæso, sumtus Astronomiæ perficiendæ gratia fecit *Joannes Hevelius?* Quantum operæ consumsit in observationibus cœlestibus venandis, quarum thesaurum nobis inprimis altero Tomo Machinæ cœlestis exhibuit? Cum selenographiam accuratam conficere vellet, ipsemet objecta accurate in charta delineare ac delineata æri incidere didicerat, ne veritatem & accurationem observationum negligentia artificum corrumperet dubiamque horum fidem experiri cogeretur? Ex scriptis vero ejusdem satis superque apparet, ipsum non alia de causa tantopere sollicitum fuisse, ut omnia bene ac recte fierent, quæ

Astronomiæ perficiendæ gratia moliebatur, quam ut Astronomi periti agnoscerent, ipsum omnes Astronomi partes ex asse adimplevisse. Nullum vero inde lucrum sperare poterat. Etenim inter modos acquirendi nemo refert sumtus in Astronomiam perficiendam faciendos, quos multis modis aliis utiliter impendere licebat. Non igitur opus est ut prolixe ostendatur, *Hevelium* nulla spe lucri ad Astronomiam excolendam adductum fuisse. *Joannes Keplerus* stupendam industriam collocavit in theoria planetarum indaganda, cum maxima ingenii vi leges poli ac veras orbitas planetarum in apricum produceret. Quod vero non alius ipsi stimulus fuerit quam gloria, ex Dedicatione ad *Rudolphum* II. Imperatorem, quam Commentariis de motibus stellæ Martis præmisit, satis superque elucet. Provocare etiam poteram ad Tabularum non modo astronomicarum, verum etiam trigonometricarum, inprimis logarithmicarum conditores, quorum exemplum vel ideo dignum, quod hic commemoretur, quia periti satis superque intelligunt ipsos tot calculi tædia non alio fine devorasse, quam ut bene meriti de genere humano dici possent. Enimvero prostant quoque inter eruditos ceteros exempla longe plurima, quæ veluti sponte sua unicuique sese offerunt, modo levi attentione uti velit. *Ovidius* ipsemet de se fatetur, quod stimulum sibi dederit gloria ad arduum opus perficiendum. Ita enim canit:

Magnum opus aggredior, sed dat mihi gloria vires.

Vires nimirum dat gloria, quatenus gaudio perfusi novo quasi impetu accepto ad perficienda ea ferimur, quorum executio tædiis plena, ut a proposito quasi declinemur. Sed non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt. Nihil enim præclari unquam in orbe terrarum factum, quod ex gloria tanquam fonte non manaverit. Et ubi accuratius inquisiveris, nonnisi eos qui gloria ducti fuere, fecisse præclara ac de genere humano bene meruisse deprehendes.

Propositio præsens non satis commendari potest, quæ mente continuo volvatur revolvaturque. Utilitatis maximæ est in omni praxi morali & qui gloria uti noverit, haud postremum felicitatis suæ partem eidem tribuit. Recte si eadem utaris, affectui huic socium sese præbet jucundissimus ille, quem acquiescentiam in seipso appellavimus. Cavendus vero est abusus ambitionis fomes, cui pœnitentia se comitem præbet cum aliis affectibus molestis. Sed de his disserere non est hujus loci. Dabimus suo loco in philosophia morali, quæ conducunt.

§. 772.

Qui gloria ducitur, ei benigna aliorum de se suisque judicia placent. Qui enim gloria ducitur, is gaudio afficitur ex benigno aliorum de se suisque judicio (§. 765). Quamobrem cum ea nobis placeant, ex quibus voluptatem percipimus (§. 542); ex iis vero voluptatem percipiamus, unde gaudio afficimur (§. 614): qui gloria ducitur, ei benigna aliorum de se suisque judicia placent. *Quænam placeant ei, qui gloria ducitur.*

Idem a posteriori confirmatur ex iis, quæ ad confirmandum gaudium ex repræsentatione benigni aliorum de se suisque judicii ortum in medium adduximus (§. 766). Cur enim Geometra aliorum de inventis suis judicia benigna aliis commemorat? Non alia sane de causa, quam quod inde voluptatem percipiat, consequenter quod judicia ista eidem placeant. Enimvero a posteriori propositionis præsentis veritas adeo manifesta est, ut nemo ideo eam in dubium revocaverit.

§. 773.

Si cui benigna aliorum & quidem perito peritorum judicia de se suisque placent; is gloria ducitur, seu animum habet ad gloriam dispositum. Etenim si cui judicia aliorum de se suisque placent, is ex iis voluptatem percipit (§. 542), adeoque pro re nata prorsus gaudio afficitur (§. 614). Enimvero qui ex aliorum de se suisque benignis judiciis voluptatem percipit, vel gaudio prorsus afficitur, is gloria ducitur (§. 765), seu animum ad gloriam dispositum habet. Quamobrem cui be- *Signum gloriæ.*

nigna aliorum de se suisque judicia placent, is gloria ducitur. Quoniam vero periti satis superque perspectum habent, nonnisi peritos de se suisque judicia veritati consentanea ferre posse; ideo quoque nonnisi ipsorum judicia ipsis placent, consequenter si peritis peritorum judicia benigna de se suisque placent, eosdem gloria duci inde manifestum est.

Ad confirmandam propositionem præsentem a posteriori eadem faciunt, quibus præcedens confirmatur. Ipsa autem experientia loquitur peritis non placere nisi peritorum judicia & quo quem magis norunt rei, de qua judicium ferri debet, peritum, eo magis judicium placere; at imperitorum judicia licet benignissima non commovere peritos. Ita Geometræ primi ordinis insuper habent judicia eorum, qui cum ultra elementa non sapiant, de inventis ipsorum judicium ferre nequeunt: ast iidem delectantur judiciis aliorum sibi similium. Philosophum non movent judicia aliorum, qui philosophi videri volunt, non sunt; ast eorum demum judicia placent, quibus de rebus philosophicis judicare datum est. Ut ad exempla specialia descendamus, *Copernicum* testem appellamus, qui Astronomorum peritorum judiciis contentus ceterorum Astronomiæ imperitorum judicia contemnebat, quemadmodum ex Dedicatione operis de Revolutionibus orbium cœlestium constat. Hinc videas peritos non captare auram vulgi, quemadmodum vulgus eruditorum facit, nec magni facere elogia, quæ in verbis elegantiam habent, nihil autem ejus significant, quod laudem constituit; sed commemorationem meritorum iis placere, quæ laudem absolvit. Atque ideo porro moris est, ut periti alios laudaturi in factis recensendis ac describendis tori sint, a verbis autem pomposis, quæ vulgi pabulum sunt, prorsus abstinent. Atque ita abunde patet, si de peritis judicandum, utrum ad gloriam dispositum habeant animum, nec ne; quomodo ad peritorum judicia sese habeant respiciendum esse.

Habe-

Habemus hic signum non modo gloriæ, verum etiam peritos ab imperitis distingvendi. Quod utinam notarent, qui vanæ gloriæ studiosi sunt, ut suæ inde imperitiæ convincerentur, quam alias ob imperitiam agnoscere minime valent. Sed plura eam in rem dicemus in Moralibus. Imperitus ille astrophilus, de quo supra diximus (§.766), mirifice delectabatur judiciis hominum astronomiæ omnis expertium, veluti si inventa, quæ jactabat & de quibus ipsi nihil intelligebant, luce publica digna pronunciabant fidem habentes magnificis laudibus, quibus inventor inventa sua ipsemet extollebat.

§. 774.

Pudor est tristitia, quæ percipitur ex sinistro aliorum de nobis nostrisque judicio. Si tristitia nascens fuerit, ejus loco tædium percipitur, in minori gradu quam qui ad prædominium sufficit, in quo tristitia consistit (§. 619). Dicitur autem *judicium* aliorum de nobis aliisque *sinistrum*, si ea, quæ fecimus, ea minus recte a nobis facta esse, quæque nobis sunt, ea mala esse judicant. *Pudoris definitio.*

Dari istiusmodi tristitiam ac tædium per propositionem subsequentem patet, quam ideo ad evincendam hujus definitionis realitatem subjungimus, quemadmodum in superioribus factum. Quemadmodum vero in affectu gloriæ supponitur, quod affectui indulgens judicium aliorum benignum verum esse reputet, cum inde fit, quod peritus imperitorum judicia non curet (§. 723); ita quoque in affectu pudoris supponi debet, eum, quem pudet, judicium aliorum de se suisque sinistrum pro vero habere debere. Id vero ex subsequente propositione patebit.

§. 775.

Si quis sinistrum aliorum de se suisque judicium sibi repræsentat, idemque pro vero habet; tædia, vel tristitia afficitur, seu quod perinde est, ex opinione sinistri aliorum de nobis nostrisque judicii, multoque magis ex ipso judicio, quod verum esse, vel etiam pro vero ab aliis haberi agnoscimus, tristitia, vel tædio afficimur. Etenim si quis sinistrum aliorum de se suisque judicium sibi repræsentat, idemque pro vero habet, is sibi conscius est alios judicare, vel judicaturos esse, quod ea, *Realitas definitionis pudoris adstructa.*

 quæ

quæ fecit, male ac minus recte a se facta sint, vel quod ea, quæ sibi sunt, mala sint (§. 774), immo ipsemet judicat ea, quæ fecit, male ac minus recte a se facta esse, vel ea, quæ sibi sunt, mala esse (§. 505. *Log.*). Imperfectionis igitur suæ sibi conscius est, quatenus mala a se patrata, vel patranda, vel mala, quæ ipsi sunt, intuetur (§. 565): Imperfectionis status sui sibi conscius est, quatenus aliorum sinistra judicia intuetur (§. 567). Ex utraque igitur causa tædio afficitur (§. 518), vel prorsus tristitia animus corripitur (§. 619).

Idem confirmatur a posteriori. Exempla inter eruditos obvia sunt. Si quis eruditus in libro, quem publici juris fecit, errores a se admissos animadvertit sibique repræsentat judicia aliorum de se suoque libro sinistra; nemo non novit animum ejus tædio, immo tristitia perturbari. Atque tum pudet eum erroris a se admissi. Enimvero cum simul ipsum pœniteat, quod librum ediderit, antequam curis posterioribus eundem subjicere potuerit; uterque autem affectus tristitiæ quædam species sit (§. 755. 774); attentione opus est, ut, quæ ad pœnitentiam spectant, separentur ab iis, quæ sunt pudoris. In se unusquisque haud difficulter distingvit ea, quæ sunt pœnitentiæ, ab iis quæ sunt pudoris, neque enim alia re opus est, quam ut attendamus, utrum nobis jam conscii simus nostri, an alieni de factis nostris judicii. In casu enim primo pœnitentiæ (§. 755); in posteriori pudori locus est (§. 774). Sunt vero etiam signa externa, per quæ pœnitentiam a pudore distingvere licet. Pudorem enim nemo non agnoscit ex rubore faciei, aversione vultus ac demissione oculorum: pœnitentiam vero ex planctu de actionibus commissis, vel omissis. Uterque autem affectus verbis non simulatis sese prodit. Sed hæc satis obvia sunt, ut ad specialia descendere non sit opus.

Tristitiam, quæ pudorem absolvit, prorsus differre ab ea, quæ pœnitentiam constituit, ipso sensu interno percipimus. Nostrum vero

demum

demum erit in istam differentiam inquirere in Psychologia rationali. Multam quoque lucem differentiæ huic affundet philosophia moralis.

§. 776.

Si quem pudet eorum, quæ fecit, vel quæ sibi sunt, is ea ab aliis ignorari mallet, Si quem enim pudet eorum, quæ fecit, vel quæ sibi sunt, is ex eo tædium percipit, vel tristitia afficitur, quod sibi persuadet, alios de se suisque sinistre judicaturos (§.774). Quoniam igitur sinistra aliorum de se suisque judicia tanto majus malum videntur, quanto majus tædium est quod inde percipitur (§.613); illa quoque judicia aversatur (§.590), consequenter mallet ea impossibilia esse. Quare cum alii de nobis nostrisque judicare nequeant, si quæ fecimus, quæque nobis sunt ignorant; is utique, quem pudet eorum, quæ fecit, vel quæ sibi sunt, ab aliis ignorari mallet. **Pudoris effectus.**

Patet idem clarissime a posteriori. Etenim si quis in dignitate constitutus parentes habet vilioris conditionis ac pauperes, eumque eorum pudet, quod sibi metuit a contemtu aliorum ob vilem conditionem ac egestatem parentum; is de parentibus suis nunquam loquitur, immo sollicite cavet, ne quis resciat quinam sint, vel fuerint parentes sui, manifesto indicio malle sese ut alii ignorent, quinam parentes sui sint, vel fuerint. Similiter si quis fecit ea, quorum ipsum pudet; is ea, quæ fecit, studiose celare solet, manifesto utique indicio, malle ipsum ab aliis ignorari quæ fecit. Immo si noverit, constare aliis de facto suo, in conspectum eorum vix prodire audet, nec ferre potest, ut quis ipsum intueatur, immo nec ipse quenquam intueri valet: id quod denuo manifesto indicio est, malle sese ignorari ab aliis, quæ fecit, aut id in votis habere, ut ne alii de ipso cogitent. Nimirum multa fluunt ex propositione præsente, quæ sensui maxime obvia sunt, adeoque indicia præbent ejus, quod in propositione præsente affirmatur.

Pro-

Propositio præsens plurimum utilitatis nobis afferet in moralibus, ubi eadem tanquam principio in casibus bene multis utemur.

§. 777.

Quales sint, qui ad pudorem proni. *Qui ad pudorem pronus est, is malum existimat alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, aut quæ sibi mala sunt.* Si vis enim ad pudorem pronus est, is ex eo tædium percipit, immo tristitia afficitur, quod alii norint ea, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, aut quæ sibi mala adsunt (§. 774). Quamobrem cum id malum tanto majus judicemus, quo majus tædium est quod inde percipitur (§. 613); qui ad pudorem pronus est, is malum existimare debet alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, & quæ sibi mala ad sunt.

A posteriori propositio confirmatur, quod videamus eos, quos pudore corripi observamus, studiose celare, quæ a se male facta sunt, & unde famam detrimentum capere posse existimant. Jam vero ea aversamur, quæ nostra opinione mala sunt (§. 579). Satis igitur certo inde colligitur, quod ad pudorem pronus malum reputet ea, quæ in se reprehensione, vel censura aliorum digna sunt, aliis innotescere.

Quoniam dantur gradus pudoris, ita ut unum magis pudeat ejusdem, quam alterum, etsi idem sit utriusque de eodem judicium; unus quoque magis malum judicat, quam alter, si mala de se aliis innotescant. Quamobrem ubi propositionem a posteriori confirmare volueris, ad ea inprimis exempla respiciendum est, quæ pudorem gradus excelsi loquuntur. Ceterum id, unde propositio a posteriori confirmatur, per modum corollarii fluit ex propositione præsente, quemadmodum ex sequente articulo apparet.

§. 778.

Effectus pudoris. Quoniam is, qui ad pudorem pronus est, malum existimat alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, aut quæ sibi mala sunt (§. 777); quamprimum vero aliquid malum judicamus, idem aversamur (§. 590), consequenter ne fiat omni malo impedire studeamus; *Qui ad pudorem pronus est.*

est, studiose cavet, ne quae mala sunt opinione sua, vel communi hominum opinione, aliis de se innotescant.

§. 779.

Pudor est affectus, qui oritur, si mala, quae fecimus, vel nobis sunt, aliis innotescere ac ab iis agnosci nobis repraesentamus, vel, ex opinione censurae aliorum, quam ob malum a nobis perpetratum, vel quod nobis est, incurremus. *Definitio pudoris realis.*

E. gr. Ponamus Poëtam admisisse errorem in quantitate syllabae cujusdam. Quodsi eodem animadverso cogitet, quomodo alii eundem in detrimentum laudis ad minuendam famam ipsius sint interpretaturi; pudore suffunditur. Ponamus aliquem, cui cum homine consuetudo intercedit, qui morbo gallico laborat, contagio affici. Quodsi jam cogitet, quam sinistra futura sint aliorum de se judicia, quam haec futura sint famae suae nocua, ubi praesentem intuetur, qui morbum sibi infestum noverit, pudore suffunditur. In haec vero casu distingvenda est tristitia simplex ex fortunae adversae opinione orta, quae nos immeritos in censuram aliorum adduxit, a tristitiae specie, quae ad pudorem spectat.

§ 780.

Definitio pudoris tam realis, quam nominalis usui communi loquendi ac recepto in philosophia significatui conformis. Pudorem nemo non colligit ex rubore, quo suffunditur subito facies, ubi v. g. narrantur male a nobis facta, quemadmodum jam supra notatum est (§. 755). Quoniam rubor iste motus extraordinarii sanguinis indicium est; pudorem ab omnibus in numerum affectuum referri palam est (§. 611). Porro nemo non fatetur, quod nos pudeat male factorum, quatenus nobis conscii sumus nos ob ea aliorum censuram incurrere. Quamobrem abunde patet ex communi usu loquendi pudorem designare affectum, qui in nobis oritur, si quae fecimus talia sunt, ut ab aliis recte improbentur nobismet ipsis judicibus, vel si aliorum judicium famae nostrae adversum fore certo persuasi sumus, quod ea, quae fecimus, communi omnium opinione mala reputentur. Vocabulum adeo pudoris vulgo sumitur *Definitiones pudoris usui loquendi conformes.*

mitur in eodem prorſus ſignificatu, quem nos eidem tribuimus (§. 719). *Ariſtoteles* pudorem definit per timorem juſtæ reprehenſionis. Reprehenſio conſiſtit in judicio aliorum de nobis noſtrisque factis ſiniſtro, quod ſcilicet malum reputetur, nos talia feciſſe, vel talia nobis adeſſe. Reprehenſionem juſtam cenſemus, ſi idem ſit noſtrum judicium, ut ab altero nobis judicio ſuo injuriam fieri minime arbitremur. Timemus iſtam reprehenſionem, quando ſuſpicamur fore ut aliis innoteſcant, quæ reprehenſione digna commiſimus, vel ut alii, ubi jam innotuere, in malam partem eadem vertant. Pudor igitur oritur juxta *Ariſtotelem* ex eo, quod exiſtimemus alios nos reprehenſuros ob ea, quæ ipſimet reprehenſione digna judicamus, ſeu, quod perinde eſt, alios judicaturos malum eſſe, quod hoc, vel iſtud fecerimus, quod hoc, vel iſtud nobis ſit, vel acciderit, noſtroque aſſenſu ipſorum judicium confirmare teneamur. Ecquis vero non videt hæc cum definitione noſtra reali optime conſentire (§. 779)? Non eſt quod dicas *Ariſtotelem* pudorem definire per timorem, cum nos eundem definiverimus per triſtitiam. *Ariſtoteles* enim non explicat, in quonam pudor conſiſtat; ſed quomodo oriatur, ſeu qua de cauſa oriatur. Sane ſi pudor in timore conſiſteret, nunquam nos puderet mali a nobis perpetrati, ubi cenſuram alterius actu incurrimus, ſeu nos ab eodem ideo reprehendi audimus. Nemo autem eſt, qui neſciat pudori utique etiam in hoc caſu eſſe locum. Præterea ipſe quoque metus triſtitia quædam ſpecies eſt, quemadmodum deinceps oſtendemus, ut adeo, qui pudorem metus quandam ſpeciem facit, non neget eundem eſſe ſpeciem quandam triſtitiæ. *Carteſius* in Tract. de paſſionibus animæ part. 2. artic. 66. hanc tradit pudoris definitionem realem, quod malum, quod eſt, vel quod fuit in nobis, ſi referatur ad opinionem, quam alii de eo concipere poſſent, pudorem excitet. Eam non differre a definitione reali, quam dedimus (§. 779), ex utriusque collatione patet. Non igitur

immu-

immutavimus vocabuli receptum in philosophia significatum; sed eum retinuimus, qui & veteri, & recentiori philosophiæ prorsus conformis.

Pudor res notissima est, & in eorum affectuum numero, quos facillime agnoscunt & inter se distingvunt vulgo omnes. Quamobrem facillime eorum, quæ de hoc affectu dicuntur, experimentum capi potest, modo attentione uti didiceris, ut advertas quæ vel in sensum externum incurrunt, vel in anima appercipiuntur, atque eos a se invicem distingvas casus, in quibus pudor solus invadit animum & in quibus alios socios habet.

§. 781.

Qui ad gloriam pronus est, idem ad pudorem pronus est. Etenim qui ad gloriam pronus est, is voluptatem, vel gaudium percipit ex eo, quod alii bona esse judicant quæ ipse fecit quæque ipsi sunt, & quæ ipsemet talia agnoscit (§. 765), consequenter tanto magis bonum existimat, quod alii ita judicent, quanto major voluptas est, quæ inde percipitur (§. 612). Quoniam igitur malum judicare debet, quod alii ab ipso facta mala judicent ac quæ ipsemet mala esse agnoscit, cum malum bono contrarium sit (§. 554. 565); tædium, vel tristitiam ex eo percipere debet, quod, quæ a se male facta agnoscit, eadem improbent alii (§. 613). Ad pudorem adeo pronus (§. 774). *Gloriæ & pudoris cognatio.*

A posteriori quoque idem satis superque patet. Ecquis enim ignorat neminem magis pudore suffundi quam eos, qui gloriæ dulcedine capiuntur? Hinc videas eruditos, qui ad nominis gloriam contendunt, pudere erroris. Ac ideo invaluit mos, ut vulgus eruditorum, quod evidentiæ sensu destitutum, errores suos palliare ac defendere soleat, ne a sui similibus errasse videatur. Et ex adverso periti errores a se admissos emendant ac speciminibus præclaris edendis operam navant, ut ne alii periti errorem in vitium vertant.

Cognatio affectuum, qua palam fit, quinam alii ex aliis nascuntur, & quinam simul in idem subjectum cadere possunt, maximæ utili-

utilitatis est in moralibus, tum in conjectandis hominum moribus, tum in difficili, sed perutili argumento de appetitu sensitivo in concordiam cum rationali reducendo.

§. 782.

Signum gloriæ. *Qui ad pudorem pronus est, ad gloriam quoque pronus est.* Qui enim ad pudorem pronus est, is ex eo tristitia afficitur, vel tædium percipit, quod malum judicet, alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, & quod eadem mala esse judicent (§. 774. 777). Quoniam igitur mala judicat, quæ famæ suæ adversa, adeoque statum externum imperfectiorem reddunt (§. 565); ex adverso bonum judicabit, quæ famæ consulunt, adeoque statum ejus externum perficiunt (§. 554). Quoniam igitur ad famam conducit, si quæ a nobis bene ac recte facta sunt, ab aliis agnoscantur & approbentur; hoc aliorum de se factisque suis judicium bonum utique judicare, consequenter ex eo voluptatem tanto majorem percipere, adeoque & tristitia affici (§. 619) debet, quanto magis bonum judicat aliorum istud de se judicium (§. 612). Ad gloriam adeo pronus est (§. 769).

A posteriori confirmatur propositionis præsentis veritas, quatenus vulgo pudor boni animi indicium præbere existimatur, nimirum quod famæ ac existimationis suæ rationem habet, quæ male ac minus recte factorum pudet, immo quia pudore suffunditur, ubi aliis persuasum est, quasi fecisset quæ famam labefactant. Ecquis vero non videt, neminem non agnoscere pudorem esse signum gloriæ (§. 769)? Propositio itaque præsens adeo clara est, si experientiam consulis, ut inter notiones communes referri possit.

Probe autem notandum est, pudorem, quatenus affectus est, non esse confundendum cum abstinentia ab imprudentia, quæ in numero vitiorum est, & de qua in Moralibus agendum.

§. 783.

Pœnitentia pudoris comes. *Si quem pudet eorum, quæ fecit, cum eorundem quoque pœnitet.* Si quem enim pudet eorum, quæ fecit, is sibi re-

præ-

præsentat sinistrum aliorum de factis suis judicium, idemque pro vero habet (§.774.775), consequenter malum a se factum sibi repræsentat. Quoniam igitur ex iis quæ fecit, tædium percipit, vel tristitia afficitur (§.756); eorum, quæ fecit, ipsum pœnitet (§. 755).

Pœnitentiam ex pudore nasci aut, si mavis, hujus comitem esse, vel exinde a posteriori patet, quod, quos pudet eorum, quæ fecerunt, ingeminare audias: utinam hæc non fecissem! Immo non minus liquet ex eo, quod iis, quos pœnitet eorum, quæ fecere, ultro confiteantur se quod hæc fecerint non audere in conspectum aliorum prodire.

Propositio præsens non potest converti, neque enim in omni casu, quo quem eorum, quæ fecit, pœnitet, pudori locus est: etenim si quem pœnitet, quod patronum offenderit, ob damnum, quod incurrit, non ideo pudore suffunditur.

§. 784.

Amor benefactoris ob beneficia dicitur *Gratitudo*, aut, si mavis, *Animus gratus*. *Grati animi definitio.*

Gratitudo etiam in virtutum numero est, quatenus ad habitus morales refertur. Sed hoc respectu ad philosophiam moralem pertinet. Hic eam non consideramus nisi quatenus affectus est, amoris quædam species, quod amor singulari quadam ratione modificetur: id quod in se unusquisque experitur, qui affectus hujus singulari dulcedine capitur.

§. 785.

Quoniam qui alterum amat, ei animus dispositus est ad voluptatem ex ejus felicitate percipiendum (§.633) & ubi felicitatem ejus cognoscit, ex ea actu voluptatem percipit (§. 634); *Qui gratum animum habet, ex felicitate benefactoris voluptatem percipit, atque animum ad eam inde percipiendam semper dispositum habet.* *In quonam ea consistat.*

Ponamus Mevium mutuo accepisse a Titio pecuniam, ut sumtus necessarios facere potuerit, quos nuptiarum causa postulabat. Ubi is habuerit gratum in Titium animum, insigni voluptate perfundetur, quamprimum audiverit, ipsum evectum esse ad dignita-

rem in civitate eminentem. Atque hinc corollarium illustratur & confirmatur.

§. 786.

Effectus animi grati.

Qui gratum habet animum, is ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipit, ac gaudet ideo, quia benefactor gaudet; contristatur ideo, quod benefactor tristis est. Qui enim gratum habet animum, is benefactorem amat (§. 784). Quoniam igitur qui alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter gaudet (§. 640); ex ejusdem tædio vero ipsemet tædium percipit, ac ideo contristatur, quod is tristis est (§. 641); qui gratum habet animum, ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipit, ac ideo gaudet, quod benefactor gaudet, & ideo contristatur, quod is tristis est.

A posteriori idem colligitur ex eo, quod audientes eum, a quo beneficiis affecti sunt, cum voluptate vitam transigere, vel eidem materiam gaudendi esse, voluptate perfusi gaudiove elati, non modo verbis significent, quam gratum sibi sit talia audire, verum simul rationem hanc addant, quod multa ab eo in se profecta sint beneficia, vel factum quoddam singulare commemorantes, quod maximi beneficii loco reponunt. Similiter in casu opposito quando sinistra fata ejus narrantur, a quo beneficia quis accepit, haud raro audies tristem in hæc erumpere verba: doleo vicem viri optimi, meliore sorte digni, multa enim in me beneficia contulit, vel id mei gratia fecit, cujus tenacem ad cineres usque memoriam servabo. Ecquis vero est, qui in utroque casu non agnoscat animum gratum? Grati adeo animi esse ipso facto constat, ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipi ab eo, qui animum gratum habet.

Patent hæc nuda applicatione eorum, quæ de amore in genere demonstrata sunt, ut adeo nihil difficultatis habeant, ubi superiora animo comprehenderis.

§. 787.

§. 787.

Qui gratum habet animum, is voluptatem benefactori creare, tædium vero ab eodem avertere studet. Qui enim animum gratum habet benefactorem amat (§. 734). Enimvero qui alterum amat, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eo avertere studet (§. 652). Ergo qui gratum habet animum, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eodem avertere studet. *Effectus alius.*

A posteriori propositionis veritas satis superque elucet ex casibus obviis. Ponamus enim Titium ob beneficia a benefactore in se collata eidem quid donaturum affirmare, se id non alio fine facere, quam quod noverit, ipsum inde voluptatem percepturum, vel quod animi grati indicium sit, vel quod res, quæ donatur talis sit, ut placeat alteri, etsi pretii levis æstimetur. Neque enim res solo pretio æstimantur communi, sed affectionis pretium, quod hic considerandum venit, alias prorsus rationes, quam quæ a lucro ortum trahunt, agnoscit. Similiter in casu adverso audies, Mevium hoc vel istud facere nolle, quod Titio displiceat. Quodsi Sempronius exceperit, parum referre utrum ei placeat, an vero displiceat; Mevium hanc rationem reddere percipies, se facere nolle, quæ Titio sint tædio, propterea quod hæc, vel ista beneficia ab eo acceperit.

Etsi propositiones, cum quibus jam nobis negotium est, ex superioribus facillime colligantur, non tamen ideo prætermittendæ sunt, cum iisdem in hoc casu speciali opus habituri simus, quando in Moralibus de animo grato & ingrato acturi sumus, quatenus illa in virtutum numero est. Ecquis vero methodi gnarus ignorat demonstrationes fieri prolixiores, si principiis remotioribus utamur, quam ubi propiora adsunt. Sunt, autem propiora, quæ ad casus speciales pertinent; remotiora, quæ generalia sunt. Ad demonstrationes igitur contrahendas propiora non sunt negligenda.

§. 788.

Si beneficia quæ talia nobis placent, aut, si mavis studium *Animi grati causa.*

um benefaciendi in altero nobis placet, vel ſaltem actus, quem nos experti ſumus; animus gratus efficitur. Obſervamus enim in benefactore, quod nobis placet *per hypoth.* adeoque eum amamus (§. 645), conſequenter animus efficitur gratus.

A poſteriori manifeſta eſt propoſisionis præſentis veritas. Etenim nemo non novit, non minus ad impediendum, quo minus quis offendat benefactorem, vel faciat quæ eidem diſplicent; quam ad impellendum beneficiarium, ut faciat, quæ benefactori placent, tanquam motivis vulgo uti omnes beneficiis acceptis. Quoniam igitur a poſteriori certum atque exploratum eſt, repræſentatione beneficiorum excitari amorem benefactoris; eadem quoque animum gratum effici experientia magiſtra non minus liquet.

Notandum probe eſt, beneficia nobis placere debere qua talia, ſeu placere nobis debere, quod alter nobis benefecerit. E. gr. ponamus Mevium tibi donaſſe annulum pretioſum. Placere tibi poteſt annulus, ut eundem ames: aſt non ideo animum gratum exhibebis Mevio. Enimvero ſi conſideres, te Mevio acceptum referre debere, quod annulum adeo pretioſum poſſideas, & eum eſſe cauſam voluptatis, quam inde percipis, atque adeo tibi placet actus donantis; tum demum tibi placet annulus tanquam beneficium a Mevio acceptum. Et in hoc caſu amor benefactoris oritur, conſequenter animus gratus.

§. 789.

Gratitudinis definitio. *Animus gratus*, ſeu *Gratitudo* eſt affectus, qui oritur, ſi beneficium ab altero in nos collatum, quatenus id alter in nos contulit, placet.

E. gr. ſi Mevii commendatione factum eſt, ut Titius ad munus aliquod fuerit promotus; Titio autem placet, quod id fecerit Mevius: beneficium a Mevio in ipſum collatum eidem ideo placet, quatenus ille in hunc idem contulit. Qui tunc oritur affectus, is eſt quem gratitudinem appellamus. Nimirum quando nobis alterum repræſentamus tanquam benefactorem, eundem conſideramus tanquam cauſam boni nobis præſentis. Similiter ſi quid nobis repræſentamus tanquam beneficium ab altero in nos collatum; idem conſideramus tanquam bonum quod cur nobis præſens ſit in cauſa eſt alter.

§. 790.

§. 790.

Definitio gratitudinis nominalis & realis est communi usui loquendi & recepto significatui conformis. Quid sit gratitudo explicaturus *Donatus:* Non continuo, inquit, qui memor est, etiam gratus est. Memor enim est, qui apud se meminit: gratus, qui meruit hoc nomine vocari, dum vicem reddit. Unde recte concludit *Martinius* in Lexico, gratum esse eum, qui grates persolvere studet. Grates persolvimus, dum quæ bona sunt alteri pro virili promovemus. Duo igitur interprete *Donato* ex communi loquendi usu ad gratitudinem requiruntur, memoria scilicet benefactorum & studium benefaciendi ac inserviendi alteri ex ea ortum, cum secus memoria beneficiorum nulli esset usui, nec vicem redderemus. Reddimus enim vicem, si paria facimus alteri, quæ fecit nobis. Enimvero qui quæ alteri placent facit, aut qui facit quæ placere alteri existimat; is facit ea, quæ alteri voluptatem creare opinatur (§. 542), aut, si in potestate sua id positum esse non deprehendit, saltem ea facere studet. Eum igitur amat (§. 652). Patet adeo ex communi usu loquendi gratitudinem, quatenus sumitur pro virtute, supponere amorem, nec actus externos, quibus benefactori vicem rependimus, referri ad animum gratum, nisi ex amore procedant. Quamobrem si affectum quendam non repugnante communi loquendi usu gratitudinis nomine insignire volueris; non alii quam amori benefactoris ob beneficia in nos collata nomen istud tribuere poteris. Quoniam itaque nos gratitudinem definivimus per amorem benefactoris ob beneficia (§. 784); vocabulo tribuimus significatum a communi loquendi usu minime abhorrentem. Vulgo affectus à virtutibus agnatis non distinguuntur, propter ea quod ea, quæ ex confusis notionibus oriuntur non distingvantur ab iis, quæ ex distinctis ortum trahunt. Affectus ex confusis ideis oriuntur (§. 605): virtutes ex distinctis originem suam derivant. Illi his conformes sunt, quatenus appetitus sensitivus ad consensum cum rationali reducitur: extra hunc

Definitio gratitudinis num usui loquendi conformis.

casum affectus facile vitii quidpiam habent admixtum. Non igitur mirum, quod in philosophia subinde idem sit affectus & virtutis cujusdam nomen. *Cartesius*, qui modum ex distinctis notionibus philosophandi introduxit, affectus quoque ab habitibus moralibus discrevit, atque adeo gratitudinem in affectuum numerum retulit. Dedit autem definitionem ejus realem in tractatu de pass. animæ part. 2. art. 64. ubi docet animum gratum effici a bono, quod nobis præstitum fuit ab aliis. Bonum, quod nobis præstatur ab aliis, est beneficium: Qui idem nobis præstat, benefactor. Est igitur juxta *Cartesium* gratitudo affectus, qui oritur, quando nobis repræsentamus beneficia ab altero in nos collata, ita quidem ut ea beneficia esse agnoscamus, hoc est, ut consideremus quidpiam, quod nobis præsens est, tanquam bonum & alterum consideremus tanquam causam boni nobis præsentis. Quoniam ex rebus voluptatem percipimus, quatenus eas consideramus tanquam bonas (§. 612); affectus ille oritur *Cartesio* non invito ex repræsentatione eorum, quæ nobis voluptatem creant, consequenter cum alterum consideremus tanquam causam hujus voluptatis, ex eo, quod alter nobis voluptatem creaverit, adeoque quod beneficia ab altero in nos collata nobis placeant, quatenus alter ea in nos contulit. Definitio igitur *Cartesii* consentit cum nostra reali, si singula rite excutere noveris (§. 789).

Quæ de confusione affectuum cum habitibus moralibus in unum incidenter dicta sunt, probe notanda veniunt, cum magnum momentum habeant in moralibus. In praxi enim morali maxime danda opera est, ut affectum per habitum moralem intra legitimos terminos coërceamus, ne eodem extra eos abrepti faciamus, quæ vitii sunt, cum nos ex virtute agere existimamus. Hoc enim pacto pertinaces efficiuntur in malo perpetrando, qui virtutis amore non destituuntur. Sed ea suo loco clarius patebunt.

Definitio nominalis.

§. 791.

Favor est amor alterius ob bonum, quod ipsi tanquam singulare consideramus, inprimis ob mores ac habitus animæ nobis acceptos.

E. gr.

E. gr. Ponamus Titium in Analysi Mathematicorum recentiore probe versatum esse. Ponamus porro Mevium hoc studiorum genus magni facere: erit ipsi profectus Titii in eodem admodum acceptus eumque amore complectetur, qui per repræsentationem studii, quod in Analysi collocavit, tanquam boni singulari modo modificatus favor dicitur. Similiter favemus Sempronio ob inserviendi promptitudinem, quam in eo observamus, licet nobis nullum unquam officium præstiterit, nec ullum cum eo nobis sit negotium.

§. 792.

Oritur *Favor* ex repræsentatione eorum, unde mores ac habitus, qui nobis accepti sunt, intelliguntur, vel ejus, quod nobis in altero placet, tanquam singularis, consequenter ex repræsentatione boni ab altero præstiti, vel fieri soliti citra relationem ad nos. *Ejusdem definitio realis.*

E. gr. Si quis famulo utitur, qui mandata prompte exequitur, inde promptitudinem faciendi, quæ ab altero fieri novit, colligit. Eum igitur si considerat citra relationem ad se, quatenus nimirum jam non attendit, quod ea præcise prompte exequatur, quæ a se jubentur; favor oritur, amoris quædam species singularis.

§. 793.

Cui favemus, eum aliis, quos amamus, in promovenda felicitate præferimus. Etenim si cui favemus, eum amamus ob mores, vel habitus animi acceptos, vel bonum quodcunque, quod tanquam alteri singulare nobis repræsentamus (§. 791). Quoniam igitur in eo, cui favemus, quid adest, cur eum præ cæteris amemus (§. 649); ad voluptatem quoque eidem creandam (§. 651), consequenter ad felicitatem ejus promovendam proniores esse debemus (§. 638), quam ad promovendam felicitatem aliorum, quos amamus. Eum igitur, cui favemus, in promovenda felicitate aliis, quos amamus, præferimus. *Effectus favoris.*

Constat a posteriori, quod eos, quibus favemus, ceteris præferamus, ubi eorum commoda, vel utilitatem promovere valeamus. Ac nemo non favorem inde colligit, si cujus felicitas nobis multo magis cordi fuerit, quam alius.

Hæc prælatio favorem inprimis distinguit ab amore simplici, atque anima quasi favoris est. Dantur equidem gradus favoris, ob quos plures simul aliis quos simpliciter amamus præferimus, sed eorum denuo unum alteri præferimus. Tum vero ei, quem majore favore complectimur, singulariter favere dicimur. Nulla igitur hinc contra notionem favoris objectio peti potest.

§. 794.

Definitio favoris num usui loquendi conformis.

Definitio favoris realis & nominalis a communi usu loquendi ac recepto significatu abhorret. Si quem videmus omni conatu id agere ut alterius felicitatem promoveat, ita ut non sit alius, cui æque facilem se præbeat in felicitate ejus augenda; omnes omnino affirmamus, quod is eidem faveat. Nemo vero etiam est, qui non inde colligat, quod eundem amet. Ex communi itaque usu loquendi favor denotat amorem alterius, quo ipsi tribuitur prærogativa quædam præ ceteris, quos amamus. Definitio igitur nostra favoris a communi usu loquendi minime abhorret. Sive enim favorem dicas amorem, qui alteri tribuit jus prælationis in promovenda felicitate ejus, sive nobiscum eum definias per famam ob bonum alterius, quod nobis tanquam singulare repræsentamus (§. 791); utrumque idem est, cum ex nostra definitione sequatur, quod eum, cui favemus, in promovenda felicitate alteri præferamus. *Scaliger* favere idem esse ait ac benevolentiam ostendere. Ostendimus autem benevolentiam, quando verbis factisque significamus nos velle ut alteri bene sit. Equidem jus illud prælationis, quod ei tribuitur, cui favemus, *Scaliger* non exprimere videtur. Quodsi tamen consideremus, faventem alteri id agere ut alteri ostendat verbis & factis, quam velit felicitatem ejus promoveri; constans quædam & perpetua hinc apparet voluntas alterius felicitatem promovendi & alterum hujus voluntatis certiorem reddendi. Hæc ipsa autem voluntas anxia quasi satis superque arguit eum, cui favemus, aliis præferri quos amamus. *Martinius* in Lexico vocabulum Germanicum Gunst / quo hunc affectum indigitamus, contorta quadam

dam etymologia a Græco vocabulo γανῦν derivans, favere alii idem esse ait ac lucidam voluntatem habere erga eum, non obscuram, atque ita ei afferre lucem, gaudium, auxilium. Quoniam Philologus ideo vocabulum Germanicum a Græco derivat, quod rationem etymologicam a re desumtam existimet, sicque nomen rei suæ convenire arbitretur; ex ratione etymologica de communi vocabuli significatu ex mente illius judicium fieri potest. Voluntas lucida hic dicitur manifesta, quam nemo non facile videre potest. Quo vero tendat illa voluntas, haud obscure innuitur, scilicet ad gaudium creandum alteri & ad auxilium eidem ferendum, si qua in re auxilio nostro indiget. Voluntas illa manifesta creandi alteri gaudium & auxilium eidem ferendi non differt ab ostensione benevolentiæ *Scaligeriana*, unde constantem ac perpetuam voluntatem alterius felicitatem promovendi ac ejusdem alterum certiorem reddendi deduximus. Quamobrem cum ostenderimus, *Scaligerianam* explicationem cum definitione nostra consentire; quin cum eadem quoque concordet ratio etymologica *Martiniana* dubitari non potest. *Cartesius* in Tract. de pass. animæ part. 2. art. 64. definitionem favoris realem traditurus: Bonum, inquit, quod præstitum fuit ab aliis, efficit ut illos favore prosequamur, quamvis id nobis factum non sit: id quod omnino consentaneum est definitioni reali favoris supra traditæ (§. 792) cum nominali arctissimo vinculo connexæ. Equidem *Cartesius* non videtur respicere ad jus prælationis, quod favor tribuit ei, quem eodem complectimur: enimvero ecquis non novit, sæpissime verbis pauciora exprimi, quam quæ in notionibus continentur. Absonum vero est propterea alteri tribuere errorem, quod eorum, quæ recte sensit, quædam aliis ex iis, quæ dixit, colligenda reliquit.

Utinam ad hæc animum adverterent, quæ modo dixi, quotquot scripta aliorum legunt, non scientiam locupletandi, sed carpendi animo! Neque enim facile reperies, quod eruditos magis in contentum adducat aliorum, quam istud altercandi studium, quo vul-

gus illorum inclarescere studet. Sed non alia erit rerum facies, nisi quando cum doctrina solida conjungentur virtus infucata atque politi mores a doctrina superficiaria, quæ maximam adhuc orbis eruditi partem occupat, proh dolor! sejuncti.

§. 795.

Favor quando oriatur ob mores pravos ac vitia.

Si quis favet alteri ob pravos ac perversos mores, vel habitus vitiosos; is eos aliquo respectu bonos opinatur. Qui enim alteri favet, is sibi repræsentat bonum quoddam alterius (§. 792). Quamobrem si eidem favet ob mores pravos ac perversos, vel habitus vitiosos; is eos bonos existimare debet. Enimvero si agnoscit mores istos ac vitiosos habitus in se bonos non esse, vel, cum tales agnoscere nequeat, quod non sint; necesse est ut quodam saltem respectu eos bonos reputet.

A posteriori propositionis veritas manifesta est. Quodsi Titius per fas ac nefas opes corradere studet, ac videt Sempronium in aliis decipiendis versutum ac callidum; placebunt ipsi ejusdem mores, quod versutias ac calliditatem, quibus in aliis decipiendis utitur, utiles judicet ad suum propositum. Quando itaque eundem favore suo complectitur, mores ejus perversos ac habitus vitiosos, quos alias ipsemet improbaturus esset, hoc respectu bonos judicat, quod eos ad propositum suum felicius exequendum utiles judicet. Similiter si quis ambitiosus ultra ceteros eminere gestit, atque adeo voluptatem percipit ex eo, quod alii traducantur & subsannentur; is hoc respectu promptitudinem aliis illudendi eosque deridendos propinandi bonam judicat. Quando itaque favet eis, qui habitu isto se instructos probant; eis ob perversos mores ac vitiosos habitus ideo favet, quod certo respectu eosdem bonos judicet. Non alia exempla addimus, quæ unusquisque ipsemet obvia colligere potest.

Nihil in hoc affectu insoliti hic occurrit, quod non æque in ceteris omnibus obtineat. Affectus enim non supponunt judiciorum veritatem, cum alias nunquam forent vitiosi, sed semper cum appetitu rationali consentirent: sequuntur potius opinionem ejus, qui iisdem

dem obnoxius est. Ecquis vero nescit diversa admodum esse hominum de eo, quod bonum est, judicia, paucis secundum rationis normam illud dijudicantibus. Ceterum probe notandum est, fieri posse ut quis faveat homini pluribus perversis moribus ac vitiis conspurcato, non propter hos mores, neque propter vitia ista; sed propter dotes quasdam animæ, vel corporis insignes, ad quas alii non tam facile attendere solent, vel quæ non adeo conspicuæ sunt, quemadmodum mores perversi ac habitus vitiosi, quos nemo non damnat. Fieri quoque potest, ut quis favere alteri videatur, cui non favet, cum aliæ sint rationes extrinsecæ, cur ejus felicitati amplificandæ potires studeat, quam aliorum. Caute igitur procedendum, ubi veritatem propositionis a posteriori cognoscere studemus.

§. 796.

Spei ac gaudii definitio.

Spes est voluptas ex bono obtinendo percepta. Quodsi ea prædominetur, ut in gaudium abeat (§. 614); dicetur gaudium ex bono obtinendo *Fiducia*.

E. gr. Si Titio narratur munus quoddam ecclesiasticum vacare, cui se parem opinatur, idemque sibi persuadet fieri posse, ut ad idem promoveatur; dum sibi possibilitatem muneris obtinendi repræsentat ac ex eo, quod idem obtenturus sit, voluptate afficitur, spem muneris obtinendi concipere dicitur. Quodsi adeo certus sibi videatur fore, ut munus istud in se potius, quam in alium conferatur, ut perinde esse existimet, ac si in se jam collatum esset; de hac felicitate gaudenti fiducia tribuitur. Distingvendus vero hic quoque affectus est, qui in appetitu residet, ab opinione boni obtinendi, quæ in intellectu est, cum fieri possit ut boni obtinendi opinio ab affectu sejungatur.

§. 797.

Quando futura speremus.

Qui bonum futurum sperat, is idem sibi tanquam obtentu possibile repræsentat & contra. Etenim qui sperat bonum futurum, is ex eo voluptatem percipit, quod ab ipso obtinendum (§. 796). Voluptas igitur percipitur non ex bono in se considerato, sed ex eo, quod ab ipso obtineri debeat, consequenter qui spem ejus obtinendi concipit, is persuasus esse debet fieri posse ut idem obtineat, adeoque possibilitatem ejus obtinendi sibi repræsentare debet.

Simi-

Similiter si quis sibi repræsentat possibilitatem bonum aliquod obtinendi, hoc ipso sibi persuadet fore ut idem obtineat. Quoniam igitur bonum judicare debet, quod idem sit obtenturus (§. 554), ex eo voluptatem tanto majorem percipere debet, quo magis hoc ipsi bonum videtur (§. 612). Jam vero qui voluptatem percipit ex eo, quod se bonum aliquod obtenturum esse sibi persuadet; spe lactatur (§. 796). Quamobrem patet, eum, qui sibi repræsentat possibilitatem boni obtinendi, idem sperare.

Propositionis præsentis veritas a posteriori satis liquet. Sane nemo est, qui non in se expertus fuerit, se nihil sperasse, nisi quod tanquam possibile sibi repræsentavit, vel ubi nunc quid sperat, id sibi tanquam possibile repræsentare. Ponamus vacare munus, cui nos pares esse satis superque persuasi sumus. Quodsi vero non videamus, quomodo ad idem adspirare possimus, ignari prorsus quomodo idem obtinere debeamus; nemo non fatebitur ultro ne minimam quidem nobis spem esse posse ejusdem obtinendi. Sed non opus est verbis, ubi rerum testimonia liquida sunt.

§. 798.

Quæ sperari non possint. *Quæ* igitur *impossibilia obtentu a nobis spectantur; ea minime speramus* (§. 797). Consentit experientia. In numerum impossibilium refert Titius, se hominem illiteratum ad munus pastoris Ecclesiæ vocatum iri. Quodsi ergo munus aliquod ecclesiasticum vacet; ne minima quidem spe lactatur fore ut ad idem evehatur. Ita nemo Protestantium vacante sede apostolica sperat se Papam electum iri: nemo Principum Christianorum sperat se ad Imperatoris Turcarum dignitatem evectum iri. Rationem spei deficientis reddunt omnes, quod tale quid fieri non posse nemo non intelligat. Si quis Geometra quadraturam circuli arithmeticam in terminis finitis impossibilem judicat; nunquam animo spem ejus inveniendi concipiet, quin potius spem omnem prorsus abjiciet, quamprimum impossibilitatis convictus sibi videbitur.

Notan-

Notandum hic est, impossibilitatem utramque tam absolutam, quam hypotheticam, conditione tanquam certa praesupposita, spei concipiendae resistere. Atque ideo proposuimus exempla casus utriusque.

§. 799.

Si bonum nobis repraesentamus tanquam obtentu possibile, spes oritur. Si enim bonum nobis repraesentamus tanquam obtentu possibile, jam nos vel statum nostrum actu perfectiorem reddi posse, vel redditum iri persuasi sumus, quod tantummodo ex nuda repraesentatione boni in se non repugnare certum nobis videbatur (§. 554). Quamobrem id maxime bonum censeri debet, quod bonum istud obtentu nobis possibile opinemur (§. *cit.*). Quoniam igitur ex eo, quod obtentu possibile existimetur, voluptatem tanto majorem concipimus, quanto major est certitudo boni obtinendi (§. 612. 517); ubi nobis bonum tanquam obtentu possibile repraesentamus, spes oritur (§. 796). *Quando spes oriatur.*

A posteriori per se manifestum est, spem animo concipi, quamprimum nobis bonum repraesentamus tanquam obtentu possibile. Quodsi enim animum ad nos, vel alios advertamus, quando bonum aliquod, quod nostrum non est, nobis repraesentamus; sequentes animae status a se invicem distingvimus. Aut enim id, quod bonum judicamus, tanquam in se bonum consideramus, aut tanquam nobis bonum. In casu priori si attentionem nostram in eo non defigimus, vix ac ne vix quidem commovemur, voluptate nascente in herba, quod dicitur, suppressa, aut, si mavis, statim iterum evanescente: si vero attentionem nostram in eo defigimus, voluptatem percipientes per spatium magis perceptibile eodem delectamur, quatenus scilicet per id, quod nobis placet, (§. 541), ad attentionem nostram in eodem conservandam impellimur, sicque voluptas conservatur saepiusque augetur. In casu posteriori aut bonum, quod cognoscimus, tanquam obtentu possibile nobis repraesentamus, aut tanquam obtentu impossibile. Si tanquam

obtentu imposſibile repræſentetur, nulla ſpes oritur, quemadmodum jam ante vidimus (§. 798): caſus adeo ſpei eſt, ſi bonum, quod cognoſcimus, ac nobis bonum exiſtimamus, tanquam obtentu poſſibile nobis repræſentamus. Caſus hi palam diſtingvuntur in exemplo ſingulari. Ponamus vacare munus aliquod, quod cum dignitate ac emolumentis conjunctum eſt. Quodſi jam porro nos iis dotibus inſtructos esſe deprehendimus, quibus opus eſt ad idem obeundum, nullum eſt dubium, quin idem appetamus (§. 589). Enimvero ſi nos iisdem deſtitutos deprehendimus, veluti ſi munus ſit eccleſiaſticum, nos vero ſtudiis theologicis non ſimus imbuti; placet quidem munus ob dignitatem ac reditus, quatenus eorum compotes fieri vellemus; ſed ulterius non progreditur appetitus. In votis itaque ſubſiſtimus, quæ his, vel ſimilibus verbis ſignificamus: utinam nobis eſſet munus, cui tanta dignitas, cui tot reditus jungantur! Quodſi vero nos iisdem dotibus inſtructos deprehendimus, qui ad munus iſtiusmodi obeundum requiruntur, ſed media idem obtinendi nulla videmus; ipſum quidem appetimus, ſed non ſperamus: immo inquietus redditur animus, quod voti noſtri compotes fieri non poſſimus. Enimvero ubi nos iis dotibus inſtructos deprehendimus, quæ ad munus iſtud cum laude obeundum neceſſariæ ſunt, ac media idem obtinendi nobis reperiſſe videmur, quorum excutio videtur facilis, aut ſaltem in poteſtate noſtra poſita; tum demum ſpem concipimus, minime labefactandam, quamdiu media certa eorumque executio poſſibilis nobis videntur.

Eo modo, quo caſus diverſos in confirmanda propoſitione a poſteriori diſtinximus, uti quoque poteramus in veritate ejus a priori evincenda, cum principia ſufficientia ad inferendas in ſingulis concluſiones, quas experientia magiſtra iisdem attribuimus, in ſuperioribus proſtent.

§. 800.

§. 800.

Spes est affectus, qui oritur, si quod bonum nobis repræsentamus tanquam obtentu possibile. *Spei definitio realis.*

Patet definitionis hujus realis veritas per propositionem præcedentem. Unde ad eam illustrandam facit exemplum, quod ibidem in medium adduximus.

§. 801.

Quoniam spes ideo oritur, quod bonum nobis repræsentamus tanquam obtentu possibile (§. 800), fieri autem potest, ut id vel facilius, vel difficilius obtentu judicemus, cum alia facilius, alia difficilius obtineri experientia doceat; *Spes tanto major esse debet, quanto facilius judicamus bonum a nobis obtineri posse.* *Gradus spei.*

Gradus non pendent ex magnitudine boni, quæ desiderium augere potest, quemadmodum paulo post ostendemus; sed ex facilitate obtinendi ejus, quod nostrum esse mallemus. Quamobrem haud difficulter distingves ea in casu dato, quæ ad spem spectant, ab iis quo ad eandem minime faciunt, ubi alii affectus eidem socios sese præbent. Ceterum ipsi spei gradus manifestant, spem derivandam esse ex repræsentatione possibilitatis obtinendi boni, quod nobis esse mallemus.

§. 802.

Quoniam fiducia nonnisi gradus spei est superior (§. 796), gradus vero ex facilitate bonum obtinendi resultant (§. 801); *Fiducia* erit affectus, qui oritur, si bonum aliquod nobis repræsentamus tanquam obtentu admodum facile, consequenter *tanto major erit, quanto major nobis videtur ista facilitas.* *Fiducia definitio realis.*

Istiusmodi fiducia erat in Martyribus, qui beatitudinem æternam tanquam bonum certo sibi obtinendum repræsentabant, ut nulla prorsus ipsis appareret difficultas, quæ impedimentum objicere spemque ipsorum labefactare posset. Jungebatur equidem isti gaudium aliud, idque non simplex, quatenus bonum futurum spectabatur tanquam præsens, quatenus idem prægustabatur, quatenus magnitudo ejus expendebatur, & quatenus ipsos cruciatus, quos Christi gratia perpetiebantur, in numerum bonorum referebant, atque hostium impotentiam in auferenda beatitudine æterna ac delendo

prægustu ejusdem penitius introspiciebant; sed a fiducia id omne distingvet, qui theoriam affectuum, quam hic tradimus, animo penitus comprehensam tenet.

§. 803.

Definitiones spei ac fiduciæ usui loquendi conformes.

Definitiones spei ac fiduciæ communi usui loquendi ac recepto significatui non contrariantur. Communem spei notionem explicaturus *Martinius* in Lexico: sperare idem esse, ait, ac expectare futurum bonum. Futurum bonum expectat, qui sibi persuadet, idem certo venturum. Nemo autem sibi persuadere potest, certo venturum, quod non adest, nisi quod idem sibi repræsentat tanquam obtentu possibile. Ex hoc ipso enim, quod idem obtentu possibile judicat, colligit idem eventurum, ubi nempe mediis utimur, quibus idem obtineri posse & quorum executio in potestate nostra esse intelligimus. Patet adeo ex communi loquendi usu spem oriri ex eo, quod bonum aliquod nobis repræsentemus tanquam obtentu nobis possibile. Quoniam vero hoc consentaneum est definitioni nostræ reali; communem loquendi usum cum notione nostra consentire patet, interprete *Martinio*. Spem vero in numerum affectuum referri recepto vocabuli significatui convenienter patet, quod philosophi de affectibus agentes de spe tanquam specie quadam disserant. Exemplo nobis est *Gassendus* Phys. sect. 3. lib. 10. c. 6. f. 495. Tom. 1. Oper. exemplo etiam est *Cartesius* l. c. art. 58. *Gassendus* spem vocat elationem quandam animæ ob superadditam opinionem, quod bonum adventurum sit. Unde apparet hoc judice spem esse affectum, qui ortum trahit ab opinione, quod bonum adventuum sit. Jam vero opinio ista nascitur, quando de mediis solliciti nobis bonum repræsentamus tanquam obtentu nobis possibile. Significatus adeo, quem vocabulo spei tribuit *Gassendus*, cum definitione nostra non minus nominali, quam reali conspirat. Equidem idem monet, vocabulum spei subinde quoque sumi pro expecta-

tione

tione malorum, veluti cum *Cicero* mentionem injicit ſpei malorum, & *Virgilius* canit:

Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.

Immo *Martinius* in Lexico obſervat ſpem quoque ſumi pro quavis expectatione in genere. Sed quæ inconſtantiæ loquendi tribuenda ſunt, a foro noſtro aliena exiſtimari debent. *Carteſius* definitionem ſpei realem traditurus: Sufficit cogitare, inquit, acquiſitionem boni poſſibilem eſſe, ut illius cupiditas excitetur, ſed cum præterea conſideratur, num facile, vel difficile ſit rem cupitam obtinere, id, quod nobis magnam rei conſequendæ facilitatem repræſentat, excitat ſpem. Videtur adeo ſpem vocare, quam nos fiduciam appellavimus. Enimvero dum affirmat opinionem poſſibilitatis boni obtinendi cupiditatem excitare; id tantummodo innuit bonum in ſe conſideratum, nondum ſpectatis mediis, quibus obtinetur, videri obtentu poſſibile, quando idem cupimus. Dum vero addit, id quod nobis magnam rei conſequendæ facilitatem repræſentat, ſpem excitare; ad media reſpicit, quibus bonum iſtud a nobis obtineri poteſt, conſequenter idem tanquam nobis obtentu poſſibile repræſentari debere agnoſcit, ubi ſpes oritur. Atque adeo patet, philoſophum non diverſam tradere a noſtra definitionem realem, ſi rem ipſam ſpectes, etſi in verbis appareat disſenſus. Idem vero agnoſcit gradum ſpei ſuperiorem conſtituere fiduciam. Etenim cum ſpes ſumma eſt, inquit, mutat naturam & vocatur fiducia. Sed quomodo naturam mutet, ex definitione noſtra nominali liquet (§. 796); cur mutet, ex reali intelligitur (§. 802). *Gaſſendus* affectum, quem nos cum *Carteſio* fiduciam appellamus, *Fidentiam* vocat, vel etiam *ſecuritatem*, *certamque fidem*, & eam nihil aliud eſſe affirmat f. 496. quam ſpem veluti conſummatam, hoc eſt, ratam ac indubiam ob argumenta, quæ boni adventum non impedibilem demonſtrent. Enimvero ſi certi ſumus, vel ſaltem nobis eſſe videmur, boni adventum impediri mi-

nime posse, nullam difficultatem ejus obtinendi adesse opinamur, adeoque idem tanquam obtentu facile nobis repræsentamus. Unde patet definitionem nostram fiduciæ realem cum significatu convenire, quem tanquam receptum defendit *Gassendus*.

Probe autem notandum est spei quoque & fiduciæ nomen tribui dispositioni agendi, quæ affectus istos comitatur. Ac præterea notandum est in spe probabile nobis fieri, quod bonum obtenturi simus, seu quod idem adventurum sit; in fiducia vero certum existimari, quod idem sit adventurum: id quod a nobis haud difficulter demonstratur. Addimus igitur propositionem sequentem.

§. 804.

Cognitio futuritionis in spe ac fiducia qua sit.

Si nobis fiducia est, prorsus certum nobis videtur bonum adventurum esse: si vero animus spe lactatur, idem tantummodo probabile videtur. Spes pariter ac fiducia oriuntur ex eo, quod nos bonum aliquod obtenturi simus, vel, quod perinde est, quod idem adventurum sit (*§.* 800. 801), estque spes tanto major, quanto facilius videtur bonum istud a nobis obtineri posse (*§.* 801), & fiduciæ tum locus est, quando admodum facile nobis videtur nos bonum istud obtenturos (*§.* 802). Enimvero ideo bonum judicamus obtentu nobis possibile, quod media ad idem obtinendum sufficere videantur. Quamobrem porro obtentu facile judicamus, quod appetimus, bonum futurum, si nulla impedimentta oblatum iri existimemus, quæ media inefficacia efficiunt. Quodsi certo persuasi simus, impedimenta nulla objici posse, vel saltem nulla occurrere posse, quibus tollendis non simus pares; nulla circa bonum obtinendum restare videtur difficultas, adeoque certum nobis videtur bonum adventurum (§. 564. *Log.*). Quare cum in hoc casu fiduciæ locus sit *per demonstr.* si nobis fiducia est, prorsus certum nobis videtur bonum adventurum esse.

Enimvero si nondum ea animum tenet opinio fieri non posse, ut impedimenta insuperabilia nobis objiciantur, quin potius suspicamur talia objici posse; nondum nobis persuadere vale-

valemus bonum, quod obtentu posſibile videtur, certo adventurum eſſe. Quamobrem ejus futuritio nobis tantummodo probabilis eſt (§. 578. *Log.*). Enimvero in hoc caſu ſpes oritur *per demonſtr.* Quando igitur animus ſpe lactatur, probabile nobis tantummodo videtur bonum adventurum esſe.

Confirmatur propoſitio a poſteriori, quod iis, quos fiducia tenet, bonum, quod appetunt, tam certo venturum eſſe affirment, ut jam præſens exiſtimari posſit, ac ideo gaudio efferatur animus; qui vero tantummodo ſperant futurum, adhuc verentur ne impedimenta quædam intervertant propoſitum, atque adeo in votis habent, ut bono, quod ſperant, ſtatim potiantur. Diverſos animi ſtatus in fiducia ac ſpe obvium eſt diſtingvere, ac inprimis fiduciam a ſpe diſtingvere licet non modo ex ſermone bonum futurum expectantis, verum etiam ex dubiis, quæ movere conaris: ille enim fidentiam ſpirat, ubi eidem locus eſt; his facilius cedit, qui nonniſi ſpem, quam qui fiduciam animo concepit.

Quoniam multis certa videntur, quæ alii incerta exiſtimant; multis quoque probabilia habentur, quæ aliis minus probabilia exiſtimantur; in propoſitione præſente applicanda, vel a poſteriori confirmanda multa cautione opus eſt: id quod & in aliis caſibus obſervandum, ubi diverſitatis ſubjectorum habenda ratio eſt.

§. 805.

Cupiditas eſt prægustus voluptatis, vel gaudii ex bono abſente, quod nobis præſens eſſe mallemus. *Cupiditatis definitio.*

E. gr. Videt quis imaginem, quæ ipſi admodum placet, ſibique repræſentat voluptatem, quam ſæpius ex hac imagine percipere poſſet, ſi quidem ſua eſſet, atque adeo voluptatis prægustum habet. Affectus ille, quo ferimur in eam imaginem, cupiditatis nomine venit: quam pro diverſo voluptatis vel gaudii gradu diverſam eſſe debere nemo non agnoſcit & experientia fida talium magiſtra docet.

§. 806.

Si quod nobis placet nondum habeamus, habere tamen velimus *Cupiditas quando oriatur.*

mus; idem cupimus. Si quod enim nobis placet, ex eo voluptatem percipimus (§. 542), vel prorsus gaudio afficimur (§. 614). Quamobrem cum idem habere velimus, hinc colligimus, quanam voluptate, quonam gaudio simus fruituri, si bonum istud nostrum foret, seu si rem istam, quam bonam nobis judicamus (§. 612), obtineremus, adeoque prægustum ejus habemus, idemque appetimus (§. 589). Quoniam itaque prægustus voluptatis, vel gaudii ex bono absente, quod nostrum esse mallemus, cupiditas est (§. 805); si quod nobis placet, quod nondum habemus, idem appetimus.

A posteriori propositionis veritas exemplis obviis confirmatur. Etenim si quis videt imaginem, quæ ipsi placet, nec eandem obtentu sibi impossibilem judicat, atque adeo habere mallet; eam habere cupit. Simplex nimirum appetitus præcedit cupiditatem, qui affectus est, nec hic nascitur, nisi iste præcesserit. Atque hoc probe notandum est, ubi ad experimenta descenderis, ne experientia iis refragari videatur, quæ confirmat.

Quod etiam nobis placere possint, quæ non habemus, nec tamen ea propterea cupiamus; unusquisque in se experiri potest, si in nundinis transeat per tabernas rebus pretiosis instructas, quarum nullum sibi esse usum intelligit, & quibus sibi comparandis sumtus deficere probe novit. Placent enim res pretiosæ earumque adspectu sæpe adeo delectamur, ut ab iis contemplandis abduci nequeamus: quoniam tamen ob rationes prædictas easdem minime appetimus, nec eas habendi cupiditas animum invadit. Quodsi attentione ad rationes prædictas seposita nascatur appetitus, is tamen statim supprimitur attentione ad easdem conversa, sicque nascens perit cupiditas.

§. 807.

Mater cupiditatis. Quoniam amamus, quod nobis placet (§. 648), ante autem placet, quam id cupiamus (§. 805); *cupiditas ex amore nascitur*, seu *amor cupiditatem præcedit, cupiditas amorem sequitur.*

Inde

Inde est, quod gradum cupiditatis gradui amoris respondentem probet experientia. Ponamus tibi placere imaginem insigniter; eandem amabis. Quodsi impense eum ames, vehemens quoque orietur cupiditas, utut ab amore ad cupiditatem non fiat progressus per saltum, sed mediante prægustu voluptatis in posterum percipiendæ, siquidem imago nostra esset, & pravio simplici appetitu.

§. 808.

Si quid cupimus, id nobis repræsentamus tanquam nobis bonum. Si quid enim cupimus, voluptatem ex eo percipiendam nobis repræsentamus, si idem nostrum, vel nobis præsens esset (§. 805), consequenter idem nobis repræsentamus tanquam bonum tanto majus respectu nostri, quanto majorem nos inde percepturos esse voluptatem ex prægustu colligimus, vel certiores reddimur (§. 612). Atque adeo patet, nos nobis repræsentare tanquam bonum quoad nos, si idem cupimus. *Quanam cupiamus.*

Si quis a posteriori certior reddi vult veritatis propositionis præsentis, attentionem omnem in se convertere debet, quamprimum aliquid cupit. Tum enim satis superque intelliget, quomodo sibi rem, quam cupit, tanquam bonam repræsentet quoad se. Quodsi in aliis experimentum capere volueris, ex iisdem sciscitari debes, quænam sit cupiditatis tantæ ratio. Enarrabit enim ea, ob quæ rem, quam cupit, sibi bonam existimat, veluti ubi imaginem pulchram cupit, voluptatem indigitabit, qua perfunderetur animus, quoties eandem contemplari daretur, vel ad voluptatem si non expresse, tacite tamen provocabit, ubi alii eandem in conclavi ipsius intuentes laudaverint & quanti eandem æstiment significaverint. Bonum enim non eadem omnes metiuntur mensura.

Probe tenendum est, quod hic inculcamus, bonum non eadem mensura metiri omnes, cum non modo in cupiditate, verum etiam in omni affectu alio confundamur, si nostra mensura æstimamus, quod bonum est, ubi experimentum in aliis capiendum.

§. 809.

Quandonam quid cupiamus.

Si quid absens nobis repræsentamus tanquam nobis valde bonum: id cupimus. Etenim si quid absens, seu quod nondum habemus nobis repræsentamus bonum quoad nos; idem appetimus (§. 589). Quamobrem cum appetitus habeat gradus (§. 599), idemque fiat pro ratione boni in re percepti (§. 579); si quid nobis valde bonum videtur, appetitus vehementior est, adeoque affectus oritur (§. 603). Quoniam vero bonum quod nobis repræsentamus absens est, *per hypoth.* affectus tendit in bonum absens, quod nostrum esse mallemus, & quatenus idem nobis tanquam bonum repræsentamus, voluptatem ex eo percipiendam prægustamus (§. 612). Bonum igitur istud absens cupimus (§. 805).

Patet idem a posteriori eodem modo, quo veritas propositionis præcedentis innotescit, cum utrique eadem notio respondeat, ut adeo plura eam in rem addi non sit opus.

Si bonum exiguum videtur, nec magna est cupiditas, ita ut tam exigua evadere possit, ut vix in numerum affectuum referatur. Quamobrem addidimus in hypothesi absens repræsentari debere tanquam valde bonum; id quod per se intelligitur, ubi supponimus affectum oriri debere.

§. 810.

Definitio cupiditatis realis.

Cupiditas est affectus, qui oritur ex repræsentatione boni absentis.

Nimirum si supponimus affectum oriri, tacite supponimus absens bonum existimari quoad nos, idque valde bonum, ut adeo realitas hujus definitionis in articulo præcedente fuerit evicta.

§. 811.

Definitiones cupiditatis num sint recepto significatui conformes.

Definitio tam nominalis, quam realis cupiditatis recepto significatui conformis. Significatum receptum explicaturus *Gassendus* Phys. sect. 3. membr. 2. lib. 10. c. 5. f. 491. Tom. 1. Oper. eam affectum esse dicit, quo anima in rem visam bonam absentemque sic tendit, ut illi habendæ fruendæque veluti inhiet. Monet ibidem rem videri bonam, quatenus considera-

tur

tur tanquam voluptatis cujusdam creatrix. Immo diserte monet, proprium esse huic affectui, quod feratur duntaxat in bonum futurum absensve, atque adeo bono facto præsente evanescat. Apparet itaque juxta *Gassendum* oriri cupiditatem ex repræsentatione boni absentis: id quod cum definitione nostra reali convenit (§. 810). Quoniam vero res absens repræsentatur tanquam bona, quatenus ea consideratur tanquam voluptatis creatrix, atque adeo jam actu quædam inde voluptas percipitur; ideo non invito *Gassendo* dici potest cupiditatem esse prægustum quendam voluptatis ex bono absente percipiendæ, quod nostrum esse mallemus: id quod cum definitione nostra nominali prorsus concidit. *Cartesius* loco sæpius citato art. 58. p. m. 28. notat, cupiditatem semper bonum futurum respicere, sive appetamus acquisitionem boni, quod adhuc abest, aut evitationem mali, quod judicatur evenire posse, sive exoptemus conservationem cujusdam boni, aut absentiam cujusdam mali. Unde conficitur hunc affectum juxta *Cartesium* oriri ex repræsentatione boni absentis, quemadmodum fert definitio nostra realis (§ 810). Si dubium moveant, quod art. 58. ajat: sufficit, ut excitetur alicujus boni cupiditas, cogitandum esse, quod acquisitio possibilis sit, quod cum nostra spei definitione coincidere videtur; repetenda ea sunt, quæ ad idem removendum in superioribus (§. 803) in medium adduximus. Nemo non experitur, nos subinde cupere etiam ea, quæ a nobis acquiri non posse nobis persuasissimum est: quo in casu dicere solemus, vellem hoc, vel istud habere; vel utinam conditio mea pateretur, ut hoc, vel istud acquirere possem! Cognita impossibilitate obtinendi ejus, quod cupimus, ex cupiditate nascuntur affectus alii, quos ab illa distingvi acute necesse est, ne observaturus quæ diximus confundaris.

§. 812.

Si bonum, quo fruimur, nobis repræsentamus ut conser- *Objecta cupiditatis.*

 vandum,

vandum, vel malum, quod abest, ut evitandum; vel, quod adest, ut auferendum; conservationem boni, evitationem & ablationem mali cupimus. Nemo enim nescit, bonum judicari ut præsens, quo fruimur, bonum conservetur; malum quod abest evitetur, vel quod adest auferatur (§. 554. 565). Quamobrem si nobis repræsentamus boni præsentis conservationem, mali absentis evitationem, vel mali præsentis ablationem; bonum aliquod absens nobis repræsentamus, quod nostrum esse mallemus. Quoniam itaque repræsentatio boni absentis cupiditatem excitat (§. 810); cupiditas quoque excitari debet repræsentatione boni conservandi, mali absentis evitandi, vel præsentis auferendi.

A posteriori unusquisque cupiditatem in se observare potest, quando bonum aliquod conservari, malum evitari, vel auferri exoptat, ut adeo simplici tantummodo attentione sit opus.

In genere tenendum est omnes affectuum definitiones esse applicabiles in eo casu, in quo quid in numerum bonorum, vel malorum opinione nostra referimus, qualecunque tandem fuerit. Judicatur autem bonum, quod voluptatem creat; malum, quod tædium procreat in affectuum genesi, ubi nonnisi confusa boni malique repræsentatio est (§. 605).

§. 813.

Fuga definitio. *Fuga mali*, vel etiam *Fuga* simpliciter est prægustus tædii, vel tristitiæ ex malo absente percipiendæ, si nobis præsens fieret.

E. gr. Si cui sapor alicujus cibi molestus est, dum is eidem offertur; saporis illius memor tædium præsentit, quod inde percepturus esset, si eodem vesceretur: eundem adeo fugit. Nempe affectus, quo tunc corripitur animus, dum nos nullo modo adduci patimur, ut eodem vescamur, fuga dicitur. Quodsi nullus affectus oriatur, sed simplex tantummodo aversatio; Fugæ in eo sensu, qui hic attenditur, locus non est.

§. 814.

Quænam fugiamus. *Si quid nobis displicet, idemque aversamur; idem fugimus.*

mus. Si quid enim nobis displicet, ex eo tædium percipimus (§. 541), consequenter quia idem aversamur *per hypoth.* inde colligimus, quanto nobis tædio futurum sit, si idem nobis præsens esset, adeoque tædii inde percipiendi prægustum habemus. Quoniam itaque prægustus hic affectus ille est, quem Fugæ nomine compellamus (§. 813); si quod nobis displicet aversamur, idem fugimus.

Patet idem a posteriori per illud ipsum exemplum, quo ad illustrandam definitionem fugæ modo usi sumus. Etenim si sapor cibi nobis molestus est, eum aversamur. Quodsi ingens fuerit tædium, quod inde percipimus, idemque nobis repræsentemus; affectus quidam oritur, quo impulsi cibum istum procul a nobis remotum volumus. Atque adeo palam est, nos eundem fugere. Fugam hanc mali prodimus his verbis: apage! Nihil nobis cum re ista negotii esse volumus.

Opponitur hic affectus cupiditati, atque differt a cupiditate mali evitandi, cum tum attentio dirigatur in evitationem mali tanquam rem bonam, in fuga vero malum ipsum quoad nos consideretur. Qui ad obviam experientiam attendit; is differentiam inter cupiditatem mali evitandi & fugam mali absque difficultate distingvet.

§. 815.

Quoniam id fugimus, quod displicet & aversamur (§. 814); quod vero displicet, id odimus (§. 677); *Fuga ex odio nascitur mediante simplici aversatione.* *Mater fugæ.*

Scilicet aversatio simplex locum habere potest absque omni affectu, odium locum habere potest absque fuga; sed si ad aversationem simplicem rei absentis accedit odium, fuga oritur. Nimirum fuga id singulare habet, quod nos a malo protinus longo quasi intervallo removere nitamur ut tam cito ab eo procul distemus, quam nobis quidem possibile: unde fugæ ab aversatione simplici differentiam ad ideam imaginariam reducturi affectui huic fugæ nomen imposuere, cum fugiens ab objecto aliquo se celeri cursu removere nitatur.

§. 816.

Quanam fugiamus. *Si quid fugimus, id nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos.* Si quid enim fugimus, tædia nobis repræsentamus ex malo absente percipienda, ubi nobis præsens fieret (§. 813). Quoniam vero id tanto magis malum nobis videtur, quanto majus tædium est quod inde percipitur (§. 613); absens malum tanquam malum quoad nos nobis repræsentare debemus, dum id fugimus.

Idem a posteriori obvia experientia confirmatur. Medicinam qui fugit, eam malam judicat quoad se, quando nimirum eadem uti jubetur: alias eam simpliciter aversatur, vel odio prosequitur. Cibum palato minus gratum fugit, qui eodem vesci jubetur, atque adeo eundem malum judicat quoad se. Alias itidem eundem simpliciter aversatur, vel odit, pro circumstantiarum diversitate.

§. 817.

Quandonam quid fugiamus. *Si quid absens nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos, idem fugimus.* Etenim si quod absens nobis repræsentamus tanquam malum, tædia nobis repræsentamus inde percipienda, si ea res nobis præsens foret, eaque tanto majora, quanto majus malum nobis videtur (§. 513). Prægustum adeo habemus tædii ex re absente percipiendi, si ea nobis præsens foret, in casu nascentis affectus, quem hic supponimus, consequenter rem istam absentem fugimus (§. 813).

A posteriori confirmatur propositio iisdem prorsus exemplis, quæ ad confirmandam præcedentem faciunt.

§. 818.

Definitio realis fugæ. *Fuga* est affectus, qui oritur ex repræsentatione mali absentis quoad nos.

Patet realitas definitionis hujus per propositionem præcedentem (§. 817). Id vero per se liquet, malum, quod fugimus, tanquam eventu possibile repræsentari debere.

§. 819.

§. 819.

Definitio fugæ realis & nominalis recepto significatui conformis. Fugam in numerum affectuum refert *Gasſendus* loc. cit. non invita experientia obvia. Fugam cupiditati opponit, adeoque oppoſitum ſignificatum habere debet vocabulum fugæ, qui cupiditati tribuitur. Cupiditatem ſumimus in eodem prorſus ſignificatu, quem eidem vindicat *Gasſendus* (§. 811). Significatus vero, quem vocabulo fugæ tribuimus, oppoſitus eſt ei, quem vindicavimus cupiditati. Quamobrem is quoque idem eſſe debet cum eo, quem experientiæ communi conſentaneum probat *Gasſendus*. Idem clarius patet, ſi quæ philoſophus de ſignificatn vocabuli fugæ disſerit, cum iis conferas, quæ nos de fuga tradidimus. Fugam in eo cum odio convenire, quod uterque affectus ſit abductio a re mala moleſtiæve creatrice, quatenus nimirum tanquam affectus moleſti in averſatione fortiori conſiſtunt (§. 609); eo autem differre, quod odium ſit prævium, fuga vero concomitans: id quod coincidit cum eo, quod ex definitione noſtra nominali deduximus (§. 815). Definit autem *Gasſendus* fugam per affectum, quo anima rem viſam malam abſentemque ſic refugit, ut averſam ſe illi declinandæ contineat. Unde liquet ipſum ad geneſin hujus affectus requirere ut anima ſibi repræſentet malum quoddam abſens, quod nobis præſens fieri nolumus: id quod cum noſtra definitione mali fugæ concidit (§. 518).

Definitio fugæ num ſignificatui recepto conformis.

Carteſius fugæ nullam facit mentionem, propterea quod cupiditatem mali evitandi ab illa differre non animadvertit, quam tamen ipſo ſenſu in caſibus obviis clarisſime diſtingvimus. In unum ſcilicet caſum intentus alterius oblitus eſt, cum nulla tunc adeſſet ratio, cur caſus alter ipſi præſens ſiſteretur: id quod facillime accidere ſolet.

§. 820.

Metus eſt tædium ex malo adventuro perceptum, ſeu ex opinione mali adventuri. Quodſi ea prædominetur, ut in triſtitiam abeat (§. 619); dicetur triſtitia ex malo adventante, ſeu opinione mali adventantis, præſertim intolerabilis viſi, per-

Metus ac deſperationis definitio.

cepta

cepta *Desperatio.* Tædium ex malo appropinquante, vel ex opinione mali appropinquantis perceptum vocatur in specie *Timor*, ut adeo *timor metus quædam species sit.*

E. gr. Si quis noctu evigilans procellæ impetum audit sibique repræsentat incendii periculum in hoc aëris statu, ac ejus excitandi possibilitatem in vicinis ædibus; tædium, quo afficitur, animus metus nomine venit. Quodsi vero incendium jam fuerit ortum ac periculum inde imminet ædibus nostris, timori locus est. Si quis in casu posteriori periculum sibi repræsentat tanquam inevitabile ac jacturam omnium bonorum tanquam causam pauperiei intolerabilis sibi visæ, aut jacturam Bibliothecæ tanquam damnum irreparabile; desperationi locus est. Patet adeo affectus, qui metus, timoris ac desperationis nomine veniunt, esse quidem agnatos; sed tamen clarissime differre, ita ut differentiam ipso sensu distingvamus tum in nobis, tum in aliis, quando vel nos, vel alii iisdem agitantur.

§. 821.

Quænam & quando metuamus. *Qui metuit, is malum sibi repræsentat tanquam eventu possibile, & contra.* Qui enim metuit, is malum sibi repræsentat tanquam adventurum ac ex opinione mali adventuri tædium percipit (§. 820). Tædium igitur percipit non ex malo in se considerato, sed ex eo, quod adventurum sit, consequenter qui malum metuit, is persuasus esse debet fieri posse ut malum eveniat, eventusque possibilitatem sibi repræsentat.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nos novellas publicas legentes intelligere, in vicino quodam regno apparatum bellicum instrui ac inde porro colligere, fieri posse ut ferale bellum in nostras oras serpat; metus animum invadit, atque adeo patet metuentem sibi repræsentare malum tanquam eventu possibile. Neque enim adhuc pro certo habet, idem eventurum. Jam ex adverso qui sibi repræsentat malum, tanquam eventu possibile, is sibi persuadet adesse rationes sufficientes, cur credat idem adventurum. Quoniam vero malum judicare debet, quod illud adventurum sit (§. 565); ex

eo,

eo, quod adventurum existimet, tædium tanto majus ab eo percipi debere, quo magis hoc ipsi malum videtur (§. 613). Jam vero qui tædium percipit ex eo, quod malum adventurum sit, metum animo concipit (§. 320). Quamobrem patet eum, qui malum sibi repræsentat tanquam eventu possibile, metuere sibi ab hoc malo.

A posteriori unusquisque ex seipso intelligit, nunquam sibi esse metum, nisi ubi sibi persuadet, malum aliquod eventu possibile esse, & quamprimum ita opinatur, metum subito oriri.

§. 822.

Metus est affectus, qui oritur, si quod malum nobis tanquam eventu possibile repræsentamus. *Metus definitio realis.*

Sola nimirum mali absentis repræsentatio fugam excitat; sed ubi tanquam eventu possibile consideratur, metus eidem superaccedit. Unde plerumque accidit, ut duo hic affectus oriantur simul: id quod probe notandum, ubi experimentum eorum capere volueris, quæ de utroque affectu docentur.

§. 823.

Quoniam timor a metu in eo differt, quod in illo affectu malum consideretur ut appropinquans, in hoc ut adventurum (§. 820); *Timor* est affectus, qui oritur, si malum aliquod nobis tanquam appropinquans repræsentamus (§. 823). *Definitio realis Timoris.*

Definitio adeo realis jam continetur in nominali, quam dedimus, ut adeo nominalis cum reali coincidat. Etenim fieri potest, ut etiam realis tamdiu pro nominali habeatur, quando ex ea possibilitas rei definitæ nondum intelligitur. Ceterum a posteriori veritas definitionis hujus realis confirmatur ex eo, quod observemus, nos timore perculsos transire in tenebris per cœmeterium, si quidem nobis persuasum est illo tempore spectra ibidem hominibus damna inferre, atque adeo imaginatio spectra nobis veluti ad nos accedentia & corpus nostrum jamjam ferientia repræsentat. Studio ad hoc exemplum provoco, quod qualis sit timor & quomodo a metu differat, omnium clarissime patefaciat.

§. 824.

Quando desperemus & quanta sit desperatio.

Qui desperat, is malum sibi repræsentat tanquam inevitabile & contra: atque tanto major desperatio, si simul ut intolerabile repræsentatur. Qui enim desperat, is tristitia afficitur ex malo adventante (§. 820), adeoque non tantum quatenus malum est, sed quatenus adventat, seu ex eo, quod malum certo sit exstiturum. Quamobrem persuasus sit necesse est idem a se evitari non posse, atque ideo patet eum, qui desperat, malum sibi repræsentare tanquam inevitabile. Nimirum quamdiu quis existimat malum adhuc evitari posse, nondum pro certo habet idem exstiturum.

Similiter qui malum sibi repræsentat tanquam inevitabile, hoc ipso sibi persuadet fore ut idem eveniat, per ea quæ modo diximus. Cumque hic sermo sit de malo, quod haud procul abest; idem tanquam jam adventans considerare debet. Quoniam igitur malum judicare debet mali inevitabilis adventum (§. 565), ex eo tanto majus tædium, immo tristitiam prorsus (§. 619), percipere, debet, quanto majus malum nobis videtur iste adventus (§. 613), consequenter desperare debet (§. 820).

Enimvero, quia adventus mali intolerabilis tanto majus malum videtur, quanto intolerabilius idem existimatur (§. 565); ex eodem quoque tanto majus tædium, immo tanto major tristitia (§. 619), percipi debet, quanto intolerabilius malum videtur (§. 613). Desperatio igitur in hoc casu major esse debet.

Veritas propositionis præsentis confirmatur a posteriori, si cogitemus hominem ob homicidium ad supplicium ultimum damnatum sibi ignominiam perpetiendam repræsentare tanquam malum intolerabile idemque simul inevitabile. Tum enim affectum desperationis, quo urgetur, nemo in dubium vocare poterit.

Tria

Tria in dato exemplo probe attendenda veniunt, nimirum 1. quod ad supplicium ultimum damnatus mortem ac ignominiam cum eadem conjunctam sibi repræsentet tanquam malum; 2. quod malum istud consideret tanquam certo adventurum, 3. quod idem opinetur sibi fore intolerabile. Unde facile probari poterat cum affectu desperationis concurrere alios, veluti horrorem, quem incutit supplicii gravioris repræsentatio; pudor, quem excitat cogitatio de judiciis hominum, per quos ad locum judicii ducendus; tristitia simplex, quatenus malum existimatur, quod supplicium publice perpetiendum evitari non possit. Immo in casu speciali alii affectus superaccedere hisque se jungere possunt, veluti pœnitentia, qua quod homicidium commissum fuerit urgemur, & indignatio, quod non potius injuriam ab altero nobis factam perpessi fuerimus: sed de concursu affectuum non opus est, ut multa dicamus. Etenim si constet quænam sint singularum causæ, in dato casu speciali facile ostenditur, quinam concurrere debeant. Excitanda autem ad hunc concursum nobis fuit attentio, ne in experimentis capiendis confundamur, ubi plures concurrunt.

§. 825.

Desperatio est affectus, qui oritur, si nobis malum repræsentemus tanquam inevitabile, inprimis ubi simul idem nobis repræsentamus tanquam intolerabile. *Desperationis definitio realis.*

Non illustrius habemus exemplum, quam quod ad confirmandam propositionem præcedentem, in qua fundamentum hujus definitionis continetur, seu ejus realitas evicta fuit, usi sumus.

§. 826.

Definitiones metus, timoris & desperationis sunt recepto significatui conformes. Metus, ait *Martinius* in Lexico, est motus cordis, ut cum violenter constringitur & futurum malum fugit. Prius ad corpus, posterius ad animam refertur. Quare cum nos affectus hic tantummodo consideremus, quatenus ad animam spectant; dicendum erit juxta *Martinium* metum esse affectum, qui oritur ex opinione mali futuri, quod a nobis abesse vellemus: quod a definitione nostra reali minime abhorret (§. 819). Clarius *Aristoteles* metum definit per dolorem ac perturbationem ex opinione impendentis mali, quod *Definitiones metus, timoris & desperationis num sint recepto significatui conformes.*

vel perniciem, vel molestiam afferre possit: id quod cum definitione nostra nominali prorsus consentit (§. 820). Et *Gassendus* loco supra citato observat, metum universe ea etiam comprehendere, quæ minores molestias levioraque incommoda paritura sunt, ac ea rursus, quæ tametsi pro foribus non sint, aliquando tamen adfutura creduntur. Etsi enim *Aristoteles* restrictius metum definivisse videatur, non tamen eidem contrariantur, quæ *Gassendus* addit. Etenim jam supra monuimus, ubi notiones, ab exemplis abstrahuntur, aut ad ideas referuntur, ut earum appareat veritas, facillime contingere, ut in verba incidamus quæ non satis determinate exprimunt, quod significare debent, propria attentione ad exempla alia nobis obvia facile amplianda, vel restringenda, prout casus tulerit. Quamobrem non inconsultum est, ut, qui in veritate accurate determinanda proficere voluerit, quæ plures de eadem re dicunt in unum congerat: cum enim non omnibus eædem fuerint ideæ exemplares, ad quas verba sua retulerunt, ex collatione determinationes quomodo rite constituendæ sint innotescit (§. 682. *Log.*). Timorem a metu ita distinguit *Cicero*, optime gnarus significatus vocabulorum Latinorum, ut ille sit hujus speciei, scilicet metus appropinquantis mali: quem nos in definitione nominali (§. 820) secuti sumus. *Martinius* in Lexico timere idem esse ait ac futurum malum, quod vel erit, vel esse potest, expectare. Nisi verba, *vel esse potest*, scrupulum moverent, dici poterat, eum consentire cum *Cicerone*. Neque enim futurum expectamus, nisi quatenus id tanquam appropinquans, vel adventans spectamus. Sed quod non satis accurate mentem suam expresserit; apparet ex iis, quæ mox de timore dicit, quod sit spem abjicere, tanquam non possit aliquid cogitari, quo juvemur, ut impendentia mala amoliamur. Impendent mala, quæ appropinquant; mala appropinquantia vero non semper ut inevitabilia repræsentantur. Patet itaque quod verbis prioribus

metus

metus & timor; posterioribus autem timor & desperatio non satis a se invicem distinguantur. *Gasfendus* loc. cit. desperationem fidentiæ, seu fiduciæ, tanquam summum gradum metus summo gradui spei opponit, atque adeo desperationi locus esse nequit, nisi quando malum consideratur tanquam certo futurum, ut spectetur veluti jam præsens, consequenter inevitabile, idemque intolerabile, quemadmodum fert definitio nostra realis (§. 816). *Cartesius* loc. cit. metum & timorem a se invicem non distinguit, ac eum certioribus limitibus coërcet, quam par videbatur, dum affirmat, quod rei potiundæ difficultatem repræsentat metum, vel timorem excitare. Enimvero cum in numero malorum sit non potiri bono, quod cupimus; nemo non intelligit, ex eo, quod metuimus, ne boni, quod cupimus, spe frustremur, prona consequentia inferri, quod mali adventus metus causa sit, consequenter idem ex opinione mali futuri nascatur, quatenus idem consideramus tanquam eventu possibile: id quod cum definitione nostra consentit. Recte igitur sensisse *Cartesium* nullus dubito. Enimvero desperationem fiduciæ opponit, quemadmodum a nobis factum est, eumque extremum metum facit, quemadmodum & nos fecimus. Quamobrem cum modo ostenderimus, illum in genesi desperationis nobiscum consentire, qui eam summum metus gradum facit; evidens est *Cartesium* desperationem in eodem significatu accipere debere, quem nos vocabulo tribuimus.

Desperare vulgo idem esse ajunt ac spem abjicere, quemadmodum habet *Martinius* in Lexico: quod cum coincidat cum definitione metus *Cartesii*, qui metum summum desperationem facit: haud obscure intelligitur, quid ad explicationem insufficientem ab etymologia petitam reponi debeat. Rarissime accidit ut explicationes vocabulorum a rationibus etymologicis derivatæ accuratis definitionibus æquipolleant.

§. 827.

Nimia tristitia ex adventu mali improviso orta dicitur *Terror*. *Terroris definitio.*

Ponamus Titium per cœmeterium transeuntem in tenebris sibi persuadere, quod spectrum ipsi occurrat, & imaginationis vi repræsentare damna, quæ a spectris inferri hominibus audivit; ex improviso hoc adspectu in terrorem conjicietur. Unde patet, quomodo terror differat a simplici tristitia: simplex enim tristitia ex opinione mali præsentis est (§. 619); ast terrori locus est, quod malum ex improviso fiat præsens.

§. 828.

Terror desinens qualis sit. *Quando* igitur *terror successive minuitur, simplex tristitia remanet.* Confirmatur hoc experientia, quemadmodum inprimis eo in casu apparet, quo non alius affectus contrarius in ejus locum statim succedit, veluti cum eventus docet terrorem fuisse inanem. Ponamus itaque Titium ambire munus ecclesiasticum, quod vacat, & admodum securum esse, quod idem sit obtenturus. Ponamus vero præter omnem spem atque opinionem accidere, ut Sempronius ad idem evehatur. Quamprimum hoc ipsi significatur, in terrorem conjicitur; eo autem languescente & animo ad se ipsum redeunte, sola tristitia afficitur. Nec posthac rursus redit terror, etsi ex jacturæ boni sperati recordatione tristitia nascatur. Causa nimirum tristitiæ remanet (§. 623); sed causa terroris redire nequit (§. 827).

Idem de ceteris quoque affectibus notandum, qui per tristitiam, vel gaudium definiuntur, ubi dubitas, num per tristitiam, vel gaudium definiri possint, ac veritatem experiri volueris.

§ 829.

Definitio terroris realis. Quamobrem quia terrori unice ideo locus est, quod adventus mali improvisus sit (§. 827 828). *Terror oritur, si malum ex improviso ingruit, ac inprimis si præter spem omnem ac opinionem accidit.* Atque in his continetur definitio terroris realis (§. 194. *Log.*).

Confirmatur autem propositio a posteriori. Ponamus enim nos media nocte secure dormientes, sed ob strepitum in platea evigilantes percipere sonitum campanæ, quo signum in-

incendii in urbe exorti datur. Cum malum nobis repræsentemus incendium propter damna inde oriunda & ex ſtrepitu colligamus ejus viciniam, nihil autem iſtiusmodi cogitantibus nobis incendium contingat; in terrorem conjicimur, quamprimum ſonitum campanæ audimus. Atque adeo patet terrorem eſſe ex eo, quod malum iſtud nobis imminet ex improviſo. Ponamus alium qui terrore non concutitur, quamdiu non novit, ubinam incendium flagret: ſurgentem vero e lectu reſcire, flammam ex ædibus contiguis ſerpentem jam in proprias ſævire; præter omnem opinionem intelligit, quod incendium ipſi ſit funeſtum. Quamobrem cum nemo non norit animum in hoc caſu terrore percuti; terror utique ex eo eſt, quod malum adſit ex improviſo.

Poteramus idem confirmare exemplis aliis compluribus. Ita in terrorem conjicitur maleficus, ſi præter ſpem, quam conceperat, durior pœna eidem dictatur, veluti crurifragium, cum ſe capite plexum iri ſibi perſuaderet. Terrori vero locus eſt etiam in rebus levioris momenti, quando meticuloſiores fuerimus, modo adſit opinio damni.

§. 830.

Definitio terroris ſignificatui vocabuli recepto congrua. Quæ ad confirmandam theoriam terroris in medium adduximus exempla, abunde loquuntur vocabulum a nobis in ſignificatu recepto accipi. Etenim niſi notio, cui ſignificandæ vocabulum deſtinamus, ea foret, quam communi ſermone eodem indigitamus; exempla quoque, in quibus terrori locum eſſe affirmant omnes ex communi loquendi uſu, ad illam confirmandam ac illuſtrandam adduci minime posſent. Terrorem metus ſpeciem facit *Cicero*, qui eum per metum concutientem definit, ſeu quem pallor, tremor, crepitus dentium conſequuntur. Quodſi jam experientiam conſulas, quandonam ob metum palleat facies, tremant artus, immo dentes in nonnullis ſubjectis crepent; illa non accidere reperies niſi eo in caſu, in quo malum quoddam nobis imminere opinamur præter omnem *Definitio terroris num ſignificatui vocabuli recepto conformis.*

expe-

expectationem, quemadmodum exempla paulo ante in medium adducta loquuntur. Atque adeo patet *Ciceronem* non alium nomini tribuere significatum, quam quem nos eidem tribuimus, etsi nos in Psychologia ad ea respiciamus, quæ animæ insunt, cum ex adverso *Cicero* ad ea attendat, quæ in corpore obvia sensui manifesta sunt.

Cicero plures alias metus species distinguit, quemadmodum videre est apud *Gassendum* loco citato f. 497; sed nostrum jam non est differentias istas explicare, quibus significandis non in quavis lingua vocabula prostant, cum alibi tradi possint, siquidem illarum aliquis sese offerat usus.

§. 831.

Fluctuationis animi definitio.

Vacillatio seu *Fluctuatio animi* est alternatio voluptatis atque tædii super bono, quod an obtentu possibile sit reperire non possumus.

Ponamus vacare munus, cui nos pares existimamus, atque idem nobis videri admodum utile. Voluptatem nos ex eodem percipere idemque appetere nemo non novit. Enimvero ponamus nos jam sollicitos esse de mediis idem obtinendi, nulla vero reperiri posse, quorum executio in potestate nostra posita sit. Nemo non denuo novit, nos tædio affici, quod voti nostri compotes fieri non posse videamur atque a spe ejusdem obtinendi arceamur. Quando igitur animum ad emolumenta, quæ tibi a munere isto spondes, denuo advertis visurus, num omnem spem abjicere debeas; voluptate iterum perfunditur animus. Quamobrem ejus obtinendi cupidus si de mediis rursus cogitas, ac in iis reperiendis te denuo infelicem experiaris; voluptate evanescente redit tædium. Hunc animæ statum indigitamus, quaodo animum vacillantem, vel fluctuantem dicimus. Atque ita simul apparet realitas definitionis præsentis. Datur enim istiusmodi status animæ, qualem definitio supponit.

§. 832.

Quomodo oriatur.

Si bonum absens cupimus, sed media, quibus idem obtineamus, vel ignoramus, vel quænam ex pluribus eligere debeamus minime videamur, tum fluctuat, vel vacillat animus. Si enim bonum absens cupimus, voluptate afficimur (§. 805). Quando vero

vero de mediis solliciti, vel nulla prorsus reperire valemus, vel quænam ex pluribus eligere debeamus nobis non apparet; num illud obtentu possibile sit nobis ignoramus. Quamobrem cum malum reputari debeat, si quod cupimus quomodo obtineatur reperire minime valemus (§. 505); ex eo tædium tanto majus percipere debemus, quanto majus malum existimamus mediorum ignorantiam, vel difficultatem electionis (§. 612). Quodsi jam spem abjecturi denuo respicimus bonum, quod cupiebamus; voluptas, qua perfundebamur, denuo redit ex eadem ratione, qua ante ortam ostendimus. Atque cupiditas stimulo est, ut ad media ruminanda animum denuo advertamus. Quodsi vero non feliciores sumus in iis inveniendis, vel eligendis, quam antea fueramus, ex eadem ratione redeunt tædia, quibus ante afficiebamur, ob quam iisdem locum esse ostendimus. Levi autem attentione perspicitur, a tædiis ad voluptatem & a voluptate ad tædia reciprocum reditum per longius temporis spatium continuari posse. Quamobrem cum sic tædia atque voluptas alternent vices, quod an bonum obtentu possibile sit, reperire non possumus *per demonstrata;* animus fluctuat, vel vacillat (§. 831).

A posteriori propositionis præsentis veritatem confirmat exemplum, quod ad illustrandam propositionem præcedentem in medium attulimus. Sane integra demonstratio ad idem applicari potest, ut adeo & ipsa clarius intelligatur.

Per propositionem præsentem patet istiusmodi statum animæ esse possibilem, quem fluctuationis animi nomine indigitavimus: etsi jam a posteriori ex allato exemplo idem appareat.

§. 833.

Si animus vacillat, vel fluctuat, aut media obtinendi bonum, quod cupimus, ignoramus, aut in iis eligendis, vel exequendis hæremus. Si enim animus fluctuat, voluptas atque tædium alternant vices, quod num bonum obtentu possibile sit reperire non possumus (§. 831). Quoniam ad bonum obtinendum mediis opus est, atque adeo idem obtentu nobis pos- **Fluctuationis animi ratio.**

sibile non est, quamdiu vel media ignoramus, vel quænam eligere, aut quomodo ea exequi debeamus nobis non apparet; si animus fluctuat, aut media prorsus ignorare debemus, aut saltem dubii simus necesse est, quibusnam ad finem consequendum uti teneamur, consequenter in iis eligendis hæremus.

Confirmatur id a posteriori ex eo, quod fluctuantes nunc decernamus boni prosecutionem, nunc ab eo prosequendo desistere velimus. Quando decernimus illam, cupiditatem nobis stimulo esse deprehendimus. Quando vero ab eodem prosequendo desistendum esse opinamur, mediorum ignorantia, vel eligendorum difficultas in causa est. Vacillationem itaque, seu fluctuationem ex eo esse intelligimus, quod media obtinendi bonum, quod cupimus, vel ignoremus, vel in iis eligendis hæreamus.

Si exemplum speciale majoris claritatis causa desideres, aut animum adverte ad id, quod antea in medium attulimus, aut cogita te animo fluctuantem, utrum iter amici visendi gratia facere debeas, nec ne. Amicum enim invisere bonum judicas, atque adeo eum invisere cupis. Ast cum iter ideo faciendum sit, ob rationes contrarias idem suadentes ac dissuadentes dubitas, an iter decernere, an ab eodem desistere debeas, adeoque in eligendo medio hæres. Animi igitur fluctuatio ex difficultate electionis medii est.

§. 834.

Fluctuatio animi ex ignorantia executionis mediorum.

Si ignoramus quomodo media obtinendi bonum, quod cupimus, exequi debeamus; animus fluctuat. Etenim si media obtinendi bonum, quod cupimus, ignoramus; animus fluctuat (§. 832). Sed si ignoramus, quomodo ea exequi debeamus, perinde est ac si ea ignoraremus, utpote bonum, quod cupimus, non consecuturi nisi media exequamur. Quare fluctuare quoque debet animus, si ignoramus quomodo media exequi debeamus.

Idem patet a posteriori. Ponamus vacare munus, ad quod nos evehi mallemus. Ponamus nobis innotescere, collatio-

nem

nem muneris unice pendere a nutu Ministri cujusdam regii. Ponamus eundem nil dare nisi plus danti; nobis vero nec apparere, unde nummos corradere debeamus, ut donum offerre possimus; nec scire quomodo ipsi idem offerre possimus cum sit accessu difficilis, nec ullus domesticorum nobis notus. Vacillare in hoc casu animum, ita ut nunc munus istud ambire velimus, nunc iterum nolimus; experientia palam loquitur.

Media, quorum executio ignoratur, insufficienter cognoscuntur, cum ad eorum notionem etiam pertineat eorundem executio. Insufficiens cognitio ex parte ignorantia est, quatenus nempe quædam adhuc ignorantur, quæ notionem ingredi debebant. Ubi vero operatio a completa notione pendet, respectu hujus perinde est, ac si omnis notio prorsus deficeret. Exemplum speciale, quod dedimus, quæ modo dixi abunde illustrat.

§. 835.

Definitio realis fluctuationis animi.

Fluctuatio animi est affectus, qui oritur ex ignorantia mediorum, vel electionis, aut executionis eorundem.

Patet veritas definitionis per ea, quæ modo demonstravimus a priori & a posteriori confirmavimus (§. 833), quamvis ad eam admittendam sufficiat exempla obvia perspexisse.

§. 836.

Definitio vacillationis animi num sit conformis significatui recepto.

Definitiones fluctuationis, vel vacillationis animi sunt recepto significatui conformes. Vocabulum fluctuationis per metaphoricam rationem etymologicam translatum fuit ad significandum animæ statum, quo dubia est, an quid agere debeat, nec ne, seu an bonum prosequi debeat, ut eodem potiatur, an idem negligi consultum sit. Ipsa ratio itaque etymologica insinuat, quod nunc in hanc, nunc in illam partem feramur, quemadmodum fluctus nunc huc, nunc illuc feruntur, motu in plagas oppositas alternante. Quamobrem ubi ad affectum significandum adhiberi debet, cum omnis affectus vel sit jucundus, vel molestus, jucundi autem in voluptate, molesti in tædio illius opposito consistant (§. 608. 609); alia in mente fluctuatio significari nequit, nisi quæ in alterna-

 tione

tione voluptatis atque tædii consistit. Hanc autem alternationem locum habere non posse nisi super bono, quod utrum prosequi, an negligere debeamus, nobis non constat, ex antecedentibus satis manifestum est. Non aliud igitur vocabulum ad denotandum affectum, quem hactenus expendimus, suppetit, quod non invito communi usu loquendi adhiberi possit, quam fluctuatio animi (§. 831). Etsi enim vulgo latius pateat vocabuli significatus, ut etiam extra sphæram affectuum sese extendat; affectum tamen hunc ambitu suo simul comprehendit. Nemo autem non videt, in doctrina affectuum significatum esse restringendum, quemadmodum jam antea in casibus aliis similibus factum. Præeuntem habemus *Cartesium* loc. cit. qui fluctuationem animi procedere ait a difficultate in electione mediorum, aut in executione, sub qua etiam ignorantiam eorundem comprehendit. Qui enim media prorsus ignorat, is nec novit, quomodo ea exequi debeat, ut adeo philosophus non diversam a nostra tradere videri debeat definitionem. Sermone vernaculo affectum hunc Wanckelmüthigkeit appellamus, cui vox Latina vacillatio animi respondet. Vacillare idem est ac inconstanter ire, adeoque ad animum translatum vocabulum denotat hæsitationem in electione, vel executione mediorum, consequenter ratione etymologica adstipulante ad exprimendum affectum, cum quo jam nobis negotium, adhiberi potest, quemadmodum a Germanis fieri solet. Animus enim incertus est in electione & executione mediorum, quemadmodum pes in eundo.

Apparet ex dictis vacillationem animi esse affectum mixtum (§. 610): id quod ex ipsa quoque definitione nominali palam est (§. 831).

§. 837.

Horroris definitio. *Horror* dicitur metus, qui oritur ex repræsentatione mali tanquam ingentis.

E. gr. Horret animus, quando oculis intuemur præsentes supplicium

plicium grave, veluti crurifragium, si quidem id nobis repræsentamus tanquam malum ingens.

§. 838.

Quoniam animum horrere affirmamus, quotiescunque metum ingentem exprimere volumus, quemadmodum nemini non notum est; metus autem ingens ex opinione ingentis mali imminentis est, quemadmodum ex definitione metus colligitur (§. 822); *Horroris definitio, quam dedimus, usui loquendi communi conformis.* *Num definitio usui loquendi conformis.*

Non adeo opus est, ut de consensu definitionis horroris cum communi usu loquendi evincendo plura addamus, cum is adeo obvius sit.

§. 839.

Quoniam terror oritur ex adventu mali improviso (§. 829), horror autem ex opininone ingentis (§. 837); *si malum ex improviso imminens nobis tanquam ingens repræsentamus; horror cum terrore conjungitur.* *Horror quando cum terrore conjungatur.*

Conjunctionem loquitur experientia: casum vero, in quo ea contingit, rite fuisse determinatum, acumine utenti observare licet.

§. 840.

Et quia desperationi locus est, si malum imminens nobis repræsentamus tanquam inevitabile, tum simul tanquam intolerabile (§. 825); *si malum ex inproviso imminens nobis tanquam ingens ac inevitabile repræsentamus, horrorem & terrorem simul ortum excipit desperatio.* *Quando insuper desperatio superaccedat.*

§. 841.

Pusillanimitas est tristitia orta ex difficultate boni, quod cupimus, obtinendi. *Pusillanimitatis definitio.*

E. gr. Si Titius munus ambit, quod maxime cupit, varia autem eidem objiciuntur impedimenta, quibus tollendis se parem fore desperat, inquietudo illa animi, qua angitur, singularis quædam tristitiæ species, qua animus abjicitur, pusillanimitatis nomine venit.

§. 842.

Si nobis repræsentamus impedimenta, quo minus bonum, *Quandonam oriatur.*

quod cupimus obtineamus, tanquam insuperabilia; pusillanimitas oritur. Quodsi enim impedimenta, quo minus bonum obtineamus, tanquam insuperabilia nobis repræsentamus; certo persuasi nobis videmur nos eodem minime potituros, aut saltem spem omnem abjicimus (§. 769). Quoniam vero idem cupimus *per hypoth.* malum utique judicare debemus, quod idem consequi nequeamus (§. 565). Quare cum exinde tædium, immo tristitiam (§. 619), percipere debeamus (§. 613); tristitia oritur ex difficultate boni, quod cupimus, obtinendi, adeoque pusillanimitas (§. 841).

Loquitur idem exemplum, quod ad illustrandum definitionem pusillanimitatis in medium adduximus. Atque adeo patet propositionem præsentem a posteriori confirmari: patet etiam quomodo eandem confirmaturi ejus experimentum in nobis, vel aliis capere debeamus.

Impossibilitas obtinendi a difficultate distingui debet. Impossibile nobis est obtinere bonum, quod cupimus, quando nobis deficiunt media idem obtinendi, vel mediorum executio in potestate non est. Difficile nobis est obtinendi bonum, quod cupimus, si impedimenta sese objiciunt, quibus tollendis num pares simus dubitatur, ita ut plurimum negotii nobis facessat eorum sublatio. Hæc differentia, quæ inter impossibilitatem & difficultatem boni obtinendi intercedit, facile nos docet eam, quæ inter fluctuationem & pusillanimitatem obtinet.

§. 842.

Quanam pusillanimis sibi repræsentet.

Qui pusillanimis est, impedimenta, quo minus bonum, quod capit, obtineat, tanquam insuperabilia sibi repræsentat. Qui enim pusillanimis est, is sibi repræsentat difficultates boni, quod cupit, obtinendi (§. 840), adeoque sibi persuadet, fore ut idem non obtineat. Quodsi bonum, quod cupimus, nobis tanquam obtentu difficile repræsentamus, necesse est ut nobis occurrant impedimenta, quæ obstare videntur, quo minus istud consequamur, & quibus tollendis nos non pares esse existimamus. Impedimenta igitur, quo minus bonum, quod cupit, obtineat, tanquam insuperabilia sibi repræsentat.

A po-

A posteriori propositio confirmatur per eadem exempla, quæ ad confirmandam præcedentem conducunt. Sane pusillanimes de causa tristitiæ, qua anguntur, quæsiti respondent, se infelices esse, quod omnibus licet adhibitis mediis id tamen consequi nequeant, quod consequi student. Pusillanimitas subinde quoque observatur in iis, qui in studio aliquo inanem operam sumunt, etsi omnem adhibeant diligentiam, librosque sibi comparent, quos in eo scientiarum genere optimos prædicari norunt.

§. 844.

Pusillanimitas est affectus, qui oritur, si quis impedimenta in prosequendo bono, quod cupit, obvia tanquam insuperabilia sibi repræsentat. *Pusillanimitatis definitio realis.*

Obtinet nimirum in executione mediorum & tanto major esse solet, quanto major erat spes, quam in electione mediorum susceperamus. Et perinde quidem est, sive impedimenta ista sese offerant de executione mediorum cogitanti, sive eandem aggredienti.

§. 845.

Si quis bonum prosequi decrevit, nec a proposito suo sese dimoveri patitur; de mediis vero cogitanti nulla sese offerunt, nec aliorum consiliis idem juvatur; pusillanimitas oritur. Si quis enim bonum prosequi ita decrevit, ut a proposito suo se dimoveri non patiatur, quin ingens ejus sit cupiditas dubitari nequit (§. 510). Nil magis igitur in votis habet, quam ut eodem potiatur, maximumque malum reputare debet, si eodem non potiatur. Quamobrem cum de mediis cogitans nullaque reperiens omne præsidium in consiliis aliorum collocet; ubi his destitutum se videt, quæ mediorum loco esse debebant, eorundem defectum tanquam impedimentum insuperabile sibi repræsentare debet, quod obstat, quo minus bonum, quod vehementer cupit, consequatur, prouti ex ipsa impedimenti notione colligitur (§. 726. *Ontol.*). Quoniam itaque pusillanimitas oritur, si quis impedimenta in prosequendo bono *Casus specialis pusillanimitatis.*

no

no obvia tanquam insuperabilia sibi repræsentat (§. 844); eadem quoque oriri debet, si quis bonum vehementer cupit & media ignorans nihil præsidii in consiliis amicorum reperit, adeoque in hypothesi propositionis præsentis.

Patet idem a posteriori. Ponamus munus vacare ecclesiasticum, quod vehementer cupit Mevius. Ponamus porro eum non videre, quomodo ad idem pervenire possit; sed spem omnem in amico collocare, cujus commendatione ac consiliis id effici posse confidit, ut voti sui compos reddatur. Quodsi jam cognoverit commendationem amici haud multum valituram & consilia, quæ suppeditat, vel esse nulla, vel parum certa, ut iis tuto se fidere posse non existimet; munus vehementer cupiens & durante cupiditate de eo obtinendo desperans pusillanimis evadit. Hinc audias conquerentem, se destitui omnibus consiliis: neminem esse, qui ipsi succurrere velit. Aliorum commemorantem audias felicitatem, immo summopere prædicantem, suam vero accusantem infelicitatem & impatienter diris nescio quibus semetipsum devoventem, prouti quidem diversimode dispositus fuerit animus affectusque socii alii superaccedunt ex affectuum theoria decenter applicata discernendi ac separandi a se invicem.

Si quis non perspicit, quomodo inopia consiliorum spectari possit tanquam impedimentum obtinendi boni, quod prosequi decrevimus, is definitionem impedimenti generalem applicet, quam dedimus (§. 726. *Ontol.*), & omnis obscuritas, quæ superest, statim dispelletur. Qui enim ipsemet media ignorans consilia aliorum eodem loco habet; is inde sibi persuadet, se bonum, quod cupit, consequi posse (§. 937. *Ontol.*). Quamobrem ex inopia consiliorum, quorum spem conceperat, intelligit, cur bonum, quod vehementer cupit, consequi nequeat, adeoque in eadem ratio sufficiens frustrati propositi continetur (§. 56. *Ontol.*), consequenter eam impedimenti loco habere debet (§. 726. *Ontol.*).

§. 846.

Definitiones pusillanimitatis

Definitiones pusillanimitatis sunt recepto significatui conformes.

formes. In affectu pusillanimitatis explicando multus est Gassendus loc. cit. f. 498. ita autem ille: Ubi, inquit, ne non obtineamus bonum, aut devitemus superemusve malum metuimus; vel etiam prorsus desperamus, tunc animos ad adoriendum prosequendumque despondemus animove pusillo, sive ad agendum segni reddimur. Hinc porro infert, pusillanimitatem (quam & Segnitiem vocat) esse affectum, quo anima in se quasi collabatur & cum difficultatibus malisque, quæ iri superatum diffidit, colluctari detrectet. Videmus ad genesin hujus affectus requiri a Gassendo, ut bonum aliquod cupiamus, ad quod etiam pertinere mali evitationem palam est; ut in eo prosequendo objiciantur nobis difficultates, & ut has ipsas difficultates a nobis superari non posse opinemur. Quoniam difficultates istæ aliæ esse nequeunt, quam vel impedimenta, quæ nobis in executione mediorum objiciuntur, vel inopia mediorum consilio alieno minime levanda; non alium affectum pusillanimitatem vocat Gassendus, quam cui nos idem nomen imposuimus (§. 843. 844). Nec minus eundem vocabuli significatum tuetur Cartesius loc. cit. art. 59. Diserte enim pusillanimitatem tribuit difficultatibus in executione mediorum, quemadmodum fecerat Gassendus. Quare cum ostenderimus Gassendum eundem affectum pusillanimitatem appellare, quem nos hoc nomine insignimus; per se patet Cartesium quoque eundem significatum tueri. Germanico idiomate idem affectus Kleinmüthigkeit appellatur, quod vi compositionis coincidit cum vocabulo Latino. Nemo vero est, qui nesciat nos vocabulo isto uti, quoties videmus alterum lugentem & impatienter conquerentem, se omnibus consiliis esse destitutum, ut bono, quod cupit, potiri non possit, vel malum, quod metuit, declinare minime valeat.

num sint recepto significatui conformes.

Cur hic affectus Latinis dicatur pusillanimitas, Germanis Klein-Müthigkeit, ipsa affectus hujus natura insinuat, a qua denominandi ratio in utraque lingua petita. Quemadmodum enim Latinis animum despondere, vel abjicere dicitur qui, cum agere vellet, ad

agendum segnis efficitur, ob difficultates, quibus amovendis se parem fore diffidit; ita in simili casu vernaculo nobis sermone dicitur **den Muth sincken lassen.** Animus enim Latinis, quemadmodum **Muth** Germanis est mentis vigor, unde veluti quidam intrinsecus animæ agendi impetus manat, quando agendi occasio nobis offertur: ea tantummodo differentia est, quod vocabulum Germanicum non sit homonymon, quemadmodum Latinum, propterea quod lingua Germanica vocabulis abundat & Germani, qui linguæ potentes sunt, in rebus accurate discernendis verba apposite admodum seligunt.

§. 847.

Animositatis definitio. *Animositas* est prædominium cupiditatis ac spei vincentis metum ex difficultate boni obtinendi orti. Appellatur etiam *Audacia.*

E. gr. Titius cupit munus, quod vacat & quod a se ornari posse novit patronus, cujus favore ad idem evehi potest. Visa igitur possibilitate ejus obtinendi spe lactatur animus (§. 800). Enimvero ponamus Patrono esse agnatum, quem is singulari favore complectitur, ad idem munus adspirantem. Ubi hoc cognoverit Titius, metu percutitur, ne hic sibi præferatur, atque adeo metus ex difficultate boni obtinendi oritur (§. 822). Enimvero ubi expendit, agnatum patroni non esse muneri obeundo parem, quod ex intentione Principis ornari debet; metu abjecto cum cupiditate spes resurgit ac vires capit, ut adeo a proposito ambiendi muneris non desistat, sed alacri animo executionem ejus adoriatur: quod ubi fit, animosus dicitur, vel, si justo animosior fuerit, prorsus audax.

§. 848.

Quando animositas oriatur. *Si difficultates boni, quod cupimus, obtinendi nobis expendentibus occurrat ratio, ob quam eædem si non certo superabiles, certe superatu non prorsus impossibiles videantur; animositas oritur.* Quoniam difficultatem boni, quod cupimus, obtinendi in executione obviam nobis expendentibus occurrit ratio, ob quam eædem si non certo superabiles, certe superatu non prorsus impossibiles videntur *per hypoth.* remotis autem difficultatibus bonum obtentu possibile est; idem obtentu possibile, minimum non prorsus impossibile in casu pro-

propositionis præsentis videri debet. Quamobrem cum ex repræsentatione difficultatum obtinendi boni, quod cupiebamus, nasceretur metus, ne ab eodem excludamur, voti nostri compotes minime facti (§. 822); ex earundem vero superabilitate, ob quam obtentu nobis possibile, aut saltem non prorsus impossibile videtur *per demonstr.* spes reviviscat, quæ antea ex repræsentatione mediorum enata fuerat (§. 800); cupiditas ac spes metum vincunt atque adeo prædominantur. Quamobrem animositas oritur (§. 846).

Confirmatur propositio a posteriori exemplo, quod modo ad illustrandum definitionem animositatis in medium adduximus (*not.* §. 845). Integra enim demonstratio in eo continetur, ut ab eodem abstrahi possit: id quod mirum non est. Etenim exemplum docet, quomodo animositas in dato casu speciali oriatur; demonstratio autem idem terminis generalibus enunciat.

Constat artis demonstrandi peritis, demonstrationes haud raro ad casus speciales applicatas proferri, ubi si in genere quid demonstrari debet demonstratio obscurior intellectu videtur, aut difficilior, ut ejus vim facilius percipere possint qui alias attentione sufficiente uti nequeunt.

§. 849.

Si quis animosus evadit, is rationem perspicit, cur difficultates in prosecutione boni, quod cupimus, emergentes superatu possibiles, aut saltem non prorsus impossibiles videntur. Si quis enim animosus evadit, cupiditas boni ac spes ejus obtinendi superare debet metum ex difficultatibus ejus obtinendi ortum (§. 846). Quoniam adeo metus tamdiu subsistere debet, quamdiu difficultates istas tolli nos posse apparet (§. 128. *Ontol.*), nec spes oriri potest, nisi bonum repræsentetur ut obtentu possibile (§. 800); evidens est si spes reviviscere ac adversus metum prævalere debeat, difficultates istas non amplius tanquam insuperabiles, sed ut superabiles, aut superatu non

Animositatis ratio.

 pror-

prorsus imposſibiles ſpectari debere. Quoniam igitur tanquam ſuperabiles, aut ſuperatu non prorſus imposſibiles ſpectari nequeunt, niſi adſit aliqua ratio, cur tales appareant (§.70. *Ontol.*); ſi quis animoſus evadit, is utique rationem perſpicere debet, cur difficultates emergentes in proſecutione boni ſuperabiles eſſe exiſtimet.

Confirmat idem experientia, modo notes in eo caſu, quo quid vehementer cupimus, tanquam ſuperabiles ſpectari difficultates, quando demonſtrari nequit quod ſint inſuperabiles, juxta iſtud pervulgatum: Quod quis maxime vult, id maxime credit. In inevidentibus enim appetitus influit in asſenſum. Et tutius non invita prudentia exiſtimatur vel irrito conatu aliquid ſuſcipere, quam ex poſt facto intelligere a nobis prætermisſam eſſe occaſionem obtinendi bonum, quod acquiſitu posſibile fuerat. Exempla ſpecialia non adjicio: trahi huc poteſt, quod ante commemoravi.

Nimirum in præſente caſu non evidentibus rationibus opus eſt, ſed ſufficiunt probabiles. Inter probabiles vero infimum locum tenet, quod in caſu damni ex negligentia metuendi posſibile haberi debeat, cujus imposſibilitas demonſtrari nequit. Ceteris animoſiores ſunt, qui in negotiis humanis probabilitati cedunt, nec evidentiam importune flagitant. Sed de his plura dicemus, ſi Deo ita viſum fuerit, in Logica probabilium, quæ magnum ad prudentiam affert adjumentum, quemadmodum in Moralibus ex inſtituto docebimus.

§. 850.

Definitio realis Animoſitatis. *Animoſitas* eſt affectus, qui oritur, ſi difficultates obtinendi boni, quod cupimus, perpendentibus videantur ſuperabiles, aut ſuperatu non prorſus imposſibiles.

Tum inprimis difficultates nobis videntur tanquam ſuperatu non prorſus imposſibiles, quando oſtendere non posſumus quod imposſibile ſit, eas ſuperari a nobis. Ceterum notanda eſt hic differentia, quæ inter diverſos homines intercedit: neque enim omnes ejusdem ſunt indolis. Alii enim evidentiam in negotiis humanis deſiderant perinde ac in ſcientiis, atque hi ſunt timidiores & ad puſillanimitatem

proclives: alii probabilitati cuicunque locum concedunt, atque hi sunt ceteris animosiores. Sed differentiam istam nunc quidem curatius non scrutamur.

§. 851.

Definitiones animositatis significatui recepto conformes. Animositatem *Gassendus* loc. cit. definit per affectum, quo se anima concitat & ad colluctandum cum difficultatibus malisve, quæ iri superatum confidat, prorumpit. Nos tunc audentes effici, animosque ad aggrediendum pergendumque assumere pronunciat, ubi bene speramus confidimusque fore, ut aut objectas difficultates perrumpendo bonum obtineamus, malumve evitemus, aut cum malo ipso colluctando illud superemus. Patet adeo animositatem, vel audaciam (duo enim hæc vocabula *Gassendo* synonyma sunt) ex mente ipsius oriri, si bonum, quod cupimus, quo etiam mali evitatio refertur, nobis repræsentamus tanquam obtentu difficile, difficultatem tamen superari posse confidimus, si vel maxime certo constare nobis nequeat, utrum superari possit, nec ne. Hæc satis consona esse iis, quæ nos de animositate demonstravimus (§. 848), palam est. *Cartesius* loc. cit. animositatem, aut audaciam affectum appellat, qui difficultati in executione remediorum sese opponit. Nemo sese opponit difficultatibus, nisi quas superari a se posse confidit, aut minimum quas quod superare non possit nondum certo constare opinatur. Quamobrem *Cartesius* non minus, quam *Gassendus* eum vocabulo tribuit significatum; qui definitioni nostræ reali (§. 850), consequenter & nominali, ex qua realem deduximus (§. 848), conformis est. *Definitiones animositatis num significatui recepto conformes.*

Quod mali evitatio in numerum bonorum referri debeat, in superioribus jam monuimus, nec quenquam fore arbitror, qui non sua sponte idem admittat. Malum igitur videri debet malum non evitare atque adeo cum malo colluctatur, qui idem evitare studet.

§. 852.

Desiderium est tædium ex mora boni venturi, quod speratur, perceptum. *Desiderii definitio.*

 E. gr.

E. gr. Ponamus amicum ex oris peregrinis, in quas excurrerat, reducem nobis per famulum suum nunciare adventum suum ac significare, quod in eo jam sit, ut ipsemet ad nos veniat. Expectamus itaque adventum ejus, quem nobis plurimum voluptatis allaturum speramus. Quodsi non statim advenerit, moram impatienter ferimus. Tædium, quod inde percipitur, est id quod desiderii nomine compellamus. Differre hoc tædium tanquam singularem quandam speciem ab aliis ipso sensu interno docemur.

§. 853.

Definitio realis desiderii. Quoniam adeo tum demum desiderare bonum dicimur, si spei superaccedit tædium ex mora adventus subortum (§. 852); *Desiderium oritur, si mora adventus boni, quod speramus, tædium nobis creat*: id quod exemplo, quo definitionem desiderii illustravimus, a posteriori confirmatur.

Propositio hæc definitio realis est ex nominali immediate fluens.

§. 854.

Definitio desiderii num communi usui loquendi conformis. *Definitio desiderii, quam dedimus, communi usui loquendi conformis.* Communem vocabuli significatum expositurus *Martinius* in Lexico: desiderium, inquit, est rerum absentium & nondum adeptarum concupiscentia. Quoniam objectum desiderii facit res absentes, quas nondum adepti sumus, hoc ipso significat, nos desiderare ea, quorum obtinendorum aliqua spes nobis superest, ita enim desiderium distinguitur a cupiditate, quæ est boni absentis simpliciter talis. Quodsi dicas ea quoque desiderari, quorum obtinendorum spes nulla nobis superest; id dici subinde non negamus, sed idem ex inconstantia loquendi fieri palam est: cujus si vel maxime *Martinius* rationem habeat, nostra tamen parum refert, cum in philosophia ab inconstantia loquendi simus alieni. Enimvero ad desiderium non sufficit boni venturi expectatio, alias enim a spe non differret (§. 800). Spei igitur quid superaddere debet. Nil autem est quod superaddere possit nisi tædium ex mora oriundum, quo expectatio efficitur impatiens. Quamobrem appa-

apparet, si significatum tædii intra limites affectuum coarctes & accuratius determines, quæ notionem verbis *Martinii* respondentem ingrediuntur, non aliam posse condi definitionem desiderii, quam nos tradidimus. Quoniam desiderio agnata est cupiditas, agnata spes est; ecquis miretur idem vulgo non satis ab affectibus cognatis distingui, ubi verbis exprimendum quod in ipsius idea continetur: Enimvero ut nihil supersit dubii circa significatum vocabuli, perpende ea, quorum tibi conscius es, quando te anxie quid desiderare affirmas (hic enim casus affectus est); nostramque definitionem experientiæ consentientem deprehendes ea in te percepturus, quæ ad desiderium tanquam affectum requisivimus. *Cartesius* loc. cit. art. 67. per desiderium intelligit affectum ex bono præterito nascentem. Enimvero cum bonum præteritum consideretur tanquam absens, nec ex eo, quod eodem nobis frui datum est, quicquam ideæ præsenti addatur, nisi quod ea res sit voluptatis creatrix, adeoque quod sit bona; ex boni absentis consideratione non nascitur nisi cupiditas (§. 807). Quodsi malum reputetur, bonum præteritum non amplius præsens esse, quemadmodum mallemus; tædium, immo tristitia inde oritur tanquam ex malo præsente (§. 623). Quare cum hic permisceatur cupuditati tædium ex absentia boni, quod non amplius præsens sit; in desiderio autem ob moram adventus (§. 853), adeoque ex eo, quod nondum præsens sit bonum; *Cartesius* ad priorem casum respexit, adeoque desiderium ex mente ipsius erit affectus ex absentia boni, quod cupimus, orti, seu ex eo, quod non sit præsens, quod cupimus, consequenter ejus notio ad casum quoque nostra definitione distincte expressum trahi potest. Uterque tamen casus non prorsus idem est: etenim in casu definitionis boni adventum speramus; in casu *Cartesii* boni absentis tantummodo nobis cupiditas est, spes nulla. Unde accidit, ut uterque mentis status ipso sensus interni judicio diversus deprehendatur, neque adeo sub desi-

side-

ſiderio a nobis comprehendatur. Minime autem opus nobis videtur peculiarem conſtituere affectum pro eo caſu, in quo tædium nobis ſubnaſcitur ex eo, quod bonum abſens ſit, nec ulla nobis ejus ſpes ſuperſit, quod tamen præſens eſſe mallemus & cujus nobis jucunda eſt memoria, quatenus bonum judicamus, quod nobis olim eo frui datum fuerit. Etenim cum plures diverſi affectus hic invicem non permiſceantur, ſed ſubito vices alternent, prout attentio in hanc, vel illam ideæ præſentis partem dirigitur; affectus ſingulos ſuis nominibus efferre licet. Entia præter necesſitatem multiplicanda non ſunt. Quicquid ſit, ſufficit agnoſcere *Carteſium* deſiderium esſe ſpeciem triſtitiæ ortam ex abſentia boni, quod cupimus: ita enim definitio utrumque comprehendit caſum.

Quodſi in anterioribus peculiares affectuum ſpecies conſtituiſſe videmur, qui ad alios referri poterant, vel in quibus duorum quorundam affectuum aliorum alternatio obtinet; nonniſi attentione opus eſt ad affectus præſentes, ut differentiam caſus, in quo *Carteſius* animæ deſiderium præter necesſitatem tribuit tanquam affectum a ceteris diverſum, a caſibus ceteris, quos modo diximus, perſpicias. Etenim in illo caſu affectus, qui alternant vices, non immutantur, ac uno redeunte alter evaneſcit; in ceteris vero caſibus quod in alio affectu eſt in dato ſingulari ratione modificatur, ut naturam mutet, ac plures affectus ſibi invicem permiſcentur, ut mixtus ſit diverſus a ſimplicibus. Uberiorem lucem his affundet Pſychologia rationalis, ubi diſtincte explicabuntur, quæ nunc confuſe percepta indicantur.

§. 855.

Hilaritatis definitio. Gaudium ortum ex eo, quod malum ſit præteritum, vel metus mali evanuerit, dicitur *Hilaritas.*

E. gr. Si amicus noſter gravi morbo decumbat, quem ipſi fatalem prædicunt Medici, triſtitia afficimur jacturam amici pro malo reputantes. Enimvero ubi nobis nunciatur ipſum reconvaluiſſe; ſanitatis recuperationem in numerum bonorum referimus. Atque adeo ex bono præſente gaudium oritur, quod cum ſingulare ſit ab alio gaudio differens ex bono quodam nobis præſente oriundo, quod in nos collatum posſidemus, hilaritatis nomine venit. Germani dicunt

cunt in hoc casu: Ich bin frohe, daß das Unglück vorbey ist, oder daß das Ungemach überstanden, atque adeo hilaritas est is affectus, quem Germani Frölichkeit appellare solent.

§. 856.

Oritur adeo *hilaritas, si nobis repraesentemus malum, rem taedii creatricem, tanquam taedia nobis non amplius creaturum.* Oritur enim ex eo, quod malum sit praeteritum, vel metus mali evanuerit, adeoque praeteritio mali est ratio sufficiens hujus affectus, ubi ad animam refertur (§. 56. *Ontol.*) consequenter eadem posita ponitur & ipse (§. 118. *Ontol.*). Enimvero si perpendimus malum, illud tanquam rem taedii creatricem consideramus (§. 569). quodsi porro idem spectamus tanquam praeteritum; utique cogitamus, quod nobis taedium non amplius sit creaturum. Quamobrem ubi nobis repraesentamus malum, quod nos vexavit, tanquam nobis non amplius taedium creaturum; hilaritas oritur. *Quomodo oriatur.*

Patet idem à posteriori ex eo, quod alterum hilarem esse jubentes ea utamur ratione, quod perpendere debeat, quantum taedium perceperit ex malo, nunc vero ab eodem penitus sit liberatus, veluti cum quis luget suae mortem uxoris, vel filii morbo diuturno & difficili tandem extincti, quo graviter afflictus fuit animus.

Habemus hic hilaritatis definitionem realem, quae modum ostendit communi praxi conformem eandem in animo alterius excitandi.

§. 857.

Quoniam *Cartesius* significatum vocabuli in Philosophiam introduxit loc. cit. quem hilaritati tribuimus; *receptum tuemur significatum non obstante vago usu loquendi, qui dissentire videtur* (§. 147. 144 *Disc. praelim.*). *Num definitio hilaritatis usui loquendi conformis.*

Quod communis usus loquendi repugnare videatur significatui, quem hilaritati tribuimus cum *Cartesio*, liquet. Sane quando apud *Terentium* legitur, *Hilarem hunc sumamus diem*, non videtur significatui nostro esse locus. Neque in simili casu, quando Germani dicunt, laßt uns frölich seyn, idem obtinere videtur. Enimvero si cu-

ratius rem consideres, eum hic requirimus animæ statum, qualis esse solet ejus, qui ab omni tædio liberatus voluptate præsente fruitur: unde si quem minus hilarem videmus, eum seponere jubemus quæ tædia creant, quasi jam ab iis prorsus liberatus esset. Et qui hilares sunt, ea tenentur animi persuasione, quasi jam evanuerint omnia, quæ tædio esse possunt, consequenter omnia a nobis ablata fuerint mala. Non igitur prorsus à communi loquendi usu recedimus. Immo videtur vocabulum primo habuisse eum significatum, quem eidem tribuimus: deinde vero is ad casus similes extensus.

§. 858.

Fastidii definitio. Tædium perceptum ex eo, ex quo ante voluptatem percipiebamus, dicitur *Fastidium*.

Probe notandum est rem hic supponi prorsus eandem, ita ut nihil in ea immutetur. E. gr. Ponamus nos ex sapore cibi cujusdam voluptatem insignem percipere, atque adeo eundem capientes delectari. Quodsi jam accidat, ut sæpius repetito ejus usu sapor non amplius gratus sit, sed ingratus evadat, ut tædio ex ejus usu afficiamur: tædium hoc, quod percipimus dum is nobis offertur, est id, quod fastidium appellamus.

§. 859.

Quomodo fastidium oriatur. Quoniam tædium ex eo percipimus, ex quo ante voluptatem perceperamus, si quod bonum videbatur idem postea malum deprehendatur (§. 558. 570); *Fastidium oritur, si, quod nobis tanquam bonum repræsentabamus, idem deinceps tanquam malum repræsentemus.* A posteriori idem confirmat exemplum, quod modo ad definitionem illustrandum in medium adduximus.

Proximus ad fastidium gradus est, si quod nobis voluptatem creabat, nunc non amplius creet, consequenter si quod bonum judicaveramus nunc tale non amplius videtur: ipsum tamen fastidium nondum adest, siquidem per id affectum intelligis. Defectus enim voluptatis affectus non est. Enimvero si res ista proponitur ad appetendum, cum malum judices eam appetere; ex eo tædium percipis, quod eam appetere debeas (§. 570). Atque eatenus ex re, quatenus ad appetendum proponitur, tædium capitur, ex qua antea voluptas percipiebatur. Tuncque fastidio locus est, etsi rem in se spectatam

ctatam non malam judices, nec bonam, adeoque indifferenter te ad eandem habeas, quamdiu eandem ad te minime refers. Per inconstantiam loquendi subinde fastidire dicimur, quod nihili facimus, cum antea in pretio nobis fuisset. Sed cum isto significatu vocabuli nobis in doctrina affectuum nihil est negotii.

§. 860.

Quoniam quæ sensibus grata sunt & iis mediantibus nobis voluptatem creant continuo usu tandem minus grata fiunt, vel prorsus ingrata, ut vel nullam amplius voluptatem, vel prorsus tædium creent; *Quæ sensibus grata sunt, eorum fastidium ipsa die*, seu *duratione excitatur*. *Fastidium eorum, quæ sensibus grata.*

Idem à posteriori confirmat exemplum paulo ante allatum (*not.* §. 858). Cibus enim, qui bene sapit, quando raro capitur, sæpius iterato ejus usu tandem fastiditur. Jam cibus ex eorum numero est, quæ sensibus grata sunt. Sola autem duratione excitatur ejus fastidium.

§. 861.

Definitio fastidii recepto vocabuli significatui conformis. Quod *Cartesius* vocabulum in eodem significatu accipiat, quem nos eidem tribuimus (§. 858), facile probatur. Quandoque enim, ait, duratio boni gignit satietatem, sive fastidium. Quoniam fastidium in numerum affectuum refert & quidem molestorum; cum tædio conjungi debet (§. 609). Quoniam itaque tædium percipere debemus ex bono ob solam durationem, ex bono autem voluptatem percipimus (§. 558); tædium juxta *Cartesium* ex eo percipimus, ex quo ante voluptatem percipiebamus, etsi id in se non fuerit mutatum, quando fastidium oritur. Id vero prorsus coincidit cum definitione nostra fastidii. Vulgo non attenditur, quod fastidium in numero affectuum sit, adeoque nobis sufficit tueri significatum, qui ab eo non abhorret, quem vocabulo tribuit *Cartesius*. *Definitio fastidii num usui loquendi conformis.*

Affectum esse fastidium vel ex eo patet, quod extraordinarius san-

 guinis

guinis ac fluidorum reliquorum in corpore motus obſervetur, quando quid faſtidimus: id quod affectum arguere palam eſt (§.611).

§. 862.

Ira definitio. *Ira* eſt tædium inſigne ortum ex injuria nobis vel aliis illata, conjunctum cum odio ejus, qui eam intulit. *Carteſius* vocat *indignationem*, ſi injuria aliis illata fuerit.

Quodſi cui plurima exhibuimus beneficia ac is ingrato animo nos diffamat; Injuriam nobis ab eodem inferri nemo dubitat, tantoque major injuria habetur, quanto majora in eum à nobis profecta ſunt beneficia. Quodſi jam nobis narrantur calumniæ, quibus famæ noſtræ labem adſpergere conatur, ira exardeſcit animus. Quod vero ſit triſtitia quædam ſpecies odio aliisque affectibus permixta attendentibus patet. Odium enim prodit nocendi animus, qui ſeſe in iraſcentibus ſatis aperte manifeſtat. Triſtes nos eſſe ira deflagrante experimur.

§. 863.

Pudor quando iræ permiſceatur. *Si injuria ab altero nobis facta famam noſtram lædit, ſaltem opinione noſtra; pudor iræ permiſcetur.* Etenim ſi injuriam ab altero factam nobis repræſentamus, ira naſcitur (§. 892); ſi eandem injuriam nobis repræſentamus tanquam famæ noſtræ adverſam, ex opinione cenſuræ aliorum, quam incurremus, pudor oritur (§. 779). Quamobrem ubi utrumque una eademque idea menti exhibetur; ira & pudor ſimul in anima cooriuntur atque adeo invicem permiſcentur, ut à ſe invicem non diſtinguantur, quamdiu uterque affectus ſimul durat.

Pudorem in eo caſu iræ permiſceri à poſteriori patet, ſi in rationem ejusdem inquirimus. Etenim tum deprehendemus, nos ideo iraſci, quod famæ noſtræ adverſum exiſtimamus factum alterius, quoniam cauſæ pudoris magis nobis conſcii ſumus quam cauſæ iræ, atque adeo illam cum hac confundimus.

Nimirum iræ cauſa eſt, quod alter fecit, quod nobis malum eſt. Malum vero judicatur ex eo, quod famam noſtram læſerit. Unde patet cum ratio rationis iræ ſit ratio pudoris, cur non ſemper iram comitetur pudor.

§. 894.

§. 864.

Si nobis repræsentamus injuriam ab altero nobis factam, nosque in causa esse existimamus, quod eam nobis intulerit; pœnitentia iræ permiscetur. Dum enim nobis repræsentamus injuriam ab altero nobis factam, ira exardescit animus (§. 862). Jam vero dum nos in causa esse existimamus, quod eam nobis intulerit; eorum, quæ à nobis male facta sunt, nobis conscii sumus (§. 565), consequenter nos eorundem pœnitet (§. 759). Quoniam igitur ira & pœnitentia simul cooriuntur, iræ pœnitentia ut in casu præcedente pudor permiscetur. *Quando pœnitentia iræ permisceatur.*

Pœnitentiam permisceri iræ satis nobis conscii sumus, ubi in rationem ejusdem attentionem nostram convertimus, seposita quasi injuria nobis facta, cum affectus hic facillime dignoscatur à ceteris omnibus atque per verba foras erumpat.

Facile apparet non repugnare ut pœnitentia atque pudor simul permisceantur iræ, cum minime repugnet utriusque rationem simul poni (§. 863. 864).

§. 865.

Si per injuriam ab altero nobis factam damnum ingens nobis imminere videtur, quod ante non metueramus; iræ terror permiscetur. Quodsi vero malum tantummodo videtur eventu possibile; metus eidem permiscetur. Etenim quia ex injuriæ ab altero nobis factæ repræsentatione nascitur ira (§. 862), ex opinione mali ex improviso ingruentis terror (§. 829), ex opinione vero mali eveutu possibilis metus (§ 822); si ex injuria ab altero nobis facta malum aliquod imminere opinamur, iræ permiscetur metus, & si malum istud nobis jamjam prope esse arbitramur, idque præter omnem spem ac opinionem nostram accidit, iræ terror permiscetur. *Terror ac metus quando iræ permisceantur.*

A posteriori confirmatur propositionis veritas eodem modo, quem in propositionibus anterioribus indicavimus, ubi scilicet inquirimus in rationes, cur nobis abaltero injuriam factam esse existimemus. Etenim affectus socii iræ ex rationibus

nibus oriuntur, ob quas factum alterius pro injuria reputamus.

Supponimus injuriam ab altero nobis factam nobis prius innotescere quam rationem, & hanc demum ex facto alterius colligi, dum idem ad statum nostrum referimus, aut damnum ex facto alterius emergens una cum facto ejusdem ad notitiam nostram pervenire, ita ut ex damno judicemus factum alterius nobis esse malum. Eterim si damnum nobis repraesentemus ab altero nobis datum, antequam constet quinam sit ejusdem causa, affectus irae socius praegreditur iram & haec demum subsequitur, ubi in autorem damni inquirentibus nobis innotescit facto alterius idem nobis fuisse datum.

§. 866.

Quando ira desperatio permisceatur.

Si malum per injuriam alterius nobis imminens nobis repraesentemus tanquam inevitabile, idque inprimis nobis quoque intolerabile videatur; irae permiscetur desperatio. Quoniam enim desperatio nascitur ex opinione inevitabilitatis mali, presertim si accedat opinio intolerabilitatis (§. 825), ira vero ex opinione injuriae ab altero nobis datae (§. 862); si malum alterius injuria nobis imminens videatur inevitabile, immo simul intolerabile, desperatio irae permisceri debet.

A posteriori confirmatur propositio eodem prorsus modo, quo precedentes confirmari monuimus.

Quodsi demonstrationes propositionum proxime praecedentium atque praesentis consideres; palam erit, eos affectus misceri irae, qui excitantur damno alterius injuria nobis dato, cum ira excitetur ex eo, quod damnum istud alterius injuria nobis datum existimemus. Quamobrem si opiniones hominum de eo, quod sibi malum esse arbitrantur, nobis innotuere; haud difficulter intellgitur, quinam in dato casu affectus cum ira simul cooriantur.

§. 867.

Ira unde intendatur.

Quoniam plures affectus concurrentes appetitum vel aversationem vehementiorem reddere debent (§. 603); affectus vero vehementior est, si appetitus, vel aversatio efficitur vehementior (§. *cit.*); *ira vehementor evadit, prouti plures, vel pauciores affectus majore, vel minore gradu eidem socientur.*

Quodsi per propositiones praedentes inquiramus, quinam affectus

irae

iræ socientur; veritatem propositiontis præsentis a posteriori addiscere licet.

§. 868.

Quoniam injuriam ab altero nobis factam æstimamus ex damno, quod nobis intulit; damnum vero æstimatur ex eo quod sit malum respectu nostri, vel ejus, cui injuriam factam arbitramur; *ira oritur ex opinione mali ex facto alterius nobis vel aliis emergentis* (§. 862). Atque in his consistit definitio realis iræ. *Definitio iræ realis.*

Si ira nasci debet ex opinione injuriæ aliis factæ, eam contrario affectu inpediri necesse non est. Juvatur autem amore ejus, cui fit injuria: juvaturquoque odio ac invidia quibus illum persequimur, qui damnum alteri intulit.

§. 869.

Si injuriarum præteritarum memoria per præsentem nobis refricatur; levi ex causa vehementer irascimur. Etenim si injurias præteritas cum præsente simul nobis repræsentamus, ira non modo nascitur ex præsente, sed ex præteritis simul (§. 862). Quare cum perinde sit ac si injuriæ omnes aliquando ab altero perpessæ nunc denum factæ essent; causa quidem præsens levis est, sed omnis iræ causa levis non est. Quoniam tamen nos ad præsentem tantummodo attendimus atque ex ea sola iram nasci arbitramur, vehemens ira nasci nobis videtur ex levi causa, & levis causa iram revera denuo suscitat. *Vehemens ira ex levi causa.*

A posteriori intelligere poteris veritatem propositionis ex eo, quod levi ex causa vehementer irascentes, ubi iisdem exprobraveris, quod ob rem adeo leviculam ad tantam iram se provocari patiantur, respondeant sibi jam antea plures injurias fuisse ab eodem illatas, aut, ubi causam tantæ iræ ne generaliter quidem indicare voluerint, saltem regerant, se probe nosse rationem, cur tam vehementer irascantur. In se autem unusquisque pristinarum injuriarum memoriam facilius deprehendere valet, ubi re quadam levicula ad iram concitatur.

Non

Non jam mentionem injicere lubet injuriarum ab aliis nobis factarum & vi imaginationis cum iis, quas perpeſſi ſumus ab eo, qui jam ad iram nos concitat, confuſarum, cum iſtiusmodi confuſiones in omni affectuum genere obtineant atque eorundem vehementiam augeant.

§. 870.

Definitio iræ num uſui loquendi conformes.

Definitio iræ uſui loquendi ac recepto ſignificatui conformis. Ira res notiſſima eſt & omni affectu alio facillime diſtinguitur. Nemo igitur eſt, qui neſciat, quod iraſcamur, quando nos ab altero offenſos eſſe exiſtimamus, quodque ira tendat ad vindictam injuriæ illatæ. Ad vindictam tendimus, quatenus alteri nocere cupimus: quæ cupiditas cum ex odio proficiſcatur (§. 671), odium cum ira conjunctum eſſe agnoſcunt omnes. Injuriam ab altero illatam ægre ferimus & fœminæ ad vindictam inermes lachrymantur: quo ipſo patet, omnes agnoſcere, quod triſtitia perturbetur animus, quando iraſcimur. Nemo igitur alium affectum iram appellat, quam quem nos eodem nomine inſignivimus. Inprimis autem in rem noſtram loquitur *Gaſſendus* ut noſtra ex eodem deſumſiſſe videriqueamus, etſi dudum in Metaphyſica Germanica eadem tradiderimus, antequam Operum *Gaſſendi* copia nobis facta fuiſſet, quæ paucos demum ante annos in manus noſtras pervenere & nunc quidem, dum hæc ſcribimus, primum evolvimus: quæ ideo monemus, ut ex conſenſu judicetur modum, quo venamur notiones rerum, non aberrare à veritate ac detegere, quæ ex aliis difficilius addiſci poterunt, quod ob verborum ubertatem ſæpius ſuperflua admiſceantur & ob eorundem vagum ſignificatum determinationes genuinæ non tanta facilitate perſpiciantur, qua jam aliunde notæ ex iisdem agnoſcuntur. Ita autem *Gaſſendus* loc. cit. c. 7. f. 500. Iratus, inquit, & moleſte fert averſaturque acceptam injuriam, & illius cauſam autoremve odit, & ulciſci, ſeu nocumentum viciſſim infligere cupit, & nocere efficereque, ut autorem pœniteat, ſperat, & ad

ad nocendum audenter prorumpit, & non ſine quadam voluptate ulciſcitur ac nocet. Ex quo proinde efficitur, ut ira non tam ſimplex affectus, quam cincinnus quidam affectuum ſit, ac definiri poſſit affectus, quo anima præ dolore ob injuriam accipi viſam ac odio in illius autorem concepto pectoreque incaleſcente ad ulciſcendum concitatur, ut autorem facti pœniteat, neque tale quid amplius patret. Quoniam *Gasſendus* monet iratum moleſte ferre injuriam ab altero factam, ac animæ dolorem ob eandem tribuit, moleſtia vero ab ipſo dicitur, quod nobis tædium vocatur, moleſtiaque ingens doloris nomine eidem venit, quemadmodum ex ejus tractatione de affectibus clariſſime liquet; ad iram tædium inſigne requirit ex injuriæ nobis illatæ opinione ortum: cum quo quod odium conſtanter conjungatur, diſerte monet. Eum igitur affectum iræ nomine inſignit, cui nos id nominis tribuimus (§. 862). Agnoſcit etiam affectus complures alios ſimul oriri & coortos cum eodem in unum confundi, quemadmodum à nobis demonſtratum eſt (§. 863. & ſeqq.). Cetera quæ definitioni admiſcet, vel ſtatum corporis concernunt, qui eſt iraſcentis, vel actiones ex odio in alterum profectæ ſunt, quibus injuriam nobis factam vindicare ſtudemus: de quibus ſuo loco nobis dicendum erit in Moralibus, utpote à definitione iræ alienis. *Carteſius* breviter loc. cit. Artic. 65. Malum ab aliis, inquit, patratum, cum ad nos non refertur, efficit ſolum ut illis indignemur; ſed cum refertur ad nos, movet etiam iram: id quod cum noſtra definitione iræ reali ſatis conſpirat (§. 868), ſi a differentia inter iram & indignationem diſceſſeris, quam hic non attendendam eſſe ipſa experientia docet. Etenim ex verbis *Carteſii* non aliud colligi poteſt, quam quod indignatio affectus lenior videatur, quam ira, ita tamen, ut ſub ira comprehendatur. An vero ira tantummodo gradu differat ex ipſius mente ab indignatione, an indignationi aliquid ſuperaddat, non ſatis liquet. Poſterius tamen probabilius

bilius videtur ex adjecta vocula *etiam*. Quicquid sit, experientia satis loquitur, subinde nos irasci ob injuriam aliis factam eodem prorsus modo, ac si ea nobis facta fuisset, ut adeo ad aliquos saltem casus respexisse videatur *Cartesius*, in quibus differentia ista erat ex accidente.

§. 871.

Cupiditas vindictæ quid sit. Per *Cupiditatem vindictæ* intelligimus cupiditatem mali alterius, propterea quod ipsum consideramus tanquam causam mali nobis præsentis.

E. gr. Mevius propalavit consilia Titii, quorum ipsum participem fecerat, atque propositum ejus irritum fecit. Titius adeo consilium nocendi Mevio capit, ex damno ejus gaudio afficiendus. Cupit igitur malum Mevii, propterea quod is causa mali ipsi præsentis. Atque ea vindictæ cupiditas est.

§. 872.

Ira cum cupiditate vindictæ nexus. *Ira cum vindictæ cupiditate conjungitur.* Conjungitur enim cum odio ejus, qui injuriam nobis fecit, seu mali nobis præsentis causa est (§. 862), adeoque iratus ex tædio ejus, cui irascitur, voluptatem percipit, & ideo gaudet quod is tristitia afficiatur (§. 664). Quoniam itaque malum ipsius bonum sibi existimat (§. 613), immo propter odii vehementiam (§. 862) valde bonum opinatur; malum ejus, cui irascitur, ideo cupit, quod eum tanquam causam mali sibi præsentis considerat. Cum ira itaque cupiditas vindictæ conjungitur.

A posteriori satis manifestum est, cum ira arcto admodum vinculo connexam esse vindictæ cupiditatem. Audias enim iratos nescio quibus diris devovere eum, cui irascuntur, immo ubi præsens fuerit, ad eundem verbis, vel factis lædendum eosdem impelli videas. Cupiditas vindictæ in irato adeo manifesta est, ut eam ideo iræ definitionem ingredi fecerit *Gassendus*, non attendens ad id, quod vindictæ cupiditas ex odio fluat, ex eo orto, quod nobis displiceat factum alterius, quia in nos injuriosum, seu quod factum alterius nobis

repræsentemus tanquam malum respectu nostri (§. 677).

Multa ex cupiditate vindictæ fluunt, quæ in irato observantur. Spirat eam vultus & gestus: tendunt ad eandem verba & facta.

§. 873.

Si tædium quidem percipimus ex injuria nobis ab altero illata, a vindictæ tamen cupidine alienum habemus animum, *Indignatio* oritur. Germani vocant böse seyn. Atque adeo patet *iram ab indignatione cupiditate vindictæ differre.* *Indignatio quomodo differat a tædio.*

Videtur ad hanc differentiam respexisse *Cartesius*, dum indignationem ab ira distinxit. Sed quoniam vindictæ cupiditas ut plurimum abesse solet, ubi consideramus injuriam aliis ab altero, non nobis illatam; ideo ad istiusmodi casus animum advertens sibi persuasit indignationem constanter oriri, ubi nobis repræsentamus injuriam aliis, non nobis ab altero factam.

§. 874.

Si alterum amamus, ei irascimur, qui ipsi injuriam intulit. Etenim si alterum amamus, eum consideramus tanquam nos ipsos (§. 659), consequenter quæ ipsi infertur injuria, ea nobis illata putatur. Enimvero ira nascitur ex injuria nobis illata (§ 862). Ergo etiam nasci debet ex injuria ei, quem amamus, illata. *Quando alteri injuriam inferenti irascamur.*

A posteriori propositionis veritas confirmatur ex eo, quod irascamur ei, qui amico nostro injuriam fecit, ac de causa iræ quæsiti, vel prorsus censuram aliorum incurrentes, quod irascamur ei, a quo offensi non simus, respondeamus, nos adeo ægre ferre injuriam alteri illatam, ac si nobismet ipsis illata fuisset. Iram in hoc casu non differre ab ea, ad quam injuria nobis facta concitamur, experientia loquitur. Adesse vindictæ cupiditatem, verba & facta loquuntur.

Ecce tibi casum unum, ad quem *Cartesius* non respexit indignationis causam investigaturus.

§. 875.

Si alterum odio prosequimur, ei irascimur ob injuriam aliis factam. Etenim si eum odio prosequimur, tædia ejus *Ira ex injuria in alios casus alius.*

 (§. 669)

(*§. 669*), consequenter malum ipsius appetimus (§. *613*). Quare cum perpendentes injuriam aliis ab ipso factam ex ea tædium percipiamus *ex hypoth.* quoniam supponimus ex opinione injuriæ aliis factæ oriri affectum, odium renovatur (*§. 677*). In præsente adeo casu cum tædio ex injuria aliis ab altero illata orto jungitur odium *per demonstrata*, adeoque ira oritur ex eo, quod odio prosequimur illum, qui injuriam alteri fecit (§. 862).

A posteriori iram in animo nostro exardescentem observamus, quando narratur eum, quem odio prosequimur, injuriam fecisse aliis, modo hos non itidem oderimus: quæ determinatio ex hypothesi propositionis præsentis exulat, adeoque ei tacite superaddi minime debet. Eandem observamus in aliis tanquam ad casum præsentem pertinentem, quando iram excusaturus hanc affert rationem, quod is, cui irascitur, dignus sit odio, & causas odii promeriti recenset.

Ecce tibi casum adhuc alium, ad quem *Cartesius* animum non advertit differentiam iræ ab indignatione traditurus in definitionibus causalibus. Facile autem casus quidam attentionem nostram subterfugiunt, quando eos non præsentes sistit memoria, propterea quod eos non adeo sæpe fuimus experti, sicuti ceteros. Absit igitur ut quis carpendi animo proferri existimet, quæ animo tuendi nostra proferri amor veritatis suadet!

§. 876.

Casus alius, in quo ira vehemens. Quoniam ira excandescit animus, si eum amamus, cui injuria infertur (§. 874), vel si eum odio prosequimur, qui alteri injuriam infert (§. 875); *Multo magis animus ira exardescere debet, si eum amamus, cui injuria fit ab altero; alterum vero, qui injuriam infert, odio prosequimur.*

Fieri potest ut in hoc casu ira sit major, quam quando aliis ob injuriam nobis factam irascimur. Vehementia enim iræ in casu priori a magnitudine amoris, odii ac injuriæ illatæ; in posteriori a magnitudine illatæ injuriæ pendet sola, nisi affectus socii alii concurrant (§. 863. *& seqq.*), vel ex accidente intendatur ira (§. 867).

§. 877.

Si eum amamus, qui nobis, vel aliis injuriam facit, ei non irascimur, sed tantummodo indignamur; immo subinde ne quidem indignamur. Si enim perpendimus injuriam nobis vel aliis factam, alterum consideramus tanquam causam mali nobis præsentis, adeoque malum existimamus, quod id fecerit alter (§. 565), consequenter tædium ex eo percipimus, quod id fecerit (§. 613). Et quia eum, qui injuriam intulit, amamus *per hypoth.* ex ejus tædio, consequenter ex eo, quod ipsi malum est (§. 613), ipsimet tædium percipimus (§. 641). Impossibile igitur est ut idem nobis repræsentemus tanquam valde bonum (§. 612. *Psychol.* & §. 28. *Ontol.*), consequenter ut idem cupiamus (§. 805). Quoniam itaque a tædio ex injuria illata percepto abest cupiditas vindictæ (§. 871); ei qui injuriam intulit tantummodo indignamur (§. 873). *Quando tantummodo indignemur, immo ne quidem indignemur.*

A posteriori idem confirmant exempla parentum liberos impense amantium, qui iis tantummodo indignantur, quando lædunt, vel injuria afficiunt alios; nequaquam vero vindictæ cupiditate in iram abripiuntur. Similiter huc spectant offensæ amicorum, quos insigniter amamus, nos tantummodo ad indignationem provocantes, non vero ad iram, ut adeo vindictæ cupiditate vacuum habentes animum facile in gratiam cum iis redeamus ac illatam nobis injuriam ipsis condonemus.

Atque ita patet indignationi locum esse non modo in casu injuriarum aliis illatarum, sed etiam in casu injuriarum nobis factarum. Quoniam ab indignatione abest vindictæ cupiditas, quæ cum ira conjungitur (§. 872); illa in querelis, hæc in convitiis ac minis terminari solet, nisi affectus alii intervenerint. Quicquid sit, querelarum tamen in casu priore, conviciorum ac minarum in posteriore semper supererit vestigium aliquod.

§. 878.

Cum indignatione odium quidem oritur, sed vires non capit, *Odium in indignatio-*

ne quomodo se habeat. *pit, quin statim potius extinguitur.* Etenim indignantes alteri tædium percipimus ex injuria nobis, vel aliis illata (§. 873). Quare cum nobis factum alterius displiceat (§. 541), odium adversus eum oritur (§. 677). Quoniam tamen ab indignatione abest vindictæ cupiditas (§. 873), adeoque indignatus alteri quod malum est lædenti minime cupit (§. 871); ex eo, quod malum est lædenti, consequenter quod eidem tædium creat (§. 613), voluptatem minime percipit (§. 805). Quamobrem cum voluptas ista ex odio fluat (§. 664); odium vires non capit, sed statim extinguitur.

Hinc observare licet a posteriori, quod indignantibus quidem suboriatur subinde impetus quidam ad vindictam, sed qui statim rursus supprimitur. Audias etiam indignantes in hæc prorumpere verba: Eum, cui indignantur, dignum esse hoc, vel isto malo ob injuriam sibi, vel aliis illatam; non tamen ipsi mala imprecari, quemadmodum a vindictæ cupidis fieri solet. Atque inde satis perspicitur adesse odium, sed statim reprimi.

§. 879.

Quando in indignatione odium prædominetur.

Quodsi tædium ex injuria ab altero illata perceptum fuerit exiguum, odium in indignatione prædominatur, etsi vires non capiat. Quando enim tædium ex injuria illata ab altero perceptum fuerit exiguum, odii magis conscii sumus, quod cum indignatione oritur, quam tædii ex injuria percepti, adeoque odium prædominatur. Sed cum in indignatione vires capere non possit, ut scilicet ad vindictæ cupiditatem procedat (§. 887); hoc non obstante quod vires non capiat prædominatur.

A posteriori confirmatur propositionis veritas, quando observamus, quod se ab aliis offensos intelligentes conquerantur quidem de injuria sibi facta & dignum alterum, qui injuriam intulit, hoc vel isto malo pronunciant & contra negan-

gantes defendunt, sine ulla tamen sensibili animi commotione.

Ex hactenus demonstratis intelligitur, quanta circumspectione opus sit, ne de ira & indignatione judicaturi judicium praecipitemus: id quod in omni affectuum negotio opus esse intelligitur, si traditam a nobis theoriam attente meditari libet.

SECTIO II.

DE FACULTATIS APPETENDI PARTE SUPERIORI

ET COMMERERCIO MENTIS CUM CORPORE.

CAPUT I.

De Voluntate ac Noluntate.

§. 880.

Appetitus rationalis seu Voluntatis definitio.

Appetitus rationalis dicitur, qui oritur ex distincta boni repraesentatione. Unde independenter ab appetitu in genere definiri potest, quod sit inclinatio animae ad objectum pro ratione boni, quod in eo inesse distincte cognoscimus, vel nobis cognoscere videmur. Dicitur autem appetitus rationalis *Voluntas.*

E. gr. Ponamus Titium in bibliopolio reperire librum, dumque illum evolvit in eo deprehendere, quae cognitu sibi utilia existimat. Librum igitur istum bonum judicat hoc nixus raticinio: Ex libro isto quae mihi utilia sunt cognoscere valeo. Liber, ex quo utilia cognoscere valeo, bonus est. Ergo liber iste bonus est. Dum igitur librum istum appetit; appetitus oritur ex distincta boni notione, quatenus nempe bonum judicatur, quod auget

get cognitionem nobis utilem, v. gr. Si quis Mathematicus fuerit, mathematicam; Si Physirus, physicam; si Theologus, theologicam. Est igitur appetitus iste rationalis, quatenus ratio, cur librum appetamus, distincte indigitare valemus. Et dum librum istum appetimus, eundem velle dicimur. Et quando eundem emere decernimus; eum emere velle dicimur.

§. 881.

Aversationis rationalis seu Noluntatis definitio.

Aversatio rationalis est, quæ oritur ex distincta mali repræsentatione. Unde independenter ab aversatione in genere definitur, quod sit reclinatio animæ ab objecto pro ratione mali, quod in eo distincte nobis cognoscere videmur. Dicetur a nobis *Noluntas*.

E. gr. Ponamus Mevium in bibliopolio reperire librum, dumque illum evolvit in eo deprehendere plurima absurda atque erronea, ut inde colligat autorem scripsisse de rebus sibi nondum intellectis. Librum igitur istum, qui ad animum nonnisi erroribus ac absurdis opinionibus replendum aptus videtur, malum judicat hoc nixus ratiocinio: Ex libro hoc legentis animus nonnisi erroribns ac absurdis opinionibus repletur. Liber, qui animum nonnisi erroribus atque absurdis opinionibus replet, malus est. Ergo liber iste malus est. Dum igitur librum istum aversatur, aversatio ista nascitur ex distincta mali notione, quatenus scilicet ratio distincte allegari potest, cur librum averseris. Est adeo aversatio rationalis & dum eum ex hac ratione aversamur, eum nolle dicimur. Et quando nos nullis rationibus eo adduci patimur, ut librum emamus; librum emere nolle dicimur.

§. 882.

Volitio & nolitio quid dicatur.

Ipse actus volendi dicitur *Volitio* in oppositione ad Voluntatem, quando ea facultatem animæ denotat, seu potentiam, aut possibilitatem actum istum eliciendi. Et similiter actus ipse nolendi vocatur *Nolitio*, in oppositione ad Noluntatem, quando ea facultatem animæ denotat eliciendi actum istum, quem nolitionem appellamus.

Ita actus appetitus in singulari, quo is fertur in librum, dicitur volitio: actus vero aversationis in singulari, quo anima a libro quasi

quasi retrahitur, vocatur nolitio. Differentia inter voluntatem & volitionem, noluntatem & nolitionem in Psychologia rationali clarius elucescet. Non movemur, quod per inconstantiam loquendi actus etiam volendi dicatur voluntas & actus nolitionis non voluntas aut, si mavis, Noluntas: nos enim fixum tuemur significatum a vago abhorrentes, ubi præsertim nulla adest ratio, quæ nobis necessitatem imponit ab eadem recedendi, cum suppetant vocabula, ut proprio unumquodque nomine efferri possit.

§. 883.

Omissio volitionis est indifferentia ad volendum & nolendum. Volitionis scilicet actus nullus adesse dicitur, seu anima objectum quoddam non velle dicitur, quando idem nec velle, nec nolle dici potest. *Omissio volitionis quid sit.*

E. gr. In exemplo ante dato anima nec librum velle, nec nolle dicitur si eodem evoluto appetitus prorsus non movetur, cum nec bonum, nec malum eundem judicet.

§. 884.

Nolitio non est nuda volitionis omissio. Etenim si volitio tantummodo omittitur, nec dici potest, quod anima quid velit, nec etiam dici potest, quod ea idem nolit. (§. 883). Quamobrem cum non sufficiat ad nolendum, ut quid non velle dici queamus, sed aliquid amplius requiratur, consequenter quid positivi accedere debeat ad privationem (§. 881); nolitio non est nuda volitionis omissio. *Nolitio num differat ab omissione volitionis.*

§. 885.

Quamobrem cum ad omissionem volitionis sufficiat, ut absit ratio volendi (§. 118. *Ontol.*); *Si quid nolle debemus, peculiaris ratio nolendi adesse debet.* *Cur nolitio postulet rationem peculiarem.*

Ita in casu dato deest volitio libri, si eum non judicamus bonum quoad nos, atque adeo nulla peculiaris requiritur ratio, cur idem non velimus. Ast cum nondum adsit nolitionis actus, ejus adhuc ratio superaccedat necesse est, veluti quod liber erroribus ac absurdis opinionibus plenuu sit. Nimirum si bibliopolium ingrederis librumque evoluis; tres utique status in

mente distingvis, quos diversos esse nemo non agnoscit. Aut enim placet, aut displicet, aut nec placet, nec displicet liber. Unde alius est casus, quo eum habere vis; alius, quo eum habere non vis, seu aversaris; alius denique, quo eum nec appetis, nec aversaris, cessante & volitione, & nolitione. E. gr. placet Mathematico liber a Geometra primi ordinis conscriptus, in quo continentur nova de curvis inventa novaque artificia analytica, quibus in eorum proprietatibus investigandis usus. Displicet liber, in quo autor quadraturam circuli daturus impingit in prima elementa ac se probat rudem prorsus & hospitem in omni Mathesi. Nec placet, nec displicet liber a Icto conscriptus, de quo judicare nequit, utrum sit bene, an male conscriptus. Quodsi jam libros istos ad se refert, in primo casu cognoscit eum sibi fore proficuum, quatenus scientiam ex eo augere potest suam; in secundo intelligit, eum sibi creare tædium, quod indignetur homini audenti aggredi, quæ vires suas longe superant, in tertio denique indifferenter sese habet ad librum, eumque sibi nullius utilitatis esse agnoscit. In casu primo librum appetit, nascente volitione ex ratione singulari; in secundo eundem aversatur, nascente nolitione ex ratione non minnus singulari; in tertio denique eum nec appetit, nec aversatur, cum deficiat tam ratio ad appetendum, quam ad aversandum, & anima prorsus non movetur. Quodsi tamen quis tibi dixerit esse librum rarissimum, quem diu frustra quæsiverit Mevius & cui donum magis acceptum offerre non possis libro isto; amore amici impulsus eum appetis, quatenus tibi habetur medium creandi eidem voluptatem. Accedit adeo ratio singularis, ut eum appetas. Quodsi jam appetentem admoneat Titius, non esse hunc ipsum librum, quem Mevius appetit, sed alium ab hoc prorsus diversum, etsi agnatum habeat titulum. Hunc, quem vides, nihil continere singulare, sed trivialia tantummodo plurimosque errores. Mutato de libro judicio appetitus degenerat in aversationem: sed singularem hic requiri rationem, ut

ut id fiat, clarissimum est. Patet igitur volitionem omitti ob rationem deficientem, nolitionem demum nasci ex ratione quadam positiva.

Non piget hæc uberius illustrare, propterea quod maximi momenti est actum nolitionis ab omissione voluntatis distinguere. Excitanda igitur fuit attentio lectoris, ut acumine usus discernat casum indifferentiæ, in quo & volitio, & nolitio cessat, ab eo, in quo actus nolitionis ac volitionis nascitur. Etenim omnis praxis philosophiæ moralis in eo consistit, ut ex statu indifferentiæ animam transferamus ad appetendum, vel aversandum.

§. 886.

Num termini hactenus explicati sint recepta significatui conformes.

Qui terminos voluntatis, noluntatis, volitionis, nolitionis in fixo ac determinato significatu sumunt; non alium iisdem tribuunt quam nos iisdem tribuimus. Equidem non ignoro vulgo sub voluntate comprehendi & actum volitionis, & nolitionis, ut explicante *Goclenio* in Lexico voluntas dicatur propensio quædam ad bonum intellectum, hoc est, quod intellectu conceptum est, prosequendum, & malum fugiendum, immo adeo late ut ipsum etiam appetitum ac aversationem sensitivam subinde sub se complectatur; idem tamen observat jam olim Stoicos, qui accuratius distinxerunt inter se minime confundenda & quos secutus *Cicero* est, voluntatem non accepisse nisi sensu strictiori pro appetitu rationali boni. Ita enim ex *Cicerone* loc. cit. *Goclenius*: si simul, inquit, objecta species cujus piam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura: id cum constanter, prudenterque fit, ejusmodi appetitionem Stoici *βȣλησιν* appellant, nos appellamus voluntatem, quam illi putant in solo sapiente esse, quam sic definiunt: voluntas est, quæ quid cum ratione desiderat. Ab ea differt libido. Nam voluntas, quæ adversus rationem incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata. Videntur quidem Stoici non admisisse voluntatem nisi in eo casu, quo judicium de eo, quod bonum est, rationi convenit, nec a veritate abhorret. Enimvero cum intellectus hominis sit errori obnoxius & ab eo com-

missus error serpat in voluntatem; fieri non potest ut appetitum ab intellectu procedentem voluntatis nomine dignari nolimus, ubi vel in principio, vel in ejus applicatione fallimur, intentione bona. Sufficit adeo appetitum distingui in sensitivum & rationalem, prouti vel ex confusa idea, vel distincta notione procedit, non attento discrimine, utrum quis bona intentione salva fallatur, an ab errore sit immunis: id quod inprimis observandum est, ne incertus nobis evadat vocabuli in casibus specialibus usus. Ceterum ipse *Goclenius* mox terminos volitionis ac nolitionis explicat prorsus in rem nostram. Volitio hominis, inquit, est appetitio rationalis boni cogniti, orta ab illius approbatione. Nolitio est aversio rationalis mali cogniti orta ab illius improbatione. Subjicit idem voluntatem valde improprie accipi, cum tribuitur appetitui brutorum: proprie enim voluntatem esse ἐν τῷ λογικῷ, seu in ente rationali, in brutis non esse. Quodsi ergo voluntas tribui nequit nisi ei, qui ex ratione agit; ab appetitu sensitivo distingui nequit, nisi quatenus vi principii distincte cognoscimus id esse bonum, quod appetimus, atque adeo appetitus rationalis nasci debet ex distincta boni cognitione, quemadmodum nos definivimus. Immo idem *Goclenius* in voce Appetitus, ubi rationalem a sensitivo distinguit, hanc differentiam urget, quod rationalis necessario præsupponat judicium intellectus. Atque ita abunde liquet, si singula, quæ in anima circa appetitum diversa notantur, accurate a se invicem discernere volueris, & terminos ea fini in philosophiam introductos ad fixum ac constantem significatum reducere decreveris; definitiones non invito usu loquendi, quem jam dum placuisse philosophis palam est, aliter condi non posse, quam a nobis conditæ fuerunt. Non opus est, ut plura philosophorum testimonia ad confirmandum propositionem præsentem in medium adducantur. Hospes enim sit in philosophia, qui sibi

per-

persuaserit novos a nobis terminorum in philosophia obviorum significatus cudi.

§. 887.

Ratio sufficiens actuum volitionis ac nolitionis dicitur *Motivum*. *Motivum quid dicatur.*

Ita in exemplo proposito Motivum volendi erat augmentum scientiæ lectione libri promovendum; motivum vero nolendi metus ab erroribus ac absurdis opinionibus, quibus oppleri poterat animus legentis.

§. 888.

Quoniam ex ratione intelligimus, cur quid potius sit, quam non sit (§. 56. *Ontolog.*), rationes sufficientes vero actuum volitionis ac nolitionis motiva sint (§. 887), *ex motivis volendi intelligimus, cur quid potius velimus, quam non velimus; ex motivis nolendi vero perspicimus, cur quid potius nolimus, quam non nolimus.* *Usus motivorum.*

Ita ex eo, quod quis à lectione libri expectat incrementum scientiæ, intelligimus cur librum emere velimus. Constat vero illam expectationem esse motivum volitionis (*not.* §. 887). Similiter ex eo, quod quis sibi metuit ab erroribus ac absurdis opinionibus, intelligitur, cur librum emere nolit. Constat vero denuo metum istum esse motivum nolitionis (*not.* §. *cit.*).

§. 889.

Sine motivis nulla datur in anima volitio, nulla nolitio. Sunt enim motiva rationes sufficientes actuum volitionis ac nolitionis (§. 887). Enimvero sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit, nil datur (§. 70. *Ontol.*), adeoque sine ea nec datur actus volitionis, nec nolitionis in anima. Ergo nec sine motivis ullus datur in anima volitionis actus, nec ullus in eadem datur actus nolitionis. *Motivorum necessitas.*

A posteriori veritas propositionis satis superque liquet, ideo a philosophis omni ævo agnita. Neque enim ullum in medium afferri potest exemplum, quo ostenditur, nos quic-

quam vel voluisse; vel noluisse sine motivo, modo acutus sis in observandis motivis, atque in iis agnoscendis. Qui affirmant tale quid fieri posse, nullum huc usque exemplum in medium afferre potuerunt; sed gratis asseruerunt.

Ne autem in agnoscendis motivis hæreas in casibus specialibus, iis præsertim, ubi ægre agnoscuntur; motiva paulo penitius inspicienda sunt, ut constet, quid eorum loco esse possit.

§. 890.

Motiva in quo consistant.

Motiva sunt repræsentatio boni ac mali distincta, nempe repræsentatio boni volitionis; repræsentatio mali nolitionis. Sunt enim rationes sufficientes actuum volitionis ac nolitionis (§. 887). Enimvero repræsentatio boni est ratio sufficiens appetitus, repræsentatio mali ratio sufficiens aversationis in genere (§. 586). Quare cum appetitus & aversatio rationalis ab appetitu sensitivo & aversatione sensitiva nonnisi in eo differant, quod rationalis ex notitionibus distinctis nascatur, appetitus vero sensitivus & aversatio sensitiva ex idea confusa ortum trahant (§. 880. 881. 580. 582); motiva esse nequeunt nisi repræsentatio boni ac mali distincta, illa nempe volitionis, hæc nolitionis.

A posteriori idem patet, modo ad volitiones ac nolitiones animum advertas. Sane dum librum tibi repræsentas tanquam ad scientiam augendam utilem, eum tibi repræsentas tanquam bonum, & quidem quoad te (§. 554). Quare cum librum ideo habere velis, quod istam utilitatem tibi repræsentes; ratio sufficiens volitionis (§. 56. *Ontol.*), consequenter motivum est repræsentatio boni ((§. 887) & quidem, cum notionem boni distinctam hic habeas, ex qua librum bonum esse judicas, (§. 880) repræsentatio boni distincta. Eodem modo idem patet in casu nolitionis. Sane dum librum tibi repræsentas tanquam eum, unde animus erroribus ac absurdis opinionibus repleri possit, eum tibi repræsentas tanquam malum quoad te (§. 565). Quare cum librum ideo habere nolis, quod librum talem tibi repræsentes, ratio suffi-

ens

ens nolitionis (§. 56. *Ontol.*), consequenter motivum est repræsentatio mali (§. 887), & quidem cum distincta notione utaris ad judicandum, librum esse malum, mali repræsentatio distincta.

Qui motiva volitionum ac nolitionum cognoscere studet, is ad omnes suas volitiones ac nolitiones attendere debet & in rationes inquirat opus est, cur quid velit, vel nolit: ita enim motiva sibi familiaria cognoscet. Quodsi præterea ea ad notiones generales revocaverit usus notionibus boni ac mali in genere (§. 554. 565) tanquam directricibus; is plurimum proficiet in cognitione sui: id quod alio loco uberius explicandum hic monemus, ut sit stimulus ad studium in ista inquisitione collocandum.

§. 891.

Quam primum nobis distincte aliquid repræsentamus tanquam bonum, quoad nos; idem volumus. Quam primum enim quid nobis repræsentamus tanquam bonum, nempe quoad nos, idem appetimus (§. 889). Quamobrem cum ad volitionem requiratur distincta objecti, quod appetimus, cognitio (§. 880); quam primum distincte cognoscimus aliquid esse bonum, seu idem nobis tanquam bonum quoad nos repræsentamus, idem volumus. *Quomodo volitiones nascantur.*

Patet idem a posteriori per exempla eunti. Et prodest exemplum, quo huc usque usi sumus ad anteriora illustrandum.

§. 892.

Quoties quid volumus, id nobis repræsentamus tanquam bonum; quoties vero quid nolumus, id nobis repræsentamus tanquam malum. Si enim motiva nulla dantur in anima, eadem nec vult, nec non vult (§. 889). Quamobrem si vult quidpiam, motivum volendi detur necesse est: si quidpiam non vult, seu ex ratione aversatur, motivum nolendi adsit necesse est. Motivum vero volendi est repræsentatio boni distincta; motivum nolendi vero distincta mali repræsentatio (§. 890). *Objectum voluntatis & noluntatis.*

Ergo

Ergo si quid volumus, necesse est ut id nobis repræsentemus tanquam bonum; si quid nolumus, opus est ut idem nobis tanquam malum repræsentemus.

A posteriori patet veritas asserti ex eo, quod nemo hactenus unicum allegare potuit exemplum, ubi aliquid voluerimus, quod nobis non repræsentassemus tanquam bonum quoad nos; vel aliquid noluerimus, quod nobis non repræsentassemus tanquam malum quoad nos. Equidem non nego afferri exempla, in quibus motiva adeo latent, ut ignorentur ab iis, qui ad ea provocant, immo ne quidem agnoscantur, ubi ab acutioribus in apricum protrahuntur, præsertim si negandi pertinacia occœcaverit animum: enimvero quis non videt quod toto cœlo differat demonstrare, quod nullum prosus motivum adsit, seu quod nobis idem non repræsentemus tanquam bonum, quod volumus, aut, si mavis, quod appetimus, & confiteri quod ignoremus, vel nobis conscii minime simus, quale jam adsit motivum, cur hoc velimus, vel appetamus, aut nos motivo isto impulsos hoc appetere, quod insufficiens videtur. Demonstrationem postulamus, non nudam ignorantiæ, aut dubitationis confessionem.

Si quis controversias de propositione præsente motas consulere libuerit, is omnino animadvertet confessionem ignorantiæ aut dubitationis loco demonstrationis obtrudi ab iis, qui propositionem præsentem impugnant; immo plerique sibi persuadent confessionem istam sufficere ad propositionis falsitatem ostendendam, cum quid sit demonstratio ignorent, dum prorsus idea destituti, qualem analysis demonstrationum alibi (§. 551. & seqq. *Log.*) data animo ingenerat. Sed nemo qui acumine pollet ignorantiæ & dubitationis confessionem pro demonstratione sibi obtrudi patitur, quod non patiuntur nisi qui hebetioris sunt ingenii, ut illam ab hac discernere non possint. Nostrum vero est juvare acumen eorum, qui objectionum frivolarum nullitatem perspicere debent: quamobrem in expendendis motivis progredimur.

§. 893.

§. 893.

Si sensitivus fuerit appetitus, quoties quid appetimus, id nobis tanquam bonum repræsentamus; si aversatio fuerit sensitiva, quoties quid aversamur, id nobis tanquam malum repræsentamus. Si nulla datur ratio appetitionis, vel aversionis, seu actus appetitus sensitivi, vel aversationis sensitivæ, nulla quoque in anima datur appetitio, nulla aversio, seu nihil actu appetimus, vel aversamur (§. 70. *Ontol.*). Quamobrem si quid appetimus, ratio sufficiens appetitionis; si quid aversemur, aversionis adesse debet. Ratio vero sufficiens appetitionis est repræsentatio boni; aversionis ratio sufficiens mali repræsentatio est (§. 586). Ergo si appetitus fuerit sensitivus, quoties appetimus quid, id nobis repræsentamus tanquam bonum. Si aversatio fuerit sensitiva, quoties quid aversamur, id nobis repræsentamus tanquam malum.

Objectum appetitus sensitivi & aversationis.

A posteriori veritas asserti eodem modo probatur, quo præcedens confirmavimus. Facilius vero sibi persuadent acumine, quod ad interiora animæ rimanda requiritur, destituti nullam adesse repræsentationem boni, vel mali, quod nullius sibi conscii sint, quæ in ideis confusis latent non animadvertentes, cum eas evolvere nesciant. Difficilius quoque latens appetitionis, vel aversionis ratio in apricum producitur, ut adeo suæ ignorantiæ facilius fidem habeant, qua sibi rationem nullam adesse persuadent.

Propositionem præsentem subjungimus præcedenti, ne ad appetitum, & aversationem rationalem restringere videamur, quod appetitui sensitivo & rationali commune est, præsertim cum in iis casibus, ubi sine motivo quid velle, vel nolle videmur, appetitus, vel aversatio ut plurimum ex parte rationalis sit, ex parte vero sensitivus sensitivave. Pertinet huc casus electionis, ubi in objectis nulla nobis videtur adesse ratio intrinseca, cur unum alteri præferatur, cum pro paribus habeantur. Sed hæc ex sequentibus magis elucescent.

§. 894.

Malum quando appetamus, bonum quando aversemur.

Si cui bonum videtur, quod malum est, idem appetit, vel vult: & ex adverso *si cui malum videtur, quod bonum est, idem aversatur, vel non vult.* Si quid enim alicui videtur bonum quod malum est, id sibi tanquam bonum repræsentat, quod per se patet. Enimvero quam primum quid sibi repræsentat tanquam bonum, idem appetit (*§. 589*). Ergo quod malum est appetit, si quidem ipsi bonum videatur.

Similiter si cui malum videtur, quod bonum est, is per ignorantiam, aut errorem id sibi repræsentat tanquam malum, adeoque id aversatur (§. 590). Ergo quod bonum est aversatur, si quidem ipsi videtur malum.

Utrumque confirmatur a posteriori inde, quod quæsiti qui malum appetunt, cur hoc faciant, respondeant quod sibi videatur bonum, & ex adverso quæsiti qui bonum aversantur, cur hoc faciant, non alias afferant rationes, quam ex quibus apparet quod id malum esse opinentur. Vesci cibo, qui sanitati adversus est, malum esse palam est. Sunt qui norunt sanitati adversum esse cibum, eodem tamen hoc non obstante vescuntur. Quæsiti cur id faciant, respondent se sapore ejusdem admodum delectari. Cibum adeo appetunt ob saporem, quod bonum judicent vesci cibo, qui bene sapit. Similiter si quis novit medicamentum conducere ad sanitatem restituendam, sed ob saporem ac odorem minus gratum idem aversatur, is medicamentum aversatur, quod malum judicet uti medicamento ingrati saporis. Appetit adeo in priori casu quod malum est, quia ipsi bonum videtur; in casu posteriori aversatur quod bonum est, quia ipsi malum videtur.

Exempla frequentissime obvia sunt, quibus propositio præsens confirmatur, ut ideo dudum a Veteribus inter notissima relatum fuerit hoc principium.

§. 895.

§. 895.

Quod bonum cognoscimus, sed certo respectu malum existimamus quoad nos, *aversari* dicimur *sub ratione mali.* Et e contrario quod malum cognoscimus, sed certo respectu bonum existimamus quoad nos, id dicimur appetere *sub ratione boni.* *Quanam sub ratione mali aversemur, sub ratione boni appetamus.*

Ita cibum sanum ob saporem nobis ingratum aversantes bonum aversamur sub ratione mali: cibum enim in se spectatum bonum judicamus, quatenus sanitati conducit; sed malum existimamus quoad nos respectu molestiæ, quam ex sapore minus grato percipimus. Similiter cibum sanitati adversum appetentes ob saporem nobis gratum malum appetimus sub ratione boni. Cibum enim malum judicamus, quatenus sanitati adversus; sed eundem bonum judicamus quoad nos, quatenus jucundum nobis est vesci cibo grati saporis. Prævalet autem opinio boni, si magis in bonum, quam in malum dirigatur attentio & contra.

§. 896.

Si malum appetimus, id appetimus sub ratione boni: Et si bonum aversamur, id aversamur sub ratione mali. Si quid enim appetimus, vel volumus id nobis repræsentamus tanquam bonum (§. 892). Quamvis adeo malum esse agnoscamus atque concedere debeamus, quod tale sit, *per hypoth.* idem tamen certo respectu bonum videri debet quoad nos. Malum adeo appetimus sub ratione boni (§. 895). *Bonum quomodo aversemur; malum quomodo appetamus.*

Similiter si quid aversamur, vel nolumus id nobis repræsentamus tanquam malum (§. 892). Quamvis adeo bonum esse agnoscamus atque concedere debeamus, quod tale sit *per hypoth.* idem tamen certo respectu malum videri debet quoad nos. Bonum adeo aversamur sub ratione mali (§. 895).

Exempla, quæ modo in medium attulimus, propositionem præsentem illustrant. Ipsa vero propositio principium est, quod veteribus tritum ac familiare fuit.

§. 897.

Quomodo minus malum majoris evitandi gratia appetamus.

Si quis minus malum appetit, propterea quod medium esse existimat evitandi malum majus; is malum appetit sub ratione boni. Etenim si quis existimat minus malum esse medium evitandi majus, cum bonum sit evitare magnum malum; is hoc respectu malum minus sibi repræsentat tanquam bonum. Quamobrem idem appetit, quod bonum ipsi videtur hoc respectu quoad se. Idem igitur appetit sub ratione boni (§. 894).

Propositio præsens per modum corollarii subsumi quoque potest sub præcedente. Si enim minus malum appetimus, majoris evitandi gratia, malum appetimus. Appetimus igitur istud sub ratione boni.

Confirmatur propositio a posteriori. Si quis ære alieno gravatus non sit solvendo nec videns quomodo ex periculo sibi ac famæ suæ inde emergente eluctari possit, nisi mors afferat finem omnium malorum, manus violentas tandem sibimetipsi injicit; is autochiriam non in se bonam judicat, sed malam, minus tamen malum existimat mortem, quam vitam tædiis sibi intolerabilibus plenam, atque minus hoc malum ideo appetit, quod ipsum liberet a malo majore. Liberatio ab ære alieno ac periculis sibi ex eo imminentibus, quod quis solvendo non sit, bona utique existimari debet. Quatenus itaque eadem cum autochiria connexa est; eatenus eam in hoc casu particulari bonum judicat. Atque adeo hanc intendit, hanc appetit, dum manus violentas sibi infert. Autochiriam vero tantummodo appetit, quatenus sine ea finem, quem intendit, consequi nequit. Unicum hoc exemplum satis superque declarat, quomodo minus malum appetatur, propterea quod sit medium evitandi malum majus sub ratione boni.

Nulla hic objectio est, mortem esse malum majus, quam pericula ex eo imminentia quod quis solvendo non sit. Neque enim hic de

de rei veritate, sed de appetentis opinione agitur. Omnium vero non eadem opinio est.

§. 898.

Si ex pluribus bonis unum alteri præferendum; id præfertur, quod judicatur melius. Etenim si plura sint objecta, quæ bona judicantur quoad nos, unum non minus appetimus, quam alterum (§. 589), adeoque ex eo, quod singula judicantur bona quoad nos, nondum intelligitur, cur unum alteri præferatur, consequenter in eo ratio electionis unius ex aliis sufficiens non continetur. Quoniam tamen sine ratione sufficiente nil quicquam esse potest (§. 70. *Ontol.*); ratio quoque sufficiens adesse debet, cur unum alteri præferatur, adeoque magis appetatur quam alterum. Enimvero quoniam aliquid appetentes id nobis tanquam bonum repræsentamus quoad nos (§. 892); id, quod magis appetimus quam alterum, nobis utique tanquam magis bonum repræsentare debemus. Patet igitur si ex pluribus bonis unum alteri præferendum, id præferri, quod melius judicatur. *Quodnam alteri præferatur.*

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nobis offerri duos nummos aureos & ex iis unum esse eligendum. Ponamus nobis constare, unum habere pondus justo minus, alterum ad trutinam appensum legitimo pondere deprehendi. Ponamus præter hanc ponderis differentiam nullam aliam notari, aut saltem non attendi, nec animum præterea ad rationes alias extrinsecas adverti; nemo non novit positis his circumstantiis eligi nummum aureum legitimi ponderis, adeoque præferri eum, qui est melior. Quodsi enim ex eligente quæsiveris, cur hunc potius eligat quam alterum, utique respondet, id ideo fieri, quod is quem eligit sit melior. Quæsitus porro cur eum meliorem esse existimet respondet, quod sit legitimi ponderis, alter vero ab eodem deficiat.

Experientia itaque satis superque confirmat propositionem præsentem. Quodsi objicias fuisse, qui studio elegerint nummum au-

reum minoris ponderis, & alterum reliquerint alteri, objectionem non moramur. Neque enim in hoc casu desunt rationes extrinsecæ, cur electio levioris melior censeatur electione gravioris; id quod ex subsequentibus magis elucescet.

§. 899.

Rationes extrinsecæ electionis. *Si ex pluribus objectis appetibilibus unum eligendum, nulla vero adsit ratio intrinseca, cur unum alteri præferatur, ratio extrinseca qualiscunque sufficit, ut unum præferatur alteri.* Quoniam objectum unumquodque in se appetibile *per hypoth.* ratio ad appetendum sufficiens adest, si in se consideretur. Quamobrem tantummodo requiritur adhuc ratio, cur unum ex iis eligatur, atque hoc ipso ceteris preferatur (§. 70. *Ontol.*). Enimvero ratio intrinseca, cur unum alteri præferatur, non adest *per hypoth.* seu is, qui unum ex iis eligere, adeoque unum alteri præferre debet, nihil in uno observat, ob quod idem alteri præferendum esse judicet. Deveniendum itaque ad rationes extrinsecas, quæ rationibus, ob quas singula æqualiter appetuntur, accedentes efficiant ut unum magis appetatur, quam reliqua. Quamobrem cum qualiscunque ratio extrinseca istis superaccedens appetitum augere debeat; ea utique ad unum alteri preferendum sufficere debet.

A posteriori idem liquet clarissime, modo attentionem sufficientem afferre velis, vel possis. Ponamus tibi offerri duos nummos aureos, ut unum ex iis eligas. Ponamus nullum prorsus discrimen intrinsecum facta inquisitione a te deprehendi posse, ut adeo perinde tibi videatur, sive hunc potius, sive alterum accipias. Deficit adeo ratio extrinseca, cur unum alteri præferre debeas. Ponamus vero te hærentem, quemnam eligere debeas, ac nummos contemplantem, ut inquiras in discrimen, ob quod unus alteri a te preferri debere videatur, ex adstantium aliquo percipere, quod hunc nummum possederit vir quidam celeberrimi nominis, a cujus heredibus eum acceperit qui eundem tibi offert. Ponamus denique possessoris illius memori-

moriam tibi esse jucundam. Nemo non fatebitur, te ob hanc rationem nummum istum electurum. Eligis adeo unum ex duobus ob rationem extrinsecam, intrinseca deficiente. Quodsi nulla extrinseca alia occurrat ratio, ob quam nummum unum præferamus alteri; eum arripimus, ad quem commodius extenditur brachium. Non aliam hic subesse rationem, inde patet, quod quæsitus, cur id faciat, in vernaculo nobis sermone respondeat: der Erste / der beste / id est, optimum esse eum, quem primum apprehendimus. Sufficit adeo ratio levicula ad id, ut nummum unum alteri præferamus, eti si non sufficiat ad id ut eundem appetamus, cum appetitus alterutrius jam sit determinatus per rationes alias prævias.

Non ignoro esse aliquos, qui mirantur, rationem adeo leviculam philosopho videri sufficientem ad appetitum, seu voluntatem determinandum, atque eodem magis dignum reputent asserere, quod hic habeamus exemplum volitionis absque ulla ratione. Enim vero mirarer ἀβλεψίαν, nisi certum ac exploratum mihi esset istam objectionem convenire homini non philosopho. Etenim defectu acuminis philosophici confunduntur, quæ a se invicem discerni debebant & a nobis discreta fuerunt, scilicet ratio, qua appetitius determinatur ad alterutrum objectum, & ratio, qua unum alteri præfetur, atque adeo appetitus plenarie determinatur ad hoc potius, quam ad alterum. Etenim si rationem sufficientem desideres, cur nummum hunc appetas, ad eam quoque requiritur id, ob quod alterutrum appetere libuit, antequam ad electionem deveniretur. Præterea lubenter audirem, quidnam rationis subsit, cur magis philosophicum videri debeat, si quis dicat appetitum jam ad alterutrum determinatum flecti ad unum eorum sine ulla ratione, quam si affirmet idem fieri ratione quacunque levicula, ubi magis ardua deficit. Enim vero non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt: Novimus enim homines in rebus maxime arduis, ubi ratio determinandi actum volitionis non sufficit, quam habent, ad consilia amicorum cœca, ad sortem non minus cæcam & nescio quas rationes subinde prorsus ridiculas confugere. Sane rationes istæ si præcisis ceteris circumstantiis spectentur leviculæ sunt, immo in se spectatæ sæpius ridiculæ videntur. Sed ubi circumstantiis omnibus probe excussis expendun-

duntur, legibus animæ generalibus satisfaciunt. Absit igitur, ut dicamus nos sine ulla ratione quid appetere, ubi appetitus nascens flectitur ratione levicula in alterutram partem, nobis optime consciis.

§. 900.

Ex duabus actionibus æquipollentibus quam nam seligamus.

Si actiones volumus nec adest aliqua intrinseca, vel extrinseca quædam ratio; cur ex duabus, quibus in dato casu locus est, unam potius eligamus, quam alteram, eam eligimus, quæ nobis magis familiaris est. Etenim si quid duobus modis fieri posse agnoscimus, nec utrum hoc modo, quam altero fiat refert; nulla adest ratio intrinsea, cur hoc potius modo, quam altero id fiat, cum omnimoda paritas saltem opinione appetentis adsit. Ad rationes igitur extrinsecas deveniendum (§. 899). Iam cum nulla adsit *per hypoth.* ad actiones, ex quibus altera seligenda attentis nobis succurrit, quod alias hanc ediderimus in simili casu (§. 109. 174), Quamobrem eam alteri præferimus, quæ nobis familiaris est.

Propositionem præsentem jam alias in Annotationibus in Metaphysicam Germanico idiomate editis §. 158. exemplo luculento ex Algebra petito stabilivi. Sint nimirum x et y duæ quantitates incognitæ, sitque *per hypoth.* $x+y=a$ & $xy=b$. Sive x denotet quantitatem majorem & y minorem, sive contraria ratione y majorem & x minorem; erit in utroque casu $x+y=a$ & $xy=b$. Quodsi jam aquationes sint reducendæ, perinde est sive reductio ita fiat, ut ex utraque eruatur valor ipsius x, sive ita instituatur ut ex utraque imvestigetur valor ipsius y. Quicquid horum fiat, in eandem incidis æquationem quadraticam, scilicet $ay-yy=b$ & $ax-xx=b$. Utraque æquatio duas habet radices, quarum altera quantitatem majorem, altera minorem indicat. Quæ igitur ratio suadere poterat, ut æquationes primum propositas ad x reduceres; eadem quoque suadet, ut eas reducas ad y. Nulla igitur adest ratio intrinseca, cur unum potius fiat, quam alterum. Neque præcisis

ſis circumſtantiis ſingularibus extrinſeca apparet ratio, quæ adeſſe poſſit, nec caſus impoſſibilis intelligitur, quod aliquando extrinſeca abeſſe omnis poſſit. Quoniam vero vel recenter memoriæ inhæret, vel, quod ſæpius idem feciſti, nunc ſuccurrit, te alias ubi duplex fuerat invenienda æquatio ob duplicem quantitatem incognitam x & y æquationes reduxiſſe ad x; quod alias facere ſolitus fuiſti, id quoque nunc facis, cum nulla adſit ratio, quæ te ab agendi conſuetudine abducat. Conſuetudo igitur agendi ratio ſufficiens eſt, cur hoc potius facias, quam alterum. Atque ſic patet, nos eam præferre actionem alteri, quæ nobis familiarior eſt alterà. Exemplo algebraico jungimus aliud in gratiam eorum, qui illud non intelligunt, quamvis tanta cæteris non inſit evidentia, quanta algebraico ineſt, ob peregrina ideis ſeſe immiſcentia. Ponamus nos adſuetos eſſe manum dextram exporrigere verſus ſiniſtram, quoties quid apprehendere ac tollere volumus, aut id fieri, quoties pennam atramento immergimus inter ſcribendum. Ponamus porro nos tollere e menſa debere nummum aureum, ex duobus quidem unum, quicunque nobis arriſerit, perinde autem nobis eſſe, quemcunque accipiamus, nulla ratione electionem ſuadente. Satis exploratum eſt nos eum electurum eſſe, qui ſiniſtræ propior eſt, dum juxta menſam ſtamus, propterea quod ad eum tollendum actione nobis familiari opus eſt, a conſuetudine autem agendi non recedimus ſine ratione ſufficiente. Hoc ipſum itaque exemplum ubi per ambages facimus, quod ſine iis fieri poterat, ſatis ſuperque loquitur, conſuetudinem agendi eſſe rationem ſufficientem, ubi deficiente ratione intrinſeca, vel extrinſeca etiam alia, ex duabus actionibus alterutra eligenda, veluti in dato caſu ſublatio hujus potius, quam alterius nummi aurei.

Non mirum videri debet, quod conſuetudini agendi, vel modo agendi recentis memoriæ tantam vim tribuamus, ut poſſit flectere appetitum in partem alterutram. Neque enim ignotum eſt quam

magnum agendi principium ſit imitatio ejus, vel etiam repetitio ejusdem, quod ante feceramus, in caſu ſimili (§. 501). Levis momenti vulgo videntur, quæ maximi deprehenduntur ab acutioribus, non per transennan res obvias adſpicientibus, nec per præcipitantiam de iis ſtatuentibus.

§. 901.

Attentio quomodo flectat appetitum in caſu æquipollentiæ.

Si actiones duæ nobis videantur æquipollentes vel objecta quæcunque æquipollentia exiſtimentur, nec alia ſit nobis ratio extrinſeca, ob quam una illarum, vel unum horum alteri præferatur; eam, vel id præferimus, quæ quodve paritatem, vel æquipollentiam expendentium attentionem primum ad ſe trahit. Etenim cum nulla adſit electionis, vel prælationis ratio intrinſeca, nec extrinſeca quædam ſuccurrat *per hypoth.* ex objectorum appetibilium æquipollentia colligitur, perinde prorſus eſſe, quodnam eorum eligatur, aut alteri præferatur, ac ideo porro decernitur illud eligendum eſſe, quod primum nobis obvium eſt. Quamobrem ſi quid hæc animo volventium attentionem in ſe trahit; nulla prorſus ratio eſt, cur a propoſito noſtro recedamus, atque adeo id eligimus, quod iſto temporis articulo attentionem noſtram quacunque de cauſa in ſe trahit.

A poſteriori idem confirmari poteſt exemplis algebraicis, ubi v. gr. reductionem inſtituimus contra conſuetudinem: ibi enim acutioribus innoteſcit id fieri ideo, quod oculorum aciem & cum ea mentis attentionem in hac magis defigamus litera, quam in alia. Idem quoque ſubinde obtinet in electione nummi aurei ex duobus in menſa collocatis; in quibus non eodem modo conſtanter obtutum defigimus, dum deliberamus, quemnam ex iis eligere debeamus, non reperientes rationem intrinſecam extrinſecamve, ob quam unum alteri præferamus. Quodſi quis in poſterum ad caſus electionum attentam mentem afferre voluerit, is propriis experimentis non modo præſentem, verum etiam præcedentes propoſitiones

tiones confirmare poterit. Quæ enim nos eo fine adducimus, ad experimenta ex seipsis capienda lectorem invitant & modum ea capiendi commonstrant.

Denuo inculcamus, in præsente casu non minus, quam in ceteris rationem, qua appetitus ad alterutrum flectitur, non esse confundendam cum ratione, cur appetatur: id quod plerumque facere solent, quibus ratio allegata ad flectendum appetitum non videtur ejusdem ratio sufficiens, cur in hanc potius partem feratur, quam in aliam.

§. 902.

Regulæ appetitus dicuntur, quas anima observat in appetendo. *Regulæ appetitus.*

Exempla regularum appetitus sunt propositiones proxime præcedentes (§. 892. & seqq.). Neque alium in finem regulas istas proposuimus quam ut appetitus inde explicemus, quoties nobis in posterum cum iis erit negotium.

§. 903.

Lex appetitus dicitur principium generale regularum appetitus. Unde *ex lege appetitus redditur ratio regularum appetitus* (§. 866. *Ontol.*) *Lex appetitus quid dicatur.*

Retinemus significatum legis, quem supra termino tribuimus in simili casu, veluti cum leges perceptionum definiremus (§. 84).

§. 904.

Lex appetitus est hæc propositio: Quicquid nobis repræsentamus tanquam bonum quoad nos, id appetimus. Veritatem propositionis quoad appetitum sensitivum & rationalem evicimus in superioribus (§. 589). Quod vero inde reddatur ratio regularum appetitus tam sensitivi, quam rationalis, patet ex earum demonstrationibus (§. 590. & seqq. atque §. 892. & seqq.) Est igitur lex appetitus (§. 903). *Lex appetitus quænam sit.*

Hanc legem appetitus dudum agnovere Veteres, & ejus usus amplissimus est in philosophia morali, ubi docetur, quatenus determinatio appetitus in nostra potestate est: id quod fundamentum culturæ virtutum.

§. 905.

Regula aversationis.

Regulæ aversationis sunt, quas anima observat in aversando.

Exempla regularum aversationis sunt propositiones proxime præcedentes, quibus docetur quandonam quid aversemur (§. 892. & seqq.). Sane non alium in finem regulas istas in medium adduximus, quam ut per eas explicare possimus, cur in dato casu anima quid aversetur, vel num in dato casu quid aversari debeat.

§. 906.

Lex aversationis quaenam dicatur.

Lex aversationis est principium generale regularum aversationis. Unde *ex lege aversationis redditur ratio regularum aversationis* (§. 866. *Ontol.*).

Qui aversationem sub appetitu comprehendunt, illi legem aversationis a lege appetitus non distingunt. Patebit tamen (§. 907) legem aversationis esse diversam a lege appetitus, neque adeo opus esse ut utramque eodem nomine compellemus. In re est consensus: in verbis dissensus. Accuratius vero loquitur, qui, quæ diversa concipiuntur, diversis etiam nominibus insignit.

§. 907.

Lex aversationis quaenam sit.

Lex aversationum est propositio: Quicquid nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos; id aversamur. Veritatem propositionis jam evicimus in superioribus (§. 589). Quod vero inde reddi possit ratio regularum aversationis, patet ex earum demonstrationibus (§. 592. 596. & seqq. atque §. 892. & seqq. Est igitur lex aversationis (§. 906).

Legem hanc aversationum dudum agnovere veteres utpote experientiæ obviam, & ejus amplissimus usus est in philosophia morali, ubi docetur quatenus aversatio in nostra potestate est: id quod fundamentum fugæ vitiorum.

§. 908.

Consensus appetitus sensitivi & rationalis.

Consensus appetitus sensitivi & rationalis est tendentia utriusque ad idem objectum.

E. gr. Si appetitus sensitivus fertur in cibum aliquem ob gratum, quem habet, saporem & voluptates alias, qua imaginatio tan-

tanquam ab eo profectas confuse repræsentat, ita ut cupiditas cibi enascatur; fertur vero etiam in eundem appetitus rationalis, quod noverit appetens, eum sanitati conducere ea præsertim quantitate, qua offertur; appetitus sensitivus & rationalis ad idem tendunt ob-objectum, adeoque inter se consentire dicuntur.

§. 909.

Si quid nobis bonum quoad nos & confuse, & distincte repræsentamus; appetitio rationalis & sensitiva cooriuntur ac appetitus sensitivus cum rationali consentit. Si quid enim nobis bonum quoad nos confuse repræsentamus, appetitus sensitivus in idem fertur (§. 589 580). Et si quid nobis bonum quoad nos distincte repræsentamus, appetitus rationalis in idem fertur (§. 589. 880). Quare cum nobis idem objectum tanquam bonum quoad nos simul & confuse, & distincte repræsentemus; appetitio sensitiva & rationalis cooriuntur, cumque ad idem objectum tendant inter se consentiunt (§. 901). *Quando detur iste consensus.*

A posteriori difficilius observatur consensus appetitus sensitivi & rationalis, propterea quod plerumque non nisi ex accidente objectum idem tanquam bonum quoad nos nobis repræsentatur & vi sensuum atque imaginationis, & vi intellectus, sive & confuse, & distincte. Consensus autem ordinarius rarissimus est, ita ut *Confucius*, qui ab ineunte ætate id sibi dederat, ut appetitum rationalem constanter sequeretur, omni conatu suo id tantummodo effecerit, ut anno ætatis septuagesimo appetitus sensitivus sua veluti sponte cum rationali consentiret.

Consensus hic maximi momenti est in moralibus & inter summas, quas homini acquirere datum est, perfectiones referri meretur ita ut arduum sit philosophiæ moralis problema, *appetitum sensitivum reducere ad consensum cum rationali.* Solutionis fundamentum generale continetur in propositione præsente. Sed problematis tot sunt casus speciales, quot virtutes diversæ, seu quot

ſunt appetibilium ſpecies, qua habitus morales variant. Unde nobis multum erit in philoſophia morali cum hujus problematis ſolutionibus ſpecialibus negotium.

§. 910.

Appetitus ſenſitivus: rationali permixtus. *Appetitui rationali plerumque miſcetur ſenſitivus.* Appetitus enim rationalis naſcitur ex diſtincta boni repræſentatione (§. 880), ita ut feratur in objectum quod beneficio intellectus diſtincte cognoſcimus bonum eſſe. Enimvero intellectus noſter nunquam prorſus purus (§. 315), adeoque notioni, ex qua objectum bonum judicatur, ſemper aliquid confuſi atque obſcuri admiſcetur (§. 343). Quatenus igitur quidpiam confuſi admiſcetur, appetitio oritur ſenſitiva (§. 580). Appetitui adeo rationali plerumque permiſcetur ſenſitivus.

A poſteriori veritas propoſitionis manifeſta eſt. Ponamus nos cognoſcere medicamentum aliquod eſſe ſalubre, atque nullum nobis de hoc effectu ſupereſſe dubium: Appetitus rationalis fertur in medicamentum, hoc eſt, ob hanc rationem medicamentum iſtud ſumere volumus & ut nobis porrigatur jubemus. Jam ponamus porro nos jam alias uſus eſſe hoc medicamento & mutarionem ſtatus præternaturalis in corpore a ſumto medicamento percepiſſe atque inde hilares factos exultaſſe. Quoniam imaginatio hæc omnia ſimul idea quadam confuſa repræſentat (§. 117); ex hac enata cupiditas (§. 810) appetitui rationali permiſcetur. Immo imaginatio anteriorum reproductrix & memoria eorundem conſervatrix ideæ confuſæ, qua medicamentum tanquam bonum repræſentatur, occaſione rationis diſtincte agnitæ, quod ſit ad ſanitatem reſtituendam convenientisſimum, varia adhuc alia pro diverſitate ſubjecti appetentis & circumſtantiarum admiſcere poteſt, quæ in appetitum influunt & ſenſitivum rationali permiſcent.

Videntur hæc repugnare iis, quæ ad propoſitionem præcedentem dicta ſunt de raritate conſenſus appetitus rationalis cum ſenſitivo.

tivo.

tivo. Enimvero levi attentione tollitur dubium. Etenim hac permixtione non obstante fieri potest, ut appetitus sensitivus sit rationali contrarius, veluti si medicamentum fuerit saporis ingrati, ut ab eo abhorreat æger, ita ut idem statim evomat, quando vix ori ingestum fuit, etsi avide admodum idem appeteret, vel etiam ex odore ingrato judicium ferens de sapore idem sumere nolit, utut antea vellet. Permiscetur appetitus sensitivus rationali ex alia ratione; eidem vero hoc non obstante contrariatur ex alia. Atque adeo nulla hic contradictio (§. 31. *Ontol.*).

§. 911.

Fortitudo appetitus & aversationis.

Appetitus fortis dicitur, si ab appetitione nos non facile dimoveri patimur. Eodem sensu *aversatio fortis* dicitur.

Dari appetitum & aversationem fortem, nemo ignorat.

§. 912.

Appetitus rationalis per sensitivum intensus.

Quoniam appetitus sensitivus habet gradus (§. 599), si rationali permiscetur, eundem pro diversitate gradus sui diversimode intendere debet. Atque adeo *si appetitus sensitivus rationali permiscetur,* consequenter & *si cum eodem consentit,* atque adeo cum sensitivo ad idem objectum tendit (§. 908), *rationalis fortior fit* (§. 911).

A posteriori hæc non minus clarissima sunt, modo ad exempla obvia attendere velimus.

§. 913.

Aversatio sensitiva rationali permixta.

Aversationi rationali plerumque per miscetur sensitiva. Si quid enim aversamur ex ratione, aversationis actus nascitur sive nolitio nascitur ex distincta mali repræsentatione (§. 881). adeoque ea, quæ fit beneficio intellectus (§. 275). Enimvero intellectus noster nunquam prorsus purus est (§. 315), adeoque notioni mali, quam habet, confuse aut prorsus obscure percepta insunt (§. 343). Quamobrem cum ex confusa mali perceptione oriatur aversatio sensitiva (§. 582); aversatio sensitiva rationali permiscetur.

A posteriori ista permixtio evidentissima est, ubi aversatio

ſatio ſenſentiva fuerit tantæ vehementiæ, ut, nondum in affectum ſenſibilem degeneret, eidem tamen proxima ſit.

§. 914.

Averſatio rationalis quomodo fortior fiat. Quoniam averſatio ſenſitiva ſuos habet gradus (§. 599), ſi rationali permiſcetur, efficit ut id, quod averſamur, vehementius averſemur, atque ideo non tam facile nos ab averſatione abduci patiamur. Quamobrem *ſi averſatio ſenſitiva rationali permiſcetur, eam efficit fortiorem* (§. 911).

A poſteriori hujus veritatis unusquisque in ſe experimentum capiens convincitur, modo ad caſus quotidie obvios animum advertere voluerit.

Sunt vero rationes plurimæ particulares, cur fortior ſit averſatio rationalis, ſi eidem permiſcetur ſenſitiva, quam ſi absque hac fuerit, veluti quod attentio avertatur a contraria repræſentatione, quæ ſenſuum & imaginationis ope fit, atque mentem ſeu animam in contrariam partem trahit.

§. 915.

Conſenſus averſationis rationalis & ſenſitivæ. *Conſenſus rationalis & ſenſitivæ averſationis eſt*, ſi verſatur circa idem objectum, vel concurſus in eodem objecto.

E. gr. Si quis medicamentum averſatur, quod ipſi propinatur, quia idem ſibi magis nocere, quam prodeſſe perſuaſus eſt, ac præterea idem quoque averſatur ob odorem ac ſaporem minus gratum aliasque rationes in confuſa idea medicamenti tanquam mali repræſentati concurrentes; aveſario ſenſitiva & rationalis in eodem objecto concurrunt, adeoque inter ſe conſentiunt.

§. 916.

Quando is obtineat. *Si quid nobis tanquam malum quoad nos & confuſe, & diſtincte repræſentamus, averſatio ſenſitiva & rationalis cooriuntur ac ſenſitiva cum rationali conſentit.* Etenim ſi nobis quid tanquam malum quoad nos diſtincte repræſentamus, id nolumus, ſeu ex ratione averſamur (§. 881). Si quid nobis repræſentamus tanquam malum confuſe, averſationi ſenſitivæ locus eſt (§. 582). Quamobrem ſi ſimul & diſtincte, & confuſe

tan-

tanquam malum quoad nos nobis repræſentatur; averſatio rationalis & ſenſitiva cooriuntur, cumque utraque in eodem objecto concurrat, inter ſe conſentiunt (§. 915).

§. 917.

Conſenſus appetitus rationalis & ſenſitivi atque conſenſus averſationis rationalis & ſenſitivæ uno nomine dici poſſunt *Conſenſus facultatis appetendi partis ſuperioris & inferioris.* Quodſi una appetit, quod altera averſatur; diſſenſus in appetendo & averſando vocatur ***Pugna** partis ſuperioris ac inferioris* facultatis *appetendi.* *Pugna partis ſuperioris ac inferioris partis appetendi.*

E. gr. Ponamus ægrotum ſatis ſuperque eſſe perſuaſum, quod medicamentum aliquod ipſi ſit ſalutare. Dum attentionem ad effectum hunc medicamenti dirigit, appetitu rationali in idem fertur. Atat dum odorem ac ſaporem medicamenti ſibi tanquam valde moleſtum repræſentat atque imaginatio repræſentat alios ſtatus præteritos ob odorem ac ſaporem ori ingeſtorum moleſtum nobis tædioſos; confuſa hæc medicamenti tanquam mali quoad nos repræſentatio averſionem ſenſitivam gignit. Appetitus adeo rationalis & averſatio ſenſitiva, ſeu pars ſuperior & inferior facultatis appetendi ſibi mutuo contrariantur & in hac contrarietate, ſeu repugnantia pugna utriusque facultatis conſiſtit.

§. 918.

Si diſtincte tanquam bonum quoad nos repræſentamus, quod confuſe perceptum malum videtur & contra; pars facultatis appetendi ſuperior cum inferiori pugnat. Si quid enim diſtincte nobis tanquam bonum quoad nos repræſentamus, appetitus rationalis in idem fertur (§. 880). Quodſi vero idem nobis tanquam malum quoad nos confuſe repræſentamus; averſio inde oritur ſenſitiva (§. 582). Pars igitur ſuperior appetit, quod inferior averſatur, Quamobrem ubi diſtincte nobis tanquam bonum quoad nos repræſentamus, quod confuſe perceptum videtur malum; inter partem facultatis appetendi ſuperiorem ac inferiorem pugna oritur (§. 917). *Quando pugna iſta detur.*

Similiter si quid nobis tanquam malum quoad nos distincte repræsentamus, idem ex ratione aversamur (§. 881). Quodsi vero idem tanquam bonum quoad nos nobis confuse repræsentamus, appetitus sensitivus in idem fertur (§. 580). Pars igitur superior aversatur, quod inferior appetit. Quamobrem ubi distincte nobis tanquam malum repræsentamus, quod confuse perceptum videtur bonum; inter partem facultatis appetendi superiorem ac inferiorem denuo pugna oritur (§. 917).

A posteriori propositionis præsentis veritas manifestissima est: nihil enim frequentius est pugna inter partem facultatis appetendi superiorem ac inferiorem. Exemplum quod modo ad illustrandam hanc pugnam dedimus (*not.* §. 917), eandem aperte confirmat. Quatenus enim cognoscimus, medicamentum nobis esse salutare; idem nobis distincte repræsentamus tanquam bonum. Et ex adverso ubi ob saporem ac odorem molestum idem aversamur, ipsum nobis repræsentamus tanquam malum. Pugna igitur ex eo est, quod idem distincte agnoscimus tanquam nobis bonum, confuse autem perceptum repræsentemus tanquam malum.

Pugnæ huic tribuendum, quod videamus meliora atque probemus, deteriora sequamur. Sed de his plura dicemus in Moralibus suo loco.

§. 919.

Motiva completa & incompleta qualia sint.

Si omnes rationes expendimus, ob quas objectum ad appetendum, vel aversandum propositum judicatur vel bonum, vel malum, *Motiva* sunt *completa*. Quodsi aliquas tantummodo expendimus, ceteris deinceps demum expendendis, *Motiva* sunt *incompleta*.

Nimirum objecta appetibilia spectari possunt cum in se, tum sub certis circumstantiis, iisque vel generalibus, vel particularibus seu specialibus. Etenim quæ in se bona sunt, sub certis circumstantiis mala esse possunt, vel etiam meliora fiunt. Et quæ spectatis hisce tan-

tantumodo circumstantiis bona sunt, eadem superaccedentibus aliis mala esse possunt, vel etiam meliora fiunt. E. gr. tempestate serena exspatiari & membra corporis reficere ambulando sanitati proficuum, atque adeo bonum est. Enimvero idem facere eo tempore quo negotia, quæ moram non ferunt, expedienda sunt, malum est. Quoniam nunquam agimus nisi sub circumstantiis specialibus; exempla plurima deprehendet ad actionum suarum motiva sedulo attentus. Motiva enim incompleta sunt, quamdiu nondum spectantur omnes circumstantiæ, quarum in negotio dato, seu in casu singulari agendi habenda est ratio, ubi omnes officii partes adimplere volueris.

§. 920.

Appetitus rationalis, qui oritur ex motivis incompletis, dicitur *voluntas antecedens*: Qui vero oritur ex completis, *voluntas consequens* appellatur. Idem tenendum de aversatione. *Voluntatis in antecedentem & consequentem distinctio.*

Ita si quis intuetur cœlum serenum & blandum aëris tactu percipit calorem, recordatus a Medicis sibi commendatum esse ut exspatiatus deambulando reficiat corpus; exspatiari vult. Enimvero ubi ad animum revocat, quæ jam agenda sunt differri minime posse; exspatiari non vult, sed potius domi manere vult. Antecedens adeo voluntas hic oritur, nondum spectatis circumstantiis particularibus, adeoque ex motivo incompleto: consequens vero nascitur spectatis circumstantiis particularibus, adeoque ex motivis completis (§. 919).

§. 921.

Si ob circumstantias præsertim particulares, aut speciales malum videtur, quod in se vel sub circumstantiis generalibus spectatum videbatur bonum & contra; voluntas consequens antecedenti contrariatur. Si quid enim in se spectatum, vel sub circumstantiis generalibus videtur bonum, idem volumus (§. 891). Enimvero ubi spectatis circumstantiis, præsertim specialibus, harũ respectu idem malum habetur; quod volebamus jam nolumus (§. 590. 881). Jam primum motiva erant incompleta (§. 919), adeoque voluntas erat antecedens (§. 920), & inde motiva fiebant completa (§. 919), adeoque voluntas nascebatur consequens (§. 920). *Quando voluntas consequens antecedenti contraria.*

 Patet

Patet adeo cum voluntas consequens includat nolitionem ejus, quod voluntate antecedente appetebamus; voluntatem consequentem contrariam esse antecedenti, si ob circumstantias presertim speciales malum videtur, quod in se, vel sub generalibus spectatum bonum judicabatur.

Non absimili modo idem ostenditur, ubi sub circumstantiis generalibus malum videtur, quod sub aliis specialibus bonum judicatur.

A posteriori idem confirmant exempla obvia, & satisfacit ideæ exemplaris loco, quod modo ad illustrandam differentiam inter voluntatem antecedentem & consequentem in medium attulimus (*not.* §. 920).

Principii hujus multus est in philosophia morali usus, præsertim ubi de conscientia agitur.

§. 922.

Quomodo recordatione pristinorum motivorum facultas appetendi determinetur.

Si quid jam sæpius appetivimus, vel aversati fuimus aliquod objectum, id denuo oblatum statim appetimus, vel aversamur, nulla ratione, cur idem appetamus, vel aversemur distincte expensa. Si quid enim jam sæpius appetivimus, vel aversati fuimus aliquod objectum; idem quoque jam sæpius tanquam bonum, vel malum quoad nos nobis repræsentavimus (§. 892). Quamobrem oblata occasione idem denuo appetendi, vel aversandi, hoc est, conspecto objecto appetibili, vel aversabili, imaginationis vi simul reproducuntur status præteriti, quibus ipsam vel appetivimus, vel aversati fuimus una cum motivis tum expensis (§. 117) & vi memoriæ nobis conscii sumus, quod jam alias sæpius idem appetiverimus, vel aversati fuerimus, atque motiva expenderimus (§. 175. 181). Cum adeo nulla adsit ratio, quæ nobis dubium redtat judicium de objecto anterius, denuo non inquirimus utrum bonum sit, nec ne, quod ad appetendum proponitur, vel utrum malum sit nec ne, quod ad aversandum sese sistit (§. 70. *Ontol*). Vi adeo pristinorum motivorum, quorum confusa cum statibus præteritis appetentis,

tis, vel aversantis in mente repræsentatio est, id appetimus, quod antea appetivimus, atque aversamur, quod antea aversati fuimus.

Exempla maxime obvia sunt, cum ea quæ quotidie appetimus, vel aversamur, talia sint, quæ jam sæpius appetivimus, vel aversati sumus. Ita cibo, quem sæpius comedimus, apposito, nulla facta inquisitione, utrum bonus, an nocuus sit, statim vescimur, nisi nova quædam sese offerat ratio, cur ab eodem in præsente abstineamus, veluti cum ferculum palato magis acceptum expectamus, aut cum desideriis stomachi antea latrantis ex pletis nulla cibi cupiditas nobis amplius superest.

Ad casum propositionis præsentis præpostere provocare solent, qui sibi aliisque persuadere cupiunt, animam sine motivis appetere, vel aversari quid posse. Motiva enim nulla adesse arbitrantur, ubi latentia in apricum proferre nequeunt analysi notionum vires eorum superante, tum defectu principiorum psychologicorum, tum ignorantia methodi.

§. 923.

Consuetudo agendi dicitur habitus agendi ex determinatione præterita, seu ea, quæ fit vi motivorum præteritorum quatenus confuse perceptorum memoriam habemus. Ex propositione autem præcedente liquet, quod *detur agendi consuetudo.* *Consuetudo agendi quænam dicetur.*

Exemplum consuetudinis istius est, quando cibo apposito vescimur, quem sæpe jam comedimus, nulla facta inquisitione, utrum salutaris, an nocuus sit; utrum bonus, an malus judicari debeat.

§. 924.

Quoniam in consuetudine agendi motivorum præteritorum nonnisi confuse perceptorum memoriam habemus (§. 923), adeoque quæ in iisdem continentur distincte non agnoscimus (§. 39), ubi vero prima vice quid appetimus, vel aversamur, sine motivis prævi is non fit volitio, nec nolitio (§. 889), adeoque facta inquisitione utrum quid bonum sit quoad nos, an malum (§. 892); *distincte cogniturus, quo modo ap-* *Quomodo genesis appetitionis ac aversionis innotesca.*

 peti-

petitus, vel aversatio nascatur, ad eos casus attendere tenetur, ubi aliquid prima vice appetimus, vel aversamur.

Hoc ideo addimus, ut præcipitantiam in judicando præcaveamus, & ad veritatem, quæ explorata est, ex seipsis agnoscendam alios invitemus.

§. 925.

Similia libra petito quomodo illustretur appetitus & aversatio.

Quæ de appetitu & aversatione animæ dicta sunt; simili a libra petito illustrari possunt. Nimirum in libra tres status a se invicem distinguimus, statum æquilibrii, statum præpondii versus dexteram & statum præpondii versus sinistram. Status æquilibrii libræ naturalis est, seu vi structuræ eidem competit quemadmodum ex Mechanicis constat & a posteriori per id liquet, quod sibi relicta sit in æquilibrio. Idem vero etiam enascitur ex ponderum utrinque appensorum æqualitate. Status æquilibrii non tollitur absque ratione sufficiente, per quam intelligitur, cur libra jam potius præponderet, quam in statu æquilibrii permaneat. Neque præponderatio fit absque ratione sufficiente, per quam intelligitur, cur libra jam potius versus partem unam præponderet, quam versus alteram. Etenim si status æquilibri tolli debet, ex parte una appendendum est pondus majus, ex altera minus, & præponderatio fit eam in partem, ubi majus pondus fuerit appensum; vel ponderibus utrinque existentibus æqualibus præpondium adjicitur, & præponderatio in eam fit partem, ex qua est præpondium. In anima quoque tres distinguuntur status a se invicem, nimirum status indifferentiæ, status appetitionis & status aversionis; aut, ubi cum parte superiori tantummodo nobis negotium fuerit, status volitionis & status nolitionis. Status indifferentiæ per se datur in anima, quamdiu objectum nobis incognitum est, saltem ignoratur utrum quoad nos spectatum bonum sit, an malum (§. 587. 889). Idem obtinet, si rationes ad appetendum & aversandum æquipollentes nobis videntur, ut nulla adsit ratio cur

appe-

appetitionem præferamus aversioni, seu volitionem nolitioni & contra (§. 70. *Ontol.*) Status indifferentiæ non tollitur in anima sine ratione sufficiente, per quam intelligitur, cur potius objectum datum appetamus, quam aversemur. Etenim si in casu priori ex statu indiffentiæ anima transferri debet ad statum appetitionis, vel volitionis, objectum istud sibi repræsentare debet tanquam bonum quoad se; si vero eadem ex statu indifferentiæ transferenda in statum aversionis, vel nolitionis, idem sibi repræsentare debet tanquam malum quoad se. In casu posteriori, in quo indifferentia speciali nomine indifferentia perfecti æquilibrii dici solet, ratio quædam ex parte una, vel extrinseca, eaque levicula superaccedere debet, ut appetitus flectatur in unam potius partem, quam in alteram (§. 898. 899. 900). Similitudo igitur consistit in eo, quod non minus in libra, quam anima dentur tres status diversi, quorum unus per se inest, aut in eo casu, quo rationes ad utramque mutationem sunt æquipollentes, quod ex primo non sequatur reliquorum unus nisi posita ratione sufficiente.

Qui simile aliter explicant, illi ultra suum tertium idem extendunt & luxurianti imaginationi indulgent. Qui animam cum lingula sive examine, appetitum cum brachio dextro, aversationem cum sinistro, motiva cum ponderibus, motivis æquipollentibus superaccedentem rationem cum præpondio, modum agendi ponderum in libram cum influxu motivi in animam comparant; talia proferunt, quæ nostra minime facimus & quæ ad lusus verborum referimus.

CAPUT

CAPUT II.

De Libertate.

§. 926.

Voluntas quando cogi dicatur.

Voluntatem cogere idem est ac vi quadam externa animam determinare ad appetendum, vel aversandum. Dici etiam potest, *Voluntatem cogere* idem esse ac vi quadam externa eam adigere ad volendum, seu vi externa ex anima elicere volitionem. Et ex adverso *Noluntatem cogere* idem esse ac vi quadam externa eam adigere ad nolendum, seu vi externa ex anima elicere nolitionem.

Exemplum hujus coactionis in medium proferre non licet, cum nullum detur.

§. 927.

Nam voluntas & noluntas cogi possit.

Voluntas & Noluntas non potest cogi. Si quid enim velle debemus, id nobis repræsentare debemus tanquam bonum quoad nos, & si quid nolle debemus, id nobis repræsentare debemus tanquam malum quoad nos (§. 892). Enimvero nulla vi externa effici potest, ut quid nobis videatur bonum, vel malum: quod nemo in dubium vocare potest. Quamobrem nec ulla vi externa effici potest, ut quid velimus, vel nolimus. Voluntas igitur & noluntas cogi non potest (§. 926).

Voluntatem non posse cogi luculento admodum exexemplo in se ipso sumto probat *Thomas Campanella* Rerum Metaphys. part. 2. lib. 9. c. 6. art. 8. f. 198. quod per continuas quadraginta horas torturæ subjectus, venis arteriisque circa sedem tormentorum immanitate diffractis & ingentem sanguinis copiam emittentibus, referente *Nicio* in Pinacotheca Imaginum illustrium part. 1. p. m. 43, eo adigi non potuerit, ut se perduellionis reum confiteretur. Nolebat vir innocens dicere,

dicere, quæ erant a veritate aliena & famæ viri ſapientis ac boni contraria: quod profectò motivum fortius erat dirisſimis tormentis, quo eum ad volendum cogere volebant, quod nolebat, irrito plane ſucceſſu.

Dudum agnovere philoſophi acumine præditi voluntatem cogi non poſſe. Sunt tamen qui ſibi perſuadent contrarium experientia conſtare. Ipſam torturam eſſe medium cogendi voluntatem exiſtimant, & verberibus compelli homines, ut velint, quod antea nolebant ajunt. Quamobrem ne dubium hoc nos moritur, ſequentem addere libet propoſitionem.

§. 928.

Si quis quacunque vi externa, vel minis adhibitis alterum adigit, ut faciat, quod facere nolebat, vel omittat, quod facere volebat; voluntas & noluntas non cogitur, ſed nolens vel volens nolitionem, vel volitionem mutat vi motivi ipſi ſuppeditati. Etenim ſi quis facere quid vult, id ſibi repræſentat tanquam bonum (§. 892). Quodſi jam vi quadam externa impellitur ad idem nolendum, nec eidem reſiſtere valet; hoc reſpectu id quod vult ſibi repræſentat tanquam malum. Quamobrem cum bonum ſit evitare malum, quod nemo non concedit, judicantis arbitrio relictum eſt, quodnam ipſi potius videatur. Quare ſi evitatio mali videatur potior, vel, ubi idem jam præſens experitur, liberatio ab eodem; jam agere non vult, quod antea volebat, quod ſibi jam tanquam malum repræſentet, quod antea tanquam bonum repræſentabat. Vi igitur motivi ipſi ſuppeditati (§. 890) volitionem mutat in nolitionem, ſeu appetitionem in averſionem (§. 601).

Cauſæ occaſionales mutationis volitionis ac nolitionis.

Similiter ſi quis facere quid nolit, id ſibi repræſentat tanquam malum (§. 892). Quodſi jam vi quadam externa impellitur ad idem volendum, nec eidem reſiſtere valet; hoc reſpectu actionis omisſionem malam judicat, ipſam vero actionem tanquam medium id, quod ſibi moleſtum eſt, evitandi, vel a moleſtiis, quæ ipſi creantur, ſeſe liberandi bonam quoad ſe

se judicat. Quamobrem si malum minus judicat, ob quod quid nolebat, majus vero illud esse censet, quod ipsi creatur ab eo, ad cujus nutum actionem suam componere debet; minus malum pro medio evitandi majus habet, atque adeo illud sub ratione boni appetit (§. 897). Nolitionem adeo mutat in volitionem, seu aversionem in appetitum (§. 601); vi motivi ipsi suppeditati (§. 890).

Quoniam itaque tam in casu priori nolirio, quam in posteriori volitio vi motivi ab anima elicitur, nequaquam vero vi externa, quam anima tantummodo cognoscit *per demonstrata;* voluntatem ac noluntatem minime cogi, si quis vi externa, vel minis alterum adigit, ut faciat, quod facere nolebat, vel omittat, quod facere volebat, palam est (§. 926).

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus Lazarum eleemosynam a Crœso petentem non modo verbis durioribus excipi, verum verberibus ac minis ex ædibus expelli. Quodsi jam eleemosynæ petendæ gratia alia vice exit, ac domum Crœsi divitis præterit, qui largas eleemosynas præbere poterat; vellet equidem eleemosynam a Crœso petere, sed minarum recordatus metu verberum eam petere non audet. Hic voluntatem non cogi, ut in Lazari anima invita eliciatur actus noluntatis, non multa attentione cognoscitur. Etenim volitio petendi eleemosynam a Crœso pendet a motivo, quod Crœsus possit ob divitias, quas possidet, largas dare eleemosynas & eas accipere bonum sibi judicet. Nolitio vero petendi eleemosynam a Crœso pendet ab altero motivo, quod sibi metuat a verbis durioribus ac verberibus, adeoque malum judicet durioribus verbis excipi atque plagis affici. Quoniam posterius certum ipsi videtur, prius vero admodum incertum, ita ut de eo desperet; motivum utique posterius prævalere debet, cum manifesta adsit ratio cur prævaleat (§. 118. *Ontol.*). Propositionis præsentis veritas clarissima luce inde

inde perfunditur quod non semper volens vel nolens cedat motivo a vi extrinseca pendente; sed principio rationis sufficientis (§.70. *Ontol.*) convenienter idem eveniat, quod conforme est motivo ob rationem sufficientem prævalenti, quemadmodum ex dato modo exemplo manifestum est. Sane *Campanellæ* melius videbatur quosvis perpeti dolores, quam famæ jacturam facere juxta illud vulgatum:

Omnia si perdas, famam servare memento.

Quamobrem tormentis non cedebat, nec nolitionem in volitionem mutabat.

Atque adeo patet coactionem voluntatis ne concipi quidem posse, nec ullam ipsi respondere notionem. Tum demum cogi dici posset, si vi externa adigeremur ad eligendum id, quod putatur pejus: quale quidem exemplum nemo adhuc in medium protulit, nec poterit proferre unquam.

§. 929.

Si quid appetere, vel aversari debemus, idem ante cognoscere debemus. Si quid enim velle aut appetere debemus, id nobis repræsentare tenemur tanquam bonum, & si quid nolle, vel aversari debemus, id nobis repræsentare tenemur tanquam malum (§.892). Quoniam itaque judicare debemus, utrum statum nostrum internum perfectiorem (§.554), an imperfectionem reddat (§.565), utrum voluptatem (§.612), an tædium creet (§.613); objectum utique, circa quod versatur facultas appetendi, præsertim in casu priori, cognoscere debemns. *Cognitio ejus quod appetimus vel aversamur.*

A posteriori idem palam est. Ponamus te reperire gemmam pretiosissimam, sed non politam, quam talem esse non agnoscis; gemmam istam non tolles, immo ab altero tibi monstratam abjicies, plurimum tibi indignaturus ubi cognoveris esse gemmam quantivis pretii. Immo ponamus adamantem non contemnendæ molis ex annulo delapsum in arena à te conspici, dum in suburbio deambularis. Quoniam existimas

esse gemmam factitiam ex vitro constantem, neque adeo eam agnoscis; eandem denuo tollere non cupis. In utroque casu gemmam nec appetis, nec aversaris, quod eam non cognoscis; avide eandem appetiturus, ubi cognosceres. Quodsi morbo quodam laborans videt in prato herbam, quæ remedium adversus eum præsentissimum est; herbam tamen istam non appetit, quod vel ejus virtutem ignorat, vel herbam, cujus ipsi virtus perspecta est, non agnoscit. Denuo igitur ab herba non movetur, quod eam non cognoscit. Et quisnam, quæso, est, qui appetit fructus exoticos, quos ne fando quidem audivit? Eodem modo sese res habet cum actionibus, quarum determinatio in nostra potestate est. Nemo quid agere vult, quod ignorat; neque etiam actionem, quam ignorat, aversatur.

Propositioni huic æquipollet istud pervulgatum: *Ignoti nulla cupido.* Ventriculus digerit cibum, etsi digestionem non cognoscamus. Cor propellit sanguinem in arteriam pulmonariam atque aortam, etsi modum, quo id fiat, ignoremus. Renes urinam secernunt, etsi nobis non constet, quod hoc sit ipsorum officium. Immo ponamus hominem qui ignorat se hæc viscera habere, cum ne fando quidem de iis quicquam audiverit (id quod in infantibus promiscue omnibus recte supponi nemo nescit); hoc tamen non obstante singula suo defungentur munere. Ast appetitus & aversationis animæ longe alia est ratio. Non fertur anima nisi in cognitum, nec fugit nisi quod cognitum. Atque hæc differentia probe perpendenda, ut notionem libertatis intimius perspiciamus, atque fœcunditatem hujus principii in Moralibus agnoscamus.

§. 930.

Actionum cognitio cur necessaria. Quoniam *anima* non appetit, nec aversatur incognitum (§. 929); *si quam actionem appetere, vel aversari debet, eam ante cognoscere tenetur: si quam vero non cognoscit, eam nec appetit, nec aversatur.*

Continetur hoc corollarium tanquam casus specialis sub propositione præcedente; unde hanc a posteriori confirmaturi ad actiones

nes quoque humanas provocavimus, ut adeo a posteriori corollarium hoc jam fuerit confirmatum.

§. 931.

Motiva animam non cogunt ad appetendum, vel aversandum, hoc est, *non se habent per modum vis externæ, qua in animam agitur, & cui ab anima resisti non possit; sed tantummodo profligant casum purum.* Ponamus enim motiva se habere per modum vis externæ, qua in animam agitur, & cui anima resistere non possit. Nemo non novit positis istis motivis animam necessario appetere debere, ac aversari, prouti a motivis vel impellitur ad agendum, vel impeditur, ita ut actionem suspendere & se aliter determinare nullo modo possit. Enimvero experientia testatur, quod salvis motivis iisque ad appetendum sufficientibus appetitionem mutare possimus, si alia ex ratione nobis potius videatur actionem aliquam jam omittere, quam committere. Quare coactio intrinseca per motiva experientiæ repugnat, adeoque admitti nequit. *Motiva quomodo sese habeant.*

Enimvero quoniam motiva sunt ratio sufficiens volitionis ac nolitionis (§. 887), nec sine iis ulla datur volitio vel nolitio (§. 889); id motiva efficiunt, ne quid insit animæ quoad appetendi facultatem, cujus actualitas destituatur ratione sufficiente. Motiva igitur ex anima casum purum profligant (§. 94. *Casmol.*).

Videbimus in Psychologia rationali casum purum sapientiæ contrariari, consequenter ad perfectionem mentis humanæ requiri ut ex eadem exulet: tantum abest, ut inde quid detrimenti accipiat.

§. 932.

Anima se ipsam determinat ad volendum, vel nolendum, motivis suis convenienter. Etenim volitio & nolitio nec vi externa elicitur (§. 927. 928); nec motiva per modum vis externæ in animam agunt (§. 931). Quoniam tamen præter motiva nil datur in anima, dum appetit, vel aversatur (§. 890. 891); anima semetipsam determinare debet ad appeten- *Quomodo anima sese determinet.*

 dum,

dum, vel aversandum. Quoniam tamen sine motivis nec volitio, nec nolitio in anima datur (*§*. 889) atque ex motivis intelligitur, cur id potius velimus, quam non velimus, & id potius nolimus, quam non nolimus (§. 888); anima se ad volendum ac nolendum determinat motivis suis convenienter.

Propositionis præsentis veritas ex principiis Psychologiæ rationalis clarius adhuc elucescet. Hic tamen prætermittenda non fuit, tum quod per eam manifestum sit, quæ a posteriori de anima innoscant, & quod experimento in nobismetipsis sumto confirmari possit singulis momentis, modo sufficiente attentione & propositionibus, ad quas in demonstratione provocamus, tanquam notionibus directricibus utamur; tum quod absque eo libertatis notio distincta formari minime possit.

§. 933.

Spontaneitas quid sit. *Spontaneitas* est principium sese ad agendum determinandi intrinsecum. *Et actiones* dicuntur *spontaneæ*, quatenus per principium sibi intrinsecum, sine principio determinandi extrinseco, agens easdem determinat.

Hinc jam *Aristoteles* monuit spontaneitatem tribui etiam rebus inanimatis & animantibus brutis, quatenus nempe sine vi quadam externa; sola vi interna per se moveri videntur. Ita ignis sua sponte moveri dicitur, quod nulla appareat causa externa, quæ motum ejus producit. Idem sua sponte extingui dicitur, dum a nulla causa externa accedente extinguitur. Similiter canis audiens vocem domini sua sponte accurrere dicitur, quia sine causa externa in ipsum agente vi sibi insita motum pedum producit. Non jam inquirimus in veritatem horum assertorum; sed tantummodo ad hæc exempla provocamus, quatenus inde patet nos vocabulum in significatu recepto sumere. Videatur *Goclenius* noster in Lexico.

§. 934.

Volitiones ac nolitiones quod spontaneæ sint. *Volitiones ac nolitiones animæ spontaneæ sunt.* Anima enim se ipsam determinat ad volendum, vel appetendum (§. 932), nec ulla vi externa ad volendum, vel nolendum determinari potest (*§*. 931). Quoniam vero ista determinatio ratione sufficiente non destituitur (§. 70. *Ontol.*); anima intrinsecum

secum habere debet sese determinandi principium (§. 866. *Ontol.*) Volitiones igitur ac nolitiones animæ spontaneæ sunt.

De hac spontaneitate nemo dubitat, sed ultro eandem animæ tribuit, qui novit termini significatum. Ceterum spontaneitas animæ non tantummodo apparens est, qualis est in gravi, dum spontaneo motu descendere dicitur; sed vera: id quod uberiori luce illustrabitur in Psychologia rationali, quamvis jam ex iis satis evidens sit principiis, quibus ad evicendam veritatem propositionis usi sumus. Patebit vero deinceps spontaneitatem ingredi notionem libertatis. Unde *Aristoteles* quoque ad actionem liberam requirit spontaneitatem, seu ut ipsa sit spontanea.

§. 935.

Volitiones ac nolitiones animæ in se contingentes sunt, ipsi etiam motus corporis a voluntate pendentes contingentes sunt in se. Si quid volumus, id nobis repræsentamus tanquam bonum; & si quid nolumus, id nobis repræsentamus tanquam malum (§. 892). Enimvero cum motiva sint istæ boni ac mali repræsentationes (§. 890), motiva vero animam non cogant ad appetendum, vel aversandum (§. 931), quin potius ubi ratio nobis succurrit, cur potius volitionem omittamus, vel quod volebamus nolimus, volitio cesset, vel ejus loco nolitio nascatur (§. 118. *Ontol.*), & idem eodem modo sese habeat in casu nolitionis; volitiones ac nolitiones mutabiles sunt (§. 291. *Ontol.*), adeoque contingentes (§. 296).

Contingentia volitionum ac nolitionum & actionum externarum.

Similiter motus corporis, quos anima vult, & qui ad nutum ejus in corpore consequuntur, ita comparati sunt, ut corpus ad eos atque oppositos iisdem æque dispositum deprehendatur. Ita per structuram corporis æque possibile est, ut jam sedeam, quam ut stem, vel ambulem; ut os aperiam, vel ut idem claudam; ut brachium extendam, vel ut immotum idem detineam. Quoniam itaque motus oppositi æque possibiles sunt, adeoque contradictionem nullam in se involvunt, quatenus scilicet istiusmodi corporis motus sunt (§. 85. *Ontol.*); ideo contingentes sunt (294. *Ontol.*).

Actio-

Actiones humanas, ad quas pertinent motus corporis a voluntate mentis pendentes, esse contingentes jam monuimus, (*not.* §. 294. *Ontol.*). Ceterum hanc actionum contingentiam ad libertatem requirit *Aristoteles*, ac quod id recte fiat vi propositionis præsentis patet.

§. 936.

Motus corporis quinam voluntarii, quinam involuntarii.

Motus corporis, qui pendent a voluntate animæ dicuntur ***voluntarii***. E contrario ***involuntarii*** appellantur, qui ab eadem non pendent. Pendent autem a voluntate animæ, quatenus per eam intelligitur, cur jam fiant, seu ratio ipsorum est volitio animæ (§. 551. *Ontol.*).

Ita brachii extensio est motus voluntarius, quando fit anima volente. Sed motus cordis est motus involuntarius, qui fit sive velimus, sive nolimus.

§. 937.

Cur anima velit vel nolit.

Anima ex possibilibus eligit, quod ipsi maxime placet; & quia ipsi placet: non vult nisi quia ipsi placet quod vult; nec non vult, nisi quia displicet quod non vult. Quando enim anima quid vult, id sibi repræsentat tanquam bonum (§. 892), atque adeo voluptatem ex eo percipit tanto majorem, quo majus bonum videtur (§. 612), consequenter non vult, nisi quia ipsi placet quod vult (§. 542). Similiter quando anima quid non vult, id sibi represenṭat tanquam malum (§. 892), atque adeo tædium ex eo percipit tanto majus, quo majus malum videtur (§. 613), consequenter ideo anima quid non vult, quia displicet quod non vult (542).

Quoniam vero nolitiones ac volitiones in se contingentes sunt (§. 935), adeoque earum oppositum contradictionem nullam involvit (§. 294. *Ontol.*), consequenter æque possibile est (§. 85. *Ontol.*), volitio vero in anima datur, quod ipsi placet quod vult; nolitio autem, quod displicet quod non vult, *per demonstrata*; ideo anima præfert volitionem & nolitionem utriusque omissioni, seu statui indifferentiæ (§. 883) quod ipsi placeat.

Simi-

Similiter quando ex pluribus, quæ ipsi bona videntur, unum alteri præfert, id ideo fit, quod illud hoc melius esse judicet (§. 898) Quare cum ex eo majorem voluptatem percipiat, quod præfert alteri (§. 612); id præfert, quod ipsi placet (§. 542) adeoque etiam quia ipsi placet *vi num. 2.*

Immo quia rationibus intrinsecis deficientibus aliquid præfert ob rationes extrinsecas (§. 899), & ob easdem rationes actionem unam alteri præfert (§. 900); ideo bonum judicat hoc præferri alteri, vel actionem hanc alteri præferri (§. 892), adeoque denuo ex hoc agendi modo & electione ita instituta voluptatem percipimus (§, 612), consequenter hic agendi modus & electio hoc modo facta nobis placet (§. 542). Anima igitur eligit quod placet, consequenter electionem ita potius instituit, quam aliter, & hoc potius modo agit, quam alio, quia electio ita determinata, & hic agendi modus placet *vi num. 2.*

§. 938.

Lubenter facere dicimur, quando facimus quod nobis placet. *Minus lubenter* vero facere dicimur, quando facimus, quod in se spectatum nobis displicet. *Lubenter queando, quid fiat.*

E gr. si nobis offertur occasio inserviendi alteri, quam diu expectaveramus; placet nobis succurrere alteri, cum ex eo voluptatem percipiamus, immo sæpius de oblata nobis occasione gaudeamus. Lubenter facere hoc dicimur, immo id contestaturi hanc reddimus rationem, quod non sine gaudio hoc faciamus. Enimvero ubi displicet, quod ut faciamus ab altero petitur, id minus lubenter nos facere dicimus. Minus nempe lubenter facimus, quatenus actionem in se consideramus, scilicet quod commendare debeamus hominem commendatione nostra indignum: etsi lubens id faciamus respectu circumstantiarum specialium, quod sic jubeat patronus, quem offendi a nobis consultum non est.

§. 939.

Anima lubenter vult, quicquid vult. Etenim ideo quid vult, quod ipsi placet, & ex pluribus possibilibus eligit, quod ipsi maxime placet, & quia ipsi placet (§. 937). Enimvero qui facit, *Lubentia animæ in appetendo & aversando evincitur.*

facit, quod placet, is lubenter id facit (§. 938). Ergo etiam anima lubenter vult, quicquid vult.

A posteriori probatur ex eo, quod cum infantes, qui rationes confusas, ob quas quid appetunt, vel etiam adulti, quando rationem cur quid velint, vel appetant, aut ignorant, aut celant, quæsiti cur id velint, vel cur hoc faciant, respondere soleant: se hoc velle, vel facere lubenter in sermone nobis vernaculo. Ich wil es gerne / ich thue es gerne / vel brevius: so gerne. Eccur vero ita respondent; Sane non alia de causa, quam quod sibi optime conscii sint, quod lubenter id velint, vel faciant.

§. 940.

Volitiones ac nolitiones non per essentiam determinata sint.

Volitiones ac nolitiones per essentiam animæ determinatæ non sunt. Volitiones enim ac nolitiones in se contingentes sunt (§. 935), adeoque mutabiles (§. 295 *Ontol.*) consequenter salva essentia non inesse possunt (§. 290. *Ontol.*). Quoniam itaque inter modos animæ referendæ sunt (§. 151. *Ontol.*), per essentiam ejus determinatæ non sunt (§. 148. *Ontol.*).

Propositionis præsentis veritas clarius elucescet in Psychologia rationali, ubi ostenderimus, in quonam essentia & natura animæ consistat. Sane si per essentiam determinata esset anima ad has potius volitiones, quam ad alias; motivis opus non haberet, quæ sunt rationes ab objecto petitæ, adeoque non ab anima volente desumtæ, veluti motus cordis per essentiam ipsius determinatus rationem sui agnoscit in cordis structura, sive essentia, ob quam non alius, quam qui contingit, possibilis.

§. 941.

Libertatis definitio.

Animæ libertas est facultas ex pluribus possibilibus sponte eligendi, quod ipsi placet, cum ad nullum eorum per essentiam determinata sit.

Ad libertatem adeo requirimus volitionum & actionum, quas volumus, contingentiam; intelligentiam objecti appetibilis, vel aversabilis, spontaneitatem ac lubentiam. E. gr. librum in bibliopolio libere emimus. Eum vero cognoscimus, qualis sit, antequam emendi cupiditas animum incedit. Non minus possibile est, ut librum emamus, quam non emamus: emimus autem, quod is nobis

bis placet, ac lubenter emimus. Quæ igitur in actione libera observamus, ea definitionem libertatis, quam hic damus, ingrediuntur.

§. 942.

Anima in volendo ac nolendo libera est. Antequam enim objectum appetit, vel aversatur, idem cognoscere studet (§. 929), quodque sibi placere deprehendit & quod plurium possibilium maxime placet, id eligit (§. 937), sponte (§. 934) ac lubenter (§. 939), per essentiam ad volitiones hasce ac nolitiones minime determinata (§. 940(. Est igitur libera (§. 941). *Libertas animæ adstructa.*

Istiusmodi libertatem animæ competere a posteriori liquet, quotiescunque libere agimus, seu actionem edimus a voluntate animæ pendentem. Patet id ex eo, quod ad illustrandam definitionem adduximus, exemplo (*not.* §. 941), ut adeo aliud afferri præterea non opus videatur.

Habemus hic notionem libertatis, qualem nobis suggerit experientia. Non fingimus ad arbitrium, quod an animæ insit ostendi minime potest: sed tribuimus animæ ea, quorum unusquisque sibi conscius est, & quorum observatio notionem libertatis animæ invexit. Notio quoque ista fœcunda est, quemadmodum in Moralibus suo loco constabit. Rationi eadem conformis est, cum magno illo principio rationis sufficientis sit consentanea. Tota etiam pragmatica est, cum ex fonte omnis Ethicæ praxis fluat.

§. 943.

Libertatis definitio non contrariatur recepto termini significatui. Libertatem definit D. *Thomas* per vim seu facultatem electivam. Definimus & nos libertatem per facultatem eligendi; quid sibi vero velit ista electio clarius ostendimus. *Io. Baptista du Hamel* in Phil. Vet. & Nov. Tom. 1. Phil. mor. Tract. 2. disp. 3. quæst. 5. p. m. 98. definitionem *Thomæ* defensurus: Libertatis, inquit, usus in electione consistit, ac sublata electione omnis actus libertatis tollitur. Cum enim voluntas ita in objectum propositum determinate fertur, ut eo relicto in aliud flecti non possit, aut saltem quoad circumstantias id non sit aliquo modo indeterminatum, tum nullus relinquitur libero arbitrio locus. Ex nostris autem principiis patet, animam per essen- *Num definitio libertatis sit recepto significatui contraria.*

 tiam

tiam suam non esse determinatam ad volitiones ac nolitiones singulares (§. 940); sed sponte eligere, quod maxime placet (§. 937). Atque adeo eadem definitioni nostræ inseruimus, ut esset completa. Monet idem *du Hamel* loc. cit. Libertatem posse definiri per vim sui ipsius determinatricem; quia scilicet voluntas nec a natura, nec a causa extrinseca ad agendum determinata. Nos vero itidem evicimus animam non esse ad volitiones ac nolitiones singulares determinatam (§. 940), sed semetipsam determinare motivis suis convenienter (§. 932). Sumimus libertatem pro facultate animæ electiva & sui ipsius determinatrice, quemadmodum vult D. *Thomas* & *du Hamel*: qualis vero sit ista electio & determinatio experientiæ ac rationi convenienter explicamus. Atque adeo certi sumus, nos vocabulum in significatu recepto adhibere, quamque eidem assignamus notionem possibilem esse.

Non plura afferimus ad evincendam veritatem propositionis præsentis: sufficit enim ea, quæ de libertate docemus, veritati esse consentanea ac fœcunda in philosophia morali ac civili principia: id quod suo loco abunde patebit. Nostra philosophia tota quanta pragmatica est, de conformitate notionum cum ratione ac experientia unice sollicita, consensum vero aliorum, vel dissensum parum curans.

§. 944.

Notio libertatis spuria. *Libertas animæ non consistit in facultate sese sine motivis, immo contra motiva sese determinandi.* Etenim si sese determinat sine motivis ad volendum, vel nolendum; in anima dari possunt volitiones ac nolitiones absque motivis: quod cum & rationi, & experientiæ repugnet (§. 889), absurdum est, consequenter animæ istiusmodi facultas competere nequit, adeoque vera, quæ eidem competit, libertas in istiusmodi facultate consistere nequit.

Ponamus animam sese determinare contra motiva, nulla ratione in contrarium oblata, quæ istis prævalet: id quod hic supponitur. Quoniam motiva objectum nobis repræsentant tanquam bonum quoad nos, vel tanquam malum quoad nos (§. 890); id qui-

quidem nolemus , quod nobis tanquam bonum repræsentamus, at volemus, quod nobis repræsentamus tanquam malum. Objectum igitur aliquod volemus, quatenus malum est; nolemus, quatenus bonum est, non autem malum volemus sub ratione boni, nec bonum nolemus sub ratione mali: quod cum denuo & rationi, & experientiæ repugnet (§. 896), absurdum est, consequenter istiusmodi facultas animæ competere nequit, adeoque vera, quæ eidem competit, libertas in istiusmodi facultate consistere nequit.

Inutilis animæ foret istiusmodi libertas, quemadmodum facile perspicit, qui in philosophia morali ac civili hospes non est ac ad negotia humana attentionem affert; immo nocua prorsus foret, cum ipsi nil prodesset rationis cultura.

§. 945.

Fundamentum philosophiæ moralis & civilis ac juris naturalis.

Determinatio animæ ad volendum & nolendum est fundamentum totius philosophiæ moralis atque civilis, seu ideo philosophia moralis & civilis una cum jure naturæ datur, quia anima se per motiva determinat ad volendum & nolendum. In Jure naturæ demonstratur, quænam actiones sint per se honestæ, quænam per se turpes, quodque ad illas committendas, ad has omittendas obligetur homo. Quoniam anima se determinare potest ad volendum, quatenus sibi quid repræsentat tanquam bonum, & ad nolendum, quatenus quid sibi repræsentat tanquam malum (§. 892), ideo ad committendas actiones honestas, ad omittendas turpes se determinare potest, quatenus cognoscit illas esse sibi bonas, has esse sibi malas. Præscribi adeo ipsi potest lex naturæ, quatenus habet facultatem sese determinandi per motiva, hoc est, quatenus vult, quod sibi tanquam bonum repræsentat; non vult, quod sibi repræsentat tanquam malum. Adeoque ista determinatione admissa possibile est homini præscribi jus naturæ, quod urget actiones per se bonas committendi, per se malas omittendi.

Similiter in Ethica ostenditur, quomodo homo eo perduci possit, ut volitiones ac nolitiones determinet legi naturæ convenienter: ubi enim id sæpius fecerit, habitum sibi acquirit juri

naturæ convenienter actiones suas determinandi, in quo virtutem consistere constat. Jam ubi anima se determinare potest per motiva, repræsentando sibi actionem tanquam bonam, ut eam appetat; tanquam malam, ut eam aversetur; per motiva ab actionibus jure naturali præscriptis quomodo determinetur voluntas atque noluntas doceri potest. Ethica igitur possibilis, quia anima se per motiva determinare potest.

In philosophia civili omnia tandem ex eo pendent, quod homines civiliter obligari possint ad aliquid faciendum, vel omittendum. Compellimus vero eos ad obedientiam imperatibus præstandam partim metu pœnarum, partim metu executionis; subinde eos excitamus præmiis. Pœnæ & executio malæ sunt; præmia bona. Cedit pœnis, cedit executioni, instigatur præmiis homo, quia se determinare potest ad agendum & nolendum, quatenus quid sibi repræsentat tanquam bonum & tanquam malum. Philosophia adeo civilis datur & constitutio Rerump. possibilis, quia anima se per motiva determinat ad volendum ac nolendum.

Singula hæc suo tempore ex philosophia practica, quam finita Metaphysica dabimus, clarius multo ac evidentius constabunt. Hic tamen consultum duximus monere, quos ferat fructus notio libertatis genuina, ne qui sibi aliisque persuadere nituntur libertatem animæ in eo consistere, quod possit agere sine motivis ac contra motiva, existiment admissa determinatione animæ ad volendum & nolendum per motiva tolli jus naturæ, tolli virtutem, tolli societates civiles, cum potius eadem posita poni possit jus naturæ, poni virtus, poni societates civiles possint; ex eo autem, quod anima velit sine motivis ac contra motiva nemo deducere valeat, quomodo homo vel naturaliter, vel civiliter obligari & ad virtutem fugamque vitiorum perduci possit. Sed plura suo loco.

§. 946.

Indifferentia exercitii. Quo sensu dici possit animam per se esse indifferentem ad agendum, vel non agendum atque adeo eidem tribui *indifferentia exercitii* cum Scholasticis, & in Annotationibus in Methaphysicam Germanicam docui, & ex iis perspicue docuit

Thüm-

Thümmigius in Institut. Psychol. empir. §. 152. Nimirum quia anima eligere potest, quod ipsi maxime arridet, vi notionis libertatis (§. 943), quam ipsi vindicavimus (§. 944): ideo ex necessitate naturæ suæ determinata non est ad hoc, vel illud agendum, ad agendum hoc vel isto modo (§. 940). Hoc observantes Scholastici eidem indifferentiam exercitii tribuerunt.

Sive quis voce ista utatur, sive ab eadem abhorreat, nobis quidem perinde est, cum a denominatione nulla pendeat veritas. Neque ulla necessitas est, ut termino isto utamur, cum de ista exercitii indifferentia nihil nobis sit demonstrandum, sed quicquid potius ad facultatem appetitivam spectans demonstrandum venit, id omne deducitur ex lege appetitus & aversationis (§. 904. 907) ac inde derivatis regulis (§. 909. & seqq.). Lex appetitus ac aversationis est principium rationi & experientiæ consentaneum, omni ævo agnitum & Theologis dudum approbatum.

CAPUT III.

De commercio inter mentem & corpus.

§. 947.

De commercio inter mentem & corpus non tradimus, nisi quæ indubia experientiæ fide constant. Versamur enim in Psychologia empirica. Quare cum in eam non admittantur nisi ea, quæ de anima per experientiam nobis innotescunt (§. 1.); de commercio quoque inter mentem & corpus tradi hic nequeunt, nisi quæ indubia experientiæ fide constant. *Institutum Autoris.*

Quæ igitur hic traduntur, ab omni hypothesi libera sunt, ac a nemine in dubium vocantur vel vocari possunt, principia inconcussa Ethicæ ac Politicæ, immo Theologiæ, ideo ab hypothesibus separata, ne quid ab earum incertitudine trahere videantur iis, qui non satis acuti sunt,

§. 951.

§. 948.

Mutatio mentis a mutatione in organis sensoriis pendens.

Si objecta externa in organa sensoria rite constituta agunt; eo ipso momento oriuntur quoque in mente perceptiones, quibus eadem tanquam extra nos repræsentamus. Si oculus obvertitur arbori flores ac frondes tempore verno emittenti, ut lumen in eundem illabi possit; eo ipso momento conscii nobis sumus arboris cum frondibus atque floribus tanquam extra nos præsentis certoque intervallo a nobis distantis. Lumen hic inducit mutationem oculo; quæ qualis sit hic non disquirimus, suo tempore in Physica explicanda & experimentis confirmanda: Mens arborem cum floribus ac frondibus sibi repræsentans eandem percipit (§. 24). Posita igitur mutatione in oculo ponitur perceptio in mente: cessante mutatione in oculo eandem quoque cessare constat. Nullum vero percipitur temporis intervallum inter mutationem, quæ fit in oculo, & inter mutationem in mente contingentem. Obverte enim arbori oculos clausos. Dum eosdem aperis, arborem in eodem temporis momento vides. Lumen illico ingreditur in oculum apertum; sed illico etiam vides. Ne minimam igitur morulam observabilem inter mutationem oculi atque animæ intercedere certi sumus: an inobservabilis quædam intercedat, experientia definiri nequit. Similiter dum sonus in aurem illabitur, ejus nobis conscii sumus tanquam extus existentis & ubi vox loquentis ad aures defertur, ejus nobis optime conscii sumus, eamque distincte percipimus. Nullius quoque moræ inter mutationem, quæ auri inducitur, suo tempore in Physica explicandam, & inter perceptionem intercedentis nobis conscii sumus: an vero imperceptibilis quædam morula intercedat experientia decidere minime licet. Eodem modo sese res habet cum gustu, cum olfactu, cum tactu: quæ cum notissima sint ut specialibus exemplis illustrentur opus non est. Abunde igitur constat propositionis præsentis veritas.

Coincidit hæc propositio cum lege sensationum, quam supra (§. 85) explicavimus, ut adeo hic ad eandem provocare potuissemus, nisi

con-

consultum fuisset ea, quæ ad commercium inter mentem & corpus spectant, in propositiones determinatas redacta & ex obviis unicuique observationibus deducta uno quasi obtentu comprehendenda sisti.

§. 949.

Mutationum in organo sensorio & in mente coëxistentia, nulla vero ejusdem ratio, neque in specie actio quædam corporis in mentem observatur. Mutationum in organo sensorio & in mente eodem momento, seu simul nobis conscii summus (§. 902), atque adeo ad perceptiones nostras attenti cognoscimus, eas coëxistere, consequenter coëxistentiam experimur (§. 664. *Log.*) Sed quantacunque attentione utamur, nullius tamen rei nobis conscii sumus, ex qua intelligere possimus, cur mutatio in mente coëxistat mutationi in organo sensorio, consequenter rationem nullam experimur (§. *cit. Log.* & 56. *Ontol.*) Nec in specie nobis conscii sumus ullius actionis corporis in mentem, consequenter nec eam experimur (§. *cit. Log.*). *An præter istarum mutationum coëxistentiam eorum ratio observetur.*

Hæc ideo addimus, ut vitium subreptionis evitemus, quod vulgo committitur (§. 668. *Log.*), ne in Psychologia rationali hoc præjudicio capti in falsas ac spurias hypotheses explicandi commercium inter mentem & corpus incidamus ac pro evidentibus venditemus, quæ nullam evidentiam secum fertmt.

§. 950.

Ex eo, quod actionem corporis in mentem idearum sensualium productricem non experiamur in nobis, inferri nequit, quod non detur. Quodsi enim ex eo, quod actionem corporis in mentem idearum sensualium productricem non experiamur in nobis, inferamus, quod non detur; hoc nitimur principio: illud non dari, quod non experimur seu observare non possumus, dum contingit. Sed hoc principium esse falsum, nemo non agnoscit. Ex eo igitur non sequitur, corpus in mente sua vi producere ideas sensuales, quod actionem istam non observemus. Vel niti debemus principio hoc altero: Quod in anima non contingat, cujus nobis non sumus conscii. Sed hoc principium non minus a veri- *An actio corporis in mentem ideo neganda, quod eam non observemus.*

tate aberrare, ex superioribus non uno modo patet, veluti ex obscuratione idearum debiliorum per fortiores (§. 82). ac in Psychologia rationali contrarium ostendemus.

§. 951.

Dolorum, infirmitatum & lassitudinis perceptio.

Anima percipit dolores ac infirmitates & lassitudinem corporis. Hæc adeo clara sunt & unicuique explorata, ut ad ea confirmanda exemplis nullis sit opus.

Facile apparet propositionem præsentem tanquam casum specialem sub lege sensationum, seu consentiente cum eodem principio (§. 901) comprehendi.

§. 952.

Motus extraordinarii fluidorum in corpore in mente perceptio.

Si sanguis ac fluidum nerveum extraordinario modo commovetur; confusa quædam in mente perceptio & veluti quædam perturbatio est, quæ motu cessante & ipsa cessat. Extrordinarius iste sanguinis ac fluidi nervei in corpore motus datur, quando anima affectibus commovetur (§. 611), ac inprimis observabilis est in ira vehementiore atque terrore. Enimvero quis est qui nesciat in ira vehementiore confusam quandam perceptionem adeo occupare mentem, ut vix ac ne vix quidem distincte quid percipiat, primo præsertim impetu animum invadente. Immo quis est qui nesciat terrore mentem adeo percelli, ut quasi attonita hæreat nec sui ac aliarum rerum extra se sibi amplius conscia sit, sensu velut omni evanescente, ut ideo mens ad se redire dicatur; ubi denuo sensu quid a nobis percipi conscii sumus. Enimvero si motus sanguinis ac fluidi nervei ad motum ordinarium revertitur, impetu illo extraordinario sedato; iram quoque sedari & terrorem cessare ac mentem ad pristinam status tranquillitatem redire observamus. Immo si quis attentionem ad istiusmodi mutationes affert, haud obscure observabit tamdiu perceptionis istius, quæ animam perturbat, quidpiam superesse, quamdiu sanguinis motus extraordinarius non prorsus sedatus, & illam successive languescere, quemadmodum hic successive ab irregularitate sua recedit.

Xx xx Evi-

Evidentius multo hæc patebunt in Pſychologia rationali. Quamobrem ad ſpecialia non deſcendimus, quæ Medicorum inprimis obſervationes nobis ſuggerere poterant.

§. 953.

Quorundam organorum corporis motus ſtatim conſequuntur, quando anima eosdem vult; tamdiu durant, quamdiu anima eosdem vult; extemplo ſiſtuntur, quamprimum anima eosdem non vult. Sunt tamen etiam partes quædam corporis vel facile mobiles, quarum nullus ad nutum mentis ſequitur motus. Nemo non novit me brachium extendere poſſe, quoties volo, & quamprimum volo. Me manum, dum ſcribo, una cum digitis movere poſſe, prouti ex intentione ſcribendi & illam, & hos movere volo. Motus ille ceſſat, quamprimum non amplius ſcribere volo, adeoque nec manus, nec digiti moventur amplius, quamprimum illam cum his amplius moveri nolo. Similiter pedes movere poſſum, quando libuerit & motum eundem continuare, quamdiu mihi commodum videtur deambulare. Faciem obvertere posſum objecto, quod contueri volo. Sed in re manifeſta non opus eſt cumulari exempla. Diximus in ſuperioribus motus iſtos voluntarios (§. 936.), & eos tanquam experientia claros ſine demonſtratione, aut probatione admiſimus. Quod vero etiam dentur partes corporis, quæ ad nutum mentis non moveantur, etſi facilius moveri poſſint ceteris, quæ mentis imperio ſubſunt, a poſteriori non minus liquet. Cor in continuo motu eſt: ſed motus iſte non ſiſtitur, anima motum ejus nolente. Similiter conſtat, motum cordis accelerari poſſe ac retardari: pulſus enim, qui eidem congruit, nunc acceleratur, nunc retardatur. Immo ipſa manu acceleratio motus cordis deprehenditur, ſi eam illius thoracis parti applicemus, ſub qua cor latet. Nobis tamen volentibus nec acceleratur, nec retardatur cordis motus. Capilli maxime mobiles ſunt: anima tamen eos movere nequit, etſi ipſos moveri velit.

Motus corporis a voluntate animæ pendentes.

Sunt rationes finales, cur quædam corporis partes imperio mentis subjectæ sint, quædam vero eidem minime parent. Sed in eas demum in Teleologia inquirendum nobis erit. Ceterum per istas patet, cur hæ præcise, non aliæ mentis imperio subjiciantur; hæ præcise, non aliæ eidem subducantur.

§. 954.

In quantum ab eodem pendeant.

Motus voluntarii in corpore non consequuntur, nisi organis rite constitutis, nec alii consequuntur, quam per structuram organorum ac vires corporis possibiles. Ita si quis fuerit claudus, vitio pedum nonnisi claudicare potest. Talis adeo ad nutum animæ consequitur motus, qualis per structuram organi possibilis. Non possumus obtorto collo respicere quæ a tergo sunt, propterea quod structura colli non fert caput ita moveri, ut facies tergo contermina fiat. Frustraneum hic est mentis imperium. Similiter non possumus currere tanta celeritate, quanta volumus, sed tam celeri gradu progredi debemus, quam ferunt corporis vires. Non possumus tantum tollere pondus, quantum vires corporis permittunt. Musculo dissecto, brachium moveri nequit. Musculo nimis intumescente, pedis impeditur motus. Atque adeo patet, motus voluntarios non consequi nisi organis rite constitutis, quemadmodum ex anterioribus palam est eos esse tales, quales per structuram organorum corporisque vires consequi possunt.

In Physica patebit clarius, quod motus, quales in organis corporis observantur, toti sint per structuram & naturam corporis explicabiles, & quod per ea, quæ corpori insunt, pateat, cur tales potius sint, quam alii. Nimirum ex structura & natura corporis patet, quales sint possibiles motus: per experimenta & observationes constat, non alios unquam existere nisi eos, quos possibiles a priori intelligimus.

§. 955.

Quomodo motus isti pendeant a

Volitionum animæ & motuum in corpore, itemque nolitionum ac cessationis motus in eodem corpore coëxistentiam; non autem animæ in corpus actionem, qua motus isti producantur

vel

vel sistantur, observamus, immo nec ullam observamus rationem, cur ad nutum animæ cieantur & sistantur. Quamprimum volumus motus voluntarios, in corpore quoque consequuntur (§. 953), adeoque existente volitione hujus motus in mente existit etiam motus in corpore. Coëxistentiam adeo volitionis atque motus organi corporis observamus. Similiter quamdiu volumus motum illum continuari, eundem quoque continuari experimur (*§. cit.*), adeoque cum volitione in mente motus in corpore continuatur: id quod denuo arguit, nos motus in corpore ac volitionis in mente coëxistentiam observare. Enimvero quacunque attentione utaris & quantamcunque aciem in temetipsum convertas, nullius tamen actionis tibi conscius es, qua motum istum, sive dum inchoatur producas; sive dum contiuatur continues, sive dum finitur sistas. Nullam igitur actionem animæ in corpus observas. Immo quantaque attentione utaris, nihil in anima observare poteris, unde intelligatur cur jam brachium potius moveatur, quam non moveatur, cur hoc potius modo moveatur, quam alio, nisi quod observes animam velle istiusmodi motum: ex eo autem quod velit non intelligitur, cur potius sequatur, quam non sequatur. Nullam adeo motus istius in corpore rationem sufficientem in anima observare licet. *nutu animæ num constet.*

§. 956.

Ex eo, quod animæ actio in corpus a nobis non observatur, colligi nequit, quod non detur. Eodem prorsus modo probatur, quo supra probavimus, ex eo, quod actio corporis in animam non observetur, eam rejici minime posse §. 950.) *An sit rejicienda.*

Nec *Cartesius* ideo eandem rejecit, quod eam in nobis non observemus, sed vi suæ hypotheseos de essentia animæ.

§. 957.

Anima ignorat modum, quo motus organorum perficitur. Constat enim experientia, dissectis musculis & dissectis ligatisque nervis in eum tendentibus, nullum in ea parte corporis fie- *Modus, quo motus in corpore perficitur, ani-*

mæ igno-tis. fieri posse motum, quæ mediante isto musculo movetur. Sed anima igrorat musculos & nervos esse instrumentum, quibus motus perficitur, nisi per experimenta idem didicerit. Immo ignorat modum, quo musculi & nervi perficiunt organi motum, ita ut hodienum Physici ac Medici de motu musculorum in diversas abeant sententias.

§. 958.

Motuum voluntariorum mira velocitas. *Multi motus voluntarii continuo variantes in corpore mira velocitate contingunt, quibus respondentes volitiones particulares in anima non observamus.* Constat veritas asserti ex sermone per longum temporis spatium continuato; ex motibus brachiorum & manuum tympanum pulsantis; ex motibus pedum aliorumque membrorum corporis secundum artem saltantis, vel etiam inter colloquendum & meditandum deambulantis: ut exempla alia innumera silentio prætereamus.

Absit vero ut quis hinc inferat, volitiones particulares nullas dari. Id enim inferri non posse liquet ex supra dictis (§. 950).

§. 959.

Quorumnam ratio in mente ex corpore reddi possit. *Ex mutationibus in organis sensoriis ratio redditur, non cur oriantur perceptiones in mente, sed cur jam oriantur & cur hæ potius oriantur, quam aliæ*, seu brevius: *Ex mutationibus in organis sensoriis ratio reddi potest continuitatis temporis, quo perceptiones in mente cum mutationibus in organo contingunt & specificationis earundem perceptionum.* Quoniam enim experientia constat, positis mutationibus in organis sensoriis poni perceptiones in anima & positis his in specie mutationibus in anima poni has in specie perceptiones in mente (§. 951); ex mutationibus in organo sensorio intelligitur, cur jam potius, quam alio tempore & hæ potius quam aliæ perceptiones oriantur; haud quaquam vero simpliciter intelligitur cur oriantur seu actu fiant. Quamobrem evidens est ex mutationibus in organis sensoriis rationem reddi non posse cur oriantur perceptiones in mente, sed cur jam hæ potius, quam

aliæ

aliæ oriantur, seu ratio redditur non actualitatis perceptionum, sed specificationis & simultaneitatis seu continuitatis temporis, quo mutationibus in corpore coëxistunt (§. 56. *Ontol.*).

Ne distinctio, quæ in propositione præsupponitur, videatur nimium subtilis, ad eam illustrandum conducunt, quæ alibi jam fusius exposuimus (*not.* §. 41. 42. & 43. *Cosmol.*)

§. 960.

Ex volitionibus ac appetitionibus animæ redditur ratio non cur motus in organis corporis fiat, sed cur jam fiat & cur hic potius fiat, quam alius, seu brevius: *ratio continuitatis temporis, quo volitiones & motus contingunt, & specificationis motuum horum.* Ostenditur propositio eodem prorsus modo, quo antecedentem probavimus (§. 959). *Quorumnam ratio in corpore ex anima reddi possit.*

Per ea, quæ de anima a posteriori innotescunt, nondum intelligitur, num etiam ratio actualitatis perceptionum ex corpore & motuum ex anima reddi possit; non tamen propterea negatur, sed deficiente ulteriori lumine in dubio relinquitur.

§. 961.

Anima a corpore dependet quoad perceptionum specificationem & tempus, quo contingunt; corpus vero dependet ab anima quoad specificationem motuum voluntariorum in corpore & tempus qao iidem contingunt. Etenim ex mutationibus in organis sensoriis ratio redditur specificationis perceptionum in anima & continuitatis temporis, quo utræque mutationes contingunt (§. 959), & ex volitionibus in anima ratio redditur specificationis motuum voluntariorum & continuitatis temporis, quo illa cum his contingunt (§. 960). Quoniam itaque aliquid animæ inexistit, cujus ratio ex corpore reddi potest, & vicissim aliquid in corpore contingit, cujus ratio ex anima redditur; anima a corpore & corpus ab anima dependet (§. 831. *Ontol.*), & quidem illa quoad specificationem prerceptionum, hoc quoad specificationem motuum, ambæ vero substantiæ a se invicem dependent quoad continuitatem temporis mutationum harmonicarum *per demonstrata.* *Anima & corporis mutua a se invicem dependentia.*

Hæc

Hæc nimirum non alia dependentia experientia magiſtra conſtat, quam in Pſychologia empirica unice audimus (§. 1.)

§. 962.

Unio animæ quid ſit. Dependentia animæ a corpore quoad ſpecificationem perceptionum & continuitatem temporis, a quo cum mutationibus in organis ſenſoriis contingunt, & corporis ab anima quod ſpecificationem motuum voluntariorum & continuitatis temporis, quo cum volitionibus animæ contingunt *Commercium mentis cum corpore* vocatur.

Qnomodo hoc commercium ſubſiſtere posſit, in Pſychologia rationali inquiremus, ubi ratio reddenda eorum, quæ in corpore obſervantur.

§. 963.

Unio mentis cum corpore. Quoniam ex mutua illa corporis & animæ a ſe invicem dependentia intelligitur, corpus illud ad animam & animam ad hoc corpus pertinere (§. 961), conſequenter reſpectu corporis hanc animam noſtram appellamus, prouti hoc corpus reſpectu animæ noſtrum appellare ſolemus (§. 58); *utrumque ens unam ſubſtantiam compoſitam conſtituere* inferimus & ideo *mentem cum corpore unitam* dicimus.

In quonam unio illa conſiſtat, tum demum patebit, ubi ratio commercii mentis cum corpore a priori manifeſta fuerit.

§. 964.

Regimen corporis quale animæ tribuatur. Et quia anima decernit libere motus voluntarios (§. 941), nec corpus eidem reſiſtere valet, ut motus, quos vult, non ſequantur (§. 953); *anima corpus regere* dicitur: ut adeo per *Regimen corporis*, quod tribuitur animæ, intelligatur facultas ex pluribus motibus voluntariis per ſtructuram corporis poſſibilibus libere determinandi eum, qui actum conſequi debet.

Quæ hic de commercio inter mentem & corpus experientia magiſtra tradimus, ea Theologo, JCto, Medico & Philoſopho in philoſophia morali ac civili ſufficiunt, quemadmodum ſuo loco apertius docebimus.

FINIS *Pſychologiæ empiricæ.*

INDEX

INDEX
CAPITUM, CONSPECTUM TOTIUS OPERIS EXHIBENS.

FINIS.

Conſpectus totius operis.

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM,
IN QUO NUMERI PARAGRAPHOS DENOTANT.

A.

Amor

Homi-

INDICIS FINIS.

PSYCHOLOGIA
RATIONALIS
METHODO SCIENTIFICA PERTRACTATA,

QUA EA, QUÆ

DE ANIMA HUMANA

INDUBIA EXPERIENTIÆ FIDE INNOTESCUNT, PER ESSENTIAM ET NATURAM ANIMÆ EXPLICANTUR,

ET

AD INTIMIOREM NATURÆ

EJUSQUE AUTORIS COGNITIONEM PROFUTURA PROPONUNTUR.

AUTORE

CHRISTIANO WOLFIO,

POTENTISSIMI SUECORUM REGIS, HASSIÆ LANDGRAVII, CONSILIARIO REGIMINIS, MATHEMATATUM AC PHILOSOPHIÆ IN ACADEMIA MARBURGENSI PROFESSORE PRIMARIO, PROFESSORE PETROPOLITANO HONORARIO ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISINÆ, SOCIETATUMQUE REGIARUM BRITANNICÆ AC BORUSSICÆ MEMBRO.

FRANCOFURTI & LIPSIÆ, MDCCXXXIV.

PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGERIANA

SERENISSIMO PRINCIPI
AC DOMINO

DOMINO,

FRIDERICO,

HASSIÆ LANDGRAVIO, PRINCIPI
HERSFELDIÆ, COMITI CATTIMELIBOCI,
DECIÆ, ZIEGENHAINÆ, NIDDÆ ET
SCHAUMBURGI
&c. &c.

ACADEMIÆ MARBURGENSIS
RECTORI MAGNIFICENTISSIMO,

PRINCIPI AC DOMINO
CLEMENTISSIMO.

SERENISSIME PRINCEPS!

Ublimem philoſophiam continet Pſychologia rationalis, quæ ad interiorem animæ noſtræ cognitionem manuducit. Sublimia ingenia ſublimis rerum ſublimium decet ſcientia ea voluptate animum paſcens, quam aliunde ſpe-

ſperare non datur. Quodſi cognitio ſui nullo non ævo commendata fuit ſapientibus; commendanda inprimis erit interior animæ, partis noſtrum nobilioris, cognitio, cum inde non modo Naturæ univerſæ, verum ipſius Autoris ejusdem, Numinis ſapientiſſimi ac potentiſſimi, notitiæ lux quædam inexpectata affulgeat & præterea virtuti ſingulare præſidium accedat, quod nemo novit niſi expertus. Ecquid vero jucundius, quid deſideratius, quam Naturam rerum, opus illud admirabile, quod ſui cognoſcendi gratia effecit Artifex ſummus, intime perſpicere, ac in eo veluti in ſpeculo ipſummet Artificem

 ve-

venerabunda mente intueri? Nullus igitur dubito, PRINCEPS SERENISSIME, eam philoſophiæ partem, quæ tam ſublimia tradit, in conſpectum Tuum proferre. Etenim Summus rerum arbiter tam ſublimes SERENITATI TUÆ conceſſit animi dotes & eam comitem eſſe juſſit corporis formam quæ ſpiritum excelſum latere non ſinit, intuentibus, ut in admirationem venerabundam toti protinus rapiantur. Nihil vero tam ſublime a Natura datum, quod non induſtria augeas, amplifices atque perficias, ut jamjam in tenera adhuc juventute illarum virtutum haud fallacia edas documenta,

quæ

quæ in Rep. prudenter ac feliciter administranda omne ferunt punctum. Imprimis etiam avitus ille, ſcientiarum profundiorum amor, quibus Naturæ ac Artis arcana revelantur, tam altas in animo egit radices, ut quotquot ad eas excolendas animum appellunt, certiſſimum ſibi præſidium polliceri debeant. Toti orbi erudito, PRINCEPS SERENISSIME, haud fallacis ſpei indicium minime fallax edes, ubi quod humillime affero opus gratioſo vultu intueri dignatus fueris: quo cum autorem alias reſpicere volueris, fore ut voti compos reddas haud vana ſpe lactor. In Te ſpes Haſſiæ

omnis:

omnis: quæ ne fallat, DEus Ter Optimus Maximus SERENITATEM TUAM salvam & incolumem esse jubeat & eminentibus, quibus jam excellis virtutibus, nova in dies incrementa addat. Hæc mecum, vovet Hassia, vovet Academia Marburgensis, vovent boni omnes! Tu vero DOMINE CLEMENTISSIME, Tuam in me gratiam perennem esse jubeas, qua mihi nihil antiquius esse debere intelligo.

SERENITATIS TUÆ

humillimus cultor

CHRISTIANUS WOLFIUS.

PRÆFATIO.

PSychologiæ partem alteram jam in lucem emittimus, quam rationalem appellamus. In ea rationem reddimus eorum, quæ in Pſycho- logia empirica experientia magiſtra nobis innotuere. Novum eſt, fateor, hoc auſum: nemo enim hactenus philoſophorum ex eſſentia animæ rationem a priori reddere conatus eſt, cur iſtiusmodi potius inſint facultates, quam aliæ, & cur anima has potius in modificationibus ſuis ſequatur leges, quam alias. Non tamen ideo cenſuram meruiſſe mihi videor, cum nemini phi-

loſophorum non ſit integrum in ſcientiæ terminis provehendis vires ſuas periclitari. Obſervavimus vero leges, quas philoſophia prima notiorum directricium conditrix præſcribit. Idcirco primum inquiſivimus in eſſentiam atque naturam animæ, tum ut conſtaret, unde intelligatur, quænam in animam cadere poſſint, tum ut appareret, quomodo ad actum ea perducantur. Nemo eſt, qui neſciat animam ſibi repræſentare hoc univerſum convenienter mutationibus, quæ in organis ſenſoriis contingunt, ſenſibilibus in eadem agentibus. Evicimus autem independenter ab omni ſyſtemate explicandi commercium, quod animæ, cum corpore intercedit, ineſſe animæ vim ſibi repræſentandi hoc univerſum eo, quem diximus, modo & in hac vi pro diverſo ejus reſpectu non minus eſſentiam, quam naturam animæ conſiſtere. Mox vim iſtam altius ſcrutati oſtendimus, animam continuo producere ſingulari quodam modo ideam totius univerſi quoad omnes mundi ſtatus, ita ut ideis partialibus ſingulis infinita inſint atque ideo ex

uno

uno colligi possint cetera, quamvis diversa ratiociniorum serie. Ex finitudine autem animæ deducimus, quod non omnes perceptiones, quas idea ista universi continet, sint immediatæ, ac inde porro docemus, cur harum certæ sint leges, quas anima violare nequit. Loquuntur leges istæ perpetuam quandam harmoniam inter modificationes animæ & quosdam in corpore existentes motus, ut adeo subinde ex iis, quæ in corpore fiunt, colligatur quænam animæ inesse debeant, quamvis eorum nobis conscii non simus, & vicissim ex iis, quæ in anima observantur, intelligatur, quænam in corpore accidere debeant, quamvis ea in sensus incurrere nequeant, harmonia animæ ac corporis, cum harmonia præstabilita *Leibnitii* non confundenda; inter principia heuristica psychologica hoc pacto sibi locum vindicante. Reipsa igitur ostendimus nullum dari modificationum genus in anima, quocunque tandem nomine veniat, quod per vim repræsentativam universi, qualem animæ inexistentem stabilivimus, intelligibili modo explica-

rinon poſſit, & quales ſingulis in corpore reſpondeant mutationes harmonicæ perſpicue docuimus. Theoriam, de qua diximus, certo conſilio independentem ab hypotheſibus philoſophorum de unione animæ cum corpore effecimus: cum enim illæ diſceptationibus ſint obnoxiæ, parum conſultum videbatur alienis litibus eandem implicari. Eo fine aperte docuimus, quod ſalva theoria noſtra nomen hypotheſi dare poſſis, quodcunque volueris. Tres hodie celebrantur philoſophorum hypotheſes, commercii quod inter animam atque corpus intercedit, explicandi gratia excogitatæ, ſyſtema ſcilicet influxus phyſici, cauſarum occaſionalium & harmoniæ præſtabilitæ. Singulas fideliter expoſui, ut ab omnibus facile intelligi poſſint. De ſingulis citra partium ſtudium dixi ſententiam, liberum unicuique relinquens, cuinam aſſenſum ſuum præbere velit. Mea enim parum refert, quid de cauſa commercii animæ cum corpore ſtatuatur. Quamvis autem hæc Pſychologiæ pars tota hypothetica videri poſſit, & eo etiam conſilio a Pſychologia empi-

rica ſeparata fuerit, ne principia, quibus in Moralibus præſertim utemur, ab hypotheſibus pendere viderentur; non tamen mihi religioni duxi dogmatica nonnulla ſubinde interſerere, cum ex citationibus apparere poſſit, quænam ſint ab omni hypotheſi libera. Immo ipſa Pſychologiæ natura poſtulabat, ut dogmata quædam ex inſtituto traderentur, veluti de ſpiritualitate & immortalitate animæ ac ſpiritu in genere, quibus cum hypotheſibus pſychologicis nihil prorſus negotii eſt. Theoria noſtra pſychologica nonnulla continet, quæ haud paucis paradoxa videntur: ſed quod paradoxum videtur, non ideo a veritate abhorret. Sane quæ maxime paradoxa videri poſſunt de perceptionibus noſtris, ad attributa divina rectius concipienda in Theologia naturali multum profutura ſunt: qua utilitate qua major concipi poſſit ego quidem non video. Immo ipſa hæc perceptionum noſtrarum theoria plurimum lucis affundit Phyſicæ generali & nonnullis Coſmologiæ generalis principiis, quæ abſque ea penitus intelligi vix poſſunt. Eadem ſingularem quoque uſum ſpondet philoſo-

phiæ morali, in qua perceptionum evolutio ad compescendos affectus & detrahendam speciem bono apparenti mirifice prodest. Dogmata de spiritu & animæ spiritualitate ac immortalitate non modo in Theologia naturali & philosophia morali; sed in defendenda quoque religione christiana adversus Antiscripturarios omne fert punctum. Alios usus tacemus, quos lectores seduli atque attenti operis hujus psychologici in se experientur. Quoniam vero Theoria nostra psychologica ne quidem a systemate harmoniæ præstabilitæ pendet, unde ansam calumniandi desumserunt invidi ac malevoli; tanto facilius hinc intelligent omnes, quam sit a veritate alienum, universam nostram philosophiam harmonia præstabilita tanquam unico fundamento niti. Ceterum silentio prætereunda non sunt singularia prorsus providentiæ divinæ specialis documenta, quæ eo ipso tempore expertus fui, quo operi huic psychologico edendo incubui. Cum enim anni superioris prima dies illucesceret, a Potentissimo Suecorum Rege, Hassiæ Landgravio, Rege ac Domino

meo longe clementiſſimo, nummum aureum ingentis ponderis in teſſeram gratiæ ſingularis accepi. Splendent in facie una imagines Regis atque Reginæ, in altera imagines Majorum auguſtorum, unde genus ſuum deducit Regina, in orbem diſpoſitæ, Rege centrum occupante. Vix quarta anni pars elapſa fuerat, cum novum gratiæ documentum adderet Rex clementiſſimus: etenim præter expectationem ad dignitatem Conſiliarii Regiminis me evehebat, eum inter Profeſſores in ipſo corpore tribuens locum, qui ſplendori huic convenit. Nondum ad medium perductus fuerat annus, cum Rex chriſtianiſſimus in illuſtri Academia Scientiarum, quæ Pariſiis floret, locum morte illuſtriſſimi Comitis *de Pembrock* vacantem mihi decerneret, quem more conſueto rite electum una cum Mathematico quodam celeberrimo præſentaverat illuſtre hoc corpus: de quo honoris eximio augmento cum publice mihi gratulatus ſit, Vir maxime Reverendus, *Johannes Jacobus Kœthen*, Paſtor Lutheranus Genevenſis, quem non ſolum facundia, verum etiam ſolida re-

rum

rum divinarum ac humanarum ſcientia commen dat, ut ei hac data occaſione publice gratias agam, ipſa æquitas jubet. Tandem denique ultimo anni quadrante Potentiſſimus Boruſſorum Rex, munificentia vere regia, quam ſeri prædicabunt nepotes, Halam reverſuro, ſplendidiſſimas dignitates una cum minervali lautiſſimo obtulit. DEus Regum Potentiſſimorum corda in me direxit: ejus adeo providentiam publico cultu venerari debui. Non leves ea ſtimulos addit ad laborem Numinis Optimi auſpiciis cœptum alacriter continuandum, quam diu animi corporisque vires conſervaverit. Nullus enim dubito fore, quin aliquando genus humanum percipiat fructus, qui ex noſtro philoſophandi modo in ipſum redundare poſſunt. Dabam Marburgi Cattorum d. 28. Aprilis A. O. R.

MDCCXXXIV.

PSYCHOLOGIÆ RATIONALIS PROLEGOMENA.

§. 1.

Pſychologia rationalis eſt ſcientia eorum, quæ per animam humanam poſſibilia ſunt.

Pſychologiæ rationalis definitio.

Dedimus hanc Pſychologiæ tanquam partis philoſophiæ definitionem in Diſcurſu præliminari (§.58), eamque rationali ab empirica diſtinguendæ convenire monuimus (§. 122. *Diſc. prælim.*).

§. 2.

Quoniam Pſychologia rationalis ſcientia eſt (§. 1), ſcientia vero in habitu demonſtrandi quod affirmamus, vel negamus, conſiſtit (594. *Log.*); *Quæ in Pſychologia rationali traduntur, demonſtranda ſunt.*

Cur demonſtrationi in Pſychologia rationali ſit locus.

Nimirum si sumimus Psychologiam rationalem esse scientiam, quod sumi posse mox evincetur; concedendum quoque in eadem locum esse demonstrationi. Et sane ubi in iis acquiescis, quæ de anima a posteriori innotescunt; in Psychologia empirica acquiescis, quam nuper peculiari volumine explicatam dedimus, nec ad Rationalem progrederis, sed eam insuper habes, consequenter partes omnes Philosophi adimplere negligis, cujus est reddere rationem eorum, quæ sunt (§. 46. *Disc. prælim.*). Nos igitur, quibus philosophiam tradendi animus est, in id pro virili eniti debemus, ut demonstrationum illarum hactenus desideratarum contextum exhibeamus defectum, quantum datur, suppleturi, quo adhuc laborat nobilissima hæc philosophiæ pars.

§. 3.

Principia demonstrandi unde petenda.

In Psychologia rationali principia demonstrandi petenda sunt ex Ontologia, Cosmologia & Psychologia empirica. In numerum principiorum demonstrandi non assumuntur nisi definitiones, experientiæ indubitatæ, axiomata & propositiones jam demonstratæ (§. 562. *Ontol.*). Sed definitiones eorum, quæ ad animam pertinent, Psychologia empirica tradit, quemadmodum ex tractatione ejusdem liquet, eademque stabilit principia per experientiam manifesta (§. 1. *Psych. empir.*). In Psychologia igitur rationali principia demonstrandi petenda sunt ex Psychologia empirica. *Quod erat primum.*

Porro anima humana cum actu existat (§. 20. *Psychol. empir.*), in numero entium est (§. 134. *Ontol.*) consequenter ad eam tanquam speciem applicari possunt, quæ de ente in genere demonstrata sunt (§. 360. 361. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum in Ontologia demonstrentur, quæ de ente in genere prædicanda veniunt (§. 1. *Ontol.*); in Psychologia rationali principia demonstrandi petuntur ex Ontologia. *Quod erat secundum.*

Denique anima percipit corpora mutationem organis sen-

ſoriis qua talibus inducentia mutationi in organo factæ convenienter (*§. 67. Pſychol. empir.*), & ab hac facultate ſentiendi pendet imaginandi facultas (§. 91. *Pſych. emp.*), pendent quoque facultates mentis aliæ ((§. 237. 257. &c. *Pſych. emp.*). Immo mentis mutationes a mutationibus corporis noſtri (*§. 948. Pſychol. empir.*) & motus quidam corporis a voluntate animæ pendet (*§. 953. Pſychol. empir.*). Quamobrem cum generalem mundi ſeu univerſi corporei (§. 1. *Cosmol.*) atque corporum theoriam Cosmologia tradat (§. 119. *& ſeqq. Cosmol.*); ex Cosmologia quoque demonſtrandi principia petenda ſunt. *Quod erat tertium.*

Jam cum anima entis quædam ſpecies ſit, quemadmodum paulo ante demonſtratum eſt, & quidem ſimplicis, quemadmodum inferius oſtendemus, aliud genus propius quam ens ſimplex ſeu ſubſtantiam ſimplicem, nec remotius aliud præterquam ens agnoſcit, conſequenter nec aliam niſi entis in genere, & entis ſimplicis in ſpecie theoriam ſupponit. Quamobrem cum entis in genere & entis ſimplicis theoria in Ontologia tradatur (§. 132. & ſeqq. ac §. 673. & ſeqq. *Ontol.*), quæ vero de anima quoad differentiam ſpecificam ab aliis entibus ſimplicibus a poſteriori obſervanda ſunt, in Pſychologia empirica traduntur (§. 1. *Pſychol. empir.*) & animæ ad corpus relatio pateat per theoriam corporis in genere ac generalem mundi theoriam, prouti ex inferioribus conſtabit, in Cosmologia traditam per ea, quæ jam demonſtrata ſunt; præterquam principia ex Ontologia, Cosmologia & Pſychologia empirica mutuanda aliis ex diſciplinis aliis petendis non habemus opus. *Quod erat quartum.*

Atque hæc eſt ratio, cur Ontologiam, Cosmologiam & Pſychologiam empiricam rationali præmiſerimus (§. 57. *Diſc. præl.*).

§. 4.

In Pſychologia rationali reddenda eſt ratio eorum, quæ Pſychologia

ab empirica differentia. *animæ insunt, aut inesse possunt.* Psychologia enim rationalis philosophiæ pars est, quæ de anima agit (§. 58. 112. *Disc. præl.*) Ergo in ea reddenda est ratio eorum, quæ animæ vel actu insunt, vel inesse possunt (§. 31. *Disc. prælim.*).

Hanc esse differentiam Psychologiæ rationalis ab empirica dudum monuimus alibi (§. 152. *Disc. prælim.*) atque ex collatione utriusque patebit. Nullus enim dubito fore, ut lector seria usus attentione intelligat, de iis quæ ad animam spectant, non minus evidentes rationes reddi posse, quam Physici moderni de rebus materialibus reddere solent.

§. 5.

Possibilitas Psychologiæ rationalis. *Psychologia rationalis possibilis.* In Psychologia enim rationali reddenda est ratio eorum, quæ animæ insunt, aut in esse possunt (§. 4). Jam cum anima humana actu existat (§. 20. *Psychol. empir.*), adeoque ens sit (§. 134. *Ontol.*), in ea quoque quædam reperiuntur, quæ sibi mutuo non repugnant, non tamen per alia, quæ simul insunt, nec per se invicem determinantur (§. 142. *Ontol.*), consequenter essentiam habet (§. 14. *Ontol.*) atque in ea ratio continetur sufficiens eorum, quæ præter eam animæ vel constanter insunt, vel inesse possunt (§. 167. *Ontol.*). Psychologia igitur rationalis possibilis (§. 91. *Ontol.*).

Hanc propositionem ideo addimus, ut intelligatur, Psychologiam rationalem, qualem definimus, non esse terminum inanem (38. *Log.*), neque adeo inanem in ea condenda operam sumi. Ceterum ex ipsa notione possibilitatis quoque constat, quomodo in Psychologia rationali sit procedendum. Nimirum conceptus quidam essentialis formandus est & ex eo a priori colligenda sunt, quæ in Psychologia empirica a posteriori stabilimus: id quod obtinetur, si expendamus ea, quæ ibidem de anima annotata fuere, & inquiramus vi notionum distinctarum ibidem evolutarum, quænam eorum ex aliis demonstrari possint. Hac sane methodo usi sumus, dum vires

res ingenii in Psychologia rationali condenda periclitabamur.

§. 6.

Si in Psychologia rationali error committitur; nullus inde in Theologiam naturalem, Logicam & Philosophiam practicam serpit. Etenim in Psychologia rationali reddenda est ratio eorum, quæ animæ insunt, aut inesse possunt (§. 4), quæ cum in Psychologia empirica doceantur (§. 1. *Psychol. empir.*), non alia animæ tribuuntur in Psychologia rationali, quam quæ de eadem indubia experientiæ fide in empirica evincuntur. Quamobrem sicubi error admittitur in rationali; non animæ tribuitur, quod eidem non inest, vel inesse minime potest; sed tantummodo ratio spuria redditur ejus, quod eidem inest, vel inesse potest, seu propositio, quam a posteriori veram esse constat, minus recte demonstratur. Utimur vero propositionibus, non demonstrationibus tanquam principiis demonstrandi (§. 562. *Log.*). Quare etsi in Psychologia rationali error committatur, nullus tamen inde cum principiis, quæ Psychologia empirica Juri naturali, Theologiæ naturali, Philosophiæ practicæ ac Logicæ tradit (§. 6. & seqq. *Psychol. empir.*), in has disciplinas error serpit.

Error in Psychologia rationali commissus num latius serpat.

Vanus eorum metus est, qui nescio quam virtutis ac justitiæ in civitate jacturam a Psychologia rationali, siquidem eam erroneam esse contingat, imminere somniant. Ad eum igitur fugandum propositionem præsentem apposuimus. Ecquis sibi metuit, ne intereat genus humanum, nullis amplius hominibus genitis, propterea quod theoria generationis a Physico tradita veritati non respondeat? Maxime ab eadem abhorret hypothesis ad *Harvæi* usque tempora recepta de generatione hominis ex commixtione seminis masculini & fœminini, massarum informium, ab anima facta: id quod hodie tantum non omnes agnoscunt, qui Physicæ operam impendunt.

dunt. Hac tamen non obſtante homines fuerunt geniti, factis iis quæ experientia fieri jubet.

§. 7.

Cur Pſychologia rationalis empiricæ lucem affundat.

Per Pſychologiam rationalem plenius ac rectius intelliguntur, quæ in empirica docentur. In Pſychologia rationali ratio redditur eorum, quæ animæ inſunt, aut inesſe posſunt (§. 4). Quoniam itaque per rationem intelligitur, cur aliquid potius ſit, quam non ſit (§. 56. *Ontol.*); per ea, quæ in Pſychologia rationali traduntur, plenius intelliguntur, quæ in empirica docentur. *Quod erat unum.*

Et quoniam qui novit, cur aliquid potius ſit quam non ſit, clarisſime perſpicit, utrum ſubjecto alicui vel vi definitionis, vel ſub conditione quadam adjecta, aut quibusdam determinationibus accidentalibus ſupervenientibus tribuendum ſit prædicatum, quod vi experientiæ eidem vindicatur (§. 130. *Ontol.* & §. 4. *Pſych. rat.*). Pſychologia rationalis docet limites, intra quos prædicata animæ tribuenda coërcentur. Quamobrem verendum non eſt, ut eidem unquam tribuat aliquod prædicatum eo in caſu, quo eidem convenire nequit. Rectius igitur intelligit per rationalem, quæ in empirica docentur. *Quod erat alterum.*

Necesſe eſt ut utilitatem Pſychologiæ empiricæ evincamus, ne quis exiſtimet eam tanquam rem nullius momenti contemni prorſus posſe; ſed ut digna intelligatur, quæ excolatur. Inter utilitatem igitur Pſychologiæ rationalis primo loco refero, quod dogmata de anima & plenius, & rectius intelligantur. Utraque non contemnenda eſt. Neque enim ſolum prior ſatisfacit animo ſciendi cupido, ut in veritate agnita acquieſcat; verum & conſenſum præſtat confirmatiorem. Poſterior vero immunitatem ab errore pollicetur ex perverſa principiorum pſychologicorum applicatione metuendo. Non nego ſupponi, quod Pſychologia rationalis haſce utilitates habere nequeat, niſi ubi in eadem acu tangitur veritas.

§. 8.

§. 8.

Psychologia rationalis auget acumen in observandis iis, quæ animæ insunt. Etenim in Psychologia rationali redditur ratio eorum, quæ animæ insunt, aut inesse possunt (§. 4). Quamobrem si in ea reddenda difficultas quædam nobis objiciatur; unde ea sit inquiritur atque adeo animus advertitur ad ea, quæ in anima nostra insunt, vel occasione observandi sua sponte oblata, vel facto experimento, sicque nobis conscii simus eorum, quæ alias attentioni nostræ sese subducunt. Quamobrem cum jam in anima plura distinguamus, quam antea; acumen nostrum studio Psychologiæ rationalis perficitur. Similiter cum in Psychologia rationali ex iis, quæ de anima nobis innotuere, deducantur alia, quæ nobis per experientiam nondum innotuerant; experimento veritatem comprobaturi denuo animum advertimus ad ea, quæ in ipsa contingunt, & antea attentioni nostræ sese subduxerunt, propterea quod deesset ejus in ea convertendi ratio (§. 70. *Ontol.*). Unde patet ut ante acumen observandi ea, quæ animæ insunt, augeri.

Acumen psychologicum quomodo perficiatur.

Veritatis propositionis præsentis omnium optime convincimur, si eam in nobismetipsis experiamur. Qui in Astronomia fuerint versati, vel philosophiam experimentalem nostra methodo pertractarunt; ii quod in specie experti sunt animadversa universalitate notionis, ad Psychologiam transferent. Utilitas igitur, quam præsens inculcat propositio, egregia prorsus est: etenim patet Psychologiæ rationali tribui debere, ut, quæ de anima cognoscuntur, & firmiori assensu complectamur, & ut in interiorem animæ cognitionem penetremus, a qua alias arcemur. Quantum hoc acumen in Moralibus juvet, suo loco palam erit.

§. 9.

Psychologia rationalis de anima detegit, quæ observationi soli impervia forent. Etenim in Psychologia rationali ratio red-

Veritates Psychologia rationali debita.

ditur eorum, quæ animæ inſunt, aut ineſſe poſſunt (§. 4) atque adeo propoſitiones in ea fiunt determinatæ (§. 320. *Log.*), conſequenter ad ratiocinandum aptæ (§. 499. *Log.*). Quamobrem cum per artem inveniendi ex propoſitionibus determinatis cognitis colligantur aliæ incognitæ (§. 461. *Pſych. empir.*); de anima jam innoteſcunt, quæ a poſteriori detegere non licuerat. Pſychologia igitur rationalis de anima detegit, quæ obſervationi ſoli impervia fuisſent.

Equidem cum per Pſychologiam rationalem augeatur quoque acumen in obſervandis iis, quæ animæ inſunt (§. 8) fieri poteſt ut a priori in Rationali detecta jam obſervationi etiam pateant, ubi ante nobis perſpecta fuerint; experimur enim facilius obſervari quæ jam nobis perſpecta ſunt, quam quæ penitus incognita: non tamen ideo negari poteſt, cognitionem pſychologicam beneficio Pſychologiæ rationalis locupletari. Immo ſi quis ea, quæ in ſubſequentibus trademus, cum illis conferre voluerit, quæ in Pſychologia empirica exhibuimus; oculatam habebit fidem.

FINIS

PROLEGOMENORUM.

PSYCHO-

PSYCHOLOGIÆ RATIONALIS

SECTIO I.

DE
ANIMA HUMANA
IN GENERE
ET
FACULTATE COGNOSCENDI
IN SPECIE

CAPUT I.
De Natura & Essentia Animæ.

§. 10.

uæ simul percepta anima a se invicem distinguit, eorum sibi conscia est & contra: *Quorum sibi conscia est, ea a se invicem distinguit.* A posteriori res adeo clara est, ut uno quolibet momento experimentum ejus quisque in se capere possit. Dabimus exemplum vulgare, ut dictis constet fides. Quando candelam accensam intuentes flammam ab ellychnio, ellychnium a sebo, flammæ partem lucidam a cœrulea inferiori, ellychnii partem nigram a candida, sebi partem superiorem lucidam ab inferiori obscuriori distinguimus; tum nobis utique conscii sumus & flammæ, & ellychnii, & sebi, ex quo candela

Quando anima rerum perceptarum sibi conscia.

confecta, nec minus nobis conscii sumus luciditatis in parte flammæ superiori & cœrulei coloris in inferiori, coloris nigri in parte ellychnii superiore & candidi in inferiore, claritatis in parte sebi superiore, obscuritatis in inferiore. Hic simul percipimus in candelam accensam oculis conversis flammæ partem lucidam & cœruleam inferiorem, ellychnii partem nigram & candidam, sebi partem clariorem & obscuriorem alteram atque singula a singulis distinguimus. Et sic patet, nos eorum nobis conscios esse, quæ simul percepta a se invicem distinguimus.

Quodsi jam a candela procul recedamus, ut propter distantiam ellychnium a flamma, flammæ partem inferiorem a superiori, multo minus autem sebi partem superiorem ab inferiori distinguere valeas; nec tibi amplius te conscium esse ellychnii & coloris cœrulei in parte flammæ inferiori, multoque minus differentiæ coloris in superiori ac inferiori ellychnii ac sebi parte. Quamprimum adeo non amplius simul percepta distinguis, sed in unum confundis; eorum quoque tibi non amplius conscius es. Atque adeo patet, si tibi quorum conscius esse debeas, ea simul percepta a te invicem distingui debere.

Propositum jam nobis est in naturam & essentiam animæ inquirere, unde ratio reddatur eorum, quæ menti insunt, vel inesse possunt (§. 4). Ut igitur certo tramite progrediamur, determinationes mentis essentiales legitimo ratiocinio colligendæ veniunt ex iis, quæ indubia experientiæ fide constant. Jam quod anima sibi conscia sit rerum a se perceptarum, adeo evidens est ut in dubium vocari non possit (§. 11. *Psych. empir.*) & hoc ipso animam a corpore nostro distinguimus (§. 20. *Psychol. empir.*). Quamobrem videndum, an non exinde deduci possit, quod quæritur, aut num inde deducere liceat quæ viam ad ulteriora sternunt. In Psychologia empirica cum nullam istius actus, quo anima sibi conscia est, quemque apperceptionem appellavimus (§. 25. *Psychol. empir.*), notionem distin-

distinctam dederimus, sed in confusa acquieverimus, propterea quod in Psychologia rationali hujus actus reddenda demum ratio est (§.4.); prima omnino cura eam tradituris esse debet, ut apperceptionis notionem distinctum consequamur resolvendo hanc actionem animæ in alias simpliciores, ex quibus constat (§. 731. *Ontol.*). Quoniam vero alia nondum præsupponi hic possunt; a posteriori utique disquisitionis hujus initium fieri debuit. Scrupulosioribus circa alteram partem propositionis præsentis dubia quædam oriri poterant, nimirum an adhuc ab anima percipiantur, quæ ob distantiam, qua ab objecto visibili removetur, non amplius in objecto distinguit. Quamvis vero per observationes telescopicas dubium haud difficulter tolli poterat; idem tamen in præsente insuper habemus, propterea quod paulo inferius de iis, quæ perceptionibus confusis insunt, ex instituto fiet disquisitio. Cum arduum quid moliamur conceptum animæ essentialem investigaturi, qui iis, quæ animæ conveniunt, a priori explicandis sufficit; nemo mirabitur, quod & ipsi omni utamur circumspectione, & alios ad eandem adhibendam invitemus.

§. 11.

Si anima in perceptione totali partiales distinguit, rerum perceptarum sibi conscia est: & contra. Quando enim in perceptione totali partiales distinguit, cum perceptio sit actus mentis, quo quid sibi repræsentat (*§. 24. Psychol. empir.*), quæ sibi simul repræsentat, ea sibi tanquam diversa repræsentat (§. 43. 40. *Psychol. empir.*). Eorum itaque sibi conscia est (*§.* 10). *Quod erat unum.*

Qualis perceptio totalis, dum anima sibi rerum perceptarum conscia.

Similiter si anima sibi conscia est rerum simul perceptarum, ea a se invicem distinguit (§. 10). Quare cum singulæ istæ perceptiones a se invicem distinctæ ipso actu apperceptionis (*§. 25. Psychol. empir.*) insint totali (§. 43. *Psychol. empir.*) tanquam partiali (§. 40. *Psychol. empir.*); quando anima sibi conscia est rerum simul perceptarum, perceptiones partiales in totali distinguit.

Nimirum ipso apperceptionis actu diversi percipiendi actus a se invicem separantur, qui cum una in mente existunt pro uno haberentur, quemadmodum accidit in perceptionibus confusis, ubi anima actu apperceptionis eas a se invicem non amplius separare valet. Hæc probe notanda sunt, ubi in distincta mentis humanæ cognitione feliciter progredi volueris.

§. 12.

Quatenus anima sibi sui ipsius conscia;

Anima sibi sui conscia est, quatenus sibi conscia est suarum mutationũ; veluti actionum: nec aliter sibi conscia. Patet idem denuo, si animum ad nosmetipsos advertimus. Dum enim attentionem nostram in hoc convertimus, quod rerum perceptarum nobis conscii sumus; nostri etiam nobis conscii sumus. Sed tum apperceptionem, actionem quandam animæ, percipimus (*§. 25. Psychol. empir.*) & nos per eam tanquam subjectum percipiens ab objectis, quæ percipiuntur, distinguimus, agnoscentes utique percipiens subjectum esse quid diversum a re percepta. Anima igitur sibi sui conscia est, quatenus sibi conscia est suarum mutationum.

Quod vero non aliter sibi sui conscia, nisi quatenus suarum mutationum sibi conscia est, a posteriori itidem, nimirum ex somno, colligitur. Dum enim dormimus, nullius nobis mutationis in nobis contingentis conscii sumus. Sed nec in somno nobis nostri sumus conscii. Patet adeo, nos nobis non esse nostri conscios, quando nullarum, quæ in anima contingunt, mutationum nobis conscii sumus. Quamprimum evigilamus, res quoque quasdam a nobis percipi nobis conscii sumus, atque tum etiam rursus nobis nostri conscii evadimus. Unde satis superque intelligitur, animam sibi sui consciam aliter esse non posse, nisi quatenus sibi conscia est suarum mutationum.

Veritas propositionis præsentis manifesta quoque esse poterat per præcedentem. Etenim si anima sibi sui conscia esse debet, necesse est ut se percipiat & appercipiat, aut, ut aliquas habeat

habeat de se perceptiones & harum perceptionum sibi conscia sit. Quilibet autem in seipso experitur, quod anima sua non alias de se habeat perceptiones, quam modificationum suarum. Quamobrem nec aliter sui conscia esse potest, nisi quatenus sibi modificationum suarum conscia est.

§. 13.

Quando anima sui rerumque a se perceptarum sibi conscia est, in statu perceptionum distinctarum est: & contra. Quando enim anima sibi reum simul perceptarum conscia est; perceptiones partiales in totali distinguit (§. 11). Atque idem intelligitur, quando sibi sui conscia est (§. 12). Quamobrem cum anima sibi sui rerumque a se perceptarum conscia est, perceptio totalis distincta est (§. 44. *Psych. empir.*), adeoque anima ipsa in statu perceptionum distinctarum existit. *Quod erat unum.* *Quando anima in statu perceptionum distinctarum.*

Quodsi ponamus animam esse in statu perceptionum distinctarum, perceptiones totales distinctæ sunt (§. 45. *Psych. empir.*), consequenter perceptiones partiales, quæ totalem ingrediuntur, claræ sunt (§. 44. *Psychol. empir.*). Quamobrem res simul perceptas a se invicem distinguimus (§. 31. *Psychol. empir.*). consequenter anima rerum simul perceptarum sibi conscia est (§. 10.) suique conscia esse potest (§. 12). *Quod erat alterum.*

Status igitur perceptionum distinctarum & status, quo anima rerum simul perceptarum & sui ipsius sibi conscia est, sunt unus idemque status.

§. 14.

Nos rerum perceptarum & nostri esse nobis conscios, quando vigilamus & somniamus, notorium est. *Anima* igitur *est in statu perceptionum distinctarum, quando vigilamus & somniamus* (§. 13.). *Qualis status somnus & vigilia.*

 Appa-

Apparet adeo, in quonam ſomnium & vigiliæ inter ſe conveniant. Differentia patebit inferius.

§. 15.

Qualis ſtatus ceſſet in ſomno, deliquio animi & apoplexia.

Nec minus patet, nos, quando dormimus, in deliquium animi incidimus & apoplexia tangimur, nec noſtri ipſius, nec rerum aliquarum extra nos nobis esſe conſcios. *Anima* igitur *in ſomno,* vel *quando deliquium patitur, vel quando apoplexia tangimur, non eſt in ſtatu perceptionum diſtinctarum.*

Cur in ſomno, deliquio animi & apoplexia ceſſet ſtatus perceptionum diſtinctarum, inferius demum conſtabit. Nec minus inferius poſitive intelligi dabitur, qualem anima in ſomno, deliquio ſui & apoplexia habeat ſtatum. Utile autem eſt ſtatus animæ a ſe invicem diſtingui, non modo ut conſtet quotnam eorum posſibiles ſint & quomodo alternentur; verum etiam ut ex ſtatu animæ obſervato alia colligi queant in caſibus datis, quorum alias notitia nos fugeret.

§. 16.

Quando anima ſibi rerum perceptarum ſuique conſcia esſe nequeat.

Si perceptiones partiales ſingulæ obſcuræ ſunt; anima ſibi rerum perceptarum atque ſui conſcia esſe nequit. Quando enim perceptiones partiales ſingulæ obſcuræ ſunt, perceptio totalis obſcura eſt (§. 46. *Pſychol. empir.*), conſequenter nihil prorſus rerum perceptarum a ſe invicem diſtinguere valemus (§. 32), adeoque nec earum ſibi conſcia esſe poteſt (§. 111). *Quod erat unum.*

Quoniam igitur rerum nullarum, quas percipit, ſibi conſcia eſt, nec perceptionis, nec apperceptionis ullius (§. 24. 25. *Pſychol. empir.*) ſibi conſcia. Quamobrem cum ſibi conſcia esſe aliter non posſit, niſi quatenus ſuarum mutationum ſibi conſcia (§. 12) adeoque per eas ſe a rebus perceptis diſtinguit (§. 10); ſi perceptiones partiales ſingulæ obſcuræ ſunt, nec ſui ſibi conſcia esſe poteſt. *Quod erat alterum.*

An propoſitio inverti posſit, ex hactenus dictis oſtendi nequit, propterea quod nondum conſtet, num fieri posſit ut ani-

ma ab omni prorsus perceptione vacet: quod ubi contingeret, eandem quoque sibi rei perceptæ nullius, consequenter nec sui ipsius consciam fore evidens est.

§. 17.

Quoniam *anima* est in statu perceptionum obscurarum, ubi perceptiones partiales fuerint obscuræ (§. 47. *Psych. empir.*); *in statu perceptionum obscurarum nec sui, nec rei alterius sibi conscia.* *Qualis sit status perceptionum obscurarum.*

An status perceptionum obscurarum possibilis sit, nondum patet (*not.* §. *præc.*). Neque adeo inferre adhuc licet animam in somno, deliquio sui & apoplexia esse in statu perceptionum obscurarum, etsi constet eam tum esse in statu, quo nec sui, nec rei cujusdam alterius sibi conscia est. Hæc igitur disquisitio tantisper seponenda, donec natura & essentia animæ nobis fuerit explorata.

§. 18.

Obscuritatem perceptionum totalem appello, quæ inest perceptioni totali. Quamobrem cum perceptio totalis obscura sit, quando partiales, quæ eam ingrediuntur, singulæ obscuræ sunt (§. 46. *Psych. empir.*); *obscuritas totalis enascitur ex obscuritate perceptionum singularum, quæ totalem ingrediuntur.* *Obscuritas totalis quænam.*

Facile apparet in perceptione partiali, quæ totalem ingreditur, nihil prorsus clari supponi, vi cujus anima unam ab altera saltem eatenus distinguere valeret, ut pluralitatis perceptionum sibi conscia foret: quo in casu se distinguere adhuc posset a re percepta atque possibile foret, ut sui adhuc conscia esset.

§. 19.

Obscuritas perceptionum totalis tollit apperceptionem. Quoniam enim obscuritas perceptionum totalis ex obscuritate singularum partialium enascitur, quæ eam ingrediuntur (§. 18); in ea anima nec sui, nec rei cujusdam alterius conscia esse potest (§. 10), consequenter vi ejus apperceptio tollitur (§. 25. *Psychol. empir.*) *Ratio apperceptionis deficientis.*

Quan-

Quandonam & cur singulis perceptionibus particularibus obscuritas insit; hic quidem definiri nondum potest.

§. 20.

Ratio apperceptionis præsentis. *Ex claritate perceptionum partialium nascitur apperceptio.* Si enim perceptiones partiales claræ sunt, anima res perceptas a se invicem distinguere valet (§. 31. *Psychol. empir.*) immo actu distinguit, animum ad illas advertens. Quare cum tum rerum simul perceptarum sibi conscia sit (§. 11), adeoque eas appercipiat (§. 25. *Psychol. empir.*); apperceptio ex claritate perceptionum partialium enascitur.

Hinc non mirum obscuritate tolli apperceptionem (§. 19). Obscuritas enim defectus, seu privatio claritatis est, adeoque hac deficiente deficit ratio apperceptionis sufficiens (§. 20. *Psychol. rat.* & §. 56. *Ontol.*). Sublata igitur claritate perceptionum partialium adeoque posita obscuritate earundem, tollitur apperceptio (§. 118. *Ontol.*).

§. 21.

Quando res extra nos percipiamus. *Quando anima sui rerumque perceptarum sibi conscia est, eas extra se invicem atque extra se percipit & contra.* Quando enim anima rerum perceptarum sibi conscia est, eas a se invicem distinguit (§. 10). Et quando sibi sui conscia est, suarum sibi mutationum conscia (§. 12), adeoque per eas se a rebus perceptis distinguit. Quamobrem cum ad id, ut quid extra nos & res perceptas extra se invicem percipiamus, ut istud tanquam a nobis diversum, has tanquam a se invicem distinctas percipiamus (§. 544. *Ontol.*); quando anima sui rerumque perceptarum sibi conscia est, eas extra se atque extra se invicem percipit. *Quod erat unum.*

Ponamus jam animam res percipere tanquam extra se; eas tanquam a se invicem distinctas percipit (§ 544. *Ontol.*). Et ubi eas sibi extra se repræsentat, id sibi tanquam a se diversum repræsentat (§. *cit.*). Est igitur in casu priori rerum perceptarum (§. 10), in posteriori sui conscia (§. 12). *Quod erat alterum.*

Quodsi

Quodsi quis ea mente recolit, quæ de notione extensionis (§. 348. *& seqq. Ontol.*) & continui (§. 554. *& seqq. Ontol.*) dicta sunt, plurimum lucis inde affundi sentiet propositioni præsenti, quæ in Psychologia hospites ad assensum difficiles experitur.

§. 22.

Actus comparationis in apperceptione.

Quando anima rerum perceptarum suique sibi conscia est, eas tum inter se, tum cum se confert. Quando enim anima rerum perceptarum sibi conscia est, eas a se invicem distinguit (§. 11). Quoniam igitur earum diversitatem agnoscimus, quatenus patet, substitutis sibi invicem perceptionibus partialibus mutari totalem (§. 181. *Ontol.*), cum quid diversum ab altero non agnoscatur nisi quatenus notio diversitatis ad ea applicatur, hoc est, ad ea animum advertas, quæ notionem diversitatis ingrediuntur: anima rerum perceptarum sibi conscia vel res ipsas perceptas, vel ea, quæ ipsis insunt, inter se conferre debet.

Non absimili modo ostenditur, quando anima sui sibi conscia est, eam res perceptas cum se conferre, quatenus scilicet se tanquam subjectum, res vero perceptas tanquam objectum perceptionis considerat.

Nemo sibi metuat, ne animæ tribuantur, quæ eidem non insunt, dum sibi sui rerumque perceptarum conscia est, propterea quod istas comparationes inter res perceptas & se institutas non animadvertit ad se attentus. Multa enim actibus animæ insunt, quorum sibi conscia non est, & quæ ideo in Psychologia detegere conamur, ut rationi pateant. Si quis in Psychologia empirica attentionem suam desiderari passus minime fuerit; eidem jam plura exempla succurrent, quibus præjudicium tollitur. Plura autem occurrent deinceps, immo passim experientia communis suppeditat, ubi actiones ex habitu profluentes ex primordiis suis nobis perspectæ sunt.

§. 23.

Reflexio in apperceptione.

Quando anima sibi sui rerumque perceptarum conscia est,

est, super perceptione totali reflectit. Quando enim anima sui rerumque perceptarum sibi conscia est, res perceptas tum inter se, tum cum se confert (§. 22), consequenter attentionem suam successive ad alias aliasque perceptiones partiales in totali contentas (§. 43. *Psychol. empir.*) dirigit & mox eandem ad easdem simul revocat (§. 259. *Psychol. empir.*), nec absimili modo attentionem ab objecto percepto in se tanquam subjectum percipiens convertit, moxque ad objectum & subjectum perceptionis una adhibet. Super totali itaque perceptione reflectit (§. 257. *Psychol. empir.*).

Nimirum primo perceptionis momento anima quasi attonita hæret in objecto ac perplexa ejus claritate tota confunditur, ut nihil ejus adhuc sibi conscia dici possit. Mox altero momento attentionem in se trahit partialis quædam perceptio in omni casu non propter eandem rationem, prout inferius clarius constabit: cum ratio utique aliqua adesse debeat, cur anima ex perplexitate ad se redeat. Inde tertio momento eandem attentionem ad perceptionem aliam partialem, quæ totali inest, promovet, ac quarto eam ad utrasque reducit simul. Et hoc modo absolvitur illa comparatio, quæ ad diversitatem agnoscendam sufficit. Rationi manifesta sunt, quæ dico, cum notionibus consona sint. Quodsi status infantilis recordaremur, cum primum in lucem editi objecta visibilia intueremur; immo si pristini in utero status memoriam haberemus dum intra eam agitati tactu resistentiam percipiebamus; illa perplexitas & modus exeundi ex eadem ad statum distinctarum perceptionum manifesta foret a posteriori. Ceterum perplexitatis indicia præbent infantes, quorum, dum ad visibile provocatur attentio, oculi in id quasi immoti diriguntur. Et modus ex perplexitate exeundi ad statum perceptionum distinctarum ex iis colligitur, quæ a nobis fiunt, ut infantum attentionem provocemus ad objecta & inprimis ad nonnulla ipsis inexistentia. Neque vero difficultatis quicquam habet, quod apperceptioni adsueti omnia simul fieri debere existimemus, quæ nonnisi successive fieri diximus: id enim inde est, quod

quod tempuscula, quibus singula fiunt, imperceptibilia sunt ad alia præsertim collata, quibus perceptibiles effectus in natura rerum fiunt. Dari autem tempuscula nobis imperceptibilia, quæ tamen a natura in plura alia minora actu divisa sunt (§. 583. *Ontol.*); innumeri effectus naturæ loquuntur, de quibus in Physica agemus. Præjudicium a tempore ortum per notionem ejus alibi (§. 572. *& seqq. Ontol.*) explicatam arcetur.

§. 24.

Quando anima sui rerumque perceptarum sibi conscia, perceptionem eandem per aliquod tempus conservat, eandem veluti a se ipsa distinguit & hoc momento eandem adhuc esse, quæ fuerat ante, intelligit. Quando enim sibi sui rerumque perceptarum conscia est, super perceptione totali reflectit (§. 23). Attentionem itaque suam succesſive ad alias aliasque perceptiones partiales in totali contentas dirigit (§. 257. *Psychol. empir.*). Et quoniam porro res perceptas cum inter se, tum cum se confert (§. 22), attentionem suam mox ad duas vel plures partiales simul iterum revocat (§. 259. *Psychol. empir.*). In apperceptione igitur plures actus sibi invicem succedunt, consequenter perceptio, quando anima sibi conscia est, per aliquod tempus conservatur (§. 574. *Ontol.*). *Quod erat primum.* **Quomodo anima appercipiendo circa easdem perceptiones versetur.**

Jam cum anima attentionem ad perceptiones aliquas partiales simul revocans *per demonstrata*, eas a se invicem distinguat (§. 10); necesse est ut eas per aliquod tempus conservatas easdem esse intelligat, consequenter momentorum temporis diversitate eas a se ipsis veluti distinguat (§. 181. *Ontol.*). *Quod erat secundum & tertium.*

Qui distincte aliis explicare conantur, quæ ad simul percepta distinguenda requiruntur, & acumine psychologico cum dono distinctæ explicationis conjuncto pollent; quæ modo dixi in seipsis experientur. Ceterum cum res, quæ antea a nobis jam perceptæ fuerunt, denuo percipientibus, imagi-

natio perceptiones quoque præteritas reproducat (§.204. *Psych. empir.*); imaginatio quoque in actum apperceptionis influit: sed quinam ejus sint affectus, suo loco distinctius explicaturi sumus.

§. 25.

Attentio & memoria ad apperceptionem requisita.

Ad actum apperceptionis attentio & memoria concurrit. Quando enim anima sibi rerum perceptarum suique conscia est, super totali reflectit (§. 23). Quamobrem cum reflexio successiva attentionis directione ad ea, quæ in re percepta insunt, absolvatur (§. 257. *Psychol. empir.*); ad id, ut anima rerum perceptarum sibi conscia sit, consequenter ad actum apperceptionis (§. 25. *Psychol. empir.*), attentio concurrit. *Quod erat unum.*

Porro cum anima sui rerumque perceptarum sibi conscia est, perceptionem eandem a seipsa distinguit & hoc momento adhuc eandem esse intelligit, quæ fuerat ante (§. 24). Quoniam itaque ideam altero momento veluti denuo reproductam recognoscit (§. 173. *Psychol. empir.*); ad id, ut sibi conscia sit, adeoque ad apperceptionem (§. 25. *Psychol. empir.*), memoria etiam concurrit (§. 175. *Psychol. empir.*). *Quod erat alterum.*

§. 26.

Ad cogitationem quanam concurrant.

Quoniam ad cogitationem requiritur apperceptio cum perceptione (§. 23. & seqq. *Psych. empir.*); *ad cogitationem attentio & memoria* (§. 25), *nec non reflexio concurrit* (§. 23).

Nimirum quæ de perceptione & apperceptione tum in psychologia empirica docuimus, tum hic in rationali evincentur ea omnia ad cogitationem applicanda sunt.

§. 27.

Duratio cogitationum.

Cogitationes quælibet determinato tempore absolvuntur. Cogitatio enim actus animæ est, quo sibi sui rerumque aliarum extra se conscia est (§. 23. *Psychol. empir.*). Quando vero ani-

ma

ma sibi sui rerumque aliarum conscia est, plures actus successive sese invicem sequuntur (§. 22. & seqq.) quibus adeo apperceptio in cogitatione perceptioni superaccedens (§. 23. & seqq. *Psychol. empir.*) absolvitur. Cogitatio igitur quælibet determinato quodam tempore absolvitur (§. 574. *Ontol.*)

Cum instantaneum sit, quod non sit intempore (§. 692. *Ontol.*); cogitationes instantaneæ non sunt. Habentur subinde pro instantaneis, si eas nec referre licet ad alia, quæ in tempore existere vel fieri constat, nec successionem in singulis advertimus. Inde tamen tantummodo sequitur, tempus quo absolvitur cogitatio esse imperceptibile.

§. 28.

Coëxistentia cogitationum. *Cogitationes quædam subinde subsistunt aliis sibi invicem succedentibus & aliæ pluribus aliis, aliæ paucioribus coëxistunt.* Constat experientia obvia, ut idem unusquisque in se, quoties libuerit, experiri possit. Ita vocem aliquam vi imaginationis percipientes hujusque perceptionis nobis conscii per tractum quendam temporis eandem producere valemus, non secus ac fieri potest, quando illam pronunciamus. Et perceptionem arboris vi imaginationis productam conservare valemus dum interea aliæ intereunt, aliæ oriantur.

§. 29.

Diversitas durationis cogitationum. Quoniam existentia simultanea cum pluribus rebus successivis duratio est (§. 578. *Ontol.*); *cogitationes aliæ aliis diutius durant.*

Non confundenda est duratio cogitationis cum duratione iterationis ejusdem cogitationis, veluti si perceptionem vocabuli cujusdam vi imaginationis aliquoties producimus. Perinde enim est sive eadem perceptio aliquoties succedat sibimetipsi, sive alia continuo in locum evanescentis succedat. Successio autem perceptionum non est duratio unius perceptionis, nec duratio seriei perceptionum unius duratio est.

§. 30.

Celeritas cogitationis.

Ob diversitatem durationis cogitationibus tribuitur vulgo celeritas ut adeo *celeritas cogitationis* dicatur id per quod cogitationes quædam sibi mutuo succedentes aptæ sunt ad eidem cogitationi per tractum quendam temporis coexistendum.

Nempe cogitatio una toto illo temporis tractu existit, cum ceteræ-simul eodem existant, ita ut singulæ nonnisi singulas illius partes actualitati suæ vindicent. Hæc celeritatis notio ab analogia coëxistentiæ cogitationum cum celeritate, quæ in motu corporum conspicitur derivatur, nec quicquam absurdi habet, si rite intelligatur. Nimirum mobili tribuitur celeritas, quatenus aptum est dato tempore datum spatium percurrere (§. 653. *Ontol.*). Convertamus jam oculos in flumen, quod continuo decurrit, & in arborem prope ripam positam. Propter motum aquarum eidem arbori dato quodam spatio temporis continuo aliæ aliæque aquæ currentis partes respondent & veluti coëxistunt. Et quo motus rapidior est, eo plures partes diversæ aquæ eodem tempore arbori in ista parte alvei coëxistunt. Habemus adeo seriem quandam partium diversarum aquæ sibi continuo succedentium, dum interea arbor in eodem loco immota perstat & cum una quælibet earum in eodem loco existit. Similiter in anima est quædam continua perceptionum series, quarum una alteri succedit, dum interea una quasi immota perstat, & cum ceteris singulis diversis temporis articulis in anima coëxistit. Ab hac similitudine significatus quidam generalis vocabuli celeritatis derivatur, vi cujus & cogitationibus, & mobilibus tribui potest, ita tamen ut in mobilibus singulari ratione specificetur atque amplius quid importet quam in cogitationibus. Erit nimirum in significatu hoc admodum generali celeritas id per quod existentia alia succesiva dato cuidam existenti toto durationis tempore continuo alia coëxistunt. Non piget enucleatius proponere modum significatum hunc generalem celeritatis investigandi, propterea quod istiusmodi investigatio plurimum utilitatis habeat in interpretando, ipsa quoque sacrorum voluminum interpretatione (*not.* §. 972. & *not.* §. 973. *Log.*).

§. 31.

§. 31.

Ex celeritate cogitationum inferri nequit materialitas animæ. Celeritas enim cogitationum non eadem est cum celeritate corporum, qua moventur. Etenim eodem temporis tractu succesivæ coëxistentes cognitiones eidem fixæ non existunt, nisi quamdiu coëxistunt, ita ut alia oriente evanescat altera, quæ ipsam præcedebat: ast in motu fluminis partes aquæ diversæ eidem arbori prope ripam positæ temporis aliquo tractu coëxistentes existunt adhuc, dum coëxistere desinunt. Quamobrem tum demum similitudo perfecta inter celeritatem cogitatiouis & celeritatem fluminis subsisteret; si partes aquæ singulis momentis arbori in ista alvei parte coëxistentes ibidem orirentur, ibidemque interirent, quamprimum non amplius coëxistunt. Accedit quod in aliquo tantummodo casu celeritas cogitationis simile quidpiam cum celeritate mobilis habeat, scilicet in motu fluidi aut solidi cujusdam longi; dum vero mobile quoddam aliud, veluti globus quidam per spatium quoddam movetur, similitudo illa non amplius subsistat. Etevim in hoc casu celeritas tribuitur ei, quod succesive aliis alisque contiguum efficitur & sic cum iis diversis temporis partibus coëxistit, ut significatus generalis rediret ad coëxistentiam succesivam ejusdem existentis cum diversis existentibus aliis: quo in casu celeritas tribuenda foret cogitationi diutius duranti quod implicare palam est. Quamobreu si vel maxime concedas ex celeritate concludi posse entis alicujus materialitatem; non tamen ex ea recte concludi materialitatem animæ ultro fateri teneris, propterea quod celeritas, quæ cogitationibus tribuitur, non eadem est cum celeritate, quæ corporibus in motu constitutis convenit. Ubi probaveris cogitationibus eam tribui posse celeritatem quæ mobilibus convenit ; ex ea materialitatem animæ inferre tutius licebit. Quoniam vero

An ex celeritate cogitationum inferri possit animæ materialitas.

prius

prius demonstratu impossibile *per anteriora*; posterius quoque inde inferri nunquam licebit.

Idem etiam sic ostenditur: Ponamus cogitatiouibus competere celeritatem, qualis est mobilium. Quoniam per celeritatem mobile aptum redditur ad datum spatium dato tempore percurrendum (§. 653. *Ontol.*), spatium vero linea est, quam mobile instar puncti consideratum toto illo tempere describit, quo motus durat (§. 651. *Ontol.*); cogitatio quoque lineam describere debet toto durationis suæ tempore. Enimvero linea a cogitatione descripta ne fingi quidem potest: id quod unicuique animum ad proprias cogitationes advertenti manifestum est. Cogitationibus itaque celeritas istiusmodi competere nequit, qualis corporibus convenit, consequenter si vel maxime ex istiusmodi celeritate, qualis corporibus competit, colligi possit entis, cui ea convenit materialitas; non tamen ex cæleritate cogitationum colligi potest animæ materialitas.

Sunt qui ex eo, quod ne fingi quidem possit linea cogitationis, demonstrare conantur, animam non esse materialem, aut potius cogitationes non posse consistere in motu materiæ cujusdam subtilis: sed nobis idem evidentius mox demonstrandum erit ex ipsa cogitationis notione, quam ideo in antecedentibus, explicavimus. Quoniam vero terminis quibusdam utemur in sequentibus, quos aliunde cognitos supponere non debemus; eos ante definiemus, quam arduam istam de immaterialitate animæ demonstrationem aggrediamur.

§. 32.

Monistæ quinam sint. *Monistæ* dicuntur philosophi, qui unum tantummodo substantiæ genus admittunt.

Ita Monistæ sunt, qui nonnisi entia materialia, sive corpora existere affirmant.

§. 33.

Materialistarum definitio. *Materialistæ* dicuntur philosophi, qui tantummodo entia materialia, sive corpora existere affirmant.

Mate-

Materialista fuit *Hobbesius*, philosophus Anglus, qui plures ibidem asseclas hodienum habet. Eos inter eminent *Tolandus* & *Cowardus*.

§. 34.

Quoniam *Materialistæ* nonnisi corporum existentiam admittunt, immo nonnisi eadem possibilia esse contendunt (§. 33); nonnisi unum substantiarum genus existere affirmant, adeoque *Monistæ sunt* (§. 32).

Materialistæ quod sint Monistæ.

§. 35.

Materialistæ igitur *animam pro ente materiali habent.*

Qui adeo demonstrat animam esse ens immateriale, Materialismum evertit: id quod mox a nobis fiet. Et quos ante commemoravimus autores Materialismo addictos (*not.* §. 33); ii quoque immaterialitatem animæ negant & cogitationem per motum materiæ cujusdam subtilis explicare conantur: id quod inferius accuratius examinatur, ubi de materialibus rerum ideis in cerebro agitur.

Quinam animæ materialitatem defendunt.

§. 36.

Idealistæ dicuntur, qui nonnisi idealem corporum in animabus nostris existentiam concedunt: adeoque *realem mundi & corporum existentiam negant.*

Idealistæ quinam dicuntur.

Inter Idealistas nomen suum recentius professus est *Georgius Berckely*, Collegii Trinitatis, quod Dublini in Hibernia est, Socius, in tribus Dialogis, qui idiomate Anglicano de immaterialitate animæ, immediata providentia Numinis & realitate & perfectione cognitionis humanæ conscripti Londini A. 1713. in 8. prodiere.

§. 37.

Quoniam Idealistæ nonnisi animæ existentiam admittunt, corpus vero omne nonnisi in numerum idearum ejus referunt (§. 36); *Idealistæ Monistæ sunt* (§. 32) *& Animam pro ente immateriali habent.*

Idealistæ cur sint Monistæ.

Quatenus Moniſtæ ſunt, cum Materialiſtis conveniunt (§. 34); quatenus vero a Materialiſtis differunt, iisdem prorſus oppoſiti ſunt, contrarium ejus ſtatuentes, quod Materialiſtis verum videtur (§. 35. *& praeſ.*).

§. 38.

Egoiſtæ quinam dicatur. Idealiſtarum quædam ſpecies ſunt *Egoiſtæ*, qui nonniſi ſui, quatenus nempe anima ſunt, exiſtentiam realem admittunt, adeoque *entia cetera, de quibus cogitant, nonniſi pro ideis ſuis habent.*

In eo conveniunt Egoiſtæ cum Idealiſtis, quod realem mundi exiſtentiam negent, nec corporibus niſi in ideis ſuis exiſtentiam concedant (§. 36), adeoque pro Idealiſtis habendi ſunt (§. 349. *Log.*). In hoc autem ab iisdem differunt, quod hypotheſin Idealiſtarum ad corporum exiſtentiam reſtrictam etiam ad animas extendant, & entia immaterialia quæcunque alia. Fuit paucis abhinc annis asſecla quidam *Malebranchii* Pariſiis, qui Egoismum profesſus (quod mirum videri poterat) asſeclas & ipſe nactus eſt. *Malebranchius* enim cum in dialogis metaphyſicis ſermone patrio editis *Dial.* 5. p. m. 195. demonſtrationem exiſtentiæ realis corporum impoſſibilem judicasſet; ipſis ab Idealismo non abhorruisſe viſus eſt.

§. 39.

Dualiſtæ quinam dicantur. *Dualiſtæ* ſunt, qui & ſubſtantiarum materialium, & immaterialium exiſtentiam admittunt, hoc eſt, & corporibus realem extra ideas animarum exiſtentiam concedunt, & animarum immaterialitatem defendunt.

Communem esſe hanc ſententiam, quæ inter nos obtinet, nemo ignorat, ut Dualismus ſit dominans & Monismus ideo exoſus habeatur. A qua parte ſtet veritas, ex ſequentibus patebit.

§. 40.

Dogmatici quinam dicantur. *Dogmatici* ſunt, qui veritates univerſales defendunt, ſeu quid affirmant, vel negant in univerſali.

Veri-

Veritates nimirum universales, aut, si mavis, propositiones universales dicuntur dogmata in oppositione ad facta, de quibus in singulari quid affirmatur, vel negatur. Et inde dogmatici vocantur philosophi, quibus certa sunt dogmata.

§. 41.

Sceptici sunt, qui metu erroris committendi veritates universales insuper habent, seu nihil affirmant, nihil negant in universali. *Sceptici quinam sint.*

Novi equidem vulgo definiri scepticos, quod de omnibus dubitaverint, etiam de ipsis factis: sed contrarium patet ex *Sexto Empirico*, qui singulari capite defendit scepticos admisisse phænomena, adeoque etiam agnovisse eorundem constantiam, licet metu erroris committendi non definiverint phænomenorum causas, nec in rationem constantiæ inquisiverint. Imputantur philosophis ab hominibus non philosophis, quæ a mente ipsorum prorsus aliena sunt, & turba iis facilem præbet fidem. Ecquis ignorat, hodienum nondum desiisse illos mores? Recentius scepticismum sub finem vitæ professus est *Huetius*, Autor Demonstrationis Evangelicæ, in libro de imbecillitate humani intellectus, quem Gallico sermone conscriptum in Germanicum vertit & annotationibus instruxit *Grossius*.

§. 42.

Quoniam Idealistæ affirmant animas esse substantias immateriales & entia materialia extra ideas illarum non habere existentiam (§. 37); *Idealistæ sceptici non sunt* (§. 41). *Idealistæ num sint Sceptici.*

Sunt equidem, qui Idealistas Scepticorum omnium absurdissimos appellant, propterea quod existentiam realem corporum negant & eorum apparentiam per ideas suas explicant, contra primum ratiocinandi principium misere impingentes (§. 349. *Log.*), propterea quod negare & in dubio relinquere idem videatur per notiones, quibus confidunt, confusas summa imis miscentes. Eodem jure vero etiam Materialistæ in numerum scepticorum referri deberent, quod animæ, quemadmodum Idealistæ corporis, realem existentiam negent & co-

gitationes per modificationes corporis, ſicut Idealiſtæ phænomena rerum materialium per modificationes animæ explicant. Enimvero vix merentur attentionem, quæ ab hominibus pendulum ab appetitu ſenſitivo intellectum habentibus non veritatis amore, ſed injuriandi animo proferuntur. Nos neque Scepticismum probamus, neque Idealismum; ſed tranquillo veritatis amore diſtinguimus, quæ diverſa ſunt, ut notiones fiant determinatæ, & ex iis pure ratiocinamur cum ſanctæ nobis ſint ratiocinandi leges fundamentales. Scepticus & Idealiſta conveniunt in eo, quod dentur phænomena rerum materialium, quodque in iis ſingularis quædam conſtantia obſervatur. Quæritur jam an fons illorum phænomenorum inſit animæ, an vero ſubjectum aliquod ab anima diverſum. Scepticus nihil definit diffidens imbecillitati intellectus humani, quam accuſat *Huëtius*, & cujus lapſus univerſali quadam ratione adſtruere conatur *Sextus Empiricus*, ne in errorem forte incidat ac deinceps cogniti erroris pœnitentia ducatur tranquillitati animi contraria. Idealiſta vero minime in dubio relinquit, undenam phænomena rerum materialium oriuntur. Sed eorum fontem in anima agnoſcit. Impoſſibilitatem exiſtentiæ realis corporum demonſtrare conatur, quod ea admiſſa ſequantur contradictoria de diviſione ac compoſitione continui, de communicatione motus & de commercio inter mentem & corpus, & omnem movet lapidem ut oſtendat per ideas in anima ſucceſſionem explicari poſſe phænomena rerum materialium. Non jam de eo quæritur, utrum recte ſentiant Idealiſtæ dum ita ſtatuunt. Sed num eadem ſentiant cum ſcepticis: quod nullo modo tueri licet.

§. 43.

Dogmatici quinam ſint.

Idealiſtæ cum Egoiſtis & Dualiſtæ ſunt philoſophi dogmatici. Idealiſtæ enim affirmant animam, ſubſtantiam immaterialem, exiſtere & idearum ſucceſſionem eſſe mundum, quem dicimus, materialem; negant vero extra ideas animæ quicquam ipſis ſimile exiſtere (§. 36). Egoiſtæ affirmant ſe exiſtere, quatenus ſunt ens ſibi ſui conſcium; negant entia alia extra ideas ſuas exiſtere (§. 38). Dualiſtæ affirmant animam eſſe ſubſtantiam

tiam

tiam immaterialem a corpore prorsus diversam, & corpora extra ideas ejus realem existentiam habere; negant quod Idealistæ affirmant de existentia corporum nonnisi ideali, & quod Materialistæ defendunt, cogitationes in motu cujusdem subtilis materiæ consistere (§. 39). Sunt igitur & Idealistæ cum Egoistis, & Dualistæ dogmatici (§. 40).

Non omnia probantur dogmata, cum non minus erronea quædam esse possint, quam vera, adeoque nec philosophi dogmatici eodem censu veniunt, utut nullus sit philosophorum, qui nihil prorsus veritatis cognoverit, ipsisque erroribus quidpiam veritatis insit mentis acie utiliter subinde separandum ab erroneo, ubi veritati investigandæ incubueris. Ceterum ex dictis patet, philosophos in universum omnes vel esse Scepticos, vel Dogmaticos, quorum illi nimia prudentia, sicut hi subinde nimia statuendi facilitate peccant (§. 40. 41). Scepticorum secta nonnisi unica est & esse potest, cum omnia in dubio relinquant (§. 41) diversitatas vero sectarum ex affirmationis & negationis diversitate sequatur. Dogmatici vel Monistæ sunt, vel Dualistæ (§. 32. 39). Monistæ sunt vel Idealistæ, vel Materialistæ (§. 33. 36), & Idealismi apex est Egoismus, ultra quem progredi non licet (§. 38.). Habes hic generalem philosophorum divisionem quam in Psychologia rationali attendi fas est, quemadmodum ex sequentibus patebit.

§. 44.

Corpus cogitare nequit. Si enim cogitat, sui ipsius rerumque perceptarum, adeoque a se repræsentatarum (§. 24. *Psychol. Empir.*) sibi conscia est (§. 23. *Psychol. empir.*). Necesse igitur est, ut, quæ a se repræsentantur, inter se conferat (§. 22) & ea a se invicem distinguat (§. 10), eorumque tanquam extra se sibi conscium sit (§. 21). Jam in corpore nulla mutatio fieri potest nisi quoad figuram, magnitudinem & partium situm (§. 127. *Cosmol.*), consequenter si quædam in eodem repræsentantur, repræsentatio aliter fieri nequit, nisi ut partes quædam aliis quiescentibus moveantur (§. 128. *Cosm.*),

Quod corpus cogitare nequeat.

 &, si

&, si repræsentatio aliquo temporis intervallo subsistere debet, id in corpore aliter fieri nequit, quam ut vel eadem numero materia eodem in loco motum suum continuet, partibus materialibus hoc pacto in eodem situ inter se manentibus, quem mediante motu a reliqua massa separatæ obtinuerant, vel ut aliæ in eundem situm continuo succedant (§. 181. *Ontol.*), cumque alia in corpore mutatio locum non habeat, nisi quæ motu mediante inducitur (§. 128. *Cosmol.*), nihil præterea in corpore seu materiæ quadam massa concipere licet. Enimvero quantocunque tempore ista materialis repræsentatio subsistat, nihil tamen adest quod res repræsentatas inter se conferat, a se invicem distinguat & earum sibi tanquam extra se conscium sit. Corpus igitur eorum, quæ in ipso repræsentantur, sibi conscium esse nequit, adeoque nec cogitare potest (§. 23. *Psychol. empir.*)

Demonstratio propositionis præsentis evidens est iis, qui nonnisi ex notionibus ratiocinantur &, cum sint methodi gnari, principiis ontologicis, cosmologicis & psychologicis empiricis imbutum tenent animum. Si qui enim sunt, qui in materia facultates per se inexplicabiles fingunt, cum iis nobis nihil est negotii. Cogitatio duplicem actum involvit, perceptionem nempe & apperceptionem. Perceptio cum sit rei repræsentatio (§. 24. *Psychol. empir.*); in materia concipi potest eo modo, quem in demonstratione propositionis præsentis insinuavimus. Vi apperceptionis anima sibi rerum repræsentatarum suique sibi conscia est (§. 25. *Psych. emp.*), eaque extra se sibi repræsentat (§. 21). Hæc vero ea est, quæ in materia nullo modo concipi potest, quemadmodum ex demonstratione præsente abunde patet. Sane in corpore seu materia non concipitur nisi repræsentatio rerum intra materiam, non vero extra eandem. Si quis vero rei tribuere velit, quæ per ea, quæ ipsi insunt, explicari nequeunt; is fingendi licentiam aperte prodit, iis præsertim qui ad notionem entis in genere distinctam, qualem in Ontologia dedimus, animum advertunt.

§. 45.

§. 45.

Enti nulli attributa entis alterius communicari possunt. Pone enim enti A communicari aliquod attributum, quod per se non habet: ratio ejus sufficiens in essentialibus non continetur (§. 157. *Ontol.*). Admittendum adeo aliquid, quod ratione sufficiente destituitur: Quod cum admitti nequeat (§. 70. *Ontol.*), enti nulli attributa entis alterius communicari possunt. *Attributorum incommunicabilitas.*

Hanc incommunicabilitatem attributorum dudum agnovere Scholastici, etsi principium rationis sufficientis distincte non agnoverint, nec ejus aliquem usum fecerint in philosophia prima. Sane si quis admittere velit, quæ ex suppositione, per quam ens concipitur tanquam possibile quid & in numerum entium refertur (§. 142. *Ontol.*), minime consequuntur, seu distincto ratiocinio legitime colligi nequeunt; is quidlibet pro arbitrio fingere poterit, securus omnimodo ne refutetur. Nec quicquam erit adeo evidens, quin in dubitationem adduci poterit. Scepticis adeo principium communicabilitatis attributorum sese probare debet (§. 41), non dogmaticis (§. 40). Si qui ad omnipotentiam Dei tanquam sacram anchoram confugiunt; ii, quam abjecte de eadem sentiant, in Theologia naturali intelligent

§. 46.

Facultas cogitandi corpori vel materiæ communicari nequit, quam per se non habet. Facultas enim cogitandi quædam agendi potentia est (§. 29. *Psychol. empir.*), adeoque agendi possibilitas (§. 716. *Ontol.*), vi cujus scilicet cogitationes in ente cogitante possibiles sunt. Quoniam itaque inter attributa entis alicujus referri debet (§. 164. *Ontol.*), corpus autem cogitari cum nequeat (§. 44), attributum ejus non est; eidem quoque communicari minime potest (§. 45). *An facultas cogitandi corpori communicari possit.*

Propositio hæc probe notanda est, ne dubius reddairs, utrum

utrum anima sit substantia immaterialis a corpore diversa, an vero tantummodo quædam corporis facultas, consequenter in Scepticismum partialem respectu animæ incidas (§. 41), animum disponens ut leviculis deinceps rationibus, quales a Materialistis proferri solent, pronus in Materialismum efficiatur (§. 33), immo ut incauto Materialismus posthac facile imponat, cum non omnium sit æqua mentis lance trutinari momenta rationum.

§. 47.

Anima immaterialitas.

Anima materialis, seu corpus esse nequit. Anima enim sibi sui & aliarum rerum extra se conscia est (§. 20. *Psychol. empir.*). Sed corpus cogitare nequit (§. 44), nec cogitandi facultas eidem communicari potest, quam per se non habet (§. 46). Anima igitur corpus esse nequit, consequenter nec materialis esse potest (§. 122. 141. *Cosmol.*).

Quando anima corpus seu materia esse negatur, patet eam sumi pro subjecto cogitationum, ut adeo perinde sit ac si negaretur cogitationes esse modificationes alicujus materiæ, veluti materiæ cujusdam subtilis in cerebro vi structuræ ejusdem hoc modo modificabilis.

§. 48.

Simplicitas & substantialitas animæ.

Anima est substantia simplex. Anima enim non est corpus (§. 47), nec quoddam corpori communicatum attributum (§. 46), adeoque nec ens compositum est, nec enti cuidam composito inhæret (§. 119. *Cosmol.*). Quamobrem cum ens omne vel compositum sit, vel simplex (§. 532. 673. *Ontol.*); anima ens simplex sit necesse est.

Jam quoniam cogitationes continuo mutentur & aliæ aliæque sibi invicem succedant, in modorum numero sunt (§. 151. *Ontol.*). Anima igitur, cui modi isti conveniunt, modificabilis est (§ 764. *Ontol.*), cumque eam per aliquod tempus cum corpore perdurare palam sit (utrum enim absque eodem existere possit, nec ne, hic ut definiatur opus non est) perdurabilis

bilis (§. 766. *Ontol.*). Enimvero subjectum perdurabile & modificabile substantia est (§. 768. *Ontol.*). Anima ergo substantia est.

Est vero anima ens simplex *per demonstrata*. Ergo substantia simplex est.

Simplicitatem animæ evinci necesse est, ut constet, ei convenire quicquid de ente simplici in philosophia prima demonstratum fuit. Et sane entis simplicis & eorum, quæ eidem conveniunt positive, notiones habemus, quatenus anima sibi sui conscia est. Unde omnis de ente simplici theoria ab anima abstrahitur tanquam genus a specie.

§. 49.

Quoniam ens simplex partibus caret (§. 637. *Ontol.*), nec extensum est (§. 675. *Ontol.*), nec ulla præditum figura (677. *Ontol.*), nec spatium replet (§. 679. *Ontol.*), ac magnitudine caret (§. 678. *Ontol.*) motuque intestino destituitur (§. 682. *Ontol.*): ***Anima partibus caret, nec extensa est, nulla prædita est figura, nullum replet spatium, caret magnitudine, motuque intestino destituitur.*** ***Proprietates rerum materialium animæ repugnant.***

Si qui sunt, qui animæ motus tribuunt, ii aut improprie loquuntur, significatu vocabuli proprio in alium translato, aut Materialistæ sunt modificationes animæ pro motu materiæ cujusdam subtilis venditantes, aut incauti cum Materialistis loquuntur, dantes sine mente sonos.

§. 50.

Materialismus falsa hypothesis. Materialismus enim est hypothesis, qua animam materialem esse sumitur (§. 33). Enimvero anima materialis esse nequit (§. 47), nec facultas cogitandi materiæ, seu corpori cuidam communicari potest (§. 46). Materialismus itaque sumit, quod esse nequit, seu impossibile est, adeoque hypothesis est (§. 146. *Disc. prælim.*), eaque falsa (§. 505. *Log.*). ***Materialismi impossibilitas.***

Hic tantum ostendimus, Materialismum esse falsum, nondum vero definimus periculum, quod ab eo imminet, nec quid veri eidem subsit, cum nihil statuatur adeo absurdum ab aliquo philosophorum, quin subsit quidpiam veri, unde speciem mutuatur. A conviciis vero in autores prorsus abstinemus, etsi errorum, & exceptionum fontes detecturi rationes non dissimulemus influentis in assensum appetitus, quas in apricum productas evolvere philosophi est (§. 31. *Disc. prælim.*).

§. 51.

Animam esse a corpore distinctam.

Anima prorsus differt a corpore. Est enim ens simplex (§. 48). Quare cum ens simplex a composito prorsus differat (§. 683. *Ontol.*), a composito, consequenter a corpore prorsus differt (§. 119. *Cosmol.*).

Differentiam animæ a corpore *Aristotelici* non satis distincte exposuerunt; accuratius illum ab hoc distinxit *Cartesius*. Demonstrat is animam esse a corpore distinctam, quod idea ejus diversa sit ab idea corporis: distincta enim sunt entia, quorum diversæ sunt notiones (§. 142. *Ontol.*). Nimirum anima proprias sibi habet modificationes, continua perceptionum variatione; corpus itidem suas, figuræ & magnitudinis variatione (§. 127. *Cosmol.*). Utraque autem modificatio per commune principium explicari nequit. Duo igitur admittenda sunt mutationum istarum subjecta, diversa utique a se invicem, cum in iis diversa supponenda sint, ut intelligibili modo illæ explicari possint. Recte omnia sese habent, sed ostendendum erat, modificationes animæ non esse explicabiles per eadem principia, per quæ explicantur modificationes corporis: quod magis sumere, quam probare videtur *Cartesius*, nos vero in superioribus evicimus (§. 44. 46), ut adeo nostra de anima philosophia *Cartesianam* non subvertat, sed eandem illustret & corroboret. Patebit idem ex subsequentibus, ubi ad specialia digrediemur. Ceterum diversitas illa omnium clarissime ex collatione notionum corporis & animæ elucescit, quarum illam in Cosmologia, hanc in Psychologia rationali evoluimus.

§. 52.

§. 52.

Anima alias prorsus qualitates habere debet, quam corpora. Etenim anima prorsus differt a corpore (§. 51). Quare cum animæ & corpora differre nequeant nisi per ea, quæ ipsis insunt, seu quæ in iisdem determinata sunt (§. 112. *Ontol.*), adeoque per determinationes (§. 122. *Ontol.*), easque intrinsecas (§. 545. *Ontol.*), omnis autem determinatio intrinseca vel in qualitatum, vel in quantitatum numero est (§. 454. *Ontol.*); animæ quoque alias prorsus qualitates habere debent, quam corpora. *Qualitates animæ quænam sint.*

Veritatem propositionis a posteriori confirmat Psychologia empirica sive cum observationibus rerum materialium communibus, sive cum Physica collata.

§. 53.

Anima vi quadam prædita est. Anima substantia est (§. 48) & cum in eadem perceptiones aliæ succedant aliis, ex perceptionibus nascuntur appetitus, ex appetitibus denuo perceptiones, quemadmodum universa loquitur Psychologia empirica, status ejus mutatur (§. 709. *Ontol.*). Vi igitur quadam prædita est (§. 776. *Ontol.*). *Vis animæ insita.*

Propositio hæc probe notanda est. Vim enim animæ nec satis agnovere Scholastici cum facultatibus animæ eandem confundentes; nec *Cartesius* satis distincte exposuit, etsi tacite eam admiserit, dum essentiam animæ in cogitatione consistere docuit, quam sine vi concipi non posse constat.

§. 54.

Vis & facultas animæ a se invicem differunt. Vis enim consistit in continuo agendi conatu (§. 724. *Ontol.*); facultates tantummodo sunt potentiæ activæ animæ (§. 29. *Psych. empir.*) adeoque nudæ agendi possibilitates (§. 716. *Ontol.*). Vis igitur animæ & facultas a se invicem differunt (§. 183. *Ontol.*). *Vis a facultate animæ diversa.*

Idem etiam sic ostenditur. Ex vi constanter sequitur actio, nisi eidem resistatur (§. 728. *Ontol.*). Facultates animæ sunt tantummodo potentiæ activæ (§. 29. *Psychol. empir.*), adeoque ex iis nulla sequitur actio (§. 717. *Ontol.*). Facultates igitur animæ salvis ejusdem perceptionibus & appetitibus, vi substituere non licet. Vis igitur & facultates animæ diversæ sunt (§. 183. *Ontol.*).

Differentia admodum manifesta est, modo vis & facultatis notiones satis distinctas habeamus, ut hoc exemplo doceamur, quam utilis sit terminorum abstractorum distincta explicatio, ne in errores incidamus incremento scientiarum valde noxios.

§. 55.

Principium actualitatis in anima.

Vi animæ actuantur, quæ per facultates ejusdem in eadem possibilia intelliguntur. Quæ enim per facultates animæ possibilia intelliguntur existere seu actu esse quidem possunt (§. 133. *Ontol.*), sed ideo non existunt, seu actu dantur (§. 171. *Ontol.*) Quare cum ratio sufficiens requiratur, cur quid possibile existat (§. 70. *Ontol.*), & vis animæ contineat in se rationem sufficientem actualitatis eorum, quæ per facultates ipsius tanquam potentias activas (§. 29. *Psychol. empir.*), possibilia sunt (§. 722. *Ontol.*), & posita ratione sufficiente ponantur ea actu (§. 118. *Ontol.*); vi animæ ad actum perducuntur, quæ per facultates ejusdem in eadem possibilia intelliguntur.

Perspicuum hinc est, in quonam differentia inter vim animæ & facultatem ipsius consistat, simulque apparet necessitas vim a facultate probe distinguendi. Etenim si modificationes animæ distincte explicare voluerimus, & ostendendum est cur sint possibiles, & reddenda quoque ratio est, cur actu fiant. Quare cum per facultates animæ tantummodo intelligatur, quod istiusmodi perceptiones & appetitus habere possit, facultates nudas animæ tribui non sufficit, sed addendum principium est, per quod patet cur actu insint. Unde vero intelligatur, cur hæ potius jam actu insint perceptiones, quam ali-

aliæ; hi potius insint appetitus, quam alii, ulterius inquirendum.

§. 56.

Anima continuo tendit ad mutationem status sui. Est enim vi quadam prædita (§. 53). Quamobrem cum vis continuo tendat ad mutationem status subjecti, cui inest (§. 725. *Ontol.*); vi quoque sua mediante anima ad status sui mutationem continuo tendere debet. *Anima tendentia ad status mutationem.*

Principium hoc probe notandum est: eodem enim inferius nobis erit opus ad reddendam rationem generalem appetitus, cujus distincta notio philosophis hactenus non satis perspecta fuit. Excitanda igitur lectoris attentio est, ne in sequentibus cespitet defectu notionis lucidæ.

§. 57.

Vis animæ nonnisi unica est. Anima enim simplex est (§. 48), adeoque partibus caret (§. 673. *Ontol.*). Ponamus jam animam plures habere vires a se invicem distinctas: cum unaquæque in continuo agendi conatu consistat (§. 724. *Ontol.*), unaquæque peculiare requiret subjectum, cui inest. Atque ita plura concipienda erunt entia actualia a se invicem distincta (§. 142. 183. *Ontol.*), quæ cum simul sumta anima sint, erunt ejusdem partes (§. 341. *Ontol.*): quod utique absurdum *per demonstrata.* *Unicitas vis animæ.*

Patebit quoque deinceps unam animæ vim modificationibus animæ omnibus explicandis sufficere, ac præter necessitatem fingi plures. Præterea nectuntur difficultates inextricabiles præter omnem rationem & nulla prorsus necessitate urgente. Etenim necesse est, si quidem vires plures a se invicem diversæ in anima insint, ut una alteri resistat interea, dum ipsa agit, & alteram ad agendum determinet, ut modificationes animæ aliæ ex aliis nascantur & per se invicem explicabiles sint. Quantæ hic nascantur difficultates non tollendæ, nisi admittantur qualitates occultæ, experietur, qui ex diversis animæ

 viribus

viribus modificationes ejus explicare voluerit. Ex sequentibus autem patebit, quam sint omnia plana & perspicua, si a simplicitate animæ non recedas. Sumimus in demonstratione, vim concipi debere per modum prædicati primitivi, quod rationem nullam postulat, cur insit: id quod vi notionis ipsius vis sumere licet, propterea quod in ea continetur ratio sufficiens actualitatis eorum, quæ in anima contingunt (§. 722. *Ontol.*). In Psychologia rationali, in qua ratio reddenda est eorum, quæ animæ insunt, aut non insunt (§. 4), sumere hoc licebat per modum hypotheseos (§. 129. *Disc. prælim.*): sed non opus est ut absque probatione sumatur, quod probari potest.

§. 58.

Continua status animæ mutatio.

Status animæ continuo mutatur. Datur enim in anima vis (§. 53), adeoque status ejus continuo mutatur nisi aliquid ei resistat (§. 729. *Ontol.*). Vis vero illa nonnisi unica est (§. 57). Quare cum in eo contineatur ratio sufficiens actualitatis, actionis, seu modificationum animæ (§. 722. *Ontol.*), non simul in eadem contineri potest ratio sufficiens cur ea non sequatur (§. 28. *Ontol.*). Sibimetipsi igitur resistere nequit (§. 727 *Ontol.*). Status adeo animæ continuo mutatur.

Patet idem a posteriori, quando vigilamus. Tum enim nobis conscii sumus alias aliasque perceptiones sibi invicem continuo succedere. Jam cum perceptiones partiales in numero modorum sint (§. 131. *Ontol.*); statum ejus constituunt (§. 705. *Ontol.*). Unde patet, dum vigiliamus, statum animæ continuo mutari. In somnio idem patet eodem modo: ast in somno quieto, quo nobis rei nullius conscii sumus, a posteriori idem non liquet. Necesse igitur est ut continuitas mutationis a priori evincatur. Ex probatione, quam dedimus, patet ratio ejus, quod observatur.

§. 59.

Status animæ in somno quieto.

Dum dormimus, sed non somniamus; anima est in statu perceptionum obscurarum, seu totalium confusarum. Dum dormimus, sed non somniamus, nobis nec nostri, nec rerum

alia-

aliarum extra nos conscii sumus: id quod unusquisque in se-ipso quotidie experitur (*§. 664. Log.*). Quoniam vero status animæ continuo mutatur (§. 58), quem in variatione perceptionum consistere constat (*not* §.*cit.*); perceptiones quoque in somno continuo variari debent. Necesse igitur est ut, cum in perceptione totali partiales minime distinguamus (§. 11), totalis perceptio confusa sit (§. 39. *Psychol. empir.*), consequenter partiales claræ esse nequeunt (§. 44. *Psychol. empir.*). Sunt itaque obscuræ (§. 30. & seqq. *Psychol. empir.*), & ideo anima est in statu perceptionum obscurarum.

Quales sint obscuræ istæ perceptiones, nondum definio. Sufficit constare, quod nec in somno quantumvis profundo anima cesset ab omni actione. Plura patebunt ex inferioribus.

§. 60.

Eadem vi omnes animæ actiones producuntur. Actiones enim animæ rationem sufficientem actualitatis in vi agnoscunt (§. 722. *Ontol.*), adeoque anima eadem ipsis actualitatem impertitur (§. 118. *Ontol.*), consequenter actiones suas producit (§. 690. *Ontol.*). Quamobrem cum vis ejus nonnisi unica sit (§. 57, *Ontol.*); eadem vi omnes ejus actiones producuntur. ***Omnes animæ actiones eadem vi produci.***

Quod hic de anima evincitur, idem de corporibus experientia palam facit. Unica in corporibus vis est, quam motricem appellamus (§. 137. *Cosmol.*), & ab ea omnis proficiscitur mutatio, quæ corporibus accidere potest (§. 128. *Cosmol.*). Ita flammæ candelæ accensæ unica inest vis, nempe motrix, quam modo nominavimus, sed diversa eadem sortitur nomina pro diversitate effectuum, qui ab eadem pendent. Quia lumen diffundit candela ardens, flammæ ejus tribuitur vis illuminandi. Quando calorem ipsius tactu percipimus & corpora eidem admota calefieri observamus; vim calefaciendi ei adscribimus. Et ad alios effectus attenti eidem vim accendendi, comburendi, liquefaciendi aliasque complures assignamus. Absurdus vero videretur, qui vires pro diversitate effectuum mul-

multiplicaret & phænomenorum rationes in Philoſophia naturali redditurus experiretur, eandem vim motricem diverſis nominibus inutiliter appellari. Idem adeo de anima quoque per omnia valet.

§. 61.

Diverſi effectus vis animæ. Quoniam anima nunc ſentit (§. 67. *Pſychol. empir.*), nunc imaginatur (§. 92. *Pſychol. empir.*), nunc meminit (§. 126, *Pſychol. empir.*), nunc reminiſcitur (§. 230, *Pſychol. empir.*), nunc ad perceptiones ſuas attendit (§. 237. *Pſychol. empir.*), nunc animum ad eas reflectit (§. 257. *Pſychol. empir.*), nunc abſtrahit (§. 282. *Pſychol. empir.*), nunc notiones format, judicat & ratiocinatur (§. 325. *Pſychol. empir.*) nunc appetit (§. 580. *Pſychol. empir.*), nunc averſatur (§. 581. *Pſychol. empir.*), nunc libere vult (§. 880. *Pſychol. empir.*), nunc non vult (§. 881. *Pſychol. empir.*), ut adeo animæ ſenſus, imaginatio, memoria, reminiſcentia, attentio, reflexio, facultas abſtrahendi, notiones formandi, judicandi, ratiocinandi, appetitus ſenſitivus, averſatio ſenſitiva voluntas & noluntas tribuatur (§. *cit.*); *anima* igitur *vi eadem nunc ſentit, nunc imaginatur, nunc meminit, nunc reminiſcitur, nunc attendit, nunc reflectit, nunc notiones format, nunc judicat, nunc ratiocinatur, nunc appetit, nunc averſatur, nunc libere vult, nunc non vult.*

Quoniam nihil fit ſine ratione ſufficiente (§. 70. *Ontol.*); ratio quoque dari debet, cur anima nunc potius ſentiat, quam imaginetur vel actum quendam alium edat. Atque hic potiſſimum eſt labor, quo in Pſychologia empirica defungendum. Inquirendum igitur eſt, quænam ſint primæ mutationes ab hac vi pendentes & quomodo inde proficiſcantur ceteræ.

§. 62.

Univerſi repræſentatio in anima. *Anima ſibi repræſentat hoc univerſum pro ſitu corporis organici in univerſo, convenienter mutationibus, quæ in organis ſenſoriis contingunt.* Ea enim lex ſenſationum conſtans & invio-

inviolabilis eſt: ſi in organo aliquo ſenſorio ab objecto aliquo ſenſibili quædam producitur mutatio; in anima eidem coëxiſtit ſenſatio per illam intelligibi modo explicabilis, ſeu rationem ſufficientem agnoſcens in iſta, cur ſit & cur talis ſit (§. 85. *Pſychol. empir.*). Jam ſenſationes ſunt perceptiones objectorum externorum mutationem organis ſenſoriis inducentium (§. 67. *Pſychol. empir.*), adeoque anima dum ſentit, objecta iſta ſibi repræſentat (§. 24. *Pſychol. empir.*). Et quoniam corpus noſtrum conſtanter in mundo hoc adſpectabili eſt; corpora quoque, quæ eundem componunt (§. 119. *Cosmol.*), conſtanter in corpus noſtrum agunt pro ſitu ejusdem in mundo ſeu univerſo. Patet adeo animam ſibi repræſentare hoc univerſum, ſeu mundum hunc adſpectabilem, pro ſitu corporis organici noſtri in univerſo atque mutationibus convenienter, quas corpora, ex quibus conſtat, in iisdem producunt. Quando dormimus, nihil clare ac diſtincte percipimus (§. 15). Quoniam tamen anima adhuc eſt in ſtatu perceptionum confuſarum totalium, ſeu obſcurarum (§. 59); nil obſtat, quo minus adhuc corpus ſuum & quæ idem tangunt obſcure percipiat, adeoque anima iſtam repræſentationem mundi continuet, ut adeo ſine reſtrictione dici poſſit, quod ſibi repræſentet hoc univerſum.

Hæc univerſi in anima repræſentatio extra omnem dubitationem poſita eſt, ut eam negare nemo poſſit. Si cui adhuc dubium videatur, quod de continuatione hujus repræſentationis dicitur; idem evaneſcet in ſequentibus, ubi rationes particulares eorum, quæ in anima contingunt, in medium protulerimus. Neque id dubium alicui moveri debet, quod dixerimus, animam ſibi repræſentare hoc univerſum, cum tantummodo quædam ſibi repræſentet corpora univerſi exiguam admodum particulam conſtituentia. Quodſi enim ad perceptiones ſuas attendat, perſpiciet utique ſe corpora iſta ſemper ſpectare tanquam in continuo & cum mundo connexa. Si qua vero adhuc obſcuritas ſuperſit, ea per ſequentia diſpelletur.

letur. Ipſimet non diſſimulamus dubia, quæ tyroni hujus philoſophiæ ſubnaſci poterant, ne incautus ſuo ſibi placeat acumine & objectionibus futilibus veritatem propoſitionis evertere conetur, niſi animum malitioſum aperte prodere velit.

§. 63.

Anima vis repræſentativa univerſi.

Anima habet vim ſibi repræſentandi hoc univerſum limitatam materialiter *ſitu corporis organici in univerſo*; formaliter *conſtitutione organorum ſenſoriorum.* Anima enim ſibi repræſentat hoc univerſum (§. 62). Quare cum omnes animæ actiones eadem vi producantur (§. 60), qua prædita eſt (§. 53), vel cum vi ejus actuentur, quæ in eadem per facultates ejusdem (§. 55), adeoque & per facultatem ſentiendi (§. 67. *Pſychol. empir.*), posſibilia colligantur; vi ſua hoc univerſum quoque ſibi repræſentat. Habet igitur vim ſibi repræſentandi hoc univerſum.

Jam vero anima ſibi repræſentat hoc univerſum pro ſitu corporis organici in univerſo, ut ſcilicet non percipiat objecta niſi quæ in organa ſenſoria agunt (§. 62). Limitatur ergo illa vis quoad objectum, ſeu materialiter (§. 948. *Ontol.*) ſitu corporis organici in univerſo (§. 468. *Ontol.*).

Similiter anima ſibi repræſentat hoc univerſum convenienter mutationibus, quæ in organis ſenſoriis contingunt (§. 62), ut ex iis mutationibus conſtet, cur modus repræſentandi talis potius, quam alius, ſcilicet ut perceptio adſit clara vel obſcura; illa vel diſtincta, vel confuſa. Limitatur ergo eadem vis animæ formaliter (§. 945. *Ontol.* & §. 31. *ac ſeqq. Pſychol. empir.*) conſtitutione organorum ſenſoriorum (§. 468. *Ontol.*)

Vim hanc repræſentativam univerſi in dubium vocare non poteſt, qui non admittere velit experientiæ ac rationi repugnantia. Effectum enim illa loquitur; hæc vim, qua is producitur manifeſtat. Nondum vero definimus, quomodo vis illa a corpore pendeat, ut limitationis ſuæ fundamentum in eo

agno-

agnoſcat: tum demum id facere licebit, ubi in commercii inter mentem atque corpus intercedentis rationem inquiſiverimus. Neque obſtabit propoſitionis præſentis veritati, ſi vel maxime quis tum ſumat in animam agere corpus; cum ſalva iſta actione vis animæ tantumodo determinari poſſit in percipiendo quoad ſpecificationem perceptionis, quemadmodum mobile in motu jam conſtitutum determinatur ab altero mobili quoad directionem, vel quoad gradum celeritatis in ſuo motu. Propoſitio præſens ab omni hypotheſi independens, quæ in gratiam illius commercii conditur. Unde & a nulla earum pendent, quæ ex vi iſta necesſario conſequuntur.

§. 64.

Omnes mutationes animæ a ſenſatione originem ducunt. Patet idem quoad omnes facultates animæ tam ſuperiores, quam inferiores, quas in Pſychologia empirica expoſuimus. Etenim quando quid imaginamur, vi ſenſationis præſentis producimus rei antea perceptæ ideam, nullo actu imaginationis alio præexiſtente (§. 104. *Pſychol. empir.*), & ſomnium, quod vi imaginationis continuatur, a ſenſatione initium capit (§. 122. 123. *Pſychol. empir.*) & eadem interrumpitur (§. 124. *Pſychol. empir.*). Dum quid fingit, phantasmata dividit & componit (§. 144. *Pſychol. empir.*). Quare cum phantasmata ſint ideæ ab imaginatione productæ (§. 93. *Pſychol. empir.*), adeoque non producantur niſi prævia quadam ſenſatione *per demonſtrata*; anima quoque nil quicquam fingit niſi ſenſatione quadam excitata. Quando rei cujusdam meminimus, ideam ejus reproductam recognoſcimus, adeoque nobis conſcii ſumus, nos eam jam antea habuisſe (§. 226. *Pſychol. empir.*). Quoniam itaque ideæ vel vi ſenſuum, vel vi imaginationis reproducuntur (§. 85. 92. *Pſychol. empir.*), imaginationis autem actus quendam ſenſationis actum præſupponit *per demonſtrata*; actus quoque memoriæ nonniſi prævia quadam ſenſatione in anima dantur (§. 175. *Pſychol. empir.*). Attentio & reflexio

Mutationes animæ a quanam oriantur radicali.

animæ ſupponit in anima perceptiones ſive ſenſuum ope, ſive vi imaginationis productas (§. 237. 257. *Pſychol. empir.*), adeoque utraque non niſi prævia quadam ſenſatione in anima locum habet. Idem eodem modo oſtenditur de intellectu, quo res ſenſui vel imaginationi obvias diſtincte ſibi repræſentat anima (§. 266. 275. *Pſych. empir.*), ac in ſpecie de abſtractionibus, quibus ea, quæ in perceptione diſtinguuntur, tanquam a re percepta ſejuncta intuemur (§. 282. *Pſychol. empir.*), Supponit itidem tam notio, quam judicium intuitivum perceptiones præſentes (§. 331. & §. 343. *ac ſeqq. Pſychol. empir.*); omnis autem ratiocinatio à judicio quodam intuitivo ortum trahit (§. 354. *& ſeqq. Pſychol. empir.*). Atque adeo patet mutationes ad facultatem cognoſcendi referendas a ſenſatione quadam præſente oriri.

Porro cum voluptas ac tædium ſupponant ideam quandam rei præſentem ſive vi ſenſuum, ſive imaginationis (§. 511. 518. *Pſychol. empir.*), & appetitus feratur in objectum pro ratione boni in eadem percepti (§. 579. *Pſychol. empir.*), averſatio vero animam ab eodem reclinet pro ratione mali in eodem percepti (§. 581. *Pſych. empir.*), conſequenter & ille, & hæc ſupponat quandam rei perceptionem præſentem, omnes autem perceptiones præſentes vel ſint a ſenſu, vel inde pendeant vi imaginationis *per antea demonſtrata*: appetitiones quoque & averſiones nullæ in anima dantur niſi ſenſatione quadam prævia.

Idem quoque experimur a poſteriori obſervantes perceptiones a ſenſu inchoatas continuari vel vi imaginationis, vel vi ratiociniorum atque ex iis naſci appetitiones ac averſiones: quemadmodum ex Pſychologia empirica manifeſtum eſt. Pſychologiæ quoque rationalis tractatio idem uberius confirmabit dependentiam mutationum mentis a ſe invicem clariſſime demonſtrans.

§. 65.

§. 65.

Quoniam mutationes omnes, quæ in anima contingunt, a ſenſatione originem ducunt (§. 64); *primum, quod ab anima producitur, ſunt ſenſationes*, & cum ex iis porro intelligatur, cur ceteræ mutationes, quæ easdem conſequuntur, hæ potius ſint, quam aliæ, adeoque rationes earundem in iſtis contineantur (§. 65. *Ontol.*), etſi ſæpius tantummodo remotæ, quia immediatæ ex phantasmate quodam peti posſent; *mutationes ceteræ a ſenſationibus dependent* (§. 151. *Ontol.*). *Primum quod vi animæ producitur, & unde pendent cetera.*

Quæ propoſitionem præcedentem a poſteriori illuſtrant; eadem præſentem, ejus corollarium, una confirmant.

§. 66.

Esſentia animæ conſiſtit in vi repræſentativa univerſi ſitu corporis organici in univerſo materialiter & conſtitutione organorum ſenſoriorum formaliter limitata. Etenim hæc vis primum eſt, quod de anima concipitur, & unde pendent cetera, quæ eidem inſunt (§. 65). Esſentia igitur animæ in eodem conſiſtit (§. 168. *Ontol.*). *Esſentia animæ in quo conſiſtat.*

Qui esſentiam animæ cognoſci posſe negant, aut quid ſibi velit esſentia non ſatis intelligunt, aut ad vim animæ repræſentativam univerſi ac mutationum ceterarum dependentiam ab eadem animum non advertunt.

§. 67.

Natura animæ in eadem vi repræſentativa conſiſtit. Vi enim hac animæ actuantur omnia, quæcunque per facultates animæ posſibilia ſunt (§. 55). Quare cum per naturam animæ intelligatur principium mutationum in anima eidem intrinſecum, quemadmodum per naturam univerſi intelligimus principium mutationum in mundo eidem intrinſecum (§. 503. *Cosmol.*), principium vero mutationum ſit vis (§. 807. *Ontol.*) & in anima, quæ datur (§. 53), vis univerſi repræſentativa *Natura animæ in quo conſiſtat.*

 tan-

tantum sit (§. 57); vis quoque illa universi repræsentativa est natura animæ.

Videtur adeo in anima essentia & natura unum idemque esse, quemadmodum vulgo natura synonymum essentiæ habetur. Atat! si penitiori acumine utaris, differentiam aliquam adhuc inter naturam & essentiam animæ intercedere animadvertes etsi utraque in eadem vi consistat: quam differentiam exponi fas est.

§. 68.

Differentia essentiæ & naturæ animæ. *Vis repræsentativa universi est natura animæ, quatenus repræsentationes istas actuat; essentia vero, quatenus ad tales potius, quam alias, tali potius, quam alio ordine actuandas restringitur.* Patet idem ex demonstrationibus præcedentium immediate propositionum; præstat tamen peculiarem demonstrationem afferri. Cum perceptiones animæ continua variatione sibi invicem succedant, quemadmodum unusquisque in semetipso experitur; in modorum numero sunt (§. 151. *Ontol.*). Quoniam itaque in essentia tantummodo continetur ratio sufficiens, cur modi inesse possint, non vero cur actu insint (§. 160. *Ontol.*); ex eo vero, quod vis repræsentativa universi in anima restricta sit ad situm corporis in universo & mutationes in organis sensoriis contingentes intelligatur, cur tales potius perceptiones in ea possibiles sint, quam aliæ, & tali potius ordine, quam alio sibi invicem succedant; consequenter in eo potissimum possibilitatis istorum modorum ratio continetur, quod vis repræsentativa universi restringatur ad tales potius, quam alias perceptiones, tali potius, quam alio ordine actuandas (§. 56. *Ontol.*); vis repræsentativa universi utique essentia animæ est, quatenus restringitur ad situm corporis in universo & mutationes in orgono contingentes, seu tales potius, quam alias perceptiones, tali potius, quem alio ordine actuandas.

Quoniam vero perinde in natura animæ continetur ratio,

tio, cur perceptiones, quæ per essentiam ejus intelliguntur; possibiles actu insint animæ, quemadmodum in natura universa continetur ratio, cur mutationes in mundo hæ potius contingant, quam aliæ (§. 505. *Cosmol.*); ratio vero actualitatis perceptionum in anima sit vis illa universi repræsentativa, quatenus vis est (§. 722. *Ontol.*), consequenter quatenus perceptiones possibiles ad actum perducit (§. 118. *Ontol.*); natura animæ in vi universi repræsentativa consistit, quatenus repræsentationes istas, seu perceptiones (§. 24. *Psychol. empir.*) actuat.

Manifesta adeo est differentia, quæ inter essentiam animæ & naturam ejus intercedit: una enim eademque vis alio respectu natura animæ est, alio essentia, ut adeo non minus in anima, quam in corporibus alia ex essentia animæ, alia ex natura ejusdem consequantur.

§. 69.

Naturale quid sit in anima.

Naturale in anima est, cujus ratio sufficiens in vi repræsentativa universi continetur, qualis animæ inest. Etenim cum vis ista sit & essentia (§. 66), & natura animæ (§. 67), etsi diverso respectu (§. 68); cujus ratio sufficiens in vi repræsentativa universi, qualis animæ inest, continetur, ejus ratio in essentia & natura animæ continetur. Quoniam igitur naturale in genere est, cujus ratio sufficiens in essentia & natura entis continetur (§. 509. *Cosmol.*). naturale in anima esse debet, cujus ratio in essentia & natura animæ continetur, consequenter in vi repræsentativa universi, qualis animæ inest.

Absit ut quis inde inferat, nos in anima non admittere naturalem nisi mundi materialis cognitionem. A vi enim illa universi repræsentativa deducemus omnes perceptiones ac appetitiones & aversiones, & si quæ aliæ diversæ eidem inexistunt, mutationes. Objectio istiusmodi eadem foret cum hac altera, quod affirmans naturale triangulo esse, cujus ratio in numero ternario laterum continetur, quorum duo simul tertio

tio majora sunt, non admitteret in triangulo nisi latera, cum tamen etiam insint anguli & ab his non minus, quam ab istis pendeant mutationes ac proprietates trianguli. In utroque nimirum casu objectionem proferens palam facit, se vel ignorare, quid sibi velit, rationem unius inexistentis contineri in alio inexistente, sive quatenus possibile, sive quatenus actu est, aut quoad utrumque, vel saltem ad id animum non advertere. Nostrum vero est ostendere, quod in vi ista limitata universi repræsentativa ratio sufficiens earum mutationum, quæ in anima contingunt, contineatur. Et id potissimum est, quod nobis in tractatione præsente incumbit negotium.

§. 70.

Supernaturale in anima quid sit.

Supernaturale in anima est, cujus ratio sufficiens in vi repræsentativa universi, qualis in anima est, non continetur. Etenim cum vis ista sit essentia & natura animæ (§. 66, 67), utut diverso respectu (§. 68); cujus ratio in eadem non continetur, ejus ratio in natura & essentia animæ non continetur. Quare cum in genere supernaturale illud sit, cujus ratio sufficiens in essentia & natura entis non continetur (§. 510. *Cosmol.*); supernaturale in anima esse debet, cujus ratio sufficiens in vi repræsentativa universi, qualis in anima est, non continetur.

Eodem sane sensu operationibus Spiritus S. debitæ mutationes in anima dicuntur supernaturales, propterea quod per naturam animæ non intelligatur, quod istiusmodi mutationes in anima fieri debeant, sit ita per essentiam apparere, quod animæ non repugnent, consequenter possibiles sint. Cum enim possibilitas absoluta non sufficiat ad existendum (§. 171. *Ontol.*) sufficiente autem ratione posita poni debeat actu mutatio animæ (§. 118. *Ontol.*), non ideo ratio sufficiens ejus in anima continetur, quod in ea possibilis intelligatur. Accedit quod possibilis intelligatur non naturaliter, sed supernaturaliter, ubi ad possibilitatem quoque extrinsecam animum advertis, quatenus nimirum non deficit causa mutationis.

§. 71.

§. 71.

Quoniam quod supernaturaliter accidit in hoc universo miraculum dici solet (§. 510. *Cosmol.*); *miraculum* quoque *in anima factum dici debet, quod in eadem supernaturale est.* *Miraculum in anima quando fiat.*

Tanto minus difficultatis habet præsens propositio, quanto certius est definitiones nominales arbitrarias esse. Si quem tamen vox miraculi offendit, etsi in sensu Theologis recepto accipiatur; eum ab hac denominatione abstinere jubeo. Rerum enim denominationibus nulla inest veritas. *Matthias Martinius* in Lexico Philologico: *Miraculum*, inquit, *opponitur operi naturali & consueto. Et tunc dicitur id, quod præter ordinem totius creatæ naturæ contingit: ut, si lapis sursum moveatur, nulla creatura motus. Clarius sic describitur: Miraculum est actio Dei, vere evidens & simpliciter mirabilis, præter totius creatæ naturæ ordinem edita.* Ipse autem hanc definitionem uberius explicans inter alia monet, se per actionem simpliciter mirabilem intelligere eam, cujus causa naturalis nulla, neque interna, neque externa apparet. Addit talia opera esse omnibus creaturis impossibilia & inimitabilia. Quodsi stricte inhæreas huic significatui inter naturale & supernaturale non datur aliquod intermedium, nisi supernaturale per extrinsecas differentias in specie distinguere velis, veluti quod quædam fiant usitato modo in natura & ecclesia; alia inusitato, & ad posteriora significatum miraculi restringere. Præstat tamen intrinsecis deficientibus differentiis entia præter necessitatem non multiplicari. Sed de voce cum nemine litigabimus, modo in re conveniamus.

§. 72.

Miraculum aut, si mavis, mutatio supernaturalis non contradicit essentiæ illius animæ, in qua contingit, seu talis mutatio supernaturalis, qualis contingit, in ea anima, in qua contingit, possibilis. Pone enim miraculum contradicere essentiæ illius animæ, in qua contingit, si fieri potest. Erit igitur absolute impossibile (§. 79. *Ontol.*), consequenter existere nequit *Intrinseca miraculi possibilitas.*

(*Wolfii Psychol. Ration.*). G (§.132.

(§. 132. *Ontol.*): quod cum hypothesin evertat, qua illud actu contingere sumimus, patet id essentiæ animæ, in qua contingit, non contradicere, adeoque in eadem possibile esse (§. 85. *Ontol.*).

Miraculum adeo, seu supernaturale quemadmodum in mundo materiali (§. 517. *Cosmol.*); ita quoque in anima non ex possibilitate ejus, quod contingit, sed ex sola actualitate agnoscitur.

§. 73.

Miraculum quando in anima contingat.

Si miraculum seu effectus supernaturalis in anima contingit, naturales deficiunt causæ actum ejus, quod possibile est, determinantes. Etenim ut aliquid existat, præter possibilitatem aliud quid adhuc requiritur (§. 173. *Ontol.*). Ponamus adeo esse in anima, vel alio ente finito, si fieri possit, rationem sufficientem actualitatis quoque ejus, quod in eadem contingit, non tantummodo per essentiam ejus possibile intelligi. Erit igitur id, quod in anima contingit, naturale quid (§. 69), minime autem miraculum (§. 70. 71): quod cum hypothesin evertat, ratio sufficiens ejus, quod in anima contingit, nec in anima, nec in ente quodam finito alio (si quidem id in animam agere posse sumatur) continetur, consequenter causa naturalis deficit (§. 881. *Ontol.*).

De miraculo adeo seu effectu supernaturali in anima judicaturus perpendere debet, quænam ad actualitatem ejus determinandam requiruntur, ut appareat quomodo istiusmodi effectus in eadem contingere possit: ut adeo palam sit quantum ad evincendam veritatem miraculi in anima facti, seu effectus supernaturalis in eadem conspicui, conferat Psychologia, præsertim rationalis, utpote cujus est tradere rationes sufficientes eorum, quæ in anima contingunt (§. 4). Quicquid enim in anima naturale est, id ad distinctas notiones revocare debet Psychologia.

§. 74

§. 74.

Quod naturale in anima est, idem erit supernaturale seu miraculosum, si deficiente causa naturali sufficiente contingit. Quoniam enim miraculum est mutatio in anima possibilis (§. 72), sed quæ, dum contingit, non agnoscit causam naturalem sufficientem (§. 73), adeoque ab actualitate habeat mutatio, quod miraculum, seu supernaturale dici possit; ideo non obstat, quo minus hoc tempore miraculum seu supernaturale sit, quod alio naturale fuerat eritque. Quamobrem ubi deficit causa naturalis sufficiens, miraculum seu supernaturalis quædam mutatio utique erit. *Quomodo effectus naturalis in miraculum abeat.*

Idem plane obtinet in mundo materiali (§. 519. *Cosmol.*), & miracula hujus generis, de quibus præsens loquitur propositio, mirifice illustrantur per ea, quæ in mundo materiali ad idem genus referri debent. E. gr. in mundo materiali possibile est ut pluat, nec pluviam habere vulgo causam naturalem, quando pluit, ignotum est. Sed ponamus cœlum esse sudum & Solanum advehere ex improviso nubes imbre gravidas, in quem resolutæ destillant, dum teste barometro aër gravior evadit. Ecquis non videt imbrem hunc esse miraculosum, cum Solanus nunquam advehat sed, ubi a tempestate pluvia primum spirat, tantummodo revehat nubes, nubes autem dissolvi ac per atmosphæram dissipari constet, dum gravior evadit. Habemus adeo effectum eundem nunc miraculosum, qui alias naturalis est, deficientibus jam causis naturalibus qui alias adsunt. Similiter in anima possibilis est habitus linguis exoticis sensa sua exprimendi; sed is quemadmodum ceteri omnes non acquiritur nisi præviis crebris exercitiis (§. 430. *Psychol. empir.*). Quodsi ergo ponamus habitum hunc absque ullo exercitio prævio in anima hominis in instanti oriri; ratio actualitatis nulla dabitur in anima, deficiente causa naturali ejus acquirendi. Erit adeo in hoc casu miraculum.

§. 75.

Si actus supernaturalis in anima producendus, ab ente *Causa actus supernatu-*

ralis in animæ efficiens. *quodam ab anima & a mundo materiali diverso id fieri debet.* Si enim actus supernaturalis est, ejus ratio sufficiens in vi repræsentativa universi, qualis in anima est (§. 70), adeoque in essentia & natura animæ (§. 66. 67), non continetur. Quamobrem cum præter hanc vim alia in anima non existat (§. 57) & ab ea actuentur, quæcunque per facultates ejusdem in eadem possibilia intelliguntur (§. 55); ratio actus supernaturalis in anima sufficiens minime continetur, adeoque anima ipsa causa ejusdem efficiens esse nequit (§. 886. *Ontol.*). Erit igitur ens ab anima diversum (§. 183. *Ontol.*).

Ponamus jam hoc ens ab anima diversum esse corpus quoddam in mundo materiali existens (§. 119. *Cosmol.*). Quoniam corpora vi activa, quam habent (§. 142. *Cosmol.*), adeoque motrice (§. 137. *Cosmol.*) agunt, nec agunt nisi in contiguum (§. 128. *Cosmol.*); corpus istud in animam nostram agere non posset, nisi mediante corpore nostro, consequenter quatenus mutationes inducit organo sensorio cuidam, cum præter mutationum in organo sensensorio & in mente coëxistentiam (§. 948. *Cosmol.*) alia mentis a corpore dependentia non observetur. Quamobrem hac actione corporis non poneretur in anima nisi perceptio, qua ipsum tanquam extra animam repræsentatur (§. 948. *Cosmol.*). Mutatio igitur in anima contingens explicabilis per vim repræsentativam universi, quam habet (§. 62), consequenter naturalis animæ foret (§. 69): quod cum hypothesi repugnet, corpus nullum in anima mutationem supernaturalem producere valet. Erit igitur ens istud a mundo materiali diversum (§. 183. *Ontol.*).

Sume corpus aliquod in mundo immediate in anima producere mutationem quandam supernaturalem diverso prorsus modo ab eo, quem modo exposuimus. Cum in corpore alia vis activa præter motricem non datur, quemadmodum ex iis intelligitur, quæ de essentia & natura corporum capite inte-

gro

gro in Cosmologia demonstrata sunt; admittenda erit in corpore, quod in animam agit, actio quædam per ejus vim activam sive naturam (§. 145. *Cosmol.*) & essentiam minime explicabilis, consequenter cujus in ipso corpore ratio sufficiens nulla datur (§. 56. *Ontol.*). Erit adeo actio ista casus purus (§. 94. *Cosmol.*): qui cum impossibilis sit (§. 95. *Cosmol.*), nec per miraculum in corpore fingi possit, cum actio alias ista miraculosa in corpore agente talis, qualis supponitur, possibilis esse deberet (§ 517. *Cosmol.*); actio immediata corporis cujusdam in mundo existentis in animam admitti nequit. Quamobrem ratum manet, animæ mutationem supernaturalem induci non posse nisi ab ente, quod diversum est a mundo materiali.

Ratiocinandum est ex ideis rerum, quas habemus, ac inde abstractis notionibus, alias enim concedenda erit unicuique libera fingendi potestas. Sane quod hanc potestatem sibi communiter arrogent qui philosophantur, plurima in philosophiam monstra introducuntur. Et admissa hac potestate, nihil erit tam firmum, quin cum aliqua specie impugnari & in incertitudinem adduci possit. Sed cum istiusmodi hominibus nihil nobis negotii est. Ceterum dum in demonstratione indirecta sumimus, mediante corpore nostro corpus quoddam aliud in animam agere posse, non ideo supponimus influxum corporis in animam physicum tanquam verum; sed eundem in dubio adhuc relinquimus, donec inferius discutiatur, quid de eodem sit sentiendum. In Psychologia autem in medio relinquimus, utrum dentur mutationes supernaturales in anima, nec ne. Cum enim non tractemus nisi ea, quæ ad philosophicum spectant forum, in iis acquiescimus, quæ naturalia sunt; quæ theologici sunt fori ad Theologiam remittimus. Sufficit in philosophia tradi principia, quæ ad istiusmodi mutationes supernaturales defendendas sufficiunt. Quæ enim naturalia non sunt, rationis sphæram transcendunt. Quatenus tamen eidem non repugnant, possibilitas eorum absoluta agnoscitur: id quod ad defensionem sufficit, cum eas tanquam falsas rejicere non possit, nisi qui impossibilitatem demonstrare

G 3 valet.

valet. Quamobrem ubi possibilitas evicta est, conatum impossibilitatem demonstrandi irritum esse patet. Missis igitur iis, quæ supernaturalia sunt, ad naturalia explicanda progredimur.

§. 76.

Vis animæ regulis ad stricta.

Vis animæ in actuandis iis, quæ per facultates ipsius possibilia sunt, certas observat leges. Quando enim anima ideas sensuales producit, legem tenet sensationum (§. 85. *Psychol. empir.*). Quando phantasmata producit, legem sequitur imaginationis (§. 117. *Psychol. empir.*). Memoriæ quid mandatura certa tenetur lege (§. 179. *Psychol. empir.*); nec minus ad legem sese componere debet, ubi cujusdam reminiscitur (§. 231. *Psychol. empir.*). Similiter in formandis notionibus (§. 326. *& seqq. Psychol. empir.*), in condendis judiciis (§. 343. *Psychol. empir.*), in ratiociniis præscriptas sibi leges observat (§. 354. *& seqq. Psychol. empir.*), ut adeo intellectus operationes ad certas leges exigantur. Denique appetitus quoque & aversationis lex datur (§. 904. 907. *Psychol. empir.*), quam anima in appetendo & aversando violare nequit. Jam cum in anima non sit, quod non a sensu, imaginatione, memoria, intellectu & appetitu sensitivo atque rationali cum aversatione sensitiva & rationali pendeat, quemadmodum ex Psychologiæ empiricæ tractatione palam fit, si singula ad experientiæ normam exigantur, vel vice versa quæ in anima observamus & quorum antea observatorum recordamur, ea ad Psychologiæ empiricæ capita referimus; vis animæ, qua actuantur per facultates ejusdem possibilia (§. 55.), certis legibus adstricta est.

In eo convenit vis animæ cum vi corporum, quod utraque ad certas leges adstringatur. Quemadmodum enim ex Psychologia empirica hic ostendimus, dari perceptionum operationum mentis & appetitus leges; ita ex Cosmologia palam est dari leges motus (§. 309. 346. 350. 455. & seqq. 470. 475. 502. *Cosmol.*)

§. 77.

§. 77.

Ex vi animæ in se considerata tantummodo ratio redditur in genere actualitatis perceptionum ac appetituum; ex legibus vero quibus adstringitur, reddenda est earundem ratio specialis. Nimirum vis animæ in se considerata non exhibetur nisi sub schemate vis perceptivæ (§. 68), adeoque per eam non intelligitur, nisi quod continuo aliæ aliæque perceptiones, consequenter etiam appetitus, quas ex perceptionibus nasci constat (§. 904. *Psychol. empir.*), & inferius clarius docebitur, ad actum perducantur (§. 729. *Ontol.*), adeoque nonnisi actualitatis perceptionum variantium ac appetituum ratio in ea continetur (§. 56. *Ontol.*). *Raiones quomodo reddantur eorum quæ animæ insunt.*

Enimvero cum nihil sit sine ratione sufficiente, cur potius sit quam non sit (§. 70. *Ontol.*); ratio etiam adsit necesse est, cur hæ potius actuentur perceptiones, quam aliæ, & cur tales potius sint, quam aliæ. Quare cum eadem ex vi in se considerata dari non possit *per demonstrata*; ex legibus, quas observare tenetur, reddenda erit. Immo eas inde reddi posse patebit ex sequente pertractatione.

Hic denuo analogia intercedit inter vim motricem corporum & vim perceptivam animæ. Etenim ex illa quoque non reddi potest in se considerata ratio nisi generalis actualitatis mutationum; ratio vero specialis motuum ac pendentium inde mutationum ex motuum legibus derivatur. Quemadmodum itaque ad vim motricem non provocamus nisi in generali phænomenorum explicatione; ita quoque nonnisi in generalibus ad vim animæ perceptivam provocamus. Ubi vero ad specialia descenditur, ad leges vis illius perceptivæ & animæ essentiam confugiendum. Quæ hic dicuntur, ex subsequentibus clarius elucescent.

§. 78.

Lex sensationum continet determinationes essentiales animæ. *Lex sensa-*

tionum qualis sit. *mæ.* Lex enim sensationum hæc est propositio: Si in organo aliquo sensorio ab objecto aliquo sensibili quædam producitur mutatio; in mente eidem coëxistit sensatio per illam intelligibili modo explicabilis seu rationem sufficientem, cur sit & cur talis sit, in illa agnoscens (§. 55. *Psychol. empir.*). Lex adeo ista determinat objectum, quod percipi debet, & una modum, quo percipi debet. Quamobrem cum vis animæ repræsentativa, in qua essentia ejus consistit, limitetur materialiter situ corporis sui organici in universo, & formaliter constitutione organorum sensoriorum (§ 66), adeoque determinationes essentiales redeant ad determinationem objecti, quod percipiendum, nempe id quod vi situs corporis in universo agere in organum sensorium potest, & determinationem modi, quo percipitur, nimirum qualis est mutatio in organo sensorio producta (§. 62); lex sensationum continet animæ essentiales determinationes.

Quoniam omnia illa, quæ enti conveniunt, si non rationem sufficientem; attamen ejus aliquid in essentia entis agnoscunt; a lege sensationum aliquo modo pendent mutationes animæ ceteræ omnes a sensationibus diversæ. Aliquid ejus jam apparet ex ortu omnium operationum animæ a sensatione (§.64): plenissimam vero lucem id ipsum consequetur ex subsequente tractatione, ex qua elucescet dependentia omnium mutationum ceterarum in anima a sensationibus.

§. 79.

Vis perceptiva animarum a vi motrice corporum diversa. *Vis perceptiva animarum a vi motrice corporum prorsus diversa est.* Ex vi enim perceptiva nascuntur perceptiones & appetitus in anima ceteræque ipsius actiones per leges perceptionum & appetituum, quas paulo ante (§. 76) enumeravimus: ex vi autem motrice corporum nascuntur eorundem motus secundum leges motus, quas in Cosmologia exhibuimus quarumque (*not.* §. *cit.*) mentionem injecimus. Jam vero regulæ motus ita comparatæ sunt, ut per eas perceptiones & appeti-

petititiones explicari nequeant; regulæ autem perceptionum ac appetituum sunt istiusmodi, ut per eas motus intelligi non possint: id quod ex regularum istarum contemplatione extemplo apparet. Prima sane lex motus est : corpus unumquodque perseverare in statu suo quiescendi vel movendi uniformiter in directum, hoc est, eadem celeritate & secundum eandem directionem, nisi a causa externa statum suum mutare cogatur (§. 309. *Cosmol.*). Enimvero nascuntur in anima perceptiones aliæ ex aliis non modo vi imaginationis (§. 117. *Psychol. empir.*) & eidem sese adjungentis facultatis fingendi (§. 144. 145. *Psychol. empir.*), verum etiam vi operationum intellectus (§. 325. & *seqq. Psychol. empir.*); nascuntur etiam appetitiones & aversationes, volitiones ac nolitiones ex perceptionibus (§. 904. 907. *Psychol. empir.*). Ideo animæ decreto mutatur situs corporis, ut alia in organum sensorium agant corpora sensationesque mutentur (§. 65. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum mutatis perceptionibus ac appetitionibus aversationibusque animæ status ejusdem mutetur (§. 709. *Ontol.*); status animæ mutatur propria ipsius vi nulla requisita causa externa. Atque adeo patet animam non perseverare in eodem statu percipiendi & appetendi, vel aversandi, donec a causa externa eundem mutare cogatur, quemadmodum in corporibus accidit, consequenter legem primam motus corporum, quam in Cosmologia (§. 309) protulimus, non inservire mutationibus animæ, quemadmodum corporum explicandis. Et idem eodem modo ostendi poterat de legibus motus aliis, quemadmodum animum ad eas advertenti facile apparet. Ex adverso omnes leges perceptionum & appetitus atque aversationis, quas in Psychologia empirica in medium produximus, non loquuntur, nisi de ortu perceptionum ex aliis perceptionibus præexistentibus & appetitionum atque aversionum ex iisdem. Enimvero in motu non spectetur nisi celeritas & directio,

quemadmodum experientia obvia intelligitur. Celeritas autem cum perceptionibus, appetitiones atque aversiones cum directionibus eadem non sunt, si vel maxime quidpiam analogi fingere velis, neque illæ per leges perceptionum, neque hæ per leges appetitus atque aversationis explicari posse patet. Lex imaginationis est: si qua semel percepimus & unius perceptio denuo producatur, imaginatio producit & alteram (§. 117. *Psychol. empir.*), atque phantasmata minus clara sunt ideis sensualibus (§. 96. *Psychol. empir.*), quæ ab imaginatione producuntur (§. 93. *Psychol. empir.*). Quodsi vero vel maxime celeritatem cum claritate perceptionum componas; nihil tamen in lege imaginationis præsidii deprehendes ad celeritatum in mobili mutationem explicandam: immo obstat lex motus, de qua modo ostendimus, quod ad animam transferri nequeat, quippe quæ celeritatis immutationem seu diminutionem in mobili non admittit sine causa externa, qualis in phantasmatis producendis non requiritur, ut nihil dicamus de eo, quod in eodem mobili diminuatur celeritas, hic vero claritas minor insit non eidem perceptioni persistenti, sed diversæ recenter demum productæ. Abunde igitur patet vim motricem substitui minime posse vi perceptivæ, nec vim perceptivam vi motrici salvis modificationum regulis. Diversæ adeo sunt vires (§. 183. *Ontol.*).

Quodsi quis excipiat, leges cogitationum seu percipiendi ac appetendi vel aversandi tanquam regulas speciales ex legibus indeque pendentibus regulis motus tanquam generalioribus deduci; is affirmat quæ probare nunquam poterit. Faciat enim hujus deductionis periculum, qui tam facilis est in asserendo; non dubito fore ut intelligat se omni conatu nihil agere. Materialistæ multa sumunt, sed non probant. Quodsi ad affirmandum non adeo forent proclives; lubricum Materialismi fundamentum protinus animadverterent.

§. 80.

§. 80.

Anima a corpore prorsus diversa est. Anima enim habet vim perceptivam (§. 63): in qua cum essentia ejus consistat (§. 66), ab eadem inseparabilis est (§. 300. *Ontol.*). Corpus instruitur vi motrice, quæ cum in corpore ex substantiis simplicibus resultet (§. 180. *Cosmol.*), consequenter a viribus, quibus elementa prædita sunt (§. 196. *Cosmol.*), non minus a corpore inseparabilis est quam vis perceptiva ab anima. Enimvero vis perceptiva prorsus diversa est a motrice (§. 79), ut adeo salva utraque substantia una alteri substitui nequeat (§. 183. *Ontol.*). Anima igitur a corpore prorsus diversa est (§. cit. *Ontol.*). *Diversitas animæ a corpore.*

Equidem diversitatem animæ a corpore jam in superioribus evicimus (§. 44), ac inde materialismum subvertimus (§. 50). Quoniam tamen ipsa experientia convictus didici, quod dudum in genere rationibus confirmatus admiseram, diversitatem animæ a corpore sæpe facilius intelligi ex diversitate vis activæ in anima & vis motricis in corporibus, propter diversitatem legum, juxta quas ipsæ modificantur, quam ex repugnatia cogitationum cum corpore vel materia; non inconsultum mihi visum fuit propositionem præsentem, non obstante superiori (§. 44), hic apponi.

§. 81.

Facultates animæ eidem non insunt, nisi quatenus vis perceptiva seu universi repræsentativa diverso modo modificabilis. Facultates enim animæ sunt potentiæ activæ ejusdem (§. 29. *Psychol. empir.*). Quare cum sint nudæ agendi possibilitates (§. 716. *Ontol.*); animæ tribuere diversas facultates idem est ac affirmare, possibile esse ut diversæ eidem inexistant actiones, consequenter mutationes intrinsecæ status diversæ in eadem actu contingant (§. 713. *Ontol.*). Ita animæ tribuere facultatem sentiendi idem est ac affirmare, possibile esse, ut anima percipiat objecta externa mutationem organis sensoriis qua ta- *Inexistentia Facultatum.*

 libus.

libus inducentia, convenienter mutationi in organo factæ (§. 67. *Psychol. empir.*). Animæ tribuere facultatem imaginandi idem est ac affirmare, posſibile esſe ut producat perceptiones rerum ſenſibilium abſentium (§. 92. *Psychol. empir.*). Animæ tribuere facultatem fingendi idem est ac affirmare posſibile esſe ut phantasmatum diviſione ac compoſitione rei ſenſu nunquam perceptæ phantasma producat (§. 144. *Psychol. empir.*). Et eodem modo ſeſe res habet cum facultatibus ceteris, ipſa etiam facultate appetendi & averſandi: tribuere enim animæ facultatem appetendi & averſandi idem est ac affirmare, posſibile esſe ut anima inclinetur ad objectum pro ratione boni in eodem percepti (§. 579. *Psychol. empir.*) & ab eodem reclinetur pro ratione mali in eodem percepti (§. 581. *Psychol. empir.*). Necesſe vero est ut detur ratio ſufficiens, cur talia in anima posſibilia ſint (§. 70. *Ontol.*). Quare cum in esſentia contineatur ratio eorum, quæ præter eam enti vel conſtanter inſunt, vel inesſe posſunt (§. 167. *Ontol.*); animæ autem esſentia in vi, qua prædita est (§. 55), conſiſtat (§. 66); per vim iſtam intelligi debet, cur talia in anima posſibilia ſint (§. 56. *Ontol.*), quatenus ſcilicet ad tales potius, quam alias perceptiones, tali potius quam alio ordine actuandas reſtringitur (§. 68). Tribuuntur itaque animæ tales facultates, quia posſibile est ut talia per vim ejusdem diverſis legibus obtemperantem actuentur. Quoniam vis conſtanter durat, utpote esſentia & natura ejus (§. 66. 67.), perdurabile quid est. Et quia actiones ejus continuo variantur perceptionibus aliis ſuccedentibus aliis, appetitionibus item aliis & averſionibus in locum aliarum ſuccedentibus; perceptiones & appetitiones ac averſiones ſingulares in modorum numero ſunt (§. 151. *Ontol.*), conſequenter quatenus iſtæ variantur vis animæ modificatur (§. 704. *Ontol.*) & quatenus posſibiles, vis eadem modificabilis (§. 764. *Ontol.*). Liquet igitur, quatenus vis animæ modificabilis, eatenus ipſi tribui facultates

& di-

& diversas quidem tribui, quatenus modificationes non per eandem, sed diversas leges explicabiles sunt, consequenter quatenus vis animæ diverso modo modificabilis.

Modus, quo facultates animæ insunt, probe expendendus, ne fingamus, quæ non sunt, nec ex notionibus imaginariis difficultates nectamus. Eodem nimirum modo facultates animæ insunt animæ, quo possibilitates agendi seu activæ corporis potentiæ insunt corpori, aut vi ejusdem motrici inesse intelliguntur, & figurarum mutabilitas inest materiæ, immo quælibet modi mutabilitas corpori. Ita aër condensari potest, & condensabilitas est condensationis possibilitas. Quo igitur modo hæc inest aëri; eodem modo facultas animæ eidem inesse intelligitur. Similiter lapis calefieri potest. Hæc calefiendi potentia quo modo inest lapidi, eodem modo facultas quælibet animæ inest animæ. Elater aëris intendi potest. Ista intensibilitas quomodo vi elasticæ inest; eodem quoque modo facultas animæ quævis eidem inesse intelligenda venit. Probe expendendus est modus, quo modorum possibilitates insunt rebus materialibus seu corporibus, nempe quatenus per ea, quæ corpori actu insunt, vel tanquam actu inexistentia ponuntur, aliud quid in eodem esse posse intelligitur, quia istis positis in actu, hæc ponenda sunt in potentia. Quodsi enim exemplis specialibus notionem istam tibi familiarem reddideris; tanto clariora quoque tibi erunt, quæ de modo, quo facultates animæ eidem insunt, in præsente propositione docentur. Huc autem spectant tanquam notiones directrices, quæ de ratione modorum & possibilitatis eorundem in Ontologia tradidimus (§. 161. 164. 165. *Ontol.*).

§. 82.

Facultates igitur *animæ non concipiendæ instar entium diversorum, quæ actu dantur in anima & perdurant, & quæ per actiones & passiones, quæ ab ipsis proficisci observantur, modificantur.* Finge enim hæc ita sese habere: erunt facultates istæ entia perdurabilia (§. 766. *Ontol.*) & modificabilia (§. 764 *Ontol.*), consequenter substantiæ (§. 768. *Ontol.*). Et quoniam

Notio facultatum animæ spuria.

niam diversæ sunt *per hypoth.* diversæ erunt substantiæ. Anima igitur erit plurium substantiarum aggregatum, consequenter substantia composita (§. 794. *Ontol.*): quod cum sit absurdum (§. 48), facultates quoque animæ non concipi possunt instar entium diversorum, quæ in anima perdurant & modificabilia sunt.

Non ignoro equidem, vulgo facultates ita fingi, sed notione imaginaria, non reali (§. 110. *Ontol.*), quæ si intra limites suos coërceatur, subinde in philosophia reali ad facilitandam demonstrationem & quæsiti investigationem substitui potest. Quodsi vero pro reali accipiatur, nascuntur difficultates circa simplicitatem animæ & ex iis aliæ propullulant, nec videre licet, quomodo sine extensione concipi possit anima: id quod in argumento de immortalitate animæ plurimum negotii facessit. Immo quamdiu notionem imaginariam cum reali confuderis; nihil in Psychologia rationali efficies, sed continuis difficultatibus iisque inextricabilibus urgeberis, ut certo tramite progredi minime liceat.

CAPUT II.

De Facultate sentiendi, sive sensu.

§. 83.

Sensationes quales sint. *Sensationes animæ sunt repræsentationes compositi in simplici.* Dum enim sentimus objecta externa nobis repræsentamus, quæ mutationem organis sensoriis qua talibus inducunt (§. 67. *Psychol. empir.*). Constat vero obvia unicuique momentis singulis experientia, objecta ista esse corpora. Quamobrem cum sentimus, corpora nobis repræsentamus. Jam corpora sunt entia composita (§. 119. *Cosmol.*), ideoque dum

dum sentimus, compositum quid nobis repræsentamus, consequenter percipimus (§. 24. *Psychol. empir.*). Quoniam itaque sensationes sunt perceptiones, quarum ratio continetur in mutationibus in organis corporis nostri qua talibus contingentibus (§. 65, *Psychol empir.*), anima vero substantia simplex est (§. 48); sensationes sunt repræsentationes compositi in simplici.

Hæc repræsentatio compositi in simplici maximi momenti est. Quoniam enim non repugnat compositum in simplici repræsentari; ideo animæ possibiles sunt, quippe quarum natura & essentia in vi ista repræsentativa consistit (§.66. 67).

§. 84.

Dum sentimus, compositum aliquod præsens in simplici repræsentatur. Dum enim sentimus, ea percipimus objecta, quæ mutationem organis sensoriis qua talibus inducunt (67. *Psychol. empir.*), consequenter quæ nobis præsentia sunt (§.59. *Psychol. empir.*). Sed dum sentimus, compositum in simplici repræsentatur (§. 83). Quamobrem dum sentimus, compositum aliquod præsens in simplici repræsentatur. *Uberior explicatio anterioris.*

Propositio præsens ideo notanda est, ut appareat posthac differentia inter sensationes & phantasmata animæ, consequenter inter imaginationem & sensum.

§. 85.

Imago in genere est repræsentatio quælibet compositi. *Imaginis in genere definitio.*

Definimus hic imaginem in significatu latissimo, quem habere potest, ne opus sit eum distingui in proprium & metaphoricum, quemadmodum fieri solet. Plurimum enim refert in disciplinis non admitti significatus nisi proprios & abstineri a metaphoricis.

§. 86.

Quoniam sensationes sunt repræsentationes compositi (§. 83), repræsentationes autem rei, quatenus objective considera- *Ideæ sensuales imagines sunt.*

deratur, ideæ sunt (§. 48. *Psychol. empir.*), & quidem sensuales, quæ a sensu in anima producuntur (§. 95. *Psychol. empir.*); *Ideæ sensuales imagines sunt.*

Patet adeo, quo sensu admitti possit, dari in anima imagines rerum.

§. 87.

Imaginis materialis & immaterialis differentia.

Imago materialis est repræsentatio compositi in composito. Unde *Imago immaterialis* dici potest repræsentatio compositi in simplici. Quemadmodum vero imagines immateriales ideæ vocantur (§. 86. *Psychol. rat.* & §. 24. *Psych. emp.*); ita ex adverso Imagines materiales, quæ vulgo simpliciter Imagines appellantur, *Ideæ materiales* dici possunt.

Idearum materialium denominatione utemur in inferioribus, nec ea commode carere possumus, quemadmodum ex sequentibus patebit.

§. 88.

Picturæ definitio.

Picturæ sunt repræsentationes compositi in superficie.

Ita communiter objecta pinguntur in tabula, vel tela expansa. Pingi tamen quoque possunt & solent in superficiebus quibuscunque concavis & convexis.

§. 89.

Sculpturæ & Statuæ definitio.

Sculpturæ sunt repræsentiones compositi in solido. Dicuntur in specie *Statuæ* si homines repræsententur. Immo quæcunque imagines corporeæ sub hac definitione comprehenduntur, veluti quæ ex cera effigiantur.

Nostrum jam non est tradere imaginum materialium differentiam inter se; sed tantummodo exponere differentiam imaginis materialis ab immateriali. Sufficit adeo materiales revocasse ad sua, quæ habent genera, non attentis speciebus, in quas hæc abeunt.

§. 90.

Imagines materiales res intra se repræsentant. Imagines enim materiales res repræsentant in composito (§. 87), adeoque quatenus vi compositionis similitudinem habent cum repræsentato (§. 210. *Ontol.*). Ita statua repræsentat hominem, quatenus cum figura externa hominis eandem habet. Quoniam itaque compositio absolvitur modo, quo partes quædam invicem unitæ sunt (§. 533. *Ontol.*), adeoque ad eum spectantia in numero determinationum (§. 122. *Ontol.*) & quidem intrinsecarum sunt (§. 545. *Ontol.*); objectum intra subjectum repræsentans repræsentatur. *Quomodo imagines materiales res repræsentent.*

Specula plana objecta repræsentant in se; concava certo in casu extra se. Unde aliquo modo apparet, quid sit repræsentare in se & extra se; non tamen prorsus apparet. Specula enim non sibi, sed nobis quid repræsentant. Si deest oculus, in quem lumen reflexum incidit, ulla nec in speculo, nec extra idem apparet imago. Præstat igitur ab istiusmodi similitudinibus abstinere, ne, quæ ex notionibus clara sunt, magis obscurentur, quam illustrentur. Ceterum patet ideas materiales alterius prorsus generis esse, quam immateriales imagines, quibus anima sibi objecta, quarum sibi conscia est (§. 21) extra se repræsentat. Perperam igitur a Materialistis confunduntur, quæ toto cœlo diversa sunt.

§. 91.

Ideæ sensuales sunt similes objecto, quod repræsentant. Ideæ enim sensuales vi sensationis in anima insunt (§. 95. *Psychol. empir.*), consequenter objecta repræsentant, quæ mutationem organis sensoriis qua talibus inducunt (§. 67. *Psych. empir.*). Quoniam igitur ideæ sensuales sunt imagines istorum objectorum (§. 86), imaginem vero non repræsentare objectum constat, nisi quatenus ea, quæ in objecto distinguuntur, eadem sunt cum iis, quæ in imagine distinguere a se invicem licet, consequenter quatenus imago similis objecto, quod *Idearum sensualium repræsentatio cum objecto similitudo.*

repræsentat (§. 195. *Ontol.*); ideæ utique sensuales objecto, quod repræsentant, similes esse debent.

Absonum videtur admittere, quod ideæ sensuales sint imagines objectorum sensibilium, & hoc non obstante in dubium vocare similitudinem cum prototypo. Imago enim objecto, quod repræsentare debet, dissimilis non est rei illius; sed alterius cujusdam imago. Maximi autem momenti est hanc idearum sensualium cum objectis, quæ exhibent, similitudinem intimius perspicere: id quod ex sequentibus abunde innotescet.

§. 92.

Ideis sensualibus quid insit. *Ideæ sensuales non repræsentant nisi figuras, magnitudines, situs & motus.* Ideæ enim sensuales sunt similes objecto, quod repræsentant (§. 91), & quoniam vi sensationis in anima existunt (§. 95, *Psych. empir.*), objecta ista in organum sensorium agunt (§. 67. *Psychol. empir.*), adeoque corpora sunt (§. 56. *Psychol. empir.*). Corporibus igitur similes sunt, consequenter quæ ideis sensualibus insunt eadem sunt cum iis, quæ insunt corporibus (§. 210. *Ontol.*). Enimvero corpora entia composita sunt (§. 119. *Cosmol.*), adeoque in iis non dantur nisi partes (§. 581. *Ontol.*), quæ cum limitatæ sint (§. 468. *Ontol.*), figura præditæ sunt (§. 621. *Ontol.*) & quatenus denuo compositæ determinatam magnitudinem habent (§. 624. *Ontol.*), quatenus vero junguntur aliis (§. 140. *Cosmol.*), nec continuum efficiunt, cum alias nulla oriretur in composito differentia ab aliis (§. 554. *Ontol.*), determinatum ad se invicem situm habent (§. 620. *Ontol.*). Quamobrem in ideis sensualibus, quatenus corpora citra quandam mutationem repræsentant, non repræsentant nisi figuras, magnitudines & situs.

Enimvero quatenus mutationi obnoxia sunt corpora, motui obnoxia sunt (§. 128. *Cosmol.*). Quamobrem ideæ sensuales,

suales, quatenus corpora exhibent ut mutationem patientia, nonnisi motus repræsentant. Atque ita patet, in ideis sensualibus non contineri nisi figuras, magnitudines, situs & motus.

Quodsi corpuscula, ex quibus materia alicujus corporis constat, fuerint mixta ex diversis materiis aliis; ea rursus resolvuntur in particulas, quæ determinatas habent figuras atque magnitudines, situmque ad se invicem determinatum. Quamobrem in eorum quoque perceptione non continentur nisi figuræ, magnitudines ac situs: quod ut ante patet.

Qui mechanicam philosophiam professi sunt, dudum agnovere non aliud quid in corporibus inesse præter figuras, magnitudines ac situs. Nec *Cartesius*, qui essentiam corporum in extensione consistere statuit, diversam ab hac fovit sententiam. Immo Atomistæ quoque idem admittunt. Quamobrem si supponitur, perceptionibus nostris non alias inesse debere determinationes, quam quæ rebus insunt, quod in propositione præcedente evicimus; hinc ultro consequitur non alia percipi quam figuras, magnitudines, situs ac motus. Non est quod objicias, experientiam contrarium aperte loqui: quæ enim hinc peti possunt ad labefactandam propositionis præsentis veritatem, ea in fumum abibunt, quamprimum perceptionem confusam intimius perspicere licuerit.

§. 93.

Si figuras, magnitudines & motus in iis, quæ percipimus, distinguimus; sensationes distinctæ sunt. Sensationes enim sunt perceptiones (§. 65. *Psychol. empir.*). Omnis autem perceptio distincta est, quatenus in re percepta plura sigillatim enunciabilia distinguimus (§. 38. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum in ideis sensualibus non insint nisi figuræ, magnitudines, situs ac motus (§. 92); distinctæ erunt sensationes, ubi figuras, magnitudines ac motus, adeoque & situs in iis, quæ percipimus, distinguimus.

Sensationes quatenus distinctæ.

Idem etiam patet a posteriori. Quodsi enim ea, quæ

distincte percipimus, consideremus; patebit nos non deprehendere nisi figuras, magnitudines ac situs, nec non motus, quæ a perceptione confusa absunt ac distincta explicatione tradi possunt. Ceteræ enim qualitates sensibiles nonnisi confuse percipiuntur suoque loco in Physica ostendetur, quod per figuras, magnitudines, situs ac motus ipsæmet distincte explicentur.

Inde sane est, quod figurarum, magnitudinum & motuum doctrina dudum per distinctas notiones tradita fuerit, cum in ceteris Physici antiqui ad evidentiam nullam pervenerint, qualis in Mathesi observatur.

§. 94.

Sensatio confusa qualis fit.

Si figuras, magnitudines, situs ac motus rei perceptæ inexistentes non distinguere possumus; sensatio confusa est. Quoniam enim ideæ sensuales non repræsentant nisi figuras, magnitudines, situs & motus rei perceptæ inexistentes (§. 92); perceptioni quoque confusæ inesse nequeunt perceptiunculæ aliæ, quam figurarum, magnitudinum, situum ac motuum rei perceptæ inexistentium. Quodsi ergo figuras, magnitudines, situs ac motus rei perceptæ inexistentes non distinguere possumus; in re clare percepta plura sigillatim enunciabilia non distinguimus. Est igitur sensatio confusa (§. 39. *Psych. empir.*).

Probe notandum est, in propositione præsente ac præcedente supponi sensationem distinctam nihil continere confusi & vicissim confusam nihil continere distincti. Etsi enim perceptiones nostræ ex confusis & distinctis componantur, ac semper iisdem plurimum insit confusi; eas tamen docendi gratia, quemadmodum & alias in disciplinis moris est, a se invicem separari utile, immo necesse est. Istiusmodi etiam separatio ipso mentis actu fieri solet, quatenus animum ad rem perceptam advertentes sigillatim enunciabilia a se invicem separamus notiones distinctas formaturi (§. 678. *Log.*): id quod inferius distinctius adhuc exposituri sumus, ubi intellectus operationes ad rationes suas revocabimus. Ne tamen dubia sub-

suboriantur methodo parum adsuetis; propositionem sequentem adjicere lubet, ut ea removendi non desit occasio.

§. 95.

Si figuras & magnitudines alias, situs & motus alios in re percepta distinguere possumus; alias vero aliosque distinguere non valemus, sensatio ex confusis & distinctis componitur. *Sensatio composita qualis.* Quatenus enim figuras, magnitudines, situs ac motus distinguimus, distincta est sensatio (§. 93); quatenus distinguere non valemus, confusa (§. 94). Quamobrem si figuras & magnitudines alias, situs & motus alios distinguere, alias autem aliosque distinguere non valemus, sensatio ex confusis & distinctis componitur.

Sensationes nostræ omnes compositæ sunt, quemadmodum a posteriori patet, nec minus a priori ex mox uberius dicendis intelligetur. Quamobrem exempla, quibus propositionis præsentis veritas confirmatur & intellectus ejusdem illustratur, adeo obvia sunt, ut unusquisque in se experimentum ejus rei extemplo capere possit. Ponamus e. gr. nos visu percipere mensam. Partium singularum figuras & magnitudines, nec non earum ad se invicem situm probe distinguimus & eatenus perceptio nostra distincta est. Habent vero partes diversæ colorem diversum, quem non minus percipimus. Etsi autem colorem unum ab altero ob claritatem, qua percipitur, optime distinguamus, atque adeo duorum colorum simultaneæ perceptiones totalem efficiant distinctam; singulæ tamen in se confusæ sunt, cum figuras & magnitudines situsque particularum, ac motus luminis incidentis atque in iisdem modificati sensu percipere non liceat, utut ratione assequi detur, quemadmodum in Physica docebimus. Nullum igitur ex eo dubium moveri potest, quod sensationibus rerum distinctis, quas habemus & in ipsis disciplinis admittere tenemur, insint confuse percepta: quod ut penitus tollatur, probe expendendus est modus, quo confuse percepta inserviant perceptioni totali distinctæ efficiendæ.

§. 96.

Perceptiones confusæ quomodo totalem efficiant distinctam.

Si perceptiones confusæ partiales plures ingrediantur compositam; perceptionem totalem distinctam efficiunt. Quoniam confuse percepta clare percipiuntur (§. 37. 39. *Psychol. empir.*); ubi perceptiones confusæ partiales plures ingrediuntur compositam, confuse percepta a se invicem distinguere valemus (§. 31, *Psychol. empir.*). Et quoniam etiam confusas perceptiones, vel res per eas repræsentatas vocabulis indigitamus (§. 271. *Psychol. empir.*); confuse quoque percepta a se invicem discernibilia sigillatim enunciare valemus. Quamobrem cum perceptio aliqua distincta hoc ipso evadat, quod in re percepta plura sigillatim enunciabilia distinguamus (§. 38. *Psychol. empir.*); perceptiones confusæ partiales plures compositam ingredientes totalem efficiunt distinctam.

Exempla obvia idem confirmant, & sufficit illud ipsum, quod ad propositionem præcedentem confirmandam ac illustrandam adduximus. Colores enim diversi a se invicem distinguuntur & peculiaribus nominibus alteri indigitantur, utut unusquisque nonnisi confuse percipiatur; ita ut in uno colore nequidem plura confuse percepta actu mentis a se invicem separare liceat, quantamcunque attentionem adhibueris & quantocunque studio reflectere super colore percepto volueris. Sunt autem præter perceptiones confusas colorum adhuc aliæ complures, quemadmodum unicuique exploratum est, & de iis idem valere, quod de coloribus diximus, palam est, cum nihil hic de coloribus affirmetur, nisi quatenus confuse percipitur: quod adeo de re omni confuse percepta affirmari debet (§. 374. *Psychol. empir.*). Eodem modo perceptiones confusæ ingrediuntur distinctam per modum partium, quo notiones confusæ distinctam. Et quomodo hæ ulterius continuo resolvendæ, ut tandem adæquata prodeat notio (§. 682. *Log.*); ita perceptiones quoque confusæ, quæ tanquam partiales totalem ingrediuntur, in se continuo resolubiles sunt in alias, donec tandem in figuris, magnitudinibus, situs

situ & moribus subsistatur (§. 92), etsi ista resolutio in nostra potestate non sit, quemadmodum ex formali vis perceptivæ limitatione deinceps clarius intelligetur.

§. 97.

Si plures sensationes confusæ diversæ confunduntur in unam; idea sensualis, quæ inde resultat, diversa apparet ab iis, quæ confunduntur. Etenim si plures sensationes confusæ in unam confunduntur, simul repræsentantur ea, quæ singulis insunt (§. 91). Quoniam vero singulis eadem non insunt (*per hypoth.* & §. 183. *Ontol.*); in idea sensuali, quæ ex confusione aliarum diversarum in unam oritur, diversa utique insunt, quam unicuique illarum sigillatim spectatæ. Jam cum ideæ sensuales confusæ ideo a se invicem differant, quia perceptiunculæ in unam confusæ differunt; necesse utique est, ut idea sensualis confusa alia sit, adeoque etiam diversa appareat ab iis, quæ confunduntur.

Ortus diversarum perceptionum confusarum ex aliis.

Patet idem a posteriori. Etenim si colores siccos contritos commisceas; nudo oculo qui apparet color, diversus ab utroque colore, quem habent particulæ pulverum commixtorum.

Quodsi vero per microscopium contuearis pulverem, qui ex commixtione duorum pulverum diversi coloris prodit; in conspectum prodeunt pulvisculi diversi coloris, ii scilicet, in quos contritæ fuerunt massæ diversi coloris. Percipiuntur adeo visu pulvisculi diversi coloris, dum color ille compositus ab ipsorum colore prorsus diversus comparet. Sed quoniam pulvisculi isti nudo visu non amplius a se invicem distinguuntur, sed duo vel plures instar unius apparent, coloris diversi perceptiunculæ in unam confunduntur. Prodit adeo idea sensualis confusa ex plurium sensationum confusione in unam, quæ ab iis, quæ confunduntur, diversa prorsus apparet. Obtinet idem in aliis sensationibus. Ecquis enim est qui nesciat, ex commixtio-

mixtione duorum odorum prodire odorem compositum diversum prorsus ab iis, qui invicem commixti fuere? Quis ignorat, ex commixtione duorum saporum prodire saporem compositum itidem diversum prorsus ab iis, qui invicem commixti fuere? A posteriori igitur propositionis præsentis veritas satis clare elucet, quatenus plurima experientia suggerit exempla, a quibus eandem abstrahere licet.

Maximi momenti est in Moralibus, ut constet quomodo perceptiones confusæ nascantur ex aliis: id quod suo loco constabit, ubi praxin moralem ad distinctas notiones revocaturi sumus. Quodsi ulterius quæsiveris, undenam sit ut plures perceptiones diversæ in unam confundantur; responsionem accipe ex sequentibus. Ad veritatem propositionis præsentis parum refert, utrum noveris nec ne, undenam sit ista confusio; sufficit a posteriori constare, quod locum in anima habeat.

§. 98.

Ideæ sensuales quid proprie sint. *Dum sentimus, anima sibi repræsentat substantiarum simplicium mutationes intrinsecas, sed in unum confusas.* Sunt enim sensationes similes objecto, quod repræsentatur (§. 91), adeoque corpori in organum sensorium agenti (§. 56. 65. *Psychol. empir.*), consequenter determinationes intrinsecæ in ideis sensualibus eadem sunt cum determinationibus intrinsecis in corporibus, quæ repræsentant (§. 195. *Ontol.*). Enimvero corpora sunt substantiarum simplicium aggregata (§. 176. *Cosmol.*), nec præter eas quicquam substantiale in iisdem datur (§. 177. *Cosmol.*) & in istis, tanquam elementis (§. 181. *Cosmol.*), rationes ultimæ eorum continentur, quæ in rebus materialibus deprehenduntur (§. 191. *Cosmol.*). Aliæ igitur determinationes corporibus inesse nequeunt, nisi quæ elementis insunt, si tandem confuse percepta ad suos fontes ita reducantur, ut nihil confusi amplius supersit. Jam status elementorum continuo mutatur (§. 197. *Cosmol.*) & omnis in corporibus diversitas

ab

ab elementorum diversitate dependet (§. 194. *Cosmol.*). Quamobrem ideæ nostræ sensuales non repræsentant nisi continuas determinationum intrinsecarum mutationes, quibus status elementorum internus constituitur (§. 705. 706. *Ontol.*). Quilibet autem in seipso experitur se illas determinationes & earum mutationes sigillatim non agnoscere, nec a se invicem distinguere. Eas igitur in unum confundit.

Magni momenti est hæc propositio ad naturam animæ & totius universi intimius perspiciendam. Neque hactenus expensa sunt, qui ab eadem pendent & mox uberius exponentur.

§. 99.

Anima sensu ne quidem armato corpucusula derivativa distinguit. Etenim si per microscopium particulam lamellæ auri contemplemur quod objecta mirifice amplificare potest, immo quantamcunque in iis amplificandis vim habet, non tamen videmus nisi auri quandam lamellam, quæ extensionem continuam uniformem exhibet. Nemo ignorat, aurum esse corpus mixtum, adeoque in particula ista admittenda esse corpuscula ex aliis particulis minoribus diversis invicem unitis composita, consequenter derivativa (§. 229. *Cosmol.*). Corpuscula igitur derivativa anima ne quidem sensu armato distinguit. *Anima quousque distinctas habent perceptiones.*

Quæ de auro comperta sunt, eadem de massa quacunque alia experiri datur. Quicquid enim sensu percipitur, mixtum est. Non igitur a singulari quodam casu ad universale concluditur.

§. 100.

Multo minus igitur anima sensu licet utcunque armato corpuscula primitiva distinguit. Anima enim sensu utcunque armato non distinguit corpuscula derivativa (§. 99), nequidem ea, ex quibus sensui obvia immediate constant, quemad- *Corpuscula primitiva sensui non obvia.*

modum ex probatione propositionis præcedentis intelligitur. Enimvero corpuscula derivativa ex aliis minoribus componuntur & derivativa prima ex primitivis aggregantur (§. 229. *Cosmol.*), consequenter primitiva partes sunt cujusvis derivativi (§. 341. *Ontol.*), ac ideo quocunque derivativo minora sunt (§. 352. *Ontol.*). Quare cum anima ob exilitatem non distinguat corpuscula derivativa, quod per se patet; adeoque ægrius distinguere possit iisdem minora; sensu quantumlibet armato primitiva corpuscula distinguere nequit.

Patet idem a posteriori. Nullum est dubium particulas, quæ ingrediuntur corpusculum auri, esse corpuscula derivativa; utpote & ipsa mixta. Dum vero corpuscula auri immediata sensu non distinguimus; unusquisque nostrum rideret quærentem, an non particulas corpuscula ista ingredientes distinguere liceat. Ridemus autem non alia de causa, quam quod norimus particulas istas tanquam partes corpusculorum minores esse corpusculis: quam etiam risus rationem allegamus. Tacite autem supponimus, nos minora iis, quæ ob exilitatem non videmus, multo minus videre posse. Nisi enim hoc supponatur, non apparet quæstionis absurditas ex eo, quod partes corpusculorum sint hisce minores.

Evidentium distincta evolutio plurimum juvat acumen animæ, ut ad sui cognitionem evadat aptior. Nemo igitur miretur, nobis eam curæ cordique esse. Nec quemquam piget animum ad eandem advertere. Neglectus sane hujus evolutionis haud postrema causa fuit, cur studium psychologicum hactenus frigeat in Musæis philosophorum.

§. 101.

Elementa rerum non obvia. *Elementa rerum materialium anima sensu utcunque armato distinguere nequit.* Quoniam corpuscula primitiva ex elementis ortum suum deducunt (§. 229. *Cosmol.*); antequam ad elementa perveniri possit, necesse est in ideis sensualibus di-

scerni

scerni a se invicem corpuscula primitiva. Sed hæc discernere sensu utcunque armato non licet (§.100). Ergo nec elementa rerum materialium sensu quocunque armato distinguere licet.

Corpuscula corporibus similia sunt, nec differunt ab iis nisi magnitudine. Non tamen sensu percipiuntur. Elementa corporum cum corporibus nihil prorsus commune habent (§.183. *Cosmol.*). Quid ergo mirum, quod sub sensum non cadant? Ubi sensuum auxilio destituimur, ad rationis tribunal provocandum. Atque ideo elementorum existentiam ex principiis rationis deduximus (§.176.181. *Cosmol.*). Non inutiliter hæc inculcantur. Vulgo enim natura rerum qualis sit non agnoscitur, quod elementa ad modum objectorum sensibilium concipiantur, cum tamen sensuum objecta esse repugnet. Aliter sese res habet cum corpusculis, quæ sensus aciem effugiunt. Quodsi enim fingas ea majora fieri ea tamen lege, ut sibi non fiant dissimilia, vel eorundem speciem in oculo amplificari, ut majora appareant; qualia sint vi imaginationis (§.92. *Psychol. empir.*), adeoque quasi sensu percipis (§.91.92. *Psychol. empir.*). Id vero non succedit in elementis rerum materialium: quorum quippe phantasma ideæ sensuali simile nullum possibile.

§. 102.

Quoniam elementa rerum materialium sensui impervia sunt (§.101), in iis tamen rationes ultimæ eorum, quæ in rebus materialibus deprehenduntur, continentur (§.191. *Cosmol.*), consequenter res materiales non cognoscuntur distincte, nisi perspectis iis, quæ elementis insunt (§. 56. *Ontol.*); *nihil quod rebus materialibus inest, prorsus distincte sensu percipitur, nec natura rerum sensui pervestigabilis.* *Sensu nihil prorsus distincte percipitur & natura rerum eidem impervestigabilis.*

Hinc in ipsa Mathesi acquiescimus in eo, quod confuse percipitur. Etenim in Geometria acquiescimus in notione extensionis, qualis a sensu in imaginationem derivatur, & in Mechanica gradum in vi sistimus motrice. Enimvero & ex-

tensionem (§. 224. *Cosmol.*) & vim motricem nonnisi confuse percipimus (§. 295. *Cosmol.*), adeoque in eo acquiescimus in Geometria & Mechanica, quod confuse percipimus, consequenter ab imaginibus pendet omnis cognitio (§. 86). In Arithmetica numerorum notiones tandem resolvuntur in notionem unitatis (§. 339. *Ontol.*) & unitatis notio ab imagine propemodum separata (§. 330. 332. *Ontol.*). Unde numerorum analysis ab imaginibus separatæ cognitionis exemplum fere præbet. Ast in reliquis disciplinis omnis nostra cognitio ab imaginibus pendet. In Cosmologia generalem universi cognitionem ab imaginibus separare tentavimus; dum veros naturæ fontes aperuimus, ostendimusque quænam sint primæ imagines, a quibus pendet communis naturæ cognitio. In Psychologia igitur rationali ostendendum est, quomodo imagines istæ fundamentales in anima nascantur: id quod uberiorem lucem affundet iis, quæ in Cosmologia de hoc universo docuimus.

§. 103.

Quomodo Idea extensionis & continuitatis nascatur.

Dum anima status elementorum internas in unum confundit, remanet notio diversitatis numericæ atque pluralitatis, nec non nexus elementorum vi illorum statuum inter se & arctitudinis illius nexus, ac inde porro extensionis & continuitatis idea sensualis nascitur. Dum enim anima status elementorum internos in unum confundit; eos a se invicem minime distinguit (§. 79. *Psychol. empir.*), adeoque singula sigillatim percipere nequit (§. 682. *Log.*), consequenter sibi conscia esse non potest eorum, quibus status unius elementi a statu alterius differt (§. 11). Quoniam tamen ideæ sensuales similes esse debent objecto, quod repræsentant (§. 91); ut tanquam numero eadem percipiantur, quæ diversa sunt, fieri nequit. Remanet igitur notio diversitatis numericæ: quæ cum sine pluralitate intelligi nequeat (§. 184. 33. *Ontol.*); notio quoque pluralitatis seu multitudinis superesse adhuc debet.

Status elementorum omnium inter se connexi sunt (§. 200. *Cosmol.*),

Cosmol.), & quidem ideo quia ſtatus interni præſentis ratio in elemento uno reddi poteſt ex ſtatu interno præſente alterius (§. 209. *Cosmol.*), quemadmodum ex demonſtratione nexus elementorum inter ſe intelligitur (§. 200. *Cosmol.*). Quoniam anima ſtatus elementorum in unum confundit; eorum ſibi conſcia esſe nequit, quibus ſtatus iſti elementorum per ſe invicem explicabiles ſunt (§. 682. *Log.*). Cum tamen ideæ ſenſuales ſimiles esſe debeant objecto, quod repræſentant (§. 91); aliquid quoque in idea ſenſuali remanere debet, quod nexui iſti reſpondet. Jam quia aggregata elementorum vi hujus nexus unum quid efficiuntur; unionis notio in eadem ſuperesſe debet, utpote id quod vi explicabilitatis ſtatus interni unius elementi per ſtatum internum alterius omni elementorum aggregato commune eſt.

Quoniam igitur idea ſenſualis tantum ſimilitudinis cum ideato retinere debet, quantum in confuſa perceptione ſuperesſe poteſt; & ſtatus unius elementi ita explicabilis ſit per ſtatum alterius, ut propter disſimilitudinem elementorum (§. 195. *Cosmol.*) per ſtatum elementi cujuscunque alterius explicari minime posſit, nexus quoque hujus arctitudini quidpiam in idea ſenſuali reſpondeat necesſe eſt, quod indivulſus ſit, ac in eo conveniat nexus elementorum quorumlibet. Quamobrem confuſe non percipitur niſi quatenus quæ unita ſunt ita unita apparent, ut aliud quid interponi nequeat, extremo binorum quorumcunque communi exiſtente. Atque ita naſcitur continuitatis idea ſenſualis (§. 567. 568. *Ontol.*).

Et quoniam idea iſta plura a ſe invicem numerice diverſa, ſed inter ſe ita unita, ut continuum efficiant, repreſentat, dum elementorum aggregata confuſe percipiuntur *per demonſtrata*; idea extenſionis ſenſualis enaſcitur (§. 567. 568. *Ontol.*).

Confuſas, quas habemus, rerum perceptiones explicare

Psychologiæ rationalis est, neque id utilitate caret. Etenim hac explicatione ad primos rerum fontes deducimur, ut appareat vera naturæ rerum facies. Quemadmodum enim perperam de coloribus aliisque qualitatibus sensibilibus sentiunt, qui perceptionem suam confusam ipsi objecto inhærere existimant, ita non minus de extensione & continuitate parum recte statuunt, qui perceptionem suam confusam rebus tribuunt, quemadmodum jam alias me monuisse memini, ex præsente autem propositione ab iis abunde intelligitur, qui, quod fuerint in studio cosmologico assidui, mentem imaginibus non amplius addictam habent. Animæ quoque natura intimius inspicitur & confusarum inprimis perceptionum indoles manifesta evadit. Acumen præterea hisce exercitationibus comparatur, quo coufusis perceptionibus ad distinctas revocandis opus est: id quod in philosophia morum plurimum utilitatis affert. Docemur præterea ad eundem modum, quo primæ imagines rerum nascuntur ex confusione eorum, quæ ipsis elementis insunt, nasci quoque imagines alias ex limitum extensi & vis motricis confusione, unde nascuntur ideæ qualitatum physicarum, qua diximus (§. 238. *Cosmol.*). Enimvero hæc distinctius a nobis exponi consultum ducimus.

§. 194.

Idea spatii sensualis seu imaginaria.

Quoniam spatium non differt ab extenso in abstracto spectato, cum utriusque idea sensualis non exhibeat nisi quoddam continuum uniforme, in quo scilicet nihil datur actu divisum, sed partes tantummodo possibiles ita inter se junctæ apparent, ut earum extrema simul sint, ac alia inter eas interponi impossibile sit, nisi quod extensio divisibilis & impenetrabilis materiæ, indivisibilis vero & penetrabilis spatio tribuatur (§. 567. 568. 599. *Ontol.*); *ex repræsentatione nexus rerum a statu elementorum interno pendentis nascitur quoque spatii idea sensualis.*

Scilicet eodem modo intelligitur, cur ideæ spatii insit extensionis uniformitas & continuitas, quo explicavimus ortum ideæ con-

continuitatis atque extensionis in anima (§. 100). Sed quæri adhuc poterat, num in ipsa natura rerum aliqua subsit ratio, cur spatium imaginemur ut indivisibile ac impenetrabile; an vero anima libertate fingendi usa demendo & addendo ideam extensionis in ideam spatii transformet: id quod *Cartesio* visum est, qui spatium cum corpore sive materia idem esse pronunciavit; nostræ vero sententiæ non admodum convenire videtur, qui spatium a materia distinguimus sicuti numerum a rebus numeratis (§. 601. *Ontol.*). Nostrum igitur est ostendere, quomodo in confusa naturæ rerum perceptione nascatur idea spatii sensualis tanquam diversi a rebus materialibus, dum nexum rerum nobis repræsentamus: Quem in finem sequens lemma præmittimus.

§. 105.

Datur ordo coëxistendi in nexu elementorum, idemque continuo subsistit, statu eorum quomodocunque mutato. Etenim elementa ita coëxistunt, ut ratio coëxistentiæ, quatenus scilicet simul existunt, & quatenus hoc potius modo, quam alio coëxistunt, in ipsis contineatur (§. 200. *Cosmol.*), atque ideo omnia inter se connexa sunt (§. 10. *Cosmol.*). Quoniam adeo per determinationes intrinsecas elementorum intelligitur, cur hæc potius elementa, quam alia eaque hoc potius modo quam alio coëxistant (§. 56. *Ontol.*), determinationes vero accidentales ita mutantur, ut ratio eorum, quæ in uno elemento contingunt, reddi possit ex mutationibus, quæ in altero contingunt (§. 209. *Cosmol.*)); modus coëxistendi per hoc determinatur, ut status elementorum per se invicem sint explicabiles, consequenter coëxistentia elementorum quorumcunque eodem modo determinatur (§. 215. *Ontol.*). In coëxistentiis igitur elementorum similitudo quædam datur (§. 217. *Ontol.*), consequenter ordo datur coëxistendi (§. 472. *Ontol.*). Enimvero ideo quoque elementa inter se connexa sunt, quod ratio mutationum unius contineatur in mutationibus aliorum (§. 10. *Cosmol.*)

Ordo coëxistentiæ elementorum.

Cosmol.). Ergo ordo coëxistendi seu coëxistentiarum in ipso nexu elementorum obvius; neque adeo sine hoc concipi potest.

Jam status elementorum continuo mutatur (§. 197. *Cosm.*), sed mutationes constanter, quæ in uno contingunt, sunt explicabiles per mutationes, quæ in alio contingunt (§. 202. *Ontol.*). Quamobrem nulla status mutatione tollitur nexus elementorum, nec ordo coëxistendi in eodem obvius *per demonstrata*. Idem ergo ordo coëxistendi continuo subsistit, statu eorum quomodocunque mutato.

Propositio hæc cosmologica est; sed cum ad contrahendam demonstrationem propositionis sequentis eadem opus habemus, eam hic loci exhiberi fas erat. Plurimum autem refert ut probe perpendatur, ordinem coëxistendi non posse cogitari, quin simul nexus rerum nobis conscii simus, etsi actu mentis ille ab hoc separari possit, ubi ad distinctas notiones revocata accurata dictione exprimimus unumquodque proprio suo nomine efferentes. Rationes mutationum nexum pariunt quatenus extrinsecæ, sed ordinem gignit illarum identitas.

§. 106.

Idea spatii sensualis quomodo nascatur.

Dum ordinem coëxistentiarum in nexu elementorum confuse percipit anima; in perceptione confusa extensioni superaccedit indivisibilitas & penetrabilitas, sicque spatii idea sensualis enascitur. Dum enim ordinem coëxistentiarum nexui rerum inhærentem confuse percipit, eorum sibi sigillatim conscia non est, quæ in stabiliendo ordine coëxistentiarum nexui elementorum inhærente adduximus (§. 105.). Quoniam tamen idea sensualis similitudinem habet cum objecto (§. 91); eidem quid inesse debet, quod ordini isti respondet. Jam ordo iste coëxistentiarum nascitur ex eo, quod status internus elementi cujuscunque sit explicabilis per status ceterorum, quemadmodum ex demonstratione propositionis præcedentis intel-

intelligitur, & quatenus elementa dissimilia sunt (§. 195. *Cosm.*) nulli elemento aliud quoddam salvo ordine subsitui possit. Vi hujus igitur ordinis unionis notio superest in idea sensuali. Et quia ordo iste subsistit continuo statu elementorum quomodocunque mutato; unio ista indissolubilis apparet. Quamobrem dum animæ elementorum aggregata sibi confuse repræsentanti propter illorum nexum idea extensionis objiciatur (§. 103), propter ordinem eidem inhærentem extensioni indissolubilitatem unionis adeoque indivisibilitatem superaddit adque adeo extensum quoddam indivisibile per res materiales simul perceptas diffusum ac interminatum nobis objicitur: quod cum appareat a rebus distincte perceptis diversum, penetrabile videtur. Jam vero extensum indivisibile & penetrabile spatium imaginarium est, quale sensu a nobis percipi videtur (§. 599. *Ontol.*). Idea igitur sensualis spatii enascitur, dum ordinem coëxistentiarum nexui elementorum inhærentem confuse percipimus.

Hinc demum clarissime intelligitur, quod spatium non sit nisi ordo coëxistentiarum in nexu elementorum obvius, seu ordo simultaneorum. Etenim cum corpora non sint nisi elementorum aggregata (§. 176. 101. *Cosmol.*), adeoque entia simultanea seu coëxistentia sint substantiæ simplices, præter quas in corporibus nihil substantiale datur (§. 177. *Cosmol.*); ordo quoque rerum coëxistentium seu simultaneorum non datur alius in rerum natura, quam qui in elementis locum habet, & qui in compositis percipitur ab illo pendet, hic tamen non attenditur, ob universalitatis defectum, sine qua spatii idea concipi nequit. Ordo hic nihil est rebus ipsis intrinsecum, nascitur tamen ex eo quod rebus intrinsecum est, quatenus ea, quæ ipsis insunt, relationem quandam ad se invicem habent. Qui in cosmologicis probe fuerit versatus & in revocandis ideis animæ confusis ad distinctas operam quandam posuerit; is facile animadvertet, quod ea, quam dixi, ratione in idea sensuali rerum materialium spatium, quale imaginamur per res mate-

riales diffundi debeat. Immo clarissime idem perspiciet spatium a rebus materialibus esse diversum: res enim materiales non subsistunt sine elementis ipsis, spatium vero in quadam elementorum ad se invicem relatione constante totum consistit, quatenus ea a nobis non nisi confuse perceptibilis.

§. 107.

Quomodo vim inertiæ percipiamus. *Vim inertiæ tactu percipimus, dum quid movere conamur.* Si fores protrudere conamur & intus aliquis manibus ad easdem applicatis renititur; renisum tactu percipimus, nec fores cedere nitentibus observamus nisi renisu superato. Jam si molem trahæ impositam trahere vel globum ex fune pendulum digito e situ suo dimovere conamur; similiter renisum percipimus, qualis erit is, qui fores propulsaturo percipiebatur. Similiter si tabulam ligneam tenuem per aquam stagnantem, vel currentes celeriter per aërem movemus; similem quoque renisum in aqua & aëre manu percipimus, qua illam tenemus. Jam in isto renisu continetur ratio, cur motus vel nullus sequatur, frustra nobis nitentibus, vel non adeo celer, quam futurus erat, eadem vi adhibita, renisu absente (§. 56. *Ontol.*), adeoque motus impedimentum est (§. 726. *Ontol.*), consequenter mobile contrario illo nisu vim ad movendum ipsum adhibenti resistit (§. 727. *Ontol.*), ac ideo renisus iste principium resistentiæ in corporibus (§. 866. *Ontol.*). Est igitur vis inertiæ seu passiva (§. 130. *Cosmol.*). Atque adeo patet nos vim inertiæ tactu percipere.

Hanc vim inertiæ omni materiæ inesse debere in Cosmologia evicimus (§. 129. 130): ex eo autem, quod probetur, eam omni materiæ inesse debere, nondum sequitur, quod ejus aliquam ideam habeamus, vel quando eandem acquiraramus. Quamobrem hic docendum erat, undenam nobis sit vis hujus idea & qualis a nobis eadem percipiatur. Mox enim patebit quod hoc nosse utile sit, ne in analysi notionis a vero aberremus & vim inertiæ fingendi facultate abusi in idolum

ima-

imaginationis convertamus. Talia enim impedire Psychologi est. Revocamus autem ideam vis inertiæ ad aliam æquipollentem, quæ nobis notior est, ut magis excitetur attentio ad eandem & ut evitetur periculum, ne in confuse perceptis male a lectore intelligamur.

§. 108.

Dum anima vim inertiæ percipit, principium passivum elementorum confuse sibi repræsentat. Quoniam enim in elementis ratio ultima eorum continetur, quæ in rebus materialibus deprehenduntur (§. 191. *Cosmol.*), in iisdem quoque vis inertiæ seu passiva contineri debet. Et quoniam corpora sunt substantiarum simplicium (§. 176. *Cosmol.*), adeoque elementorum aggregata (§. 182. *Cosmol.*); nihil datur reale in corpore, nisi quod elementis inexistit. Quamobrem nec principium passivum in corpore concipitur, nisi quatenus quid reale eidem respondens in elementis datur. Et quoniam ideæ similes sunt objecto, quod repræsentant (§. 91); id, quod in elementis vi passivæ seu inertiæ corporum respondet, repræsentare debent, consequenter principium passivum, quod datur in elementis (§. 294. *Cosmol.*). Enimvero elementa ne armato quidem sensu distinguere licet (§. 101), consequenter nec sensu distingui possunt principia passiva, quæ in aliquo elementorum aggregato singulis elementis insunt. Cum igitur in unum confundantur, ut singula sigillatim a nobis recenseri nequeant; perceptio confusa oritur (§. 39. *Psychol. empir.*). Quamobrem patet, dum vim inertiæ tactu percipimus (§. 107), animam confuse sibi repræsentare principium passivum elementorum.

Quomodo idea vis inertiæ in anima nascatur.

Quemadmodum itaque ex idea confusa colorum, quam visui debemus, non agnoscitur multoque minus ex ea, quam tactui acceptam subinde ferunt cœci, quid sit color, etsi experientia nobis scitu non inutilia de coloribus suggerat, quæ ex eorundem notionibus deducere minime valemus; ita similiter quid sit vis inertiæ ex idea, quam tactui debemus, non intelligimus,

etsi de eadem experientia magistra nobis innotescant, quæ ad cognoscenda alia de corporibus nobis prosunt: id quod etiam de extensione, continuitate & vi motrice tenendum. Utile tamen est nosse, quales sint ideæ, quas de corpore habemus, fundamentales, ne veris rerum fontibus occlusis in præjudicia incidamus, unde errores facile serpunt, & nodos inextricabiles nectamus.

§. 109.

Vis motrix quomodo percipiatur.

Vim motricem tactu percipimus, partim dum grave manu imponimus, vel elastrum tensum deprimimus, partim dum mobile in partes quasdam corporis incurrit. Grave enim nititur deorsum vi gravitatis, quod a posteriori cuilibet notum sumere libet. Quodsi ergo manui imponitur, adversus eundem nititur, adeoque nisum hunc seu conatum descendendi tactu percipimus (§. 73. *Psychol. empir.*). Enimvero si grave ex fune suspendatur, fune resecto actu deorsum movetur, vel etiam si manu demittitur libere descendit, nullo impetu aliunde impresso. Est igitur nisus iste, quem in gravi tactu percipimus, vis quædam (§ 728. *Ontol.*) & quidem motrix (§. 137. *Cosmol.*). Quando igitur grave manu imponitur, vim motricem tactu percipimus.

Similiter si laminæ elasticæ incurvatæ extremum alterum manu vel digito reprimimus, nisum quendam adversus digitum vel manum sese exerentem percipimus: id quod denuo experientia obvia manifestum sumimus. Enimvero remoto digito, vel manu ablata, lamina cum impetu resilit, & in situm rectum sese restituit. Quare ut ante patet motum istum laminæ incurvatæ esse vim motricem, consequenter nos vim motricem percipere, dum laminæ elasticæ incurvatæ alterum extremum digito vel manu deprimimus.

Denique si mobile actu movetur, vi agendi (§. 135. *Cosm.*) seu motrice præditum est (§. 137. *Cosmol.*). Quando igitur in partem quandam corporis nostri incurrit, vim, qua versus eandem

dem nititur, percipimus. Tactu adeo tunc quoque vis motrix percipitur (§. 73. *Psychol. empir.*).

Si corpora, quæ sunt in motu, adversus corpus nostrum impingunt, vel alio quocunque modo eidem alliduntur, præter vim motricem aliæ simul qualitates corporis tactiles percipiuntur, perceptionibus diversis in unam confusis, ut adeo caute hic procedendum sit, ne res diversæ confundantur. Ad eas autem dirimendas sufficit attentio, nisi peregrinæ, quæ admiscentur, perceptiones obscurent principalem vis motricis (§. 76. *Psychol. empir.*).

§. 110.

Idea vis motricis quomodo nascatur.

Dum vim motricem percipit anima vires, quæ insunt elementis, confuse sibi repræsentat. Eodem modo idem ostenditur, quo paulo ante (§. 108) evicimus, ideam vis inertiæ confusam in anima enasci, modo notetur, quod in elementis singulis detur principium activum (§. 294. *Cosmol.*).

Atque ita abunde constat, nos eorum, quæ in Philosophia naturali de corporibus sumimus, extensionis scilicet, vis inertiæ ac vis activæ seu motricis nonnisi confusas habere ideas, quales de coloribus & aliis qualitatibus sensibilibus habemus, ex quibus adeo nihil per se concluditur. Atque hinc est, quod definitionibus substituamus quædam a posteriori de his corporum attributis agnita, quæ nobis loco principiorum primorum sunt, quemadmodum *Euclides*, cum distincta lineæ rectæ notione destitueretur adeoque eam definire non posset, definitionis loco usus est axiomate, quod sumebat, duas lineas rectas non habere segmentum commune. Ostendimus autem idem hic ex natura animæ, quod per indirectum jam evicimus alibi (§. 224. 295. 297. *Cosmol.*).

§. 111.

Mutatio in corpore dum sentimus.

Dum anima sentit, motus ab objectis sensibilibus impressus nervis sensoriis ad cerebrum usque propagatur. Nemo est, qui nesciat, modo ad ea fuerit attentus, quæ sibimetipsi accidunt,

dunt, ac memoriæ infigat, ut eorum recordetur; quoties voluerit, ex sensationibus varios in corpore haud raro oriri motus in partibus ab organo sensorio maxime remotis, anima non modo inconsulta, verum prorsus invita. Exempli loco sit nobis homo, qui audito fragore tormenti explosi in terrorem conjicitur. Ponamus eundem pone tormentum constitui, hominibus plurimis aliis locum intermedium occupantibus, nec tormentum esse globo oneratum, ut adeo appareat, ipsi flamma ex tormenti explosi orificio prorumpente nihil imminere periculi. Ponamus porro ipsum probe perpendere, quod multo minus aliquid periculi sibi a fragore tormenti imminere possit. Addamus denique eundem non minus ad animum revocare, quod, si vel maxime rarissimo casu contingat, tormentum, dum exoneratur, in frusta dissilire, nihil tamen damni sibi infligi possit, propterea quod tot homines loco intermedio consistant, nec ipse adeo vicinus sit tormento, ut sibi metuere opus habeat. Ponamus denique, quod singulis pensitatis intelligens se extra omnem periculi aleam esse constitutum, sibi firmiter proponat animo constante fragorem tormenti peripere: Hoc proposito non obstante totus in terrorem conjicitur, quamprimum fragor in aures incidit. Dum vero terrore concutitur, corpus totum tremet, & caput cum parte trunci superiori retro inclinatur, aliique motus consequuntur, qui, cum in diversis subjectis variare soleant, specialius enumerari nequeunt. Neque ad præsens institutum opus est, ut singuli enumerentur. Sufficeret enim motus solius pedis, vel sola corporis retro facta inclinatio. Nemo hic excipiet motus istos ab anima produci, cum durante animæ proposito corpus quietum ac animum tranquillum conservandi contingant, immo ipsa vel indignante quod contingunt. Ex fragore itaque in aures incidente nasci debet motus organorum corporis. Enimvero anatomia docet, ex organis sensoriis nervos, veluti ex auditus orga-

organo nervum acusticum ad cerebum usque protendi & ex cerebro in singulas corporis humani partes propagari nervos motorios, sine quibus motus perfici nequeunt testibus experimentis anatomicis suo loco distinctius exponendis. Necesse igitur est ut motus nervis sensoriis impressus in nervos motorios derivetur, quorum ope motus musculorum determinatur suo loco in Physica distinctius explicandus, consequenter motus, qui imprimitur nervis sensoriis, ad cerebrum usque propagari debet, cum alias possibile non sit, eundem ex nervis sensoriis in motorios derivari.

Idem quoque ex natura imaginationis facile colligitur. Nemo non novit nos vi imaginationis nobis repræsentare objecta absentia eodem prorsus modo, ac si præsentia essent (*§. 92. Psychol. empir.*). Nullum adeo dubium est similem alteri mutationem in corpore contingere debere, qualis in eodem accidit dum sentimus. Nihil vero adest quod mutationem in organo sensorio causetur. Alia igitur mutatio locum habere nequit, nisi in cerebro, consequenter necesse est aliquam in cerebro mutationem quoque accidere debere, dum sentimus. Ea autem pendet ab impressione in organa facta. Quamobrem cum ex organo nervi ad cerebrum usque protendantur, quemadmodum ex Anatomia notorium est; motus nervis sensoriis impressus dum sentimus ad cerebrum usque propagari debet.

Qualis sit ille motus, qui nervis sensoriis imprimitur, utrum oscillatione fibrillarum nervearum, an progressu fluidi cujusdam ex organo in cerebrum, vel alio quocunque modo absolvatur; hic non disquirimus. Nobis enim hic loci perinde est, quicquid horum veritati consentaneum sit. Sufficit constare in organo sensorio motum quendam excitari ab objecto sensibili, qui ad cerebrum usque nervorum auxilio propagatur, nec nisi motu ad cerebrum propagato sensibili percipi: id quod aliquando in Physica uberius confirmaturi sumus, hic sumere poteramus. Neque novimus ullum unquam

exti-

extitisse philosophum, qui motus hujus ad cerebrum propagationem in dubium vocaverit, ipsaque Anatomia eum satis superque insinuat, si ex eadem systema nervosum tibi fuerit perspectum. Ex eo enim a priori deduci debet, quod hic ex phænomenis collegimus.

§. 112.

Speciei impressæ & ideæ materialis definitio.

Motum ab objecto sensibili organo impressum dicemus posthac *Speciem impressam*. Motum vero inde ad cerebrum propagatum vel ex illo in cerebro enatum *Ideam materialem* appellabimus.

Constat nimirum ex iis, quæ in propositione præcedente dicta sunt, dum sentimus, motum imprimi nervis sensoriis & inde nasci motum in cerebro. Atque adeo duplex accidit mutatio in corpore, cui respondet idea sensualis in anima. Conveniens adeo videtur unam ab altera distingui suoque utramque nomine insigniri. Libertate autem usi, quæ philosophantibus competit, quamdiu termini in philosophiam nondum fuere introducti illam impressam speciem, hanc vero ideam materialem appellamus. Parum vero solliciti sumus, quid scholastici species sensibiles ac in specie impressas species dixerint, propterea quod notorium est ipsos earum rerum, quæ ad animam spectant, notiones claras atque distinctas non habuisse.

§. 113.

Coëxistentia idearum sensualium & materialium.

Quoniam in anima non datur perceptio objecti sensibilis, nisi motus impressus nervo sensorio ad cerebrum propagetur (§. 111); *Ideis sensualibus ideæ materiales in cerebro coëxistunt* (§. 95. *Psychol. empir.* & §. 112. *Psych. rat.*).

Plurima pendent ab hac idearum materialium & sensualium coëxistentia, quemadmodum ex sequentibus intelligetur. Sufficit autem nosse talem dari, etsi non satis intelligatur qualis sit, cum in generalibus explicandis subsistamus, nec ad particularia descendamus.

§. 114.

§. 114.

Singulis ideis sensualibus singulæ respondent materiales. Sensuales enim ideæ actu insunt in anima, quod jam aliqua in organo sensorio mutatio accidit (§. 95. *Psychol. empir.*). Sed perceptiones istæ intelligibili modo explicari possunt per mutationem, quæ in organo contingit (§. 65. *Psychol. empir.*), consequenter per speciem impressam (§. 112). Species igitur impressæ diversæ esse debent, ubi diversæ fuerint ideæ sensuales. Atque ideo necesse est singulis ideis sensualibus singulas respondere species impressas. Enimvero cum species impressæ sint motus ab objecto sensibili nervis sensoriis impressi; ideæ autem materiales consistant in motu in cerebrum inde propagato (§. 112); ubi species impressæ diversæ sunt, ideæ etiam materiales diversæ esse debent. Patet itaque singulis ideis sensualibus singulas respondere ideas materiales. *Numerus idearum materialium.*

Quot adeo ideæ sensuales possibiles sunt, tot etiam possibiles sunt ideæ materiales. E. gr. habemus ideam sensualem equi: datur vero etiam idea equi materialis, hoc est, motus aliquis in quibusdam cerebri partibus possibilis est, qui si in cerebro excitetur, anima sibi repræsentat equum. Immo & singulorum equorum diversæ sunt ideæ materiales, quemadmodum sensuales, cum nullum equum alteri prorsus similem esse constet (§. 246. *Cosmol.*). Et eodem modo sese res habet cum ideis materialibus rerum sensibilium aliarum quarumcunque.

§. 115.

Si species impressa fuerit eadem; idea quoque materialis eadem esse debet: si vero species impressa fuerit diversa, idea quoque materialis diversa est. Si enim species impressa eadem fuerit, idem excitatur in organo sensorio motus (§. 112). Quamobrem cum idea materialis consistat in motu, qui ex organo sensorio beneficio nervorum sensoriorum ad cerebrum *Specificatio idearum materialium.*

propagatur (§. *cit.*); ex motu in organo sensorio excitato intelligitur, qualis esse debeat idea materialis, consequenter in motu, qui a sensibili in organo sensorio excitatur, adeoque in specie impressa ratio sufficiens ideæ materialis continetur (§. 56. *Ontol.*). Posita igitur eadem specie impressa ponitur ratio sufficiens ejusdem ideæ materialis, consequenter & eadem idea materialis (§. 118. *Ontol.*). Et eodem modo intelligitur, quod posita specie impressa diversa, idea quoque materialis diversa oriri debeat.

Propositio præsens adeo evidens est, ut, intellectis terminis, sine probatione concedi poterat. Nititur autem evidentia identitate principii rationis sufficientis. Nostrum adeo fuit vi ejusdem principii distinctam ejus afferre explicationem.

§. 116.

Identitas idearum materialium unde.

Quodsi ergo contingat a diversis objectis impressam speciem esse eandem; idea materialis eadem quoque *erit.*

Hypothesin esse possibilem alibi jam ostendimus (*not.* §. 87. *Psychol. empir.*). Omnium clarissime vero per visum evincitur. In eo enim species impressa ab imagine in oculo pendet, imago vero ista sensuum examini subjacet: sed de his mox plura in particulari dicemus.

§. 117.

Diversitas idearum materialium unde.

Similiter *si contingat speciem ab eodem objecto sensibili impressam esse diversam, idea quoque materialis esse debet diversa.*

Hypotheseos possibilitatem denuo alibi evicimus (*not.* §. 89. *Psychol. empir.*), omnium vero optime eadem per visum evincitur, ut præcedens.

§. 118.

Identitatis idearum sensualium ratio.

Si eadem in cerebro excitatur idea materialis; eadem quoque in anima nascitur idea sensualis & contra. Si enim in cerebro

rebro eadem excitatur idea materialis, species impressa eadem esse debet. Pone enim hanc esse diversam; idea quoque materialis diversa erit (§. 115) *contra hypothesin.* Idem ergo excitatur ab objecto sensibili motus in organo sensorio (§. 112), consequenter eadem in organo mutatio contingit, cum alia in organo non possit fieri mutatio, nisi quod motus quidam nervis sensoriis imprimatur. Enimvero si mutatio in eodem organo sensorio eadem sensatio (§. 86. *Psychol. empir.*), consequenter idea sensualis eadem est (§. 95. *Psychol. empir.*). Ergo si eadem idea materialis in cerebro excitatur, eadem quoque in anima idea sensualis nasci debet.

Jam si idea sensualis eadem fuerit, cum singulis ideis sensualibus singulæ respondeant materiales (§. 114); patet eadem posita idea sensuali eandem quoque poni debere ideam materialem.

E. gr. Si idea materialis ab equo picto & vivo eadem excitatur; equus pictus apparebit quasi vivus. Atque talem nobis apparere pictum affirmamus, si non obstante omnimoda similitudine aliunde constet, equum, quem videmus esse pictum, non vivum.

§. 119.

Quodsi ergo *contingat a diversis objectis sensibilibus eandem ideam materialem excitari; eadem* quoque *erit idea sensualis & contra.* *Idearum sensualium identitas unde.*

Diversa sæpius eadem apparere atque adeo eorum ideam sensualem eandem esse a posteriori liquet. Ita homo adultus per vitrum concavum visus instar pueri apparet, atque adeo certum est radiis per vitrum concavum ab homine adulto in oculum transmissis eandem speciem imprimi, ac hinc porro eandem ideam materialem excitari, quæ species eidem imprimitur ac idea materialis excitatur, si oculo nudo puerum intuemur. Optica plurima suppeditat exempla & ab hoc principio multa phænomena optica lucem fœnerantur, ut intelli-

gantur ab iis, qui demonstrationes Mathematicorum non capiunt. Hisce autem demonstrationibus potissimum conficitur, quod species oculo eaedem a diversis objectis imprimi debeant, ut intelligatur quandonam idem fieri debeat.

§. 120.

Diversitatis idearum sensualium ratio.

Si diversa excitatur idea materialis, diversa quoque in anima nascitur idea sensualis, & contra *si diversa in anima oritur idea sensualis, idea quoque materialis diversa est.* Si enim in cerebro excitatur idea materialis diversa, species impressa diversa esse debet. Pone enim hanc esse eandem: idea quoque materialis eadem erit (§. 115) *contra hypothesin.* Diversus ergo ab objecto sensibili in organo sensorio excitatur motus (§. 112), consequenter diversa in organo mutatio contingit (§. 290. *Ontol.*). Enimvero si mutatio in organo sensorio eodem diversa est, sensatio (§. 88. *Psychol. empir.*), consequenter idea sensualis diversa est (§. 95. *Psychol. empir.*). Ergo si diversa excitatur idea materialis, diversa quoque in anima nascitur idea sensualis.

Quodsi jam ponamus ideam sensualem esse diversam, cum singulis ideis sensualibus singulae respondeant ideae materiales (§. 114), idea sensuali posita diversa diversam etiam poni in cerebro necesse est ideam materialem.

E. gr. Alia est idea materialis arboris, alia cervi. Quodsi idea materialis arboris excitatur radiis luminis ab eadem in oculum immissis; arboris nobis tanquam extra nos positae nobis conscii sumus, atque adeo idea sensualis arboris in anima cooritur. Quodsi vero simili modo idea materialis cervi producitur; eodem modo patet nos ideam sensualem cervi habere. Et sic diversa posita idea materiali in cerebro, diversa animae inexistit idea sensualis, & ex hujus diversitate colligimus diversitatem alterius.

§. 121.

§. 121.

Diversitatis Idearum sensualium ejusdem objecti ratio.

Quodsi ergo *contingat ab eodem objecto sensibili diversam ideam materialem excitari, diversa quoque erit idea sensualis.*

Eadem sæpius apparere diversa atque adeo eorundem ideam sensualem diversam esse a posteriori liquet. Ita turris quadrata e longinquo visa rotunda apparet. Eadem igitur e longinquo spectata idea materialis est, quæ in vicinia a turri rotunda producitur. Atque adeo alia ab ea excitatur idea materialis, si in vicinia spectatur; alia vero, si videtur e longinquo. Et paulo ante observavimus (*not.* §. 119), hominem adultum per vitrum concavum minoris sphæræ visum instar pueri apparere. Quodsi ergo vitrum concavum objicias oculo uno, alterum vero relinquas liberum, utroque in eundem hominem directo; oculo nudo videbis eum justæ magnitudinis, armato autem sub forma pueri. Atque tunc clarissimum est eidem objecto, diversas respondere ideas sensuales: in Opticis vero cum demonstretur species impressas esse diversas; inde sua sponte fluit ideas quoque materiales diversas esse debere. Ex hoc igitur principio ratio redditur generalis, cur eadem diversa appareant: in casu autem particulari vel a posteriori, vel a priori evincenda est diversitas specierum impressarum: id quod quoad visum in Opticis fieri solet.

§. 122.

Idea materialis & sensualis ejusdem objecti quando eadem.

Si organum sensorium eodem modo fuerit constitutum & idem objectum sensibile ad organum eodem modo sese habuerit; idea quoque *materialis & sensualis eadem esse debet.* Etenim si organum sensorium eodem modo fuerit constitutum, veluti si oculus sanus in utroque casu nudus fuerit, vel vitro concavo munitus in utroque; ex parte organi sensorii nulla adest ratio, cur ab eodem objecto sensibili diversus organo imprimi debeat motus. Similiter si objectum idem sensibile eodem modo sese habuerit ad organum, veluti si oculo in eadem distan-

tia æquali lumine collustratum directe objiciatur, nulla quoque ex parte objecti ratio adest, cur nervis sensoriis alium in uno casu, quam in altero motum imprimere debeat. Quoniam vero per se patet, motum nervis sensoriis imprimendum aliunde quam a constitutione organi interna atque intrinseca & modo, quo idem objectum ad organum refertur, pendere; nulla prorsus apparet ratio, cur diversus motus ab objecto sensibili organo sensorio imprimi debeat. Quamobrem cum sine ratione sufficiente motus organo sensorio impressus diversus esse nequeat (§. 70. *Ontol.*); in organum sensorium eodem modo constitutum ab eodem objecto sensibili eodem modo ad ipsum relato idem imprimi debet motus. Species igitur impressa eadem est (§. 112) consequenter & idea materialis (§. 115) & hinc porro sensualis eadem (§. 118).

Ponamus oculum esse sanum eumque nudum & in eadem distantia ab oculo eundem videri hominem; nemo non novit, eum quoque apparere eundem, sive magnitudinem, sive formam spectes, sive gradum distinctæ visionis. Ponamus eum in planitie campi continuo longius a te recedere; distinctam visionem sensim sensimque imminui videbis, ut tandem obscura prorsus fiat, confusione continuo aucta. Immo magnitudo quoque sensim sensimque decrescet. Ponamus similiter te oculo armato eodem telescopio in eadem elongatione a terra atque Sole & in eadem altitudine supra horizontem spectari Lunam; eadem ejus facies apparere debet, eodem aëris nostri & lunaris statu. Propositio præsens in casu particulari manifestissima est, utpote experientia unicuique obvia nixa, modo levem attentionem ad eandem adhibere velit. Idem vero etiam obtinet in aliis sensibus. Ponamus nares eodem modo esse constitutos, ut caput nulla gravedine laboret. Ponamus hyacinthum cœruleum in eadem distantia naribus admoveri & eodem conatu aërem attrahi; eundem quoque odorem percipies. Ponamus manum nudam idem tangere objectum aspera superficie præditum; perceptionem fore eandem animadvertes, quotiescunque tactum repetieris. Cum vero in omni casu

idea

ideæ sensuali eidem eadem quoque respondere debeat idea materialis (§. 114); ex identitate ideæ sensualis nemo non colliget identitatem ideæ materialis.

§. 123.

Si organum sensorium non fuerit eodem modo constitutum, vel objectum idem ad ipsum non eodem modo referatur; diversa esse potest idea materialis & sensualis. Etenim si organum non fuerit eodem modo constitutum, fieri potest ut diversa constitutio impediat, quo minus ab eodem objecto sensibili idem motus nervis sensoriis imprimatur, consequenter ut diversa sit species impressa (§. 112). Diversa igitur quoque erit idea materialis (§. 115), consequenter & sensualis (§. 118).

Ejusdem objecti quando diversa esse possit idea sensualis.

Quodsi organum sensorium fuerit eodem modo constitutum, objectum tamen idem ad ipsum non referatur eodem modo; patet ut ante fieri posse ut diversa sit species impressa. Unde porro sequitur ideæ quoque materialis & sensualis diversitas.

Jam cum idea materialis & sensualis diversa esse posit, si organum sensorium non fuerit eodem modo constitutum, utut objectum idem eodem modo sese ad illud habeat *vi num.* 1. & in eadem organi constitutione diversæ ideæ materiali ac sensuali locus esse posit, si objectum idem diverso modo ad ipsum sese habeat, *vi num.* 2. multo magis idea materialis & sensualis diversa esse potest, si idem objectum diverso modo ad organum diversimode constitutum referatur.

Ex demonstratione propositionis præsentis liquet, in constitutione organi vel relatione objecti ad organum quidpiam ponendum esse, unde in casu particulari demonstrari posit, motum in organo sensorio diversum excitari debere: id quod demonstrationes Opticorum de diversis apparentiis ejusdem objecti confirmant, quæ omnes tandem eo tendunt, ut appareat lumen ab objecto diversimode in oculum reflexum diver-

sa ra-

ſa ratione in eundem agere. Ceterum propoſitionis præſentis veritas a poſteriori confirmatur, præſertim in viſu clariſſime. Si oculus vitro concavo muniatur, idem objectum in eadem diſtantia valde imminutum apparet, ita ut homo adultus pueri formam mentiatur. Diverſitas hic eſt a diverſa organi conſtitutione. Quodſi nudo oculo conſpicias hominem in faſtigio turris conſtitutum; ejus magnitudo itidem valde imminuta apparet, ut denuo ſub forma pueri videatur. Hic vero diverſitas eſt a diverſo modo, quo objectum ad organum refertur. Ponamus vero hominem in faſtigio turris non admodum altæ conſiſtentem videri per vitrum concavum; perinde hic erit ac ſi nudo oculo in turris præaltæ faſtigio conſtitutus conſpiceretur. Atque hic diverſitas viſionis pendet cum a conſtitutione organi, tum a modo, quo objectum ad idem refertur. Quemadmodum vero organi conſtitutio hactenus ſuppoſita extrinſeca eſt; ita quoque intrinſeca datur. E. gr. ictero laboranti objecta, præſertim alba, videntur flava; ubi diverſitas ideæ ſenſualis pendet a conſtitutione interna oculi. Veritas propoſitionis etiam in aliis ſenſibus confirmatur. Ita tactus in parte corporis contuſa aliter prorſus ſeſe habet, quam ubi nulla in eadem facta fuerit contuſio.

§. 124.

Fallacia ſenſuum quomodo vitanda.

Quoniam idea ſenſualis eadem eſſe debet, quamdiu organum ſenſorium eodem modo fuerit conſtitutum & objectum eodem modo ſeſe ad illud habet (§. 122); diverſitas vero tum demum locum habeat, quando vel alterutrum, vel utrumq; mutatur (§. 123); ideo patet, *oculum rite eſſe conſtitutum, ſi idem objectum in eadem diſtantia & eodem ſitu ad oculum lumine ad claram atque diſtinctam viſionem ſufficiente colluſtratum tale apparet, quale antea in iſta diſtantia & ſitu iſto eodem lumine illuſtratum nobis apparuit;* vel in genere *organum ſenſorium rite eſſe conſtitutum, ſi idem objectum quod eodem modo ſeſe habet ad organum, quo alias ſeſe habuit, tale quoque apparet, quale alias apparuit.* Et viciſſim *ſi conſtet organum ſenſorium*

rite

rite esse constitutum, objectum quoque idem eodem modo ad organum sese habere recte colligi, ubi tale apparet, quale alias apparuit, quando sese isto modo ad organum habebat; quidpiam vero in hoc fuisse immutatum, ubi aliter apparet quam alias: immo si constet, objectum idem eodem modo sese habere, ac sensualem ideam diversam nobis esse, organum quoque sensorium non eodem modo esse constitutum, quo alias constitutum fuerat, recte colligi.

Habemus nunc principia sufficientia ad fallaciam sensuum detegendam & evitandam, hoc est, ad apparentias objectorum constantes ab inconstantibus discernendas: id quod necesse est, ubi ex phænomenis colligere volueris, quæ ad scientiam prosunt. Exemplum illustre habemus apud *Hevelium* Cometogr. lib. 7. f. 363. Ex eo enim, quod diversis temporibus nudo oculo stellulas sextæ & septimæ magnitudinis discerneret, cœlo undique existente sereno, colligit oculum suum illis eodem modo fuisse constitutum, quoad intrinsecam scilicet constitutionem. Quoniam stellæ fixæ in se nullam patiuntur mutationem nobis observabilem, intra adeo breve temporis spatium, quo eas observavit *Hevelius*, constitutio objecti intrinseca eadem erat tempore quolibet observationis. Et quoniam idem erat aëris status, nec fixa distantiam mutaverant a Terra; objecti constitutio extrinseca eadem erat. Quia denique stellas sextæ & septimæ magnitudinis optime videbeat & a se invicem discernebat; idea quoque sensualis uno tempore observationis non alia erat, quam alio. Ex eo igitur, quod objecto eodem modo ad organum sese habente eadem esset idea sensualis, collegit *Hevelius* aut saltem lector ex eo colligere potest eandem organi constitutionem. Iisdem illis temporibus cum observator acutissimus & maxime circumspectus Lunam in eadem altitudine & elongatione a Terra per unum idemque telescopium observaret & eam ejusque maculas non omni tempore æque lucidas, serenas & perspicuas sibi apparere deprehenderet, quandam circa Lunam aut prope ejus superficiem mutationem accidisse concludit. Quoniam Lunæ altitudo supra horizontem eadem erat, eadem quoque elongatio a terra & sta-

ſtatus aëris, per quem radii luminis ad oculum deferebantur, idem erat; Luna eodem modo ſeſe habebat ad oculum. Quia tamen cum ipſa, tum maculæ ejus non omni tempore æque lucidæ, ſerenæ & perſpicuæ ipſi apparebant; idea ſenſualis non omni tempore eadem erat. Ex eo igitur, quod objecto eodem modo ad oculum eodem modo conſtitutum ſeſe habente diverſa esſet idea ſenſualis diverſitatem objecti intulit. Si quis hoc exemplum attenta mente pervolverit; is non modo utilitatem principiorum, quæ commendamus, verum etiam modum iisdem rite utendi percipiet: id quod maximi uſus eſt, ſive veritatem latentem a poſteriori venari, ſive ab aliis aut a te inventam examini ſubjicere volueris.

§. 125.

Claritas idearum ſenſualium unde. *Si motus nervis ſenſoriis impresſus celerior eſt, idea ſenſualis clarior, & contra.* Quoniam enim ideæ ſenſuales ſunt perceptiones, quæ vi ſenſationis in anima exiſtunt (§. 95. *Pſychol. empir.*); ratio earum continetur in mutationibus in organis ſenſoriis qua talibus contingentibus (§. 65. *Pſychol. empir.*), adeoque in ea, quæ contingit mutatione, datur quidpiam, unde intelligitur, cur tales ſint potius ideæ ſenſuales, quam aliæ (§. 56. *Ontol.*). Enimvero ideæ ſenſuales proxime reſpiciunt materiales (§. 114), conſequenter in motu, qui nervis ſenſoriis impresſus ad cerebrum usque propagatur, quærenda erit ratio, cur ideæ ſenſuales nunc ſint clariores, quam alio tempore (§. 112). Jam cum iisdem fibrillis nerveis motum imprimere debeat objectum eodem modo ad organum relatum, nulla exiſtente diverſitatis ratione, ſine qua nec diverſitas obtinere poteſt (§. 70. *Ontol.*); non alia diverſitas in impresſione in nervos ſenſorios facta locum habere poteſt, quam diverſus celeritatis gradus, quo fibrillæ nerveæ cientur. Quamobrem ſi ſenſualis idea una clarior altera; motus nervis ſenſoriis impresſus celerior. Quoniam vero iisdem ideis ſenſualibus poſitis eadem quoque ponenda mutatio in organo eſt & vicisſim eadem mutatio-

tatione in organo posita eadem ponenda mutatio in anima (§. 90. *Psychol. empir.*); si motus nervis sensoriis impressus celerior est, idea sensualis clarior esse debet.

Idem ostenditur ex phænomenis hoc modo. Quotidie experimur, nos clarius videre idem objectum in eadem distantia, ubi multo lumine fuerit collustratum, quam ubi debili perfunditur, v. gr. clarius idem objectum ex eadem distantia videtur in luce diurna, quam in crepusculina. Nemo non novit, in priori casu lumen majus, in posteriori minus ab objecto in oculum reflecti. Enimvero lumen majus motum celeriorem imprimere debet fibrillis nervi optici, quam minus. Quamobrem cum motus fibrillis nerveis impressus celerior, visio, consequenter idea sensualis clarior (§. 95. *Psychol. empir.*). Nimirum si oculus eidem objecto in eadem distantia directe obvertitur; eædem fibrillæ a lumine ab iisdem objecti punctis emanante percutiuntur, adeoque differentia in casu diversitatis visionis alia locum minime habet, quam quod in casu visionis claræ eædem fibrillæ a pluribus radiis lucis percutiantur, quam in casu visionis obscurioris. Non absimili modo idem de ceteris sensibus patet.

Jam si idea sensualis eandem claritatem habet, quam alio tempore habuit, eadem quoque in cerebro idea materialis (§. 118.), consequenter & species impressa eadem esse debet (§. 105). Quoniam itaque motus ab objecto sensibili organo sensorio impressus idem est (§. 112); eædem fibrillæ nerveæ eadem celeritate moveri debent. Patet adeo eadem posita ideæ sensualis claritate, eandem poni motus fibrillis nerveis impressi celeritatem. Quamobrem cum constet majorem claritatem ideæ sensualis respondere majori celeritati motus in organo sensorio *per antea demonstrata*; liquet omnino si major ideæ sensualis fuerit claritas, celeriorem quoque esse debere motum fibrillis nerveis impressum.

Idem quoque ex phænomenis colligitur. Si Solem occasui vicinum defixis in eum oculis intuentes mox oculos occludimus; species Solis aliquoties nobis recurrit, sed semper debiliori colore tincta, donec prorsus obscura evadat instar disci nigri apparens. Quoniam ideis sensualibus ideæ materiales in cerebro coëxistunt (§. 113); facile apparet motum in Sole fibrillis nerveis impressum non statim cessare, sed sensim sensimque languescere, celeritate continuo imminuta. Dum igitur anima speciem Solis minus claram percipit, motus organo impressus tardior est.

Habemus adeo rationem claritatis idearum sensualium, quatenus sunt explicabiles per mutationes in organo sensorio factas: Animæ vero, cujus essentia & natura in vi repræsentativa universi situ corporis organici in universo materialiter & constitutione organorum sensoriorum formaliter limitata (§. 66. 67), essentiale & naturale est, ut hac vel ista claritate gaudeant ideæ sensuales.

§. 126.

Claritas idearum sensualium quomodo a materialibus pendeat.

Quoniam ideæ materiales consistunt in motu ex organo sensorio ad cerebrum propagato (§. 112); si motus fibrillis nerveis ab objecto impressus celerior, idea quoque materialis in motu celeriore consistere debet. Quamobrem *si idea materialis in celeriore motu consistit, idea quoque sensualis clarior est & ubi idea sensualis clarior deprehenditur, idea* quoque *materialis in motu celeriore consistere debet.*

Non absque ratione ad ideas materiales transferimus, quæ de speciebus impressis evicta sunt: patebit enim in sequentibus horum usum esse in explicandis iis, quæ ad imaginationem spectant, & in ipsis intellectus operationibus, quatenus ab eadem pendent. Absit itaque, ut quis sibi persuadeat nos superflua proferre.

§. 127.

Distinctio idearum

Si a diversis sensibilis partibus diversis fibrillis nerveis motus

tus imprimitur, distincta erit idea sensualis. Si enim a diversis sensibilis partibus diversis fibrillis nerveis imprimitur motus; evidens est partem sensibilis, quæ imprimit fibrillis nerveis A motum, nihil conferre ad motum, qui imprimitur fibrillis nerveis B. Quamobrem nil impedit, quo minus motus fibrillis nerveis A imprimatur, etiamsi motus nullus imprimatur, fibrillis nerveis B: id quod fieri posse experientia loquitur, qua constat, effici posse ut una tantummodo pars agat in fibrillas nerveas A, altera in fibrillas B non agente, veluti si per exiguum foraminulum in charta effectum visibile respicias & oculi ab eodem recessu campum visionis coarctes, eodem constanter radio per centrum foraminis & pupillæ transeunte. Motui igitur fibrillis nerveis A impresso sua respondet idea peculiaris; peculiaris quoque motui fibrillis nerveis B impresso (§. 90. *Psych. empir.*). Jam idea sensualis distincta est, quatenus partiales claræ eam ingrediuntur (§. 41). Distincta adeo sensualis idea est, si a diversis sensibilis partibus diversis fibrillis nerveis imprimitur motus. *Sensualium unde sit.*

Habemus adeo rationem, per quam patet, quando ideæ sensuales distinctæ sunt, & cur potius sint distinctæ quam confusæ, quatenus scilicet per mutationem in organo explicabiles. Supponi autem motum fibrillis nerveis singulis impressum adeo celerem, qualis requiritur, ut idea sensualis clara sit, & me non monente patet.

§. 128.

Si a diversis sensibilis partibus iisdem fibrillis nerveis motus simul imprimitur; idea materialis & sensualis diversa est ab iis, quæ ex actione singularum partium in eandem sigillatim facta nasceretur, & sensualis idea confusa est. Etenim si duæ diversæ partes A & B iisdem fibrillis nerveis motum simul imprimunt; alius is prorsus esse debet, quam futurus erat, si alterutra earum sola in easdem fibrillas ageret, consequenter species *Confusio idearum sensualium unde & earum diversitas ab iis, quæ inter se confunduntur.*

cies impressa diversa est, si A & B simul in fibrillas nerveas N agunt, a speciebus impressis, ubi vel A, vel B sola in easdem fibrillas nerveas agit (§. 112). In casu igitur priori diversa erit idea materialis (§. 115), consequenter & sensualis ab ideis materialibus & sensualibus singularum partium A & B.

Enimvero si ideæ sensuales partium sunt distinctæ, earum figuras, magnitudines ac situm ad se invicem distinguimus (§. 93). Quamobrem cum idea sensualis, quæ oritur, partibus istis A & B simul in easdem fibrillas nerveas agentibus, sit diversa ab ideis, quæ singulis sigillatim in eas agentibus respondent *per demonstrata*; earum figuras, magnitudines ac situm ad se invicem non amplius distinguimus, consequenter quæ in hoc casu in anima coëxistit idea sensualis confusa est (§. 94). Si ideis partium A & B sigillatim perceptarum sensualibus insint confuse percepta; confusæ tamen, quæ singulis respondent ideæ, ob diversam, quam organo sensorio singulari actione inducunt, mutationem, diversæ sunt (§. 90. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum in simultanea actione in easdem fibrillas nerveas prodeat idea diversa ab iis, quæ in actione singulari singulis respondent *per demonstrata*; confuse antea percepta non amplius a se invicem distinguimus, etsi sigillatim percepta singula per se enunciabilia essent. Ex confusis adeo perceptionibus partialibus nascitur perceptio confusa alia (§. 39. *Psychol. empir.*).

Habemus adeo rationem, cur quædam a nobis confuse percipiantur, & per eam simul patet, quando id fieri debeat: animæ enim essentiale est ut ideæ sensuales sint explicabiles per mutationes in organo sensorio factas. Ceterum propositionem præsentem illustrant, quæ supra de coloribus compositis perceptionum confusarum illustrandarum gratia in medium adducta sunt (§. 97).

§. 129.

Quando objectum ali-

Si quid fibrillis nerveis motum imprimere non possit, plane

plane non percipitur: si vero motus impressus sit nimis lentus, vix ac ne vix quidem obscure percipitur. Etenim si vis sensibilis non sufficit ad motum fibrillis nerveis imprimendum, nulla in organo sensorio ab ejus in idem actione oritur mutatio, consequenter nec in mente oriri potest perceptio (§. 62. *Psychol. rat.* & §. 24. *Psychol. empir.*). Objectum igitur plane non percipitur. *quod obscure, vel prorsus non percipiatur.*

Quodsi motus fibrillis nerveis impressus sit admodum lentus; exigua admodum ejus celeritas est: id quod per se patet. Enimvero si exigua est motus istius celeritas; claritas quoque ideæ sensualis exigua esse debet (§. 125). Quoniam vero a claritate perceptionis pendet, ut sensibile agnoscamus & ab aliis distinguere valeamus (§. 31. *Psychol. empir.*); ubi motus admodum lentus fibrillis nerveis imprimitur, sensibile non amplius agnoscitur nec a ceteris perceptibilibus satis distinguitur, adeoque pro diversis lentitudinis illius gradibus sensibile vix ac ne vix quidem obscure percipitur (§. 32. *Psych. empir.*).

Habemus adeo rationem, cur claritas perceptionis continuo decrescere & tandem in obscuritatem degenerare, immo prorsus evanescere debeat. Exempla a visibilibus petita quemadmodum totam sensationis theoriam, ita quoque propositionem præsentem mirifice illustrant. Quamobrem non inutile existimamus theoriam generalem ad visionem in specie applicari, præsertim cum hoc pacto Metaphysica & Optica sibi mutuo lucem affundant. Ceterum theoria hæc generalis usum quoque insignem habet in Teleologia, ubi ratio structuræ organorum sensoriorum reddenda, quemadmodum suo tempore ostensuri sumus.

§. 130.

Si imago visibilis difformis in oculo delineatur, idea visibilis distincta est; si nulla delineatur, distincta esse nequit. Fibrillas enim nerveas expansione sui producere tunicam retinam, ex Anatomicis constat. Dum imago objecti in retina delineatur, radii *Finis imaginis in oculo delineatæ.*

ab

ab eodem visibilis puncto emanantes in eodem retinæ colliguntur (§. 76. *Optic.*). Quamobrem imagini debetur, quod a diversis sensibilis difformis partibus diversis fibrillis nerveis motus imprimatur, consequenter quod idea visibilis distincta sit (§. 127).

Ponamus jam lumen per pupillam illapsum ita dispergi per retinam, quemadmodum in pupillam incidit. Quoniam a puncto radiante ad quodlibet punctum emittitur radius, in quod ex illo linea recta duci potest (§. 60. *Optic.*); a quolibet visibilis oculo oppositi puncto ad quodlibet pupillæ punctum radius aliquis affluit, atque adeo lumen a singulis punctis emanans in pupilla commiscetur, consequenter in eo, quem supponimus casu idem in retina accideret. Iisdem igitur fibrillis nerveis a singulis visibilis punctis seu partibus potius exiguis simul imprimeretur motus, consequenter idea visibilis foret confusa atque diversa prorsus ab ideis singularum partium (§. 128); quas adeo cum agnoscere & a se invicem distinguere non daretur, idea nullatenus distincta foret (§. 32. *Psychol. empir.*). Enimvero si radii a diversis punctis visibilis egressi in oculo miscerentur; ab eadem reflexi non amplius secum ferrent speciem integram punctis radiantis (§. 74. *Optic.*), consequenter nulla in eadem delinearetur imago. Patet igitur absente imagine, visionem non fore distinctam, consequenter ut idea visibilis distincta sit, imaginem in retina delineari debere.

Habemus adeo rationem, cur imago visibilis in oculo delineanda, atque inde pendet totius structuræ oculi ratio (§. 78. *Optic.*). Obiter notamus, Opticam, quam hic citamus, extare in Tomo tertio Elementorum Matheseos universæ.

§. 131.

Idearum visibilium rationes unde petantur.

Ideæ visibilium sunt explicabiles per imagines eorum in oculo delineatas, hoc est, *ex imaginibus istis reddi potest ratio, cur visibilia tali potius modo, quam alio repræsententur.* Imagines visibilium delineantur in oculo per radios, qui ab eodem obje-

objecti puncto egressi in eodem retinæ puncto iterum colliguntur (§. 75. *Optic.*). Sed iidem sunt radii, quibus motum fibrillis nerveis imprimunt visibilia, consequenter ab iis pendet mutatio, quæ in oculo ab objecto sensibili producitur. Quare cum per hanc explicabilis sit idea visibilis, quæ in anima eidem coëxistit, seu hæc in illa rationem sufficientem agnoscit (§. 85. *Psychol. empir.*); idea quoque visibilis explicabilis esse debet per imaginem ejus in oculo, seu in hac imagine ratio contineatur necesse est, cur tali potius modo repræsentetur objectum, quam alio.

Habemus hic rationem, cur per imaginem in oculo delineatam idea visibilis explicabilis. Nimirum ideæ visibilium, quemadmodum ceterorum sensibilium, explicari possunt per ideas materiales in cerebro. Ideæ materiales in cerebro explicabiles sunt per species impressas, seu motus in organis sensoriis fibrillis nerveis impressos. Atque ideo ideæ quoque visibilium ceterorumque sensibilium explicabiles sunt per species impressas. In oculo species impressa pendet tota ab imagine, quæ in retina delineatur, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis patet. Quamobrem per imaginem quoque in oculo delineatam idea visibilis explicabilis. Etsi vero ratio ideæ visibilis non per se contineatur in imagine, sed quatenus ea in se continet rationem immediatam speciei impressæ & hinc mediatam ideæ materialis in reddenda ratione ideæ visibilis ad imaginem potius recurritur, quam ad ideam materialem, quia illa clarissime agnoscitur, hæc vero non item. Proprie loquendo nulla in oculo, nulla in camera obscura delineatur visibilis imago; sed radii tantummodo ita reflectuntur, ac si istiusmodi imago ibidem delineata lumen in ipsam illapsum reflecteret. Enimvero sufficit nosse, quid nobis velimus, quando dicitur, imaginem visibilis in oculo delineari.

§. 132.

Si imago in oculo delineata fuerit clara; idea visibilis clara — *Claritas visionis unde.*

ra est. Etenim si imago in oculo delineata fuerit clara, ab eodem visibilis puncto radii multi in oculi fundo uniuntur; sin minus clara, pauciores (§. 75. *Optic.*). Quoniam itaque radii plures fibrillis nerveis celeriorem motum imprimunt, quam pauciores; si imago visibilis in oculo fuerit clara, motus fibrillis nerveis impressus celerior est, quam si minus clara extiterit. Idea igitur visibilis clarior est, si imago fuerit clara, quam si minus clara fuerit (§. 125).

Si imago visibilis in oculo clara esse debet, multi radii ab eodem objecti puncto manare, adeoque objectum multo lumine illustrari debet. Unde patet ratio, cur visio clara pendeat a quantitate luminis & cum lumine decrescat visionis claritas. Experientia enim loquitur in luce crepusculina visionis claritatem plurimum imminui ac ingruentibus tenebris sensim sensimque deficere. Hinc & objecta microscopica lumine illustri perfundimus, ut visio reddatur clarior.

§. 133.

Distincta visio unde. *Si imagines singularum partium visibilis, ex quibus ejus imago componitur, fuerint claræ, idea visibilis distincta est; sin minus claræ fuerint, nec hæc satis distincta est.* Etenim si imagines singularum partium visibilis fuerint claræ; ideæ earundem quoque claræ sunt (§. 132). Idea igitur totius visibilis componitur ex partialibus claris (§. 40. *Psychol. empir.*). Est igitur distincta (§. 41. *Psych. empir.*).

Quodsi imagines singularum partium visibilis, ex quibus ejus imago constat, non fuerint satis claræ; nec earum ideæ satis claræ sunt (§. 132), consequenter partes visibilis diversas non satis agnoscimus & a se invicem distinguimus (§. 31. *Psych. empir.*). Idea igitur visibilis non satis distincta est (§. 38. *Psych. empir.*).

Propositio præsens multum habet utilitatis. Ex ea enim perspicitur, cur idea visibilis distincta simul esse debeat clara & quod clara esse possit, etiamsi distincta non sit. Causa nimirum

mirum distinctæ visionis supponit causam claræ, seu eidem superaccedit tanquam determinatio specifica genericæ. Imago redditur distincta, quatenus radii a diversis partibus objecti manantes in diversas retinæ partes deferuntur (§. 107); clara vero quatenus radii multi ab eodem objecti visibilis puncto egressi in eodem retinæ colliguntur (§. 132). Atque adeo patet, ut distincte percipiatur visibile a diversis visibilis punctis emanantes radios sufficiente quantitate in diversis retinæ punctis colligi debere: quod ubi contingit, imago clara atque distincta in oculo delineatur. Differentia idearum & quæ cum eadem coincidit notionum maximi momenti est in Logica & omni philosophia reliqua. Quamobrem consultum est, ut intimius perspiciatur. Plenissima autem lux eidem affunditur, ubi rationes ex mutationibus, quæ in oculo accidunt, petuntur. Præterea quoque præsens propositio usum prorsus insignem habet in usu microscopiorum & telescopiorum. Constat per microscopia & telescopia amplificari imagines visibilium: quo ipso obtinetur, ut, qui a diversis visibilis partibus egressi radii in oculo confundebantur, jam ad diversas retinæ partes deferantur. Et hoc pacto imago fit distincta, quæ antea erat confusa. Enimvero cum eadem tamen maneat quantitas luminis, pauciores jam radii eandem fibrillam nerveam feriunt, quam ante distractionem luminis: quapropter claritas decrescit. Et hoc pacto imago fit minus clara, dum magis efficitur distincta. Claritas vero eo usque deficere potest, ut jam ob eam imminutam non agnoscantur & discernantur, quæ ante ob confusionem radiorum agnosci & discerni non poterant. Et hinc idea imagini respondens minus distincta est, quam si ea parvior esset. Maximi usus est hæc notasse præsertim in observationibus microscopicis.

§. 134.

Si imago in oculo fuerit obscura, idea quoque visibilis obscura. Si enim imago visibilis in oculo fuerit obscura, pauci admodum radii a visibili ad oculi fundum pertingunt. Motus igitur impressus fibrillis nerveis admodum lentus est, conse- *Obscuritas visibilis unde.*

quenter visibile obscure percipitur (§. 129), adeoque idea ejus obscura est (§. 95. *Psychol. empir.*).

Experientia idem clarissime loquitur. In luce enim crepera obscura videntur visibilia: tum vero paucum admodum lumen ad oculum reflectunt. Immo camera quoque obscura loquitur, imagines objectorum pauco lumine collustratorum fieri obscuras (§. 79. *Optic.*). Idem vero in oculo accidit, quod in camera obscura (§. 61. *Optic.*).

§. 135.

Confusio visibilis unde.

Si imago in oculo confusa est, idea quoque visibilis confusa est. Si enim imago confusa est, radii a diversis objecti partibus manantes in eodem retinæ puncto colliguntur & ita confunduntur. Radii adeo a diversis visibilis partibus venientes iisdem fibrillis nerveis motum una imprimunt. Quamobrem idea visibilis confusa est (§. 128).

Denuo idem experientia loquitur, modo eam afferas attentionem, quæ sufficit ut loquentem percipias. Objecta minuta admodum confuse percipiuntur: id quod aliunde non est quam quod radii a diversis ejus partibus egressi in eodem retinæ puncto colliguntur. Unde si imago ope lentis convexæ amplificatur, ut ad diversas retinæ partes jam deferantur radii, quæ ad eandem antea pertingebant, distincta jam apparent, quæ antea erant confusa. Et experimentis in camera obscura institutis idem confirmari potest. Quodsi vero jam perpenderis quæ de ideis visibilium earumque differentia dicta sunt, quatenus ratio differentiæ in mutatione organi sensorii continetur; manifestum est, cur ideæ visibiles, immo perceptiones omnes sensuales, dividi debeant in claras & obscuras, & cur claræ subdividendæ sint in confusas & distinctas, nec alia admittenda sit differentia. Etenim radii luminis aut celerem imprimunt motum fibrillis nerveis, aut lentum. In priori casu idea visibilis clara est, in posteriori obscura. Porro aut radii a diversis visibilis partibus manantes in eodem retinæ puncto colliguntur, aut ad diversas deferuntur. Si prius accidit, idea confusa est: si posterius accidit in casu claritatis, idea distincta

stincta est: si vero in casu obscuritatis locum habet, distincta fieri nequit. Atque adeo patet ideam quidem visibilem claram esse posse vel distinctam, vel confusam; sed hanc differentiam applicari minime posse ad ideas obscuras. Liquet etiam, si ideæ claræ atque obsuræ, distinctæ atque confusæ eo modo explicentur, quo nos eas in Logica atque Psychologia empirica explicamus, veritatem definitionum nominalium ab ipsa natura animæ (§. 67) & lege sensationum in ea fundata (§. 78. *Psychol. rat.* & §. 85. *Psychol. empir.*) pendere. Quod vero idem ad ideas sensuales promiscue applicari possit, quod in visibilibus adeo evidens est; non minus manifestum est (§. 125. & *seqq.*). Et in his, quæ modo diximus, contineri viam analyticam, qua ad differentiam idearum & notionum perventum est, alias jam monuimus (*not.* §. 76. *Psych. empir.*).

§. 136.

Si vis sensibilis major fuerit, sensatio fortior est: si illa minor, hæc debilior. Sensibile agit in sensorium, quatenus fibrillis nerveis motum imprimit. Quodsi ergo vis major fuerit, fibrillis nerveis celerior motus imprimitur quam si minor fuerit: ecquis enim inficiari audet, mobili eidem motum celeriorem imprimi vi majore, quam minore? Est igitur sensualis idea, consequenter sensatio (§. 95. *Psychol. empir.*) clarior, si vis sensibilis major fuerit quam si minor extiterit (§. 125). Quamobrem sensatio fortior est, si vis sensibilis major fuerit (§. 74. *Psychol. empir.*); debilior vero est, si eadem minor fuerit (§. 75. *Psychol. empir.*). *Sensatio quomodo fortior vel debilior.*

Tonitru perceptio in vicinia fortior, quam si idem e longinquo auditu percipitur, ubi sæpius dubius hæres an sit tonitru, quod jam auditu percipis, an sonus quidam alius: quo in casu claritas ideæ in obscuritatem degenerat. Tonitru vero vis in vicinia major est, quam e longinquo advenientis, cum sonum sensim sensimque languescere constet.

§. 137.

Visio quando fortior, quando debilior.

Quoniam luminis intensi vis major est, quam minus intensi (§. 81. *Optic.*); ideo *visio fortior, si lumen fuerit intensus; debilior, si minus intensum.*

Ita visio Solis fortior est, quam Lunæ, quemadmodum jam distinctius exposuimus, cum a posteriori evinceremus sensationem fortiorem obscurare debiliorem (§. 76. *Psychol. empir.*). Huic vero instituto conducunt, quæ de intensitate luminis demonstrantur (§. 86. & *seqq. Optic.*).

§. 138.

Idea in confusione quando prævalere dicatur.

Idea sensibilis fortioris *prævalere* dicitur, si cum idea debilioris confusa parum inde mutatur, ut mutatio vix ac ne vix quidem, aut prorsus non percipiatur.

E. gr. ponamus duos colores diversos invicem commisceri, sed per hanc mixtionem unum eorum parum immutari, ita ut vix appareat, colorem alium eidem fuisse admixtum; dicitur coloris istius idea prævalere adversus hujus ideam.

§. 139.

Quænam idea in confusione prævaleat.

Si duo sensibilia, quorum vires insigniter inæquales sunt, in easdem fibrillas nerveas simul agunt; idea sensibilis fortioris prævalet. Etenim si vires sensibilium insigniter differunt, motus fibrillis nerveis a sensibili fortiori impressus idem fere esse debet, qui actione sensibilis fortis ac debilis simultanea in easdem fibrillas producitur. Quamobrem cum a diversitate motus sit, quod idea nascatur confusa differens ab unaquaque earum, quæ confunduntur (§. 129); idea quoque sensibilis in actione adeo inæquali diversorum sensibilium in easdem fibrillas parum mutationis subire debet, sed eadem vel propemodum eadem maneat necesse est, quæ foret, si sensibile forte solum in organum sensorium ageret. Idea igitur sensibilis fortioris prævalere debet (§. 138).

Ita

Ita in exemplo, quod dedimus ante (*not.* §. 138), prævalebit color cœruleus, ubi parum albi eidem admiscueris. Si infuso trifolii aquatici perparum sachari addas; sapor amarus parum mutatur, ita ut sacharum admixtum nihil mutationis induxisse videatur. Idem exempla alia innumera confirmant. Sacharum in exemplo posteriori singulis guttulis quantumlibet exiguis, dum solvitur, admisceri, suo tempore experimentis clarissimis ostendam, qualia jam dedi in philosophia experimentali idiomate patrio conscripta.

§. 140.

Quoniam vires visibilium a quantitate luminis pendent, quod ab iisdem in easdem retinæ partes defertur; *si lumina duorum visibilium in easdem fibrillas nerveas simul agentium admodum inæqualia fuerint; idea visibilis lumen majus in oculum immittentis prævalere debet* (§. 139). *Idea visibilis quænam in confusione prævaleat.*

E. gr. Si interdiu oculum in cœlum convertas, lumen ab atmosphæra reflexum in oculum incidit suaque in retinam actione in causa est, ut colorem istum cœruleum videamus qui cœlo inesse videtur. Idem vero lumen totam occupat retinam. atque adeo toto obtutu comprehenditur aliqua cœli cœrulei pars, quantam scilicet ille capere potest. Nullum est dubium interdiu quoque lumen stellarum eadem quantitate per atmosphæram demitti & in oculum incidere, qua demittuntur & in oculum incidunt noctu. Incidunt autem interdiu in easdem fibrillas, in quas agit lumen Solis ab atmosphæra reflexum. Enimvero idea coloris cœrulei cœli prævalet, ut stella prorsus non percipiatur; nullam adeo mutationem sensibilem isti inducit, dum cum ea confunditur. Vi autem præsentis propositionis colligitur, lumen stellarum admodum debile esse debere si conferatur cum lumine solari ab atmosphæra reflexo.

§. 141.

Si actiones sensibilis fortioris ac debilioris propemodum eædem fuerint, nisi quod gradu differant & utrumque in easdem fibrillas simul agat; idea nascitur parum differens ab ea, quæ *Idea quando per con-*

uni

fusionem parum mutetur. *uni soli in easdem agenti respondet.* Etenim si duo sensibilia diversa in easdem fibrillas nerveas organi sensorii simul agunt, idea sensualis confusa est (§. 128). Quoniam tamen sensibilis utriusque propemodum eadem est actio in fibrillas *per hypoth.* motus quoque ab uno sensibili impressus, haud multum differt a motu, qui imprimitur ab altero, nisi propter vim inæqualem gradu celeritatis. Idea igitur confusa eadem propemodum est, quam quæ respondet sensibili uni soli (§. 90), nisi quod gradu claritatis differant (§. 129).

Ponamus duos sapores dulces specie quidem a se invicem differentes & eorum commixtione prodire itidem saporem dulcem. Gradus quidem dulcedinis mixtæ differet a dulcedine qualibet simplici; si tamen dulcedines simplices a se invicem parum differant, nec compositus ab utroque multum differet.

§. 142.

Quando idem accidat visibilibus. *Quodsi lumina diversa simul agant in retinam, qua singula a se invicem distingui possunt, quorum tamen unum fortius est altero; nascetur idea confusa ab utriusque luminis idea haud multum differens.* Habemus enim hic duas sensibilis fortioris ac debilioris ideas propemodum easdem, tales nempe, quales a lumine proficisci possunt, quæ cum conjungantur *per hypothesin*, idea confusa inde enata differre quidem debet ab unaquaque idea, quæ actioni uniuscujusque sigillatim respondet, haud multum tamen differens (§. 141).

Exempli loco esse potest Luna interdiu cœlo sereno instar nubeculæ pallida. Etenim dum cœlum intuemur, lux diurna ab atmosphæra reflexa totam retinam occupat, ac ideam cœrulei coloris causatur, qui cœlo inesse videtur. Quoniam Luna ultra atmosphæram ab oculo distat; fieri sane non potest, quam ut lumen Solis ab atmosphæra reflexum, seu lux diurna, quam secundam appellare solent Optici & qua objecta terrestria, quæ radiis Solis directis minime feriuntur, collustrantur,

tur, una cum lumine Lunæ in eandem retinæ partem incidant atque sic in easdem fibrillas nerveas una agant. Enimvero Luna tum pallida apparet. Confusa igitur palloris idea non prorsus eadem cum idea luminis lunaris, nec prorsus eadem cum idea lucis diurnæ, nec tamen prorsus diversa ab utraque, cum luminis quædam idea sit, ex eo nascitur, quod duplex lumen diversum una agat in easdem fibrillas. Quatenus vero hic pallor differt a luce diurna, & hinc orto cœli colore cœruleo, limites suos sortitur ac ideo Lunæ figura una exhibetur (§. 621. *Ontol.*). Lucem vero diurnam in eam retinæ partem, in quam incidit lumen lunare, non modo ab ea atmosphæræ parte, per quam ad oculum ipsum defertur, sed aliunde quoque illabi, hinc apparet quod Lunæ lumen non amplius adeo palleat, si per tubum longiorem eandem respicias, ut ad oculum deferri non possit lux diurna, nisi quæ cum lunari eadem via progreditur. Ex præcedentibus adeo propositionibus intelligitur, quando lumen majus obfuscet minus ac in genere sensatio fortior obscuret debiliorem (§. 76. *Psychol. empir.*).

§. 143.

Si organum sensorium destruitur, ideæ materiales & sensuales prorsus cessant, seu anima sensibilia ejusdem organi non amplius sensu percipere valet. Etenim si organum sensorium prorsus destruitur, sensibile non amplius in idem agere potest: quamdiu enim actio aliqua in eodem adhuc effectum quendam sortitur, organum nondum destructum est. Nullus itaque motus imprimi potest fibrillis nerveis in cerebro, consequenter nec ullus ad cerebrum propagari potest. Cessat adeo idea materialis (§. 112). *Ideæ materiales & sensuales quando prorsus cessent.*

Et cum anima vi essentiæ suæ sibi non repræsentet sensibile, nisi quod in organum sensorium agit (§. 66), cujusque adeo idea materialis in cerebro datur (§. 111), sensibile quoque non amplius percipitur (§. 24. *Psychol. empir.*). Cessat igitur idea sensualis (§. 95. *Psychol. empir.*).

Organum destrui potest vel a natura, ita ut prorsus deficiat, dum homo nascitur, ut ad usum suum non sit aptum; vel casu quodam, veluti si oculus vulneratur, ut humores inde effluant omnes, vel totus bulbus corrumpatur.

§. 144.

Idem ulterius ostenditur. *Si quacunque de causa organum sensorium ad functionem suam prorsus ineptum redditur; cessat idea materialis & sensualis.* Etenim si ad functionem suam prosus ineptum est organum; nulla ipsi amplius mutatio induci potest a sensibili, qualis ad sensationem requiritur, aut, si mavis, nullus amplius motus imprimi potest fibrillis nerveis, qualis alias ab iisdem sensibilibus imprimi solet. Unde eodem, quo ante, modo patet, quod & in cerebro idea materialis, & in anima idea sensualis cessare debeat.

Impedimentum hoc denuo vel naturale est, vel accidentale. Effectu æquipollet organi destructioni, atque privationi, seu ejusdem absentiæ: in se tamen ab eadem differt. Fieri enim potest, ut impedimentum removeatur: quo facto locus erit ideis materialibus & sensualibus. Sed quod prorsus deficit, nunquam restitui, & quod prorsus destructum est, in statum integrum nunquam restitui potest: quo in casu nec spes ulla superest fore, ut unquam excitetur aliqua idea materialis atque sensualis illius sensus, ad quem spectat organum. Casum vero propositionis utriusque esse possibilem experientia loquitur, quemadmodum in Physicis distinctius ostendemus. Quamobrem & utriusque veritatem experientia confirmat.

§. 145.

Cæcus cur nullam habeat ideam visibilis. *Quodsi igitur quis fuerit natura cæcus, idea nulla visibilis materialis & sensualis in eodem dari potest.* Etenim si natura cæcus fuerit, aut organum visus prorsus destructum est, aut impedimentum quoddam adest, quod ad functionem suam idem prorsus ineptum reddit. Ab objecto igitur visibili

præ-

præsente nulla excitatur idea materialis, neque ulla oritur in anima idea sensualis (§. 143. 144). Quoniam vero imaginatio non producit ideas sensibilium, nisi ante sensu perceptorum (§. 91. 92. *Psychol. empir.*); nec vi imaginationis ullius visibilis idea materialis in cerebro oriri, nec phantasma quoddam visibilis in anima produci potest (*§. 93. Psychol. empir.*). Fieri adeo nequit, ut natura cœcus ullam habeat ideam visibilem & ut ulla in cerebro ejusdem oriatur idea visibilis materialis.

Ita cœcus nullam habere potest ideam coloris, qualem nos habemus, quibus oculorum usus concessus. Etsi enim non defuerint cœci, qui tactu dijudicarunt colores; non tamen ideo eædem ipsis fuere ideæ colorum, quales sunt nobis. Immo si vel maxime visu antea gavisi fuissent; tactu tamen non producentur ideæ, quales antea visu productæ fuerant: quemadmodum mox ostensuri sumus. Similiter cœcus nullam habere potest ideam luminis, quam nos habemus qui visu pollemus. Propositio præsens intelligenda est de ideis potissimum confusis & de notionibus distinctis, quatenus in earum resolutione devenitur tandem ad ideas quasdam confusas seu imagines visibilium. In resolutione notionum probe discernendæ sunt ideæ confusæ, ad quem sensum referantur, quando in iisdem terminatur resolutio, ubi agnoscere volueris, quænam cognitio rei in hominem natura cœcum cadat.

§. 146.

Surdus cur nullam habeat ideam audibilis.

Si quis fuerit natura surdus, idea nulla audibilis materialis & sensualis in eodem dari potest. Etenim si surdus fuerit, organum auditus vel prorsus destructum est, vel impedimentum quoddam adest, quod ipsum efficit ad functionem suam ineptum. Eodem igitur modo patet, nullam locum habere posse in anima ideam sensibilis, quod auditu percipitur, nullam quoque in anima ideam visibilis, quo in propositione præcedente evicimus, nullam in homine natura cœco dari ideam visibilis materialem & sensualem.

Hinc natura surdus nullam ideam habere potest sonitus, quem edunt campanæ; nullam clangoris tubarum, qualis scilicet nobis est qui auditu pollemus: quando enim Physicus sonum distincte explicat per causas suas, eatenus surdus cognitionem cum eo, qui auditu pollet, communem habere potest, quatenus notiones distinctæ terminantur in ideis confusis ad alios sensus relatis, quorum usu non destituitur surdus. Enimvero quæ de visu atque auditu demonstrata sunt, ea ad ceteros sensus facile transferuntur, ut adeo non opus sit propositiones generales, quas dedimus (§. 143. 144), ad olfactum, gustum atque tactum a nobis applicari. Suffecerit itaque in duobus sensibus principibus ostendisse, quomodo fieri possit applicatio.

§. 147.

Vitio organi cur varientur ideæ.

Si organum sensorium fuerit vitiatum, ita ut actio sensibilis alia sit, quam alias foret, ubi vitio isto careret; idea materialis & sensualis alia est quam organi vitio isto non laborantis. Etenim si organum sensorium vitio quodam laboret, quod actionem sensibilis in ipsum variat; eodem modo constitutum non est, quo constitutum deprehenditur, quando a vitio isto immune. Idea igitur materialis & sensualis in casu priori alia est, quam in posteriori.

Evidentius patet veritas propositionis præsentis, si demonstrationem propositionis generalis superius datam (§. 123) ad specialem præsentem transferas. Exempla suppeditat experientia, qualia ad propositionem generalem jam in medium attulimus.

§. 148.

Quando ideæ materiales & sensuales restituantur.

Si vitium organi fuerit correctum, vel impedimentum usus ejusdem intrinsecum ablatum; ideis materialibus & sensualibus iisdem locus, qui alias in integro locum habent. In utroque enim casu organum eodem modo constitutum est, quo naturaliter constituitur, seu quando integrum est. Quamobrem

idea

ideæ quoque materiales & sensuales eædem esse debent, quæ in integro locum habent (§. 122).

Facile propositio præsens ad sensus speciales applicatur. Pone enim corneæ transparentiam quocunque impedimento tolli. Quodsi hoc auferatur, nullo amplius vitio laborabit oculus. Quamobrem nec visio impedietur amplius. Si tumor ex contusione sanatur, tactus non amplius dolorificus, quemadmodum fuerat ante. Si icterus sanatur, objecta suum nobis referunt colorem.

§. 149.

Si idem sensibile in diversa organa sensoria agit; ideæ materiales & sensuales diversæ sunt. Etsi enim species impressa in quovis organo sensorio sit motus impressus fibrillis nerveis sensorii nervi (§. 112); quoniam tamen experientia constat sensibile non posse eodem modo agere in unum organum, quo agit in alterum, veluti cum colorata agant in oculum mediante lumine, in tactum per contactum immediatum, evidens est motum fibrillis nerveis ab eodem sensibili in uno organo impressum esse diversum ab eo, qui iisdem ab eodem sensibili imprimitur in organo altero, consequenter species impressas esse diversas. Diversæ igitur quoque sunt ideæ materiales (§. 105), consequenter & sensuales (§. 118). *Diversitas idearum sensibilis ejusdem diversis sensibus percepti.*

Non licet excipere, ad duos sensus hic applicari, quæ de uno eodemque ostensa sunt. Propositiones enim generales sunt, etsi exemplis ad eundem sensum spectantibus fuerint illustrata, quod in diversis sensibus obvia sint, in eodem sensu nonnisi attentione observentur. Experientia vero propositionem præsentem uberrime confirmat. Etenim si cœcus tactu, qui visu pollet visu distinguit colorem rubrum ab alio; non eandem habent ideam. Non hic provoco ad testimonium eorum, qui, cum in cœcitatem incidissent, tactu distinguere didicere colores, quos antea visu distinguebant; sed ad ipsam sensuum naturam provoco. Dum cœcus tangit objectum colore rubro tinctum, digitis hinc inde leviter promotis; non

aliam inde nancifcitur ideam, quam quæ nobis eft eundem colorem fimul videntes, utut eadem nobis non fufficiat ad colorem rubrum ab alio fimiliter tactu percepto difcernendum. Quilibet autem in feipfo experitur, ideam coloris rubri, quæ vifui debetur, diverfam prorfus esfe ab idea ejusdem, quæ tactui accepta ferenda, Immo fi verum fateri fas eft, tactu non percipitur nifi fpecies afperitatis vel lævitatis fuperficiei corporis rubri feu rubedine tincti. Unde ex accidente eft, quod uno fenfu diftinguantur, quæ ad alium fpectant: id quod determinatius enunciat propofitio fequens.

§. 150.

Senfuum vicarius ufus.

Si duæ qualitates in eodem fenfibili infint necesfario fimul; uno fenfu dignofcere licet, quæ ad alterum fpectant. Si quæ enim qualitates fenfibiles necesfario fimul infunt, adeoque coëxiftunt per naturam fuam; una fignum eft alterius (§. 955. *Ontol.*). Ex eo igitur quod una adeft intelligitur, quod etiam adfit altera. Unde uno fenfu dignofcere licet eam, quæ ad alterum fpectat.

E. gr. Cum colore nigro certa quædam fuperficiei difpofitio conjuncta eft, vi cujus lumen ita reflectitur, ut fenfationem iftius coloris caufetur, eaque tactu difcernibilis. Ubi ergo ifta deprehenditur fuperficiei difpofitio, ibidem quoque adeft color niger. Quamobrem fi tactu illam adesfe dignofcis, hoc ipfo certus es corpus, quod tangis, nigrum esfe debere. Atque ita contingit tactu difcerni vifibilia, quæ alias vifu dignofcuntur. Evidentius idem patet in furdis loquentibus, qui verba ore prolata ex motu labiorum & variata in eo figura oris fituque labiorum intelligunt. Cum fingulis enim verbis fingulæ conjunguntur configurationes oris labiorumque motus, ita ut absque iis illa proferri nequeant. Quamobrem qui motum labiorum orisque configurationem percipit, hæc jam verba proferri, non alia inde agnofcit. Vifu adeo diftinguit, quæ auditus funt. Atque adeo patet cœcum a nativitate nullam habere ideam coloris, nec furdum a nativitate ullam habere ideam foni. Sed fi cœcus tactu difcernit colores,

lores, ideam colorum sociam habet, sed quæ cum tactui respondeat diversa prorsus est ab ea, quæ visui convenit. Et similiter si surdus visu distinguit verba loquentis, ideam sonorum sociam habet, sed quæ cum visui respondeat diversa prorsus est ab ea, quæ auditui propria. Quando igitur commune in casu primo ideæ tactui & alteri visui respondeat, in secundo ideæ quæ visui & alteri quæ auditui respondet imponitur nomen; eodem nomine res prorsus diversæ denotantur, etsi ad hoc sufficiat ut ad diversas istas ideas animum advertentes se invicem intelligant: quod quomodo fiat, deinceps distinctius docebimus, quando de imaginatione sumus acturi. Ceterum propositio præsens ostendit, quando sensus unus vicem alterius sustinere possit: quod novum praxeos argumentum est hactenus nondum satis excultum, etsi specimen aliquod habeamus in surdo loquente, de quo suo tempore plura. Non inutile igitur est, in posterum solertius in vicariatum sensuum inquiri.

§. 151.

Si ex decreto animæ ob sensationes prævisas situs corporis mutatur, sensationes a libertate animæ pendent quoad actum. Etenim si ex decreto animæ situs corporis mutatur, sive in eodem loco respectu objectorum præsentium, sive quatenus te in alium locum confers; alia objecta sensibilia organa sensoria feriunt quam antea, atque adeo sensationes aliæ in mente oriuntur, quam antea, non orituræ, nisi situm corporis in eodem loco, vel in universo mutasses (§. 85. *Psychol. empir.*). Ex eo igitur, quod situm corporis mutaveris, intelligitur, cur has potius habeas sensationes, quam alias, consequenter in ea mutatione continetur ratio sensationum jam præsentium (§. 56. *Ontol*). Quodsi jam situm corporis mutaveris ex decreto animæ eo quidem fine, ut tibi sint istiusmodi sensationes; ex decreto animæ intelligitur, cur jam tibi sint hæ potius perceptiones quam aliæ, consequenter in eodem simul continetur ratio, cur tibi jam hæ potius sint sensationes quam aliæ (§. 56. *Ontol.*).

Quomodo libertas animæ influat in sensationem.

Sen-

Senſationes igitur iſtæ quoad actum dependent a decreto animæ (*§.* 851. *Ontol.*). Enimvero quoniam anima decrevit mutationem ſitus corporis, ut has potius quam alias haberet perceptiones *per hypoth.* decretum ipſius liberum eſt (*§.* 941. *Pſychol. empir.*). Quare cum ſenſationes in caſu propoſitionis præſentis pendeant a decreto animæ *per demonſtr.* evidens omnino eſt, quod in hoc caſu pendeant ab animæ libertate.

Ne propoſitio præſens in perverſum ſenſum trahatur, notandum eſt perceptiones prævideri vel quoad rationem ſuam ſpecificam, vel quoad genericam, & utroque in caſu admitti gradus, ita ut ſubinde ad differentias admodum generales animum advertere poſſis, veluti cum te in locum alium confers, ut alias habeas ſenſationes, qualescunque tandem fuerint, non reſpiciendo niſi ad ſolam diverſitatem illarum a præſentibus. Prævides igitur tantum ſenſationes quoad earum a præſentibus diverſitatem. Ceterum per propoſitionem præſentem intelligitur, quomodo libertas influat in ſenſationes: id quod in Moralibus utilitate ſua non deſtituitur, ubi doceri debet, quando & in quantum nobis imputari poſſint ſenſationes noſtræ, conſequenter & alia quæ ab iis pendent. Patebit vero ſuo loco neglectis principiis, quæ in ſe ſpectata contemnenda videntur, non ſatis accurate tradi, quæ ſuam inde deciſionem expectant. Neceſſe igitur fuit attentionem lectoris ad ea excitari.

§. 152.

Alius caſus libertatis in ſenſationem influentis.

Si ex decreto animæ ſitum corporis non mutes, ſenſationum prævíſarum gratia, nec alio quocunque modo impedias, ne ſenſibile aliquod in organum ſenſorium agat, ſenſationes, quarum gratia hoc non facis, denuo *a libertate animæ pendent.* Si ex decreto animæ ſitum corporis non mutes ob ſenſationes prævifas, hoc eſt, quas te jam habiturum prævides, ſi eandem conſerves; perinde omnino eſt, ac ſi ex animæ decreto ob perceptiones prævifas eundem mutares, cum in utroque caſu ſitum corporis decernas ut certa quædam ſenſibilia percipias. Enimvero

vero si ex decreto animæ ob sensationes prævisas situs corporis mutatur, sensationes pendent a libertate animæ (§. 151). Ergo ab eadem quoque pendent, si ex decreto animæ situs corporis non mutetur sensationum prævisarum gratia.

Quodsi non impedias, cum posses, quo minus sensibile in organum sensorium agat; perinde omnino est ac si ob sensationem prævisam situm corporis ex decreto animæ non mutes, cum in utroque casu aliquid non facias, ut sensibile aliquod percipias. Enimvero si ex decreto animæ ob sensationem prævisam situm corporis non mutes, ea a libertate animæ pendet *per demonstrata*. Pendet igitur etiam a libertate animæ sensatio, si, cum posses, non impedias, quo minus sensibile in organum sensorium agat.

Propositio intellectu facilis, ratio aperta: sed utilitas ejus in moralibus maxima, cujus potissimum gratia, quemadmodum ante jam monuimus, influxum libertatis animæ in sensationes, seu earum a liberis decretis animæ dependentiam expendimus.

§. 153.

Si quid ex decreto animæ agas eo fine, ut sensibile quodpiam percipias, aut quid eo fine ab aliis fieri jubeas; sensationes denuo a libertate animæ pendent. Sive enim ex decreto animæ situm corporis mutes, sive aliud quid agas, ut sensibile aliquod percipias, perinde est in casu præsente, cum utrobique ejusdem finis gratia a te executioni detur, quod decrevisti, scilicet ut sensibile quoddam a te percipiatur. Enimvero si ex decreto animæ situs corporis mutetur, ut sensibile aliquod percipiatur, sensatio a libertate animæ pendet (§. 151). Pendet igitur etiam a libertate animæ, si ex ejusdem decreto aliud quodcunque a te fiat sensibilis percipiendi gratia. *Casus adhuc alius.*

Et quoniam perinde est, sive ipsemet quid facias sensibilis percipiendi gratia, sive idem ab alio fieri jubeas, cum in utro-

que casu sensibile percipias, quod idem percipere decrevisti; sensatio adhuc a libertate animæ pendet, si quid eo fine ab alio fieri jubeas, ut sensibile percipere possis.

E. gr. Jubes pingi imaginem pictamque in musæo e regione tui erigi, ut vultus erectus in eandem statim dirigatur, visio ejusdem imaginis semper pendet a libertate animæ, cum actum continuum decreveris. Similiter si objectum sensibile applices ad organum sensorium, perceptio ejusdem a libertate animæ pendet. Experientia obvia exempla plurima suppeditat, ut veluti sponte sua occurrant, neque ea cumulari sit opus.

§. 154.

Perfectio imaginis in quo consistat.

Perfectio imaginis in similitudine cum re, cujus imago est, consistit. Imago enim repræsentare debet objectum, cujus est imago (§. 85). Nihil adeo in imagine discernibile occurrere debet, quod non aliquid repræsentet, in objecto repræsentato discernibile, ut perinde sit sive imaginem, sive objectum, quod refert, attentione tua perlustres. Quamobrem cum omnia discernibilia in imagine eadem sint cum omnibus discernibilibus in objecto, cujus imago est (§. 181. *Ontol.*), per illa autem, quæ in imagine discernuntur, imago ab aliis imaginibus, & per illa, quæ discernuntur in objecto, objectum ab aliis objectis distinguatur; imago objecto, quod repræsentat, similis est, ubi nihil discerni in eadem potest, quod non aliquid in objecto, quod refert, repræsentet (§. 195. *Ontol.*). Enimvero si nihil discerni potest in imagine, quod non aliquid repræsentet in objecto, cujus imago est, omnia imaginis ad repræsentationem alicujus quod objecto isti inexistit tendunt, adeoque in ipsorum varietate consensus (§. 503. *Ontol.*), consequenter in eo consistit perfectio imaginis, quod discernibilia in imagine eadem sint cum discernibilibus in objecto, cujus imago est (§. 503. *Ontol.*). Quare cum in eadem similitudo imaginis consistat *per demonstrata*, perfectio imaginis in similitudine ipsius consistit.

Appa-

Apparet facile sermonem nobis esse non de partiali quadam similitudine, sed de totali: in philosophia enim ex notionibus de rebus statuimus non tribuentes rei definitum, cui non competit definitio (§. 349. *Log.*), neque adeo simile simpliciter appellatur, quod ex parte tantummodo simile est. Quando nimirum vel minimum differentiæ inter imaginem & rem, cujus imago est, assignari potest; tamdiu quoque in sensu philosophico simile non dicetur simpliciter, sed cum debita restrictione. Non igitur est, quod excipias, præter similitudinem occurrere alia, quæ ad perfectionem imaginis pertineant & peritiam artificis arguant: absque enim his non dabitur similitudo omnimoda, etsi iis locus esse possit absque omni similitudine cum suo individuo, quod repræsentare debet, veluti quando imago quædam hominis pulcherrima quidem atque affabre picta, ne minimum tamen similitudinis habere dicitur. Erit enim imago perfecta pulchri hominis, etsi perfecta dici non possit imago Petri. Non piget talia prolixius moneri, propterea quod in similibus usui esse possit.

§. 155.

Quoniam ideæ sensuales imagines sunt (§. 86); *ipsarum quoque perfectio in similitudine cum sensibilibus consistit* (§. 154). *Perfectio idearum sensualium.*

Unde ad sensuales ideas applicari poterat tota demonstratio propositionis præsentis, nisi consultius duxissemus in genere demonstrari perfectionem imaginis, veluti ad removendam objectionem, cujus in notis mentionem injecimus (§. 154).

§. 156.

Quoniam ideæ sensuales sunt similes objecto, quod repræsentant (§. 91); *ideæ sensuales perfectæ sunt.* *Ideæ sensuales num sint perfectæ.*

Ex accidente tamen est, quod una earum sit perfectior altera, quatenus similitudo nunc magis patet, nunc latet. Quamobrem differentiam perfectionis accuratius ut scrutemur convenit.

§. 157.

Similitudinis patentis & latentis differentia.

Similitudo idearum sensualium ***patens*** dicitur, quam anima agnoscit: e contrario ***latentem*** appellamus, quam non agnoscit, seu, quæ quidem adest, non tamen apparet.

Dari hanc similitudinis differentiam in ideis sensualibus, ex iis liquet, quæ de differentia idearum sensualium distinctarum & confusarum demonstrantur, ut adeo eam exemplis illustrari non sit opus, præsertim cum non intelligantur, nisi demonstrationibus istis perceptis, communi præjudicio adversus veritatem vulgo prævalente, quippe quod simile quid tribuit rebus, quatenus vi perceptionum confusarum apparet, testibus coloribus ac saporibus. Non piget talia hinc inde annotari, quæ ad hoc faciunt, ut methodi omnem rationem intimius perspicias eamque ipso usu reddas locupletiorem, ne multitudine regularum initio obruaris: id quod magis nocet, quam prodest, quemadmodum satis experiuntur, qui Algebram alia lege addiscunt, quam nos in Elementis nostris Matheseos tenemus. Huc enim demum quadrat illud *Senecæ*: longum iter esse per præcepta, breve per exempla, si nimirum in exemplis admonemur præceptorum, ut horum idea exemplaris animo ingeneretur, quo facilius in posterum subeat exemplum præceptorum vicem.

§. 158.

Quando idearum sensualium similitudo patens.

Ideis sensualibus inest similitudo patens, quatenus sunt distinctæ. Quatenus enim ideæ sensuales distinctæ sunt, eatenus figuras, magnitudines ac motus in iis, quæ percipimus, distinguimus (§. 93). Ideæ vero sensuales propterea similes sunt sensibilibus, quod figuras, magnitudines, situs ac motus repræsentent (§. 91. 92). Quare eatenus similitudinem idearum sensualium cum sensibilibus agnoscimus, quatenus distinctæ sunt. Ideis adeo sensualibus inest similitudo patens, quatenus sunt distinctæ (§. 157).

Constat jam dari in ideis sensualibus similitudinem patentem cum sensibilibus.

§. 159.

§. 159.

Ideis sensualibus inest similitudo latens, quatenus sunt confusæ. Quatenus enim ideæ sensuales confusæ sunt, eatenus figuras, magnitudines, situs ac motus sensibili inexistentes non distinguimus (§. 94). Quamobrem cum ideæ sensuales propterea similes sint sensibilibus, quod figuras, magnitudines, situs ac motus sensibili inexistentes repræsentent (§. 91. 92); illarum similitudinem cum sensibilibus non agnoscimus, quatenus confusæ sunt. Similitudo igitur, quæ ipsis inest, cum sensibili latens est, quatenus confusæ sunt (§. 157). *Quando idearum sensibilium similitudo latens.*

Constat jam dari in ideis sensualibus similitudinem latentem cum sensibilibus.

§. 160.

Ideæ sensuales distinctæ perfectiores sunt confusis. Idearum enim sensualium perfectio consistit in similitudine cum sensibilibus (§. 155), adeoque tanto censendæ sunt perfectiores, quanto magis apparet earum cum sensibilibus similitudo, seu quanto facilius agnoscitur, consequenter quo magis patens est (§. 157). Unde perfectiores quoque sunt ideæ sensuales, quibus similitudo patens inest, quam quibus latens inhæret (§. *cit.*). Quamobrem cum iisdem insit similitudo patens, quatenus sunt distinctæ (§. 158.), latens vero inhæreat similitudo, quatenus confusæ sunt (§ 159); ideæ sensuales distinctæ perfectiores sunt confusis. *Quænam ideæ sensuales ceteris perfectiores.*

Sane si quis distincte visu percipit arborem, ut radices a trunco, truncum a ramis, ramos a surculis, surculum a foliis, folia a gemmis visu distinguat; ejus idea perfectior est quam alterius, qui uno obtutu totam comprehendit arborem nihil earum partium, quæ a se invicem differunt, discernens. Similiter qui distincte percipit visu folium ut pediculum a ramulis inde per substantiam folii utrinque dispersis, surculos in rete quasi explicatos a ramulis, substantiam utriculosam ab istis surculis, figuram denique perimetri & rationem longitudinis

ad latitudinem distinguat; ejus idea perfectior est, quam alterius, qui uno obtutu complexus totum folium nihil eorum discernit. Perfectior quoque est figuræ idea, quam coloris aut saporis alicujus: etenim ea, quæ insunt objecto colorato vel sapido intuendo ideam non distinguimus, sed ejus evolutione demum colligimus, quemadmodum ex Physica intelligitur.

§. 161.

Quinam sensus perfectior ceteris.

Sensus eo perfectior est, quo magis distincte res repræsentat. Sensuum enim est repræsentare sensibilia (67. 24. *Psychol. empir.*), seu producendi ideas sensuales (§. 95. *Psych. empir.*). Eorum adeo perfectio cum æstimanda sit ex perfectione idearum, quas producunt; tanto sensus aliquis erit perfectior, quo perfectiores sunt ideæ sensuales, quæ ab eodem producuntur. Quamobrem cum ideæ sensuales distinctæ sint confusis perfectiores (§. 160); tanto sensus erit perfectior, quo ideæ ab eodem pendentes fuerint magis distinctæ, consequenter quo magis distincte sensibilia repræsentat (§. 24).

Perfectionem sensuum æstimamus ex effectu: id quod ab eo, quod alias obtinet, alienum non est. Sane perfectionem horologii ex effectu, exacto scilicet motu indicis (*not.* §. 503. *Ontol.*), & perfectionem organorum corporis humani ab eorum usu æstimamus. Facile etiam demonstrari potest sensus ac in genere causæ efficientis (ad cujus instar sensus hic consideratur) ex perfectione effectus æstimari debere. Causa enim efficiens qua talis tota ad effectum producendum tendit, veluti sensus ad productionem idearum sensualium. Quo perfectior itaque effectus, eo magis determinationes singulæ quibus in esse causæ constituitur, inter se consentiunt (§. 503. *Ontol.*), consequenter tanto & ipsa causa perfectior (§. *cit.*).

§. 162.

Sensuum quoad per-

Sensus omnium perfectissimus visus est: tactu perfectior auditus, quoad usum ordinarium: gustus, & olfactus imperfe-

ctiores ceteris. Non alius sensus plura distincte percipit quam visus: id quod unicuique per seipsum exploratum est, modo animum ad ideas sensuales, quas habet & quarum recordatur, advertere easque inter se conferre voluerit. Quoniam itaque sensus unus ceteris perfectior est, quo magis distincte res repræsentat (§. 161); visus omnino sensuum omnium perfectissimus. Auditu non modo diversitatem sonorum distinguimus, quatenus eos clare, sed confuse percipimus; verum etiam vocum & sermonis distinctas habemus perceptiones, nec non concentuum musicorum: id quod denuo obvia experientia unicuique manifestum est. Qualitates tactiles ut plurimum confuse; figuras tamen tactu distincte percipimus: vix vero aliud quid occurrit, quod aliter quam confuse percipiat, nisi situm & motus quosdam adhuc excipias magnitudinumque nonnullarum rationem: id quod tamen difficilius succedit quam in visu, nec ubivis, ubi visui idem licet, tactui permissum, ut adeo usus ejus in distinctis perceptionibus non esse soleat nisi visus vicarius. Gustus & olfactus sapores atque odores nonnisi confuse percipiunt. Quæ omnia denuo per experientiam explorata sunt. Auditus igitur, & tactus de prærogativa perfectionis inter se contendere poterant, si vicarium visus usum spectes, quem habet tactus; ast auditus tactu perfectior quoad usum ordinarium. Gustus vero & olfactus sensuum omnium imperfectissimi (§. 161). *fectionem differentia.*

Quæ de tactu a nobis dicuntur mirifice illustrantur exemplo artificis cujusdam cœci, quod commemorat de *Piles* in Cursu picturæ Gallice conscripto p. 329. Etenim is solo tactu distinctam sibi acquisivit faciei ideam & ex cera efformavit imaginem eidem simillimam, qualem non perficere potest qui visu pollet, nisi qui sit simul artis suæ peritissimus. Cepit ejus rei experimentum Dux *Bracciani*, qui in cella profunda contra omnem accessum luminis optime munita imaginem suam fieri curavit, ut certissimus esset ne minimum quidem

dem artificem visu juvari. Fecit idem imagines statuis marmoreis *Caroli* I. Anglorum Regis, & *Urbani* VIII. Pontificis maximi simillimas. Vicarium visus usum, quem habet tactus & quo talia præstari non impossibile, breviter explicat *Thummigius* nostris usus principiis in Tentaminibus explicandi phænomena naturæ singularia Germanico idiomate edita Tom. I. n. VII. §. 5. & seqq. p. 59. & seqq. Lubet tamen hic dare eundem explicatiorem nostro more.

§. 163.

Linearum ideæ quomodo tactu acquirantur.

Si digitum juxta ductum alicujus lineæ promoveamus; ideam nanciscimur lineæ & quatenus in recta directio digiti constanter eadem manet; in curva continuo mutatur, rectæ a curva differentia distincte percipitur: Quatenus vero repetito sæpius eodem digiti motu juxta ductum lineæ eundem deinceps libere repetere potes, claram, etsi confusam habes lineæ cujusdam curvæ in specie ideam. Dum extremo digiti tangis lineæ cujusdam extremum, quamdiu digitus quiescit, puncti notionem acquiris cogitatione continuo minuendo contactum, donec longitudinis ac latitudinis expers intelligatur, utpote cujus in motu progressivo nulla habetur ratio. Eadem adeo idea puncti nascitur a tactu, quæ a visu (§. 6. 9. *Geom.*), nec absimili modo utrobique pendet distincta ejus notio a notione lineæ (§. 12. 13. *Geom.*). Dum extremum digiti, quo lineam tangis, continuo promovetur; tactu utique experiris describi lineam motu puncti continuo ab uno extremo usque ad alterum, sicque distinctam nancisceris lineæ notionem, qualem ex praxi desumunt qui visu pollent beneficio ideæ confusæ visui debitæ lineam in charta ductam agnoscentes (§. 10. 12. *Geom.*). Similiter dum juxta lineam rectam promovetur digitus non mutata directione; juxta ductum vero lineæ curvæ mutata continuo directione; in eas incidimus beneficio tactus notiones lineæ rectæ & curvæ, quas denuo ex praxi desumunt, qui, quæ aliquo ductu describitur, lineam ope idearum confusarum, quas visui

visui debent, agnoscunt atque distinguunt (§. 19. *Geom.*). Jam quod is, qui ductum alicujus curvæ tactu aliquoties vel aliquandiu percepit, eandem sine aberratione assignabili imitari possit, experientia docemur: quod vero idem facere non posset, nisi aliquam illius ductus haberet ideam eamque claram, etsi confusam, ex ipsa notione ideæ claræ intelligitur (§. 31. *Psych. empir.*). Patet adeo veritas propositionis quoad singulas ejus partes.

Quilibet, quæ diximus, propria experientia addiscere potest, quamvis attentione opus sit, ne ideas, quas visui debemus, in lineas simul intuentes, vel saltem vi imaginationis easdem nobis repræsentantes, cum iis, quæ a tactu pendent confundamus: utut enim utroque sensu ad easdem notiones distinctas perveniatur, confusæ tamen non prorsus eadem sunt, immo nil impedit, quo minus aliquo in casu eæ prorsus diversæ sint, propterea quod idem objectum non eodem modo afficit diversa organa sensoria. Et hæc sane ratio est, cur aliqua adhuc ab acutioribus notetur disparitas in modo, quo ad eandem notionem distinctam pervenitur utriusque sensus auxilio.

§. 164.

Curvæ a plana superficie quomodo tactu distinguatur.

Si manus superficiei cuidam applicatur, ideam planæ habemus, quatenus manus explicata vel digitus exsertus congruit parti, quam tangit, vel quatenus manus aut digitus ita applicatus juxta eandem directionem salvo contactu promoveri potest: ast curvæ nobis est idea, ubi neutrum succedit. Neque enim manus exporrecta vel digitus exsertus congruere potest nisi superficiei planæ. Contactu adeo planum a curvo optime distinguimus. Si digitus extensus juxta eandem directionem salvo contactu promoveri potest, cum is lineam rectam referat, hoc ipso percipimus, lineam rectam superficiei planæ ubicunque applicatam eidem congruere, seu, quod perinde est, a quovis puncto in eadem assumto ad quodvis punctum duci posse lineam rectam: quam esse notionem plani seu figuræ planæ constat

(*§. 36. Geom.*). Immo hinc intelligitur motu lineæ rectæ juxta eandem directionem progredientis describi planum: id quod denuo receptis Geometrarum notionibus conforme, quemadmodum ex definitionibus geneticis apparet, veluti cum parallelogrammum describi dicitur motu lineæ rectæ sibi semper parallelo juxta ductum alterius rectæ, quæ directionem determinat (*not. §. 194. Log.*). Quodsi superficiei datæ manus exporrecta vel digitus exsertus ita applicari nequit, ut eidem congruat, nec in eadem salvo contactu juxta eandem directionem promoveri potest; ex eo intelligitur, superficiem non esse planam, consequenter curvam, cum curva sit, quæ plana non est. Tactus adeo beneficio ad easdem superficiei planæ ac curvæ notiones distinctas pervenitur, quæ sunt Geometris.

Per propositionem præsentem patet, quomodo superficies plana distinguatur a curva. Enimvero cum, quæ curva est superficies, vel convexa sit, vel concava; docendum erit ulterius, quomodo concavum a convexo dignoscat tactus. Et quia curvedo non unica est, sed infinite varia; dispiciendum quoque, quantum ad species curvedinis a se invicem separandas prosit tactus.

§. 165.

Tactu quomodo convexum a concavo dignoscatur.

Si manus contractæ vel digiti incurvati interior superficies corporis superficiei congruit: ideam superficiei convexæ habemus: quodsi id fieri non possit superficiem tamen curvam esse constet, ideam superficiei concavæ habemus, quæ nobis etiam est, ubi convexam digiti superficiem in supremo articulo superficiei congruentem percipimus, quam tangimus, & salva congruentia huc illucve moveri posse experimur. Si manus vel digitus incurvatur, superficies interior concava est. Quodsi ergo congruit superficiei corporis, concavum quoddam eidem congruere palam est. Quamobrem cum convexum sit, cui congruit concavum; dum manus contracta vel digitus incurvatus ita appli-

plicatur superficiei corporis dati, ut eidem congruat; ideam convexitatis nobis esse debere palam est (§. 91). Quodsi digitus incurvatus vel manus contracta superficiei corporis ita applicari non possit, ut eidem congruat; convexa non erit *per demonstrata.* Erit igitur aut plana, aut concava. Quamobrem ex eo, quod planam non esse constet (§. 164) & quod convexa non esse intelligatur, concavam esse liquet. Est adeo nobis idea superficiei concavæ, dum digitum incurvatum aut manum contractam ita superficiei, quam planam non esse jam constat, applicari non posse experimur, ut eidem congruat. Enimvero quoniam concavum esse intelligitur, quod convexo congruit, quemadmodum vidimus paulo ante; ex eo, quod extremum digiti applicatum superficiei cuidam eidem congruat & salva congruentia huc illucve libere moveri possit intelligitur concavam esse superficiem.

Non uno modo tactus unum idemque discernit, secus ac in visu, cum visibile non nisi uno modo afficiat oculum; ab eodem autem sensibili qua tali tactus non uno modo affici possit. Quodsi ad notiones distinctas deveniendum, non omnes ideæ, quæ tactui de eodem sensibili debentur, æquipollent, nec omnes eandem suppeditant notionem, etsi una alteri æquipolleat notio & una ex altera constanter demonstrabilis sit. Ceterum hinc patet, tactum inservire posse in venandis notionibus distinctis eorum, quæ visui patent: id quod pertinet ad socias operas, quas sensus unus præstat alteri. Fingi enim potest inter sensus quemadmodum quidam vicariatus (§. 150); ita etiam societas quædam. Et utraque fictio suum admittit usum in arte inveniendi.

§. 166.

Diversitatem convexitatis quomodo tactus discernat.

Convexitas major vel minor percipitur, prouti manus vel multum, vel parum coarctanda, aut digitus vel multum, vel parum incurvandus, ut parti, quam tangit, congruat; & quatenus digitus in superficie convexa promotus vel longius a plano

plano quodam recedit, antequam ad idem rursus accedere datur, vel breviori intervallo: imo etiam ex diversa directionis mutatione. Etenim dum manum vel digitum superficiei convexæ ita applicare conamur, ut parti, quam tangimus, congruat; conscii nobis sumus, utrum manus multum, an parum sit contrahenda; digitus multum, an parum incurvandus, ut parti, quam tangit, congruat. Hoc ipso itaque discernimus convexitatem majorem atque minorem, utpote differentiam convexitatis in duobus corporibus clarissime percipientes (§. 183. *Ontol.*). Similiter si digitus sui extremo superficiem convexam tangit & continuo contactu in eadem promovetur, & planum quoddam imaginamur horizontale vel verticale pro diverso corporis situ transiens per contactum digiti primum applicati ad convexum, conscii nobis sumus ad motum digiti in superficie convexa incedentis attenti, utrum longo intervallo ab eadem recedat, an parvo, antequam iterum ad idem accedat. Hoc ergo animadvertentes ut ante discernimus diversitatem convexitatis. Immo cum pro diversitate convexitatis diversimode quoque mutetur directio digiti in superficie incedentis, hujus ipsius diversitatis nobis conscii diversitatem convexitatis percipimus ex eadem ratione, quam in duobus casibus præcedentibus allegavimus.

Ab attentione ad diversitatem incurvationis digiti, recessus a plano & accessus ad idem atque mutationis directionis pendet claritas perceptionis. Quamobrem cum attentionis gradus exercitatione comparentur (§. 248. *Psychol. empir.*); claritas perceptionum in tactu ab exercitatione pendet, quæ in visu naturalis est. Inde est, quod qui visu pollent tactus usum non faciant, quem habere potest, etsi subinde visui suppetias ferre valeret, siquidem eundem in potestate haberemus.

§. 167.

Concavitatis differentiam quo-

Concavitas major vel minor percipitur, prout digitus in superficie concava promotus celeri vel lento gradu directionem mutat.

mutat. Quoniam major est concavitas, si concavum magis declinat a plano tangente; minor vero, si minus; ista autem declinatio a mutatione directionis pendet: ideo pro diversa concavitate diversa quoque est mutatio directionis mobilis in superficie concava incedentis. Quamobrem cum digitus in superficie concava promotus directionem continuo mutare cogatur & quidem diversa ratione pro diversa superficiei concavitate; illius autem mutationis nobis conscii simus: ex ea utique diversam concavitatis rationem percipimus. *modo tactus dijudicet.*

Quæ de diversitate convexitatis & concavitatis per mutationem directionis digiti in superficie convexa vel cava incedentis diximus; ea unusquisque experiri potest. Quodsi vero ideæ ipsi non fuerint satis claræ; rationem repetat ad articulum præcedentem inculcatam.

§. 168.

Angulum rectilineum quomodo tactus dignoscat.

Ideam anguli rectilinei tactus beneficio habemus, quatenus digitum juxta eandem directionem promoventes contactum exspirare percipimus subito directionem mutaturi, siquidem eundem continuare voluerimus. Dum enim digitum secundum eandem directionem promovemus salvo contactu, lineam rectam ex eo agnoscimus (§. 163), cumque contactus in motu progressivo exspirat, lineam rectam ibidem terminari nobis conscii sumus. Enimvero dum subito mutata directione contactu salvo secundum eandem directionem digitus denuo promoveri potest; aliam rectam agnoscimus (§. *cit.*), cum priore in uno puncto concurrentem, non tamen cum eadem coincidentem. Eandem adeo anguli notionem tactus beneficio habemus, quæ Geometris est (§. 54. *Geom.*).

§. 169.

Species angulorum quomodo tactus dijudicet.

Quodsi crus unum anguli fuerit latitudini corporis nostri parallelum; ideam anguli recti habemus, quatenus digitum juxta ductum alterius cruris promotum nec in dextram magis,

quam in sinistram inclinare ex situ brachii respectu corporis dignoscimus. Ast anguli acuti habemus ideam, quatenus digitus juxta crus alterum promotus versus sinistram excurrit, vel dum digitus promovetur, brachium non modo extenditur, verum etiam simul ad corpus accedit. Anguli denique obtusi idea nobis est, quatenus digitus juxta crus alterum promotus versus dextram excurrit, vel dum digitus promovetur, brachium non tantummodo extenditur, verum etiam simul a corpore nostro recedit. Etenim si crus unum anguli fuerit latitudini corporis parallelum, crus alterum ad idem perpendiculare etiam ad hanc perpendiculare esse debet (§. 230. *Geom.*). Quamobrem cum idem in neutram partem inclinetur (§ 79. *Geom.*), & cum altero crure rectum efficiat (§. 78. *Geom.*); anguli recti ideam habemus, dum digitum juxta crus alterum promotum ita excurrere nobis conscii sumus, ut neque in dextram, neque in sinistram inclinetur, seu versus neutram partem excurrat. Digitum autem recta excurrere nobis conscii sumus, dum brachium digito excurrente tantummodo extendi, non vero una ad corpus accedere vel ab eodem recedere observamus. Atque hoc pacto angulum rectum agnoscimus & ab aliis distinguimus, consequenter claram ejus (§. 31. *Psychol. empir.*), immo & distinctam habemus ideam, ubi modum alteri exponere valemus, quomodo eum a ceteris distinguamus (§. 38. *Psychol. empir.*).

Enimvero si angulus fuerit acutus, crus alterum intra crura anguli recti cadit (§. 66. *Geom.*). Quamobrem ubi crus commune fuerit latitudini corporis parallelum; digitus juxta alterius ductum promoveri nequit, quin brachium, dum extenditur, una ad corpus accedat, & digitus versus sinistram excurrat. Angulum adeo acutum agnoscimus & a ceteris distinguimus tactus beneficio. Atque adeo patet ut ante nos ideam claram, immo prorsus distinctam anguli acuti habere, tactui debitam.

De-

Denique si angulus fuerit obtusus, crus alterum ultra crus recti versus dextram cadit, si crus commune anguli recti atque acuti fuerit latitudini corporis parallelum (§. 66. *Geom.*). Quamobrem digitus juxta ductum cruris obtusi, quod cum recto commune non habet, seu quod extra eum cadit, excurrere nequit, nisi brachium, dum extenditur, una a corpore recedit. Hujus igitur digiti ac brachii motus nobis conscii angulum obtusum agnoscimus, eumque a ceteris distinguimus. Atque adeo patet denuo ut ante nos ideam claram, immo prorsus distinctam anguli obtusi habere, quam tactui acceptam ferimus.

Unum alterumque notandum est circa propositionem præsentem, tum ut quædam rectius intelligantur, tum ne nonnulla male intellecta in perversum sensum trahantur. Primum itaque notandum est, non exactum requiri latitudinis corporis & cruris unius anguli parallelismum, sed sufficere ut hoc cum illa ad paralismum quodammodo accedat. Immo non opus est hoc parallelismo, sed eundem facilitatis tantummodo gratia supponi tenendum porro est, propterea quod plerumque objectum tangibile ante nos constituimus, dum idem tangere decrevimus, vel ante idem consistimus, ubi objectum loco suo dimoveri nequit vel id dimovere nolumus. Etenim qualemcunque crus anguli unum situm habuerit ad corpus, motu brachii constanter dignoscetur angulus rectus ab obliquo & acutus ab obtuso: id quod hic uberius exponendum esse non existimamus, cum levi attentione opus sit, ut diversitatem motus visui obvium observemus. Denique probe considerandum, quæ nobis in visum facile incurrunt, ea quoque sola attentione mentis non minus facile dignosci, ubi exercitatio accesserit. Absit adeo ut inexercitatus a se ad probe exercitatum argumentetur.

§. 170.

Quoniam angulus rectus ab obliquis, obliquorum unus veluti acutus ab altero nempe obtuso distinguitur motu brachii, *Numerus specierum angulorum*

quomodo tactu dignoscatur. chii, quatenus idem, dum digito excurrente extenditur, vel ad corpus accedit, vel ab eodem recedit, vel neutrum eorum contingit (§. 169), plures autem motus brachii possibiles non sunt, quod per se intelligitur; *ipso tactu judice nonnisi tres angulorum species, scilicet recti, acuti & obtusi possibiles sunt.*

Quodsi objicias tactus beneficio non eodem modo distingui angulos, quo visu distinguuntur, neque adeo easdem nobis acquiri notiones distinctas, quæ in Geometria locum habent, quemadmodum paulo ante in aliis quibusdam notionibus obtinere ostendimus; notes velim haud quaquam opus esse, ut ideæ, quæ tactui respondent, eædem sint cum iis, quas visui acceptas ferimus, quamvis idem nobis objectum exhibeant: immo id ne quidem fieri posse, cum idem sensibile in tactum aliter, quam in visum agat, prouti ex anterioribus satis superque manifestum. Hoc tamen non obstante ex assumtis, quæ tactus nobis suppeditat, lege demonstrationis colliguntur, quæ in Geometria sumuntur, veluti quod rectus sit angulus, cui deinceps positus æqualis est (§. 65. *Geom.*) & quod acutus sit recto minor, obtusus recto major (§. 66. *Geom.*): id quod demonstandi habitu instructus experiri facile poterit.

§. 171.

Situs lineæ unius ad alteram quomodo tactu dijudicemus. Quoniam ex angulo recto agnoscitur, lineam unam esse ad alteram perpendicularem, ex obliquo vero, quod sit obliqua (§. 78. 80. *Geom.*), anguli autem recti & obliqui tactu a se invicem distinguuntur (§. 169); *tactu quoque situs unius lineæ ad alteram dignoscitur, utrum scilicet una ad alteram sit perpendicularis, an vero obliqua.*

Nimirum situs lineæ unius ad alteram & angulus cum sint connexa; eodem modo beneficio tactus dignoscuntur atque unum ex altero colligitur.

§. 172.

Similia quantum *Tactu similia discernimus a dissimilibus, si qua talia tangibilia*

gibilia sunt, seu in tactum agunt. Similia enim habent ea, quæ ipsis insunt, communia (§. 195. *Ontol.*). Quamobrem cum in tactum agant, quatenus similia sunt *per hypoth.* & qua tangibilia instar causæ, mutatio vero organo illata instar effectus considerari debeat (§. 886. *Ontol.*), eademque posita actione causæ efficientis idem effectus ponatur (§. 898. *Ontol.*); ab utroque tangibili impressa species eadem est (§. 112), idea quoque materialis eidem respondens (§. 115), consequenter & sensualis eadem esse debet (§. 118). Tactu igitur discernimus similia a dissimilibus. *tactu discernantur.*

E. gr. ponamus sedilia retro inclinari, manu ad partem superiorem applicata; idea tibi erit prorsus diversa ab idea rei cujuscunque alterius, quæ simili modo inclinatur; eadem vero erit, quatenus eadem manus applicatione facta, quodcunque eorum retro inclines. Quamobrem beneficio hujus ipsius ideæ sedilia esse agnosces, adeoque entia similia, quæ tangis. Similiter tactu discernimus prunum a fructu alio arboris, atque eatenus tactus beneficio agnoscimus tangibilia esse entia similia.

§. 173.

Quoniam species similitudine individuorum, genera similitudine specierum, adeoque & ipsa similitudine, quæ individuis inest (§. 233. 234. *Ontol.*) constituuntur, tactus vero similitudinem dignoscere valet (§. 172.); *si tactu distinguimus similitudinem, quæ ad genus aliquod, vel speciem aliquam determinandam sufficit, ejus quoque beneficio agnoscimus, ad quodnam genus ad quamnam speciem individuum aliquod sit referendum.* *Genera & species rerum num tactus discernat.*

Si exercitium accedat, tactus hac in parte plura præstare valet, quam credideris. Posse vero eundem quoque absque exercitatione plurimum præstare, exempla obvia confirmant.

§. 174.

Tactus beneficio numerare res possumus, quarum genus seu speciem tactu distinguimus. Etenim tactus beneficio individua *Tactu quomodo*

(*Wolfii Psych. Ration.*). S

numerus discernatur. vidua ad idem genus, vel ad eandem ſpeciem referenda diſcernere licet (§. 173), atque eatenus intelliguntur unitates eædem (§. 335. 332. *Ontol.*). Quamobrem cum continua unitatis additione fiat numeratio (§. 339. *Ontol.*); tactus quoque beneficio res numerare valemus, quarum genus vel ſpeciem tactu diſtinguere valemus.

Pone nimirum multitudinem prunorum. Quoniam ipſo tactu diſcernis prunum a re quacunque alia (§. 173), unum prunum poſt alterum de multitudine auferendo & in alium locum transferendo numerum eorum inire licet: id quod adeo obvium eſt, ut ſine contemtu vix proferatur.

§. 175.

Magnitudo quomodo tactu dignoſcatur. *Si digitum juxta ductum alicujus lineæ promovemus eadem celeritate, ex duratione motus magnitudinem ejus æſtimare licet. Subinde quoque eadem palpando innoteſcit, vel ſi manu capimus.* Etenim ſi digitus juxta ductum alicujus lineæ eadem celeritate promovetur, linea iſta eſt ſpatium motu æquabili deſcriptum, adeoque ut tempus (§. 31. *Mechan.*). Quamobrem cum temporis ideam habeamus, dum ad durationem motus attenti ſumus (§. 578. 574. *Ontol.*); ex eadem quoque magnitudinem lineæ æſtimare licet.

Quod etiam palpando æſtimemus magnitudinem, quatenus manus ſuperficiei corporis congruit vel integræ, vel parti cuidam, ita ut ſalva congruentia promoveri poſſit; neminem fugit. Immo in vulgus notum eſt, eorum, quæ manu capi ac teneri poſſunt, magnitudinem æſtimari ex eo, quantum cavitatem manus impleant, vel ſupra eam emineant.

Tacemus modos alios, quibus ad menſurandas res utimur & quæ ipſis menſuris inveniendis anſam dedere, quippe conſtat veteres menſuras longitudinis ex corpore humano deſumſiſſe, unde hodienum ſuperſunt pedis ac digiti nomen (§. 25. *Geom.*). Noſtrum enim jam non eſt exponere uſum tactus in rebus metiendis; ſed ſufficit oſtendiſſe, quomodo nobis

magni-

magnitudinis possit esse idea & quod eidem insint, unde magnitudinum ratio intelligi distincte possit. Ceterum exercitatione opus est, antequam digitum eadem celeritate promovere possis, ita ut eadem quoque retineatur celeritas in diversis motibus. Celeritas percipitur, ubi attentionem in eadem defigere didiceris. Atque huc redit exercitium alterum ut attentione reddatur clara idea celeritatis (§. 237. *Psychol. empir.*), quo diversæ celeritates distingui possint (§. 31. *Psychol. empir.*). Cur vero hæc attentio major sit in cœcis, quam in iis, qui visu pollent, ex natura imaginationis ostendendum.

§. 176.

Quomodo figuræ planæ rectilineæ, curvilineæ & mixtilineæ dignoscantur.

Tactu discernere licet *figuras planas rectilineas, curvilineas & mixtilineas.* Etenim tactu dignoscimus planitiem (§. 164), lineas rectas (§. 163), earum magnitudinem (§. 175), angulos eorumque species (§. 168. 169). Tactus igitur beneficio constare potest, figuram aliquam esse planam, tot lineis rectis vel æqualibus, vel inæqualibus terminatam, quæ hisce angulis inter se junguntur. Quamobrem cum ad discernendas figuras planas rectilineas a se invicem non requirantur alia nisi quæ modo enumeravimus (§. 87. & seqq. *Geom.*); quin figuræ rectilineæ omnes tactu discerni possint & quin hoc sensu duce, etiamsi visu quis destituatur, ad easdem earundem notiones pervenire possit, quæ Geometris dantur, dubitandum non est.

Enimvero tactu non minus lineas curvas distinguimus, quam rectas (§. 163). Quamobrem cum planæ figuræ curvilineæ perimeter linea curva terminetur, tactus quoque eas a rectilineis distinguere valet.

Quia denique perimeter figuræ planæ mixtilineæ ex lineis rectis & curvis, partim convexis, partim concavis componitur; tactus autem non modo curvum a recto (§. 163); verum etiam concavum a convexo distinguit (§. 163); ideo ta-

ctus quoque sufficit figuris mixtilineis a rectilineis & curvilineis distingendis.

Non progredimur ulterius in explicando tactus usu, quem habere potest in discernendis iis, quæ ad figuras & magnitudinem situmque partium ad se invicem spectant. Nec nostrum jam est tradere Geometriam cœcorum, qualis ex ipsorum ideis deducitur, vel qualem eos docere licet. Sufficit in his contineri principia, unde talia deduci possunt, modo simul expendantur, quæ ab imaginationis natura pendent quoad diversitatem idearum, quæ sunt cœcis vel natura talibus, vel casu quodam infelici in hoc malum prolapsis.

§. 177.

Oculi prærogativa præ tactu.

In figuris & magnitudinibus discernendis usus tactus ab usu oculi longo intervallo abest, seu multo minor & restrictior est tactus, quam oculi usus. Oculus enim visu comprehendit, quæ procul a nobis absunt, eorumque figuras & magnitudines distinguit: ast tactus tantummodo in iis terminatur, quæ ipsi adeo propinqua sunt, ut tangi possint, nec mole sua excedunt magnitudinem, ad quam brachium extensum digitum vel manum admovere valet. Præterea quædam adeo minuta sunt, ut in vicinia visu quidem discernantur, tactu tamen commode discerni nequeant, veluti quæ spectant ad structuram folii cujusdam, præsertim floris, quatenus ea in visum incurrit citra anatomiæ opem. Unde patet numerum sensibilium multo esse majorem, quæ visu, quam quæ tactu dignoscuntur, utut tantummodo rationem figuræ ac magnitudinis situsque partium habeas: immo plures quoque esse casus, in quibus objectum tactu discernibile visui patet, quam in quibus tactui obvium est. Præterea visus uno obtutu multa comprehendit & mira celeritate ea, quæ distingui possunt, perlustrat: ast cum tactus pleraque peragat, motu digiti vel manus & insueta requiratur attentio ad eundem motum, ut singulis distinguendis sufficiat idea eidem respondens, quemadmodum ex iis omnibus

mani-

manifestum est, quæ de usu tactus in dignoscendis lineis, figuris & magnitudinibus dicta sunt (*§. 163*), tactus nonnisi longo tempore expedit, quod visu vel momento absolvitur minimo. Atque adeo patet in figuris & magnitudinibus discernendis usum tactus esse multo minorem & restriotiorem, quam visus.

Etsi adeo tactus visus vicarius esse possit, eidem tamen æquiparandus non est. Quamobrem ratum manet quod in superioribus de præstantia sensus unius præ altero evicimus (§. 163).

CAPUT III.

DE

Imaginatione & Memoria.

§. 178.

Phantasmata animæ sunt repræsentationes compositi in simplici. Phantasmata enim sunt ideæ ab imaginatione productæ (*§. 93. Psychol. empir.*). Denuo autem producit imaginatio ideas rerum ante sensu perceptarum (§. 104. *Psychol. Empir.*), vel quales nobis erant, cum res sensu perciperemus (§. *cit.*), vel quatenus phantasmatum priorum divisione ac compositione prodeunt (*§. 144. 145. Psychol. empir.*). Enimvero ideæ sensuales omnes sunt repræsentationes compositi in simplici (*§. 83*). Quamobrem etiam phantasmata, quæ non sunt nisi ideæ sensuales reproductæ, & consequenter etiam ea, quæ per illorum divisionem ac compositionem prodeunt (*§. 139. 142. Psychol. empir.*) repræsentationes compositi in simplici esse debent.

Phantasmata qualia sint.

Phantasmatum cum ideis sensualibus similitudinem atque identitatem abunde satis loquitur experientia. Nihil sensu percipimus, quod compositum non sit: nihil vero etiam un-

quam imaginamur, nisi quod sit compositum. Anima vero simplex est & ideæ rerum sensibilium, quæ eædem sunt cum imaginabilibus, sunt imagines, quæ in ipsa, adeoque ente simplici existunt.

§. 179.

Uberior explicatio anterioris. *Dum imaginamur, compositum aliquod absens in simplici repræsentatur.* Dum enim quid imaginamur, perceptionem rei sensibilis absentis producimus, (§. 92. *Psychol. empir.*). Sed dum quid imaginamur, phantasma producimus (§. 93. *Psychol. empir.*), adeoque compositum aliquod in simplici repræsentatur (§. 178). Quamobrem dum quid imaginamur, compositum aliquod absens in simplici repræsentatur.

Atque adeo patet differentia, quæ inter ideas sensuales & phantasmata intercedit. Ideæ sensuales exhibent res compositas præsentes, phantasmata vero absentes.

§. 180.

Phantasmata num sint imagines. *Phantasmata sunt imagines.* Sunt enim repræsentationes compositi (§. 178). Ast quælibet compositi repræsentatio imago est (§. 85. *Psychol. empir.*). Ergo phantasmata imagines sunt.

Ideæ sensuales & phantasmata in hoc conveniunt, quod sint rerum compositarum imagines (§. 86). Et sane nemo non multo lubentius concedit phantasmata esse imagines, quam ideas sensuales. Vulgus enim idearum sensualium existentiam ignorat, cum non intelligat quomodo res præsentes sensu percipiamus. Enimvero vulgus quoque novit, quæ imaginamur, præsentia non esse, adeoque facile largitur nobis cum imaginibus tantummodo esse negotium, dum quædam imaginamur.

§. 181.

Phantasmata rerum præteritarum quid sint. *Phantasmata rerum præteritarum sunt repræsentationes statuum mundi præteritorum.* Dum enim phantasma rei cujusdam præteritæ producitur, perceptio quædam totalis produci-

ducitur, quam antea habuimus, cum res ista una cum aliis tunc præsentibus in organa sensoria ageret (§. 104. *Psychol. empir.*). Enimvero quæ in mundo continuo mutantur, statum mundi absolvunt (§. 705. *Ontol.*). Quamobrem cum præterita in mutabilium numero sint (§. 584. 290. *Ontol.*); status mundi præteriti iisdem continentur. Phantasmata igitur rerum præteritarum sunt repræsentationes statuum mundi præteritorum.

Exempla propositionem præsentem clarissime illustrant. Fac tibi obvium fieri hominem, quem præterita die dominica vidisti in templo. Illico tibi sese sistit idea templi interioris una cum aliis hominibus, qui tunc adfuerunt, vel multitudine hominum, ubi nemo eorum tibi fuerit notus, vel tuam saltem attentionem in nullum convertisti, cum in templo præsens esses. Præteriit dies dominica, præteriit hora, qua in æde sacra conveniebant loci incolæ cultus divini gratia. Conventus ille desiit, nec homo, quem ibi vidisti, ibidem amplius est. Nec sunt ibidem homines ceteri, qui tunc una erant in templo. Immo ipsemet nunc in templo non es, sed plures ante dies jam ex eodem abiisti. Quod igitur tibi repræsentas, non ad præsentem pertinet mundi statum; sed ad præteritum. Aliquem adeo statum mundi præteritum aut, si hoc nimis confidenter tibi dictum videatur, aliquid status præteriti mundi tibi repræsentas. Atque idem eodem modo in alio quocunque casu sese habere intelliges, modo ad ideas rerum, quas antea sensu perceperas, nunc vi imaginationis reproductas, eodem modo animum advertere velis.

§. 182.

Singulæ ideæ sensuales & phantasmata rerum præteritarum integrum statum universi, ad quem referuntur, involvunt. Ideæ enim sensuales sunt similes objecto, quod repræsentant (§. 91), adeoque rebus in universo jam existentibus, dum percipiuntur (§. 67. *Psychol. empir.*). Enimvero in mundo res omnes a se invicem dependent quoad existentiam (§. 58. *Cosmol.*). Ideæ igitur sensuales illam dependentiam rei, quam *Idearum sensualium & phantasmatum interior ratio.*

quam exhibent, a ceteris omnibus simul involvere debent. Quamobrem cum dependentia importet rationem existentiæ unius in alio (§. 851. *Ontol.*), adeoque ea respiciat in aliis, per quæ intelligitur, cur hæc insint huic (§. 56. *Ontol.*), status vero præsens uniuscujusque in hoc mundo existentis intelligatur per status præsentes ceterorum omnium una existentium (§. 205. 206. *Cosmol.*); per ideas nostras exhiberi nequit, nisi quatenus totius universi status una exhibetur, servata quidem ea relatione, quam status præsens rei clare perceptæ requirit. Quoniam vero impossibile est, ut omnes illos status a se invicem distinguamus, præsertim cum elementa sensu prorsus non percipiantur (§. 101); eosdem quoque clare percipere nequimus (§. 31. *Psych. empir.*), omnes adeo in unum confundimus. Idea adeo sensualis quæcunque statum totius universi, ad quem refertur, nempe præsentem involvere debet.

Phantasmata rerum præteritarum sunt ideæ vi imaginationis reproductæ, quæ antea sensuum beneficio in nobis extitere (§. 95. 104. *Psychol. empir.*), adeoque eædem cum sensualibus, quas ante habuimus (§. 95. *Psychol. empir.*) si gradum claritatis exceperis (§. 96. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum ea, quæ in idea rei continentur, non pertineant ad claritatem ideæ, quippe non ad modum repræsentandi, sed ad id, quod repræsentatur, referenda; id quod repræsentatur idem esse debet, consequenter phantasma rei præteritæ eadem involvere debet, quæ involvebat idea sensualis, cum eadem res præsens sensu perciperetur. Enimvero idea sensualis involvebat statum totius universi tunc temporis præsentem *per demonstrata*. Ergo etiam phantasma statum totius universi tunc temporis præsentem involvere debet.

Non dubito fore multos, quibus paradoxa hæc videbitur propositio. Enimvero hi erunt, qui nexum rerum in Cosmologia evictum animo nondum satis comprehenderunt; qui phænomena a reali in ipsorum fonte entibus simplicibus seu elemen-

elementis rerum materialium reperiundo non distinguunt; qui denique modum, quo ideæ confusæ ejus, quod apparet, ex repræsentatione eorum, quæ realia sunt, oriuntur, nondum satis perspexere, nec essentiam atque naturam animæ intimius inspectam sufficienter ponderarunt. Legant igitur relegantque & attenta mente volvant revolvantque, quæ de rerum nexu integro capite (§.1-58. *Cosmol.*), de elementis corporum & horum ex illis ortu duobus capitibus integris (§.176-301. *Cosmol.*) de natura & essentia animæ (§. 53. & *seqq.*), atque de sensationibus (§. 83. & *seqq.*), idea imprimis extensionis ac continui (§. 103), spatii imaginarii (§.104.106), vis inertiæ (§. 108) & motricis (§. 110) dicta sunt, sufficiensque temporis spatium animæ concedat, sine quo notiones claritatem debitam consequi minime possunt, quæ ad evidentiam ratiociniorum percipiendam requiritur: neque ullus dubito fore ut videantur amplius paradoxa, quæ nunc videntur.

§. 183.

Quoniam anima vi idearum sensualium sibi repræsentat statum mundi præsentem (§. 182), vi phantasmatum ex iis certa lege (§. 117. *Psychol. empir.*) natorum status mundi præteritos (§. 182); *anima non modo statum mundi præsentem, verum etiam præteritos repræsentare conatur*, consequenter cum vis animæ nonnisi unica sit (§. 57), eaque universi repræsentativa (§. 63); *vis universi repræsentativa animæ non modo ad repræsentandum universum quoad statum præsentem, verum etiam ad idem repræsentandum quoad status præteritos tendit.* *Tendentia vis animæ.*

Explicandum vero nobis paulo distinctius est, qualis sit tendentia animæ ad repræsentandum mundum quoad status præteritos.

§. 184.

Singulæ ideæ sensuales & phantasmata rerum præteritarum omnes status mundi anteriores involvunt. Etenim ideæ sen- *Idearum sensualium & phan-*

tasmatum interior ratio ulterius explicata. sensuales vi sensationis in anima existunt (§. 95. *Psych. empir.*) Quare cum anima, dum sentimus, sibi repræsentet substantiarum simplicium mutationes intrinsecas, sed in unum confusas (§ 98); idea sensualis oritur ex confusione mutationum intrinsecarum, quæ in elementis rerum seu substantiis simplicibus contingunt. Enimvero in omni elemento status singuli a se invicem dependent quoad existentiam (§. 199. *Cosmol.*). Quamobrem cum ideæ sensuales sint similes objecto, quod repræsentant (§. 91), in iis quoque contineri debet dependentia statuum singulorum in istis elementis a se invicem quoad existentiam, quorum mutationes in unum confunduntur. Jam ista dependentia non intelligitur nisi per status omnes anteriores (§. 851. 56. *Ontol.*). Ideæ igitur sensuali inesse debent repræsentationes omnium statuum anteriorum in iisdem elementis, quorum mutationes in eadem in unum confunduntur, & quidem in unum confusæ, propterea quod impossibile omnes illos status a se invicem distingui, præsertim cum elementa sensu prorsus non percipiantur (§. 101). Constat vero ideas sensuales singulas involvere statum integrum universi, ad quem referuntur (§. 182). Ergo etiam omnes universi status eodem anteriores integros involvere debent.

Phantasmata rerum præteritarum sunt ideæ vi imaginationis reproductæ, quæ antea vi sensationis in nobis extiterant (§ 95. 104. *Psychol. empir.*), atque adeo ante in idearum sensualium numero fuere, consequenter eadem involvere debent, quæ sensuales involvebant. Enimvero ideæ sensuales involvebant omnes status mundi anteriores *per demonstrata.* Ergo etiam phantasmata omnes status mundi eo tempore prælapsos involvere debent, quo in numero idearum sensualium fuere.

Propositio hæc magis paradoxa videbitur anteriore (§. 182): sed eodem modo discutiuntur nebulæ, quo eas ibidem

dem discutiendas esse monuimus. Admiranda prorsus est natura animæ, quam non intime perspiciunt, nisi qui perceptionum nostrarum interiorem rationem intelligunt. Ceterum hinc intelligitur, quomodo Cosmologia, quam generalem seu transcendentalem diximus, inserviat naturæ animæ investigandæ, simulque patet ratio, cur defectus Cosmologiæ obstiterit, quo minus Psychologia rationalis exculta fuerit.

§. 185.

Idearum sensualium & phantasmatum ratio adhuc uberius explicata.

Singulæ ideæ sensuales involvunt omnes status mundi futuros & quodlibet phantasma rei præteritæ involvit omnes mundi status, qui respectu illius rei futuri erant. Ideæ enim sensuales vi sensationum in nobis existunt (§. 95. *Psych. empir.*). Quamobrem cum anima, dum sentit, substantiarum simplicium, adeoque elementorum corporum (§. 182. *Cosmol.*), mutationes intrinsecas, sed in unum confusas sibi repræsentet (§. 98); in ideis sensualibus continentur omnes elementorum mutationes intrinsecæ, consequenter status eorum interni (§. 705. 706. *Ontol.*), sed in unum confusi, ut neuter ab altero distingui possit. Enimvero status elementorum internus ea lege continuo mutatur, ut præsens contineat rationem sequentis (§. 197. *Cosmol.*), consequenter præsens status quidpiam continet, unde intelligitur cur succedat futurus (§. 56. *Ontol.*), ut adeo futurus insit præsenti per modum entis potentialis (§. 176. *Ont.*). Et quia ob continuam illam statuum sequentium ex antecedentibus nascentiam status quilibet præsens continet rationem aliquam remotam futuri cujuscunque (§. 197. *Cosmol.*); status quilibet futurus in præsente latet per modum alicujus entis potentialis, sed diversi gradus (§. 156. *Ontol.*). Et quoniam elementa rerum vi quadam prædita sunt (§. 196. *Cosmol.*), qua ad mutationem status continuo tendunt (§. 725. *Ontol.*); singulis quoque elementi statibus inest quædam tendentia ad omnes futuros, sed diversi gradus, quemadmodum ipsi status futuri per modum entis potentialis, sed diversi gradus insunt.

Quoniam itaque ideæ ſenſuales objecto, quod repræſentant, ſimiles ſunt (§. 91); in iis quoque ſtatus præſentes elementorum, qui repræſentantur, futuros per modum entium potentialium diverſi gradus & virium tendentias ad eosdem diverſi itidem gradus continere debent (§. 195. *Ontol.*). Enimvero ſingulæ ideæ ſenſuales integrum ſtatum præſentem univerſi involvunt (§. 182). Quamobrem cum in ſtatibus præſentibus elementorum, quibus ſimul ſumtis reſultat ſtatus univerſi, contineantur omnes ſtatus futuri per modum entium potentialium diverſi gradus, ac ſumtis ſingulis, quæ ad eundem gradum pertinent, prodeant ſtatus ſinguli futuri totius univerſi, quemadmodum ex iis, quæ demonſtrata ſunt, liquet; in idea qualibet ſenſuali inſunt omnes ſtatus mundi futuri per modum entium potentialium diverſi gradus. Et eodem modo liquet, quod iisdem quoque ineſſe debeant tendentiæ omnes ad ſtatus futuros, ſed itidem diverſi gradus. Quoniam vero ſtatus præſentes elementorum in unum confundit anima, ut eos in idea ſenſuali involvat, quemadmodum ſupra oſtendimus (§. 182), ita multo magis, quæ in ſtatibus iſtis inſunt in unum confundere debet. Quare idea ſenſualis omnes ſtatus mundi futuros involvit.

Phantaſma quodlibet rei præteritæ eſt idea vi imaginationis reproducta, quæ antea in numero ſenſualium idearum fuit (§. 93. 104. *Pſychol. empir.*). Enimvero cum in numero idearum ſenſualium eſſet, ſtatus omnes futuros mundi involvebat *per demonſtrata*. Ergo cum reproducta non differat a primum producta niſi gradu claritatis (§. 96. *Pſych. empir.*), etiam vi imaginationis reproducta omnes illos mundi ſtatus involvere debet, qui iſto tempore, cum primum producta in numero idearum ſenſualium eſſet, adhuc futuri erant.

Atque ita tandem patet, quales ſint rerum corporearum perceptiones: id quod multum prodeſt non modo ad rerum natu-

naturalium cognitionem, quæ in potestate est, dijudicandam; verum etiam ad inspiciendam notionem variorum, quæ animæ insunt, inprimis autem ad notiones perfectionum divinarum clarius percipiendas. Patebunt hæc tum ex sequentibus, tum ex Theologia naturali, quæ Psychologiam rationalem exequetur. Si quis vero fuerit hebetior, quam ut interiorem perceptionum nostrarum rationem perspicere possit; is per nos rideat, quæ de eadem dicta sunt, memores quippe illius *Epicteti* in Enchiridio c. 29. *Philosophiæ studium suscipere cupis? Statim te para, quasi futurum sit ut deridearis; ut multi te subsannent.* Si quis vero infirmior fuerit, quam ut sibi persuadere possit, ab errore vacuum esse posse dogma, quod inopinatum ipsi videtur, nec virtuti ac religioni adversum quid ideo esse debere, quod a veritate alienum judicetur; is per nos totam istam perceptionum interiorem rationem damnet, modo sibi temperet a malitia, suaque libertate usus nostram quoque nobis concedat, qui in rebus pervestigandis nostro acumine utimur & hisce perspicillis ad abditam utimur doctrinam pervidendam pietati profuturam. In Theologia nimirum naturali ostendemus, divinas rerum prodire ideas, si nostræ a confusione & orta inde obscuritate liberentur, sicque quæ finita fuerant in infinitas abire.

§. 186.

Quoniam ideæ tam sensuales, quam phantasmata rerum præteritarum non modo omnem statum mundi, ad quem referuntur (§. 183); verum etiam status mundi omnes eodem anteriores (§. 184) ac quocunque temporis intervallo posteriores involvunt (§. 185), consequenter tantus eorum numerus est, quæ in unaquæque perceptione involvuntur, ut eum inire velle pro impossibili habendum; *ideis nostris seu perceptionibus infinita insunt.* *Infinitudo nostrarum idearum.*

Convenientissimum hoc est principiis Theologiæ naturalis, quorum fide hominem perfectionum divinarum speculum esse debere constat: id quod suo loco luculentius docebimus.

Conducit hoc corollarium ad rectius percipiendam differentiam, quæ inter intellectum finitum atque infinitum intercedit non uno modo. Nobis enim pleraque abscondita sunt, quæ in ideis nostris latent, ut eorum, quæ in iis distinguimus, ratio ad ea, quæ discernere nullo modo possumus, sit veluti infinite parvum ad quantitatem ordinariam, vel veluti quantitas quævis data ad infinitam, consequenter ea, quorum nobis conscii sumus pro nihilo habenda sint respectu eorum, quæ discerni non possunt. Ast in Deo, cujus intellectus infinitus est, omnia aperta sunt, nihil absconditum. Unde nobis absentia videntur & procul a nobis remota, quæ Deo præsentia sunt & propinqua. Inservit adeo doctrina præsens ad differentiam inter creatorem & creaturam rectius comprehendendam. Sed hæc clariora evadent suo loco, ubi in Theologia naturali talia ex instituto declaraturi sumus. Ceterum si quis vi imaginationis adjuvare voluerit intellectum interiorem rationem idearum concepturum; is ad experimenta optica confugiat, ubi patet visibilia ita in unum confundi posse, ut nullum eorum ab altero distinguatur amplius, & hac confusione oriri non modo ideam confusam ab ideis distincte perceptorum prorsus diversam, verum multa etiam quasi in nihilum recidere, ut non amplius percipiantur, utut ingens eorum numerus confuse perceptibile quid constituat. Pertinent huc imagines, quæ a speculis conicis reflectuntur. Amplum enim spatium in vertice coni & prope eundem in exiguum spatiolum contrahitur, ita ut in illo depicta in speculo confuse quid perceptibile in imagine, quæ in speculo comparet, exhibeant. Possunt alia quoque experimenta ope vitrorum concavorum in eam rem fieri & ex iis, quæ ope microscopiorum instituuntur, nonnulla colliguntur, quæ præsentem doctrinam illustrant. Sed talia ad philosophiam experimentalem sunt remittenda, quæ suum non minus usum in Psychologia, quam in Physica habent.

§. 187.

Involutio idearum

Status tam præteriti, quam futuri non singuli eodem modo in idea rei præsentis, vel vi imaginationis reproductæ involvun-

vuntur: Similiterque status præsentes singulorum elementorum, quibus præsens mundi status constituitur, diverso modo in idea sensuali involvuntur. Ut propositionis præsentis veritas facilius comprehendatur; fingamus seriem statuum præteritorum ad certum numerum esse redactam, qualis prodiret tempus omne elapsum in minuta secunda aut scrupula quæcunque alia istis minora resolvendo: id quod ob continuitatem seriei successivorum facere non licet, nisi quatenus ea per rectam in partes æquales divisam imaginationi objicitur, non attenta jam statuum singulorum diversitate, sed tantummodo eosdem considerando tanquam præteritos. Quodsi jam hos status spectes tanquam præteritos, evidens est ipsa præteritione eosdem differre, quatenus a præsente diversam sortiuntur distantiam, cum alii aliis citius præterierint. Quamobrem cum ideæ sensuales similes sint objecto, quod repræsentant (§. 91); status præteriti ita in iisdem involvi debent, ut non negligatur diversa distantiæ uniuscujusque status præteriti a præsenti ratio. Atque adeo jam patet non eodem modo in idea sensuali involvi posse status mundi præteritos. Enimvero status elementorum interni, quibus status aliquis præsens mundi constituitur, ea lege mutatur, ut præsens rationem contineat sequentis, cur nempe sequens ad actum perducatur (§. 197. *Cosmol.*), adeoque præterita habent se ad præsens per modum causæ ad causatum (§. 881. *Ontol.*), consequenter pro diversa a præsente distantia causæ erunt continuo remotiores. Ideæ igitur statuum præteritorum ita involvi debent, ut ulterior continuo admittenda sit involutio, quo longius a præsente abest præteritus. Atque ita nascuntur diversi involutionum gradus, qui exprimunt diversos dependentiæ modos præsentis ab antecedentibus. Abunde igitur patet, singulos status præteritos non eodem modo in idea sensuali involvi.

partialium in una confusa.

Ex anteriorum propositionum demonstratione jam constat

ſtat (§. 181. 184. 185), phantasmata rerum præteritarum aliquando fuisſe in numero idearum ſenſualium. Quamobrem quod de ideis ſenſualibus jam evicimus, idem de phantasmatis quoque rerum præteritarum valere palam eſt.

Series rerum ſucceſſivarum, quæ datur in univerſo (§ 55. *Cosmol.*) & quam conſtituunt ſtatus mundi ſibi mutuo ſuccedentes, quales paulo ante in ſerie præteritorum conſideravimus, per ſtatum præſentem dividitur in duas partes, quarum altera exhibet ſtatus præteritos, altera futuros eo quidem modo, quam paulo ante inſinuavimus, cum modum involutionis ſtatuum præteritorum expenderemus. Quemadmodum itaque in parte præteritorum ſtatus unusquisque diverſam ſortitur diſtantiam a præſente, ita ut continuo creſcat cum numero ſtatuum præteritorum; ita ſimiliter in parte futurorum diverſam ſtatus ſinguli diſtantiam habent a præſente, ita ut continuo creſcat cum numero ſtatuum futurorum. Sicuti igitur in ſerie præteritorum diverſa illa diſtantia exprimi quoque debet in eorum involutione, ut ideo non uno eodemque modo in idea ſenſuali involvantur ſinguli ſtatus præteriti; ita hæc diſtantiarum diverſitas in cauſa quoque esſe debet, ut non uno eodemque modo ſinguli ſtatus futuri in eadem involvantur. Porro res ſucceſſivæ in mundo adſpectabili omnes inter ſe connectuntur (§. 54. *Cosmol.*), cumque in numerum præteritorum abeant, quæ antea in numero futurorum erant, nexus futurorum idem prorſus eſt, qui præteritorum, conſiſtens nempe in continua dependentia effectus a cauſa. Quemadmodum nimirum in ſerie præteritorum continuo aſcenditur ad cauſam remotiorem ita in ſerie futurorum continuo deſcenditur ad effectum remotiorem. Et ſicuti in ſerie præteritorum ſtatus præſens eſt effectus continuo remotior, quo altius aſcenditur; ita in ſerie futurorum, ſtatus præſens fit continuo cauſa remotior. Statui nimirum præſenti convenit dependentia diverſi gradus a ſin-

singulis statibus præteritis; singulis autem statibus futuris competit dependentia diversi gradus a præsente ut status præsens dici possit gravidus futuri. Quemadmodum itaque propter diversam dependentiam status præsentis ab unoquoque præteritorum diversi status in idea sensuali diversimode involvuntur; ita similiter ob futurorum statuum a præsente dependentiam diversam status futuri diverso modo involvi debent in idea sensuali.

Jam quod res coëxistentes attinet, eædem quoque inter se connectuntur (§. 54. *Cosmol.*), atque adeo in coëxistendo ratio coëxistentiæ unius continuo est in altero (§. 10. *Cosmol.*), ut adeo coëxistentia eodem modo a se invicem dependeant (§. 851. *Ontol.*), quo succesiva a se invicem dependent in existendo *per demonstrata*. Scilicet non quodlibet immediate dependet ab altero in coëxistendo, sed etiam mediate, & mediata illa dependentia non eadem est in eodem subjecto quoad omnia coëxistentia, a quibus dependet. Nascuntur adeo in eodem subjecto dependentiæ diversi gradus quoad coëxistentiam, quemadmodum diversi gradus dependentiæ quoad existentiam in serie præteritorum & futurorum dantur. Quare cum in serie succesivorum ob diversam illam dependentiam sensibilis præsentis status præteriti & futuri non eodem modo in idea sensuali involvantur *per demonstrata*; nec in serie simultaneorum ob diversam dependentiam in existendo dati cujusdam sensibilis a ceteris coëxistentibus status præsentes singulorum elementorum ac inde ortorum corporum (§. 176. *Cosmol.*), quibus præsens mundi status continetur, involvi possunt in idea sensuali.

Et ita quidem prolixe satis ostendimus, ideis nostris sensualibus non inesse omnia eodem modo: id quod ob utilitatem multiplicem probe expendi meretur. Comparet ea in subsequentibus, ubi de evolutione idearum sermo est: idea-

rum enim evolutio ab involutione pendet. Exemplum involutionis alias occurrit in doctrina de generatione, ubi inter diversa systemata, quæ a philosophis excogitata sunt, occurrit quoque systema involutionis. Nimirum si de præexistentia corpusculorum organicorum, quæ rudimentorum nomine vulgo veniunt, sermo inciderit; in Adamo præextitisse dicuntur omnes ipsius posteri. Adamus in se continuit omnia rudimenta liberorum ex se prognatorum, in quorum rudimentis jam actu continebantur rudimenta liberorum ex ipsis nascendorum seu nepotum ipsius Adami; Et idem affirmatur de Adami pronepotibus, abnepotibus & ita porro. Rudimenta igitur sequentis generationis continuo continentur in rudimentis anterioris, sed diverso præformationis gradu. Atque ita rudimenta omnium posterorum Adami in eadem linea recta descendentium diverso præformationis gradu involuta fuere in rudimento filii sui, ut alia una evolutione seu generatione, alia duabus, alia non nisi tribus inde evolvi potuerint & ita porro. Involutionis adeo notio, qualem supponimus in interiore perceptionum nostrarum ratione explicanda non est in foro philosophico incognita. Translata vero ad perceptiones nostras lucem affundit tertiæ mentis operationi, qua unum ex alio colligitur. Cur enim hoc fieri possit & quænam ex dato colligi queant, inde intelligetur. Non minor vero comparebit utilitas in Theologia naturali, ubi reddenda ratio est, cur cognitio Dei sit mere intuitiva, creaturæ vero discursiva & symbolica.

§. 188.

Involutio idearum a quibus admitti debeat.

Involutio præteritorum & futurorum omniumque præsentium in idea sensuali admittenda est in omni hypothesi de elementis rerum materialium, etsi in hypothesi simplicium sola quemadmodum alia sufficienter intelligatur. Quodsi enim antecedentia satis superque attenta mente perlustres, omnino constabit involutionem præteritorum ac futurorum omniumque præsentium in idea sensuali niti nexu rerum coëxistentium & successivarum in universo continuo (§. 182. & seqq.). Quamobrem

obrem cum nexus rerum tam coëxiſtentium in mundo adſpectabili (§. 52. *Cosmol.*), quam ſuccesſivorum independenter a doctrina elementorum demonſtretur (§. 53. *Cosmol.*), adeoque admitti debeat, etiamſi hæc ignoretur, vel rejiciatur, conſequenter quamcunque de elementis corporum quis foveat opinionem, involutio quoque futurorum ac præteritorum omniumque præſentium in idea ſenſuali admittenda eſt, quamcunque quis de elementis corporum hypotheſin tueatur.

Quoniam tamen, nexus rerum materialium a nexu elementorum pendet (§. 205. *Cosmol.*), adeoque in hoc rationem ſui ſufficientem agnoſcit (§. 851. *Ontol.*), conſequenter absque eo ſufficienter intelligi non poteſt (§. 56. *Ontol.*), quemadmodum compoſitio (§. 686. *Ontol.*), vis motrix (§. 295. *Cosmol.*), vis inertiæ (§. 297. *Ontol.*), extenſio & continuitas (§. 224. *Ontol.*) ſine theoria ſimplicium ſufficienter intelligi nequeunt; involutio quoque præteritorum ac futurorum omniumque præſentium in idea ſenſuali ſine theoria ſimplicium ſufficienter intelligi nequit, quippe quæ nexu iſto nititur *per antecedentia.*

Hæc ideo adjicimus, ne quis præcipitato judicio rejiciat quod rejicere non poterat, aut damnet, quod damnare non debebat, propterea quod doctrinæ de elementis rerum, quæ nimis paradoxa videtur, infeſtus ſit. Plurimum intereſt noſſe, quænam inter ſe pugnent, quænam invicem conſentiant, & quænec absque iis intelligi posſint, utut cum iisdem conſpirent nam absque aliis intelligantur penitus.

§. 189.

Differentia imaginum materialium & immaterialium.

Perceptiones ſunt imagines, quas nulla arte humana imitari licet. Imagines enim, quæ ſunt perceptiones animæ (§. 86. 180), objecta extra animam repræſentant (§. 21). Involvunt etiam integrum ſtatum univerſi, ad quem referuntur (§. 182), una cum omnibus ſtatibus mundi anterioribus ſeu præteritis (§. 184), & adhuc futuris reſpectu objecti (§. 185) & quidem ſin-

gulos ſtatus diverſo modo (§. 187), ut adeo ſingulis perceptionibus infinite diverſa infinite diverſis modis inſint (§. 186). Et quoniam horum omnium anima ſibi conſcia non eſt, quemadmodum unicuique obvia experientia compertum; infinita iſta minime agnoſcit & a ſe invicem diſtinguit, nec infinitam modi inexiſtendi varietatem agnoſcit & unumquemque ab altero diſcernit. Status igitur iſti partiales, quibus in unum confuſis naſcitur ſtatus præſens univerſi, ad quem refertur objectum perceptum, naſcuntur etiam ſinguli ſtatus univerſi præteriti atque futuri, nonniſi obſcure repræſentantur (§. 32. *Pſychol. empir.*), ut adeo ex infinita varietate obſcure perceptorum naſcatur aliquid confuſe perceptum, quod perceptioni cuilibet adhærere deprehendimus, quatenus idea ſpatii interminati & temporis præteriti & futuri idea a qualibet perceptione inſeparabilis deprehenditur. Enimvero imagines materiales res intra ſe repræſentant (§. 90) & intra limites objecti ſui coercentur, nulla vero arte unquam efficies ut in imagine materiali exhibeantur quoque omnes objecti dependentiæ ab aliis, unde ejus actualitas reſultat, & omnes cauſalitates, unde actualitas aliorum pendet. Ideæ igitur ſenſuales & phantasmata animæ, ſeu perceptiones ejusdem ſunt imagines, quas nulla arte humana imitari licet.

Prolixitatis evitandæ gratia non evolvimus ſingula demonſtrandi principia, ut ad ſupremum evidentiæ gradum perducatur veritas propoſitionis præſentis, quam ſufficienter intelligi exiſtimamus, modo in anterioribus quis ſatis fuerit verſatus; neque enim hic quicquam ſupponitur, quod ex notionibus ontologicis, cosmologicis & pſychologicis non ſit manifeſtum. Neque vero abſurdum videri debet, in imagine immateriali exhiberi quoque dependentias rerum ab aliis, ſine quibus earum actualitas intelligi nequit (§. 87. *Cosmol.*) & omnes earum cauſalitates quomodocunque mediatas, propterea quod iſtiusmodi repræſentatio ab imagine materiali abhorret. Ecquis enim demonſtraverit, imaginem materialem esſe normam

mam immaterialis, ita ut per materialem intelligatur, quid possibile sit in immateriali? Sane repræsentatio objecti extra subjectum repræsentans, quam imaginibus immaterialibus propriam, materialibus incommunicabilem nemo ignorat, alta voce reclamat? Immo natura depingit in imaginibus motum actualem objectorum: id quod nulla arte pictoris effici potest, etsi satis superque intelligatur, cur naturæ vires non excedat istiusmodi repræsentatio. Pertinent huc imagines objectorum in camera obscura delineatæ (§. 80. *Optic.*) quales etiam in oculo delineari constat (§. 61. *Optic.*). Usus microscopicus Laternæ magicæ a Zahnio in Oculo artificiali teledioptrico fund. 3. syntagm. 5. c. 5. techn. 3. f. 730. in spectandis animalculis expositus & a nobis in Dioptrica universaliter descriptus ac demonstratus motum actualem in imaginibus exhiberi posse docuit & technasmatis ansam dedit, quibus in ordinario Laternæ magicæ usu motus actualis in imaginibus repræsentatur, quemadmodum loc. cit. techn. 4. f. 731. & seqq. docet. Istiusmodi artificia alia excogitavit *Bonifacius Henricus Ehrenbergerus*, in Gymnasio Coburgensi Mathematum Professor, in Novo & curioso (quod vocat & sub forma disputationis in Academia Jenensi A. 1713. publicavit) Laternæ magicæ augmento.

§. 190.

Mundi idealis ab anima productio.

Anima continuo producit ideam totius universi, non modo quoad statum præsentem, verum etiam quoad omnes præteritos atque futuros, sed pro diversa dependentia status præsentis a præteritis & futurorum a præsente continuo diversam. Sensuales enim ideæ, quas sibi invicem continuo succedere experimur; involvunt integrum statum universi præsentem (§. 182), omnes quoque status mundi præteritos seu præsente anteriores (§. 184) itidemque futuros omnes seu præsentem secuturos (§. 185). Idea igitur sensualis totalis est idea totius universi, quoad statum præsentem, omnesque præteritos atque futuros. Enimvero quæ per facultates animæ in eadem possibilia deprehenduntur, vi ejusdem actuantur (§. 55); anima igitur ideæ isti

universi existentiam impertitur, adeoque cum vis illa sit essentia & natura ejusdem (§. 66. 67), per essentiam atque naturam suam eandem producit (§. 690. *Ontol.*). Jam status non minus præteriti, quam futuri diverso modo in idea sensuali præsente involvuntur (§. 187), pro diversa nimirum dependentia status præsentis a statibus præteritis & futurorum a præsente (§. 83. *Cosmol.*). Anima igitur producit ideam totius mundi quoad omnes ipsius status continuo diversam, pro diversa dependentia præsentis a præteritis atque futurorum a præsente.

Ex hac continua ideali productione mundi demum clarissime intelligitur, qualis sit illa vis repræsentativa universi, quam animæ competere supra evicimus (§. 63) & in qua non minus naturam (§. 68), quam essentiam ejus consistere ostendimus (§. 66). Atque ita patet non inepte dici, quod anima sibi repræsentet hoc universum, utut tantummodo quædam sibi repræsentare videatur corpora, quæ exiguam admodum, immo vix infinite parvam quandam particulam universi constituunt: sicque remotum est dubium, quod nos remoturos esse supra promisimus (*not.* §. 62).

§. 191.

Mundi idealis productio in somno.

Anima etiam in somno producit ideam totius universi, qualem vigilans producit, sed obscuram, seu totaliter confusam. Etenim in somno anima quoque habet perceptiones (§. 39). Aut igitur actionem, quam vigilans edit, continuat, aut alias edere tenetur. Quoniam vis ipsi nonnisi unica est (§. 57), qua ad status sui mutationem continuo tendit (§. 56), neque adeo in eadem fingi potest vis eidem contraria, qua eandem actionem, quam vigilans continuo edit, continuari impediat; quin eandem continuet dubitandum non est. Ideam igitur totius universi in somno producit, qualem vigilans producit, si nempe materialiter eandem consideres seu quoad objectum, quod repræsentat (§. 185). Enimvero dum dormimus, sed non somniamus, hoc est, in somno anima est in statu perceptionum obscu-

obſcurarum ſeu totalium confuſarum (§.59). Idea itaque universi, quam in ſomno producit, obſcura; ſeu totaliter confuſa eſt.

Idem patet per indirectum. Ponamus animam in ſomno non producere ideam univerſi, qualem vigilans producit. Repræſentatio itaque univerſi in anima interrumpitur, nec ſtatus mundi tempori reſpondentes, quo dormimus, in eadem repræſentantur. Necesſe igitur eſt aliquam esſe rationem, cur ex ſomno evigilans & productionem ideæ univerſi continuans ad eum præciſe ſtatum reſpiciat, qui momento evigilantis reſpondet, non vero eum, qui immediate ſequitur ſtatum ultimum, quem obdormiſcens ſibi repræſentabat (§. 70. *Ontol.*). Enimvero cum vis repræſentativa univerſi ſit animæ esſentialis (§. 66), adeoque productio ideæ ejusdem hoc potius modo, quam alio facta eidem esſentialis; ratio nulla intrinſeca dari poteſt, cur in producenda idea hujus univerſi hoc potius modo, quam alio verſetur (§. 156. *Ontol.*). Necesſe igitur eſt ut ſine interruptione productionem ideæ univerſi continuet, conſequenter in ſomno quoque ideam univerſi totius producere debet, materialiter talem, qualem vigilans producit.

Præſens propoſitio ſine probatione admitti poterat: nulla enim adeſt ratio, cur anima quæ per esſentiam ſuam ideam totius univerſi continuo producit, cesſare debeat ſubinde ab actione ſua contra vis non impeditæ notionem & cur a conſueta ſibi actione neſcio ad quas alias digrediatur. Cum enim propterea, quod anima in ſomno perceptionum ſuarum ſibi conſcia non ſit nondum ſequatur, quod perceptione omni ſeu idea ſenſuali vel phantasmate deſtituatur (§. 39); nec inde inferri poteſt, quod ideam univerſi in ſomno non amplius producat. Quodſi dicas, vi corporis determinari vim animæ ad hunc ſtatum univerſi producendum, qui momento evigilantis reſpondet; eadem id facilitate rejicitur, qua dicitur. Quomodo enim probaveris motui, qui ex organo ſenſorio ad cerebrum propagatur (§. 111), inesſe ea, per quæ intelligi

poſſit

possit cur anima producat ideam universi, qualem poscit momentum temporis, quo quis evigilat (§. 56. *Ontol.*)? Quæ precario assumuntur, perperam allegantur rationes eorum, quæ sunt. Neque opus est ut contra ontologicam veritatem propositionem præsentem hypothesibus de commercio inter mentem & corpus implicemus. Sane quæ de anima a priori stabilimus, in omni hypothesi de commercio inter mentem atque corpus admitti posse infra docebimus, & ab omni independentia sunt.

§. 192.

Idealis mundi in anima existentia.

Existit in anima idea hujus universi seu mundi adspectabilis, quæ easdem prorsus subit mutationes, quas mundus adspectabilis subit. Anima enim, sive vigilemus, sive dormiamus, continuo producit ideam totius universi non modo quoad status præsentes, sed & quoad diversimodam status præsentis a præteritis singulis & singulorum futurorum a præsente devendentiam (§. 185. 186) Existit igitur in anima idea totius universi seu mundi adspectabilis & status ejusdem constanter iidem, in eadem sibi invicem succedunt, qui in mundo adspectabili sibi invicem succedunt. Quamobrem cum status diversi ptodeant per continuas, quæ in mundo adspectabili sunt, mutationes (§. 705. *Ontol.*); idea mundi adspectabilis in anima easdem subit mutationes, quas ipse mundus adspectabilis subit.

Etsi hæc idea in anima continuo existat & per essentiam animæ eidem insit, atque in eadem producenda anima continua sit; non tamen inde inferre licet, quod præter eam nil detur in anima quodque omnis ejusdem actio in eadem sola terminetur. Absurdum enim foret præter necessitatem asserere, quod experientiæ obviæ repugnat? Istiusmodi oscitantiam alteri tribuere est semetipsum deridendum aliis proponere. Psychologia empirica abunde loquitur præter hanc ideam complura alia spectanda esse in anima. Id tamen veritati consentaneum est, rationem ultimam eorum, quæ animæ naturaliter insunt, quocunque tandem nomine veniant,

niant, in hac idea reperiri. Unde denuo a veri tramite aberrant, qui rationes immediatas inde peti posse sibi persuadent: quod qui faciunt in similes battologias incidere debent, in quas incideret immediate omnium, quæ corporibus insunt vel accidunt, rationem ex elementis seu substantiis simplicibus redditurus. Ceterum idealis universi in anima existentia primam mihi ansam dedit in essentiam atque naturam animæ inquirendi, & in causa fuit ut de Psychologia rationali condenda cogitarem. Quomodo vero ex notione creaturæ ac fine creationis eandem derivaverim, in Theologia naturali expositurus sum. Neque dubito fore, ut inde doctrinæ hactenus traditæ plurimum lucis afferatur, ac quantum faveat pietati ac religioni luculentissime appareat.

§. 193.

Anima dicitur *intueri ideam universi*, **quatenus nonnulla, quæ eidem insunt, clare percipit.**

Intuitus ideæ universi. Nimirum si quid clare percipimus, id agnoscimus & ab aliis perceptis distinguimus (§. 31. *Psychol. empir.*), adeoque nos idem percipere nobis conscii sumus. Quodsi igitur admissa aliqua fictione vi imaginationis spectemus ideam universi in anima existentem tanquam ens ab ipsa diversum & animam, quatenus ad ideam istam se advertit, tanquam ens illam contemplans (§. 144. *Psychol. empir.*); perinde utique est ac si anima ideam istam intueretur, ac idea ista mundi eodem modo ei objiceretur, quo mundus ipse materialis oculis nostris objicitur. Fingimus nimirum ac si idea universi esset ipse mundus ac anima esset homo eundem intuens: quæ fictio nihil habet absurdi ob casuum æquipollentiam, qua unum exhibetur per alterum, quatenus eidem simile. Reddimus rationem denominationis, quod fictio, qua nititur, ad facilius concipiendum ac intelligendum ea conducat, quæ alias defectu imaginis difficilius intelliguntur, præsertim ab iis, qui abstractis absque imaginum auxilio concipiendis parum sunt adsueti.

§. 194.

Limitatio intuitus ideæ universi.

Anima integram ideam universi simul intueri nequit. Etenim si anima ideam integram universi simul intueretur, clare perciperet ea omnia, quæ in eodem quomodocunque continentur, maxima minima (§. 193.), consequenter omnia quæ sunt in toto universo, a se invicem distingueret eorumque sibi conscia esset (§. 31. 10. *Psychol. empir.*). Non igitur sibi repræsentaret universum pro situ corporis organici in universo, convenienter mutationibus, quæ in organis sensoriis contingunt: quod cum sit absurdum (§. 62), repugnans essentiæ ac naturæ animæ (§. 66. 67), anima integram ideam universi, quæ in eadem existit & easdem mutationes patitur, quas mundus adspectabilis subit (§. 192), simul clare percipere nequit.

Idem quoque directe ostenditur hoc modo. Anima sibi repræsentat hoc universum pro situ corporis organici in universo, convenienter mutationibus, quæ in organo sensorio contingunt (§. 62). Quamobrem cum claritas ideæ sensualis pendeat a celeritate motus nervis sensoriis impressi (§. 126), impossibile vero sit ut omnia, quæ sunt in universo, simul motum in organum sensorium immediate imprimant; fieri quoque nequit, ut omnia, quæ sunt in universo, anima simul clare percipiat, consequenter integram ideam universi simul intueri nequit.

Immo idem etiam ostenditur utendo fictione, quam paulo ante indicavimus (*not.* §. 193.). Dum enim ideam universi anima intuetur, perinde est ac si nos ipsum mundum adspectabilem intueremur. Enimvero mundum adspectabilem integrum intueri non possumus: ergo nec ideam universi integram simul intueri datur.

§. 195.

Quænam mediate &

Quæ in organum sensorium agunt, immediate percipimus: quæ in immediate perceptis involvuntur, nonnisi mediate percipimus.

pimus. Anima enim percipit objecta sensibilia convenienter mutationibus, quæ in organis sensoriis producunt (§. 62), ita ut claritas perceptionum pendeat a celeritate motus fibrillis nerveis impressi (§. 125). Ea igitur per se adeoque immediate percipit, quæ fibrillis nerveis in organis sensoriis motum imprimunt. Quoniam vero hæc in organum sensorium agunt (§. 133. *Cosmol.*); ea immediate percipimus, quæ in organum sensorium agunt. *immediate percipiantur.*

Jam ea, quæ fibrillis nerveis motum non imprimunt, nec per se imprimere possunt, plane non percipiuntur, per se scilicet (§. 129). Quoniam tamen in ideis sensualibus (§. 182. & seqq.), adeoque in perceptionibus immediatis *per demonstrata*, involvuntur; mediantibus iis, quæ immediate percipiuntur, una percipiuntur. Atque adeo patet, quæ in immediate perceptis involvuntur, nonnisi mediate percipi.

Arbor, mediante lumine, quod reflectit, in nervum opticum agit: eam vero nobis immediate repræsentamus, quemadmodum per se patet. Ast quæ arboris materiam gravem efficit & quæ in ea cohæsionem efficit causam non nisi mediate percipimus. Immo ipsam gravitatem non nisi mediate percipimus; ubi arborem nonnisi visu attingimus. Ast ubi humi prostratam attollere conamur, gravitatem ejus immediate tactu percipimus. Distinctio perceptionum in mediatas & immediatas sua utilitate non carere, ex sequentibus constabit. Est enim fundamentum cognitionis discursivæ, qua ex iis, quæ cognoscuntur, colliguntur alia incognita. Neque enim ex immediate perceptis colliguntur nisi mediate percepta.

§. 196.

Quoniam ea, quæ in organum sensorium agunt, motum fibrillis nerveis in organo sensorio imprimunt (§. 133. *Cosmol.*); ea vero, quæ motum fibrillis nerveis imprimunt clare percipiuntur (§. 125); *quæ clare percipiuntur, immediate percipiuntur.* *Quod clara perceptio sit immediata.*

Ratio nimirum claritatis perceptionum & immedietatis ea-

rundem, in eadem, organi mutatione continetur, adeoque utraque simul ponitur (§. 118. *Ontol.*). Atque ideo experimur, nihil a nobis clare percipi quod non percipiatur immediate. Experientiam vero universalem esse debere per rationes, quibus corollarium præsens stabilivimus, patet, quippe quæ fugant omnem dubitationem, quæ animum alias facile invadere poterat. Unde & nobis solenne est a priori demonstrare ea, quæ obvia experientia extra omnem dubitationem ponere videtur.

§. 197.

Quod distincta perceptio sit immediata.

Quoniam perceptio distincta clara est (§. 38. *Psychol. empir.*); *quæ distincte percipiuntur, immediate percipiuntur.*

Poterat idem in specie ex ratione distinctæ perceptionis supra (§. 127) evicta demonstrari: sed cum species sub genere recte subsumatur, his ambagibus non est opus, nisi quatenus uberiorem lucem veritati affundere volueris. In philosophia enim, ubi rationes eorum, quæ sunt vel esse possunt spectamus (§. 31. *Disc. præl.*) & ubi a rationibus clarissime inspectis veritatis evidentia assensusque firmitas pendet; istiusmodi ambages non semper improbandæ veniunt. Accedit quod specialium demonstratione magis confirmetur universalium veritas, quæ cum ad inveniendum utilia sint, magni fieri debent.

§. 198.

Varietas perceptionum immediatarum.

Mediatæ perceptiones infinite variant habentque gradus infinitos, quibus ab immediatis removentur. Ea nimirum immediate percipiuntur, quæ in perceptionibus immediatis involvuntur (§. 195). Quæ vero in perceptionibus immediatis involvuntur, non eodem modo involvuntur, sed infinitos admittunt gradus, quibus involuta denuo involvuntur in aliis (§. 187). Quæ igitur mediate percipiuntur, infinitos habent gradus, quibus a perceptionibus mediatis removentur, atque adeo perceptiones immediatæ infinite variæ sunt.

Con-

Conducet hoc theorema ad reddendam rationem, cur alia aliis difficilius ex immediate perceptis colligantur, quædam vero a nobis prorsus inde colligi nequeant.

§. 199.

Quæ mediate percipimus, prorsus obscure percipimus. Quæ enim mediate percipimus, ea in iis, quæ immediate percipiuntur, involvuntur (§. 195), neque nobis eorum conscii sumus, consequenter nihil prorsus eorum agnoscimus atque ab aliis distinguimus. Nihil igitur in iis continetur, quod clare percipiatur (§. 31. *Psychol. empir.*), atque adeo prorsus obscure percipiuntur (§. 32. *Psychol. empir.*). *Mediatæ perceptiones quales sint.*

Quando perceptiones immediatas obscuras appellamus, perceptionibus rerum insunt quædam clare percepta, sed non ad hoc sufficientia, ut, quamvis alias ideam illius rei claram habeamus, vi cujus eam ad suum genus vel speciem suam reducere valemus, eandem agnoscamus (§. 32. *Psychol. empir.*). Quando nihil prorsus clare percepti perceptioni cujusdam inest, tum totaliter obscura est, & res percepta tenebris immersa, ut perinde videatur, ac si eam non perciperemus: quod tamen obscure rem percipi non eodem loco haberi debeat, ac si prorsus non perciperetur, vel ex iis colligitur quod perceptorum involutio rationem possibilitatis in se contineat, quam habet aliorum ex aliis collectio (*not.* §. 195).

§. 200.

Perceptiones eorum, quæ prorsus obscure percipiuntur, seu quibus nihil inest, quod clare percipiatur, dicuntur *totaliter obscuræ*: ast perceptiones illas, quibus clare percepta insunt, etsi quædam inexistentia nunc obscure percipiantur alias clare perceptibilia, *partialiter obscuras* appellamus. *Perceptionum totaliter, & partialiter obscurarum differentia.*

Et hæ ideæ partialiter obscuræ sunt, quas exempla ad illustrandum definitionem perceptionis rei obscuræ afferri solita loquuntur (*not.* §. 32. *Psychol. empir.*). Etenim dari perceptiones partialiter obscuras experientia loquitur; dari autem per-

ceptiones totaliter obscuras per demonstrationem innotescit. Ceterum definitio perceptionis obscuræ, quam dedimus (§. 32. *Psychol. empir.*), generalis est, & tam partialiter, quam totaliter obscuræ convenit. Definimus enim perceptionem obscuram, quod ea sit, quam habemus, ubi rem perceptam non agnoscere, nec a ceteris perceptibilibus distinguere valemus. Id vero obtinet in utroque casu. Sive enim nihil eorum, quæ rei perceptæ insunt, clare percipiamus; sive saltem aliqua, quæ tamen insufficientia sunt ad eam agnoscendam & a rebus aliis distinguendam; impossibile est ut eam agnoscamus atque ab aliis distinguamus. Superius (§. 10) definivimus obscuritatem perceptionum totalem per eam, quæ inest perceptioni totali. Sed ista definitio cum præsente non coincidit. Quando enim hic loquimur de perceptionibus totaliter obscuris eas intelligimus perceptiones, quas partiales appellavimus & ex quibus tanquam partibus componitur totalis (§. 43 *Psych. emp.*). Patet itaque ex ea, qua perceptiones particulares singulæ totaliter obscuræ sint, enasci obscuritatem perceptionum totalem, quæ adeo locum habet, quando totalis perceptio totaliter obscura est.

§. 201.

Quænam perceptiones totaliter obscuræ.

Quoniam quæ percipiuntur mediate, prorsus obscure percipiuntur (§. 199); *perceptiones mediatæ totaliter obscuræ sunt* (§. 200).

Quando perceptio totalis obscura est, tum singulæ perceptiones partiales obscuræ totaliter sunt (§. 43. *Psychol. empir.*), atque hinc totalis quoque perceptio totaliter obscura.

§. 202.

Gradus obscuritatis infiniti.

Jam cum porro perceptiones mediatæ infinitos habeant gradus, quibus ab immediata distant (§. 198) ex eo vero sint obscuræ, quod sint mediatæ (§. 201); *infiniti dantur gradus obscuritatis perceptionum mediatarum.*

Hinc est, quod quædam nobis adhuc incognita, dicantur adhuc spissis tenebris immersa, quodque ea ex tenebris in apricum produci pronunciemus, quæ multa longaque ratiocinatione inve-

inveniuntur, ita ut plura ante invenienda sint, quam ipsum inveniatur. Ipsa autem præsens propositio clarissime loquitur, quæ nobis adhuc incognita sunt, earum alia aliis spissioribus tenebris immergi. Et qui novit, quomodo in Mathesi alia ex aliis fuerint inventa, ei diversi modi, quibus mediate percepta tenebris sepulta sunt, clariores sunt.

§. 203.

Mediatas perceptiones appercipere non possumus. Mediatæ enim perceptiones totaliter obscuræ sunt (§. 201), adeoque iis nihil inest, quod clare percipitur (§. 200), consequenter nihil quoque rei perceptæ inest, quod agnoscimus atque ab aliis perceptibilibus distinguimus (§. 31. *Psychol. empir.*). Nihil adeo datur in re mediate percepta, cujus nobis conscii sumus (§. 10). Mediatas adeo perceptiones non appercipimus (§. 25. *Psychol. empir.*). *Mediatæ perceptiones cur careant apperceptione.*

Superius (§. 19) evicimus totalem obscuritatem perceptionum tollere omnem apperceptionem, ita ut anima nec sui, nec rei alterius a se diversæ sibi conscia sit: hic vero ostendimus, totalem perceptionum partialium obscuritatem tollere earundem apperceptionem, ita ut nobis earum conscii esse haud quaquam possimus, atque inde colligimus a perceptionibus mediatis removendam esse apperceptionem.

§. 204.

Ideæ sensuales sunt perceptiones immediatæ. Ideæ enim sensuales sunt ideæ, adeoque perceptiones (§. 48. 24. *Psych. empir.*), quæ in anima actu insunt, quod jam ista in organo sensorio mutatio accidit (§. 95. *Psychol. empir.*). Sunt igitur perceptiones immediatæ (§. 195). *Quales sint ideæ sensuales.*

v. gr. Dum equum video, idea sensualis, qua mihi eundem repræsento, & qua posita ejusdem mihi tanquam extra me existentis conscius sum, est perceptio immediata.

§. 205.

Si imaginationis vi idea quædam rei antea sensu perceptæ *Imaginationis cor-*

denuo

poria existentia.

denuo producitur; idea quoque materialis in cerebro reproducitur, quæ ab actione sensibilis in organum sensorium oriebatur. Vim imaginationis & memoriam, quæ sine ista non datur (§. 173. 92. *Psychol. empir.*) morbis lædi extra dubitationem positum est. Confirmatur imprimis Medicorum observationibus, quas hic coacervare non licet, cum suo tempore in Physicis plures istiusmodi observationes in medium simus allaturi. Nobis in præsente sufficiat, quod, autore *Thucydide*, quidam a peste convalescentes memoria adeo orbati fuerint, ut nec sese, nec suos familiares noscerent, utut sensu objecta præsentia agnoscerent atque discernerent, quodque *Crügerus*, summi illius Astronomi *Hevelii* Præceptor, febre ardente memoriam adeo debilitatam deprehenderit, ut nec nominis amplius sui nec abaci Pythagorici recordaretur. Necesse igitur est esse quidpiam in corpore, quod operationi imaginationis in anima respondeat. Quamobrem cum ideis sensualibus respondeant ideæ materiales in cerebro (§. 113); facile hinc colligitur easdem ideas materiales in cerebro reproduci debere, quoties ideæ sensuales in anima reproducuntur: ita nimirum apparet eodem modo deficere vim imaginationis, quo vim sensationis deficere supra vidimus. Etenim si organum sensorium destruitur, ut ideæ materiales sensibilium in organum sensorium actione non amplius produci possint (§. 112), nulla quoque in anima datur idea sensualis, seu anima sensibile sensu percipere haud quaquam amplius potest (§. 143). Quodsi ideas materiales reproduci admittas, reproductis sensualibus, nec hæ reproduci poterunt, si quid obstet, quo minus istæ reproducantur.

Etsi probatio propositionis præsentis tantummodo probabilis videatur, tanta tamen ejus vis semper fuit, ut nemo non philosophorum eandem tanquam veram admiserit. Qui systema harmoniæ præstabilitæ amplectuntur, de quo inferius larga nobis nascetur dicendorum seges; propositionis nostræ palam erit necessitas. Neque enim fieri potest ut absque influxu

fluxu substantiæ unius in alteram conservetur continua mutationum harmonia, nisi reproductio idearum materialium cum reproductione immaterialium conjungatur. Esse quandam imaginationem materialem in corpore observationes, ad quas provocavimus, aperte loquuntur. Convenientia autem imaginatricis vis in anima cum vi sentiendi ejusdem sufficiens ratio est, cur similem convenientiam facultatis sentiendi materialis cum imaginatione materiali admittamus: nulla vero ratio est, cur facultatem imaginandi, quatenus in corpore residet, aliter concipiamus.

§. 206.

Phantasmatum materialium & immaterialium coexistentia.

Phantasmatis respondent ideæ materiales in cerebro. Sunt enim phantasmata ideæ vi imaginationis productæ (§ 93. *Psychol. empir.*), adeoque similes ideis sensualibus, quas antea habuimus (§. 117. *Psychol. empir.*). Enimvero si imaginatio ideam quandam rei antea sensu perceptæ denuo producit, idea quoque materialis in cerebro reproduci debet, quæ ab actione sensibilis in organum sensorium ante orta fuerat (§. 205). Phantasmatis igitur respondent ideæ materiales in cerebro.

v. gr. Si quis olim vidit cervum, is sibi cervum, etsi absentem, vi imaginationis veluti præsentem sistere potest: quod dum facit, in anima existit phantasma cervi. Cum cervum coram intueretur, idea quædam materialis in cerebro producebatur (§. 113). Eandem ideam in cerebro reproduci, dum cervum imaginamur absentem, hic affirmamus.

§. 207.

Qualia sint phantasmata.

Phantasmata sunt perceptiones immediatæ. Phantasmatis enim respondent ideæ materiales in cerebro (§. 206), adeoque motus, quales in cerebro existunt motu ab objecto sensibili organo sensorio impresso ad cerebrum usque propagato (§. 112). Cum adeo anima non sentiat, nisi motus ab objectis sensibilibus impressus nervis sensoriis ad cerebrum usque propagetur (§. 111.), adeoque ideæ sensuales materialibus in

cerebro coexistentes (§. 113) immediate iisdem respondeant, ideæ autem sensuales, seu species impressæ (§. 112), nonnisi mediate (§. 95. *Psychol. empir.*), quatenus scilicet ideæ materiales ab iisdem pendent (§. 114); quoad animam perinde est, sive idea materialis actione sensibilis in organum externum, sive ab alia quacunque causa producatur. Enimvero si sensibile in organum sensorium agit, idem immediate percipimus (§. 195). Ergo idem adhuc immediate percipere debemus, quotiescunque alia quacunque de causa idea immaterialis in cerebro oritur, quæ alias actione ejusdem in organum sensorium excitari solet. Sunt itaque phantasmata perceptiones immediatæ.

Experientia satis confirmat phantasmata nobis talia repræsentare objecta, qualia sensu percipiuntur. Quemadmodum ideæ sensuales immediate objecta repræsentant, ita phantasmata quoque immediate eadem referunt. Quoniam vero in Psychologia rationali reddenta est ratio eorum, quæ de anima experientia suggerit (§.4), ratio vero eorum, quæ hoc universum tangunt, ex mutationibus in corpore nostro organico contingentibus reddi potest (§.62); ideo hic nobis ex mutatione in corpore accidente reddenda quoque erat ratio, cur phantasmata sint perceptiones immediatæ, seu cur immediate repræsentent objecta.

§. 208.

Diversitas ejusdem ideæ materialis phantasmati & ideæ sensuali respondens.

Ideæ materiales in motu minus celeri consistunt, si phantasmati, quam si ideæ sensuali respondent. Etenim phantasmata minus clara sunt ideis sensualibus (§. 96. *Psychol. empir.*). Quamobrem eadem ipsis respondere nequit ratio sufficiens (§. 118 *Ontol.*), per quam intelligi potest, cur tali potius modo referant objectum, quam alio (§. 56. *Ontol.*); consequenter cum ideæ materiales non minus phantasmatis (§.206), quam ideis sensualibus respondeant (§. 114), per quas utrumque perceptionum genus explicabile (§. 62.181), idea materialis in cerebro phantasmati & ideæ sensuali ejusdem objecti prorsus eadem esse nequit. Jam vero phantasma & idea sensualis ejusdem

dem objecti claritate differunt *per demonstrata.* Quamobrem cum claritas ideæ ſenſualis pendeat a celeritate motus, in quo conſiſtit materialis (§. 126); phantasmati reſpondens idea materialis in motu minus celeri conſiſtere debet, quam quæ reſpondet ideæ ſenſuali ejusdem objecti.

Rationem diverſæ claritatis phantasmatis ac ideæ ſenſualis ejusdem objecti jam in Pſychologia empirica tradidimus (§. 96): ex præſente autem propoſitione patet ratio ex iis, quæ in corpore accidunt. Diverſa enim claritatis perceptionum ratio a diverſa celeritate motus, in quo ideæ materiales conſiſtunt, pendet (§. 126). Ceterum ex propoſitionis præſentis demonſtratione liquet, non minus ex iis, quæ in anima accidunt, colligi quæ in corpore accidere debeant, quam ex iis, quæ in corpore accidunt, illa colliguntur quæ accidunt in anima, prouti nempe vel iſta patent obſervationi, hæc vero latent, vel ex adverſo hæc obſervationi obvia ſunt, illa vero eidem ſubducuntur.

§. 209.

Si idea materialis phantasmati reſpondens tanta fieri poſſit, quanta eſt, ſi eadem idea ab ipſo ſenſibili in organon ſenſorium agente producitur; objectum nobis ſenſu una cum ceteris, quæ tunc ſenſu percipimus, percipere videbimur. Quodſi enim vi imaginationis ſuſcitata idea materialis in cerebro eandem habet celeritatem, quam habet eadem idea, ubi ab ipſo ſenſibili in organon ſenſorium agente excitatur; nulla amplius datur differentia inter ideam materialem phantasmati reſpondentem & ideam materialem ideæ ſenſuali convenientem, atque adeo una in locum alterius ſubſtitui poteſt, ut nulla inde in ſtatu cerebri naſcatur mutatio (§. 290. *Ontol.*), conſequenter utraque eadem eſt (§. 181. *Ontol.*). Phantasma igitur ideæ materiali reſpondens idem eſt cum idea ſenſuali (§. 118), & ideo eandem habet claritatem, quam habitura erat idea ſenſualis (§. 126). Anima igitur phantasma ab idea ſenſuali non amplius diſtinguet

Confuſio phantasmatis & ideæ ſenſualis.

(§. 97. *Psychol. empir.*), consequenter objectum, quod imaginatur, sensu sibi percipere videtur.

Hinc reddenda est ratio, quod furiosi & deliri sibi videantur videre, quæ præsentia non sunt: irregulares enim motus, qui a causis præternaturalibus in cerebro producuntur, eam celeritatem acquirunt, quam habituri erant, ubi objectum sensibile sua in organum actione eosdem produceret. Hoc pacto enim confundunt, quæ sibi imaginantur, cum iis, quæ vident. Et sane vi eorum, quæ ad propositionem præcedentem dicta sunt, ex hoc ipso, quod videre sibi videantur, quæ imaginantur, vi principiorum anteriorum colligi potest ideam materialem phantasmati respondentem eandem celeritatem habere, quam haberet, si actione sensibilis in organum sensorium excitaretur. Sed nostrum est propositionem conversam universaliter demonstrare, ne quid evidentiæ detrahere videamur in reddendis phænomenorum rationibus.

§. 210.

Idearum materialium identitas in confusione phantasmatum cum ideis sensualibus.

Si quis sensu percipere videtur, quæ tantummodo imaginatur; idea materialis phantasmati respondens eandem celeritatem habet, quam haberet, ubi ab objecto sensibili in organum sensorium agente produceretur. Si quis enim sensu percipere videretur, quod imaginatur; is phantasma cum idea sensuali confundit, seu illud ab hoc non distinguit: quod per se patet. Necesse igitur est ut phantasma eandem habeat claritatem, quam habet idea sensualis ab objecto phantasmati respondente produci solita (§. 97). Quamobrem cum claritas idearum sensualium pendeat a celeritate motus, qui fibrillis nerveis imprimitur a sensibili (§. 125), consequenter a celeritate motus inde ad cerebrum propagato (§. 111), in quo idea materialis consistit (§. 112); idea materialis phantasmati respondens eandem celeritatem habere debet, quam haberet, ubi eadem ab objecto sensibili in organum sensorium agente produceretur.

Atque hinc patet ratio, cur quis sibi sentire videatur, quod ima-

imaginatur, v. gr. cur visionarii sibi persuadere valeant se quædam videre vel alio sensu percipere, quæ tamen ipsis minime apparent. Per præcipitantiam adeo judicant, qui visionarios ob visiones, quas crepant, in numerum impostorum referunt, qui contra conscientiam aliis imposituri ea jactant, quæ falsa esse ipsimet satis norunt. Nisi enim aliæ adsint rationes, quibus fidem eorum subleſtam reddas, visionum falsitas ipsorum fidei nihil derogat, cum fieri possit ut quis bona fide fallat alios, dum propter ignorantiam naturæ animæ humanæ ipsemet fallitur. Nobis igitur dubium non est, non unam crepari visionem, quæ imaginationis intensæ effectus est.

§. 211.

Unde possibilitas intensionis imaginationis colligatur.

Quoniam effectus major est, si major fuerit ideæ materialis celeritas, quam ubi minor fuerit (§. 886. *Ontol.*), effectus vero major a causa majore, minor a minore pendeat, seu, quod perinde est, effectus major nonnisi vi majore, minor autem vi minore producitur (§. 926. *Ontol.*). *Si imaginationis vi producta idea materialis eadem celeritate gaudet, quam habet idea materialis ab objecto sensibili in organum producta*, consequenter *si quis sibi sensu percipere videtur, quæ imaginatur, facultate tamen imaginandi a causa nulla præternaturali turbata, vim imaginationis intendi posse inde arguitur* (§. 758. *Ontol.*).

Intensitas imaginationis non confundenda est cum ejus extensione, de qua diximus alibi (§. 198. *Psychol. empir.*). Etsi enim negandum non sit extensionem imaginationis sine ejus intensione concipi non posse; non tamen cum ea prorsus coincidit. Etenim imaginatio extendi dicitur, si plures ideas simul producere & per longum temporis spatium productas conservare apta redditur (§. *cit.*), id quod utique fieri non posse intelligitur, nisi hæc vis ad majorem gradum perducatur, quam quem communiter habet, consequenter si intendatur (§. 758. *Ontol.*), adeoque notionem intensitatis supponit notio extensionis. In extensione autem potissimum spectatur non quod intensitatis est; scilicet major gradus vis imaginationis, sed quod illi peculiare est, scilicet quod campus visionis

(ut cum Opticis loquamur) augeatur & ideæ conserventur diutius. In intensitate autem potissimum respicimus ad majorem phantasmatum claritatem ipsisque respondentium idearum materialium celeritatem.

§. 212.

Imaginationis intensitas asserta.

Quoniam dubitandum non est, quin inter eos, qui visiones seu apparitiones sibi factas jactarunt, fuerint, qui quod imaginabantur sibi videre visi sunt; quin *Imaginatio insigniter intendi possit, dubitandum non est.*

Poteram provocare ad exempla domestica, quibus ista intensitas imaginationis confirmatur. Etenim in adolescentia, deficiente adhuc judicio maturo, claritate idearum consequi conabar, quod rationis evidentia consequi negabatur: unde accidit, ut ad pervidendum ea, quæ phantasmatis insunt, omnem conatum adhiberem. Atque ita consecutus sum, ut in tenebris aliquoties mihi imposuerit imaginatio, fallacia nonnisi aliquo tempore post detecta. Ceterum major imaginationis intensitas concipi non potest, quam ubi ad eum gradum perducitur, ut phantasmata eandem cum ideis sensualibus claritatem consequantur. Quoniam imaginationis intensitas, præsertim si extensio eidem accedat, plurimum utilitatis nobis affert in rebus cognoscendis aliisque ad earundem cognitionem perducendis; superest ut addamus, quomodo vim imaginationis intendere liceat.

§. 213.

Quomodo vis imaginationis intendatur.

Si vim imaginationis intendere velimus, omnem conatum adhibere debemus, ut attentionem in phantasmata dirigamus, eamque in iisdem defixam detineamus & quæ iisdem insunt pervideamus ac distinguamus. Etenim si attentionem nostram in phantasmata continuo dirigere conemur eamque in iis defixam detinere adsuescamus; hoc ipso efficitur, ut phantasmata majorem claritatem consequantur (§. 237. *Psychol. empir.*).

Cum-

Cumque ea, quæ ideis inſunt, pervidere conamur eademque a ſe invicem ut diſtinguamus omnem adhibemus curam; attentionem dirigimus in ea, quæ phantasmatis inſunt, adeoque hæc clariora efficimus (§. 237. *Pſych.emp.*). Dum vero attentionem in phantasmatis conſervare ſtudemus, contra idearum ſenſualium claritatem, quæ phantasmata adeo obſcurant, ut ſubinde proſus non appercipiamus (§. 99. *Pſychol. empir.*), & attentionem impediunt (§. 238. *Pſychol. empir.*), continuo nitimur & dum in tenebris ea pervidere conamur, quæ phantasmatis inſunt, ad claritatem idearum ſenſualium perducere phantasmata continuo nitimur. Quamobrem cum vis imaginandi intendi minime poſſit niſi continuo uſu; iſtiusmodi exercitiis eam intenſitatem conſequi nos debere, ad quam pervenire nobis datur, palam eſt.

Naturæ veluti impetu intenditur imaginandi vis, ubi in iis circumſtantiis conſtituimur, ut ad iſtiusmodi exercitia de iis nequaquam cogitantes adducamur, veluti Mathematicis, ac præſertim Geometris accidere ſolet, qui ab imaginatione ſæpius expectant claritatem evidentiæ defectum ſuppleturam. Ita fervor pietatis in precantibus vel ſacras meditationes foventibus affectuum vi attentionem in phantasmatis quibus objecta convenientia repræſentantur, defigit defixamque retinet atque ideas alienas arcet, ſicque ad imaginationis intendendæ exercitia tale quid non cogitantes adducit: id quod martyrum exemplo illuſtratur, qui attentione in futura vita defixa cruciatuum ſenſum vicerunt.

§. 214.

Quoniam ad vim imaginationis intendendam requiritur, ut attentionem pro arbitrio in aliqua re dirigas & in eadem defixam retineas ejusve impedimentis ita reſiſtas, ne eidem obeſſe poſſit (§. 213) gradus vero attentionis exercitatione comparantur (§. 248. *Pſychol. empir.*); *qui vires imaginationis intendere voluerit, is diverſis attentionis gradibus ſibi comparandis* *Media facilitandi vis imaginationis intenſionem.*

dis

dis studere debet (§. 249. & seqq. Psychol. empir.) utque semel acquisitos conservet atque perficiat operam dare tenetur (§. 255. Psychol. empir.).

Quinam sint illi gradus diversi attentionis, alibi jam satis docuimus (§. 243. & seqq. Psychol. empir.). Quodsi eos perpendere volueris, palam erit singulorum aliquam esse in imaginatione intendenda usum: qui cum per se pateat, non opus est ut eundem hic commonstremus, ne præter necessitatem simus prolixi.

§. 215.

Tempus exercitiis intendendæ imaginationis conveniens initio.

Et quoniam actus imaginationis clariores sunt in tenebris & quando oculos claudimus, aliisque objectis absentibus, quæ cetera organa sensoria feriunt (§. 102. *Psychol. empir.*); *exercitiis, quibus vis imaginationis intenditur, initio impendendum est tempus nocturnum, vel vespertinum, & id inprimis, quo non multa objecta organa sensoria feriunt, vel oculi occludendi, ne lumen illabi possit.*

Initio nimirum seligendæ sunt circumstantiæ, quibus negotium facilitatur, ut citra molestiam consequaris, quod intendis. Et sane qui sua veluti sponte ad exercitia ista delabuntur, aut, si mavis, inscii ac vel inviti ad eadem trahuntur, ut fortunæ sit, quod hic a diligentia exspectatur; in circumstantias istas incidunt, quibus negotium facilitatur, & per eas ad id determinantur, quod quo tendat ipsimet ignorant: id quod in aliis quoque casibus non absimili modo contingere solet. Per universam philosophiam patebit, ejus beneficio in potestatem hominum redigi, quæ alias fortunæ sunt, ut jam certo consilio fieri possint, quæ alias nonnisi casu fiebant.

§. 216.

Tempus conveniens in progressu.

Quoniam tamen attentionem inter vehementes objectorum in organa sensoria actiones conservandi sibi comparaturus sæpius omnem adhibere debet conatum, ut eandem inter strepitus sensim sensimque majores, vel actiones objectorum in orga-

na senſoria ſenſim ſenſimque vehementiores ad objectum aliquod pro arbitrio conſervet (§. 249. *Pſychol. empir.*), qui vero vires imaginationis intendere voluerit, hunc inprimis (§. 215) attentionis gradum ſibi comparare teneatur (§. 214); *aliquam imaginationis intenſitatem conſecutus exercitia eam ulterius intendendi etiam interdiu oculis apertis & ſenſim ſenſimque inter majores ſtrepitus, vel actiones objectorum in organa ſenſoria ſenſim ſenſimque vehementiores inſtituere debet.*

Si cui volupe fuerit veritatem corollarii præſentis liquidius introſpicere, is demonſtrationem, quam de acquirenda potentia attentionis inter impedimenta ſenſuum conſervandi dedimus (§. 249. *Pſychol. empir.*) relegat & accuratiori trutina expenſam ad illud applicet: Quodſi enim ea ibidem non ſupponatur, hic commode apponi poterat. Qui vero de intendenda imaginationis vi curam, quam hic commendamus, ſuam fecerit; is corollarii præſentis veritatem ex ſe ipſo capiet, quemadmodum & a nobis compertum eſt. Et hoc convictionis complementum in notionibus practicis præſertim non ſatis commendari poſſe arbitramur.

§. 217.

In intuenda idea univerſi anima certas obſervare tenentur leges. Quoniam enim integram ideam univerſi ſimul intueri nequit (§. 194), neceſſe eſt ut detur ratio ſufficiens, cur hanc potius partem intueatur, quam aliam (§. 70. *Ontol.*). Quamobrem cum ideam univerſi intueatur, quatenus nonnulla, quæ in eadem continentur, clare percipit (§. 193); claræ perceptiones animæ rationes habent ſufficientes, cur hæ jam potius animæ inexiſtant, quam aliæ. Et quia ſingulis infinita inſunt (§. 180), quæ cum mediate percipiantur (§. 195) totaliter obſcure percipiuntur (§. 201); non minus neceſſe eſt detur ratio ſufficiens, cur perceptiones iſtæ claræ, quibus intuitus ideæ univerſi abſolvitur, hoc potius modo limitentur, quam alio (§. 70. *Ontol.*). Intelligibili itaque modo explicari

Intuitus ideæ univerſi cur legibus adſtrictus.

poteſt, cur anima nunc has potius habeat, quam alias perceptiones claras & cur eædem hoc potius modo limitentur, quam alio (§. 321. *Ontol.*). Et quia poſita iſta ratione ſufficiente ponuntur hæ potius perceptiones claræ, quam aliæ eædemque hoc potius modo limitantur, quam alio (§. 118. *Ontol.*); determinatio illarum perceptionum, quibus intuitus ideæ univerſi abſolvitur, fit rationi convenienter (§. 113. *Ontol.*), conſequenter regulæ dantur, per quas perceptiones iſtæ, quibus intuitus ideæ univerſi comprehenditur, adeoque ipſe intuitus ideæ univerſi, utpote cum iisdem idem (§. 181. *Ontol.*), explicari poteſt (§. 475. *Ontol.*). Hæ vero regulæ cum & ipſæ ratione ſua nitantur (§. 70. *Ontol.*); principia dentur neceſſe eſt illarum regularum generalia (§. 866. *Ontol.*), conſequenter leges perceptionum, quibus intuitus ideæ univerſi abſolvitur (§. 84. *Pſychol. empir.*). Patet adeo animam in intuendo univerſo certas obſervare teneri leges.

Leges iſtiusmodi dari a poſteriori jam nuper evicimus & quænam eædem ſint docuimus (§. 85. 117. *Pſychol. empir.*): enimvero hic oſtenditur, cur legibus iſtiusmodi ſit opus. Fluunt nimirum ex finitudine naturæ humanæ, quæ ne particulam quidem univerſi, nedum integrum univerſum clare percipere valet. Quæ enim in Pſychologia empirica a poſteriori ſtabiliuntur, eorum ratio a priori reddenda eſt in rationali (§. 4).

§. 218.

Quænam ad intuitum univerſi referantur.

Ad intuitum univerſi pertinent & ideæ ſenſuales, & phantasmata clara. Singulæ enim ideæ ſenſuales & phantasmata, involvunt ſtatum integrum univerſi, ad quem referuntur (§. 182) atque tam illa (§. 95. 48. 24. *Pſychol. empir.*), quam hæ (§. 93. 92. *Pſychol. empir.*) in perceptionum numero ſunt. Quatenus igitur claræ ſunt ad intuitum ideæ univerſi ſpectant (§. 193).

§. 219.

Quoniam intuitus ideæ universi certis legibus necessario adstringitur (§. 217); igitur *non minus phantasmata, quam ideæ sensuales certis legibus necessario adstringuntur* (§. 218). *Necessitas legum idearum sensualium & phantasmatum.*

Quod id obtineat, ostensum est in Psychologia empirica (*not.* §. 217): quod id fieri debeat, nequaquam vero fieri possit, ut ideæ sensuales atque phantasmata nullis legibus adstringantur; hic evincitur. Præsens adeo doctrina superflua non est. Necessitas legis idearum sensualium seu sensationum speciali ratione evinci poterat. Etenim lex sensationum continet determinationes essentiales animæ (§. 78), atque adeo in ipsa animæ essentia continetur. Quamobrem cum essentiæ rerum sint absolute necessariæ (§. 303. *Ontol.*); absolute quoque necessarium est, ut animæ in sensationibus observent hanc legem.

§. 220.

Lex sensationum aliam se superiorem seu priorem non agnoscit. Lex enim sensationum continet determinationes essentiales animæ (§. 78), consequenter ex ea intelligitur, quod anima eandem observare teneatur, quia hanc habet essentiam. Non igitur datur ejus aliqua ratio, præterquam essentia animæ (§. 56 *Ontol.*). Enimvero essentia primum est, quod de ente concipitur (§. 144. *Ontol.*). Quamobrem lege sensationum alia prior, unde pendeat, concipi nequit (§. 851. *Ontol.*). *Prima lex perceptionum.*

Scilicet lex sensationum seu idearum sensualium est, quod producta in organo sensorio a sensibili mutatione in mente eidem coëxistat sensatio per illam intelligibili modo explicabilis (§. 85. *Psychol. empir.*). Anima igitur, cujus essentia (§. 66) atque natura in vi universi repræsentativa consistit, situ corporis organici in universo materialiter & constitutione organorum sensoriorum formaliter limitata (§. 67), ideo observare tenetur hanc legem, quia possibile est ab ente aliquo simplici ita repræsentari hoc universum, ut objecta in organum sen-

 sorium

ſorium immediate agentia pro mutatione eidem inducta clare percipiantur (§. 154. *Ontol.*). Unde lex ſenſationum ponitur poſita esſentia animæ, neque adeo eadem prior aliqua concipi poteſt.

§. 221.

Lex ſenſationum cur non adverſetur libertati.

Lex ſenſationum non tollit libertatem. Per legem enim ſenſationum ideæ ſenſuales in anima quoad actualitatem ſuam pendent a ſitu corporis in univerſo & mutatione in organo ſenſorio contingente (§. 85. *Pſychol. empir.*). Enimvero ſi ex decreto animæ ob ſenſationes prævifas ſitus corporis mutetur vel non mutetur, nec alio quocunque modo impedias, ne ſenſibile in organum agat, vel quid eo fine agas, aut ab aliis fieri jubeas, ut ſenſibile aliquod percipias; ſenſationes a libertate animæ pendent (151. 152. 153), adeoque ſenſationes a libertate animæ pendent, quia legem ſenſationum obſervat. Lex itaque ſenſationum libertatem tollere nequit.

Qui animæ lege ſenſationum necesſitatem in ſentiendo imponi opinantur, quid dicant non intelligunt, confuſis & obſcuris notionibus, immo terminis inanibus ſemetipſos confundentes. Ex ipſa enim lege ſenſationum apparet, ſi detur aliqua animæ in decernando motu corporis ac organorum ejusdem libertas, tantam esſe in ſentiendo libertatem, quantam dari posſibile. Quamobrem ubi hæc libertas evicta fuerit, quemadmodum a nobis factum eſt (§. 942. *Pſychol. empir.*), ac nemo non in ſemetipſo ſingulis momentis experitur; eidem legem ſenſationis conſentaneam esſe conſtat, quemadmodum ex demonſtratione propoſitionis præſentis claret.

§. 222.

An lex ſenſationum libertatem reſtringat.

Lex ſenſationum libertatem animæ ne reſtringit quidem. Etenim vi legis ſenſationum eædem dependent a ſitu corporis in univerſo ac organorum conſtitutione (§. 85. *Pſychol. empir.*). Quamobrem cum in eo esſentia atque natura animæ conſiſtat, ut ſibi repræſentet hoc univerſum pro ſitu corporis organici

in

in universo & convenienter mutationibus, quæ in organis sensoriis contingunt (66. 67); alia libertas in sentiendo concipi nequit, quam quæ sese in decernendo situ corporis & circa usum organorum exerit. Quoniam itaque lex sensationum in ea nihil immutat (§. 151. & seqq.); lex sensationum libertatem animæ in sentiendo nullatenus restringit.

Leges morales, sive naturales fuerint, sive positivæ, libertatem hominis restringunt ad unam partem contradictionis, cum potentia physica extendatur ad utramque; non tamen ideo dicuntur tollere libertatem, cum nemo non intelligat hac lege nihil in natura hominis immutari. Multo minus igitur libertati adversa censeri potest lex sensationum, cum libertatem ne quidem restringat, sed tantam relinquat, quanta per naturam rerum ipsiusque animæ dari potest. Si quis legem sensationis libertati adversam existimat, quod stante ea sine organis sentire non liceat, nec adeo sensu percipere detur, nisi quæ in organa sensoria agunt & convenienter mutationi, quam organorum constitutio admittit; is libertati humanæ adversum pronunciare tenetur, quod volare & pondus quantumcunque movere nequeat, hoc est, existere desiderat, quæ possibilitate intrinseca destituuntur contra prima philosophiæ principia (§. 132. *Ontol.*).

§. 223.

Lex imaginationis rationem aliquam in lege sensationis habere debet. Dum enim imaginamur, sensibilia absentia nobis repræsentamus (§. 92. *Psychol. empir.*), adeoque ea, quæ in organa sensoria agere nequeunt. Quoniam itaque anima vi essentiæ atque naturæ suæ sibi repræsentat hoc universum convenienter mutationibus, quæ in organo sensorio contingunt (§. 66. 67), adeoque sensationes primæ sunt mutationes, quæ per essentiam atque naturam in anima contingunt; in his contineri debet ratio, cur hæc potius imaginemur quam alia, eaque potius hoc modo, quam alio imaginemur (§. 160. *Ontol.*).

Legis imaginationis ratio.

Ipsa lex sensationis, quam a posteriori stabilivimus (§. 117. *Psychol. empir.*), hoc ipsum abunde loquitur. Sed nostrum jam est a priori stabilire, quæ per experientiam nobis certa sunt.

§. 224.

Legis imaginationis demonstratio.

Si in quid, quod sensu percipimus attentionem nostram dirigimus; vi imaginationis ea percipere debemus, quæ antea cum eo percepta fuere sensu; seu vis imaginationis reproducere debet ideam totalem, cujus pars erat id, in quod attentionem nostram jam dirigimus. Lex enim imaginationis rationem aliquam habere debet in sensationibus (§. 222). Quamobrem cum ea sensationum clarior sit ceteris, in quam attentionem nostram dirigimus (§. 237. *Psychol. empir.*), ut adeo veluti sola nobis jam præsens existimetur; in ea potissimum ratio quærenda, cur aliquid rei absentis percipiamus. Enimvero anima sibi repræsentare nequit sensibilia nisi convenienter mutationibus, quæ in organis sensoriis accidunt (§. 62), adeoque nec absentia, nisi convenienter mutationibus, quas antea in organis sensoriis produxerunt, consequenter vi perceptionum præsentium seu sensationum perceptiones rerum antea sensu perceptarum reproducere debet. Quoniam igitur ratio nulla est, cur perceptionem aliquam præteritam potius reproducat, quæ nihil cum præsente commune habet, quam eam, cujus præsens, in quam attentio dirigitur, pars quædam est, ut adeo ea in præsente totali & præterita quadam una contineatur; hanc utique reproducere debet, cujus pars erat partialis ista perceptio, in quam attentio jam dirigitur.

Atque adeo jam intelligitur, cur anima sequatur legem imaginationis, quam a posteriori stabilivimus (§. 117. *Psychol. empir.*), scilicet quod, si qua simul percepimus & unius perceptio denuo producatur, imaginatio & perceptionem alterius producat. Hanc, non aliam obtinere posse legem ex natura animæ jam manifestum est, cum ex Psychologia empirica tantum-

tummodo constaret, quod anima eandem sequatur, non vero quod sequi debeat. Quamobrem superfluum censeri nequit, quod, quæ a posteriori satis certa sunt, eadem a priori evincamus. Cognitio a priori aliquid superaddit cognitioni a posteriori, quo ipsamet destituitur, quod tamen scire utile est.

§. 225.

Quoniam phantasmata præsentia eodem modo insunt phantasmati cuidam alteri per modum partis communis, quo idea sensualis præsens inest phantasmati cuidam, cum, quæ nunc in phantasmatum numero sunt, olim in idearum numero fuerint; *si in quid, quod in phantasmate præsente continetur, attentionem dirigimus; vi imaginationis id quoque percipere debemus, quod antea una cum re per phantasma præsens repræsentata percipiebatur* (§. 224). *Legis imaginationis complementum.*

Nimirum quod de sensatione præsente admittis, idem quoque de phantasmatis præsentibus admitti debere nemo non agnoscit, qui rationem perspicit, cur in priore casu locus sit legi imaginationis. Ceterum si corollarium hoc adjicias propositioni præcedenti, ex qua infertur; lex imaginationis integra habetur. Completur nempe reducendo casum alterum ad primum, ut sub eodem contentus videatur. Inservit autem hæc altera legis imaginationis pars seriei phantasmatum continuandæ, quemadmodum ex ipsa lege patet atque experientia confirmat. Patet jam ratio, cur legem imaginationis generaliter de perceptionibus quibusvis enunciaverimus (§. 117. *Psychol. empir.*). Ad usum enim servit generalis enunciatio: ad demonstrandam legem commodius est, si in casu speciali, a quo series phantasmatum incipit & imaginandi initium capitur, primum enuncietur & casus alter sigillatim enunciatus itidem ad eundem reducatur. Non addimus casum tertium quem comminisci licet, scilicet quando phantasmata arbitraria formata a nobis una cum ideis sensualibus vel phantasmatis aliis conjunguntur: propterea quod ea, quæ ex lege sensationum deducuntur, inter regulas imaginationis locum merentur (§. 115. *Psychol. empir.*). Regulas autem ex lege imaginationis

tionis jam alibi deductas & ab aliis legis applicatione facile deducendas, ubi iisdem opus fuerit, hic non commemoramus.

§. 226.

Idearum materialium reproductio. *Idea materialis, quæ ideæ sensuali respondet, reproducit ideam materialem antea cum eadem actione sensibilis in organum sensorium producta.* Si quid enim sensu percipimus & in id attentionem nostram dirigimus; vi imaginationis reproducitur perceptio, quam alias una cum perceptione præsente una habuimus (§. 224). Enimvero si quid sensu percipimus, ideæ sensuali, quæ animæ inexistit, respondet materialis in cerebro (§. 113) & si quod vi imaginationis phantasma producitur, eidem etiam in cerebro idea materialis respondet (§. 206). Quamobrem idea materialis, quæ ideæ sensuali respondet, resuscitat ideam materialem, quæ ante una cum ista actione sensibilis in organum sensorium una producebatur.

Mechanismus cerebri nobis nondum adeo notus est, ut ex eodem demonstrare possemus, quod idea materialis a specie impressa pendens reproducere debeat ideam materialem alias cum ipsa una productam, utut non negemus istiusmodi demonstrationem in se possibilem esse. Ex iis adeo, quæ in anima contingunt, colligendum quid in corpore fiat.

§. 227.

Imaginatio quatenus corpori insit. *Imaginationem materialem seu corpori inexistentem* appello facultatem producendi ideas materiales respondentes phantasmatis, seu nulla immediata actione sensibilis in organo sensorio. Quoniam ideis materialibus actione sensibilium in organa sensoria productis una producuntur alia, quæ phantasmatis respondent, seu quæ a nulla actione immediata sensibilis in organa sensoria pendent (§. 226); *imaginationem materialem dari immateriali contradistinctam, quæ in anima datur (§. 92. Psychol. empir.), seu imaginandi quandam facultatem corpori quoque inexistere patet.*

Etsi

Etsi imaginatio materialis seu corpori inexistens existere non intelligatur nisi a posteriori, quatenus causæ materiales eandem corripere & corrigere deprehenduntur (§. 205), nisi quod in systemate harmoniæ præstabilitæ ejus pateat a priori existentia (*not.* §. *cit.*); ex ea tamen subinde petere licet rationes eorum, quæ de phantasmatis observantur, immo ex iis colligere datur, quæ de imaginatione immateriali facultate animæ per observationem non patent, aut non patent facile, ita ut attentionem exacui opus sit notitia ejus, quod observari debet. Qua in re Psychologia rationalis convenit cum Astronomia, quemadmodum norunt qui eandem intimius perspexerunt. Ceterum hæc ipsa ratio nos movet ad imaginationem corpoream seu materialem paulisper contemplandam.

§. 228.

Quoniam imaginatio producit ideas materiales in cerebro, quæ phantasmatis respondent (§. 227), ideæ autem materiales in cerebro producuntur (§. 112); *sedes imaginationis materialis in cerebro existit.* *Sedes imaginationis materialis.*

Atque hinc est, quod a statu cerebri pendeat & morbi cerebro infesti eidem quoque insidientur eandemque turbent, immo corrumpant.

§. 229.

Nullum phantasma in anima existere potest nisi præcedat quædam sensatio. Etenim si phantasma quoddam in anima existere debet, eidem coëxistat necesse est in cerebro idea materialis (§. 206), consequenter motus quidam in cerebro, qualis actione sensibilis in organum sensorium alias excitari solet (§. 112. 224). Enimvero naturaliter motus nullus nascitur nisi ex motu præcedente (§. 304. *Cosmol.*); necesse igitur est ut detur in cerebro motus quidam, qualis est, in quo ideæ materiales consistunt, antequam idea quædam materialis in cerebro oriri queat. Enimvero cum istiusmodi motus ratio sufficiens non reperiri possit, nisi tandem supponas aliquem actio- *Cur phantasmata pendeant a sensatione.*

ne ſenſibilis alicujus in cerebro productum, adeoque ideam quandam materialem ideæ ſenſuali reſpondentem (§. 206); nulla orietur idea materialis phantasmati reſpondens, niſi præcedat quædam ſenſibilis alicujus in organum ſenſorium actio, conſequenter ſenſatio (§. 65. *Pſychol. empir.*). Quamobrem cum non detur in anima phantasma, niſi eidem coëxiſtat idea materialis in cerebro (§. 206); nullum phantasma in anima exiſtere poteſt, niſi præcedente quadam ſenſatione.

Cum ſuperius (§. 64) generaliter evinceremus omnes mutationes animæ a ſenſatione originem ducere, & inductione eorum uteremur, quæ in Pſychologia empirica a poſteriori ſtabilita fuerant; oſtendimus quoque phantasmata non produci niſi prævia ſenſatione. Hoc vero minime obſtat, quo minus ejusdem ratio reddatur idemque adeo a priori demonſtretur. Et quamvis ratio quoque jam pateat per ea, quæ paulo ante de lege ſenſationis atque imaginationis demonſtrata ſunt (§. 219. & ſeqq.); nec tamen hoc ipſum obſtat, quo minus quoque ratio reddatur ex natura imaginationis materialis. Habet enim id peculiare ſibi Pſychologia rationalis, quod eorum, quæ animæ inſunt aut inesſe posſunt, duplex dari posſit ratio, altera ex iis, quæ animæ inſunt, derivanda, altera vero ex iis, quæ ad corpus pertinent, arcesſenda, propterea quod per naturam & esſentiam inſunt animæ, quorum interpres corpus eſt (§. 66. 67).

§. 230.

Idearum materialium & ſenſualium debilitatio.

Ideæ materiales, quæ ſenſualibus reſpondent, ſucces ſive imminuta celeritate debilitantur: ipſæ autem ſenſuales continuo fiunt debiliores, donec prorſus extinguantur. Conſtat experientia ſatis nota, ſi Solem occaſui proximum intuentes oculos ſubito claudimus; imaginem Solis aliquoties recurrere, ſed continuo minus claram, donec tandem prorſus obſcura ſeu nigra appareat, antequam penitus evaneſcat. Diverſæ igitur ideæ ſenſuales diverſa claritate præditæ ſibi invicem ſuccedunt, & claritas continuo decreſcit, antequam totæ evaneſcant. Unde

patet

patet ideas ſenſuales in anima decreſcente continuo claritate extingui.

Enimvero ideis ſenſualibus diverſis diverſæ quoque in cerebro reſpondent materiales (§. 114). Quamobrem cum ideæ ſenſuales Solem nobis repræſentantes aliæ aliæque ſibi invicem ſuccedant *per demonſtrata*; diverſæ quoque ideæ materiales in cerebro ſibi invicem ſuccedere debent. Differunt autem ideæ ſenſuales claritate & ea continuo decreſcente tandem extinguuntur *per demonſtrata.* Ergo ideæ materiales celeritate differre & hac continuo decreſcente tandem extingui debent (§. 126).

Provocavimus ad exemplum Solis, propterea quod ſenſatione forti opus eſt, ut ſucceſſivam ideæ ſenſualis extinctionem obſervare poſſis: in aliis enim caſibus idem haud facile obſervatur, non tamen ideo negari poteſt, cum nulla dari poſſit ratio, cur una idea ſenſualis aliter extingui debeat, quam ceteræ. Immo potius pro eodem modo extinctionis idearum ſenſualium promiſcue omnium militat communis ratio, quod natura non admittat varietatem niſi in identitate nec temere diſſentiat a ſeipſa.

§. 231.

Ideæ ſenſuales degenerant in phantasmata & illis reſpondentes materiales in materiales, quæ his reſpondent. Etenim ideæ ſenſuales imminuta continuo celeritate debilitantur, donec tandem extinguantur (§. 230). Quamobrem cum ideæ ſenſuales a phantasmatis in eo differant, quod minore claritate fulgeant (§. 96. *Pſychol. empir.*) & per hoc quoque a ſe invicem diſtinguantur (§. 97. *Pſychol. empir.*), ita ut actus imaginationis ſenſationibus debilioribus æquipolleant (§. 98. *Pſych. emp.*); ideæ ſenſuales eam tandem claritatem adeptæ, quæ phantasmatis convenit, phantasmatis æquipollent ſeu in ipſa degenerant.

Idearum ſenſualium in phantasmata mutatio.

Similiter ideæ materiales, quæ ſenſualibus reſpondent, con-

tinuo decrescente celeritate fiunt debiliores, donec omnis tandem motus penitus extinguatur (§. 230). Enimvero ideæ materiales in motu minus celeri consistunt, si phantasmati, quam si ideæ sensuali respondent (§. 208). Quamobrem ideæ materiales, quæ sensualibus respondent, in eas abeunt, quæ phantasmatis coëxistunt.

Convenit hoc experientiæ. Etenim si objectum quodcunque visu percipias, v. gr. si arborem intuearis, & statim oculos claudas; objectum istud, veluti arborem, tibi adhuc imaginaris. Idea autem, quam tunc habes, eadem prorsus est, quæ alias est arboris visu alias perceptæ, & cujus nunc minime præsentis tantummodo recordaris. Eadem obscuritate laborat, quæ deprehenditur in imagine ultima Solis recurrentis, clausis oculis (§. 230).

§. 232.

Ratio legis imaginationis mechanica. Quoniam idea sensualis, quæ phantasma rei cujusdam olim sensu perceptæ reproducit, est pars perceptionis cujusdam jam reproductæ; evidens est *idea sensuali præsente degenerante in phantasma vi imaginationis eidem sociari, quæ antea, cum in numero idearum sensualium existeret, sociata fuere* (§. 231), *adeoque motum in cerebro exceptum per amplius spatium diffundi, per quod scilicet diffundebatur, cum antea in eodem existeret.*

Atque adeo propius apparet ratio legis imaginationis, quæ multo adhuc clarior foret, siquidem structura cerebri nobis magis explorata esset, ut luculenter constaret, quomodo motus ille per spatium amplius diffundi possit, propterea quod antea hoc modo diffundebatur. Non minus autem in cerebro, quam in anima evidens est, quod lex imaginationis cum lege sensationis hoc pacto connectatur, quemadmodum eam connexam esse debere constat (§. 223).

§. 233.

Modus conservan- *Quamdiu objectum aliquod sensu percipitur; idea tam materialis, quam ei respondens sensualis continua productione conser-*

servatur. Ponamus e. gr. nos intervallo temporis dato, veluti durante uno scrupulo primo, oculis immotis aliquod contueri objectum, puta arborem. Sumamus tempusculum minutissimum, quo visu percipitur arbor. Patet illo tempusculo & motu ad cerebrum usque propagato (§. 111) produci in cerebro ideam arboris materialem (§. 112), & in anima cooriri ideam sensualem (§. 113). Enimvero nec ideæ sensuales, nec materiales per se subsistunt, sed illæ imminuta continuo claritate in phantasmata, hæ vero decrescente continuo celeritate in ideam materialem phantasmati respondentem degenerant (§. 231). Quamobem si utræque evanescere non debent, reproducendæ sunt, antequam decrementum claritatis ipsique respondens decrementum celeritatis (§. 125) fuerit perceptibile. Quamdiu vero arborem immotis oculis intuemur, lumen ab eodem in oculos illapsum continuo eodem modo agit in nervos opticos, atque adeo eadem continuo est species impressa (§. 112). Quamobrem eadem quoque continuo producitur idea materialis (§. 115) eademque sensualis (§. 118). Patet itaque ideam non minus sensualem, quam ipsi respondentem materialem continua sui productione conservari. *di ideam sensibilis.*

Motus fibrillis nerveis impressus non potest tardior fieri, quia continua actione sensibilis in organon instauratur, antequam decrementum fuerit perceptibile: quemadmodum chorda, quæ continuata actione huc illucque trahitur, motum acquisitum eundem tuetur. Et hoc simili haud obscure indigitatur modus, quo eadem celeritas motus, in quo idea materialis consistit, & consequenter ipsi respondentis ideæ sensualis claritas invariata aliquandiu subsistit.

§. 234.

Quoniam idea sensualis conservari nequit, nisi continua sui productione (§. 233); ideæ autem sensuali in crebro constanter respondet materialis (§. 113); quæ produci nequit nisi sensi- *Medium eam conservandi.*

sensibili in organum sensorium agente (§.111); *si ideam sensualem conservare volueris, objectum per totum illud spatium temporis ad organon applicare, veluti visibile oculis directe opponere teneris.*

Hæc equidem a posteriori satis patent, ut superfluum videatur talia moneri: superfluum tamen non est, cum sic pateat nulla arte effici posse, ut ideam sensibilis conserves semoto objecto. Patet autem hinc perperam conferri ideas sensuales cum figuris ceræ impressis: hæ enim subsistunt, nec continua productione indigent, ut conserventur.

§. 235.

Reproductionis idearum conservatricium tempus. *Idea materialis sensuali respondens jam in eam, quæ phantasmati respondet, degenerat, dum sensualis conservatrix reproducitur: similiterque in anima idea sensualis, qua ad conservationem opus est, reproducitur, dum sensualis præsens in phantasma jam degenerat.* Idea enim materialis, quæ sensuali respondet, consistit in motu ex organo sensorio ad cerebrum usque propagato (§.112). Quoniam motus non fit nisi in tempore (§.649. *Ontol.*); tempusculo aliquo opus est, quo motus fibrillis nerveis impressus ad cerebrum usque propagatur (§.111). Quamobrem cum idea materialis in cerebro statim degenerare incipiat in eam, quæ phantasmati respondet, ubi primum ad illud propagatus fuit motus fibrillis nerveis in organo impressus (§.231); dum motus repetita actione sensibilis per nervos sensorios ad cerebrum propagatur, idea materialis præsens in eam degenerat, quæ phantasmati respondet. Ergo dum sensualis conservatrix reproducitur (§.233), idea materialis anterior jam in eam, quæ phantasmati respondet, degenerat.

Jam nulla in anima existit idea sensualis, nisi in cerebro existat idea materialis, cui ista respondet (§.113. 114). Sed idea materialis anterior jam in eam degenerat, quæ phantasmati respon-

ſpondet, dum idea materialis ſenſualis conſervatrix reproducitur *per demonſtrata*. Ergo idea ſenſualis jam in phantasma degenerare debet, dum ſenſualis producitur, qua ad conſervationem opus eſt.

Non licet objicere, nos nullum percipere tempus inter impresſionem in organum & ideam ſenſualem in anima, adeoque nullum intercedere. Neque enim omne tempus ſenſu perceptibile esſe loquuntur obſervationes microſcopicæ, ad quas alibi (*not.* §. 583. *Ontol.*) provocavimus. Immo non deſunt phænomena alia, quæ aperte loquuntur in tempore quædam fieri, ubi tempus nullum percipimus. Accenſio pulveris pyrii fit ſucceſſive, ita ut plura concipi debeant tempuſcula, quibus abſolvitur totalis unius granuli accenſio. Nullum tamen horum tempuſculorum diſtincte percipere licet.

§. 236.

Quoniam igitur ideæ olim ſociæ materialis exiſtentis una reproducuntur, dum, quæ ſenſuali reſpondet, in phantasma abit (§. 232); *imaginatio quoque operatur, etſi ideæ ſenſuales conſerventur.* *Cur imaginatio operetur idea ſenſuali conſervata*

Atque hac potisſimum de cauſa propoſitionem præcedentem præmiſimus, ne quis in dubium vocare posſet, quæ de ratione legis imaginationis paulo ante (*not.* §. 232) obſervavimus.

§. 237.

Dum idea, in quam dirigitur attentio, in phantasma abit; ideæ ſociæ phantasma compoſitum complentes appercipiuntur pro gradu attentionis conſervatæ: quamdiu vero idea ſenſualis phantasmatis productrix & ad eam attentio conſervatur; phantasma, in quod ſenſualis degenerat, non appercipitur. *Apperceptio phantasmatis.* Dum enim idea, in quam dirigitur attentio, in phantasma abit; efficere conamur, ut ea in perceptione compoſita præſente majorem claritatem ceteris habeat (§. 237. *Pſychol. empir.*), adeoque eam magis appercipiamus ceteris (§. 235. *Pſychol. empir.*).

Quam-

Quamobrem cum cetera, quæ una percipiuntur, vix ac ne vix quidem appercipiamus (§. 245. *Psychol. empir.*), cum attentio ad plura simul non nisi multo, longo ac perdifficili exercitio comparetur (§. 251. *Psychol. empir.*) nec attentionem inter plura objecta partiamur, nisi quando potentia eam partiendi acquisita uti volumus (§. 251. *Psychol. empir.*), phantasma, in quod abit idea sensualis, statim appercipimus, consequenter cum ideæ sociæ phantasma compositum complentes eodem claritatis gradu cum phantasmate partiali ex idea sensuali genito gaudere debeant, nulla diversitatis ratione existente (§. 70. *Ontol.*), eædem simul appercipiuntur. Quo major itaque attentio ad ideam sensualem phantasmatis productricem conservatur, eo majorem claritatem habet phantasma (§. 237. *Psychol. empir.*), consequenter eo magis ideas socias idem ingredientes appercipimus.

Enimvero quamdiu idea sensualis phantasmatis productrix conservatur, continuo producitur & in locum phantasmatis vix nascentis statim iterum succedit (§. 233) adeoque phantasma hoc, in quod idea sensualis degenerat, non appercipitur (§. 99. *Psychol. empir.*).

Experientia hoc satis confirmat. Ponamus enim tibi obvium fieri hominem, quem in templo vidisti. Dum attentionem tuam omnem in eundem dirigis; idea templi interioris, in quo eundem vidisti, una reproducitur, quæ per legem imaginationis facile in ideam exterioris degenerat. Ideæ templi tibi magis conscius es quam hominis in eodem sedentis, quamdiu eundem contueris & attentionem tuam a phantasmate templi, quod eundem hominem quasi in templo sedentem exhibet, in ideam sensualem ejusdem quasi retrahi observas, cum perdifficile sit ad ideam sensualem & phantasma simul eodem gradu conservare attentionem: quæ etiam ratio est, ut plerumque statim evanescere videatur phantasma. Ceterum me non monente percipitur; phantasma, in quod abierat idea sensualis, interire, dum sensualis redintegratur, quia mate-

materialis idea respondens sensuali & phantasmati eundem in cerebro locum occupat. Quoniam tamen ob ea, quæ inde porro consequuntur, hæc attentius considerari consultum est; ideo in numerum propositionum psychologicarum mox referenda nobis veniet, ubi corollarium aliquod præsenti adjecerimus.

§. 238.

Quoniam vero *idea sensualis* non reproducitur, ubi in phantasma abit, actione in organum sensorium impedita (§. 81. *Psychol. empir.*); *phantasma, in quod abit, una cum ideis sociis phantasma compositum complentibus una appercipitur, actione sensibilium in organum sensorium impedita*, veluti *clausis oculis, si sensibile fuerit visibile.* *Modus phantasma producens appercipiendi.*

Experientia dicta confirmat, modo ad eam sufficientem afferre possis attentionem & acumen phsychologicum tibi comparaveris, quo ad pervidendas modificationes animæ opus est: id quod continuo attentionis excitandæ ac conservandæ exercitio comparatur, ubi præsertim præcesserit acumen in distincte rimandis iis, quæ rebus in sensum incurrentibus insunt, sese exerens. Quamobrem caveant ne per præcipitantiam experientiam in dubium vocent, qui ad eam capiendam nondum apti. Nullus autem dubito fore, quin sedula meditatione eorum, quæ nos in Psychologia tam empirica, quam rationali exposuimus, acumen istud acquiratur & perficiatur, quemadmodum in ceteris cum gradu cognitionis crescit acumen rebus ad eam spectantibus providendis & ipsi cognitioni augendæ proficuum.

§. 239.

Idea materialis respondens phantasmati, in quod abit sensualis, interit, dum redintegratur sensualis. Idea enim materialis, quæ in motu ad cerebrum propagato consistit (§. 112) imminuta continuo celeritate debilitata (§. 230), in ideam materialem, quæ phantasmati respondet, abit (§. 231), consequenter phantasmati respondens idea materialis, in quam sensualis *Interitus ideæ materialis phantasticæ in redintegratione sensualis.*

abit, eundem locum occupat in cerebro, in quo hæret idea materialis ſenſuali reſpondens. Quodſi organi ſenſorii erga ſenſibile ſitu immutato idea ſenſualis redintegratur; idea materialis eidem reſpondens denuo producta (§. 233), eundem quoque locum occupare debet, quem occupabat in cerebro primum producta motu iisdem fibrillis nerveis impresſo ad eundem quoque cerebri locum propagato (§. 111). Quamobrem cum motus, in quo conſiſtit idea materialis phantasmati reſpondens, in locum ideæ ſenſualis ſuccedenti, nonniſi celeritate differat a motu, in quo conſiſtit idea materialis actione ſenſibilis in organon ſenſorium redintegrata, hæcque celeritas priori major ſit *per demonſtrata*, adeoque differentia in gradu conſtituta (§. 156. *Cosmol.*) minor in majore tanquam pars in toto contineatur (§. 750. *Ontol.*) atque hinc ad totum pertineat (§. 341. *Ontol*); impoſſibile omnino eſt ut idea materialis phantasmati, in quod ſenſualis abierat, reſpondens adhuc ſubſiſtat, dum ſenſualis redintegratur. Illam igitur in redintegratione hujus interire patet (§. 541. *Ontol.*).

Nimirum ſi quis admitteret, phantasmati & ideæ ſenſuali reſpondentes ideas materiales ſimul ſubſiſtere posſe; is affirmaret idem mobile eodem momento & majore, & minore celeritate moveri: id quod manifeſte contradictorium (§. 30. *Ontol.*) neque admitti poteſt (§. 28. *Ontol.*).

§. 240.

Phantasmatis propagatio.

Si phantasma rei, quam nunc ſenſu percipimus, una appercipere debemus; idea materialis primum producto reſpondens ſui diffuſione aliam producere debet, cui phantasma illud reſpondet. Quoniam enim idea materialis, quæ ſenſuali primum productæ, ſenſibili in organum agere incipiente, degenerat in ideam materialem, quæ phantasmati ejusdem objecti reſpondet (§. 231) eidemque ſociantur ideæ materiales, quæ alias, cum idem ſenſibile perciperemus, ſive numero, ſive genere aut ſpecie, prout

prout attentio noſtra in numericas, vel genericas aut ſpecificas differentias dirigitur (§. 104. 105. *Pſychol. empir.*), eidem ſociatæ fuerant (§. 232); primi phantasmatis compoſiti, quod idea ſenſuali ad evaneſcentiam vergente oritur (§. 230), phantasma ſenſibilis ſic ortum eſt pars, eique reſpondens idea materialis eandem locum occupat, quem occupat ideæ ſenſuali conveniens. Enimvero ſi ſenſibile & ejus phantasma una percipitur; illi & huic reſpondentes ideæ materiales una in cerebro exiſtere debent (§. 113. 206) adeoque, cum in motu diverſæ celeritatis conſiſtant (§. 208), eundem in cerebro locum occupare nequeunt. Neceſſe igitur eſt ut ex motu, in quo prima idea materialis phantasmati primo reſpondens conſiſtebat, naſcatur motus, in quo conſiſtit ſecunda idea materialis phantasma ſenſibilis juxta ſenſibile exhibens, conſequenter idea materialis phantasmati primum producto reſpondens ſui diffuſione aliam producit, cui phantasma alterum reſpondet, quod ſenſibilis phantasma una cum ipſo ſenſibili apperceptibile exhibet.

Sequitur propoſitio præſens ex antecedentibus ſua ſponte, utut defectu terminorum attentione opus ſit ad conſecutionem clare percipiendam. Obſervatu quoque non adeo facilia ſunt, quæ de origine idearum materialium phantaſticarum docentur, propterea quod & difficilis ſit apperceptio ſenſibilis & ejusdem phantasmatis ſimultanea, ut absque acquiſito quodam acumine vix in anima detur, & mutationes perceptionum adeo celeres ſunt, ut ad omnes, quæ ſibi invicem ſuccedunt, vix animum advertere valeamus. Difficultatem hanc ipſimet experti ſumus, utut eam non prorſus invicibilem deprehenderimus. Hæc ideo monemus, ne quis per præcipitantiam in cognitione pſychologica ſibi obicem ponat: quamvis nobis perinde ſit, quid unusquisque de ſeipſo ſtatuere velit. Quomodo vero motus in cerebro ad alia ſpatia diffundatur, hic loci explicare minime valemus, propterea quod nondum definivimus num motus iſte, qui organo ſenſorio ab ob-

jecto imprimitur, consistat in nuda fibrillarum nervearum oscillatione, an in motu fluidi cujusdam subtilis, quod a nonnullis fluidum nerveum, ab aliis spiritus animalis appellatur, an in oscillatione fibrillarum & motu progressivo spirituum animalium simul: in quod demum suo tempore in Physica inquiremus, ubi ea, quæ ad corpus spectant, ex instituto sumus tradituri. Absit autem ut quis sibi persuadeat, idearum materialium diffusionem in cerebro magis favere spirituum animalium motui, quam oscillationi fibrillarum; neque enim difficilius eadem explicatur per impulsum fibrillarum oscillantium in contiguas, quam per progressum spirituum animalium, ut adeo præsens phænomenon non sit decisivum. Sed hanc controversiam jam agitare minus lubet, ne præter necessitatem dogmata psychologica pluribus disputationibus obnoxia reddamus, ob novitatem suspecta iis, qui omnia damnant vel nescio quo veneno infecta existimant, quæ ipsimet olim in scholis non didicerunt. Placuit igitur nobis non assumere, nisi quod ab omnibus concedi debet, actione sensibilis in organum motum fibrillis nerveis sensorium nervum componentibus imprimi eundemque ad cerebrum propagari, distincta motus explicatione, quantum dari potest, ad philosophiam naturalem proscripta.

§. 241.

Facilitas reproductionis idearum materialium cerebro acquisita.

Si qua idea materialis sæpius fuerit producta, vel diu conservata; cerebrum reproductionis facilitatem contrahit. Quoniam enim ideæ materiales sunt motus cerebro inexistentes (§. 112), ubi eæ sæpius producantur, iidem motus in cerebro sæpius producuntur. Cumq; idea materialis in cerebro non conservetur nisi continua sui reproductione (§. 233); ubi eadem diu conservatur, iidem motus in cerebro non minus sæpe producuntur. Enimvero constat a posteriori eam esse corporis nostri naturam, ut motuum continua, vel sæpius iterata productione contrahatur facilitas motuum eorundem reproducendorum. Quamobrem cerebrum quoque eorundem motuum diu continuata, vel sæpius iterata productione facilitatem mo-

tus

tus istos iterum producendi contrahere debet. Continuata igitur vel sæpius iterata ideæ materialis productione facilitatem eam reproducendi contrahere debet.

Quæ a posteriori nota sumimus, obvia experientia patent. Nemo enim est qui nesciat, omnes corporis habitus, qui in facilitate producendi eosdem motus consistunt, hoc modo comparari.

§. 242.

Æquipollentia diuturnæ conservationis & frequentis productionis in idearum.

Si idea aliqua materialis vel immaterialis diu conservatur; sæpius reproducitur. Etenim idea sensualis eidemque respondens materialis continua reproductione conservatur (§. 233). Enimvero ideæ materiales, quæ phantasmatis ac ideis sensualibus respondent, non differunt nisi celeritate motus (§. 208) & phantasmata ipsa atque ideæ sensuales non aliam admittunt differentiam, quam quæ in gradu claritatis consistit (§. 96. *Psych. emp.*). Quamobrem dubio caret, quod ideæ materiales phantasmatis respondentes eodem modo conservari debeant, quo conservantur quæ ideis sensualibus respondent, quodque ipsa phantasmata non alio modo conserventur, quam quo conservantur ideæ sensuales, consequenter phantasmata quoque ipsisque respondentes ideæ materiales continua productione conservantur. Quod vero per tractum aliquem temporis continuo producitur, sæpius producitur: id quod per se patet. Ideæ igitur tam materiales quam immateriales, quæ diu conservantur, sæpius producuntur.

Tempusculum illud per exiguum est, quod ideæ materiali in cerebro producendæ sufficit, quæ ideæ sensuali respondet & ob continuam idearum sensualium atque materialium in cerebro coëxistentiam (§. 113) eodem tempore producuntur ideæ sensuales, quo producuntur materiales: determinatum tamen est atque ideo vulgo adhibetur ad designandum minimum, quod imaginari licet, tempusculum. Uno enim oculi ictu terminamus, quod celerrime factum fuisse indigitamus.

Hinc fluit principium Pſychimetricum ad bonitatem memoriæ æſtimandam conducens; numerum reproductionis idearum eſſe ut tempus, quo conſervantur.

§. 243.

Quando ea locum habeat.

Qamdiu itaque *ſpectatur idearum iterata productio, unum idemque eſt, ſive idea aliqua ſæpius producatur, ſive diu conſervetur.* Si enim diu conſervatur, ſæpius producitur, quamvis productiones iteratæ continua ſerie ſeſe invicem excipiant (§. 242). Unde porro conſequitur, *quamdiu idearum iterata productio ſpectatur, diuturnam earundem conſervationem & frequentem iterationem ſibi mutuo ſubſtitui poſſe, ſalvis iis, quæ inde ſequuntur* (§. 181. *Ontol.*).

Utile eſt noſſe, quænam ſibi invicem ſubſtitui poſſint tanquam cauſæ ſeu in genere cauſandi, tum in quocunque caſu alio: hoc enim pacto ea, quæ fieri poſſunt, magis in poteſtatem noſtram redigimus. Ceterum hinc jam evidentiſſime intelligitur, cur cerebrum facilitatem reproducendi ideas contrahat, ſive eadem ſæpius producatur, ſive diu conſervetur (§. 112) & cur idem in anima obtineat quoad ideas immateriales (§. 108. *Pſychol. empir.*).

§. 244.

Ideæ materiales rerum cognitarum quomodo in cerebro exiſtunt.

Ideæ materiales ſemel ſenſu perceptis vel noſtro arbitrio vi imaginationis formatis reſpondentes, non actu inſunt cerebro; ſed tantummodo potentia ſeu quoad poſſibilitatem actu inexiſtendi, abſente licet objecto. Ideæ enim materiales, quæ ſenſualibus reſpondent, non conſervantur niſi continua productione (§. 233), atque adeo ceſſante actione objecti in organum ſenſorium intereunt (§. 111). Quamobrem in cerebro non actu inſunt.

Idem etiam oſtenditur hoc modo. Ideæ materiales conſiſtunt in motu, qui ex fibrillis nerveis in cerebrum fuit propagatus (§. 112), atque hic motus imminuta celeritate ſucceſſive debilitatur, donec prorſus extinguatur (§. 230). Quamobrem

obrem cum continua ſenſibilis actione motus iſte continuo produci debeat, ne intereat; impoſſibile omnino eſt ut idea materialis ſemel ſuſcitata actu ineſſe pergat in cerebro.

Poteſt quoque idem oſtendi per indirectum. Ponamus ideas materiales actione ſenſibilium in organum ſenſorium actu ineſſe pergere in cerebro, ceſſante licet actione in organum ſenſorium, quamdiu ſcilicet rerum ſemel ſenſu perceptarum in nobis datur reminiſcendi facultas. Quoniam ideæ iſtæ in motu conſiſtunt (§. 112), aut motus iſte in eodem loco cerebri perdurat, ad quem ex organo ſenſorio fuerat propagatus, ſenſibili in idem agente (§. 111), aut inde ulterius in alium locum propagatur, ubi conſervatur. Ponamus prius: ſi ſenſibile B poſt A in easdem fibrillas nerveas ejusdem organi agit, ejus etiam idea materialis in eodem cerebri loco poſthac actu exiſtit. Et idem fieri debere, ubi C poſt B, D poſt E ac ita porro in easdem fibrillas nerveas ejusdem organi agit. Quoniam ideæ materiales, quibus in cerebro repræſentantur ſenſibilia A, B, C, D, E & ita porro in motu conſiſtunt (§. 112) & in eadem cerebri parte continuo ſubſiſtunt; neceſſe eſt eandem cerebri partem pluribus diverſis motibus ſimul ita cieri, ut unicuique ſine ulla permixtione remaneat ſuus celeritatis gradus, ſuaque directio: quod cum ſit abſurdum, idea materialis rei ſenſu perceptæ in eodem cerebri loco ſubſiſtere nequit, in quo primum fuerat producta. Subſiſtat igitur in alio loco, ſi fieri poteſt. Quoniam ideæ ſibi invicem continuo ſuccedentes diverſum ab eo loco occupare debent, in quo primum fuerant productæ; ideam B loco ſuo pellere ideam A, & ideam C denuo D, atque D ipſam E ac ita porro neceſſe eſt. Peculiarem adeo cerebri partem occupat idea A, peculiarem ſibi quoque occupat B, itidemque C, D ac E & ita porro. Quare cum magnitudo cerebri exigua ſit, nonniſi paucas ideas capere poterit: quod cum denuo abſurdum ſit, utpote experientiæ ſingulis obviæ e diametro adver-

versum; ideæ quoque materiales sensibilium in diversis cerebri locis subsistere nequeunt. Quamobrem cum nec in eodem loco, in quo primum producuntur, nec in diversis ab eodem subsistere possint *per demonstrata;* ut actu inexistant in cerebro fieri haud quaquam potest.

Enimvero si ideæ istæ vel sæpius fuerint productæ, vel diu conservatæ, cerebrum contrahit facilitatem eas reproducendi (§. 241). Possibile igitur est, ut juxta legem imaginationis producantur occasione sensibilis in organum sensorium agente (§. 229. 219. *Psychol. rat.* & §. 117. *Psychol. emp.*). Atque adeo insunt cerebro quoad possibilitatem actu inexistendi, absente licet objecto.

Non nego vulgo sibi homines persuadere, quasi idearum rerum omnium, quas cognitas tenent, receptaculum sit cerebrum. Atque adeo mirantur, quomodo in eodem locus esse possit tot ideis, ubi multitudinem eorum stupent, quæ quis novit. Et inde fluxit imaginaria memoriæ notio, de qua diximus alias (§. 177. *Psychol. empir.*). Sed nostrum est in Psychologia rationali docere, quid ea sint, quæ ad animam spectant, non vero quid videantur.

§. 245.

Facultas producendi ideas rerum quas habuimus num sit quid actuale.

Facilitas producendi ideas rerum, quas antea habuimus, in actuali quadam mutatione consistit. Etenim facilitas reproductionis idearum acquiritur, si eædem sæpius producantur vel diu conserventur (§. 241), adeoque antea non inerat, cum alias medio eam acquirendi minime fuisset opus. Ubi igitur facilitas ista acquisita fuerit, inest ipsi cerebri substantiæ quod ante non inerat, adeoque in actuali quadam mutatione consistit.

Qualis sit ista mutatio ut distincte exponamus, nemo a nobis requisiverit, cum structura cerebri nobis nondum adeo explorata sit, ut quæ inde pendent, intelligibili modo explicari possint.

§. 246.

§. 246.

In somnio simplici ideæ materiales continuo aliæ ex aliis nascuntur; in composito vero in qualibet ipsius parte. Etenim somnium initium capit a sensatione & per phantasmatum successionem continuatur (§. 123. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum phantasmatis singulis ideæ materiales in cerebro respondeant (§. 206), non minus ac ideis sensualibus (§. 113); in somnio continua est iderum materialium successio. Enimvero in somnio simplici continuatio in eadem serie phantasmatum fit; in composito vero in diversis (§. 125. *Psychol. emp.*). In somnio igitur simplici ideæ materiales sibi invicem succedentes ad eandem seriem pertinent, in compositis ad diversam, hoc est, in simplici ab una sensatione ortum deducunt ceteræ omnes, in composito a diversis (§. 124. 125. *Psychol. empir.*). Patet adeo dum somniamus ideam materialem aliam continuo nasci ex alia in somnio simplici; in parte autem somnii idem obtinere, ubi fuerit compositum.

Status cerebri in somnio.

Nempe cum somnium nova sensatione interrumpitur, idea materialis, quæ sensuali respondet, non nascitur ex idea materiali, quæ dabatur in cerebro, præcedente; verum ab actione sensibilis in organum resultat. Unde in somnio composito nonnullæ ideæ nascuntur ex motu in organo existente, non vero ex eo, qui datur in cerebro. Motus vero in organo species impressa est, non idea materialis, quæ in motu in cerebro consistit (§. 112).

§. 247.

Dum dormimus, fibrillæ nerveæ, quæ dantur in organis sensoriis, in eo statu sunt, ut ab actione sensibilis in organon non facile is motus iisdem imprimi possit, qui speciem impressam constituit. Ponamus enim fibrillas nerveas, ex quibus constant nervi sensorii, esse in eodem statu, sive dormiamus, sive vigilemus. Quodsi ergo in somno objectum aliquod in organum

Status organorum sensoriorum in somno.

agit, idem fibrillis nerveis imprimetur motus, qui eidem imprimitur, dum vigilamus (§. 923. *Ontol.*). Et eodem modo patet, motum fibrillis nerveis in organo impressum ad cerebrum usque continuari (§. 111). Anima igitur etiam in somno eadem claritate percipit sensibilia in organum sensorium agentia, qua eadem vigilans percipit (§. 126): quod cum sit absurdum (§. 59), fibrillæ nerveæ, ex quibus nervi sensorii organorum componuntur, non sunt in eodem statu, dum dormimus & quando vigilamus, consequenter is motus, in quo consistit species impressa, eisdem imprimi nequit in somno, qui imprimitur, dum vigilamus.

Quoniam definire noluimus, qualis sit ille motus, qui fibrillis nerveis imprimitur in organo & per nervos sensorios ad cerebrum usque propagatur, num in fibrillarum quadam oscillatione, an in agitatione fluidi cujusdam subtilis in iisdem contenti, an in utraque mutatione simul facta consistat; nec nostrum est in præsente distincte explicare differentiam statuum, qui fibrillis nerveis conveniunt, dum dormimus & quando vigilamus.

§. 248.

Status cerebri in somno.

Dum dormimus, cerebri status adhuc idem est, ut ideæ materiales istiusmodi in eodem excitari possint, quales in eodem excitantur dum vigilamus. Dum enim dormimus, somniare possumus (§. 121. *Psychol. empir.*). Enimvero dum somniamus res, quas percipimus, imaginamur (§. 122. *Psychol. empir.*), adeoque ideæ materiales, quæ continuo vel in integro somno, vel in quadam ejus parte aliæ ex aliis nascuntur (§. 246), juxta legem imaginationis nascuntur (§. 219): id quod & experientiæ consonum deprehenditur. Quamobrem cum is status sit cerebri, cum vigilamus, ut idea materialis, quæ sensuali respondet, reproducat ideam materialem antea cum eadem actione sensibilis in organum sensorium producta (§. 226) & eodem modo ex ideis materialibus phantasmatis respondentibus nascantur

tur ideæ aliæ phantasticæ (§. 225. 206); in somno status cerebri adhuc idem est, ut ideæ materiales istiusmodi in eodem excitari possint, quales in eodem excitantur, dum vigilamus.

Cur statum istum cerebri distinctius explicare non possimus, patet ex iis, quæ ad propositionem præcedentem annotata fuerunt. Ipsa autem experientia loquitur, ideas materiales, quæ in cerebro somniantium excitantur, esse istiusmodi, quales vi imaginationis in nobis produci constat, dum oculis clausis imaginationi luxurianti attendimus vigilantes. Enimvero quod non semper somniemus, etsi cerebrum sit ad somnium aptum, id quidem inde est, quod nullum phantasma in anima existere possit, nisi quædam præcedat sensatio (§. 229), consequenter nec in cerebro nascantur ideæ materiales illis respondentes (§. 206), nisi præcedat aliqua idea materialis actione sensibilis in organon excitata (§. 113); is autem in somno organi sensorii status sit, ut fibrillis nerveis non facile is motus imprimi possit, qui speciem impressam constituit (§. 247).

§. 249.

Perceptionum ordinatarum & inordinatarum discrimen.

Perceptiones ordinatas appello, quæ repræsentant res constante ordine sibi invicem succedentes. ***Inordinatas*** dico, quæ repræsentant res nullo ordine se invicem consequentes.

Nimirum perceptiones hic materialiter seu objective consideramus, quatenus sunt rerum ab anima diversarum imagines; non vero subjective, quatenus sunt actus animæ & ad ejus modificationes pertinent. Unde nil obstat perceptiones esse inordinatas, etsi ipsæmet certo ordine se invicem consequantur.

§. 250.

Status animæ in somnio.

Dum somniamus, anima est in statu perceptionum distinctarum inordinatarum. Quod in somnio anima sit in statu perceptionum distinctarum, jam supra evicimus (§. 14). Restat igitur, ut ostendamus perceptiones istas esse inordinatas.

Etenim in somnio mutationes rerum, quæ percipiuntur, absque ratione sufficiente contingunt (§. 128. *Psychol. empir.*), adeoque nulla datur regula, qua mutationes istæ se invicem excipiunt (§. 475. *Ontol.*), adeoque nec ullo ordine se invicem consequuntur (§. 487. *Ontol.*). Quod igitur perceptionibus per somnium repræsentatur inordinatum est (§. 485. *Ontol.*), atque adeo perceptiones in somnio inordinatæ sunt (§. 249), consequenter in somnio anima in statu perceptionum distinctarum inordinatarum est.

Habemus adeo statum animæ integrum in somnio, qualem supra definivimus in somno, quando non somniamus (§. 59), ita ut præsens propositio accipi possit pro definitione somnii respectu animæ, quemadmodum ex superioribus citata definitionem somni ejus intuitu præbet, quamvis interea, donec natura animæ magis pateret, in Psychologia empirica alias definitiones nominales somni atque somnii per communi experientia obvias differentias exstruxerimus (§. 119. 121).

§. 251.

Status animæ dum vigilamus. *Dum vigilamus, anima est in statu perceptionum distinctarum ordinatarum.* Quod anima sit in statu perceptionum distinctarum dum vigilamus, supra jam ostendimus (§. 14). Superest ut ostendatur, quod perceptiones istæ sint ordinatæ. Etenim dum vigilamus sensu percipimus objecta præsentia, adeoque perceptiones, quas habemus, non alias nobis repræsentant mutationes, quam quæ in universo actu contingunt. Jam in hoc universo mutationes rerum certo ordine se invicem consequuntur (§. 76. *Cosmol.*). Quod igitur perceptionibus, dum vigilamus, sibi invicem succedentibus tanquam nobis præsens exhibetur, seu quod sensu percipimus (§. 67. 59. *Psychol. empir.*), ordinatum est, atque adeo perceptiones, dum vigilamus, ordinatæ sunt (§. 249), consequenter dum vigilamus, anima in statu perceptionum distinctarum ordinatarum est.

Patet adeo differentia inter somnia & vigilias, quam nos infe-

inferius daturos supra promisimus (§. 14). Atque præsens propositio statum vigilantis a ceteris, quos anima habere potest, ita separat, ut definitionis loco servire possit, ubi alteri explicare debes, quid sit vigilare quoad animam.

§. 252.

Variatio status fibrillarum sensoriarum unde pendeat.

Fibrillæ nerveæ in organis sensoriis ipso usu reducuntur ad eum statum, in quo motus ad cerebrum propagabilis a sensibilibus iisdem imprimi nequit consueta facilitate; non usu autem reducuntur in statum pristinum. Dum enim vigilamus, sensibilia in organa sensoria agentia continuo percipimus: quod per se notum nemo non largitur. Fibrillis adeo nerveis continuo imprimitur motus, qui inde ad cerebrum propagatur (§. 111). Enimvero dum dormimus, fibrillæ nerveæ organorum sensoriorum in eo sunt statu, ut actione sensibilis species (§. 247), adeoque motus ad cerebrum propagabilis non facile imprimi possit (§. 212). Quare cum somnus sua veluti sponte sequatur, ubi per aliquem temporis tractum vigilavimus, ut ex statu vigilantis nascatur, quemadmodum denuo nemini non obvium est per ea, quæ in se quotidie observat; fibrillæ nerveæ in organis sensoriis continuato per aliquem temporis tractum usu reducuntur ad eum statum, in quo motus ad cerebrum propagabilis eadem facilitate iisdem non amplius imprimi potest, quo ante imprimebatur.

Enimvero nemini non quotidiana experientia exploratum est, somno per aliquod temporis spatium continuato nos iterum evigilare. Quamobrem cum somno durante nihil eorum quæ nobis præsentia sunt, conscii simus, seu sensibilia præsentia non percipiamus clare (§, 109. *Psychol. empir.*); motus quoque fibrillis nerveis nullus imprimitur ad cerebrum propagandus (§. 111), adeoque fibrillarum nervearum in organis sensoriis durante somno nullus usus est: id quod de visu in specie per experientiam patet, quoniam clausis oculis dormimus.

Enimvero dum evigilamus redit ſtatus priſtinus, quod a poſteriori liquet. Ergo fibrillæ nerveæ in organis ſenſoriis, ubi ineptæ factæ fuerint ad recipiendum motum a ſenſibili, qui ad cerebrum propagari posſit, non uſu reducuntur ad eum ſtatum, in quo ipſis a ſenſibilibus motus ad cerebrum propagabilis imprimi poteſt.

Necesſe eſt, ut inquiramus, cur in anima ſtatus perceptionum clararum & obſcurarum alternare debeat. Quamobrem cum nunc corpus ſit eorum, quæ ad animam ſpectant; nunc vero anima illorum, quæ corpori accidunt, interpres: principium eo fine præmittendum erat.

§. 253.

Somni finis seu necessitas.

Quoniam in ſomno cesſat uſus organorum ſenſoriorum (§. 119. *Pſycol. empir.*), adeoque & fibillarum nervearum in iisdem vervum ſenſorium conſtituentibus (§. 111); non uſu autem hæ ipſæ fibrillæ in eum ſtatum reſtituuntur, quo officio ſuo defungi posſunt (§. 252); *ſomno opus eſt ut fibrillæ nerveæ in organis ſenſoriis ad munia ſua obeunda ineptæ redditæ reficiantur, ſeu ad eadem denuo apta efficiantur.*

Patet hinc ſomni necesſitas ejusque finis, quem Deus per naturam intendit; etſi hic totalis non ſit, cum non minus reficiantur fibrillæ nerveæ, ex quibus componuntur nervi motorii, quam illæ ex quibus ſenſorii conſtant. Sed de altero fine hic ut agatur locus non eſt. Sunt fines ſomni præterea alii in Teleologia explicandi.

§. 254.

Cur clausis oculis in lecto decumbendum.

Quia uſus oculi continuus eſt, quamdiu per diem vigilamus, etiam cum ſenſus ceteri vel proſus feriantur, vel parum occupantur, quemadmodum nemo non novit, qui vel tantillum animum ad ſe advertit; in organis autem ſenſoriis fibrillæ nerveæ reficiuntur non uſu (§. 252); *plurimum conducit ſi, dum noctu non dormimus, oculos claudimus.*

Suf-

Suffragatur experientia, ita ut etiam attentioribus de vulgo innotuerit, ſomno quodammodo æquiparandum esſe, ſi clauſis oculis in lecto decumbimus, quando dormire non valemus.

§. 255.

Ex eadem ratione *conducit, ſi dormire non valentes actiones ſenſibilium ab organis ſenſoriis, quantum fieri poteſt, arceamus.* *Cur & a ceteris organis ſenſibilia arcenda.*

Hinc loca eligimus ab omni ſtrepitu remota, quem etiam eo, quo dormiendum, tempore metuere licebat. Curandum præterea, ne corpus calorem vel frigus ſentiat. Guſtus enim & olfactus per ſe feriantur, nullis ſenſibilibus præſentibus. Aſt moleſtum percipimus eum corporis ſtatum, ubi cauſæ intrinſecæ faciunt, ut quasdam corporis noſtri partes ſentiamus. Quodſi in lecto decumbentes ſenſus propemodum omnes prorſus feriantur, ut imaginationi tantummodo aliquæ partes relinquantur, quæ nimirum nec ipſa inquietatur; vigilias nobis non adeo obesſe deprehendimus, quam ubi organa ſenſoria nimis fuerint occupata. Taceo nos quoque in ſomnum facilius incidere, ubi ſenſus obſtacula non objiciunt, nec difficultates facesſit imaginatio.

§. 256.

In anima ſtatus perceptionum clararum & obſcurarum, ſeu totalium diſtinctarum & confuſarum alternare debent. Etenim ſomno opus eſt, ut fibrillæ nerveæ in organis ſenſoriis ad munia ſua obeunda ineptæ redditæ reſtituantur, ſeu ad eadem denuo aptæ efficiantur (§. 253), conſequenter opus ut ſomnus & vigiliæ alternent. Enimvero quando vigilamus, anima eſt in ſtatu perceptionum diſtinctarum (§. 14), totalium ſcilicet (§. 45. *Pſychol. empir.*), ſeu partialium clararum (§. 44. *Pſychol. empir.*): quando vero dormimus, eadem eſt in ſtatu perceptionum obſcurarum, ſeu totalium confuſarum (§. 59). Quamobrem cum ideæ ſenſuales ideis materialibus in cerebro coëxiſtant (§. 113); in anima ſtatus perceptionum cla- *Alternatio ſtatuum animæ.*

rarum,

rarum & obſcurarum, ſeu totalium diſtinctarum & confuſarum alternare debent.

Apparet adeo necesſitas, cur anima non ſemper in ſtatu perceptionum diſtinctarum esſe posſit: neque enim vi esſentiæ ac naturæ ſuæ alius esſe poteſt ſtatus animæ, quam qualem admittit ſtatus corporis (§. 66. 67). Si quis hinc difficultates nectere velit adverſus ſtatum animæ a corpore ſeparatæ; eidem ſatisfaciemus inferius, ubi de immortalitate animæ acturi ſumus. Difficultates enim naſcuntur ex eo, quod anima vi esſentiæ ſuæ in operationibus ſuis a corpore pendeat: quæ adeo premunt omnes, qui negare non audent, quæ experientiæ indubiæ fide nituntur.

§. 257.

Cur ſenſus ſint valde limitati.

Senſus omnes necesſario valde limitati ſunt, ſeu pauca admodum objecta ſenſu ſimul clare ac diſtincte percipere licet. Etenim anima ſenſu non percipit objecta ſenſibilia, niſi quæ motum imprimunt in organo ſenſorio fibrillis nerveis ad cerebrum usque propagabilem (§. 111), utque clara ſit perceptio, ſufficiens celeritatis gradus requiritur (§. 125), & ut eadem diſtincta ſit, a diverſis ſenſibilis partibus diverſis fibrillis nerveis motus imprimitur (§. 127). Enimvero non modo in tactu, guſtu & olfactu immediatus requiritur ſenſibilis atque organi contactus (§. 71. 72. 73. *Pſychol. empir.*), & viſibile lumen in oculum immittere (§. 69. *Pſychol. empir.*), ſonus vero in aurem illabi debet, ut conveniens unicuique organo ſenſibile percipiatur; verum etiam ipſa nervorum magnitudo (quemadmodum ex Anatomicis manifeſtum eſt) non fert, ut fibrillis diverſis nerveis motus ſatis celeres a diverſis ſenſibilibus ſimul imprimantur. Patet itaque pauca admodum objecta ſenſu ſimul clare ac diſtincte percipi posſe, adeoque ſenſus omnes necesſario valde limitatos esſe.

Patet adeo quomodo ſenſus vi esſentiæ, ac naturæ animæ necesſario limitentur. Optici limitationem viſus clarius determi-

terminant, dum demonstrant (§. 255. *Optic.*). Intuitus itaque ideæ universi admodum finitus est (§. 193), neque ultra limites per constitutionem organorum sensoriorum positos protendi potest: quæ enim ab essentia pendent animæ, in se immutabilia sunt (§. 300. *Ontol.*).

§. 258.

Facultas imaginandi admodum limitata est, hoc est, *phantasmata nonnisi numero pauca simul produci possunt.* Phantasmatis enim ideæ materiales in cerebro respondent (§. 206). Quare cum ideæ materiales consistunt in motu quodam in cerebro excitato (§. 112), qualis nempe in cerebro ab actione sensibilis in organum sensorium oritur (§. 205); nonnisi certa quædam cerebri pars ideis simul productis destinari potest, & quemadmodum idea sensualis distincta non est, nisi quando a diversis sensibilis partibus diversis fibrillis nerveis motus imprimitur (§. 127), adeoque motus una ad cerebrum propagati (§. 111) diversas cerebri partes occupant; ita quoque phantasmatis diversis simul productis respondentes ideæ materiales diversas cerebri partes occupare debent, ut illa sint distincta. Fieri adeo minime potest, ut multa phantasmata simul producantur, adeoque facultas imaginandi admodum limitata est (§. 93. *Psychol. empir.*).

Cur facultas imaginandi admodum limitata.

Dum somniamus, res quas percipimus, imaginamur (§. 122. *Psychol. empir.*). Constat vero, nos per somnium objecta, quæ percipimus, nobis videre videri, neque plura simul distincte percipere, quam quæ si actu præsentia essent uno obtutu comprehenderemus. Experientia itaque non modo propositionis præsentis veritatem confirmat; verum etiam limitationis modum definit, scilicet *quod eodem modo limitetur facultas imaginandi, quo limitatur facultas sentiendi, neque* adeo *phantasmatum simultaneorum majorem esse numerum quam sensibilium, quæ uno obtutu comprehendere valemus.* Atque hinc est, quod cum in somnio cesset discrimen claritatis inter phan-

tasmata & ideas sensuales intercedens (§. 96. 101. *Psych. emp.*), quo illa ab his distinguimus, dum vigilamus (§. 97. *Psychol. empir.*), nihil prorsus sit in phantasmate totali, quo idem ab idea aliqua sensuali totali in somnio distinguere possis. Unde contingere solet, quemadmodum & ipsi non una vice experti sumus, ut in ipso somnio nos ante somniasse judicemus.

§. 259.

Campus perceptionum quid dicatur.

Campum perceptionum dico multitudinem perceptionum simultanearum.

In Opticis *campum visionis* appellare solemus amplitudinem spatii, quod uno obtutu oculus comprehendit. Et de eo intelligenda sunt, quæ paulo ante (*not.* §. 257) de ejus magnitudine ab Opticis definita annotavimus. Significatus iste redditur generalior, ut ad ceteros quoque sensus; immo ad imaginationem quoque transferri possit.

§. 260.

Quodnam in eo determinando observandum.

Quoniam multitudo eorum, quæ sensu aliquo simul percipi possunt, determinari nequit, nisi etiam ratio habeatur distantiæ, e qua objectum sensibile in organum aliquod adhuc agere potest; *in campo perceptionum determinando ratio quoque habenda est distantiæ, e qua organum sensorium a sensibili aliquo adhuc affici potest.*

Ita si campum auditus determinare volueris, non modo definiendum, quotnam diversos diversorum corporum sonororum sonos simul auditu perceptos a se invicem discernere possis; verum etiam ad quantam distantiam sonorum excitatorum maximum adhuc clare percipere valeas.

§. 261.

Differentia quæ inter sensus diversos intercedit.

Quoniam contactum immediatum sensibilis atque organi requirit gustus atque tactus (§. 72. & 73. *Psychol. empir.*); *in definiendo campo gustus atque tactus ratio tantummodo habetur multitudinis sensibilium.*

Nimirum non repugnat, præsertim quoad tactum, quem

per

per totum corpus diffusum esse constat, ut plura objecta simul in organum sensorium agant citra confusionem; repugnat tamen ut in distans agant, propterea quod actio eorundem immediata est, cetera vero sensibilia mediante quodam corpore alio in organum agunt, veluti visibilia mediante lumine, audibilia sive sonora mediante aëre, odorifera mediantibus effluviis odoriferis.

§. 261.

Perceptionum immediatarum campus determinatus est & intra arctos admodum limites continetur. Quæ enim sensu percipimus (§. 195) & phantasmata perceptiones immediatæ sunt (§. 207), quatenus scilicet clare (§. 196) atque distincte percipiuntur tam sensibilia, quam imaginabilia (§. 196), consequenter cum non aliæ in anima dentur perceptiones, quam ideæ sensuales atque phantasmata, cum illæ sint repræsentationes rerum præsentium (§. 65. 59. *Psychol. empir.*), hæ autem absentium (§. 92. *Psychol. empir.*), omnes perceptiones immediatæ aut ideæ sensuales claræ atque distinctæ, aut phantasmata clara atque distincta sunt. Enimvero pauca admodum sensibilia clare ac distincte sensu simul percipiuntur (§. 297) ac nonnisi pauca phantasmata simul produci possunt (§. 258). Campus igitur perceptionum immediatarum determinatus isque valde exiguus est, seu intra arctos admodum limites continetur (§. 259).

Campus perceptionum immediatarum.

Quam arcti sint campi hujus limites non rectius comprehendere licet, quam ubi non modo totum spatium, quod integrum universum occupat, tibi repræsentaveris; verum etiam una cogitaveris materiæ diversitatem in spatio nobis imperceptibili atque varietatem motuum in isto spatiolo tempusculo quantumcunque exiguo dato. Sed de his demum in Teleologia plura dicendi erit locus & quædam jam diximus in Dissertatione de Notione intellectus divini per opera naturæ illustrata, quam *Thümmigius* Meletematis suis subjunxit.

§. 263.

An campus visionis extendi possit.

Anima campum perceptionum immediatarum ultra suos terminos producere nequit, seu eum majorem efficere non potest. Ponamus enim, si fieri potest, campum perceptionum immediatarum ab anima ultra arctos, quos habet, terminos produci. Quoniam perceptiones mediatæ vel sensus sunt, vel phantasmata (§. 195. 196); anima plures perceptiones simul producendi facultatem acquirere valet, quam quas vulgo una producere potest (§. 259). Efficere itaque poterit, ut plura objecta simul diversis fibrillis nerveis motum imprimant, quam quæ vulgo imprimere solent (§. 117), veluti ut campus visionis ultra ambitum anguli recti extendatur. Cumque phantasmata exhibeant campum visibilium (*not.* §. 258); ut plura uno obtutu comprehendere nobis videamur, quam, si ea revera videmus, intra ambitum anguli recti comprehendi possunt (§. 235. *Optic.*). Quoniam utrumque absurdum esse per se patet, utpote contradictioni obnoxium (§. 30. *Ontol.*); anima campum perceptionum mediatarum ultra terminos, quibus continetur, producere nequit.

Idem ostenditur directe hoc modo. Patet ex demonstratione propositionis præcedentis campum perceptionum mediatarum ideo arctos admodum habere limites, quod ampliores non admittat sentiendi atque imaginandi facultas (§. 262). Enimvero sensuum limites pendent a constitutione organorum (§. 257) consequenter ab eo, quod vis repræsentativa animæ pendeat a mutationibus, quæ in organo contingunt (§. 62), atque adeo animæ essentiales sunt (§. 66) & hinc in se immutabiles (§. 300. *Ontol.*). Anima igitur eas producere nequit. Jam vero campus phantasmatum eadem amplitudine gaudet, qua campus idearum sensibilium (*not.* §. 258). Quamobrem cum hic ultra arctos, quos natura ipsi constituit terminos, animæ

mæ virtute produci minime posſit *per demonſtrata*; nec animæ campum phantasmatum ampliare valet.

Utile eſt nosſe, quænam vi animæ augeri vel minui posſint, quænam vero intra eos terminos relinquenda ſunt, quos natura conſtituit, ne temere acquirere conemur, quæ acquiri a nobis neqeunt, nec negligamus, quæ adipiſci licebat. Ceterum ſi quis dubitet num in demonſtratione indirecta propoſitionis præſentis recte asſumſerimus, contradictorium esſe asſerere, quod anima efficere posſit, ut plura objecta ſimul motum diverſis fibrillis nerveis imprimere posſint, quam quæ imprimere ſolent, & ut plura nobis uno obtutu comprehendere videamur, quam quæ intra ambitum anguli recti continentur; eidem dubium levi attentione eximi poteſt. Qui enim ſumit omnia objecta, quæ ſimul diverſis fibrillis nerveis in eodem organo motum imprimere ſolent; is negare tenetur, plura motum iisdem fibrillis imprimere non posſe, niſi motus a diverſis objectis iisdem fibrillis imprimi debet: id quod contra hypotheſin eſt, neque adeo hic admittendum. Quamobrem ubi affirmaveris, plura objecta diverſis fibrillis nerveis motum imprimere, quam quæ iisdem motum imprimere ſolent; utique affirmas, quod ante negaveras, atque adeo manifeſta contradictio eſt (§. 30. *Ontol.*). Nec abſimili modo manifeſta eſt contradictio in caſu altero.

§. 264.

Anima eſt ſubſtantia finita. Anima enim integram ideam universi ſeu mundi adſpectabilis, quæ continuo in eadem exiſtit & easdem prorſus mutationes cum ipſo mundo adſpectabili ſubit (§. 192), ſimul intueri nequit (§. 194); ſed ſive ſtatum præſentem ſpectes (§. 182), ſenſus necesſario valde limitati ſunt (§. 287); ſive ſtatus præteritos conſideres (§. 181), facultas imaginandi pariter admodum limitata eſt (§. 258). Quamobrem cum anima campum perceptionum immediatarum, hoc eſt, ſenſationum (§. 204) & phantasmatum (§. 207), ultra ſuos terminos producere non posſit (§. 263), nullo modo *Finitudo animæ.*

 effi-

efficere valet, ut, vel plura objecta immediate percipiat, quam quæ percipit, vel ut una percipiat, quæ succesſive percipit, utut omnes universi status in idea universi simul involvantur (§. 182. 184. 185.). Quoniam itaque animæ omnia simul inesse nequeunt, quæ eidem actu inesse possunt, ens reale finitum est (§. 837. *Ontol.*). Constat vero eandem esse substantiam (§. 48.). Est igitur substantia finita.

Quanta sit hæc finitudo ex campo perceptionum æstimandum, cujus limites quoad singulos sensus ipsamque imaginandi facultatem per leges sensationum atque phantasmatum definire licet, cum anima neutram harum legum violare possit. Dici potest anima finita, quatenus limites habet, quo sensu in Matheſi magnitudines finitas appellamus (§. 798. *Ontol.*); sed hic demonstramus competere eidem finitudinem realem, quæ mutationem statuum necessariam involvit (§. 834. 837. *Ont.*). Quoniam enim perceptiones ipsius, hoc est, ideæ sensuales atque phantasmata, continuo variant, aliis aliisque invicem succedentibus, quemadmodum unusquisque in se observat, variantes perceptiones diversas animæ status constituunt (§. 705. *Ontol.*).

§. 265.

Finitudo animæ essentialis est, seu ad essentiam ipsius pertinet. Essentia enim animæ consistit in vi repræsentativa universi situ corporis organici in universo materialiter & constitutione organorum sensoriorum formaliter limitata (§. 66). Limites itaque in numero essentialium animæ sunt (§. 143. *Ontol.*). Vi igitur horum limitum anima succesſive percipit, quæ pro diverso corporis situ in organum sensorium agunt, nec aliter quam fert actio sensibilis in organum (§. 62), atque adeo ad essentiam ipsius pertinent, ut non omnia insint simul, quæ eidem actu inesse possunt. Finitudo igitur realis ad essentiam animæ pertinet (§. 837. *Ontol.*), seu eidem essentialis est.

Finitudo num animæ essentialis.

Nempe finitudo realis animæ consistit in imposſibilitate omnes

mnes perceptiones simul habendi, quæ in tota serie, quæ per omnem vitam in eadem locum habent, continentur. Hactenus enim non respicimus, nisi quæ ad statum hujus vitæ pertinent: alias series ista ulterius producenda erat. Ideo anima finita est & limites recipit, quia perceptionum mediatarum series successiva est, & mediatæ diversis involutionum gradibus in immediatis continentur (§. 198): quæ probe notari velim. Proderit enim plurimum hæc probe perpendisse in Theologia naturali, ut differtiam inter Deum & animam nostram clarius percipere & quantum fert intellectus finiti ratio intelligibili modo explicare valeamus. Psychologia enim rationalis non sterilis est; sed in usum Theologiæ naturalis addiscitur, non ut ex propositionibus psychologicis demonstres, quænam Deo conveniant attributa (in hunc enim usum trahemus principia cosmologica), neque ut attributorum divinorum notiones quasdam consequamur (huc enim facient principia Psychologiæ empiricæ); sed ut attributorum divinorum præstantiam intimius perspiciamus (id enim est Psychologiæ rationalis, nec aliunde exspectari potest).

§. 266.

Quoniam essentiæ rerum immutabiles sunt (§. 300. *Ont.*), *fieri non potest, ut finitudo animæ mutetur* (§. 265), consequenter nec *fieri potest*, ut quæ finitudini repugnant, consequenter *quæ enti infinito propria sunt, eidem unquam conveniant:* id quod etiam ex incommunicabilitate attributorum sequitur (§. 45). *Principium reductionis ad absurdum.*

Habemus hic principium reductionis ad absurdum, quo in Moralibus & Theologia naturali uti licet. Etenim si quid animæ competere sumas, ac inde legitima ratiociniorum concatenatione deducitur, animam non posse esse finitam, seu esse infinitam, hoc ipso patet impossibile esse ut animæ conveniat quod eidem convenire sumebatur. Patet adeo reducere aliquid ad infinitudinem animæ idem esse ac ad absurdum quid reducere.

§. 267.

§. 267.

An visu armato campus visionis fiat amplior.

Si visu armato percipimus, quae nudo percipere non poteramus, aut armato distincte percipimus, quae nudo nonnisi confuse percipiuntur; campus visionis ultra suos terminos non producitur. Visus armatur vel telescopio, vel microscopio. Ponamus nos per telescopium respicere Jovem & oculo armato videre Satellites, quos nudo videre non licet. Cum nihil videatur sine lumine (*§.24.Opt.*); radii luminis a Satellitibus per telescopium ad oculum deferuntur. Quodsi cogitemus, eadem manente oculi directione removeri telescopium; cum nulla adsit ratio, cur via luminis a Satellitibus propagati immutari debeat, radii adhuc ab iisdem ad oculum pertingere, immo eandem retinae partem ferire debent (§ 70. *Ontol.*). Quoniam tamen nudo oculo videri nequeunt, cum videantur per telescopium; ratio alia non subest, quam quod radii in nudum illapsi punctum quoddam individuum occupent, in armato autem per ampliorem retinae partem diffundantur (§.71.*Opt.*). Enimvero quod objecti alicujus imago majorem retinae partem occupet, hoc ipso non efficitur, ut retina plures objectorum sensibilium imagines capere possit, quam ubi in puncto individuo consistit, consequenter ut oculo armato plura objecta simul percipiamus quam nudo. Campus igitur visionis non ampliatur, ubi per telescopium videmus objecta, quae nudo oculo inconspicua sunt] (*§.295*).

Quodsi ponamus interdiu per telescopium videri stellam aliquam fixam, quam lumen diurnum visui subducit, & si noctu satis conspicuam. Patet, ut ante, non minus radios luminis ad oculum nudum, quam ad armatum propagari. Enimvero in oculum nudum cum etiam incidat eadem via lux diurna; lumen stellae & lux diurna in easdem fibrillas nerveas una agunt, adeoque cum haec illo multo major sit, quod nemo non agnoscit, idea lucis diurnae praevalet (*§, 140*). Quod igi-

igitur per telescopium videatur stella, quæ oculo nudo videri nequit; non alia est ratio, quam quod per istud lux diurna arcetur, ut una cum lumine stellæ in eundem deferri non possit. Enimvero hac separatione luminum remoto telescopio confundendorum non obtinetur, ut uno obtutu plura objecta capere possis, quam quæ nudo oculo comprehenduntur. Campus igitur visionis nec in hoc casu dilatatur (§.259).

Quamobrem cum visibilia, quæ nudo oculo videri nequeunt, per telescopia videantur, vel quod nimis exigua aucta magnitudine exhibeantur, vel quod lumen debile [a fortiori separetur; in neutro autem casu amplietur campus visionis per telescopium *per demonstrata;* evidens est, campum visionis ultra suos terminos non produci, ubi oculus telescopio armatus videt, quæ nudus assequi nequit. *Quod erat primum.*

Ponamus jam porro nos per telescopium maculas lunares distincte percipere, quæ nudo nonnisi confuse percipimus. Quoniam id inde esse experimur, quod per telescopium majores appareant, quam nudo oculo videntur; non alia ratio est, quam quod per telescopium major delineetur in retina imago, quam ubi radii in nudum oculum incidunt (§. 66. *Optic.*). Enimvero quod imago in retina majus spatium occupet, hoc ipso minime obtinetur, ut plurium objectorum imaginibus in retina sit locus, consequenter ut plura visu simul percipere valeamus, quam alias nudo oculo percipere licet. Campus igitur visionis ultra suos terminos non producitur, si armato visu distincte percipimus, quæ nudo confuse percipere solemus. *Quod erat secundum.*

Ponamus jam porro nos per microscopium videre animalculum nudo oculo inconspicuum, qualia sunt animalcula in spermate animali natantia. Quoniam microscopia augent magnitudinem objectorum; eodem prorsus modo, quo ante patet, rationem differentiæ visus armati atque nudi non aliam esse,

(*Wolfii Psych. Ration.*). Ee quam

quam quod per microſcopium viſi imago datam retinæ partem occupet, quæ in oculo nudo in puncto individuo conſiſtebat. Unde porro ut ante colligitur, hoc ipſo campum viſionis ultra terminos viſus nudi minime produci, ſi per microſcopium videntur, quæ nudo oculo videri nequeunt. *Quod erat tertium.*

Ponamus denique per microſcopium videri aliquid diſtincte, quod ante videbatur confuſe nudo oculo. Quoniam eodem modo, quo ante in caſu teleſcopii ſimili conſtat, imaginem majorem retinæ partem occupare, ubi objectum oculo armato, quam ubi nudo conſpicitur; eodem quoque modo inde colligitur, per microſcopia non augeri campum viſionis, ubi per ea diſtincte videmus, quæ nudo oculo confuſe videntur. *Quod erat quartum.*

Propoſitionem præſentem non alio fine anterioribus adjecimus, quam ut occurratur objectioni contra impoſſibilitatem campi perceptionum, quam non ſatis cauti afferre poſſunt, tum ne ſibi (quod vulgo fieri asſolet) videantur acutiores aliis hebetudinis ſuæ nondum gnari, tum (quod palmarium eſt), ne deſint in philoſophia noſtra exempla modi refutandi directi, quo, dum docere videmur, aliorum objectionibus occurrimus & errores redarguimus (§. 1036. *Log.*). Ceterum ipſa experientia docet, teleſcopia & microſcopia campum viſionis intra terminos arctiores conſtringere, tantum abeſt ut ultra conſuetos extendant: cujus etiam rationes ex Opticis ſunt manifeſtæ. Et quamvis in campo perceptionum determinando etiam habenda ratio ſit diſtantiæ, ad quam v. gr. viſus extenditur (§. 260); teleſcopia tamen campum viſionis non extendunt, quoniam haud quaquam efficiunt, ut viſus longius exporrigatur, ſed tantummodo ut diſtincte asſequatur, quæ ſine hac armatura vel confuſe, vel prorſus obſcure percipit. Neque enim teleſcopium radios a viſibili in oculum allicit, a quo eodem remoto nulli ad eundem pertingerent; ſed tantummodo hoc præſtat, ut radii in plures fibrillas nerveas agant, quæ alias vix in unam agunt, aut ut ſoli in quaſ-

dam

dam fibrillas agere possint, qui alias cum radiis ab aliis objectis propagatis simul in easdem agunt.

§. 268.

Sensus acui dicitur, si efficitur, ut clare aut distincte percipiat, quæ antea obscure vel confuse percipiebat. *Sensus quando acuantur.*

De visu vulgata locutio est; sed nil obstat, ut ad ceteros quoque sensus applicetur, etsi non adeo obvium sit, quod perinde ac visus perfici possint.

§. 269.

Est vero *acumen sensus* vel intrinsecum, vel accidentale. *Intrinsecum* est, ubi a causa interna pendet, ut clare ac distincte percipiatur, quod naturali constitutione organi nonnisi obscure vel confuse percipiebatur. *Accidentale* vero est, quod a causa quadam externa pendet. *Differentia acuminis intrinseci & accidentalis.*

Discrimen hoc non fingi præter necessitatem, ex mox dicendis constabit.

§. 270.

Quoniam experientia constat, per telescopia atque microscopia videri, quæ visui sese subducunt nudo, & per illa distincte apparere, quæ nudus oculus nonnisi confuse cernebat; ideo patet, *telescopiis ac microscopiis acui visum* (§. 268). Quoniam vero ratio cur hoc oculo accedat, a telescopio vel microscopio, adeoque a causa quadam externa (§. 881. *Ontol.*) petenda; *acumen visus, quod per telescopia & microscopia habet, non nisi accidentale est* (§. 269). *Visus per microscopia & telescopia acuitur.*

Si quis dicat, per telescopia & microscopia non proprie loquendo acui visum, sed juvari adminiculis ut acutiori æquipolleat; non dicit quæ a veritate aliena sunt & quæ a definitionibus nostris abhorrent. Sed cum ad formandas notiones universales fictionibus uti liceat; ecquis jure reprehendet, ut entia præter necessitatem non multiplicaturi salva rei veritate ad idem genus reducamus, quæ sibi invicem æquipollent.

§. 271.

Visus presbytarum & myopum quomodo acuatur.

Similiter cum constet presbytas, hoc est, eos, qui remota distincte, vicina confuse vident, per perspicilla distincte videre vicina; & contra myopes, hoc est, eos, qui remota confuse, vicina distincte vident, per vitra concava distincte spectare remota; *visus presbytarum perspicillis convexis; myopum perspicillis concavis acuitur* (§. 268). Patet vero ut ante (§. 270), *acumen hoc non esse nisi accidentale.*

In vulgus hoc notum est, ut superfluum videri possit talia annotari. Ratio, cur acutius videat presbyta per perspicilla convexa, quam nudo oculo, & myops per perspicilla concava distinguat, quæ nudo agnoscere nequit, ex Opticis petenda (§. 398. & seqq. *Optic.*).

§. 272.

Specula concava visum acuunt.

Similiter cum specula concava augeant magnitudinem objectorum non procul ab eorum superficie distantium, atque hoc ipso efficiatur ut videamus, quæ oculo nudo distingui a nobis minime poterant; *speculis quoque concavis visum acui claret* (§. 268). Patet vero denuo ut ante (§. 270), *acumen hoc non esse nisi accidentale.*

§. 273.

Auditus quomodo acuatur.

Et quoniam per tubos stentoreophonicos obtinetur, ut sonus percipiatur, qui alias propter distantiam nimiam percipi nequit; immo idem evenit, si orificium tubi angustius auri applicetur, ac hoc inprimis in casu sonus distincte percipitur, qui alias non satis distincte percipi potest; *tubo stentoreophonico acui auditum palam est* (§. 268).

Cur id fiat, suo loco ostendemus, quando philosophiam experimentalem tradituri sumus. Immo rationem jam satis aperte indicavimus in Philosophia experimentali, quam patrio sermone conscripsimus, ubi phænomena tubi stentoreophonici ad causas manifestas revocamus.

§. 274.

Acumen, quod auditui est tubi ſtentoreophonici uſu, accidentale eſt. Ratio enim hujus acuminis non ineſt ipſi auditus organo, ſed potius tubo ſtentoreophonico, adeoque a cauſa externa pendet (§. 851. 881. *Ontol.*). Eſt igitur accidentale (§ 269). *Quale ſit illud acumen.*

Hinc & vulgo dicitur auditum juvari tubo ſtentoreophonico. Sed tenenda hic ſunt, quæ jam in anterioribus (*not.* §. 270) monuimus.

§. 275.

Quoniam conſtat, ubi microſcopiis objecta fuerimus contemplati, nos poſthac nudo oculo diſtinguere, quæ antea non cernebamus; hic vero ratio viſionis diſtinctæ in ſequentibus non amplius a microſcopio, ſed & a facultate per microſcopia contracta pendet, quod per ſe manifeſtum eſt; *microſcopiorum uſu acumen viſus intrinſecum acquiri poteſt* (§. 269). *Acumen viſus intrinſecum microſcopirum uſu acquiſitum*

Non ſumimus hic, niſi quod propria experientia convicti jam annotavimus alibi, cum in philoſophia experimentali patrio ſermone conſcripta de obſervationibus microſcopicis ageremus.

§. 276.

Similiter experientia conſtat, ubi quis in diſtincte percipiendis viſibilibus, immo etiam aliis ſenſibilibus (§. 682. *Log.*) diu multumque fuerit verſatus; eum poſtea diſtincte percipere poſſe, quæ antea nonniſi confuſe percipiebat, immo viſu diſcernere, quæ alias eundem effugiebant. Patet adeo, *ſi quis diu multumque in diſtincte contemplandis ſenſibilibus verſetur, his ipſis exercitiis acui viſum, immo ſenſus quoque alios.* Quoniam vero in hoc caſu ratio acuminis a cauſa interna pendet (§. 851. 881. *Ontol.*); *acumen exercitiis diſtinctarum contemplationum acquiſitum intrinſecum eſt.* *Acumen ſenſuum intrinſecum exercitio comparandum.*

Atque hoc acumen unusquisque sibi acquirere debet, cum pendeat a perfectione intellectus, cui perficiendo pro virili ipsa lege naturali obligamur. Et hinc elucescit usus doctrinæ psychologicæ de perfectionibus animæ acquisitu possibilibus, ut talia sperni non debeant, etsi in vulgus nota, quemadmodum *Euclides* non contemsit notiones communes, cum iisdem ad demonstrationum inconcussa fundamenta jacienda haberet opus. Quæ vero hic a posteriori sumimus, haud difficulter a priori probari poterant. Qui enim diu in distincte contemplandis sensibilibus versatur, is successive attentionem suam ad ea, quæ ipsis insunt, transfert (§.682.*Log.*), adeoque habitum id faciendi acquirit (§. 430. *Psychol. empir.*). Quamobrem contingit, ut in objectis observemus, quæ aliorum obtutum effugiunt (§. 237. *Psychol. empir.*).

§. 277.

Recognitionis modus duplex.

Confusa ideæ reproductæ recognitio est apperceptio ideæ reproductæ ut bis in diversis perceptionum seriebus existentis. Ast ***distincta ideæ reproductæ recognitio*** est judicium de eo, quod ideam aliquam jam antea habuerimus.

Ut discrimen hoc clarius percipiatur, relegenda sunt, tum quæ ad stabiliendam recognitionis illius rationem (§. 174. *Psychol. empir.*), tum quæ ad explicandum actum judicii affirmativi in medium adduximus (§. 343. *Psychol. empir.*). Neque omittenda est relectio eorum, quæ de secunda mentis operatione in cognitione symbolica ostendimus (§. 350. *Psychol. empir.*). Atque hisce relectis una patebit, discrimen istud a nobis non gratis fingi; sed in reipsa fundamentum habere.

§. 278.

Memoriæ quot species.

Quoniam memoria in facultate ideas reproductas, consequenter & res per eas repræsentatas, recognoscendi consistit (§. 175. *Psychol. empir.*); recognitio autem duplex est, altera quidem confusa, altera distincta (§. 277): ***duæ dantur memoriæ species, quarum altera est facultas res confuse recognoscendi***

ſcendi; altera vero facultas res diſtincte recognoſcendi (§. 712. *Log.*).

Inveniuntur nimirum duæ memoriæ ſpecies eo prorſus modo, quem *loc. cit. Log.* præſcripſimus. Utrique enim memoriæ ſpeciei commune eſt, quod ſit facultas ideas reproductas recognoſcendi. Quamobrem cum modus recognitionis duplex eſſe poſſit (§. 277); ubi is tanquam ulterior determinatio notioni anteriori ſuperaccedit, notio generis in notionem ſpeciei abit, utpote differentia ſpecifica notioni generis ſuperaddita (§. 241. *Ontol.*). Facit adeo præſens exemplum ad illuſtrandam praxin Logicæ de ſpeciebus ex dato genere inveniendis (§. 712. *Log.*). Non piget talia annotare, tum ut lectorem ad praxin Logicæ excitemus, tum ut dilucidius conſtet uſus regularum logicarum a nobis traditarum ipſaque praxi confirmetur uberius.

§. 279.

Memoria ſenſitiva eſt facultas ideas reproductas & res per eas repræſentatas confuſe recognoſcendi. *Intellectualis memoria* eſt facultas ideas reproductas diſtincte recognoſcendi. Memoria ſenſitiva dici etiam poteſt *animalis*. *Memoriæ diviſio.*

Senſitivam appello, quæ a ſenſu ortum trahit; quemadmodum intellectualem, quæ ab intellectu pendet. Illa vero ideo animalis dici poterat, quia homini cum animantibus brutis communis, prouti ex infra dicendis eluceſcet.

§. 280.

Quoniam memoria ſenſitiva in confuſa idearum reproductarum recognitione conſiſtit (§. 279), confuſe autem ideas reproductas recognoſcimus, dum nobis conſcii ſumus ideam reproductam in alia perceptionum ſerie contineri quam ante producta continebatur (§. 277); *memoria animalis ſeu ſenſitiva in apperceptione ejusdem ideæ tanquam in diverſis perceptionum ſeriebus contentæ conſiſtit.* *Memoria ſenſitiva in quo conſiſtat.*

Nimi-

Nimirum eadem idea bis producitur, sive vi sensus & imaginationis simul, sive vi imaginationis solius, sed cum ideis sociis. Video arborem proceram in horto & in mentem venit alia olim visa in silva. Sensui debetur idea arboris in horto; imaginationi vero idea arboris in silva. Illius idea horti socia est; hujus vero idea silvæ. Sociæ sunt ideæ objectorum aliorum in horto & silva simul perceptorum. Quatenus ideæ utriusque arboris & idearum, quæ utrique sociæ sunt, nobis conscii sumus, adeoque omnes simul appercipimus (§. 25. *Psychol. empir.*), memoria nobis tribuitur. Vi imaginationis phantasma producimus rei sensu nunquam perceptæ. Alia vice verba cum alio miscentibus reproducitur idea ejusdem phantsmatis, cujus nobis conscii sumus una cum aliis perceptionibus, quas tunc simul habuimus. In phantasma istud attentis imaginatio idem quoque sistit cum ideis sociis, quæ tunc nobis erant, cum primum idem formaremus. Habemus adeo idem phantasma bis productum, sed cum diversis ideis sociis, vi imaginationis solius. Quatenus igitur utriusque cum ideis sociis nobis conscii sumus; memoria sensitiva nobis tribuitur.

§. 281.

Memoria intellectualis in quo consistat.

Similiter quoniam memoria intellectualis in distincta idearum reproductarum recognitione consistit (§. 279), distincte autem ideas reproductas recognoscimus, dum judicamus, nos ideas istas jam antea habuisse (§. 277); *memoria intellectualis consistit in judicio, quod eandem ideam jam antea habuimus.*

Ita memoria intellectualis nobis tribuitur, quatenus arborem proceram in horto videntes judicamus, nos arborem proceram alias in silva vidisse, vel quatenus judicamus nos phantasma, quod sermonem cum aliis miscentibus in mentem venit, alias finxisse. Non opus esse ut idea reproducta semper sit numero eadem, sed eam quoque specie vel genere eandem esse posse nemo non novit & ex iis palam est, quæ de imaginatione in Psychologia empirica demonstrata sunt (§. 105).

§. 282.

§. 282.

Memoria intellectualis supponit sensitivam, seu actus sensitivæ præcedere debet actum intellectualis. Actus enim intellectualis est judicium de idea jam reproducta, quod eam alias jam habuerimus (§. 281). Enimvero dum ita judicamus, ideam reproductam recognoscimus (§. 173. *Psychol. empir.*), adeoque opus est ut nobis conscii simus ideæ nunc reproductæ tanquam in alia perceptionum serie contentæ, quam continebatur, cum objectum alias perciperetur (§. 174. *Psychol. emp.*). Necesse igitur est ut eandem ideam in diversis perceptionum seriebus appercipiamus (§. 25. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum hæc apperceptio sit actus memoriæ sensitivæ (§. 280); actus memoriæ sensitivæ præcedere debet actum memoriæ intellectualis.

Dependentia memoriæ intellectualis a sensitiva.

Manifesta est dependentia memoriæ intellectualis a sensitiva, si vel ad notiones ejus confuso obtutu respicias, ut adeo eam absque demonstratione facile admittant terminorum tantummodo gnari. Utile tamen est eandem cognitam atque perspectam habere, ut constet multorum ratio, quæ de memoria observantur, quæque ad eam pertinent, potestati nostræ magis subjiciantur.

§. 283.

Si actus memoriæ intellectualis ex actu sensitivæ sequi debet, necesse est ut in ideam eandem, quæ nobis bis objicitur, & diversas ideas socias eidem junctas attentionem nostram dirigamus easque una cum illa inter se conferamus. Etenim si actus memoriæ sensitivæ in nobis datur, nobis repræsentamus v. gr. arborem proceram in horto beneficio visus & arborem proceram aliam in silva, ex utriusque simul una cum horto atque silva nobis conscii sumus (§. 280). Quodsi jam ex eo porro sequi debet actus memoriæ intellectualis; necesse est ut judicemus, nos istiusmodi arborem proceram jam vidisse alibi in silva

Quomodo actus memoriæ intellectualis sequatur ex sensitiva.

(*Wolfii Psych. Ration.*). Ff (§. 281).

(§. 281). Necesse igitur est, ut arborem unam tanquam ab horto diversam, in eodem tamen existentem, & alteram tanquam a silva diversam, in eadem tamen existentem consideremus (§. 343. *Psychol. empir.*), consequenter attentionem nostram tam in utramque arborem, quam in existentiam unius in horto, alterius in silva dirigamus (§. 343. *Psychol. empir.*), atque arborem in horto conspectam cum ea, quæ in silva repræsentatur, referamus, hoc est, in genere ut in ideam eandem, quæ menti nostræ bis objicitur, & diversas ideas socias in utroque casu eidem junctas attentionem nostram dirigamus easque cum idea eadem inter ipsos contenta inter se conferamus.

Quod hic ex notione judicii affirmativi deducimus, unusquisque in se experiri potest, modo eum sibi acquisiverit attentionis gradum, qui ad talia observanda requiritur. Difficile enim est judicium in cognitione intuitiva (*not.* §. 345. *Psych. emp.*), nec minus difficulter observatur quam formatur, nisi cognitione symbolica juveris (§. 351. *Psychol. empir.*): quo tamen in casu opus est ut tacita quasi loquela attentionem dirigas in ea, quæ observari debent.

§. 284.

Quando actus memoriæ intellectualis ex sensitiva non sequatur.

Quodsi ergo ratio attentionis deficit, ex actu memoriæ sensitivæ non sequitur actus memoriæ intellectualis. Quoniam enim nihil est sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. *Ontol.*); nec sine ea ex memoriæ sensitivæ actu memoriæ intellectualis actus sequi potest. Quamobrem cum ratio sufficiens, cur ex actu memoriæ sensitivæ sequatur actus memoriæ intellectualis, non sit nisi attentio ad eandem ideam tanquam in diversis perceptionum seriebus contentam ac inde resultans utriusque seriei collatio, quatenus scilicet simultanea est attentio, mox ab una ad alteram retrahenda (§. 283); nec deficiente ratione attentionis illius ex actu memoriæ sensitivæ actus intellectualis sequi potest.

Quæ

Quæ in hoc corollario continentur, adeo explorata ſunt, ut non quotidiana, ſed momentanea experientia confirmentur, modo ad obſervandum fueris ſatis acutus. Singulis enim momentis occaſione eorum, quæ ſenſu percipimus, vi imaginationis eadem ante jam percepta menti denuo præſentia ſiſtuntur, nec tamen ideo ſemper judicamus, quæ nunc percipimus, eadem jam alias a nobis fuiſſe percepta, propterea quod ſenſui ſtatim alia objiciuntur, ut nec in iis, quæ ſenſui hoc momento præſentia ſunt, nec in iis, quæ vi imaginationis iisdem ſociantur, attentionem defigere, multo minus autem in iisdem tamdiu retinere valeamus, quamdiu requiritur, ut judicium interponere poſſimus, quæ jam ſenſu percipiuntur eadem eſſe cum aliis ſive numero, ſive genere vel ſpecie, antea perceptis. Quod vero actus memoriæ ſenſitivæ vel vix nobis advertentibus ſeſe exerat, inde colligitur, quod ex actu memoriæ ſenſitivæ ſequantur talia, quorum ratio non aliunde quam ex memoria ſenſitiva reddi poteſt. Sed hæc clariora evadent ex ſequentibus, præſertim ubi de appetitu ſenſitivo agemus. Immo haud obſcure colliguntur ex iis, quæ eam in rem in Pſychologia empirica (§. 593. & ſeqq.) diximus.

§. 285.

Si judicia vocabulis efferre ſuevimus, actus memoriæ intellectualis multo facilius ſeſe exerit. Si enim judicia verbis efferre ſuevimus, cognitioni ſymbolicæ adſueti ſumus (§. 350. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum in judicando ſymbolicam cognitionem intuitivæ præferamus ac ideo dum judicamus nobis metipſis tacite loquamur (§. 353. *Pſychol. empir.*); facilius quoque judicamus & hinc ad judicandum promtiores ſumus, ubi judicia vocabulis efferre ſuevimus, quam ubi uſus ſermonis ſumus expertes. Quamobrem cum actus memoriæ intellectualis in judicio conſiſtat, quod ideam aliquam jam ante habuimus (§. 281); ſi judicia vocabulis efferre ſuevimus, actus memoriæ intellectualis multo facilius ſeſe exerit. *Quando memoria intellectualis promtior.*

Nos, qui ſermonis uſu pollemus, in nobismetipſis experi-

 mur,

mur, quam prompti ſimus ad judicandum, nos ideam aliquam jam ante habuiſſe. Ita intuentibus arborem proceram in horto vix arboris in ſilva olim viſæ idea ſuccurrit, cum jam tacite nobismetipſis loquamur: arborem iſtiusmodi proceram vidimus quoque in ſilva. Verborum horum clarisſime nobis conſcii ſumus, ubi ideæ arboris in ſilva exiſtentis vix ac ne vix quidem conſcii ſumus: Quodſi modum, quo judicium in cognitione intuitiva formatur (§. 343. & ſeqq. *Pſychol. empir.*), conferamus cum modo, quo utimur in cognitione ſymbolica (§. 350. *Pſychol. empir.*), & quem nobis familiarem experimur quam difficilius ſit absque ſermonis auxilio judicare, quam hujus præſidio inſtructum esſe abunde perſpicitur. Multo major in caſu priore requiritur attentionis gradus, quam in altero. Quamobrem cum attentionis ſimus natura impatientes, niſi eandem adhibere fuerimus adſueti; haud mirum videri debet, quod memoria intellectualis propemodum ferietur, ubi quis ſermonis uſum ignoraverit, veluti inter beſtias educatus aut a nativitate ſurdus: qualia exempla inferius in medium afferemus.

§. 286.

Judicii ſymbolici reproductio.

Si vocabulis efferimus judicium, quo judicamus, nos ideam aliquam jam antea habuisſe, idea hac in poſterum reproducta judicium iſtud ſymbolicum ſeu enunciatio una producitur. Dum enim judicium iſtud verbis efferimus, verba iſta, quibus enunciatio conſtat (§. 199. *Log.*), percipimus una cum re, de qua judicamus, nos eam antea jam percepisſe: quod unusquisque in ſemetipſo experitur. Quamobrem ubi idea illius rei denuo reproducitur, judicium quoque iſtud ſymbolicum una reproduci debet (§. 273. *Pſychol. empir.*).

Ne hoc mirum videatur incautis, oſtendendum nobis esſe exiſtimamus, vocabula & ex iis conſtantem orationem non admodum longam, veluti enunciationem, nos facilius & clarius imaginari, quam viſibile quodcunque imaginari licet: quem in finem ſequentia addimus.

§. 287.

§. 287.

Per se distincta est perceptio, quæ successive nascitur. Per se vero distincta non est, sed operatione mentis talis, quæ tota simul nascitur. Ponamus nos percipere vocabulum aliquod, vel enunciationem ex aliquot vocabulis compositam; dico perceptionem ejus oriri successive ac ideo per se esse distinctam. Dum enim vocabulum pronunciatur, syllabæ singulæ, ex quibus componitur, successive pronunciantur. Quamobrem cum singulis syllabis respondeant singuli soni, qui ad aurem deferuntur; necesse est sonum syllabæ præcedenti respondentem aut, si mavis, eam constituentem citius ad aurem deferri sono altero, qui syllabæ proximæ sequenti respondet. Agunt igitur diversis syllabis convenientes soni successive in organum auditus, adeoque & successive in mente oriuntur perceptiones illorum sonorum. Patet itaque perceptionem vocabuli pluribus syllabis constantis, adeoque multo magis enunciationis ex pluribus vocabulis compositæ successive oriri. Jam cum perceptiones appercipiamus, utpote earum nobis conscii; singulæ syllabæ uniuscujusque vocabuli sigillatim percipiuntur. Enimvero cum vocabula ea celeritate pronuncientur, ut sonus syllabæ primæ nondum præterierit, dum sonus ultimæ accedit, ac ideo quoque perceptiones syllabarum ita appercipiantur, ut dum syllabam ultimam percipimus, apperceptio anteriorum adhuc duret, perceptiones singularum syllabarum hoc modo quasi reuniuntur in unam, ut totum vocabulum simul percipere nobis videamur. Quoniam itaque distincte percipimus, si eorum, quæ in re diversa insunt, discrimen in sensum incurrat, & singula primum sigillatim contemplemur, deinde ordinem ac nexum eorum meditemur (*§. 682. Log.*), vocabula vero talia sint, ut nonnisi singulæ, ex quibus constant, syllabæ primum sigillatim & mox tamen totum vocabulum quasi simul percipiatur *per demonstrata*; vocabula quo-

Quænam per se distincta percipiantur.

que diſtincte per ſe percipi patet. Quoniam vero de vocabulis ideo oſtenditur, quod per ſe diſtincte percipiantur, nulla accedente mentis demum operatione, quæ ſit ab illorum perceptione & apperceptione diverſa, quia ſucceſſive percipiuntur, quemadmodum ex modo dictis abunde conſtat; patet idem de omni ſenſibili ſucceſſive percepto valere, atque adeo in genere claret, quæ ſucceſſive percipiuntur, per ſe diſtincte percipi. *Quod erat unum.*

Ponamus jam porro nos viſu percipere viſibile aliquod, veluti arborem. Dico arborem per ſe diſtincte non percipi, ſed mentis demum operatione diſtinctam evadere perceptionem. Quando enim arborem videmus, radii a partibus omnibus ſimul in oculum incidunt & in diverſas retinæ fibrillas ſimul agunt, conſequenter omnes partes arboris ſimul uno obtutu percipiuntur. Quodſi ergo arborem diſtincte percipere volueris, neceſſe eſt ut ſigillatim contempleris truncum, ramos, ſurculos, folia & deinde eorum inter ſe nexum conſideres (§. 682. *Log.*). Quoniam igitur hic requiritur, ut ſucceſſive animum ad ſingulas partes advertas, utque hoc facias temetipſum ad id determines; objectum, quod ita repræſentatur, ut diſtincte perceptibile ſit, mentis demum operatione diſtincte percipitur. Atque adeo patet, ſi qua perceptio tota ſimul naſcitur, eam non per ſe diſtinctam eſſe, ſed mentis demum operatione talem fieri. *Quod erat alterum.*

Nimirum in ſucceſſive naſcentibus perceptionibus attentio noſtra per ſe trahitur in ſingulas partiales perceptiones; in iis autem, quæ totæ ſimul naſcuntur, attentio ad hanc vel iſtam partem in ſpecie non dirigitur per ſe, ſed mentis noſtræ arbitrio, quod rationem determinantem extra actum perceptionis & apperceptionis requirit. Equidem ubi arborem uno obtutu comprehendimus, tanquam ex diverſis partibus compoſitam percipimus; nondum tamen diſtincta eſt perceptio, ſed tantummodo iſtiuſmodi, ut diſtincta fieri poſſit. Diximus

ximus enim perceptionem esse distinctam, quando in re percepta plura sigillatim enunciabilia distinguimus (§. 38. *Psych. empir.*): id quod demum fit, ubi successive animum ad diversa ista advertimus, alias enim nobis tantummodo conscii sumus rem repræsentatam esse distincte perceptibilem, quod nobis repræsentetur, tanquam ex pluribus a se invicem distinctis composita. Aliud vero est sibi esse conscium, plura separatim enunciabilia perceptioni nostræ inesse; aliud vero est eadem a se invicem actu distingere. Equidem ubi distincte rebus percipiendis adsueti sumus, magna celeritate perficitur distincta perceptio, ut uno quasi obtutu perfici videatur: sed in hoc nihil singulare est, quod non perinde in successive nascentibus perceptionibus observetur. Novimus enim vocabula integra veluti uno actu distincte percipi, ob pronunciationis syllabarum se mutuo consequentium celeritatem. Ceterum quemadmodum successiva partialium apperceptio in successive nascentibus perceptionibus causa est, cur sint distinctæ; ita nec alia de causa mentis operatione distinctæ evadunt perceptiones, quæ totæ simul nascuntur.

§. 288.

Cur vocabula facilius imaginemur, quam visibilia.

Vocabula ac inde compositam orationem facilius & clarius imaginamur, quam visibilia. Vocabula enim tanquam ex eorum numero, quorum perceptio successive nascitur, per se distincte percipiuntur, cum visibilia tantummodo tanquam distincte perceptibilia uno obtutu comprehendantur, præsertim ubi antea nunquam actu distincte percepta fuerint, utpote ex eorum numero, quorum perceptio tota simul nascitur (§. 282). Quamobrem cum quid tanto facilius tantoque clarius nobis imaginemur, quanto distinctius idem percipimus (§. 94. *Psych. empir.*); vocabula quoque ac inde compositam orationem facilius ac clarius imaginamur, quam visibilia.

In Psychologia empirica (§. 103) jam ostendimus, quod verba facilius, & clarius imaginemur, quam sonos inarticulatos. Enimvero hoc non obstat, quo minus hic evicerimus, facilius quoque ac clarius imaginari verba, quam ipsa visibilia,

lia, propterea quod hac prærogativa ad alia ſtabilienda opus habeamus. Etſi enim jam quoque (*not.* §. *cit.*) rationem indicaverimus, cur verba diſtincte percipiantur; non tamen differentiam, quæ inter diſtinctam vocabulorum & viſibilium actualem perceptionem intercedit, ſatis aperte docuimus.

§. 289.

Cur vocabula qualitatibus ſenſibilibus facilius imaginemur.

Quoniam objecta viſibilia facilius imaginamur, quam odores, ſapores & qualitates tactiles, quæ ſolo tactu percipiuntur (§. 103. *Pſychol. empir.*); vocabula autem clarius ac facilius quam viſibilia (§. 288); *vocabula multo magis clarius atque facilius imaginamur, quam odores, ſapores & qualitates tactiles, quæ ſolo tactu percipiuntur.*

Rationem perſpicere licet ex iis, quæ in Pſychologia empirica (*loc. cit.*) tradita ſunt. Etenim qualitates iſtæ confuſe tantummodo percipiuntur, cum viſibilibus inſint etiam diſtincte percepta. Conſtat nimirum facilius ac clarius nos imaginari, quæ ſenſu diſtincte percipimus, quam quæ percipimus confuſe (§. 94. *Pſych. emp.*).

§. 290.

Vocabulorum ideæ materiales duplices.

Vocabulorum dantur ideæ materiales duplices, tum quatenus auditu, tum quatenus viſu percipiuntur. Vocabula enim, quatenus auditu percipiuntur, ſunt ſoni articulati, qui inſtar aliorum ſonorum in aurem auditus organum incidentes, motum fibrillis nervi acuſtici imprimunt ad cerebrum usque propagandum, ubi vocabulum pronunciatum auditu percipi debet (§. 151). Quamobrem cum motus fibrillis nerveis impresſus, ubi ad cerebrum propagatus fuerit, in cerebro ſiſtat ideam materialem (§. 112); vocabulorum quoque dantur ideæ materiales, quatenus auditu percipiuntur.

Similiter ſi vocabulum aliquod ſcriptum viſu percipitur, figura literarum & earundem ordo aut, ſi mavis, ſucceſſio viſu percipitur. Lumen nimirum a literis ſingulis in oculum illapſum

ſin-

ſingulas literas in retina delineant (*§.62. Optic.*) & ſic diverſis fibrillis nerveis diverſæ motum imprimunt: qui cum ad cerebrum propagetur (§. 111), ſingularum literarum in cerebro naſcuntur ideæ materiales (§. 112), quæ adeo ſimul ſumtæ conſtituunt ideam materialem integri vocabuli, quatenus viſu percipitur. Dantur itaque vocabulorum quoque ideæ materiales, quatenus ſcripta viſu percipiuntur.

Inter ideas vocabulorum, quatenus viſu percipiuntur, & ideas eorundem, quatenus auditu percipiuntur, ea intercedit differentia, quæ in genere inter perceptiones naſcentes ſucceſſive & naſcentes ſimul intercedit (§. 287). Sane differentiam duplicis actus diſtinctæ perceptionis non clarius illuſtrare licet, quam duplici ejusdem vocubuli idea. Cum enim vocabula ſcripta nondum legere poſſumus, ſed legere demum diſcimus; ſatis ſuperque apparet, ut vocabulum ſcriptum legamus, agnoſcendas eſſe ſingulas literas ſigillatim & ſucceſſive attentionem ab una ſyllaba ad alteram eſſe promovendam; non ſufficere ut uno obtutu comprehendatur vocabulum, ſi diſtincte ipſum percipere viſu volueris, quantum ſcilicet ad pronunciandum ſufficit. Enimvero ubi habitum legendi contraximus uno obtutu diſtincte videmur nobis percipere vocabulum ſcriptum, non quod actus ad literas agnoſcendas neceſſarii jam omittantur, ſed quod minore temporis ſpatio abſolvantur, quemadmodum patet in tangendis chordis inſtrumentorum muſicorum, attentendo ad differentiam quæ inter diſpoſitionem & habitum intercedit. Inde eſt, quod objectum aliquod videntes nobis prorſus ignotum nihilque fere commune cum iis habentes, quæ ſæpius conſpeximus, perplexi reddamur & attoniti hæreamus aliquo temporis intervallo, antequam ad idem diſtincte percipiendum determinemur: immo impatientia attentionis plerumque abſtrahimur a diſtincte percipiendis iis, quibus nobis nondum familiariter nota inſunt. Neqnaquam exiſtimandum eſt, infantibus in lucem demum editis viſibilia, quæ familiaria experimur, primo ſtatim obtutu adeo diſtincta videri, quemadmodum nobis videntur. Et ſi quis cogitaverit, quæ inferius de

hominibus inter ursos educatis in silva & a nativitate surdis referemus; is horum, quæ dixi, magis convincetur: neque enim status istius recordamur, qui nobis infantibus erat.

§. 291.

Tertia idea vocabuli materialis.

Dantur etiam ideæ vocabulorum materiales, quatenus conatum ad loquendum percipimus, dum sonum eorum imaginamur, seu tacite nobis loquimur, aut tacite legimus. Dum vocabulorum sonum imaginamur, ea pronunciandi conatum in nobis observamus: quem non alium esse ab eo, quo ad movenda organa loquelæ opus habemus, inde liquet quod in somnio conatus iste degeneret in actum, tumque actu loquamur. Necesse igitur est ut tot diversi sint conatus, quot sunt literæ diversæ, ex quibus vocabulum componitur. Perceptio igitur totius vocabuli componitur ex successivis conatibus istis partialibus. Enimvero perceptiones istæ sunt in numero earum, quæ ad tactum pertinent, qualis est motus in digito pedis percepti, dum eum movemus, consequenter in numero idearum sensualium (§. 95. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum singulis ideis sensualibus singulæ respondeant ideæ materiales (§. 104); etiam vocabulis suæ respondent ideæ materiales, quatenus conatum ad loquendum percipimus, dum sonum eorum imaginamur.

Nullum est dubium, motum organorum a nobis percipi, dum loquimur, cum conatum percipiamus, immo si ab eodem abstinemus, eundem imaginemur, utut ad alia attenti ejusdem nobis conscii non simus. Quamobrem non dubitandum, ideas materiales illorum motuum etiam excitari, quando actu loquimur. Inde enim est quod imaginemur conatum loquendi, dum vocabula imaginamur (§. 104. *Psychol. empir.*) & attentione in eundem directa tandem conatus ipse sequitur. Nimirum quando attentionem nostram in conatum istum dirigimus, efficere studemus ut majorem claritatem habeat ejus perceptio (§. 237. *Psych. emp.*). Dum vero ideæ clariores evadere

dere debent, necesse est ut motus in cerebro, in quo ideæ materiales consistunt, efficiatur celerior (§. 126. 208). Quamobrem cum clarius percipiatur ipse conatus præsens, quam ubi eum tantummodo imaginemur (§. 208), ipse tandem conatus ex ista attentione resultat. Ubi anima in actionibus suis habitum contraxit, mira facilitate diversæ admodum actiones sibi invicem succedunt ac concurrunt, ut singularum sibi conscius nemo amplius esse possit. Atque hæc non postrema ratio est, cur ea, quæ menti insunt, adeo difficulter cognoscantur & quasi gratis conficta sæpius videantur etiam alias satis acutis.

§. 292.

Vocabula memoriæ facilius mandantur, quam sensibilia alia & hæc beneficio vocabulorum eidem facilius mandantur, quam absque eorum subsidio. Vocabula enim facilius imaginamur, quam alia (288. 289), adeoque eorum ideæ vi imaginationis facilius reproducuntur quam aliorum objectorum (§. 117. *Psychol. empir.*). Cumque vocabulum quoque clarius imaginemur, quam res alias (§. 288. 289), eadem quoque facilius recognoscimus (§. 173. *Psychol. empir.*). Facilius adeo memoriæ mandantur, quam alia (§. 178. *Psychol. empir.*). *Cur vocabula aliis facilius memoriæ mandentur.*

Idem sic ostenditur. Vocabulorum perceptiones successive nascuntur, quod per se patet, ac in superioribus jam apertius ostendimus, nempe in demonstratione differentiæ, quæ inter per se distinctas perceptiones & operatione mentis tales intercedit (§. 284). Ideo aliis sensibilibus magis distincta sunt (§. *cit.*). Quamobrem cum memoriæ facilius mandentur, quæ distincte percipiuntur, quam quæ confuse percipiuntur (§. 200. *Psych. empir.*), adeoque tanto facilius, quo facilior est eorum distincta perceptio; vocabula quoque facilius memoriæ mandantur, quam objecta alia. *Quod erat unum.*

Quodsi jam ea, quæ in idea rei cujusdam continentur & a se invicem distinguis, nominibus distinguis; nomina ista

facilius memoriæ mandas, quam ea, quæ iſtis indigitantur *per demonſtrata*. Quamobrem cum vocabula imaginantibus etiam recurrant ideæ iisdem vocabulis reſpondentes (*§.* 273. *Pſychol. empir.*); beneficio vocabulorum alia quoque iisdem denotata facilius memoriæ mandantur. *Quod erat alterum.*

Ponamus e. gr. nos videre animal aliquod peregrinum prima vice, vel audire nomen ejus. Quodſi ponamus porro, noſtris oculis idem ſtatim ſubduci, antequam ſuper eodem reflectendo idem diſtincte percipere datum fuerit, aut oculos noſtros aliquandiu in eodem defixos detinere licuerit; vel nomen quoque nonniſi ſemel prolatum auditu percipere. Nemo negabit, ubi eandem attentionem ad vocabulum clara & diſtincta voce prolatum adhibueris, quam ad momentaneum animalis conſpectum attuleras, nomen facilius memoriæ mandari, quam formam animalis, ita ut nominis poſt aliquod temporis ſpatium facilius memineris, quam animalis, cujus tibi cognitum non eſt nomen. Ad evitandum enim omnem fallaciam ſumendum eſt, animal videri non audito nomine; vel nomen audiri non viſo animali. Si ponamus eandem diligentiam adhiberi in diſtincte percipiendo nomine, qua uteris in diſtincte percipiendo animali; nemo negabit facilius nomen, quam animalis formam memoriæ mandari. Quodſi enim contingit ut viſo animali audias ſimul nomen ipſius; ſed oblitus nominis ejusdem adhuc memineris, ita ut vi imaginationis optime tibi ipſum repræſentare & denuo obvium bene agnoſcere poſſis, immo judicare valeas, eſſe hoc illud ipſum animal, quod jam videras alibi, vel alio tempore; rationem hanc eſſe intelliges, quod attentionem omnem transferens ad animalis contemplationem non attenderis nomini, cum idem cuſtos animalis proferret; ac in animali attentionem diu defixam detinens idem diſtincte videre ſtudueris.

§. 293.

Vocabula cur facilius memoria retineantur.

Vocabula memoria facilius retinentur, quam ſenſibilia alia & benefico vocabulorum alia facilius retinentur, quam absque eorum ſubſidio. Eodem modo oſtenditur, quo præcedens demon-

demonſtrata fuit propoſitio. Vocabula nimirum, quorum ideæ ſuccesſive naſcuntur, per ſe diſtincta ſunt, cum ſenſibilia cetera pleraque, præſertim viſibilia, utpote quorum perceptiones ſimul totæ naſcuntur, operatione mentis demum talia fiant (§. 282). Præterea cum nec imaginari posſis vocabula, niſi ideis succesſive naſcentibus, eadem conſtanter diſtincte imaginaris (§. *cit.*). Quamobrem cum tanto quid facilius memoria retineatur, quanto diſtinctius percipitur (§. 200. *Pſychol. empir.*); vocabula quoque facilius memoria retinentur.

Quodſi jam beneficio vocabulorum alia memoriæ fuerint impresſa; cum vocabula facilius aliis memoria retineantur *per demonſtrata*; eorum vero ope ceterorum quæ iisdem denotentur ideæ ſimul reproducantur (§. 273. *Pſychol. empir.*); rerum adhuc reminiſci poteris, quarum alias meminisſe non poteras (§. 230. *Pſychol. empir.*). Et ſi ſæpius vocabulorum ope tibi rem eodem denotatam in memoriam revoces (§. 273. *Pſychol. empir.*); eorundem ope eadem memoria firmiter retinere poteris (§. 181. *Pſych. empir.*).

Nemo non veritatem propoſitionis præſentis in ſeipſo experiri poteſt, modo attenderit ad iſtiusmodi caſus, quibus in diſtincte percipiendis viſibilibus beneficio vocabulorum ea memoriæ imprimit, quæ in viſibilibus diſcernit a ſe invicem eorundemque ope in memoriam iterum eadem ſibi revocat, quando viſum fuerit, & quibus in diſtincte percipiendis nuda utitur attentione, ignoratis nominibus eorum, quæ a ſe invicem diſtinguit: differentiam enim in utroque caſu ſatis clare perſpiciet. Huc trahi poteſt exemplum hominis inter urſos educati & alterius a nativitate ſurdi, quorum uterque ſermonis uſus compos factus nihil eorum recordatus, quæ ante eundem perceperat, quemadmodum nos nihil eorum recordamur, quæ in prima inafntia ante expeditum ſermonis uſum ſenſu percipimus.

§. 294.

Memoriæ ſenſitivæ in corpore non reſpondet niſi facilitas repro- *Memoriæ ſenſitivæ*

quid respondeat in corpore.

reproducendi ideas materiales, quam cerebrum contrahit. Memoria enim ſenſitiva, quatenus ineſt animæ, conſiſtit in apperceptione ejusdem ideæ tanquam in diverſis perceptionum ſeriebus contentæ (§. 280). Enimvero corpus cogitare (§. 44), adeoque rerum perceptarum ſibi conſcium eſſe nequit (§. 23. *Pſychol. empir.*), conſequenter nec apperceptio in corpus cadit (§. 25. *Pſychol. empir.*). Quamobrem cum in corpore nil locum habeat, niſi reproductio illius motus, in quo idea materialis phantasmatis conſiſtit (§. 112), reproductioni autem hujus motus reſpondeat productio phantasmatis in anima (§. 206); nil datur in corpore quod apperceptioni reſpondeat. Jam vero anima eandem ideam tanquam in duabus perceptionum ſeriebus contentam appercipere nequit, niſi idea v. gr. viſibilis nunc ſenſu producta vi quoque imaginationis cum ideis alio tempore ejusdem ſociis reproducatur & reproducta, quam diu opus eſt, conſervetur. Quamobrem cum ad hoc præſupponatur facilitas reproducendi ideas materiales (§. 249) ipſo uſu cerebro contracta (§. 241), nec ideæ materiales conſerventur niſi continua productione (§. 133), memoriæ ſenſitivæ in corpore nihil reſpondere poteſt niſi idearum materialium reproducendarum facilitas, quam ipſo uſu contrahit cerebrum.

Non eſt quod verearis imaginationem hoc modo non ſatis diſtingui in corpore a memoria (§. 176. *Pſychol. empir.*). Novimus enim facultatem ideas, quas antea habuimus, reproducendi & facilitatem reproductionis non eſſe unum idemque; ſed invicem differre ut diſpoſitionem atque habitum (§. 426. 428. *Pſychol. empir.*), quæ a ſe invicem diverſa eſſe ipſa definitionum diverſitas aperte loquitur. Nec video quid abſurdi ſequatur, etiamſi ratum eſſet, memoriam ſenſitivam in corpore nullam prorſus habere ſedem, præſertim cum mox viſuri ſimus, intellectualem qua tantum non ſemper utimur, in corpore quoque reſidere.

§. 295.

§. 295.

Actui memoriæ intellectulis in corpore respondent ideæ materiales vocabulorum, quibus exprimitur judicium, quod ideam aliquam jam ante habuimus. Memoria enim intellectualis consistit in judicio, quod ideam aliquam jam antea habuerimus (§. 281). Quodsi ergo hoc judicium vocabulis effertur; singulis in cerebro respondent singulæ ideæ materiales (§. 290). Actui itaque memoriæ intellectualis in corpore respondent ideæ materiales vocabulorum, quibus effertur judicium, quod ideam aliquam jam ante habuerimus. *Actus memoriæ intellectualis in corpore.*

Ita si videns arborem proceram judicat: istiusmodi arborem jam alias vidi in silva; singulis hisce vocabulis singulæ respondent ideæ materiales, quæ successive nascuntur, quemadmodum vocabula succesive memoriam subeunt.

§. 296.

Memoria intellectualis in cerebro est potentia producendi ideas materiales respondentes vocabulis, quibus effertur judicium, quod ideam aliquam jam habuerimus. Memoria enim intellectualis in anima est facultas ideas reproductas distincte recognoscendi (§. 279), adeoque ubi judicia verbis efferre suevimus, verbis efferendi hoc judicium, quod ideam aliquam jam habuimus (§. 281). Quoniam vero facultas est potentia activa (§. 29. *Psychol. empir.*), & actui memoriæ intellectualis in corpore respondent ideæ materiales vocabulorum, quibus exprimitur judicium, quod ideam aliquam jam ante habuerimus (§. 295); memoria intellectualis non est nisi potentia ideas istas materiales producendi. *Memoria intellectualis in corpore.*

Non definimus hic, utrum potentia ista activa sit an passiva: dependet enim definitio a decisione quæstionis alterius de commercio inter mentem & corpus, quam inferius demum excutiemus.

§. 297.

§. 297.

Memoria quando lædatur.

Memoria lædi dicitur, quando ad functiones suas, seu ad eliciendum actum inepta redditur.

Exemplum læsionis memoriæ in medium attulimus superius, cum imaginationis in corpore existentiam evinceremus (§. 205). Ceterum læsionis hujus multi dantur gradus. Ita dum antea facile quid memoriæ mandabamus, nunc difficulter idem facere licet. Cum antea diu quid memoriæ impressum retineremus, nunc statim ejus obliviscimur, quod vix memoria tenebamus. Immo cum multarum rerum memoriam haberemus; nunc nullius earum reminisci possumus. Suppono autem postremum non tribuendum esse oblivioni, cui etiam antea quid tradere poteramus; sed potius causæ cuidam alteri statum præternaturalem producenti, quem Medici appellare solent. Diversi læsionum memoriæ gradus intelliguntur ex iis, quæ de diversis memoriæ gradibus dicta sunt (§. 182. & seqq. *Psychol. empir.*).

§. 298.

Causæ memoriam lædentes.

Memoria a causis materialibus lædi potest. Memoriæ enim sensitivæ in corpore non respondet nisi facilitas reproducendi ideas rerum materialium sensu alias perceptarum (§. 294) & memoria intellectualis consistit in potentia producendi ideas vocabulorum, quibus effertur judicium, quod ideam aliquam jam ante habuerimus, vel rem eidem respondentem sensu perceperimus (§. 296), consequenter cum vocabula ista nobis nota supponantur, ut eorum ideæ jam ante in nobis extiterint, denuo facilitatem reproductionis eorundem in cerebro supponunt, sive prima vice formetur a nobis hoc judicium (§. 273. *Psychol. empir.*), sive judicium ipsum symbolicum seu enunciatio vi imaginationis reproducatur (§. 286). Quamobrem cum ista reproductionis idearum materialium facilitas in actuali quadam mutatione consistat (§. 243), quæ iterata ideæ materialis ejusdem (§. 241), adeoque motus fibrillis nerveis a sensibili

in

in organo impresſi & ad cerebum propagati (§. 111) productione contrahitur, qualiscunque tandem ea fuerit, a cauſa materiali pendet, ſeu talis eſt, ut motu eodem ſæpius repetito ſubſtantiæ cerebri ſeu fibrillis, ex quibus ea conſtat, nerveis induci posſit. Quamobrem cum quod a cauſis materialibus beneficio motus producitur, a cauſis quoque materialibus eodem motu mediante vel prorſus deſtrui, vel ex parte tolli posſit, quemadmodum id ad ortum atque interitum rerum attenti ſatis ſuperque experimur, illa quoque contracta ideas materiales reproducendi facilitas vel prorſus deſtrui, vel ex parte tolli poteſt.

Non major eſt difficultas in deſtructione memoriæ per cauſas materiales admittenda, quam quæ esſe poteſt, ubi admittere debes hominem artis ſaltandi peritum fractis cruribus non posſe ſaltare amplius: quod enim in poſteriori caſu minus percipiatur, quam in priori, cauſa non alia ſubeſt, quam quod motus fibrillarum nervearum in productione idearum materialium & earum læſio non æque in ſenſum incurrat, quemadmodum motus pedum & cruri fractura in ſaltando.

§. 299.

Cur morbi & ſenectus eam lædant.

Quoniam morbi acuti motus irregulares in cerebro producunt, immo alii quoque morbi capitis idem faciunt, ac ſeneſcente homine nervis quoque & conſequenter cerebro induci mutatio ſolet, quamvis non eadem in hominibus ſingulis; *mirum non eſt, quod memoria vi morborum acutorum atque capitis, immo ipſa ſenectute ſæpius lædatur.*

Non nego diverſam esſe rationem, cur morbi acuti memoriam lædant, & cur ſenectus eandem labefactet. Sed in eam inquirere diſtinctius Phyſici eſt. Hic enim in generalibus acquieſcimus.

§. 300.

Auxilium reminiſcen-

Vocabulorum uſus reminiſcentiam juvat. Vocabula enim res, quas denotant, in memoriam nobis revocant (§. 273. (*Wolfii Pſych. Ration.*).

tia a vocabulis petitum. *Psychol. empir.*). Enimvero vocabula quoque nobis in memoriam revocantur a rebus, quas denotant (§. *cit.*) & vocabulum unum aliud eidem in sermone sæpius junctum (§. 274. *Psychol. empir.*). Quamobrem beneficio vocabulorum res nobis in memoriam revocari possunt, quæ alias in eandem minime venirent. Enimvero cum jam mediante aliquo vocabulo reproducatur idea rei absentis, quæ per aliam nobis præsentem minime produceretur; ea ad reminiscentiam spectat (§. 230. *Psychol. empir.*). Vocabula igitur reminiscentiam juvant.

Idem unusquisque experiri potest in semetipso. Deprehendet enim, se vocabulis uti, quando rei cujusdam reminisci voluerit. Ponamus e. gr. nos in horto aliquo deambulantes videre plantam aliquam exoticam, & conspectum ejusdem nobis in memoriam revocare, quod alibi quoque exoticam plantam alio in horto viderimus nomenque ejus audiverimus; non tamen meminisse nominis, nec formæ plantæ. Quoniam tamen succurrit hortulanum nobis dixisse nomen; in memoriam nobis revocamus sermonem, quem cum eo miscuimus: ubi simul incidunt verba Titii de nomine istius plantæ judicium suum interponentis & cum hoc judicio nomen quoque succurrit. Ejus rationem cum formæ plantæ convenire deprehendissemus, convenientiæ hujus recordati tandem quoque formæ plantæ reminiscimur. Sane longa sæpius verborum, quorum recordamur, est series, antequam ad id perveniatur, cujus meminisse volueramus, sed non poteramus.

§. 301.

Subsidium reminiscentiæ facilitandæ. Quoniam vocabulorum usu reminiscentia juvatur (§. 300), adeoque mediantibus vocabulis, quæ percipimus, perceptiones quoq; rerum præteritarum reproducimus & recognoscimus (§. 230. *Psychol. empir.*); *ut eorum, quorum meminisse interest, facile reminiscamur, non modo ea attente perlustrari, sed & singula beneficio nominum, immo judiciorum symbolicorum,*

rum, memoriæ imprimere ac de convenientia nominis rei cum iis, quæ eidem insunt, judicium interponere tenemur.

Quantum in eo sit præsidii ad res quasvis in memoriam revocandas, quæ ultro sese alias non facile menti offerunt, ipso regulæ usu docemur. Neque ad eandem attentus miratur amplius, cur qui sermonis usu destituti fuerant, ubi ejus compotes facti, status sui præteriti reminisci minime potuerint, quando de eodem interrogabantur. Obiter monemus elucescere hinc usum doctrinæ criticæ de etymologiis vocabulorum, quæ alias sterilis videtur.

§. 302.

Reminiscentiæ in corpore nihil respondet præter ea, quæ imaginationi in eodem respondent. Reminiscentia enim consistit in perceptionum præteritarum iterata reproductione & recognitione (§. 230. *Psychol. empir.*). Enimvero reproductio perceptionum rerum absentium, adeoque etiam præteritarum, quas in numerum absentium referri nemo dubitat, ad imaginationem spectat (§. 92. *Psychol. empir.*), etiam quando perceptiones quædam sive phantasmata mediantibus aliis producuntur (§. 104. *Psych. emp.*), adeoque perceptionis præteritæ reproductio mediata est: perceptionum vero quomodocunque reproductarum recognitio ad memoriam pertinet (§. 175. *Psychol. empir.*). Quamobrem præter ea, quæ imaginationi & memoriæ in corpore respondent, nihil reminiscentiæ in eodem respondet.

Reminiscentiæ quid in corpore respondeat.

Phantasmatis respondent ideæ materiales in cerebro (§. 206), nec memoriæ sensitivæ in corpore respondet nisi facilitas ideas istas reproducendi a cerebro contracta (§. 294), actui vero memoriæ intellectualis reproductio idearum materialium vocabulorum, quibus exprimitur judicium, quod ideam aliquam jam habuerimus (§. 296): per hæc itaque reminiscentiæ actus explicari debent. Sufficientia igitur principia habemus explicandi ea, quæ ad explicandum reminiscentiam in ca-

su particulari pertinent, quatenus ea a corpore pendent: neque aliis opus habemus, neque dantur alia.

§. 303.

Oblivio in corpore quid sit.

Oblivio, quatenus a corpore pendet, consistit in impotentia ideas materiales, quæ productæ aliquando fuerant in cerebro, reproducendi. Quoniam enim oblivio opponitur memoriæ (§. 215. *Psychol. empir.*); ex eo, quid sit memoria in corpore, etiam intelligitur, quidnam sit oblivio, quatenus a corpore pendet. Enimvero memoria sensitiva non consistit nisi in facilitate reproducendi ideas materiales, quam cerebrum contraxit (§. 294) & intellectualis in facilitate producendi ideas materiales vocabulorum, quibus exprimitur judicium, quod ideam aliquam jam habuimus (§. 296). Oblivio igitur consistit in impotentia reproducendi ideas materiales, quæ aliquando in nobis fuerunt productæ: quibus non reproductis, cessat quoque judicium in mente, quod eas jam habuerimus, consequenter nec ideæ materiales in cerebro producuntur, quibus effertur judicium istud (§. 282).

Idem etiam sic ostenditur. Oblivio quoad animam est impotentia ideas reproductas recognoscendi (§. 215. *Psychol. empir.*). Enimvero cum actui recognitionis in corpore nihil respondere queat, quemadmodum superius ostensum (§294); præterea vero ad oblivionem quoque spectet impotentia reproducendi ideas rerum antea perceptarum (§. 216. *Psychol. empir.*); oblivioni in corpore respondere debet impotentia reproducendi ideas materiales, quæ aliquando in cerebro nostro fuerunt productæ.

Impotentia hæc non consideranda est per modum absolutæ impossibilitatis: quando enim rei cujusdam obliviscimur, possibile erat ut eandem memoria retineremus. Omittimus enim, quæ ad rem primum oblatam memoriæ firmiter infigendam & ad eam, quæ semel impressa est, tenaciter retinendam

dam requiruntur. Quod ut dilucidius constet, sequentes addere lubet propositiones.

§. 304.

Si rei sensu semel perceptæ iterum meminisse non possumus; oblivio consistit in privatione facilitatis ideam ejus materialem reproducendi, quam cerebrum contrahere potuisset. Ponamus enim nos contraxisse facilitatem reproducendi ideam materialem rei sensu perceptæ. Adest igitur memoria sensitiva (§. 295). Quamobrem cum memoria & oblivio ita sibi invicem opponantur, ut una inesse nequeant (§. 175. 215. *Psych. emp.* & §. 28. *Ontol.*); contracta facilitate reproducendi ideam materialem rei sensu perceptæ oblivioni locus non est. Erit igitur eidem locus, si facilitas reproducendi ideam materialem rei sensu perceptæ a cerebro contracta minime fuerit, consequenter in privatione illius facilitatis consistit. *Oblivionis subitæ ratio.*

Idem etiam sic ostenditur. Oblivio quoad corpus consistit in impotentia ideas materiales reproducendi, quæ aliquando in cerebro nostro fuerant productæ (§. 303). Quodsi cerebrum contraxisset facilitatem reproducendi ideam materialem rei sensu perceptæ; eam reproducere posset, neque adeo impotentia eam reproducendi laboraret. Oblivio igitur hic consistit in privatione facilitatis reproducendi ideas materiales in cerebro semel productas, quam idem contrahere poterat, sed non contraxit.

Quodsi consideremus, quomodo quid memoriæ mandetur (§. 179. *Psychol. empir.*); facile apparet, motum fibrillis nerveis in organo impressum non esse sufficientem, ut fibrillæ nerveæ, ex quibus cerebrum compositum est, eam dispositionem acquirant, ut eundem motum facile recuperare possint vi motus cujusdam socii. Deest igitur quid iisdem, quod adesse poterat, modo impressiones in organum sufficienter fuissent repetitæ & aliqua potentia contracta iteratas eorundem motuum productiones in facilitatem eos recuperandi fu-

issset conversa. Est nimirum oblivio memoriæ privatio, hic tamen particulariter, non universaliter spectatæ. Quamobrem ubi constiterit, quid memoria sit, nec amplius latere potest, quid sibi velit oblivio.

§. 305.

Oblivionis supervenientis ratio. *Si quid memoria tenemus, idemque oblivioni posthac tradimus; oblivio consistit in amissione facilitatis reproducendarum idearum materialium, quam cerebrum habuerat.* Quodsi enim quid memoria tenebamus, cerebro inerat facilitas reproducendi ideam materialem eidem respondentem (§. 294). Sed ubi idem posthac oblivioni traditum, eidem inest impotentia ideam istam materialem reproducendi (§. 303). Cerebrum itaque facilitatem, quam acquisiverat, amisit (§. 245). Unde patet in hoc casu oblivionem consistere in amissione facilitatis reproducendi ideam aliquam materialem, quam cerebrum ante habuerat.

Nihil hic singulare occurrit, quod non æque obtineat in omni reliquo casu, ubi habitus aliquis corporis semel acquisitus iterum amittitur. Quamobrem cum de habitibus infra plura dicturi simus, præsens propositio uberiore adhuc luce perfundetur.

§. 306.

Momoriæ bonæ ratio. *Si cujus fibrillæ nerveæ, ex quibus cerebrum constat, ita fuerint dispositæ, ut mutatio ista, in qua facilitas reproducendi ideas materiales, quæ semel eidem inextiterunt, paucis actibus induci, nec semel inducta, actibus licet eandem inducentibus minime repetitis, longo temporis spatio cesset; is bonam memoriam habet.* Quodsi enim cujusdam fibrillæ nerveæ, ex quibus cerebrum constat, ita fuerint dispositæ, ut mutatio ista, in qua facilitas reproducendi ideas materiales, quæ semel in cerebro extitere, consistit (§. 245), paucis actibus induci queat; is cito ac facile quid memoriæ mandare potest (§. 186. 187. *Psychol. empir.*

empir.). Quodsi jam mutatio ista, ubi semel inducta fuerat, etiamsi actus eam inducentes (§. 241. 243) non repetantur, longo temporis spatio subsistat, nec statim cesset; cum in corpore memoria nil supponat præter facilitatem reproducendi ideas materiales, quam cerebrum contraxit (§.294); idem diu quid memoria retinet (§, 188. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum bonam habeat memoriam, qui cito ac facile quid eidem mandare diuque retinere valet (§. 189. *Psychol. empir.*); bonam utique memoriam habet is, cujus fibrillæ nerveæ, ex quibus cerebrum constat, ita sunt dispositæ, ut paucis actibus mutatio illa iis induci possit, in quo facilitas reproducendarum idearum materialium consistit, nec repetitis actibus longo tempore subsistat.

Equidem hinc nondum inquirimus, in quonam ista fibrillarum nervearum dispositio consistat, quibus nimirum qualitatibus dotatæ sint necesse est; non tamen inutilis censeri debet præsens propositio. Ut enim taceam generalem hanc notionem satisfacere inferius in doctrina de commercio inter mentem & corpus; eadem quoque loco notionis directricis esse potest in Physica.

§. 307.

Diversitas fibrillarum nervearum in diversis subjectis asserta.

Fibrillæ nerveæ, ex quibus nervi atque cerebrum constat, in omnibus hominibus non sunt eædem. Etenim alii diuturniore objecti contemplatione, vel pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoscendi sibi comparant; alii minus diuturna contemplatione & paucioribus actibus iteratis ad id opus habent (§.182. *Psychol. empir.*), adeoque alii memoriæ quid cito ac facile mandant (§. 186. 187. *Psychol. empir.*); alii vero tardius ac difficilius. Similiter alii frequentius iterata idearum reproductione memoria retinent, quod eidem demandarunt; alii minus frequenter iterata idearum reproductione memoriæ semel infixa retinent (§. 184. *Psych.*

Pſychol. empir.), adeoque memoria diu quid retinent (§. 188. *Pſychol. empir.*). Alii igitur memoriam bonam, alii pejorem, ſeu minus bonam habent (§. 189. *Pſychol. empir.*). Enimvero qui memoriam magnam habent, eorum fibrillæ nerveæ, ex quibus cerebrum conſtat, ita ſunt diſpoſitæ, ut mutatio illa, in qua facilitas reproductionis idearum materialium conſiſtit, paucis actibus inducatur, iisque non repetitis longo tempore conſervetur (§. 306), adeoque qui memoriam bonam non habent, ſed malam, in iis aliter diſpoſitæ esſe debent fibrillæ nerveæ, ex quibus cerebrum conſtat. Et quia fibrillæ nerveæ, ex quibus nervi ſenſorii conſtant, ex cerebro ortum trahunt, nec ſunt niſi fibrillarum, ex quibus cerebrum conſtat, continuationes; eadem esſe debet fibrillarum in nervis ſenſoriis & cerebro conſtitutio, præſertim cum ideæ materiales in cerebro enatæ ſint iſtiusmodi motus, quales ex organo ſenſorio per nervos ſenſorios ad cerebrum propagantur (§. 112). Alia igitur eſt fibrillarum nervearum, ex quibus cerebrum & nervi ſenſorii conſtant, diſpoſitio in iis, quæ memoriam bonam habent, alia vero quæ malam habent. Et quoniam bonitatis memoriæ diverſi dantur gradus, tum quatenus memoriæ quid cito, tum quatenus facile mandatur, tum quatenus quod eidem mandatum eſt diu retinetur (§. 190. *Pſychol. empir.*) nec minus hinc mala memoria diverſos gradus admittit; nihil vero ſine ratione ſufficiente eſt (§. 170. *Ontol.*), eaque aliunde quam a fibrillarum diſpoſitione peti nequit (§. 306); patet omnino fibrillas nerveas, ex quibus nervei atque cerebrum conſtant, in omnibus hominibus non posſe esſe eandem.

Propoſitionem hanc & ſequentes ideo addimus ut luculentius pateat, præcedentem esſe notionem directricem in Phyſica. Noſtra enim philoſophia non modo docet, quæ ad vitæ humanæ negotia utilia ſunt, verum etiam ſui cultorem ad inveniendum aptum efficere intendit.

§. 308.

§. 308.

Quoniam fibrillæ conſiderari posſunt inſtar chordarum, vel filamentorum; res autem materiales non admittunt diſcrimen intrinſecum, niſi ratione quantitatis ac qualitatis (§. 454. *Ontol.*); *fibrillæ* quoque *nerveæ in diverſis ſubjectis nonniſi magnitudine & qualitatibus differre posſunt, &, ſi magnitudine differunt, vel longitudine, vel crasſitie, vel utraque ſimul differre debent.* *Diverſitas in quo conſiſtat.*

Quid horum obtineat, & quænam ſint illæ qualitates, quibus fibrillæ nerveæ differunt; in Phyſica diſcutiendum.

§. 309.

Quoniam bonitas memoriæ a diſpoſitione fibrillarum, ex quibus nervi ſenſorii & cerebrum conſtant, dependet (§. 306), adeoque diverſi ejusdem, qui dantur (§. 190. *Pſychol. empir.*), gradus a diverſitate illarum fibrillarum (§. 307), conſequenter ab earum longitudine ac crasſitie, diverſisque qualitatibus (§. 308); *ſi quacunque de cauſa qualitates iſtæ mutentur, bonitas quoque memoriæ variari debet* (§. 118. *Ontol.*). *Bonitas memoriæ cur mutetur.*

Nimirum etſi a longitudine quoque & crasſitie fibrillarum ut dependeat diverſitas memoriæ non repugnet, quemadmodum colligitur ex eo, quod ideæ materiales conſiſtant in motu illarum fibrillarum (§. 112); apparet tamen longitudinem ac crasſitiem non mutari, niſi quatenus mutantur qualitates aut qualitatum & dimenſionum mutationem a communi cauſa pendere: id quod ſuo loco clarius exponemus.

§. 310.

Si gradus bonitatis memoriæ variantur, variari quoque debent qualitates fibrillarum nervearum, ex quibus nervi ſenſorii atque cerebrum conſtant. Ponamus enim qualitates fibrillarum nervearum, ex quibus nervi ſenſorii & cerebrum conſtant, non variari, ſed easdem manere. Cum ab earundem qua- *Fibrillæ nerveæ quando variari intelligantur.*

litatibus pendeant gradus bonitatis memoriæ, quemadmodum paulo ante ostendimus (§. 309); idem gradus persistere debet (§. 118. *Ontol.*), consequenter non mutatur: quod cum hypothesin evertat, necesse est qualitates fibrillarum nervearum variari variatis gradibus bonitatis memoriæ.

Cur magnitudinis hic non habeatur ratio, dictum jam est ad propositionem præcedentem.

§. 311.

Casus specialis. *Si memoria læditur, qualitates fibrillarum nervearum, ex quibus cerebrum atque nervi sensorii constant, variantur.* Si enim memoria læditur, ad functiones suas, adeoque ad actum eliciendum inepta redditur (§. 297). Quamobrem qui cito ac facile quid memoriæ mandare diuque eadem retinere poterat; nunc tardius ac difficilius mandat, vel prorsus mandare nequit, quæque retinebat diu, non amplius diu retinere, aut quæ memoriæ retinuerat, oblivioni dat (§. 189. *Psychol. emp.*). Gradus igitur bonitatis memoriæ variantur (§. 190. *Psychol. empir.*), adeoque & qualitates fibrillarum nervearum, ex quibus cerebum & nervi sensorii constant, variari debent (§. 310).

Atque hinc jam multo clarius perspicitur, quod memoria a morbis lædatur & a senectute labefactetur: major tamen adhuc erit claritas, ubi qualitates fibrillarum nervearum, quæ immutantur, fuerint perspectæ.

§. 312.

Memoria naturalis in corpore in quo consistat. *Memoria naturalis, quatenus inest corpori, consistit in dispositione naturali fibrillarum nervearum ad contrahendam facilitatem reproductionis idearum materialium certo productionum numero.* Memoria naturalis est, quæ homini absque ulla exercitatione prævia & ullis artificiis inest (§. 205. *Psychol. empir.*). Enimvero eorum demum memoriam habemus, quæ sæpius vel diu simul percipiuntur, sive id fiat sensuum, sive imaginationis ope (§. 179. *Psychol. empir.*), adeoque sine prævio exer-

exercitio nullius rei memoriam habemus (§. 195. *Psychol. empir.*). Naturaliter igitur rei nullius memoria nobis actu inest, sed tantummodo possibile est ut insit. Quamobrem cum memoria sensitiva (quatenus scilicet rei cujusdam memoriam actu habemus, non tantum habere possumus) consistat in facilitate reproducendi ideas materiales, quam cerebrum contraxit iteratis actibus (§. 294); naturaliter tantummodo possibile est, ut fibrillæ nerveæ acquirant facilitatem reproductionis ideæ alicujus materialis. In fibrillis adeo nerveis, ex quibus cerebrum constat, tantummodo datur naturalis quædam dispositio ad facilitatem reproductionis idearum materialium contrahendum (§. 426. *Psychol. empir.*). Patet igitur memoriam naturalem, quatenus corpori inest, consistere in naturali quadam dispositione fibrillarum nervearum, ex quibus cerebrum contextum est, ad facilitatem reproducendi ideas materiales contrahendam.

Memoria adeo naturaliter tantummodo inest per modum potentiæ: est tamen aliquid, quod actu inest atque adeo in diversis subjectis differre potest.

§. 313.

Quoniam nihil est fine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. *Ontol.*); fibrillis nerveis inesse quid debet, per quod intelligitur cur fibrillis nerveis insit quædam dispositio ad facilitatem reproductions idearum materialium contrahendam (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum in fibrillis nerveis præter longitudinem ac crassitiem non deprehendantur nisi qualitates earundem (§. 454. *Ontol.*); *memoria naturalis a qualitate, longitudine & crassitie fibrarum pendet* (§. 851. *Ontol.*). *Memoria naturalis unde pendeat.*

Ad hanc potissimum differentiam in diversis subjectis spectandam respiciendum, ubi memoriæ differentia expenditur. Physici adeo est inquirere in differentiam qualitatum, quas fibræ nerveæ habere possunt, ut inde reddatur differentia me-

moriæ naturalis: qua non ante intellecta intelligi nequit memoria, qualis actu in nobis datur. Facilitas nimirum reproducendi ideas materiales præsupponit dispositionem: qua variante illa nec eadem, nec eodem modo ab omnibus acquiri potest. Neque intelligi potest mutatio illa, quæ actu contingit in fibrillis nerveis (§. 245), dum memoriam rei cujusdam nobis actu comparamus; nisi ante perspiciatur, quales sint fibrillæ, ut mutationem istam admittere possint.

§. 314.

Unde desumenda ratio explicandæ memoriæ actualis.

Quoniam facilitas reproductionis idearum materialium, in qua memoria sensitiva consistit (§. 194), actualem quandam mutationem cerebro inducit (§. 245); *iterata idearum materialium productione per qualitates fibrillarum nervearum, a quibus memoria naturalis pendet (§. 312), facta mutatio ut explicari possit opus est, seu vi illarum nerveis fibrillis accidere potest.*

Patet adeo Physici esse, ut non modo inquirat, quales esse debeant fibrillæ nerveæ, ex quibus constat cerebrum, ut ideas materiales reproducendi facilitas possibilis sit, verum etiam in casu particulari actu acquiratur, qualis vi illarum qualitatum mutatio fibrillis induci potest.

§. 315.

An memoria bona & magna sint necessario simul.

Qui bonam habet memoriam, non ideo necessario magnam habet. Qui enim bonam habet memoriam, cito & facile quid eidem mandare diuque retinere valet (§. 189. *Psychol. empir.*). Enimvero quod quis cito ac facile quid memoriæ mandat diuque retinet; non ideo multa eidem mandare ac longam præsertim rerum seriem memoria retinere valet: fieri enim potest, ut, si memoria nimis oneretur, quæ prius eidem impressa fuerant, denuo excutiantur sicque oblivioni tradantur, quemadmodum nemo negabit, qui ad ea animum satis advertat, quæ quotidiana sunt. Quamobrem cum memoriam magnam non habeat, nisi qui multarum rerum ideas reproducere & reproductas

ductas recognoscere, longam quoque rerum seriem memoria retinere valet (§. 192. *Psychol. empir.*), adeoque qui multa simul memoria retinere ac eo, quo eadem ipsi mandavit, ordine recitare potest; memoriam magnam ideo non habet, qui bonam habet.

Propositio præsens a posteriori quoque probari potest. Videmus enim esse aliquos, qui facile memoria comprehendere quid valent; non tamen multis eandem onerare debent, nisi eorum, quæ ante tenuerant, iterum oblivisci velint. Immo si quis multa memoria comprehendere valet; non tamen ideo longam rerum seriem eo ordine recensere valet, quo eandem ipsi mandavit, ut adeo duæ memoriæ magnæ species constitui non prorsus absonum foret; aut minimum exploratum sit, non omnia in unum subjectum convenire, quæ ad memoriam magnam requiruntur. In exemplis, qualia alias adduximus (*not.* §. 192. *Psychol. empir.*), res manifestior. Sane qui plurimarum disciplinarum campum ita emensi sunt, ut de singulis, quotiescunque fert occasio, disserere valeant, non tamen ideo integra Biblia, vel Corpus juris integrum iterata lectione ita memoriæ infigere possunt, ut singula justo ordine recitare valeant.

§. 316.

Qui magnam memoriam habet, bonam quoque habet. Qui enim magnam habet memoriam, multarum rerum ideas reproducere & reproductas recognoscere, longam quoque rerum seriem memoria retinere valet (§. 192. *Psychol. empir.*). Necesse igitur est, ut ideas materiales reproducendi facilitatem minus diuturna objecti contemplatione paucioribusque actibus sibi comparare, adeoque memoriæ quid mandare cito ac facile possit (§. 178. 186. 187. *Psychol. empir.*). Nec minus conducit, ut ideas materiales adhuc reproducere & reproductas recognoscere valeat, etiamsi longo tempore easdem non reproduxerit, consequenter ut diu quid memoriæ retineat (§. 188. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum bonam habeat

Nexus memoriæ magnæ cum bona.

beat memoriam, qui cito ac facile quid eidem mandare diuque retinere poteſt (*§.* 189. *Pſychol. empir.*); qui magnam habet memoriam, is quoque bonam habere debet.

Experientia propoſitionem confirmat, quatenus videmus integras a nonnullis paginas poſſe recitari, ne verbulo quidem immutato, ubi nonniſi ſemel attente perlectæ fuerint. Habes enim hic effectum memoriæ magnæ, quatenus longa vocabulorum ſeries ſine hæſitatione recitatur: habes etiam effectum memoriæ bonæ, quatenus unica lectione eadem memoriæ mandari potuit. Atque inde eſt, quod vulgo memoria bona & magna non diſtinguantur & bona dicatur, quæ magna dici debebat.

§. 317.

Memoria magna quid in corpore ſupponat.

Memoria magna peculiarem requirit fibrillarum nervearum conſtitutionem, non tamen repugnantem ei, quæ memoriæ bonæ convenit. Quoniam enim memoria, quatenus corpori ineſt, in facilitate reproductionis idearum materialium conſiſtit (§. 294), adeoque certam fibrillarum nervearum, ex quibus cerebrum conſtat, diſpoſitionem requirit (§. 111. 112); memoria autem ideo nondum magna eſt, quod ſit bona (§. 315); fibrillarum quoque nervearum, ex quibus conſtat cerebrum, conſtitutio non eadem eſt memoriæ bonæ atque magnæ. Magna igitur memoria peculiarem requirit. *Quod erat primum.*

Enimvero qui magnam memoriam habet, etiam bonam habet (§. 316). In eo igitur fibrillæ nerveæ, ex quibus conſtat cerebrum, & ita diſpoſitæ eſſe debent, quemadmodum requirit memoria magna, & ita conſtitutæ ſint neceſſe eſt, quales memoria bona exigit. Neceſſe adeo eſt, ut conſtitutio fibrillarum nervearum, quam poſtulat memoria magna, non repugnet alteri, quam exigit memoria bona.

Non defendimus fibrillas nerveas aliis qualitatibus prædi-

tas

tas esſe, ſi memoria fuerit magna, quam ubi bona fuerit. Fieri enim poteſt, ut qualitates ſint eædem, ſed gradu differant. Talia tum demum definire licebit, ubi fibrillarum nervearum qualitates ſatis fuerint exploratæ.

§. 318.

Si in genere rem conſideres, non repugnat memoriam medicamentis posſe roborari; hoc eſt, medicamentis effici posſe, ut memoria evadat melior atque major. Etenim non modo memoria naturalis (§. 313), verum etiam ejusdem bonitas (§. 306) & magnitudo a qualitatibus fibrillarum nervearum pendet (§. 317) & fibrillarum nervearum qualitatibus variatis variatur bonitas memoriæ (§. 309). Enimvero fibrillæ nerveæ res materiales ſunt, adeoque cum rerum materialium a cauſis materialibus mutentur qualitates, & medicamenta in cauſarum materialium numero esſe nemo non agnoſcat; ſi rem in genere ſpectes non repugnat medicamentis qualitates fibrillarum nervearum, ex quibus cerebrum conſtat variari posſe. Nec igitur ſi rem in genere ſpectes repugnat, medicamentis effici posſe ut memoriæ bonitas & magnitudo varietur, hoc eſt, ut roboretur.

An memoria medicamentis roborari posſit.

Nemo eſt qui neſciat propoſitionem præſentem a poſteriori adeo certam videri, ut lucem meridianam negare velle credatur, qui eam in dubium vocet. Quodſi tamen rationis trutina rem expedire jubeamur, nonniſi ſubdubitanter de eadem pronunciare licet. Neque enim a nobis ex principiis hactenus ſtabilitis demonſtrari poteſt, memoriam roborari iis medicamentis, quibus vulgo hæc virtus tribuitur. Ita conſtat coriandro hanc tribui virtutem medicam, quod memoriam roboret. Enimvero ſi quis a priori idem evincere vellet, is & nosſe deberet, quænam fibrillarum nervearum qualitates & quomodo ſint immutandæ, ut memoria reddatur melior vel ut impediatur, ne fiat deterior, & quænam inſint coriandro qualitates, ad illas immutandum aptæ. Nemo non videt horum omnium, quæ hic præſupponuntur, demonſtrationem a Phy-

a Physico expectandam esse & cui perspecti sunt Physicæ progressus, is nec ignorabit certam eorum demonstrationem hactenus nondum dari posse. Non tamen ideo in dubium vocamus quæ certa experientia nituntur; sed ea hic in medio rerelinquimus tanquam ad Physicam specialissimam spectantia, in qua excolenda pauci hactenus desudarunt. Enimvero ne iis, quæ vulgo laudantur, medicamentis nimium tribuamus, non sine damno nostro; sequentem addere lubet propositionem.

§. 319.

An memoria medicamentis roborari possit.

Si in genere rem consideres non repugnat, memoriam vi medicamentorum lædi posse. Constat enim memoriam a causis materialibus lædi posse (§. 298), qualitatibus fibrillarum nervearum immutatis (§. 312). Quamobrem cum nemo sit qui nesciat in numero causarum materialium esse medicamenta, neque implicet, per ea qualitates fibrillarum nervearum, ex quibus cerebrum constat immutari posse, ubi rem in genere spectes; nec si in genere rem spectes implicat ut memoria lædatur medicamentis, quæ eam roborare creduntur.

Ex iis, quæ ad propositionem præcedentem dicta sunt, patet ratio, cur propositionis præsentis, certam dare probationem non liceat, sed in levi aliqua probabilitate sit subsistendum. Neque vero ideo existimandum est, propositionem præsentem ac præcedentem tanquam inutilem omittendam fuisse: etenim cum vitæ philpsophemur, omittenda non sunt quæ ad eam faciunt; ubi autem certa rerum cognitio in potestate non est, ad evitandum ingens periculum, qualis memoriæ læsio est, vel minima probabilitas sufficit. Non omnem autem abesse a propositionibus, cum quibus jam nobis negotium est, probabilitatem, ex iis intelligitur, quæ de probabilitatis notione alibi dicta sunt (§. 587. *Log.*). Immo si non tanquam a veritate aliena rejicere velis, quæ de virtutibus medicis tradunt rei herbariæ scriptores; admittere quoque debes, quemadmodum confectio anacardina est præstans remedium memoriam & meliorem, & majorem efficiendi, ita

ean-

eandem dosi nimia sumtam, vel promiscue quibuslibet datam furoris causam existere. Et quis est qui ignoret vulgo affirmari, quod, qui memoriam roborare intendunt, eam tandem debilitari experiantur: quæ etsi in dubio relinquantur, non tamen ideo attentionem nullam merentur, ubi quæstio incidit, utrum remediis roborandi memoriam uti, an ab iisdem abstineri præstet.

§. 320.

Lapsus memoriæ differentia.

Si memoria labitur, aut idea rei, cujus meminimus, salvis sociis mutata reproducitur, aut illa salva hæ mutatæ reproducuntur. Si enim memoria labitur, ideam reproductam habemus pro eadem, quam ante nos habuisse nobis conscii sumus, etsi mutata fuerit seu corrupta (§. 207. *Psychol. empir.*). Enimvero quando rei cujusdam meminimus, ideam ejusdem reproductam recognoscere valemus (§. 226. *Psychol. empir.*), adeoque eandem cum sociis reproduci necesse est (§. 174. 221. *Psychol. empir.*). Quamobrem necesse est ut aut idea rei, cujus meminimus, salvis sociis mutata reproducatur, quo ex his illius identitatem colligamus; vel ut ideæ sociæ non mutata idea rei, cujus meminimus, mutatæ reproducantur, quo ex hac illarum identitas inferatur (§. 174. *Psychol. empir.*).

Exemplum casus prioris jam dedimus, cum lapsum memoriæ definiremus (*not.* §. 207. *Psychol. empir.*). Exemplum posterioris habes, si ponas ideam plantæ exoticæ in horto Titii visam produci cum idea socia horti Sempronii, ut hinc tibi videaris plantam istam in horto Sempronii vidisse. Utrumque casum esse possibilem experientia obvia confirmat, ut adeo nemo sit, qui exempla a domestica petere non possit, modo desiderata statim in mentem veniant.

§. 321.

Errores a lapsu memoriæ pen-

Lapsu memoriæ incidimus in errores, quod res talis fuerit, qualis non fuerat, vel quod eidem coëxtiterint, quæ non coëxtiterunt. Si enim memoria labitur, aut idea rei, cujus memini-

dentes circa res facti. minimus, salvis sociis mutata reproducitur, aut illa salva hæ mutatæ producuntur (§. 321). Quamobrem ubi de re, cujus meminimus, judicamus; in casu priori enunciamus, eam talem fuisse, qualis non fuit; in casu autem posteriori, ei coëxtitisse, quæ non coextiterunt (§. 39. *Log.*). Judicium adeo in utroque casu falsum est (§. 507. *Log.*). Lapsu adeo memoriæ in duplicem incidimus errorem, scilicet quod quid tale fuerit, quale non fuit, vel eidem coëxtiterint, quæ non coëxtitere (§. 623. *Log.*).

Ita aberramus a veritate, si imaginatio nobis sistit Titium veste rubra indutum, qui tunc, quando eum videbamus, viridi indutus erat, atque ideo judicamus: Titium veste rubra fuisse indutum, cum eum videremus. Similiter erramus, si imaginatio nobis sistit plantam exoticam in horto Titii, quam videramus in horto Mevii, ac ideo judicamus, plantam istiusmodi exoticam, qualem nunc conspicimus, esse quoque in horto Mevii. Erramus hic in rebus facti: cum enim imaginatio nobis præsentia sistat sensu olim percepta & beneficio memoriæ hæc recognoscentes judicemus, nos ea ante sensu percepisse; præsens propositio potissimum ad res facti spectat.

§. 322.

Errores lapsu memoriæ pendentes circa veritates universales. *Lapsu memoriæ incidimus in errorem; si memoria nobis suggerit propositionem tanquam negativam, quam affirmativam eidem mandavimus, vel contra tanquam affirmativam, quam negativam eidem infiximus: vel si suggerit tanquam categoricam, quæ conditionata erat, vel etiam conditionatam seu hypotheticam sub aliena conditione.* Quando enim memoria labitur, idea rei, cujus meminimus, aut ejusdem sociæ mutatæ reproducuntur (§. 321). Quamobrem cum propositionibus, quibus veritates universales enunciantur, tanquam ex vocabulis constantibus (§. 199. *Log.*) respondeant ideæ ex ideis illorum vocabulorum compositæ (§. 290. 113); ideæ istæ mutatæ re-

pro-

produci debent, quando memoria labitur. Quodsi vocabula supponantur nota, ut ipsa quoad syllabas mutationem patiantur fieri nequit, qualis contingere solet, ubi nomen aliquod peregrinum audivimus, quod satis meminisse non possumus, adeoq; non aliæ mutationes accidere possunt, quam ut vel vocabula quædam adjiciantur, quæ abesse debebant, vel quædam absint, quæ adesse debebant, vel quædam mutentur in alia. Inde vero porro intelligitur propositionem affirmativam in negativam, negativam in affirmativam, hypotheticam in categoricam, vel aliam conditionis alienæ abire posse.

Singulos errores a nobis lapsu memoriæ committi experientia confirmat. Quod vocabula quædam omittantur, oblivioni tribuendum, neque adeo quicquam difficultatis habet. Quomodo alia addantur vel in eorum, quæ oblivioni data fuere, locum succedant, ex iis clarius perspicitur, quæ de causa lapsus memoriæ ostendimus (§. 210. *Psychol. empir.*). Errores lapsu memoriæ commissi non semper sunt in potestate nostra, quemadmodum lapsus calculi testantur, quos vel in arte arithmetica exercitatissimis contingere constat. Equidem hic sæpius defectus attentionis sufficientis in causa est, ut error non vitetur; non tamen idem eodem modo sese habet in casibus aliis. Experientia communis suggerit exempla, ubi tanta est hominum in hosce errores veritatis fiducia, ut attoniti hæreant nec habeant quod dicant, dum ut finiatur contradictio erroris sui manifesto redarguuntur ab aliis.

§. 323.

Errores ex lapsu memoriæ quomodo serpant.

Quoniam etiam in errorem incidimus, si in syllogismo propositionem quandam memoriæ lapsu pro vera accipiamus, quæ falsa est (§. 634. *Log.*) &, si hac conclusione erronea porro utamur tanquam præmissa in aliquo syllogismo, vera argumentandi forma in errores ulteriores incidimus (§. 626. *Log.*); *ex lapsu memoriæ vera argumentandi forma continuo serpunt errores, quamdiu non advertitur qui lapsu memoriæ commissus primum fuerat.*

Quoniam facillimum est lapsu memoriæ incidere in errorem, ut absonum foret alicui eundem imputare; ita non minus facile est in errores incidere ulteriores, quæ eadem absurditate alteri imputaveris. Notent hoc velim, quotquot in erroribus ab aliis admissis exaggerandis sibi placent, ne dum acumine præstare videri volunt, hebetiores aliis deprehendantur, qui agnoscunt causam erroris ab iis perspectam minime fuisse, ut intellectus vitio tribuant, quod memoriæ lapsui erat ttibuendum.

§. 324.

Quando lapsus memoriæ facilis.

Si quorum diu non meminimus, lapsum memoriæ facile committimus, ubi eadem in eandem nobis revocamus. Si quas enim ideas longo tempore non reproducimus, rerum per illas repræsentatarum obliviscimur (§. 217. *Psychol. empir.*), adeoque impotentiam contrahimus ideas illarum rerum reproducendi (§. 216. *Psychol. empir.*). Enimvero ubi postea eandem nobis in memoriam revocare conamur, ideas istas reproducere nitimur (§. 228. *Psychol. empir.*). Quamobrem accidere potest, ut quorundam idea particularis adhuc reproducatur, ceteris non reproductis, aut in eorum locum aliis substitutis prout fert occasio (§. 110. & *seqq. Psychol. empir.*). Jam cum ideam, qualis reproducitur, pro eadem habeamus, quæ nobis alias fuit; memoria labitur (§. 207. *Psychol. empir.*). Atque adeo patet lapsum memoriæ facile committi ubi in memoriam revoces, quorum diu non meministi.

Patet adeo, quando memoriæ non nimis fidere, sed potius eandem suspectam habere debeamus, & quomodo lapsus evitari queant, quo fine præsentem apposuimus propositionem.

§. 325.

Cur in somnio meminerimus rerum tam

In somnio meminimus rerum, quas vigilantes percipimus: subinde quoque rerum, quas alias somniantes percepimus. Dum enim somniamus, res, quas percipimus, imaginamur (§. 122).

Quam-

Quamobrem cum anima in producendis phantasmatis necessario certæ legi adſtringatur (§. 219); ſi qua cum phantasmate, quo ipſi res abſens tanquam præſens exhibetur (§ 127. *Pſych. empir.*), antea conjuncta fuerat idea, eadem una producitur eodem modo, quo dum quid ſenſu percipitur, cum quo alias alia quoque ſenſu percepta fuerunt, ideæ ſociæ cum ipſa vi imaginationis produci ſolent (§. 117. *Pſych. emp.*), quam adeo pro phantasmate habemus, utpote contradiſtinctam alteri, vi cujus nobis præſens videtur res, de qua ſomniamus. Adeſt igitur ratio, cur ideam reproductam recognoſcamus, quod ſcilicet illam jam antea habuerimus (§. 174. *Pſych. empir.*); Quamobrem eandem quoque recognoſcere debemus (§. 118. *Ontol.*), conſequenter in ſomnio quoque meminimus rerum, quas vigilantes percepimus (§. 226. *Pſychol. empir.*). *Quod erat primum.* *vigilando, quam ſomniando perceptarum.*

Enimvero ſi vocabulis efferimus judicium quo judicamus, nos ideam aliquam jam habuiſſe; idea hac in poſterum reproducta, enunciatio iſta una producitur (§. 286). Quamobrem in ſomnio quoque, quod lege imaginationis conſervatur (§. 123. *Pſychol. empir.*), enunciatio iſta una reproduci debet. Quamobrem ſi evigilantes de phantasmate aliquo judicaverimus, quod nobis per ſomnium occurrerit, atque idem in ſomnio denuo nobis objiciatur, in ipſo quoque ſomnio reproduci debet judicium, quod iſtud, quod jam nobis in ſomnio ſuccurrit, alias ſomniaverimus. Meminimus adeo in ſomnio, quod quid alias ſomniaverimus (§. 226. *Pſychol. empir.*). *Quod erat ſecundum.*

Quoniam vero mediante iſto judicio etiam meminiſſe poſſumus rerum, quas vigilantes percepimus, quod patet; eadem de cauſa quoque meminiſſe poſſumus rerum, quas vigilando percepimus. *Quod erat tertium.*

Nos rerum in ſomnio meminiſſe experientia confirmat:

immo nec ab eadem abhorret, quod in ſomnio judicemus nos quid alias ſomniasſe & nunc revera contingere, quod alias ſomniaveramus. Ad domeſtica enim provocare posſum exempla.

§. 326.

Somnium naturale quodnam ſit.

Si ſomnium initium a ſenſatione capit & per phantasmatum succesſionem continuatur; naturale eſt. Etenim ſi a ſenſatione initium capit; initium ejus eſt perceptio rei cujusdam materialis in mundo adſpectabili, quæ per mutationem in organo ſenſorio factam intelligibili modo explicabilis (§. 65. 66. *Pſych. emp.*). Quamobrem cum ſenſationes pendeant ab unica illa vi, quæ animæ ineſt (§. 57. 61. *Pſychol. empir.*), adeoque a vi ſibi repræſentandi hoc univerſum ſitu corporis organici in univerſo & conſtitutione organorum ſenſoriorum limitata (§. 63. *Pſychol. empir.*); initium ſomnii naturale eſt (§. 69. *Pſychol. empir.*). Quodſi jam porro per ſuccesſionem phantasmatum continuetur, cum ea ſint ideæ ab imaginatione productæ (§. 93. *Pſychol. empir.*); ab eadem vi animæ pendent, a qua ſenſationes oriuntur (§. 61. *Pſychol. empir.*). Patet igitur ut ante, ſomnii quoque continuationem naturalem esſe. Quamobrem cum ſomnii a ſenſatione initium capientis & per phantasmatum ſuccesſionem continuati & initium naturale ſit, & talis quoque ejusdem continuatio exiſtat *per demonſtrata*; ſomnium totum naturale erit.

Patet adeo, quæ alias (§. 123. *Pſychol. empir.*) de ſomnio demonſtrata ſunt, de naturali ſomnio esſe accipienda. Neque vero a nobis quis requiſiverit, quod non univerſaliter pronunciare debuerimus, quæ nonniſi ſub hac reſtrictione vera ſunt, quatenus naturale eſt. Quidquid enim in philoſophia traditur, ſphæram naturalem non egreditur, cum philoſophus quidem intelligat ſupernaturalia non esſe abſolute imposſibilia, ignoret tamen, utrum actu dentur, nec ne, ac in Theologia naturali demonſtraturi ſimus, quæ naturalia non ſunt rariora

esſe,

esse, naturale vero esse ordinarium. Ne tamen principiis philosophicis quis abutatur in præjudicium veritatis revelatæ, sed iisdem potius ad hanc adversus ejusdem adversarios defendendam utamur, ubi opus fuerit, discrimen inter naturale ac supernaturale inculcandum. Quoniam itaque somniorum quoque scriptura sacra injicit mentionem, quæ a naturalibus utique distinguenda veniunt; differentiam quoque somnii naturalis a supernaturali hic evidentius monstrari consultum duximus. Ceterum cum supponamus vi demonstrationis, qua veritas hypotheseos evicta (§. 123. *Psychol. empir.*), sensationem & phantasmata eo modo oriri, quo vulgo oriuntur; eorundem quoque non alias dedimus rationes, quam quas eas habere ex principiis psychologicis claret.

§. 327.

Inversio propositionis præcedentis.

Si naturale somnium est, initium capere debet per legem sensationis & continuari per legem imaginationis. Etenim si somnium naturale est, & initium ejus naturale esse debet, & naturaliter continuari debet: quod per se patet. Jam somnium naturale initium capit a sensatione (§. 123. *Psychol. empir.*). Quare cum sensationes necessario sequantur legem sensationis (§. 219. *Psychol. rat.* & §. 85. *Psychol. empir.*); somnium naturale per legem sensationis initium capit. Similiter somnium naturale per phantasmatum successionem continuatur, eodem nempe modo factam, quo eam fieri quotidie experimur (§. 123. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum phantasmata non minus quam sensationes necessario sequantur legem suam (§. 219. *Psychol. rat.* & §. 117. *Psychol. empir.*); somnium naturale per legem imaginationis continuari debet.

Propositione hac habemus opus ad demonstranda subsequentia alia.

§. 328.

Somnium quando supernaturale.

Si somnium a sensatione nulla initium capit, supernaturale erit, utut per legem imaginationis continuetur. Etenim si somnium

mnium a sensatione nulla initium capit, per legem tamen imaginationis continuatur; cum ideæ ab imaginatione productæ sint phantasmata (§. 93. *Psychol. empir.*), sine prævia sensatione phantasma primum, a quo somnium initium capit, oritur: quod cum naturaliter fieri non possit (§. 229.); somnium a sensatione initium non capientis, utut per legem imaginationis continuatum, naturale non est. Erit igitur supernaturale (§. 509. 510. *Cosmol.*).

Non definimus, an istiusmodi somnia dentur; sed nobis sufficit ostendisse, quadonam pro supernaturali habendum sit somnium, ne nobis hac in re vel ipsimet imponamus, vel ab aliis imponere patiamur.

§. 329.

Alia somnii naturalis species.

Si somnium per legem imaginationis non continuatur; supernaturale erit. Quodsi enim somnium non sit supernaturale, naturale erit (§. 509. 510. *Cosmol.*). Ponamus igitur esse naturale; per legem imaginationis continuetur necesse est (§. 326): quod cum hypothesin evertat, somnium naturale esse nequit, quod per legem imaginationis non continuatur, adeoque pro supernaturali utique habendum.

Quodsi phantasmata in somnio non oriuntur per legem imaginationis; nec primum oriri a sensatione videri poterat (§. 117. *Psychol. empir.*). Nimirum pone phantasma primum a sensatione oriri; quæ vero primum sequuntur, per legem imaginationis minime inde sequi. Nulla sane videtur ratio, cur sensatio ac primum inde ortum phantasma præcedat. Quamobrem cum sine ratione sufficiente nihil esse possit; nec sensatio cum primo inde orto phantasmate locum habere potest. Enimvero si somnium supponamus supernaturale, erit illud divinum, quemadmodum ex Theologia naturali constabit. Ostendemus vero ibidem, Deum ad supernaturalia non recurrere, nisi ubi naturalia non sufficiunt media ad scopum, quem intendit, consequendum. Quodsi ergo supponamus,

mus, opus esse finis cujusdam gratia somnio supernaturali, hujus vero partem esse posse somnium naturale, constans nimirum ex sensatione ac inde derivato phantasmate vel pluribus hinc resultantibus phantasmatis; nullum profecto dubium est, Deum illam partem, quæ naturæ viribus existere potest, potentia miraculosa non esse producturum. Atque adeo patet nequaquam opus esse, ut, si phantasmatum successio per legem imaginationis non continuetur, somnium a sensatione ortum minime trahat. Aliter vero sese res habet, ubi nullum phantasma, quod somnium ingreditur, imaginationis lege nascitur: tunc enim sensatio prorsus superflua foret. Atque tum demum valet, quod a principio rationis sufficientis desumtum est argumentum.

§. 330.

In somnio supernaturali singulis phantasmatis respondent ideæ materiales in cerebro, supernaturales & ipsæ. Etenim in somnio supernaturali quæ nobis objiciuntur, eorum nos meminisse ubi evigilavimus & ubi cum aliis de eodem colloquendi offertur occasio, quin nemine dissentiente assumere liceat nullus dubito, qui somnia supernaturalia dari affirmat. Enimvero si rei cujusdam meminimus, reproducendi ideas materiales phantasmatis respondentes facilitas fibrillis nerveis, ex quibus cerebrum constat, inesse debet (§.294). Quamobrem cum ideæ materiales in cerebro reproduci nequeant, nisi ante in eadem jam fuerint productæ (§.241); dum supernaturaliter in anima producuntur phantasmata per somnium, iisdem quoque coëxistere debent ideæ materiales in cerebro. Enimvero per se patet naturaliter tum in cerebro ideas materiales oriri minime posse, alias enim ipsis quoque coëxisterent naturaliter phantasmata in anima (§.206). Ideæ igitur materiales per somnium supernaturale supernaturaliter quoque producantur necesse est.

Status cerebri in somnio supernaturali.

Constabit nimirum ex Theologia naturali somnii super-

naturalis autorem esse Deum, ibique demonstrabitur Deum nihil facere frustra. Quamobrem somniis quoque supernaturalibus, siquidem iisdem opus esse judicaverit, certum praestituet finem, veluti ut quendam admoneat venturorum, quo sibi cavere possit, quemadmodum accidit Josepho cum Christo infante ac matre ejus in Ægyptum fugam paraturo, ut necis periculum ab Herode intentum evaderet infans. Meminisse igitur somnii debet, qui supernaturale expertus est, quando evigilat. Minime igitur assumsimus, quod sit a veritate alienum.

§. 331.

Somnium supernaturale quale sit. *Somnium supernaturale miraculum est.* Si quid enim supernaturaliter in corpore contingit, miraculum est (§. 510. *Cosmol.*) & si quid supernaturaliter in anima accidit, miraculum itidem est (§. 71). Quamobrem cum somnia supernaturalia mutationes supernaturales & in corpore (§. 330), & in anima supponant (§. 327. 328); erit somnium supernaturale miraculum.

Ita somnium istud Josephi, quod modo commemoravimus (*not.* §. 330) utique miraculum fuit. Neque enim minus miraculosum censeri debet produci ideas materiales in cerebro, vel ideas rerum absentium in anima, nulla praesente causa naturali, cui effectus is tribui possit, quam deficiente causa naturali pluviam vel procellam oriri, aut visum, quo quis orbatus est, restitui. An vero nunquam possibile sit, ut miraculo in corpore facto, dum supernaturale est somnium, nullum in anima miraculum contingat, sed eidem naturalis quaedam mutatio respondeat; tum demum patebit, ubi dependentiam animae ac corporis a se invicem explicaverimus. Hanc igitur disquisitionem tantisper seponimus. Non tamen prorsus silentio praetereunda erat haec quaestio, ne quis systemati influxus physici deditus sibi videre videatur aliis non animadversa & incautus in hac de somnio supernaturali doctrina, quam in usum theologicum defendendae religionis revelatae,

gra-

gratia adversus ejusdem hostes dedimus difficultates inutiles facessat. Ceterum præsens propositio docet, quam sit res ardua *somnium* supernaturale (quod & *divinum* vocant), ne quis facile sibi persuadeat somnium quoddam suum esse supernaturale, sibique & aliis eodem imponat, quemadmodum enthusiastis solenne. Si quis notiones distinctas & determinatas vocabulis jungere minime adsuetus vocabulo miraculi offendatur, is legat velim, quæ supra annotata sunt (*not.* §. 71).

§. 332.

Ex somnio supernaturali oriuntur tam in anima, quam in corpore naturaliter, quæ alias naturaliter oriri minime poterant. Ponamus enim, nos, dum evigilamus, somnii meminisse. Quoniam rei meminimus, si ideæ, quas ante habuimus, reproducuntur & reproductæ recognoscuntur (§. 226. *Psych. emp.*), cum ideas, ex quibus somnium constat, habuerimus eædemque istiusmodi sint, quales alias naturaliter sensuum primum, deinde imaginationis ope producuntur; nullum quoque dubium est, quin istarum idearum reproductio naturalis sit. Reproducuntur adeo ideæ claræ ac distinctæ, quæ alias isto tempore reproductæ minime fuissent & quarum adeo loco naturaliter productæ fuissent aliæ. Quodsi sermonis usus nobis fuerit familiaris, non potuerimus somnii supernaturalis meminisse, quin tacita mentis loquela ideas istas verbis indigitemus & ubi cum aliis de eodem loquendi occasio offertur, eadem verba clara voce efferamus. In utroque igitur casu tam in anima, quam in corpore mutationes naturaliter contingunt, quæ alias non contigissent & quarum adeo loco contigissent aliæ. Quodsi jam porro somnium supernaturale in actiones hominis influit; multo jam major sese offert eorum numerus, quæ & animæ, & corpori naturaliter jam accidunt, alias vero minime accidissent, ut opus non sit plura eam in rem addi.

Naturaliter qualia ex somnio supernaturali oriantur.

Nihil in his singulare est, quod non jam de effectu miraculorum in genere fuerit demonstratum quoad mundum materialem (§. 531. 532. *Cosmol.*) ac per ea, quæ de eodem demonstrata sunt, plenius intelligatur.

§. 333.

Cur quæ imaginamur pingi & sculpi possint.

Quicquid per modum visibilis imaginari possumus, idem etiam arte pictoria & sculptoria repræsentare valemus. Quando enim quid imaginamur, phantasma ejusdem in anima producitur (§. 93. *Psychol. empir.*), adeoque eidem respondet idea materialis (§. 106). Cum idea materialis sit motus quædam species in fibrillis nerveis ex eo enatus, qui organi sensorii fibrillis nerveis a sensibili impressus ad cerebrum usque propagatus fuit (§. 112); possibile est motum istiusmodi a causis materialibus excitari posse. Quoniam itaque arte pictoria & sculptoria repræsentari possunt res materiales, quæ, ubi existerent, motum quendam more rerum aliarum materialium fibrillis nerveis in organo sensorio visus imprimerent; quin arte pictoria & sculptoria exhiberi queant, quæ per modum visibilium imaginamur, dubio caret.

Quod hoc fieri possit, a posteriori annotavimus alibi (*not.* §. 138. *Psychol. empir.*). Hic vero rationem a priori reddere debuimus, ut certior sit asserti nniversalitas.

§. 334.

Cur partem sensibilis unam absque altera imaginari possimus.

Ut partem unam sensibilis absque altera imaginemur, per imaginationem materialem fieri potest. Sensibilium partes sensu distinguimus, si a diversis eorundem partibus diversis fibrillis nerveis motus imprimitur (§. 127), consequenter motus hi diversi ad cerebrum propagati (§. 111) diversas singularum partium ideas materiales in cerebro constituunt (§. 112). Quoniam itaque motus hi diversi non propter contiguitatem fibrillarum, sed propter simultaneas in easdem impressiones coëxistunt; non necesse est ideas materiales singularum parti-

um

um ſenſibilis coëxiſtere, ſed unam absque altera exiſtere posſe non repugnat. Quamobrem cum ſenſibile imaginemur, quando imaginatio materialis producit ideas materiales, nulla actione ſenſibilis in organo ſenſorio facta (§. 127); ut idea materialis partis unius absque idea materiali alterius producatur non repugnat. Per imaginationem itaque materialem fieri poteſt, ut partem unam ſenſibilis absque altera imaginemur.

Quod hic de imaginatione oſtenditur, de ipſo ſenſu mamanifeſtum eſt. Ponamus enim objecti cujusdam partem tegi ab objectis aliis, ita ut nonniſi radii ab una objecti parte in oculum incidere posſint. Quodſi oculi ſitus ſit fixus, radii ab iſta parte adhuc in eandem partem retinæ incidunt, in quam ante incidebant, & iisdem fibrillis nerveis motum imprimunt, quibus eum ante imprimebant. Quoniam itaque motus idem ab iisdem fibrillis ad cerebrum propagatur, qui ante propagabatur, a fibrillis vero ceteris utpote non amplius tactis lumine, quod a ceteris viſibilis partibus propagatur, nullus amplius ad cerebrum pertingit; idea utique materialis partis viſibilis excitatur absque ideis materialibus partium reliquarum (§. 112). Idem non abſimili modo patet in vocabulis, quæ enunciationem aliquam, aut in unius vocabuli ſyllabis integrum vocabulum conſtituentibus, ubi cogitemus, vocabulum unum, vel unius vocabuli ſyllabam unam vel alteram pronunciari absque ceteris: quæ enim clara voce non pronunciantur, nec auditu percipiuntur. Immo ſi qua tactui debetur diſtincta tangibilis perceptio, de eadem idem quoque eodem prorſus modo patet, quemadmodum de vocabulis, cum perceptio diſtincta tangibilium ſucceſſiva ſit quemadmodum vocabulorum (§. 163. & ſeqq.).

§. 335.

Quomodo partis unius ideam absque ideis partium ceterarum visibilis re-

Si partem ſenſibilis peculiari vocabulo indigitare fuevimus; ope ideæ materialis vocabuli reproducere licet ideam materialem illius partis absque ideis partium ceterarum, idemque verum eſt de ideis immaterialibus, ſeu phantasmatis. Etenim ſi partem ſenſibilis peculiari vocabulo indigitare ſuevimus, id-

 eam

producere liceat. eam partis illius & nomen ipsius sæpius conjunximus. Quamobrem cum idea vocabuli, qualis auditu percipitur, denuo producitur; idea quoque partis sensibilis hoc nomine denotata reproduci debet (§. 273. *Psychol. empir.*). Habemus adeo phantasma partis sensibilis absque ideis ceterarum partium. *Quod erat unum.*

Enimvero quando in anima reproducuntur perceptiones rerum, in cerebro quoque reproducuntur ideæ materiales iisdem respondentes, sive sensuales fuerint, sive phantasmata (§. 113. 206). Quamobrem dum vocabulorum ideæ in anima quomodocunque producuntur, iis quoque respondentes ideæ materiales in cerebro reproduci palam est. Cum ideis autem vocabulorum reproducuntur quoque ideæ partium sensibilis, quæ istis denotantur, ceteris non simul reproductis. Ergo quoque harum partium ideæ materiales una reproduci debent, non reproductis simul ideis partium ceterarum. *Quod erat alterum.*

Hæc ita sequuntur ex lege imaginationis, nec experientia refragatur, modo fallaciam, quæ sæpissime subrepit, detegere valueris:

§. 336.

Quandonam partem rei absque ceteris imaginari difficile. *Si rem quandam frequenter percepimus sive sensu, sive imaginatione; partem quandam ejus imaginaturis tota ejusdem idea vel maxime invitis recurrit.* Etenim si rem quandam frequenter sive sensu, sive imaginatione percepimus, idea ejus sæpius reproducta fuit. Quare cum perceptiones singularum partium semper simul fuerint productæ; ubi idea partis reproducitur, ideæ partium reliquarum simul reproducuntur, adeoque tota idea recurrit (§. 117. *Psychol. empir.*). Et quoniam cerebrum magnam ideam totalem reproducendi facilitatem contraxit (§. 241), eaque in actuali quadam mutatione consistit (§. 245); reproductionem quoque impedire difficile est, si sub-

si subinde saltem non prorsus impossibile, quamdiu cerebrum non quandam mutationem subit. Quamobrem si idea partis reproducenda, nobis vel invitis idea totius reproducitur.

Habemus adeo rationem evidentem, cur subinde impossibile nobis videatur partem aliquam objecti imaginari absque ceteris. Per præcipitantiam vero judicant, qui ab istiusmodi exemplis, qualia nobis plurima obvia esse debent, concludunt, idem universaliter in omni casu obtinere debere. Apparet adeo necessitas connubii rationis & experientiæ, quod nunquam satis inculcari potest, & quod rationem quoque eorum, quæ maxime obvia sunt atque hoc nomine contemni solent, omni attentione scrutari teneamur, ut determinate cognoscantur, siquidem a primis erroribus nobis cavere velimus, qui deinde longius latiusque serpunt.

§. 337.

Si partem quandam objecti præcisis ceteris non minus, quam totum æque facile nobis imaginari velimus; partem objecti nomine suo indigitatam a toto avulsam cum rebus quibuscunque aliis nobis imaginari sæpius tenemur, objectum vero totum nomine suo itidem insignitum alio tempore cum rebus ab istis diversis. Etenim si partem quandam objecti nomine suo sæpius indigitavimus, ope ideæ materialis nominis reproducitur quoque idea partis objecti hoc nomine denotata (§. 335). Jam cum partem illius objecti tanquam a toto avulsam cum rebus aliis, qualescunque tandem fuerint, sæpius imaginati fuerimus; idea partis reproducta, reproduci quoque debet idea rerum illarum (§. 117. *Psychol. empir.*). Cumque cerebrum contraxerit facilitatem reproducendi ideas istas materiales (§. 241), quæ quoniam in actuali mutatione consistit non facile tollitur; idea quoque partis a toto avulsæ cum rerum ipsi pro arbitrio sociatarum idea tenaciter cohæret. Atque ita partem ab objecto suo avulsam commode imaginari licet. Quodsi jam objectum totum cum aliis rebus junximus eodem modo,

Quomodo partem objecti sine ceteris imaginandi facilitatem contrahamus.

ex

ex modo dictis patet beneficio nominis reproduci ideam totius objecti ideis rerum ipsi pro arbitrio sociatarum tenaciter adhærentem. Unde totum eadem commoditate, qua ante partem ab eodem avulsam imaginari licet.

Ponamus ideam cervi utpote sæpius a te conspecti, & cujus frequenter quoque meministi, tibi esse familiarem, ut statim recurrat, quoties de eo cogitandi quæcunque offertur occasio. Quodsi jam cornua cervi absque ejus capite ac reliquo corpore imaginari volueris; propositioni præcedenti convenienter idea totius cervi animo sese præsentem sistit. Ubi ergo posthac cervi cornua absque capite & corpore reliquo commode imaginari volueris, ut nullum cum imaginatione certamen sit ineundum nec verendum, ne forsan in eadem succumbas; imaginare tibi sæpius cornua cervi humi jacentia in cœmeterio, in quo nunquam vidisti cervum; cervum vero tanquam in sylva huc illuc currentem: Ipsa experientia te docebit, posse hisce ideis sociis ideam cornuum cervi ab idea totius cervi separari atque separatam teneri, quamdiu attentionem non ita defigis in idea principali, veluti cornua cervi, ut eandem quasi totam ab ideis sociis retrahas; id quod legi imaginationis convenienter fieri claret.

§. 338.

Medium tollendi difficultatem partis imaginandæ absque ceteris.

Quoniam ideam partis reproducendi facilitatem contrahere licet non obstante facilitate reproductionis ideæ totius (§. 337); *si frequenter nobis imaginemur partem quandam suo nomine insignitam tanquam a toto avulsam cum rebus aliis quibuscunque, diversis tamen ab iis, cum quibus totum imaginari solemus; hoc ipso difficultas partem aliquam absque reliquis imaginandi tollitur.*

Ita si beneficio nominis cornuum cervi vix horum ideam reproduci posse experiaris quin tota statim cervi idea animo præsens sistatur; cornua tanquam a cervo avulsa & in cœmeterio humi prostrata ubi frequenter tibi imaginatus fueris, hæc a te commode vi imaginationis præsentia animo sisti

sisti posse utut non tollatur facilitas reproducendi ideam totius cervi, quando ejus meminisse volueris.

§. 339.

Quoniam beneficio vocabulorum sensibilia memoriæ facilius demandantur (§. 292), eorumque ope facilius eadem retinentur (§. 239); *ideam partis absque ceteris reproducendi facilitatem tibi comparaturus* juxta propositionem præcedentem (§. 337), *verbis enuncia judicium de conjunctione ideæ partis cum ideis rerum reliquarum.* *Quomodo medium istud facilitetur.*

Ita in præcedente exemplo judicium enuncia hisce verbis: *Cornua cervi prostrata humi sunt in cœmeterio.* Etenim quam primum animum subit vocabulum *cornu cervi;* verba quoque enunciationem istam componentia eundem una subeunt. Et quemadmodum cornu cervi idea reproducitur beneficio ejusdem vocabuli; ita etiam beneficio reliquorum reproducuntur ideæ sociæ: quæ cum etiam absque hisce reproducerentur vi ideæ cornu cervi, quatenus eidem sociæ sunt; duplex jam adest reproductionis causa. Atque adeo tanto facilius impeditur, ne cum idea cornuum cervi reproducatur idea totius cervi, ita ut imaginatio non amplius sistat cornua tanquam a cervo avulsa, sed eidem adhærentia. Etenim si vel maxime in casu opposito idea cornuum cervi reproducat quoque ideam totius cervi, ubi attentionem in iis solis defigis, ideis sociis quasi penitus ab eadem exclusis; non tamen auferetur idea cornuum a cervo avulsorum, sed videbis e. gr. cervum in cœmeterii loco alio, quam ubi cornua jacent, cum cervo una spectanda.

§. 340.

Ut perceptiones partiales diversorum entium compositorum combinemus & subjecto tribuamus modum in eo sensu nondum perceptum, ei tamen non repugnantem; imaginationi materiali minime repugnat. Imaginationi materiali minime repugnat, ut partem unam sensibilis absque aliis imaginemur (§. 334) *Quomodo imaginatio materialis combinare valeat ideas a se in-*

vicem separatas. 334) & beneficio vocabuli, quo tanquam nomine indigitatur, eandem reproducamus (§. 335). Quoniam fieri potest, ut beneficio vocabuli unius reproducatur idea alterius (§. 117. *Psychol. empir.*), ipsis etiam respondentibus ideis materialibus (§. 290) una reproductis (§. 206); hoc pacto vocabulorum ope reproducere una licebit ideas materiales in cerebro diversarum partium diversis entibus convenientium. Quodsi ergo inter ideas materiales harum partium nulla producatur intermedia, qua a se invicem separantur; erunt eædem contiguæ & in fibrillis contiguis motum quendam continuum exhibebunt, quales excitari solent partibus in eodem subjecto continuis in organum sensorium simul agentibus. Quoniam itaque imaginatio ideas materiales rerum absentium, seu in organum sensorium tunc temporis, quando producuntur, non agentium producit (§. 227); imaginationi materiali non repugnat, ut perceptiones partiales diversorum entium compositorum combinemus. *Quod erat unum.*

Quoniam modos non minus vocabulis tanquam suis nominibus indigitare valemus, eosque tanquam materiæ inhærentes nobis imaginari possumus; eodem quo ante modo patet, nec repugnare imaginationi materiali, ut subjecto tribuamus modum, qui eidem non repugnat, nunquam tamen nobis antea sensu in eodem perceptus fuit. *Quod erat alterum.*

Beneficio vocabulorum hæc idearum diversarum combinatio arbitraria magis in potestatem nostram reducitur, quam absque his fieri poterat: ut adeo nobis facile persuadeamus homines usu sermonis expertes, ab hac imaginationis operatione maxime esse remotos. Neque mirum videri debet, cur vocabulorum ope uniantur diversarum partium ideæ materiales: cum enim ideæ istæ in cerebro non sint unitæ ex eo, quod sensu simul fuerint perceptæ, necesse est ut beneficio vocabulorum ad simultaneam perceptionem perducantur & hac mediante uniantur.

§. 341.

Phantasmatum divisio & compositio imaginationi materiali non repugnat. Phantasmata enim dividuntur, si partem unam sensibilis absque altera imagineris (§. 139. *Psychol. empir.*). Enimvero ut partem unam sensibilis absque altera imaginemur; per imaginationem materialem fieri potest (§. 334). Phantasmatum itaque divisio imaginationi materiali minime repugnat. *Quod erat unum.* *Phantasmatum divisio & compositio an imaginationi materiali repugnet.*

Similiter phantasmata componuntur si perceptiones diversas partiales combinemus, ut unam compositam constituant (§. 142. *Psychol. empir.*). Enimvero imaginationi materiali non repugnat, ut perceptiones partiales diversæ ad constituendam unam compositam combinentur (§. 340). Phantasmatum itaque compositio imaginationi materiali minime repugnat. *Quod erat alterum.*

Ex iis, quæ ad evincendam phantasmatum divisionem & compositionem in corpore stabilita fuere, apparet quantum ad eam usum afferant vocabula: supersunt tamen adhuc alia ad eandem spectantia, quæ ut intelligantur sequentes addere lubet propositiones.

§. 342.

Si sensu confuse percepta vocabulis indigitare sueveris & ea subjecto cuidam pro arbitrio tribuas; fingere datur, quod alias vix ac ne vix quidem fingi poterat. Quæ sensu confuse percipiuntur, veluti qualitates pleræque sensibiles, ea difficulter nec satis clare imaginamur (§. 94. *Psychol. empir.*), adeoque eorum ideæ materiales difficulter quoque producuntur (§. 206) & motus, in quo idea materialis consistit (§. 112), admodum tardus est (§. 126), consequenter cum aliis ideis materialibus difficulter, immo vix ac ne vix quidem una produci & hoc pacto ad constituendam ideam unius subjecti uniri possunt. Ad fingendum itaque, quod an sit sensu nondum percepimus, vix *Vocabulorum usus quoad difficulter imaginabilia in fingendo.*

ac ne vix quidem confuse percepta adhiberi possunt, si in earum perceptionibus acquiescas (§. 94. *Psychol. empir.*). Enimvero si confuse percepta vocabulis tanquam nominibus suis indigitare sueveris, cum hæc clare ac per se distincte percipiantur, nomina quoque confuse perceptorum facile imaginamur atque clare (§. 94. *Psych. emp.*), adeoque ipsis respondentes ideæ materiales (§. 290) facile reproducuntur (§. 206) & motus, in quibus eorum ideæ materiales consistunt (§. 112), satis celer est (§. 126). Quamobrem cum ideæ vocabulorum materiales facile combinentur cum aliis, etsi ipsis respondentes ideæ rerum vix ac ne vix quidem reproduci possint; fingere omnino licet ope vocabulorum, si subjecto tribuenda confuse percepta, quæ absque iis fingere vix ac ne vix quidem poteras (§. 144. *Psychol. empir.*).

Quod vero hac ratione fictiones extendi possint usque ad impossibilia, jam alibi dictum est (§. 146. *Psychol. empir.*): ubi etiam ea adjecimus, quæ ad confusionem entis ficti cum reali evitandam, consequenter profluentes ex hoc fonte errores avertendum, notanda veniunt (§. 147. *Psychol. empir.*).

§. 343.

Quomodo phantasmatum compositio facilitetur.

Si vocabulis enunciemus, quæ subjecto cuidam inesse debent, ac postmodum ipsis respondentes ideas in memoriam revocare studemus; phantasmata per compositionem ac divisionem aliorum composita facilius producere licebit. Etenim cum vocabula ipsis visibilibus clarius atque facilius imaginemur (§. 288), multoque clarius & facilius quam odores, sapores & qualitates tactiles, quæ solo tactu percipiuntur (§. 289), ac præterea vocabula, quæ aliquam enunciationem ingrediuntur, non ita inter se cohærent, quemadmodum partes entis alicujus compositi, sed varie nunc cum his, nunc cum aliis junguntur; vocabula quoque facilius componere valemus, quam ideas ipsis respondentes, consequenter facilius est verbis enunciare, quæ subjecto

alicui

alicui inesse volumus, quam subjectum ipsum partialibus ideis in unam coagmentatis sibi repræsentare. Enimvero cum ad vocabula attentis recurrant etiam ideæ rerum ipsis indigitatarum (§. 273. *Psychol. empir.*); ad vocabula eo fine attenti, ut eædem recurrant, eas reproducere, consequenter in memoriam revocare studemus (§. 228. *Psych. emp.*). Quoniam itaque id facientibus occurrit phantasma, quod per divisionem ac compositionem aliorum producere intendebamus; patet utique nos facilius producere phantasmata per aliorum divisionem ac compositionem composita, si vocabulis enunciemus, quæ eidem inesse volumus, ac postmodum respondentes vocabulis ideas in memoriam revocare studemus.

Exempli loco esse possunt, quæ de figuris hieroglyphicis dicta sunt (§. 152. & seqq. *Psychol. empir.*), quamvis ad eas quoque concurrant mentis operationes; quæ tamen non obstant, quo minus propositioni præsenti illustrandæ inserviant: neque enim supponimus modum, quo ad compositionem phantasmatis delabimur, cum ejus diversitas hic nullum habeat momentum. Quodsi displiceat; ecce tibi exemplum aliud! Fingendum tibi propone animal, cui sit caput cervinum, truncus equi, cauda leonis, pedes sint caprini & aures leporinæ. Nemo non in se experiri poterit, hæcce vocabula in formam enunciationis compositæ coacervari posse, utut idea phantasmatis animo nondum obversetur: quo facto ejus subsidio producere licebit phantasma istiusmodi animal exhibens. Immo si quis vim imaginationis nondum in potestatem suam ita redegit, ut ideæ isti hoc subsidio producendæ sufficiat; eodem tum uti poterit, si artis pictoriæ fuerit peritus, ad animal istiusmodi pingendum & imagine sæpius vel diu conspecta ideæ producendæ facilitatem acquirendam.

§. 144.

Si attentionem dirigis in quidpiam sensu perceptum, a quo eundem avertere poteras; phantasma inde ortum a libertate animæ *Quando libertas animæ influat in actum.*

animæ pendet quoad actum. Etenim si in quidpiam, quod sensu percipis, attentionem tuam dirigis, cum eam ab eodem averte posses; dubio caret, quod attentionem in eam dirigere libere velis (§. 194. *Psychol. empir.*). Necesse igitur est, ut ea etiam velis, quæ ex hac attentione necessario consequuntur. Quoniam itaque eadem posita phantasma necessario producitur, quod per legem imaginationis inde pendet (§. 224); phantasma ortum ex idea sensuali, in quam attentionem tuam dirigis, cum eam inde avertere posses, a libertate animæ pendet.

Cur hic inquiramus, quandonam phantasmata a libertate animæ pendeant, eadem prorsus ratio est, quam supra dedimus, cur investigari debeat dependentia sensationum a libertate (*not.* §. 151).

§. 345.

Alius casus. Quoniam phantasmata perinde ex phantasmatis ac ex ideis sensualibus oriuntur (§. 117. *Psychol. empir.*); *si attentionem dirigis in phantasma, a quo eam evertere poteras; phantasma inde ulterius ortum a libertate animæ pendet.*

Si ita visum fuerit, majoris evidentiæ gratia integram demonstrationem propositionis præcedentis ad præsentem applicare poteris.

§. 346.

Adhuc alius casus. *Si attentionem in idea aliqua sensuali, vel phantasmate aliquo conservas, cum eam inde retrahere posses; phantasma in utroque casu inde ortum a libertate animæ pendet.* Eodem prorsus modo ostenditur, quo dependentiam phantasmatis a libertate animæ evicimus ob attentionem in ideam sensualem conversam.

Attentionis conservatio est quasi continuata ejusdem in idem objectum directio; continuatio autem iterationem ejusdem actus involvit. Quamobrem præsens propositio instar præcedentis per modum corollarii inferri poterat.

§. 347.

§. 347.

Si vocabulorum ope phantasma aliquod in te excitare studes; ejus productio a libertate animæ pendet. Si enim phantasma aliquod vocabulorum ope in te suscitare studes, attentionem non modo in vocabula dirigis, quam inde avertere poteras; verum etiam vocabulorum ideas & phantasma sæpius una reproduxisti eo fine, ut illorum idea reproducta hoc quoque recurrat, cum idem omittere poteras. Quamobrem non modo priore de causa a libertate animæ pendet (§. 344); verum etiam nexus inter ideam vocabulorum & phantasma, qui absque libera voluntate tua non datur, ab eadem proficiscitur (§. 941. *Psychol. empir.*). *Casus quartus.*

Priori de causa pendet a libertate productio phantasmatis immediate; posteriori autem de causa mediate.

§. 348.

Si per operationes mentis elicis ea, quæ ad constituendum aliquod phantasma concurrere debent; ejus productio a libertate animæ pendet. Etenim si per operationes mentis, quas inter etiam ratiocinatio locum habet (§. 325. *Psychol. empir.*) ea elicis, quæ ad constituendum phantasma aliquod concurrere debent, veluti quæ figuram aliquam hieroglyphicam ingrediuntur (§. 252. *Psychol. empir.*), phantasmatis productionem intendis & ut hanc consequaris, operationes mentis adhibes, quas omittere poteras. Quamobtem phantasmatis hujus productio a libertate animæ pendet (§. 941. *Psychol. empir.*). *Casus quintus.*

Perpende aliquod figuræ hieroglyphicæ exemplum, veluti animæ apud *Comenium* aut Diaboli sub forma monachi Franciscani apparentis (*not.* §. 152. *Psychol. empir.*), & considera, quales sint mentis operationes, quibus productio illius phantasmatis tribuenda; statimque videbis, quam multæ hic concurrant actiones animæ liberæ.

§. 349.

§. 349.

Casus sextus.

Si phantasma repræsentat rem sensu perceptæ libere; ejus quoque reproductio, etsi non libere facta, adhuc tamen a libertate pendet: Si enim phantasma aliquod rem repræsentat libere sensu perceptam *per hypoth.*; fieri poterat, ut rem istam sensu minime perciperes (§. 941. *Psychol. empir.*). Quodsi ergo impedivisses, ne eam perciperes, vel ab ea percipienda, quemadmodum poteras, abstinuisses; vi imaginationis idea ejusdem reproduci minime poterat (§. 117. *Psychol. empir.*). Ratio igitur, cur produci posthac possit, a libertate animæ petenda (§. 56. *Ontol.*), atque adeo possibilitas reproductionis ab eadem pendet (§. 851. *Ontol.*). Quamvis ergo ejus actualis reproductio libere non fit *per hypoth.* quoniam tamen actualitas nihil mutat quoad possibilitatem; phantasmatis reproductio adhuc a libertate animæ pendet.

Quandonam libertas animæ in sensationem influat, dictum est in superioribus (§. 151. & seqq.). Atque adeo non opus est, ut determinationes speciales adjiciantur.

§. 350.

Memoria quomodo a libertate pendeat.

Si quid memoriæ mandamus, vel diu eadem retinere studemus, ut ejus facile meminisse, non autem oblivisci possimus; a libertate animæ pendet. Si quid enim memoriæ mandamus, ejus ideam reproducendi facilitatem nobis comparamus (§. 178. *Psychol. emp.*) diu ac sæpius idem cum aliis simul percipiendo, vel quædam simul percipiendo (§. 179. *Psychol. empir.*). Necesse igitur est ut aut diu attentionem nostram in re, quando percipitur conservemus, cum eam alio vertere possimus, vel ejus iteratam perceptionem promoveamus, cum tamen ab eadem abstinere possemus. Quamobrem libertas influit in illas actiones, quibus aliquid memoriæ mandamus (§. 941. *Psychol. empir.*). Enimvero quæ sæpius ac diu sive sensu,

sive

five imaginatione simul percipimus, eorum ideæ & facile reproducuntur (§. 108. *Psychol. empir.*) ac reproductæ recognoscuntur (§. 213. 214. *Psych. emp.*), consequenter eorum meminisse possumus (§. 226. *Psych. empir.*). Quod itaque facile meminisse possimus, a libertate animæ pendet. *Quod erat primum.*

Quodsi quid memoria retinere studemus, eorum sæpius in nobis ideam reproducimus, sive sensuum, sive imaginationis ope, cum idem intermittere poteramus (§. 181. *Psychol. empir.*). Quamobrem ut idem diu retineamus, a libertate nostra pendet. Enimvero si quorum sæpius in nobis ideam reproducimus; eorum quoque facile meminisse possumus, quemadmodum modo ostendimus. Quamobrem si quid diu memoria retinere studemus, ut eorum facile meminerimus, a libertate nostra pendet. *Quod erat secundum.*

Qui rei facile meminit, is & ideam ejus reproducendi, & eam recognoscendi facilitatem habet (§. 226. *Psychol. empir.*), adeoque cum oblivio consistat in impotentia ideas reproductas recognoscendi (§. 215. *Psychol. empir.*) & ad eandem quoque spectet impotentia ideas reproducendi (§. 216. *Psychol. empir.*), ut quis illius rei obliviscatur fieri nequit (§. 28. *Ontol.*). Quamobrem cum a libertate pendeat, ut ejus facile meminerit, si quid memoriæ mandat, vel eadem diu retinere studet *per num.* 1 & 2; a libertate quoque pendet, quod ejus rei oblivisci nequeat, quam memoriæ mandat, vel diu eadem retinere studet.

Non jam quæritur, an successu temporis iterum ejus oblivisci queamus, cujus facile meminimus; sed an id statim oblivioni dare possimus, ut ne semel quidem posthac ejus idea recurrat. Prius fieri posse alibi ostendimus (§. 217. *Psychol. empir.*), & tota die experimur: posterius vero est id, quod hic fieri non posse supponitur.

§. 351.

Oblivio quando a libertate animæ pendeat.

Si quas ideas, quarum reproductio in potestate tua est, longo tempore reproducere nolis; oblivio a libertate animæ pendet. Etenim si reproductio alicujus ideæ in potestate tua posita est; arbitrii tui est, utrum eas longo tempore producere nolis, an vero subinde reproducere velis. Quamobrem si longo tempore reproductionem intermittis; libere hoc facis (§. 941. *Psychol. empir.*). Enimvero si quas ideas longo tempore non reproducis, rerum per illas repræsentatarum oblivisceris (§. 217. *Psychol. empir.*). Oblivio igitur rerum, quarum ideas reproducere in tua potestate est, a libertate animæ pendet.

Propositio præsens agit de oblivione eorum, quæ memoria firmiter tenemus. Ad eam illustrandam faciunt exempla oblivionis rerum maxime familiarium alibi tradita (*not.* §. 217. *Psychol. empir.*).

§. 352.

Alius casus.

Si quis attentionem ab objecto, quod percipit, statim avertit, cum eam in eodem retinere posset, vel ejus, quod semel percepit, ideam reproducere negligit, cum reproducere posset; oblivio a libertate animæ pendet. Si quis attentionem ab objecto, quod percipit, statim avertit, cum eandem in eodem retinere posset; libere hoc facit (§. 941. *Psychol. empir.*). Enimvero si attentionem ab eodem statim avertit, non diu idem percipit, adeoque idem memoriæ non mandat (§. 179. *Psychol. empir.*), consequenter ideam ejus reproducendi facilitatem sibi non comparat (§. 178. *Psychol. empir.*), adeoque impotentia eam reproducendi laborat. Quare cum ideam reproductam recognoscere nequeat, qui eam reproducere nequit; qui attentionem ab objecto, quod percipit statim avertit, eam oblivioni dat (§. 215. *Psychol. empir.*). Oblivio igitur attentionem ab obje-

objecto ſtatim avertentis, in quo eam retinere poterat, a libertate animæ pendet. *Quod erat unum.*

Si quis ideam ejus, quod ſemel ſatis percepit, reproducere negligit, eodem prorſus modo oſtenditur, quod oblivio a libertate animæ pendere debeat. *Quod erat alterum.*

§. 353.

Si ſenſationes negligimus, quæ in poteſtate noſtra ſunt, vel ex decreto animæ easdem impedimus; abſentia idearum, quas nobis acquirere poteramus, a libertate noſtra pendet. Quando enim ſenſationes negligimus, aut easdem ſtudio impedimus; tum ſenſationes iſtas in nobis experiri poteramus, ſi voluisſemus. Quamobrem a libertate noſtra pendet, quod eas neglexerimus, vel impediverimus (§. 941. *Pſych. empir.*), conſequenter quod nobis rerum quarundam ideæ abſint. *Quando idearum abſentia a libertate noſtra pendeat.*

Quoniam in ſuperioribus oſtendimus (§. 151. & ſeq.), quandonam ſenſationes a libertate animæ pendeant; exinde quoque intelligitur, quibusnam in caſibus particularibus a libertate pendeat, quod quas ideas non habeamus. Ceterum hactenus tradita principia non contemnendum in Moralibus uſum habent, ubi disquiritur, quantum homini actiones ſuæ ſint imputandæ. Memoriæ igitur probe infigenda, ut ea familiaria experiamur. Non negligenda ob intellectus facilitatem, quæ commendanda ob inſignem in arduis utilitatem.

§. 354.

Intuitus ideæ univerſi non uno modo a libertate animæ pendet, aut, ſi mavis, *ejus directiones ſæpius in animæ poteſtate ſunt.* Intuemur enim ideam univerſi, quæ in nobis exiſtit (§. 191), quatenus nonnulla, quæ eidem inſunt clare percipimus (§. 193). Quoniam clare percipimus, quod agnoſcere & a perceptibilibus ceteris diſtinguere valemus (§. 31. *Pſychol. empir.*), adeoque in numero perceptionum clararum non minus phan- *Intuitus ideæ univerſi a libertate animæ dependentia.*

tasmata sunt, quam sensationes, prout unusquisque in se experitur, modo quid sit sensatio, quid phantasma meminerit (§. 65. 92. 93. *Psychol. empir.*); sensationes vero non minus (§. 151. & seqq.), quam phantasmata non uno modo a libertate animæ pendent (§. 344. & seqq.); intuitus ideæ universi non uno modo a libertate animæ pendet.

Sensationes pariter ac phantasmata, quibus intuitus universi continetur, eadem vi animæ (§. 260.), qua sibi universum repræsentat (§. 63), adeoque per essentiam & naturam ipsius producuntur (§. 66. 69) & in utrisque anima certis necessario adstringitur legibus, ut pro arbitrio suo in hisce perceptionibus nihil variare ipsi integrum sit (§. 219). Enimvero cum ideam integram universi non simul intueri possit (§. 194), circa directionem vis illius libertati ejus quidpiam relictum, ut nimirum ad has potius tendat, quam ad alias æque possibiles per leges sensationis atque imaginationis.

§. 355.

Lex imaginationis libertati non adversa.

Lex imaginationis non tollit libertatem. Quoniam enim vi imaginationis ea percipimus, quæ antea cum eis percepta fuere, si attentionem nostram dirigimus in id, quod sensu percipitur, vel etiam in aliquid, quod in præsente phantasmate continetur (§. 224. 225). Quamobrem cum sensationes & phantasmata non uno in casu quoad actualitatem a libertate animæ pendeant (§. 151. & seqq. atque 344. & seqq.); lex imaginationis nec libertati adversatur, quatenus vel sensationem quandam, vel phantasma aliquod præcedaneum in anima supponit, nec quatenus phantasmata in eadem producantur. Libertatem adeo animæ non tollit.

Qui verentur ne animæ lege imaginationis necessitas imponatur libertati adversa, notionibus legis confusis ac obscuris sese confundunt. Ex ipsa enim lege imaginationis distincte agnita deducitur, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis attente considerata perspicitur animæ competere

petere

petere quandam in actualitatem phantasmatum libertatem, tantam nempe, quanta in imaginando dari potest. Qui majorem desiderat, quid sibi velit non intelligit. Vult enim loqui lapides & arbores loco florum maturos statim edere fructus. Qui principiis ontologicis de ente imbutum habet animum; ei ut in mentem veniat tam absurda cogitatio fieri omnino nequit.

§. 356.

Lex imaginationis libertatem animæ ne quidem restringit. Etenim vi legis imaginationis anima ea percipere debet, quæ antea cum hoc sensu percepta fuere, in quod jam attentionem suam dirigit, sive hoc sensu percipiatur (§. 224), sive vi imaginationis præsens sistatur (§. 225). Jam lex sensationis libertatem animæ ne quidem restringit (§. 222). Quamobrem nec lex imaginationis ideo libertatem animæ restringere potest, quatenus sensationes supponit. Porro cum phantasmata a libertate animæ pendeant, quatenus pendent a directione attentionis in perceptionem aliquam præsentem (§. 344. 345); nec lex imaginationis libertatem hominis restringit, quatenus supponit directionem attentionis in perceptionem aliquam præsentem. Quoniam vero essentiæ ac naturæ animæ conveniens est, ut lex imaginationis sensationes præsupponat (§. 229. 224), & attentionem in perceptionem aliquam præsentem requirat (§. 224. 225); tanta in phantasmata per legem istam animæ libertas est, quantam essentia ac natura ejus permittit. Quare cum lex imaginationis nihil in ea immutet, eandem nullo modo restringit.

An lex imaginationis libertatem restringat.

Repetenda hic sunt, quæ supra de lege sensationum libertatem non restringente annotata sunt (*not.* §. 222).

CAPUT IV.

DE

Attentione & Intellectu.

§. 357.

Attentioni quid in corpore respondeat.

Si attentionem in sensibile aliquod dirigimus, aut idea materialis ejusdem celerior, aut ideæ materiales ceterorum quæ simul percipiuntur, tardiores fieri, aut idea illa hisce mutatis continuo ac subito conservari debet. Etenim si attentionem nostram in sensibile aliquod, quod una cum ceteris percipitur, dirigimus, perceptio ejus clarior est perceptionibus ceterorum, quæ una percipiuntur (§. 237. *Psychol. empir.*). Necesse igitur est, ut motus, in quo idea ejusdem materialis consistit (§. 112), celerior sit motu, in quo ideæ materiales ceterorum una perceptorum consistunt (§. 125). Quoniam vero motus aliquis celerior fieri potest ceteris, vel si ceterorum celeritate non variata ejus augetur celeritas, vel si hac manente eadem, illa minuatur; motus, in quo idea materialis sensibilis consistit, ad quod attendimus, aut celerior fieri, aut reliquorum ideæ materiales tardiores evadere debent. Quodsi ideæ quædam prorsus evanescant, motus, in quo consistunt, extinguitur; ejus vero motus, quæ ipsis coëxistens conservatur, continuo reproducitur (§. 233). Quamobrem cum perinde sit, ac si motus aliqui alio manente eodem fierent infinite tardi, & attentioni locus sit, ubi ideæ coëxistentes materiales tardiores efficiuntur, reliquæ celeritate manente eadem *per demonstrata*; si attentionem anima in sensibile quoddam dirigit, accidere quoque potest, ut idea aliqua ceteris eidem coëxistentibus continuo variatis conservetur.

Ultimum quoque ita ostenditur. Dum attentionem nostram in objectum aliquod convertimus, idea ejus nobis clarior

est

est ceteris coëxistentibus (§. 237. *Psychol. empir.*), adeoque eandem magis appercipimus quam coëxistentes (§. 235. *Psychol. empir.*), consequenter ejusdem magis nobis conscii sumus, quam ceterorum (§. 25. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum id contingere debeat, ubi idea aliqua coëxistentibus continuo variatis conservatur, ut harum vix ac ne vix quidem, illius autem optime nobis conscii esse possimus; evidens utique est, si attentionem in sensibile quoddam dirigimus, accidere posse, ut idea materiali ejusdem subsistente coëxistentes continuo mutentur ac subito. Pone enim majores evidentiæ gratia, ideas coëxistentes eandem habere claritatem cum ea, in quam dirigitur attentio. Cum initio omnium simul tibi sis conscius, unius tibi conscius manes, dum ceterorum conscius tibi esse desinis. Atque adeo hoc ceteris magis appercipis (§. 25. *Psych. empir.*), consequenter in eo hæret attentio (§. 235. 237. *Psych. emp.*).

Cum in Psychologia rationali rationem reddamus eorum, quæ animæ insunt (§. 4), vi autem essentiæ ac naturæ animæ rationes eorum, quæ in anima accidunt, per ea sæpius patent, quæ in corpore contingunt (§. 66. 67. *Psychol. empir.*); ideo nobis incumbit explicare, quales mutationes in corpore contingant, dum aliquas in anima accidere experimur: id quod non modo plurimum lucis affundit mutationibus, quæ in anima accidunt; verum etiam inferius in explicandis & dijudicandis hypothesibus de commercio animæ cum corpore plurimum adjumenti afferet. Postquam igitur facultatem cognoscendi inferiorem explanavimus, & ad superiorem jam sit progrediendum, ab illa vero ad hanc mediante attentione fit progressus; ideo nobis quoque explicandum est, quid in corpore accidat, dum in sensibile aliquod attentionem nostram dirigimus.

§. 358.

Cur ad visibile attenti oculorum *Si attentionem in visibile dirigimus; oculum eidem directe obvertimus.* Etenim si attentionem in visibile dirigimus, ejus

eidem directe obvertamus. ejus ideam clariorem ceteris una perceptis efficere studemus, quantum datur (§. 277. *Psychol. empir.*). Enimvero nemo non in se ipso experitur, quod in iis, quæ simul percipiuntur, illud clarius ac distinctius ceteris percipiatur, quod oculo directe objicitur. Quamobrem si attentionem nostram in visibile dirigimus; oculum eidem directe obvertimus.

E. gr. ponamus te intueri faciem hominis & attentionem tuam dirigere velle in os; te oculum directe obvertere ori experieris. Quovis igitur momento in te ipso experiri poteris quod hic sumitur. Dicitur autem *oculus directe obverti objecto*, si radii inde in oculum illabentes sint ad centrum pupillæ perpendiculares, vel prope ad perpendiculum accedant.

§. 359.

Cur attentionis ad visibilia arctus sit limes. Quoniam itaque oculum objecto directe obvertimus, si radii ab eodem in eum illapsi ad pupillæ centrum sint perpendiculares, vel prope ad perpendiculum accedunt (*not.* §. 358); atque adeo fieri nequit, ut oculus nonnisi exiguæ parti directe objiciatur; *attentio quoque nonnisi ad exiguam visibilis partem dirigi potest.*

Ita si in integram faciem hominis, quam intueris, attentionem tuam dirigere volueris, id fieri a te minime posse animadvertes; sed hærere attentionem in parte admodum exigua experieris, ita ut si ad aliam simul attentionem directurus, oculi situs statim mutetur & pristina attentione quasi evanescente nascatur ea, quæ ad aliam dirigitur. Atque adeo patet, quam arctus sit attentionis, quam ad visibilia afferimus, limes.

§. 360.

Idem uberius confirmantur. ***Quo majorem attentionem adhibemus ad visibile, eo minor est pars, ad quam dirigitur.*** Etenim id maximam habet claritatem, quod radium ita in oculum immittit, ut ad centrum pupillæ sit perpendicularis quemadmodum ex iis intelligitur,

quæ

quæ paulo ante dicta sunt (§. 358). Quamobrem cum unicum tantummodo sit punctum, a quo radius perpendiculariter in centrum pupillæ incidit (§. 213. *Geom.*); etsi radii ad sensum perperdiculares pro perpendicularibus habeantur, ad physicum tamen punctum accedere debet, quod maximam præ omnibus claritatem habet, seu oculo directe objicitur. Quamobrem cum eo majorem attentionem adhibeamus, quo magis ea, quæ claritate distinguuntur, a se invicem discernere conamur (§. 237. *Psychol. empir.*); eo minorem visibilis quoque partem respicit attentio, quo majorem adhibemus.

Experientia, quæ hic dicuntur, satis confirmat. Sane si attentionem adhibemus maximam, quam ad literam aliquam scriptam afferre possumus; non integram complectimur simul, sed ejus ductum in varias quasi partes dividimus & ad minutissimam partem eandem dirigimus. Hac attentione utimur, ubi accuratissime quidpiam contemplari voluerimus. Si quis dubitet, an major esse possit claritas in iis, quæ directe oculo objiciuntur, haud difficulter ex differentia ictus perpendicularis & obliqui idem demonstrare liceret, quorum illum hoc fortiorem esse constat (§. 552. *Mechan.*); sed cum non omnibus principium mechanicum sit perspectum, in iis acquiescere malumus, quæ a posteriori certa sunt, ne satis clara obscurare videamur, ubi ad majorem evidentiam deducuntur, at quæ nonnisi eorum mentem percellit, quibus veritas principii mechanici explorata est.

§. 361.

Quoniam oculus eidem directe obvertitur, in quod attentionem dirigimus (§. 358), *si nulla adsit ratio, cur attentionem nostram alio dirigamus; eandem ea visibilis pars in se quasi trahit, quæ oculo directe objicitur, aut, ubi accuratis contemplationibus non sumus adsueti, illud visibile, quod cum pluribus in oculum simul incurrens eidem maxime directe objicitur.* *Quodnam visibilium attentionem in se trahat & quando id fiat.*

Probe notanda est hæc propositio, quam unusquisque in

se, quoties visum fuerit, experiri potest, cum in ea sæpissime contineatur ratio, cur vi imaginationis occasione eorum, quæ videmus, hæc potius in mentem veniant quam alia (§. 224). Quæ enim de ratione attentionis adhibitæ hic docentur, non alio fine inculcantur, quam ut legem imaginationis rectius applicare discamur: id quod & in Moralibus summæ est utilitatis.

§. 362.

Conservationi attentionis ad visibile quid in corpore respondeat.

Si attentionem ad visibile conservare volueris; oculum ad ipsum directum conservare debes. Etenim si attentionem ad visibile conservare volueris, eandem continuare debes. Enimvero si attentionem in visibile dirigis, oculum eidem directe obvertis (§. 358). Ergo si eandem conservare volueris, oculum eidem directe obversum conservare debes.

Potest etiam ita ostendi. Qui continuat eandem attentionem, ille nil quicquam in eadem mutat. Jam vero in attentione non occurrunt, quæ mutari possunt, nisi objectum & directio ad idem. Quoniam itaque directioni attentionis in visibile in corpore respondet directio oculi in idem; si attentio conservatur, oculus eidem directe obversus conservari debet.

Quoniam hoc unicum medium est conservandi attentionem ad visibile, conservatione autem attentionis sæpius opus habemus; veritatem propositionis ita in nobis experimur, ut eidem repugnare ne possimus quidem, etsi velimus.

§. 363.

Attentio ad visibile quando a libertate animæ pendeat.

Quodsi ex decreto animæ oculum visibili directe obvertis vel directe obversum in hoc situ detines; attentio a libertate animæ pendet. Sive enim ex decreto animæ oculus visibili directe obvertatur, sive in hoc situ aliquandiu retineatur; directio oculi in visibile a libertate animæ pendet (§. 941. *Psych. emp.*). Enimvero si oculum directe in visibile dirigis, attentionem in idem dirigis (§. 350) & si oculum ad ipsum directum conservas, at-

tentio

tentio ad visibile conservatur (§. 362), consequenter directio & conservatio attentionis a directione oculi & conservatione ejusdem directionis pendet. Quamobrem si ex decreto animæ oculus visibili directe obvertatur & in hoc situ detineatur; attentio & conservatio attentionis a libertate animæ pendet.

Propositiones de situ oculi directioni & conservationi attentionis respondente posse inverti, adeo obvium est, ut eas invertendo propositionum numerum præter necessitatem augere noluerimus. Quando enim per se patet aut, si mavis, ex principiis generalibus logicis manifestum, propositionem posse inverti, non opus est ut inversa demum demonstretur. Ita in præsente casu palam est, directionem attentionis in anima & directionem oculi in corpore sibi invicem ita respondere, ut alterutra posita ponatur & altera. Id quod in corpore accidit est ratio ejus, quod accidit in anima. Quare si unum est, alterum quoque esse debet (§. 70. 118. *Ontol.*).

§. 364.

Si ex decreto animæ oculum visibili directe obvertis, vel in hoc situ retines; occasione ejusdem tibi occurrens phantasma a libertate animæ pendet. Etenim si ex decreto animæ oculum visibili directe obvertis, vel in hoc situ retines, attentio a libertate animæ pendet (§. 363). Sed si attentionem in visibile dirigis, a quo eam avertere poteras, vel in eodem eam conservas, cum eam inde retrahere poses, ortum hinc phantasma a libertate animæ pendet (§. 344. 346). Quamobrem quod tibi occurrit phantasma, ubi ex decreto animæ attentionem in visibile dirigis, vel in hoc situ retines (§ 224), a libertate animæ pendet.

Phantasmatis a libertate animæ dependentia.

§. 365.

Si in phantasma visibilis attentionem dirigis, vel eandem in eodem conservas; in casu priore oculum eidem directe obvertere conaris, in posteriore eundem conatum continuas. Si phantasma visibilis vi imaginationis producitur, id tibi videre vide-

Attentioni in phantasma visibilis directæ quid in cor-

pore respondeat. videris, visibili quasi oculis oberrante. Quamobrem cum in phantasma visibilis attentionem dirigis, videris tibi in visibile attentionem dirigere. Quoniam itaque oculum directe obvertis visibili, si attentionem in idem dirigis (§. 358), vel in situ isto oculum retines, si attentionem ad visibile conservare volueris (§. 362); oculum quoque in casu priori phantasmate repræsentato objecto directe obvertere conaris, in posteriore eundem conatum continuas.

Quoniam conatus iste ab arbitrio mentis tuæ pendet, ejus quoque tibi conscius es: atque adeo propositionis præsentis veritatem experiri datur, inprimis ubi magnam ad phantasma attentionem clausis oculis afferre studes, quo in casu conatus major est & facilius percipitur. Ceterum cum ad phantasma conservari non possit attentio, nisi phantasma conservetur, conservetur autem continua productione (§.242), alius adhuc conatus percipitur ad aciem oculi intendendam sese exerens, qualis percipitur, ubi quid accurate videre gestimus. Sed hic a priori distinguendus, etsi natura cum eodem eundem confundat. Dantur autem casus, ubi conatus ad directionem oculi tendens sine conatu ad aciem visus intendendam existit, ut adeo natura quoque subinde separet, quæ alio in casu confundit. Etsi vero conatus hosce semper confunderet, uno absque altero nunquam existente; actu tamen mentis a se invicem separari debent, ne diversa habeamus pro iisdem. Immo insunt utrique conatui, quæ a se invicem differunt & per quæ unus ab altero ipsa sui confusa perceptione discernitur; sed ea distinctius prosequi nostrum jam non est.

§. 366.

Casus specialis. Quodsi vocabula tanquam scripta tibi repræsentas, phantasmata, quibus repræsentantur, inter visibilium phantasmata locum habent (§.290). Quamobrem *si vocabula tanquam scripta imaginaris, attentioni in eadem directæ respondet conatus*

tus oculum iis directe obvertendi, & conservationi attentionis ad eadem continuatio ejusdem conatus.

Optime hic observare possumus, quod conatus istius continuatio non sit nisi coutinuo iterata ejusdem productio.

§. 367.

Si diversis sensibus plura simul percipimus, nec ulla adest ratio, cur alio attentionem dirigamus; eandem ad id dirigimus, quod clarius percipitur. Etenim si diversis sensibus plura simul percipimus, nec ulla adest ratio extra perceptionem totalem, cur attentionem ad aliquam partialem dirigamus; ratio directionis in ipsa perceptione totali contineri debet: aliquam enim adesse debere satis patet (§. 70. *Ontol.*). Enimvero quæ diversis sensibus simul percipiuntur, quatenus ut sensu percepta spectantur, præcisis iis, quæ repræsentant, non differunt nisi gradu claritatis (§. 30. 31. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum attentio non alio tendat, quam ut unum ceteris clarius percipiamus (§. 237. *Psychol. empir.*); alia ratio directionis attentionis dari nequit nisi major perceptionis claritas. Dirigitur adeo attentio ad id, quod clarius percipitur (§. 118. *Ontol.*). *Ratio attentionis in formali perceptionum differentia sita.*

Exempli loco esse potest, si exquisitum quendam dolorem percipimus, qui clarius percipitur ceteris, quæ videmus, vel audimus. Etenim ubi nulla nobis aliunde suppetit ratio, cur animum ad visibile aliquod, vel sonum quendam auditu perceptum advertamus; eundem ad dolorem advertimus. Difficile est experimentum, propterea quod rarissimi sint casus, in quibus præter diversitatem claritatis, quæ perceptionibus simultaneis inest, non alia adsit directionis attentionis ratio.

§. 368.

Si plura simul sensu percipiuntur, nec ulla adest ratio, cur alio attentionem dirigamus; eandem ad id dirigimus, quod *Ratio perceptionis in materiali*

differentia perceptionum sita.

cum iis, quæ jam alias percepimus, parum similitudinis habet. Etenim patet ut ante, rationem attentionis hic esse quærendam in ipsa perceptione totali, quæ ex partialibus simultaneis componitur. Quoniam itaque perceptiones partiales materialiter differunt, ita ut aliæ sint eædem cum iis, quas jam ante habuimus, aut cum hisce plurimum similitudinis habent, aliqua vero adsit, quæ ab iis multum differt *per hypoth.* nec quia perceptiones hic non aliter spectantur, quam quatenus nobis jam nota aut iis admodum similia & nondum nota repræsentant, ulla adest ratio, cur potius ad hanc, quam istam illarum attentionem dirigas, eam utique ad hanc dirigere debes, quæ a ceteris plurimum dissidet.

Experientia propositionem præsentem clarissime confirmat. Si quid enim nobis occurrit insolitum; id attentionem statim in se trahit. Idem quoque observare licet in brutis: quo minus enim ipsis sunt rationes attentionis extrinsecæ, eo clarius ratio objectiva, quæ in materiali perceptionum differentia consistit, percipitur.

§. 369.

Cur attentionem in se trahant ea, quorum idea materialis celerior.

Si diversa objecta simul in diversa organa sensoria agunt; id, cujus idea materialis celerior, attentionem in se trahit. Quoniam enim idea materialis consistit in motu, qui fibrillis nerveis impressus in organo ad cerebrum propagatur (§. 112); si ipsa celerior fuerit ceteris coëxistentibus, motus quoque ab objecto, quod repræsentat, fibrillis nerveis impressus celerior est motibus, ab objectis reliquis impressis. Idea igitur sensualis ejusdem objecti clarior est, ideis sensualibus coëxistentibus (§. 125). Quamobrem cum attentio dirigatur in id, quod clarius percipitur, ubi nulla adest ratio, cur alio dirigatur (§. 366), hic vero ratio nulla supponatur; si diversa objecta simul in diversa organa sensoria agunt; id, cujus idea materialis celerior, attentionem in se trahit.

§. 370.

§. 370.

Quoniam idea materialis celerior, si motus in organo sensorio fibrillis nerveis impressus celerior fuerit (§. 112); motus autem celerior vi majore imprimitur; *si diversa objecta simul in diversa organa sensoria agunt; quod vi majore seu fortius in organum sensorium agit, id attentionem in se trahit.* *Quænam sensibilia attentionem in se trahant.*

Ita sonus vehemens, qui aures ferit, a visibilibus attentionem in se trahit, quæ simul in oculum incurrunt. Dolor itidem exquisitus, quem in corpore percipimus, attentionem in se provocat, utut non ferientur sensus ceteri. Cavendum tamen, ubi experimentum capere volueris, ne incidas in casus (§.370), ubi aliæ attentionis rationes prævalentes adsunt: id quod & in aliis, quæ ad animam spectant, observandum.

§. 371.

Si qua ex re voluptatem percipimus; in ea attentionem nostram defigimus & defixam in eadem retinemus. Si enim ex re aliqua voluptatem percipimus, attentionem in ea defixam consideramus tanquam medium voluptatis percipiendæ, (§. 937. *Ontol.*), utpote voluptatem percipientes, quatenus nobis conscii illius sumus: id quod attentione obtinetur (§. 237. *Psychol. empir.*). Quoniam itaque præsentiam ideæ illius objecti aut ejus conspectum appetimus (§. 591. *Psychol. empir.*), attentionem quoque in eam convertimus & in ea defixam in eadem retinemus. *Cur attentio ad ea conservetur quæ voluptati sunt.*

Est nimirum voluptas, quam ex re percipimus, stimulus, quo impellimur ad attentionem, quatenus stimulus est ad facienda ea, quæ voluptatis istius nos compores reddunt, seu ad fruitionem ejus perducunt. Ita si quis ex forma puellæ voluptatem percipit, videns virginem, quam forma commendat, oculos in eandem convertit & immotos tenet: id quod attentionis in eam directæ indicium est (§. 358). Similiter si librorum helluoni in bibliopolium ingredienti occurrit liber noviter impressus; attentio ipsius statim ad eum dirigitur.

§. 372.

§. 372.

A quibusnam attentionem avertamus.

Si quis ex re quadam tædium percipit; ab ea attentionem avertit. Si qua enim ex re tædium percipimus, eam aversamur (§. 592. *Psychol. empir.*), adeoque anima ab eadem quasi reclinatur (§. 582. *Psychol. empir.*), ita ut eandem quasi procul a nobis remotam esse velimus, ne cogitatio ejus mentem nostram amplius subeat. Quamobrem cum aversionem attentionis consideremus tanquam medium id obtinendi, ne rei istius amplius nobis conscii simus (§. 937. *Ontol.* & §. 237. *Psychol. empir.*); eandem quoque a re, ex qua tædium percipimus, avertimus.

Ita artis pictoriæ peritus tædium percipit ex pictura in regulas artis peccante, quemadmodum ex adverso voluptatem percipit ex pictura, quæ regulas artis ad amussim explet. Quamobrem si ipsi offertur pictura in regulas artis peccans, attentione sua eandem dedignatur, ita ut ad ejus contemplationem nulla persuasione adduci possit; quemadmodum in picturam regulis artis consentaneam omnem statim attentionem convertit, ut ab ea contemplanda abduci minime possit.

§. 373.

Medium conservandi attentionem.

Si attentio ad rem quandam conservanda; idea ejus sensualis, vel phantasma conservandum. Quoniam enim per attentionem efficere studemus, ut rei illius perceptio nobis clarior sit perceptionibus ceteris, quas una habemus (§. 237. *Psychol. empir.*); attentio ad rem eandem conservari nequit, nisi idea rei conservetur: quæ cum vel sensualis sit, vel phantasma, prouti res ipsa vel præsens est, vel absens; attentio ad rem non conservatur, nisi idea ejus sensuali, vel phantasmate conservato.

Ita si attentionem conservare volueris ad leonem, quem vides; necesse est aut oculos in leone defigi, ut ejus idea sensualis continuo reproducatur, quamdiu ad eandem attentionem

nem nostram conservare voluerimus; aut, si ab eodem recedendum nobis est, phantasma tamdiu conservandum, quamdiu attentio durare debet, ut ejus imago oculo indesinenter oberret. Sensus hac in parte potior est imaginatione. Unde Geometræ ad conservandum ac facilitandum attentionem schematis utuntur: ubi cuilibet statim experiri datur, quanto sit facilius, si figura in charta vel tabula delineata oculis objicitur, quam si eandem vi imaginationis menti exhibere debemus.

§. 374.

Quoniam attentionem ad phantasma conservare non possumus, nisi idem conservetur (§. 372), phantasma autem continua reproductione conservatur, non minus ac eidem respondens idea materialis (§. 242); dum conservatur attentio, continuum adhibemus ideam materialem producendi conatum. *Conservationi* adeo ***attentionis in anima continuus respondet ideam materialem producendi conatus in cerebro.*** *Quid attentionis conservationi in corpore respondeat quoad phantasmata.*

Conatus hic non semper sortitur effectum suum: subinde enim prodit phantasma ab eo, quod conservare intenderamus diversum, quod scilicet vel rem prorsus aliam repræsentat, vel, si eandem adhuc referat, hinc inde tamen immutatam (§. 172. *Psychol. empir.*).

§. 375.

Similiter quoniam attentio ad visibile conservari nequit, nisi idea sensualis conservetur (§. 372), ea autem conservari nequit, nisi quamdiu oculus in eodem defixus detinetur (§. 69. *Psychol. empir.*); dum conservatur ad visibile attentio, continuum adhibemus conatum oculum in eodem situ fixum detinendi. *Conservationi* adeo ***attentionis ad visibile in corpore respondet continuus oculum in eodem situ fixum seu ad idem visibile eodem modo directum servandi conatus.*** *Item quoad visibilia.*

Non adeo facile est oculum in eodem situ & in eodem visibili defixum diu retinendi. Atque ideo quoque conatus,

quem ad idem faciendum adhibemus, non exiguus est, præsertim in iis, qui attentione diutina uti adhuc nesciunt. Quamobrem observatu haud difficilis, præsertim ubi ad talia attendere fueris adsuetus.

§. 376.

Nec non quoad phantasmata visibilis.

Quoniam phantasma visibilis producentes nobis videre videmur objectum, quod repræsentat; eundem quoque adhibemus conatum, præsertim si oculos claudimus, ut majorem claritatem consequatur perceptio (§. 102. *Psychol. empir.*), oculum quasi in re per phantasma extra nos repræsentata defixum detinendi: Quamobrem *si ad phantasma visibilis conservatur attentio, conatus in corpore continuus sese exerit oculum in re, quam repræsentat, defixum detinendi.*

Conatum hunc facilius observamus, quando attentio ad phantasma visibilis dirigitur, quam ubi ad ipsum visibile eandem conservare studemus. Atque adeo visibile quoddam imaginando, clausis oculis, & attentionem in phantasma dirigendo, immo ubi evanescere vel in aliam formam abire incipit idem reproducendo, quantum datur, facillime experimentum capere licet. Cavendum vero, ne hunc conatum confundamus cum altero, de quo ante dixi (§. 373), cum ab eo prorsus sit diversus, nec ad eundem effectum uterque tendat.

§. 377.

Cur ad unum attenti a ceteris attentionem avocemus.

Si attentionem ad unum, quod cum aliis simul percipitur, dirigitur; eandem a ceteris avertere studemus. Quoniam enim ad plura simul attenti esse non possumus (§. 245. *Psych. empir.*), nisi hæc potentia singulari exercitatione comparetur (§. 251. *Psychol. empir.*), nonnisi ab iis comparanda, quibus singularis quædam dispositio natura inest (§. 245. 426. *Psychol. empir.*), ac difficilius conservatur attentio, quando plura simul, præsertim fortiter in organa sensoria agunt (§. 140. *Psychol. empir.*); horum nobis, utpote experientia confirmatorum satis

tis conscii, ubi attentionem appetimus, impedimentum quoque removere, adeoque illam ab objectis ceteris, quæ una percipiuntur, avertere studemus.

Ipsa præsens propositio tanquam a posteriori satis nota sumi poterat, nisi hic ratio eorum reddenda esset, quæ observantur (§. 4). Inde vero est, quod ad phantasmata attentionem allaturi impediamus, ne objecta externa in organa sensoria agant (§. 239. *Psychol. empir.*).

§. 378.

Directioni attentionis quid jungatur.

Directioni** adeo **attentionis in sensibile aliquod aut phantasma ejusdem semper jungitur conatus avertendi attentionem a ceteris simul perceptis, aut, ubi id fieri non posse intelligitur, intendendi aciem sensus in sensibile, quod attentione nostra dignamur.

Experientia idem confirmatur, modo actus speciales, qui hic occurrunt, ad notionem generalem revocare possis: quod ut facilius præstes, exempla quædam in medium afferenda. Ita oculos deprimimus & humi quasi defixos detinemus, ne visibile quod, præsertim illustre, eosdem feriat, ubi ad sonos, quos auditu percipimus, vel verba loquentis attenti esse volumus. Similiter oculum in visibile aliquod dirigentes, quod attente perlustrare intendimus, palpebris adductis impedimus, ne plura visibilia in oculos incurrant. Claudimus oculos non modo ad phantasmata, quemadmodum alibi (§. 239. *Psychol. empir.*) annotavimus, verum etiam ad objecta alio sensu percepta attenti, præsertim ubi eorum perceptio debilior (§. 76. *Psychol. empir.*), adeoque minus clara quam perceptiones visibilium (§. 75. *Psychol. empir.*).

§. 379.

Directioni attentionis quænam in corpore jungantur.

Quoniam ad impediendum attentionem ad objecta simul cum eo percepta, in quod eam dirigere volumus, varii motus in corpore requiruntur, quemadmodum vel ex modo allatis (*not.* §. 378) exemplis patescit; ***directioni attentionis in mente conatus isti in corpore junguntur.*** Enimvero quatenus aver-

sionem attentionis ab objectis ceteris appetimus; *iidem conatus in corpore respondent appetitionibus in mente.*

Etsi motus isti, quibus impeditur, ne alia sensibilia attentionem in se trahant, sæpius mente conscia ac volente fiant, sæpius tamen eadem quoque inscia contingunt. In casu priori nobis sumus conscii eorundem ; in posteriori minime. Conscii autem sumus vel in genere conatus ad impediendam attentionem adhibiti, vel in specie ipsorum motuum voluntariorum, quibus eo fine utimur, prouti vel aversionem generaliter intendimus, vel in specie appetimus actus, quibus eadem obtinetur.

§. 380.

Quid reflexioni super visibili in corpore respondeat.

Si super visibili reflectimus, oculum successive aliis aliisque visibilis partibus directe obvertimus. Si enim super visibili reflectimus, attentionem nostram successive ad alias aliasque ipsius partes promovemus (§. 257. *Psychol. empir.*). Enimvero si attentionem in visibile dirigimus, oculum eidem directe obvertimus (§. 358). Quamobrem si super visibili reflectimus, oculum successive aliis aliisque visibilis partibus directe obvertimus.

Quoniam attentio requirit aliquam moram; oculi quoque situs nonnisi post moram mutatur, neque adeo mutatio directionis continua est, quemadmodum in motu continua fit loci mutatio, sed conservatione directionis interrumpitur.

§. 381.

Quid reflexioni super phantasmate visibilis.

Si super phantasmate visibilis reflectimus; oculum successive ad alias aliasque ejusdem partes directe obvertere conamur. Etenim si super phantasmate visibilis reflectimus, attentionem nostram successive ad alias aliasque ejusdem partes dirigimus (§. 257. *Psych. empir.*). Quamobrem cum oculum phantasmati visibilis directe obvertere conemur, ubi in idem attentionem nostram dirigimus (§. 365. *Psychol. empir.*); quando

super

ſuper phantasmate iſto reflectimus, oculum ſucceſſive ad alias aliasque ejusdem partes dirigere conamur.

Eadem hic mutatis mutandis repetenda ſunt, quæ ad propoſitionem præcedentem (§. 380) annotavimus. Uſus vero harum de reflexione propoſitionum erit inferius, ubi judicium ferendum, num inter modificationes animæ ac corporis conſtans harmonia dari poſſit, ſi in corpore mechanice fiant omnia. Habent quoque in univerſum propoſitiones omnes, quæ definiunt mutationes in corpore modificationibus animæ reſpondentes, uſum prorſus eximium in arte conjectandi hominum cogitationes eorumque mores, quam hactenus non ſatis excultam eſſe conſtat, propterea quod ad talia animum non adverterint philoſophi.

§. 382.

Si ſuper ſenſibili quocunque reflectimus; in corpore continuantur conatus avertendi organa ſenſoria a ceteris ſenſibilibus ac impediendi, quantum datur, ne in eadem agant, aut ſaltem ne adeo fortiter agant. Si enim ſuper ſenſibili reflectimus, ſive idem idea ſenſuali, ſive phantasmate aliquo repræſentetur, attentionem ſucceſſive ad alias aliasque ejusdem partes dirigimus (§. 257. *Pſychol. empir.*). Enimvero ubi attentio conſervatur, in corpore ſeſe exerunt conatus avertendi organa ſenſoria a ceteris ſenſibilibus, aut impediendi, ne in ipſa agant, aut ſaltem ne adeo fortiter agant (§. 379). Quamobrem ſi ſuper quocunque ſenſibili, ſive ſenſu, ſive imaginationis vi percepto reflectimus; in corpore continuantur iſti conatus.

Quid in genere reflexioni in corpore reſpondeat.

Cum reflexio involvat attentionis ad idem ſenſibile conſervationem & ejus ad diverſas ipſius partes ſucceſſive factam directionem; ex iis, quæ de attentionis directione ejusque conſervatione dicta ſunt, utique intelligitur, quid reflexioni in corpore reſpondere debeat. Quamobrem quoque non opus eſſe duximus omnia minutim perſequi; ſed potioribus tantummodo propoſitionibus, quarum in poſterum nobis

erit usus, tanquam exemplis docuimus, quomodo ad reflexionem transferantur, quæ de attentionis directione ac conservatione dicta sunt.

§. 383.

Medium efficiendi reflexionem & magis distinctam, & minus molestam.

Si super sensibili aliquo reflectentes, verbis exprimimus judicia intuitiva de iis, quæ in eodem distinguimus; reflexio & magis distincta, & minus molesta est. Etenim si verbis exprimimus judicia intuitiva de iis, quæ in sensibili, super quo reflectimus, distinguimus; judicia ipsa singula non modo magis distincta sunt, quam absque vocabulorum usu forent (§. 351. *Psychol. empir.*), verum etiam cum singulis attentionis directionibus, quæ ad reflexionem requiruntur (§. 257. *Psychol. empir.*), singula respondeant judicia; totam reflexionem distinctius percipere licet (§. 38. *Psychol. empir.*), seu, ipsa reflexio magis distincta est. *Quod erat primum.*

Jam vero ex distincta cognitione voluptatem percipimus (§. 532. *Psych. emp.*), adeoque ex adverso confusa cognitio tædium vel molestiam parere debet, utpote quod tædium voluptati (§. 511. 518. *Psychol. empir.*), perinde ac confusa perceptio distinctæ opponitur (§. 38. 39. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum reflexio sit magis distincta, ubi judicia intuitiva de iis, quæ sensibili inesse animadvertimus, vocabulis efferimus *vi num.* 1. erit eadem hoc in casu minus molesta. *Quod erat secundum.*

Unusquisque facile experimentum in seipso capere potest, modo cavere possit, ne vocabula veluti sponte sua etiam invito succurrant. Seligendum adeo objectum, in quo occurrunt, quæ nominare non possumus. Ceterum hinc patet, quam utile sit singula, quæ in rebus distinguntur suis propriis nominibus efferre.

§. 384.

Medium facilitandi

Quoniam ad ea attentionem conservamus, ex quibus voluptatem percipimus (§. 371), nihil vero tædii, vel molestiæ (§. 372),

(§. 372), attentionem vero conservare debemus, ubi super eo, quod percipitur reflectere voluerimus (§. 257. *Psychol. emp.*); *si per vocabula exprimimus judicia intuitiva de iis, quæ in sensibili, super quo reflectimus, distinguimus a se invicem; reflexio facilitatur.* *reflexionem.*

Et in hunc potissimum usum propositionem præsentem in medium attulimus: multum enim in reflexione præsidium positum est ad cognitionem rerum a posteriori augendam & amplificandam.

§. 385.

Si super succesivis reflectimus; ea, quæ se invicem consequuntur, consideramus tanquam partes, ex quibus componitur ens successivum. Etenim successiva non simul existunt, sed uno existente alterum nondum existit, uno autem existere desinente, alterum existere incipit (§. 569. *Ontol.*). Quoniam vero ea, quorum unum post alterum existit, simul sumta sunt idem cum ente succesivo, super quo reflectimus (§. 570. *Ont.*); ea, quæ se invicem sequuntur, consideramus tanquam partes, & ens, quod ea simul sumta complectitur, tanquam totum (§. 341. *Ontol.*). Quamobrem si super succesivis reflectimus, ea, quæ se invicem consequuntur, spectamus tanquam partes, ex quibus componitur ens succesium (§. 531. *Ontol.*). *Principium reflectendi super succesivis.*

Patet adeo, quæ de reflexione super sensibilibus dicta sunt, ad succesiva non minus pertinere, quam ad entia com- compofita, quæ habent partes coëxistentes. In succesivorum numero sunt facta hominum non minus, quam naturæ, utpote quæ non actionibus singularibus terminantur, sed magnum eorum, quæ se invicem consequuntur, numerum involvunt. Pertinent huc quoque modificationes animæ, quæ plerumque succesivis continentur, nec reflexionem admittunt, nisi quatenus ad ea, quæ sibi invicem succedunt, attentionem afferimus. Unde patet usus propositionis præsentis.

§. 386.

§. 386.

Cur in reflexione objectum præsens esse debeat.

Si super sensibili aliquo vel actibus animæ reflectendum; illud organo sensorio præsens esse debet, hi vero in eadem excitandi & tamdiu iterandi, donec reflexio fuerit absoluta. Etenim si super sensibili reflectendum, attentio succesßive ad alias aliasque partes promoveri debet (§. 257. *Psychol. empir.*). Idea igitur objecti invariata tamdiu animæ præsens conservanda, donec reflexio fuerit absoluta. Quamobrem cum conservetur continua productione vel ideæ sensualis (§. 233), vel phantasmatis (§. 374); phantasmata autem minus clara sunt ideis sensualibus (§. 96. *Psychol. empir.*), hisque minus fideliter atque difficilius objectum repræsentant (§. 94. 172. *Psychol. empir.*); ideæ sensuales phantasmatis in hoc negotio sunt præferendæ. Quoniam itaque ideæ sensuales in anima actu insunt, quod jam mutatio quædam in organo sensorio accidit (§. 95. *Psychol. empir.*), hæc vero a sensibili eidem inducitur (§. 77. *Psych. emp.*); sensibile, super quo reflectendum, sensorio præsens esse debet organo (§. 59. *Psych. empir.*). *Quod erat unum.*

Quuoiam porro actuum animæ seu eorum, quæ in ipsa contingunt, nobis non sumus conscii, nisi dum in nobis contingunt; ideo eorum in anima præsentia respondet ideæ sensuali continua actione sensibilis præsentis in organum sensorium conservatæ. Quamobrem cum hæc tamdiu ab objecto præsente producenda, donec reflexio fuerit absoluta, quemadmodum modo ostendimus; actus quoque, seu modificationes animæ tamdiu præsentes esse, adeoque cum ex succesßivis constent, nec diu durent, tamdiu iterari debent, donec reflexio fuerit absoluta.

Patet adeo super actibus animæ neminem reflectere posse, nisi qui eos in se elicere potest. Ita super operationibus intel-

intellectus, vel actibus voluntariis haud multum reflectere poterit, qui eos sibi nondum comparavit habitus intellectus atque voluntatis, ex quibus iidem procedunt. Atque hæc non postrema ratio est, cur in cognitione animæ parum profecerint, qui nonnisi attenti ad ea, quæ quotidie in nobis accidunt, nulla prævia exercitatione, notiones sibi comparare de anima studuerunt. Quamvis vero a priori multa deducantur, non suppositis nisi iis, quæ quotidianæ sunt observationis, quemadmodum & a nobis in Psychologia non minus rationali, quam empirica atque in Logica factum, fietque suo tempore in philosophia morali; eorum tamen experimentum quoque in nobis capere debemus, ut tanto sint & clariores ideæ, & tanto certiores. Tumque necesse est observari, quæ in propositione præsente inculcantur. Erimusque ad reflectendum acutiores, ubi jam constiterit, quænam sint ea, ad quæ afferenda attentio.

§. 387.

Intellectus ratio sufficiens in vi repræsentativa universi, quæ animæ competit, continetur. Etenim vi hac anima sensibilia ita sibi repræsentat, ut rationes, cur ita potius repræsententur quam aliter, in mutationibus contineantur in organis sensoriis qua talibus contingentibus (§. 63. *Psychol. rat.* & §. 65. *Psychol. empir.*), consequenter per hanc vim intelligitur, cur ideæ sensuales hanc habeant claritatem (§. 125), & cur in se distinctæ sint (§. 127), consequenter cur successiva ad alia aliaque, quæ iis insunt, attentione (§. 256. *Psychol. empir.*), diversa, quæ enti alicui insunt, & agnoscere, & a se invicem distinguere valeamus (§. 31. 38. *Psych. empir.*). Et quoniam vocabula, quatenus sunt soni articulati (§. 271. *Psychol. empir.*), perinde ac sensibilia alia suas habent ideas materiales (§. 290), respondentes ideis sensualibus (§. 114), eademque clarius ac facilius imaginamur, quam sensibilia alia (§. 288. 289); eorumque per legem imaginationis ac memoriæ, quam vim repræsentativam animæ non excedere ex superioribus constat (§. 223.

Intellectus ratio sufficiens num in vi repræsentativa universi contineatur.

224. 288), cum ipsis rebus per ea denotatis simul meminisse possumus (§. 273. *Psychol. empir.*); per eandem vim repræsentativam universi, quæ in anima datur, intelligitur, cur ea, quæ in rerum ideis attentione sua distingit, vocabulis tanquam nominibus suis indigitare, sicque magis clare atque distincte sensibilia repræsentare possit (§. 284. *Psychol. empir.*). Et quoniam anima sibi eorum conscia est, quæ a se invicem distingit (§. 10), sui vero conscia, quatenus mutationes suas ab iis quæ percipit, distinguit (§. 12); a vi quoque repræsentativa pendet, cur sit conscia suarum mutationum, consequenter quod super iisdem perinde ac super sensibilibus reflectere (§. 262. *Psychol. empir.*), & hinc easdem distincte percipere possit (§. 266. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum intellectus sit facultas res distincte percipiendi (§. 274. *Psychol. empir.*), adeoque quatenus animæ natura inest in nuda agendi potentia consistat (§. 29. *Psychol. empir.*); ratio omnino sufficiens intellectus in vi repræsentativa universi, quæ animæ competit, continetur (§. 56. *Psych. empir.*).

Quoniam anima sibi repræsentat universum, quatenus sensibilia in organa sensoria agunt, eatenus possibile est ut ad distinctas rerum in universali notiones perveniat. Id patet ei clarissime, qui ea, quæ ad sensum, imaginationem & memoriam attentionemque nostram spectant, in anterioribus rite percepit. Quamobrem cum intellectus animæ natura insit, quatenus possibile ut ad distinctas rerum notiones perveniat; per vim repræsentativam universi, qualis inest animæ, intelligitur, quod intellectus ei tribuendus sit. Atque huc redeunt ea, quæ ad evincendum veritatem propositionis præsentis in medium adduximus.

§. 388.

Intellectus attributum animæ. ***Intellectus est attributum animæ.*** Ejusdem ratio sufficiens in vi repræsentativa universi, qualis animæ inest (§. 387), adeoque in essentia ipsius continetur (§. 66). Posita igitur essentia animæ ponitur quoque intellectus (§. 118. *Ontol.*), con-

consequenter animæ tribuendus est intellectus, quamprimum eidem tribuitur vis repræsentativa universi, qualis in ipsa datur. Quoniam itaque de anima affirmandum, quod ipsi competat intellectus, quia de eadem affirmatur, quod habeat vim repræsentativam universi, seu essentiam hanc (§. 205. *Log.*); intellectus per essentiam animæ seu essentialia, quæ eandem constituunt (§. 143. *Ontol.*), determinatur (§. 113. *Ontol.*). Est igitur attributum ipsius (§. 146. *Ontol.*).

Sumitur nimirum vocabulum intellectus pro facultate animæ (§. 275. *Psychol. empir.*), atque adeo per essentiam animæ tantummodo concipitur possibile, ut ad notiones distinctas perveniat (§. 29. *Psychol. empir.*). Id vero non obstat, quo minus intellectus in numerum attributorum animæ referatur, cum constet istiusmodi possibilitates in attributorum numero esse (§. 164. *Ontol.*). Quemadmodum enim ea, quæ de anima prædicari possunt, vel actu insunt, vel per modum potentiæ, quatenus scilicet possibile, ut insint actu; ejus attributa vel insunt per modum actus, vel denotant possibilitatem inexistentiæ ejus, quod eidem non repugnat.

§. 389.

Quoniam attributa rerum absolute necessaria sunt, (§. 304. *Ontol.*); *absolute quoque necessarium est, ut animæ humanæ competat intellectus.* *Cur animæ necessaria computat.*

Hinc & videmus hominibus inter bruta educatis non deesse intellectum, quatenus nempe pro facultate animæ sumitur. Semper enim possibile manet, ut ad distinctas rerum notiones perveniat; etsi dum inter bruta brutorumque more vivit, ad eam actu non perveniat. Unde ex brutorum consortio ad humanum translatus ad eam actu pervenit.

§. 390.

Quoniam intellectus attributum animæ est (§. 390), attributa vero immutabilia sunt (§. 313. *Ontol.*); etiam *intellectus immutabilis est*, hoc est, *fieri non potest ut intellectus ab ani-* *Immutabilitas intellectus.*

ma separetur, vel ejus loco quidpiam eidem accedat, quod sit ab eo diversum.

Non dubito fore nonnullos, qui corollarium præsens experientiæ adversum judicabunt. Sed hi erunt, qui de rebus ex ipsarum notionibus statuere non sunt adsueti. Intellectum cum operationibus suis confundunt. Nimirum nunquam impossibile est absolute, ut anima res sibi distincte repræsentet, utut fieri possit, ut defectu attentionis ac inde pendentis reflexionis ad distinctas notiones non perveniat, quemadmodum accidit hominibus inter bruta educatis & cum iis degentibus. Etenim hi omni cognitione distincta destituuntur, quamdiu cum brutis sunt, ab omni hominum commercio procul remoti. Enimvero ubi cum hominibus degunt ipsorumque exemplo ad attentionem indeque pendentem reflexionem atque sermonis, cognitionis universalis instrumenti, usum perducuntur; intellectus quoque antea veluti sepulti, nunc resuscitati operationes sese produnt, manifesto indicio iutellectum, quatenus natura inest, per brutorum consortium non fuisse mutatum, hoc est, non impossibile fuisse factum, ut ad universalem cognitionem eamque distinctam perveniat, qui tamdiu fortuna sic ferente eadem caruit. In mente captis vel furiosis minor difficultas est. Etenim hi intellectus operationes manifesto satis produnt, etsi imaginatione ac memoria corrupta, quam corrumpi posse superius evicimus (§. 298), intellectus quoque a vero aberret. Utuntur mente capti, utuntur furiosi operationibus intellectus, sed male: perversus vero usus non minus ostendit eum inesse, quam verum. Abutuntur iisdem sæpissime, qui eidem excolendo plurimum operæ impenderunt, hocque abusu in deliramenta incidunt veritati dissimillima, ut nihil sit tam absurdum, quin statuatur ab aliquo eruditorum.

§. 391.

Gradus intellectus quomodo

Intellectus in se considerati gradus indeterminatus est, tam objectivus, quam formalis; ipso tamen usu determinatur, ut major vel minor dici possit altero. Intellectus enim in se considera-

ſideratus non dicit niſi nudam poſſibilitatem res diſtincte repræſentandi (§. 275. *Pſychol. empir.*), non attento numero rerum, quæ diſtincte repræſentare poteſt, tum numero eorum, quæ in eadem re diſtincta repræſentatione diſcernit. Quamobrem cum intellectui tribuantur gradus, tum quatenus certum objectorum numerum ſibi diſtincte repræſentare valet, tum quatenus plura vel pauciora in eodem ſubjecto diſtinguit (§. 276. 277. *Pſychol. empir.*); de intellectu in ſe conſiderato inficiari nequit, quantus ſit gradus, adeoque gradus non determinatus eſt (§. 112. *Ontol.*). *determinatus evadat.*

Enimvero ſi intellectu ad objecta diſtincte tibi repræſentanda utaris, hoc eſt, ſi ea actu diſtincte tibi repræſentas; huic ipſi uſui debetur, ut vel plura, vel pauciora objecta tibi diſtincte repræſentare & in eodem objecto vel plura, vel pauciora diſtinguere valeas, quæ diſcernibilia inſunt. Quamobrem tam gradus objectivus, quam formalis ipſo uſu determinatur, ut vel major, vel minor dici poſſit (§. 276. 277. *Pſych. emp.* & §. 113. *Ontol.*).

Hanc propoſitionem jungimus alteri præcedenti, ne, quæ de immutabilitate intellectus dicta ſunt, in perverſum ſenſum trahantur. Qui enim notiones confuſas in imaginarias convertunt, intellectum ſibi tanquam ſubſtantiam imaginantur. Nimirum cum ſubſtantia ſit ſubjectum perdurabile & modificabile (§. 768. *Ontol.*); intellectus proprie ſic dictus, utpote immutabiliter inhærens animæ, ſpectatur tanquam id, quod perdurabile eſt, gradus vero objectivi & formalis determinatio, quam ab uſu pendere in propoſitione præſente oſtendimus, tanquam modificatio conſideratur. Nihil in his continetur, quod non cum veritate conſiſtere poſſit. Vi enim eorum, quæ ipſimet oſtendimus, imaginationi integrum eſt ita ſibi repræſentare intellectum, quando uſui esſe poteſt, modo tibi caveas, ne hæc ita ſeſe actu habere exiſtimes, quemadmodum accidit iis, qui imaginaria cum realibus confundere ſolent.

§. 392.

Notiones universales vim animæ repræsentativam non excedunt.

Notiones universales generum & specierum vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedunt Genera enim & species rerum percipimus, dum super re percepta reflectimus & eam vel cum aliis perceptis, vel cum aliis, quarum meminimus, conferimus (§ 268. *Psychol. empir.*), inde vero porro generum ac specierum notiones universales acquirimus, dum ad ea, quæ in ideis duorum vel plurium individuorum simul nobis occurrentibus eadem sunt, successive attentionem dirigentes (§. 320. *Psychol. empir.*), ea peculiaribus nominibus indigitamus (§. 328. *Psych. emp.*) subjectumque, cui cæteris præcisis ea, quæ communia sunt, tantummodo inesse finguntur, peculiari quodam nomine similiter insignimus (§. 269. 271. *Psychol. empir.*). Enimvero in antecedentibus ostendimus vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, ita sensu atque imaginatione repræsentari objecta, ut a nobis clare ac distincte percipi possint (§. 62. 125. 127. 206): ab eadem quoque pendere reflexionem patet ex iis, quæ de attentionis directione, conservatione ac reflexione pluribus propositionibus initio hujus capitis continentur. Immo per hanc ipsam vim possibile, ut ea, quæ percipimus, vocabulis tanquam nominibus propriis indigitemus (§. 290. *Psychol. rat.* & §. 273. *Psychol. empir.*). Nullus adeo ad notiones universales acquirendas requiritur actus, qui vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, superet. Quamobrem patet, notiones universales generum ac specierum eandem non excedere.

Adstruximus in superioribus essentiam animæ consistere in vi repræsentativa universi situ corporis organici in universo materialiter & constitutione organorum sensoriorum formaliter limitata (§. 66). Jam constat omnium eorum, quæ animæ conveniunt, rationem in essentia ipsius contineri debere sive actu insint, sive tantummodo inesse possint (§. 168. *Ontol.*).

Ontol.). Quamobrem ostendendum hic nobis est rationem sufficientem operationum intellectus in vi repræsentativa universi contineri, qualem animæ inesse evicimus (§. 4). Enimvero ratio illa redditur ex hac vi vel immediate, vel mediate. Ita immediate ex ea deduximus, quarumnam rerum anima habere possit sensationes, & quales eædem esse queant. Ast mediate inde derivavimus, quæ ad directionem conservationem attentionis ac inde dependentem reflexionem spectant. Quando itaque ostenditur operationem intellectus, qualis est notio, non supponere in anima nisi ideas sensuales vel phantasmata, nec præterea requiri, quam attentionem & reflexionem; hoc ipso pacto evincitur, eandem rationem sufficientem in vi repræsentativa universi, qualis in anima supponitur, habere, consequenter eandem vim non superare. Redditur nimirum ratio ex vi ista mediate: absonum vero foret, ut immediate inde redderetur. Idem tenendum est de operationibus intellectus reliquis, de quibus mox sigillatim dicemus plura.

§. 393.

Prima intellectus operatio vim animæ non superat.

Quoniam notio est prima intellectus operatio (§. 53. *Log.*); *prima intellectus seu mentis operatio vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedit* (§. 392).

Quando dicimus, primam intellectus operationem non excedere vim repræsentativam universi, qualis in anima datur; vis hæc duplici modo considerari potest, vel quatenus est essentia animæ, vel quatenus est natura ejusdem (§. 66. 67). Atque adeo vi propositionis præsentis per vim illam non modo intelligitur, quod istiusmodi operatio intellectus conveniat animæ, verum etiam quod anima eandem edere valeat. Pendet scilicet hæc operatio tum quoad possibilitatem, tum quoad actum a vi ista, neque actus aliam præterea requirit causam externam.

§. 394.

An ideæ materiales notiones in

Notioni nihil respondet in corpore, quatenus in cerebro existunt ideæ materiales rerum, super quibus reflectendo forman-

cerebro exhibeant. *mantur notiones.* Quatenus enim ideæ materiales in cerebro existunt, eidem in anima ideæ sensuales (§. 113), & phantasmata coëxistunt (§. 206). Enimvero positis in anima ideis sensualibus ac phantasmatis nondum ponuntur notiones, cum præterea requiratur reflexio (§. 268. *Psychol. empir.*), quæ cum in succesfiva directione attentionis ad alias aliasque perceptiones partiales in totali contentas consistat (§. 257. *Psychol. empir.*), vi naturæ attentionis (§. 237. *Psychol. empir.*), in actu apperceptionis fundatur (§. 235. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum actui apperceptionis in corpore nihil respondeat (§. 44. *Psychol. rat.* & §. 23. *Psychol. empir.*), nec ideo quicquam in corpore notioni respondet, quod perceptionibus, super quibus reflectendo ea formatur, ideæ materiales in cerebro coëxistant.

Nihil equidem in notionibus rerum continetur, quod non mechanice repræsentetur in ipsarum ideis materialibus, non tamen ideo notiones ipsæ mechanice repræsentantur. Neque enim sufficit ideæ inesse, quæ notionem ingrediuntur; sed præterea requiritur, ut actu mentis a ceteris separentur & tanquam subjecto alicui sola inexistentia spectentur; id vero est, quod mechanice repræsentari nequit, nisi ad symbolicas repræsentationes recurras, quemadmodum in propositione sequente ostenditur.

§. 395.

Notio generis vel speciei quomodo in corpore repræsentetur. *Si tam ea, quæ pluribus communia sunt, singula suis nominibus indigitentur, quam subjectum illorum nomine peculiari indigetur eorundemque inexistentia vocabulo aliquo significetur; notio speciei vel generis cujuscunque in corpore per ideas materiales illorum vocabulorum repræsentatur.* Etenim si tam communium pluribus singula, quam horum communium subjectum eorundemque inexistentiam vocabulis exprimis; vocabulis hisce singulis suæ respondent ideæ materiales in cerebro, quemadmodum sensuales in anima (§. 290). Quamobrem cum

cum ſenſuales in anima adſint, ubi vocabulis iſtis ſingula iſta tanquam ſuis nominibus inſignis, quoniam anima eorum ſibi conſcia esſe adeoque ideas ipſorum appercipere nequit, niſi ipſæ præſentes ſint ideæ, ſeu animæ jam actu inexiſtant (§. 28. *Pſychol. empir.*); ubi vero ideæ ſenſuales animæ actu inſunt, in cerebro quoque iisdem coëxiſtant materiales (§. 113): per ideas haſce materiales vocabulorum, vel aliorum quorumcunque ſignorum, in cerebro repræſentantur ſingula, quæ ad notionem ſpeciei vel generis cujuscunque conſtituendam requiruntur. Integra igitur notio ſpeciei vel generis cujuscunque per has ipſas ideas materiales repræſentatur.

Patet adeo, ſi prima mentis operatio in cognitione ſymbolica abſolvatur, qualis communiter a nobis fieri asſolet, non modo propter facilitatem multo majorem, quam quæ in intuitiva locum habere poteſt, verum etiam quod notiones ſic fiant magis claræ atque diſtinctæ (§. 284. *Pſychol. empir.*), eam mechanice quoque in cerebro abſolvi, hoc eſt, nihil inesſe notioni, qua quid in univerſali repræſentatur, quod non æque mechanice repræſentetur in corpore. Equidem cum in cognitione intuitiva directioni attentionis & conſervationi tam ejusdem, quam idearum, ſuper quibus fit reflexio, locus ſit (§. 326. *Pſychol. empir.*), hisque actibus animæ reſpondeant quoque motus in corpore, ſeu conatus ſaltem eosdem producendi, quemadmodum in ſuperioribus pluribus propoſitionibus oſtendimus; notionis quoque formationi, hoc eſt, actibus mentis quædam in corpore reſpondent, ut corpus eo momento non prorſus ferietur, dum anima ſuper ſuis perceptionibus reflectit: non tamen ideo ipſa notio in cerebro mechanice repræſentatur, propterea quod non repræſentantur ſingula, quæ notionem ad eam conſtituendam ingrediuntur, quemadmodum fieri debet, ubi ipſa notio mechanice repræſentanda, & in cognitione ſymbolica actu fieri ex propoſitione præſente patet. Sane ſi menti non inesſet actus apperceptionis, cui nihil in corpore reſpondere poteſt; nec notio in cognitione intuitiva abſolvi posſet, ſed ſemper ad ſymbo-

licam ex necessitate recurrendum esset, quemadmodum nunc utilitatis gratia contingit.

§. 396.

Abstractorum in corpore mechanica repraesentatio.

Quoniam notiones quantumlibet abstractae eodem prorsus modo symbolice exprimi possunt, quo infimae, quae ab ipsis individuis abstrahuntur ad species infimas constituendas; *notiones quantumlibet abstractae per vocabulorum ideas materiales, quibus singula communia horumque subjectum & inexistentia indigitatur, in cerebro mechanice repraesentantur.*

Genera quaecunque superiora, quorum notiones maxime abstractae sunt, nil continent, nisi quod in ideis individuorum contineatur, indeque abstrahi poterat, modo duo vel plura individua huic instituto commoda sua sponte menti a sensu atque imaginatione objicerentur, antequam notiones minus abstractae formarentur, a quibus deinde aliae porro abstrahuntur (§. 327. *Psychol. empir.*). Et sane cum vocabula sint signa nostrarum perceptionum, aut eorum, quae percipiuntur (§. 271. *Psychol. empir.*); non intelliguntur nisi per ea, quae in perceptionibus nostris actu continentur, quantumlibet abstracta fuerint, quae denotant (§. 952. *Ontol.*).

§. 397.

Notiones rerum immaterialium in corpore.

Similiter cum per vocabula, tanquam signa artificialia (*not.* §. 958. *Ontol.*), adeoque vim significandi ab arbitrio hominum habentia (§. 958. *Ontol.*), non minus ea, quae notionem abstractam rerum immaterialium, quam materialium ingrediuntur, atque subjectum illarum determinationum designari possint, *notiones* quoque *rerum immaterialium, quantumlibet abstractae, per vocabulorum ideas materiales, quibus singula communia horumque subjectum & inexistentia indigitatur, in cerebro mechanice repraesentantur.*

Nihil rerum immaterialium percipimus nisi animam nostram, quae sibi conscia est sui ipsius. Et eatenus, quatenus sibi conscia est, ideas habemus, per quas vocabula res immateri-

teriales & iisdem quæ conveniunt significantia intelliguntur. Vi autem horum vocabulorum per ideas materiales in cerebro repræsentantur, quæ cum in sensus minime incurrunt, ideis materialibus destituuntur.

§. 398.

In cognitione symbolica prima mentis operatio cum secunda confunditur. Etenim prima intellectus operatione ea, quæ rei cuidam insunt, repræsentantur tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa (§. 331. *Psychol. empir.*), & ubi notiones universales formantur, tanquam pluribus communia (§. 283. *Psychol. empir.*), consequenter eidem in cognitione symbolica respondere nequit nisi recensio vocabulorum, quibus tanquam nominibus suis insigniuntur ea singula, quæ pluribus communia sunt, & commune subjectum, cui eadem præcisis aliis insunt (§. 328. *Psych. emp.*). Enimvero si hæc nomina tantummodo nude proferantur, non constat, utrum per ea plura entia a se invicem distincta & quorum nullum ad alterum refertur indigitare, an vero subjectum aliquod, cui nonnisi pluribus communia insunt, & hæc ipsa communia, quæ eidem insunt, significare volueris. Necesse igitur est, ut per vocabula quoque exprimatur inexistentia pluribus communium in uno quodam subjecto. Atat! ubi effers vocabula, quibus denotantur subjectum, ea, quæ eidem insunt, & horum inexistentia seu nexus cum subjecto, seu ubi ea, quæ tanquam a re diversa spectamus, porro tanquam eidem inexistentia, vel ad eam quocunque modo spectantia consideramus, actum judicii affirmativi absolvimus (§. 350. 351. *Psych. empir.*), quem secundam esse intellectus operationem constat (§. 53. *Log.*). In cognitione adeo symbolica prima mentis operatio cum secunda confunditur.

Cur in symbolica cognitione intellectus operatio prima confundatur cum secunda.

Fit hoc necessitate, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis intelligitur: quod ut appareat, exemplo

plo aliquo propositionem præsentem illustrare non inutile est. Ponamus tria in tabula delineata esse rectangula triangula, quæ uno obtutu comprehendere potes. Quodsi jam attentionem successive dirigis in altitudines, bases, hypothenusas, angulum rectum, angulum obliquum ad basin & alterum obliquum ad verticem & horum tibi tanquam tribus istis figuris communium conscius es; notionem triangulorum rectangulorum habes. Enimvero si jam ore profers vocabula sequentia: *triangulum rectangulum, altitudo basis, hypothenusa, angulus rectus, obliquus angulus ad verticem, obliquus angulus ad basin;* exinde nondum intelligitur, an vocabulum triangulum rectangulum designet aliquod subjectum in communi, cui quæ per cetera vocabula indigitantur insunt. Quamobrem ubi ex verbis prolatis idem palam fieri debet, necesse est, ut ceterorum inexistentiam significes dicendo v. gr. *Triangulum rectangulum est figura, cujus altitudo & basis intercipiunt angulum rectum, hypothenusa vero cum utroque efficit angulum obliquum ad verticem & ad basin;* vocabulum enim *est* non modo indicat, triangulum hic spectari tanquam aliquod subjectum, sed inexistentiam quoque ceterorum, quæ enunciantur, indigitat & vocabula *intercipiunt, efficit*, cum aliis quibusdam modum inexistentiæ distinctius indicant. Enimvero hoc pacto notio eodem modo effertur, quo judicium affirmativum enunciatur. Atque ita prima mentis operatio cum secunda confunditur. Obiter moneo, notionem non confundendam esse cum definitione, quæ non nisi quædam ejus species est. Unde quæ de notione in genere demonstrantur, ad definitiones quoque spectant.

§. 399.

Cur definitiones habeant formam enunciationis.

Quoniam definitione significatur notio completa atque determinata termino cuidam (quo scilicet subjectum quoddam commune indigitatur) respondens (§. 152. *Log.*); *definitiones per modum judicii alicujus affirmativi symbolice efferuntur, seu formam enunciationis habent & in numerum propositionum identicarum referuntur* (§. 214. *Log.*).

E. gr.

E. gr. quando trianguli definitionem ita efferimus: *Triangulum est figura tribus lineis terminata;* definitio habet formam propositionis affirmativæ: immo quod sic exprimitur, in ratiociniis, seu eorum expressione symbolica syllogismis, propositionis locum tuetur.

§. 400.

In cognitione symbolica notio formam tantummodo externam judicii refert, ab eodem tamen vi significandi differt. Quod in cognitione symbolica notio habere debeat formam externam judicii jam constat (*§. 398*). Enimvero vocabulum, quo denotatur subjectum determinationum communium, in notione significat subjectum cum ipsis hisce determinationibus, quæ prædicati locum tueri videntur; ast in judicio prædicatum non refertur ad determinationes, quæ ingrediuntur notionem subjecti (§. 40. 41. *Log.*), sed significat vocabulum, quo denotatur subjectum, subjectum aliquod determinationum diversarum ab iis, quæ ingrediuntur notionem prædicati (*§. cit.*). Vi adeo significandi differt judicium a notione in symbolica cognitione, adeoque tantummodo formam judicii externam refert. *Differentia intrinseca notionis & judicii in cognitione symbolica.*

E. gr. Si dicas: Triangulum est figura tribus lineis terminata; vocabulum trianguli non significat nisi figuram tribus lineis terminatam, ita ut ipsum cum pluribus eundem habeat significatum. Enimvero si dixeris: Triangulum habet tres angulos; vocabulum triangulum significat figuram tribus lineis terminatam, non vero simul significat tres angulos, qui figuræ tribus lineis terminatæ tribuuntur, neque adeo hic cum pluribus eundem habet significatum, quæ prædicatum cum copula exprimunt. Quodsi scrupulosiore acumine discernere velis notionem symbolice expressam, quando definitionem, quando propositionem identicam referat, dici poterat, nomen commune in casu priore non denotare nisi subjectum illarum determinationum, quæ per vocabula cetera indigitantur; at in posteriore significare vage subjectum quarundam determinationum necessariarum & huic deinde

inde tribui determinationes iſtas determinate enunciatas per modum prædicati. Erunt forſan nonnulli, quibus nimia videtur hæc ſcrupuloſitas, ſed nimium videri non debet diſcernendi acumen, ubi differentia rebus ipſis ineſt. Nec eſt, quod inutilem ſcrupuloſitatem dixeris. Plurimum enim facit ad acumen pſychologicum, quo in Moralibus feliciſſime uteris in non ſatis peruiis, non indiſcreta relinqui, quæ diſcerni ullo modo poſſunt. Neque dubito quin hanc differentiam in oratione attenderemus; modo ſermonis uſus commode id ferret. Non alio ſane fine in definitionibus ſæpe abſtinemus a copula & ejus loco ponitur vocabulum *dicitur*, vel aliud æquipollens.

§. 401.

Cur per ſolam reflexionem & abſtractionem notiones non fiant completæ & determinatæ.

Per ſolam reflexionem & abſtractionem notiones univerſales completæ ac determinatæ non conſtituuntur. Etenim cum reflexio ſucceſſiva directione attentionis in communia tota abſolvatur (§. 297. *Pſychol. empir.*), nec abſtractione quicquam obtineatur, niſi quod communia iſta tanquam a rebus perceptis, quibus inſunt diverſa ſpectentur (§. 282. *Pſychol. empir.*), & nominum impoſitione quaſi actu ſeparentur (§. 281. 280. *Pſychol. empir.*); notionem univerſalem, quæ per ſolam reflexionem & abſtractionem formantur, ingrediuntur, quæ pluribus communia cognoſcimus & cum aliis diverſis ſubjecto alicui inexiſtere poſſe agnoſcimus. Enimvero inde nondum conſtat, utrum communia iſta contineant, nec plura, nec pauciora, quam quæ ad res ejus generis, vel ſpeciei agnoſcendas & a rebus alterius generis vel ſpeciei diſtinguendas ſufficiunt, an vero quædam adſint, quæ abeſſe debebant, aut abſint quæ adeſſe debebant. Ignoratur adeo, utrum completæ ac determinatæ ſint, nec ne (§. 92. 123. *Log.*). Per ſolam igitur reflexionem & abſtractionem notiones completæ ac determinatæ non conſtituuntur.

Definitiones completæ ac determinatæ generum ac ſpecierum

rum sunt definitiones (§. 152. *Log.*). Enimvero nisi geneticæ sint definitiones, quarum veritas per se manifesta est, quod quæ assumuntur citra probationem assumi possint, absque demonstratione rarissime constabit, quod sint rite determinatæ. Et quamvis successu temporis casus diversi obvii loquantur, notionem esse incompletam, & quædam, quæ deficiunt, inde suppleantur; medela tamen hæc vitium non tollit. Neque enim certus esse potes, tibi determinationes omnes rei existentes esse perspectas, quæ definitionem ejus ingredi debent. Sed ea ex doctrina logica de definitionibus & ontologica tam de ente in genere, quam universali in specie dudum patent. Immo dudum evicimus (§. 55. *Log.*), notiones universales non posse formari absque secunda & tertia mentis operatione.

§. 402.

Judicia intuitiva non excedunt vim repræsentativam universi, qualis in anima datur. Etenim judicii affirmativi actus in cognitione intuitiva absolvitur, si ea, quæ tanquam a re diversa spectamus, porro tanquam eidem inexistentia vel ad eam quocunque modo pertinentia consideramus (§. 343. *Psych. empir.*). Prima mentis operatione ea, quæ rei insunt, tanquam ab eadem diversa nobis repræsentamus (§. 331. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum prima mentis operatio non excedat vim repræsentativam universi, qualis in anima datur (§. 393); vim istam minime excedit, quod quid rei inexistens anima spectet tanquam ab ea diversum. Porro si ad id, quod rei inest, & rem ipsam, quam percipimus, simul attentionem nostram dirigimus, nobis conscii sumus, id, quod tanquam diversum nos modo spectasse a re meminimus, eidem inexistere vel alio quodam modo ad idem referri. Enimvero cum quæ ad idearum sensualium atque phantasmatum productionem, nec non memoriam spectant, vim repræsentativam animæ non excedant, quemadmodum per anteriora satis patet; ideo

Judicia intuitiva non excedunt vim repræsentativam.

nec

nec eandem excedit, quod quid tanquam rei perceptæ inexistens aut quocunque alio modo ad idem referendum ſpectemus. Patet adeo ad actum judicii affirmativi in cognitione intuitiva nihil requiri; quod vim repræſentativam univerſi, qualis in anima datur, excedat. Ipſe igitur actus judicandi eandem minime excedit.

Porro ſi prædicatum ſubjecto ſimpliciter repugnet, actus judicii negativi abſolvitur, ſi ſubjectum tibi repræſentes, cui idem repugnat & ſubjectum aliud cui idem ineſt, ac id quod alteri ineſt, conſideres tanquam ab eo diverſum, idemque referens ad prius conſideres tanquam eidem non inexiſtens (*§.* 345. *Pſychol. empir.*). Non alia igitur ad hunc judicii actum requiruntur, quam ut ſubjecta duo ſimul percipias & quid, quod uni inexiſtit, tanquam ab utroque diverſum, uni autem inexiſtens, alteri non inexiſtens conſideres. Enimvero nemo non novit, ſenſu ac imaginatione duo entia ſimul percipi poſſe, conſequenter hanc ſimultaneam perceptionem vim repræſentativam univerſi, qualis in anima eſt, non excedere. Enimvero per ea, quæ de judicio affirmativo oſtendimus, patet eadem nec ſuperiores eſſe actus ceteros, quibus quid uni inexiſtens ſpectatur tanquam diverſum ab utroque, aſt tanquam inexiſtens uni, non inexiſtens alteri. Nihil ergo ad actum judicii negativi in hoc caſu requiritur, quod vim repræſentativam univerſi, quæ in anima datur, excedat, adeoque nec integer judicii negativi actus in hoc caſu eandem excedit.

Quodſi prædicatum ſimpliciter ſubjecto non repugnet, actus judicii negativi abſolvitur, ſi ſubjectum, cui idem non ineſt in oppoſitis caſibus tibi repræſentes, in quorum uno prædicatum eidem ineſt, in altero non ineſt, ac id, quod uni ineſt, conſideres tanquam diverſum ab eo, idemque referens ad prius conſideres tanquam eidem non inexiſtens (§. 346. *Pſych. emp.*). Actus igitur judicandi in hoc caſu a præcedente non niſi in eo

dif-

fert, quod duo ſubjecta, quæ ſimul repræſentantur, ſint ejusdem ſpeciei, cum antea eſſent diverſæ: id quod quoad vim repræſentativam univerſi nullam inducit mutationem. Immo ſi prædicatum, quod de ſubjecto negatur, ſubjecto alterius ſpeciei quoque ineſſe poſſit; ſubjectum utrumque ejusdem eſſe ſpeciei opus non eſt (§. 347. *Pſychol. empir.*), adeoque actus judicii negativi in caſu præſente prorſus coincidit cum præcedente. Absque ulteriore itaque probatione patet, actum judicii quoque negativi vim repræſentativam univerſi, qualis in anima datur, non excedere.

Equidem datur adhuc aliquod judicii genus, quod ad intuitiva accedit & in demonſtrationibus uſui eſt ad ratiociniorum continuandorum cum anterioribus connexionem (§. 551, *Log.*); ſed de eo dicemus inferius, ubi de demonſtratione quædam annotanda venient.

§. 403.

Judiciorum in cerebro repræſentatio.

Judicia per ideas materiales vocabulorum in cerebro repræſentari posſunt. Etenim in cognitione ſymbolica ſecunda mentis operatio, ſeu judicium (§. 53. *Log.*), abſolvitur recenſione vocabulorum, quibus ſubjectum & ceteræ ejusdem determinationes accidentales, ſi quæ adſunt, prædicatum & nexus ejusdem cum ſubjecto in affirmativis, repugnantia in negativis exprimuntur (§. 350. *Pſychol. empir.*). Quamobrem cum vocabulorum dentur ideæ materiales (§. 290); per has ipſas judicia in cerebro repræſentari posſunt.

Nihil in his difficultatis eſt, præſertim cum jam ante oſtenderimus, materialem notionis in cerebro repræſentationem eodem modo fieri debere, quo judicia repræſentantur (398. 396).

§. 404.

Cur id ſemper fiat, ubi ſermo-

Quoniam judicia, ſi vocabulis efferuntur, magis diſtincta ſunt, quam in cognitione intuitiva (§. 351. *Pſychol. empir.*); per

nis usu pollemus. *sermoni adsueti non judicare solemus absque vocabulis*, seu *judicia symbolice semper efferre solemus.* Quamobrem cum porro constet, judicia symbolice expressa seu verbis elata, hoc est, enunciationes per ideas materiales vocabulorum in cerebro repræsentari posse (§. 403); *sermonis usu ubi pollemus, judicia quoque per materiales vocabulorum ideas in cerebro omnia repræsentari solent.*

§. 405.

Ratiocinium num vi animæ superius. *Ratiocinium vim repræsentativam universi non excedit.* Ratiocinium categoricum tribus constat propositionibus, quarum una est judicium intuitivum, seu sumitur, quod ea jam mentem subeat, aut, si mavis, ejusdem nobis conscii simus; secunda nobis ob terminum cum prima communem in memoriam recurrit; tertia vero formatur combinando terminos seu notiones in duobus prioribus judiciis diversas (§. 354. & seqq. *Psychol. empir.*). Jam non repugnat vi repræsentativæ universi, qualis in anima datur, judicium intuitivum (§. 393). Neque eidem repugnat, quod vi imaginationis ob terminum communem in memoriam revocetur judicium aliquod præteritum (§. 201, 224. 275. 280). Denique quod duorum istorum judiciorum nobis simul conscii super iis reflectimus & terminum communem ab iis separemus, qui vero diversi reliquuntur, eos inter se combinemus, per imaginationem etiam materialem fieri potest (§. 334. & seqq. §. 340. & seqq.), adeoque nec judicii tertii formatio vim repræsentativam universi excedit. Immo cum duo judicia terminum communem habentia, si simul percipiuntur, exhibent perceptionem rei præsentis, tertium exinde formatum judicio intuitivo æquipollet (§. 51 *Log.*). Atque adeo hoc etiam pacto facilius patet, judicii istius formationem non excedere vim repræsentativam universi, qualis in anima datur. Nihil adeo in omni syllogismo categorico occurrit, quod vi repræsentativa universi, qualis in anima datur,

tur, sit superius. Quare ratiocinium categoricum vim repræsentativam universi minime excedit.

Similiter in syllogismo hypothetico & quidem in modo ponente vel quid esse agnoscimus atque meminimus, ideo etiam aliud quid esse debere, hoc alterum quoque esse judicamus (§. 385. *Psych. empir.*), vel quid non esse agnoscimus atque meminimus, ideo etiam aliud quid non esse debere; & hinc hoc alterum quoque non esse judicamus (§. 386. *Psychol. empir.*). Syllogismus adeo hypotheticus denuo constat tribus propositionibus, quarum una aliquid esse vel non esse judicamus, quod intuitivum plerumque judicium est, aut ante cognitum in memoriam nobis revocatum; altera nobis in memoriam revocatur, quod eam alias cognoverimus, scilicet quod si hoc sit, vel non sit, etiam aliud esse vel non esse debeat; tertia denique ex anterioribus formatur, auferendo ex secunda primam, quæ ipsi inest, ut sic tertia relinquatur, consequenter per divisionem idearum formatur. Eodem igitur, quo ante, modo patet ratiocinium hypotheticum in modo ponente vim repræsentativam universi non excedere. In modo tollente quid non esse agnoscimus atque meminimus idem esse posito quod sit aliud, & inde hoc non esse judicamus (§. 387. *Psychol. empir.*). Denuo igitur ratiocinium tribus constat propositionibus. Prima est judicium intuitivum, quo judicamus hoc non esse; altera est judicium aliquod præteritum, quod beneficio præsentis in memoriam revocatur; tertia denique est judicium per divisionem idearum formatum. Quoad præsens adeo institutum modus tollens non differt a ponente, atque adeo denuo ut ante patet, ratiocinium modi tollentis vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedere.

Denique si ratiocinium fuerit disjunctivum unum ex duobus vel pluribus existere agnoscimus, quorum uno existente cetera non existunt, ac inde cetera non existere judicamus, vel cetera

non esse agnoscimus & unum ideo esse judicamus (§. 389. *Psych. emp.*). Habemus igitur denuo tria judicia, quorum uno unum existere in modo ponente, unum vel plura non esse in modo tollente judicamus, quodque intuitivum est; alterum nobis in memoriam revocatur ope intuitivi, id scilicet, quo judicamus uno existente cetera non existere, vel ceteris non existentibus, unum existere; tertium vero formatur per divisionem idearum, scilicet quod unum sit, vel quod unum ceterorum sit. Atque ita denuo patet, ratiocinia quoque disjunctiva non excedere vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, quemadmodum ante.

Ostendimus itaque ratiociniorum unde ceteræ resultant, omnes species, nempe categorica hypothetica & disjunctiva, vim repræsentativam universi, qualis in anima datur non excedere. Atque adeo in genere pronunciare licet, ratiocinia non excedere vim repræsentativam universi, qualis in anima datur.

Si a syllogismis crypticis & ratiociniis ex aliis resultantibus discesseris, non dari alias illorum species, quam categoricos, hypotheticos & disjunctivos ex Logica patet, ubi plures non occurrunt: ut vero evidentius pateat, idem mox evincemus. Enimvero syllogismi cryptici ad formam manifestam præcedentium semper reducuntur, neque adeo quicquam habent, quod in præsente negotio diversitatem inducat. Absonum adeo foret ea particulatim hic expendi, quæ de ipsis in Logica (§. 421. & seqq.) traduntur. Id evidentius apparet ex modo, quo in syllogismos crypticos incidimus. Accidit enim, si eidem notioni complexæ propositiones diversæ respondere possunt, & ex iis in ratiocinando ea eligitur, quæ in formam syillogismi non quadrat (§. 400. *Psychol. empir.*). Neque enim ideo quid vel in numero propositionum, vel in modo ad easdem perveniendi quicquam mutatur. Et quamvis quædam adhuc crypses dentur, quæ sub hac regula non comprehenduntur, veluti enthymemata (§. 423. *Log.*) & si in pri-

prima figura terminus medius fuerit negativus (§. 435. *Log.*), nihil tamen difficultatis ea facessunt. Ratiocinatio polysyllogistica & aliæ quædam argumentationes pluribus ratiociniis constant, quorum cumsingula vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedant, nec omnia simul eandem excedunt. Concatenationes vero eorundem quod attinet, de ea mox dicemus sigillatim.

§. 406.

Ratiocinia primitiva appello, quæ ex aliis se prioribus ortum minime ducunt, seu quæ in alia simpliciora resolvi non possunt. *Derivativa* vero, quæ ab aliis se prioribus ortum trahunt, seu in alia simpliciora resolvi possunt.

Ratiociniorum primitivorum & derivativorum differentia.

Ita syllogismi categorici sunt primitivi: neque enim dantur syllogismi alii ipsis priores, unde ortum suum trahunt, seu in quos tanquam se simpliciores resolvi possint, cum ex essentia atque natura hominis veluti sponte sua fluant (§. 354. & seqq. *Psychol. empir.*). Similiter syllogismi hypothetici sunt primitivi ex ratione eadem (§. 385. & seqq. *Psychol. empir.*). Neque obstat hypotheticos ad formam categoricorum reduci posse (§. 413. 415. *Log.*): etenim quæstio jam non est de eo, an syllogismus aliquis ad aliam formam reduci possit, sed num ex alio tanquam se priori derivetur. Enimvero Sorites sive categoricus, sive hypotheticus syllogismus derivativus est, cum ex pluribus syllogismis, vel categoricis, vel hypotheticis in unum contractis oriatur (§. 468. 472. *Log.*).

§. 407.

Syllogismi primitivi non dantur nisi categorici, hypothetici & disjunctivi. Propositiones sunt vel categoricæ, vel hypotheticæ (§. 216. 218. *Log.*). Ex categoricis componuntur syllogismi categorici (§. 361. *Log.*), ex hypotheticis & categoricis hypothetici (§. 404. *Log.*). Inter propositiones compositas præter hypotheticam locum habent copulativæ (§. 315. *Log.*), & disjunctivæ (§. 316. *Log.*). Jam cum in propositione copulativa subjecto eidem tribui possint sigillatim singula

Quotnam syllogismi primitivi dentur.

prædicata, aut ab eodem removeri, ubi negativa fuerint; vel utrique subjecto sigillatim possit tribui idem prædicatum (§. 315. *Log.*); ubi propositiones copulativæ, quæ formam categoricarum non mutant, ingrediuntur syllogismum, is formam syllogismi categorici non mutat, etsi pro multitudine subjecti vel prædicati in plures syllogismos categoricos resolvi possit, adeoque inde syllogismus primitivus peculiaris formæ non oritur (§. 406.). Si propositio disjunctiva ingreditur syllogismum, syllogismus disjunctivus oritur (§. 416. *Log.*). Patet adeo præter syllogismos categoricos non esse alios primitivos quam hypotheticos & disjunctivos.

Logici scholastici propositiones modales a ceteris distinguunt pro diversitate modi prædicandi, prouti nempe prædicatum vel necessario, vel contingenter convenit suo subjecto: unde quoque syllogismos modales tanquam peculiarem syllogismorum speciem considerant, quæ tamen a categoricis nonnisi forma propositionum dissidet. Enimvero cum nos propositiones contingenter veras ad determinatas teduci jusserimus, cum alias respuat scientia, sicque eædem hypotheticam consequantur necessitatem; spinas Scholasticorum de propositionibus & syllogismis modalibus non attigimus. Si quis vero formam propositionis modalis servare voluerit, veluti *necesse est hominem mori*, pro *homo necessario moritur*; non tamen hæc forma obstabit, quo minus syllogismum, quem ingreditur, vel pro categorico, vel pro hypothetico habeamus.

§. 408.

Consequentiæ immediatæ num vim repræsentativam universi excedant. *Argumentatio per consequentias immediatas non excedit vim repræsentativam universi, qualis in anima datur.* Quodsi enim perpendas, quæ de ratione hujus argumentationis dicta sunt alibi (§. 411 & seqq. *Psychol. empir.*), non videbis nisi talia assumi, quorum rationem in anterioribus ex vi repræsentativa universi, qualis in anima est, dedimus: id quod particulatim eundo per omnes casus ostendere nimis prolixum foret.

Quam-

Quamobrem ſatis hinc patet, nec argumentationem per conſequentias immediatas vim illam repræſentativam univerſi, quæ animæ ineſt, excedere.

Dare lubet exemplum aliquod, ut appareat, quomodo quis eundo per ſingulos caſus perſpicere poſſit, ad conſequentias immediatas a ratiocinante proferendas non requiri niſi iſtiusmodi actus, qui ſinguli a vi repræſentativa univerſi, quæ animæ ineſt, proficiſci poſſunt.

§. 409.

Ratio, cur per conſequentiam immediatam ratiocineris, deſumta eſt ab iſtiusmodi actibus, quæ a vi repræſentativa univerſi animæ inexiſtente proficiſcuntur. Ratio enim, cur per conſequentiam immediatam ratiocinamur, continetur hoc theoremate: ſi de propoſitione data judicia logica formes & perſpecta fuerint theoremata de propoſitionibus ſe mutuo ponentibus; ex propoſitione data tanquam præmiſſa inferes concluſionem (§. 411. *Pſychol. empir.*). Propoſitio data, quatenus ejus tibi conſcius es, hic ſeſe habet per modum rei ſenſu perceptæ, adeoque ſi judicium logicum de eodem formas, veluti de propoſitione: *omnis homo eſt mortalis*, eam eſſe univerſaliter affirmantem, ſeu hic quid affirmari de omni (ſcilicet individuo ad aliquam ſpeciem pertinente), perinde eſt ac ſi judicium ſuper re percepta reflectendo formares. Quodſi jam perſpecta fuerint theoremata de propoſitionibus ſe mutuo ponentibus, veluti in caſu præſente, quod poſita univerſali ponenda etiam ſit quævis ſubalternans (§. 451. *Log.*), ſcilicet quosdam homines eſſe mortales; beneficio termini communis, qui eſt propoſitio univerſalis, idem tibi in memoriam revocas (§. 117. *Pſychol. empir.*). Atque hinc infers: etiam in hoc caſu ponendam eſſe ſubalternantem, ſcilicet quosdam homines eſſe mortales. Nihil igitur hic occurrit, quod non locum habeat in ſyllogismo categorico (§. 394. & ſeqq. *Pſychol. empir.*). Quamobrem

Idem ſpecialius oſtenditur.

cum

cum ratiocinium categoricum, quod in primitivorum numero est (§. 407), non excedat vim repræsentativam universi (§. 405); nec actus isti, quibus continetur ratio argumentationis per consequentiam immediatam, eam excedunt, adeoque ab eadem proficiscuntur

Quodsi supponas te sæpius argumentatum ex propositione universali inferendo subalternantem, veluti: *Omnes homines sunt mortales. Ergo quidam homines sunt mortales*, & attentionem dirigens in universalitatem alicujus propositionis, veluti *omnis sapiens eligit media fini convenientia*, & modi inferendi, quo alias usus, recordatus (§. 225) denuo infert: *Ergo quidam sapientes eligunt media fini convenientia*: nec hic occurrit nisi quod vi memoriæ ac imaginationis, consequenter & vi repræsentativæ universi, qualis in anima datur, conveniens est, cum in superioribus illius ex hac rationem reddiderimus. Constat etiam adeo in hoc casu ratio argumentationis per consequentiam immediatam istiusmodi actibus, quæ a vi repræsentativa universi animæ inexistente proficiscuntur.

Studio elegimus theorema generale, cum, quæ de eodem evincuntur, valeant de singulis specialibus, atque quæ hic dicuntur tantummodo nude ad cetera specialia applicari debeant, ubi perspicere volueris, quod nec in iis supponantur actus alii, quam qui a vi repræsentativa universi proficisci possunt.

§. 410.

Judicia discursiva num vim repræsentativam excedant.

Judicia discursiva non excedunt vim repræsentativam universi, qualis in anima datur. Judicia enim discursiva per ratiocinium eliciuntur (§. 51. *Log.*), adeoque conclusiones syllogismorum sunt (§. 335. *Log.*). Enimvero ratiocinia vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedunt (§. 402). Ergo nec judicia discursiva eandem excedunt.

Porro judicia discursiva quoque sunt, quæ per consequentiam

tiam immediatam inferuntur cum consequentiæ immediatæ numero ratiociniorum accenseantur (§. 459. *Log.*). Constat vero nec consequentias immediatas excedere vim repræsentativam universi, quæ in anima datur (§. 408). Quamobrem nec judicia discursiva, quæ per consequentias immediatas inferuntur, vim repræsentativam universi in anima excedunt.

Non opus, est ut idem sigillatim ostendatur de iis, quæ sunt conclusiones ratiociniorum derivativorum, cum id per se satis pateat vi definitionis istorum ratiociniorum (§. 206).

§. 411.

Judicia, quæ per modum intuitivorum formantur in continuatione ratiociniorum, vim repræsentativam universi non excedunt. Etenim ratiocinia continuaturi pro iis concatenandis plurium syllogismorum conclusiones considerantur instar notionis complexæ ac inde formatur judicium eodem modo, quo per reflexionem de re percepta formatur (§. 492. *Log.*). Cum conclusiones istæ sint judicia discursiva, quæ vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedunt (§. 410), ad formandum vero inde judicium non alii requirantur actus, quam qui ad formandum judicium aliud intuitivum requiruntur per modo dicta, hique ipsi actus a vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, proficisci possint (§. 402); nec judicia ista, quæ in continuatione ratiociniorum per modum judiciorum intuitivorum formantur, vim repræsentativam universi in anima excedunt.

Num eam excedant judicia ad concatenationem necessaria.

Quoniam in syllogismorum coucatenatione nihil occurrit, quod difficultatem movere poterat præter hæc judicia (§. 492. *Log.*); abunde jam patet in omni demonstratione ac probatione concatenationem syllogismorum vim animæ minime excedere quam tanquam essentiam ac naturam ipsi vindicavimus.

§. 412.

Nullum judicium eandem excedere.

Quoniam judicia omnia vel intuitiva sunt, vel discursiva (§. 51. *Log.*), vel per modum intuitivorum in concatenatione ratiociniorum formata (§. 492. *Log.*); constat vero judicia intuitiva (§. 402), discursiva (§. 410) & per modum intuitivorum in concatenatione syllogismorum formata vim repræsentativam universi non excedere, qualis in anima datur (§. 411). ideo jam patet, *nullum omnino dari judicium quod vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, excedat, vel ab ea proficisci nequeat.*

§. 413.

Nullam quoque operationem mentis eadem superiorem esse.

Et quia judicium secunda, ratiocinium tertia mentis operatio est (§. 53. *Log.*), nullum vero judicium (§. 412), nullum etiam ratiocinium vim repræsentativam universi, qualis in anima datur excedit (§. 405. 408); *secunda & tertia intellectus operatio vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedit.* Immo cum nec prima eadem superior sit (§. 393), neque plures hisce tribus dentur mentis seu intellectus operationes (§. 52. *Log.*); ideo jam liquet, *nullam dari mentis seu intellectus operationem, quæ vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, excedat,* seu, quod perinde est, *non aliam in anima vim supponendam esse, quam qualis est repræsentativa universi, ut omnibus operationibus intellectus sufficiat.*

§. 414.

Ratiociniorum in corpore repræsentatio mechanica.

Ratiocinia in cerebro per ideas materiales vocabulorum, quibus efferuntur judicia illorum compositionem ingredientia, repræsentantur. In cognitione enim symbolica ratiocinia exprimuntur; propositionibus determinatis, quibus efferuntur judicia, ex quibus constant (§. 368. *Psychol. empir.*). Quoniam itaque propositiones singulæ ex vocabulis componuntur (§. 320. *Log.*),

Log.) & singulis vobabulis respondent ideæ materiales (§. 290), quæ ideis vocabulorum in anima sive sensu (§. 113), sive imaginatione productis coëxistunt (§. 206); singulæ istæ propositiones per has ideas materiales, adeoque & ratiocinia ex iisdem constantia in cerebro repræsentantur.

Idem etiam sic ostenditur. Ratiocinia in universum omnia ex judiciis componuntur, quemadmodum eundo per omnes species in Logica prolixe descriptas & per ipsam definitionem ratiocinii intelligitur (§. 50. *Log.*). Enimvero judicia singula, qualiacunque fuerint per ideas materiales vocabulorum in cerebro repræsentantur (§. 403). Ergo & per easdem in eodem repræsentantur ratiocinia in universum omnia.

Neminem fore arbitror, qui nobis objiciat, evinci tantummodo possibilitatem, non vero actualitatem repræsentationis mechanicæ ratiociniorum, propterea quod non ostendatur, eodem tempore, quo ideæ vocabulorum animæ insunt, eorum quoque ideas materiales vi corporis produci seu saltem in eodem oriri. Etsi enim haud difficile fuisset, specialius ostendere, quomodo in corpore ex aliis motibus præexistentibus oriantur ideæ vocabulorum materiales, quando eorundem ideæ in anima existunt; non tamen opus esse existimamus in has ambages ut descendamus. Etenim ideæ in anima debentur vel sensui, vel imaginationi, quemadmodum ex modo, quo ratiocinia in anima oriuntur, abunde intelligitur. In genere autem evicimus, non minus phantasmatis (§. 206), quam ideis sensualibus singulis singulas in cerebro coëxistere ideas materiales (§. 113). Sufficit itaque ad ista principia provocari.

§. 415.

Quoniam ratiocinia in cognitione symbolica sunt magis distincta, quam in intuitiva (§. 369. *Psych. empir.*), immo ratiociniorum in cognitione intuitiva ea est difficultas, ut eadem pro lubitu elicere nisi plurimum exercitatus non valeat, quem- *Eandem semper fieri, quoties ratiocinamur.*

 admo-

admodum perpendentibus, quæ de hisce ratiociniis (§. 354. & seqq. *Psych. emp.*), & de judiciis in cognitione intuitiva absolvendis diximus (§. 343. *Psychol. empir.*), abunde constabit; in raticionando cognitionem symbolicam intuitivæ præferre solemus, adeoque *omnia nostra ratiocinia per ideas materiales vocabulorum in cerebro repræsentari solent* (§. 414), *seu nunquam ratiocinamur, quin ratiocinii quoque in cerebro mechanica fiat repræsentatio.*

Quilibet in seipso experietur, sese non ratiocinari, nisi verbis efferendo judicia, quæ ad ratiocinium requiruntur, modo distincte ratiocinetur. Atque ita a posteriori confirmatur, quod ad evincendam propositionis præsentis veritatem assumsimus.

§. 416.

Mechanica operationum mentis in cerebro repræsentatio.

Omnes operationes mentis seu intellectus per ideas vocabulorum materiales in cerebro repræsentantur. Repræsentantur enim in cerebro per vocabulorum ideas materiales notiones generum ac specierum (§. 395), quantumlibet abstractæ (§. 396), immo ipsarum rerum immaterialium (§. 397), judicia omnia (§. 197) atque ratiocinia (§. 415). Enimvero præter notionem, judicium atque ratiocinium nulla datur mentis seu intellectus operatio (§. 53. *Log.*). Ergo omnes operationes intellectus per ideas vocabulorum materiales in cerebro repræsentantur.

Atque ita patet nullam fieri in anima operationem intellectus, quam cerebrum non suo modo itidem exequatur: id quod hic probe notasse proderit in sequentibus.

§. 417.

Signorum ideæ materiales.

Signa qualiacunque, quibus ad res denotandas loco vocabulorum utimur, perinde ac hæc suas habent ideas materiales. Qualiacunque enim excogitentur signa, talia esse debent, quæ sensu percipi possunt: quod tanquam concedendum ab omnibus

bus sumimus. Immo si signa hactenus inventa, quibus diverso fine nos uti alibi (§. 290. & seqq. *Psych. empir.*) jam ostendimus, percurramus; ea pleraque visu, nonnulla auditu percipi patet: non tamen prorsus repugnat, ut signorum loco quoque sint, quæ sensu alio percipiuntur. Quamobrem eodem prorsus modo demonstratur, iisdem competere ideas materiales, quo supra evicimus dari ideas materiales vocabulorum, tum quatenus visu, tum quatenus auditu percipiuntur (§. 290).

Signa semper desumuntur e numero sensibilium, adeoque perinde ac sensibilia alia suas habere debent ideas sensuales & materiales. Vis significandi ex impositione arbitraria est, quæ patet ex iis, quæ de vocabulis evicimus (§. 273. 274. *Psychol. empir.*), quomodo vim significandi acquirere valeant. Nihil igitur in eo mutat, quod sunt. E. gr. Signum + in Mathesi denotat additionem. Scriptum visu percipitur, adeoque in numerum visibilium referri debet. Quatenus visibile est, radiis luminis in oculum reflexis delineatur in fundo oculi ejusdem imago & a lumine impressus motus quidam, qualis nonnisi ab istiusmodi figura fibrillis nerveis retinæ imprimi potest, ad cerebrum usque propagatur (§. 111). Ita producitur ejus in cerebro idea materialis (§. 112), sive quis noverit figuram hanc esse signum additionis, sive ignoret. Quodsi Mathematicus idem intuens recordetur, figura hac indigitari additionem; nihil propterea in idea ejus sensuali, vel materiali mutatur. Etenim idea utraque præexistit, & postea demum id, quod significatur, inde colligitur (§. 952. *Ontol.*). Obiter monemus in cognitione symbolica subinde quædam ob vocabula ad relationes rerum significandas adhibita obscura fieri, quæ in intuitiva nihil habent difficultatis. Dic enim + visibile nihil difficultatis erit, si eodem visibilium jure censeatur eidemque sua tribuatur idea materialis, qualem omni visibili necessario convenire constat. Dic vero signum additionis: quæstio jam videbitur obscurior, utrum signum additionis habeat ideam materialem, nec ne, & ut absit obscuritas, ostendendum est idem esse visibile quoddam, nec per vim significandi quicquam in eo qua visibili mutari.

§. 418.

Mechanica in cerebro per ideas ſignorum materiales rerum repræſentatio.

Si ad res denotandas vocabulorum loco utamur ſignis aliis; illarum ideæ per ſignorum ideas materiales repræſentantur. Qualiacunque enim fuerint ſigna iſta, perinde ac vocabula ſuas habent ideas materiales (§. 417). Quamobrem cum per vocabulorum ideas materiales rerum iisdem denotatarum ideæ in cerebro repræſententur (§. 395. & ſeqq.), & ſigna alia in locum vocabulorum, quæ artificialia ſigna ſunt (§. 272. *Pſychol. empir.*), ſurrogari poſſint (§. 958. *Ontol.*); ubi alia adhibentur, per eorundem quoque ideas materiales in cerebro repræſentari debent res iisdem denotatæ, vel earundem ideæ, quæ animæ inſunt.

Ponamus in Matheſi ſcribi $a+b=c$ & literis *a*, *b*, *c* denotari lineas, quemadmodum $+$ ſignum additionis, $=$ ſignum æqualitatis eſſe conſtat. Quodſi verbis efferas, quæ ſignis ſcriptis indigitas; dicendum eſt,: duas lineas ſimul ſumtas vel in unum additas eſſe lineæ tertiæ æquales. In caſu priori in cerebro producuntur ideæ materiales literarum *a*, *b*, *c* & ſignorum $+$ atque $=$; in poſteriori, ſi verba pronunciantur, ideæ ſonorum articulatorum, quibus vocabula iſta conſtant, ſeu quos auditu percipimus, dum quis clara voce: duæ lineæ, inquit, ſimul ſumtæ ſunt æquales tertiæ. In exemplis veritas propoſitionis adeo evidens eſt, ut probatio ſuperflua videatur, niſi quis perpendat evidentium quoque reddi rationem in philoſophia, non ut conſtet, quod ſint vera, ſed ut intelligatur, cur ſint vera.

§. 419.

An intellectus in ſomnio operari poſſit.

Anima etiam in ſomnio operationes intellectus edere poteſt, veluti judicare & ratiocinari. Dum enim ſomniamus, res quas percipimus, imaginamur (§. 122. *Pſychol. empir.*), cumque tum temporis nullæ nobis ſint ideæ ſenſuales (§. 121. *Pſychol. empir.*), niſi quando forte phantasmatum ſeries ſenſatione quadam

dam interrumpitur (§.124. *Psych. empir.*), phantasmata clariora sunt, quam ubi sensationibus coëxistunt (§. 201. *Psychol. empir.*), ut res absentes nobis videantur præsentes (§.127. *Psychol. empir.*). Quæ igitur ratio est, dum vigilamus, resque præsentes sensu percipimus, ut in ea, quæ percipimus, attentionem nostram dirigamus atque super iis reflectamus; eadem quoque ad hos actus adesse debet in somnio, consequenter in somnio quoque attentionem in ea, quæ percipimus, dirigimus & super iis reflectimus (§. 118. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum attentio & reflexio ad formandas notiones sufficiat in cognitione intuitiva (§.326. *Psychol. empir.*); in somnio quoque prima mentis operatio quoad cognitionem intuitivam sese exerere potest. Et quoniam in cognitione symbolica ea tantummodo vocabulis tanquam nominibus suis indigitantur, quæ reflectendo in ideis rerum distinguimus (§.328. *Psychol. empir.*), vocabula vero nota in memoriam revocantur lege imaginationis (§. 273. *Psychol. empir.*), quæ in somnio tota occupata est (§.123. *Psychol. empir.*); ideo nihil obstat, quo minus prima mentis operatio in somnio etiam in cognitione symbolica absolvatur. Et eodem modo patet, quod in somnio vocabulorum usui locus sit, quotiescunque eodem opus habemus.

Eadem porro attentio & reflexio sufficit, ut de iis, quæ percipimus, judicemus (§. 343. & seqq.). Quare cum attentioni & reflexioni in somnio locus sit *per demonstrata*; quin in somnio judicare, cumque nec sermonis usus nobis in eodem denegetur *per demonstrata*, judicia quoque vocabulis exprimere valeamus, dubitari nequit. Secunda igitur mentis operatio in somnio locum habet (§. 53. *Log.*).

Denique ad ratiocinandum requiritur, ut de re percepta judicemus, & beneficio hujus judicii aliud nobis in memoriam revocemus, indeque idearum compositione ac divisione judicium quoddam formetur (§.354. & seqq. *Psych. emp.*). Judicia de-

de rebus perceptis formari posſunt, quemadmodum modo evicimus. Immo vidimus locum quoque esſe iis, quæ debentur imaginationi atque memoriæ. Unde dubitari nequit, quin etiam in ſomnio nobis in memoriam revocare posſimus propoſitionem ope præſentis. Et quia ad formandum judicium per idearum diviſionem ac conſtitutionem ſufficit attentio atque reflexio, quemadmodum ex ipſis terminis intelligitur (§. 139. 142. 257. *Pſych. emp.*), utrique autem in ſomnio, locus ſit *per demonſtrata*; in ſomnio quoque ex præmisſis concluſio inferri poteſt. Anima igitur in ſomnio ſingula agere valet, quæ ad ratiocinandum requiruntur, conſequenter nil impedit, quo minus in ſomnio ratiocinetur, conſequenter tertiam quoque mentis operationem edere poteſt (§. 53. *Log.*).

Idem probatur a poſteriori. Etenim ſingulas operationes mentis in nobis experimur, quando ſomniamus. Quod ad res per ſomnium perceptas attentionem afferamus, immo ſuper iisdem reflectamus, non uno modo patet. Quæ per ſomnium nobis viſa, vel audita fuere, aliis narrare, immo qualia fuerint deſcribere valemus. Necesſe igitur eſt ut, cum eorum meminerimus (§. 226. *Pſych. empir.*), ea diu perceperimus (§. 129. *Pſychol. empir.*), quatenus ſcilicet per aliquod temporis ſpatium phantasma continua reproductione conſervatum (§. 242). Dum igitur hoc ipſo eorundem magis nobis conſcii fuimus, quam alias futurum erat, perceptiones iſtas nobis effecimus clariores (§. 31. *Pſychol. empir.*), adeoque attentionem noſtram ad easdem direximus (§. 237. *Pſychol. empir.*). Et quoniam ea, quæ rebus per ſomnium nobis occurrentibus inerant, enarrare valemus; patet ex modo dictis, nos attentionem noſtram direxisſe ſucceſſive ad ea, quæ rebus perceptis inerant, conſequenter ſuper eadem reflexisſe. Attentione & reflexione utimur, dum prima mentis operatione defungimur, eo quidem quem dixi modo (§. 331. *Pſychol. empir.*).

In somnio itaque prima mentis operatione nos defungi necesse est. Constat præterea nos sæpius conspectu eorum, quæ per somnium nobis apparent, affectibus obnoxios fieri, veluti gaudio efferri, metu concuti, tristitia corripi, vel quasi attonitos in admirationem rapi. Enimvero cum affectus ex confusa boni & mali perceptione oriantur (§. 605. *Psych. empir.*), consequenter perfectionis cujusdam aut imperfectionis sive veræ, sive apparentis apperceptionem præsupponant (§. 511. 518. *Psychol. empir.*); necesse omnino est, ut quædam, quæ rei insunt, tanquam ab ea, cui insunt, diversa nobis repræsentemus. Prima igitur intellectus operatio sese exerit (§. 331. *Psychol. empir.*). Non addimus alia, unde idem colligi poterat.

Nos de rebus per somnium perceptis in ipso somnio judicare, nemo ignorat. Narramus enim alteri nostra in somnio facta judicia. Constat etiam nos in somniis colloqui cum aliis. Ecquis vero est qui nesciat, nullum esse sine judiciis colloquium? Patet igitur etiam a posteriori secundæ mentis operationi esse locum in somnio (§. 53. *Log.*). Et quia secunda mentis operatio primam supponit (§. 40. *Log.*), nisi judicia symbolice expressa seu propositiones tantummodo in memoriam nobis revocantur; ideo ex judiciis quoque de rebus per somnium perceptis latis denuo colligitur, notioni quoque in eodem esse locum.

Quod denique in somnio quoque ratiocinemur, adeoque tertiæ quoque mentis operationi sit locus (§. 53. *Log.*); memorabilia exempla mihi suggerit experientia domestica. Etenim plus simplici vice in somniis me docuisse philosophiæ quædam subtiliora capita atque consueto ex notionibus distinctis ratiocinandi more fuisse usum probe memini. Sane pauci admodum elapsi sunt dies, ex quo per somnium auditorium meum ingredi mihi in cathedra constito visus est adversarius quidam fastu turgidus, pietatis pompose affectator, hypocrita impru-

dentia infelix: quo conspecto cum judicarem, eum insidiosas porrigere aures, per digressionem de consensu actionis externæ cum interna disserere cœpi & continuo orationis flumine discursum continuavi ultra dimidium horæ, quantum judico, quadrantem, donec fervor animi, quo abripiebar intrinsecam hypocriseos turpitudinem delineaturus, cum somno somnio finem imponeret. Expergefactus eorum probe memineram, quæ a me dicta fuerunt, & multa ratiocinia legitimo modo inter se contexta discursui inesse deprehendi, nihil in toto discursu observans, quod non vigilans probarem.

Postulat ipsa res, ut occurram objectioni, quam quis movere poterat. Defendimus (§. 123. *Psychol. empir.*), omne somnium a sensatione initium capere & per phantasmatum successionem, adeoque secundum legem imaginationis continuari (§. 93. *Psychol. empir.*). Hic vero ostendimus, in somniis quoque ratiociniis esse locum & eorum beneficio discursum longum in somniis continuari. Somnia igitur quoque per leges ratiocinandi continuari videntur, nequaquam per solam imaginationis legem. Etsi ad speciem primo intuitu videatur composita objectio, speciei tamen fallaciam haud difficulter detegere licet. Quando enim continuationi somnii locus est, de objectis nobis sermo est, quæ tanquam præsentia spectamus; non autem de nostris cogitationibus, quæ occasione illorum objectorum oriuntur. Sane in exemplo, quod commemoravi, vi imaginationis continuo reproducebatur idea auditorii atque auditorum ac hospitis illius insidiatoris, quem quomodo huc advolasset ignorabam. Nihil adeo in præsente propositione continetur, quod theoriæ de somniis adversetur.

§. 420.

Cur memoria læsa ratiocinatio lædatur.

Si memoria læditur, anima ad ratiocinandum inepta redditur. Quoniam enim memoriæ sensitivæ in corpore non respondet nisi facilitas reproducendi ideas materiales, quam cerebrum contrahit (§. 294); si memoria læditur, facilitas ista in actua-

actuali quadam cerebri mutatione consistens vel prorsus tollitur, vel admodum imminui debet. Præterea cum memoriæ vi ideas reproductas recognoscamus (§. 175. *Psychol. empir.*), adeoque nobis conscii simus, nos eas jam antea habuisse (§. 173. *Psychol. empir.*); si memoria læditur aut ideas reproductas prorsus non, aut ægre nec nisi hæsitanter recognoscimus, aut prorsus non conscii nobis existentes, quod ideam reproductam jam antea habuerimus, aut ancipites hærentes, utrum eam jam habuerimus, nec ne. Quamobrem judiciorum præteritorum aut prorsus non meminimus, aut, sicubi nobis succurrunt, dubitamus, utrum eadem antea jam didicerimus nec ne, vel etiam num talia fuerint, cum ea nobis familiaria reddere studeremus. Quoniam itaque in ratiociniis dato judicio uno memoria nobis suppeditare debet judicium quoddam præteritum, quod ita sese habere, prout sese nobis offert, probe nobis conscii sumus, aut esse saltem videmur (§. 354. & seqq. *Psychol. empir.*): si memoria læditur de rebus obviis aut prorsus non ratiocinari possumus, aut hæsitanter ratiocinamur, consequenter anima ad ratiocinandum inepta redditur.

Cum propositione præsente confundenda non est alia, qua ob notionum universalium oblivionem anima inepta fieri dicitur ad ratiocinandum de certis quibusdam objectis, de quibus antea ratiocinari prompte poterat: cujus quidem rei exempla dedimus alias (*not.* §. 217. *Psychol. empir.*). Neque enim hic ineptitudo ad ratiocinandum particularis ab oblivione derivatur: sed cum memoria lædatur, quando ad functiones suas inepta redditur (§. 297); ineptitudo animæ ad ratiocinandum in universali quadam impotentia consistit, quæ ad omnia omnino objecta extenditur, qualiacunque fuerint. Ceterum si quis propositionem etiam ad casum istum particularem extendere velit, eidem omnino satisfacit demonstratio, cum oblivio, quatenus a corpore pendet, consistat in impotentia ideas materiales, quæ productæ aliquando fuerant, in cerebro reproducendi (§. 303.), atque adeo anima privetur

 faci-

facilitate ideas quasdam materiales reproducendi, quam antea habuerat, in casu particulari.

§. 421.

Cur ratiocinandi habitus a causis materialibus & senectute lædatur.

Quoniam memoria a causis materialibus lædi potest (§. 295), veluti vi morborum acutorum atque capitis, immo ipsa senectute (§. 299); læsa autem memoria, anima ad ratiocinandum inepta redditur (§. 420); *a causis* quoque *materialibus, veluti vi morborum acutorum atque capitis, immo ipsa senectute anima ad ratiocinandum inepta fieri potest.*

Videmus hinc subinde senes ad ratiocinandum adeo impotentes fieri, ut puerascere ideo dicantur. Non tamen omnibus senectus adeo nocua est, cum plurimi senectute adeo vegeta sint, ut memoria ipsorum non labefactetur, nec vis imaginandi languescat: quo etiam in casu mentis operationibus funguntur senes absque ulla difficultate. Ceterum cum cerebri mutatio, in qua facilitas ista idearum materialium reproducendarum consistit, nondum satis explorata sit, neque etiam satis constet, quale esse debeat cerebrum, ut phantasmata materialia habeant celeritatem convenientem; propositionem quoque præsentem nondum satis determinate enunciare licet. Quamobrem nobis sufficere debet intellexisse possibilitatem ineptitudinis ad ratiocinandum, utut determinate nondum valeamus, quandonam eidem locus esse debeat. Physica uberiorem lucem affundet, quando magis exculta fuerit.

§. 422.

Memoriæ & ratiocinationis læsio ex læsione cerebri.

Quoniam memoriæ sensitivæ, quæ intellectualem præcedit (§. 182), in corpore non respondet, nisi facilitas reproducendi ideas materiales, quam cerebrum contrahit (§. 294); *si memoria læditur*, adeoque ad actiones suas inepta redditur (§. 297), *cerebrum læditur* & vicissim *si cerebrum læditur, memoria lædi*, consequenter *& anima ad ratiocinandum inepta reddi potest.*

Cum non constet, qualis sit læsio cerebri, ut memoria, con-

consequenter etiam ratiocinandi facultas lædatur; ideo ex læsione cerebri tantummodo infertur possibilitas læsionis memoriæ ac facultatis ratiocinandi: quemadmodum paulo ante expressius annotavimus (*not.* §. 421).

§. 423.

Imbecillitas judicii est impotentia judicandi ex defectu notionum universalium ad judicia discursiva requisitarum. *Imbecillitas judicii.*

Requiri notiones universales ad judicia discursiva, quæ tanquam notæ, immo familiares præsupponuntur, ex omni theoria ratiociniorum patet (§. 354. & seqq. *Psychol. empir.*), per quæ judicia discursiva inferuntur (§. 51. *Log.*).

§. 424.

Si memoria læditur, judicium fit imbecille, seu *anima ad judicandum inepta redditur.* Si enim memoria læditur, anima ad ratiocinandum inepta redditur (§. 420); adeoque ex judiciis de rebus obviis intuitivis inferre nequit discursiva (§. 51. *Log.*). Quamobrem læsa memoria anima ad judicatandum inepta redditur, adeoque judicium fit imbecille (§. 423). *Judicii a memoria dependens labefactatio.*

Idem etiam sic ostenditur. Si memoria læditur, ad functiones suas inepta redditur (§. 297), adeoque ideæ, quas antea habuimus, nec facile reproducuntur (§. 294), nec reproductæ recognoscuntur (§. 175. *Psychol. empir.*); consequenter nec propositionum, quas antea familiares experiebamur, amplius meminisse valemus (§. 227. *Psych. emp.*), neque eam, quoties occasio tulerit in memoriam revocare possumus (§. 228. *Psychol. empir.*). Enimvero judicium de re quadam nobis obvia laturi beneficio judicii intuitivi, quod de ea formamus, nobis in memoriam revocare debemus judicium aliquod præteritum atque nobis conscii esse, quod idem tanquam verum alias cognoverimus, quemadmodum ex omni ratiociniorum theoria perspicitur (§. 354. & seqq. *Psychol. empir.*). Memoria igitur læsa, judicia de rebus obviis ferre aut prorsus non va-

lemus, aut ægre valemus, consequenter judicium fit imbecille, seu ad judicandum inepti reddimur (§. 423).

Imbecillitas judicii ex defectu memoriæ a posteriori quoque exemplis obviis confirmatur; id quod clarius per corollarium sequens intelligitur.

§. 425.

Specialior ratio. Quoniam memoria a causis materialibus lædi potest (§. 298), veluti vi morborum acutorum atque capitis, immo sæpius ipsa senectute (§. 299); *judicium* quoque *a causis materialibus, veluti vi morborum acutorum atque capitis, immo sæpius ipsa senectute efficitur imbecille.*

Hinc ingravescente senectute acumen judicii sæpius decrescere videmus ac ideo ipsum ob senectutem obtusum fieri dicere solemus.

§. 426.

Eadem ulterius extensa. Similiter quia læso cerebro memoria lædi potest (§. 422); ideo quoque *læso cerebro judicium fieri potest imbecille* (§. 424).

Ita constat ex contusionibus capitis sæpius obtundi judicii aciem & homines ideo dici obtusi ingenii, quod hanc vel istam capitis contusionem fuerint experti. Immo inde metus est, quo vulgo corripiuntur homines, ne capitis vulnera vel contusiones lædant operationes mentis atque memoriam. Neque infrequenter redditur ratio, cur quidam ad judicandum adeo sint hebetes, quod in prima ætate caput ipsorum a parentibus vel præceptoribus frequenter fuerit percussum.

§. 427.

Notiones generum & specierum quomodo nobis sint. *Notiones generum ac specierum non habemus, nisi quatenus individua seu singularia percipimus, & eorum, quæ in nobis sunt, nobis conscii sumus.* Genera enim & species non existunt, nisi in individuis (§. 56. *Log.*). Quamobrem cum species in similitudine individuorum (§ 233. *Ontol.*), genera in similitudine

dine specierum (§. 234. *Ontol.*) genera superiora in similitudine inferiorem consistant (*§. cit.*), adeoque notiones tam generum, quam specierum nonnisi ea contineant, quæ in pluribus individuis eadem sunt (§. 195. *Ontol.*); hæc vero, quæ rebus perceptis insunt, a nobis actu separari non posse constet, ut ea percipiamus absque suo subjecto, cui insunt: notiones quoque generum ac specierum non habere possumus, nisi quatenus individua percipimus, aut, si notiones universales ad animam spectant, quatenus eorum, quæ animæ sunt, eadem sibi conscia est.

Idem quoque unusquisque in se experiri potest. Nemo enim v. gr. hominem in genere percipere potest, nisi quatenus ea, quæ omnibus hominibus communia sunt, perspicit in uno vel aliquot individuis. Neque quisquam experietur, se vi imaginationis repræsentare sibi posse subjectum, cui non alia insint, nisi quæ pluribus individuis communia, notionem generis vel speciei cujusdam ingrediuntur. Evidentius hoc patet in figuris, veluti si figuram vel triangulum in genere tibi imaginari volueris.

Immo ratio etiam quædam a priori dari potest, cur impossibile sit sibi repræsentare subjectum, quod non alias capiat determinationes nisi universales, veluti genericas vel specificas. Constat enim in omni notione universali tam generis, quam speciei deprehendi, quæ indeterminata sunt (§. 230. *Ontol.*), Impossibile vero est, ut tibi quid repræsentes, quod indeterminatum est. Quodsi vero in subjecto, quod percipis, nihil prorsus indeterminati deprehenditur; sed idem omnimode determinatum est; individuum percipis (*§.* 227. *Ontol.*). Notionem igitur generis, vel speciei non habes, nisi quatenus singularia percipis, aut, si qua ad animam pertinent, eorum tibi in te conscius es.

Facile apparet propositionem præsentem etiam intelligen-

dam

dam esse de accidentibus. Etsi enim in cognitione symbolica ea per modum substantiarum consideremus, quemadmodum ex nominum impositione apparet; hoc tamen non obstante eadem percipere nunquam possumus, ubi ad cognitionem intuitivam reditur, nisi quatenus substantiæ cuidam inexistunt. Ita colorem rubrum non percipis, nisi tibi repræsentes corpus aliquod, quod eodem tinctum apparet, veluti globum rubrum, aut vestem rubram, aut nubes rubentes. Quando vero tibi objectum quoddam rubrum repræsentas, individuum aliquod repræsentas, & rubedo, quæ eidem inest, similiter singulare quid est: unde & rubedinem istam instar individui consideras in cognitione symbolica. Intuitiva adeo cognitio continuo circa singulare versatur, etsi attentio ad ea dirigatur, quæ communia sunt & notionem universalem ingredi debent. Quoniam vero hæc ipsa communia in singulari repræsentantur; ideo perdifficilis est universalis cognitio, ubi in intuitiva acquiescere debes, ita ut vix ac ne vix quidem in ea proficere possit sermonis usu aut aliis signis æquivalentibus destitutus, ut vocabulorum ideis jungas, quæ communia notionem universalem ingredi debent. Sufficit autem, quascunque eorundem ideas seligas. Etenim cum constet, hodie surdos quoque loquelam doceri posse, qui motui labiorum attendentes intelligunt, quid loquatur alter; patet his vocabulorum ideas alias non esse nisi quatenus conatus ad loquendum percipiunt in se ipsis, dum loquuntur (§. 291) & motus independentes in aliis, utpote ex his istos sibi repræsentantes (§. 117. *Psych. emp.*), ac utrisque ideas rerum vocabulis indigitatas jungentes (§. 273. *Psychol. empir.*). Atque hinc intelligitur, vocabulis substitui posse in cognitione symbolica signa alia, quemadmodum quoque arti occulte loquendi nec non ad magnam distantiam animi sui sensa significandi non ignota sunt. Memini me olim juvenem in dissertatione de loquela talia explicasse.

§. 428.

Vocabula quomodo intelligantur.

Si communia singularium, quæ notionem universalem ingrediuntur, vocabulis vel aliis signis indigites; hæc non intelli-

gun-

guntur nisi quatenus communia ista in individuis percipis. Vocabula enim signa sunt eorum, quæ iisdem indigitantur (§. 271. *Psych. emp.*), atque adeo perinde ac signa alia non intelliguntur, nisi quatenus nobis conscii sumus eorum, quæ per ea denotantur, alias enim sunt sine mente sonus (§. 952. *Ontol.*). Enimvero eorum, quæ individuis communia notionem generum vel specierum ingrediuntur, non tibi conscius esse potes, nisi quatenus ea in individuis percipis, aut, si ad animam spectant, eorum tibi in te ipso conscius es (§. 427). Ergo vocabula, quibus communia indigitantur, quæ notiones generum ac specierum ingrediuntur, non intelliguntur, nisi quatenus communia ista in individuis percipis.

Inde est quod exemplis illustratæ definitiones ac propositiones intelligantur, quæ solo vocabulorum sono percepto non satis intelligi poterant. Dum enim ad exempla animum advertimus, ea, quæ verbis denotantur, in singularibus percipimus. Atque adeo nobis constat, quidnam sit illud, quod vocabulis istis tanquam signis denotetur. Et hinc est quod suadeamus, ut ea, quæ de anima docentur, unusquisque in semetipso experiri conetur, si quidem ea satis intelligere velit. Immo eadem ratio est, cur operam dare debeamus ut multa sensu percipiamus, ne quid facile dicatur, quod non intelligi a nobis possit.

§. 429.

Notiones universales non habemus, nisi quas aut a rebus sensu perceptis, vel iis, quorum nobis in nobismetipsis conscii sumus abstraximus, aut in talia resolvere valemus, quæ in individuis percepimus. Universalia enim nobis repræsentare non possumus nisi quatenus singularia percipimus, seu eorum, quæ in anima insunt, nobis conscii sumus (§. 427), neque si communia singularium, quæ notiones universales ingrediuntur, vocabulis vel aliis signis indigitas, ea intelliguntur, nisi quatenus communia ista in individuis percipis (§. 428). *Modus perveniendi ad notiones universales.*

Enimvero cum perceptiones rerum materialium vel ad sensum (§. 67. *Psychol. empir.*), vel ad imaginationem pertineant (§. 92. *Psychol. empir.*), imaginatio vero non producat nisi ideas rerum antea sensu perceptarum (§. 117. *Psychol. empir.*), nec nisi per earum divisionem ac compositionem quasdam fingat (§ 144. 145. *Psychol. empir.*); eorum vero, quæ ad animam spectant, ideas non habeamus, nisi quatenus eorundem in nobis conscii sumus: notionem universalem quæ ingrediuntur nobis perspecta esse nequeunt, nisi quatenus ea vel in individuis rerum materialium percepimus sensu, vel eorum aliquando in nobismetipsis conscii fuimus. Fieri adeo non potest, ut notionem aliquam universalem habeamus, nisi eandem vel ab individuo uno sensu percepto abstraximus, vel quæ pluribus sigillatim inesse deprehendimus, in unam notionem coëgimus; consequenter quam in talia resolvere valemus, quæ aliquando in individuis percepimus, aut, si notio sit ejus, quod ad animam spectat, nisi id aliquando in nobismetipsis experti fuerimus, aut in talia resolvatur, quæ hoc pacto experti fuimus.

Patet adeo in notionibus universalibus nihil inesse, nisi quod aliquando sensu fuerit perceptum, aut cujus nobis tanquam in nobis ipsis fuerimus conscii, seu quod in nobis apperceperimus: id quod sensui cuidam interno æquipollet, quo anima semetipsam sentit. Notiones universales ad intellectum spectant. Quamobrem si hoc sensu intelligatur, quod vulgo dicitur, nihil esse in intellectu, quod non fuerit in sensu; tanquam verum admitti potest. Enimvero qui ex iis, quæ modo evicimus, inferunt, ideas omnes ac pendentes inde notiones universales in animam tanquam receptaculum vacuum inferri a sensu; ea inferunt, quæ inde minime sequuntur. Et posthac ostendemus falsam esse hanc *Aristotelicorum* hypothesin, qui animam cum tabula rasa comparant, cui per sensus ideæ rerum imprimantur, quemadmodum figura mediante sigillo ceræ imprimitur. Hæc expresse hic monenda fuerant, ne quis existimet nos illam tabulam rasam nostram facere, quam nostram

ſtram facere minime posſumus, utpote cum iis pugnantem, quæ de esſentia atque natura animæ in ſuperioribus fuere ſtabilita, & quæ ad philoſophandum de anima hactenus adeo utilia deprehendimus, nec minus utilia in ſequentibus deprehendemus.

§. 430.

Si definitiones ac propoſitiones ab aliis repertas intelligere voluerimus, aut res ipſas, ad quas pertinent, aliquando ſenſu nos percepisſe, aut ea, quæ per vocabula indigitantur, ſigillatim in ſubjectis aliis ſenſu percepisſe opus eſt. In definitionibus enim enumerantur notæ, quæ ad rem definitam agnoſcendam & ab aliis diſtinguendam ſufficiunt (§. 153. *Log.*), adeoque cum per definitiones res ad ſuas ſpecies & ſua genera diſtincte reducantur (§. 179. *Log.*), nonniſi ea, quæ pluribus individuis communia ſunt (§. 230. *Ontol.*). Et quia omnis definitio oratio eſt (§. 152. *Log.*), adeoque ex vocabulis conſtat, quibus communia iſta indigitantur; vocabula iſta, conſequenter & ipſas definitiones intelligere non potes, niſi quatenus communia iſta in individuis percepiſti (§. 428), conſequenter vel individua, a quibus notio univerſalis abſtracta eſt, vel ipſemet aliquando ſenſu percepiſti, aut jam percipis, vel quæ vocabulis ſingulis reſpondent, a ſenſu perceptis diverſæ ſpeciei individuis abſtraxiſti, vel adhuc in ſubjectis diverſis ſigillatim ſenſu percipis. *Quod erat unum.*

Definitiones ac propoſitiones quando penitus intelliguntur.

Similiter propoſitionibus præſertim determinatis notiones reſpondent univerſales (§. 520. 320. *Log.*). Quamobrem cum eas non intelligamus, niſi quatenus iſtas notiones habemus (§. 117. *Log.*), notiones autem univerſales habere non posſimus, niſi quas aut a rebus ſenſu perceptis abſtraximus, aut in talia reſolvimus, quæ a rebus ſenſu perceptis abſtracta fuere (§. 429); propoſitiones quoque determinatas ab aliis repertas intelligere non posſumus, niſi quatenus vel res ipſas, ad quas pertinent

tinent, ſenſu percipimus, vel ſaltem ea ſigillatim in diverſis ſubjectis ſenſu perceptis obſervavimus, quæ per vocabula indigitantur.

Propoſitionem hanc ſtudio addimus, cum maximam habeat utilitatem tam in docendo, quam in diſcendo, ac clariſſime loquatur neceſſitatem praxin cum theoria conjungendi. Docentes enim hinc perſpiciunt, quouſque notiones ſint reſolvendæ, ut nihil aſſumatur, quod non intelligi poſſit a diſcente, vel ubi id fieri non poſſit, ut admoneatur, quid fieri ab ipſo neceſſe ſit, ut quæ docentur penitus perſpiciat. Nec minus diſcentes ipſimet convincuntur, quod privato ſtudio ruminaturi, quæ ex ore docentis hauſerunt, ſingula tandem ad talia revocare debeant, quæ ſenſu ab ipſis aliquando percepta in memoriam ſibi revocare valent. Diſcunt quoque, quænam a ſe ſenſu percepta præſupponantur, antequam ſatis intelligere valeant, quæ proponuntur. Utinam ad hæc ſatis animum adverterent, tum qui docentium numero ſeſe immiſcent, tum qui ad diſcendum animum appellunt. Ita enim futurum patet, ne docere velint qui diſcentium numero eſſe convenit, utque diſcentes melius proficerent. Quemadmodum vero hinc apparet neceſſitas philoſophiæ experimentalis non modo in Phyſica; verum etiam in Matheſi mixta, veluti Optica & Mechanica; ita non minus manifeſtum eſt, philoſophiam experimentalem a nobis vel hac ſola de cauſa recte omnino ad philoſophiam univerſam extendi, nec abſonum eſſe quod aliquoties mentionem injecerimus theologiæ quoque experimentalis. Ceterum quæ de docentibus dicta ſunt, ea quoque ad autores transferenda, qui libros eo fine condunt, ut erudiant lectores. Et inde petenda porro ratio eſt, cur nos in explicandis iis quæ proponimus, ſæpiſſime nimii videri velimus, quam non intelligi ab aliis, qui noſtra penitus intelligere volunt. Hanc igitur propoſitionem omnibus probe perpendendam commendamus.

§. 431.

Quando vocabula

Si quis tantummodo ſenſu percepit ea, quæ ad notionem gene-

generis spectant rei vocabula aliquo indigitata; is vocabulum istud non plene intelligit: intelligit autem istud tanto minus, quanto genus istud est remotius & quo minus completa notio est. Etenim si quis tantummodo sensu percipit ea, quæ ad notionem generis rei spectant, quæ vocabulo indigitatur; is tantummodo intelligit communia rei istius cum rebus aliis; non vero ipsi propria (§. 428). Quoniam tamen per vocabulum istud non tantum communia, verum etiam propria indigitantur (§. 241. *Ontol.*); ideo ipsum non plene intelligit. *Quod erat primum.* imperfecte intelligamus.

Quodsi genus, cujus notio nobis est, fuerit remotius; tanto pauciora communia continet, quo ferit remotius (§. 242. *Ontol.*). Quamobrem si cum vocabulo, quo species indigitatur, non jungimus nisi notionem generis remotioris, tanto minus idem intelligimus, quanto idem remotius. *Quod erat secundum.*

Quodsi porro notio ista generis fuerit incompleta, non omnia illa inferioribus communia complectitur, quæ comprehendere debebat (§. 92. *Log.*). Quamobrem ubi eam vocabulo, quo species denotatur, jungimus; adhuc minus idem intelligimus, quam ubi eandem notionem completam eidem jungere valemus. *Quod erat tertium.*

Hæc propositio maximæ utilitatis est. Per eam enim nobis constat, utrum ea, quæ dicuntur, plene intelligamus; an minus plene, &, si minus plene quædam a nobis intelligi certum sit, quantum a plena intelligentia adhuc absimus. Constat quoque hinc ratio, cur nobis intelligere videamus, quæ vix ac ne vix quidem tantisper intelligimus. E. gr. si quis novit, quid nomine animalis peregrini indigitetur, & hanc notionem vocabulo tigridis jungit; is, ubi de tigride sermo fuerit, videtur sibi intelligere, quid dicat alter, cum tamen plene id non intelligat. Quodsi quis secundum hanc normam ea, quæ legit aut audit, examinare voluerit; is clarissime

perspicit, quantum adhuc a plena intelligentia absit, quam se jam consecutum esse sibi videbatur, & quam adhuc imperfecta sit cognitio sua.

§. 432.

Quomodo non plene intellecta posthac plene intelligantur.

Si qua vocabula non plene intelligimus; ea memoria retenta plene intelligere adhuc datur, ubi iisdem denotata sensu percipimus, aut eorum nobis in nobismetipsis conscii sumus, vel notionem symbolice expressam in talia resolvere discimus, quæ sensu percepta fuere, vel quæ in nobismetipsis experti fuimus. Etenim si quod vocabulum non plene intelligitur, id quidem inde est quod non rem ipsam eodem denotatam, sed ea tantummodo, quæ ad notionem generis spectant, in aliis sensu perceperimus neque notionem symbolice expressam, quæ vocabulo isti respondet, in talia, quæ sensu percepta fuere resolvere valeamus (§. 441). Quodsi ergo posthac sensu adhuc percipimus vel rem ipsam, vel ea, in quæ notio ejusdem resolvi potest; nil amplius obstat, quo minus vocabulum istud plene intelligatur, sed defectum supplevimus; adeoque idem jam plene intelligimus. Atque hoc etiam eodem modo apparet in casu altero, quo ea, quæ ad intellectum vocabuli faciunt, in nobismetipsis experimur.

Propositionem hanc eo fine addimus; ut constet nonnullius esse usus, quæ minus plene intelliguntur. Etenim si qua vocabula minus plene intellecta ingrediuntur vel definitionem, vel propositionem aliquam; illa quidem definitio, hæc propositio minus plene intelligitur, quando eam memoriæ mandamus; ast ubi posthac vocabulum istud plene intelligitur, ipsam quoque definitionem ac propositionem, quam memoria tenemus, plene intelligimus. Addisci igitur quædam in spem plenæ intelligentiæ non prorsus absonum est. Conducit sane pueros, immo disciplinarum tyrones multa addiscere, quæ plene non intelligunt, modo tenaciter memoriæ infigantur, quæ ipsis olim profutura sunt & ad plenam intelligen-

gentiam reduci poterunt, ubi usui esse debent. Et sane id fieri etiam ab iis, qui sibi intelligere videntur, quæ nondum plene intelligunt, experientia loquitur. Inde est, quod audias Juris cultores asserentes, jura tum demum intelligi, ubi ad usum in foro transferuntur.

§. 433.

Si non plene intellectis adhærent quæ plene intelliguntur, hisque effici posit, ut illa sensu percipiamus, vel, ubi ad animam spectant, ea in nobismetipsis experiamur; in disciplinis satisfaciunt, quæ non plene intelliguntur. Quodsi enim non plene intellectis adhærent, quæ plene intellecta sufficiunt, ut vel ea, quæ illis respondent, sensu percipiamus, vel ubi ad animam spectant, ea in nobismetipsis experiamur; ut minus plena plene intelligamus, quando voluerimus, vel quando opus fuerit, in potestate nostra positum est (§. 440). Quamobrem cum in disciplinis traditas definitiones ac propositiones non alio fine discamus & memoriæ infigamus, quam ut iisdem ad formanda judicia discursiva uti queamus (§. 356. 360. 361, *Psych. emp.*), neque alius earundem usus sit, ubi ad praxin morum ac negotia humana iisdem uti voluerimus; quæ non plene intelliguntur in disciplinis satisfaciunt, ubi plene intellecta iisdem adhærent, quorum ope illis respondentia ut sensu percipiantur, vel ut eadem in nobis experiamur, effici potest. *Quando non plene intellecta in disciplinis satisfaciant.*

Casum specialem habemus in scriptura sacra, ubi eadem loquitur de spiritualibus hominis mutationibus, quæ non plene intelliguntur, antequam eas in nobismetipsis experimur. Sufficit itaque in ea tradi plene intellecta, quæ nobis ad istas mutationes subeundas sufficiunt. Eadem de causa dudum commendavimus (*not.* §. 930. *Log.*), ut terminis rerum practicarum jungamus notiones, quas praxis ipsa nobis suggerit. Nec alia de causa commendavimus, ut rerum naturalium notiones ipsa earundem observatione & experimentorum subsidio comparemus, eos intellecturi, qui de rebus naturalibus com-

commentati sunt (§. 932. 935. *Log.*). Hoc ipso autem tacite indicavimus ab autoribus tradi sufficientia, utut ad plene intelligendum eorum mentem, vocabula non sufficiant, quod scilicet tradant quæ sufficiunt, ut, ubi voluerimus, vel quando opus fuerit, mentem eorum plene assequi valeamus. Ceterum præsens propositio & docentibus, & ad erudiendum alios scribentibus utilis est, ut judicent, utrum non plene intellecta sint sufficientia, an insufficientia, ut reprehensionis notam vel effugiant, vel incurrant.

§. 434.

Cujusnam culpa sit si quis ex disciplinis imperfectam hau-rit cognitionem.

Quodsi ergo *quis operam non dat, ut quæ in disciplinis non plene intellexit, vel sensu percipiat, vel in semetipso experiatur, cum per ea, quæ didicit, hoc facere posset; is sua, non docentis aut scribentis culpa, imperfectam habet cognitionem.*

Corollari præsentis duplex usus est. Inservit enim ad evitandas temerarias reprehensiones obscuritatis vel ignorantiæ, quæ perperam autoribus exprobatur, ne in alios simus injurii, sed omnibus nos æquos præbeamus. Deinde stimulum addit ad effugiendam ignorantiæ culposæ labem, ne propriam censuram conscientiæ incurramus, quando defectu cognitionis damna incurrimus, quæ evitare poteramus defectu isto sublato. Hinc autem luculenter apparet necessitas in rebus practicis juxta theoriam ipsi praxi studendi. Philosophia ideo moralis non plene intelligetur, quantumcunque studii in ea explicanda posuerit philosophus, nisi quis eorum, quæ docentur, veritatem in semetipso experiri nitatur. Immo etiam Theologiæ capita practica nuuquam plene intelliget, nisi qui veritatum revelatarum notiones ex seipso haurire potest. Quamobrem cum alios docturi plene intelligere debeant, quæ docent, etsi efficere non possint, ut ex solis, quæ proferunt, verbis ab aliis plene intelligantur, ne scilicet tradant quæ ad plenum intellectum consequendum minime sufficiunt, quam sit necesse ut, qui docent alios, non modo theoria, verum etiam praxi emineant, nemo non videt. Utinam hæc per-

perpenderent, qui ad docendum alios nimis intempestive accedunt, vel se alios veritatem docere posse sibi persuadent, quam ipsimet nondum intelligunt. Non ferebat hunc morem in discipulis suis *Confucius*, quos sui similes esse volebat. Utinam eundem nec in probarent alii, quorum est curare ut ad utilem Ecclesiæ ac Reip. doctrinam perducatur juventus.

§. 435.

Anima ex statu præsente, quem percipit, ratiocinando colligit præteritum atque futurum. Si enim anima ad statum præsentem attentionem dirigit ac super eodem reflectit; qualis idem sit judicat (§. 343. *Psychol. empir.*). Enimvero cum nihil sit sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit, (§. 70. *Ontol.*); status quoque præsentis ratio in antecedente contineatur opus est, adeoque in statu præterito quidpiam datur, unde intelligitur, cur præsens talis sit (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum posita ratione sufficiente ponatur id, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118. *Ont.*); posito tali statu antecedente, in quo nempe ea sunt, per quæ intelligitur, cur præsens talis potius sit quam alius, ponitur etiam status præsens. Quodsi ergo anima novit, quænam sint ea, per quæ intelligi potest, cur status aliquis talis sit; judicii hujus recordata vi judicii intuitivi colligit, qualis fuerit status præteritus (§. 360. 361, *Psychol. empir.*), Enimvero dum ex duobus istiusmodi judiciis colligit, qualis fuerit status præteritus, ratiocinatur (§. 50. *Log.*) Ex statu itaque præsente præteritum ratiocinando colligit. *Quod erat unum.* *Quomodo status præteritus atque futurus ex præsente colligatur.*

Similiter cum nihil esse possit sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. *Ontol.*); status quoque sequens rationem sufficientem habere debet in præcedente, adeoque in præsente contineantur necesse est talia, per quæ intelligitur, cur talis potius esse debeat futurus, quam alius (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem ubi anima noverit, qualis ponatur sta-

tus, si talia ponantur, quæ statui præsenti insunt; ad statum præsentem attendens & reflectendo super eodem judicans, quæ eidem insint (§. 343. *Psychol. empir.*) colligit, qualis esse debeat futurus (§. 360. 361 *Psych. empir.*). Quamobrem cum ratiocinetur, dum hoc facit (§. 50. *Log.*); ex statu præsente futurum ratiocinando colligit. *Quod erat alterum.*

Idem confirmatur a posteriori: id quod exemplo obvio docemus. Si intuemur poma, quibus arbor abundat initio autumni; inde colligimus, quod vere multis superbiverit floribus, propterea quod experientia edocti noverimus, non modo singula poma prodiisse ex totidem floribus, verum etiam multos flores decidere, nec poma omnia ad maturitatem pervenire solere, ut adeo nobis exploratum sit, numerum florum verno tempore constanter multum excedere numerum pomorum autumnali tempore observandorum. Patet adeo ex statu arboris, qualem conspicimus tempore autumnali, colligi statum ejusdem, qualis fuerit tempore vernali mediante dependentia status autumnalis a vernali nobis in genere perspecta. Et ubi distincte exponitur modus, quo ex comtemplatione status autumnalis ad perceptionem vernalis pervenitur; eundem in ratiocinio consistere palam est. Similiter si autumni initio videmus gemmas arborum, veluti piri, & gravidas a ceteris distinguimus, quantus sit gemmarum gravidarum numerus judicamus, indeque colligimus, quod futuro vere pirus abundatura sit floribus, propterea quod experientia edocti noverimus, flores ex gemmis gravidis prorumpere & eorum plures progerminare ex una, ut adeo nobis certum sit, verno tempore constanter numerum florum plurimum excedere numerum gemmarum gravidarum, quæ tempore autumnali in arboribus conspiciuntur. Patet itaque ex statu arboris, qualis conspicitur tempore autumnali, colligi statum ejusdem, qualis verno tempore futurus, medi-

mediante dependentia ſtatus vernalis ab autumnali in genere nobis perſpecta. Quodſi denuo diſtincte exponatur modus, quo ex contemplatione ſtatus autumnalis ad perceptionem vernalis pervenitur, eundem in ratiocinio conſiſtere manifeſtum eſt. Experientia communis innumera nobis ſiſtit iſtiusmodi exempla, ut adeo plura eam in rem addi opus non ſit.

Tenendum hic eſt, ratiocinia, quibus ex ſtatu præſente colligitur præteritus, vel futurus, non ſemper esſe diſtincta, præſertim ubi in cognitione intuitiva acquieſcimus. Quodſi tamen in rationem noſtrarum perceptionum inquirimus quemadmodum id fieri debere alibi oſtendimus (§. 393. 394. *Pſychol. empir.*); ratiocinia ſatis manifeſto ſeſe produnt. Et quomodo ibidem in genere oſtendimus, quod ſyllogismus explicandæ ſuccesſioni cogitationum inſerviat; eodem modo idem in ſpeciali caſu evinci poteſt.

§. 436.

Ex uno exiſtente, quod percipitur, ratiocinando colliguntur coëxiſtentia alia. Quoniam enim nihil eſt absque ratione ſufficiente, cur potius ſit, quam non ſit (§. 70. *Ontol.*); ratio etiam ſufficiens detur necesſe eſt, cur coëxiſtentia potius coëxiſtant, quam alia, & cur hoc potius modo coëxiſtant, quam alio. Datur igitur in exiſtente uno aliquid, unde intelligitur, cur aliud quid ipſi coëxiſtat (§. 50. *Ontol.*). Quamobrem ubi conſtiterit, qualem coëxiſtentiæ rationem habeat id, quod exiſtere percipis aut aliunde noſti; in præſens, quod percipis, attentionem dirigenti occurrit notio illa univerſalis de ente rationem coëxiſtentiæ continente (§. 224. 225), atque adeo inde colligis, quid eidem coëxiſtere debeat (§. 365. *Pſychol. empir.*). Dum vero ita ex duobus judiciis, nempe primo, quod de re percepta enunciat, qualis ſit; & altero, quo enunciatur iſtiusmodi exiſtenti aliud coëxiſtere debere, colligis tertium de

Coëxiſtens unum quomodo ex altero innoteſcat.

coëxistentia alterius, utique ratiocinaris (§. 50. *Log.*). Ex uno igitur existente, quod percipitur, ratiocinando colligitur coëxistens aliud.

Idem quoque a posteriori probatur. Ex eo, quod pluit, ratiocinando colligitur per foramen tecti aquam pluvialem destillare in ædificium. Percipiens pluviam judicas, quod vehementer pluat, & memoria tibi suggerit phantasma foraminis in tecto, ut adeo judicium fiat compositum, quod pluat & in tecto sit foramen. Quoniam tibi jam antea innotuit, per foramen tecti destillare aquam pluvialem in ædificium, non sine ejusdem detrimento; in memoriam tibi revocas judicium aliquod præteritum, cui universalis quædam notio respondet. Quamobrem cum inde colligis aquam pluvialem magna copia nunc destillare in ædificium; ratiocinando utique quidpiam, quod coëxistit, ex uno existente colligitur, aut, si mavis ex duobus coëxistentibus, pluvia nempe ac foramine in tecto, colligis tertium coëxistens destillationem aquæ pluvialis vel ejus defluxum in ædificium. Colligis autem tertium coëxistens ex duobus coëxistentibus (quæ tamen, si velis, hic pro uno existente haberi possunt), quia hæc continent id, unde intelligitur tertium, adeoque ex eo, quod ratio sufficiens coëxistentis in existentibus, quæ sensu ac imaginatione percipis, continetur. Ex adverso si per foramen tecti aquam copiose defluere vel destillare percipis, inde colligis quod vehementer pluat. Hic denuo attentionem in aquam per foramen tecti destillantem dirigens judicium intuitivum formas & quoniam nosti aquam ad tectum non deferri, nisi dum pluit; in memoriam tibi denuo revocas judicium aliquod præteritum, quod aqua per foramen tecti continuo destillante pluat, cui ut ante notio quædam universalis respondet. Quamobrem cum inde colligis, imbrem jam delabi; ratiocinando utique quidpiam coëxistens, nempe imbrem, ex uno existente, destillatione scilicet aquæ continua per foramen

ramen tecti, colligis. Colligis autem coëxistens, quod percipis, ex uno existente; quod hujus in isto ratio contineatur sufficiens.

Probatio a posteriori simul eam a priori illustrat & firmat. Ceterum exempla, quæ eidem inserviunt, singulis fere momentis occurrunt, ut adeo, qui in uno acquiescere nolit, proprio Marte ea coacervare possit. Singula autem eodem modo ad evidentiam perducuntur, quo nos istud perduximus, quod allegavimus.

§. 437.

Ex præsente præteritum atque futurum & ex uno existente coëxistentia alia colliguntur, quatenus unum in altero rationem sufficientem habet cur sit. Patet id ex demonstrationibus propositionum præcedentium, quibus enunciatur, ex præsente ratiocinando colligi præteritum ac futurum (§. 435), ex existente uno coëxistentia alia. *Cur ex re præsente colligatur præteritum, futurum ac præsens aliud.*

Non igitur opus est, ut idem peculiari demonstratione evincatur. Ceterum hinc patet, sublato principio rationis sufficientis fieri minime posse, ut ex præsente colligatur præteritum atque futurum & ex uno existente coëxistens aliud: quod tamen utrumque experientiæ adversum probant, quæ ad confirmandum veritatem propositionum præcedentium in medium adducta sunt.

§. 438.

Ex præsente præteritum atque futurum & ex uno existente alia coëxistentia colliguntur, quatenus tam successiva, quam coëxistentia inter se connectuntur. Quatenus enim successiva inter se connectuntur, præsens rationem sufficientem habet in præterito & futurum in præsente (§. 10. *Cosmol.*). Et quatenus coëxistentia inter se connectuntur, in existente uno continetur ratio, cur alterum eidem coëxistat (§. *cit.*). Quamobrem cum ex præsente præteritum atque futurum colligatur, quatenus *Idem ulterius expenditur.*

nus in præterito ratio sufficiens præsentis, in præsente autem ratio sufficiens futuri continetur (§ 437); ex præsente utique præteritum & futurum colligitur, quatenus succesiva inter se connectuntur. Et cum ex uno existente coëxistens colligatur, quatenus ratio coëxistentiæ alterius in uno continetur (§. cit.); ex uno etiam existente colligitur coëxistens, quatenus coëxistentia inter se connexa sunt.

Tolle igitur nexum rerum, quem in Cosmologia stabilivimus, nec fieri amplius poterit, ut ex præsente cognoscatur præteritum vel futurum, aut ex uno existente alterum coëxistens: quod utrumque experientia magistra fieri per antecedentia liquet.

§. 439.

Ratio cur eorum, quæ ad universum pertinent, unum ex altero colligatur.

Quæ ex perceptionibus claris ratiocinando colliguntur: ea in iisdem involvuntur. Ex statu enim præsente, quem anima percipit, ratiocinando colligit præteritum atque futurum (§. 435) & ex uno existente alia coëxistentia (§. 436). Enimvero ideæ sensuales, quæ sunt status præsentis vel existentis unius perceptiones claræ, & phantasmata, quæ sunt perceptiones claræ rerum præteritarum & statuum præteritorum tanquam aliquando præsentium, omnes mundi status anteriores (§. 184) & futuros seu qui respectu rei præteritæ, quæ per phantasma exhibetur, futuri erant (§. 185), nec non integrum statum universi, ad quem referuntur, involvunt (§. 182). Quæ igitur ex claris perceptionibus ratiocinando colliguntur, ea in iisdem involvuntur.

Illa igitur perceptionum mediatarum in immediatis involutio, quæ adeo paradoxa videtur, quando primum cogitationi nostræ objicitur, ratio est, cur eorum, quæ ad hoc universum spectant, unum ex altero colligatur.

§. 440.

Evolutio perceptionum.

Si ex statu præsente colliguntur ratiocinando præteritus ac

ac futurus & ex uno existente coëxistentia alia ; perceptiones mediatæ ex immediatis evolvuntur & ad immediatas reducuntur. Quando enim ex statu præsente colligitur præteritus vel futurus ratiocinando , vel etiam ex uno existente coexistentia colliguntur alia, ex claris perceptionibus non colliguntur, nisi quæ in iisdem involvuntur (§. 439). Enimvero quæ clare percipimus, immediate percipimus (§. 195), sive ideæ sensuales fuerint (§ 204), sive phantasmata (§. 207), & quæ in claris hisce perceptionibus involvuntur , nonnisi mediate percipimus (§. 195). Quamobrem ubi ex statu præsente futurus atque præteritus & ex uno existente coexistentia alia colliguntur, perceptiones mediatæ ex immediatis evolvuntur. *Quod erat unum.*

Jam si ex statu præsente futurus vel præteritus, aut ex uno existente aliud coexistens ratiocinando colligitur ; propositio, quæ per modum conclusionis infertur, constat vocabulis non intelligendis , nisi quatenus omnibus simul respondent aliquando sensu percepta (§. 428). Quamobrem vel ideam quandam vi imaginationis producere debemus, quibus ea simul insunt, quæ vocabulis istis indigitantur , vel plurium rerum eadem vi producendæ sunt ideæ , quibus sigillatim insunt vocabulis istis indigitata. Perceptionem itaque mediatam ad phantasma aliquod (§. 95. *Psychol. empir.*), adeoque ad perceptionem immediatam reducimus (§. 207). *Quod erat alterum.*

Patet adeo perceptionum mediatarum ad immediatas reductionem esse admodum limitatam multaque supponere, antequam in potestate sit, nec fieri posse nisi ab eo , qui ratiocinandi facultate pollet , immo multo ejusdem exercitio habitum quendam sibi comparavit. Prodest autem notasse modum, quo mediatæ perceptiones ad immediatas reducuntur, cum ejus in moralibus eximius sit usus.

§. 441.

Evolutionis continuatio.

Quoniam mediatæ perceptiones infinite variant habent-

que

que gradus infinitos, quibus ab immediatis removentur (§. 198); *evolutio quoque perceptionum mediatarum ex immediatis nunc pluribus ratiociniis opus habet, nunc paucioribus.*

Dedimus in anterioribus exempla, ubi nonnisi unico opus erat ratiocinio, propterea quod mediata perceptio ab immediata nonnisi uno gradu distabat. Quodsi mediata ad immediatam reducta sumatur tanquam data, inde eodem modo evolvitur alia mediata, modo evolutio sit in potestate. Et eodem modo ulterius progredi licet, quamdiu evolutio in potestate est, notionibus scilicet universalibus ad ratiocinandum necessariis non deficientibus. Nobis plerumque non longe progredi licet, sed plerumque in primo gradu consistimus. Quodsi disciplinæ fuerint magis excultæ, ulteriora audere licebit. Enimvero cum in ulteriori progressu in determinantium numero plura continuo consideranda veniant, ne in evolutione aberres, sed certo gradu procedas; semper difficilis erit evolutionis hujus continuatio. Idem etiam patet ex diverso involutionis modo (§. 187), quippe unde pendet illa graduum varietas.

§. 442.

Imposſibilitas illimitati intuitus ideæ universi.

Anima integram ideam universi ne succesſive quidem intueri poteſt. Anima enim intuetur ideam universi, quatenus nonnulla, quæ eidem insunt clare (§. 193), consequenter immediate percipit (§. 196). Enimvero quoniam perceptionibus nostris infinita insunt (§. 186), quæ mediate percipiuntur (§. 195), ut evolutione singula ad perceptionem immediatam (§. 440) reducantur fieri non potest. Imposſibile igitur est, ut anima integram ideam universi succesſive intueatur.

Nemo igitur novit, quæ perceptionibus suis insint, cum mediate percepta non appercipiantur (§. 203), adeoque eorum omnium, quæ in idea universi ab anima nostra continuo producta (§. 190) involvuntur (§. 195), nobis conscii minime simus, immo ne conscii quidem fieri posſimus (§. 25. *Pſychol. empir.*).

§. 443.

§. 443.

Quoniam anima integram ideam universi nec simul (§. 194), nec successive intueri potest (§. 442) igitur *prorsus impossibile est, ut anima integram ideam universi simul intueatur, seu, quae in eadem continentur clare* (§. 193), consequenter *immediate percipiat* (196). Quamobrem & *impossibile, ut anima evolutione ideae universi, quae in ea involvuntur ad immediatam perceptionem reducat* (§. 439). *Necessitas limitationis intuitus universi.*

Probe notandum est, ex demonstratione impossibilitatis intuendi integram ideam universi, sive simul, sive successive id fieri debere ponatur, elucescere, quod nec eandem quidem integram intueri possit, si tantummodo spectetur, qualis unico momento existit, adeoque quatenus statum universi quendam momentaneum refert. Sane si quis aliquot secula vivendo transigeret & per omnem vitam in reducendis mediatis perceptionibus ad immediatas occuparetur, quae ad momentaneum quendam universi statum spectant; nae is ad finem perduceret laborem suum, si vel maxime eidem vires sufficere ponamus: tantus enim est eorum numerus, ut tempus deficeret. Qui magnitudinem universi ex principiis astronomicis & multitudinem minimorum ex observationibus microscopicis atque principiis cosmologicis aestimare noverit ac modum, quo ex perceptione data deducuntur cetera, dum mediatas perceptiones ad immediatas reducere conamur (§. 435. 436); is demonstrabit, quae forsan absque demonstratione admittere non vult nimia scrupulositate abusus. Sed nostrum non est in tantas nos diffundere ambages.

§. 444.

Cognitio universalis possibilis, quia determinationes essentiales diversis entibus communes insunt. Quoniam enim determinationes essentiales diversis entibus communes insunt; ideo genera & species determinari possunt (§. 247. *Ontol.*). Habent vero singularia, quatenus sub eadem specie continentur, *Fundamentum cognitionis universalis.*

eadem esſentialia & ſpecies atque genera inferiora eadem itidem esſentialia habent, quatenus iſtæ ſub eodem genere, hæc ſub eodem genere ſuperiori continentur (§. 254. *Ontol.*), ac ideo ex iſtis determinationibus esſentialibus componuntur notiones univerſales, generum atque ſpecierum, quarum vi res quæcunque nobis obviæ ad ſua genera ſuasque ſpecies reduci posſunt (§. 354. *Pſych. emp.*). Habemus adeo claſſes rerum univerſales ſub quibus collocari posſunt, quæ exiſtunt, ſingularia. Quæ ſunt ejusdem generis, ea eadem habent, quatenus genus ipſis commune eſt, attributa communia easdemque modorum posſibilitates, quæ attributorum communium inſtar ſunt (§. 269. *Ontol.*), & quæ ejusdem ſunt ſpeciei, eadem habent attributa & easdem modorum posſibilitates proximas, itemque remotas conditione enunciatas (§. 268. *Ontol.*). Quamobrem cum res definiantur per esſentialia (§. 180. *Log.*), &, ubi ea ignorantur, per attributa (§. 181. *Log.*), vel etiam his ignoratis ſive omnibus, ſive aliquibus, per meras modorum atque relationum posſibilitates, quæ per modum attributorum inſunt, vel per attributa & iſtiusmodi posſibilitates, quæ ſimul non niſi definito conveniunt (§. 182. *Log.*); ideo posſibile eſt per esſentias rerum accuratas condi generum atque ſpecierum definitiones. Et quia attributa & esſentialia, nec non modorum atque relationum posſibilitates, quæ per modum attributorum inſunt, de ſubjecto univerſaliter prædicantur (§. 257. *Log.*) & modi atque relationes, quodque in ſubjecto non concipitur posſibile niſi præſuppoſito quodam modo, ſub data determinatione de eodem univerſaliter prædicantur (§. 258. *Log.*); ac præterea attributa & esſentialia, nec non modorum atque relationum posſibilitates, quæ per modum attributorum inſunt, abſolute (§. 215. *Log.*), modi vero atque relationes & quod in re quadam non concipitur posſibile niſi præſuppoſito quodam ejus modo, non niſi conditionate prædicantur (§. 217. *Log.*); de ſpe-

ſpeciebus atque generibus, cum ſuperioribus, tum inferioribus formari posſunt judicia univerſalia categorica (§. 226. *Log.*), atque hypothetica (§. 218. *Log.*), vi quorum, rebus obviis ad ſua genera ſuasque ſpecies per definitiones reductis, vindicantur ſua prædicata tam abſoluta (§. 360. *Pſychol. empir.*), quam hypothetica (§. 361. *Pſychol. empir.*). Quamobrem cum propoſitionibus univerſalibus reſpondentes notiones non minus, quam notiones generum & ſpecierum, definitionibus eorundem comprehenſæ *per demonſtr.* ad cognitionem univerſalem ſpectent (§. 318. *Pſych. emp.*); cognitionem univerſalem esſe posſibilem, quia diverſis entibus determinationes esſentiales communes inſunt, abunde patet.

Quæ antea de idearum evolutione dicta ſunt, qua perceptiones mediatæ ad immediatas reducuntur, ad ſingularia pertinent, quæ in univerſo exiſtunt & per modum partium ſeriem rerum ingrediuntur. Quamobrem cum iis confundenda non ſunt, quæ ad cognitionem univerſalem ſpectant & de quibus nunc nobis dicendum erit. Ceterum absque hisce notionibus univerſalibus posſibilem non esſe idearum evolutionem, per antecedentia manifeſtum eſt.

§. 445.

Cur veritates univerſales connectantur.

Veritates univerſales connectuntur vi ſimilitudinis esſentialis, dependentiæ rei a ſeipſa & mutuæ dependentiæ rerum a ſe invicem quoad modificationes. Similitudine enim individuorum conſtituuntur entia univerſalia & ſimilitudine minus univerſalium magis univerſalia (§. 232. *Ontol.*), ſpecies nimirum (§. 233. *Ontol.*) & genera inferiora ac ſuperiora, donec tandem ad ſummum aſcenderis (§. 234. *Ontol.*). Et quoniam notio ſpeciei componitur ex notione generis & differentia ſpecifica (§. 241. *Ontol.*) & notio generis inferioris ex notione generis ſuperioris & determinationibus ſibi propriis (§. 242. *Ont.*); entia univerſalia ita ſibi invicem ſubordinantur, ut proxime ſu-

perius totum insit inferiori, quod eidem substat. Quoniam itaque genera & species per essentialia determinantur (§. 247. *Ontol.*) & determinationes genericæ & specificæ seu universales ex essentialibus constant (§.248.*Ontol.*); quæ notionem generis superioris ingrediuntur determinationes essentiales, omnes quoque insunt notioni inferioris & quæ generi infimo insunt, omnes etiam insunt speciei, cui individua substant. Jam cum ratio sufficiens contineatur in omnibus essentialibus simul sumtis, cur attributa propria insint (§. 159. *Ontol.*); in quibusdam vero essentialibus, cur communia insint (§.158. *Ontol.*); in determinationibus specificis continetur ratio sufficiens, cur speciei insint attributa huic speciei propria, & in determinationibus generis, quæ notionem alicujus generis ingrediuntur, ratio sufficiens attributorum huic generi propiorum. Quamobrem attributa generis omnia insunt speciebus singulis, quæ eidem substant, iisdemque communia sunt, & attributa generis superioris omnia insunt generibus singulis inferioribus, quæ eidem substant per modum specierum, iisdemque communia sunt, quia ex eo, quod genus superius totum contineatur in inferiori & inferius in specie *per demonstrata* intelligitur, cum per essentialia determinentur attributa (§. 146. *Ontol.*), cur attributa generum insint speciebus & attributa generum superiorum inferioribus (§. 115. *Ontol.*), consequenter ratio hujus inexistentiæ sufficiens sit participatio generis (§. 56. *Ontol.*), atque adeo posita eadem ratione sufficiente ponenda etiam sint, quæ propter eam potius sunt, quam non sunt (§. 118. *Ontol.*). Datur adeo ratio sufficiens in essentialibus determinationibus speciei ac generis cujuscunque, cur insint ejusdem attributa & in genere ratio sufficiens, cur insint speciei attributa communia, atque in genere superiori ratio sufficiens, cur insint inferiori attributa superioris seu inferiorum communia, consequenter non modo attributa cum essentia, verum etiam species cum suis generibus

& ge-

& genera inferiora cum suis superioribus continuo connectuntur (§. 10. *Cosm.*). Quoniam vero ex dictis patet, nexum omnem inter genera & species pendere a determinationibus communibus, nexum vero attributorum ab eo quod essentialia sint eorundem ratio sufficiens, consequenter a dependentia ab essentia generum atque specierum (§. 143, 851. *Ontol.*); genera & species rerum connectuntur inter se vi similitudinis essentialis, attributa autem vi dependentiæ ab essentia. Quoniam vero in his continetur ratio, cur de specie genus, de genere inferiori superius prædicari & ideo porro speciei attributa generis, generi inferiori attributa superioris tribui possint; hinc vero oriuntur judicia universalia (§. 243. *Log.*), eademque vera (§. 511. *Log.*), quæ veritatum universalium nomine veniunt; patet utique veritates universales inter se connecti vi similitudinis essentialis rerum & dependentiæ rerum ab essentia sua quoad attributa, seu dependentiæ a seipsis. *Quod erat unum.*

Jam porro ratio sufficiens, cur modi rebus actu insint, vel in modis antecedentibus, vel in ente alio ab eo, cui insunt diverso, aut pluribus istiusmodi entibus, vel denique in modis antecedentibus & ente alio ab eo, cui insunt, diverso vel pluribus etiam entibus aliis continetur (§. 160. *Ontol.*). Quamobrem cum modificationes in variatione modorum consistant (§. 704. *Ontol.*); res a se invicem dependent quoad modificationes (§. 851. *Ontol.*), & quia universalia non existunt (§. 235. *Ontol.*), genera & species a se invicem dependent quoad modificationes possibiles. Et quia hoc pacto modi, qui per essentialia in specie aliqua vel genere aliquo intelliguntur possibiles (§. 160. *Ontol.*), de specie illa vel genere isto prædicantur vi dependentiæ a specie alia vel genere alio; judicia vero sic formata denuo universalia sunt (§. 258. *Log.*), eaque vera (§. 511. *Log.*); veritates universales quoque connectuntur inter se vi dependentiæ rerum a se invicem. *Quod erat alterum.*

Quod ita sufficienter explicaverimus omnem nexum veritatum universalium, haud difficulter perspicit, qui notionem entis universalis ex Ontologia probe cognitam atque perspectam habent. Etenim quæ rebus insunt, aut in essentialium, aut attributorum, aut modorum numero sunt: ad attributa enim vel modos referuntur modorum possibilitates, prout vel remotæ, vel proximæ fuerint. Quamobrem cum omnem nexum expendat propositio, quæ in essentialibus, attributis atque modis fundatur; nexum quoque veritatum universalium, qui rebus ipsis inest, omnem explicat.

§. 446.

Veritas propositionis quomodo perspiciatur.

Veritatem propositionis perspicimus per nexum cum veritatibus aliis universalibus & demonstratio eundem palam facit. Veritas enim propositionis cum in determinabilitate prædicati per notionem subjecti consistat (§. 513. *Log.*), ex eo agnoscitur quod posita notione subjecti poni debeat prædicatum (§. 115. *Ontol.*). Jam propositio vera est, quæ demonstrari potest (§. 544. *Log.*); in demonstratione vero sumitur notio subjecti, qualis datur, ac inde vel syllogismo uno, vel plerumque pluribus inter se concatenatis tandem infertur propositio, in qua subjecto vi notionis datæ tribuitur prædicatum, quod ipsi tribui posse enunciabatur, consequenter posita notione subjecti poni debere prædicatum per demonstrationem perspicitur (§. 406. *Log.*). Quamobrem cum in quolibet syllogismo ratio, cur vera sit conclusio, sit veritas præmissarum (§. 573. *Log.* & §. 56. *Ontol.*), præmissarum vero loco sint propositiones ac definitiones (§. 498. *Log.*) & in quolibet syllogismo saltem una universalis esse debeat propositio (§. 354. *Log.*); veritas propositionis perspicitur per nexum cum definitionibus ac propositionibus aliis universalibus veris (§. 10. *Cosmol.*); hoc est, per nexum cum aliis veritatibus universalibus, simulque patet nexum veritatis universalis unius cum aliis innotescere per demonstrationem.

Liquet

Liquet hinc ſimul veritas principii generalis, *veram eſſe propoſitionem, quæ cum veritatibus aliis connectitur*, hoc eſt, ideo potius tanquam vera, quam tanquam falſa admittenda eſt, quia aliæ propoſitiones veræ ſunt, ut his poſitis & ipſa ponatur. Liquet etiam Mathematicos, qui non admittunt niſi demonſtrata, veritatem propoſitionis perſpicere per nexum cum aliis. Et ſcientiæ non alius finis eſt, quam ut veritatum univerſalium nexus perſpicatur (§. 594. *Log.*).

§. 447.

Veritates univerſales quomodo detegantur, cum quibus data connectitur.

Demonſtratio palam facit veritates univerſales, cum quibus alia quædam connectitur. Veritates enim univerſales, cum quibus alia quædam connectitur, ſunt illæ propoſitiones, quæ tanquam jam notæ inſtar præmiſſarum ſumuntur in demonſtratione (§. 551. 552. *Log.*), quemadmodum ex propoſitionis præcedentis demonſtratione liquet. Enimvero quænam ſint illæ propoſitiones, quæ tanquam veræ præſupponi debeant, antequam data quædam demonſtrari poſſit, ex analyſi iſta demonſtrationum patet, qualem in Logica exemplis illuſtravimus (*§. cit.*). Et ubi quæ præſupponuntur ex propoſitionum demonſtratarum numero ſunt, per harum demonſtrationes denuo patet, quænam veritates univerſales præſupponantur tanquam veræ, antequam ipſæ demonſtrari queant, ac ita porro, donec in principiis indemonſtrabilibus gradum ſiſtas. Demonſtratio adeo palam facit, quænam propoſitiones ſint, cum quibus quæ ad demonſtrandum proponitur connectitur tam immediate, quam mediate, conſequenter quænam ſint illæ veritates univerſales, cum quibus alia quædam data connectitur.

Patet adeo veritates haſce reperiri, ubi ſucceſſivam aſſenſus generationem diſtincte percipere ſtudemus (§. 992. *Log.*). Quamobrem illuſtrandæ propoſitioni præſenti inſerviunt, quæ ad propoſitionem de modo detegendi principia convincendo tanquam nota ſupponenda annotavimus (§. 992. *Log.*).

§. 448.

§. 448.

Diversitas illarum veritatum in eodem casu.

Quoniam constat, unam eandemque propositionem diversis sæpius modis demonstrari posse; *eadem propositio cum aliis veritatibus universalibus diversis immediate connectitur.*

Hinc certum quidem est per datam propositionis datæ demonstrationem, eam cum hisce veritatibus universalibus connecti immediate; non tamen dici potest, has veritates universales esse solas, cum quibus ea immediate connectitur. Dico autem tantummodo eandem propositionem cum veritatibus universalibus immediate connecti posse diversis: fieri enim potest, ut, ubi nexus quoque immediatus pervestigatur eo, quem dixi, modo (*not.* §. *præc.*); veritates tandem prodeant eædem, etsi ad nexum immediatum spectantes sint diversæ.

§. 449.

Falsitas quomodo perspiciatur.

Falsitatem propositionis perspicimus per repugnantiam cum veritate aliqua universali. Etenim omnis propositio vel cum veritatibus aliis universalibus connectitur, vel iisdem repugnat. Ponamus propositionem falsam cum veritatibus aliis universalibus connecti. Cum ex hoc nexu perspiciatur ejusdem veritas (§. 446), non poterit esse falsa *contra hypothesin.* Necesse igitur est, ut veritatibus universalibus repugnet, consequenter falsitatem ejus perspicimus per repugnantiam cum veritate aliqua universali.

Quomodo illa repugnatia reperiatur, ex demonstrationibus indirectis patet. Etenim quæ in iis sumitur propositio falsa est, inde vero deducitur legitima consequentia alia, quæ repugnat veritati cuidam universali & hinc falsa intelligitur: unde porro arguitur falsitas assumtæ, quatenus nempe sumitur, eandem quoque veritatibus universalibus repugnare (§. 553. *Log.*); quod ut pateat recte sumi, propositionem sequentem addimus.

§. 450.

§. 450.

Falsitas propositionis mediate perspicitur per nexum cum falsa, seu ea, quæ veritatibus universalibus repugnat. Etenim in demonstrationibus indirectis seu apogogicis propositio assumta arguitur falsitatis, quia ex ea eodem modo, ac ex notione subjecti in demonstratione ostensiva propositio data, falsa quædam deducitur propositio (§. 551. *Log.*). Enimvero demonstratio ostensiva palam facit nexum cum veritatibus universalibus (§. 446), atque adeo quoque nexum cum propositione per notionem subjecti assumta & ad demonstrandum proposita. Ergo in demonstratione apogogica palam fit nexus propositionis assumtæ cum falsa, quæ tandem prodit, conclusione. Quamobrem constat falsitatem propositionis mediate hic perspici per nexum cum alia falsa, consequenter cum tali, quam veritati alicui universali repugnare constat (§. 449). *Quomodo idem fiat mediate.*

Demonstrationes per indirectum non modo in Mathesi, Geometria præsertim, frequenter occurrunt; verum etiam a nobis in philosophia sæpius adhibentur. Non adeo opus est, ut exempla anxie conquirantur, quibus præsens illustretur propositio.

§. 451.

***Rationale** ens* dicitur, quod ratione præditum est. Quamobrem cum ratio sit facultas nexum veritatum universalium perspiciendi (§. 483. *Psychol. empir.*); ens rationale est, quod facultate nexum veritatum universalium perspiciendi præditum est. Et quoniam facultas nudam potentiam activam dicit (§. 29, *Psychol. empir.*), adeoque ratio naturaliter per modum potentiæ animæ insit; *ens rationale est, quod ad veritatum universalium nexum perspiciendum per essentiam & naturam suam aptum est*: consequenter cum ex actualitate *Ens quodnam rationale sit.*

possibilitas colligatur (§. 170. *Psych. empir.*), *si quis nexum veritatum universalium actu perspicit, rationalis esse intelligitur.*

Adjectiva subjectum denominant ab accidente, quod eidem inest. Quamobrem cum id, quod inest, jam fuerit definitum, non est quod quis sibi metuat a circulo in definiendo, ubi adjectivi definitionem ingreditur nomen substantivum, unde ortum habet. Quamobrem definitio entis rationalis nominalis, quam dedimus, non peccat. In corollariis autem definitio rationis applicatur ad ens rationale; ne ambagibus opus sit in demonstrationibus, quarum gratia definitio allata fuit.

§. 452.

Usus rationis quid sit.

Usus rationis est potentia actus eliciendi ad intuitum nexus veritatum universalium necessarios.

Nimirum ratio inest animæ per modum potentiæ remotæ, ita ut eidem equidem non repugnent actus ad intuitum nexus veritatum universalium requisiti; non tamen eosdem elicere possit, nisi aliæ præcedant animæ modificationes. Usus adeo rationis inest per modum potentiæ proximæ, ita ut anima actus illos elicere possit, seu nexum veritatum universalium actu intueri valeat, quando voluerit, vel occasio ita tulerit. Differt adeo ratio ab usu rationis, quomodo potentia remota a proxima differt. Neque hoc in ratione singulare est; sed id potius cum ceteris, quæ ad facultates animæ superiores spectant, commune habet. Immo sunt quoque in corpore dispositiones naturales exercitio crebro in habitum convertendi, in quibus idem obtinet. Omnis enim dispositio potentia quædam remota est; habitus vero proxima.

§. 453.

Cur ratio vim repræsentativam universi non excedat.

Ratio in vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, rationem sufficientem habet, seu eandem non excedit. Ratio enim consistit in facultate nexum veritatum universalium perspiciendi (§. 483. *Psychol. empir.*), adeoque animæ tribuitur, qua-

quatenus apta fieri poteſt ad nexum iſtum actu perſpiciendum (§. 29. *Pſych. emp.* & §. 452. *Pſych. ration.*). Enimvero nexus veritatum univerſalium perſpicitur per demonſtrationem (§. 446), adeoque per ſyllogismos (§. 498. *Log.*), ſeu ratiocinia (§. 332. *Log.*). Quamobrem cum ratiocinium vim repræſentativam univerſi, qualis in anima datur, non excedat (§. 405. 408), neque ea eadem ſuperiora ſunt judicia, quæ ad concatenationem ratiociniorum in demonſtratione neceſſaria ſunt (§. 411. *Pſychol. rat.* & §. 492. *Log.*); ratio vim repræſentativam univerſi, qualis in anima datur, non excedit. Cum adeo per eandem in anima locum habeant, unde intelligitur, cur ratio eidem inſit *per demonſtrata*; ratio vim repræſentativam univerſi, qualis in anima datur, non excedit.

Falluntur adeo, qui ſibi perſuadent, ſi animæ eſſentiam in vi repræſentativa univerſi convenienter mutationibus, quæ pro ſitu corporis noſtri organici in organis ſenſoriis contingunt, ponamus eidem nudam tribui facultatem ſentiendi. Immo abſonum eſt inde inferre, quod homini ideo denegetur ratio. Etenim ſi vel maxime oſtendi minime poſſet, per vim repræſentativam univerſi, qualem animæ convenire ſupra evicimus (§. 62), non tamen hinc inferri poterat, quod negetur animæ convenire rationem, ſed tantummodo ſequeretur non ex vero vim illam repræſentativam venditari pro eſſentia animæ, propterea quod per eam non intelligatur ex hypotheſi, cur animæ humanæ conveniat ratio. Enimvero alteram hanc objectionem removemus per propoſitionem præſentem.

§. 454.

Quoniam in vi repræſentativa univerſi pro ſitu corporis humani organici convenienter mutationibus, quæ in organis ſenſoriis contigunt, eſſentia ac natura animæ conſiſtit (§. 66. 67); in anima vero datur ratio, quia vim iſtam habet (§. *præc.* *Rationalitas homini eſſentialis.*

& §. 118. *Ontol.*); *anima per essentiam & naturam suam rationalis est.*

Ratio attributum animæ est (§. 146. *Ontol.*), atque adeo eidem constanter inest (§. 151. *Ontol.*), ut adeo ab eadem separari non possit, etsi usum ejus suspendi vel auferri non sit impossibile. Rationalitas per corollarium præsens homini essentialis est, probeque notandum hoc est, ne quis sibi persuadeat furiosos ex rationalibus factos fuisse irrationales. Sane non minus delirant homines, qui noxiis erroribus se atque alios fallunt ac in multa damna præcipites dant: hoc tamen non obstante manet ipsis ratio, ut ad saniorem mentem reduci possint, delirio isti voluntario renunciantes.

§. 455.

Dependentia usus rationis a ratiocinando.

Usus rationis sese exerit ratiocinando. Usus enim rationis sese exerit per actualem intuitum nexus veritatum universalium (§. 452). Nexus autem veritatum universalium perspicitur per demonstrationem (§. 446), consequenter per syllogismos (§. 498. *Log.*), seu ratiocinia (332. *Log.*). Usus adeo rationis sese exerit ratiocinando.

Ideo tertia mentis operatio a ratione nomen traxit.

§. 456.

Dependentia a ceteris mentis operationibus.

Usus rationis supponit omnes mentis operationes. Exerit enim sese ratiocinando (§. 455). Quare cum ratiocinium ex judiciis componatur (§. 50. *Log.*); usus rationis judicium supponit. Et quia notiones duas vel conjungimus, vel separamus, quando judicamus (§. 40. *Log.*); judicium supponit notionem. Enimvero præter notionem judicium atque ratiocinium non datur alia quædam mentis operatio (§. 52. *Log.*); usus adeo rationis omnes operationes supponit.

Antequam nimirum usus rationis sese exerere potest, necesse est ut rei notionem nobis formare seu eandem nobis distincte repræsentare valeamus; ut de ea judicare possimus; ut judicia alia sint in promptu, quibus tanquam principiis ratio-

ratiocinandi usi tandem ratiocinemus & ratiocinando inferamus de re sive in singulari, sive in universali percepta conclusionem. Hæc ex theoria tertiæ operationis mentis, a nobis plenissime pertractata (§. 354. & seqq. *Psychol. empir.*), intuitiva quadam ratione patent. Et ubi ad exemplum quodvis obvium animum advertimus, idem a posteriori perspicere licet.

§. 457.

Usus rationis supponit notiones universales determinatas & quo plures in promptu sunt, eo amplior est, & prout eas magis familiares quis experitur, eo promptius sese exerit. Usus enim rationis ratiocinando sese exerit (§. 455). Enimvero in omni ratiocinio aut nomen, aut prædicatum aliquod vel absolutum, vel hypotheticum subjecto cuidam vindicatur (§. 370. *Psychol. empir.*), applicando vel definitiones, vel propositiones tam categoricas, quam hypotheticas (§. 374. *Psychol. empir.*)). Quamobrem cum non minus definitionibus (§. 152. 179. *Log.*), quam propositionibus universalibus notiones universales (§. 520. 521. *Log.*), eædemque determinatæ respondeant (§. 320. *Log.*) siquidem ad ratiocinandum aptæ esse debeant (§. 374. *Psychol. empir*); usus rationis supponit, ut in promptu sint notiones universales determinatæ. *Quod erat primum.*

Quænam usus rationis præsupponat.

Quoniam omne ratiocinium, utut simplex, notionem aliquam universalem supponit, veluti definitionem aliquam, vel propositionem applicandam *per demonstrata*; quo plures nobis fuerint definitiones atque propositiones seu notiones perspectæ universales, eo plura ratiocinia formare valemus. Usus adeo rationis ad plures casus sese extendit, seu amplior est. *Quod erat secundum.*

Jam ubi notionem universalem ad ens quodcunque sive singulare, sive universale applicamus, memoria nobis eam suggerere debet (§ 354. 360. 361. &c. *Psychol. rat.*) Quamobrem cum notiones, quas familiares experimur, sua veluti

ſponte ſtatim ſeſe menti ingerant, quotiescunque de iis cogitandi occaſio offertur; ubi eas familiares experimur, ad ratiocinandum prompti ſumus, atque adeo prompte quoque ſeſe exerit rationis uſus.

Idem etiam patet a poſteriori. Ponamus aliquem animo ſuo comprehenſam tenere amplisſimam Jurisprudentiæ naturalis theoriam, ut non facile occurrat caſus, qui per eam non deciſus detur. Ponamus porro omnem iſtam theoriam esſe ipſi adeo familiarem, ut vix ei offeratur caſus, quin jam ejus deciſio ipſi occurrat. Ecquis non videt, eum principiis iſtis ad decidendos caſus prompte uti, ut adeo rationalem ſe probet in ſingulis iſtis caſibus, nec longa deliberatione opus demum ſit? Et eodem modo ſeſe rem habere, ubi de rebus quibuscunque aliis judicium discurſivum formari debet. Unde tanto magis elucet necesſitas plurium notionum univerſalium, quod eædem varient pro varietate rerum dijudicandarum.

Apparet hinc necesſitas diſciplinarum probe excultarum, ſi quidem nos rationales probare velimus. Quando enim judicia discurſiva ex erroneis ac præjudicatis opinionibus legitima licet ratiocinandi forma deducimus; rationales quidem nobis videmur, ſed re vera non ſumus. Abutimur enim ratiocinandi facultate: hic vero abuſus uſus rationis dici nequit (§. 452). Sane quemadmodum errores non ſunt rationi conformes (§. 485. *Pſych. emp.*); ita nec inde derivata judicia discurſiva, ſive ſingularia fuerint, ſive univerſalia, rationi tribui posſunt. Uſus equidem rationis absque actu ratiocinationis nullus eſt; non tamen omnis actus ratiocinationis ad uſum rationis pertinet: alias ratio & facultas ratiocinandi unum idemque foret, quas tamen a ſe invicem differre conſtat (§. 366. 483. *Pſychol. empir.*): ſit ita, quod nonnulli rationem cum facultate ratiocinandi ſubinde confundant, qui vagis potius, quam determinatis notionibus ſunt adſueti.

§. 458.

Uſus rationis cur non *Uſus rationis homini non connaſcitur; ſed demum acquiritur.*

ritur. Usus enim rationis supponit notiones universales determinatas (§. 457). Quamobrem cum notiones universales non habeamus, nisi quas aut a rebus sensu perceptis abstraximus, vel etiam ab iis, quorum nobis tanquam ad nos pertinentium in nobismetipsis conscii sumus, aut in talia resolvere valemus, quæ in individuis percipimus (§. 429); immo si definitiones ac propositiones ab aliis repertas intelligere voluerimus, aut res ipsas, ad quas pertinent, aliquando sensu nos percepisse, aut ea, quæ per vocabula indigitantur, sigillatim in subjectis aliis sensu percepisse opus sit (§. 430); nos notiones universales demum acquirere debere, non per essentiam ac naturam actu habere patet. Liquet igitur etiam, nos per essentiam & naturam animæ non habere usum rationis; sed eum demum acquirere debere. *connascatur.*

Nimirum quatenus rationis sumus compotes possibile est, ut ad usum rationis perveniamus (§. 483. 29. *Psychol. empir.*): ubi vero usus compotes fieri velimus, eum demum acquirere tenemur.

§. 459.

Quoniam *infantes* non habent, nisi quod ipsis connascitur, seu per essentiam atque naturam inest, quod per se patet; *usu* quoque *rationis destituuntur, eumque demum acquirere debent* (§. 458). *Cur infantes usu rationis destituantur.*

Hinc reddi potest ratio, cur infantes videantur fœtibus brutorum stupidiores. Brutis enim paucissimæ sunt actiones, ad victum quærendum, se tuendum & generandum necessariæ, ad quas per mechanismum corporis determinantur, nec universali opus habent cognitione. At hominis actiones multifariæ sunt, quarum determinatio in utramlibet contradictionis partem in ipsius potestate est, quas vero secundum rationem determinare debet. Unde homo hærere debet circa determinationem istarum actionum, quamdiu nullas sibi acquisivit notiones universales, vi quarum eædem determinantur.

§. 460.

§. 460.

Cur etiam adulti.

Qui rationis usum acquirere negligit, nec ejus compos fieri potest. Neque enim per naturam ac essentiam animæ inest; sed acquiri demum debet (§. 458). Quamobrem qui in iis acquiescit, quæ per naturam insunt; nec eidem acquirendo operam debitam impendit, notionibus scilicet universalibus neglectis (§. 456); is quoque ejus compos fieri nequit.

Hinc patet cur inter bruta educati rationis usu destituantur, teste exemplo hominis inter ursos educati, ad quod sæpius jam provocavimus.

§. 461.

Dependentia usus rationis ab usu sermonis.

Usu sermonis facilitatur atque amplificatur usus rationis: absque sermonis usu rationis usus vix conceditur. Usus enim rationis sese exerit ratiocinando (§. 455), omnesque mentis operationes supponit (§. 456). Quamobrem cum in cognitione symbolica ratiocinia sint magis distincta, quam in intuitiva (§. 369 *Psychol. empir.*), nec minus distincta magis sint judicia, si vocabulis efferantur, quam si absque eorum ope fiant (§. 351. *Psychol. empir.*), immo in cognitione symbolica & acumen, & profunditas intellectus facilitetur atque extendatur (§. 342. *Psychol. empir.*); usus quoque rationis vocabulorum usu facilitari debet. *Quod erat primum.*

Jam porro notiones abstractæ seu universales, quæ ab inferioribus abstrahuntur, si quæ ab alio abstrahimus, peculiaribus nominibus insigniuntur, non modo magis claræ ac distinctæ fiunt (§. 284. *Psych. empir.*); verum etiam memoriæ facilius mandantur & diutius retinentur (§. 285. *Psychol empir.*), ut adeo ad notiones magis abstractas pateat progressus eædemque majori numero comparari & in usum futurum servari possint. Idem cum dicendum sit de judiciis determinatis, quibus singulis sua respondet notio (§. 120. *Log.*); ea quoque majori numero

mero memoriæ mandari possunt, ut ad futurum usum in promptu sint. Enimvero quo quis plures notiones determinatas habet, quoque magis familiares eas experitur, eo amplior & promptior est usus rationis (§. 457). Sermonis itaque usu rationis usus amplificatur. *Quod erat secundum.*

Quoniam denique in cognitione intuitiva notiones universales a singularibus non aliter abstrahi possunt, nisi quatenus successive dirigitur attentio ad ea, quæ in ideis duorum vel plurium individuorum nobis simul occurrentibus eadem sunt (§. 326. *Psychol. empir.*), notiones generum atque specierum completæ atque determinatæ, quales definitionibus respondent (§. 152. *Log.*) & ad ratiocinandum solæ aptæ sunt (§. 374. *Psychol. empir.*), tanta difficultate acquiruntur, ut vix credibile sit, hominem sermonis usu destitutum, nec ipso vocabulorum usu ad attentionem successive in individuorum communia dirigendam excitatum, quicquam in studio notiones istiusmodi universales sibi comparandi proficere posse. Immo cum definitiones rebus sensui, vel imaginationi obviis (immo in cognitione symbolica intellectui quoque objectis) ad sua genera suasque species distincte reducendas inserviant (§. 179. *Log.*), applicatione illarum ad has per ratiocinium facta (§. 356. *Psych. emp.*); tanta profecto hic sese offert difficultas, ut jure dubites, utrum ullus unquam mortalium sermonis usus expers generum ac specierum notiones determinatas sibi comparaverit, quibus distincte agnitis determinationibus intrinsecis communibus ad suum genus, vel speciem suam res obvias reduxit. Similiter cum in cognitione intuitiva judicium absolvatur affirmativum, si ea, quæ tanquam a re diversa spectamus, porro tanquam eidem inexistentia, vel ad eam quocunque modo pertinentia consideremus (§. 343. *Psych. empir.*), in judiciis autem determinatis, qualia ad ratiocinandum requiruntur (§. 360. 361. *Psych. empir.*), idea subjecti continere

debeat omnes determinationes, quibus prædicatum determinatur, & in eas simul attentio dirigenda (§. 348. *Psychol. empir.*); non modo eadem difficultas recurrit, quæ de notionibus abstractis in cognitione intuitiva absolvendis modo proposita fuit, verum etiam inde augetur, quod prædicato respondens notio sæpe eandem difficultatem experiatur; semper vero molestiam creent determinationes, quæ eam ingrediuntur, tanquam a re diversæ, mox tamen iterum tanquam eidem inexistentes spectandæ: ut adeo denuo dubites, utrum ullus unquam mortalium sermonis usus expers judicium aliquod universale determinatum formaverit, nec ne. Quoniam itaque in omni ratiocinio aut genus seu species, aut prædicatum aliquod vel absolutum, vel hypotheticum subjecto cuidam vindicatur (§. 370. *Psychol. empir.*); quam sit difficile ratiocinium absque sermonis usu, satis superque apparet, ita ut non immerito dubites, an ullus unquam mortalium absque sermonis usu distincte fuerit ratiocinatus. Quamobrem cum usus rationis sese ratiocinando exerat (§. 455); vix credibile est, absque sermonis usu cuiquam concedi usum rationis.

Idem quoque confirmatur a posteriori. Facit huc exemplum juvenis inter ursos educati, ad quod sæpius jam provocavimus. Describit idem *Bernhardus Connor* in Evangelio Medici art. 15. p. m. 133. & seqq. & hic a nobis commemorari meretur, tum ut supra dictis plenior constet fides, tum ut præsens propositio clarius illustretur. Anno 1694. in nemoribus ad Lithuaniæ & Russiæ confiniis sitis inter gregem ursorum captus est juvenis decem circiter annos natus, adspectu horridus, pilis hirsutus, omnis loquelæ expers, immo ne vocis quidem humanæ compos, nec ullum rationis indicium præbens, pedibus ac manibus instar ursorum incedens, vultum tamen humanum externaque nudi corporis figura hominem referens. Baptizatus & in commercio cum hominibus degens levatis con-

contra murum manibus tandem ſtare pedibus didicit, & dapibus humanis asſuefactus poſt longum tempus feram naturam exuit ac verba quædam rauca & inhumana voce proferre cœpit. Cum jam de ſtatu ſylveſtris vitæ interrogaretur, ejus non magis recordabatur, quam nos eorum, quæ acta ſunt nobis in cunis vagientibus. Refert ſimile exemplum idem *Connor*, fide *Joannis Petri van den Brande*, in aula Britannica Legati Batavi, qui hominem ſylveſtrem inter urſos captum A. 1669. ipſemet Varſaviæ vidit. Neque enim infrequens eſt, ut in Lithuania infantes ante fores, vel prope ſepem, vel in agro ab incautis parentibus relicti ab urſo famelico corripiantur & in fruſtula diſcerpti devorentur. Quodſi vero contingat, urſam esſe lactantem, infans captus ad urſile defertur & una cum urſulis educatur. Quamdiu adeo inter urſos degebat homo, nullus loquelæ uſus ei fuit, etſi vocis organa non deſtituerentur naturali illa diſpoſitione, quæ ad loquelam requiritur: ea enim deficiente fieri non potuisſet, ut poſtea inter homines loquelam didicisſet. Quamdiu deerat loquela ſeu ſermonis uſus, nec ignotæ eidem actiones a ratione pendentes imitationi esſe poterant; nullis quoque operationibus intellectus locus erat, nullum rationis indicium ſeſe præbebat. Quod vero in aliis, loquelæ expertibus, qui inter homines commorantur, cœca imitatione actionum in aliis a ratione pendentium imponi nobis posſit, quaſi rationis indicia præberentur, alio quodam non minus memorabili exemplo comprobatur, quod in Hiſtoria Academiæ Regiæ Scientiarum Pariſinæ Anno 1703. commemoratur. Etenim juvenis quidam a nativitate ſurdus & mutus a parentibus religioni Pontificiæ addictis edoctus fuerat ea omnia, quæ in externo cultu divino obſervanda, veluti ut ſigno crucis notaret frontem, os & pectus, ut aquam benedictam ſeu luſtralem faciei adſpergeret, ut in genua procideret & geſtus precantis imitaretur. Cum caſu fortuito

tuito auditus compos factus fuisset, sono campanarum in aures prope adstantis illapso, & quatuor circiter mensibus elapsis verba imperfecta fundere didicisset; non solum nullam de Deo, anima & moralitate actionum ideam habere deprehendebatur a Theologis solerter examinatus; sed & eum nunquam animum advertisse ad ea, quæ alios imitatus didicerat, multo minus super iisdem reflexisse palam erat: contentus quippe simplici sensibilium ipsi oblatorum perceptione. Videmus itaque hominem sermonis usu minime pollentem imitatum quidem fuisse ea, quæ vidit in aliis; sed absque omni attentione ac reflexione, & absque omni prorsus rationis usu, quippe quem absque attentione ac reflexione dari minime posse negandum non est, cum attentione ac reflexione opus sit ad consequendas notiones universales, sine quibus nullus est rationis usus (§. 457). Ceterum patet, non modo hominem inter ursos educatum nullam edidisse mentis operationem, quamdiu sermonis expers fuit; sed & alterum inter homines educatum & eorum actiones imitatum ab omni propemodum mentis operatione abstinuisse, quamdiu in eodem statu fuit. Unde satis conficitur, quanta sit necessitas verborum vel aliorum signorum æquipollentium ad edendas mentis operationes. Unusquisque etiam in seipso experietur, quam sit difficile mentis elicere operationes absque vocabulorum usu, siquidem vim sibi ipsi inferre voluerit ad abstinendum a vocabulis, dum notionem universalem formare, dum judicare, dum ratiocinari intendit, veluti dum de negotio aliquo deliberat. Et ipsimet experti sumus, quam molestum nobis acciderit, ubi operationes mentis absque vocabulorum vel aliorum signorum æquipollentium usu absolvendas distincte percipere conati fuimus. Quod vero signorum ope præstari possint, quæ absque iisdem fieri impossibile est, nemo ignorat qui in Algebra versatus præclarum illorum in operationibus mentis usum expertus. Exemplo quo-

quoque esse potest *Arenarius Archimedis*, in quo luculenter docet quantus sit ad distincte percipienda convenientium terminorum usus, quæ alias facultates inferiores confundunt. Signa vero istiusmodi sunt vocabula, quibus ad genera & species rerum, seu entia universalia denominanda & ad prædicata iisdem convenientia determinate enuncianda utimur.

Facultates superiores quasi sepultæ sunt, ut ne vestigium quidem ipsarum appareat, quamdiu nisi per commercium cum hominibus aliis excitentur. Quamobrem cum absque sermonis usu commercium istud propemodum nullum sit; absque eo facultates superiores ad agendum ne excitantur quidem, nedum exercentur, quantum ad rationis usum sufficit. Qui ex anterioribus percepit, quid proprie sint facultates mentis, is non mirabitur, homini sibi unice relicto & ab omni commercio hominum sejuncto tam parum prodesse animam rationalem, ita ut absque eadem vitam, quam degit, agere posset, etiamsi facultatibus inferioribus tantummodo gauderet. Immo ubi inter homines degit, magis ipsi prodessent facultates solæ inferiores, quam inter animantia bruta commoranti prodesse possunt superiores: etenim in priori casu multa non infeliciter imitatur, quæ sine ratione assecuti non fuerant alii, in posteriori autem auxilio facultatum superiorum per se nihil assequitur. Unde patet non naturam, sed hominem hominem efficere rationalem, siquidem eum demum rationalis titulo dignari volueris, qui ratione utitur, quemadmodum communis fert usus loquendi, etsi inconstantiam loquendi rejicientes, ab ea discesserimus (§. 451). Citra tamen inconstantiam loquendi dici potest, hominem efficere ut homo utatur ratione & ut eam rationalem esse appareat.

§. 462.

Usus rationis in corpore sese exerit per ideas materiales vocabulorum. Exerit enim sese ratiocinando (§. 455). Enimvero omnia nostra ratiocinia per ideas materiales vocabulorum in cerebro repræsentari solent (§. 415). Ergo usus quoque ratio- *Quid usui rationis in corpore respondeat*

rationis in corpore sese exerit per ideas materiales vocabulorum.

Idem etiam sic ostenditur. Usus rationis supponit omnes operationes mentis (§.456), & notiones universales determinatas (§.457). Enimvero non modo omnes operationes mentis (§.416), verum etiam notiones universales, generum scilicet ac specierum (§.395), quantumlibet abstractæ (§. 396), immo ipsarum rerum immaterialium (§. 397), per ideas vocabulorum materiales in cerebro repræsentantur (§.416). Nihil adeo ad usum rationis requiritur, quod non per ideas materiales vocabulorum in cerebro repræsentari possit. Omnis adeo usus rationis per easdem in cerebro sese exerit.

Seduxit hoc Materialistas, ut sibi persuaderent, actus rationales non repugnare mechanismo corporis, cum ea, quæ sunt animæ, ab iis, quæ ad corpus spectant, non satis discernerent. Ceterum apparet, ex eo quidem, quod anima sit rationalis, recte concludi ejus immaterialitatem, non tamen unica, quemadmodum vulgo fieri solet, illatione; verum longo admodum ratiociniorum syrmate opus esse, ut tandem a ratione ad immaterialitatem pervenias. Nimirum redeundum est ad impossibilitatem apperceptionis in materia: unde nos in superioribus eandem deduximus (§.44).

§. 463.

Usus rationis a memoria dependentia. *Ad usum rationis memoria requiritur.* Usus enim rationis ratiocinando sese exerit (§.455). Quamobrem cum in ratiociniis dato judicio uno memoria nobis suppeditare debeat judicium quoddam præteritum, quod ita sese habere, prout se nobis offert, probe nobis conscii sumus, aut esse saltem videmur (§.354. & seqq. *Psych. emp.*); ad usum rationis memoria requiritur.

Immo cum usus rationis notiones universales determinatas supponat, & quo quis plures habet, quoque magis familiares

res eas experitur, eo amplior & promptior sit rationis usus (§. 452); notiones autem istæ memoria tenendæ sint, ac memoria polleat opus est, qui multas eadem tenere debet; memoria bona usum rationis amplificat.

§. 464.

Si memoria læditur, usus rationis imminuitur, immo prorsus amittitur. Usus enim rationis sese exerit ratiocinando (§. 455). Quamobrem cum læsa memoria anima ad ratiocinandum inepta reddatur (§. 408); eadem læsa usus rationis non amplius sese exerere potest, quemadmodum ante. Aut igitur imminuitur, aut prorsus amittitur, pro diverso scilicet læsionis memoriæ gradu. *Usus rationis quomodo imminuatur & amittatur.*

Ceterum repetenda hic sunt, quæ de ineptitudine ad ratiocinandum ex læsione memoriæ supra annotavimus (*not.* §. 408). Non confundenda sunt, quæ ab oblivione proficiscuntur, cum iis, quæ læsioni memoriæ tribuenda. Illa enim impotentia particularis; hæc universalis aut propemodum universalis est. Nimirum qui obliviscitur notionum universalium ad usum rationis in casu quodam particulari requisitarum; is se rationalem probare nequit in casu isto particulari, etsi promptus sit rationis usus in aliis. Læsa autem memoria rationalem sese probare nequit in ullo casu, aut saltem in maxime vulgaribus, aut nonnisi longiori temporis spatio, quam fieri solet, ubi quis memoriæ defectu nullo laborat.

§. 465.

Quoniam memoria a causis materialibus lædi potest (§. 295), veluti vi morborum acutorum atque capitis, immo ipsa senectute (§. 421); læsa autem memoria, usus rationis imminuitur, vel prorsus amittitur (§. 464); *a causis materialibus, veluti vi morborum acutorum atque capitis, immo ipsa senectute usus rationis imminui, immo prorsus tolli potest.* *Cur usus rationis a causis materialibus & senectute imminuatur & tollatur.*

Sane ob decrescentem usum rationis senes iterum pueros fieri dicimus: etenim & pueris deest vel minimum imbecil-

lis

lis est rationis usus. Decrescente vero usu rationis, ad negotia tractanda non magis apti sunt senes, quam pueri.

§. 466.

Usus rationis ex læsione cerebri sublatus.

Similiter quia memoria læditur, si cerebrum læditur (§. 422), læsa autem memoria usus rationis imminuitur, immo prorsus tollitur (§. 455); *læso cerebro usus rationis imminui, immo prorsus tolli potest.*

Enimvero cum nondum exploratum sit, qualis læsio cerebri ad læsionem memoriæ requiratur (*not.* §. 422), adeoque & ignoretur, qua cerebri læsione usus rationis imminuatur, vel prorsus tollatur; ideo distincte exponi nequit, quantus defectus usus rationis a læsione cerebri data dependeat, & quando is prorsus tolli debeat. Possibilitatem vero ejus, quod asseritur, confirmant exempla inter observationes Medicorum reperiunda, veluti quando ex vulneribus vel contusionibus capitis, item ex percussionibus pugno factis in pueritia & adolescentia a parentibus ac pædagogis imprudentibus, imbecillior evasit usus rationis.

§. 467.

Theoriæ definitio.

Per *Theoriam* hic intelligimus veritatum universalium complexum.

Ita theoriam digestionis ciborum in ventriculo habet, cui veritates universales de eadem sunt perspectæ. Similiter theoriam triangulorum habet, cui veritates universales de triangulis sunt cognitæ. Theoriam negotii alicujus habet, cui veritates universales de isto negotio perspectæ sunt. Unde apparet, quandonam theoria sit completa aut perfecta; quando incompleta aut imperfecta. *Completa* nimirum complectitur veritates universales ad statuendum de aliqua re in quolibet casu sufficientes: *incompleta* vero comprehendit quasdam saltem, sed quæ ad statuendum de re aliqua non sufficiunt in omni casu. Enimvero cum terminis istis jam usi fuerimus in simili casu, quando de notionibus agebatur (§. 92. *Log.*) non opus est ut in iis explicandis multi simus.

§. 468.

§. 468.

Si cui deficit rei cujusdam theoria; quoad eam usu rationis destituitur. Etenim si cui theoria rei cujusdam deficit, is veritatibus universalibus ad eam spectantibus destituitur (§. 467). Quamobrem cum usus rationis notiones universales determinatas præsupponat (§. 457); usus quoque rationis circa eam rem sese exerere nequit.

In quibusnam ratione destituamur.

Ita si cui deest theoria triangulorum, illi quoque deest usus rationis, quando de triangulis judicandum, quid iisdem conveniat. Similiter si cui deest theoria juris naturalis, illi quoque nullus est rationis usus, quando de justitia negotii cujusdam seu de eo, quid justum est, in aliquo negotio quæstio incidit.

§. 469.

Quamobrem cum fieri possit, ut quis theoriam objecti cujusdam habeat, nullam tamen habeat objectorum aliorum; *is usu rationis pollere potest in aliquo veritatum genere, etsi eodem destituatur in alio.*

Cur in quibusdam concessus usus rationis denegetur in aliis.

Hinc patet ratio, cur quis in Mathesi abstracta adeo excellere possit, ut magno suo merito Mathematicus summus appelletur, & ob rationis usum eximium admirationi sit ipsis intelligentibus; in Metaphysicis vero, veluti in Theologia naturali, quæ ejus pars est, tam jejune loquatur, ut exiguus ipsi rationis usus concessus videatur. Plurimum adeo falluntur, qui sibi persuadent, eum se eodem modo rationis usu pollentem probaturum in omnibus, quo in uno quodam veritatum genere se probat. Et ne quis hoc præjudicio captus de suis facultatibus plus speret, quam in iis est, atque viribus suis imparia ausus famæ suæ maculam inurat, cum non omnium sit ex veritate statuere; ideo præsens corollarium cum propositione præcedente probe perpendere debent. Theoriæ psychologicæ acceptum ferendum, ne viribus propriis nimis confidamus, nec nimiam virorum ceteroquin clarorum confidentiam in pejorem partem interpretemur.

§. 470.

Cur nemo in omnibus usu rationis polleat. *Nemo hominum in omnibus usu rationis pollere potest.* Si enim qua in re usu rationis pollere debet, necesse est ut ipsi in promtu sint notiones universales ad eam spectantes eædemque determinatæ (§. 457). Enimvero notionum universalium pro multitudine rerum tantus est numerus, ut nemo eas omnes familiares experiri possit, quemadmodum nemo negabit, qui animum ad istam multitudinem advertit. Quamobrem fieri quoque nequit, ut quis in omnibus usu rationis polleat.

Non urgeo imperfectionem disciplinarum, quam hodienum accusare tenentur sagaciores, cum in iis notiones determinatæ sint rarissimæ. Nos id unice agimus, ut eas introducere conemur: sed non est unius hominis, neque unius seculi tanto mederi defectui. Nemo novit, quantus sit defectus theoriarum in iis, ubi theoriæ completæ maximo forent usui. Sed cum his malis successu temporis medela afferri possit, modo alii eadem via pergant, qua nos incedimus & quam ipsis monstramus; ideo talem afferre lubet rationem, quæ semper firma erit, ad quamcunque demum perfectionem theorias evehi continget. Sane ubi theoriæ magis evadent perfectæ, numerus notionum universalium, sine quibus rationis usus nullus est, manifestior evadet. Ecquis non novit, quantus sit veritatum geometricarum numerus, ut, qui eas familiares experiri velint, omnem in numeris & figuris ætatem consumere teneantur, ac ne sic quidem perspectas habent omnes? Dubium vero non est campum veritatum universalium in aliis disciplinis non minus arctis limitibus contineri.

§. 471.

Ratio summa quænam. *Ratione summa præditum est ens, quod omnium veritatum universalium nexum perspicit.* Quoniam enim ratio ei major est, qui plurium veritatum universalium nexum perspicit, quam illi, qui pauciorum nexum perspicit (§. 488. *Psych. empir.*); major concipi non potest, quam quæ in perspici-

ſpicientia nexus omnium veritatum univerſalium conſiſtit. Quoniam vero ſumma eſt ratio, qua major concipi nequit; ratione utique ſumma præditum eſt ens, quod omnium veritatum univerſalium nexum perſpicit.

Utemur hoc principio in Theologia naturali Deo rationem ſummam vindicaturi.

§. 472.

Anima humana ratione ſumma prædita esſe nequit. Impoſſibile eſſe ut omnium veritatum univerſalium nexum perſpiciat homo, jam antea ſumſimus (§. 470), nec erit, qui refragetur, niſi in ruborem dari velit. Quamobrem cum ratione ſumma præditum non ſit ens, quod omnium veritatum univerſalium nexum minime perſpicit (§. 471); anima quoque humana ratione ſumma prædita eſſe nequit. *Cur homini non conveniat.*

Idem etiam ſic oſtenditur. Nemo hominum in omnibus uſu rationis pollere poteſt (§. 470), neque adeo omnium veritatum univerſalium nexum perſpicere valet (§. 452). Ratione igitur ſumma præditus eſſe nequit (§. 471).

Recolenda hic ſunt, quæ de denegato uſu rationis univerſali paulo ante (*not.* §. 470) annotavimus.

§. 473.

Ingenium vim repræſentativam univerſi, qualis in anima datur, non excedit. Conſiſtit enim ingenium in facilitate obſervandi rerum ſimilitudines (§. 476. *Pſychol empir.*), conſequenter ea, quæ in rebus pluribus diverſis eadem ſunt (195. *Ontol.*). Quamobrem cum ea, quæ in rebus diverſis eadem ſunt, obſerventur, ſi in rebus ſimul perceptis attentionem defigas & ſuper iisdem reflectas (§. 237. 257. *Pſychol. empir.*); ipſo autem uſu contrahatur facilitas utendi attentione ac reflexione (§. 248. 255. 263. *Pſychol. empir.*); ingenium non ſupponit niſi facilitatem attentionis ac reflexionis. Quamobrem cum *Ingenium num excedat vim repræſentativam univerſi.*

ratio attentionis & reflexionis ex vi repræsentativa, qualis in anima datur, reddi possit (§. 367. & seqq.); ingenium minime excedit vim repræsentativam universi, qualis in anima datur,

Idem etiam sic ostenditur. Notiones universales generum & specierum vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedunt (§. 392). Quoniam itaque species in similitudine individuorum (§. 233. *Ont.*), genera in similitudine specierum & genera superiora in similitudine inferiorum consistunt (§. 234. *Ontol.*); notiones universales non acquiruntur, nisi quatenus similitudinem rerum, quas percipimus, observamus. Observatio adeo similitudinis rerum vim repræsentativam universi non excedit. Et quamvis genera & species per essentialia determinentur (§. 247. *Ontol.*), adeoque nonnisi similitudo, quæ observatur, ad essentialia spectet; consequenter particularis tantum videatur; cum tamen per solam reflexionem & abstractionem notiones universales completæ ac determinatæ non efficiantur (§ 401), præter identitatem essentialium determinationum, quibus similitudo generibus ac speciebus conveniens continetur, observantur simul alia, quæ in rebus eadem sunt (§. 320. *Log.*), accuratiori indagine postea ab essentialibus, quibus permixta sunt, discernenda. Patet itaque ex acquisitione notionum universalium colligi facultatem observandi similitudines rerum in genere, consequenter observationem similitudinis in genere, non excedere vim repræsentativam universi, qualis in anima datur. Jam vero facilitas observandi rerum similitudines ingenium est (§. 476. *Psychol. empir.*). Ingenium itaque vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedit.

§. 474.

Dependentia ingenii

Ingenium a cerebro pendet. Ingenioso enim imaginatio vivax (§. 479. *Psychol. empir*). Quoniam itaque imaginationi imma-

immateriali, quæ in anima datur, materialis quoque imaginandi facultas in corpore respondet (§. 227), ob continuam scilicet phantasmatum atque idearum materialium coëxistentiam (§. 206), & imaginationis hujus materialis sedes in cerebro existit (§. 228); imaginatio vivax rationem sufficientem in cerebro habet (§. 56. *Ontol.*), quatenus scilicet ex iis, quæ in cerebro sunt, intelligitur, cur imaginatio vivax sit, adeoque a cerebro pendeat (§. 851. *Ontol.*). Pendet igitur quoque ab eodem ingenium. Porro qui ingenio pollet, idem & memoria pollet (§. 480. *Psych. emp.*). Quamobrem cum bonitatis memoriæ ratio in fibrillis nerveis, ex quibus cerebrum constat, contineatur (§. 306. *Psychol. rat.* & §. 56. *Ontol.*); bonitas memoriæ a cerebro dependet (§. 851. *Ontol.*). Atque adeo denuo patet a cerebro quoque dependere ingenium. *a constitutione cerebri.*

Quodsi dubites, num ex cerebri statu possit reddi ratio, cur imaginatio vivax sit; idem facile ostenditur. Vivax enim imaginatio est, si phantasmata producta multum claritatis habent (§. 478. *Psych. emp.*). Enimvero claritas ideæ sensualis pendet a celeritate motus, in quo idea materialis eidem respondens consistit (§. 126), consequenter & claritatis phantasmatum ratio, quæ sunt ideæ sensuales reproductæ (§. 104. *Psychol. empir.*), aut ex iis derivatæ (§. 140. 143. *Psychol. emp.*), est celeritas motus, in quo phantasmatis respondentes ideæ materiales consistunt (§. 206). Ex statu itaque cerebri ratio reddi potest imaginationis vivacis. Nimirum alia est fibrillarum nervearum, ex quibus cerebrum contextum est, constitutio in iis, qui imaginationem vivacem habent; alia in aliis, quibus minus vivax est. Ideæ enim istæ materiales easdem habent in omnibus hominibus causas, cum sint effectus ab actione sensibilium in organa sensoria pendentes; differentia igitur aliunde esse nequit, quam a diversitate fibrillarum nervearum, ex quibus cerebrum constat.

§. 475.

Læso igitur *cerebro ingenium lædi potest* (§. 474). Scilicet *Cur læso cerebro lædi*

 licet

queat ingenium. licet læditur ingenium, ut non amplius tam facile similitudinem rerum observare possis, quam antea poteras (§. 476. *Psych. empir.*), si status cerebri, adeoque fibrillarum nervearum, ex quibus cerebrum constat, qualitates & quantitas mutentur, ut non amplius eædem permaneant, quales fuerant, cum ingenio polleres.

Quoniam istæ qualitates nondum sunt perspectæ, nec mutatio ista distincte exponi potest, consequenter nec explicare possumus, quali læsione cerebri imminuatur aut prorsus destruatur vis ingenii.

§. 476.

Læsio ingenii cur cum læsione memoriæ connexa. *Quæ memoriam lædunt, ingenio quoque noxia sunt.* Qui enim ingenio pollet, idem & memoria pollere debet (§. 480. *Psychol. empir.*). Quodsi ergo contingat, vim memoriæ imminui, vel prorsus destrui; ingenium quoque hoc ipso imminui, vel prorsus destrui debet. Quamobrem quæ memoriam lædunt, ea quoque ingenio noxia sunt.

Poterat idem confirmari a posteriori. Constat enim ingravescente ætate, qua memoriæ vis atque imaginationis vivacitas perit, ingenii quoque vim decrescere solere, ita ut ad ea opera, quæ ingenii sunt, se minus aptos experiantur. Ita senes ad pangenda carmina ingenii venas sibi deficere sentiunt.

§. 477.

Causæ ingenium lædentes. Quoniam memoria a causis materialibus lædi potest (§. 298), veluti vi morborum acutorum atque capitis, immo ipsa senectute (§. 299); *ingenii* quoque *vis a causis materialibus imminui vel prorsus destrui potest, immo tale quid effici potest vi morborum acutorum atque ipsa senectute.*

Exempla peti possunt a posteriori, quibus idem confirmatur. Nimirum conquirenda sunt ea, ubi ingeniosis labefactatur memoria a causis materialibus.

§. 478.

Ars inveniendi vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedit. Arte inveniendi a priori ex notionibus determinatis seu veritatibus universalibus cognitis eruuntur veritates incognitæ (§. 461. *Psych. empir.*), & quidem per ratiocinia (§. 460. *Psychol. empir.*), operationibus mentis ingenio subinde suppetias ferente (§. 481. *Psych. empir.*). Enimvero notiones universales generum & specierum (§. 392), cum judiciis intuitivis (§. 402), ac discursivis (§. 410), vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedunt: nec eam excedunt ratiocinia (§. 405), immo nec ingenium (§. 473). Quoniam itaque eandem non excedunt, quæ ad artem inveniendi necessaria sunt; ars inveniendi a priori eam excedere nequit. *Ars inveniendi num vim repræsentativam animæ excedat.*

Ars inveniendi a posteriori veritatem incognitam eruit vel ex observationibus, vel experimentis (§. 457. *Psych. emp.*), adeoque ex factis naturæ (§. 456); quæ sensu percipimus, vel in mente nostra ad nos spectantia appercipimus (§. 436. *Psychol. empir.*). Notiones universales completæ ac determinatæ non per solam reflexionem atque abstractionem constituuntur (§ 401), adeoque præter primam mentis operationem opus quoque ceteris; id quod intuitiva quadam ratione patet per ea, quæ integro capite de usu Logicæ in veritate a posteriori detegenda tradidimus (§. 669. & seqq. *Log.*). Quamobrem cum nulla mentis operatio vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, excedat (§. 413); nec eam excedere potest ars inveniendi veritatem a posteriori.

Cum ars inveniendi summa intellectus perfectio sit, quam acquirere valet; per hanc propositionem patet, ex vi repræsentativa universi rationem sufficientem reddi posse, cur ad summam perfectionem pertingat intellectus, quam consequi potest.

§. 479.

§. 479.

Quid arti inveniendi in corpore respondeat.

Ars inveniendi in corpore consistit in excitatione idearum materialium in cerebro operationibus animæ convenienter facta. Etenim ars inveniendi a priori ratiocinando colligit ex notionibus determinatis veritates latentes (§. 460. *Psychol. empir.*), suppetitas ferente subinde ingenio (§. 481. *Psychol. empir.*). Enimvero notiones specierum vel generum (§. 395), quantumlibet abstractæ (§. 369), ipsarum etiam rerum immaterialium (§. 397), atque omnes operationes mentis per ideas materiales vocabulorum in cerebro repræsentantur (§. 416), immo ingenium quoque a cerebro pendet (§. 474). Quamobrem ars inveniendi a priori consistit in excitatione idearum materialium in cerebro operationibus animæ convenienter facta. Et quoniam ars inveniendi a posteriori veritatem eruit sensu duce (§. 436. *Psychol. emp.*), conveniente usu operationum intellectûs (§. 669. & seqq. *Log.*), ideis autem sensualibus singulis suæ respondent materiales (§. 115) & singulæ operationes mentis per ideas materiales in cerebro repræsentantur (§. 416): ars quoque inveniendi a posteriori in corpore consistit in excitatione idearum materialium operationibus mentis convenienter facta, sensu invitante.

Quia propter difficultatem operationes mentis absque vocabulorum vel aliorum signorum usu absolvendi nemo unquam inventorem egit, vel aget, qui in sola cognitione intuitiva acquiescit; in arte quoque inveniendi non aliam supponimus cognitionem, nisi symbolicam.

F I N I S

Sectionis I. Psychologiæ rationalis.

PSYCHOLOGIÆ RATIONALIS

PARS II.

PSYCHOLOGIÆ RATIONALIS
SECTIO II.
DE
FACULTATE APPETENDI.
CAPUT I.
De Appetitu ſenſitivo & Affectibus.

§. 480.

n omni perceptione præſente adeſt conatus mutandi perceptionem. Perceptiones in anima continuo mutantur, aliis aliisque ſibi invicem ſuccedentibus, quemadmodum unusquisque in ſeipſo experitur. Enimvero perceptiones noſtræ vi animæ producuntur, qualescunque tandem fuerint (§. 61). Quamobrem cum vis omnis continuo tendat ad mutationem ſtatus ſubjecti, cui ineſt (§. 725. *Ontol.*); in omni perceptione præſente adeſt conatus mutandi perceptionem. *Conatus mutandi perceptionem.*

Qui notionem virium familiarem experitur, nihil difficultatis ſentiet in propoſitione præſente admittenda. In gratiam itaque eorum, quibus ea nondum familiaris eſt, rem exemplo vis motricis declarari conſultum. Mobile in motu con-

 ſtitu-

ſtitutum locum continuo mutat. Mutatio iſta eſt a vi motrice, quæ in conatu locum continuo mutandi conſiſtit. Quamobrem in ſitu præſente, quem corpus habet ad alia, adeſt conatus mutandi iſtum ſitum: qui ſi abesſet, mutatio nulla ſequeretur.

§. 481.

Percepturitio quid ſit & exiſtentia.

Conatus mutandi perceptionem præſentem dicitur *Percepturitio*. Quamobrem cum in omni perceptione præſente adſit conatus mutandi perceptionem (§. 480); *in omni perceptione adeſt percepturitio.*

Termino percepturitionis uſi jam ſunt alii, adeoque & nos eodem etſi minus Latino uti nulli dubitamus, cum ipſa etymologia vocabuli ad ipſum plenius intelligendum manuducat vi ſimilitudinis, quæ animæ percepturienti cum ſtomacho eſuriente intercedit.

§. 482.

Percepturitio in ſenſationibus.

Quoniam ſenſationes ſunt perceptiones (65. *Pſychol. emp.*); *in ſenſatione præſente etiam adesſe debet percepturitio, ſeu conatus eandem mutandi* (§. 481). Idem etiam ex ipſa esſentia atque natura animæ demonſtratur. Anima enim habet vim ſibi repræſentandi hoc univerſum (§. 63), adeoque producendi perceptiones, quæ ſenſationum nomine veniunt (§. 65. *Pſychol. empir.*). Quamobrem cum vis omnis in conatu continuo mutandi ſtatum ſubjecti, cui ineſt, conſiſtat (§. 725. *Ontol.*); animæ quoque conatus producendi perceptiones, quæ ſenſationum numero ſunt, continuus esſe debet, conſequenter in omni ſenſatione præſente adeſt conatus eam mutandi, adeoque percepturitio (§. 481).

Quæ hactenus de percepturitione dicta ſunt, non alio fine in medium afferuntur, quam ut naturam appetitus penitus intelligamus atque perſpiciamus, quomodo idem a vi repræſentativa univerſi proficiſcatur. Memini enim, cum in Ratione Prælectionum ſect. 2. c. 3. §. 22. primum asſeruisſem me

me animam habere pro substantia sibi repræsentante univer- sum pro situ corporis sui organici in universo, convenienter mutationibus, quæ in organis sensoriis contingunt; quosdam sibi persuasisse, hoc modo saltem facultatis cognoscendi rationem haberi, quod non viderent, quomodo inde sequatur appetitus. Malevolorum vero cavillationes, quod per hoc negetur animæ convenire appetitum, consequenter libertas voluntatis tollatur, adeoque virtus omnis subvertatur cum religione omni, cum dignæ sint quæ rideantur, non quæ refutentur, insuper habemus: silentio tamen non prætereundæ, ut constet fatorum philosophiæ nostræ prorsus singularium ratio.

§. 483.

Corpus nostrum percipimus, quatenus organis sensoriis qua talibus mutationem inducere valet. Anima enim sibi repræsentat hoc universum convenienter mutationibus, quæ in organis sensoriis contingunt (§. 62). Quamobrem cum corpus nostrum sit pars hujus universi & perinde ac alia corpora mutationes organis sensoriis inducere possit; anima quoque ipsum mutationibus istis convenienter repræsentare, adeoque percipere debet (§. 24. *Psychol. empir.*). Percipimus itaque corpus nostrum, quatenus organis suis sensoriis quæ talibus mutationem inducere valet.

Quatenus corpus nostrum percipimus.

A posteriori veritas satis manifesta, quæ simul loquitur corpus nostrum in organa propria sensoria instar aliorum sensibilium agere posse. Sane diversæ corporis partes oculis ita objici possunt, ut radii luminis inde in oculum eodem modo reflectantur, quo ab aliis visibilibus reflectuntur. Eodem modo cum in oculum agant, quo visibilia alia in eundem agunt; eodem quoque modo easdem videmus, quo alia visibilia videmus. Facies vero & quæ in tergo sunt lumen in oculos reflectere nequeunt, nisi speculorum auxilio, adeoque faciem & quæ in tergo sunt nonnisi speculorum auxilio videre valemus. Porro si manibus tangimus corpus proprium, & manus percipit

partem, quæ tangitur, & pars quæ tangitur percipit manum: quoniam tam manus parti contactæ, quam pars contacta manui inducit mutationem istiusmodi, qualem tangibilia manui vel parti corporis nostri cuicunque alteri inducere solent. Similiter si pars corporis percussa sonum quendam edit, vel affrictu partium corporis sonus quidam excitatur, in aurem illapsus eodem modo percipitur, quo sonus quicunque alius percipi solet. Nimirum cum in omni casu fibrillis nervorum sensoriorum motus imprimatur & ad cerebrum usque propagetur, quemadmodum ab aliis sensibilibus fieri solet (§. 111); ideas quoque materiales corporis nostri habemus, quales aliorum sensibilium habemus (§. 112), consequenter illis etiam sensuales coëxistere debent, quales his coëxistunt (§. 114).

Ita videmus manus nostras pedesque nostros, pectus quoque atque ventrem absque speculorum ope; at faciem non contuemur, nisi quando speculo obvertitur. A tergo non videmus corpus nostrum, nisi quatenus radii ab eodem in speculum majus illapsi inde reflectuntur in minus & ab hoc demum in oculum. Manu suras tangentes, & manus, & suras tactu percipimus. Sed hæc notiora sunt, quam ut ea hic recenseri sit opus. Expendenda tamen veniunt, ut non modo propositioni præsenti sua constet claritas; verum ut inde quoque lux affundatur aliis, quæ sequuntur.

§. 484.

Cur anima sibi conscia dependentiæ actionis sensibilium a situ corporis.

Anima sibi conscia est, actionem sensibilium in organa nostra sensoria a situ corporis nostri pendere. Anima enim non modo objecta alia sensibilia, dum in organa sua agunt; verum etiam ipsum corpus suum percipit, quatenus mutationem instar aliorum sensibilium organis nostris inducere valet (§. 483). Organa igitur nostra sensoria seu partes corporis, quibus insunt, quando cum sensibili in ea agente una percipimus vel sensu ope, vel quatenus ista imaginamur (§. 104. *Psychol. empir.*), sensibilium actionem in organa nostra sensoria

sensoria a situ corporis pendere animadvertimus: cujus dependentiæ ulterius convincimur quatenus nobis conscii sumus, mutato corporis situ respectu sensibilium mutari quoque perceptionem nec amplius a nobis percipi, quæ antea percipiebantur.

Propositionis præsentis veritas a nemine in dubium vocari potest: quoniam tamen eadem utemur ad probanda alia, quæ non eadem evidentia nituntur, eandem huc apponere debuimus, reddentes simul rationem, cur id fieri debeat, cum nostrum jam sit scrutari rationes eorum, quæ sunt.

§. 485.

Anima sibi conscia est, sine mutatione situs corporis ad objectum aliquod non mutari sensationem. Mutatur autem *situs corporis ad sensibile vel motu objecti, quod jam percipitur, aut alterius, quod percipi debet; sive motu corporis aut partium ejus, veluti capitis aut oculorum, sive utroque pro varietate circumstantiarum diversimode variato simul.* In omni sensatione adest conatus mutandi præsentem (482). Enimvero anima sibi conscia est, sine mutatione situs actionem sensibilium in organa sensoria, sine qua nulla datur sensatio (§. 65. *Psychol. empir.*) a situ corporis sui pendere (§. 484). Conscia igitur sibi est, sine mutatione situs corporis ad objectum aliquod non mutari sensationem. *Dependentia mutationis sensationis a mutato corporis situ.*

Quæ de mutationis situs corporis diversis modis dicuntur, absque probatione admitti possunt & ex iis patent, quibus propositionis veritas a posteriori confirmatur. Si nobis refertur esse quodam in loco animal peregrinum, quod accedentibus spectandum exhibetur; ejus visu percipiendi gratia nos in istum locum conferimus. Mutatur adeo situs corporis, quem ad visibilia præsentia habebat, ut eorum loco videamus visibile aliud. Situs adeo corporis ad visibilia mutatur ipso corporis totius situ locali. Idem accidit, ubi ad visibile aliquod e longin-

ginquo minus clare ac distincte percepti accedimus, ut idem clarius atque distinctius videamus. Ex adverso ubi visibile aliquod e longinquo constitutum non satis clare ac distincte percipimus, aut quæ a latere obliquius posita sunt, non nisi obscurius aut prorsus non videmus; eadem ad nos afferri jubemus, ut in vicinia oculo directe opposita videantur clarius atque distinctius. Situm corporis nostri ad visibile allatum non amplius esse eundem, qui fuerat ante, patet. Mutatur autem objecti visibilis motu locali. Uterque casus obtinet in tactu. Tangi nequit tangibile, ut percipiatur tactu, nisi manu ad idem applicata, aut tangibili ad aliquam corporis nostri partem applicato. Nulla igitur inter organum tactus & tangibile requiritur distantia. Quodsi ad tangibile accedimus, situs corporis ad idem mutatur totius corporis nostri motu; si vero tangibile ad nos affertur, mutatur corporis nostri ad idem situs motu objecti sensibilis, & quando denique manum applicamus ad tangibile, situs corporis nostri ex parte mutatur ad sensibile, motu locali partis corporis nostri. Similiter si caput elevamus, ut picta in laqueari imago oculis directe objiciatur, quæ ante subobscurius videbantur, nunc clarius atque distinctius videntur; situs corporis nostri ad visibile mutatur motu partis cujusdam corporis. Immo si objectum quoddam visibile faciei directe opponitur & vultu immoto oculus in idem directe vertitur; situs corporis ad visibile mutatur solo oculorum motu. Quodsi visibile a tergo oblique positum & longius absit, quam ut idem trunco corporis & vultu in latus alterum detorto clare satis ac distincte percipere possis, atque adeo ipsum visibile propius admoveri cures, donec tam clare ac distincte videre possis, quemadmodum cupis; situs corporis ad visibile mutatur partium corporis & ipsius objecti sensibilis motu simul. Horum diversorum motuum, quibus mutatur situs corporis ad sensibilia, anima sibi conscia est, quod invitante necessitate ad motus

istos

istos adducatur, eorundem vero in casu simili postea recordetur, sæpiusque iteratos tandem familiares experiatur, ut de iis ne quidem cogitans aut vix ac ne vix quidem cogitans eosdem producat. Non igitur opus est, quam ut unusquisque animum suum advertat ad istos motus, quando sensibile quoddam percipit & a sensatione una ad aliam transit, ubi veritatem dictorum in semetipso experiri ac pluribus experimentis confirmare voluerit.

Probe expendendi sunt modi, quibus situs corporis ad objectum sensibile mutari potest; ut idem in aliquod organum agere possit, quo clare ac distincte percipiatur. Hæc enim differentia prodest ad explicandos motus corporis harmonicos appetitionibus atque aversionibus animæ respondentes. Notiones communes familiares experiri tenemur, nisi in arduis concipiendis difficultatem sentire velimus, quam non tollit nisi lux a notionibus istis affusa, non ante affundenda, quam ubi crebra meditatione familiares eas nobis reddiderimus. Elucescet utilitas propositionis præsentis eidemque adjuncti moniti, quando inferius systema *Leibnitianum* explicandi commercium inter animam & corpus ad trutinam expendemus.

§. 486.

Quoniam *anima* sibi conscia est, sine mutatione situs corporis ad aliquod objectum non mutari sensationem (§. 485); *si sensationem mutare intendit, situm corporis quoque mutare intendere debet, &, ubi sensationem futuram quomodocunque prævidet, eam intendere debet mutationem situs corporis sui, sine quo sensatio ista fieri non potest.* Sane hoc fieri experientia confirmat. Ita facies obtorto collo vertitur in latus dextrum, ubi ea videre volumus, quæ a latere isto posita sunt. Oculos vel immoto, vel reclinato versus tergum capite attollimus, ubi superiora respicere volumus, prouti usus postulaverit. Oculos demittimus ea visuri, quæ ad pedes nostros prostrata sunt. *Sensationis prævisæ gratia qualis motus corporis intendatur.*

Ad arborem accedimus, ubi flores vel fructus ejus contemplari cupimus. Ferarum capiendarum gratia in sylvam excurrimus. Novimus a latere quædam esse posita, quorum videndorum cupido animum incedit. Novimus supra nos apparere, quæ videre gestimus. Novimus arborem alicubi esse nobis nondum visam, vel eminus confuse a nobis conspectam, quam distincte videre cupimus. Novimus in sylvis vagari feras, quas ibi capere licet. Atque adeo perceptionem quandam, quam nondum habemus, prævidemus. Enimvero novimus quoque a nobis videri non posse, quæ a latere tergum versus posita sunt, nisi faciem illuc vertamus, & hoc obtorto collo fieri posse constat. Novimus quæ supra nos sunt videri posse, si oculos vel immoto capite, vel eodem versus tergum reclinato attollimus, prouti vel minus prope, vel propius vertici nostro imminet. Novimus, quæ ad pedes nostros jacent vel infra nos sunt, non videri nisi demissis oculis. Novimus nos distincte ac clare videre non posse arborem, nisi propius ad eam accedamus. Novimus denique nos feras, quæ in sylva vagantur, sensu percipere non posse, nisi eo nos conferamus. Dum itaque perceptionem prævisam intendimus, eam quoque intendimus mutationem situs corporis nostri, sine qua sensatio fieri nequit.

Modum, quo futura perceptio prævidetur, non determinamus, propterea quod varius esse possit, hic vero opus non sit, ut distincte agnoscatur, propterea quod perinde hic sit, quocunque modo prævideatur. Non unum esse prævisionis modum experientia docet. Etenim esse quædam a latere versus tergum posita, sono, quem sensibile edit, vel aliorum sermone monemur; vagari in sylvis feras vel fando accepimus, vel alias jam ipsimet vidimus: phænomenon quoddam singulare prope verticem in cœlo conspici, accurentium assertione docemur. Exempla hæc sufficiunt, ut attentio nostra excitetur ad modum prævisionis perceptionum futurarum

rum in aliis casibus observandum. Immo ex postea dicendis huc spectantia plura intelligentur.

§. 487.

Quoniam quicquid cognoscimus, vel a posteriori cognoscimus, vel a priori (§. 435. *Psych. empir.*); *Quali opus sit mutatione situs corporis nostri, vel partis cujusdam ejus, sensationis futuræ gratia, vel a posteriori, seu sensuum duce* (§. 436. *Psych. empir.*), *vel a priori, seu vi intellectus* (§. 438. *Psych. emp.*), *aut operationem ejusdem* (§. 439. *Psychol. empir.*) *cognoscere debemus.* Experientia autem convincimur, *nos id potissimum a posteriori cognoscere, antequam de theoria cogitemus.* *Quomodo nobis innotescat ille motus.*

Theoriam tamen non esse impossibilem, nemo vel Opticæ gnarus ignorat. Constat enim lumen propagari per lineas rectas. Quamobrem cum nihil videatur sine lumine, si radii luminis a visibili in oculum illabi debent, necesse est ut a puncto radiante per pupillam recta in oculum duci possit. Ab hoc principio pendet omnis situs corporis respectu visibilis, quod contueri volueris. In Opticis demonstratur, cur remota videantur minora & obscuriora, atque hinc conficitur, quæ ad distantiam nimiam obscurius ac confuse videntur, ea vel oculo propius esse admovenda, vel oculum iisdem propius admoveri debere, prout vel necessitas postulaverit, vel occasio tulerit. Ab hoc principio pendent motus locales, vel corporis, vel visibilis, quod clare ac distincte, quantum datur, videri volueris. Constat lumen a speculis eo ordine reflecti, quo a visibili, ut beneficio radiorum reflexorum conspiciatur, quod alias ob situm corporis videri nequit. Atque hinc deducuntur situs corporis nostri & objectorum visibilium respectu speculi, ut videre possimus quæ alias absque speculorum auxilio videre non poteramus. Exemplo esse potest, si ægrotus in lecto decumbens videre velit, quinam in conclave intret cum januam videre non possit. Plura non addimus: sufficit ex his constare, quod theoria non modo possibi-

sibilis; sed ea etiam doceat, quæ sola experientia communis docere non poterat.

§. 488.

Perceptionis prævisio quid sit.

Perceptionem prævidere dicimur, quatenus nobis conscii sumus nos eam habere posse.

Ita si quis nobis narrat, monstrum quoddam spectandum alicubi exhiberi; nobis conscii sumus nos monstrum istud videre, adeoque perceptionem ejus habere posse: perceptionem itaque monstri istius prævidemus. Si quis vinum vitro infusum contuetur & in memoriam ipsi venit sapor olim hausti; perceptionem saporis vini haustu se habere posse sibi conscius est, adeoque eam prævidet. Si noverimus amicum, qui per aliquot tempus absens fuerit, jam factum fuisse reducem; nobis conscii sumus, nos eum adire & colloquia cum ipso miscere posse. Hanc adeo perceptionem amici & sermonis cum eo miscendi prævidemus. Ceterum insuper jam habemus, utrum vera sit prævisio, an fallat: fieri enim potest, ut videamur nobis perceptionem aliquam habere posse, quam tamen habere non possumus; in præsente tamen negotio perinde est ac si verum esset, nos eam habere posse.

§. 489.

Directio & aversio percepturitionis quam habeat rationem.

Si perceptioni prævisæ idea voluptatis jungitur; percepturitio in eam dirigitur, si jungitur idea tædii vel molestiæ, ab eadem avertitur. Quoniam enim percepturitio est conatus producendi perceptionem aliquam (§. 481); in perceptionem prævisam dirigitur, quando conatus mutandi perceptionem ad eam producendam tendit; ast ab eadem avertitur, quando impedire conamur, ne perceptio ista producatur. Jam necesse est detur aliqua ratio, cur perceptionem aliquam prævisam vel producere, vel ne producatur impedire conemur, vel neutrum horum facimus, quod parum interesse nobis videatur, an producatur, an non producatur (§. 70. *Ontol.*). Jam si res in se spectatur, quæcunque tandem sit,

ea

ca nos minime tangit, adeoque tamdiu nobis perinde est, sive perceptio ejus producatur, sive non producatur, consequenter pereptúritio nec in prævisam dirigitur, nec ab eadem avertitur. Necesse igitur est, ut si alterutrum fieri debeat, eadem ad nos referantur & pro diverso ejusdem ad nos respectu vel dirigatur in ejus perceptionem percepturitio, vel ab eadem avertatur. Jam si res ad nos referuntur, aut voluptatem nobis parere, aut molestiam creare possunt; idque mediate vel immediate: aliter enim animam afficere nequeunt. Facile itaqve intelligitur, cum alterutra ratio directionis, altera ratio aversionis percepturitionis esse debeat, voluptatem esse rationem directionis, molestiam vero aversionis, seu nos conari producere aliquam perceptionem, quod ex ea voluptas nobis nascatur; conari autem impedire, quo minus producatur, quod in nobis tædium pariat. Quamohrem percepturitio dirigitur in ideam prævisam, quando eidem jungitur idea voluptatis sive immediatæ, sive mediatæ; ast ab idea prævisa avertitur, quando eidem jungitur idea molestiæ itidem sive immediatæ, sive mediatæ.

Patet veritas propositionis quoque a posteriori. Etenim si vinum vitro infusum contuemur & memoriam nostram subit voluptas ex sapore ac odore ipsius percepta; saporem ac odorem vini percepturi bibimus. Est hic nobis perceptio prævisa, saporis nempe ac odoris vini (§. 488). Et dum ideo bibimus, ut saporem istum atque odorem percipiamus; perceptionem istam prævisam producere conamur, dum vinum vitro infusum contuemur. In prævisam adeo perceptionem dirigitur percepturio (§. 481). Similiter dum cœlum sudum contuentibus memoria cum imaginatione nobis suggerit ideam exspatiationis in campum ac voluptatis inde perceptæ; exspatiari cupimus. Ideam prævisam habemus, nempe exspatiationis in campum; & dum exspatiari cupimus ut eam actu habea-

mus, percepturitio in eam dirigitur. Ex adverso ponamus nos vitro infusam contueri cerevisiam, quam tormina ventris nobis creasse recordamur, & alterum nos adhortari ut bibamus; ne vi quidem nos adigi patiemur ad bibendum. Habemus hic perceptionem prævisam, torminum scilicet ventris, & ob dolorem inde perceptum impedire conamur ne ea sentiamus, ac ideo a potu cerevisiæ abstinemus. Percepturitio itaque avertitur a perceptione prævisa. Similiter si quis nos invitat ad exspatiandum cœlo imbrem minitante ac recordati molestiarum nobis procreatarum tempestate pluvia exspatiatis, nullis precibus adduci nos ad exspatiandum patimur. Habemus hic ideam prævisam exspatiationis tempore pluvio & ea ne producatur impedire conamur, adeoque percepturitio ab eadem avertitur.

Probe considerandus est modus, quo percepturitio in perceptionem prævisam dirigitur & ab eadem avertitur, ut cessent difficultates circa dependentiam appetitus & aversationis a vi repræsentativa universi, in qua essentiam atque naturam animæ consistere evicimus (§§. 66. 67). Simul autem perpendendus est modus prævidendi perceptionem aliquam, quippe quem diversum esse pro diverso cognitionis genere constat & qui in quolibet genere iterum variat. Ita in symbolica rei repræsentatione verba nunc plene, nunc minus plene intelliguntur, & ubi minus plene intelliguntur nunc genus aliquod pro specie, genus remotius pro inferiori quocunque; immo quodcunque superius pro individuo quocunque sumitur. Sed quæ sedula attentione ad ea, quæ singulis momentis unusquisque in semetipso experiri potest, cognoscuntur; ea multis recenseri superfluum existimamus. Sufficit ea suggessisse, quibus attentio ad cetera observanda excitatur, atque dirigitur.

§. 490.

Perceptiones quænam præ-

Perceptiones prævisæ vel sensationes, vel phantasmata sunt. Quoniam enim non dantur entia alia, nisi singularia & uni-

finiversalia (§. 277. 230. *Ontol.*), perceptiones quoque prævisæ non repræsentant nisi vel ens singulare, vel universale. Jam nngularia vel præsentia sunt, dum ea percipimus, vel absentia. Quodsi perceptio, quæ prævidetur est entis tunc temporis, quando eam habemus, præsentis; in sensationum numero est (§. 65. 59. *Psychol empir.*); si vero absentis, vi imaginationis producitur (§. 92. *Psych. emp.*), adeoque inter phantasmata locum obtinet (§. 93. *Psychol. empir.*). Perceptio igitur singularium, quam prævidemus, vel ad sensationes, vel ad phantasmata referenda. *videri possunt.*

In cognitione intuitiva universalia percipiuntur plurium individuorum simultanea repræsentatione (§. 326), immo ubi notionem entis in universali jam acquisivimus, repræsentatione nonnisi unius (§. 327. *Psych. empir.*). Quamobrem cum individuorum perceptiones vel ad sensationes, vel ad phantasmata referenda *per demonstrata*; universalium quoque perceptiones prævisæ in cognitione intuitiva vel in numerum sensationum, vel phantasmatum referendæ veniunt. Denique in cognitione symbolica universalia per vocabula (§. 269. 272. 328. *Psych. empir.*), vel alia signa repræsentantur. Enimvero vocabula, tanquam soni articulati (§. 271, *Psychol. empir.*), in numero audibilium (§. 70. *Psych. empir.*), adeoque sensibilium sunt (§. 68. *Psychol. empir.*). Perceptiones itaque prævisæ universalium symbolice repræsentatorum vel sensationes sunt, vel phantasmata.

Qudsi dubites phantasmata, præsertim symbolice repræsentata prævideri posse; haud difficulter idem probatur. Etenim ponamus succurrere nobis nomen rei antea visæ; cum ideam ejus etsi absentis vi imaginationis reproducere valeamus (§. 273. *Psychol. empir.*), hæc vero in phantasmatum numero sit (§. 93. *Psych. empir.*); evidens est nos ad nomen istius rei attentos conscios nobis esse, quod ideam istam habere possimus,

mus, atque adeo ideam prævisam in phantasmatum numero esse posse. Ita si nomen horti succurrit, inde intelligis te ideam istius vi imaginationis producere posse & tibi quasi temetipsum in eodem deambulantem exhibere. Constat igitur te prævidere phantasma horti, quod actu nondum habes. Ponamus porro tibi succurrere nomen demonstrationis, dum propositionem aliquam mente recolis. Cum porro ponamus eam esse in potestate tua, demonstratio autem symbolice expressis ratiociniis constet, te in hoc casu prævidere phantasmata rerum symbolice expressarum vides.

Quodsi ad nosmetipsos vel per diem unum animum advertamus, quando appetitus sensitivus in quid fertur, vel etiam rationalis, immo etiam quando quid aversamur, atque modum, quo perceptiones rerum, quas appetimus, vel aversamur, expendamus, ipso facto docebimur perceptiones prævisas nunc esse sensationes, nunc phantasmata. Jucunda nobis esse solet rerum quoque absentium recordatio, quibus nos præsentibus uti non posse constat. In hoc itaque casu imaginationis vi productis ideis attendimus ac ex iis voluptatem non minus percipimus, quam ex rebus præsentibus percipere solemus.

§. 491.

Modus producendi perceptionem prævisam.

Si anima sensationem prævisam producere conatur, ceteras omnes intermedias producere tenetur, sine quibus ad eam pervenire nequit. Cum enim sensationes sint perceptiones rerum præsentium (§. 84), quarum ratio continetur in mutationibus in organis sensoriis corporis nostri contingentibus (§. 65. *Psychol. empir.*); anima vi sibi insita eas producere nequit (§. 61), nisi sensibili in organum sensorium agente (§. 118. *Psychol. empir.*). Quamobrem si fieri nequit, ut sensibile in organum agat nisi successive alia aliaque objecta in organa sensoria agant, consequenter si successive aliæ aliæque perceptiones vi ejusdem producantur (§. 984. *Psychol. empir.*);

ani-

anima quoque omnes hasce perceptiones intermedias producere tenetur, antequam prævisæ in eadem sit locus. Quodsi ergo prævisam producere conatur, ceteras omnes intermedias producere tenetur, sine quibus ad eam pervenire nequit.

Idem etiam sic ostenditur. Quoniam anima continuo producit ideam totius universi non modo quoad statum præsentem, verum etiam quoad omnes præteritos atque futuros (§. 190); sensationes vero tanquam perceptiones immediatæ (§. 204) rei cujusdam præsentis (§. 84) ad præsentem aliquem hujus universi statum in idea ista contentum referuntur; anima quoque sensationem aliquam habere nequit, nisi statu illo universi, ad quem refertur, existente. Necesse igitur est, ut in anima successive existant ideæ immediatæ, ad status omnes universi intermedios relatæ, qui inter statum præsentem prævisionis & statum actualis perceptionis intercedunt. Atque adeo anima sensationem prævisam productura omnes intermedias producere tenetur, sine quibus ad eam pervenire nequit.

Etsi demonstratio prior posteriori facilior videatur, hanc tamen isti non absque ratione superaddere placuit. Etenim ex hac clarius apparet dependentia facultatis sentiendi ab actione sensibilis in organum sensorium, ut eam admittere teneantur absque difficultate, qui vel realem universi existentiam, vel physicam animæ a corpore dependentiam negant. Præterea posterior magis convenit instituto Psychologiæ rationalis, in qua eorum, quæ fiunt, ratio a priori ex essentia atque natura animæ reddere tenemur (§. 4). Ecquis vero non videt per demonstrationem posteriorem, stante essentia atque natura animæ fieri non posse, ut anima ad perceptionem aliquam immediatam status præsentis universi, hoc est, ad sensationem aliquam (§. 204. 84), nisi in eo ordine perveniat, quo status universi possibiles se invicem actu consequuntur. Nec tamen prætereunda erat prior, ne assensus vacillet illorum, qui anteriora nondum familiaria experiuntur.

§. 492.

Perceptionis prævisæ dependentia a statu corporis.

Si anima perceptionem prævisam producere conatur, ad ejus dependentiam a statu quodam corporis sui attendit. Anima enim sibi conscia est, sine mutatione situs ad objectum aliquod non mutari sensationem (§. 485), & actionem sensibilis in organum sensorium, a quo pendet perceptio prævisa, quam producere conatur (§. 904. *Psych. emp.*), a situ corporis sui pendere (§. 484). Quoniam itaque status corporis mutatur mutato situ ejusdem (§. 851. *Ontol.*); anima utique sibi conscia est a statu corporis sui pendere actualitatem perceptionis prævisæ. Quamobrem dum perceptionem prævisam producere conatur, ad ejus dependentiam a determinato quodam statu corporis sui attendere debet.

Hinc etiam fieri nequit, ut perceptionem prævisam tanquam actu jam in nobis existentem vi imaginationis exhibeamus, nisi nos simul tanquam in aliquo statu exhibeamus, a quo ista perceptio pendet. Ita si perceptionem horti cujusdam prævides eamque producere conaris visu scilicet eundem percepturus; vi imaginationis te una cum horto præsentem animæ sistis. Exempla obvia nonnisi attentionem exigunt, ut animadvertantur.

§. 493.

Sensationis prævisæ productio quantum a corpore pendeat.

Si anima sensationem prævisam producere conatur, corpus successive eos obtinere debet situs, a quibus perceptiones intermediæ pendent, sine quibus ad illam pervenire nequit. Etenim si anima sensationem prævisam producere conatur, ceteras omnes intermedias producere tenetur, sine quibus ad eam pervenire nequit (§. 491). Enimvero cum sensationes istæ intermediæ in anima locum habere nequeant, nisi objectis sensibilibus, quæ repræsentant, in organa sensoria agentibus (§. 948 *Psychol. empir.*), actio vero sensibilium in universo existentium a situ corporis in universo pendet, quemadmodum nemo non intel-

intelligit; necesse est corpus omnes istos actu habere situs in universo, a quibus pendent perceptiones intermediæ, sine quibus ad illam pervenire nequit.

Nemo miretur, quod in demonstranda propositione præsente non provocemus ad impossibilitatem motus ab uno termino A usque ad alterum B non transeundo per omnia spatia intermedia. In Psychologia enim rationali, ubi rationem eorum, quæ ad animam spectant, reddimus, non aliunde demonstranda sunt, quorum ratio ex natura & essentia animæ atque mutua corporis & animæ a se invicem dependentia reddi potest.

§. 494.

Quoniam anima corpus quoque organicum suum percipit (§ 483), adeoque sibi repræsentat (§. 24. *Psychol. empir.*), sibique conscia est dependentiæ actionis sensibilium in organa sua sensoria a situ corporis sui in universo (§. 484); *successive corpus suum aliis aliisque sensibilibus præsens sibi repræsentare debet, antequam in sensationem prævisam incidat.* *Quantum a perceptione ejusdem.*

Hinc & accidit, ut modum perveniendi a perceptione præsente ad prævisam nobis vi imaginationis repræsentaturi, nosmetipsos nobis videre videamur quasi per spatia inter duos terminos interjecta transeuntes & continuo objecta alia aliaque spectantes. Nemo sane ignorat, modo attentionem ad ea, quæ quotidiana sunt, afferre non negligat, se nunquam recordari rei antea visæ, nisi se simul tanquam in loco isto præsentem videat: atque adeo dici poterat, animam esse substantiam corpus suum organicum sibi repræsentantem, sumtaque hac prima determinatione inde deduci, quod sibi repræsentet hoc universum.

§. 495.

Directio percepturitionis seu conatus mutandi perceptionem præsentem in perceptionem prævisam est id, quod *Appetitus* dicitur. Unde etiam eum definire licet per tendentiam ad *Appetitus quid sit.*

perceptionem prævisam. Quodsi appetitum saltem tanquam possibilem in anima spectare eumque in facultatum numerum referre malis, quemadmodum vulgo fieri solet: dici poterat, quod sit facultas dirigendi percepturitionem in perceptionem prævisam.

Atque adeo jam intelligitur, quo sensu appetitus dicatur inclinatio animæ ad objectum sensibile (§. 579. *Psych. emp.*). Etenim dum conatus mutandi perceptionem præsentem, adeoque determinandi intuitum ideæ hujus universi (§. 193), dirigitur in prævisam, ut ad eam tendat; anima ad objectum inclinatur. Ita si vinum degustantes saporem, quem percipimus, delectamur; ipsum appetimus. Perceptio prævisa est sapor, ex quo voluptatem percipimus. Perceptionem adeo saporis in nobis producere conamur: quod cum fieri non possit, nisi idem bibamus, actus bibitionis ad perceptionum intermediarum numerum pertinet, quæ singulæ cum prævideantur, quatenus earundem nobis conscii sumus (§. 488), in easdem quoque dirigitur percepturitio (§. 493. 494), atque ideo recte bibitionem appetere dicimur.

§. 496.

Aversatio quid sit. Directio percepturitionis seu conatus mutandi perceptionem præsentem in partem contrariam perceptionis prævisæ est id, quod *Aversatio* dici solet. Unde etiam eam definire licet per conatum impediendi, ne perceptioni prævisæ in nobis sit locus. Quodsi eam tantummodo tanquam possibilem in anima spectare, adeoque in numerum facultatum referre malis, quemadmodum vulgo fieri solet; dicendum est, quod sit facultas dirigendi percepturitionem in contrarium perceptionis prævisæ.

Atque ideo jam intelligitur, quo sensu aversatio dicatur reclinatio ab objecto sensibili (§. 581. *Psychol. empir.*). Etenim dum conatus mutandi perceptionem præsentem dirigitur in contrarium perceptionis prævisæ; anima ab objecto eadem repræsentato reclinari dicitur. Ita si vinum degustantes saporem ejus ingratum percipimus; idem aversamur. Perce-

ptio

ptio prævisa est sapor ingratus, qui nobis molestiam creat. Eundem ne percipiamus, non bibimus, immo ut bibamus aliorum persuasionibus nos adduci minime patimur. Actus bibitionis ad intermedias perceptiones spectat, quem ubi clare vi imaginationis percipimus, perceptio ejus in numero prævisarum est (§. 488), atque adeo non minus ab eodem, quam a sapore vini austero vertitur percepturitio, & hinc recte eum aversari dicimur.

§. 497.

Appetitus sensitivus ex vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, enascitur. Etenim si perceptioni rei prævisæ jungitur idea voluptatis, percepturitio in eam dirigitur (§. 489) consequenter appetitus enascitur (§. 495), cumque ex eo judicetur bonum, quod perceptione prævisa repræsentatur, quia voluptatem inde percipi posse nobis conscii sumus, notione boni erronea acquiescimus, idem nonnisi confuse percipientes (§. 561, *Psychol. empir.*), consequenter appetitus, qui enascitur, sensitivus est (§. 580. *Psych. emp.*). Jam cum perceptio aliqua prævideatur, quando nobis constat, nos eam habere posse (§. 488), de eo autem, quod plane non percipimus, non constet, nos idem percipere posse; necesse est ut aliquid ejus percipiamus, quod nos percipere posse conscii nobis sumus. Quoniam vero sensu percipere non possumus, quod præsens non est (§. 84); ideo vi imaginationis idem repræsentare nobis debemus. Et quoniam idea voluptatis perceptioni prævisæ jungitur, quatenus vi imaginationis una producitur (§. 117. *Psychol. empir.*), & memoria nobis suggerit, nos voluptatem ex re perceptione prævisa repræsentata percepisse (§. 175. *Psychol. empir.*); appetitus ex actibus sensuum, imaginationis atque memoriæ enascitur. Quamobrem cum sensus (§. 62), imaginatio (§. 183), & memoria vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedant (§. 280); appetitus sensitivus ex eadem nascitur.

Appetitus sensitivus a vi repræsentativa universi derivatus.

Idem clarius adhuc patet, ubi ad casus particulares animum advertimus. Ponamus itaque, quemadmodum supra (§. 489), nos cœlum sudum contuentes nobis in memoriam revocare voluptatem, quam exspatiantes in campum percepimus ac ideo quoque exspatiationem appetere. Quod cœlum sudum sit, sensu percipimus & quia ante cœlo sudo in campum exspatiati fuimus, indeque voluptatem percepimus; vi imaginationis utraque idea reproducitur (§. 117. *Psychol. empir.*), & memoria certos nos reddit, quod cœlo sudo in campum exspatiati voluptatem inde perceperimus (§. 175. *Psychol. empir.*). Appetitus adeo sensitivus sua veluti sponte enascitur ex perceptionibus sensu atque imaginatione productis, adeoque ex vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, tanquam ex suo fonte propullulat.

Patet adeo ex vi repræsentativa universi, qualem in anima agnoscimus, rationem sufficientem reddi posse appetitus sensitivi. Nempe illa admissa anima sentit, imaginatur, recordatur & ideæ rei jungit perceptionem voluptatis inde percipiendæ. Hisce vero positis appetit quod sibi repræsentat tanquam voluptatem pariens. Id vero omnino sufficit, ut constet vi repræsentativæ universi, qualis in anima datur, deberi appetitum sensitivum.

§. 498.

Aversatio sensitiva ab eadem vi derivata.

Aversatio sensitiva ex vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, nascitur. Etenim si perceptioni prævisæ jungitur idea molestiæ vel tædii, percepturitio in contrariam partem illius dirigitur, seu ab eadem avertitur (§. 489), consequenter aversatio enascitur (§. 496), cumque ex eo confuse percipiatur objectum repræsentatum tanquam malum, quod molestiam pariat vel tædium creet (§. 573. *Psychol. empir.*), aversatio, quæ enascitur, sensitiva est (§. 581. *Psychol. empir.*). Jam eodem modo, quo in propositione præcedente,

patet

patet perceptionem prævisam & ideam voluptatis eidem jungendam imaginationi atque memoriæ deberi. Unde porro ut ibidem colligitur, aversationem sensitivam ex vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, enasci.

Idem clarius adhuc elucescit, ubi ad casus particulares animum advertimus. Ponamus enim nos degustantes vinum saporem ejus austerum percipere & ideo haustum vini aversari. Sensu hic percipitur objectum aliquod, nempe vinum vitro infusum: sensu quoque percipitur quale sit, nempe quod saporem habeat austerum. Et hinc intelligitur, nos vinum hausturos saporem istum austerum fortius & per longius temporis intervallum esse percepturos: perceptionem adeo habemus prævisam beneficio facultatis cognoscendi ex præsente ortam. Latet nempe in his ratiocinii cujusdam confusi species: Qui vinum bibit austerum, saporem ejus percipit austerum. Sed bibens vinum vitro huic infusum vinum austerum bibam. Ergo bibens vinum vitro huic infusum saporem austerum percipiam. Molestia ex sapore austero nobis oriunda in causa est, ut impedire conemur, ne saporem istum percipiamus, consequenter a motibus illis organicis corporis abstineamus, immo ubi quis nos cogere voluerit contrarios etiam edamus istis, quibus perceptio saporis obtinetur, adeoque prævisa actuatur. Quamobrem cum non minus sensui, quam confuso isti ratiocinio non insit, quod non rationem sufficientem in vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, agnoscit (§.65. 415); quomodo a vi repræsentativa universi pendeat aversatio clarissime patet. Sumamus casum alterum, ad quem paulo ante provocavimus, nimirum quod aversemur exspatiationem in campum tempestate pluvia. Dum Titius accedit nos persuasurus ut in campum exspatiemur; oculis in cœlum conversis unbes prope horizontem conspicuas ac inde surgentes pluviam, immo imbrem minitari eorum, quæ alias experti sumus, memo-

moria colligimus. Atque in his nihil occurrit, quod non sensui, imaginationi & memoriæ debeatur & per syllogismum quendam distincte explicabile sit. Dum porro nobis memoria suggerit, qualia incommoda experiantur, qui imbre in campo obruuntur; hinc porro colligimus, eadem incommoda nobis obtingere posse, immo nos eadem certo incursuros esse. Prævidentes adeo perceptionem quorundam iisdemque jungentes ideam molestiæ, nihil agimus quod non denuo per aliquod ratiocinium sit explicabile ac tandem ad ea reducatur, quæ a sensu, imaginatione ac memoria proficiscuntur. Quamobrem dum molestia perceptioni prævisæ adhærens percepturitionem ab eadem avertit; id quidem istiusmodi actibus in anima elicitis fieri apparet, quæ vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedit. Idem eodem modo elucet in exemplo alio quocunque.

Ne cui in casibus particularibus vel etiam singularibus, quæ ipsi obtingunt, difficultates suboriantur, ex quibus se extricare non valeat; probe tenendum est, singula per legem sensationis, imaginationis & memoriæ ac syllogismos explicanda esse, quorum nobis in aversando conscii sumus & sine quibus nos objectum, quod aversamur, non fuisse aversaturos intelligimus, & ubi in syllogismis sumimus propositiones, inquirendum esse ulterius, quomodo notiones iisdem respondentes sensu, imaginatione ac memoria obstetricantibus in anima excitatæ eidemque familiares redditæ fuerint. Etenim huc plures actus concurrere certum est, modo quis eorundem memoriam habeat, & eo instructus sit acumine, sine quo interiora animæ rimari vix datur. Juvatur autem acumen studio psychologico, præsertim ubi per theoremata psychologica explicare sæpius coneris, quæ in te observas, facta dogmatum ad facta applicatione. Ubi vero jam patet, quomodo vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, ad actum perducantur appetitiones & aversationes; non amplius latet, per eam quoque utrumque actum esse possibilem (§. 170. *Ontol.*), consequenter facultatem non minus appetendi & aversandi in eadem

dem rationem sufficientem habere (§. 29. *Psychol. empir.* & §. 70. *Ontol.*), adeoque ab eadem pendere (§. 851. *Ontol.*), quemadmodum facultas cognoscendi ab eadem pendet. Sane quomodo in sectione prima ex vi ista deduximus omnia, quæ de facultate cognoscendi tam inferiore, quam superiore in Psychologia empirica nobis innotuere; eodem prorsus modo deduximus & porro deducemus, quæ de appetitu & aversatione ibidem traduntur, ut adeo abunde pateat, vim repræsentativam universi non esse cum facultate cognoscendi eandem.

§. 499.

Voluptati extraordinarius quidam motus sanguinis & fluidi nervei in corpore respondet. Quoniam enim affectus jucundi cum magno voluptatis gradu conjunguntur (§. 608. *Psychol. empir.*) ac inprimis gaudium in voluptatum prædominio insigni consistit (§. 614. *Psychol. empir.*), quando vero anima affectibus commovetur, sanguis ac fluidum nerveum in corpore motu extraordinario agitatur (§. 611. *Psychol. emp.*), atque adeo motus istiusmodi etiam in gaudio adest, utpote affectuum quadam specie; motus iste fluidi nervei atque sanguinis, qui in gaudio præsertim adesse deprehenditur, jamjam incipere debet, ubi anima voluptatem percipit, ad majorem gradum postea evehendus, ubi voluptas ad majorem gradum evehitur in gaudium degenerans, vel in eam degenerans, quæ unicuique affectui jucundo propria. Patet igitur voluptati extraordinarium quendam motum sanguinis & fluidi nervei in corpore respondere.

Voluptati quid in corpore respondeat.

A posteriori quoque idem evincere datur. Etenim ex vultu & gestu, immo etiam verbis, quæ proferimus, atque voce nemo non intelligit, nos voluptate perfundi. Vernacula dicere solemus: **Es siehet heute einer recht vergnüget aus/** quasi voluptatem in ipso corpore præsentem videremus. Necesse igitur est, ut, dum voluptati indulgemus, alius sit vultus, alius gestus, vox atque verba sint alia, quam ubi anima vel tæ-

dio aut affectibus quibuscunque corripitur, aut extra omnem voluptatis, tædii vel molestiæ, aut affectuum statum in statu ordinario est. Jam vultus & gestus non mutatur, nisi mediante motu musculorum, nec vocis diversitas, quibus accommodantur verba, aliunde est, quam a motu, quo spiritus ex pulmonibus protruditur, & a motu laryngis, quo modificatur, ut in vocem abeat, quemadmodum luculentius in Physicis ostendemus: motus autem musculorum non perficitur sine motu fluidi nervei, quemadmodum denuo ibidem evincemus. Patet adeo dari aliquem in corpore fluidi nervei motum, quando voluptati indulgemus, qui in eodem extra hunc statum minime deprehenditur. Præterea ipse faciei color & subinde quoque musculi ejudem aliter sese habere deprehenduntur, ubi anima in statu voluptatis deprehenditur, ut exinde omnium maxime colligatur voluptatis præsentia ab ipso etiam vulgo. Nemo autem ignorat, hanc faciei mutationem non minus a sanguine pendere, quam ejus ruborem, quo faciem perfundit pudor, modo structuram corporis humani habuerit perspectam. Quemadmodum itaque singulari sanguinis motu opus est, quo idem ad faciem propellitur, ut rubeat; ita non minus singularis quidam ejusdem motus requiritur, ut facies eum induat colorem atque formam, qualis statui voluptatis convenit.

Quæ ad confirmandam propositionis veritatem a posteriori in medium afferuntur, clariora evadent, ubi in usum artis conjectandi aliorum mores sollicitius observare mutationes vultus studuerit: qua de re suo loco dicemus plura. Quæ vero ex physicis sumuntur, ea independenter ab his ibidem demonstrari, facile quis hariolari potest, ut adeo sibi metuere a circulo vitioso in demonstrando non opus habeat. Neque vero repugnat bonæ methodo assumere subinde deinceps demum demonstranda, vel per experimenta atque observationes firmanda, ubi fieri nequit ut præmittantur, propterea quod non paucis evinci possint, sed ab aliis præcognitis pendeant,

deant, quæ lemmatis titulo alieno in loco inserere ob multitudinem non licet.

§. 500.

Molestiæ sive tædio itidem extraordinarius quidam motus sanguinis ac fluidi nervei respondet, sed diversus ab eo, qui voluptatis comes est. Affectus enim molesti cum insigni tædii ac molestiæ gradu conjunguntur (§. 609. *Psychol. empir.*), ac inprimis tristitia in prædominio tædii seu molestiæ gradu insigni consistit (§. 619. *Psychol. empir.*). Jam quando anima affectibus commovetur, adeoque etiam quando tristitiæ indulget, sanguis ac fluidum nerveum motu extraordinario in corpore commovetur (§. 611. *Psychol. empir.*). Ergo motus iste fluidi nervei atque sanguinis, qui in tristitia præsertim adesse deprehenditur, jamjam incipere debet, ubi anima tædium percipit, ad majorem gradum evehendus, ubi tædium ad majorem evehitur in tristitiam degeneraturum vel in istud abiturum, quod unicuique affectui molesto respondet. Patet itaque extraordinarium quendam motum sanguinis ac fluidi nervei molestiæ sive tædio respondere. *Quod erat primum.* *Tædio quænam in corpore respondeant.*

Jam voluptas in cognitione intuitiva perfectionis (§. 511. *Psychol. empir.*), tædium sive molestia in cognitione intuitiva imperfectionis consistit (§. 518. *Psych. empir.*), adeoque sibi invicem contrariantur, ita ut voluptati indulgere non possit, dum tædio corripitur, nec tædio tempus consumere queat, quo voluptate perfunditur: id quod in eodem objecto satis patet (§. 29. *Ontol.*), in diversis vero inde liquet, quod ad plura simul eandem attentionem afferre eodem momento non possimus, etsi subinde reperiantur, qui in istiusmodi, quæ sibi mutuo non contrariantur, attentionem ad diversa objecta partiri valent, ut mira celeritate huc illucve trahatur (§. 245. *Psych. emp.*). Necesse igitur est ut motus sanguinis & fluidi nervei, qui volupta-

tem comitatur, diversus sit ab eo, qui tædium sequitur. *Quod erat alterum.*

Utrumque confirmatur a posteriori. Ipsum nimirum vulgus ex vultu, gestu, & voce, atque verbis colligit, quod quis tædio afficiatur Unde vernacula dicere solemus: **Er siehet gantz verdrüßlich aus.** Eodem vero, quo in propositione præcedente, modo evincitur, id fieri minime posse, nisi extraordinarius quidam motus sanguinis ac fluidi nervei in corpore admittatur. qui ordinarie in eodem loco non habet. Et cum non minus ex vultu, gestu, voce colligatur, quod quis voluptati indulgeat, quam quod tædio perturbetur, quemadmodum ex iis liquet, quæ ad confirmandam propositionem præcedentem in medium adducta sunt; motum sanguinis & fluidi nervei, qui voluptatem ac tædium comitatur, non esse eundem satis patet. Pone enim, si fieri potest, utrumque esse eundem: non igitur fieri poterit, ut ex eodem signo colligatur nunc voluptatis, nunc tædii præsentia, cum nulla adsit ratio, cur in uno casu magis voluptas, quam tædium; in altero autem magis tædium, quam voluptas colligatur. Ex vultu itaque, gestu ac voce nec voluptas, nec tædium colligi poterit: quod cum experientiæ communi repugnet, quemadmodum nemo ignorat, motus iste sanguinis ac fluidi nervei, qui individuus voluptatis ac tædii comes est, idem esse nequit. Erit adeo diversus.

Apparet itaque rationi determinanti percepturitionis in corpore quoque motus quosdam respondere: id quod probe notandum non modo ut rectius de systematis explicandi commercium inter animam atque corpus intercedens judicare, verum etiam ut ea, quæ appetitui in corpore respondent citra difficultatem intelligere possis. Ceterum quemadmodum gradus voluptatis atque tædii plurimum variant; ita quoque motus sanguinis & fluidi nervei gradu differre debet, prout majorem aut minorem gradum voluptatis ac tædii comitatur.

§. 501.

Appetitioni animæ respondent motus corporis & organorum ipsius, quibus obtinetur is ejus in universo situs, in quo perceptioni prævisæ locus esse potest. Quando enim anima aliquid appetit, conatus producendi perceptionem ad prævisam aliquam producendam tendit (§.495), atque adeo illa mutationem quoque situs corporis intendit, sine quo sensatio ista fieri nequit (§.486). Quamobrem cum motus isti statim consequantur, quando easdem appetit anima (§.953. *Psych. empir.*), appetitionibus sensitivis in anima respondent motus corporis & organorum ipsius, quibus is obtinetur in universo ejus situs, in quo perceptioni prævisæ locus est. *Appetitioni quidnam in corpore respondeat.*

Nemo a nobis exigat, ut hic explicemus, quomodo motus isti in corpore determinentur: pertinet enim hæc explicatio ad modum, quo commercium inter animam atque corpus subsistit. De eo igitur dispiciemus in sequentibus.

§. 502.

Aversioni animæ respondent conatus impediendi motus corporis & organorum ipsius, quibus obtinetur illius situs ad prævisam perceptionem necessarius, ubi vi ad eosdem impellimur, atque motus contrarii, quibus impeditur, ne perceptioni prævisæ sit locus, nisi eam cessare constet, omissis motibus ad situm corporis ad eandem requisitum necessariis. Quando enim anima quid aversatur, impedire conatur, quo minus perceptioni prævisæ in se sit locus (§.496). Quamobrem cum sibi conscia sit, sine mutatione situs corporis ad objectum aliquod non mutari sensationem (§.485); mutationem quoque illam non appetit, adeoque nec motus corporis & organorum ipsius ad eum situm obtinendum necessarii consequuntur (§.961. *Psych. empir.*). Atque adeo si constet omissis motibus ad situm corporis a perceptione prævisa requisitum necessariis im- *Aversioni in corpore quid respondeat.*

 pediri,

pediri, quo minus eadem in nobis producatur; aversioni in corpore non respondet nisi cessatio istorum motuum. *Quod erat primum.*

Enimvero ubi constat, perceptionem prævisam impediri aliter non posse, nisi motibus contrariis corporis efficiatur, ne sensibile in organum sensorium agat; aversioni contrarii isti in corpore motus respondent (§. 484). *Quod erat secundum.*

Denique ubi vi impellere nos quis conatur ad eos corporis motus, quibus efficitur, ut perceptioni prævisæ in nobis sit locus; conatum adhibemus motus istos impediendi (§. 485. 486). Atque adeo aversioni respondent conatus impediendi motus corporis & organorum ipsius, quibus ipsius situs ad actionem sensibilis in organum sensorium necessarius obtinetur. *Quod erat tertium.*

Veritas propositionis præsentis quoad singula membra confirmatur a posteriori. Ponamus enim nobis suaderi iter ad amicum quendam, quem alius nobis amicus invisere decrevit. Quia nobis succurrunt querelæ de viis injuria tempestatis impeditis, quas ab itinere reduces fundere audivimus, & cœlum triste conspicimus; iter istud aversamur ob molestiam ex eo percipiendam. Cum molestiam istam evitemus, itinere intermisso, nec adsit qui nos ad idem ingrediendum vi adducere conetur; motum illum corporis intermittimus, qui ad iter ingrediendum necessarius est, neque opus est motibus contrariis, quibus idem impediatut. In præsente adeo casu, ubi nec manente eodem corporis situ perceptioni prævisæ locus est, quam aversamur, nec quis adest qui nos ad eos motus cogat, quibus situs corporis ad illam necessarius obtinetur, hi tantummodo motus posteriores omittuntur, atque adeo aversioni in hoc casu respondet cessatio motuum corporis ac organorum ipsius, quibus situs ad perceptionem prævisam actuan-

dum

dum necessarius obtinetur. Idem etiam apparet in iis casibus, ubi nonnisi motu cujusdam organi opus est, ut quid percipiamus. Ponamus Mevium nos hortari ad hauriendum vinum, quod vitro infusum nobis apposuit. Cum nobis constet vinum istud esse austerum & hunc saporem aversemur; manu vitrum apprehendere ac ori admovere negligimus. Aversioni igitur respondet cessatio illorum motuum in corpore, quibus efficitur ut saporem vini percipiamus. Experientiæ itaque consentanea est propositionis veritas quoad membrum primum.

Ponamus secundo inter præsentes in convivio oriri lites & nos nobis metuere, ne iisdem implicemur, adeoque aversari lites nobis intendendas. Cum jam constet, nos eas evitaturos in isto loco non amplius commorari posse; secedimus ac alio nos conferimus, ubi ab hoc periculo tuti sumus. In præsente adeo casu, quo perceptionem prævisam evitare aliter non licet nisi motibus corporis contrariis, quibus ejus situs ad illam nenecessarius impeditur; motus hi contrarii in corpore aversioni respondent. Atque ita cum experientia quoque consentit membrum secundum propositionis præsentis.

Denique ponamus Titium nobis offerre muneris loco nummum quendam aureum, quem certa de causa accipere recusamus atque adeo aversamur. Quodsi manum admovet manui nostræ nummum daturus, manum retrahimus. Ubi apprehenso brachio eandem ad se adducere conatur, nos in contrarium nitimur manumque claudimus. Ecce igitur motus in corpore nostro iis contrariantibus, quibus efficitur, ut perceptioni prævisæ, quam ne producatur impedire conamur, seu quam aversamur, fit locus. Experientia igitur membrum quoque tertium propositionis præsentis confirmat.

Plures casus præter eos, quos expendimus, non posse occurrere attendentibus patet. Etenim quando quid aversamur;

mur, aut tantummodo omittendæ sunt actiones externæ, ne ejus compotes reddamur, aut actionibus externis opus est, ut idem impediatur. Casus prior in alios plures non abit: in posteriori vero aut actiones externæ ad impediendam perceptionem prævisam per se necessariæ sunt, quatenus scilicet impossibile ut absque iis evitetur, aut saltem impossibile videtur, eam absque istis evitari posse; aut opponendæ sunt vi in casu nudæ omissionis actionum externarum, qua aliis nos ad actiones externas perceptioni prævisæ actuandæ sufficientes impellere conantur. Patet itaque casus omnes in propositione præsente fuisse expensos. Ceterum hic repetenda sunt, quæ ad præcedentem annotavimus.

§. 503.

Appetitioni & aversioni quid respondeat in corpore & utramque prodat.

Appetitioni & aversioni diversi in corpore sanguinis ac fluidi nervei motus respondent, & vultus, gestus atque vox utramque produnt. Appetitio enim est directio percepturitionis in perceptionem prævisam (§. 495), adeoque nascitur, si eidem voluptatis idea jungitur (§. 489). Quamobrem cum voluptati extraordinarius motus sanguinis fluidi nervei respondeat (§. 490); adpetitioni quoque istiusmodi motus respondere debet. *Quod erat primum.*

Similiter aversio est directio percepturitionis in partem contrariam perceptionis prævisæ (§. 496), adeoque nascitur, si eidem molestiæ idea jungitur (§. 489). Quamobrem cum molestiæ peculiaris motus sanguinis ac fluidi nervei respondeat, sed diversus ab eo, qui voluptatis comes est (§. 500); aversioni quoque istiusmodi motus respondere debet, diversus tamen ab eo, qui appetitionem comitatur. *Quod erat secundum.*

Constat ex anterioribus, motus fluidi nervei ac sanguinis voluptati atque molestiæ respondentes colligi ex mutatione vultus, gestus atque vocis (§. 499. 500). Quoniam itaque voluptas, atque molestia per vultum, gestus atque vocem proditur; appetitioni vero & aversioni ea communia sunt, quæ in

cor-

corpore voluptati ac molestiæ respondent; appetitionem quoque ac aversionem vultus, gestus atque vox prodere debent. *Quod erat tertium.*

Quin experientia confirmari possit veritas propositionis præsentis, dubitandum non est. Vultus enim gestus & vox in sensum incurrunt, adeoque a nobis observari possunt. Etsi autem eo usque non proficere soleamus, ut harmonicas vultus, gestus ac vocis cum appetitionibus ac aversionibus animæ mutationes agnoscere & a se invicem discernere valeamus; id tamen non impossibile esse docet antiqua praxis in judiciis Sinarum olim recepta, qui ex vultu, gestu ac voce colligebant, utrum reus in judicio quæsitus veritati consentanea, an aliena respondeat. Qui enim quæsitus a veritate aliena respondet, veritatis confessionem aversatur, atque adeo vultus, gestus ac vox prodere debet istam aversionem, si quidem ex vultu, gestu ac voce eam conjectare velis. Non nego difficile esse experimentum inexercitatis; non tamen impossibile, ut difficultas industria superetur. Cæterum cum istæ mutationes pendeant a voluptate vel molestia, quam anima percipit, atque adeo majores minoresve esse debeant pro majore minoreve gradu voluptatis vel molestiæ; observari inprimis poterunt, ubi anima voluptate majore impellitur ad appetendum, vel majore molestia retrahitur ad aversandum. Præterea cum nemo non in semetipso experiatur, si qua consuetudine adducti appetimus, vel aversamur, rationem determinantem appetitionis & aversionis non amplius clare percipi, quemadmodum percipiebatur, ubi prima vice quid appetebamus, vel aversabamur; mutationes quoque vultus, gestus ac vocis minores & vix conspicuæ evadunt, ubi appetendi & aversandi consuetudo adest, nisi vultus quoque, gestus atque vox aliquam contraxit consuetudinem utrique adhærentem. Quamobrem consultius est, ut prima experimenta capiamus in iis casibus, in quibus quid

prima vice appetimus, vel aversamur, vel ubi longa deliberatio instituitur, antequam actus appetendi vel aversandi sequatur.

Erunt in posterum, qui monitis nostris de hisce experimentis excitati ad ea omnem industriam suam conferent, plus ipso opere praestituri, quam ipsimet sibi pollicebantur. Adjuvabuntur autem istis adminiculis, quae de conjectandis hominum moribus in Philosophia practica universali sumus traditi & in praxi morali semiotica suis locis indigitaturi. Erunt enim in hisce partim faciliora, quae minore molestia ad praxin transferre licet, partim generalia, quae in praxi praesente difficiliore notionum directricium vice funguntur.

§. 504.

Affectus in quonam consistant.

Affectus sunt conatus vehementiores producendi perceptiones praevisas, vel impediendi, quo minus producantur. Affectus enim sunt actus animae, quibus quid vehementer appetit, vel aversatur (§. 603. *Pychol. empir.*). Quamobrem cum actus appetendi seu appetitio sit conatus mutandi perceptionem praesentem in praevisam, seu tendentia ad perceptionem praevisam (§. 495), aversio vero conatus mutandi perceptionem praesentem in partem contrariam perceptionis praevisae, seu conatus impediendi, ne perceptioni praevisae in nobis sit locus (§. 496); affectus sunt conatus vehementiores producendi perceptiones praevisas, vel impediendi quo minus producantur.

In quonam ista vehementia conatus vel producendi, vel impediendi perceptionem praevisam consistat, nunc ulterius erit inquirendum.

§. 505.

Affectuum differentia intrinseca.

Conatus vehementiores producendi perceptiones praevisas sunt affectus jucundi; conatus impediendi, quo minus producantur, sunt affectus molesti; conatus vehementiores producendi perceptiones praevisas juncti aliis impediendi, quo minus quae-

dam producantur, sunt affectus mixti. Affectus enim, qui in conatu vehementiore producendi perceptiones prævisas consistunt (§. 504), in appetendo consistunt (§. 495). Sunt igitur affectus jucundi (§. 608. *Psychol. empir.*). *Quod erat unum.*

Affectus, qui in conatu vehementiore impediendi perceptionem prævisam consistunt, in aversando consistunt (§. 496). Sunt igitur affectus molesti (§. 609. *Psychol. empir.*). *Quod erat secundum.*

Affectus denique, in quibus conatus vehementiores producendi quasdam perceptiones prævisas conjunguntur cum conatibus aliis impediendi, ne quædam enascantur ex jucundis & molestis constant *per demonstrata.* Sunt igitur affectus mixti (§. 610. *Psychol. empir.*). *Quod erat tertium.*

Consideramus hic affectus, quatenus animæ insunt, ut appareat, quomodo ex essentia & natura animæ consequantur.

§. 506.

An affectus vi repræsentativa universi sint superiores.

Affectus tam molesti, quam jucundi atque mixti ex vi repræsentativa universi, qualis, in anima datur enascuntur. Affectus enim molesti in aversando, (§. 609. *Psych. empir.*), jucundi in appetendo (§. 608. *Psychol. empir.*); mixti tanquam ex molestis & jucundis constantes (§. 610. *Psychol. empir.*) in appetendo & aversando simul consistunt. Quamobrem cum non minus aversatio (§. 498), quam appetitus ex vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, enascatur (§. 497); affectus tam molesti, quam jucundi atque mixti ex vi ista universi repræsentativa, quæ in anima datur, enascuntur.

Pendent adeo affectus ab essentia atque natura animæ, neque adeo possibile est, ut eradicentur, nisi naturam & essentiam humanam tollere velis: id quod fieri non posse constat (§. 300. *Ontol.*). Est tamen animæ imperium quod-

dam in affectus, quemadmodum in omnem appetitum sensitivum, quo impeditur, ne noceant, & quo ad consensum cum appetitu rationali reducatur, quemadmodum ex iis constabit, quæ de libertate dicentur.

§. 507.

Vehementia appetitus in affectibus jucundis unde sit.

In affectibus jucundis vehementia conatus enascitur ex multiplicitate tendentiarum ad diversas perceptiones prævisas. Affectus enim jucundi ex confusa boni repræsentatione oriuntur (§. 605. *Psych. empir.*). Enimvero si nobis rem tanquam bonam confuse repræsentamus, ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista vel cum eadem antea simul perceptæ, aut eidem sive ex vero, sive per præjudicium attributæ (§. 593. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum appetitus feratur in eam rem, ex qua voluptatem percipimus, quamdiu in notione boni confusa acquiescimus (§. 591. *Psychol. empir.*), quamdiu vero in eadem acquiescimus nulla adsit ratio, cur appetitus in unum potius, quam in alterum dirigatur, quod voluptatem nobis parere posse prævidetur; necesse est ut dirigatur in omnia simul, quæ tanquam voluptatem paritura ideæ boni insunt (§. 70. 118, *Ontol.*). Enascuntur adeo tendentiæ multiplices ad diversas perceptiones prævisas. Atque adeo patet vehementiam conatus, qui in affectibus jucundis deprehenditur (§. 505), esse ex ista tendentiarum multiplicitate.

Ut appetitio, qualis est in anima, dum affectibus indulget, rectius intelligatur, penitius in eam inquirendum esse duxi: quem in finem propositionem sequentem subjungere placet.

§. 508.

Confusus appetitus in affectibus jucundis.

In affectibus jucundis adest appetitus confusus. In jucundis enim affectibus adest conatus multiplex, qui tendit ad perceptiones diversas prævisas producendas (§. 507). Tot

igitur

igitur adsunt appetitiones diversæ, quot perceptiones prævisæ, ad quas dirigitur conatus mutandi perceptionem præsentem (§. 495). Quamobrem cum omnes simul adsint, fieri non potest ut anima sibi singularum sigillatim conscia sit, consequenter eas a se invicem discernere nescia in unum confundit, sicque confusus enascitur appetitus (§. 39. *Psychol. empir.*).

Habemus hic genesin appetitus confusi, in quo affectus jucundi consistunt: quæ quidpiam analogi habet cum perceptionibus confusis non absimili modo enasci solitis (§. 97. 128).

§. 509.

In affectibus molestis vehementia conatus enascitur ex multiplicitate conatuum impediendi diversas perceptiones prævisas. Affectus enim molesti ex confusa mali repræsentatione oriuntur (§. 605. *Psychol. empir.*). Enimvero si nobis rem tanquam malam confuse repræsentamus, ideam mali ingrediuntur tædia quæcunque ex re ista vel cum eadem antea simul percepta aut eidem sive ex vero, sive per præjudicium tributa (§. 594. *Psych. empir.*). Quamobrem cum rem aversemur, ex qua tædium percipimus, quamdiu in notione mali confusa acquiescimus (§. 592. *Psychol. empir.*), quamdiu vero in eadem acquiescimus nulla adsit ratio, cur aversatio in unum potius, quam in alterum dirigatur, quod tædium nobis parere posse prævidetur, necesse est ut promiscue in omnia simul dirigatur, quæ tanquam tædium paritura ideæ mali insunt (§. 70. 118. *Ontol.*). Enascuntur adeo aversiones multiplices diversarum perceptionum prævisarum. Atque adeo patet, vehementiam conatus impediendi perceptiones prævisas, qui in affectibus molestis deprehenditur (§. 505), esse ex ista aversionum multiplicitate.

Vehementia aversationis in affectibus molestis unde sit.

Ut aversio, qualis est in anima, dum affectu molesto percellitur, rite agnoscatur, penitius in eam inquirendum. Addimus igitur propositionem sequentem.

§. 510.

Confusa aversio in affectibus molestis.

In affectibus molestis adest aversio confusa. In affectibus enim molestis adest conatus multiplex impediendi diversas perceptiones prævisas (§. 509). Tot igitur adsunt aversiones diversæ, quot sunt perceptiones diversæ, a quibus avertitur appetitus (§. 496). Quamobrem cum omnes simul adsint, fieri non potest, ut anima sibi sigillatim singularum conscia sit, consequenter eas a se invicem discernere nescia in unam confundit, sicque confusa quædam nascitur aversio.

Nascitur adeo confusa aversio, quæ in affectibus molestis obtinet, eodem prorsus modo, quo appetitus confusus in affectibus jucundis.

§. 511.

Vehementia in affectibus mixtis unde.

In affectibus mixtis conatus vehementia nascitur ex multiplicitate conatuum perceptiones prævisas alias producendi, alias impediendi. Affectus euim mixti ex jucundis atque molestis constant (§. 609. *Psych. empir.*). Enimvero in affectibus jucundis conatus vehementia enascitur ex multiplicitate tendentiarum ad perceptiones prævisas (§. 507); in molestis autem ex multiplicitate conatuum impediendi perceptiones prævisas (§. 509). Quamobrem cum in affectibus mixtis utrique conatus invicem permisceantur (§. 505); ex multiplicitate conatuum perceptiones prævisas alias producendi, alias impediendi conatus vehementia enasci debet.

Ut hæc permixtio rectius intelligatur, sequentem addere lubet propositionem.

§. 512.

Actus appetitus sensitivi in affectibus mixtis.

In affectibus mixtis confusus quidam actus in appetitu sensitivo oritur, qualis in affectibus simplicibus locum non habet. Affectus enim mixti ex jucundis atque molestis constant (§. 609. *Psychol. empir.*). Enimvero in affectibus jucundis confusus

fusus quidam adest appetitus (§. 508); in molestis confusa quædam aversio (§. 510). Quamobrem in mixtis appetitui confuso permiscetur aversio confusa, consequenter qui hinc in appetitu sensitivo resultat actus istiusmodi est, qualis in affectibus simplicibus locum habere nequit.

Idea hujus actus, quatenus confusa est, affinitatem habet cum idea colorum. Dum enim colores percipimus, figurarum ac molium exiguarum motuumque multiplicium luminis perceptiones confunduntur in unum, cumque motus, figuræ ac moles particularum res prorsus diversæ sint, haud quaquam tamen actu mentis a se invicem distinguantur, idea colorum ineffabilis est, ita ut alteri intrinsecas, quas percipimus, determinationes enunciare haud valeamus. Similiter dum actum appetitus sensitivi appercipimus, seu ejus nobis conscii sumus, perceptiones prævisas complures ac a se invicem differentes ipsisque respondentes appetitiones atque aversiones simul appercipimus, quæ omnes in unum confusæ ideam actus appetitus ineffabilem ut ante gignunt. Idem quoque obtinet in appetitionibus atque aversionibus confusis, quorum illi in affectibus jucundis (§. 508), hæ autem in molestis locum habent (§. 510. Quemadmodum autem Physica inservit perceptionibus confusis rerum naturalium ad distinctas reducendis, ut innotescant quænam eidem insint, ita Psychologia rationalis in evolvendis ideis confusis, quarum ope anima seipsam cognoscit, occupatur, ut ad distinctam animæ cognitionem perveniatur: quæ sane cognitio maximam utilitatem spondet in praxi morali. Influunt enim confusæ perceptiones, appetitiones atque aversiones in actiones humanas, quas rationi conformiter ubi dirigere volueris, plurimum prodest nosse, quænam in istis contineantur. Fidem oculatam dabimus suo loco, quando praxin morum rationi conformem usuque comprobatam enucleaturi sumus.

§. 513.

Dum anima affectibus commovetur, conatibus producendi vel impediendi perceptiones prævisas convenientes motus in corpore *Quales motus in corpore affecti-*

bus respondeant. *corpore observantur.* Dum enim anima affectibus commovetur, vehementer quid appetit, vel aversatur (§. 603. *Psychol. empir.*). Sed appetitioni animæ respondent motus corporis & organorum ipsius, quibus obtinetur is ejus in universo situs, in quo perceptioni prævisæ locus esse potest (§. 501); aversioni conatus impediendi motus corporis & organorum ipsius, quibus obtinetur illius situs ad perceptionem prævisam necessarius, ubi vi ad eosdem impellimur, atque motus contrarii, quibus impeditur, ne perceptioni prævisæ sit locus; nisi eam cessare constet, omissis motibus ad situm corporis ab eadem requisitum necessariis (§. 502). Dum igitur anima affectibus commovetur, ipsi convenientes motus in corpore observantur: observantur autem tanto magis, quo ob vehementiam, quæ in appetendo vel aversando deprehenditur (§. 603. *Psych. empir.*), motus sunt majores, seu vi majore producuntur. Jam vero affectus sunt conatus vehementes producendi perceptiones prævisas, vel impediendi, quo minus producantur (§. 504). Motus itaque in corpore observandi, dum anima affectibus commovetur, conatibus producendi vel impediendi perceptiones prævisas respondent.

In Psychologia empirica (§. 611) jam evicimus, dum anima affectibus commovetur, sanguinem ac fluidum nerveum in corpore motu extraordinario agitari: sed præsens propositio ab ista plurimum differt: inservit enim ad motus diversis affectibus respondentes pro geniorum diversitate discernendos. Quamobrem cum ex eo, quod sanguis ac fluidum nerveum in corpore motu extraordinario agitetur, tantummodo in genere intelligatur, animam affectu agitari; præsens propositio affectuum speciebus dignoscendis inservit: id quod usus maximi est in ea philosophiæ moralis parte, quam artem conjectandi hominum mores dicimus. Sed ut usum tam præclarum consequamur, necesse est ut ejus ope theoria specialis affectuum condatur, in qua evincantur motus cuilibet pro geniorum diversitate respondentes affectui. Ceterum ne obscura

scura maneat ratio, cur motus sanguinis ac fluidorum extraordinarius in corpore observetur, dum affectibus commovemur; sequentem addere lubet propositionem.

§. 514.

Affectibus animæ confusa sanguinis ac fluidorum in corpore commotio respondet. Etenim in affectibus jucundis multiplices sunt conatus producendi diversas perceptiones prævisas (§. 507); in molestis conatus impediendi diversas perceptiones prævisas (§. 508); in mixtis denique conatus multiplices perceptiones prævisas alias producendi, alias impediendi (§. 511). Quamobrem cum iisdem convenientes motus in corpore observentur, quibus scilicet opus est ad perceptiones prævisas vel producendas, vel impediendas (§. 513), non autem fieri possit, ut motus contrarii una producantur, quemadmodum in anima impossibile, ut plures perceptiones diversas, quas prævidet, una producat, vel plurium productionem una actu positivo impediat; sanguinis ac fluidorum motus in corpore, quo ad istos motus perficiendos opus esse Physicorum & Anatomicorum experimenta probant, confunditur, atque hoc pacto affectibus animæ confusa sanguinis ac fluidorum in corpore commotio respondet.

Cur commotio sanguinis ac fluidorum in corpore confusa affectibus respondeat.

Patet adeo ex propositione præcedente reddi rationem principii in Psychologia empirica (§. 603) stabiliti. Distincta vero confusionis illius explicatio a principiis physicis pendet, neque adeo hujus est loci.

§. 515.

Appetitus sensitivus est conatus producendi perceptionem prævisam, quatenus determinatur per ideam boni confusam isti adhærentem. Appetitio enim est conatus mutandi perceptionem præsentem in prævisam, adeoque prævisam producendi (§. 495). Sed appetitio sensitiva oritur ex idea boni confusa (§. 580. *Psychol. empir.*). Necesse igitur est ut perceptioni

Appetitus sensitivi definitio realis.

prævisæ adhæreat idea boni confusa. Determinatur adeo appetitio sensitiva per ideam boni confusam perceptioni prævisæ adhærentem (§. 113. *Ontol.*).

Habemus itaque definitionem appetitionis sensitivæ realem (§. 194. *Log.*): quæ ut clarius intelligatur, exemplo eam illustrare lubet, quo jam superius (*not.* §. 495) usi sumus. Ponamus te intueri vinum generosum vitro infusum & antea ex vini odore ac sapore voluptatem percepisse. Dum animum ad idem advertis, vi imaginationis resuscitatur idea saporis ac odoris grati ac inde porro memoriam subit voluptas ex utroque percepta (§. 190. 111. *Psychol. empir.*), & te alio tempore ex odore ac sapore grato voluptatem percepisse judicas (§. 281). Eandem adeo voluptatem denuo percepturus ad ideas saporis & odoris denuo producendas tendis. Et in hac tendentia ad perceptionem prævisam determinata per memoriam voluptatis ex odore ac sapore percipiendæ appetitio sensitiva consistit. Quoniam in appetitu sensitivo non requiritur distincta boni cognitio; ideo nec opus est, ut tibi sigillatim omnium actuum mentis sis conscius, qui in determinationem actus appetendi influunt: sufficit ostendi posse, quod nonnisi iisdem præviis sequatur appetitio, nec absque iis intelligatur ejus genesis. Adhæret autem idea boni confusa per memoriam voluptatis.

§. 516.

Aversionis sensitivæ definitio realis.

Aversio sensitiva est conatus impediendi ne perceptioni prævisæ in nobis sit locus, quatenus determinatur per ideam mali confusam isti adhærentem. Aversio enim est conatus impediendi, ne perceptioni prævisæ sit locus (§. 496). Sed aversio sensitiva oritur ex idea mali confusa (§. 582. *Psychol. empir.*). Necesse igitur est, ut perceptioni prævisæ adhæreat idea mali confusa. Determinatur adeo conatus impediendi perceptionem prævisam per ideam mali confusam eidem adhærentem (§. 113. *Ontol.*).

Habemus adeo aversionis sensitivæ definitionem realem

(§. 194.

(§. 194. *Log.*), quæ definitionem appetitionis in genere non supponit. Subinde enim utile est ad res clarius percipiendas, ut determinationes genericæ simul inserantur definitioni speciei ac subinde hac definitionum combinatione praxi consulitur, quando scilicet rei obviæ species determinari nequit, nisi eadem opera determinetur genus per determinationes genericas definitionem generis alias ingredientes. Ceterum quod jam superius (*not.* §. 496) dedimus exemplum, huc etiam quadrat. Ponamus enim te auditu percipere, quale sit vinum vitro infusum, & antea ex amaro ejus sapore molestiam percepisse. Dum ad vini qualitatem animum advertis, vi imaginationis resuscitatur idea saporis amari ac inde porro memoriam subit molestia, quam ex eo percepisti (§. 190. 111. *Psychol. empir.*) & te alio tempore ex sapore amaro molestiam percepisse judicas (§. 281). Ne igitur eandem molestiam denuo percipias, saporis perceptionem in te impedire conaris. Saporis perceptio est ea, quam prævisam dicimus, & per memoriam molestiæ inde perceptæ idea mali confusa eidem adhæret. Atque adeo apparet quod conatus impediendi perceptionem prævisam per ideam mali confusam eidem adhærentem impediatur.

CAPUT II.

De Appetitu & aversatione rationali, seu de Voluntate & Noluntate.

§. 517.

Appetitio rationalis sive Volitio est conatus producendi perceptionem prævisam, quatenus determinatur per notionem boni distinctam, quæ cum perceptione ista cohæret. *Volitionis definitio realis.* Etenim volitio tanquam appetitionis species (§. 880. *Psychol.*

 empir.

empir.), est conatus producendi perceptionem prævisam, seu tendentia ad eandem (§. 495). Nascitur autem ex distincta boni repræsentatione (§. 880. *Psychol. empir.*). Necesse igitur est, ut ad perceptionem prævisam ideo tendamus, quod eam nobis bonam esse distincte cognoscimus. Quamobrem conatus producendi perceptionem prævisam, seu tendentia ad eandem determinatur per notionem boni distinctam, quæ cum perceptione prævisa cohæret (§. 113. *Ontol.*).

Volitionis hic habemus definitionem realem, non supposita definitione reali appetitionis in genere (§. 194. *Log.*) Exemplum quo paulo ante actum appetitus sensitivi illustravimus (§. 515), etiam huc trahi potest. Ponamus enim nos experientia edoctos esse, quod haustus vini generosi ad vigorem corporis animique hilaritatem conducat. Quodsi ergo de qualitate vini vitro infusi certiores redditi beneficio illius principii colligimus, haustum illius vini ad vigorem corporis animique hilaritatem conducere; haustum vini appetimus. Volitio itaque hic consistit in conatu producendi illam perceptionem, qua haustum vini, quod in vitro contuemur, nobis repræsentamus, propterea quod ad corporis vigorem animique hilaritatem istum conducere intelligimus. Atque adeo conatus producendi perceptionem prævisam determinatur per notionem boni distinctam, quæ eidem cohæret. Quoniam de appetitu in genere abunde diximus in capite præcedente, rationalis vero a sensitivo non differt nisi in eo, quod perceptioni prævisæ producendæ in casu uno adhæreat idea boni confusa, in altero autem distincta (§. 580. 880. *Psychol. empir.*); de appetitu rationali non multa nobis dicenda sunt, præsertim cum ea, quæ ad ejus determinationem spectant, abunde satis in Psychologia empirica fuerit exposita.

§. 518.

Aversionis rationalis genesis. *Aversio rationalis seu Nolitio est conatus impediendi perceptionem prævisam, quatenus determinatur per notionem distinctam mali, quæ eidem adhæret.* Etenim nolitio, tanquam aver-

aversionis species (§. 881. 882. *Psychol. empir.*) est conatus impediendi perceptionem (§. 496). Nascitur autem ex distincta mali repræsentatione (§. 881. *Psychol. empir.*). Necesse igitur est ut impediamus, quo minus perceptio prævisa producatur, quod eam nobis malam existimamus. Quamobrem conatus impediendi, quo minus perceptio prævisa producatur, determinatur per distinctam notionem mali, quæ eidem cohæret.

Habemus adeo definitionem realem aversionis rationalis seu nolitionis, quæ definitionem aversionis in genere non supponit. Exemplum esto tale. Si quis haustu vini damnum sanitati inferri expertus; is notionem mali distinctam habet, quando judicat, haustum vini esse malum. Quodsi jam ad bibendum ab aliis invitatus bibere non vult, sed eorum persuasionibus sese opponit; is impedire conatur quoad animam perceptionem haustus vini, propter distinctam mali notionem, quam habet.

§. 519.

Appetitus & aversatio rationalis sive Voluntas & Noluntas vim universi repræsentativam non excedit. Etenim appetitio rationalis sive volitio est conatus producendi perceptionem prævisam, qui per notionem boni distinctam determinatur (§. 517). Dirigitur adeo per notionem boni distinctam vis perceptiva animæ, seu universi repræsentativa, ad certam perceptionem, quam se habere posse sibi conscia est (§. 488). Notio boni distincta est determinata quædam propositio universalis, qua ad perceptionem prævisam applicata prodit judicium discursivum, quo bona intelligitur perceptio prævisa, seu, quod perinde est, res eadem repræsentata, quemadmodum exempla clarissime loquuntur (*not.* §. 517). Quamobrem cum nullum judicium (§. 412), immo nulla mentis operatio vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, excedat (§. 413); directio conatus mutandi perceptionem præsentem in aliam *Voluntatis & noluntatis dependentia a vi universi repræsentativa.*

per notionem boni distinctam, vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedit. Atque adeo patet appetitionem rationalem seu volitionem non excedere vim repræsentativam universi, qualis in anima datur. Enimvero cum animæ tribuatur appetitus rationalis sive voluntas, quatenus volitiones possibiles intelliguntur ex eo, quod eas actu inesse observemus (§. 170. *Ontol.*); hoc ipso evidens est voluntatem vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedere. *Quod erat unum.*

Similiter aversio rationalis sive nolitio est conatus impediendi perceptionem prævisam determinatus per notionem mali distinctam (§. 518). Dirigitur adeo per notionem mali distinctam in partem contrariam perceptionis prævisæ vis perceptiva animæ (§. 488). Notio mali distincta est determinata quædam propositio universalis, qua ad perceptionem prævisam applicata prodit judicium discursivum, quo mala intelligitur perceptio prævisa, seu, quod eodem redit, res eadem repræsentata, quemadmodum exempla denuo clarissime loquuntur (*not.* §. 518). Quamobrem porro ut ante patet directionem conatus mutandi perceptionem præsentem in aliam per notionem mali distinctam vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedere. Atque adeo patet aversionem rationalem seu nolitionem non excedere vim repræsentativam universi, qualis in anima datur. Enimvero cum animæ tribuatur aversatio rationalis sive noluntas, quatenus nolitiones possibiles intelliguntur ex eo, quod eas actu inesse observemus (§. 170. *Ontol.*); hoc ipso evidens est noluntatem vim repræsentativam universi, qualis in anima datur, non excedere. *Quod erat alterum.*

Quæ supra annotavimus (*not.* §. 498), cum evinceremus, aversationem sensitivam non excedere vim repræsentativam universi, qualis in anima datur; eadem mutatis mutandis hic quoque repetenda sunt. Nimirum quæcunque animæ mutatio-

rationes in actum volitionis influunt, eas in antecedentibus omnes ex vi repræsentativa universi, quam in anima dari evicimus, deduximus. Quoniam itaque volitio quæcunque determinatur per talia, quæ a vi repræsentativa universi pendent; ipsam quoque ab eadem pendere manifestum est. Idem etiam de nolitione intelligendum. Atque hac ratione abunde satisfactum illis intelligitur, qui sibi persuadent a vi repræsentativa animæ non pendere nisi sensationes, consequenter si ea tanquam essentia & natura animæ sumatur, quemadmodum a nobis factum est, animæ adimi omnem activitatem eamque mutari in ens mere passivum, totum quantum dependens ab actione rerum materialium in corpus nostrum.

§. 520.

Determinatio naturalis facultatis appetitivæ.

Anima per essentiam & naturam suam bonum appetit, malum aversatur. Anima enim sibi repræsentat hoc universum pro situ corporis sui organici in universo (§. 62) per essentiam (§. 66), atqua naturam suam (§. 67). Quoniam vero absolute possibile est corpus ipsius organicum uno eodemque momento diversos situs habere; hoc ipso agnoscit se uno eodemque momento diversas prorsus perceptiones habere posse, atque adeo diversas simul prævidere potest (§. 488). Ex eo igitur, quod perceptionem aliquam prævidet, nondum intelligitur, cur conatus mutandi perceptionem præsentem, qui in omni præsente adest (§. 480), in eam dirigatur, consequenter ratio sufficiens directionis conatus mutandi perceptionem præsentem in prævisam aliquam non continetur in prævisione (§. 56. *Ontol.*), seu in perceptione prævisa in se spectata. Necesse igitur est ut contineatur in eadem ad nos relata (§. 70. *Ontol.*). Enimvero si res, quas percipimus, ad nos referimus, eæ vel nos statumque nostrum perfectiorem vel imperfectiorem reddere posse intelliguntur, vel neutrum horum apparet, adeoque vel bonæ, vel malæ, vel indifferentes existimantur (§. 554. 565. *Psychol. empir.*), consequenter ex iis vel volu-

voluptatem (§. 558. *Psychol. empir.*), vel tædium percipimus (§. 569. *Psychol. empir.*), vel iis prorsus non movemur. Quamobrem cum ideo conatus producendi novam perceptionem in perceptionem prævisam dirigi non possit, quod res percepta nos prorsus non moveat, nec voluptatem, nec molestiam seu tædium pariens; per voluptatem utique determinari debet directio ejusdem in perceptionem prævisam, per molestiam autem directio in partem contrariam, consequenter conatus impediendi perceptionem prævisam. Anima igitur per essentiam suam appetit, quod voluptatem parit (§. 495), adeoque bonum vel verum, vel apparens est (§. 559. *Psychol. empir.*), eademque per essentiam suam atque naturam aversatur (§. 496. *Psychol. empir.*), quod molestiam sive tædium creat, adeoque malum vel revera est (§. 569. *Psychol. empir.*), vel tantummodo apparet (§. 579. *Psychol. empir.*). Constat igitur animam per essentiam suam bonum appetere, malum aversari.

Hinc appetitus animæ per naturam ipsius ad bonum determinatus generaliter dicitur, quatenus scilicet non fertur nisi in id, quod ipsius judicio bonum reputatur; avertitur vero ab eo, quod ejusdem judicio malum habetur. Ceterum per propositionem præsentem intelligitur, *ipsam rationem determinantem appetitus esse vi repræsentativæ universi, qualis in anima datur, convenientem.* Claret id inprimis, ubi animum adverteris ad modum, quo veritas illius evincitur.

§. 521.

Voluntatis determinatio naturalis.

Quoniam anima quoque id appetit, quod vult (§. 880. *Psychol. empir.*) & aversatur, quod non vult positivo actu (§. 882. 884. *Psych. empir.*); *anima* quoque *per essentiam suam atque naturam vult bonum, & non vult actu positivo malum* (§. 520).

Hinc etiam in specie dicitur, voluntatem animæ per naturam ipsius generaliter determinatam esse ad bonum. Maximi

ximi autem momenti erit in philosophia morali & Theologia naturali hoc probe notasse.

§. 522.

Et quia lex appetitus est hæc propositio: quicquid nobis repræsentamus tanquam bonum quoad nos, id appetimus (§. 904. *Psychol. empir.*); lex vero aversationis hæc altera: quicquid nobis repræsentamus tanquam malum quoad nos, id aversamur (§. 907. *Psychol. empir.*); *lex appetitus & aversationis animæ essentialis atque naturalis est* (§. 520), consequenter *in vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, rationem sui sufficientem agnoscit* (§. 66. 67). *Lex appetitus & aversationis vi repræsentativæ universi conveniens.*

§. 523.

In unaquaque anima series perceptionum diversa est a serie perceptionum animæ cujuscunque alterius. Homines aut eodem tempore vivunt, aut diverso. Ponamus duos homines eodem momento nasci ac interire. Quoniam omnes mutationes animæ a sensatione originem ducunt (§. 64); si perceptiones omnes successive animæ inexistentes eædem esse debent, omnes quoque sensationes eædem esse debent. Quamobrem cum sensationes per essentiam atque naturam animæ a situ corporis in universo pendeant (§. 65. *Psychol. empir.* & §. 66. 67. *Psych. ration.*); si in duabus animabus eadem perceptionum series esse debet, necesse est ut corpora momentis singulis per omnem utriusque hominis vitam eundem prorsus habeant situm: quod cum fieri non possit, evidens est, fieri quoque non posse, ut in duabus animabus perceptionum series sint prorsus eædem, etiamsi eos eodem momento nasci eodemque mori ponamus. *Seriei perceptionum diversitas in diversis animabus.*

Sint porro duo homines diverso tempore nati, & ponamus, si fieri potest, eos singulis momentis vitæ suæ, a prima nativitate usque ad momentum mortis eundem prorsus in universo habere situm. Quoniam in universo nullum corpus alteri simile est, sive corpora, quæ inter se conferuntur, eodem

tempore existant, sive diverso (§. 246. *Cosmol.*); fieri quoque haud quaquam potest ut diversis temporibus idem spatium repleatur iisdem corporibus & omnia corpora reliqua, quæ ab homine in eodem constituto percipi possunt, sint prorsus eadem. Quamobrem cum sensationes pendeant a mutationibus, quæ organis sensoriis inducuntur a corporibus (§. 65. *Psychol. empir.*), diversa autem corpora easdem mutationes inducere nequeant eodem modo ad corpus organicum, quod ad animam spectat, relata; sensationes quoque in duabus istis animabus eædem sese mutuo constanter excipere nequeunt. Immo idem multo magis patet, si ponamus, duos istos homines momentis iisdem a nativitate computatis in diversis spatiis consistere & diversum ad corpora circumjecta situm obtinere. Quoniam vero mutationes ceteræ omnes, quæ in anima contingunt, a sensatione originem ducunt (§. 64) per leges in anterioribus explicatas; si sensationes fuerint diversæ, nec perceptiones ceteræ eædem esse poterunt. Denuo igitur evidens est, fieri haud quaquam posse, ut in duabus animabus perceptionum series sint prorsus eædem, quando diverso tempore vivunt.

Jam cum in duabus animabus series perceptionum eædem esse non possint, sive eodem momento nasci ac mori, sive diverso tempore vivere ponantur; liquet omnino in unaquaque anima seriem perceptionum diversam esse a serie perceptionum animæ cujuscunque alterius.

Constat monstra bicorporea diversas a prima statim nativitate prodidisse appetitiones ac aversiones: quod non modo inde est, quod organa sensoria non fuerint ad eadem objecta simul relata, verum etiam a diversitate naturali facultatum mentis, quas in omnibus non esse easdem prorsus, sed licet genere eædem sint, suo tamen modo adhuc differre constat. Quamvis vero in eo plurimum momenti situm sit, ut series perceptionum in duabus quibuscunque animabus sint diversæ; hanc tamen differentiam in evincenda veritate propositi-

positionis insuper habemus, propterea quod fortius concludatur diversitas seriei perceptionum in diversis animabus, ubi ostenditur eam esse admittendam, etiamsi nulla ponatur intrinseca animarum differentia. A posteriori veritas propositionis præsentis multo clarius patet. Constat enim homines non nasci in eodem loco eodem momento nec iisdem præditos esse inclinationibus ac dispositionibus naturalibus, multo minus eorum corpora eundem constanter ad eadem sensibilia habere situm. Unde nemo non intelligit, sensationes diversas esse debere eodem tempore in diversis hominibus. Ceterum de animabus hic ostenditur, quod de elementis rerum materialium demonstravimus (§. 198. *Cosmol.*), scilicet quod unumquodque elementum contineat seriem mutationum, quæ diversa est a serie alterius cujuscunque. Neque difficile foret idem etiam de unoquoque corpore evincere: in corporibus vero humanis sufficiente attentione agnoscitur.

§. 524.

Quoniam appetitiones ex perceptionibus nascuntur & ad eas tendunt (§. 480. 495); si perceptionum series diversa fuerit, appetitionum quoque series diversa esse debet. Et idem eodem modo intelligitur de aversionibus. Quamobrem cum in unaquaque anima series perceptionum diversa sit a serie perceptionum animæ cujuscunque alterius (§. 523); *in unaquaque anima series appetitionum & aversionum diversa est a serie appetitionum & aversionum, quæ datur in anima quacunque altera.* Unde patet, quod de elementis demonstravimus (§. 198. *Cosmol.*), adhuc luculentius, *unamquamque animam continere seriem perceptionum ac appetitionum atque aversionum, quæ diversa est a serie alterius cujuscunque animæ.* *Diversitas seriei appetitionum & aversionum in animabus.*

A posteriori quoque patet diversitas appetitionis & aversionis clarissime, quodque paulo ante commemoravimus de monstris bicorporeis, id ipsum eandem palam loquitur.

§. 525.

Independentia appetitus a modo dependentiæ sensationum a corpore.

Appetitiones & aversiones eodem modo dependent a sensationibus, quocunque tandem modo sensationes a corpore dependeant. Appetitiones & aversiones omnes dependere a sensationibus, supra evictum dedimus (§. 94). Enimvero quocunque tandem modo aversiones atque appetitiones a sensationibus pendeant, quem in anterioribus sufficienter explicatum hic perpendi opus non est, non utique supponi quicquam debet aliud, nisi quod sensationes quædam actu adsint. Quoad appetitum adeo & aversationem perinde est, quæcunque tandem fuerit sensationis præsentis causa, seu quæcunque fuerit ratio, cur positis hisce ideis materialibus in corpore ponantur hæ sensationes in anima (§. 114). Appetitiones itaque ac aversiones eodem modo a sensationibus dependere possunt ac debent, quocunque tandem modo sensationes a corpore dependeant (§. 851, *Ontol.*).

A posteriori citra difficultatem idem intelligitur, modo animum ad exemplum aliquod advertamus. Ponamus enim te vinum vitro infusum, quod intueris appetere, propterea quod probe memor es, te ex sapore grato voluptatem percepisse. Appetitus hic dirigitur in saporem vini, quem voluptatis percipiendæ gratia percipere cupis. Dirigitur adeo appetitus in saporem vini per ideam voluptatis perceptioni ejus adhærentem (§. 489). Enimvero quocunque tandem modo accidat, ut oculis in vinum conversis ipsum videas; nihil hoc conducit ad id, ut saporis grati recorderis: sufficit enim te nunc videre vinum, cujus saporem alias gratum expertus (117. *Pychol. emp*). Clarissime igitur perspicitur, dependentiam appetitionis a sensatione non supponere nisi sensationem præsentem, nequaquam vero dependentiam ejusdem a corpore. Quodsi ponamus, nos haustum vini appetere, propterea quod ad sanitatem cor-

poris

poris ac animi hilaritatem conducere certi sumus; appetitio rationalis est, hoc est, vinum, quod vitro infusum contuemur, bibere volumus (§. 517). Enimvero sive appetitus dirigatur per ideam voluptatis, sive per ideam sanitatis corporis ac hilaritatis animi, nulla inde emergit differentia quoad dependentiam appetitionis a sensatione. Quamobrem ut ante liquet, dependentiam volitionis a sensatione non supponere nisi sensationem præsentem, nequaquam vero dependentiam ejusdem a corpore.

Idem de aversione patet, sive ea sensitiva supponatur, sive rationalis. Si enim vinum aversamur propter saporem austerum; ratio aversionis est tædium seu molestia, quam ex sapore austero vini nos percepisse meminimus (§. 489). Ratio hæc aversionis subsistit eadem, quæcunque tandem fuerit causa, cur vini tibi conscius sis, idea ejus materiali in cerebro excitata (§. 114). Aversio igitur sequitur, quæcunque tandem sit ratio, cur posita idea materiali in cerebro ponatur perceptio in anima (§. 118. *Ontol.*), consequenter aversio eodem hocmodo dependet a sensatione aliqua præsente, quæcunque tandem fuerit sensationis a corpore dependentia (§. 851. *Ontol.*). Idem adhuc eodem modo patet, si supponas, te vinum aversari, hoc est, bibere nolle, quod sanitati tuæ adversum noveris, vel ab immodico vini haustu abstinere, ne incommoda incurras, quæ ex ebrietate consequuntur. Quamobrem aversio quoque rationalis seu nolitio eodem modo pendet a sensatione, quæcunque tandem fuerit sensationis a corpore dependentia.

Propositio præsens maximæ utilitatis est in momentis hypothesium, quas ad commercium inter corpus & animam explicandum excogitarunt philosophi, expendendis, præsertim ubi per indirectum aliquam impugnare volueris. E re autem fuit eandem hic in medium afferri, propterea quod consequentiarii ob ejus ignorantiam acumen suum desiderari patiuntur, quoties hypotheses philosophorum impugnare au-

dent. Etenim hunc quoque usum præstat philosophia; ne judicia nostra de veritatibus hypothesium præcipitemus ac in alios injurios nos exhibeamus. Quodsi appetitio & aversio supponerent certam sensationum, unde pendent, a corpore dependentiam; sine ea intelligi minime possent: ast nemo non novit, modo ad seipsum animum advertat, se probe capere posse, cur quid velit, vel nolit, aut cur quid appetat, vel aversetur, etsi nesciat quomodo sensationes a corpore dependeant, immo si vel maxime per errorem de eo statuat.

§. 526.

Libertatis independentia a dependentia sensationum a corpore.

Libertas animæ independens est a modo, quo ad sensationes suas pervenit, seu a dependentia sensationum a corpore. Anima enim libera est in volendo ac nolendo (§. 942. *Psych. empir.*), quatenus ex pluribus possibilibus sponte eligit, quod ipsi placet (§. 941. *Psychol. empir.*), consequenter quatenus conatum mutandi perceptionem præsentem in prævisam dirigit, quemadmodum ipsi placet (§. 495. 496). Enimvero cum id placeat, ex quo voluptatem percipimus; displiceat vero, ex quo tædium percipimus (§. 542. *Psychol. empir.*); ratio, cur quid placeat, vel displiceat, in qualitatibus rei continetur (§. 511. 518. *Psych. empir.*), adeoque non in modo, quo anima pervenit ad perceptionem rei istius, consequenter nec in modo, quo ad sensationes pervenit, a quibus ortum ducunt appetitiones & aversiones (§ 64). Libertas igitur animæ independens est a modo, quo anima ad sensationes suas pervenit (§. 851. *Ontol.*).

A posteriori probatur idem, ubi ad exempla animum advertis & cur volitiones ac nolitiones liberæ sint, in dato casu probe expenderis. Patebit enim ut id intelligas, non respiciendum esse ad dependentiam sensationum a corpore, atque hoc pacto perspicies rationem libertatis nullam in dependentia ista contineri, consequenter hinc convinceris libertatem animæ ab eadem esse independentem.

Quæ

Quæ de utilitate propositionis præcedentis dicta sunt, ea de præsente quoque inculcanda veniunt. Utemur eadem paulo post, ubi hypotheses philosophorum, quibus ad explicandum commercium inter mentem ac corpus utuntur, expositiuri sumus.

§. 527.

Libertas influit in seriem perceptionum, seu ad eas determinandas concurrit. Quando enim aliquid volumus, conatus producendi perceptionem prævisam determinatur per notionem boni distinctam, quæ cum ipso cohæret (§. 517), consequenter in serie perceptionum tales continentur, quas voluimus, existunt etiam in eadem aliæ, quod dantur in eadem quædam, quas habere voluimus. Insunt igitur perceptiones seriei perceptionum, quæ per voluntatem determinantur (§. 113. *Psych. empir.*). Quamobrem cum anima libere velit (§. 942. *Psychol. empir.*); libertas ad eas determinandas concurrit. *Libertatis influxus in seriem perceptionum.*

Similiter quando aliquid nolumus, conatus impediendi perceptionem prævisam determinatur per ideam mali distinctam, quæ eidem adhæret (§. 518), consequenter in serie perceptionum non dantur perceptiones, quod eas habere noluimus, dantur vero earum loco aliæ, quas illarum evitandarum gratia habere volumus. Insunt igitur in serie perceptionum perceptiones, quæ per noluntatem determinantur (§. 113. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum anima in nolendo ac volendo libera sit (§. 942. *Psychol. empir.*); libertas ad determinandas perceptiones in serie perceptionum concurrit.

Quoniam itaque animæ libertas ad determinandam actualitatem perceptionum in serie perceptionum existentium tam volendo, quam nolendo concurrit *per demonstrata;* libertas in seriem perceptionum influit.

Quandoquidem sensationes, consequenter etiam ceteræ omnes quæ hinc pendent mutationes (§. 64), a libertate quo-

ad

ad actum pendeant, supra jam demonstravimus (§. 151. 152. 153), & de sensationibus dicta etiam ad phantasmata facile transferuntur: id quod unusquisque in seipso quovis momento experiri potest. Influxus autem libertatis in seriem perceptionum major deprehenditur, quam primo intuitu videtur, ubi dependentiam mediatam perspecturus, mutuam dependentiam perceptionum a se invicem in eadem serie seu ipsarum inter se nexum consideraveris.

§. 528.

Anima cur sit libera. *Anima libera est, quia ratione prædita.* Anima enim, quatenus libera est, ex pluribus possibilibus sponte eligit, quod ipsi placet, cum ad nullum eorum per essentiam determinata sit (§. 941. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum ex possibilibus id eligat, quod ipsi maxime placet, & quia ipsi placet (§. 937. *Psychol. empir.*); id eligit quod voluptatem parere posse 542. *Psych. empir.*), adeoque bonum esse judicat (§. 558. *Psych. empir.*), & quidem bonum majus altero, ubi ex duobus bonis unum eligendum (§. 898. *Psychol empir.*). Dum vero aliquid vult, appetitio seu volitio determinatur per notionem distinctam boni (§. 517), adeoque per id, quod objectum appetibile nos statumque nostrum perficere aptum deprehendatur (§. 554. *Psychol. empir.*). Supponuntur adeo veritates universales, quæ ratiocinando ad appetibile propter inhærentem qualitatem seu relationem ad alia applicantur (§. 356. 360. & seqq. *Psychol. empir.*): quod cum rationis sit (§. 494. *Psychol. empir.*), anima in volendo libera, quia ratione prædita (§. 502. *Psychol. empir.*)

Similiter si quid anima non vult, actus nolitionis determinatur per notionem mali distinctam (§. 518), ac ideo quid non vult, quia displicet quod non vult (§. 937. *Psych. empir.*), adeoque malum esse judicat (§. 566. *Psychol. empir.*). Determinatur adeo actus nolitionis per id, quod aversabile nos statum-

ſtatumque noſtrum imperfectiorem reddere deprehendatur (*§.* 566. *Pſych. empir.*). Supponuntur adeo denuo veritates univerſales, quæ ratiocinando ad averſabile propter inhærentem qualitatem ſeu relationem ad alia applicantur (§. 356. 360. & ſeqq. *Pſychol. empir.*): quod cum rationis ſit (§. 494. *Pſych. empir.*), anima in nolendo libera, quia ratione prædita (*§.* 502. *Pſychol. empir.*).

Hinc apparet, cur vulgo libertas vindicetur appetitui rationali, denegetur vero appetitui ſenſitivo. Supponit ratio operationes intellectus, quibus univerſalium veritatum cognitio debetur. Atque ideo ab intellectu pendet libertas.

§. 529.

Ex vi repræſentativa univerſi ſitu corporis organici in univerſo materialiter, mutationibus organorum ſenſoriorum formaliter limitata ratio reddi poteſt omnium eorum, quæ de anima obſervantur. Quæcunque de anima obſervantur, vel ad ſenſus, imaginationem atque memoriam & pendentem inde appetitum ſenſitivum cum affectibus, vel ad intellectum cum ingenio & arte inveniendi & inde dependentem appetitum rationalem ſeu voluntatem ſpectant: id quod patet recolenti ea omnia, quæ in Pſychologia empirica de anima ab experientia derivata leguntur. Ex vi repræſentativa univerſi, qualem eſſentiam atque naturam animæ eſſe adſtruximus (§. 66. 67), rationem reddi poſſe ſenſationum ex ipſa ſenſus definitione liquet (*§.* 67. *Pſychol. empir.*) & legem ſenſationis eſſentiales animæ determinationes continere oſtendimus (*§.* 78). Imaginatio quoque in eadem rationem ſufficientem habet (§. 183), conſequenter & memoria, quæ ab imaginatione pendet (§. 280). Similiter in eadem vi repræſentativa univerſi ſufficiens continetur ratio intellectus (*§.* 387), nec ulla datur intellectus operatio, quæ in eadem rationem ſufficientem non agnoſcat (§. 413). Immo eam non excedit ingenium (§. 473), nec ars inveniendi (§. 478).

Vis repræſentativa univerſi ſufficiens Pſychologiæ rationalis principium.

478). Denique appetitus quoque sensitivus (§. 497) & aversatio sensitiva (§. 498), immo etiam appetitus rationalis & aversatio rationalis ex eadem vi enascitur (§. 519). Ex vi igitur repræsentativa universi, in qua animæ essentiam & naturam consistere ostendimus (§. 66. 67), ratio reddi potest omnium, quæ de anima observantur.

Nemo desideraverit, ut omnium eorum, quæ ad animam spectant, ratio immediate ex vi repræsentativa universi reddatur. Quemadmodum enim in omni genere entium obtinet, ut nonnullorum ratio immediate ex eorundem essentia deducatur, aliorum vero ratio ex hisce porro derivetur; ita nec aliter procedentum est, ubi ex essentia animæ rationem eorum, quæ ipsi conveniunt, reddere volueris. Quemadmodum vero, quando phænomenorum corporis ratio ex structura ejus reddenda, ratio quoque habenda est regularum motus; ita similiter ad leges sensuum, imaginationis, intellectus & appetitus recurrendum, ubi ex vi repræsentativa universi ratio reddenda eorum, quæ ad animam spectant: quemadmodum a nobis factum esse, apparet. Ipso igitur facto comprobavimus vim istam sufficiens esse Psychologiæ rationalis principium, eandemque recte tanquam essentiam ac naturam animæ assumi. Qui comprehendere non potuerunt, quomodo ex unica ista vi a priori sequantur, quæ a posteriori observantur, partim methodi non fuere satis experti, partim regulas perceptionis & appetitus insuper habuere.

SECTIO

SECTIO III.

DE COMMERCIO INTER MENTEM ET CORPUS.

CAPUT I.

De Systematis explicandi commercium inter mentem & corpus in genere.

§. 530.

Per *Systemata explicandi commercium inter mentem & corpus* intelligimus hypotheses philosophorum, quas excogitarunt ad reddendam rationem commercii inter animam & corpus intercedentis. *Systema explicandi commercium mentis cum corpore quid dicatur.*

Cum hic loquendi modus hodie receptus sit in foro philosophorum, ab eo recedere noluimus, utpote receptas formulas non immutantes quamdiu salva veritate retineri possunt. Si quis vero malit hypotheses, quam Systemata vocare; is per nos suo abundet sensu.

§. 531.

Quoniam in hypothesi philosophica sumuntur, quæ nondum demonstrari possunt, tanquam essent, rationis reddendæ gratia (§. 126. *Disc. prælim.*), ut ad veritatem liquidam inveniendam via sternatur (§. 127. *Disc. prælim.*); *in systematis* quoque *explicandi commercium inter mentem & corpus sumi* pos- *Quænam in systematis istis sumi possint eorumque usus.*

posſunt, quæ num revera ita ſeſe habeant, demonſtrari nondum poteſt, ut inde ratio reddatur eorum, quæ de hoc commercio indubia experientiæ fide conſtant & hoc pacto via ſternatur ad certam illius commercii rationem tandem inveniendam.

Quæſtio de commercio inter mentem & corpus inter difficillimas omni tempore a philoſophis relata, ac plurimis nodus prorſus indisſolubilis viſus. Non defuere, qui, cum de eo ſolvendo deſperarent, eum ſecarunt alterutrius ſubſtantiæ exiſtentiam in dubium vocantes, veluti Idealiſtæ ac Materialiſtæ, quorum illi corporum, hi animarum tanquam ſubſtantiarum immaterialium exiſtentiam impugnarunt. In re adeo difficili muneris ſui partes adimplet philoſophus, ſi in excogitanda hypotheſi vires ſuas periclitetur, ut, dum ex ea rationem eorum reddere ſtudet, quæ obſervationum fide certa ſunt, appareat, num veritatem asſecuti fuerimus, vel quantum adhuc ab eadem diſtemus. Si quis poſtulaverit, ut liquida ſtatim proponatur veritas, is ea exigit, quæ in hominem non cadunt: quædam enim veritates adeo inaccesſæ ſunt, ut plures fruſtra tentandæ ſint viæ, antequam ad eas perveniatur. In arte inveniendi alieni ac hoſpites ſunt, qui ſibi perſuadent ad veritatem quamcunque latentem eruendam, ſolam ſufficere philoſophi voluntatem. Quodſi vero ab iis abſtinere jusſeris philoſophum, quæ nondum certa ac explorata ſunt; poſteris præcludis viam ad veritatem, ad quam tibi inaccesſa eſt (*not.* §. 127. *Diſc. prælim.*). Si Aſtronomis idem fuisſet animus, nobilisſima, quam profitentur, ſcientia ad id faſtigium nunquam evecta fuisſet, ad quod eandem evectam vident intelligentes. Plura non addimus: legi enim & ad præſens inſtitutum applicari posſunt, quæ de hypotheſibus philoſophicis in Horis ſubſecivis A. 1730. Trim. vern. num. I. p. 177. & ſeqq. disſeruimus.

§. 532.

Falſitas iſtiusmodi ſyſtematis unde concludatur.

Quoniam hypotheſes philoſophicæ non alio fine conduntur, quam ut inde ratio reddatur eorum, quæ obſervantur (§. 126. *Diſc. præl.*); ſi qua inde deducantur, quæ experientiæ repugnant,

pugnant, ex iis non concluditur falsa esse, quæ experientiæ consentanea sunt; sed hypothesin a veritate alienam esse recte infertur. Quamobrem cum systemata explicandi commercium inter mentem & corpus non sint nisi hypotheses philosophicæ (§. 530); *si quod affertur systema explicandi commercium menti cum corpore intercedens, ex quo necessaria consequentia fluunt, quæ experientiæ indubitatæ contrariantur, non experientiæ, sed systematis falsitas inde concludenda.*

Ne in applicando hoc principio judicium præcipites, probe tenendum est, antequam ea, quæ experientiæ fide explorata sunt, illis opponas, quæ ex systemate a priori deducuntur; te non minus certum esse debere, quod experientiæ revera consentaneum sit, quod eidem convenire sumis, quam quod ex systemate necessario fluat, quod inde fluere sumis, immo quod, quæ sibi mutuo opponis, sibi quoque mutuo contrarientur. Non leve est judicium de singulis ex veritate statuere; & valde vereor, ne qui vulgo sibi judicium sumunt de hypothesibus philosophorum, quibus commercium inter mentem ac corpus explicare conati fuere vel hodienum conantur, tanto acumine non sint instructi, quo opus est, ne judicium præcipitent. Ut igitur famæ suæ consulant, nec molesti sint aliis, difficultatem perpendentes cautius mercari discant & aliis dijudicanda relinquant, quæ ipsorum judicio submitti nequeunt. Ex historia literaria omnis ævi probari potest, quantum veritati investigandæ obfuerint præcoces hypothesium philosophicarum censuræ. Nostrum igitur est earum fontes detegere, ne quis in ignorantia præsidium aliquod positum esse existimet.

§. 533.

Si ex systemate aliquo explicandi commercium inter animam & corpus colligitur, quod propositioni cuidam veræ contradicit; systematis falsitas inde apparet. Constat enim in genere, si ex propositione aliqua colligitur, quod propositioni cuidam veræ contradicit, propositionem illam esse falsam (§. 556. *Log.*),

Alius modus eandem concludendi.

Log.), & propterea in demonſtrationibus indirectis asſumti concluditur falſitas (§. 553. *Log.*). Quamobrem cum in ſyſtemate explicandi commercium inter animam & corpus asſumatur, quod an ita ſeſe habeat demonſtrari nondum poteſt (§. 530); ſi quid ex eo colligatur, quod propoſitioni cuidam veræ contradicit, ſyſtema falſum esſe hinc apparet.

Multa autem cautione hic quoque opus eſt, ne judicium de falſitate ſyſtematis præcipitetur. Etenim antequam ex eo, quod ex ſyſtemate aliquo colligis, inferre posſis falſitatem ejusdem, & certus esſe debes, veram esſe propoſitionem, cui opponis quod ex ſyſtemate colligis, & quod inde concludis legitima ratiocinandi forma & ex principiis veris inferri, & inter propoſitionem illam veram atque id, quod ex ſyſtemate colligitur, veram intercedere contradictionem, non apparentem. Non ando leve eſt de falſitate ſyſtematis judicium, ubi eam per indirectum oſtendere volueris. Et valde vereor, ne tantis animi dotibus, quantæ huc requiruntur, careant qui vulgo ſibi de hypotheſibus philoſophorum judicium ſumunt. Ne igitur conſequentiarii & ſibi, & aliis ſint moleſti, propoſitionem præſentem cum præcedente probe perpendant, Immo utramque attenta mente volvant revolvantque, quorum intereſt, ne conſequentiariis facilem habeant fidem.

§. 534.

An errores ex ſyſtemate fluentes autori ejus imputari posſint.

Si ex ſyſtemate aliquo explicandi commercium mentis cum corpore necesſaria conſequentia fluant errores; ideo quod inde fluant autori ejusdem imputari non posſunt. In ſyſtemate enim explicandi commercium inter mentem & corpus ſumitur quid tanquam esſet, antequam demonſtrari posſit, num ita revera ſeſe habeat (§. 530). Quodſi ergo contingat asſumtum esſe falſum, necesſaria conſequentia inde fluent quæ imposſibilia (§. 96. *Ontol.*) ſeu falſa ſunt (§. 507. *Log.*). Quoniam tamen autor ſyſtematis nondum ſumit, abſolute ipſum esſe verum, ſed tantummodo probabiliter judicat verum esſe poſſe, ita tamen

men ut non excludatur formido oppositi; nulla quoque ratio est, cur affirmes, ipsum erroribus istis tanquam cum systemate suo necessario connexis necessario assentiri, propterea quod systemate posito admittendi quoque sunt isti errores. Atque adeo patet autori systematis non posse imputari errores, qui necessaria consequentia inde fluunt, propterea quod inde fluunt.

Erunt forsan qui existimaverint talia per se satis manifesta esse, ut ea demum inculcari opus non sit. Enimvero hi erunt, qui consequentiariorum mores ignorant. Hos ut agnoscant qui veritatis amore ducuntur, non prætermittenda sunt quæ ad temeritatem eorum redarguendam prosunt. Multa generi humano damna dedit praxis consequentiariorum vel hoc nomine, quod errores imputaverint philosophis, quos ex eorum hypothesibus fluere opinabantur. Exempla non elonginquo petenda, ipsa systemata, cum quibus nobis jam est negotium, suppeditant satis luculenta.

§. 535.

Quoniam *autori systematis* ideo imputari nequeunt errores, quod ex eodem necessaria consequentia fluant (§. 534); *multo minus imputari poterunt errores, quos ex eodem fluere opinantur acumine sufficiente destituti*: id quod etiam per se patet, independenter a propositione præcedente, cum ne minima quidem adsit ratio, nisi insanire velis, cur errores alteri imputare velis. *In imputandis erroribus proximus ad malitiam gradus.*

Non nego consequentiarios, cum consequentiis alio fine utantur, quam opinione refutandi (§. 1046. *Log.*) argumento ab invidia ducto mirifice delectentur (§. 1049. *Log.*); in imputandis erroribus malitiæ plurimum tribuere (§. 1052. *Log.*): sed nostrum jam non est corrigere malitiam. Sufficit ea docere, quæ ad eam præcavendam faciunt & ne malitiosis aures facile præbeant inconsiderati impedire valent.

§. 536

§. 536.

Libertatis a systemate de commercio inter mentem & corpus independentia.

Salvo quocunque Systemate de commercio inter mentem & corpus libertas & defendi, & negari potest. Quoniam enim systemata de commercio inter mentem & corpus sunt hypotheses philosophicæ ad reddendam rationem istius commercii excogitatæ (§. 530), commercium vero inter mentem ac corpus in dependentia animæ a corpore quoad specificationem perceptionum & continuitatem temporis, quo cum mutationibus in organis sensoriis contingunt, & corporis ab anima quoad specificationem motuum voluntariorum & continuitatis temporis, quo cum volitionibus animæ contingunt, consistit (§. 962. *Psychol. empir.*); ex Systemate de commercio inter mentem atque corpus intercedente reddenda ratio est, quomodo sensationes a corpore & motus corporis voluntarii ab anima dependeant, ut nempe perceptiones in anima coëxistant mutationibus organorum sensoriorum (§. 949. *Psychol. empir.*), & motus voluntarii in corpore coëxistant volitionibus animæ, nec non cessatio motus in corpore animæ nolitionibus (§. 955. *Psychol. empir.*). Enimvero appetitiones & aversiones eodem modo dependent a sensationibus, quocunque tandem modo sensationes a corpore dependeant (§. 525), & libertas animæ independens est a modo, quo ad sensationes suas pervenit (§. 526), cumque motus voluntarii in corpore appetitiones & aversiones demum sequantur, modus quo hæ determinantur dependere nequit a modo, quo illi has sequuntur: quod per se patet. Quamobrem de modo, quo appetitiones ac aversiones a sensatione pendent, consequenter de libertate, statuere licet quicquid volueris nec ejus ulla habenda est ratio, ubi explicare volueris, quomodo sensationes in anima mutationibus organorum sensoriorum & motus voluntarii volitionibus atque nolitionibus animæ coëxistant, vel ad nutum animæ motus quidam cessent. Palam igitur est salvo quocunque systemate

mate de commercio mentis cum corpore libertatem animæ & defendi, & negari posse.

Veritas propositionis adeo manifesta est, ut propemodum mirandum sit, quomodo fieri potuerit, ut ullus unquam virorum doctorum sibi persuadere potuerit, libertatem animæ ideo impugnari ab aliquo philosophorum, quod hoc vel isto modo commercium mentis cum corpore explicare voluerit. Experientia quoque propositionem præsentem confirmat. Constat enim, cum Systema influxus physici promiscue reciperetur, alios libertatem asseruisse, alios eandem impugnasse. Cur vero multi veritatem adeo manifestam non perspiciant, ex eo est, quod veritatum mutuam a se invicem dependentiam insuper habeant. Etenim qui hanc cognitam habet, probe novit, quibusnam positis ponantur alia, quibus sublatis tollantur alia: id quod utique nosse debent, qui aliorum errores subvertere conantur, ne magno sæpius conatu nihil agant.

§. 537.

In omni systemate de commercio mentis cum corpore supponendum, perceptiones rerum sensibilium in anima & motus voluntarios in corpore eo modo oriri ac si anima & corpus in se mutuo influerent, hoc est, ac si anima vi sua produceret motus voluntarios in corpore, & corpus vi sua produceret perceptiones rerum sensibilium in anima. Systema enim non alio fine conditur, quam ut inde ratio reddatur eorum, quæ de commercio animæ cum corpore experimur (§. 531), consequenter cur anima objecta sensibilia percipiat, dum mutationem organis sensoriis inducunt, & motus corporis oriantur, quamprimum anima eos vult (§. 961. *Psychol. empir.*) Quamobrem cum experiamur, si objecta externa in organa sensoria rite constituta agunt, eo ipso momento oriri quoque perceptiones, quibus eadem tanquam extra nos repræsentamus (§. 948. *Psych. empir.*), adeoque positis mutationibus in corpore poni

Suppositum commune omnium systematum.

(*Wolfii Psych. Ration.*). Mmm quo-

quoque mutationes in anima, illis vero ſublatis has quoque tolli, iſtis impeditis has etiam non oriri; poſita vero cauſæ efficientis ſufficientis actione ponatur effectus (§. 898. *Ontol.*), conſequenter ea ceſſante vel impedita ceſſare quoque vel impediri effectum: perceptiones rerum ſenſibilium videntur effectus actione corporis in anima producti, atque adeo perceptiones rerum ſenſibilium in anima eo modo oriuntur, ac ſi corpus in animam ageret ſeu in eandem influeret.

Similiter cum experiamur, quorundam organorum corporis motus ſtatim conſequi, quando anima eosdem vult, ac tamdiu durare, quamdiu eosdem vult, extemplo ſiſti, quamdiu eosdem non vult (§. 953. *Pſych. emp.*), atque adeo poſita volitione animæ poni motus voluntarios in corpore, poſita nolitione hos ceſſare vel prorſus non produci; conſtet vero poſita actione cauſæ efficientis ſufficientis poni effectum (§. 898. *Ontol.*): motus voluntarii in corpore videntur effectus actione animæ producti & ceſſationes motuum effectus pares videntur, atque adeo motus voluntarii in corpore oriuntur & ceſſant eodem modo, ac ſi anima vi ſua eosdem produceret ac ſiſteret, conſequenter in corpus ageret ſeu in idem influeret.

Quoniam itaque perceptiones eodem modo oriuntur, ac ſi corpus in animam influeret, & motus voluntarii eodem modo in corpore conſequuntur, ac ſi anima in corpus influeret *per demonſtrata*; in omni adeo ſyſtemate, quod commercii inter animam & corpus intercedentis explicandi gratia conditur, ſupponendum eſt, perceptiones rerum ſenſibilium in anima & motus voluntarios in corpore eodem modo oriri ac ſi anima & corpus in ſe mutuo influerent.

Propoſitio hæc non enunciat, quod in foro Philoſophorum & Mathematicorum ſit inauditum. Ita in Aſtronomia ſupponimus, quodcunque tandem ſyſtema mundi in gratiam expli-

explicandorum motuum cœlestium conditur, motum communem eodem modo fieri, ac si cœlum esset sphæra cava, cujus superficiei concavæ stellæ sint infixæ, & quod circa Terram in centro ejus collocatam ab ortu in occasum gyratur. Immo simile quid in theoria Solis occurrit, ubi semper supponendum, Solis erga Tellurem situm quoad motum proprium ita mutari, ac si sol motu inæquali circa Tellurem ab occasu in ortum progrederetur, propterea quod negari non potest hæc ita videri, motus autem Solis hoc pacto fieri debet, ut ita videatur. Ad exempla hæc ideo provocamus, ut calumnias illorum antevertamus, qui aliis persuadere conantur, quasi talia eo fine adstruantur, ut a periculo hypothesium animos lectorum avertamus, & ut discant veritatis cupidi, qua cautione in expendendis hypothesibus nos procedere soleamus.

§. 538.

Num systemata influant in philosophiam practicam.

In gratiam systematis commercium inter mentem & corpus explicandi in philosophia practica nihil immutandum. Systematis de commercio animæ cum corpore usus in eo consistit, ut inde ratio reddatur eorum, quæ de ipso indubia experientiæ fide nobis innotescunt (§. 531), adeoque cur objecta externa percipiamus, quando in organa sensoria agunt (§. 948. *Psychol. empir.*), & cur motus quorundam organorum corporis statim sequatur, quamprimum eundem volumus, vel sistatur, quamprimum ipsum nolumus (§. 953. *Psychol. empir.*). Enimvero cum in philosophia practica principia psychologica tantummodo applicentur ad praxin moralem atque civilem; ibidem sufficit coëxistentiam perceptionum & mutationum in organis sensoriis, nec non motuum corporis & volitionum ac nolitionum animæ manifestam esse, consequenter non aliud supponendum, quam mutationes animæ ac corporis harmonicas eodem modo fieri ac si anima & corpus in se mutuo influerent. In philosophia itaque practica systemate nullo opus est, quo ad explicandum commercium inter animam atque corpus utuntur

tur philosophi, cumque in omni systemate supponendum sit, perceptiones rerum sensibilium in anima ac motuum voluntariorum in corpore ita oriri, ac si corpus & anima in se mutuo influerent (§. 537), in gratiam quoque istiusmodi systematis nihil prorsus in philosophia practica immutandum.

Nullus adeo error minori periculo subjacet, quam qui de commercio inter animam atque corpus committitur, ut adeo vana sint illorum molimina, qui tanta acerbitate contra istiusmodi systemata pugnant, quasi totius generis humani salus ab uno eorum penderet. Probe igitur perpendi velim, quæ in hac & ceteris propositionibus inculcantur, ne temerariis judiciis inanes turbæ excitentur non sine multorum injuria.

§. 539.

Harmonia mentis & corporis quid dicatur. Per *Harmoniam mentis & corporis* intelligimus explicabilitatem perceptionum animæ per mutationes in corpore contingentes & motuum voluntariorum in corpore per volitiones ac nolitiones animæ, vel etiam appetitiones atque aversiones sensitivas ejusdem. *Explicabilitas* vero ista in hoc consistit, quod ex iis, quæ in corpore contingunt, intelligatur, cur tales jam sint animæ perceptiones, ex appetitionibus vero ac aversionibus sive sensitivis, sive rationalibus, cur istiusmodi jam in corpore fiant motus spontanei, vel voluntarii, consequenter quod ratio perceptionum ex iis, quæ in corpore fiunt, ratio autem motuum voluntariorum ac spontaneorum ex iis, quæ in anima accidunt, reddi possit (§. 56. *Ontol.*).

Exempla non addimus, cum quæ hic dicuntur ex anterioribus sufficienter intelligantur.

§. 540.

Harmoniæ animæ atque corporis existentia. *Datur harmonia mentis & corporis.* Etenim anima vi ipsius legis sensationum (§. 85. *Psychol. empir.*), sibi repræsentat hoc universum pro situ corporis organici in universo, conveni-

venienter mutationibus, quæ in organis sensoriis contingunt (§. 62); per ipsam essentiam (§. 66) atque naturam suam (§. 67), consequenter cum motus ab objectis sensibilibus impressus nervis sensoriis ad cerebrum usque propagetur (§. 111), per ideas materiales (§. 112), ideis sensualibus in cerebro semper coëxistentes (§. 113). Per mutationes igitur in organis sensoriis atque ideas inprimis materiales explicari potest, cur perceptiones rerum sensibilium præsentium tales jam potius sint, quam aliæ (§. 539). Præterea quoque anima status mundi præteritos sibi repræsentat (§. 183) ope phantasmatum (§. 182), adeoque ideas ab imaginatione productas (§. 93. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum phantasmatis respondeant ideæ materiales in cerebro (§. 206), neque inter ideas materiales, quæ ideis sensualibus & phantasmatis respondent, alia intercedat differentia, quam quæ in diversa motus celeritate consistit (§. 208), unde nonnisi diversa claritas idearum in anima pendet (§. 126); phantasmata seu ideæ rerum absentium (§. 92. *Psych. empir.*) non minus per ideas materiales in cerebro explicabiles sunt, quam ideæ sensuales, seu perceptiones rerum præsentium (§. 67. 59. *Psychol. empir.*). Atque adeo patet quoad perceptiones dari harmoniam animæ ac corporis (§. 539).

Porro memoriæ sensitivæ in corpore respondet facilitas reproducendi ideas materiales, quam cerebrum contrahit (§. 294), actui vero memoriæ intellectualis in corpore respondent ideæ materiales vocabulorum, quibus exprimitur judicium, quod ideam aliquam jam ante habuimus (§. 295) & ipsa quidem memoria intellectualis in cerebro potentiam designat ideas materiales vocabulis respondentes, quibus effertur judicium, quod ideam aliquam jam habuerimus (§. 296). Quamobrem in corpore quædam dantur, unde intelliguntur quæ ad memoriam pertinent, adeoque memoria quoque per ea, quæ corpori

 in-

insunt, explicabilis, consequenter quoad ipsam animæ & corporis datur harmonia (§. 539).

Similiter omnes operationes intellectus per ideas vocabulorum materiales in cerebro repræsentantur (§. 416), ut adeo denuo pateat, harmoniam quoque inter animam atque corpus quoad operationes intellectus dari (§. 539).

Denique appetitioni animæ respondent certi motus corporis & organorum ipsius (§. 501); aversioni autem conatus certos corporis & organorum ipsius motus impediendi, vel etiam certorum motuum omissio (§. 502); immo utrique respondent diversi in corpore sanguinis ac fluidi nervei motus, ut vultus, gestus atque vox utramque prodant (§. 503), quales etiam in affectibus observantur motus corporis, organorum ipsius & fluidorum in corpore contentorum (§. 513. 514). Quoniam motus isti eorundemque omissio ab appetitionibus & aversionibus præviis pendent (§. 953. *Psychol. empir.*); ex iis, quæ in anima fiunt, intelliguntur motus voluntarii ac spontanei, qui in corpore contingunt, consequenter animæ & corporis datur quoque harmonia quoad volitiones & nolitiones, immo appetitiones ac aversiones sensitivas.

Ex Psychologia empirica & omni tractatione præcedente abunde liquet, in anima omnia redire ad facultatem cognoscendi & facultatem appetendi atque aversandi, & ad facultatem cognoscendi inferiorem referri sensus atque imaginationem cum memoria, ad superiorem vero tres mentis operationes, a quibus cetera pendent, ad facultatem vero appetendi & aversandi appetitum & aversationem sensitivam atque rationalem, seu voluntatem atque noluntatem. Quamobrem cum harmonia mentis & corporis tum quoad perceptiones omnes, sive vi sensuum, sive vi imaginationis productas, atque memoriam, tum quoad singulas operationes mentis, tum denique quoad appetitiones & aversiones quascunque detur *per demon-*

stra-

strata; modificationum animæ atque corporis quandam esse harmoniam palam est.

Propter hanc harmoniam nunc anima corporis, nunc corpus animæ interpres est, ita ut ex modificationibus animæ nunc colligantur modificationes corporis, nunc vero ex modificationibus corporis modificationes animæ, prouti aliæ aliis magis conspicuæ sunt, aliæ vero aliis magis latent. Evicimus hanc harmoniam satis luculenter vi eorum, quæ in antecedentibus demonstrata fuere. Cujus vero non est sibi familiaria reddere antecedentia, ut per ea ad assensum trahatur intellectus; illi sufficecerit animum advertisse ad maxime obvia, quæ singulis momentis in seipso experiri potest, nimirum quod objecta externa non percipiamus, nisi iisdem in sensoria organa agentibus, & ad nutum animæ moveantur organa corporis & in quiete maneant, vel ad quietem reducantur. Ita enim aliquam habebit harmoniæ hujus ideam (§. 539), utut non adeo claram atque distinctam, quemadmodum demonstratione propositionis præsentis animo ingeneratur, ubi is ante refertus fuerit notionibus, quæ singulis propositionibus ex antecedentibus huc in subsidium vocatis conveniunt (§. 520. *Log.*).

§. 541.

Quoniam harmoniam mentis & corporis dari palam est, nec quisquam eandem in dubium vocare potest (§. 540), hypothesis vero philosophica sumit, quod an revera ita sese habeat probari nondum potest (§. 126. *Disc. prælim.*); *harmonia mentis & corporis hypothesis philosophica non est.* *Num harmonia mentis & corporis sit hypothesis.*

Oppido igitur falluntur, qui harmoniam mentis & corporis cum harmonia præstabilita confundunt, quam paulo post inter systemata explicandi commercium, quod inter animam atque corpus intercedit, producemus. Harmoniæ præstabilitio, non ipsa harmonia hypothesis est, & per præstabilitionem ratio redditur harmoniæ, quemadmodum paulo post elucescet.

§. 542.

Quid a systematis explicandi commercium animæ & corporis supponatur.

Omne systema explicandi commercium inter animam atque corpus intercedens supponit harmoniam mentis & corporis. Ex systemate enim reddenda est ratio eorum, quæ de commercio animæ atque corporis experimur (§. 531), scilicet cur perceptiones objectorum sensibilium in organa sensoria agentium oriantur, dum mutatio organo inducitur (§. 948. *Psych. empir.*), & cur ex mutatione hac ratio reddi possit quamobrem tales potius sint perceptiones, quam aliæ (§. 959. *Psychol. empir.*), itemque cur ex volitionibus atque appetitionibus ratio reddi possit, quare jam motus cujusdam organi corporis fiat & hic potius fiat, quam alius (§. 960. *Psychol. empir.*). Reddenda igitur ex eodem est ratio harmoniæ corporis atque animæ (§. 539), consequenter systema omne, quod commercii inter mentem & corpus explicandi gratia excogitatur, harmoniam animæ cum corpore intercedentem supponere debet.

Nihil communius, quam ut vulgo confundantur, quæ ad systema explicandi commercium inter mentem atque corpus & quæ ad ipsum hoc commercium spectant. Quamobrem ubi displicet explicatio, ea rejici arbitrantur quæ ad commercium spectant, consequenter sumunt negari quæ experientiæ indubio testimonio confirmantur. Unde occasio delirandi consequentiariorum turbæ nascitur. Consultum igitur est, ut accurate discernantur, quæ systematis sunt, ab iis quæ ad commercium spectant, quatenus experientia præsertim communi nititur.

§. 543.

Ratio harmoniæ animæ ac corporis unde reddenda.

Systema explicandi commercium inter mentem atque corpus quodcunque eo fine conditur, ut harmoniæ animæ ac corporis ratio reddi possit. Systemata enim explicandi commercium inter mentem atque corpus omnia non alio fine conduntur,

tur, quam ut inde ratio reddatur eorum, quæ de commercio inter mentem atque corpus experimur (§. 531). Experimur vero ex mutationibus in organis sensoriis rationem reddi posse cur jam oriantur, & cur hæ potius oriantur quam aliæ (§. 959. *Psychol. empir.*), & ex volitionibus ac appetitionibus animæ rationem patere, cur jam fiat motus aliquis in organis corporis & cur hic potius fiat quam alius (§. 960. *Psych. empir.*), atque utraque dependentia, scilicet tam animæ a corpore quoad specificationem idearum & continuitatem temporis, quo cum mutationibus in organis sensoriis contingunt, quam corporis ab anima quoad specificationem motuum voluntariorum & continuitatis temporis, quo cum volitionibus animæ contingunt, ipsum commercium inter mentem & corpus constituunt (§. 962. *Psychol. empir.*), consequenter explicabilitas perceptionum animæ per ea, quæ in corpore contingunt, & motuum corporis per ea, quæ in anima accidunt (§. 539), adeoque ipsa animæ ac corporis harmonia ad commercium inter mentem atque corpus referenda (§. *cit.*). Systemata igitur explicandi commercium inter mentem & corpus eo fine conduntur, ut pateat ratio harmoniæ animæ & corporis.

Dari harmoniam animæ & corporis satis manifestum est independenter ab omni systemate (§. 540), sed cur detur, non eadem facilitate perspicitur. Philosophus itaque cum rem difficilem non levi negotio definire possit, ad hypotheses confugere tenetur, quibus reformatis ac immutatis, donec tandem experientiæ prorsus consentiant, liquida tandem speratur veritas.

§. 544.

Si quis in Systemate explicandi commercium inter mentem atque corpus sumit, quæ libertati adversa sunt; is ea in favorem erroris de dependentia volitionum ac nolitionum a perceptionibus animæ eidem admiscet, cum abesse possent ac deberent. Salvo enim quocunque systemate, quod ad expliandum

Cur systemati explicandi commercium animæ ac corporis

Libertati inimica admisceri possint. commercium inter mentem atque corpus excogitatur, libertas & defendi, & impugnari potest (§. 536), adeoque ad explicandum istud commercium opus non est, ut quæstio de libertate animæ dirimatur, consequenter quæ ab eadem pendent systemati admisceri nec opus est, nec ut fiat leges accuratæ methodi permittunt. Quodsi ergo quis in eodem sumit quæ libertati adversa sunt, is ea admiscet quæ abesse & poterant, & debebant. Non igitur id alio fine facere potest, quam in favorem erroris sui de libertate in volendo & nolendo, consequenter de volitionum ac nolitionum dependentia a perceptionibus (§. 941. *Psychol empir.*).

Rem exemplo declarari consultum duco, ut acumen lectoris excitemus, & juvemus, si quidem opus habuerit alieno auxilio. Ponamus esse nom neminem, qui cum fatalem omnium rerum necessitatem statuat, numerum actualium intra numerum possibilium coarctans & Deo rerum omnium supremo autori libertatem in creando adimens, quemadmodum *Spinosam* sensisse constat ex ipsius Ethica, quæ primum inter posthuma opera locum tenet. Quodsi jam commercium deducat cum Cartesianis a modificationibus animæ & corporis harmonicis divina virtute immediate factis, atque adeo sumat, Deum ex necessitate naturæ suæ nonnisi harmonice modificare posse animam atque corpus; is systemati *Cartesiano* admiscet, quæ libertati Dei atque hominum adversa sunt, nec ad systema spectant. Neque enim necesse est adimi vel Deo, vel animæ, multo minus utrique, omnem in agendo libertatem ut ratio commercii per hoc systema pateat. Sufficit enim sumere, Deum modificare animam in gratiam corporis & corpus in gratiam animæ: utrum vero id faciat libere, an ex naturæ necessitate, de eo hic non est quæstio. Similiter sufficit sumere, Deum motus in corpore producere volitionibus animæ harmonicos, non autem jam quæstio est, num ista animæ volitio, in cujus gratiam Deus motus istos producit, sit libera. Non igitur systemati imputandum est, quod vitio ejus tribuendum, qui idem amplectitur.

§. 545.

Nullum systema explicandi commercium inter mentem atque corpus scripturæ sacræ adversum esse potest, nisi eidem admisceantur errores, qui abesse & possunt & debent. Etenim in Scriptura Sacra non occurrunt, nisi quæ ad commercium ipsum, scilicet ad dependentiam sensationum a mutationibus organorum sensoriorum & motuum spontaneorum ac voluntariorum ab appetitionibus atque aversionibus animæ spectant: id quod cum res facti sit, probari aliter haud potest, nisi quatenus negatur exemplum in contrarium afferri posse. Jam vero in omni systemate commercium inter mentem atque corpus tale supponitur, quale indubio experientiæ testimonio comprobatur (§. 530), perceptiones nimirum rerum sensibilium & motus voluntarios atque spontaneos corporis ita oriri, ac si anima & corpus in se mutuo influerent (§. 537). Nullum itaque systema per se scripturæ sacræ adversari potest. *Quod erat unum.* *An possit SS. contradicere.*

Enimvero cum fieri possit, ut quis systemati explicandi commercium animæ ac corporis errores admisceat, qui scripturæ sacræ adversantur, veluti si libertati adversa eidem admiscet, propterea quod erroneas de eadem fovet opiniones (§. 544): systema quoque quatenus errores istos admixtos habet scripturæ sacræ adversum esse potest. Quoniam tamen erronea ista, quæ systemati adversantur, per ipsas bonæ methodi leges, & abesse possunt, & debent (§. cit.); systema non adversatur scripturæ sacræ, nisi quatenus eidem admiscentur errores, qui abesse & possunt, & debent. *Quod erat alterum.*

Nimirum tum demum fieri posset, ut systema aliquod ad explicandum commercium inter mentem atque corpus excogitatum, scripturæ sacræ contradiceret, si eadem alicubi rationem redderet commercii istius, hoc est, distincte explicaret, undenam sit ut positis mutationibus in organis sensoriis at-

que hinc pendentibus ideis materialibus in cerebro ponantur in anima perceptiones & vicissim positis animæ appetitionibus ponantur motus spontanei ac voluntarii in corpore. Enimvero nullus monstrari potest scripturæ locus, in quo hæc doceantur. Neque etiam finis scripturæ sacræ postulat, ut commercii animæ cum corpore intercedentis exponatur ratio, quemadmodum nemo non videt.

§. 546.

Theologi officium circa ista systemata. Quoniam nullum systema explicandi commercium inter mentem ac corpus scripturæ sacræ adversari potest (§. 545); veritatibus quoque revelatis suus stat honos, qualecunque tandem systema defendatur, modo eidem non admisceantur errores, qui ad idem non spectant, sed per leges bonæ methodi abesse debent, neque philosophus turbat dogmata theologica, quamcunque tandem de commercio isto foveat opinionem: *Theologi* adeo *non interest, quodnam de commercio inter mentem ac corpus systema defendat philosophus*, cumque non inutile sit systemata quæcunque excoli & in foro philosophico de iisdem disputari (§. 531), *Theologus* etiam *philosopho suam statuendi libertatem illæsam relinquere potest.*

Utinam hæc probe perpenderent, qui autoritate scripturæ sacræ abusi litibus alienis sese immiscent, sæpe non absque religionis veræ detrimento, cum locis scripturæ in perversum sensum detortis hominibus profanis ac impiis ansam præbeant scripturam sacram suggillandi, suamque autoritatem prostituant! E re igitur fuit corollarium præsens præcedenti propositioni jungi.

§. 547.

An vis repræsentativa universi conveniat omni systemati commercii. *In omni systemate explicandi commercium animæ & corporis supponendum, essentiam atque naturam animæ in vi repræsentativa universi pro situ corporis organici in universo convenienter mutationibus, quæ in organis sensoriis contingunt, consistere.* Quoniam enim ex nullo systemate, quamdiu ejus

aperta

aperta esse non debet falsitas, necessaria consequentia fluere debent quæ experientiæ vel propositioni cuidam veræ repugnant (§. 532. 533), nullum quoque iis repugnare potest, quæ experientia ac ratione firmantur. Quamobrem cum partim experientia, partim principiis rationis nitatur, quod animæ competat vis sibi repræsentandi hoc universum situ corporis organici in universo materialiter, constitutione organorum sensoriorum formaliter limitata (*§. 63. & not. ej.*), quodque in hac vi essentia atque natura animæ consistat (*§.* 66. 67); systema nullum explicandi commercium animæ cum corpore iis repugnare potest, quæ de hac vi tanquam animæ essentia atque natura in superioribus evicimus. Necesse igitur est ut in omni systemate istiusmodi supponatur, essentiam atque naturam animæ in vi repræsentativa universi pro situ corporis organici in universo convenienter mutationibus, quæ in organis sensoriis contingunt, consistere.

Falluntur adeo, qui sibi persuadent, quæ de essentia atque natura animæ in anterioribus tradidimus, in gratiam systematis harmoniæ præstabilitæ esse conficta, consequenter in gratiam systematis unius explicandi commercium inter mentem & corpus intercedentis: quod si verum esset, fieri haud quaquam potuisset, ut independenter ab eo, quod in ista hypothesi sumitur, idem evinceremus, de facto naturæ ope principiorum rationis ratiocinati (§. 63). Sed verbis opus non est, ubi rerum testimonia adsunt. Cum enim mox recepta philosophorum systemata commercium animæ cum corpore explicandi simus expositurі & sub incudem revocaturi fidem oculatam dabimus: in omni enim systemate supponemus, essentiam atque naturam animæ in vi ista repræsentativa consistere.

§. 548.

An eidem contraria systemati

Quoniam fieri potest, ut *systemati alicui expicandi commercium animæ & corporis* admisceantur errores, qui ab eodem

commercii admisceri possint. dem abesse possunt atque debent (§. 544); *nec repugnat eidem admisceri quæ doctrinæ de essentia & natura animæ* supra stabilitæ *adversantur, ubi quis de eadem perperam sentit.*

Immo ipso facto constat, tale quid fieri posse. Vulgo enim anima quasi nudis facultatibus instructa consideratur, quæ cum in nuda agendi potentia consistant, excitatione opus habent, antequam sequi possit actio. Huic igitur hypothesi consentanea suis etiam systematis de commercio inter animam atque corpus intercedente admiscent, nulla tamen urgente necessitate, sed hypothesium tantummodo connectendarum gratia. Probe autem distinguenda sunt, quæ rationis reddendæ gratia sumuntur ab iis, quæ adjiciuntur ut sit opinionum consensus. Illud ad systema proprie spectat (§. 530), hoc vero ab eodem independens est.

§. 549.

An theoria anterior psychologiæ rationalis systema aliquod commercii supponat. Et quia in omni systemate explicandi commercium animæ & corporis supponendum, essentiam atque naturam illius in vi repræsentativa universi, qualem in anima dari supra evicimus (§. 63), consistere (§. 547); ex unica autem hac vi omnem theoriam Psychologiæ rationalis deduximus, quemadmodum attenta lectione perspicitur: *theoria psychologiæ rationalis vi repræsentativæ universi situ corporis organici materialiter, mutationibus organorum sensoriorum formaliter limitatæ superstructa ab omni systemate explicandi commercium animæ atque corporis independens est, nec in ullius gratiam quicquam in eadem immutandum.*

Recepta philosophorum systemata commercium animæ & corporis explicandi theoriæ isti minime repugnare, sed singula cum eadem in gratiam redire, ex speciali eorundem expositione deinceps constabit.

§. 550.

Materialistarum de anima & *Materialistæ nullam harmoniam animæ atque corporis admittunt: Idealistæ vero non admittunt nisi apparentem.* Quo-

Quoniam Materialistæ corporis tantummodo existentiam admittunt (§. 33) & animam perceptionum & appetitionum atque aversionum subjectum pro ente materiali habent (§. 35); non alia admittunt, nisi quæ modificationibus animæ singulis in corpore coëxistere in superiori theoria passim evicimus. Nullæ adeo dantur ex illorum hypothesi perceptiones & appetitiones atque aversiones a motibus in corpore existentibus diversæ, quæ per hos explicari deberent, sed motus isti ipsi sunt perceptiones, appetitiones atque aversiones, quas animæ tribuimus. In ipsorum itaque hypothesi nulla animæ atque corporis harmonia datur. *corporis harmonia sententia.*

Porro Idealistæ realem corporum existentiam negant ipsisque nonnisi idealem in animabus existentiam largiuntur (§. 36); animam vero pro ente immateriali habent (§. 37). Admittunt igitur modificationes animæ, quas observamus & in theoria superiori ex vi repræsentativa universi, qualis in anima datur, a priori deduximus, solas tanquam reales, quæ vero in corpore iisdem respondere in superioribus evicimus, per ideas rerum materialium, quas anima habet, ita apparere. Quoniam itaque vera harmonia animæ & corporis datur, si utriusque substantiæ existentiam admittas (§. 540); Idealistæ apparentem harmoniam admittere utique tenentur.

Patet igitur Idealistas propius accedere ad veritatem, quam Materialistas & ab eorum hypothesi nihil periculi imminere psychologiæ rationali. Integram enim Idealista retinere potest ac debet, qualem ante dedimus, nisi quod semper supponat quæ de modificationibus corporis harmonicis traduntur, non revera ita sese habere, sed tantummodo apparere propter ideam corporis quam habemus. Non fallit hypothesis Idealistarum in eo, quod ideam corporis nostri organici habeamus & quod vi hujus ideæ cognoscamus modificationes corporis harmonicas modificationibus animæ, minime vero has ideo intelligamus, quod corpora revera existant: in eo tantummodo a vero aberrant, quod cognitionis nullum sit objectum reale. Quicquid vero sit, sive tantummodo in ani-

anima detur idea corporis nostri organici, sive ipsum extra istam ideam existentiam realem habeat, propositiones psychologicæ singulæ semper erunt eædem, & ne minimum quidem in iisdem in gratiam Idealistarum immutandum. Apparet vero, quæ hic de theoria psychologiæ rationalis dicuntur, eadem quoque de philosophia naturali & omibus ceteris philosophiæ partibus tenenda. Non commendamus Idealismum, propterea quod quæ vera sunt de eodem præfitemur. Philosophus enim veritatis amorem odio sectæ præfert, nec quicquam erroris alteri tribuit, qui a mente ejus alienum est. Qui ab isto odio nondum expurgavit animum, is nondum dignus videtur qui philosophus audiat, quippe cujus est veritatem sectari in omnibus, nil quicquam dare affectibus, nec rationibus extrinsecis commoveri.

§. 551.

Cur Materialistæ & Idealistæ nullo opus habeant systemate commercii.

Materialistæ & Idealistæ nullo opus habent systemate explicandi commercium inter mentem & corpus. Materialistæ enim negant existentiam animæ, quæ sit a corpore diversa (§. 33. 35), adeoque non admittunt nisi modificationes corporis, quas animæ modificationibus respondere in theoria superiori evicimus. Nulla igitur opus est ratione, cur modificationibus corporis coëxistant modificationes animæ, & modificationibus animæ respondeant modificationes corporis, cum utraque nonnisi eædem existant. Quamobrem cum systemata explicandi commercium mentis atque corporis eo fine condantur, ut inde ratio reddatur illius coëxistentiæ (§. 531. 543). Materialistæ nullo systemate explicandi commercium animæ cum corpore opus habent.

Similiter Idealistæ nonnisi animæ existentiam realem, corporis vero tantummodo idealem admittunt (§. 36), adeoque nullas agnoscunt modificationes nisi animæ, quas ex vi repræsentativa universi in superioribus deduximus, corporis tamen modificationes harmonias ita propter ideam corporis, quam habe-

habemus necessario apparere largiuntur. Quamobrem denuo ipsis opus non est, ut rationem reddant illarum modificationum. Quoniam itaque systema explicandi commercium inter animam & corpus illius rationis reddendæ gratia quæritur (§. 531. 543); Idealistæ non opus habent systemate explicandi commercium, quod animæ cum corpore intercedit.

Utrumque brevius ita ostenditur. Materialistæ non admittunt harmoniam animæ & corporis, Idealistæ vero non admittunt nisi apparentem (§. 550). Quamobrem cum systema explicandi commercium inter mentem & corpus eo fine condatur, ut ratio reddi possit illius harmoniæ (§. 543), consequenter ut intelligatur cur potius detur, quam non detur (§. 56. *Ontol.*); Materialistæ atque Idealistæ nullo opus habent systemate explicandi commercium inter mentem atque corpus.

Immo non minus Idealistæ, quam Materialistæ in hypotheses monisticas inciderunt, quod de systemate explicandi commercium inter mentem atque corpus inveniendo desperarent, ex quo manifesta harmoniæ animæ & corporis ratio reddi possit. Quodsi enim ipsis pronum fuisset eandem intelligibili modo explicare, Dualismum utique professi fuissent. Et sane hinc apparet, cur philosophus ingenii sui vires eo intendere debeat, ut harmoniam istam intelligibili modo explicet, neque vel hoc nomine inutilis censeri debet ipsius conatus.

§. 552.

An philosopho incumbat Systematis de commercio investigatio.

Philosophi est investigare systema explicandi commercium inter mentem & corpus. Philosophi enim est reddere rationem, cur possibilia actum consequi possint (§. 31. *Disc. prælim.*), & in specie in Psychologia rationali rationem reddere tenetur eorum, quæ animæ insunt, aut inesse possunt (§. 4). Quamobrem cum ex systemate explicandi commercium inter men-

mentem atque corpus reddatur ratio illius commercii (§. 530) & harmoniæ animæ ac corporis (§. 540); philosophi quoque est investigare systema explicandi commercium inter mentem & corpus intercedens.

Nemo igitur philosophum jure reprehendit, quod faciat quæ sunt officii sui. Quodsi regeras, systema, quod excogitavit, non satisfacere proposito: demus hoc, nec tamen ideo culpandus erit. Hanc enim objectionem dudum removimus in genere (§. 127. *Disc. prælim.*) & paulo ante quoad casum præsentem (§. 531).

§. 553.

Quot dentur systemata explicandi commercium inter mentem & corpus.

Tria hodie in philosophia occurrunt systemata explicandi commercium, quod inter animam atque corpus intercedit, scilicet systema influxus, systema causarum occasionalium & systema harmoniæ præstabilitæ. Res facti probari aliter haud potest, quam ut ab eo, qui contradicit, postuletur ut ostendatur, ubinam præter ista aliud adhuc proponatur. Sane usque ad tempora *Cartesii* systema influxus physici in scholis philosophorum solum erat, quod docebatur. *Cartesii* autoritate accessit systema causarum occasionalium. *Leibnitius* denique addidit systema harmoniæ præstabilitæ. Si quis in diversis istis systematis quandam partem probat, aliam rejicit, & ad diversa spectantia miscet; eum in præsente non moramur.

An plura istis tribus systemata dari possint, nec ne, in præsente non disquirimus. Nos tria ista, quæ in scholis philosophorum hodie ventilantur, fideliter exposituri & ad examen revocaturi sumus, ut lectori pateat, quantum veritatis unicuique subsit & quodnam ceteris probabilius existimari debeat. Veritati unice litamus: nobis perinde est, penes quod istorum systematum ea stet, neque ulli succensebimus, si huic potius, quam alteri assentiatur, vel si nullum eorum probet in iis acquiescens, quæ de hoc commercio experientia

tia magistra in Psychologia empirica docuimus. Quodsi etiam imbecillior fuerit, quam ut sibi temperare possit, quo minus placita philosophorum in se prorsus innocua damnet (§. 538); per nos hoc faciat, modo sibi a malitia temperet, quam judicii imbecillitas & rerum philosophicarum ignorantia non excusat.

§. 554.

An detur systema ignorantiæ de commercio animæ & corporis.

Qui profitetur se ignorare rationem commercii animæ atque corporis; ei nullum de hoc commercio systema est. Systema enim de commercio animæ atque corporis est hypothesis philosophica ad reddendam illius commercii rationem excogitata (§. 530). Quodsi ergo quis profitetur se commercii animæ atque corporis rationem ignorare, is ultro confitetur se systema explicandi istud commercium reperire nullum posse, adeoque systema nullum ipsi est.

Propositionem hanc ideo præcedenti de numero systematum addimus, quod, cum nuper magna animorum exacerbatione de systematis hisce serra contentionis reciprocaretur, quidam novum systema de isto commercio sibi invenisse videbantur, quod *systema ignorantiæ* appellabant, cum assererent nos dependentiam perceptionum a corpore & motuum voluntariorum ab anima ignorare. Non improbamus, ut, qui vel imbecilliores sunt quam ut veritatem philosophicam capere possint, vel quorum non est nodos in philosophia intricatos extricare, malint ignorantiam suam profiteri, quam assensum profiteri: id enim utique laudandum potius est quam vituperandum. Necesse tamen est ne id fiat in detrimentum veritatis & ut philosopho integra sit sua philosophandi, quemadmodum aliis sua ignorandi libertas. Quodsi quis demonstrasset impossibilitatem inveniendi systematis, quod veritati consentaneum sit; is omnino quæstioni arduæ satisfecisset: perinde enim est quæstionem solvere, & solutionis impossibilitatem demonstrare. Enimvero ne ea in re judicium præcipitetur, sequentem subjungimus propositionem.

§. 555.

Possibilitas systematis de commercio evicta.

Systema explicandi commercium animæ atque corporis possibile est. Commercium animæ atque corporis dari admisso Dualismo certum est (§. 39. *Psychol. ration.* & §. 39. *Psych. empir.*). Idealistæ enim & Materialistæ, qui Monistæ sunt (§. 34. 37), nullo systemate habent opus (§. 551). Quoniam itaque eorum omnium, quæ sunt, ratio reddi potest, cur sint potius, quam non sint (§. 70. *Ontol.*); necesse est rationem quoque dari commercii, quod inter animam atque corpus intercedit. Quoniam itaque ex systemate ratio reddenda est hujus commercii (§. 530); quin systema explicandi commercium inter mentem atque corpus intercedens possibile sit, dubitari haud quaquam potest.

Constat itaque impossibilitatem inveniendi systematis non manare a re ipsa, si demonstrari possit, sed a subjecto cognoscente. Quamobrem demonstraturus systema nullum, quod satisfaciat veritati, inveniri posse, evincere tenetur, non esse homini tantas animi dotes, quantæ ad systema istud in apricum protrahendum requirantur. Ecquis vero, nisi in arte inveniendi ac historia literaria veriori prorsus hospes, istiusmodi demonstrationem viribus suis parem judicabit? Cum itaque temerarium foret hoc judicium, philosophi vero sit veritatem latentem eruere; reprehendendus is minime venit, ubi ingenii sui vires in re tam ardua periclitetur, nec vertendum vitio est, si recta ad veritatem liquidam non statim pertingere potest, sed per hypothesium ambages incedere tenetur.

§. 556.

Fallax systema de commercio.

Qui explicandi commercii inter animam & corpus intercedentis causa sumit, animam in corpus & vicissim corpus in animam agere, modum tamen agendi ignorari affirmat; ei nullum de hoc commercio systema est. Qui enim affirmant animam in corpus & vicissim corpus in animam agere, modum tamen agen-

agendi ignorari; is non aliam utriusque istius actionis notionem habere possunt, quam quæ experientiæ respondet. Quamobrem cum tantummodo mutationum in organo sensorio & in mente coëxistentia, nulla vero actio corporis in mentem observetur (§. 949. *Psychol. empir.*), cumque similiter tantummodo volitionum animæ & motuum in corpore, itemque nolitionis ac cessationis motus in eodem corpore coëxistentiam, nullam vero animæ in corpus actionem, qua motus isti producantur vel sistantur experiamur (§. 955. *Psych. empir.*); actionis corporis in animam non aliam habent notionem, quam quæ coëxistentiæ mutationum in organo sensorio & mente respondent, nec alia ipsius est actionis animæ in corpus notio, quam quæ volitionum animæ & motuum in corpore, itemque nolitionis ac cessationis motus in eodem corpore coëxistentiæ convenit. Affirmantes itaque mutationes in anima & corpore coëxistere, quia in animam corpus agit, & volitiones atque nolitiones in anima & motus atque cessationes motuum coëxistere, quia in corpus anima agit, nil quicquam aliud dicunt, quam mutationes in anima & corpore coëxistere in utroque casu, quia coëxistunt. Nullam adeo commercii animæ ac corporis rationem dare possunt, adeoque systema de hoc commercio ipsis nullum est.

Tautologia manifesta est, modo vocabula a rebus distinguere noveris probe memor, sine mente sonos proferri, si nullæ iisdem respondeant notiones. Dudum nimirum evicimus (§. 136. *Log.*), si quis ejus, quod observat, rationem redditurus causam termino indigitat, huic autem non aliam jungit notionem quam ejus, quod observat, eum sibi videri habere notionem termino respondentem, utut revera is sit inanis. Idem vero in præsente casu accidere, quis dubitaverit? Reddenda est ratio coëxistentiæ perceptionum animæ & mutationum in organis sensoriis corporis. Causa allegatur corpus

in animam agens: actioni tamen huic notio non respondet alia nisi coëxistentiæ perceptionum animæ & mutationum in organis sensoriis. Hactenus adeo vocabulum actionis corporis in animam terminus inanis est. Similiter reddenda ratio est coëxistentiæ volitionum & nolitionum animæ atque motuum voluntariorum in corpore & cessationis eorundem. Causa allegatur anima in corpus agens: actioni tamen huic notio non respondet alia nisi coëxistentiæ volitionum & nolitionum animæ atque motuum voluntariorum in corpore & cessationis eorundem. Hactenus igitur denuo vocabulum actionis animæ in corpus terminus inanis est. Suppono nimirum hypothesin propositionis præsentis, quod ad actionem corporis in animam & animæ in corpus provocans fateatur, se modum agendi ignorare. Equidem me non fugit, viros in Mathesi summos, quorum acumen suspicimus merito, explicationem commercii inter mentem & corpus per mutuam harum substantiarum in se invicem actionem adeo evidentem judicasse, ut in dubium revocari minime possit: sed convictus quoque cum ratione, tum experientia dudum fui, quemadmodum acumen metaphysicum nil quicquam prodest ad acute videndum in Mathesi, ita quoque acumen mathematicum non prodesse ad acute videndum in Metaphysicis, quamvis pro comperto habeam acumen mathematicum prodesse ad metaphysicum facilius comparandum. Non repugnat in Mathesi sublimiori ad miraculum usque excellentem balbutire, quando de rebus metaphysicis verba proferenda.

§. 557.

Dissensus circa commercium animæ & corporis apparens sublatus.

Qui profitetur se ignorare rationem commercii animæ & corporis & qui ejus explicandi causa sumit mutuas corporis & animæ in se invicem actiones, modum tamen agendi ignotum pronunciat; idem revera sentiunt. Etenim qui profitetur se ignorare rationem commercii animæ & corporis admittit, experientiæ testimonio indubio claram (§. 949. 955. *Psychol. emp.*), perceptionum animæ & mutationum in organis sensoriis corporis, nec non volitionum ac nolitionum animæ & motuum volun-

voluntariorum in corpore ac cessationis eorundem coëxistentiam. Enimvero qui illius commercii explicandi causa sumit mutuas corporis & animæ in se invicem actiones, modum tamen agendi ignotum pronunciat; ei quoque de commercio isto non plura perspecta sunt, quam experientia exploratum est, adeoque notio istius actionis mutuæ non alia est quam coëxistentiæ modificationum certarum animæ & corporis (§. §. *cit.*). Eandem igitur prorsus notionem habent, nec unus plus novit altero, nisi quod posterior plus sibi nosse videatur priori in judicando præcipitantior. Idem itaque re vera sentiunt.

Unde mirum non est, quod utrique nullum sit systema explicandi commercium animæ atque corporis; sed uterque in iis subsistat, quæ experientia magistra de hoc commercio nobis innotuerunt. Inde etiam est, quod actionem corporis in animam & animæ in corpus tanquam terminum inanem rejicientes, coëxistentiam perceptionum animæ & mutationum in organis sensoriis nec non motuum voluntariorum in corpore & volitionum animæ negare ferantur & nescio quibus consequentiis molestis ex hoc supposito unice fluentibus onerentur. Quodsi vero quis coëxistentiam mutationum in organis sensoriis & perceptionum in anima actionem corporis in animam ac vice versa coëxistentiam volitionum & nolitionum atque motuum voluntariorum & cessationis eorundem actionem animæ in corpus appellare velit, ita ut quando affirmat, animam agere in corpus & corpus agere in animam, hic sit verborum ipsius sensus, motus voluntarios coëxistere volitionibus animæ & hujus perceptiones mutationibus in organis sensoriis qua talibus factis; nos cum ipso dicemus hoc sensu animam in corpus & corpus in animam agere, modo sibi caveat ab ambiguitate loquendi, ne aliud sibi dixisse visus ex alia actionis notione de iis, quæ ad hoc commercium spectant, perperam ratiocinetur. Quoniam tamen non facile est evitare præcipitantiam ex ambiguitate ista resultantem; accurate ut loquamur consultius est, ne plus videa-

tur

tur inesse verbis vitio subreptionis, quam experientia compertum habemus. Neque hæc facimus sine exemplo. Etenim Astronomi in parte Astronomiæ sphærica de motu cœli cum omnibus stellis circa Tellurem diurno cum iis loquuntur, qui Terram in medio mundi quiescere & cœlum tanquam sphæram cavam circa eandem ab ortu in occasum gyrari arbitrantur, etsi per motum istum non intelligant, nisi continuam puncti cujusdam fixi inter fixas assumti ad superficiem Telluris situs mutationem experientiæ consentaneam, sibi tamen caventes ab ambiguitate loquendi, quæ in Theoricis planetarum præcipitantiam in judicando veritati adversam invehere poterat. Poteramus addere alias loquendi formulas Geometris in motuum doctrina usitatas, siquidem opus esset exemplis pluribus. Quodsi vero quis dederit actionis animæ in corpus & corporis in animam definitionem, per quam commercium istud intelligibili modo explicari possit, & ostenderit talem animæ & corpori convenire; nos sibi refragantes minime habebit.

CAPUT II.

De Systemate influxus physici.

§. 558.

Influxus physicus quid sit. Substantia una dicitur *physice influere* in alteram, si quædam realitas, quæ inerat uni substantiæ, transfertur in alteram, cui ante non inerat.

Istiusmodi influxus vulgo admittitur in motu corporum. Etenim dum corpus A incurrit in corpus B quiescens & idem ad motum concitat, post conflictum minorem vim habet quam ante eundem & ex adverso corpus B, quod in quiete vi istiusmodi carebat, post conflictum aliqua præditum est.

Vide-

Videtur itaque pars quædam vis motricis per conflictum ex corpore A in corpus B transfusa & hæc vis motricis ex uno corpore in alterum transfusio influxus physicus dici solet. Evidentius exemplum habemus in igne, qui per influxum physicum calefacit aquam, & similiter visibilia per influxum physicum agunt in oculum, lumen scilicet per reflexionem in eundem immittendo.

§. 559.

Hinc *corpus* nostrum organicum *physice influere* dicitur *in animam*, quatenus ex corpore quædam in animam transfertur realitas, quæ cum ante corpori inesset, nunc insit animæ. Et vicissim *anima physice influere* dicitur *in corpus*, quando in eandem transfert quandam realitatem, quæ ante non inerat. *Influxus physicus mutuus corporis & animæ in se invicem quid sit.*

Non recedimus hic a recepto vocabuli influxus significatu. Ita enim *Goclenius* noster in Lexico philosophico: „ Influere, linquit, proprie iquidorum est, ut aqua, vinum „ influunt. Metaphorice est immittere quasi influxu seu in„ fluendo dare seu communicare, seu per influxum causare, „ effective sese impertiri: „ quæ verba definitioni influxus physici a nobis datæ & ad animam atque corpus applicatæ conformia esse nemo non videt & vel sola analogia a fluidis desumta probat.

§. 560.

Systema influxus physici dicitur, quo commercium inter mentem & corpus explicatur per influxum physicum corporis in animam & animæ in corpus, seu, quod perinde est, per actionem corporis in animam, qua corpus in animam influit, & per actionem animæ in corpus, qu a anima in corpus influit. *Systema influxus quid sit.*

Quando actio a nonnullis, qui systema influxus physici defendunt, simpliciter ponitur, ii tamen actionem per influxum fieri tacite supponunt, cum non modo *Aristotelici* non aliam actionis substantiæ unius in alteram notionem habeant, nisi

quæ fit per influxum physicum, sed nec vulgo alia sit actionis notio, quemadmodum ex paulo ante (*not.* §. 558) allatis exemplis apparet.

§. 561.

Influxionistæ definitio.

Influxionista dicitur, qui systema influxus physici defendit.

Vocabulo hoc philosophis non ignoto utemur, ut compendium loquendi habeamus.

§. 562.

Cum influxionistis quinam non confundendi.

Qui explicandi commercii inter animam & corpus intercedentis causa sumit, corpus in animam ac vicissim animam in corpus agere, modum tamen agendi ignorari; Influxionista non est. Qui enim explicandi commercii animæ cum corpore intercedentis causa sumit corpus & animam in se mutuo agere, modum tamen agendi ignorari; is in dubio relinquit vel prorsus negat influxum physicum, cum per eundem modus agendi definiatur (*not.* §. 558). Systema igitur influxus physici non defendit (§. 560), adeoque Influxionista non est (§. 561).

Idem quoque hoc modo ostenditur. Qui explicandi commercii animæ ac corporis causa sumit, animam in corpus & corpus in animam agere, modum tamen agendi ignorari; ei nullum est systema (§. 556) ac idem prorsus sentit cum altero, qui rationem commercii istius sese ignorare profitetur (§. 557). Quamobrem systema influxus physici, quod in numero illorum systematum est (§. 553), defendere nequit, consequenter nec Influxionista est (§. 561).

Propositio præsens probe notanda est, ne quis improvide Influxionistarum numero sese immergat vel alios invitos eidem adscribat, nec, quæ de Influxionistis & contra eos dicuntur, ad eos applicet, qui in iis acquiescunt, quæ de hoc commercio indubia experientiæ fide constant. Ex hac confusione multæ enatæ sunt turbæ, quas hic recensere nostri non est instituti.

§. 563.

§. 563.

Aristotelico-Scholastici sunt Influxionistæ. Nemo enim nescit *Aristotelicos* & *Scholasticos* causam in genere definire per principium per se influens esse in aliud substantive. Vid. *Johannes du Hamel* in Commentario ad universam philosophiam *Aristotelis* Tom. 3. p. 76. Jam in actione consistit causalitas causæ efficientis (§. 886. *Ontol.*). Unde actionem vocant influxum agentis in terminum & eam causam efficientem actu & formaliter influentem facere affirmant. Vid. idem *du Hamel* loc. cit. p. 92. & 93. Præterea animæ tribuunt actionem in corpus & animam considerant tanquam motuum causam efficientem, eique propterea facultatem locomotivam tribuunt: de quo nemo dubitat. Similiter iidem corpori tribuunt actionem in animam, qua producuntur perceptiones sensibilium, atque propterea corpori tribuitur vis agendi in animam. Quamobrem admittunt animam in corpus, corpus in animam agere influendo seu per physicum influxum. Fovent adeo systema influxus physici (§. 560), adeoque influxionistæ sunt. *Aristotelico-scholastici num sint Influxionistæ.*

Hinc systema influxus physici appellari quoque solet *systema Aristotelico-Scholasticum*, ac ideo in usu fuit philosophis, quamdiu philosophia aristotelico-scholastica in Scholis viguit. Nec inficiamur facilem esse in hoc systema prolapsum, ubi quis notionem actionis vulgarem habens sumit actionem animæ in corpus & corporis in animam observari, quod corpus colligatur causa efficiens perceptionum, quia posita mutatione in organis sensoriis ponitur perceptio, & anima sumatur causa efficiens motuum in corpore, quia posita volitione animæ ponitur motus in corpore, quasi vero ideo quod posita actione causæ efficientis sufficientis ponatur effectus (§. 898. *Ontol.*), eorum, quæ simul ponuntur vel coëxistunt, unum alterius causa esse debeat.

§. 564.

Num systema influxus sit hypothesis philosophica.

Systema influxus physici hypothesis philosophica est. In systemate influxus physici sumitur animam in corpus agere & vicissim corpus in animam per influxum physicum, seu physice influendo commercii inter animam atque corpus intercedentis explicandi gratia (§. 560). Enimvero actio animæ in corpus & vicissim corporis in animam experientia probari nequit (§. 949. 955. *Psych. empir.*), neque ullus a priori ex natura corporis atque animæ, aut ex principiis aliis eam demonstravit, multo minus hucusque probatum est vel in genere omnem actionem substantiæ unius in alteram , vel in specie actionem animæ in corpus & corporis in animam per influxum physicum fieri. Sumitur itaque actio mutua corporis & animæ in se invicem per influxum physicum tanquam esset, cum probari nondum possit, utrum sit, an non sit, commercii inter mentem ac corpus explicandi gratia, consequenter systema influxus physici hypothesis philosophica est (§. 126. *Disc. prælim.*).

Qui influxum physicum pro demonstrato habent, vel actionem, cujus nullam habent notionem, cum influxu physico confundunt, vel actionem experientiæ obviam sumunt. Philosophi vero est accurate a se invicem distinguere, quæ diversa sunt, & in ratiocinatione cavere ne plus insit conclusioni, quam erat in præmissis.

§. 565.

Quanam vi corpus & anima instructa sint in systemate influxus physici.

In systemate influxus physici anima vi quadam prædita est movendi corpus, seu producendi motum organorum corporis appetitionibus atque aversionibus suis convenientem & corpus præditum est vi quadam producendi perceptiones rerum sensibilium in anima. Etenim in systemate influxus physici commercium inter mentem atque corpus explicatur per actionem,

nem, qua una substantia influit in alteram (§. 560). Quamobrem cum ratio reddenda sit dependentiæ corporis ab anima quoad specificationem motuum voluntariorum & contiguitatis temporis, quo cum volitionibus animæ contingunt & dependentiæ animæ a corpore quoad specificationem perceptionum & continuitatem temporis quo cum mutationibus in organis sensoriis contingunt (§. 962. *Psych. empir.*), consequenter cur motus quidam in organo aliquo corporis fiat quando eum vult anima (§. 953. *Psych. empir.*), & cur objectis externis in organa sensoria rite constituta agentibus eo ipso momento oriantur in mente perceptiones, quibus eadem tanquam extra nos repræsentamus (§. 948. *Psych. empir.*); vi systematis influxus physici corporis organa moventur ad nutum animæ, quia anima motus istos producit, sine actione ipsius non orituros, & perceptiones rerum sensibilium, quæ in organa sensoria agunt, in anima oriuntur, quia corpus easdem producit, sine actione corporis in eadem non extituras. Enimvero ex nuda potentia activa nulla sequitur actio (§. 717. *Ontol.*), sed ea demum posita vi ponitur (§. 723. *Ontol.*). Necesse igitur est ut in systemate influxus physici animæ tribuatur vis activa, qua influendo in corpus producit motus organorum ipsius, & vicissim corpori vis activa, qua influendo in animam producit perceptiones rerum sensibilium.

Propositionem præsentem nemo in dubium vocat. Qui enim in iis, quæ notionibus insunt, a se invicem separandis non satis sunt acuti, systema influxus physici in quo consistat explicaturi, ad hanc vim activam, qua corpus in animam, & alteram, qua anima in corpus influit, statim provocant: sit ita quod subinde vim a nuda potentia non distinguentes illam quoque cum hac confundant.

§. 566.

Juxta systema igitur *influxus physici anima movet corpus* *Anima num cor-*

pus moveat & quo modo ipsa percipiat. *pus vel organa corporis & cerebrum producit perceptiones rerum sensibilium in organa sensoria agentium*; quia scilicet perceptiones rerum sensibilium seu sensationes ideis materialibus in cerebro coëxistunt (§. 113).

Atque hæc ratio est, cur systema influxus physici vulgo confundatur cum theoria commercii animæ atque corporis soli experientiæ superstructa, aut, si ita loqui libuerit, cum systemate ignorantiæ, quam doctam esse & laudandam non supinam & culpandam supra jam ostendimus (*not.* §. 554).

§. 567.

Influxus animæ in corpus qualis sit. *Si anima physice influit in corpus, vis quædam animæ transit in corpus & in eo abit in motricem.* Si enim anima in corpus influit physice, ex ea in corpus transit realitas quædam, quæ ante eidem non inerat (§. 559). Quamobrem cum juxta systema influxus physici anima moveat organa corporis (§. 566), movens autem in mobile transfert vim motricem, dum idem ad motum concitat; anima quoque juxta istud systema vim motricem in corpus transferre debet, quæ ante non inerat. Enimvero vis motrix, quæ in motu locali deprehenditur, corporea est seu talis, quæ in corporibus tanquam compositis locum habet, nec in anima, quæ substantia simplex est (§. 48), locum habere potest. Quoniam itaque ex anima in corpus ea forma transire nequit, qualis in corpore deprehenditur; necesse est, ut, dum in corpore recipitur, in motricem abeat.

Hæc notionibus, quas communiter habemus phænomena luce metaphysica non illustrata respicientes, conformia sunt, nec a patronis influxus physici in dubium vocantur, modo mentem suam explicare noverint. Equidem qui systema physici influxus sibi defendere videntur, cum nullum revera habeant (§. 556. 557), indignari memini quod tam absurda ipsis imputentur. Enimvero cum Influxionista hæc absurda minime pronunciet, vel hoc ipso agnoscant se a systemate influxus

physici

physici esse alienos, neque sibi dicta putent, quæ contra systema influxus physici objiciuntur. Ceterum quod ab Influxionistis sumitur de transitu virium ex corpore uno in alterum in communicatione motuum & in genere ex agente in patiens cum veritati consentaneum non sit, sed tantummodo phænomenis conveniat, alibi quoque a nobis demonstrari minime poterit. Illustrantur autem iis, quæ supra (*not.* §. 558) ad explicandum influxum physicum in medium adducta sunt.

§. 568.

Si corpus physice influit in animam, vis quædam motrix transit ex corpore in animam & in eadem transformatur in aliam. Etenim si corpus in animam physice influit, ex eo in animam transit realitas quædam, quæ ante eidem non inerat (§. 559). Quamobrem cum juxta systema influxus physici corpus vi sua producat perceptiones rerum sensibilium in anima (§. 565), seu ideas sensuales (§. 95. *Psych. empir.*); ideæ autem sensuales ideis materialibus coëxistant (§. 113), & hæ quidem in motu quodam ex nervo sensorio, cui ab objecto sensibili impressus fuerat, ad cerebrum propagato consistant (§. 112), cui vis motrix adhæret ipsis evanescentibus & ipsa evanescens; quod ex corpore in animam transfunditur aliud quid esse nequit, nisi hæc ipsa vis motrix. Enimvero vis motrix istiusmodi est, quæ animæ tanquam substantiæ simplici parum convenit. Necesse igitur est ut, dum ex corpore in animam transit, in aliam transformetur. *Qualis sit influxus physicus corporis in animam.*

Quæ ad propositionem præcedentem annotata fuere, etiam ad præsentem trahenda sunt, quamvis transitus vis motricis in animam non videatur adeo obvius quam vis ex anima in corpus transfusæ, propterea quod ideæ materiales in sensus non ita incurrant quemadmodum motus, qui a nutu animæ pendent. Duplicem adeo vi propositionis præsentis ac præcedentis influxum involvit systema influxus, per quem commercium inter animam & corpus subsistit, & unus quidem ab altero

tero prorsus diversus est. Uterque equidem in transfusione vis alicujus transformationem ejusdem involvit; sed transformationem non esse eandem constat, nec commode transfusio eadem poni potest. De influxu igitur animæ in corpus & corporis in animam judicaturus & ad transfusionem, & ad transmutationem earundem animum advertere debet. Quod vis motrix animæ tanquam substantiæ simplici inesse nequeat, qualis inest corpori dum actu movetur, non demum probamus, cum idem absque probatione concedatur, nec nostrum sit systema influxus physici stabilire, sed tantummodo explicare, ut ejus insufficientia rectius appareat.

§. 569.

Effectus vis ex corpore in animam influentis.

Si corpus physice influit in animam, vis ex corpore in animam transiens dirigit vim animæ & gradum ejus determinat in intuenda idea universi, ut scilicet data claritate percipiantur quæ in organa sensoria agunt, seu, animam determinat ut legem sensationum observet. Anima enim vi quadam prædita est (§. 53), qua actuantur omnia, quæ per facultates ejus in eadem possibilia intelliguntur (§. 55), ipsæ etiam sensationes (§. 61), seu perceptiones, quæ per mutationem in organo sensorio factam intelligibili modo explicabiles (§. 65. 66. *Psychol. empir.*), tum quoad materiam, cur scilicet hoc potius objectum in mundo adspectabili nunc clare percipias quam aliud, tum quoad formam, cur nimirum hoc claritatis gradu & non magis, nec minus distincte idem percipias (§. 959. *Psychol. empir.*). Jam anima continuo ad status sui mutationem tendens (§. 56), vi sibi essentiali (§. 66) & naturali (§. 67), continuo producit ideam totius universi (§. 190), sed eam integram simul intueri (§. 194), adeoque omnia, quæ eidem insunt, clare percipere nequit (§. 193): necesse igitur est, ut, si corpus physice influit in animam, vis ex corpore in animam transiens eandem determinet ad clare percipendum ea, quæ mutationem organis sensoriis

ſoriis inducunt; conſequenter ipſam in intuenda idea univerſi dirigit (§. 193). Et quia claritas idearum ſenſualium a celeritate motus nervis ſenſoriis impresſi pendet (§. 125); majore vi ex corpore in animam transfuſa perceptio clarior eſt, minore autem in eandem transeunte minor, conſequenter vis ex corpore in animam tranſiens vis animæ determinat gradum, ut dato claritas gradu ſenſibile percipiat. Jam cum lex ſenſationis requirat, ut hoc, quod in organum ſenſorium agit, ſenſibile clare percipiatur, & hoc potius claritatis gradu quam alio (§. 85), nempe qui reſpondet gradui celeritatis motus fibrillis nerveis in organo impresſi (§. 225), & ad cerebrum usque propagati (§. 111. 113); animæ vis vi ex corpore in eam transeunte determinatur ad legem ſenſationum obſervandam (§. 113. *Ontol.*).

Propoſitio hæc uberius explicat effectum a corpore in anima productum per phyſicum influxum. Deducitur hic ex theoria ſuperiori de anima, quam cum Influxioniſtæ hactenus ignoraverint, eadem in rem ſuam uti, adeoque effectum quoque ab influxu phyſico pendentem hoc modo explicare minime potuerunt. Non tamen ipſorum menti adverſatur, ſed eam admittere debent, quamprimum theoriam ſuperiorem admittunt. Hinc vero jam clarisſime apparet, theoriam quam de esſentia, natura atque modificationibus animæ dedimus, ſeſe indifferenter habere ad ſyſtemata explicandi commercii inter animam atque corpus intercedentis cauſa a philoſophis excogitata & cum ipſo ſyſtemate influxus phyſici conſiſtere posſe, immo majorem adhuc eidem lucem affundere, ut idem majus potius inde robur acquirat, quam ut enervetur: id quod inprimis ex propoſitione ſequente eluceſcit.

§. 570.

Quoniam vis ex corpore in animam tranſiens vim ejusdem determinat ad obſervandam legem ſenſationis (§. 569); *influxus phyſicus necesſarius videtur ad intuitum ideæ univerſi* (*Wolfii Pſych. Ration.*). *Influxus phyſici necesſitas.*

seu mundi adspectabilis in anima existentis & easdem mutationes subeuntis, quas mundus adspectabilis subit (§. 192).

Patet itaque per theoriam superiorem de anima novum quoddam robur acquirere systema influxus physici. Etenim cum anima ideam integram totius mundi adspectabilis continuo producat (§. 190), quam integram simul intueri nequit (§.196), ac ideo legem sensationis observare teneatur (§.217); per se non determinata videtur ad legem sensationis in intuenda idea universi observandam, consequenter principium aliquod determinans requiritur: quale cum sit influxus physicus (§. 569), ejus inde colligitur necessitas, anima scilicet à corpore recipiente, quod in se non habet. Quodsi demonstrari possit animam ad quamlibet perceptionem claram per se indifferentem non alio modo in intuitu universi dirigi posse, quam corpore in animam influente; cum directionis adesse debeat ratio sufficiens (§. 70. *Ontol.*), influxus physicus foret demonstratus. Ex iis vero, quæ de ceteris systematis explicandi commercium animæ ac corporis dicemus, contrarium elucescet.

§. 571.

Influxus physici animæ effectus in corpore. *Si anima in corpus physice influit, fluidum nerveum dirigit ad influendum per nervos sensorios in musculos, quibus motus in corpore perficitur.* Suo tempore in Physicis de motu locali acturi evincemus musculos, motuum organicorum instrumenta, ad actionem determinari per nervos sensorios, fluido quodam subtili per eos in musculos influente. Quodsi anima physice influit in corpus, vis ejus in corpus transfusa (§. 568) dirigere debet fluidum nerveum ad influendum per nervos sensorios in eos musculos, quibus organorum motus perficitur, quem vult.

Dirigit adeo anima vim motricem corporis & corpus vim perceptivam animæ, cum nec illa per ea, quæ corpori insunt, nec hæc per ea, quæ animæ insunt, determinari possit juxta systema influxus. Et hoc demum pacto intelligitur influxus istius mutui

tui animæ in corpus & corporis in animam effectus, principiis & psychologicis, & physicis consentiens, ut in ipsius gratiam nihil veniat immutandum, si a quæstione discesseris, cujus gratia defenditur. Ceterum nemo miretur, nos expoliendo systemati influxus physici operam impendere, etsi ad ipsum defendendum non propendeamus. Jubet enim æquitas, a qua alieni esse non possumus, cum veritatis amore ducamur, ne in hypothesibus aliorum expendendis quicquam amori vel odio tribuatur. Nobis perinde est quicquid ex eorum numero, quæ controversa sunt, verum deprehendatur, modo non obtrudatur tanquam verum, quod vel non est, vel num sit adhuc dubium. Eandem vero æquitatem, cui in systemate influxus physici litamus, afferre utique debemus etiam ad cetera, ubi ab omni partium studio alieni esse voluerimus, nec in factis aliud esse debeat, quam in verbis.

§. 572.

Necessitas influxus physici in corpore.

Quoniam in corpore sano nervi sensorii quovis momento ita sunt dispositi, ut fluidum nerveum ad musculos per eos derivari possit, & fluidum nerveum, quod in cerebro est, per se indifferens est ad influendum in omnes nervos sensorios, quos ex cerebro per totum corpus propagari ex Anatomia constat; necesse est ut adsit principium quoddam determinans directionem fluidi nervei, ut in nervos sensorios fluat ad eos musculos tendens, quibus perficitur motus nutui animæ conveniens (§. 70. *Ontol.*). Quamobrem cum vi animæ in corpus influente fluidum nerveum dirigatur ad influendum per nervos sensorios in musculos, quibus motus in corpore perficitur (§ 579); *influxus physicus videtur ad motus spontaneos ac voluntarios in corpore determinandos necessarius.*

Quæ paulo ante annotavimus de necessitate influxus physici ad intuitum ideæ universi in anima existentis determinandum, ea de necessitate ejusdem ad determinandos motus organicos corporis, qui animæ imperio subsunt, tenenda quoque sunt. Ceterum vel ex hac ipsa necessitate

apparente intelligitur, cur facile sit in systema influxus physici incidere philosophum, ubi communem corporum in se invicem actionem per physicum influxum explicat, unde tanquam primo fonte systema istud derivatur.

§. 573.

Influxus physici notionem nullam habemus.

Influxus physici nullam habemus notionem. Quodsi enim aliquam influxus physici notionem habemus, eorum omnino notionem habere debemus, quæ illam ingrediuntur. Jam si anima physice influit in corpus, vis quædam animæ in corpus transit & in eo in motricem abit (§. 567) &, si corpus physice influit in animam, vis quædam motrix ex corpore in animam migrat ac in eadem in aliam transformatur (§. 568) vimque animæ essentialem in intuenda idea universi tum quoad directionem, tum quoad gradum determinat (§. 569). Quamobrem qui influxus physici notionem habet, is notionem habere debet & transfusionis virium ex una substantia in alteram, & vis perceptivæ in motricem ac motricis in perceptivam transmutationem, nec non variationis directionis & gradus vis perceptivæ notionem habere debet vel confusam, vel distinctam. Enimvero de mentis a corpore dependentia non observamus nisi mutationum in organo sensorio & in mente coëxistentiam (§. 949. *Psychol. empir.*), itemque de corporis ab anima dependentia non experimur nisi volitionum animæ & motuum in corpore, itemque nolitionum ac cessationis motus in eodem corpore coëxistentiam (§. 955. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum notiones confusæ a sensu ortum ducant, consequenter experientiæ debeantur (§. 664. *Log.*); nullam quoque notionem confusam transfusionis virium ex una substantia in alteram, neque ullam transmutationis vis perceptivæ in motricem & vice versa motricis in perceptivam, multo minus aliquam variationis directionis atque gradus vis perceptivæ per infusam motricem habemus.

Porro nemo fuit hactenus, qui modum explicare potuerit,

rit, quo vis motrix ex corpore in animam transfunditur ibique in perceptivam mutatur, ac per eandem vis animæ essentialis directio atque gradus mutatur, & quo vis animæ in corpus transfunditur atque in eo in motricem transformatur. Quamobrem cum notionem distinctam alicujus mutationis tum demum habeamus, quando nobis constat, quomodo ea fiat, cum aliæ non insint notæ, per quas mutatio una ab altera distinguitur, nisi quæ modum quo fit absolvunt (§. 88. *Log.*); nullam quoque notionem distinctam habemus transfusionis virium ex una substantia in alteram ac metamorphoseos earundem, nec non variationis directionis atque gradus vis perceptivæ per infusam motricem.

Quoniam itaque nec distinctam, nec confusam habemus notionem eorum, quæ notionem influxus physici ingredi debent, *per demonstrata*; obscuræ vero notioni hic locus esse nequit, prout per ipsam ejus definitionem claret (§. 80. *Log.*); ideo nullam influxus physici corporis in animam & animæ in corpus notionem habemus.

Idem quoque a posteriori probatur. Advertat enim, qui sibi notionem habere videtur, animum ad semetipsum, & satis superque intelliget nihil omnino esse, quod vocabulis istis transfusionis & transformationis virium respondeat, ubi ad animæ a corpore & vicissim corporis ab anima dependentiam declarandam transferuntur. Nisi obtusus ac hebes fuerit, abunde perspiciet sibi nullas ideas esse, quam quas a phænomenis rerum materialium hausit, ignarus an ad animam transferri possint & num inter animam atque corpus, substantias a se invicem prorsus diversas (§. 51) obtineant, quæ inter corpora obtinent, immo ne quidem prorsus obtinent. Etsi enim ex uno corpore in alterum vires transire videntur, iste tamen transitus nullam metamorphosin involvit. Quodsi vero distinctam istius influxus notionem tibi habere videris, eam aliis explica. Nullus dubito fore ut omni conatu te nihil agere a-

nimadvertas. Sane non alia de causa contigit, ut mediocris ingenii homines in semetipsis experti fuerint, se modum, quo anima & corpus in seinvicem agunt, ignorare, etsi vitio subreptionis sibi persuaserint se actionem animæ in corpus & corporis in animam in se experiri. Nec mihi quisquam notus est, qui distinctam istius transfusionis & transmutationis virium notionem sese habere professus fuerit atque cum aliis communicare voluerit.

Quodsi tibi notionem habere videaris eorum, quæ ad influxum physicum requiruntur, propterea quod bene intelligimus, quid sibi velit alter, dum eadem recenset; facilis est responsio. Verbis in se spectatis aliqua respondere potest notio, per quam intelliguntur; non tamen ideo ipsis respondet amplius notio ubi ad significandum aliud quidpiam combinantur. Si frigida calci affunditur, quæ in poros ejus influit, & calx incalescit atque in rimas abit: quid sit influxus intelligitur, cum notionem habeamus transitus in poros, & mutationem fluidi in halitum observemus, nec minus effectum clare percipiamus. Ecquis vero ideam hanc ad animam transferens & calci animam, aquæ ideas materiales in cerebro, incalescentiæ perceptionem sensibilis claram substituens sibi persuadebit sese adhuc notionem aliquam corporis in animam influentis habere, utut vocabulis per illam intellectis quid alter significare velit noverit? Ceterum qui principiis Logicis probe imbutum tenet animum, is veritatem propositionis præsentis hoc modo facile capit. Quæ ad influxum physicum requiruntur, virium scilicet ex una substantia in alteram transfusio & earundem transmutatio, nec a posteriori manifesta sunt, cum præter coëxistentiam mutationum corporis & animæ harmonicarum nil observemus (§. 949. 955. *Psychol. empir.*), nec in numero possibilium esse a priori demonstrari hactenus potuit. Sed quod neque experimur, neque a priori demonstrare possumus, ejus nullam habemus notionem, notionum quippe realitate vel a priori, vel a posteriori evincenda. Eorum adeo, quæ influxum physicum ingrediuntur, consequenter ipsius influxus physici notionem nullam habemus.

§. 574.

§. 574.

Influxus physicus intelligibili modo explicari a nobis nequit. Ejus enim notionem nullam habemus (§. 573). Quamobrem cum alteri intelligibili modo id explicemus, cujus notionem distinctam animo ipsius ingeneramus; influxum physicum intelligibili modo explicare non valemus. *Influxus physici inexplicabilitas.*

Idem etiam sic ostenditur. Influxus physicus involvit virium ex una substantia in alteram transfusionem & transfusarum transformationem (§. 567. 568). Enimvero nemo hactenus explicare potuit quomodo vis motrix ex corpore in animam transeat, ibique in perceptivam mutetur, & quomodo vicissim vis quædam ex anima in corpus transeat ibique in motricem transformetur. Nemo igitur influxum physicum hactenus intelligibili modo explicare potuit.

Ultro quoque plerique largiuntur se physicum influxum intelligibili modo explicare non posse, admitti tamen tanquam certum debere contendunt, quod experientiæ sit consentaneus: cujus contrarium dudum evicimus (§. 949. 955. *Psychol. empir.*).

§. 575.

Influxus physicus non potest rejici tanquam falsus, quod ejus nullam habeamus notionem, seu eam nec a posteriori, nec a priori probare valeamus; recte tamen ideo pro incerto habetur. Pone enim rejiciendum esse tanquam falsum, propterea quod eundem neque experiamur, nec demonstrare valeamus, sed nullam prorsus ejus ideam habeamus. Ergo tanquam falsum rejiciendum est, cujus ideam nullam habemus, seu quod nec experimur, nec demonstrare valemus, consequenter quod utrum confictum, an possibile sit, ignoramus. Quoniam hoc absurdum est, nemo non agnoscit; evidens omnino est influxum physicum tanquam falsum rejici non posse, quod nullam ejus habeamus notionem. *Influxus physici incertitudo unde constet.*

Enimvero quamdiu nobis nondum constat, an vis motrix

ex corpore in animam, vis animæ in corpus ex anima transire ac illa in perceptivam, hæc in motricem mutari possit, tamdiu ignoramus, utrum influxus physicus possibilis sit, an impossibilis, consequenter an verus sit, an falsus (§. 547. *Log.*). Pro incerto igitur recte habetur (§. 564. *Log.*).

Hæc propositio probe notanda est, ne temeritatis alios accusare audeant, qui præcipitantiæ illius multo propiores. Quotiescunque enim influxus physicus non admittitur tanquam verus, extemplo sumunt eum rejici tanquam falsum vel impossibilem, quod intelligibili modo explicari a nobis non possit & indesinenter clamant non posse quid rejici tanquam falsum quod experientiæ cum sit consentaneum intelligibili modo explicare tamen neutiquam valeamus. Nos sane nondum rejicimus tanquam falsum, quod intelligibili modo explicare non valemus, etiamsi idem nec experiamur, immo si vel maxime certi simus, nos idem experiri minime posse: sed quod nullo modo adhuc sufficienter probatum tamdiu in numerum incertorum rejicimus, donec vel ejus veritas, vel falsitas fuerit evicta.

§. 576.

Vis motricis per influxum physicum extinctio.

Si corpus physice in animam influit, vis aliqua motrix, quæ materiæ cuidam inhærebat, in gratiam animæ perit. Etenim si corpus in animam physice influit, vis quædam motrix ex corpore in animam transit & in eadem in aliam transformatur (§. 568). Vis autem illa adhærebat motui locali fibrillarum nervearum, in quo ideæ materiales perceptionibus rerum sensibilium coëxistentes consistunt (§. 112. 113). In gratiam adeo animæ perit vis aliqua motrix, quæ materiæ inhærebat.

Veritas propositionis non modo subsistit in theoria psychologica, quam in superioribus stabilivimus; verum etiam in ipsa scholasticorum hypothesi, quæ hodie parum est ad palatum philosophorum, immo promiscue eruditorum quorumcunq;. Etenim juxta scholasticos sensibilia species sui materiales emittunt, quæ ad organa sensoria delatæ per nervos sensorios ad cerebrum deferuntur & ab intellectu passivo receptæ intellectus activi opera intelligibiles redduntur. Species istæ cum sint

mate-

materiales & motu deferantur ad organum sensorium ac inde porro ad cerebrum; materiam subtilem in motu constitutam habes, cui vim motricem adhærere extra dubium est. Jam cum hæ species ab anima recipiuntur, vis motrix quædam ex corpore in animam transit, & dum speciei sensibilis in intelligibilem transformatio contingit, motus ille expirat atque adeo vis motrix, quæ eidem cohæret, extinguitur. Patet itaque in gratiam animæ etiam in ipsa Scholasticorum hypothesi vim quandam motricem perire, quæ materiæ cuidam inhærebat. Quodsi species illas intelligibili modo ac veritati convenienter explicare volueris; non erunt nisi motus fibrillis nerveis in organo sensorio impressus & inde ad cerebrum usque propagatus, consequenter influxus physicus quoad transitum speciei sensibilis ex cerebro in animam & ejus transformationem in speciem intelligibilem non poterit explicari, nisi per transmutationem ideæ materialis, quæ in cerebro existit, in perceptionem, vi cujus anima sibi conscia est sensibilis in organum sensorium agentis. Et quia idea materialis tanquam ens compositum a simplici, quale est anima, intra se recipi nequit; transfusio concipi nequit nisi quoad vim motui materiæ subtilis cujusdam aut fibrillarum nervearum cohærentem. Quoniam vero Scholastici animæ tantummodo nudas tribuunt potentias, vi ista transformata ad agendum excitari debet. Subsistit adeo virium motricium decrementum in sensationibus etiam stante hypothesi Scholasticorum hodie parum probata.

§. 577.

Si anima physice influit in corpus, vis aliqua motrix oritur, quæ antea nulli materiæ inhærebat in gratiam animæ. Si enim anima physice influit in corpus, vis quædam animæ in corpus transit & in eo in motricem abit (§. 567). Inest hæc vis vel fluidi cuidam subtili, quod per nervos motorios ad musculos motores defertur, vel ipsis fibrillis nervorum motoriorum. Atque adeo vis quædam motrix in materia oritur, quæ cum ex anima descendat, nulli antea materiæ inhærebat. Oritur

Vis motricis per influxum physicum ortus.

tur itaque vis motrix in gratiam animæ, quæ nulli antea materiæ inhærebat.

Nemo in dubium vocat, motu novo producto in mundo materiali absque corporum conflictu, vim motricem produci. Quodsi ergo vi animæ producatur motus, inerit materiæ ad motum concitatæ aliqua vis, quæ in eandem ex materia alia non fuit derivata, adeoque ab anima demum producta.

§. 578.

Influxus physici cum conservatione virium vivarum pugna. *Si anima in corpus & corpus in animam physice influit; in toto universo non semper conservatur eadem virium vivarum quantitas.* Si enim anima in corpus physice influit, vis quædam motrix oritur in aliqua materia, quæ ex nulla alia in eandem derivatur (§. 577). Si vero corpus in animam physice influit, vis aliqua motrix in gratiam animæ perit, quæ materiæ cuidam inhærebat & aliunde in ipsam derivata fuerat (§. 576). Quoniam vero non ex singulis sensationibus oriuntur motus spontanei vel voluntarii; dici non potest vim ab anima receptam & transformatam iterum integram redire in materiam ibidemque pristinam, quam amiserat, assumere formam. Quamobrem tantundem virium non recipitur in cerebro per influxum physicum animæ in corpus, quantum in eodem deperditum fuerat per influxum physicum corporis in animam, consequenter si anima in corpus & corpus in animam physice influit, virium motui locali cohærentium, adeoque vivarum (*§. 357. Cosmol.*), quantitas eadem in toto universo non conservatur.

Primus huc animum advertit *Cartesius*, qui cum virium quantitatem æstimaret ex quantitate materiæ in celeritatem ducta, quam motus quantitatem dicere solemus, secum perpendens salvo influxu physico eandem motuum quantitatem in natura rerum conservari non posse intulit, eandem virium quantitatem in rerum natura minime conservari, si physicus admit-

admittatur animæ in corpus & corporis in animam influxus. Quod Scholastici de eo non cogitaverint, ratio facile patet. Etenim virium notionem prorsus insuper habentes non inquirebant, utrum motuum communicationes & conservationes certis legibus adstringantur, nec ne, quemadmodum a *Cartesio* factum, qui in philosophia non admittenda esse agnovit nisi intelligibili modo explicabilia, cum antea quilibet imaginationis fallacis abortus in eandem reciperentur, teste ipso influxu physico animæ in corpus & corporis in animam.

§. 579.

Influxus physicus ordini naturæ adversus. Si enim anima in corpus & corpus in animam physice influit, in toto universo non semper conservatur eadem virium vivarum quantitas (§. 578). Enimvero per leges motus in natura rerum seu toto universo semper conservari debet eadem virium quantitas (§. 487. *Cosmol.*); influxus adeo physicus animæ ac corporis in se invicem legibus naturæ repugnat (*not.* §. *cit.*). Quamobrem cum ordo naturæ is sit, qui in modificationibus virium motricium deprehenditur (§. 558. *Cosmol.*), seu qui motus regulis continetur (§. 559. *Cosmol.*), consequenter a legibus motus dependet (§. 303. *Cosmol.* & §. 851. *Ontol.*); influxus physicus animæ atque corporis in se invicem ordini naturæ adversus est. *Influxus physicus naturæ ordini repugnans.*

Agnovit *Cartesius* motuum variationes ac conservationes certis adstringi regulis, quæ a principiis generalibus tanquam legibus pendent, quemadmodum ex secunda Principiorum philosophiæ parte palam fit. Admisit adeo in natura rerum aliquem ordinem in variatione phænomenorum observandum. Quamobrem cum existimaverit, influxum physicum animæ in corpus & corporis in animam legibus naturæ esse adversum, utut in eo ad liquidam veritatem non pervenerit, virium vivarum & mortuarum discrimine non agnito; eundem ordini naturæ adversum utique censere debuit. Quoniam vero motus regulæ absque principiis mathemati-

cis non intelliguntur; hanc quoque pugnam influxus physici animæ atque corporis in se invicem cum ordine naturæ Mathematum prorsus ignarus non comprehendit.

§. 580.

Cautio adhibenda ne contra influxum physicum dicta perperam applicentur.

Quoniam influxionista non est, qui explicandi commercii inter animam & corpus intercedentis causa sumit, corpus in animam & vicissim animam in corpus agere, modum tamen agendi ignorari (§. 562), vel actionem corporis in animam & vicissim animæ in corpus fieri per influxum negat (§. 561); ejus quoque *sententia de actione mutua corporis atque animæ in se invicem citra influxum physicum ordini naturæ adversa non est, propterea quod influxus physicus eidem adversatur* (§. 579). Idem quoque hoc modo probatur. Qui profitetur se ignorare rationem commercii animæ & corporis & qui ejus explicandi causa sumit mutuas corporis atque animæ in se invicem actiones, modum tamen agendi ignotum pronunciat, idem revera sentiunt (§. 557). Enimvero qui profitetur se ignorare rationem commercii atque corporis; is experientiæ testimonio indubio convictus perceptionum animæ & mutationum in organis sensoriis corporis, nec non volitionum ac nolitionum animæ & motuum voluntariorum in corpore ac cessationis eorundem coëxistentiam admittit (§. 949. 955. *Psych. emp.*), consequenter cum ordini naturæ adversum non sit, quod in natura rerum fieri certum est, si vel maxime demonstrari non possit, qod illa coëxistentia ordini naturæ conveniat, vel non adversetur, ejus quoque sententia ordini naturæ adversa dici nequit, propterea quod influxus physicus eidem adversatur. Quamobrem nec sententia alterius, qui sumit animam in corpus & corpus in animam agere, modum tamen agendi ignorari profitetur, ordini naturæ adversa dici potest, propterea quod influxus physicus eidem adversatur.

Sunt

Sunt hodie bene multi, qui influxum physicum cum mutua actione corporis & animæ in se invicem nobis ignota confundunt sumentes istiusmodi actionem tanquam experientia claram per vitium subreptionis (§. 949, 955. *Psychol. empir.* & §. 668. *Log.*), quamvis ultro fateantur sese nescire, qualis sit ista actio & quomodo fiat. Quamobrem quæ contra influxum physicum in medium afferuntur, ea perperam sibi dicta putant, cumque revera idem sentiant cum illis, qui rationem commercii animæ atque corporis se ignorare profitentur (§. 557), in iis acquiescentes quæ experientia discimus, inde inferunt naturæ ordini adversa dici, quæ in natura rerum fieri pro explorato habere debemus. E re igitur esse duxi applicationem eorum, quæ de influxu physico in dubium vocari nequeunt, perversam præcavere, quantum datur.

§. 581.

Systema influxus physici notioni virium adversum. Vis motrix enim phænomenon est substantiatum (§. 300. *Cosmol.*), adeoque substantiæ instar apparet (§. 299. *Cosm.*), consequenter substantia non est. Quamobrem fieri non potest, ut vis motrix ex corpore in animam transfundatur. Quoniam itaque vi influxus physici vis quædam motrix ex corpore in animam transit (§. 568); systema influxus physici notioni virium adversum. *Influxus physicus notioni virium contrarius.*

Notio virium supponit notionem elementorum, tanquam substantiarum simplicium (§. 180. 181. *Cosmol.*). Quamobrem vel hinc concluditur, systema influxus physici notioni quoque elementorum repugnare: id quod tamen ut expressius doceatur opus non est. Sane transitus vis motricis ex corpore uno in alterum, qui phænomenis convenit, cum corpus unum in alterum ita agere videatur in conflictu, ut vim suam vel aliquam ejus partem in ipsum transferat, antiquissimis temporibus perplexos reddidit philosophos: dudum enim objectum fuit, vim motricem nec accidens dici posse, nec substantiam. Si enim dicatur accidens, eandem ex uno subjecto in alterum transire non posse. Quodsi substantiam esse velis, nec materialem dici posse, cum per materiam diffun-

 datur,

datur, corpus tamen unum non penetret alterum; nec immaterialem statui posse; propterea quod pars una transit in corpus aliud, parte in eo relicta, cui tota ante inerat, substantia vero immaterialis tanquam simplex in partes dividi minime potest. Atque hinc durum visum fuit transitum vis motricis ex uno subjecto in alterum tanquam realem admittere.

§. 582.

Qualis sit influxus physicus.

Si influxum physicum animae in corpus & corporis in animam tanquam rationem commercii inter mentem atque corpus alleges, qualitas occulta est. Si enim anima physice influit in corpus, vis quaedam animae in corpus transit (§. 567), & si corpus physice influit in animam, vis quaedam motrix ex corpore in animam transit (§. 568). Influxum adeo physicum nobis imaginamur tanquam transfusionem virium ex una substantia in alteram, adeoque tanquam animae ac corporis quandam qualitatem (§. 455. *Ontol.*). Enimvero cum nullam actionem animae in corpus & corporis in animam (§. 949. 955. *Psychol. empir.*), adeoque nec transfusionem virium ex una substantia in alteram observemus; a posteriori non constat influxum physicum dari. Quoniam vero nullam ejus habemus notionem (§. 573), nec a priori ejus possibilitas evinci potest: quin potius cum ordini naturae (§. 579) & notioni virium adversetur (§. 581), omni prorsus probabilitate destituitur, quod insit, & rectius inde quod non insit colligitur; minime sane intelligitur, quod influxus physicus mutuus animae ac corporis in se invicem substantiis istis insit, adeoque sumitur tanquam qualitas ratione sufficiente destituta (§. 56. *Ontol.*), consequenter qualitas occulta est, quando allegatur tanquam ratio commercii inter animam & corpus intercedentis (§. 189. *Cosmol.*).

Nemo non hodie fatetur, vim attractricem magnetis, quatenus allegatur tanquam ratio attractionis ferri a magnete facta

ctæ esse qualitatem occultam ex Physica eliminandam, ubi in rationem phænomenorum naturalium inquirimus. Enimvero eodem modo sese habet vis attractrix magnetis ad attractionem ferri, quo influxus mutuus physicus animæ & corporis in se invicem ad commercium mentis & corporis. Observamus ferrum polo magnetis admotum eidem adhærere, ut nonnisi aliqua vi a mutuo contactu separari possit. Atque hoc phænomenon attractionis magneticæ nomine compellari solet: nullam vero observamus magnetis in ferrum actionem. Ita tamen ferrum movetur ad magnetem & proprio pondere, si nimium non fuerit, a contactu divelli nescium eidem adhæret, ac si ab eodem traheretur. Qui vim attractricem tanquam rationem attractionis magneticæ allegant, vim istam ex magnete egredi & ferrum apprehendere, mox ad magnetem regredi & ferrum apprehensum secum rapere imaginantur, nullam vero habent istius vis notionem, nec eam intelligibili modo explicare valent, cum doceri non possit, quomodo vis ista ex magnete egrediatur ad certam distantiam & inde rursus arrepto ferro regrediatur, quomodo ferrum apprehendat, ut ipsum secum rapere possit. Similiter observamus sensibili in organum sensorium agente in anima oriri perceptionem & anima motum organi corporis nostri decernente organum moveri; nullam vero observamus actionem corporis in animam & animæ in corpus (§. 349. 355. *Psychol. empir.*), perceptiones tamen ita coëxistunt mutationibus in organis sensoriis & motus voluntarii volitionibus animæ, ac si substantiæ istæ in se invicem agerent (§. 537). Quando vero influxum physicum tanquam modum agendi respicimus eumque tanquam rationem commercii inter mentem ac corpus allegamus, ejus nullam habemus notionem (§. 573), nec intelligibili modo eum explicare valemus (§. 574). Hactenus itaque ovum ovo similius non est, quam influxus physicus vi attractrici magnetis. Quo jure igitur vis attractrix magnetis in numerum qualitatum occultarum refertur, quando per eam rationem reddere cupis, cur ferrum a magnete attrahatur, eodem jure influxus physicus in numerum qualitatum occultarum referendus, quando per

eum

eum rationem reddere intendis mutuæ animæ ac corporis a se invicem dependentiæ in modificationibus suis. Quodsi vim attractricem in numerum qualitatum occultarum referre displiceat notiones Geometrarum imaginarias cum realibus Physicorum confundenti: in ejus locum substituatur odium naturale plantarum, v. gr. brassicæ ac vitis, ad quod Scholastici provocare solent rationem daturi, cur brassica ac vitis in eodem loco non bene vegetentur. Etenim denuo deprehendes, non alia allegari posse, cur odium istud in numerum qualitatum occultarum rejiciatur, quam quæ de influxu physico paulo ante evicta, modo ad stabiliendam analogiam inter vim attractricem magnetis & influxum physicum in medium adduximus.

§. 583.

Influxus physicus cur sit terminus inanis.

Influxus physicus animæ in corpus & corporis in animam terminus inanis est. Etenim influxus hujus nullam prorsus habemus notionem (§. 573), etsi aliquam sibi habere videantur, qui eadem utuntur, sed deceptricem (§. 38. *Log.*). Quamobrem cum terminus notionem deceptricem significans inanis sit (§. *cit. Log.*); influxus physicus terminus inanis est.

Hinc jam in Logica loc. cit. influxum physicum allegavimus exemplum termini inanis daturi. Quodsi regeras fieri forsan posse, ut aliquando ad notionem aliquam eidem convenientem perveniatur, realitate ejus evicta; non tamen negari potest tamdiu terminum esse sine mente sonum, quamdiu nobis notio nulla fuerit. Sane hoc pacto omnes termini inanes in philosophiam recipere liceret: quo facto magno veluti agmine in philosophiam postliminio ruerent, adeo feliciter a recentioribus ex eadem eliminati inanes termini, qui scientiarum progressum tantopere impediverunt. Eodem jure, quo influxus physicus animæ & corporis in se invicem in philosophiam recipitur, admitti quoque in eandem debent odium naturale & amor naturalis rerum inanimatarum, antipathia & sympathia, principium hylarchicum *Mori*, funiculus attractivus *Lini*, Gas & blas *Helmontii* & quæ sunt hujus furfuris innumera alia.

§. 584.

§. 584.

Systema influxus physici in Psychologia rationali nullum habet usum. Etenim influxus physici nullam prorsus habemus notionem (§. 573), adeoque per ipsum intelligi nequit, cur perceptiones sensibilium coëxistant ideis materialibus in cerebro ab actione sensibilium in organa sensoria pendentibus & motus spontanei atque voluntarii appetitionibus & volitionibus animæ, ita ut posita mutatione in organo ponantur una perceptiones in anima & posita appetitione vel volitione animæ ponatur motus organorum corporis. Sane si modificationum harmonicarum animæ & corporis coëxistentiam transfusioni virium ex una substantia in alteram earundemque transmutationi tribuas (§. 567. 568), cum non intelligas quomodo ista transfusio atque transmutatio virium fiat, nec intelligis quomodo modificationes istæ harmonicæ in utraque substantia coëxistant. Per systema igitur influxus physici coëxistentiæ illius, consequenter commercii animæ ac corporis (§. 962. *Psychol. empir.*), rationem reddere nequis (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum in Psychologia rationali reddenda sit ratio eorum quæ animæ insunt, aut inesse possunt (§. 4), & systemata explicandi commercium inter mentem ac corpus eo fine excogitantur a philosophis, ut ratio detur commercii inter mentem atque corpus intercedentis (§. 530); systema influxus physici in Psychologia rationali nullum habet usum. *Inutilitas influxus physici in Psychologia rationali.*

Nimirum præstat ingenue confiteri, quod ignoremus, quomodo fieri possit ut anima percipiat sensibilia convenienter mutationi, quam organo sensorio inducunt, quamprimum eandem eidem inducunt, quam sibi ac imperitis aliis imponere velle, quasi sciamus, quod tamen nos nescire palam est, ubi non aliam rationem reddere valemus, quam influxum physicum corporis in animam. Et idem tenendum est de motuum voluntariorum a nutu animæ dependentia. Atque adeo patet

sufficientem fuisse philosophis recentioribus rationem, cur misso systemate influxus physici alia investigare studuerint.

§. 585.

Inutilitas systematis influxus physici in philosophia practica & theologia.

Systema influxus physici in philosophia quoque practica & Theologia nullum habet usum. Quoniam commercium inter mentem & corpus intercedens, quod per systema influxus explicari debet (§. 560), consistit in dependentia animæ a corpore quoad specificationem perceptionum & continuitatem temporis, quo cum mutationibus in organis sensoriis contingunt, & corporis ab anima quoad specificationem motuum voluntariorum & continuitatis temporis, quo cum volitionibus animæ contingunt (§. 962. *Psychol. empir.*); in Theologia & Philosophia practica non alius esse potest theoriæ de commercio animæ atque corporis usus, quam ubi quæritur, quid fieri debeat, ut anima percipiat, quæ ipsam percipere volumus, & quid vicissim faciendum, ut membra corporis totumque corpus eo moveatur modo, quo moveri ea volumus, vel ne moveantur eo modo, quo eadem moveri nolumus. Quoniam perceptio, qua sensibile in organum agens repræsentatur, eo ipso momento oritur, quo idem in organum sensorium rite constitutum agit (§. 948. *Psychol. empir.*); si quid ab anima percipi volueris, curandum tantummodo est, ut in organum sensorium agat, quod quandonam fiat, experientia obvia magistra didicerunt omnes. Minime igitur opus est, ut ad ortum perceptionis ex idea materiali in cerebro quicquam conferas (§. 115). Quamobrem si influxus physicus corporis in animam vel maxime verus esset, adeoque vis quædam motrix ex corpore in animam transiret in eadem transformanda (§. 568); nihil tamen a te fieri posset, immo nec deberet, quo transitus iste juvaretur, cum in ideam materialem sensibilis, quæ in cerebro existit, nulla tibi sit potestas, nisi quatenus mutatio, quæ organo sensorio inducitur, potestati tuæ subjicitur, ab eadem

vero

vero tantummodo pendeant ideæ materialis actualitas & qualitates. Quoniam vero istius transitus ne ullam quidem habemus notionem (§. 573), sed is sine mente sonus est (§. 583); ne somniare quidem licet de transitu vis motricis ex idea materiali in cerebro existente in animam juvando, ut perceptioni animæ insint, quæ absque isto adjumento non inessent. Patet igitur systematis influxus physici nullum esse usum in philosophia practica & Theologia quoad istam ejus partem, non modo pro præsente ejus statu, quo influxum physicum, adeoque transitum vis motricis ex corpore in animam (§. 568), intelligibili modo explicare non possumus (§. 574); verum etiam quoad eandem partem nullum ejus fore usum, si vel maxime supponas fore tempus, quo intelligibili modo transitus iste explicetur.

Similiter quoniam organorum quorundam corporis motus statim consequitur, quando anima eosdem vult, tamdiu durant, quamdiu anima eosdem vult, & extemplo sistuntur, quamprimum anima eosdem non vult (§. 953. *Psychol. emp.*); si efficere volueris ut quædam corporis organa certo quodam modo moveantur vel etiam totum corpus aliquo transferatur, curandum tantummodo erit, ut anima motum istum sive organi alicujus, sive corporis totius velit. Minime igitur opus est, ut ad ortum motus in corpore ex volitione animæ quicquam conferas. Quamobrem si influxus physicus animæ in corpus vel maxime verus esset, adeoque vis quædam animæ in corpus transiret ibidem in motricem tranformanda (§. 567); nihil tamen a te fieri posset, immo nec deberet, quo transitus iste juvaretur, cumque transitus hujus nullam habeamus notionem (§. 573), sed sit hactenus sine mente sonus (§. 583); ne somniare quidem datur de eodem juvando, ut ad nutum animæ sequatur motus, non ita secuturus absque nostro auxilio. Patet igitur systematis influxus physici nullum esse usum in philoso-

phia practica & Theologia quoad alteram ejus partem, non modo pro præsente ejus statu, verum etiam si vel maxime supponas influxum physicum quoad transitum vis animæ in corpus intelligibili modo aliquando explicatum iri.

Propositionis præsentis veritas adeo manifesta est, ut contra eam nihil obverti possit, quod vel minimam habeat speciem. Quodsi enim objicias sublato influxu physico corporis in animam ideæ materiali non amplius ideam sensualem seu perceptionem sensibilis coëxistere posse; sumis utique quod probare non potes. Sed ut liberales simus, demus interea verum esse, quod objicitur; nondum tamen sequitur, negato influxu physico, vel non concesso, aut in dubium vocato, animam non amplius percipere sensibile, quando mutationem organo sensorio inducit, nec convenienter huic mutationi percipere. Qui enim negat influxum, vel eundem admittere recusat, antequam sufficienter fuerit probatus, aut eundem in dubium vocat, is tantummodo negat, aut pro vero vel pro probabili habere non vult, aut dubitat, animam ideo percipere sensibile in organum sensorium agens convenienter mutationi, quæ in organo sensorio accidit, quod corpus in animam physice influit, adeoque vim quandam in eam transfundit (§. 568), non autem negat vel in dubium vocat, quod experientiæ nemini non obvium est, animam percipere sensibile, quando in organum sensorium agit, mutationi in organo contingenti convenienter (§. 948. *Psychol. empir.*), immo si acutior fuerit, nec negat, vel in dubium vocat, perceptiones rerum sensibilium in anima eo modo oriri, ac si corpus in animam influeret, seu vi sua perceptiones illas in anima produceret (§. 537). Similiter si objicias sublato influxu physico animæ in corpus, ad nutum animæ non amplius consequi motum organorum corporis aut corporis totius; denuo sumis, quod probare non potes. Sed demus etiam hoc verum esse; nondum tamen sequitur, negato aut non concesso, aut in dubium vocato influxu physico animæ in corpus, ad nutum animæ nullum amplius consequi motum. Qui enim negat, aut non concedit, aut in dubium vocat influxum

ani-

animæ in corpus, is tantummodo negat, aut pro vero vel probabili habere non vult, aut dubitat, motum organorum corporis vel totius corporis ad nutum animæ ideo conſequi, quod anima in corpus influit, ſeu vis quædam ex anima in corpus tranſit (§. 567), non autem negat vel dubitat, quod vi experientiæ omnibus manifeſtum, ad nutum animæ conſequi iſtos motus (§. 953. *Pſychol. empir.*), immo ſi acutior fuerit, nec negat aut in dubium vocat, motus voluntarios in corpore eodem prorſus modo oriri, ac ſi anima in corpus influeret, ſeu vi ſua eosdem produceret (§. 537). Non negat aut in dubium vocat effectum, quem experimur, etſi neget, vel in dubium vocet cauſam illius effectus, quæ ab altero allegatur, ſi vel maxime ponatur cauſam, quæ allegatur, esſe veram illius effectus cauſam. Ponamus Phyſicum aliquem negare aut in dubium vocare generationem iridis, quam tradit *Carteſius* in Meteoris & quam veritati conſentaneam esſe & experientia, & ratione conſtat: ecquis inde inferet eum negare, vel in dubium vocare, quod iris in rerum natura generetur, ſi in oppoſita ſoli lucenti regione pluit? Mirum profecto homines ſubinde adeo cœcutire, ut, quod in uno caſu optime vident, in altero perſpicere non posſit, & cujus ipſos in uno caſu puderet, id in altero magna animi confidentia defendant. Sed ita in transverſum abripiuntur, qui ab appetitu pendulum habent asſenſum.

§. 586.

Quoniam demonſtratio propoſitionis præcedentis mutatis mutandis ad quodvis aliud ſyſtema de commercio inter mentem atque corpus intercedente applicari poteſt; in genere liquet, *nullum ſyſtema explicandi commercium animæ ac corporis in philoſophia practica & Theologia aliquem habere uſum.* *Inutilitas omnis ſyſtematis in philoſophia practica & theologia.*

Atque hinc patet ratio, cur ſcriptura ſacra non doceat veram commercii animæ atque corporis rationem: quam a nobis ignorari pasſus non fuisſet Deus, ſiquidem ejus cognitio homini apprime necesſaria esſet. Repetenda hic ſunt, quæ

de philosophiæ practicæ ab omni systemate de commercio animæ & corporis idependentia demonstrata sunt (§. 538).

§. 587.

An systema influxus physici experimento subjici possit.

Systema influxus physici experimento subjici nequit. Quoniam enim juxta systema influxus physici perceptiones sensibilium in organa sensoria agentium pendent a vi motrice in animam ex corpore transeunte ac in ea in vim perceptivam seu perceptivæ determinatricem transformata (§. 558. 568. 569), & motus spontanei ac voluntarii producuntur vi animæ in corpus transfusa ibique in motricem transformata (§. 567); experimento definiturus, utrum influxus physicus detur, nec ne, inquirere deberet, num perceptionibus animæ aliquid insit, unde ostendi potest eas potius vi corporis in animam influente, quam alio quocunque modo produci, vel efficere teneretur, ut transitum vis motricis in animam vel ejus transformationem perciperet, & quoad alteram hujus influxus partem motus spontaneos & voluntarios attenta mente perpendere opus haberet, num quibusdam saltem aliquid inesse deprehendatur, unde deduci potest eas vi animæ in corpus transfusa potius produci, quam alio quocunque modo, vel denique necesse esset, ut transitum vis animæ in corpus aut ejus transformationem perciperet. Enimvero in omni systemate, adeoque quæcunque tandem commercii animæ ac corporis detur ratio (§ 530), supponendum perceptiones rerum sensibilium in anima & motus voluntarios in corpore eo modo oriri ac si anima & corpus in se mutuo influerent, hoc est, ac si anima vi sua produceret motus voluntarios in corpore & corpus vi sua produceret perceptiones rerum sensibilium in anima (§. 537). Perceptionibus igitur nil inesse potest, unde deducatur, an vi potius corporis, quam alio quocunque modo producantur, nec motibus corporis & organorum ipsius inesse quicquam potest, unde ostendi queat, eos potius vi animæ, quam alio quocunque modo

modo produci, nemine scilicet in dubium vocante, nisi experientiæ manifestæ contradicere velit, perceptiones tales esse, ut possint censeri effectus vi corporis producti, & motus quoque voluntarios tales deprehendi, ut non repugnet eos esse effectus vi animæ productos. Enimvero nullam corporis in animam (§. 949. *Psychol. empir.*), nullam animæ in corpus actionem (§. 955. *Psychol. empir.*) observamus, quantamcunque attentionem & quantumcunque acumen ad observandum afferas, cum præter coëxistentiam mutationum harmonicarum corporis & animæ nil quicquam percipiatur (*§. §. cit.*). Multo minus igitur observare licet, num actionibus istis talia insint, unde transitum virium ex una substantia in alteram & earum transmutationem colligere licet. Nullo autem modo apparet, unde quis spem concipere debeat fore, ut ipsum transitum virium earumque transformationem immediate percipiat. Atque hinc abunde patet, systema influxus physici experimento subjici minime posse.

Si cui contrarium videtur, is de experimento cogitet laudem magnam meriturus, si tale reperire possit. Enimvero cum influxus physicus ordini naturæ adversus sit (§. 579), nulla vero probabilitas suadeat Deum ita constituisse naturæ ordinem, ut in gratiam animæ continuo turbetur; parum spei superesse videtur fore, ut istiusmodi experimentum excogitari possit, quo transitus virium ex una substantia in alteram & transformationis earundem ad immediatam perceptionem deduci possit sive in se, sive per aliud quidpiam illi indivulso nexu cohærens. Sed de re satis manifesta plura verba facere nolumus.

§. 588.

Systema influxus physici omni probabilitate destituitur. Est enim ordini naturæ adversum (§. 579). Probabile vero non est, Deum autorem rerum sapientissimum, ita constituisse naturæ ordinem, ut in gratiam animæ continuo sit turbandus. *Systematis influxus improbabilitas.*

Quam-

Quamobrem systema influxus physici omni probabilitate destituitur.

Idem quoque inde evincitur, quod in influxu physico assumantur, quæ in se inexplicabilia videntur (§. 567. 568), utpote notioni virium adversa (§. 581). Quoniam enim vi principii rationis sufficientis, quod non fert nisi intelligibili modo explicabilia (§. 56. *Ontol.*), sit ita quod a nobis nondum explicari possint, pro probabili haberi nequit, quod phænomeni alicujus explicandi gratia sumitur tanquam in se inexplicabile; influxus quoque physici systema omni probabilitate destituitur.

Systema influxus physici ordini naturæ ideo adversatur, quia adversatur legi motus de eadem virium vivarum quantitate in rerum natura conservanda (§. 579). Qui exceperunt, legem hanc esse corporum in se invicem agentium, nil vero obstare, quo minus corpori in animam & animæ in corpus agenti præscripta sit lex alia; argumenti contra influxum physicum allati vim non satis perceperunt. Neque enim hic ad naturæ legem de conservanda eadem virium vivarum quantitate provocatur, quatenus modum agendi corporibus in se invicem præscribit, sed quatenus ordinem naturæ determinat. Ecquis urgeret eundem agendi modum observari debere a corpore in animam vel ab anima in corpus agente, quem corpori in sui simile agenti præscriptum ab autore naturæ deprehendimus, nisi contrario agendi modo naturæ ordo perturbaretur? Exceptio igitur ista, utut omni specie non destituta, si rem arduam obiter consideres, scopum minime ferit. Ceterum ex jam demonstratis clarissime perspicitur, systema influxus physici nemini obtrudi posse, & sufficientem fuisse rationem philosophis, cur de aliis systematis cogitarent, ad quæ porro explicanda ut digrediamur, instituti ratio jubet.

CAPUT

CAPUT III.

De Systemate causarum occasionalium.

§. 589.

Systema causarum occasionalium dicitur, quo commercium inter mentem & corpus explicatur per modificationes harmonicas immediate a Deo factas, seu per voluntatem Dei generalem & certis legibus liberrime adstrictam. *Systematis causarum occasionalium definitio.*

Systema hoc *Cartesio* debetur autori, qui cum influxum physicum in motu corporum rejecisset, & ad voluntatem Numinis generalem certisque legibus liberrime adstrictam provocasset Princip. part. 2. artic. 36. & seqq.; idem quoque in explicando commercio animæ & corporis fecit. Idem systema excoluit *Malebranchius* Dialog. 4. de Metaphysica & religione §. 18. & seqq. & Dial. 7. §. 2. & seqq. it. in Tract. de inquirenda veritate lib. 3. part. 2. c 3. & in Dilucidationibus ad istum locum. atque *Cordemoi* in Dissert. 4. de distinctione corporis & mentis pag. 83. Etsi autem *Sturmius* eclecticum egerit, nec ulli philosophorum sectæ se mancipaverit; in actionibus tamen corporum in se invicem & animæ in corpus & corporis in animam explicandis systema causarum occasionalium amplexus est in Physica electiva Tom. 1. p. 161. & seqq. Cum philosophia *Cartesiana* hodie pervulgata sit, systema quoque causarum occasionalium plures habet defensores, sit ita quod in eorum numero subinde sint, qui vel ipsimet ignorant se eidem adhærere, vel mentem *Cartesii* non plene assequantur. Non jam disquirimus, utrum *Cartesius* systema occasionale per omnia probaverit, an in quibusdam aliter senserit quam ipsius asseclæ: id enim ex sequente tractatione demum elucescet. Sunt etiam qui systema causarum occasionalium *systema assistentiæ* appellare solent.

§. 590.

Causæ occasionalis definitio.

Causæ occasionales dicuntur, quæ vi agendi propria destituuntur, Deo tamen agendi occasionem præbent.

Opponitur causa occasionalis causæ physicæ, quæ vi agendi propria instructa est. Ita non modo in systemate influxus physici corpus & anima sunt causæ physicæ, quippe non minus corpus, quam anima vim agendi habet; verum etiam juxta theoriam superiorem anima vi activa prædita est (§. 53), unde actiones ipsius consequuntur (§. 55), & juxta theoriam cosmologicam singulis elementis rerum materialium vis activa inest (§. 169. *Cosmol.*), unde vis activa seu motrix in corporibus tanquam in composito resultat (§. 180. *Cosmol.*). Nostra enim theoria in eo consentit cum theoria veterum & Aristotelico-Scholasticorum, quod substantiis secundis, quas appellant, hoc est, creatis vires agendi proprias, etsi creatas, tribuamus.

§. 591.

Quomodo Deus animam & corpus modificet in systemate causarum occasionalium.

In systemate causarum occasionalium Deus modificat animam in gratiam corporis & corpus in gratiam animæ producendo scilicet ideas sensuales hasce non alias, quia hæ ideæ materiales non aliæ in cerebro existunt, & producendo motus hosce non alios in corpore, quia anima hos, non alios appetit, sive vult. Etenim in systemate occasionalium causarum Deus immediate corpus modificat in gratiam animæ & animam in gratiam corporis (§. 589). Jam singulis ideis sensualibus singulæ respondent materiales (§. 114), & ideæ sensuales ideis materialibus coëxistunt (§. 113). Deus igitur in gratiam corporis animam modificans hasce in anima producit ideas sensuales, non alias, quia hæ ideæ materiales non aliæ in cerebro existunt. *Quod erat unum.*

Similiter in systemate causarum occasionalium Deus immedia-

mediate modificat corpus in gratiam animæ (§. 589). Jam vero volitionibus animæ motus in corpore coëxistunt (§. 955. *Psychol. empir.*). Deus igitur in gratiam animæ corpus modificans hos in corpore producit motus, non alios; quia hæ sunt in anima volitiones, ~~non aliæ~~.

Constat *Cartesium* non aliter explicare motuum communicationes in conflictu corporum, quam quod in uno corpore minuat motum & in altero eundem producat, dum corpus unum in alterum impingit convenienter scilicet legibus motus, quos experientia probat & unde regulæ motus deducuntur, quemadmodum in Cosmologia integro capite docuimus. Systema igitur, quo in explicandis corporum in se invicem actionibus utitur *Cartesius*, ad actiones quoque animæ in corpus & corporis in animam explicandas transfertur, ita ut sit systema generale explicandi actiones substantiarum finitarum seu creatarum in se invicem.

§. 592.

Quoniam in systemate causarum occasionalium Deus hasce producit ideas sensuales in anima, quia hæ in cerebro coëxistunt ideæ materiales, & hos in corpore motus, quia hæ animæ insunt volitiones (§. 591), anima destituitur vi activa, qua motus in corpore producitur, & tantummodo per volitiones suas Deo istos producendi occasionem præbet; corpus vero destituitur vi activa, qua perceptiones animæ producere valet, & tantummodo per ideas materiales in cerebro productas Deo occasionem præbet illas producendi. *Sunt igitur in systemate causarum occasionalium anima & corpus mutationum harmonicarum tantummodo causæ occasionales* (§. 590). *Quales causæ sint corpus & anima in hoc systemate.*

Immo eodem modo in hypothesi *Cartesii* corpora tantummodo sunt communicationis & conservationis motus causæ occasionales, cum in systemate influxus sint causæ physicæ (*not.* §. 590). Et hinc systema explicandi commercium animæ & corporis, de quo jam agimus, & communicationis ac

conservationis motus eidem agnatum, systematis causarum occasionalium nomen accepit.

§. 593.

Mutationum harmonicarum animæ & corporis causa.

In systemate causarum occasionalium modificationes harmonicæ animæ & corporis a nuda voluntate Dei pendent. Etenim in systemate causarum occasionalium anima & corpus modificationum harmonicarum tantummodo sunt causæ occasionales (§. 592), adeoque vi omni activa destituta Deo tantummodo modificandi utramque substantiam occasionem suppeditant (§. 590). Quoniam itaque per naturam animæ & corporis modificationes nullæ harmonicæ sunt, ita ut nec certæ ideæ materiales respondeant certis ideis sensualibus & certi motus corporis subjecti sint certis volitionibus animæ; harmoniæ, quæ inter animam & corpus datur, alia allegari nequit ratio nisi voluntas divina causæ primæ, autoris omnium rerum, nempe Dei. Modificationes itaque harmonicæ animæ ac corporis a nuda voluntate Dei pendent (§. 851. *Ontol.*).

Postquam *Cartesiani* sibi persuadent a *Cartesio* sufficienter esse probatum corpora & animam omni activa vi destitui & tantummodo causas occasionales esse posse, non absurdum ipsis videtur, deficientibus causis secundis ad causam primam recurrere, & per hanc creaturarum in modificationibus suis a Deo dependentiam concursum ipsius generalem in conservandis creaturis explicare. Enimvero de eo adhuc disceptatur, num a *Cartesio* sufficienter fuerit probatum, corporum in actionibus suis in se invicem & corpus pariter atque animam quoad modificationes harmonicas tantummodo spectandas esse instar causarum occasionalium.

§. 594.

An ideæ sensuales sint materialium sociæ arbitrariæ.

Quoniam modificationes harmonicæ animæ & corporis a nuda voluntate Dei pendent (§. 593), neque adeo hisce ideis materialibus in cerebro hæ ideæ sensuales in anima respondent, quam quia Deus earundem coëxistentiam continuam voluit:

luit: ideo hinc porro inferunt *Cartesiani* citra omnem oppositi formidinem, *ideis iisdem materialibus in cerebro alias quoque ideas sensuales in anima respondere potuisse, quam quæ nunc respondent*, v. gr. ut appareret nigrum, quod nunc videtur album, & ut dulce sit, quod nunc tanquam amarum percipimus, vel ut voluptatem pareret, quod nunc dolorem causatur & ita porro.

Illatio hæc præcipitantiæ tribuenda: neque enim ideo necessarium est ut arbitrario jungantur ideæ sensuales ideis materialibus, quia liberrima Dei voluntate junguntur, possunt enim Deo esse rationes ideis ipsis intrinsecæ, ob quas potius has sibi mutuo jungit quam alias, quemadmodum deinceps ostendemus. In expendendis hypothesibus probe a se invicem separanda sunt, quæ ex iis necessario fluunt & quæ cum iisdem necessario non connectuntur.

§. 595.

Occasionalista dicitur, qui systemate causarum occasionalium in explicando commercio inter animam ac corpus intercedente utitur, tum etiam qui corpora in motus communicatione ac conservatione instar causarum occasionalium considerat. *Occasionalista quinam dicatur.*

Hinc & *Cartesius* dicitur Occasionalista qui ob difficultates in communicatione & conservatione motus obvias causas occasionales in locum physicarum introduxit.

§. 596.

Atheus & de Dei existentia dubitans Occasionalista esse nequit. Etenim in systemate causarum occasionalium modificationes harmonicæ animæ & corporis a nuda Dei voluntate pendent (§. 593), adeoque systema hoc admittere non potest, nisi qui Deum existere & rerum omnium autorem esse admittit. Quare cum hoc neget atheus, & qui de existentia Dei dubitat; atheus & de existentia Dei dubitans systema causarum *Quinam Occasionalista esse nequeat.*

occasionalium defendere nequit, seu Occasionalista esse non potest (§. 595).

Cum *Cartesius* causas occasionales in philosophiam introduxerit (*not.* §. 595); absurdum est labe atheismi eundem inficere. Apparet autem qui hoc faciunt, cum ex notionibus minime ratiocinentur, assensum ab appetitu sensitivo & in eo residentibus affectibus pendulum habere. Ceterum ex necessario inter systema causarum occasionalium & existentiam Dei nexu Occasionalistæ existentiam Dei demonstrare solent, quemadmodum fecit *Sturmius* in Specimine Theosophiæ, hoc est cognitionis de Deo naturalis, quod Tomo primo Physicæ electivæ seu hypotheticæ subjungitur, prop. 7. quippe qua evincit, quod Dei existentiam animæ rationalis unio cum corpore organico clarissime comprobet. Istiusmodi probationes, quibus necessarius nexus existentiæ divinæ cum hypothesibus philosophicis evincitur, hunc inprimis habent usum, ut hypotheses a labe impietatis purgentur: id quod inprimis necessarium, cum inveteratus sit mos impietatis accusare eos, qui a receptis sententiis recedunt.

§. 597.

Quomodo in systemate causarum occasionalium anima in corpus agat.

Si in systemate causarum occasionalium eadem virium quantitas conservanda; Deus in gratiam animæ non novum spirituum animalium motum producere, sed tantummodo eorundem in motu jam constitutorum directionem immutare debet, ut influant in nervos motorios ad musculos seu organi motores tendentes.

Quoniam virium quantitas pendet a celeritate motus (§. 481. *Cosm.*), ubi spiritus animales seu fluidum nerveum influunt in nervos motorios, quando ad nutum animæ organum aliquod corporis moveri debet, non tum demum aliquam celeritatem acquirere debent, quam nondum habent, sed necesse est eam retineant, quam habent. Quamobrem cum corpus quiescens ad motum concitetur, ubi celeritatem acquirit, quam antea non habebat (§. 653. *Ontol.*), & novum accipiat motus incrementum, ubi celeritas ejus augetur (§. 398. *Cosmol.*), Deus autem in systemate causarum occasionalium ad nutum animæ producat motum organorum

norum corporis (§.591): si in eodem systemate eadem virium vivarum quantitas in universo conservari debet, Deus motum spirituum animalium vel fluidi nervei in gratiam animæ novum non producere, nec eum, qui jam inest, augere debet. Quia tamen spiritus animales ea, qua jam feruntur, celeritate in nervos motorios influere debent; necesse est ut eorum directio immutetur. Deus igitur in gratiam animæ directionem spirituum animalium in motu jam constitutorum immutare debet, ut nervos motorios ingrediantur, qui ad musculos organorum ad nutum animæ movendorum motores tendunt.

Cum motus quantitas similiter a celeritate pendeat, qua mobile fertur (§. 398. *Cosmol.*); si in systemate causarum occasionalium eadem motus quantitas conservari debet, Deus quoque in gratiam animæ nonnisi directionem spirituum animalium immutare tenetur, qui in nervos motorios influunt ad organum movendum deferendi. Constat *Cartesium* in ea fuisse opinione, quod in universo eadem conservanda sit motuum quantitas. Constat porro eundem in philosophiam introduxisse causas occasionales. Quamobrem actionem animæ in corpus aliter explicare non potuit, quam ut Deus in gratiam animæ immutet directionem spirituum animalium, qui in nervos motorios influere debent. Enimvero etsi verum sit eandem virium vivarum quantitatem in universo constanter conservari (§. 487. *Cosmol.*); non tamen semper conservatur eadem motus quantitas (§. 402. 464. 465. *Cosmol.*). Posterius repertum fuit ab *Hugenio*, antequam prius detegeret *Leibnitius*, vera virium vivarum mensura reperta. Quamobrem *Malebranchius* cum agnosceret, non opus esse ut eadem motus quantitas in universo conservetur; in explicanda actione animæ in corpus, sumsit motum spirituum animalium a Deo produci, qui in nervos motorios influunt. Neque vero existimandum est, quasi *Cartesius* animæ tribuerit vim immutandi directionem spirituum animalium propriam: quando enim in epistola ad *Morum*, quæ est 72. Volum. 1, affirmat Deum dedisse animæ vim movendi corpus, non vim

pro-

productivam, sed exigitivam intelligit, quatenus nempe actio animæ, volitio scilicet, exigit motum certo producendum a Deo per concursum ipsius. Addit enim vim in substantia creata esse ejus modum: quod sane fundamentum est systematis causarum occasionalium quoad mutuas corporum actiones in se invicem, quemadmodum ex Principiis patet. Nulli igitur dubitamus systema causarum occasionalium *Cartesio* ex toto adscribere.

§. 598.

Effectus concursus divini in systemate causarum occasionalium quoad animam.

In systemate causarum occasionalium vi theoriæ superioris Deus tantummodo dirigit vim animæ & gradum ejus determinat in intuenda idea universi, ut scilicet data claritate percipiantur, quæ in organa sensoria agunt, seu animam determinat, ut legem sensationum observet. Anima enim vi quadam prædita est (§. 53), qua actuantur omnia, quæ per facultates ipsius in eadem possibilia intelliguntur (§. 51), ipsæ etiam sensationes (§. 61), seu perceptiones, quæ per mutationem in organo sensorio factam intelligibili modo explicabiles (§. 65. 66. *Psychol. emir.*), tum quoad materiam, cur scilicet hoc potius objectum in mundo adspectabili nunc clare percipias quam aliud, tum quoad formam, cur nimirum hoc claritatis gradu idem percipias (§. 959. *Psych. empir.*). Jam anima continuo ad status sui mutationem tendens (§. 56), vi sibi essentiali (§. 66), & naturali (§. 67) continuo producit ideam totius universi (§. 190), sed eam integram simul intueri (§. 194), adeoque omnia, quæ eidem insunt, clare percipere nequit (§. 193); necesse igitur est, ut, si juxta systema causarum occasionalium Deus modificet animam in gratiam corporis (§. 591), ipse eandem determinet ad clare percipiendum ea, quæ mutationem organis sensoriis inducunt, consequenter ipsam in intuenda idea universi dirigit (§. 193). Et quia claritas idearum sensualium a celeritate motus nervis sensoriis impressi pendet (§. 125), Deus animam in gratiam corporis modificans, ut perceptio-

ceptiones rerum sensibilium sint per ideas materiales in cerebro explicabiles (§. 539. 540), vis animæ gradum determinat, ut dato claritatis gradu sensibile percipiat. Jam cum lex sensationis requirat, ut sensibile, quod in organum sensorium agit, clare percipiatur (§. 85); pro gradu scilicet celeritatis motus fibrillis nervi sensorii in organa impressi (§. 215), & ad cerebrum usque continuati (§. 111. 113); anima determinatur a Deo ad legem sensationum observandam (§. 113. *Ontol.*).

Hæc propositio distinctius explicat, quomodo juxta systema causarum occasionalium Deus in gratiam corporis modificet animam. Atque hinc apparet theoriam superiorem de anima etiam cum systemate causarum occasionalium stare posse, quemadmodum supra (§. 569) evicimus, quod eidem systema influxus physici minime repugnet. Quodsi systema illud cum theoria superiori de natura atque essentia animæ in gratiam reducitur; idem multo facilius admittent, qui alias a causis occasionalibus sunt alieniores.

§. 599.

Leges modificationum harmonicarum animæ ac corporis.

Juxta systema causarum occasionalium Deus hasce constituit leges: 1. Quoties eadem in cerebro oritur idea materialis, toties in anima eadem oriri debet idea sensualis per mutationem in organo sensorio factam seu ideam materialem in cerebro explicabilis, & quamprimum idea materialis in cerebro existit, idea quoque sensualis in anima eidem coëxistere debet. 2. Quoties animæ eadem est motus cujusdam per organorum constitutionem possibilis volitio, toties quoque idem in corpore oriri debet motus, & quamprimum ista volitio in anima existit, eidem quoque motus in corpore coëxistere debet. In systemate causarum occasionalium modificationes animæ & corporis a nuda Dei voluntate pendent (§. 593). Deus autem animam in gratiam corporis & corpus in gratiam animæ ita modificat, ut harmonia animæ ac corporis subsistat (§. 542), consequen-

ter ut perceptiones animæ per mutationes in corpore contingentes & motus voluntarii in corpore per volitiones & nolitiones animæ ſint explicabiles, ſcilicet ut ex iis, quæ in corpore contingunt, intelligatur, cur tales jam ſint animæ perceptiones, ex volitionibus autem ac nolitionibus, cur tales jam in corpore fiant motus voluntarii (§. 539). Quamobrem cum voluntatem ſuam certis legibus liberrime adſtrinxerit (§. 589); hæ leges aliæ eſſe non posſunt, quam ut ideis materialibus in cerebro coëxiſtant ſenſuales in anima per illas explicabiles & volitionibus animæ motus in corpore per illas explicabiles, cur hi potius ſint quam alii, obtinent adeo in ſyſtemate cauſarum occaſionalium leges, quas in propoſitione uberius deſcripſimus.

Experientia loquitur coëxiſtentiam perceptionum & mutationum in organo ſenſorio (§. 949. *Pſychol. empir.*), atque volitionum & motuum organorum corporis (§. 955. *Pſychol. empir.*). Quamobrem ſi coëxiſtentia iſta a voluntate Numinis immediate pendere debet (§. 589), modificationes harmonicas animæ & corporis aliter velle dicendus non eſt, quam quomodo easdem fieri obſervamus. Ex ſyſtemate reddenda eſt ratio commercii inter animam atque corpus (§. 530): quod cum experientia nobis innoteſcat, nihil in illo ſumi poteſt, quod ſit eidem contrarium.

§. 600.

Lex prima commercii accuratius enunciata. Quoniam vi theoriæ ſuperioris Deus tantummodo dirigit vim animæ & gradum illius determinat in intuenda idea univerſi, ſeu animam ad obſervandum in iſto intuitu legem ſenſationis determinat (§. 598); Deus vero hanc conſtituit legem, ut iisdem ideis materialibus eædem coëxiſtant ſenſuales ſintque hæ per iſtas explicabiles (§. 599): ideo dicendum eſt *Deum ad conſervandam idearum ſenſualium per materiales in cerebro explicabilium cum iisdem coëxiſtentiam conſtituiſſe, quod in intuenda idea univerſi vim animæ dirigere & gradum ejus determinare,*

nare, seu *animam ad observandum in isto intuitu legem sensationis determinare velit.*

Hoc pacto Deo tanquam autori rerum supremo non ipsæ animæ tribuuntur actiones, sed tantummodo actionum istarum directio, ut sint ordini rerum a se intento consentaneæ. Minime igitur dubitandum est, systema causarum occasionalium per theoriam superiorem plurimum perfici, ut difficultates, quibus alias obnoxium est, si non penitus tollantur, haud parum tamen emolliantur. Nimirum Deus concurrens ad actiones animæ id addit, quod per naturam suam ipsamet præstare nequit. Cum integrum universi ideam constanter producat (§.190), quam tamen propter finitudinem intueri integram non potest (§.194); Deus determinare debet intuitum, ne anima perpetuo quasi sopore corripiatur.

§. 601.

Similiter quia Deus, ubi eadem virium quantitas conservanda, spiritus animales salvo, quem habent, motu tantummodo dirigit ad influendum per nervos motorios in musculos organorum motores (§. 597); hanc vero constituit legem, quod motus voluntarii volitionibus animæ coëxistere debeant, ad quam ipsæmet tendunt (§. 599): ideo dicendum est, *Deum ad conservandam volitionum animæ ac motuum harmonicorum coëxistentiam in corpore constituisse, quod spiritus animales dirigere velit ad influendum per nervos motorios in musculos organorum motores, quorum motum anima voluerit.* *Lex altera commercii accuratius enunciata.*

Hoc pacto denuo Deo tanquam rerum supremo autori ac moderatori non tribuuntur actiones corporis humani, sed tantummodo in agendo directio, ut sint ordini rerum, ad quem omnino harmonia corporis & animæ spectat, consentaneæ. Ad actiones igitur corporis concurrens id addit, quod per naturam corporis & animæ præstari nequit, ex hypothesi scilicet Occasionalistarum. Spiritus enim animales in se spectati indifferentes sunt ad influendum in hunc, vel alium nervum motorium. Harmonici ut sint motus volitionibus animæ,

data hac volitione in hos influere debent nervos motorios, non in alios. Directionem determinare nequit anima, determinanda igitur a Deo est, ne corpus motibus voluntariis, quibus opus habet, destituatur. Quodsi ergo utramque legem accuratius enunciatam pensites, naturæ animæ ac corporis supremus rector Deus est, quæ sine ipsius directione nil agere potest. Talia a nobis non alio fine docentur, quam ut in momentis hypothesium expendendis acutos nos præstare discamus, nec summa imis miscentes inde inferamus, quæ autoribus molesta sunt, ex illis tamen minime fluunt, & ut in iisdem corrigamus errores, si qui in eas irrepserunt, quas ipsimet autores correxissent, si quidem ipsorum tempore veritas reperta jam fuisset, easdemque ex theoriis recentius detectis perficiamus, quantum datur, ne inutili opera objectionum numerum augeamus. Hæc ego æquitati consentanea judico, quicquid senserint alii sibi tum maxime placentes, quando in censendis aliis multi, immo nimii esse possunt: istam vero æquitatem ad convincendum adversarios plurimum adferre adjumenti nullus dubito.

§. 602.

Æquipollentia systematum influxus & causarum occasionalium.

Juxta systema causarum occasionalium Deus ita modificat animam in gratiam corporis, ac si corpus in animam influeret, seu vi sua perceptiones rerum sensibilium produceret, & corpus vicissim in gratiam animæ, ac si anima in corpus influeret, seu vi sua motum corporis produceret. Deus enim juxta systema causarum occasionalium ad præsentiam ideæ materialis in cerebro producit ideam immaterialem seu sensualem in anima per illam explicabilem (§. 591), aut stante theoria superiore de anima eandem determinat ad observandam legem sensationis in intuenda idea universi animæ inexistente (§. 598). Enimvero si corpus physice influit in animam, idea materialis in cerebro producit ideam sensualem sensibilis, unde ista ortum trahit (§. 566), vel stante theoria superiore de anima vi corporis determinatur vis animæ ad legem sensationum in intuen-

tuenda idea universi observandam (§. 569). Deus itaque juxta systema causarum occasionalium ita modificat animam in gratiam corporis, ac si corpus in animam influeret. *Quod erat unum.*

Similiter Deus juxta systema causarum occasionalium ad nutum animæ producit motus organorum corporis, quos ipsa vult (§. 591), aut stante conservatione ejusdem quantitatis virium vivarum in universo spiritus animales in motu constitutos dirigit ad influendum per nervos motorios in musculos, quorum actione producitur motus organi ab anima intentus (§. 597). Enimvero si anima physice influit in corpus, motum organi corporis, quem vult, vi sua produit (§. 566), seu stante conservatione virium vivarum fluidum nerveum aut spiritus animales in motu jam constitutos tantummodo dirigit ad influendum per nervos motorios in musculos, quibus motus in corpore ab anima intentus perficitur (§. 571). Deus itaque in systemate causarum occasionalium ita modificat corpus in gratiam animæ, ac si corpus in animam influeret. *Quod erat alterum.*

Atque hoc modo liquet, quod in omni systemate supponendum esse supra evicimus, scilicet perceptiones rerum sensibilium in anima & motus voluntarios in corpore eo modo oriri, ac si anima & corpus in se mutuo influerent (§. 537), in systemate quoque causarum occasionalium supponi: huic enim supposito convenienter concipiuntur leges, quas Deus sibimet ipsi in concursu ad modificationes harmonicas animæ atque corporis constituit. Quodsi quæsiveris, cur systema influxus physici non retineatur, cum illud rejiciendum sit tanquam spurium, quod eidem minime æquipollet; haud difficilis est responsio. Influxus physicus intelligibili modo explicari nequit (§. 574), & instar qualitatis occultæ sine probatione ad explicanda alia assumitur (§. 582): præterea & ordini naturæ (§. 579), & virium notioni adversus est (§. 581). Quamvis adeo systema quodcunque aliud systemati influxus

 physici

physici æquipollere debeat quoad coëxistentiam modificationum harmonicarum animæ ac corporis; philosophandi tamen leges jubent ut non assumatur, nisi quod fieri posse saltem a posteriori constet, quodque ordini naturæ aliisque principiis si non veris, saltem maxima probabilitate gaudentibus non adversatur. Atque huc respexit *Cartesius*, dum, rejecto systemate influxus physici, systema causarum occasionalium in philosophiam introduxit. Etsi enim concursus divini notionem distinctam non habeamus, cum quæ in Deo sunt homo non intelligat, nec actionem entis infiniti, quale Deus est, ens finitum, quale anima, comprehendere possit; eum tamen possibilem esse constat & quod ad eum in præsente negotio recurrendum sit *Cartesius* probat, non gratis sumit: sit ita, quod in probatione defecerit. Præterea hunc concursum ita concipit, ut ordini naturæ, quatenus eum suo tempore cognovit, non sit adversus. Fecit adeo *Cartesius*, quod philosophi erat, & tantum præstitit, quantum ipsius tempore præstari poterat. Probe hæc notari velim, ne in alios injurii fiamus, sed nos æquos præbeamus omnibus, quemadmodum decet verioris philosophiæ cultores.

§. 603.

An in systemate causarum occasionalium perpetua fiant miracula.

In systemate causarum occasionalium modificationes animæ in gratiam corporis & modificationes corporis in gratiam animæ factæ perpetua sunt miracula; si rigorose loqui volueris: Quodsi tamen per naturam corporis & animæ eas harmonicas fieri non posse supponas & quæ salva theoria superiori de anima & theoria cosmologica de viribus corporum in systemate isto obtinet virium directionem ad concursum Dei ordinarium referas, quod vero Deus ad supplendum naturæ defectum secundum concursum ordinarium præstat miraculosum dicere nolis; modificationes quoque harmonicæ animæ & corporis ut minime miraculosæ dicantur ferendum omnino est. In systemate causarum occasionalium Deus producit ideas sensuales ad præsentiam idearum materialium in cerebro & motus organorum corporis ad nutum ani-

mæ

mæ (§.591), adeoque per naturam corporis ac animæ harmonicæ fieri nequeunt. Quodsi theoriam superiorem de natura animæ & principia cosmologica de viribus corporum admittas; Deus dirigit animam, ut in intuenda idea universi vi ejusdem producta legem sensationis observet (§. 598) & spiritus animales in cerebro dirigit ad influendum in nervos motorios (§. 597), adeoque utraque directio per naturam corporis ac animæ fieri nequit. Est igitur in casu priori productio ideæ sensualis, in posteriori directio animæ in intuenda idea universi, quæ animæ inexistit, miraculum in anima patratum (§. 70. 71), & similiter in casu priori productio motus in corpore, in posteriori directio spirituum animalium in cerebro ad influendum in nervos motorios miraculum in corpore patratum (§. 510. *Cosmol.*), si rigorose loqui volueris (§. 349. *Log.*). *Quod erat unum.*

Quosi theoriam superiorem de natura animæ & principia cosmologica de viribus corporum admittas; & anima, & corpus revera agunt in modificationibus harmonicis, Deus vero tantummodo dirigit utramque substantiam in agendo ut harmonia animæ ac corporis detur, quæ per utriusque naturam obtineri nequit (§. 597. 598), adeoque utramque substantiam, quemadmodum conservat, ita quoque in agendo juvat per concursum ordinarium supplendo defectum creaturæ ut in existendo, ita etiam in agendo. Quodsi ergo effectus operationum Dei in creaturas, quæ ad concursum ordinarium spectant, miraculorum numero eximere velis; vocabulum miraculi in sensu strictiori sumis, quam a nobis sumitur (§. 510. *Cosmol.*). Quamobrem cum definitiones nominales arbitrariæ sint, nec cuiquam invito obtrudi possint; ferendum omnino est, ut directio animæ in intuenda idea universi & directio spirituum animalium ad influendum in nervos motorios miraculosa non dicatur.

In

In verbis simus faciles, modo reipsa conveniamus. *Leibnitius* objecit Occasionalistis, quod stante ipsorum hypothesi perpetua fiant miracula. Supponit harmoniam animæ ac corporis per utriusque substantiæ naturam esse possibilem, quemadmodum capite sequente docebimus, adeoque sine urgente necessitate ad causam primam neglectis secundis provocari. Vocabulum miraculi in eo sumit significatu, quem nos eidem tribuimus, ut miraculosum dicendum sit, cujus ratio sufficiens in essentia & natura entis non continetur (§. 510. *Cosmol.*), miraculum naturali opponendo. Stante hoc vocabuli significatu modificationes animæ & corporis harmonicæ, quocunque modo a Deo fieri dicantur, dicendæ erunt miraculosæ, nisi in primam ratiocinandi legem impingere velis, quemadmodum modo ostendimus. Qui eas in numerum miraculorum referre nolunt, non omne quod supernaturale est miraculum appellant, sed id demum quod ordinarie non fit. Nimirum juxta systema Occasionalistarum leges modificationum harmonicarum ad ordinem naturæ spectant, perinde ac leges motus (§. 559. *Cosmol.*). Quicquid itaque ordini naturæ a Deo convenienter fit, id naturale dicere malunt, cum sit ordinarium, quam miraculum, propterea quod vires creaturarum non alias concipiunt, quam quæ a Deo dirigi, quemadmodum conservari opus habent. Quodsi adeo miraculum sensu strictiori accipere malis, nemo refragari poterit, ubi modificationes animæ ac corporis harmonicas, utpote ordinarias & ordini naturæ consentaneas, naturales potius, quam miraculosas dixeris. Eadem tenenda sunt de operationibus supernaturalibus spiritus sancti ac pendentibus inde animæ modificationibus, quæ in regno gratiæ ordinarie dicuntur, quæ legibus gratiæ conveniunt, ad quas Deus potentiam suam, cum absoluta uti nollet, sapientissime alligavit. Etsi enim istæ operationes respectu regni naturæ, juxta notiones nostras miraculosæ dicendæ sint; ubi tamen eas tanquam ordinarias ab aliis extraordinariis, quibus suinde Deum usum esse in conferenda gratia ex Scripturæ S. monumentis constat, distinguere velis, ut has demum miraculosas dicere malis, miraculo non existente nisi effectu supernaturali extraordinario, ecquis tuam

dicen-

dicendi libertatem impugnabit; quanquam nec absonum sit eas miraculosas appellari? Si quis alteri ea de re controversiam movere vellet, in logomachiam incideret, quæ tam parum Theologos decet, quam philosophos. Quoniam in philosophia non traduntur nisi quæ rationis sunt, quæ vero ad regnum gratiæ spectant sphæram rationis transcendunt, & Occasionalistarum placita a ratione abhorrere videntur; ideo rationis beneficio nullas cognoscimus operationes divinas supernaturales ordinarias in regno naturæ, atque adeo in philosophia nonnisi inter naturale & supernaturale distinguimus, non vero supernaturale ordinarium ab extraordinario separamus, atque adeo utrumque miraculum in regno naturæ appellamus. Si cui hæc ratio non sufficit, is eo modo loquatur, quem convenientissimum judicat. Ceterum lubentissime fateor, præstare utique ut in regno gratiæ ordinarium ab extraordinario distinguatur, cum frequens sit hujus distinctionis usus.

§. 604.

Miracula quando systemati occasionalistarum objici possint.

Quodsi ostendi non possit possibile esse, ut harmonia animæ ac corporis per naturam harum substantiarum obtineatur; miracula adversus systema causarum occasionalium urgeri nequeunt: ubi vero evinci potest, harmoniam istam per naturam animæ atque corporis subsistere posse, contra idem eadem urgeri possunt. Quamdiu enim ostendi nequit, harmoniam animæ ac corporis per naturam utriusque substantiæ subsistere posse, haud prorsus improbabile videtur id fieri non posse. Quamobrem ubi modificationes supernaturales ordinarias, quæ ordini naturæ convenienter fiunt, supponis ad explicandum ea, quæ per naturam animæ atque corporis explicari haud quaquam posse probabile videtur; ea in re culpandus non es. Miracula igitur tanquam difficultas, qua laboret systema causarum occasionalium urgeri non possunt. *Quod erat unum.*

Enimvero ubi ostendi potest, quomodo harmonia animæ ac corporis per naturam utriusque substantiæ subsistat; nulla necessitas urget ut, neglectis caussis secundis, ad caussam primam provoces & per operationes Numinis supernaturales explices, quod per naturam animæ ac corporis explicari potest. In hoc igitur casu perpetua miracula, per quæ harmonia animæ & corporis subsistit juxta systema caussarum occasionalium, recte urgentur tanquam difficultas, qua systema istud laborat. *Quod erat alterum.*

Objecit perpetua miracula Occasionalistis *Leibnitius*, sed jure quodam suo, cum ipse primus fuerit, qui harmoniam animæ ac corporis per naturam utriusque substantiæ intelligibili modo explicare ausus fuit, quemadmodum capite subsequente docebimus.

§. 605.

An per systema caussarum occasionalium Deus & natura confundantur.

Si animæ tribuatur vis agendi & corpori vis motrix propria, & Deo virium istarum in gratiam modificationum harmonicarum directio; Deus & natura non confunduntur. Etenim si animæ tribuitur vis agendi; anima naturam habet propriam a natura Dei distinctam (§. 67), & per eandem actiones sibi proprias (§. 60). Quoniam itaque Deus tantummodo dirigit naturam animæ in agendo, supplendo per concursum ordinarium defectum ejusdem essentialem (§. 598); non magis confunditur natura animæ cum Deo, quam confusio quædam inde metuenda, quod Deus per concursum ordinarium naturam agentem sustentat. Quamobrem si animæ tribuitur vis agendi propria & Deo quoad actiones harmonicas directio ejusdem; per systema caussarum occasionalium Deus & natura animæ non confunditur.

Similiter si corpori tribuatur vis motrix propria (§. 145. *Cosm.*), per eandem actiones habet sibi proprias (§. 142. *Cosmol.*). Quoniam itaque Deus tantummodo dirigit naturam corporis

in agendo supplendo per concursum ordinarium defectum ejus essentialem quoad actiones harmonicas animæ & corporis (§. 597); non magis confunditur natura corporis cum Deo, quam quod Deus per concursum ordinarium corpus agens sustentat. Quamobrem si corpori tribuitur vis motrix propria & Deo quoad actiones harmonicas animæ & corporis, adeoque motus voluntarios ejusdem directio; per systema causarum occasionalium Deus & natura corporis non confunditur.

Objici solet Occasionalistis, cum vim agendi omnem creaturis adimant & in nudam Dei voluntatem resolvant (§. 593), quod Deum & creaturas confundant, ut facilis sit prolapsus in doctrinam damnatam, ob quam *Spinosæ* nomen tantopere exosum omnibus, quasi Deus & natura sint unum idemque. Ursit hanc difficultatem contra *Sturmium* ipse *Leibnitius* in Actis Eruditorum An. 1698. p. 439. etsi ab imputatione alienus. Immo ipse *Leibnitius* probasse censetur illorum opinionem, qui sibi persuadent *Spinosam*, quem in philosophia *Cartesiana* plurimum versatum fuisse vel inde intelligitur, quod Principia philosophiæ *Cartesii* in formam demonstrationum geometricarum redegerit, per ipsam hanc philosophi de causis occasionalibus sententiam in errorem de identitate Dei atque naturæ incidisse. Equidem non nego, si vis agendi propria creaturæ omni adimatur, ut adeo natura creata nulla sit, non tantum esse discrimen inter naturam rerum & Deum, quantum datur, si natura naturata, quam vocant philosophi, a naturante viribus agendi propriis creaturæ concessis distinguatur; minime tamen concedo, hoc nomine vel minimum in idea Dei esse immutandum, sed omnia ipsius attributa eodem prorsus modo concipi posse ac debere, quo ea veritatem ex ipsa Scriptura Sacra edocti concipimus. Unde jam olim juvenis, cum in dissertatione academica de loquela systemate causarum occasionalium ad varia explicanda uterer, impietatem ab eodem removi, quam celebris quidam Medicus in Academia quadam Germaniæ eidem impegerat. Enimvero cum utique verius sit, quemadmodum ex notione entis simplicis in Ontologia constat, omnem substantiam creatam vi quadam pro-

pria instructam esse, quam tanquam agendi principium naturam appellarunt veteres (§. 145. *Cosmol.*), ita ut nec natura universa sit vocabulum sine mente, quemadmodum *Boylio* & *Sturmio* visum, & idem in specie de corporibus in Cosmologia, de anima in theoria superiori evicerimus; si systema causarum occasionalium cum theoria veriori in gratiam reducatur (id quod fieri æquitas suadet, immo potius jubet), omne prorsus periculum evanescit, ne ista hypothesis te ad naturam cum Deo confundendum seducat & improvidum in Spinosismum, qui vocatur, trahat. Parum consultum mihi videtur hypotheses, a quibus alienus es, in impietatem detorqueri: ita nimirum subinde accidere solet, ut hypothesin male intellectam suam faciant nonnulli & contra autoris intentionem atque hypotheseos innocentiam in impietatem prolabantur, quemadmodum qui Scripturæ Sacræ autoritati nihil derogant, præjudiciis tamen suis in interpretandis illius dictis abusi in errores etiam noxios incidunt. Hoc pacto culpa non autorum hypothesium, sed consequentiariorum eas pervertentium incidunt improvidi in errores impios. Atque hæc ratio haud levis est, cur in imputanda hypothesibus innocentibus impietate non adeo faciles esse debeant, qui dissentientes ferre nesciunt.

§. 606.

Systematis causarum occasionalium pugna cum principio rationis sufficientis.

Systema causarum occasionalium contrariatur principio rationis sufficientis. Etenim in systemate causarum occasionalium communi, quale vulgo ab Occasionalistis defenditur, perceptio sensibilis in organum agentis in anima oritur ad præsentiam ideæ materialis in cerebro vi nudæ voluntatis divinæ (§. 591), adeoque nihil datur in corpore & anima, per quod intelligi possit, cur præsente in cerebro hac idea materiali hæc jam in mente oriatur perceptio, sive quæsiveris tantummodo cur oriatur, sive cur hæc potius oriatur, quam alia. Similiter si idem systema per theoriam superiorem de anima perficias, anima in intuenda idea universi dirigitur nuda Dei voluntate (§. 598), adeoque nihil datur in anima atque corpore unde intel-

intelligitur, quomodo anima dirigatur, & cur hoc potius sensibile clare percipiat (§. 193), adeoque ejusdem sibi conscia sit (§. 31. *Psychol. empir.*), consequenter idem appercipiat (§. 25. *Psychol. empir.*), quam aliud. Destituitur adeo ratione sufficiente sive ipsa perceptio, sive ejusdem saltem apperceptio (§. 56. *Ontol.*).

Similiter in eodem systemate occasionali ad nutum animæ vel motus ipse spirituum animalium in nervos motorios influentium vi nudæ voluntatis divinæ oritur (§. 591), vel saltem eorundem in motu jam constitutorum directio, ut in hosce potius nervos motorios influant quam in alios, a nuda Dei voluntate pendet (§. 598), adeoque nihil datur in anima & corpore, per quod intelligi potest, cur vel motus spirituum animalium in corpore oriatur, vel eorundem directio in gratiam animæ mutetur. Destituitur adeo motus organorum corporis ad nutum animæ ratione sufficiente (§. 56. *Ontol.*).

Quamobrem cum per systema causarum occasionalium explicari debeat commercium inter animam & corpus intercedens (§. 589), adeoque dependentia perceptionum animæ ab ideis materialibus in cerebro & motuum voluntariorum in corpore a volitionibus animæ (§. 962. *Psychol. empir.*), utraque vero dependentia ratione sufficiente per naturam corporis atque animæ destituatur, quemadmodum modo ostendimus; systema utique causarum occasionalium principio rationis sufficientis contrarium (§. 71. *Ontol.*).

Agnovit utique *Cartesius*, cui debemus, quod in philosophia intelligibili modo explicentur rerum modificationes & inhærentes qualitates, si ad nudam Dei voluntatem provoceris & ab eadem immediate derives mutuam animæ atque corporis in modificationibus suis a se invicem dependentiam, commercium animæ atque corporis intelligibili modo non explicari, consequenter nostra phrasi ratione sufficiente in natura corporis & animæ destitui, idemque sagaciores asseclæ probe

perspiciunt. Enimvero cum principium rationis sufficientis distincte non perpenderit, nec ejus universalitatem agnoverit, quædam intelligibili modo minime explicabilia admisit, eo nempe in casu, ubi per rerum naturas explicatio ista impossibilis. Quoniam tamen ad systema causarum occasionalium prolapsus *Cartesius*, antequam impossibilitatem vere demonstraverit, utut eandem principia rerum non alte satis scrutatus sibi videre visus fuerit; in propria peccavit principia, & cum Scholasticis fecit in se inexplicabilia in rerum natura admittens.

§. 607.

Systema causarum occasionalium naturæ ordini adversum.

Systema causarum occasionalium ordini naturæ adversum. Etenim inter naturæ leges referri debet, quod status centri gravitatis corporum in se invicem agentium non mutetur ab eorum actionibus in se invicem, seu semper idem conservetur (§. 502), quatenus scilicet centrum gravitatis ante & post conflictum in eadem recta movetur & versus eandem plagam tendit (§. 500. & seqq. *Cosmol.* vel §. 600. *Mechan.*), consequenter quod summatim eadem conservetur directio. Jam vero in systemate causarum occasionalium mutatur directio spirituum animalium in gratiam animæ vi voluntatis numinis (§. 597), adeoque absque conflictu corporum, directione nova ex motu anteriore non nascente. Systema igitur hoc legibus naturæ repugnat. Quamobrem cum ordo naturæ is sit, qui motus regulis continetur (§. 559. *Cosmol.*), consequenter a legibus motus dependet (§. 303. *Cosmol.* & §. 851. *Ontol.*); systema causarum occasionalium ordini naturæ adversum.

Quodsi spirituum animalium motum a Deo in gratiam animæ produci sumis, quemadmodum faciunt Occasionalistæ virium vivarum conservationem vel ignorantes, vel non admittentes, cum ea tamen in numero legum motus contineatur (§. 487. *Cosmol.*); eadem de causa systema causarum occasionali-

um

um ordini naturæ adversatur, ob quam systema influxus physici eidem adversari probavimus (§. 579).

Legem naturæ de conservanda summatim eadem directione in rerum natura *Hugenius* demum detexit, adeoque *Cartesius* ignoravit. Quamobrem non sine ratione suspicatur *Leibnitius*, si *Hugenianum* inventum *Cartesio* innotescere potuisset, eum misso systemate causarum occasionalium ad systema harmoniæ præstabilitæ deventurum fuisse, de quo capite sequente agimus. Ignorantiæ igitur tribuendum est, quod in propria principia peccaverit, vi quorum admitti debere negabat systema explicandi commercium animæ atque corporis, quod sit naturæ ordini adversum. Cur vero hanc pugnam systematis causarum occasionalium cum ordine naturæ non capiat mathematum ignarus, ratio prorsus eadem, quam superius allegavimus, cur pugnam systematis influxus physici cum ordine naturæ non comprehendat qui mathematum ignarus est (*not.* §. 579). De hac igitur judicium sibi sumere non debet, qui, cum sit mathematum ignarus, probe novit se de legibus motus judicium suum interponere non posse. Sunt qui virium vivarum conservationem in universo negant, quod vivas cum mortuis in eundem censum referant, etsi concedant id, quod producitur ex massis in quadrata celeritatum, esse ante & post conflictum idem, atque adeo systema influxus physici naturæ ordini adversum pronunciare non debent. Enimvero iidem tamen admittunt, quæ de conservatione directionis detexit *Hugenius*, atque adeo systema causarum occasionalium ordini naturæ adversum pronunciare debent, modo ordinis naturæ distinctam habeant notionem, ut eidem adversari intelligant, quod motus legibus adversatur.

§. 608.

Systema causarum occasionalium probabile non est. Est enim ordini naturæ adversum (§. 579). Probabile vero non est autorem rerum sapientissimum ita constituisse naturæ ordinem, ut in gratiam animæ continuo sit turbandus. Quamobrem systema influxus physici probabile non est. *Systematis causarum occasionalium improbabilitas.*

Idem

Idem quoque sic evincitur. Systema causarum occasionalium principio rationis sufficientis adversum, etsi per naturam corporis & animæ ut eidem adversetur necessario demonstrari minime possit (§. 606). Quamobrem cum constet nihil esse sine ratione sufficiente, cur potius sit quam non sit (§. 70. *Ontol.*), nec credibile est commercium inter mentem atque corpus solum parere exceptionem. Systema igitur causarum occasionalium probabile non est.

Quæ supra de impossibilitate systematis influxus physici annotata fuere (*not.* §. 588), ea ad improbabilitatem quoque systematis causarum occasionalium trahenda.

§. 609.

An actio Dei in creaturas tollatur per systema causarum occasionalium vel negatam animæ in corpus actionem.

Per systema causarum occasionalium non negatur Deum posse agere in animam & corpus, quia anima & corpus physice influendo in se invicem agere nequeant, nec ex eo, quod anima in corpus agere nequit inferri potest, nec Deum in corpora vel animas agere posse. Etenim in systemate causarum occasionalium Deus producit ideas sensuales in anima ad præsentiam materialium in cerebro & motus spirituum animalium in cerebro ad præsentiam volitionam in anima (§. 591), vel in gratiam corporis, dirigit vim animæ & gradum ejus determinat in intuenda idea universi (§. 598), & in gratiam animæ dirigit spiritus animales in cerebro ad influendum in nervos motorios (§. 597) propterea quod influxus physicus probabilitate omni destituitur (§. 588). In hoc igitur systemate, cum ideo actio Dei in animam atque corpus sumatur, quod animam in corpus & corpus in animam agere non posse supponatur; absonum omnino est affirmare, per systema causarum occasionalium negari quod Deus in animam & corpus agere possit, quia anima & corpus physice influendo in se invicem agere nequeunt. *Quod erat unum.*

Porro

Porro insunt in Deo, quibus anima humana caret, ut adeo simpliciter de Deo negari non possint, quæ de anima negantur. Sane inest Deo potentia creatrix, quemadmodum in theologia naturali demonstraturi sumus, vi cujus non existenti seu in ideis ipsius contento actualitatem impertiri valet, quando voluerit. Constabit vero ibidem, nihil non esse possibile, quod in ideis divinis continetur, consequenter etiam quaslibet modificationes animarum & rerum materialium possibiles esse. Ecquis ergo dubitare poterit, potentiam istam creatricem sufficere ad modificandas pro arbitrio creaturas jam existentes? Jam nemo non ultro fatetur, potentiæ creatricis divinæ nobis nihil inesse, ita ut ne minimo quidem pulvisculo non existenti actualitatem conferre valeamus. Quamobrem quod ob defectum potentiæ creatricis in anima de eadem negatur, idem de Deo quoque negandum esse, quia de anima negatur, perperam infertur. Falsum itaque est ideo negandum esse, quod Deus in corpora agere possit, quia sumitur animam physice influendo in corpus idem movere non posse. *Quod erat alterum.*

Propositionem hanc probe perpendi velim, propterea quod negantibus influxum physicum, adeoque & Occasionalistis, vulgo objici soleat magna animorum contentione, quod simpliciter negent spiritum qua spiritum in corpus agere posse, atque adeo inde sequatur, nec Deum, qui sit spiritus, in corpora vel animas agere posse: unde deinceps magno numero congerunt consequentias molestas, quasi negato influxu physico seu actione animæ in corpus, quæ fit physice influendo, tota religio christiana funditus evertatur & brutæ cuidam ac fatali necessitati subjiciantur omnia. *Cartesianis*, qui primi influxum physicum animæ in corpus & corporis in animam in dubium vocarunt, & actionem physicam seu naturalem animæ in corpus ac corporis in animam impugnarunt, adeo evidens visum fuit posse Deo tribui, quæ animæ humanæ non insunt, & eorum in numerum referendam esse po-

tentiam impertiendi actualitatem mere possibilibus, quorum nihil præexistit, ut de hoc dubio removendo ne cogitarint quidem, quod negata actione animæ in corpus physica neganda etiam sit actio Dei in corpus vel animam. Immo hanc difficultatem adeo nullam censuere ipsimet Theologi magno alias zelo præditi, quos inter *Petrum Juriæum* in medium adducit cel. *Bülffingerus* in Dilucidat. philosoph. de Deo, anima & mundo §. 326, qui in Tractatu de Natura & Gratia expresse impossibile pronunciat, ut corpus moveat corpus & motum suum illi communicet, nec minus incomprehensibile judicat, quod naturaliter spiritus agat in corpus vel corpus in animam, & ex hac impossibilitate ac incomprehensibilitate infert summe necessarium esse, ut Deus producat & motus corporis, & operationes spirituum. Nimirum evidens visum fuit viris & Theologis, & philosophis, animæ, utpote potentia creatrice destitutæ, non posse competere actionem in corpus nisi physice influendo, at Deum, cum ista potentia gaudeat, citra transitum realitatis alicujus ex substantia sua in creaturam, hoc est, citra influxum physicum in corpus agere posse. Quæ adeo uno tempore difficultas nulla videtur, ea alio insuperabilis existimatur, quando scilicet passiones animæ influunt in assensum. Occurrent vero partim in inferioribus, partim in Theologia naturali, quæ huic difficultati apparenti amovendæ uberiorem lucem affundent. Equidem cum ostenderimus systema causarum occasionalium probabile non esse (§. 608), nobis perinde videri poterat, quibusnam consequentiis molestis systema causarum occasionalium oneretur, utpote eidem assensum nostrum minime præbentibus: postulat tamen æquitas, ut injuriam, quam nobis fieri nolumus, ab aliis quoque amoveamus, causam alienam eodem candore agentes, quo propriam agimus, qui veritatis nonnisi amore ducimur.

§. 610.

An per systema causarum occasionalium libertas obllatur.

Si animæ omnis adimitur vis activa & Deus in eadem producit omnes perceptiones ac appetitiones & aversiones; libertas voluntatis salva esse posse non videtur: quodsi vero Deus animæ vim tantummodo dirigit in percipiendo, vel si per-

ceptione

ceptione sensibilis ad praesentiam ideae materialis producta ipsamet, deinde agit & appetitiones suas elicit; per systema causarum occasionalium libertati nihil praejudicatur. Etenim si Deus in anima omnes producit perceptiones ac appetitiones & aversiones; anima in omnibus suis modificationibus sese habet mere passive, etiam in appetendo & aversando. Appetit scilicet, quia appetitio producitur, aversatura si produceretur aversio, & e contrario aversatur, quia aversio producitur, appetitura si produceretur appetitio, consequenter penes ipsam non est ut appetat vel aversetur. Neque sufficit, ut appetitiones & aversiones a Deo ea lege producantur, qua producerentur ab anima, si sese ipsa libere determinaret ad appetendum vel aversandum: tum enim Deus equidem libere produceret appetitiones & aversiones, in anima vero eædem tantummodo liberæ apparerent, non forent. Quamobrem cum anima tunc demum dici possit libera, quando ex pluribus possibilibus sponte eligit quod ipsi placet, cum ad nullum eorum per essentiam determinata sit (§. 941. *Psychol. empir.*); si anima omni vi activa destituatur & Deus in eadem producat omnes appetitiones ac volitiones, quomodo libertas salva esse possit non apparet. *Quod erat primum.*

Quodsi anima vi activa prædita, unde omnes ipsius actiones consequuntur, cum modus, quo appetitio vel aversio nascitur ex perceptione præsente, non pendeat a modo, quo perceptio in anima oritur, perinde quoque est sive sine directione Dei, sive per directionem Dei enata fuerit. Quamobrem quia libertas respicit modum, quo appetitio vel aversio ex perceptione præsente nascitur (§. 941. *Psych. emp.*); quod Deus dirigat vim animæ in producendis ideis claris seu in intuitu ideæ universi nil quicquam obstat, quo minus libere perveniat ad suas volitiones & nolitiones. *Quod erat secundum.*

Idem eodem prorſus modo patet, ſi perceptione ſenſibilis ad præſentiam ideæ materialis in cerebro a Deo producta anima ipſamet vi propria appetitiones vel averſiones inde elicit, potentia agendi vi perceptionis a Deo productæ ad agendum excitata, cum quoad dependentiam appetitionum & averſionum a perceptione perinde ſit, ſive vis agendi animæ conſtanter inſit, ſive eidem demum a Deo excitata perceptione conferatur. *Quod erat tertium.*

Quando *Jaquelotus*, Theologus cordatus, judicat in ſyſtemate cauſarum occaſionalium libertatem eſſe meram illuſionem, dubium non eſt quin ſuppoſuerit per idem omnem vim activam animæ adimi & eam in ens mere paſſivum transformari, quod a Deo modificetur. Etſi vero judicium a veritate minime alienum videatur; non tamen propterea defenſori ſyſtematis cauſarum occaſionalium craſſioris imputandum, quod libertatem neget, ut porro moleſtis conſequentiis onerari poſſit, niſi aliunde conſtet eum libertatem tollere. Ecquis enim ignorat fieri poſſe, ut quis libertati adverſum non agnoſcat, quod eidem repugnat, quemadmodum ex adverſo haud raro accidit, ut eidem contrariari exiſtimetur, quod cum ea conſiſtere poſſe palam eſt. Qui de libertate ſentit, quemadmodum decet, non ideo in moralibus vel praxi vitæ admittit, quæ ex negata libertate conſequuntur, ſi vel maxime in explicando commercio animæ ac corporis ſumit, quæ cum eadem ſtare nequeunt, propterea quod modus perveniendi a perceptione ad decretum non pendet a modo, quo excitatur iſta perceptio. Non noſtram cauſam agimus, ſed eorum, quorum ſententiam parum probamus (§. 606. & ſeqq.), tum ut æqui ſimus erga alios, tum ut exemplo noſtro doceamus alios, quomodo ſeſe æquos erga alios præbere debeant; id quod univerſalis juſtitiæ eſt, quam olim quidem inculcavit *Ariſtoteles*, hodie tamen inſuper fere habent plerique. Ceterum ſi ſyſtema cauſarum occaſionalium cum theoria ſuperiori in gratiam reducis, ab objectione prorſus liberatur, quod libertatem tollat, ita ut in defenſorem illius injurius fore-

ret, qui eadem ipsum onerare auderet. Quodsi vero anima vi perceptionis productæ ad agendum a Deo excitatur, cum sit meris facultatibus instructa, quæ excitatione opus habent, quoad libertatem systema causarum occasionalium coincidit cum systemate influxus physici, quale vulgo ab Aristotelico-Scholasticis explicatur. Etenim utrobique supponitur animam nudis facultatibus instructum esse, ad agendum vero excitari vi perceptionis sensibilis in organum sensorium agentis: quocunque igitur modo perceptio ista mutationi organi sensorii harmonica producatur, actiones animæ deinceps eodem modo consequuntur. Si diversæ fuerint virorum doctorum opiniones, non inconsultum est eas inter se comparari, ut quantus sit consensus, quantus dissensus appareat, ne objiciamus aliis, quæ eodem jure sive eadem injuria nobis objici poterant. Hinc enim multæ oriuntur turbæ veritati ac pendenti ab ea felicitati generis humani inimicæ.

§. 611.

Cur non plura de systemate causarum occasionalium dicantur.

Systema causarum occasionalium non in solo explicando commercio inter mentem & corpus subsistit, sed ad communicationes quoque motuum in actionibus corporum explicandis extenditur. Neque id systemati huic proprium est, cum etiam cetera ad has transferantur. Quamobrem accidit ut Autores in expendendis systematis explicandi commercium animæ ac corporis, hoc est, actiones mutuas corporis atque animæ in se invicem, ad ea etiam descendant, quæ ad corporum in se invicem actionem spectant. Enimvero cum nos aliquando, si Deo ita visum fuerit, in Physicis de iis simus acturi, quæ actiones corporum in se invicem concernunt; plura in præsente non addimus.

CAPUT IV.

De Harmonia præſtabilita.

§. 612.

Definitio ſyſtematis harmoniæ præſtabilitæ.

Syſtema harmoniæ præſtabilitæ dicitur, quo commercium animæ & corporis explicatur per ſeriem perceptionum atque appetitionum in anima & ſeriem motuum in corpore, quæ per naturam animæ ac corporis harmonicæ ſunt, ſeu conſentiunt.

Syſtema hoc invenit *Leibnitius* & in Diario Eruditorum Pariſino A. 1695. p. 444. & ſeqq. & p. 456. & ſeqq. primum publice propoſuit. Objectiones in eodem Diario eodem adhuc anno p. 639. & ſeqq. contra id propoſuit *Foucherius*, Canonicus Divinionenſis, ad quas reſpondit *Leibnitius* A. 1696. p. 255. & 259. Poſtea *Bælius* in Dictionario Critico *artic. Rorarius* dubia ſua contra idem ſyſtema propoſuit, quæ *Leibnitius* in alio Diario, quod ſub titulo: l' Hiſtoire des Ouvrages des Sçavans A. 1698. prodiit, menſe Julii removit. Prodiit poſt mortem *Leibnitii* liber ſub titulo: Recueil de diverſes pieces ſur la philoſophie &c. par Mrs. *Leibniz, Clarke, Newton*, in quo Tom. 2. p. 389. & ſeqq. eædem objectiones *Bælianæ* in ſecunda Dictionarii editione auctiores propoſitæ ſub incudem a *Leibnitio* revocantur. Ex intervallo *Leibnitianum* ſyſtema impugnavit *Franciſcus Lamy* in libro, cui titulus: de la connoiſſance de ſoy meme Tract. 2. p. 225, ſyſtematis cauſarum occaſionalium defenſor, utpote ſtrenuus *Carteſii* ſectator: cui reſpondit *Leibnitius* in Diario eruditorum Pariſino, quod in Batavia recuditur. A. 1709. Succesſere deinde objectiones aliæ *Tourneminii, Newtoni, Clarkii*, tandemque *Stahlii*. Poſt fata *Leibnitii* A. 1720. ſyſtema *Leibnitianum* de commercio animæ & corporis ſyſtemati meo metaphyſico, quod idiomate patrio ſub titulo: Vernünfftige Gedancken von GOtt, der Welt und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt, prodiit, ita inter-

intertexui, ut judicibus viris doctis in eodem natum videretur & facilius jam intelligeretur. Mox vero *Bülffingerus* A. 1723. in Commentatione hypothetica de Harmonia animi & corporis humani maxime præstabilita causam hanc prolixe & vulgariter dixit, expensis quoque objectionibus singulis ab Autoribus modo commemoratis in medium adductis: quorum autoritate audaciores facti, qui inimico in me erant animo, harmoniam præstabilitam tanquam impiam traduxerunt, ut ne deesset criminandi materia argumento ab invidia ducto quoad singulas ejus partes alibi relatas (§. 1050. *Log.*) philosophiam meam impugnaturis. Nostrum jam erit idem systema eodem modo expendere, quo systemata antecedentia ad trutinam rationis appendimus. Cum vero simus ab omni altercandi studio alieni & bona causa dudum triumphaverit; controversias non aliter attingemus, nisi quatenus docentis muneri non repugnant.

§. 613.

Quomodo perceptiones & appetitiones producantur in anima juxta systema harmoniæ præstabilitæ.

In systemate harmoniæ præstabilitæ anima vi sibi propria producit omnes suas perceptiones & appetitiones continua serie. Nimirum anima vi sibi essentiali (§. 66) & naturali (§. 67), continuo producit ideam totius universi (§. 190), etiam in somno (§. 191); quæ easdem prorsus mutationes subit, quas mundus adspectabilis subit (§. 192). Quoniam tamen impossibile est ut integram simul intueatur (§. 194), adeoque clare percipiat singula in eodem contenta (§. 193), ut eorum sibi sit conscia (§. 31. *Psychol. empir.*), consequenter appercipiat (§. 25. *Psychol. empir.*), & hinc certas observare tenetur leges (§. 217); lex vero sensationum essentiales animæ continet determinationes (§. 78), & lex imaginationis rationem aliquam in lege sensationis habere debet: ideo anima in appercipiendo per essentiam suam sequitur legem sensationis & legem imaginationis. Mutantur perceptiones claræ, adeoque intuitus ideæ universi (§. 193), consequenter apperceptio ejusdem finita, qualis in animam cadit (§. 246), per appetitionem

& aver-

& aversionem (§. 495. 496). Quamobrem cum anima per essentiam & naturam suam bonum appetat, malum aversetur (§. 520;) in mutandis perceptionibus claris per naturam & essentiam suam sequitur legem appetitus & aversationis (§. 904. 907. *Psych. empir.*). Atque adeo clarissime patet animam in systemate harmoniæ præstabilitæ ipsammet producere omnes suas perceptiones & appetitiones.

Propositio hæc theoriæ superiori satis consona. Etenim anima vim quandam habet continuo producendi ideam totius universi. Totum vero universum quoad statum præsentem, nedum quoad omnes præteritos & futuros infinita involvit, quæ in ista idea singula clare repræsentari non possunt. Unde apperceptio, consequenter series perceptionum clararum, talis esse debet, qualis convenit enti finito. Certus adeo modus appercipiendi ideam universi eamque mutandi animæ essentialis esse debet. Non autem alius is esse potest, quam quem experientia magistra docet. Quamobrem perceptiones claræ tales esse debent, ut conveniant mutationibus in corpore aliquo organico per impressiones ab objectis, quæ clare percipiuntur, factis, & per appetitiones ita variari debent, quomodo variantur mutationes in corpore ob ejus in universo situm mutatum. Cum istiusmodi intuitus ideæ universi possibilis sit; in ejus possibilitate essentia animæ consistit. Nimirum anima istiusmodi possibilis, quia talis intuitus ideæ universi, seu hoc modo variabilis apperceptio ejusdem, aut quod perinde est, istiusmodi perceptionum clararum series possibilis. Systema igitur harmoniæ præstabilitæ theoriæ superiori nihil superaddit, nisi quod per ipsum definiatur, vim animæ non dirigi a principio externo quemadmodum in systemate influxus physici (§. 569), & causarum occasionalium fieri debet (§. 598); sed ipsammet animam eandem dirigere, ita ut sit totius perceptionis, quam habet, causa sufficiens.

§. 614.

Anexistentia mundi

Quoniam in systemate harmoniæ præstabilitæ anima vi pro-

propria producit omnes perceptiones & appetitiones independenter ab omni principio externo; præsentia idearum materialium in cerebro ad eas producendas nihil prorsus confert, adeoque *perceptiones & appetitiones in anima eodem quo nunc modo consequerentur, etiamsi corpus non existeret, consequenter etiam anima eodem, quo nunc, modo sibi repræsentaret hoc universum, etiamsi mundus adspectabilis non existeret.* *materialis ad ejus repræsentationem in anima sit necessaria.*

Idealistæ hoc perspicientes & de distincte explicando commercio animæ & corporis, immo in genere & de distincta explicatione actionis corporum in se invicem ac corporis in animam, animæ in corpus desperantes, ideo negarunt mundum adspectabilem, quem anima sibi repræsentat, existere. Quemadmodum vero in omni errore inest aliquid veri, ut ideo sæpe error viam ad veritatem sternat; ita quoque hypothesis Idealistarum quidpiam veri habet, hoc nempe supposito quod influxus physicis nullus sit. *Cartesius*, qui perceptiones rerum sensibilium a voluntate Numinis derivavit, similiter agnovit, Deum animam ita modificare posse, ut mundum adspectabilem eodem, quo nunc, modo sibi repræsentet, utut is extra animam non existat, quemadmodum ex Meditationibus ipsius intelligitur, in quibus de existentia corporum dubitat, eorumque existentiam ex notione veracitatis divinæ demonstrare conatur. In ipsius tamen systemate moraliter necessarius est ad perceptiones animæ, propterea quod Deus non producit in anima perceptionem nisi ad præsentiam ideæ materialis in cerebro secundum concursum suum ordinarium, de quo hic sermo est. Ast in systemate harmoniæ præstabilitæ nullo modo necessarium est, ut mundus adspectabilis actu existat, si quidem anima eo, quo nunc, modo eundem sibi repræsentare debet.

§. 615.

In systemate harmoniæ præstabilitæ vi mechanismi corporis ex ideis materialibus sensibilium nascuntur motus volitionibus & appetitionibus animæ respondentes citra ullam determina- *Motuum voluntariorum mechanica productio.*

(Wolfii Psychol. Ration.) Zzz

minationem extrinsecam immediatam. Quoniam in anima omnes mutationes a sensatione originem ducunt (§. 64), si objectum appetibilie sensui præsens non fuerit, idea ejus vi cujusdam ideæ sensualis per legem imaginationis produci debet (§. 117. *Psychol. empir.*). Quoniam vero non appetimus nisi quod bonum videtur, nec aversamur, nisi quod videtur malum; necesse porro est ut vel vi imaginationis & memoriæ, vel vi operationum intellectus, prout vel sensitiva (§. 580. 582. *Psych. empir.*), vel rationalis fuerit appetitio aut aversio (§. 880. 881. *Psychol. empir.*), objectum nobis repræsentetur vel bonum, vel malum, & hinc appetitioni, vel aversioni convenientes motus corporis aut organorum ipsius decernantur (§. 486). Jam ex ideis materialibus sensibilium in cerebro, quæ ab impressionibus a sensibilibus in organa sensoria factis pendent (§. 112), nascuntur ideæ materiales phantasmatis (§. 231. & seqq.), seu ideæ vi imaginationis productæ (§. 93. *Psychol. empir.*), adeoque idea materialis objecti appetibilis ex motu naturaliter in cerebro existente vi mechanismi cerebri secundum motus regulas nascitur. Jam quæcunque perceptiones ad hoc requirantur, ut objectum repræsentetur tanquam bonum vel malum, cum vel ab operationibus imaginationis pendeant, vel operationibus intellectus debeantur, singulis phantasmatis (§. 206), seu ideis vi imaginationis productis (§. 93. *Psych. empir.*), singulis itidem intellectus operationibus ideæ materiales in cerebro (§. 416), consequenter motus in corpore (§. 112), immo ipsi attentioni continuus ideam materialem in cerebro producendi (§. 374) vel organum sensorium immotum conservandi conatus respondent. Quamobrem qui appetitioni & aversioni ex istis perceptionibus, quibus objectum vel ut bonum, vel ut malum repræsentatur, enatæ respondent motus corporis & organorum ipsius (§. 501. 502), ex aliis motibus in cerebro existentibus nascuntur, adeoque naturaliter.

 Quo-

Quoniam itaque ad hoc, ut isti motus nascantur, nullo principio externo opus est, quale in systemate influxus physici supponitur vis animæ in spiritus animales influens (§. 567. 571), in systemate causarum occasionalium omnipotentia divina seu potentia Dei infinita (§. 597); citra determinationem ullam extrinsecam motus voluntarii in corpore per mechanismum corporis ex aliis motibus in eodem naturaliter præexistentibus oriuntur.

Quodsi quis theoriam superiorem de anima familiarem experitur, ut sibi probe conscius sit modi, quo in anima ex perceptione præexistente nascuntur aliæ una cum appetitionibus atque aversionibus, & quomodo nullius nobis in anima conscii simus mutationis, cui non in corpore respondeat motus quidam specifice talis, serie modificationum animæ seriei motuum in cerebro continua; eidem plana & obvia erunt, quæ in propositione præsente proferuntur, ut nihil supersit quod obscurum videri queat. Etsi autem theoria superior plurimum lucis affundat systemati harmoniæ præstabilitæ, vi tamen eorum, quæ de præcedentibus systematis a nobis dicta sunt, ab eodem prorsus independens est, nec cum eo necessario connectitur. Immo attentione sufficiente usus facile perspicit, ex motu in cerebro præexistente nonnisi probabiliter inferri motum spirituum animalium in nervos motorios influentium, cum demonstrari non possit, seu distincte explicari nequeat, quomodo vi motus præexistentis directio spirituum animalium ad influxum in nervos motorios necessaria prodeat, consequenter etiam non nisi probabiliter porro infertur, directionem istam fieri citra determinationem extrinsecam immediatam. Dico immediatam, ne quis objiciat futiliter determinationem adesse extrinsecam, quatenus motus iste, unde directio pendet, derivatur ex idea materiali sensibilis cujusdam, quæ impressioni ab eodem in organon factæ debetur.

§. 616.

Quoniam *motus volitionibus animæ respondentes in syste-* *Corporis ab mate anima in-*

dependentia quoad motus voluntarios. *mate harmoniæ præstabilitæ* vi mechanismi corporis ex motibus ab impressionibus in organa sensoria factis citra ullam determinationem extrinsecam ab anima pendentem consequuntur (§. 615); *eodem quo nunc modo adhuc consequerentur, etiamsi anima non existeret, nisi quod nobis eorundem minime conscii essemus.*

Agnovere Materialistæ motus, quos voluntarios appellamus, vi solius mechanismi consequi ex motibus in cerebro præexistentibus; ast perperam inde intulerunt nullam existere animam, sed quæ ad animam referimus, esse meros motus in cerebro productos, propterea quod falso sibi persuasere, materiam subtilem sibi sui aliarumque rerum per impressiones in organa sensoria factas consciam esse posse, quemadmodum supra luculenter ostendimus (§. 44). Quoniam in hypothesi causarum occasionalium ea omnia subsistunt, quæ in superioribus de motibus in cerebro cum perceptionibus & appetitionibus ac aversionibus animæ consentientibus luculenter ostendimus, nec spiritibus animalibus motum ex præexistentibus motibus aliis in cerebro habentibus, nonnisi directio per concursum Dei obtingit, qua ipsis opus est ut in nervos motorios decretis animæ convenienter influant (§. 597); ideo nec in systemate causarum occasionalium absolute impossibile est, ut Deus ita dirigat spiritus animales ad influendum in nervos motorios, quo nunc ad decretum animæ eosdem dirigit, etiamsi anima nulla esset, quæ motus istos decerneret, utut in hoc quoque systemate anima non existente motuum illorum nobis minime conscii existeremus.

§. 617.

Quale corpus possibile supponat harmonia præstabilita. *In systemate* igitur *harmoniæ præstabilitæ supponitur possibile esse corpus, in quo series quædam motuum per impressiones objectorum externorum in organa sensoria conservari potest, ut singuli continuo consentiant singulis perceptionibus atque appetitionibus & aversionibus animæ eodem prorsus ordine sese invicem consequentes, quo animæ modificationes sese invicem excipiunt.*

Quale

Quale esse debeat hoc corpus, ex iis intelligitur, quæ in theoria superiori de motibus in cerebro cum singulis modificationibus animæ consentientibus dicta sunt. Quidnam adhuc desideretur, quo minus a posteriori demonstrari possit corporis istiusmodi possibilitas, paulo ante observavimus (*not.*§.615). A priori eam demonstrare nemo potest, nisi qui motus istos & unius ex altero præexistente existentiam distinctissime exponere valet: id quod propter mechanismum cerebri nobis ignotum, nec facile detegendum, nemo audere debet. Si quis impossibilitatem corporis istiusmodi demonstrare valeret; is systema harmoniæ præstabilitæ refutasset; probabilitas vero propter theoriam superiorem propendet in affirmativam. *Bælius* verebatur concessa possibilitate sapientiam Dei nimis extolli & ad impossibilia extendi: enimvero quamdiu impossibilitas nulla ratione probabili nititur, metus iste vanus est. Sapientia Dei major utique, quam ut intra rationis nostræ admodum finitæ arctos cancellos coërceatur. Quamobrem majore in sapientiam Dei immensam fiducia istiusmodi corpus Deo non impossibile pronunciavit *Jaquelotus*, Theologus eximius, quod singula animæ decreta libera vi solius mechanismi exequatur, ita ut corpus v. gr. eodem præcise momento moveat pedes, vel brachium, quo anima vult corpus progredi, vel manu quid apprehendi. Paradoxon, non nego, nobis videtur corpus, tanto artificio esse constructum; sed id quidem inde est, quod simile quid nos vidisse nobis conscii non simus. Hinc vero adversus possibilitatem ipsius nihil concluditur.

§. 618.

Quomodo per harmoniam præstabilitam harmonia animæ & corporis subsistat.

Ex serie motuum in corpore ratio reddi potest, cur perceptiones & appetitiones in anima jam oriantur & cur tales potius sint, quam aliæ; & vicissim *ex serie perceptionum & appetitionum in anima reddi potest ratio, cur jam in corpore oriantur motus & cur tales potius, quam alii.* Etenim in anima datur series perceptionum & appetitionum (§. 612), vi propria productarum (§. 613), citra ullam realem animæ a corpore

pore dependentiam (§. 614), & in corpore datur series quædam motuum (§. 612), vi mechanismi ex se invicem nascentium & ab impressionibus in organa sensoria a sensibilibus factis pendentium (§. 617), citra ullam dependentiam realem corporis ab anima (§. 615). Quoniam earum una alteri constanter consentit (§. 612); nulla in anima datur perceptio vel appetitio, quin aliquis ipsi in serie motuum respondeat motus, nec vicissim aliquis in serie motuum datur motus, quin eidem in serie perceptionum & appetitionum aliqua respondeat perceptio & appetitio, utut nulla supponatur animæ ac corporis in seinvicem actio. Atque adeo per naturam & essentiam animæ & corporis intelligitur, cur perceptiones & appetitiones in anima & motus quidam in corpore eodem tempore contingant, consequenter in anima & corpore continetur ratio sufficiens continuitatis temporis, quo perceptiones & appetitiones in anima & utrisque consentientes motus in corpore contingunt (§. 56. *Ontol.*). Ex modificationibus adeo animæ ratio reddi potest motuum in corpore & ex motibus in corpore modificationum animæ, scilicet cur dato hoc in corpore motu detur jam hæc in anima perceptio vel appetitio, & vicissim cur data hac in anima perceptione vel appetitione detur jam hic in corpore motus (§. 42. *Cosmol.*).

Jam cum perceptionibus singulis, sive ideæ sensuales fuerint (§. 114), sive phantasmata (§. 206), singulæ respondeant ideæ materiales, ita ut talis sit idea sensualis, vel phantasma tale, quia talis est idea materialis (§. 118), adeoque talis in cerebro motus (§. 112), & idem quoque obtineat in motibus, qui operationibus mentis respondent (§. 416); ex perceptione in serie perceptionum ratio reddi potest cur talis jam sit in motuum serie motus, & vicissim ex motu in serie motuum præsente, cur talis jam sit in serie perceptionum perceptio. Et quia motus, quos appetit anima, in eadem repræsentantur (§.

929.

929. *Pychol. emp.*), & per has adeo perceptiones appetitiones ſpecificantur; ex motibus in ſerie motuum reddi poteſt ratio, cur talis jam ſit in ſerie perceptionum & appetitionum appetitio, & vicisſim ex appetitione in ſerie perceptionum atque appetitionum ratio dari poteſt, cur talis jam ſit in corpore motus: quemadmodum de duabus ſubſtantiis harmonice modificatis citra influxum realem unius in alteram jam alibi generaliter demonſtravimus (§. 43. *Cosmol.*). Patet adeo ex ſerie motuum in corpore non minus rationem reddi posſe, cur hæc jam detur in anima perceptio vel appetitio, quam cur talis potius ſit, quam non ſit, & ex ſerie perceptionum atque appetitionum non minus reddi posſe rationem, cur hic jam detur in ſerie motuum harmonicorum motus, quam cur talis, potius ſit, quam alius.

Ut hæc clarisſime intelligantur, plurimum conducit ea perpendere, quæ de continuitate modificationum animæ evicta fuere in theoria ſuperiore & quomodo vi ejusdem theoriæ nulla fiat in anima modificatio, cui non aliquis in cerebro reſpondeat motus, isque ſpecifice talis, & ea quidem differentia, ut ideæ ſenſuali reſpondeat motus in cerebro a motu dependens, quem organo ſenſorio ſenſibile impresſit (§. 112); phantasmati autem motus ex alio in cerebro præexiſtente enatus (§. 201) & appetitioni denique motus, unde pendet motus alicujus organi corporis vel totius corporis (§. 501).

§. 619.

Quomodo eorum quæ in anima ſunt, ratio reddatur ex corporis mutationibus & mutationum

Quoniam ideæ materiales, quibus reſpondent ſenſuales, pendent ab impresſionibus a ſenſibilibus in organa ſenſoria factis (111. 112), & motus voluntarii, qui reſpondent appetitionibus animæ, a motibus fluidi nervei in nervos motorios influentis, quibus illi producuntur, quemadmodum in Phyſicis oſtendetur; nobis vero actionis ſenſibilium in organa & motuum voluntariorum conſcii ſumus quemadmodum unusquisque

in corpore ex iis, quæ in anima accidunt.

que in seipso experitur: *ex mutationibus in organis sensoriis contingentibus reddi solet ratio, cur jam has potius, quam alias habeamus ideas sensuales, & ex appetitionibus animæ, cur hi jam potius contingant motus voluntarii, quam alii.*

Propositionem hanc addimus præcedenti, ne præcedens videatur amplior, quam fert experientia. Quodsi motuum, qui fiunt in cerebro, nobis eodem modo conscii essemus, quo mutationes in organis sensoriis, ac motus voluntarios percipimus; nihil nobis dubii occurrere posset. Immo si motuum in cerebro distinctas notiones haberemus, quemadmodum mutationum, quæ in oculo accidunt, visibili in eundem radiante; clarissime quoque perspiceremus, quomodo inde ratio reddi possit, cur tales jam sint perceptiones quoad singula, quorum ratio expetitur. Et tum demum constaret, quomodo corpus sit interpres animæ, nec quicquam ea in re obscuritatis nobis superesset.

§. 620.

An per harmoniam præstabilitam commercium animæ & corporis intelligibili modo explicetur.

Quia ex systemate harmoniæ præstabilitæ per naturam animæ ac corporis intelligitur, cur ideis materialibus in cerebro tales perceptiones in anima & appetitionibus animæ tales motus voluntarii in corpore coexistant (§. 618), adque adeo per eandem intelligitur dependentia animæ a corpore quoad specificationem perceptionum & continuitatem temporis, quo cum mutationibus in organis sensoriis contingunt, & corporis ab anima quoad specificationem motuum voluntariorum & continuitatem temporis, quo cum volitionibus contingunt (§. 56. *Ontol.*): *in systemate harmoniæ præstabilitæ commercium inter animam & corpus intercedens per ipsam animæ & corporis naturam intelligibili modo explicatur.*

Atque hæc est prærogativa systematis harmoniæ præstabilitæ præ ceteris. Etenim in systemate influxus physici sumuntur, quorum nullam habemus notionem, ut inde explicemus, commercium inter animam atque corpus intercedens (§.573).

In

In systemate causarum occasionalium recurritur ad potentiam Dei infinitam, ut reddatur ratio eorum, quæ in natura rerum occurrunt. Utrumque in philosophia alias improbatur, quæ non fert ut in numerum causarum naturalium referantur qualitates occultæ & neglectis causis secundis ad causam primam provocetur, quando effectuum naturalium quæruntur causæ. Ceterum per propositionem præsentem redarguitur illorum error, qui sibi persuadent, quasi harmonia præstabilita sit terminus inanis & quæ eodem jure in numerum qualitatum occultarum referri mereatur, quo odium naturale plantarum in Physica scholasticorum in eundem referri solet. Qui vero ita sentiunt, non satis intelligere videntur, quid sit harmonia præstabilita, neque intelligunt, quæ de nexu substantiarum citra influxum realem in mutationibus suis harmonicarum in genere demonstravimus (§. 41. 42. 43. *Cosmol.*). Redarguitur non minus per propositionem præsentem error eorum, qui contendunt, in systemate harmoniæ præstabilitæ non minus ad voluntatem Numinis provocari, quam in systemate causarum occasionalium. Qui enim ita sentiunt, denuo non satis intelligere videntur, quid sit harmonia præstabilita, præstabilitione non rite intellecta, quam paulo post distinctius exposituri sumus: quo facto dilucide constabit, quanta sit hac in parte inter systema causarum occasionalium & systema harmoniæ præstabilitæ differentia & in hac voluntati divinæ non esse locum, nisi quatenus ad causam primam tandem deveniendum, ubi sufficiens eorum, quæ in universo dantur, ratio desideratur. Etenim ob omnimodam creaturarum a Deo dependentiam, quam in Theologia naturali declaraturi sumus, fieri non potest quin tandem ad Deum perveniatur.

§. 621.

Æquipollentia systematum influxus & harmoniæ præstabilitæ.

In systemate harmoniæ præstabilitæ ideæ sensuales ideis materialibus ita coëxistunt, ac si corpus in animam influeret, seu vi sua illas produceret, & vicissim motus voluntarii in corpore ita coëxistunt volitionibus animæ, ac si anima in corpus influeret, seu vi sua motum corporis produceret. Etenim juxta systema harmoniæ præstabilitæ datur series quædam perceptio-

num & appetionum in anima (§. 612) vi ipſi propria productarum (§. 613) & ſeries quædam motuum in corpore (§. 612) vi mechaniſmi in eodem productorum (§. 615), & in ſerie motuum ſemper datur aliquis motus, qui conſentit perceptioni & appetitioni in anima præſenti (§. 612). Præſens igitur perceptio datur in anima, quando in corpore præſens eſt hic motus, ſeu idea materialis in cerebro (§. 112). Enimvero ſi corpus phyſice influit in animam, idea materialis in cerebro producit ideam ſenſibilis, unde iſta ortum trahit (§. 566), vel ſtante theoria ſuperiori de anima vis animæ determinatur vi corporis ad legem ſenſationum in intuenda idea univerſi obſervandam (§. 569), adeoque perceptio præſens datur in anima, quando in corpore præſens eſt idea materialis in cerebro. In ſyſtemate igitur harmoniæ præſtabilitæ ideæ ſenſuales ideis materialibus ita coëxiſtunt, ac ſi corpus in animam influeret, ſeu vi ſua illas produceret. *Quod erat unum.*

Similiter quoniam in ſerie motuum ſemper reſpondet aliquis motus appetitioni animæ præſenti (§. 612), nempe motus ſpirituum animalium in nervos motorios influentium & hinc pendens motus voluntarius organi corporis vel corporis totius. In corpore igitur præſens datur motus, quando in anima præſens eſt hæc appetitio. Enimvero ſi anima phyſice influit in corpus, motum organi corporis, quem vult, producit vi ſua (§. 566), ſeu ſtante conſervatione virium vivarum, fluidum nerveum aut ſpiritus animales in motu jam conſtitutos tantummodo dirigit ad influendum per nervos motorios in muſculos, quibus motus in corpore ab anima intentus perficitur (§. 571). Denuo igitur præſens datur in corpore motus, quando in anima præſens eſt hæc appetitio. Quare in ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ motus voluntarii in corpore ita coëxiſtunt volitionibus animæ, ac ſi anima in corpus influeret, ſeu vi ſua motum corporis produceret. *Quod erat alterum.*

Abunde itaque perspicitur, quod in omni systemate explicandi commercium inter mentem ac corpus supponendum esse supra evicimus, scilicet perceptiones rerum sensibilium in anima & motus voluntarios in corpore eodem prorsus modo oriri, ac si anima & corpus in se mutuo influerent (§.537), in systemate quoque harmoniæ præstabilitæ supponi: huic enim supposito convenienter concipiuntur series perceptionum & appetitionum in anima & series motuum in corpore harmonicæ. Rationes vero, cur stante hac systematum influxus physici & harmoniæ præstabilitæ æquipollentia posterius priori præferatur, patent ex iis, quæ supra (*not.* §. 602) ad æquipollentiam systematum influxus & causarum occasionalium annotavimus, & ex infra dicendis magis patebunt.

§. 622.

In systemate harmoniæ præstabilitæ omnia fiunt naturaliter. In systemate enim harmoniæ præstabilitæ anima vi sibi propria producit omnes suas perceptiones & appetitiones (§. 613). Quamobrem cum in anima non detur nisi vis unica, qua omnes ejus actiones producuntur (§. 57. 60), vis nempe repræsentativa universi (§. 63); anima perceptiones & appetitiones omnes vi hac universi repræsentativa producit, adeoque cum nihil sit sine ratione sufficiente cur potius sit quam non sit (§. 70. *Ontol.*), omnes istæ perceptiones & appetitiones in vi universi repræsentativa rationem sufficientem habent, consequenter naturaliter fiunt (§. 69). Similiter vi mechanismi corporis adeoque per structuram ejusdem, secundum regulas motus (§. 75. *Cosmol.*) ex ideis materialibus, consequenter motibus præexistentibus (§. 112), nascuntur motus volitionibus & appetitionibus animæ respondentes (§. 615). Fiunt igitur & ipsi naturaliter (§. 513. *Cosmol.*). Quoniam itaque in systemate explicandi commercium inter mentem atque corpus non habetur ratio nisi coëxistentiæ perceptionum & appetitionum in anima & motuum in corpore (§. 949. 955. 962. *Psych.*

An in systemate harmoniæ præstabilitæ omnia fiant naturaliter.

Psychol. empir.); in systemate harmoniæ præstabilitæ omnia fiunt naturaliter.

Atque hoc potissimum intendit *Leibnitius*, cum non contentus systemate causarum occasionalium de novo systemate cogitaret: neque enim ipsi sufficiebat sumi a *Cartesio* in explicanda harmonia corporis & animæ quod frustra recurratur ad causas secundas, adeoque deveniendum tandem sit ad causam primam Deum, sed hoc probandum esse merito urgebat. Nimirum cum vi principii rationis sufficientis phænomena naturæ in ipsis creaturis rationem sufficientem habere debeant; commercium quoque inter mentem & corpus in natura & essentia animæ atque corporis talem habere debere videbatur. Quamobrem cum systema harmoniæ præstabilitæ hac in parte satisfaciat, idem systemati causarum occasionalium prætulit.

§. 623.

An in harmonia præstabilita perpetua fiant miracula.

Quoniam miraculum non est, quod fit naturaliter (§. 509. 510. *Cosmol.*), in systemate autem harmoniæ præstabilitæ omnia naturaliter fiunt (§. 622); *in systemate harmoniæ præstabilitæ nihil fit per miraculum.*

Cum *Leibnitius* Occasionalistis objecisset, quod in systemate suo perpetua admittant miracula, ac ideo ipsum rejecisset; non defuere nonnulli, etsi a systemate causarum occasionalium non minus alieni, quam ab harmonia præstabilita, qui inde ansam arripuerunt objectionem eandem in *Leibnitium* retorquendi, sed re non satis perpensa, præsertim cum in eorum numero essent qui per indignationem hoc facerent. Plures deinde alii, qui echo aliorum esse solent, ipsam hanc objectionem sæpius repetivere: ast numerus clamantium nullum addit pondus. Visum autem fuit miraculum, propterea quod corpus in motibus suis animæ modificationibus harmonicum, quale in systemate harmoniæ præstabilitæ supponitur (§. 617), incomprehensibile ipsis visum: quemadmodum & *Bælio* accidit, qui ideo verebatur, ne forsan sapientia divina ad impossibilia usque extendatur. Ecquis vero non videt per-

perperam miraculum appellari, quod nobis incomprehensibile videtur? Equidem non ignoro *Spinosa* in Tract. Theologico-Polit. cap. 6. pag. 67. non invito miraculum appellari, quod ob ignorantiam causarum incomprehensibile: nemo tamen pius notionem ejus probat, quam sibi de miraculo fingere debet ob fatalem omnium rerum necessitatem ex parte ipsius Dei assertam. Qui Deo in creando & agendo in creaturas omnem adimit libertatem, quemadmodum *Spinosa* impie facit; is utique miraculum vero sensu nullum admittere potest, quippe quod ab ista libertate pendet, quemadmodum ex Theologia naturali clarissime perspicietur. Enimvero qui cum *Spinosa* sentiunt, cum iis nobis nihil jam est negotii.

§. 624.

Quomodo harmonia animæ ac corporis præstabilita.

Deus harmoniam præstabilivit, quatenus animæ junxit corpus, in quo existere potest series motuum perceptionibus & appetitionibus animæ consentientium, & eum fecit rerum materialium nexum, ut motus isti ad actum perducantur per continuas in organa sensoria impressiones extrinsecus factas. Anima enim vi propria producit omnes, quas successive habet, perceptiones & appetitiones (§. 613), eodem prorsus modo, quo nunc sese invicem excipiunt, consecuturas, etiamsi mundus hic adspectabilis, consequenter corpus eidem junctum, non existeret (§. 614). Est vero corpus aliquod possibile, in quo series quædam motuum per impressiones externas in organa sensoria conservari potest, qui singuli perceptionibus singulis & appetitionibus animæ constanter consentiunt (§. 617). Hoc igitur corpus Deus animæ junxit, utque motus in eodem eo ordine se invicem actu consequantur, quo animæ modificationes sese excipiunt, nexum rerum materialium talem effecit, qualem requirunt externæ in organa sensoria impressiones, quibus motuum series conservatur. Hoc pacto Deus in systemate harmoniæ præstabilitæ effecit, ut per essentiam & naturam animæ atque corporis totiusque mundi materialis harmonia a-

nimæ & corporis subsistat (§. 539.), consequenter harmoniam præstabilivit.

Atque ita demum intelligitur, quid sibi velit harmoniæ præstabilitio. Est nempe actus Dei, quo effecit ut harmonia animæ & corporis subsistat citra influxum realem unius substantiæ in alteram per ipsam utriusque essentiam atque naturam. Præstabilitio hæc allegatur tanquam ratio tantummodo in generalibus, ubi causæ primæ locus est; minime autem in specialibus, ubi reddenda ratio est, cur v. gr. tibi leonem repræsentes, dum radii luminis inde in oculum illabuntur & motus nervi optici fibrillis impressus ad cerebrum usque propagatur (§. 111). Atque hoc conveniens est rectæ philosophandi methodo, qua nonnisi in generalibus ad causam primam provocatur, specialia vero phænomena per causas secundas explicantur. Unde intelligitur falli totos, qui sibi persuadent harmoniam præstabilitam esse terminum technicum, neque adeo eam posse allegari tanquam rationem commercii animæ ac corporis. Etenim harmonia animæ & corporis, qua denotatur consensus perceptionum atque appetitionum animæ & motuum corporis explicabilitas (§. 539), terminus technicus est: ast harmoniæ istius præstabilitio, qua Deus per naturam animæ & corporis atque universi hujus adspectabilis exequitur, quod per essentias eorum possibile erat, ratio utique illius consensus est.

§. 625.

Spuria præstabilitionis notio

Quoniam anima talem habens seriem perceptionum & appetitionum possibilis intelligitur, etiamsi nullum possibile supponatur corpus, in quo series motuum harmonicorum datur (§. 613. 614), & corpus talem habens seriem motuum possibile supponitur, etiamsi nulla supponatur anima, in qua series perceptionum atque appetitionum harmonicarum datur (§. 615. 616); *harmonia præstabilita a Deo non fuit, dum seriem perceptionum atque appetitionum ita constituit, ut serii motuum, quæ antecedenter ad illam tanquam possibilis sumitur, consentiat.*

Per-

Perversam hanc præstabilitionis notionem habent, qui harmoniam præstabilitam libertati adversam pronunciant. Sumunt nimirum in hoc systemate supponi, quod in mundo omnia fiant mechanice & ab hoc mechanismo etiam pendeant motus corporis nostri, quos voluntarios dicere solemus; Deum vero animæ tales infudisse facultates, quibus producantur tales perceptiones & appetitiones, ut perpetuus sit hasce inter & istos consensus, sicque animæ perceptiones & appetitiones aptasse ad motus corporum necessarios. Unde animam inepte comparant cum cane ab auriga currui alligato, qui una cum curru progredi tenetur, quo hic trahitur. Neque enim corpus effictum est juxta seriem perceptionum & appetitionum animæ, neque anima juxta seriem motuum corporis; sed utraque substantia in se possibilis intelligitur citra relationem ad alteram. Quando in Theologia naturali originem essentiarum explicaverimus & communes circa eam errores detexerimus; omnis prorsus evanescet obscuritas, quæ adhucsuperesse potest.

§. 626.

Necessarius nexus inter harmoniam præstabilitam & existentiam Dei.

Harmonia præstabilita dari nequit, nisi detur Deus omniscius, sapientissimus, liberrimus, potentissimus, creator & gubernator rerum omnium. Etenim in hypothesi harmoniæ præstabilitæ existit anima, quæ vi propria producit omnes perceptiones & appetitiones (§. 613), & eodem prorsus, quo nunc, ordine easdem produceret, etiamsi mundus hic adspectabilis & corpus adeo ipsi in motibus suis harmonicum non existeret (§. 614). Anima igitur existere potest, etiamsi corpus in motibus suis harmonicum nullum existat, nec existat mundus adspectabilis. Coëxistit tamen eidem corpus, quod, cum in eo motus harmonici per impressiones a corporibus aliis extrinsecus in organa sensoria factis vi mechanismi consequantur, independenter prorsus ab anima (§. 615. 616), existere poterat cum hoc mundo adspectabili, etiamsi anima non existeret. Quoniam igitur necesse est ut detur ratio sufficiens

coë-

coëxistentiæ animæ ac corporis totiusque mundi adspectabilis (§. 70. *Ontol.*), ea autem in ipsa animæ atque corporis natura minime continetur, cum posita substantia una non necessario ponatur altera *per demonstrata*; necesse est ut detur ens ab animabus & corporibus humanis mundoque adspectabili diversum, in quo ratio ista continetur, & cui adeo ea insunt, per quæ intelligitur, cur substantiæ istæ coëxistant & hic in eorum gratiam existat mundus adspectabilis. Jam cum ex mutationibus in organis sensoriis ratio reddi possit, cur jam tales sint in anima ideæ sensuales, & ex appetitionibus vicissim animæ, cur hi jam contingant motus voluntarii (§. 619), nec homo sibi conscius foret motuum in corpore, nisi anima huic coëxisteret (§. 616); conveniens omnino est corpus & animam coëxistere, ut prodeat unum suppositum ex substantiis prorsus diversis constans, quæ tamen ita modificantur ac si una in alteram influeret (§. 621). Ens igitur, in quo ratio coëxistentiæ animæ & corporis in modificationibus suis conspirantium continetur, & quod adeo causa utriusque est (§. 881. *Ontol.*), convenientiam istam perspicere & eadem permoveri debuit, ut animam & corpus una produceret, consequenter intellectu (§. 275. *Psych. empir.*), & voluntate præditum (§. 880. *Psychol. empir.*). Quoniam corpus animæ in mutationibus suis harmonicum a sensibilibus in organa sensoria agentibus continuas recipere debet impressiones, ut motus cum perceptionibus & appetitionibus animæ consentientes conserventur (§. 617), in mundo autem adspectabili tam coëxistentia (§. 53. *Cosmol.*), quam successiva inter se connectantur (§. 54. *Cosmol.*), ut a se invicem dependeant quoad existentiam (§. 58. *Cosmol.*), & actus contingentium in mundo determinetur per seriem causarum contingentium, quæ a se invicem dependent ut effectus a sua causa (§. 83. *Cosmol.*); corpus nostrum ita modificari nequit, ut in motibus suis consentiat modificationibus animæ, nisi mundus

dus hic adſpectabilis exiſtat. Anima itaque, corpus noſtrum & totum hoc univerſum pendent ab eadem cauſa, quæ & omnes omnium animarum perceptiones & appetitiones, omnesque in corporibus humanis posſibiles motus & univerſam rerum materialium naturam intime perſpicere debuit, antequam exiſteret, conſequenter omniſcia eſt. Quoniam vero animæ & corpora humana ob rationem convenientiæ tantummodo coëxiſtunt & in gratiam corporum harmonice cum animabus modificandorum ipſarumque animarum per naturam & esſentiam ſuam ſibi hoc univerſum repræſentantium (§. 66. 67), hoc univerſum exiſtit *per demonſtrata* ; cauſa univerſi eſt agens liberrimum & quatenus unum fecit alterius conſequendi gratia ſapientisſimum. Jam in gratiam animæ produxit hoc univerſum, ut corpus eidem coëxiſteret, quod cum ipſa harmonice modificaretur *per demonſtrata*, cum iſtiusmodi animas & corpora ac iſtiusmodi univerſum posſibilia intelligeret & ea coëxiſtere conveniens judicaret, *itidem per demonſtrata.* Ens igitur cauſa animarum & totius univerſi potentia præditum. Quoniam vero per potentiam ſuam exiſtentiam largitus eis, quæ per ideas ſuas posſibilia erant; potentia creatrice præditum eſt, adeoque & animarum, & mundi creator. Et quia motus in corpore noſtro fiunt ſecundum regulas motus, quibus naturæ ordo continetur (§. 559. *Cosmol.*), ordo autem naturæ contingens eſt, ſeu a necesſitate abſoluta liber (§. 561. *Cosmol.*); autor univerſi hunc conſtituit naturæ ordinem in gratiam animarum, ut ſcilicet corpora in hoc univerſo exiſterent, quorum motus actu reſponderent modificationibus animæ, quemadmodum per ſtructuras ipſorum fieri poterat. Atque ideo auctor rerum omnium eſt idem gubernator eorundem. Patet igitur harmoniam præſtabilitam ſubſiſtere non posſe niſi admittatur ens ab animabus & mundo adſpectabili diverſum, intellectu & voluntate præditum, omniſcium, ſapientisſimum & potentisſimum, creator & gubernator rerum omnium.

(*Wolfii Pſych. Ration.*).

Singula, quæ hic dicuntur, multo clariora evadent, ubi in Theologia naturali notiones attributorum divinorum, creationis item ac gubernationis universi evolverimus. Quodsi enim singula propositionis præsentis membra rigide demonstrare volueris, integram conscribere teneris Theologiam naturalem, in qua non supponitur nisi harmonia præstabilita tanquam principium demonstrandi proximum. Nostrum vero jam non est Theologiam naturalem harmoniæ præstabilitæ superstruere. Sufficit ostendisse, quod, si detur harmonia præstabilita, Deus etiam detur, adeoque ab illa ad existentiam hujus valeat consequentia, ac præterea indicasse fontes, unde singulorum demonstrationes rigidissimæ derivandæ. Quantum harmonia præstabilita rite intellecta conducat ad attributa divina clarius & magis distincte intelligenda, tum ex Theologia naturali, tum inprimis ex Theologia elucescet.

§. 627.

Harmonista quinam dicatur.

Harmonista dicitur, qui systemate harmoniæ præstabilitæ utitur in explicando commercio inter animam atque corpus intercedente, tum etiam in motuum communicatione ac conservatione.

Harmonia enim præstabilita ad omnes creaturarum actiones in se invicem explicandas transfertur, & *Leibnitius* harmoniam quandam universalem omnium substantiarum simplicium, in quibus est fons phænomenorum rerum materialium, concipit & inter ipsum regnum gratiæ atque regnum naturæ harmoniam quandam admittit. Sed de ea nobis jam sermo non est, quamvis monendum existimemus, quod Harmonistæ nomen etiam conveniat harmoniæ istius universalis defensoribus, atque ideo *Leibnitius* quam maxime Harmonista dici debeat.

§. 628.

Quinam Harmonista esse non possit.

Atheus & de existentia Dei dubitans, vel qui præscientiam divinam negat, Harmonista esse nequit. Etenim harmonia præstabilita dari nequit, nisi detur Deus omniscius, sapientissimus.

ſimus, liberrimus, potentisſimus, creator & gubernator rerum omnium (§. 626), hoc eſt, Deus, quem Chriſtiani veneramur. Syſtema igitur harmoniæ præſtabilitæ admittere nequit, qui Deum verum exiſtere non concedit, nec de ejus exiſtentia certus eſt. Quare cum Deum verum exiſtere atheus neget, qui vero de exiſtentia Dei dubitat, adhuc incertus eſt, utrum Deus exiſtat, nec ne; atheus & qui de exiſtentia Dei dubitat harmoniam præſtabilitam admittere, conſequenter harmoniſta esſe nequit (§. 627). *Quod erat unum.*

In ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ anima vi propria producit omnes perceptiones & appetitiones (§. 613), eodem quo nunc ordine conſecuturas, etiamſi mundus hic adſpectabilis & corpus in motibus ſuis ipſi harmonicum non exiſteret (614), conſequenter anima concipitur posſibilis & exiſtere posſe, etiamſi nullum corpus in motibus ſuis ipſi harmonicum posſibile aut exiſtere posſe, immo etiamſi nullus mundus materialis posſibilis ſupponatur. Eodem modo motus harmonici in corpore vi mechanismi producuntur, eodem quo nunc modo producendi, etiamſi anima non exiſteret (§. 615. 616), conſequenter corpus animæ modificationibus in motibus ſuis harmonicum posſibile & exiſtere posſe concipitur, etiamſi nulla posſibilis ſupponatur anima. Deus igitur, qui poterat ſubſtantiam unam producere absque altera, corpus animæ liberrime junxit, quia in eo exiſtere poteſt ſeries motuum perceptionibus & appetitionibus animæ conſentientium, & eum fecit rerum materialium nexum, ut motus iſti per continuas in organa ſenſoria extrinſecus factas impresſiones actu producantur (§. 624. *Pſychol. rat.* & §. 941. *Pſychol. empir.*). Deus adeo ab æterno præſcivit ſingulas animæ appetitiones & perceptiones, ut pro omniſcientia ſua judicare posſet, quale corpus ipſi in mutationibus ſuis ſit harmonicum & quinam nexus rerum materialium esſe debeat, ut idem cum anima harmonice modificetur.

Quare qui præſcientiam divinam negat, vel in dubium vocat, harmoniam præſtabilitam admittere nequit, conſequenter harmoniſta haud quaquam eſſe poteſt (§. 627). *Quod erat alterum.*

Patet adeo quam ſit abſurdum ſyſtema harmoniæ præſtabilitæ tanquam impium traducere cum nemo atheus idem admittere poſſit, nec quicquam ſit in tota rerum natura, per quod attributa divina adeo luculenter innoteſcant, quemadmodum per harmoniam præſtabilitam (§. 626): id quod in Theologia naturali & Teleologia tanta evidentia conſtabit, ut nemo ſanus id in dubium vocare poſſit. Multo igitur abſurdius eſt, ſi quis omnem reliquam philoſophi alicujus doctrinam damnare velit, tanquam atheismo latas fores pandentem, quod in explicando commercio inter mentem & corpus utitur harmonia præſtabilita intra convenientes hypotheſeos philoſophicæ cancellos, quemadmodum fecere qui mihi adverſabantur: abſonum enim eſt dicere, quod omnis philoſophia ſyſtemati harmoniæ præſtabilitæ, hoc eſt, hypotheſi philoſophicæ de cauſa commercii inter animam & corpus ſubſiſtentis ſit ſuperſtructa, cum ne quidem theoria ſuperior de anima ab harmonia præſtabilita pendeat, ſed in ceteris quoque ſyſtematis locum habeat. Sane quæ independenter ab harmonia præſtabilita cognoſci poſſunt, ea etiam tanquam vera admitti poſſunt, etiamſi harmonia præſtabilita impoſſibilis ſupponatur. Fuit non nemo, qui ut ſyſtema harmoniæ præſtabilitæ periculoſum probaret, objecit atheum ita argumentari poſſe: Si datur harmonia præſtabilita, datur Deus. Atqui non datur harmonia præſtabilita. Ergo non datur Deus. Ad probandam itaque exiſtentiam Dei adduci argumentum, quod in ludibrium vertere poſſit atheus. Bene reſpondit *Bülffingerus* in Dilucidat. phil. §. 355. in modo tollente non concludi ex eo, quod antecedens falſum eſt, falſum eſſe conſequens, ſed remoto conſequente tolli antecedens (§. 407. *Log.*). Niſi igitur atheus in formam impingere velit Logicæ tyro, ita argumentandum: ſi datur harmonia præſtabilita, datur Deus. Atqui non datur Deus. Ergo nec datur harmonia præſtabilita. Ex hac

vero

vero argumentatione intelligitur, harmoniam præstabilitam cum atheismo pugnare, quemadmodum fert propositio præsens. Nil quicquam juvat exceptio, atheum saltem vitiose argumentari posse, ut in ludibrium vertat existentiam Dei. Quodsi enim hoc facit male sanus, ipsemet sese ludibrio omnium exponit, qui vel primis tantummodo labris Logicam degustarunt. Notandum præterea est, nos harmonia præstabilita nullibi uti tanquam argumento ad stabiliendam existentiam Dei, etsi non esset argumentum evidentius, ubi harmonia præstabilita ante demonstrata foret. Et quamvis non sit insolitum existentiam Dei probari per systemata explicandi commercium inter mentem & corpus, quemadmodum supra (*not.* §. 596) exemplo *Sturmii* probavimus; mos tamen iste nobis minime probatur. Quemadmodum vero veritates singulas, quantum datur, certo cuidam usui destinare solemus; ita nexum necessarium inter harmoniam præstabilitam & existentiam Dei non alio fine evincimus (§. 626), quam ut ab impietatis labe purgemus systema vere philosophicum, propterea quod nihil sit frequentius, quam ut impietatis postulentur, quæ communi consensu nondum approbantur. Optandum vero foret, ut mos iste, qui a paganis ad nos fluxit, ex orbe christiano tandem extirparetur, cum homine philosopho, nedum christiano, indignum sit, quod ab æquitate alienum. *Socinus* in Prælect. theolog. c. 8. usque ad c. 11. præscientiam futurorum contingentium negat eamque Deo convenire non posse multis contendit. Eandem sententiam tuetur *Crellius* in libro de Deo & ejus attributis c. 24. *Sociniani* itaque harmoniam præstabilitam admittere nequeunt. Qui vero verum Deum profitetur, quem scriptura sacra rerum omnium autorem esse docet, atque a castris *Socinianorum* alienus; ei nihil periculi ab harmonia præstabilita imminet. Quodsi harmonia præstabilita tanta evidentia esset probata, ut nemo *Socinianorum* eam in dubium vocare posset; nullum sane argumentum ad confutandum ipsorum errorem de præscientia futurorum contingentium esset validius harmonia præstabilita. Quamdiu tamen *Socinianus* eam non admittit, eandem

dem quoque frustra adversus ipsum urges, si vel maxime jam constaret eam esse veram.

§. 629.

Quid in systemate harmoniæ sit miraculosum, quid naturale.

Præstabilitio harmoniæ inter animam & corpus est miraculum in creatione rerum facta, sed ejus deinceps vi naturaliter in singulis hominibus perpetuo consequitur perceptionum ac appetitionum animæ & motuum corporis sibi mutuo consentientium coëxistentia. Quoniam enim harmonia præstabilita dari nequit, nisi detur Deus omniscius, sapientissimus, liberrimus, potentissimus, creator & gubernator rerum finitarum omnium (§. 626); in tota rerum natura nihil reperiri potest, per quod præstabilitio illa fieri potuisse intelligitur, consequenter in tota rerum natura rationem sufficientem non habet (§. 56. *Ontol.*), consequenter miraculum est (§. 510. *Cosmol.*). *Quod erat primum.*

Enimvero Deus harmoniam præstabilivit, quatenus cum anima produxit corpus, in quo existere potest series motuum perceptionibus & appetitionibus animæ constanter consentientium & eum fecit rerum materialium nexum, ut motus isti ad actum perducantur per continuas in organa sensoria impressiones extrinsecus factas (§. 624), adeoque in prima rerum creatione. Quare cum præstabilitio sit miraculum *per demonstrata;* miraculum utique est in prima rerum creatione factum. *Quod erat secundum.*

Quodsi anima existere supponatur, vi propria omnes ipsius perceptiones & appetitiones producuntur (§. 613). Si porro eidem coëxistere intelligatur corpus suum; vi mechanismi motus illis perceptionibus & appetitionibus constanter consentientes possibiles intelliguntur (§. 615). Si denique mundus hic adspectabilis existere supponitur, per eum tandem patet, quomodo per continuas impressiones in organa sensoria

foria factas motus harmonici in corpore ad actum perducantur (§. 617). Per naturam adeo & essentiam animæ ac corporis & mundi hujus adspectabilis, in quo homo existit, intelligitur, cur motuum series in corpore potius consentiat seriei perceptionum & appetitionum in anima, quam ab eadem dissentiat, consequenter coëxistentia perceptionum & appetitionum animæ atque motuum istis consentientium in corpore rationem sufficientem in essentia & natura animæ, corporis totiusque mundi adspectabilis habet (56. *Ontol.*). Illa igitur coëxistentia in singulis hominibus naturaliter constanter consequitur (§. 509, *Cosmol.*). Quoniam vero non consequeretur, nisi Deus hanc animam & hoc corpus una produxisset & hunc rerum materialium nexum effecisset (§. 624), & præstabilitio hoc modo facta miraculum est in prima rerum creatione patratum *per num.* 1. *&* 2.; coëxistentia illa appetitionum atque perceptionum animæ & motuum corporis in singulis hominibus consequitur vi miraculi in prima rerum creatione patrati. *Quod erat tertium.*

Puto *Newtonum* huc respexisse, dum harmoniam præstabilitam verum miraculum dixit. Sed primigenium miraculum, cujus vi deinde singuli eventus naturaliter consequuntur, in philosophia nihil vitii habet, consequenter propterea nulla hypothesis philosophica objectioni obnoxia est. Sane ipsa existentia rerum materialium, quam Deus in prima creatione iisdem impertitus est, primigenium quoddam miraculum est, vi cujus deinde naturaliter in mundo hoc adspectabili consequuntur omnes eventus. Quodsi a causis secundis ad causam primam ascendere debes, quemadmodum postulat finis a Deo per creationem intentus; necesse est ut quædam insint creaturis, quæ aliter explicari non possunt nisi per causam primam, ac ideo in principio rerum admitti utique debet quidpiam miraculosi, ne actualitas rerum in universo sit independens a Deo: quod absurdum. Ipse *Leibnitius* epist. V. ad *Clarckium* §. 89. harmoniam corporis & animæ, seu constan-

tem

tem perceptionum atque appetitionum & motuum istis consentientium coëxistentiam effectum seu consequens miraculi primigenii in prima rerum creatione facti pronunciat; miraculum vero perpetuum esse negat, quemadmodum *Clarkio* videbatur. Per miraculum vero primogenium intelligere nequit nisi præstabilitionem harmoniæ in creatione factam, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis intelligitur. Quod vero vi miraculi alicujus præsertim primigenii deinceps naturaliter consequitur, id pro miraculi continuatione haberi nequit. Aliter sese res habet in systemate causarum occasionalium, in quo ad consensum singularum perceptionum & appetitionum cum motibus potentia Dei infinita requiritur, qua in systemate harmoniæ præstabilitæ non opus est nisi in principio rerum.

§. 630.

An appetitiones sint præstabilitæ.

Appetitiones in anima non fuere præstabilitæ. Etenim Deus harmoniam tantummodo præstabilivit inter motus in corpore per impressiones in organa sensoria factas excitatos & perceptiones animæ, quibus objecta ista repræsentantur, atque inter appetitiones animæ & motus in corpore voluntarios (§. 619. 624). Sed appetitiones nascuntur ex perceptionibus ipsa animæ vi secundum legem appetitus (§. 904. *Psychol. empir.*), adeoque nulla hic opus est præstabilitione.

Idem etiam sic ostenditur. Modus, quo anima a perceptionibus pervenit ad appetitiones seu has ex istis elicit, non spectat ad commercium animæ & corporis (§. 962. *Psychol. empir.*). Sed in systemate harmoniæ præstabilitæ non præstabiliuntur a Deo, nisi quæ ad commercium inter animam & corpus conservandum requiruntur. Non igitur appetitiones in anima fuere præstabilitæ.

Liquet idem ex modo, quo præstabilitio facta est & quem paulo ante (§. 624) explicavimus. Etenim in eo nullam habuimus rationem modi, quo anima ad decreta sua pervenit,

cum in præstabilienda harmonia perinde sit, quocunque tandem modo ex perceptionibus anima eliciat appetitiones. Præstabilitionis adeo & harmoniæ animæ atque corporis notiones non satis distinctas habent, qui sumunt juxta systema harmoniæ præstabilitæ in gratiam corporis appetitiones esse præstabilitas, hoc est, singulas a Deo determinatas, ut nullo modo ab anima pendeant, nec integrum animæ sit quidpiam in iis mutare. Unde deinde consequentias deducunt molestas, quasi systema harmoniæ præstabilitæ sit libertati adversum & Deum faciat causam peccati: de quibus objectionibus deinceps nobis erit agendum.

§. 631.

Dependentia appetitionis a perceptione identitas in systemate influxus & harmoniæ.

In systemate harmoniæ præstabilitæ anima eodem modo pervenit ad appetitiones seu volitiones, quo ad easdem pervenit in systemate influxus physici. Etenim per systema influxus physici non nisi redditur ratio, cur ad præsentiam ideæ materialis in cerebro oriatur perceptio in anima, ex qua enascitur appetitio (*§.566. Psychol. rat.* & *§.962. Psychol. empir.*); & similiter per systema harmoniæ præstabilitæ non redditur ratio, nisi cur ideæ materiali in cerebro coëxistat perceptio in anima, ex qua sequitur appetitio (*§.612. Psych. rat.* & *§. 962. Psychol. empir.*), adeoque utrobique tantummodo redditur ratio, cur detur aliqua in mente perceptio, unde appetitio nasci potest. Respectu igitur systematis, quo commercium inter mentem & corpus explicatur, perinde est quocunque modo anima a perceptione ad appetitionem perveniat. Quamobrem sive systema harmoniæ præstabilitæ, sive systema influxus physici amplectaris; modus, quo anima a perceptione ad appetitionem transit, semper idem erit.

In systemate harmoniæ præstabilitæ ideæ sensuales ideis materialibus ita coëxistunt, ac si corpus in animam influeret seu vi sua illas produceret, & vicissim motus voluntarii in corpore ita coëxistunt volitionibus animæ, ac si anima in corpus

influeret, seu vi sua motum corporis produceret (§. 621). Quamobrem cum systema harmoniæ præstabilitæ & systema influxus physici, tanquam systemata explicandi commercium inter mentem atque corpus intercedens (§. 612. 589), non differant nisi in modo, quo coëxistunt perceptiones animæ ideis materialibus in cerebro & motus voluntarii in corpore appetitionibus animæ (§. 949. 955. *Psychol. empir.*); modos, quo appetitiones a perceptionibus pendent, in systemate influxus physici & harmoniæ præstabilitæ diversus esse nequit, seu salvo utroque systemate anima eodem modo a perceptionibus pervenit ad appetitiones.

Consona hæc sunt iis, quæ in superioribus (§. 536) demonstravimus, in omni systemate de commercio inter mentem atque corpus intercedente libertatem & defendi & impugnari posse. Recolenda vero hic sunt, quæ itidem in superioribus evicimus, si quis libertati adversa systemati cuidam admiscet, id non fieri vitio systematis, sed in favorem erroris de dependentia volitionum ac nolitionum a perceptionibus (§. 544). Ita qui libertati adversatur, systema harmoniæ præstabilitæ deformaret præstabilitione per errorem explicata, qui nec cum principiis ontologicis, nec cum Theologia naturali consistere potest (§. 615): quemadmodum faciunt consequentiarii, ne desint consequentiæ, quibus systema harmoniæ præstabilitæ infament.

§. 632.

Libertas in systemate harmoniæ præstabilitæ salva.

Quoniam in systemate harmoniæ præstabilitæ anima eodem modo a perceptionibus pervenit ad volitiones, quo in systemate influxus physici (§. 625); *Quocunque tandem modo libertas in systemate influxus physici concipitur, eodem etiam in systemate harmoniæ præstabilitæ concipi potest, &, ubi in systemate influxus physici recte concipitur, concipi debet*, consequenter cum vi libertatis anima ex pluribus possibilibus sponte eligat, quod ipsi placet, cum ad nullum eorum per essentiam deter-

terminata sit (§. 941. *Psych. empir.*); *stante* quoque *systemate harmoniæ præstabilitæ anima ex pluribus possibilibus sua sponte eligit, quod ipsi placet, ad nullum per essentiam suam determinata.*

Immo si quis libertatem animæ ad indifferentiam perfecti æquilibrii extenderet, quamvis ostenderimus animam sine motivis & contra motiva sese determinare non posse (§. 944. *Psychol. empir.*); harmonia tamen præstabilita minime obstaret, quin id faceret. Hæc probe perpendi velim, ne consequentiariis facilem præbeant aurem, qui ipsimet argumentum difficile discutere haud valent, dum tanquam pro aris & focis pugnantes per harmoniam præstabilitam libertatem funditus everti, fatalem rerum omnium necessitatem introduci, & omnem non modo christianam, verum etiam ethnicam religionem tolli, immo omnem justitiam e civitate relegari clamant, ut hypothesin in se innocentem in odium adducant. Quoniam perceptiones in systemate harmoniæ præstabilitæ ab anima vi propria producuntur prorsus independenter a corpore (§. 613. 614), cum ex adverso in systemate influxus physici anima in percipiendo a corpore pendeat (§. 565); systema harmoniæ præstabilitæ multum favere libertati rectius judicant alii. Enimvero ut fons erroris detegatur, in quem inciderunt præstabilitionem harmoniæ non ut decet concipientes; sequentem addere lubet propositionem.

§. 633.

Necessitas motuum, qui appetitionibus animæ in corpore respondent, non tollit libertatem in anima. Etenim in systemate harmoniæ præstabilitæ anima ex perceptionibus suis elicit libere volitiones suas independenter a corpore, utpote tales futuras etiamsi corpus nullum ipsi coëxisteret (§. 613. 614. 633). Supponitur vero corpus istiusmodi possibile, in quo vi mechanismi motus eo ordine produci possunt, quales postulant volitiones animæ (§. 617): supponitur etiam possibilis istiusmodi rerum naturalium nexus, qualis ad hoc requiritur, ut per impressiones in organa sensoria continuo factas, motus isti actu consequantur (§. cit.). Deus, qui vi præscientiæ suæ novit, *Necessitas motuum in corpore num cum libertate consistat.*

 quales

quales ſint futuræ omnes liberæ volitiones animæ in ſerie perceptionum & appetitionum contentæ, & vi omniſcientiæ ſuæ novit, qualia poſſibilia ſint corpora & quales fieri poſſint rerum nexus, vi ſapientiæ ſuæ decrevit animam hanc cum hoc corpore in hoc rerum nexu producere, dum harmoniam animæ & corporis præſtabilire intendit & in creatione rerum decretum ſuum exequens harmoniam iſtam actu præſtabilivit (*§*.624). Quod igitur motus in corpore, qui volitionibus animæ reſpondent, ſint necesſarii nec naturaliter diverſi esſe poſſint ab iis, qui actu conſequuntur, minime obſtat, quo minus volitiones in anima ſint liberæ. Illorum adeo necesſitate nequaquam tollitur libertas animæ.

Quodſi objicias, motus in corpore non posſe esſe alios, quam quales obſervantur, v. gr. quando ſedeo, impoſſibile fuisſe ut non ſederem, adeoque cum anima motus alios velle nequeat, quam hos ipſos, qui in corpore dantur, eam necesſario eosdem velle, non libere: nego conſequentiam. Quamvis enim certum ſit animam hoc momento, quo ſedeo, hunc ſitum corporis appetituram; non tamen ideo ſequitur, quod motum hunc necesſario velit. Optime hoc advertit *Jaquelotus* & ut facilius intelligeretur ſimili illuſtravit in libro de conſenſu fidei & rationis pag. 381. 382, prout recenſetur in Actis Eruditorum A. 1705. pag. 553. Si ſyſtema, inquit, *Leibnitianum* bene intelligitur, reperietur in eo non deſtrui libertatem. Anima enim facultatem habet decreta ſua formandi ac volendi quod placet. Et quod actiones corporis ab anima imperatas attinet, non poteſt officere libertati diſpoſitio corporis ita a Deo formati, ut motus ejus præciſe voluntatibus animæ reſpondeant, quod tali exemplo intelligi poteſt. Ponamus Mechanicum egregium ſcire, quæ ego famulo meo tali die ſim imperaturus, eumque posſe formare automatum par exequendis omnibus motibus a me ea die imperandis. Certum eſt me tunc automato illi tanquam famulo meo imperaturum ea, qua fruor, libertate, neque illam ipſius automati ſpontaneam ad ſuos motus determinationem quicquam libertati meæ præjudi-

judicaturam. Eodem modo se res habet in corpore humano secundum systema *Leibnitianum*, quod ideo appellari solet systema harmoniæ præstabilitæ. Deus formavit nostra corpora tanquam machinas, quæ debent respondere certis nutibus nostrarum animarum. Tale automatum non est impossibile Deo, qui novit omnes determinationes meæ voluntatis motusque machinæ his determinationibus accommodavit. Hactenus *Jaquelotus*. Enimvero quæ contra systema harmoniæ præstabilitæ male intellectum in medium profertur objectio, quasi cum libertate pugnet; etiam in systemate influxus physici locum habet, si præscientiam divinam admittas. Estque illa ipsa objectio, quam Sociniani adversus præscientiam divinam urgent, & cui dudum satisfecere Theologi. Pone enim Deum præscivisse ab æterno, qualem motum corpori jam sit imperatura anima. Cum præscientia Dei fallere minime possit, nenesse est ut hunc, non alium motum corpori imperet, quem Deus præscivit. Omnes igitur motus ab æterno jam determinati sunt, quos anima imperare debet. Quemadmodum vero non alios, quam hos imperare potest; ita quoque si vel maxime vi propria eosdem in corpore producit, alios tamen, quam quos Deus præscivit, producere nequit. Nemo Theologorum orthodoxorum est, qui hæc non admittat, cum sint præscientiæ divinæ, fidei articulo, consentanea. Enimvero quando *Socinus* sibi persuadet, sic tolli libertatem, & hinc præscientiam divinam negare mavult quam libertatem evertere; Theologi contra eum defendunt determinatam futurorum contingentium veritatem tanquam libertati minime adversam. Spectatur nimirum libera voluntas tanquam causa, per quam volitiones animæ sunt certæ in seipsis, etiam in ideis divinis, per quas Deus ab æterno omnia prævidet. Vide quæ *Musæus* in Collegio Anti-Sociniano disp. 4. quæst. 1. §. 21. & seqq. contra *Socinum* & *Crellium* disputat. Etenim quod *Socinus* & *Crellius* objiciunt contra præscientiam divinam futurorum contingentium, quasi per eam omnis libertas tollatur & fatalis necessitas introducatur, id ipsum urgent Antiharmonistæ adversus harmoniam præstabilitam, nisi quod *Socinus* & *Crellius* abstineant a cumulandis consequentiis, quas Antiharmoni-

moniſtæ conſequentiarii cumulant malo in Harmoniſtas animo. Neque hoc mirum videri debet. Præſtabilitio enim harmoniæ animæ ac corporis a præſcientia divina tota pendet, quatenus volitiones animæ liberæ ſunt, adeoque quod contra præſtabilitionem urgetur tanquam libertati adverſum, id totum recidit in præſcientiam divinam. Qui adeo præſtabilitioni harmoniæ animæ ac corporis hac in parte adverſantur, cum Socinianis faciunt, eorumque cauſam adverſus Theologos orthodoxos agunt. Quod ergo hi Socinianis reſpondent; id ſibi reſponſum datum exiſtiment. Ceterum cum in Theologia naturali de præſcientia divina ſumus acturi, determinatæ quoque veritati contingentium futurorum, quatenus cum libertate hominis ſtare poteſt, lucem aliquam affundemus.

§. 634.

Harmonia præſtabilita num tollat libertatem.

Syſtema harmoniæ præſtabilitæ libertati non eſt adverſum. Appetitiones enim in anima non fuere præſtabilitæ (§. 631), ſed anima eodem modo ex perceptione præſente volitionem elicit, quo id facit in ſyſtemate influxus phyſici (§. 632), ita ut libertas eodem prorſus modo concipi posſit in ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ, quo concipitur in ſyſtemate influxus phyſici, conſequenter anima citra ullam coactionem externam eligat id, quod ex æque posſibilibus maxime placet (§. 633). Jam cum Deus motus in corpore non præſtabiliverit, ut appetitionibus animæ conſentiant, niſi quatenus liberas volitiones præſcivit (§. 624. 626), ut adeo necesſitas motuum appetitionibus animæ in corpore conſentientium libertatem tollere non posſit (§. 634); nec ex parte corporis quicquid ſumitur in ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ, quod ſit libertati adverſum. Quamobrem cum in ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ omnis relinquatur libertas, quam in ſyſtemate influxus phyſici habere poteſt, nec in corpore quicquam ſumatur, quod ſit libertati adverſum *per demonſtrata*; ſyſtema harmoniæ præſtabilitæ libertati adverſum esſe nequit.

Equi-

Equidem generalis hic satisfacere poterat demonstratio, quod nullum systema explicandi commercium animæ ac corporis libertati adversari possit, nisi eidem admisceantur, quæ abesse ut possunt, ita debent (§. 544); consultius tamen fuit id hic rationibus specialibus doceri expressius, propterea quod hæc objectio, quasi harmonia præstabilita omnem libertatem funditus evertat, summo fervore nuper fuerit agitata & aurem facilem horrendis clamoribus præbeant, qui magis autoritate dicentium, quam ratione stare solent assensumque passionibus animæ obnoxium habent.

§. 635.

In systemate harmoniæ præstabilitæ actiones homini eodem jure imputari possunt, quo in systemate influxus physici. Etenim in systemate harmoniæ præstabilitæ eadem viget libertas, quæ in systemate influxus physici (§. 632), nec motuum in corpore necessitas libertatem tollit (§. 633). Et quamvis anima vi sua propria motus istos in systemate influxus physici producat (§. 565), in systemate harmoniæ præstabilitæ vero vi mechanismi corporis consequantur; cum tamen in hoc systemate eodem modo consequantur, ac si anima vi propria eosdem produceret (§. 621), quoad animam perinde est, sive motus isti propter influxum physicum animæ in corpus, sive propter mechanismum corporis animæ volitionibus respondeant, cumque corpus vi animæ motum producturæ in systemate influxus physici resistere non possit, quoad corpus perinde est sive motus ab anima producantur, sive vi mechanismi ab impressionibus externis pendeant, neutro in casu libertate aliqua in corpore residente. Jam vero nemo non concedit actiones humanas esse liberas, quatenus volitiones liberæ sunt, & ob libertatem animæ in volendo eidem imputari, ut scilicet vel præmio, vel pœna dignæ videantur, imputationis fundamento unice in anima, nequaquam vero in corpore hærente. Quamobrem in systemate harmoniæ præstabilitæ actiones homini eodem

Qualis actionum imputatio in systemate harmoniæ præstabilitæ locum habeat.

dem jure imputari possunt, quo in systemate influxus physici, aut, si mavis, idem est in utroque systemate imputationis fundamentum.

Corruit adeo objectio, quasi in systemate harmoniæ præstabilitæ nullus sit imputationi locus atque adeo injustæ sint pœnæ. Qui enim pœnas justas censet in systemate influxus physici, is easdem quoque justas pronunciare debet in systemate harmoniæ præstabilitæ, cum utrobique eadem ratione nitatur pœnæ justitia.

§. 636.

An concursus Dei ad malum in systemate harmoniæ majori difficultati obnoxius quam in systemate influxus.

Difficultas de concursu Dei ad malum non major est in systemate harmoniæ præstabilitæ, quam in systemate influxus physici. Etenim qui circa concursum Dei ad malum difficultatem movent in systemate harmoniæ præstabilitæ, quasi Deus videatur causa peccati, hoc nituntur fundamento, quod Deus produxerit corpus, in quo extituros noverat motus volitionibus animæ impiis, injustis ac sceleratis consentientes. Enimvero in systemate influxus physici noverat Deus, animam eosdem motus in corpore producturam & organis corporis abusuram ad implenda impia, injusta & scelerata sua desideria, & hoc tamen non obstante Deus corpus pariter ac animam produxit. Quamobrem si difficultas quædam circa concursum Dei ad malum in systemate harmoniæ præstabilitæ moveri ex eo potest, quod Deus produxerit corpus, cujus motibus impia animæ desideria adimpletum iri prævidit; eidem adhuc locus erit quod animam, quam impia appetituram prævidit, & corpus, quo ad impia desideria implendum abusuram illam esse præscivit, produxerit. Eadem igitur difficultas circa concursum Dei ad malum in systemate influxus physici locum habet, quæ in systemate harmoniæ præstabilitæ urgeri potest.

Difficultatem ipsam jam non removemus: pertinet enim solutio ad Theologiam naturalem, ubi de origine & permissione

sione mali agitur. Sufficit hic ostendisse, quod minus recte contra systema harmoniæ præstabilitæ urgeantur difficultates, quæ si tales revera essent, etiam contra systema influxus physici, immo etiam citra respectum ad ullum systema explicandi commercium inter animam & corpus contra Theologiam naturalem male intellectam objici possunt, immo solent.

§. 637.

In systemate harmoniæ præstabilitæ mechanismus corporis est nobis incomprehensibilis; non tamen probabilitate destituitur. Etenim motuum liberorum ingens per omnem vitam est numerus & voluntates diversarum animarum adeo in diversa abeunt, ut, quod unus appetit homo, idem aversetur alter &, quod unus aversatur, idem appetat alter. In systemate harmoniæ præstabilitæ motus isti producuntur per impressiones ab objectis sensibilibus in organa sensoria factas, atque adeo cum idem objectum in idem uorganum sensorium duorum hominum eodem modo agat, eadem impressione diversi motus in diversis subjectis producuntur, immo in quibusdam nullus eadem impressione producitur motus voluntarius. Nexus vero rerum materialium talis esse debet, ut tot per vitam hominis motus & diversi quidem in diversis subjectis ab eadem causa produci debeant. Nemo itaque hominum vel in uno corpore explicare distincte potest, quomodo motus isti producantur, etiamsi exemplo sit homo vitæ brevis. Cogitandum præterea est, quoniam homo cognitionis universalis capax & ratiocinando ad discursiva judicia pervenit, præterea operationibus intellectus rite usus beneficio rationis veritates incognitas detegere & quæ animo complexus est aliis explicare valet; in systemate harmoniæ præstabilitæ corpus humanum hæc omnia loquela oris proferret, etiamsi nulla existeret anima (§. 616), v. gr. *Archimedes* tam sublimia inventa, quibus Geometriam ditavit, in libris suis exposuisset, librosque singulos

Incomprehensibilitas corporis humani in systemate harmoniæ præstabilitæ & ejus probabilitas.

los eodem, quo conſcripti ſunt, modo ſcripſiſſet, etiamſi nulla ipſi fuisſet anima. Mechanismo igitur corporis perfici posſent, quæ rationis opus ſunt & facultatibus animæ immaterialibus originem debent. Quodſi denuo hæc diſtincte explicari debeant vel in uno homine, id fieri haud quaquam poterit. Enimvero quæ diſtincte explicari a nobis nequeunt, ea quoque non comprehenduntur. Nemo igitur in dubium vocaverit tantum esſe corporis mechanismum, qui a nobis comprehendi minime poteſt. *Quod erat unum.*

Enimvero cum motus iſti voluntarii, ſi vel omnia corpora humana, quæ unquam in hoc mundo adſpectabili extitere, vel nunc exiſtunt, aut in poſterum extitura ſunt, ſpectentur, numero ſint finiti, utut tam multi, ut eorum numerum nos inire minime valeamus; multitudo obſtare non poteſt, quin Deus cujus ſcientia, ſapientia & potentia infinita eſt, iis prædeterminandis ſufficiat. Et quia motus voluntarii non immediate naſcuntur ex motu in organo ſenſorio ab objecto ſenſibili impresſo & per fibrillas nerveas ad cerebrum usque propagato, ſed mediantibus motibus aliis, quos per naturam imaginationis in diverſis ſubjectis diverſos esſe conſtat, etiamſi ex eadem ſpecie impresſa ortum trahant (§. 224. 225); nec in eo quicquam difficultatis eſt, quod per eandem impresſionem in organum ſenſorium in diverſis ſubjectis diverſi excitentur motus voluntarii, in aliis prorſus nulli. Ex ſuperioribus denique conſtat, non modo cognitionem univerſalem in corpore, verum etiam omnes operationes mentis in eodem mechanice repræſentari (§. 395. & ſeqq. 416.) & a ſenſatione omnes cogitationes originem ducere (§. 64). Quamobrem cum nulla ſit in anima mutatio, cui non motus quidam in cerebro reſpondeat; nec hoc pro imposſibili habendum, quod ex ideis materialibus vocabulorum in cerebro naſcantur motus organorum vocis, quibus eadem efferuntur. Quoniam itaque per ſolum

ſyſte-

systema harmoniæ præstabilitæ commercium inter mentem & corpus intelligibili modo naturaliter explicabile (§. 620. 574. 603.); mechanismo autem corporis, qui eodem supponi debet, nihil obverti potest, quod ejus impossibilitatem loquatur *per demonstrata*; mechanismus corporis in systemate harmoniæ præstabilitæ probabilitate non destituitur.

Qui systema harmoniæ præstabilitæ intelligunt, iis libertas nihil difficultatis movet, quippe quæ in nullo systemate magis vigere potest, quam in systemate harmoniæ præstabilitæ, in quo anima ab omni principio externo prorsus independens est. Unice difficultatem facessit mechanismus corporis, quem adeo incomprehensibilem existimant, ut pro impossibili haberi mereatur. In objectione hac urgenda facundiam suam exercet *Bælius* in Dictionario artic. *Rorarius*. Quæ tamen prolixe persequitur, ad ea tandem redeunt, quæ ad probandam propositionem præsentem in medium adduximus. Tacite nimirum supponitur, illud pro impossibili habendum esse, quod nobis incomprehensibile & nimis paradoxum videtur, propterea quod communi opinioni, cui a teneris adsueti sumus, repugnat. Nemo non ultro concedet, principium hoc esse falsum. Multa enim nobis incomprehensibilia sunt, quæ ideo non impossibilia, nec a Deo fieri posse dicenda sunt. Quamdiu itaque mechanismus tantus, quantum systema harmoniæ præstabilitæ postulat, impossibilis non demonstratur, pro possibili ob infinitam Dei scientiam, sapientiam & potentiam habetur. Absit autem ut quis ob tantum artificium impietatis postulare velit systema harmoniæ præstabilitæ. Quod enim scientiam, sapientiam & potentiam Numinis nobis incomprehensibilem loquitur, quomodo ad impietatem ducat, nullo modo apparet.

§. 638.

Systema harmoniæ præstabilitæ admodum probabile. Etenim in systemate harmoniæ præstabilitæ commercium inter animam & corpus intercedens per ipsam animæ ac corporis natu- *Probabilitas systematis harmoniæ præstabilitæ.*

naturam intelligibili modo explicatur (§.620), & omnia in eodem fiunt naturaliter (§. 622), nihil vero fit per miraculum (623). Mechanismus præterea corporis, qualem supponit harmonia præstabilita, probabilitate non destituitur (§.637) & præstabilitionis causa sufficiens Deus est (§. 624. 626). Quamobrem cum vi principii rationis sufficientis omnia intelligibili modo explicari debeant, & nonnisi in generalibus ad causam primam, nempe Deum, sit deveniendum, quemadmodum per principia Theologiæ naturalis palam est; possibilitas vero systematis harmoniæ præstabilitæ tota redeat ad mechanismum corporis, vi cujus motuum harmonicorum capax est (§. 617); dubium nullum superesse potest, quin systema harmoniæ præstabilitæ sit admodum probabile (§. 578. 579. *Log.*).

Quemadmodum systematis harmoniæ præstabilitæ impossibilitas probaretur, siquidem vel unicum afferri posset exemplum motus cujusdam voluntarii in corpore, qui mechanismo repugnat; ita possibilitas ejusdem in aprico foret, siquidem motus voluntarii particulares, quomodo ex motibus in cerebro præexistentibus nascantur, distincte explicari possent. Nondum tamen hinc constaret, quod eidem in natura rerum sit locus, propterea quod a possibilitate intrinseca ad actualitatem non valet consequentia. Probabilitas vero plurimum augeretur, ut non multum a certitudine abesset, & haud difficulter porro veritas systematis evinceretur. Quamdiu vero systema hoc tantummodo probabile agnoscitur, intra sphæram hypothesium philosophicarum detinetur. Equidem non ignoro esse nonnullos, qui sibi persuadent, fieri non posse ut systema aliquod tantummodo habeatur pro probabili, cujus stabiliendi gratia tot rationes in medium afferuntur, ponderibus earundem expensis, quot alii adducere non solent ubi se sua rigidissime demonstrasse contendunt: sed horum non est quod moremur judicium, cum exploratum sit intelligentibus, quantum in probationibus vulgo deficiant, qui in demonstrando parum sunt versati certum ab incerto & probabili distinguere non valentes. Qui veritatis amore ducimur, ut

adeo

adeo nobis perinde sit, quæcunque philosophorum hypotheses vera deprehendantur; ex veritate quoque de iisdem statuimus ab omni affectu prorsus alieni.

§. 639.

Systema harmoniæ præstabilitæ ceteris systematis explicandi commercium animæ & corporis, systemati influxus physici scilicet & systemati causarum occasionalium, in Psychologia rationali præferendum. Tria hodie in philosophia occurrunt systemata explicandi commercium, quod inter animam atque corpus intercedit, systema scilicet influxus physici, systema causarum occasionalium & systema harmoniæ præstabilitæ (§. 553). Ostendendum itaque est systema harmoniæ præstabilitæ systemati influxus physici & systemati causarum occasionalium in Psychologia rationali esse præferendum.

Quodnam systema ceteris præferendum.

Etenim influxus physicus intelligibili modo explicari nequit (§. 574) & terminus inanis est (§. 583) nec in Psychologia rationali ullam habet usum (§. 584); præterea omni destituitur probabilitate (§. 588). Enimvero in systemate harmoniæ præstabilitæ commercium inter animam & corpus intercedens per ipsam animæ & corporis essentiam atque naturam intelligibili modo explicatur (§. 620) & qui supponitur mechanismus corporis, etsi nobis sit incomprehensibilis, non tamen probabilitate destituitur (§. 637) atque ipsum systema harmoniæ admodum probabile est (§. 638), consequenter in Psychologia rationali, in qua commercii reddenda ratio est (§. 4), satisfacit. Quamobrem cum nemo dubitare possit, quin in Psychologia rationali præferendum sit systema, quod per ipsam corporis ac animæ essentiam atque naturam commercium utriusque explicat intelligibili modo, ac propterea, quæ sumit, summa nituntur probabilitate, systemati alteri, quod intelligibili modo nihil explicare valet, cumque non sumat ad reddendam rationem eorum, quæ sunt, nisi terminos inanes, in Psycho-

logia rationali nullum præstat usum, omni præterea probabilitate destituitur; systema harmoniæ præstabilitæ systemati influxus physici in Psychologia rationali utique præferendum. *Quod erat unum.*

In systemate causarum occasionalium in reddenda ratione phænomenorum particularium ad nudam Dei voluntatem recurritur (§. 593) & modificationes corporis in gratiam animæ atque modificationes animæ in gratiam corporis factæ perpetua sunt miracula (§. 603), nec ob ea, quæ sumit, probabile est (§. 608). Enimvero systema harmoniæ præstabilitæ phænomena particularia per naturam & essentiam animæ atque corporis intelligibili modo explicat (§. 621), & omnia in eodem naturaliter fiunt (§. 622), nihil per miraculum (§. 623); nec ad Deum recurritur nisi in generalibus, cum præstabilitio non sit nisi miraculum in creatione factum, cujus deinceps vi naturaliter consequitur perceptionum ac appetitionum & motuum harmonicorum coëxistentia (§. 629): ipsum systema ob ea, quæ sumit, admodum probabile est. Quamobrem cum nemo negare possit systema probabile minus probabili & quod nonnisi in generalibus ad voluntatem Numinis provocat, particularium vero rationes ex notionibus animæ ac corporis derivat, alteri, quod per miracula perpetua rationem phænomenorum particularium reddit, esse præferendum; quin systema harmoniæ præstabilitæ in Psychologia rationali, ubi in rationem commercii inter animam atque corpus intercedentis inquirimus (§. 4), systemati causarum occasionalium sit præferendum: dubitandum non est.

Agnovit prærogativam systematis harmoniæ præstabilitæ præ ceteris in Psychologia rationali Theologus eximius *Jaquelotus* loco supra citato (*not.* §. 633), unde ubi de systematis explicandi commercium inter animam atque corpus egisset, sub finem dissertationis ita tandem concludit: si intelligi queat, animam

mam agere in corpus propria virtute & quodam genere influxus, qui motum in eo producat, sequendum est systema receptum. Simplicius enim est aliis & liquidius. Et in favorem ipsius adduci potest exemplum Dei cuncta creantis & conservantis sola voluntate. Sed si velimus sequi ideas, quas habemus de corpore & de spiritu, una cum propriis eorum attributis, atque adeo nolimus corpus agere in spiritum aut spiritum (creatum scilicet) in corpus; amplectendum erit systema *Leibnitianum*. Systema enim causarum occasionalium nonnisi mera est illusio. Hactenus *Jaquelotus*. Prorsus autem ad mentem nostram sunt, quæ in Actis Eruditorum A. 1705. p. 555. unde ista *Jaqueloti* verba ex *G*allico in *L*atinum sermonem translata huc transtulimus, adjiciuntur, ut adeo nobis temperare non possimus, quin eadem huc quoque transscribamus. Agnovit, inquiunt Collectores, *Jaquelotus* commercium animæ & corporis secundum naturæ ordinem non alio modo, quam secundum *Leibnitianam* hypothesin intelligibiliter explicari posse, quoniam in iis, quæ in corpore & anima intelligimus, nihil apparet, quod ad influxum eorum mutuum explicandum inserviat. Ceterum modus, quo Deus agit in creaturas, toto genere diversus est: consistit enim in creando, quoniam ipsa creaturarum dependentia a Deo seu conservatio continua est creatio. Hanc autem dependentiam veram & necessariam esse certis demonstrationibus docemur, etsi modum hunc agendi ob infinitam ipsius agentis naturam explicare non possimus.

§. 640.

Si quis hebetior fuerit, quam ut philosophicam scientiam capere possit, vel infirmior, quam ut inoffensa pietate systemati harmoniæ præstabilitæ assentiatur; is systema influxus physici amplectatur & systema harmoniæ præstabilitæ, si velit, damnet modo sibi temperet a malitia. Etenim qui hebetior est, quam ut philosophicam scientiam capere possit, is assentiri nequit ob rationum evidentiam, sed assensus ejus nititur rationibus extrinsecis & præjudiciis, quæ a prima juvente hausit, difficillime

Officium philosophi hebetioribus & infirmioribus debitum.

era-

eradicandis, atque idem passionibus animæ obnoxius. Quamobrem si vel maxime veritati assentitur, aut quod est probabile ei præfert quod minus probabile; non tamen id ideo facit, quod veritatem qua talem agnoscat & probabililatem introspiciat, sed istiusmodi rationibus adductus, quæ casu ita ferente eundem permovere poterant ad contrarium firmiter tenendum & pertinaciter defendendum. Perinde igitur est, sive assensum suum præbeat philosophis, sive eundem deneget. Æquo igitur philosophus ferre debet animo dissensum eorum, qui hebetiores sunt, quam ut philosophicam scientiam capere possint, consequenter nec ægre fert, si systema influxus physici amplectantur, & systema harmoniæ præstabilitæ damnent, modo sibi a malitia temperent, quippe cum nemo ferre possit in altero studium nocendi; sed unusquisque ipso naturæ jure adversus vim aliorum sese defendere teneatur.

Qui infirmior est, quam ut inoffensa pietate systemati harmoniæ præstabilitæ assentiatur; is veretur, ne hæc hypothesis sit impia & religioni inimica, propterea quod sibi semper persuasit systema influxus physici in scriptura sacra probari nec salva ejus autoritate rejici posse. Quamobrem cum ista infirmitas ab hebetudine mentis proficiscatur, fieri haud quaquam poterit, ut contrarium doceatur. Quamobrem cum philosophus æquo ferat animo, ut hebetiores quam ut philosophicam veritatem capere possint, systema harmoniæ præstabilitæ damnent & rideant, & systema influxus physici probent & extollant; multo magis condonabit infirmioribus, quam ut inoffensa pietate systemati harmoniæ præstabilitæ assentiantur, cum præstet pium esse, quam cœcum hypothesi philosophicæ præbere assensum, ut systemate influxus physici pietatem fulciant, & systema harmoniæ præstabilitæ, si velint, damnent, modo caveant ne zelus in malitiam degeneret, quæ cum pietati adversa sit, ferenda animo æquo non est.

Sequi-

Sequimur hic *Keplerum*, virum ſagacisſimi ingenii & acuminis prorſus ſingularis, qui cum in Introductione ad Commentarios de Motibus ſtellæ Martis cauſam *Copernici* pro virili egisſet & ſyſtema ejus ab objectionibus vindicasſet, quibus ab antagoniſtis onerabatur, tandem ita concludit: Qui hebetior eſt, quam ut aſtronomicam ſcientiam capere posſit, vel infirmior, quam ut inoffenſa pietate *Copernico* credat; ei ſuadeo, ut misſa ſchola aſtronomica, damnatis etiam ſi placet philoſophorum quibuscunque placitis ſuas res agat & ab hac peregrinatione mundana deſiſtens domum ad agellum ſuum excolendum ſe recipiat, oculisque, quibus ſolis videt, in hoc adſpectabile cœlum ſublatis, toto pectore in gratiarum actionem & laudes Dei conditoris effundatur certus, ſe non minorem Deo cultum præſtare quam Aſtronomum, cui Deus hoc dedit, ut mentis oculo perſpicacius videat, quæque invenit ſuper iis Deum ſuum & ipſe celebrare posſit & velit. Hoc *Kepleri* monitum tanto confidentius inculco, quanto evidentior eſt identitas rationum, cur Anti-Copernicani ſyſtema Copernicanum & Antiharmoniſtæ ſyſtema harmoniæ præſtabilitæ oppugnant. Sumunt enim vulgo Anti-Copernicani quietem Telluris & motum ſolis circa eundem vitio ſubreptionis tanquam experientiæ conſentaneam & ideo eam ſcripturæ adverſam pronunciant, cujus verbis notiones, quas habent, applicant: ſumunt vero etiam Antiharmoniſtæ influxum phyſicum animæ ac corporis in ſe invicem tanquam experientiæ conſentientem eodem vitio ſubreptionis & ideo verbis ſcripturæ ſacræ ſenſum notionibus ſuis reſpondentem tribuunt. Eadem igitur de cauſa Anti-Copernicani Copernicanos & Antiharmoniſtæ Harmoniſtas impietatis inſimulant. Miraremur vero, quod vitium ſubreptionis in ſyſtemate de motu ſolis diurno agnoſcentes in idem tamen incidant in ſyſtemate influxus phyſici, niſi nobis abunde conſtaret, fieri posſe ut in Metaphyſicis cœcutiat qui lynceus eſt in Mathematicis. Enimvero dum æquos nos præbemus hebetioribus ac infirmis, nemo ſanus inde colliget quaſi propriæ cauſæ diffidamus & periculum ſyſtematis harmoniæ præſtabilitæ tacite confiteamur. Qua enim, quæſo, conſequentia id exſculpetur? Philoſophi non eſt ſibi placere

emendicato eorum assensu, quos suo stare non posse judicio optime novit. Veritas enim non multitudine idem sentientium, sed rationibus triumphat, juxta illud vulgatum: multitudinem errantium non parere errori patrocinium.

§. 641.

An systema harmoniæ præstabilitæ ad operationes gratiæ extendendum.

Systema harmoniæ præstabilitæ non extendendum est ad operationes gratiæ, ad quas nec systema influxus physici extendi potest. Per systema enim harmoniæ præstabilitæ, tanquam hypothesin philosophicam (§. 530), explicandum est commercium naturale inter animam & corpus intercedens (§. 612). Enimvero operationes gratiæ, quas Theologi lumine revelationis collustrati explicant, ad naturale istud commercium non pertinent, Deo in animam & corpus supernaturali modo agente. Ad eas igitur systema harmoniæ præstabilitæ extendendum non est. Idem eodem modo de systemate influxus physici ostenditur.

Corruunt adeo objectiones uno impetu, quas magno molimine Antiharmonistæ conquirunt, quasi systema harmoniæ præstabilitæ operationes gratiæ tollat, consequenter religionem christianam funditus evertat. Ejusdem valoris foret objectio contra systema influxus physici, quod in eo locus non sit operationibus gratiæ, quoniam perceptiones producuntur in anima vi corporis, vis autem corporis pendet ab actione sensibilis in organa sensoria. Quod igitur Influxionista respondet ad eliminandam ridiculam objectionem, id sibi quoque responsum esse putet Antiharmonista. Si excipiat, negari in systemate harmoniæ præstabilitæ actionem spiritus consequenter etiam Dei, in animam; quam falsa sit hæc imputatio & quam parum philosophice ex negata actione animæ in corpus inferatur negatio actionis Dei in creaturas, supra jam clarissime docuimus (§. 609). Tædet, immo tantum non pudet talia proferre: sed serviendum est tempori, ne causæ diffidere videamur negligentes ea, quæ intelligentium judicio contemni merentur.

§. 642.

§. 642.

Si Deus supernaturaliter modificat animam, in systemate harmoniæ præstabilitæ supernaturaliter quoque modificare debet corpus. Ponamus enim per operationes, gratiæ a Deo produci appetitionem. Datur itaque in anima appetitio, quæ non enata est ex perceptione aliqua vi animæ producta, aut saltem non naturaliter inde enata. Quoniam itaque in corpore non dantur ideæ materiales nisi quæ respondent perceptionibus naturaliter productis, nec ex ideis materialibus nascuntur motus fluidi nervei, per quod organorum corporis motus determinantur, nisi quatenus appetitiones in anima ex perceptionibus naturaliter nascuntur; si conservari debet harmonia animæ & corporis seu consensus inter seriem perceptionum & appetitionum in anima & seriem motuum in corpore (*§.* 612), necesse utique est, ut, si Deus supernaturaliter in anima producit perceptionem vel appetitionem, supernaturaliter quoque motum convenientem in corpore producere debeat, aut generaliter loquendo si Deus supernaturaliter modificat animam supernaturaliter quoque corpus modificare debet.

Quales sint operationes gratiæ in eodem systemate.

In hoc differt systema harmoniæ præstabilitæ a systemate influxus physici, quod in illo non possit concipi mutatio quædam supernaturalis in una substantia, quin simul consentiens quædam mutatio supernaturalis etiam admittenda sit in altera, in hoc autem posita mutatione quadam supernaturali in una substantia mutatio eidem consentiens in altera naturaliter consequi possit. Ponamus enim in anima a Deo produci appetitionem quandam supernaturaliter, in systemate influxus physici anima motum convenientem influendo vi sua naturaliter producere potest, nec opus est ut Deus eandem supernaturaliter determinet. Ponamus ex adverso Deum in cerebro supernaturaliter producere ideam aliquam materialem; vi inde in animam influente perceptio conveniens naturaliter excitabitur. Enimvero ex hac differentia nihil adversus harmoniam præstabilitam absurdi concluditur.

SECTIO IV.

DE VARIIS ANIMÆ ATTRIBUTIS, SPIRITU IN GENERE ET ANIMABUS BRUTORUM.

CAPUT I.

De Spiritu in genere & ſpiritualitate animæ in ſpecie.

§. 643.

Spiritus definitio. Per *Spiritum* intelligimus ſubſtantiam intellectu & voluntate libera prædītam.

Sumimus vocabulum ſpiritus in ſignificatu recepto: nemo enim ignorat, Deum, angelos & animam ideo ſpiritus appellari, quod ipſis intellectus & voluntas libera tribuatur. Et hinc nemo non enti intellectum & voluntatem competere debere judicat, quod ſpiritus nomine compellari audit. Quamvis vero ſpiritus & ſubſtantia immaterialis pro ſynonymis vulgo habeantur ab iis, qui definitiones inſuper habentes loquendi inconſtantiam amant; in foro tamen philoſophico definitionibus accuratis ſtricte inhærendum.

§. 644.

An elementa corporum *Elementa rerum materialium Spiritus non ſunt.* Elementa

menta rerum materialium sunt substantiæ simplices (§. 182. *Cosmol.*), ex quibus in corporibus, illorum aggregatis (§. 176. *Cosmol.*), vis motrix resultat (§. 180. *Cosmol.*), quam percipimus, dum vires elementis inexistentes in unum confundimus (§. 295. *Cosmol.*). Etsi autem non definiverimus, qualis sit vis ista; facile tamen apparet, nullam esse rationem, cur intellectum & voluntatem liberam elementis tribuamus, ubi expendimus notionem intellectus & voluntatis in Psychologia empirica prolixe evolutam, neque nos iisdem intellectum & voluntatem tribuimus. Quamobrem cum ea demum substantia sit spiritus, quæ intellectu & voluntate libera prædita est (§. 643); elementa rerum materialium spiritus non sunt. *sint spiritus.*

Equidem *Leibnitius* monadibus suis, quas elementa rerum materialium esse censet, perceptionem & appetitum tribuit, sed sine apperceptione, consequenter nec monades *Leinitianæ* intellectu & libera voluntate præditæ, adeoque nec ipsæ spiritus sunt. Falluntur autem, qui sibi aliisque persuadere conantur, quasi juxta *Leibnitium* materia ex spiritibus tanquam totum ex partibus componatur, & multo magis falluntur, qui nobis hanc sententiam tribuunt, cum elementis rerum materialium nonnisi simplicitatem vindicemus, qualis vero sit vis ipsis insita in dubio relinquamus. Imputatio vero inde fluxit, quod communi præjudicio pro spiritu habeatur, quod immateriale est.

§. 645.

Anima humana spiritus est. Intellectu enim prædita est (§. 275. *Psychol. empir.*) ac libera gaudet voluntate (§. 880. 941. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum substantia simplex sit (§. 48), substantia autem intellectu & voluntate libera prædita sit spiritus (§. 643); animam esse spiritum evidens est. *Spiritualitas animæ.*

Ita demum evicta est animæ spiritualitas, quæ quidem simplicitatem supponit (§. 658), non tamen cum hac eadem est. Quoniam

niam vero quæ tam ad intellectum, quam voluntatem pertinent, cum in Psychologia empirica, tum in superioribus sufficienter exposuimus; de anima quatenus spiritus est quod dicatur nihil amplius superest. Nostrum adeo erit de spiritu perfectissimo quædam dictis addere, quoniam eorum usus insignis erit in Theologia naturali. Quemadmodum enim Psychologia usum præstat in attributis divinis concipiendis, ita quoque notio spiritus intellectum nostrum juvat in formanda notione naturæ spiritualis Dei, quemadmodum suo loco luculenter constabit.

§. 646.

Spiritus perfectissimi definito.

Spiritus perfectissimus est, qui intellectu perfectissimo & voluntate perfectissima gaudet.

Definitio hæc nominalis est, nec hic ejus realitatem evincimus. Utemur autem eadem in Theologia naturali, in qua demonstraturi sumus Deum esse spiritum perfectissimum, immo etiam ostensuri spiritum perfectissimum esse possibilem.

§. 647.

Intellectus perfectissimi definitio.

Intellectus perfectissimus dicitur, qui omnia possibilia sibi repræsentat distincte.

Nimirum intellectus est facultas distincte sibi repræsentandi possibilia. Quamobrem cum determinationes essentiales, quæ notionem intellectus ingrediuntur, sint istiusmodi, ut per eas operationes ejus extendantur ad omne possibile & ad distinctam ejus cognitionem, ita ut nequicquam supersit quod obscuritate sua eidem sese subducat; tantus utique in operationibus adest consensus, quantus ob finem intellectus concipi potest, consequenter summa adest intellectus perfectio (§. 503. *Ontol.*). Equidem definitio præsens pro nominali accipienda, neque adeo opus est ut denominationi insit veritas: quoniam tamen non invitis notionibus intellectus & perfectionis intellectus perfectissimus per distinctam omnium possibilium repræsentationem definiri potest, nomen convenire rei suæ ostendendum erat.

§. 648.

§. 648.

Quoniam intellectus omnia possibilia distincte sibi repræsentans est omnium maximus seu absolute summus (§. 278. *Psychol.empir.*); *intellectus perfectissimus est omnium maximus, seu absolute summus* (§. 647). *Magnitudo intellectus perfectissimi.*

Mirum videri non debet intellectum perfectissimum & omnium maximum esse unum eundemque: etenim intellectus facultas quædam agendi est (§. 275. *Psychol. empir.*), adeoque ejus perfectio nonnisi ex gradu, qui eidem convenit, æstimari potest, ita ut perfectior sit, cujus major gradus est. Gradus vero est quemadmodum virium, ita & facultatum magnitudo (§. 746. *Ontol.*).

§. 649.

Quia spiritus perfectissimus intellectu perfectissimo gaudet (§. 646), intellectus vero perfectissimus omnium maximus, seu absolute summus est (§. 648); *spiritui perfectissimo intellectus omnium maximus seu absolute summus est.* *Magnitudo intellectus spiritus perfectissimi.*

§. 650.

Voluntas perfectissima dicitur, quæ non appetit nisi optimum. *Voluntatis perfectissimæ definitio.*

Lex voluntatis est, ut appetamus, quicquid nobis repræsentamus tanquam bonum (§. 904. *Psychol. empir.*). Quamobrem voluntas una ab altera differre nequit, nisi quod alia semper feratur in bonum, alia subinde in bonum, subinde in malum: &, si qua voluntas in bonum fertur, non potest differre ab altera, quæ itidem constanter bonum appetit, nisi quod alia feratur in id, quod est melius, alia vero in minus bonum. Voluntas itaque perfectior concipi nequit, nisi quæ semper appetit optimum.

§. 651.

Quoniam spiritus perfectissimus voluntate perfectissima gaudet (§. 646), voluntas autem perfectissima nonnisi in optimum *Voluntas spiritus perfectissimi.*

optimum fertur (§. 650); *spiritus perfectisſimus nonniſi in optimum fertur.*

Quæ de ſpiritus perfectisſimi intellectu & voluntate demonſtrantur maximi ſunt momenti, cum hiſce principiis in Theologia naturali ad arduas veritates demonſtrandas uſuri ſimus. Suademus igitur, ut non modo hæc principia, verum etiam cetera, unde pendent, probe expendantur: ubi enim familiaria fuerint, quæ in Theologia naturali inde deducentur, plana nobis & perſpicua erunt.

§. 652.

Intellectus ſpiritus perfectisſimi qualis ſit.

Intellectus ſpiritus perfectisſimi illimitatus eſt. Spiritus enim perfectisſimus intellectu gaudet perfectisſimo (646), adeoque omnia posſibilia diſtincte ſibi repræſentat (§. 647). Jam cum intellectus ſit facultas res diſtincte ſibi repræſentandi (§. 275. *Pſychol. empir.*), aliter limitari non poteſt quam quoad objectum & quoad modum aliquid ſibi repræſentandi (§. 468. *Ontol.*), ut ſcilicet non extendatur ad rem omnem, adeoque in numero posſibilium deprehendantur, quæ extra illius ſphæram ſunt, vel ſaltem in objecto, quod cognoſcit, obſcuritate ſua ſeſe quædam eidem ſubducant. Intellectus adeo ſpiritus perfectisſimi nec limitatur quoad objectum, utpote ad omne posſibile extenſus, nec quoad modum repræſentandi objectum, cum in eo nil concipiatur, quod non diſtinguat a ceteris, conſequenter prorſus illimitatus eſt.

Unde non mirum, quod ſit omnium maximus ſeu abſolute ſummus (§. 648). Limites enim in cauſa ſunt, quod unum altero majus concipi posſit. Quamobrem remotis limitibus prodire debet quod eſt in ſuo genere maximum.

§. 653.

Voluntas ſpiritus perfectisſimi qualis.

Voluntas ſpiritus perfectisſimi illimitata eſt. Voluntas eſt inclinatio animæ ad objectum pro ratione boni, quod in eo ineſſe diſtincte cognoſcimus (§. 880. *Pychol. emp.*), ut adeo non

non velimus, nisi quod nobis tanquam bonum quoad nos repræsentamus (*§.* 904. *Psych. empir.*), & quod judicatur melius alteri præferatur (*§.* 898. *Psychol. empir.*). Voluntas igitur limitari nequit, nisi quatenus bonum apparens præfert bono vero & bonum minus majori, consequenter omnem respuit limitem, si constanter fertur in id, quod est optimum. Quamobrem cum spiritus perfectissimus nonnisi in optimum feratur (§. 651); voluntas ejus prorsus illimitata est.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, ad præsentem quoque trahenda.

§. 654.

Intellectus hominis admodum limitatus est. Nemo non novit, multa in hoc mundo adspectabili existere, quæ nobis ne confuse quidem, nedum distincte repræsentare possimus. Immo ubi quis ea, quæ cognoscit comparare voluerit cum ceteris, quæ ignorat, sive tantummodo spatium spectet, sive temporis simul rationem habeat; contemnendæ parvitatis esse numerum eorum, quæ cognoscimus respectu illorum, quæ extra omnem cognitionis nostræ sphæram constituuntur, abunde satis intelligemus, etiamsi intra sphæram Telluris, quam incolimus, subsistamus. Intellectus adeo hominis valde limitatus est quoad objectum (*§.* 468. *Ontol.*). Enimvero ideis nostris singulis infinita insunt (*§.* 186), quæ cum in iisdem involvantur (*§.* 187) a se invicem distinguere minime valemus, ut impossibile sit nos eorundem nobis conscios esse. Apparet adeo quod numerus eorum, quorum nobis in idea rei conscii sumus, sit contemnendæ prorsus parvitatis respectu eorum, quorum nobis conscii esse haud quaquam possumus, consequenter intellectus noster admodum limitatus est quoad modum repræsentandi objecta. Quamobrem cum ex ipsa definitione intellectus intelligatur, intellectum limitari aliter non posse nisi quoad objectum, circa quod versatur, & quoad modum objectum sibi repræsentandi (*§.* 279. *Psych. empir.*), con-

Intellectus hominis qualis sit.

ſtet autem intellectum hominis admodum limitatum esſe, ſive objectum ſpectes, ſive modum repræſentandi objectum *per demonſtrata;* intellectum hominis admodum limitatum esſe evidentisſimum.

Limites intellectus humani non rectius agnoſcuntur, quam ex contemplatione univerſi, magnitudine ſpatii mundani & infinita rerum varietate, quibus per omne tempus repletur ſpatium. Sed cum ea Phyſicam ſupponat, in Teleologia demum, quæ huc faciunt, tradi posſunt. Conſiderandum præterea eſt, veritates univerſales inesſe ſingularibus, quæ exiſtunt, adeoque ex harum numero illarum quoque numerum æſtimandum esſe.

§. 655.

Limitatio voluntatis humanæ.

Voluntas humana admodum limitata eſt. Quoniam voluntas non appetit, niſi quod nobis repræſentamus tanquam bonum quoad nos (§. 904. *Pſych. empir.*) & ex pluribus bonis alteri præfert, quod judicatur melius (898. *Pſychol. empir.*); ob limitationem intellectus accidit, ut bonum judicetur quod non eſt, immo ut melius judicetur, quod pejus eſt. Quamobrem cum alii voluntatis limites concipi non posſint, quam ut ea vel in bonum apparens, vel in minus per errorem feratur; ob ipſam intellectus limitationem voluntas humana admodum limitata eſt.

Voluntatis noſtræ limites ſatis experimur: nemo enim eſt qui neſciat, nos in bona apparentia ſæpius ferri, quam in vera & in melius, nedum in optimum, nonniſi caſu incidere. Cum vero in Pſychologia rationali rationes eorum ſcrutemur, quæ ſunt (§. 4); hic inprimis doceri debebat, undenam ſit quod voluntas humana admodum limitata a ſumma ejusdem perfectione longisſimo intervallo ſit remota.

§. 656.

Differentia animæ a ſpiritu perfectisſimo.

Anima humana a ſpiritu perfectisſimo infinito intervallo diſtat, ſeu eidem incomparabilis. Intellectus enim humanus admodum

modum limitatus est (654); voluntas item humana admodum limitata (§. 655). Ex adverso intellectus spiritus perfectissimi illimitatus est (§. 652), voluntas item spiritus perfectissimi prorsus illimitata (653). Anima igitur a spiritu perfectissimo tanto intervallo distat, quanto distant limites intellectus & voluntatis animæ ab intellectu & voluntate illimitatis. Quamobrem si limites intellectus humani expendas (*not.* §. 654), quam sit incomparabilis intellectui illimitato abunde perspicitur. Et quia limitatio voluntatis a limitatione intellectus pendet (§. 904. 898. *Psychol. empir.*); si intellectus humanus illimitato incomparabilis, voluntas quoque humana illimitatæ incomparabilis esse debet. Necesse igitur est, ut limites intellectus humani ab intellectu illimitato, limites voluntatis humanæ a voluntate illimitata, consequenter cum intellectus illimitatus & voluntas illimitata spiritui perfectissimo competat (§. 652. 653), anima humana a spiritu perfectissimo infinito intervallo distet. *fectissimo quanta sit.*

Quodsi in Teleologia limites intellectus humani distincte agnoscantur & magnitudo intellectus illimitati, quantum datur, distincte cognoscatur, quemadmodum a nobis factum in specimine Physicæ ad Theologiam naturalem applicatæ, quo sistitur notio intellectus divini ex operibus naturæ illustrata; propositionis præsentis veritas magis elucescet. Nostrum vero jam non est, ut in tantas nos diffundamus ambages.

§. 657.

Quoniam anima humana a spiritu perfectissimo infinito intervallo distat; nequaquam implicat, dari spiritus anima humana perfectiores diverso perfectionis gradu. *Spiritus* itaque *anima humana diverso gradu perfectiores possibiles sunt* (§. 85. *Ontol.*). *An dentur spiritus anima humana perfectiores.*

An actu dentur, solo rationis lumine usus definire nequeo; neque enim reperio rationes, quibus id evincatur. Ast scriptura sacra hac in parte defectum rationis supplet, quæ angelos

los dari clarissime docet. Sufficit autem nos in philosophia ostendisse, non impossibiles esse spiritus ab animabus diversos, eosdemque limitato intellectu voluntateque limitata instructos: etenim philosophiæ est defendere autoritatem scripturæ contra Antiscripturarios, quo fine satisfacit spirituum istiusmodi possibilitas.

§. 658.

Simplicitas spirituum. *Omnis spiritus substantia simplex est.* Spiritus enim intellectu præditus est (§. 643), adeoque res sibi distincte repræsentat (§. 275. *Psychol. empir.*). Quoniam igitur in iis plura sigillatim enunciabilia distinguit (§. 38. *Psychol. empir.*); tum rei perceptæ, tum eorum, quæ in ea distinguit, sibi conscius est, consequenter cogitat (§. 23. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum corpus, adeoque substantia composita (§. 119. *Cosmol.*), cogitare neqeat (§. 44), neque corpori vel materiæ facultas cogitandi communicari possit (§. 46); spiritus nullus substantia composita essepotest. Enimvero substantia omnis vel composita, vel simplex est (§. 531. 673. *Ontol.*). Omnis itaque spiritus substantia simplex est.

Simplicitatem spirituum omni tempore agnovere & philosophi, & Theologi. Postquam *Hobbesio* autore materialismus invaluit, non defuere qui substantiæ immaterialis impossibilitatem inde probare conati fuerunt, quod substantia nulla sine extensione concipi possit. Principium hoc tanquam verum admisere posthac etiam alii, qui spiritus a corporibus distinguere voluerunt, & hinc etiam spiritibus extensionem tribuerunt, sibi perperam persuadentes spiritum fingi tanquam punctum mathematicum, propterea quod Mathematici punctum definiunt per id, cujus pars nulla est, quemadmodum philosophi ens simplex per ens, quod partibus nullis constat (§. 673. *Ontol.*). In eo autem oppido falluntur: punctum enim mathematicum imaginarium quid est (§. 9. *Geom.*); qui vero novit, quæ de ente simplici demonstrantur (§. 793. & seqq. *Ontol.*), ultro concedit punctum mathematicum & sub-

stan-

stantiam simplicem toto cœlo differre, quemadmodum puncta zenonica non esse elementa rerum materialium (§. 217. *Cosm.*), quæ tamen sunt substantiæ simplices (§. 182. *Cosmol.*), evicimus. Materiam igitur cum spiritu, quæ *Cartesius* a se invicem optime discrevit, infeliciter confundunt, notionum generalium parum gnari.

§. 659.

Quoniam spiritus omnis substantia simplex est (§. 658); *Spiritus quoque perfectissimus*, utpote in spirituum numero contentus (§. 643. 646), *substantia simplex est.* *Spiritus perfectissimi simplicitas.*

Qui spiritui extensionem tribuunt, infinitam extensionem tribuere debent spiritui perfectissimo, utpote illimitato: unde multa fluunt in Theologia naturali absurda. Fingunt spirituum perfectissimum instar spatii imaginarii, cui infinita tribuitur extensio. Et hinc non defuere, qui ipsum spatium pro spiritu perfectissimo, quam Deum esse constat, venditarunt, veluti *Josephus Raphson* in Conamine de spatio, ente reali & absoluto. Cur absurdum ipsis videatur, spiritum perfectissimum, ens maxime activum, sine partibus concipere; ad propositionem præcedentem jam indicavimus. Spiritum nempe imaginari volunt, cum tamen essentia & natura ejus sub imaginationem minime cadat, quod perinde est ac sapores videre, sonos gustu percipere velle. Patebit vero deinceps quam sit necessarium simplicitatem animæ ac spirituum perspicere, ut immortalitas animæ & spirituum in genere firma demonstratione nitatur.

§. 660.

Nullus spiritus ex alio spiritu existente oriri potest. Omnis enim spiritus substantia simplex est (§. 658). Quamobrem cum nulla substantia simplex ex alia substantia simplici existente oriri possit (§. 688. *Ontol.*), nullus quoque spiritus ex alio spiritu existente oriri potest. *Spiritus unius ex altero ortus impossibilitas.*

Ne propositio hæc in perversum sensum trahatur, probe perpendenda sunt, quæ ad stabiliendam impossibilitatem ortus

tus entis simplicis ex alio simplici in medium adducta sunt (§. 688. *Ontol.*). Etsi enim spiritus quoque perfectissimus, qui Deus est, sit ens simplex; non tamen inde sequitur, quod a Deo ortum haberi nequeant spiritus finiti. Neque enim oriuntur ex Deo, quemadmodum corpora ex materia praeexistente: quod ut rectius intelligatur, prope perpendendum est, si spiritus ex Deo orirentur, eos aut esse debere particulam aliquam substantiae divinae, quod simplicitati repugnat & ideo tanquam erroneum a rectius sentientibus omni aevo rejectum; aut ipsam substantiam divinam in spiritum finitum, vel ejus particulam in eundem transformari debere: quorum istud immutabilitati divinae contrariatur & adeo absurdum visum omni tempore, ut nemo unquam philosophorum de eo ne quidem somniaverit; hoc vero & simplicitatem & immutabilitatem divinam simul evertit. Et ex eadem ratione rejicitur illorum error, qui sibi imaginantur, spiritus finitos ex Deo emanasse, cum ne hoc quidem simplicitati divinae conveniat. Liquet igitur tantum abesse ne praesens propositio in errorem seducat, ut potius ad errores de ortu spiritum finitorum passim obvios & citra autoritatem scripturae sacrae excogitatos confutandum mirifice conducat. Et hoc inprimis fine propositionem praesentem in medium adducimus. Christus propositionem eandem confirmat de angelis, quando generandi potentiam iisdem denegat. Dum enim nulla inter angelos matrimonia esse docet Matth. XXII. 30. hoc ipso non modo insinuat spirituum genus non propagari per generationem, quemadmodum hominum in praesente seculo. Quoniam vero matrimonii fundamentum est generandi potentia; ubi matrimonio locus non est, ibi generandi potentia deficere debet.

§. 661.

Spiritus quomodo oriri possit. *Spiritus aut necessario existit, aut, si contingenter existit, rationem existentiae suae sufficientem in ente necessario habet, & ab eo ex nihilo produci debet.* Spiritus enim ens simplex est (§. 658). Enimvero ens simplex aut necessario existit, aut, si contingenter existit rationem existentiae suae sufficientem in

ente

ente necesſario habet (§. 689. *Ontol.*), atque ex nihilo produci debet. Spiritus itaque aut necesſario exiſtit, aut, ſi contingenter exiſtit, rationem exiſtentiæ ſufficientem in ente necesſario habet, atque ex nihilo produci debet. Quamobrem cum ens necesſarium ſit cauſa ſpiritus contingenter exiſtentis (§. 881. 866. *Ontol.*); ab eodem ex nihilo produci debet.

Conſona hæc ſunt ſcripturæ ſacræ: in ea enim docemur, Deum, ſpiritum perfectisſimum, necesſario exiſtere; angelos vero, ſpiritus finitos, a Deo creatos fuisſe. Quamvis adeo in philoſophia non ſuppetant rationes ad decidendum ſufficientes, utrum angeli dentur, nec ne; per eam tamen conſtat, ſi dentur angeli eos a Deo ex nihilo productos ſeu creatos fuisſe. Atque hoc ſufficit ad defendendam veritatem revelatam adverſus eos, qui eandem impugnant, conſequenter philoſophus circa ortum angelorum ſatisfacit officio ſuo.

§. 662.

Spiritus necesſarius dicitur, qui necesſario exiſtit: *Spiritus* vero *contingens appellatur*, qui contingenter exiſtit. *Spiritus necesſarii & contingentis differentia.*

Spiritum necesſarium non dari niſi Deum, ceteros qui exiſtunt, omnes esſe contingentes, in Theologia naturali demonſtrabitur.

§. 663.

Spiritus contingens ab ente ſimplici necesſario ex nihilo produci debet. Spiritus enim contingens eſt, qui contingenter exiſtit (§. 662.). Jam ſi ſpiritus contingenter exiſtit ab ente necesſario ex nihilo produci debet (§. 661.). Quamobrem cum ens omne aut compoſitum ſit, aut ſimplex (§. 685. *Ontol.*); ex nihilo producendus eſt vel ab ente compoſito, vel a ſimplici. Quoniam ſpiritus omnis adeoque etiam contingens (§. 662.), ſubſtantia ſimplex eſt (§. 658.); ſimplex vero ex compoſito oriri nequit (§. 687.); ens necesſarium, a quo produci ex nihilo debet ſpiritus contingens, ſubſtantia ſimplex esſe debet. Quamobrem *Dependentia ſpiritus contingentis a necesſario in exiſtendo.*

obrem si spiritus contingentes dantur, necesse est detur ens simplex necessarium, a quo ex nihilo productus.

Nondum evincimus entis simplicis necessarii naturam spiritualem: sufficit enim hic constare causam spiritus contingentis non posse esse nisi ens simplex necessarium. In Theologia naturali ostendemus, non dari ens simplex necessarium nisi Deum, idemque esse spiritum: ac tum constabit spiritus contingentes a spiritu necessario ex nihilo produci. Hic nondum definimus, an dentur spiritus contingentes. At in eadem Theologia naturali demonstrabimus, animas in horum spiriuum numero esse. Et scripturæ sacræ testimonio constat tales quoque esse angelos. Consentit adeo propositio præsens cum scriptura sacra & principii loco est in Theologia naturali. Equidem vulgo sumitur nonnisi simile a simili produci posse: unde sequitur spiritum non posse produci nisi a spiritu. Enimvero cum principium istud inductione generationum in natura rerum materialium obviarum nitatur, productio vero ex nihilo sit a generatione prorsus diversa: tum de universalitate illius principii, tum de ejus extensione ad creationem dubitari poterat. Nostrum vero non est admittere principia, quæ obscuritate quadam laborant, ut dubiæ sint interpretationis, & quarum veritas per notionum evidentiam minime patet.

§. 664.

Ortus spiritus contingentis qualis sit.

Ortus spiritus contingentis instantaneus est. Spiritus enim contingens spiritus est (§. 662), adeoque substantia simplex (§. 658). Quare cum ortus simplicis nisi instantaneus esse nequeat (§. 694. *Ontol.*); ortus quoque spiritus contingentis instantaneus esse debet.

Habet præsens propositio usum suum in explicando ortu animæ.

§. 665.

Notio ortus spiritus contingentis qualis.

Ortus spiritus contingentis notio distincta formari nequit. Quoniam enim spiritus contingens spiritus (§. 662), adeoque in

in numero entium simplicium est (§. 658); ortus spiritus contingentis est ortus entis simplicis. Sed ortus simplicis notio distincta formari nequit (§. 695. *Ontol.*). Ergo nec ortus spiritus contingentis notio distincta formari potest.

Propositionis hujus præclarus est usus in defendenda autoritate scripturæ sacræ, quæ spiritus contingentes dari & eos ortum suum a Deo ducere docet. Utilis etiam est ad evertendum principia atheismi, cum athei Dualistæ vel Idealistæ animas spiritus necessarios faciunt, quod earum ortum distincta notione explicare non valeamus.

§. 666.

Corrumpi dicitur, quod dissolutione in partes dissolvitur. Et id *corruptibile* dicitur, quod ita interire potest. Ex adverso vero *incorruptibile* est, quod corrumpi nequit. *Corruptibile quid sit.*

E. gr. Corpus humanum corrumpitur putrefactione, qua materia, ex qua constat, in partes minutissimas resolvitur, per auram dispergendas, ut non amplius existat. Et propterea corruptibile dicitur.

§. 667.

Corpora corruptibilia sunt. Etenim corpora sunt entia composita (§. 119. *Cosmol.*), adeoque in partes dissolvi possunt (§. 531. *Ontol.*). Quamobrem cum essentia eorum consistat in modo, quo tales partes, non aliæ inter se junguntur (§. 140. *Cosmol.*); corpora, quæ existunt, facta partium dissolutione existere desinunt, adeoque intereunt (§. 541. *Ontol.*). Sunt igitur corruptibilia (§. 666). *Corruptibilitas corporum.*

Tota demonstratio applicari potest ad corpus humanum, quod putrefactione corrumpitur, ut clarius intelligatur.

§. 668.

Spiritus eo modo interire nequit, quo corpora intereunt. Omnis enim spiritus substantia simplex est (§. 658), adeoque *Interitus corporis spiritui repugnans.*

(*Wolfii Psych. Ration.*). Gg gg eodem

eodem modo, quo composita, consequenter corpora (§. 119. *Cosmol.*) intereunt, interire nequit (§. 697. *Ontol.*).

Ita fieri non potest ut spiritus putrefactione corrumpatur, quemadmodum corpus humanum corrumpitur.

§. 669.

Incorruptibilitas spiritus. Quoniam quotidie experimur corpora dissolutione partium interire; evidens est spiritus hoc modo interire non posse (§. 668). *Spiritus* itaque *omnis incorruptibilis est.*

Qui simplicitatem spirituum negant iisdemque extensionem tribuunt, quæ sine partium multitudine concipi nequit (§. 549. *Ontol.*), quomodò incorruptibilitatem spiritus demonstrare possint non apparet. Etenim per naturam suam omne extensum corruptibile est, atque adeo dicendum quoque erit, nisi notionibus vim inferre velis, spiritum omnem esse corruptibilem: quod quam sit absonum nemo non videt. At cùm simplicitate incorruptibilitas adeo necessario nexu cohæret, ut ab ea ne cogitando quidem separari possit. Unde apparet, quam sit vera & utilis doctrina de simplicitate spirituum.

§. 670.

Quomodo spiritus interire possit. *Spiritus interire nequit, nisi per annihilationem.* Spiritus enim omnis ens simplex est (§. 658). Quamobrem cum ens simplex interire non possit, nisi per annihilationem (§. 698. *Ontol.*); nec spiritus aliter interire potest quam per annihilationem.

Quamdiu itaque ostendi nequit, esse aliquam annihilationis causam & ens istud, cui est potentia annihilandi, spiritum quoque annihilare velle; spiritum quendam actu interire minime constat.

§. 671.

Interitus spiritus instantaneus. *Si spiritus interit in instanti interit.* Etenim spiritus substantia simplex est (§. 658). Quodsi vero substantia simplex interire debet, in instanti intereat necesse est (§. 699. *Ontol.*).

Ergo

Ergo etiam si spiritus interire debet, in instanti intereat opus est.

Spiritus interire non potest nisi per annihilationem. Quodsi adeo Deus, qui creavit spiritus, spiritum aliquem annihilare vellet; in instanti interiret, cum ex adverso corpus humanum, quod putrefactione corrumpitur, successive corrumpatur, ut certum quoddam temporis spatium præterlabatur, donec corruptio fuerit absoluta.

§. 672.

Interitus spiritus nulla notio distincta formari potest, nec nos ullam ejusdem notionem habemus. Interitus spiritus instantaneus est (§. 671), adeoque in eodem distingui nequeunt præterita, præsentia & futura (§. 693. *Ontol.*), consequenter quorum unum post alterum existit (§. 584. *Ontol.*). Enimvero si notio rei distincta formari debet, inesse eidem debent, quæ a se invicem distinguere possumus (§. 682. *Log.* vel §. 38. *Psych. empir.*). Interitus adeo spiritus nulla notio distincta formari potest. *Notio interitus spiritus qualis.*

Quodsi spiritus interire debet, necesse est ut desinat per annihilationem (§. 670). Enimvero cum nos potentiam annihilandi non habeamus, ut ejusdem tanquam nobis inexistentis conscii esse possemus, quemadmodum conscii nobis sumus facultatis imaginandi & appetitus, neque annihilationem rei cujuspiam unquam observaverimus in rerum natura, ut ejus aliquam sensu duce acquisivissemus ideam, qualem corruptionis corporum vivorum per putredinem habemus; nullam quoque annihilationis notionem habere possumus, consequenter nec interitus spiritus.

Hinc & philosophi nullo non tempore admisere, nihil in rerum natura annihilari, quemadmodum ex eadem ratione nihil quoque creari statuerunt. Naturaliter enim, hoc est, per naturam rerum finitarum, nec creatio, nec annihilatio possibilis. In Theologia vero naturali ostendemus, utramque poten-

tentiam, creatricem scilicet ac annihilatricem, Deo competere, qui cum sit liberrimus, ab ejus arbitrio unice pendet, quando potentia creatrice vel annihilatrice uti velit, consequenter Deus solus quemadmodum spiritus creare, ita quoque annihilare potest. Sed hæc ad Theologiam naturalem pertinent.

§. 673.

Rationalitas spiritus. *Omnis spiritus rationalis est.* Omnis enim spiritus intellectu præditus est (§. 643), consequenter possibilium notiones formare, de iisdem judicare & ratiocinari potest (§. 325. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum ratiocinando cognoscatur, quicquid beneficio rationis cognoscitur (§. 492. *Psychol. empir.*) & usus rationis ratiocinando sese exerat (§. 455); ratione præditus esse debet spiritus omnis, consequenter rationalis est (§. 451).

Idem etiam sic ostenditur. Spiritus omnis intellectu præditus est (§. 643), adeoque per essentiam & naturam suam ad ratiocinandum aptus (§. 325. *Psychol. empir.*). Enimvero nexus veritatum universalium perspicitur per demonstrationem (§. 446); adeoque per syllogismos (§. 498. *Log.*), seu ratiocinia (§. 332. *Log.*). Spiritus itaque per essentiam & naturam suam aptus est ad veritatum universalium nexum perspiciendum, consequenter rationalis est (§. 451).

Ratio sane spiritum ab aliis substantiis simplicibus, quæ facultates tantummodo animæ facultatibus inferioribus analogas habent, distinguit, quemadmodum inferius magis elucescet. Et rationalitate spiritus spiritum vincit, quo unus altero præstantior. Unde in Theologia naturali demonstrabitur, Deo spirituum summo summam quoque competere rationem, etsi in Deo ratio non pendeat a ratiocinando, quemadmodum in spiritibus finitis.

§. 674.

Cognitio philosophica cur sit spirituum. Quoniam cognitio philosophica rationis est (§. 499. *Psychol. empir.*), spiritus autem omnis rationalis (§. 673), adeoque

eoque ratione prædituś est (§.451); *Omnis spiritus cognitionis philosophicæ capax est.*

Spirituum adeo est philosophari, cumque Deus rationem concesserit spiritibus, dici potest spiritus ad philophandum fuisse factos, quemadmodum aves ad volandum. Avis enim ad volandum facta dicitur, quia per essentiam & naturam suam ad volandum apta. Quamobrem quia spiritus per essentiam & naturam suam aptus est ad philosophandum; eodem sensu ad philosophandum factus, quo avis facta ad volandum dicitur. Cum adeo anima sit spiritus (§. 645), homo quoque, cui Deus animam dedit, ad philosophandum natus, ut adeo homo philosophus vitam vere hominis agat. Repetendum vero est aliunde, quid sit philosophia, quid sit cognitio philosophica (§. 29. & seqq. & §. 6. & seqq. *Disc. prælim.*), ne dicta in perversum sensum trahantur.

§. 675.

Spiritui memoria competit.

Spiritus memoria gaudent. Spiritus enim omnis rationalis (§. 623), adeoque ratione præditus est (§.451). Quamobrem cum spiritui frustra competeret ratio, nisi quoque eadem uti posset (§. 452); usus rationis eidem denegari non potest. Enimvero ad usum rationis memoria requiritur (§. 465). Spiritui adeo memoria est.

Non tamen promiscue omnia, quæ de memoria hominis partim in superioribus, partim in Psychologia empirica diximus, ad memoriam spirituum applicari possunt. Quamobrem ne confundantur, quæ separanda sunt, propositionem sequentem addere juvat.

§. 676.

Qualis sit spirituum memoria.

Sriritui qua tali competit memoria intellectualis. Spiritui enim qua tali competit intellectus (§. 643), adeoque res, quas cognoscit, distincte sibi repræsentat (§.275. *Psych. empir.*). Quoniam itaque memoria consistit in facultate res reproductas recognoscendi (§. 175. *Psych. empir.*); memoria, quæ spi-

ſpiritui qua tali competit, non eſſe poteſt niſi facultas ideas reproductas diſtincte recognoſcendi, conſequenter intellectualis eſt (§. 279).

Non negamus ſpiritui quoque competere poſſe memoriam ſenſitivam, cum contrarium in animabus noſtris experiamur, quas eſſe ſpiritus ſupra demonſtravimus. Tenendum vero eſt memoriam ſenſitivam non competere ſubſtantiæ ſimplici, quæ ſpiritus eſt, ob naturam & eſſentiam ſpiritualem, ſed ob naturam inferiorem, quam cum aliis entibus immaterialibus, veluti cum animabus brutorum, communem habet. Unde in propoſitione diximus, memoriam intellectualem ſpiritui qua tali competere.

§. 677.

Uſus memoriæ in ſpiritibus. Qnoniam memoria intellectualis conſiſtit in judicio, quod ideam aliquam jam ante habuimus (§. 281); *ſpiritus judicare poteſt, quod ideam aliquam jam ante habuerit*, conſequenter *ideas, quas habuit, reproducere valet*, adeoque *præteritorum meminit* (§. 226. *Pſych. empir.*).

Poterat idem ex eo deduci, quod ſpiritus qua talis ratiocinari poſſit, impoſſibile vero ſit ratiocinari, ſi quis judiciorum præteritorum non meminerit, hoc eſt, ea reproducere & quod eadem jam ante cognoverit, judicare valeat.

§. 678.

Sapientiæ definitio. *Sapientia* eſt ſcientia actionibus liberis fines naturæ ſuæ convenientes præſcribendi & media ad eos ducentia eligendi fineſque particulares ita ſibi invicem ſubordinandi, ut propiores fiant media remotiorum.

In ſapientia igitur tria ſpectanda ſunt, nimirum 1. finis determinatio, 2. mediorum electio, 3. finium particularium ſubordinatio. Finium ratio ſufficiens in natura agentis contineri debet, cum non intendere debeat niſi quod ſe deceat. Media talia ſint neceſſe eſt, ut per ea finem, quem intendit agens, conſequatur. Finium particularium ſubordinatio legitima eſt, ſi pro-

ſi propiores referantur ad remotiores ſicuti medium ad finem. Quod notio ſapientiæ ſit communi uſui loquendi conformis, nemo negaverit, modo animum avocet ab inconſtantia loquendi, quæ ex philoſophia Ariſtotelico-Scholaſtica manavit, ubi per ſapientiam intelligitur rerum ſublimium ſcientia, non tamen diſtincte ſatis explicatur, quid rerum ſublimium nomine veniat. Deum enim dicimus omnia in mundo feciſſe ſapienter, quatenus talia fecit, ut ſint finibus, quas rebus præſcripſit, conſequendis apta. Ita oculus ſapienter factus dicitur, quatenus ejus ſtructura talis deprehenditur, ut per eam imago viſibilis clare ac diſtincte delineari poſſit. Quicquid ſit, definitio præſens nominalis eſt, atque adeo ſufficit nos hoc vocabulo non aliud quidpiam in ſequentibus indigitaturos. Neque vero verendum eſt fore ut ſapientia cum prudentia confundatur per definitionem noſtram. Suo enim loco, quando virtutes intellectuales expoſituri ſumus, differentiam ſapientiæ a prudentia ſatis luculentam dabimus.

§. 679.

Gradus ſapientiæ a finis determinatione pendent.

Quoniam ad ſapientiam requiritur finium convenientium determinatio (§. 678); *Quo rarius quis in determinando fine a convenientia cum natura ſua aberrat, eo ſapientior eſt.*

Triplicem eſſe graduum ſapientiæ fontem ex definitione ipſius intelligitur. In gradibus adeo ſapientiæ æſtimandis ad ſingulos fontes recurrendum, ne per præcipitantiam ſtatuatur.

§. 680.

Alius gradus.

Ex eadem ratione intelligitur, *ſapientiorem eſſe qui ſcit diſtinguere inter finem magis vel minus ſibi convenientem.* Dicitur nimirum *finis magis convenire agenti*, ſi plura eidem inſint vel adſint, per quæ intelligitur, cur hunc potius ſibi finem præſtituere debeat, quam alium.

Tenendum hic, etſi dicamus finem naturæ agentis convenire debere, non tamen in omni caſu recurrendum eſſe ad ea, quæ agenti per eſſentiam adeoque conſtanter inſunt, ſed etiam

iam respiciendum esse ad statum tam internum, quam externum, modo caveatur, ne status perfectioni entis essentiali repugnet. Sed hæc sufficienter hoc loco explicari nondum possunt: lucem affundent principia moralia quoad animam nostram, principia vero Theologiæ naturalis quoad Deum.

§. 681.

Finis quinam optimus. *Finis optimus* dicitur, qui agenti ex asse convenit, hoc est, qui ceteris præferendus agnoscitur, ubi ad omnes determinationes, quæ agenti insunt, vel extrinsecus superaccedunt, respexeris.

Haud facile est in dato casu judicare, quinam finis sit optimus. Unde qui sapientissimi hominum habentur, ultro profitentur sibi hunc finem videri optimum, quatenus scilicet meliorem non agnoscunt. Utilis tamen est præsens definitio, ut fines rite scrutari discamus, ne per præcipitantiam a fine meliori aberremus, quam evitare poteramus.

§. 682.

Gradus a mediorum electione pendentes. Quia sapientiæ est eligere media, quæ ad finem ducunt, ut eodem potiamur (§. 678); *quo rarius quis in eligendis mediis a vero aberrat, eo sapientior est.*

Hactenus expendimus gradus a finis constitutione pendentes: sequuntur nunc alii, qui a mediorum electione pendent. Atque hic secundus graduum fons est. Media videri possunt, quæ non sunt, quemadmodum hominibus sæpissime evenire solet. Quodsi ergo iis utamur, finem, quem intenderamus, non consequimur: id quod defectum sapientiæ arguit. Minor autem ei sapientia est, qui defectus experitur crebriores, quam qui rariores.

§. 683.

Gradus alii. Ex eadem ratione intelligitur, *sapientiorem esse debere, qui media eligit ad finem consequendum magis apta, quam minus apta:* id quod evidentius hoc modo patet. Finis, quem intendimus, plerumque multa involvit. Atque ideo *magis* dicitur

citur *consequi finem*, qui plura ex iis consequitur, quam qui pauciora. Jam cum finis consequendi gratia agamus (§. 932. *Ontol.*), omnia ea intendimus, quæ in eodem involvuntur, & media non sunt talia, nisi quatenus per ea actum consequuntur, quibus finis constituitur (§. 937. *Ontol.*). Quoniam itaque sapientes nos probamus, quatenus scimus, quid fieri debeat, ut finis ad actum perducatur, consequenter ut ea actum consequantur, quibus finis constituitur (§. 678); si quis eligit media ad finem ex parte consequendum tantummodo apta, is defectum illius scientiæ, consequenter sapientiæ, prodit. Quamobrem cum defectus tanto sit major, quo minus finem consequitur; tanto minor autem, quo magis eundem consequitur; sapientior omnino est, qui media eligit ad finem consequendum magis, quam minus apta.

E. gr. Studiosi in academiam proficiscentis finis est præparatio ad futurum vitæ genus, quod sibi elegit, veluti ut ecclesiæ ministrum fidelem agat. Cum multa ad hunc finem requirantur, fieri quidem potest ut aliquibus potiatur, non autem omnibus. Quatenus igitur hoc pendet a mediorum electione, eatenus se magis minusve sapientem probat.

§. 684.

Ex asse dicitur agens *consequi finem*, si vi mediorum ad actum perducantur ea omnia, quibus constituitur. *Finem ex asse quinam consequatur.*

Ita studiosus in academiam profectus ex asse consequitur finem suum, si ad ministerium v. gr. ecclesiasticum ita sese præparat, ut nullus concipi possit actus, cui peragendo, prout decet, non sit aptus. Magna plerumque scientia opus est, ut finem adæquate præcognoscas, & major adhuc superaccedere debet, ut medium ex asse eidem conveniat. Utile tamen est nosse, quænam in electione mediorum sint tenenda, ne in iis deficere sapientiam nostram experiamur, quæ utique erant in potestate, modo animum ad ea advertissemus: id quod de omni sapientiæ theoria notandum.

§. 685.

Media per ambages & via brevissima ad finem ducentia.

Media per ambages ad finem ducunt, si finis consequendi gratia fiunt, quæ omitti poterant, vel si paucioribus factis finem consequi datur: *via brevissima ad finem ducunt*, si finis consequendi gratia non fit, quod omitti poterat, seu si nonnisi ea fiunt, quibus positis demum ponitur finis.

Ne in applicatione aberremus, probe perpendenda sunt in dato casu, quænam sint ea, quibus finis constituitur ut intelligatur, quid fieri debeat, siquidem ex asse eundem consequi velis. Etenim si finis penitus non intelligatur, ambages videbuntur, quæ non sunt, & opinione viæ brevissimæ a fine ex asse consequendo aberrabis.

§. 686.

Alius sapientiæ gradus.

Sapientior est, qui via breviori ad finem tendit, quam qui per ambages incedit. Qui enim per ambages ad finem tendit, is ejus consequendi gratia facit, quæ omitti poterant, adeoque consequi poterat finem, si ea non fecisset, vel paucioribus factis fine quæsito potiri poterat (§. 685). Cum igitur non alia esse possit ratio, cur superflua faciat, quam quod ea ad finem consequendum necessaria existimet, nec alia esse queat ratio, cur operosius finem consequi studeat, quem multo minore opera obtinere poterat, quam quod media simpliciora dari ignoret; incessus per ambages in utroque casu ignorantiam & in priori errorem in mediorum electione arguit: quod cum sapientiæ contrarietur (§. 679); sapientior utique est, qui via breviori ad finem tendit, quam qui per ambages incedit.

Sapientia humana plerumque hoc defectu laborat, ut per ambages incedamus, & si via breviori utamur casui magis, quam sapientiæ tribuendum: id quod attentus actionum humanarum scrutator facile observabit.

§. 687.

§. 687.

Si quis juxta finem primarium alium adhuc secundarium simul consequi studet, ac ideo facit, quod finis primarii solius consequendi gratia non facit; is per ambages non incedit. Etenim qui una cum fine primario alium adhuc secundarium simul consequi studet, is ea utique facere tenetur, quæ fieri oportet ut fine utroque potiatur. Quamobrem etsi faciat, quæ ad finem primarium consequendum necessaria non sunt, cum tamen fieri debeant, ubi finem secundarium simul consequi volueris *ex hypothesi;* per ambages quod incedat dici haud quaquam potest (§. 685). *Cautio in dijudicandis ambagibus adhibenda.*

Propositio hæc maximi momenti est. Etenim in Theologia naturali nixi principio de via brevissima sapientiæ indice offendemus, Deum in rerum natura ad finem via brevissima tendere; & in Teleologia ex via, qua natura ad finem tendit, sapientiam Dei a posteriori probaturi & confirmaturi sumus. Jam cum in natura rerum infiniti sint fines, qui miris modis invicem implicantur; haud raro accidit, ut non attentis finibus secundariis respectu solius primarii pro ambagibus habeantur, quæ non sunt. Necesse igitur est, ut ambages apparentes a veris discernere discamus: quo propositio præsens conducit. Ea igitur ut rectius intelligatur, communi quodam exemplo eandem illustrare lubet. Ponamus Mevium mercatorem ad nundinas Francofurtenses instante festo paschatis excursurum a via ordinaria, quæ ob brevitatem electa, deflectere & longiorem eidem præferre, sed eo fine, ut amicum quendam suum in oppido non procul a via ordinaria sito commorantem invisat, eum non invisurus, nisi iter ad nundinas faceret; is per ambages iter facere dicendus non est: etenim quamvis via breviori Francofurtum pervenire poterat, non tamen idem adhuc fieri poterat, ubi amicum suum simul invisere debebat, ut adeo juxta finem primarium, qui est accessus ad nundinas, simul potiretur secundario, qui est visitatio amici. Antequam igitur judicium fieri possit,

utrum per ambages, an via brevissima ad finem tendatur; fines omnes ab agente simul intenti perspecti nobis esse debent. Id vero præterea notandum est, viam brevissimam non cognosci ex eo, quod ceteris, quas cognoscimus, sit brevior; sed accurata demonstratione evincendum esse quod impossibile sit dari viam aliam breviorem, quæ vel ad finem primarium solum, quem unice intendimus, vel ad secundarios simul consequendum, quos una intendimus, ducat.

§. 688.

Gradus sapientiæ a finium subordinatione pendentes.

Quo plures fines particulares sibi invicem ita subordinantur, ut propiores sint media remotiorum; eo sapientia major. Ad sapientiam enim quoque spectat finium particularium subordinatio per modum mediorum ad finem (§. 678). Quamobrem cum pars sapientiæ difficillima sit hæc subordinatio, utpote quæ ceteras, nempe finium & mediorum electionem supponit; nemo non videt, quod sapientiorem sese præstet, qui plures fines particulares sibi invicem subordinare valet, quam qui de hac subordinatione aut prorsus non cogitat, aut saltem raro cum successu.

De hac finium subordinatione adeo parum cogitant homines, ut propemodum res inaudita videatur, cum tamen sit quod in sapientia maxime sublime deprehenditur, ut adeo hoc inprimis nomine sapientia rerum sublimium scientia dici mereatur, si eam elogiis ornare decreveris. Habes vero hic tertium graduum sapientiæ fontem, qui magna nobis ac præclara in moralibus pollicetur.

§. 689.

Sapientia quænam summa.

Sapientia summa atque perfectissima est scientia constituendi fines optimos, eligendi media, quæ certo & via brevissima ad eundem ducunt, & quibus finem ex asse consequi datur; finesque omnes particulares ita sibi invicem subordinandi, ut remotiorum media sint propiores & omnes tandem simul medium

dium finis ultimi. Etenim sapientia triplicem scientiam involvit, nempe finium determinationem, mediorum electionem & finium subordinationem (§. 678). Quamobrem cum quoad finium determinationem sapientiorem se probet, qui finem sibi magis convenientem a ceteris distinguit (§. 680) & quo minus in determinando fine ab ista convenientia aberrat (§. 679); quoad mediorum vero electionem, quo rarius in iis eligendis a fine aberrat (§. 682), quo magis apta ad finem consequendum eligit (§. 683) & quo rarius per ambages ad finem tendit (§. 685); quoad finium denique subordinationem, quo plures particulares ita sibi invicem subordinare studet, ut propiores sint media remotiorum (§. 688): major sane sapientia concipi in agente nequit, quam ubi is non alium sibi præfigit finem, quam quem sibi exasse convenire novit, adeoque optimum (§. 681) hincque in constituendo fine ab ista convenientia nunquam ne tantillum quidem aberrat; qui non eligit media nisi certo & via quidem brevissima ad finem ducentia & quibus finem ex asse consequitur; qui denique fines omnes particulares sibi invicem ita subordinat, ut remotiorum media sint propiores, omnes denique simul medium ex asse consequendi finem ultimum. Scientia igitur, qua agens ad istiusmodi finium determinationem atque subordinationem mediorumque electionem aptus efficitur, absolute summa est. *Quod erat unum.*

Et quoniam fines omnes cum qualitatibus agentis conveniunt, media vero exacte finibus respondent, & fines omnes simul sumti tandem ad ultimum tendunt; tantus hic est in tanta finium & mediorum varietate cum qualitatibus agentis & inter se consensus, ut majorem concipi repugnet (§. 503. *Ontol.*). Quamobrem cum magnitudo perfectionis ex convenientia finis cum agente mediorumque cum fine ac finium subordinatione æstimetur (§. 519. *Ontol.*); quam absolute summam evicimus

ſapientiam, eandem quoque eſſe omnium perfectisſimam, quæ concipi poteſt, abunde patet. *Quod erat alterum.*

Notio ſapientiæ ſummæ maximam in Theologia naturali habet utilitatem, ubi evincendum eſt Deo competere ſapientiam abſolute ſummam, ſeu eſſe ens omnium ſapientisſimum. Cumque hoc univerſum pendeat a ſapientia Dei, eadem inſervit plurimum cognoſcendæ intimius dependentiæ hujus univerſi a Deo & ideo in Teleologia notionis directricis munere fungitur, ut ſapientiam Dei ex operibus naturæ ſcrutemur. Et quoniam non minus regnum gratiæ, quam naturæ a ſapientia Dei pendet; eadem notio nos manuducit non modo ad ſcrutandam ſapientiam Dei, ſed alia quoque ejusdem attributa, ubi inquirimus qualem ſe Deus per œconomiam gratiæ probaverit. Uſus alios ſilentio prætereo: ſufficiunt dicta ad excitandam attentionem eorum, qui excitatione opus habent, ne in utilibus percipiendis perfunctoria opera utantur.

§. 690.

Anima ſapientia ſumma caret.

Quoniam nemo non in ſemetipſo experitur, quod ſæpius finem intendat, ſibi parum convenientem & eum præferat, qui minus altero ſibi convenit; quod frequenter admodum in eligendis mediis a fine aberret & media ad finem conſequendum minus apta præferat melioribus, & quam raro finem ex asſe conſequatur, quam ſæpe per ambages ad eundem tendat; quod denique de ſubordinatione finium particularium per modum mediorum ad remotiores tandemque ad ultimum ne cogitemus quidem: ultro unusquisque concedere tenetur, *animam ſapientia ſumma non eſſe inſtructam, ſed longisſimo potius intervallo ab eadem diſtare (§. 689).*

Patebit hoc multo evidentius, ubi in Theologia naturali docuerimus, quænam ſint rationes, cur Deo ſapientia ſumma conveniat. Etenim tum palam erit, ſapientiam ſummam in hominem ne quidem cadere poſſe. Immo haud difficulter tum oſtendetur, impoſſibile eſſe ut ſpiritus quidam finitus,

tus, quantæcunque tandem perfectionis fingatur, summa sapientia gaudeat.

§. 691.

Sapientia humana quoad singulas ejus partes admodum limitata est. Sapientia tria involvit, scilicet finis determinationem, mediorum electionem & finium particularium subordinationem (§. 678). Ostendendum itaque est sapientiam humanam tam quoad finium determinationem & subordinationem, quam quoad mediorum electionem limitatam esse. *Limitatio sapientiæ humanæ.*

Experientia comprobatum, nos sæpius finem intendere, qui nobis parum convenit, nec inter fines distinguere, qui magis vel minus conveniunt. Quamobrem cum quis eo sapientior sit, quo rarius in determinanda finis cum natura sua convenientia a vero aberrat (§. 679) ac præterea sapientior existimandus sit, qui scit inter fines sibi magis vel minus convenientes distinguere, quam qui idem nescit (§. 680); animam hominis quoad finis determinationem admodum limitatam esse palam est (§. 468. *Ontol.*).

Similiter sæpius eligimus media, quæ a fine nos abducunt, ad quem ducere debebant, & fere nunquam finem ex asse consequimur, quem intenderamus, media ad eundem consequendum minus apta melioribus præferentes, immo sæpissime per ambages ad finem contendimus. Quamobrem cum quis eo sapientior sit, quo rarius in eligendis mediis a fine aberrat (§. 682), & sapientiorem se probat, si media eligit ad finem consequendum magis, quam minus apta (§. 683), nec per ambages ad finem contendit (§. 686); animam hominis quoad mediorum electionem admodum limitatam esse constat (§. 468. *Ontol.*).

Denique pro certo & explorato habemus nos de finium legitima subordinatione ne cogitare quidem, nedum multum in eadem proficere. Quamobrem cum eo major sit sapientia, quo plures fines particulares legitime subordinare novimus (§. 688);

688); sapientiam humanam quoad finium quoque subordinationem admodum limitatam esse liquet (§. 468. *Ontol.*)

Quoniam itaque anima humana limitata est quoad finium determinationem, quoad mediorum electionem & quoad finium subordinationem *per demonstrata*; quoad singulas ejus partes admodum limitata est (§. 678).

Limites sapientiæ humanæ distincte agnoscere utilissimum est in philosophia morali, non modo ut caveamus, ne nobis sapientiores videamur quam sumus, verum etiam ne in comparanda sapientia desiderari patiamur industriam nostram. Qui vero arctos, quibus sapientia humana coërcetur, limites agnoscit eosque cum sapientia summa confert, abunde convincitur haud quaquam repugnare, ut spiritus anima humana longe sapientiores diverso gradu existant.

§. 692.

Neminem in omnibus esse sapientem.

Nemo hominum in omnibus est sapiens. Ponamus enim hominem in omnibus esse sapientem. Quoniam sapiens actionibus suis liberis fines naturæ suæ convenientes præscribit & media ad eos ducentia eligit, finesque particulares ita sibi invicem subordinat, ut propiores fiant media remotiorum (§. 678); nunquam in fine determinando a vero aberrabit, nec media eliget, quæ ad finem parum ducunt, nec finem, quem intendit, ultimo per intermedios alios subordinare negligit. Enimvero domestica experientia convincimur, nos in fine determinando sæpissime a vero aberrare, fine prout decet determinato eligere media, quæ ab eodem nos abducunt, & de finium subordinatione vix unquam cogitare. Plures adeo occurrunt casus, quibus nos sapientes minime probamus, etiam quando nos sapientes præstare intendimus, ut taceam casus plurimos, quibus defectum sapientiæ ultro agnoscimus. Nemo itaque hominum in omnibus est sapiens.

Idem etiam directe ostenditur. Qui sapientem se probare

bare voluerit, is in dato quolibet casu judicare debet, num finis sibi conveniat, quænam sint media ad eundem consequendum apta & quomodo finis datus ultimo per alios intermedios subordinari debeat (§. 678). Quoniam ex iis, quæ de fine dato cognoscit, colligere debet, num sibi conveniat, opus est aliquo principio generali, vi cujus hæc infertur conclusio: Finis datus mihi convenit (§. 49. *Log.*). Et eodem modo patet, ut quis porro inferat, finem datum per hæc media certo & ex asse consequi licere, vel probabile esse ut finem datum per hæc media consequamur, si non ex asse, saltem ex parte, denuo opus esse principio aliquo generali. Neque minus idem liquet de subordinatione finis dati. Enimvero nemo non novit sibi in omnibus, quæ obtingere possunt, negotiis principia istiusmodi universalia non esse, plerisque tantummodo imitantibus alios vel semetipsos in casibus, quos aliis antea obviis similes utcunque judicant, ut successus sæpius fortunæ magis, quam sapientiæ sit tribuendus. Deficit adeo illa scientia, quæ ad sapientiam requiritur in multis casibus, utut in quibusdam non deficiat. Quamobrem nemo in omnibus sapiens esse potest.

Etsi pervulgatum sit, neminem in omnibus esse sapientem; cum tamen vulgo non distincte cognoscatur, sapiens in omnibus existimatur, qui in quibusdam se sapientem probavit. Enimvero qui novit, quanam scientia instructus quis esse debeat, ut sapientem in aliquo negotio sese probet; is non modo propriis viribus nimium non confidet, sed nec in eorum consilio fiduciam collocabit, quibus sapientia in dato casu non magis, quam sibi favet, utut in aliis negotiis sapientiæ laude merito suo emineant.

§. 693.

Cur spiritus sit sapientiæ capax.

Spiritus sapientiæ capax est. Sapiens enim fines naturæ suæ convenientes & media ad eos ducentia eligit, finesque particulares ita sibi invicem subordinat, ut propiores fiant media

remotiorum (§. 678). Necesse igitur est ut judicet, finem datum naturæ suæ sive mediate, sive immediate convenire, hæc media ad eundem ducere & ad eum consequendum aliis esse magis apta, finem denique datum habere sese ad finem alium ulteriorem per modum medii ad finem, seu esse medium consequendi finem ulteriorem. Necesse igitur est, ut ex iis, quæ de fine cognoscit, judicet qualis is sit, & ut in promptu sit universale quoddam principium, talem finem naturæ suæ vel mediate, vel immediate convenire, cujus applicatione enascitur judicium, finem datum sibi convenire. Convenientiam ergo finis cum natura sua ratiocinando cognoscit (§. 367. *Log.*). Similiter opus est principio aliquo generali, cujus applicatione enascitur judicium, ad hunc finem consequendum his opus esse mediis: nec minus tali principio opus est, ut perveniatur ad judicium, hunc finem esse medium alterius finis consequendi. Denuo igitur ad judicia ista pervenitur ratiocinando (*§. cit. Log.*). Quamobrem sapientiæ locus non est sine operationibus intellectus, consequenter ea non cadit nisi in ens intellectu præditum. Enimvero spiritus omnis intellectu præditus est (*§.* 643). Quare fieri potest ut sit sapiens, seu, quod perinde est, sapientiæ capax est.

Propositio præsens variis adhuc modis aliis demonstrari poterat, veluti ex eo, quod sapientia sit scientia (§. 678), quæ cum habitum demonstrandi supponat (§. 594. *Log.*), sine intellectu concipi nequit (§. 551. & seqq. *Log.*), adeoque non cadere potest nisi in ens intellectu prædium, consequenter in spiritum (§. 643): enimvero non opus est, ut propositionem vel per notiones confusas claram pluribus modis probemus. Propositiones enim, quæ disceptationibus obnoxiæ sunt, pluribus probationibus firmari subinde utile est, cum alii aliis magis convincantur adeoque per unam ad assensum compellantur, ad quam per aliam compelli non poterant, etsi hæc denuo magis satisfaciat aliis quam altera.

§. 694.

§. 694.

Nullus spiritus limitatus perfectissimus esse potest. Spiritus enim cum intellectu & voluntate gaudeat (§. 643) si limitatus fuerit, intellectum & voluntatem limitatam habere debet (§. 468. *Ontol.*). Quamobrem cum spiritus perfectissimi intellectus illimitatus sit (§. 651), ejusdem quoque voluntas illimitata esse debeat (§. 653); spiritus limitatus perfectissimus esse nequit. *Spiritus limitatus cur non sit perfectissimus.*

§. 695.

Omnis spiritus limitatus finitus est. Quoniam enim limes est id, ultra quod nihil amplius in re concipere licet ad eandem pertinens (§. 468. *Ontol.*), non est nisi privatio ulterioris realitatis, seu negatio ejus, quod eidem per se non repugnat. Quamobrem cum spiritus intellectu & voluntate gaudeat (§. 643); de intellectu neganda sunt pariterque de voluntate spiritus limitati, quæ intellectui & voluntati qua tali seu in se considerato non repugnant. Spiritui itaque limitato tribui nequeunt omnia, quæ vi intellectus & voluntatis possibilia concipiuntur. Necesse adeo est ut successive certo ordine ex iis, quæ possibilia sunt, actum consequantur. Quamobrem cum spiritus limitatus status suos successive consequatur, quos actu habere potest (§. 705. *Ontol.*); finitus est (§. 837. *Ontol.*). *Spiritum limitatum esse finitum.*

Finitum & limitatum vulgo pro synonymis habentur, adeoque mirabuntur nonnulli, cur hic demum probetur, spiritum limitatum esse debere finitum. Enimvero cum *ens illimitatum* sit, cujus determinationes essentiales respuunt limites, adeoque *spiritus illimitatus* dicendus sit, cujus intellectus & voluntas omnem limitem respuunt; ens autem infinitum reale a finito reali in oppositione ad infinitum & finitum mathematicum, quod imaginarium est (§. 805. *Ontol.*), ita discreverimus, quod infinitum habeat omnia simul, quæ eidem actu inesse possunt (§. 838. *Ontol.*), finitum vero eadem non nisi

successive experiatur (§. 837. *Ontol.*): nobis utique ostendendum erat ex limitatione intellectus & voluntatis consequi finitudinem spiritus. Quodsi vero quis malit ens finitum & limitatum pro synonymis habere & vel ex limitatione deducere, quod successive status suos possibiles experiatur, vel contra ex successione statuum diversorum inferre limitationem determinationum essentialium; nos minime repugnantes habebit.

§. 696.

Cur non plura de spiritibus tradantur.

Cum solo rationis lumine usus definire nequeam, an spiritus finiti praeter animas nostras dentur alii (*not.* §. 657), quae vero scriptura sacra magistra discimus, ad forum Theologorum spectent, nec temere in philosophiam inferri debeant; nostrum quoque non est inquirere, num spiritus finiti, quos angelos dicit scriptura, habeant corpora & quomodo ipsorum perceptiones motibus in corpore factis ac vicissim motus corporis volitionibus consentiant; multo minus autem nostrum est inquirere in differentiam spirituum bonorum & malorum, quam scriptura sacra satis perspicue exponit. Defectus philosophiae ex scriptura sacra supplet Theologus & ubi philosophus ad amplificandum scientiam scripturae sacrae lectioni sese tradit, ipsemet Theologi personam induit, quatenus inde petit lumini rationis impervia. Et quamvis philosophus, qui idem christianus est, in iis, quae ad forum philosophicum spectant, acquiescere non debeat; consultum tamen est, ut quae ad Theologiam spectant a philosophia separet, tum ut facilius appareat philosophiae cum Theologia, seu rationis ac revelationis consensus, tum ut absque ulla difficultate innotescant, quaenam sint rationi impervia & quae Theologia habeat sublimiora philosophicis, quosnam defectus in philosophia suppleat. Haec vero qui distincte exponere debet, ut animo comprehendantur, quem evidentia sua percellunt, & Theologus, & Philosophus esse debet. Unde vel me tacente perspicient acutiores, quam sit utile

Theologum esse philosophum, quamvis adhuc rationes complures aliæ supersint, quæ idem suadeant.

CAPUT II.

De Animæ ortu, unione cum corpore & immortalitate.

§. 697.

Creatio appellari solet productio ex nihilo, seu non præexistente. *Creationis definitio.*

Sumimus vocabulum creationis in significatu, quem habet, primario: sit ita quod in Theologia alios quoque significatus obtineat, quos hic scrutari nostrum non est. Quoties enim nos vocabulo creationis utemur, toties eum, non alium significatum eidem tribuemus, quam quem fert definitio. Poteramus in Psychologia termino creationis prorsus abstinere, nisi idem in doctrina de ortu animæ dudum esset receptus. Ceterum cum qroductionem ex nihilo alibi jam explicaverimus (§. 690. *Ontol.*); relegenda hic sunt, quæ ibidem traduntur.

§. 698.

Si anima humana oritur, oriri aliter nequit, quam per creationem. Etenim anima humana ens simplex est (§. 48). Quamobrem si oritur, adeoque existere incipit, cum antea non existeret (§. 541. *Ontol.*), consequenter contingenter existit (§. 294. *Ontol.*); ex nihilo produci debet (§. 691. *Ontol.*), atque adeo aliter oriri nequit nisi per creationem (§. 697). *Qualis esse possit ortus animæ.*

Quod anima humana orta fuerit, nec necessario existat, in Theologia demum naturali demonstrabimus, ubi existentiam Dei demonstraturi sumus. Quoniam enim arduum quid est existentiæ Dei demonstratio, præstat principia propiora,

 qui-

quibus indiget, ibidem ſtabiliri, quam eadem aliunde ſupponere, ne negligentia lectoris impatientiæ comes obſit asſenſui.

§. 699.

Creatiani quinam dicantur.

Creatiani **appellantur, qui ortum animæ per creationem defendunt.**

Nomen hoc in philoſophia hodie receptum. Cum enim ſuperiori ſeculo de ortu animæ controverſiæ agitarentur inter Theologos & philoſophos Jenenſes atque Wittebergenſes, quorum illi animæ creationem, hi ejusdem per traducem propagationem defendebant; Jenenſes Creatiani appellati fuere. Sententia vero de creatione animarum jam in primitiva Eccleſia recepta fuit, quemadmodum ex iis apparet, quæ *Hieronymus* in epiſtola ad Marcellinum & Anapſychiam Oper. tom. IV. part. II. pag. 642. edit. *Joannis Martinæi* & *Auguſtinus* de libero arbitrio lib. 3. c. 21. de variis ſententiis circa ortum animarum annotarunt. Suos quoque inter Scholaſticos defenſores nacta eſt animarum creatio, quos inter ſolum *D. Thomam* commemoraſſe ſufficiat. Ubi vero animas a Deo creari ſtatuis, duplex eſt de ejus creatione quæſtio, ſcilicet num in prima ſtatim creatione conditæ fuerint, an vero tum demum creentur, quando corpus in utero formatur: de quo in ſequentibus dicemus. Vulgo *Creatiani* defendunt tum demum creari animas, quando infans in utero vitam hominis vivere incipit. Unde difficultates jam in primitiva eccleſia contra creationem animarum motæ fuere ob propagationem peccati originalis, cum Deus videatur animas creare peccati hujus labe infectas, quas ab eadem immunes creare poterat. Enimvero an difficultates hæ ſint veræ, an tantummodo apparentes, ſine principiis Theologiæ naturalis intelligi nequit. Eas igitur in præſenti ſeponimus.

§. 700.

Impoſſibilitas propagationis animæ per parentes.

Si anima humana oritur, a parentibus cum corpore generari nequit. Si enim anima a parentibus propagaretur, aut anima infantis oriretur ex animabus parentum, aut ex materia ſemi-

seminis, unde corpus generatur. Quoniam animæ sunt substantiæ simplices (§. 48), anima infantis ex parentum animabus oriri nequit (§. 688. *Ontol.*). Cumque præterea materia seminis, unde corpus generatur, sit extensa (§. 141. *Cosmol.*), adeoque partibus constet (§. 549. *Ontol.*), consequenter ens compositum sit (§. 531. *Ontol.*); nec anima infantis ex materia seminis, ex quo corpus generatur, oriri potest (§. 687. *Ontol.*). Patet itaque animam, siquidem eam oriri supponas, a parentibus cum corpore generari non posse.

Impossibilitatem generationis animæ a parentibus factæ urgent *Creatiani* pro stabilienda sua hypothesi. Supponunt enim aut animas propagari debere per generationem, ubi hodie demum oriuntur, ut a Deo creari. Quamobrem sublato primo alterum ponendum. Fuere tamen, qui hunc animæ humanæ ortum defenderunt rationibus magis theologicis, quam physicis permoti, quod scilicet existimarent, sic propagationem peccati originalis a parentibus ad liberos facilius intelligi, simili sui simile generante.

§. 701.

In Materialistarum hypothesi anima a parentibus cum corpore generatur. Materialistæ enim animam pro ente materiali habent (§. 35), quale corpus est. Quamobrem cum extra dubium sit, corpus generari a parentibus & generationem pendere a semine maris in uterum ejaculato & ovulo matris eodem fœcundato, quemadmodum in Physica luculentius docebimus; quin anima ex hypothesi Materialistarum a parentibus una cum corpore generari debeat, nemo non videt. *Animæ a parentibus ortus hypothesi Materialistarum conveniens.*

Simplicitas animæ obstat, quo minus cum corpore per generationem a parentibus propagetur (§. 700). Quamobrem cum Materialistæ simplicitatem animæ tollant, nihil amplius obstat, quo minus una cum corpore ex præexistente aliqua materia oriatur citra productionem ex nihilo (§. 542. *Ontol.*), seu creationem (§. 698). Sane Materialistis debetur

hypo-

hypothesis de ortu animæ a parentibus per generationem. Hinc inter Ecclesiæ primitivæ Patres *Tertullianus*, quem Materialistam fuisse constat, hanc animæ originem defendit. Rationem hanc reddit ipse *Augustinus* epist. 109. Tom. 2. Oper. pag. 535. edit. anni 1700. Cum enim sententiam *Tertulliani* & sequacium recensuisset, in hæc tandem verba erumpit: *Tertullianum* hoc somniasse (quod scilicet animæ ex corpulentis seminibus oriantur) mirandum non est, qui etiam ipsum creatorem Deum non esse nisi corpus opinatur. Sunt equidem qui *Tertullianum* ab errore Materialistarum liberaturi contendunt, ipsum per corpus substantiam intellexisse: enimvero hæc detorta explicatio *Hieronymi* & *Augustini* testimoniis parum consentit, nec hypothesi de animæ origine convenit. Discimus hinc potius in Ecclesia primitiva ob hypotheses philosophicas nemini vexas fuisse creatas, quamdiu veritates revelatas non rejecit vel in errores deformavit.

§. 702.

Traduciani quinam dicantur.

Generatio animæ a parentibus facta seu ejus ex corpulentis seminibus ortus dicitur *Propagatio animæ per traducem*. Et qui propagationem animæ per traducem defendunt, vocantur *Traduciani*.

Propagatio hæc animæ per traducem fieri dicitur a *Tertulliano* & sequacibus, quia ab anima materiali parentum quid decerpitur, cum seminibus utero infundendum, ex quo anima oritur, quemadmodum surculus ex arbore decerptus & stirpi minori insertus in arborem excrescit illi similem.

§. 703.

Propagatio animæ per traducem rejicitur.

Quoniam anima a parentibus una cum corpore generari nequit (§. 700); *ejus per traducem propagatio impossibilis* (§. 702).

Nimirum qui falsam Materialistarum hypothesin rejicit (§. 50), propagationem animæ per traducem naturæ animæ repugnare agnoscere tenetur (§. 700). Unde mirum non est, quod *Augustinus*, utut acerrimus peccati originalis contra *Pelagi-*

lagium defensor, animæ propagationem per traducem rejecerit, quamvis propagationi peccati originalis faventem: agnovit enim hypothesin hanc ad Materialismum natales suos referre, & naturæ animæ spirituali esse adversam. Quod vero non defuerint, qui, cum essent hostes Materialistarum & spiritualitatem animæ defenderent, Traducianorum tamen castra secuti sunt, non alia de causa factum, quam quod veritatum inter se nexum insuper habentes sententias contradictorias elegerint: id quod in aliis creberrime accidit.

§. 704.

Animæ præexistunt in corpusculis organicis præexistentibus, ex quibus fœtus in utero formatur. Hodie pro certo atque explorato habetur, fœtum in utero materno non generari ex massa seminis rudi atque indigesta, sed ex corpusculo organico præexistente, sive organicum istud corpusculum sit animalculum spermaticum, sive quodcunque aliud rudimentum fœtus: quod in Physicis accuratius discutiendum nobis hic perinde est. Enimvero quoniam generatio non admittitur nisi ex præexistente organico, quia vi corporum ex massa rudi & indigesta, quam chaos dicimus, organicum quid formari concipi nequit; corpuscula præexistentia organica aut necessario existunt, ita ut impossibile sit materiam existere alia forma (quæ est atheorum impia hypothesis), aut in primo rerum ortu creata fuere (quod in Theologia naturali evincemus). Jam animæ tanquam substantiæ simplices (§.48) itidem aut necessario existunt (*§.689. Ontol.*), aut, si oriantur, per creationem oriri debent (§.698): quod posterius veritati consentaneum in Theologia naturali demonstratur. Quamobrem sive animas & corpuscula organica, quæ fœtuum rudimenta continent, necessario existere fingas; sive utramque substantiam a Deo creatam esse in prima rerum creatione ponas; evidens est animas humanas præexistere debere in corpusculis organicis, ex quibus fœtus in utero formatur.

Præexistentia animarum.

Antequam in Theologia naturali evicerimus, animas a Deo ex nihilo fuisse productas; de earum ortu certi quid definire non datur. Quoniam vero in demonstranda immortalitate animæ nobis perinde est, sive animam a Deo creatam, sive eam ex necessitate naturæ suæ existere ponas; quænam harum sententiarum vera sit non modo methodi gratia hic in dubio relinquimus, verum etiam ea de causa, ne immortalitatem animæ in dubium vocare possit atheus, sed eam stante impiæ doctrinæ fundamento admittere teneatur: id quod inprimis usui est, ubi quis in atheismum fertur opinione securitatis a pœnis ob scelera & flagitia post hanc vitam juxta scripturæ sacræ effata infligendis. Ceterum quod hic supponimus, si animæ prodeunt per creationem, eas in prima statim rerum origine creatas esse, & de corpusculis quoque stamina fœtus continentibus sumimus, ex principiis Theologiæ naturalis tanto tutius supponi potest, quanto certius est creationem animarum admittere non posse vi assensus, quem rationibus extorquemus, nisi eum, qui principia Theologiæ naturalis perspecta habet. Ibidem vero ostendemus generaliter, quæ a Deo creata sunt, ea in prima rerum creatione fuisse producta: quæ & communis Theologorum scripturæ sacræ conformis sententia est.

§. 705.

Quomodo anima in fœtum immittatur.

Quoniam corpuscula illa organica, quæ rudimenta fœtus continent, vel cum semine maris, vel cum ovulo fœminæ in uterum deferuntur, cum constet conceptionem fœtus non aliunde quam ab immissione seminis maris & delatione ovuli in uterum pendere; *animas cum corpusculis organicis, quæ fœtus rudimenta continent, in uterum matris deferri patet.*

Quodsi objicias hoc modo dici posse, quod anima una cum corpore a parentibus generetur; ad differentiam, quæ inter transformationem corpusculi organici atque animæ eidem inexistentis intercedit non attendis. Etenim transformatio animæ, de qua mox plura dicemus, ipsa naturæ ipsius vi consequitur, anima parentum nihil prorsus ad eam conferente: sed transformatio corpusculi præexistentis organici, ut pro-

prodeat corpus humanum, pendet non uno modo a matre, quemadmodum in Physicis docebimus. Recolenda hic sunt, quæ, de impossibilitate entis simplicis ex simplici per transformationem diximus alibi (§. 688. *Ontol.*). Præexistentiam animarum & philosophi antiqui, & inter Patres Ecclesiæ *Origenes* aliæque ecclesiasticæ personæ asseruerunt; sed diversos errores sive theologicos, sive philosophicos hypothesi suæ miscentes. Quamobrem qui sibi metuunt, ne periculosi quid subsit dogmati de præexistentia animarum, propterea quod ab antiquis Ecclesiæ Doctoribus impugnata fuerit; vel præexistentiæ animarum tribuunt, quod errori admixto tribuendum fuerat, vel hominum credulitati obnoxiam habent fidem. Non video quid inde sequatur, quod vel naturali, vel revelatæ religioni, vel virtuti sit adversum, si in prima statim rerum creatione animas a Deo ex nihilo productas affirmes una cum staminibus fœtus. Si difficultatem moveat propagatio peccati originalis, ea non a præexistentia, sed a creatione pendet. Sive enim sumas animas tum demum creari, ubi corpus vivere incipit in utero, eidemque infundi, sive admittas eas in prima statim creatione conditas & staminibus fœtus unitas esse; eadem urgebitur difficultas, quamvis non pari successu. In casu nimirum posteriori facilius eam removere licet, quam in priori, quemadmodum ex principiis Theologiæ naturalis de permissione mali liquet. Verum est animas esse substantias simplices, easque a Deo fuisse creatas: & scripturæ sacræ convenit tum creatio, tum quod facta sit in prima rerum origine. Etenim ab angelis tanquam spiritibus, adeoque substantiis simplicibus (§. 658), removet potentiam generandi, quæ adeo neganda quoque est ex ipsius mente de animabus, & ideo animarum Deo tribuenda creatio. Jam vero Deus die septimo a creando cessasse legitur, unde Theologi recte colligunt, quod hodie nil amplius creet, seu ex nihilo producat. Scripturæ igitur convenit creatio animarum in prima statim creatione a Deo facta. Non absimili prorsus modo idem evincitur de primis staminibus fœtuum.

§. 706.

In quali statu anima praexistat.

Dum anima in corpusculo organico praeexistente, quod foetus rudimenta continet, aut, si ita videtur, in animalculo spermatico praeexistit, in statu perceptionum confusarum est. Si negas; sit ea in statu perceptionum distinctarum. Per legem imaginationis anima producit perceptiones praeteritas cum praesentibus partialem quandam communem habentes, attentione in communem directa (§. 225). Quodsi ergo anima, antequam corpori huic unita, praeextitit in statu perceptionum distinctarum; fieri haud quaquam poterit, quin interdum in teneri praesertim aetate, perceptiones praeteritae reproducantur & memoria nos certos reddat, quod illas jam habuerimus, antequam corpori huic uniremur (§. 175. *Psych. empir.*), consequenter ut status praeexistentiae meminerimus (§. 705. *Ontol.* & §. 226. *Psychol. empir.*). Enimvero nemo unquam mortalium tale quid observavit, sed in confesso potius est penes omnes, nos status praeexistentiae neutiquam recordari, immo ne quidem recordari status, quem in utero experti sumus, aut dum in cunis vagivimus. Supponi adeo nequit, animam in staminibus foetus seu animalculo spermatico praeexistentem fuisse in statu perceptionum distinctarum. Necesse igitur est, quod fuerit in statu perceptionum confusarum.

Vim hujus argumenti rectius percipit, qui perpendit animam nunc recordari statuum praeteritorum, quia est in statu perceptionum distinctarum & ad perceptiones distinctas animum advertit. Quamobrem ubi cessat recordatio, ibi quoque cessare debet recordationis ratio, propterea quod posita ratione sufficiente ponatur etiam id, quod propter eam potius est quam non est (§. 118. *Ontol.*). Si quis vero principia psychologica nondum familiaria experitur, quin iisdem ad assensum trahatur fieri nequit. Obtinet hoc in omni casu alio, hic tamen in specie inculcandum erat, quod magni momenti sit principium praesens.

§. 707.

Quoniam anima est in statu perceptionum confusarum seu obscurarum, si perceptiones partiales obscuræ sunt (§. 47. *Psychol. empir.*), consequenter etiam totalis obscura est (§. 46. *Pychol. empir.*); *Quamdiu anima in animalculis spermaticis seu rudimentis fœtus præexistit*, hoc est, si brevius loqui ames, *in statu præexistentiæ, perceptiones nonnisi obscuras habet.* *Quales sint perceptiones animæ in statu præexistentiæ.*

Equidem non nego fieri posse, ut perceptionibus obscuris admixtum sit aliquid claritatis; sed id adeo exiguum esse debet, ut ideo perceptiones ex numero obscurarum eximi & in numerum clararum referri minime mereantur. Patebunt hæc ex sequentibus, ubi ostendemus qualem anima in percipiendo typum sequi debeat in statu præexistentiæ. Ceterum in Physicis demum definiemus, num status præexistentiæ sit in animalculis spermaticis, an in organicis aliis corpusculis, quæ fœtus rudimenta continent. In præsente nobis perinde est, quodcunque horum supponas, modo agnoscas formationem fœtus in utero non fieri nisi ex præexistente organico.

§. 708.

Si perceptiones partiales singulæ obscuræ sunt *anima* sibi rerum perceptarum atque sui conscia esse nequit (§. 16). *In statu* igitur *præexistentiæ rerum perceptarum atque sui conscia esse nequit*, consequenter *apperceptione caret* (§. 25. *Psychol. empir.*), *itidemque memoria* (§ 174. 175. *Psychol. empir.*). *Cur anima apperceptione careat & memoria.*

Atque jam satis patet, quænam differentia intercedat inter statum animæ præsentem & statum præexistentiæ, quorum statuum intermedius quasi est, dum infans ex utero in lucem primum editur. Etenim tum tanta est perceptionum partialium claritas, quæ ad statum perceptionum distinctarum sufficit (§. 44. 48. *Psychol. empir.*); sed cum anima attentioni nondum adsueta, qua quippe caruit in statu præexistentiæ (§. 237. *Psychol. empir.* & §. 707. *Psychol. ration.*), plurimum adhuc

cum statu præexistentiæ commune habet, quatenus sigillatim perceptibilia actu mentis reflexo nondum distinguit.

§. 709.

Cur usu intellectus & rationis destituatur.

In statu præexistentiæ anima caret operationibus intellectus & usu rationis. In statu enim præexistentiæ perceptiones nonnisi obscuras habet (§. 707). Intellectus vero cum sit facultas res distincte repræsentandi (§. 275. *Psychol. empir.*), quemadmodum singulæ quoque ipsius operationes clarissime loquuntur (§. 330. 343. & seqq. §. 354. & seqq. *Psych. empir.*); in statu præexistentiæ operationibus intellectus locus non est. *Quod erat unum.*

Constat jam porro usum rationis supponere omnes intellectus operationes (§. 456), consequenter nullum esse posse rationis usum, ubi nullus locus est operationibus intellectus. Quamobrem cum in statu præexistentiæ nullus sit locus operationibus intellectus (*per num.* 1); nec ullus locus esse potest usui rationis, adeoque anima in statu præexistentiæ usu rationis caret. *Quod erat alterum.*

Patet idem a posteriori. Etenim dum infantes nascuntur, nulla sese produnt indicia usus alicujus rationis, immo ne quidem operationum intellectus. Unde colligitur animam operationibus intellectus nondum esse adsuetam, nec ullum adhuc fecisse rationis usum. Palam igitur est in statu præexistentiæ eam caruisse operationibus intellectus ac usu rationis.

Mirum videri haud quaquam debet, quod de statu præexistentiæ animæ in propositione præsente enunciatur. Etenim si homo inter ursos educatur & omnem suam vitam cum iis transigit in sylvis; & intellectus caret operationibus, & usu rationis destituitur, utut ad eum statum pervenire possit, quo & intellectu, & ratione utatur (§. 461).

§. 710.

Mutatio animæ accidens in

Dum fœtus in utero formatur, anima e statu perceptionum confusarum in statum distinctarum transfertur. Antequam

quam enim fœtus in utero formatur anima in ſtaminibus præ-*formatione* exiſtit ſeu in corpuſculo organico præexiſtente, ex quo ille for-*fœtus.* matur (§. 704), adeoque in ſtatu perceptionum confuſarum eſt (§. 706). Enimvero conſtat hominem in lucem editum ſibi conſcium esſe ſuarum perceptionum, aut, ſi mavis, ſui rerumque perceptarum. Fœtus igitur, ubi perfecte formatus in lucem editur, eſt in ſtatu perceptionum diſtinctarum (§. 13). Evidens adeo eſt, dum fœtus in utero formatur, animam e ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum transferri.

Si præexiſtentiam animæ ſupponas, ejus ex ſtatu perceptionum confuſarum ſeu obſcurarum in ſtatum diſtinctarum translatio evidens eſt, ut nihil circa eandem dubii ſuperesſe posſit. Enimvero majoris momenti videtur quæſtio, quomodo translatio iſta fiat, ne ad potentiam Dei infinitam recurrendum ſit, ſicque præexiſtentia animæ prorſus inutilis evadat; cum non appareat, cur Deus animam immutare potius debeat, quam de novo producere. Necesſe igitur eſt, ut propoſitionem ſequentem præſenti ſubjungamus.

§. 711.

Translatio animæ e ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum naturalis atque ſucceſsiva eſt. Aut enim *Quomodo contingat.* per esſentiam animæ posſibile eſt, ut ex ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum perveniat, aut non. Ponamus per esſentiam ejus fieri non posſe, ut ex ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum perveniat. Quoniam per esſentiales determinationes non intelligitur, cur hoc fieri posſit; nulla in esſentia continetur ratio, cur fieri posſit ut ex ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum perveniat (§. 56. *Ontol.*). Necesſe igitur eſt ut determinationes esſentiales, quas habet in ſtatu præexiſtentiæ, mutentur in alias, conſequenter ut anima præexiſtens annihiletur & ejus loco alia producatur: quod cum ſit abſurdum, ponendum utique

que est per essentiam animæ possibile esse, ut in statum perceptionum distinctarum ex statu confusarum perveniat. Quoniam vero omnes animæ actiones (§. 60) & quicquid per facultates ipsius possibile est eadem vi actuantur (§. 55); unica illa, quæ animæ est (§. 57), vi, in qua & essentia (§. 66) & natura animæ consistit (§. 67), e statu perceptionum confusarum in statum distinctarum transfertur. Cum adeo per vim istam animæ intelligi possit (sit ita, quod nos idem nondum satis distincte explicare valeamus), cur anima e statu perceptionum confusarum in statum distinctarum pervenire possit, & actu perveniat; ratio sufficiens translationis in statum perceptionum distinctarum e statu confusarum in eadem continetur (§. 56. *Ontol.*). Translatio igitur hæc animæ naturalis est (§. 69). *Quod erat unum.*

Constat vero infantem recens natum etsi sit in statu perceptionum distinctarum, plurimum tamen confusioni adhuc obnoxium esse atque ex ea demum successive sese extricare & ad usum intellectus atque rationis pervenire. Quamobrem facile intelligitur, quemadmodum corpus ex staminibus in utero matris successive formatur, ita quoque animam successive e statu perceptionum confusarum in statum distinctarum transferri. *Quod erat alterum.*

Prior propositionis pars clarior evadet per principia Theologiæ naturalis; posterior ex sequentibus, in quibus status animæ præexistentis clarius explicabitur.

§. 712.

Dispositio naturalis in statu præexistentiæ ad claras perceptiones.

Animæ humanæ in statu præexistentiæ insunt dispositiones naturales ad perceptiones claras atque distinctas. Etenim in statu præexistentiæ perceptiones nonnisi obscuras habet (§. 706), consequenter quamdiu in corpusculo organico præexistit, ex quo aliquando corpus ipsius formari debet in utero, deficit

poten-

potentia clare ac diſtincte aliquid percipiendi (§. 704. *Pſychol. rat.* & §. 31. 32. 38. *Pſych. empir.*). Enimvero dum fœtus in utero formatur, e ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum transfertur (§. 710), adeoque tum posſibile eſt per esſentiam & naturam animæ, ut clare & diſtincte quid percipiat, ſine ulla prævia mutatione intrinſeca, conſequenter animæ jam ineſt potentia clare ac diſtincte quidpiam percipiendi (§. 716. *Ontol.*). Posſibile igitur eſt in ſtatu præexiſtentiæ ut potentiam clare ac diſtincte quid percipiendi acquirat anima (§. 170. *Ontol.*). Atque hoc modo patet inesſe animæ in ſtatu præexiſtentiæ diſpoſitionem ad claras & diſtinctas perceptiones. *Quod erat primum.*

Quoniam vero translatio animæ ex ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum naturalis eſt (§. 711), diſpoſitio etiam ad clare ac diſtincte quid percipiendum, quæ datur in ſtatu præexiſtentiæ (*vi num.* 1), natura ineſt animæ. Eſt igitur naturalis (§. 426. *Pſychol. empir.*). *Quod erat ſecundum.*

Hinc corruit objectio, quaſi anima humana prodeat ex ſubſtantia ſimplici inferioris gradus, & eadem facilitate anima alicujus bruti fieri poterat, quæ nunc ſit anima humana. Qui enim ita ratiocinantur, non ſatis intelligunt, quid ſibi velit principium rationis ſufficientis, quod non admittit mutationes in ente aliquo niſi per determinationes ipſi intrinſecas explicabiles. Etſi cum *Leibnitio* ſumas, quod noſtrum non facimus, monades, quæ ſunt corporum elementa, esſe in ſtatu perceptionum confuſarum; non tamen ideo in hypotheſi ipſius animæ ex elemento aliquo corporum prodire dicendæ ſunt per trasformationem, utut hoc modo diſtincte explicari posſet eductio animæ, tanquam formæ ſubſtantialis hominis, e potentia materiæ, propterea quod monades iſtæ carere debent diſpoſitionibus naturalibus ad clare ac diſtincte quid percipiendum, quibus indutæ ſunt animæ humanæ in ſtatu præexiſtentiæ. Valet hic, quod veteribus dictum: non ex quovis trunco fit Mercurius.

§. 713.

Quomodo potentia clare quid percipiendi acquiratur.

Anima continua perceptionum obscurarum evolutione, diminuto succesſive obſcuritatis gradu, tandem ad claras pervenit. Quoniam menti non acquiritur, quod eidem nondum inexiſtit, niſi iteratis ſæpius actibus ſpecie vel genere iisdem (§. 425), nec potentia clare ac diſtincte quid percipiendi acquiri poteſt, niſi iteratis actibus obſcure quid percipiendi, quæ cadunt in animam in ſtatu præexiſtentiæ (§. 706), quatenus ſcilicet jam claritatis quidpiam, utut admodum exiguæ, obſcuris perceptionibus ineſt (§. 313. *Pſychol. empir.*). Quamobrem cum animæ inſit diſpoſitio clare ac diſtincte quid percipiendi in ſtatu præexiſtentiæ (§. 712), adeoque potentiam ipſam acquirit (§. 426. *Pſychol. empir.*), dum e ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum transfertur (§. 710); necesſe eſt ut continua perceptionum evolutione tandem reſultent perceptiones claræ, obſcuritate ſucceſſive imminuta.

Modus hic perveniendi a diſpoſitionibus naturalibus ad potentiam, ſeu, ſi ſtylo ſcholis magis recepto loqui ames, a potentia ad remotam in aliis, quæ ab anima acquiruntur adeo evidens eſt, ut abſonum foret ſibi perſuadere quaſi hic fingantur a natura animæ aliena. Sane non aliter pervenitur ad habitus intellectus, quibus promptus efficitur operationum intellectus uſus. Neque vero mirum videri debet, quod evolutione perceptionum obſcurarum prodire tandem posſint claræ. Dantur enim diverſi obſcuritatis gradus, qui ſi ſucceſſive diminuantur, continuo propius propiusque acceditur ad claritatem & claritas primum illuceſcens & ſucceſſive nova incrementa capiens in plenam tandem lucem erumpit. Qui ſatis perpendit, quæ de involutione idearum earumque evolutione in theoria ſuperiori de anima dicta ſunt, is ſucceſſivas mutationes, quibus anima e ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum transfertur, optime concipiet.

§. 714.

§. 714.

Hinc denuo patet, quod jam ante (§. 711) probavimus, *animam ex statu perceptionum confusarum in statum distinctarum successive transferri.* *Successiva translatio ex statu perceptionum confusarum in statum distinctarum.*

Quales sint istæ successiones, in specie exponere non licet, cum tanta non sit nostra cognitio, ut ad ea penetret, quæ rebus adeo profunde immersa sunt. Probabiliter tamen nonnulla patebunt ex mox dicendis.

§. 715.

Anima in statu præexistentiæ sibi repræsentat hoc universum convenienter mutationibus, quæ in animalculo spermatico vel corpusculo organico stamina fœtus continente contingunt. Etenim anima sibi repræsentat hoc universum pro situ corporis organici in universo, convenienter mutationibus, quæ in organis sensoriis contingunt (§. 62) vi essentiæ (§. 66) & naturæ suæ (§. 67). Quamobrem cum corpus organicum, antequam in utero materno formatur aut potius evolvitur, in animalculo spermatico vel in corpusculo organico stamina fœtus continente lateat & sub hac forma præexistat, in eodem vero etiam præexistat anima (§. 704), atque continuam perceptionum successionem in statu præexistentiæ experiatur (§. 706); aliud sane inde colligere non licet, quam animam in statu præexistentiæ sibi repræsentare hoc universum convenienter mutationibus, quæ corpusculo illi organico accidunt, in quo anima præexistit. *Lex perceptionum in statu præexistentiæ.*

Poteramus hanc propositionem sumere tanquam hypothesin, atque ex ea rationem reddere eorum, quæ de statu præexistentiæ animæ in propositionibus anterioribus stabilimus: quod ut appareat, idem apertius docere libet in sequentibus propositionibus.

§. 716.

Ratio cur in statu praeexistentiae perceptiones sint obscurae & nimis confusae.

Si anima in statu praeexistentiae sibi repraesentat hoc universum convenienter mutationibus, quae in corpusculo praeexistente contingunt; perceptiones ejus eam claritatem habere nequeunt, quam nunc habent, nec distinctae esse possunt, quales nunc sunt. Corpusculum istud organicum, ex quo per evolutionis quandam speciem formatur corpus infantis in utero, cum semine maris in uterum defertur, quemadmodum in Physicis ostendemus. Quamobrem cum in semine maris per exquisitissima microscopia non observemus nisi animalcula spermatica; corpusculum praeexistens aut erit animalculum spermaticum, aut aliud corpusculum eodem minus. Enimvero animalcula spermatica tantae exilitatis sunt, quam vix concipere mente, nedum imaginari licet, atque adeo patet, quam exiles esse debeant materiae particulae, quae impressionem quandam in organa istorum animalculorum facere iisque mutationem quandam inducere valent. Et si corpuscula animalculis spermaticis minora sumimus, multo magis idem apparet. Quamobrem cum ipsis deficiant organa, unde pendet claritas (§. 125. 126) & distinctio in percipiendo (§. 127. 129); perceptiones quoque animae in statu praeexistentiae eam claritatem habere nequeunt, qualem nunc habent, nec distinctae esse possunt, quales nunc sunt.

Atque ita patet ratio, cur anima in statu praeexistentiae non habeat nisi perceptiones obscuras, quemadmodum supra ostendimus (§. 707).

§. 717.

Cur transitus animae e statu perceptio-

In eadem hypothesi anima ex statu perceptionum confusarum in statum perceptionum distinctarum naturaliter & successive transire debet, dum foetus in utero formatur. Etenim animae perceptiones conveniunt mutationibus in organis factis

per hypoth. adeoque dum mutantur organa, mutantur & ipſæ: id quod obtinere debet in omni hypotheſi explicandi commercium animæ atque corporis, conſequenter non minus in ſyſtemate influxus phyſici & cauſarum occaſionalium, quam in ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ (§. 553). In ſyſtemate nimirum influxus phyſici vis quædam motrix ex corpore in animam tranſit (§. 568) & animam in intuenda idea univerſi dirigit, ut data claritate percipiantur, quæ in organa ſenſoria agunt (§. 569). Quamobrem cum vis illa motrix alia esſe nequeat, quam quæ motui, in quo ideæ materiales ſenſualibus coëxiſtentes (§. 113) conſiſtunt (§. 112), adhæret (§. 137. *Cosmol.*), hic vero motus pendeat a motu organis impresſo (§. 111); mutatis organis, ut alii imprimantur motus, mutatur quoque vis directrix in animam ex corpore influens, conſequenter etiam percipiendi claritas inde pendens. In ſyſtemate cauſarum occaſionalium Deus in gratiam corporis ita modificat animam, ac ſi corpus in animam influeret (§. 602). Enimvero ſi corpus in animam influit, mutatis organis mutantur perceptiones *per demonſtrata*. Ergo etiam in ſyſtemate cauſarum occaſionalium mutatis organis mutantur perceptiones; Deo ſcilicet animam aliter modificante, quia organis mutatis aliter modificatur corpus. In ſyſtemate denique harmoniæ præſtabilitæ ſeries perceptionum in anima & ſeries motuum in corpore per naturam animæ & corporis conſentiunt (§. 612). Quamobrem ſi organa corporis mutantur, ut anterior ſeries motuum non amplius ſubſiſtere posſit, ſed alia prodeat a priori diverſa; animam quoque intrinſece mutari necesſe eſt, ut alia evadat perceptionum ſeries, quo perpetuus ſeriei utriusque conſenſus conſervetur. Patet adeo in omni ſyſtemate explicandi commercium animæ atque corporis organis corporis mutatis perceptiones quoque mutari. Jam vero organa corporis mutantur, dum in utero materno ſtamina in corpuſculo præexiſtente latentia evol-

numi confuſarum in ſtatum diſtinctarum ſit posſibilis.

evolvuntur & explicantur, hoc eſt, dum fœtus in utero formatur. Ergo etiam animæ vis percipiendi convenienter immutari, conſequenter anima e ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum transire debet. *Quod erat primum.*

Fœtus in utero ſucceſſive formatur, ut adeo organa nonniſi ſucceſſive ſuam conſequantur perfectionem, a quibus perceptiones pendent. Quamobrem cum perceptiones non ante ſint perfecte tales, quam ubi organa fuerint perfecta, ut talis præciſe a tali objecto imprimi poſſit motus (§. 114); vis quoque percipiendi in anima ſucceſſive immutari debet, adeoque tranſitus e ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum ſucceſſivus eſt. *Quod erat ſecundum.*

Denique cum anima in ſtatu præexiſtentiæ ſibi repræſentet hoc univerſum convenienter mutationibus in corpuſculo organico præexiſtente, in quo ipſamet præexiſtit, poſtea vero convenienter mutationibus, quæ in corpore organico in utero materno ex iſto corpuſculo formato obſervantur; in vi autem repræſentativa univerſi convenienter mutationibus in organis quibusdam corporis factis eſſentia animæ conſiſtat (§. 66) atque natura ejusdem (§. 67), quarum illam immutabilem eſſe conſtat (§. 300. *Ontol.*); neceſſe eſt iſtiusmodi mutationem vis perceptivæ per eſſentiam animæ eſſe poſſibilem & per naturam ejus ad actum deduci, qualis accidere debet, dum anima e ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum tranſit. Tranſitus igitur iſte naturalis eſt (§. 69). *Quod erat tertium.*

In ſyſtemate cauſarum occaſionalium Deus in gratiam corporis modificat animam, atque adeo non opus eſt, ut in ipſa anima vis perceptivæ immutatio quædam fiat. Anima enim per ſe indifferens eſt ad quamlibet perceptionem, & tales ipſi ſunt perceptiones, quales Deus in eadem producit (§. 593). Et ſi vel maxime ſyſtema hoc cum theoria ſuperiori in gratiam revocetur, Deus tamen vim animæ dirigere & gradum ejus determinare tenetur in intuenda idea univerſi, ut data clari-

claritate percipiantur, quæ mutationem organis inducunt (§. 598). Denuo igitur non opus est ut ipsa vis perceptiva aliquam subeat mutationem generalem, dum anima ex statu perceptionum confusarum in statum distinctarum transit, mutationibus particularibus, quæ a voluntate Dei unice pendent (§. 593), generalem quandam in vi perceptiva non præsupponentibus. Apparet adeo, ex hypothesi animæ in statu præexistentiæ sibi repræsentantis hoc universum convenienter mutationibus quibusdam, quæ in corpusculo organico contingunt, in quo præexistit, theoriæ superiori de anima & theoriæ Physicorum modernorum de generatione hominis consentiente, rationem reddi eorum sufficientem, quæ de transitu animæ præexistentis ex statu perceptionum confusarum in statum distinctarum ostendimus (§. 710. 711. 714).

§. 718.

Dum anima e statu perceptionum confusarum in statum distinctarum transit; statum pristinum retinet & novus eidem superaccedit. Etenim in statu perceptionum confusarum anima perceptiones partiales nonnisi obscuras habet (§. 47. *Psych. empir.*). In statu perceptionum distinctarum perceptiones partiales claræ sunt (§. 44. 45. *Psych. empir.*), ast non omnes, verum tantummodo immediatæ (§. 196): mediatæ vero obscuræ sunt (§. 201). Quoad perceptiones adeo mediatas statum pristinum retinet anima, quoad immediatas novus eidem supervenit, dum e statu perceptionum confusarum in statum distinctarum transit.

Qualis sit mutatio status perceptionum confusarum in statum distinctarum.

Patet etiam ratio, cur status pristinus in totum non mutetur. Etenim cum anima integram ideam universi, quam continuo producit (§. 190), in ipso etiam somno (§. 191), integram simul intueri (§. 194) adeoque clare percipere non possit (§. 193); perceptiones omnes claræ esse nequeunt, quæ erant in statu præexistentiæ obscuræ (§. 707). Quoniam itaque per essentiam suam perceptiones tantummodo claræ sunt, quæ per mutationes in organo tales esse possunt (§. 66. 225); transitus

vero

vero e ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum contingit, dum fœtus in utero formatur (§. 710), conſequenter dum organa, a quibus perceptiones immediatæ pendent, producuntur (§. 690. *Ontol.*); dum anima tranſit e ſtatu perceptionum confuſarum in ſtatum diſtinctarum priſtinus non mutari poteſt in totum, ſed tantummodo quoad immediatas: manet igitur idem quoad mediatas.

Cum in ſomno cesſet uſus organorum ſenſoriorum, a quo perceptiones immediatæ pendent; nullæ quoque animæ ſunt perceptiones claræ, atque adeo ſolus exiſtit ſtatus perceptionum obſcurarum, qualis erat ſtatus præexiſtentiæ: ſit ita quod pro conditione organorum in corpuſculo præexiſtente, aliquid claritatis adfuerit, quod tamen adeo exiguum cenſeri debet, ut ad apperceptionem non ſufficiat.

§. 719.

Quomodo anima ſeſe habeat ad corpus ipſi uniendum.

In ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ anima hæc non potuit uniri, niſi huic corpori per ipſam utriusque ſubſtantiæ esſentiam atque naturam animæ: in ſyſtemate influxus phyſici & cauſarum occaſionalium indifferens eſt ad unionem cum quolibet corpore. Etenim in ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ anima vi ſibi propria producit omnes ſuas perceptiones & appetitiones continua ſerie (§. 613), quæ ſingulæ eodem quo nunc modo conſequerentur, etiamſi corpus non exiſteret (§. 614), & quidem per esſentiam & naturam ipſius (§. 66. 67). Ex adverſo in eodem ſyſtemate vi mechanismi, adeoque esſentiæ corporis (§. 75. 276. *Cosmol.*), ex ideis materialibus ſenſibilium naſcuntur motus volitionibus & appetitionibus animæ reſpondentes citra ullam determinationem extrinſecam immediatam (§. 615), qui eodem quo nunc modo adhuc conſequerentur, etiamſi anima non exiſteret (§. 616). Et quoniam nullum corpus in univerſo alteri ſimile eſt, ſive corpora, quæ inter ſe conferuntur, eodem tempore exiſtant, ſive diverſo (§. 246.

Cosm.

Cosmol.); non datur in toto universo corpus quoddam aliud, præterquam hoc, in quo series motuum per impressiones objectorum externorum in organa sensoria conservari potest, ut singuli continuo consentiant singulis perceptionibus atque appetitionibus & aversionibus animæ eodem prorsus ordine sese invicem consequentes, quo animæ modificationes sese invicem excipiunt (§. 617). Patet igitur non dari præter hoc corpus aliud, per cujus motus possit ratio reddi, cur tales jam sint in hac anima perceptiones, & cujus motus quidam rationem sufficientem habere videantur in volitione animæ, consequenter a quo anima pendere potest in percipiendo, quemadmodum ipsum vicissim ab anima quoad certos motus (§. 851. *Ontol.*). Quamobrem præter hoc non datur corpus aliud, cum quo anima uniri posset (§. 963. *Psychol. empir.*), cumque perceptionum & appetitionum hæc sit series per essentiam atque naturam animæ, hæc series motuum in corpore per essentiam corporis *per demonstrata*; hæc anima cum hoc corpore tantummodo uniri potest per essentiam utriusque substantiæ & naturam animæ. *Quod erat primum.*

In systemate influxus physici aut corpus vi sua ex ipso in animam transeunte (§. 568) producit perceptiones rerum sensibilium in anima (§. 565) & vicissim anima vi sua ex ipsa in corpus transeunte (§. 567) producit motum organorum corporis appetitionibus & aversionibus suis convenientem (§. 565), vel stante theoria superiori vis ex corpore in animam transiens dirigit vim animæ in intuenda idea universi, & gradum ejus determinat, ut data claritate percipiantur, quæ in organa sensoria agunt (§. 569), anima vero dirigit fluidum nerveum ad influendum per nervos motorios in musculos, quibus motus in corpore perficitur (§. 571). Anima igitur hæc jam clare percipit, quia hæc vis corporis in eam transit, alia perinde perceptura, si vis alia ex corpore in eandem transiret, & in corpore vicis-

(*Wolfii Psych. Ration.*). Mm mm sim

ſim hi jam exiſtunt motus, quia hæc vis animæ in ipſum tranſit, aliis in eodem ſecuturis ſi quidem vis alia in ipſum tranſiret. Nil igitur obſtat, quo minus animæ perceptiones producantur ab alio corpore vel anima in intuenda idea univerſi a corpore alio dirigatur, & ipſa vicisſim moveat corpus aliud, cum nec in anima quicquam ſupponatur, a quo pendeat actio corporis, nec in corpore, a quo pendeat actio animæ quoad ſpecificationem. Quamobrem in ſyſtemate influxus phyſici anima per ſe indifferens eſt ad unionem cum quolibet corpore (§. 963. *Pſychol. empir.*). *Quod erat ſecundum.*

In ſyſtemate cauſarum occaſionalium Deus ideas ſenſuales haſce, non alias in anima producit, quia hæ ideæ materiales, non aliæ in cerebro exiſtunt, & hoſce, non alios motus in corpore ſuſcitat, quia hos, nos alios anima appetit ſeu vult (§. 591), vel ſtante theoria ſuperiori Deus dirigit vim animæ & gradum ejus determinat in intuenda idea univerſi, ut ſcilicet, data claritate percipiantur, quæ in organa ſenſoria agunt (§. 598) & ſpirituum animalium in motu jam conſtitutorum directionem immutat, ut influant in nervos motorios ad muſculos tendentes, quibus motus in gratiam animæ perficitur (§. 597). Nihil igitur obſtat, quo minus Deus in gratiam corporis hujus animam quamcunque ita modificet, ut perceptiones ſenſuales reſpondeant ideis materialibus in cerebro, & vicisſim in gratiam cujuscunque animæ in hoc corpore determinet motus ejus appetitionibus conſentientes. Anima igitur quæcunque huic corpori uniri a Deo poteſt (§. 963. *Pychol. empir.*), atque adeo in ſyſtemate cauſarum occaſionalium per ſe indifferens eſt ad unionem cum quolibet corpore. *Quod erat tertium.*

Singulare hoc eſt in ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ, quod unaquæque anima ad unionem cum ſuo corpore per esſentiam atque naturam ſuam deſtinetur, ita ut tot concipiantur

antur animæ possibiles, quot corpora humana ipsis harmonice modificabilia in hac serie rerum existere possunt, & singulis suum sensu propriissimo conveniat corpus, cum nullo modo salva hac rerum serie alterius animæ corpus fieri possit: unde porro consequuntur alia, quæ propositioni præsenti subnectere libet, ut differentia hypothesium intimius perspiciatur.

§. 720.

In quanam serie rerum anima huic corpori uniri potest.

In systemate harmoniæ præstabilitæ anima nonnisi in hac serie rerum uniri huic corpori potest: in systematis reliquis, quemadmodum communiter explicantur, in quacunque serie rerum corpori cuicunque; stante autem theoria superiori de anima in hac tantummodo serie rerum corpori alicui uniri potest. Etenim in systemate harmoniæ præstabilitæ anima nonnisi huic corpori uniri potest (§. 719). Jam vero series motuum per impressionem objectorum externorum in organa sensoria conservatur, ut singuli continuo consentiant singulis perceptionibus atque appetitionibus & aversionibus animæ, eodem prorsus ordine se invicem consequentes, quo animæ modificationes sese invicem excipiunt (§. 617). Quamobrem cum hæc objecta has impressiones in hæc organa sensoria hujus corporis facientia non concipi possint nisi in hac rerum serie (§. 97. & seqq. *Cosmol.*); corpus quoque animæ datæ harmonice modificabile non concipitur nisi in hac rerum serie. Quamobrem patet in systemate harmoniæ præstabilitæ animam hanc huic corpori nonnisi in hac rerum serie uniri posse. *Quod erat primum.*

In systemate influxus physici, quemadmodum vulgo explicatur, vi corporis in animam transeunte, producuntur perceptiones & vi animæ motus desideria ejus explentes (§. 565). Quamobrem motus ab anima producendi prorsus non dependent a corpore, ac serie rerum, in qua existit, & quoad animam perinde est quæcunque vis ex corpore in ipsam transeat, con-

 sequen-

quenter qualiacunque objecta & quascunque impresſiones in corpus faciant. Anima igitur hæc cuicunque corpori in quacunque rerum ſerie uniri poteſt vi ſyſtematis influxus phyſici prouti vulgo intelligitur. *Quod erat ſecundum.*

Similiter in ſyſtemate cauſarum occaſionalium inſuper habita theoria ſuperiori de anima, Deus haſce producit in anima perceptiones, quia hæ ideæ materiales in cerebro exiſtunt, & hos in corpore motus, quia anima hos appetit ſive vult (§. 591). Motus igitur appetitionibus ſeu volitionibus animæ reſpondentes denuo non pendent ullo modo a corpore, ac ſerie rerum, in qua exiſtit; quoad animam vero perinde eſt quæcunque objecta impresſiones in corpus faciant & quascunque faciant. Anima igitur hæc cuicunque corpori in quacunque rerum ſerie uniri poteſt vi ſyſtematis cauſarum occaſionalium, prout vulgo explicatur. *Quod erat tertium.*

Enimvero vi theoriæ ſuperioris anima continuo producit ideam totius univerſi (§. 190), prouti exiſtit (§. 192), idque per esſentiam & naturam ſuam (§. 66. 67), ut adeo ad aliam producendam inepta ſit (§. 300. *Ontol.*). Quamobrem cum in ſyſtemate influxus phyſici anima vi ex corpore in ipſam transeunte (§. 569), in ſyſtemate autem cauſarum occaſionalium a Deo tantummodo dirigatur in intuenda idea univerſi & ad legem ſenſationum obſervandum determinetur (§. 598); anima corpori quidem cuicunque in hac rerum ſerie, at non in alia rerum ſerie uniri poteſt, ſalva theoria ſuperiori de anima. *Quod erat quartum.*

Vi nexus rerum, quem ſuccesſiva inter ſe habent in hoc mundo adſpectabili (§. 55. *Cosmol.*), corpus unumquodque humanum ita pertinet ad hanc rerum ſeriem, ut naturaliter ab ea abesſe nequeat (§. 98. *Cosmol.*). Non tamen ideo in ſyſtematis influxus phyſici & cauſarum occaſionalium communi more intellectis repugnat, ut anima uniatur corpori ad

hanc rerum seriem minime pertinenti, quemadmodum in emendatis cuicunque ad hanc seriem spectanti uniri potest.

§. 721.

In systemate harmoniæ præstabilitæ unio animæ cum corpore habet in essentia & natura utriusque rationem sufficientem; in systematis influxus physici & causarum occasionalium communibus prorsus destituitur ratione; in emendatis ex parte rationem habet, ex parte eadem destituitur. Etenim in systemate harmoniæ præstabilitæ anima hæc per essentiam & naturam suam uniri nequit nisi huic corpori (§. 719), nec eidem uniri potest nisi in hac rerum serie, nequaquam vero in alia (§. 720). Quoniam itaque utrumque per naturam & essentiam animæ & corporis intelligitur; in essentia atque natura animæ atque corporis ratio sufficiens deprehenditur, & cur huic animæ unitum corpus, & cur in hac rerum serie eidem sit unitum (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum circa unionem animæ cum corpore non plures moveri possint quæstiones, quæ actum ipsius concernunt, quam cur huic potius corpori, quam alii unita sit anima, & cur eidem in hac potius rerum serie quam in alia uniri debeat; in systemate harmoniæ præstabilitæ unio animæ cum corpore in essentia atque natura animæ rationem sufficientem habet. *Quod erat primum.* *Non unio animæ cum corpore habeat rationem sufficientem.*

In systematis influxus physici & causarum occasionalium communibus anima hæc in quacunque rerum serie corpori cuicunque uniri potest (§. 720) indifferens ad unionem cum quolibet corpore humano, qualecunque illund tandem fuerit (§. 710). Per essentiam itaque & naturam animæ atque corporis intelligi nequit, cur huic potius corpori, quam alii uniatur, nec cur ipsi potius in hac serie rerum, quam in alia quacunque uniri possit, consequenter in essentia & natura animæ atque corporis nulla prorsus horum rario continetur (§. 56.

 Ontol.

Ontol.). In ſyſtematis itaque influxus phyſici & cauſarum occaſionalium communibus unio animæ cum corpore prorſus deſtituitur ratione ſufficiente. *Quod erat ſecundum.*

Denique in ſyſtematis influxus phyſici & cauſarum occaſionalium emendatis anima per esſentiam & naturam ejus nonniſi corpori cuidam in hac rerum ſerie uniri poteſt (§. 720), indifferens tamen eſt ad unionem cum quolibet corpore (§. 719). Per esſentiam itaque & naturam animæ intelligitur, cur corpori in hac potius rerum ſerie, quam in alia quacunque uniatur; intelligi vero nequit, cur huic potius, quam alteri cuicunque corpori in eadem ſerie exiſtenti unita fuerit, conſequenter in natura & esſentia animæ ratio quidem ſufficiens continetur, cur corpori in hac rerum ſerie unita fuerit, non vero cur huic præciſe, non alteri cuicunque in eadem ſerie exiſtenti unita (§. 56. *Ontol.*). In ſyſtematis adeo influxus phyſici & cauſarum occaſionalium emendatis unio animæ cum corpore in esſentia & natura animæ ex parte aliquam rationem habet, ex parte non habet. *Quod erat tertium.*

Unio in ſyſtemate harmoniæ præſtabilitæ principio rationis ſufficientis conforme, in ſyſtematis influxus phyſici & cauſarum occaſionalium communibus conforme non eſt, in utroque emendato ex parte tantummodo convenit. Quamobrem cum principium rationis ſufficientis ſit fons veritatum contingentium, in quarum numero esſe unionem animæ cum corpore ex Theologia naturali uberius conſtabit; plurimum hinc roboris acquirit ſyſtema harmoniæ præſtabilitæ, ceteris vero plurimum decedit. Conſtabit vero ex eadem Theologia naturali principium rationis ſufficientis non alia de cauſa esſe fontem veritatum contingentium, quam quatenus res a Deo productæ a ſapientia ipſius dependent. Unde etiam unio animæ cum corpore dependens efficitur a ſapientia divina, quatenus esſentiæ & naturæ ſuæ convenienter anima atque corpus uniuntur, & hinc in Teleologia ſapientiam Numinis plurimum illuſtrat.

§. 722.

§. 722.

In systemate harmoniæ præstabilitæ unio animæ & corporis naturalis, in systematis influxus physici & causarum occasionalium prorsus arbitraria, nec ullo sensu naturalis dici potest. In systemate harmoniæ præstabilitatæ unio animæ cum corpore habet in essentia & natura utriusque substantiæ rationem sufficientem (§. 721), cur scilicet anima huic potius corpori, quam alii cuicuncunque, & cur in hac potius rerum serie, quam in alia eidem unita fuerit (§. 719. 720). Quoniam itaque naturale illud dicendum est, quod in natura & essentia rerum rationem sufficientem habet, cur potius sit quam non sit (§. 509. *Cosmol.*); unio animæ cum corpore in systemate harmoniæ præstabilitæ naturalis est. *In quo systemate unio animæ cum corpore naturalis dici possit.*

Enimvero cum in systematis influxus physici & causarum occasionalium communibus nihil prorsus rationis in natura & essentia animæ atque corporis deprehendatur, cur anima huic potius corpori unita sit, quam alteri, & cur in hac potius rerum serie quam in alia eidem uniri potuerit (§. 719. & seqq.), in emendatis vero in essentia tantummodo & natura animæ contineatur ratio cur alicui corpori in hac rerum serie uniri potuerit (§. 720), per se autem pateat, animam semetipsam corpori uniri non potuisse, consequenter in natura & essentia animæ frustra quæri rationem sufficientem ipsius actus, scilicet quomodo effecta fuerit unio; nullo omnino sensu dici potest in systematis istis unionem esse naturalem, & quatenus ratione corpori & animæ intrinseca destituitur, prorsus arbitraria est.

Quando hic de unione sermo est, non quæritur de actu, quo anima corpori juncta, hic enim *unitio* potius dicendus est, quam unio; sed de modo, quo ex corpore & anima fit una substantia composita seu unum suppositum. De unione igitur evincitur, quod naturalis sit; non de unitione, quam esse opus infinitæ potentiæ divinæ in Theologia naturali ostendetur.

§. 723.

§. 723.

Ad unionem animæ cum corpore quid sufficiat.

Ad unionem animæ cum corpore sufficit harmonia naturalis animæ ac corporis coëxistentium. Vi enim harmoniæ animæ ac corporis ratio perceptionum ex iis, quæ in corpore fiunt, ratio autem motuum voluntariorum & spontaneorum ex iis, quæ in anima accidunt reddi potest (§. 539). Quamobrem anima & corpus vi harmoniæ a se invicem dependent (§. 851. *Ontol.*), consequenter unam substantiam compositam seu suppositum hominem constituunt (§. 963. *Psych. empir.*). Quodsi ergo harmonia ista naturalis sit, in essentia atque natura animæ & corporis rationem sufficientem agnoscit (§. 509. *Cosm.*), consequenter quamprimum anima & corpus coëxistunt, harmonia ista actu inter utramque substantiam datur, & quamdiu coëxistunt, eadem quoque constanter & immutabiliter (§. 300. *Ontol.*) subsistit (§. 118. *Ontol.*), & hinc harmonia naturalis animam & corpus efficit unam substantiam compositam seu unum suppositum hominem, quamprimum coëxistunt, & tamdiu manent una substantia composita, quamdiu coëxistunt. Harmonia itaque naturalis animæ ac corporis coëxistentium ad unionem harum substantiarum sufficit.

Qui sibi persuadent, aliquid amplius ad hoc requiri, ut anima & corpus fiant una substantia, quam harmoniam naturalem; quid sit illud amplius dicere haud quaquam valent. Negotium ipsis facessit imaginatio. Observarunt enim partes corporis non uniri sine aliquo vinculo & hinc ad animæ quoque cum corpore unionem vinculo aliquo opus esse intulerunt. Unde vero probatur, animam corpori eodem modo uniri debere, quo corpus corpori unitur, cum constet animam esse substantiam a corpore prorsus diversam (§. 51), ut vel hinc nascatur suspicio modum unionis animæ cum corpore diversum esse debere a modo unionis duorum corporum, atque adeo verendum sit, ne a corporum unione ad unionem animæ cum corpore argumentati in errorem incidamus? Quodsi

Quodsi quis distincta notione explicaverit, quale sit vinculum istud, tum demum disquiri poterit, num eodem sit opus. Si porro instes, harmoniam animæ & corporis naturalem subsistere posse, etiamsi anima sit Romæ, corpus vero Lutetiæ Parisiorum, quemadmodum harmonia inter duo automata subsistit, etiamsi alterum Romæ sit, alterum Lutetiæ Parisiorum (*not.* §. 41. *Cosmol.*); spatium instar entis absoluti & rebus sublatis adhuc superstitis concipis, quod veritati repugnat. (§. 599. *Ontol.*) & quod inprimis notandum est, animam corpori eodem modo præsentem esse sumis, quo corpus corpori præsens est, utut idem probare non possis, & vel diversitas utriusque substantiæ contrarii suspicionem inducat, quemadmodum paulo ante notatum est. Localis ista præsentia, quæ per ideas confusas corporibus tribuitur, in animam non quadrat. Anima alii corpori præsens intelligi nequit, quam isti, a quo in modificationibus suis pendet.

§. 724.

Quoniam in systemate harmoniæ præstabilitæ harmonia animæ & corporis naturalis est, vi cujus fiunt una substantia (§. 722), harmonia autem naturalis animæ ac corporis coëxistentium ad unionem animæ cum corpore sufficit (§. 723); *in systemate harmoniæ præstabilitæ vera datur unio animæ & corporis.* *Qualis animæ cum corpore unio in Harmonia præstabilita.*

Vera unio aliud quid significare non potest, quam quod anima & corpus unum constituant vi ejusdem suppositum Quamobrem cum coëxistentium animæ & corporis harmonia naturalis ad hoc sufficiat, ut anima & corpus sint ac maneant unum suppositum (§. 723); ea omnino vera dicenda erit unio. An vero istiusmodi unionem, etsi essentiis & naturis rerum unitarum maxime convenientem, metaphysicam & eam, quæ inter corpora mediante aliquo vinculo efficitur, vel cum ipso *Leibnitio* physicam dicere malis; mea parum refert. Sit enim cuicunque in denominationibus arbitrariis sua libertas.

§. 725.

Quomodo anima corpori unita in systemate causarum occasionalium.

In systemate causarum occasionalium anima unitur corpori sola voluntate Dei. In hoc enim systemate modificationes harmonicæ animæ atque corporis a nuda Dei voluntate pendent (§. 593). Quamobrem cum propter mutationes harmonicas anima & corpus unum suppositum efficiant (§. 963. *Psychol. empir.*); anima & corpus sunt unum suppositum per nudam Dei voluntatem; adeoque in systemate causarum occasionalium anima unitur corpori sola voluntate Dei.

Hinc Occasionalistæ præter voluntatem Dei aliud vinculum, quo anima corpori jungatur, non agnoscunt, & in hoc consentiunt cum Harmonistis, quod præter harmoniam animæ & corporis coëxistentium ad nnionem re alia non sit opus. A voluntate enim Numinis pendet harmonia & hac perficitur unio.

§. 726.

Quid sit unio physica & vinculum ejus.

In systemate influxus physici unio physica & vinculum ejus sunt termini inanes. Quoniam animam corpori unitam ideo dicimus, quia ex mutua corporis atque animæ a se invicem dependentia intelligimus, corpus ad hanc animam & animam ad hoc corpus pertinere, ac ideo hanc animam nostram animam & hoc corpus nostrum corpus appellamus (§. 963. *Psychol. empir.*); unionis illius physicæ nullam experientia magistra habemus notionem, multo minus vinculi ejusdem notionem aliquam habemus. Si vero notionem unionis confusam, quam a corporum unione abstraximus, ad unionem animæ & corporis transferimus; cum anima a corpore prorsus differat (§. 51), quomodo ad unionem animæ & corporis applicari debeat, non apparet, consequenter perperam unioni animæ & corporis jungitur notio unionis corporum. Quamobrem si hanc quoque notionem missam facias, cum ostendere non possis, eodem

modo

modo animam uniri posse corpori, quo corpus corpori jungitur; nulla termino unionis physicæ amplius respondet notio, adeoque inanis evadit (§. 149. *Log.*). *Quod erat primum.*

Eodem prorsus modo idem ostenditur de vinculo unionis. *Quod erat secundum.*

Sane non alia de causa *Cartesius* unionem physicam animæ & corporis, quam crepant Influxionistæ, & vinculum unionis missam fecit, quam quod deprehenderit terminos hosce, quemadmodum complures alios in Philosophia Aristotelico-Scholastica esse sine mente sonos. Neque enim in philosophiam admittenda esse censuit, nisi distincte seu intelligibili modo explicabilia, si a posteriori non patent. Unio physica Influxionistarum & vinculum unionis hujus nec a priori, nec a posteriori hactenus probari potuit, sed gratis admissa fuit, quemadmodum in aliis quoque contingit. Nemo igitur sanus requiret, ut in philosophiam recipiatur quod quid sit ignoramus, immo num sit probare minime valemus. Sunt subinde qui sibi persuadent, se unionis physicæ habere notionem, quando ex mutationibus harmonicis colligunt, animam & corpus unum facere suppositum, quod hominem appellamus. Sed hi cum in philosophia parum adhuc sint versati, ab errore suo liberari non possunt quam si doceantur. Quodsi non fuerint dociles, cum ignorantibus principia disputandum non est.

§. 727.

Anima in statu præexistentiæ unitur corpusculo organico, ex quo deinceps fœtus in utero formatur. Etenim in corpusculo organico, ex quo fœtus in utero formatur, dum præexistit (§. 704), universum hoc sibi repræsentat convenienter mutationibus, quæ in corpusculo contingunt (§. 715). Quamobrem cum ex his intelligatur, cur hæ ipsi potius sint perceptiones, quam aliæ, ratio perceptionum in corpusculo præexistente, cui inexistit, continetur (§. 56), consequenter ab eo- *Unionis initium.*

 dem

dem anima in percipiendo dependet (§. 851. *Ontol.*). Cum corpusculo igitur, in quo praexistit, unita est (§. 963. *Psych. empir.*).

Qui praeexistentiam animae & corpusculi organici prima foetus stamina continentis perspectam habet, unionem animae cum isto corpusculo in statu praeexistentiae vel tacita analogia inferet, ut eam sine probatione admittere videatur, sit ita quod in se vim quandam occultam experiri videatur, qua ad assensum compellitur: id quod hic notasse in compluribus aliis casibus prodest.

§. 728.

Unde sit unio praesens.

Quoniam anima jam unita est corpusculo, ex quo foetus in utero formatur (§. 727) & cum eodem in uterum matris defertur (§. 705), ibidemque harmonicas cum ipso experiatur mutationes, donec tandem corpore perfecto prodeat status animae eidem conveniens (§. 717); *anima non demum foetui jam perfecto, ut vitam hominis vivere possit, infunditur & unitur, sed unio ante jam coepta in novo corpore continuatur.*

Animam non ante corpori esse praesentem, quam ubi corpus vivere incipit, non alia nititur ratione, quam quod Physici sibi persuaserint foetum in utero formari ex massa inorganica seminis, ut adeo animae non ante sit locus, quam ubi organa corporis humani fuerint perfecta, minime autem agnoverint, generationem foetus in utero non esse nisi evolutionem praeexistentis organici corpusculi utique vivi. Quamobrem cum antiqua illa hypothesis generationis hodie ex Physica sit eliminata; nullo quoque amplius fundamento nititur infusio animae in foetus organis corporis perfectis. Favebat huic hypothesi systema influxus physici communi generationis hypothesi supposita, quippe cui non locus est antequam organa ad sensationem & motum localem apta fuerint perfecta.

§. 729.

Anima incorruptibilis est per essentiam & naturam suam. Anima enim substantia simplex (§. 48), partibus caret (§. 49), adeoque impossibile est ut in partes dissolvatur & hac dissolutione facta existere desinat, consequenter intereat (§. 541. *Ontol.*). Est igitur incorruptibilis (§. 666). Et quoniam simplicitas animæ ad determinationes genericas pertinet (§. 234. 236. *Ontol.*), cum præter animam adhuc aliæ dentur substantiæ simplices, veluti elementa rerum materialium (§. 182 *Cosmol.*) & spiritus anima humana perfectiores (§. 657), adeoque in numero essentialium est (§. 247. *Ontol.*); anima propter simplicitatem suam incorruptibilis *per demonstrata* per essentiam incorruptibilis est. Quamobrem cum in anima essentia & natura sit una eademque vis, quamvis diverso respectu (§. 68); anima quoque per naturam suam incorruptibilis. *Incorruptibilitas animæ.*

Natura nimirum ad actum perducuntur mutationes animæ intrinsecæ, sed nonnisi per essentiam ipsius possibiles (§. 68). Quamobrem cum anima per essentiam suam dissolvi in partes non possit, nec vi animæ insita, in qua natura ejus consistit, in partes dissolvi potest.

§. 730.

Anima cum corpore interire nequit. Corpus enim humanum, quod corruptibile est (§. 667), putrefactione corrumpitur post mortem, quemadmodum quotidie experimur. Enimvero anima per essentiam & naturam suam incorruptibilis est (§. 729). Cum corpore itaque corrumpi adeoque interire nequit (§. 666). *Quod cum corpore non intereat.*

Causæ, quibus corpus corrumpitur, animæ ob simplicitatem suam nocere minime valent; neque ex eo, quod corpus, dum putrefactione corrumpitur, interit, inferre licet animam simul interire.

§. 731.

Interitus corporis animæ repugnat.

Anima eodem modo, quo corpus interit, interire nequit. Anima enim substantia simplex est (§. 48); adeoque eodem modo, quo composita intereunt, interire nequit (§. 668). Quamobrem cum corpus sit ens compositum (§. 119. *Cosmol.*); eo modo, quo corpus interit, interire nequit.

Conforme hoc est doctrinæ Christi, quippe qui animam occidi posse negat, quemadmodum corpus interficitur.

§. 732.

Quomodo anima interire possit.

Anima interire nequit nisi per annihilationem. Anima enim substantia simplex est (§. 48). Quoniam itaque ens simplex aliter interire nequit nisi per annihilationem (§. 698. *Ont.*), nec anima aliter interire potest nisi per annihilationem.

Quamdiu itaque ostendi nequit esse aliquam annihilationis causam & ens annihilandi potentia instructum animam annihilare velle; tamdiu quoque dici nequit eam annihilari.

§. 733.

Mors quid sit.

Mors est status corporis, quo organa ipsius in universum omnia a functionibus suis plenarie cessant.

Corpus enim dicimus mortuum, quando nullius amplius organi functionem in eodem observamus. E. gr. functio cordis in systole & diastole consistit, qua sanguis per venas in ventriculos cordis advectus ex iisdem in arterias propellitur. Quando corpus moritur, cordis systole & diastole plenarie cessat. Similiter pulmonum functio est respiratio. Quando itaque corpus moritur, respiratio cessat. Musculi sunt instrumenta, quibus perficitur motus organorum corporis. Quando igitur corpus moritur, motus omnis in eodem cessat.

§. 734.

Corruptio cur post

Corpus post mortem corruptioni obnoxium. Corpus post mor-

mortem corrumpi, experientia obvia constat, nec quod corrumpatur probatione indiget. Hic vero ostendendum est, ex morte sequi debere corruptionem. Nimirum dum corpus moritur seu vita privatur, omnes omnino omnium organorum functiones cessant (§. 733), atque ideo motu quoque cordis cessante circulatio sanguinis desinit & cum sanguine humores omnes, quibus totum corpus ubivis refertum, stagnant. Constat vero humores stagnantes putrefieri & putrefactione cum mixtum solvatur, non minus fluidorum quam solidorum corpuscula in particulas miscibilium dissolvi: quo facto cum pereant massæ, ex quibus partes corporis organicæ constant; tota corporis compages dissolvitur. Corpus adeo post mortem corruptioni obnoxium (§. 666). *mortem sequatur.*

Equidem non desunt remedia, quibus corpus aliquandiu a putrefactione defenditur; sed hoc non obstat, quo minus corpus mortuum a primo mortis momento sit corruptioni obnoxium.

§. 735.

Quoniam corpus post mortem corruptioni obnoxium (§. 734), cui obnoxium non erat, quamdiu viveret; dum vero corrumpitur interit (§. 666); *mors est status corporis, ex quo sequitur ejusdem interitus.* *Quid ex morte corporis sequatur.*

Differt adeo interitus corporis a morte ejusdem, inter se tamen hæc duo connexa sunt, ita ut posita morte sequatur ejus interitus. Corollarii veritas a posteriori quoque patet: nemo enim est qui nesciat corpora mortua non interire, dum moriuntur, sed dum corrumpuntur, corruptionem vero cum morte initium capere nisi impediatur.

§. 736.

Anima foret mortalis, si exercitium omnium facultatum simul cessaret & exinde annihilatio animæ sequeretur. Corpus enim ideo mortale dicitur, quia aliquando pervenit ad eum statum, *Anima quo sensu mortalis foret.*

ſtatum, in quo organa ipſius in univerſum omnia a functionibus ſuis plenarie ceſſant (§. 733) & ex eo ſtatu corporis totius interitus conſequitur (§. 735). Si igitur anima per analogiam mortalis dicenda, neceſſe eſt ut aliquando ad eum perveniat ſtatum, in quo exercitium omnium facultatum ſimul ceſſat & animæ tandem interitus conſequitur. Enimvero anima interire nequit niſi per annihilationem (§. 732). Ergo in eo ſtatu, quo exercitium omnium facultatum una exſpiraret, animæ tandem annihilatio conſequi deberet.

Notionem mortis conſecuti ſumus ex obſervatione corporis mortui. Quamobrem ſi ad animam, quæ a corpore prorſus differt, applicari debeat, neceſſe eſt ut determinationes notionem mortis corporis ingredientes eam ſubeant mutationem, quam eſſentia animæ exigit. Quemadmodum itaque in corpore organico noſtro varia ſunt organa diverſis functionibus deſtinata, ita animæ inſunt diverſæ facultates, quarum ſingulæ diverſis deſtinantur uſibus. Quamobrem ſi in corpore functiones omnium organorum ſimul ceſſant; in anima ſingularum facultatum exercitium una ceſſare debet. Porro corpus interit per corruptionem, anima vero interire nequit niſi per annihilationem. Quamobrem ſi in corpore vi mortis conſequitur corruptio; vi ejusdem in anima conſequi debet ejusdem annihilatio, ſi quidem mors in animam cadit. Nimirum mors non eſt ipſe interitus, mortale tamen ad interitum diſponit, ut inde naturaliter conſequatur. Notio mortalitatis præmittenda, ut intelligatur, quid ad immortalitatem requiratur. Deceptrix enim notio, qualis eſt mortalitatis animæ in hypotheſi immaterialitatis ſeu ſimplicitatis animæ, ad notionem veram, qualis eſt immortalitatis in eadem hypotheſi manuducit: id quod in aliis quoque caſibus obtinet. Sed manuductio notionis deceptricis ad veram ad Artem inveniendi ſpectat.

§. 737.

Immortalis quo ſenſu.

Immortalis **itaque dicenda eſt anima, quatenus a morte**

cor-

corporis perennans perceptiones & appetitiones ac aversiones, quales jam habet, continuat. Nimirum cum nunc sit in statu perceptionum distinctarum, in eodem statu perseverare debet, & cum sui conscia sit statuumque præteritorum recordata memoriam sui ipsius conservet, a morte quoque corporis status sui præteriti meminisse & eum ad se pertinere sibi conscia esse debet. *Immortalitas* itaque *animæ* est potentia perseverandi a morte corporis in statu perceptionum distinctarum & conservandi memoriam sui. *dicatur anima.*

Equidem vulgo philosophi indestructibilitatem seu incorruptibilitatem animæ cum ejus immortalitate confundunt, atque ideo immortalitatem animæ sibi demonstrasse videntur, ubi evicerint animam esse indestructibilem vel incorruptibilem, seu a morte corporis superesse. Enimvero cum indestructibilitas seu incorruptibilitas non involvat nisi negationem interitus, interitus autem a morte corporis distinguatur (§. 733. 735); immortalitas quoque ab indestructibilitate seu incorruptibilitate distinguenda venit. Quamobrem si analogiam conservare debes, qualis in translatione notionum a corpore desumtarum ad animam observanda est (*not.* §. 736); immortalitas alio sensu explicari nequit, quam quod denotet potentiam perseverandi a morte corporis in statu perceptionum distinctarum & conservandi memoriam sui.

§. 738.

Quoniam anima in statu perceptionum distinctarum perseverare suique memoriam conservare nequit, nisi a morte corporis superstes sit; *si anima immortalis esse debet, necesse est ut post mortem corporis superstes sit nec unquam intereat.* *Immortalitas incorruptibilitatem præsupponit.*

Quemadmodum itaque interitus corporis mortalitatem, ita ex adverso immortalitas animæ indestructibilitatem ejus seu incorruptibilitatem præsupponit.

§. 739.

Quoniam anima immortalis est, quatenus a morte cor- *Quomodo*

immortalitas animæ demonstranda. poris superstes in statu perceptionum distinctarum perseverat & memoriam sui conservat (§. 737. 738); *immortalitatem animæ demonstraturus evincere tenetur, 1. quod anima a morte corporis superstes sit, nec unquam intereat, 2. quod in statu perceptionum distinctarum perseveret & 3. quod memoriam sui conservet, seu vitæ præteritæ memor sibi conscia sit, eam ad se pertinere.*

Novi equidem non deesse aliquos, qui ægre ferunt immortalitatis animæ probationem sic reddi operosiorem ac difficiliorem: enimvero hi sunt, qui, cum unum, quod probandum erat, sibi videantur ostendisse, cetera ad rem spectantia simul probata esse existimant, quasi ea in re necessario connectantur, qui eadem simul memoria comprehendisti. Sit ita te sufficienter probasse, animam a morte corporis esse superstitem: an ideo constat, verius esse quod in statu perceptionum distinctarum perseveret, quam quod in statu perceptionum confusarum seu obscurarum versetur profundo quasi somno immersa, quemadmodum visum est Psychopannychitis. Sit ita te probasse, animam a morte corporis esse superstitem, immo eam perseverare in statu perceptionum distinctarum: an ideo constat, verius esse quod status pristini recordetur & agnoscat se esse eam, quæ in vita corporis hæc vel ista patravit, quam quod eorum, quæ in vita corporis facta sunt, prorsus immemores simus nec recordemur amplius quinam in hac vita fuerimus. Quodsi vero philosophia religionem revelatam adversus Antiscripturarios defendere debet, rationi consentaneum agnoscendum, quod anima in statu perceptionum distinctarum a morte corporis perseveret, suique memoriam conservet tenaciter: quod ut dilucidius constet, sequentem addimus propositionem.

§. 740.

Conformitas notionis immortalitatis cum *Notio immortalitatis, quam dedimus, scripturæ sacræ seu menti Christi conformis.* Quænam Christo fuerit immortalitatis notio, ex narratione de divite epulone Luc. XVI. abunde patet.

patet. Narrat enim ipsum post mortem fuisse sepultum & pervenis- *Scriptura*
se in infernum. Sepultus fuit quoad corpus: in infernum ergo per- *sacra.*
venit quoad animam. Anima igitur, dum cum corpore non moritur, a morte hujus superstes est. Vidit dives in inferno e longinquo Abrahamum & Lazarum in sinu ejus. Cum utrumque agnoverit; evidens est, quod ipsos a se invicem distinxerit. Fuere igitur ipsi perceptiones partiales claræ (§. 32. *Psych. emp.*) & hinc totales distinctæ (§. 44. *Psych. emp.*) atque adeo ipse fuit in statu perceptionum distinctarum (§. 45. *Psychol. empir.*). Denique recordatus est fratrum suorum & vitæ ante actæ. Quamobrem memor fuit status præteriti ante mortem atque agnovit se esse eum, qui ante mortem in illo statu fuerat. Christus itaque immortalitatis animæ hanc habuit notionem, quod anima cum corpore non intereat, sed eidem post mortem superstes sit; 2. quod etiam post mortem anima adhuc habeat notiones partiales claras, totales distinctas, seu quod perseveret in statu perceptionum distinctarum; 3. quod post mortem conservet memoriam sui. Quamobrem cum hæc tria ad notionem immortalitatis requisiverimus (§. 739); notio immortalitatis, quam dedimus, est menti Christi, adeoque scripturæ sacræ conformis.

Ceterum ex eadem narratione Christi constat, homines post hanc vitam fore præmiis ob bene, pœnis ob male facta in hac vita afficiendos: quod ut fieri possit, non sufficit animam esse superstitem, sed necesse est ut etiam in statu perceptionum distinctarum perseveret, quo præmii vel pœnæ sibi sit conscia, & memoriam sui conservet, quo norit sibi ob bene in hac vita facta esse bene, ob male facta male. Atque adeo patet, quam sit necesse ad defendendam religionem christianam adversus Antiscripturarios notionem immortalitatis completam habere & ei convenienter immortalitatem animæ evincere.

§. 741.

Persona quid dicatur.

Persona dicitur ens, quod memoriam sui conservat, hoc est, meminit, se esse idem illud ens quod ante in hoc vel isto fuit statu. Dicitur etiam *Individuum morale*.

Scholastici personam definiunt per suppositum intelligens: suppositum vero per substantiam singularem vivam. Atque adeo ex mente scholasticorum ad notionem personæ requiritur, ut sit substantia, ut sit individuum, ut vita fruatur, ut sit intellectu prædita. Quodsi hæc distincte explices, ut quilibet intelligat, quid tibi velis, & se mutuo determinantia in definitione non cumules, quemadmodum volunt leges methodi; scholasticorum definitio cum nostra in concordiam redit. Ens enim quod sui memoriam habet, judicat se esse idem illud, quod ante in hoc vel isto statu fuit: ens itaque singulare est idemque præditum intellectu (§. 281). Sed ens intellectu præditum vi cognoscitiva gaudet (§. 275. *Psychol. empir.*), atque adeo substantia est (§. 725. 768. *Ontol.*), eaque viva, cum vivum ens dicatur, quatenus habet operationum principium intrinsecum. Vi igitur definitionis nostræ, persona est substantia singularis viva, adeoque suppositum. Est vero etiam intelligens, adeoque persona. Qui sibi metuunt, ne vi definitionis nostræ in Christo admittendæ sint duæ personæ, unionis naturarum in Christo, vi cujus Deus & homo una fiunt persona, & natura humana a divina assumitur in unitatem personæ, vel nullam, vel non satis distinctam habent notionem, quæ sufficit, ut quid sibi velint communibus verbis etiam idiotæ explicare valeant. Ne vero quis circa vocabulum status difficultates nectat, quando in Theologia revelata vocabulum transfertur ad Deum; tenendum est nos vocabula omnia in philosophia definire, prouti creaturis conveniunt, de quibus ea communiter usurpamus. Quando vero ob analogiam quandam, qualem admittit differentia, quæ inter ens finitum & infinitum intercedit, ad Deum transferuntur, quæ a finitudine pendent infinitudini convenienter immutanda sunt: quemadmodum jam alias monuimus, cum de substantia ageremus (*not.* §. 772. *Ontol.*).

§. 742.

Quoniam si anima immortalis est, in eo, quem a morte corporis experitur, statu memoriam sui conservat (§. 737); *anima immortalis post mortem idem individuum morale permanere debet, seu statum personalitatis conservet opus est* (§. 741). *Immortalitas animæ requirit status personalitatis conservationem.*

Nimirum vi incorruptibilitatis anima a morte superstes idem tantummodo manet *individuum physicum*, eadem nempe substantia singularis, quæ fuerat ante, statum suum vi essentiæ ac naturæ suæ continuans. Perseveratio vero in statu perceptionum distinctarum &, quæ in eodem possibilis est, memoria sui demum efficit, ut idem individuum physicum sit etiam idem individuum morale.

§. 743.

Quia homo memoriam sui habet, probe memor se eundem adhuc esse, qui fuerat heri vel pridie in hoc vel isto statu, quod experientia obvia unicuique manifestum; *homo persona est* (§. 741). *Quod homo sit persona.*

Nimirum homo qua persona intelligit, quid sit illud quod vocabulo *ego* indigitatur. Cumque vocabulo hoc utamur tanquam charactere personæ; notionem personæ, quam dedimus, esse communi usui loquendi conformem, vel exinde patet.

§. 744.

Anima a morte corporis superstes est semperque manet. Anima enim per essentiam & naturam suam incorruptibilis (§. 729) & cum corpore interire nequit (§. 730). Quamvis vero interire possit per annihilationem (§. 732), siquidem supponas ens, quod eam annihilandi potentiam habeat (quale esse Deum in Theologia naturali demonstrabitur) & præterea annihilare eam velit; cum tamen ne in corporum quidem interitu quidpiam annihiletur (§. 125. *Cosmol.*), ne probabilis quidem ratio suppeditari potest, cur anima a morte corporis annihilari de- *Animam a morte corporis manere superstitem.*

debeat. Anima igitur a morte corporis ſuperſtes eſt ſemperque manet.

Propoſitio præſens ſcripturæ ſacræ conformis. In philoſophia urgetur potiſſimum contra atheos, qui cum Deum eſſe negent, nullum agnoſcunt ens, cui potentia annihilandi animam convenire poſſit. Quamobrem contra eos ſufficienter probata eſt præſentis propoſitionis veritas, ubi oſtenderis animam per eſſentiam & naturam ſuam eſſe incorruptibilem, nec cum corpore interire poſſe.

§. 745.

Eandem manere in ſtatu perceptionum diſtinctarum.

Anima poſt mortem corporis manet in ſtatu perceptionum diſtinctarum & perceptiones ad majorem claritatis gradum evehuntur. Dum enim corpus moritur, omnia ipſius organa a functionibus ſuis ceſſant (§. 733), adeoque nullæ amplius in organis ſenſoriis contingunt mutationes; conſequenter anima ſibi non amplius hoc univerſum repræſentare poteſt convenienter mutationibus, quæ in organis ſenſoriis contingunt (§. 62). Perceptiones igitur ipſius alio jam modo conſequi debent, quam nunc conſequuntur, quamdiu corpori huic unita eſt. Enimvero ante unionem cum hoc corpore corpuſculo uniebatur organico, ex quo in utero formatum eſt corpus præſens (§. 727), & hujus corpuſculi mutationibus convenienter in percipiendo modificabatur (§. 715). Quoniam itaque dum per evolutionem corpuſculi organici in utero formabatur corpus præſens, unio animæ cum illo corpuſculo tollebatur, & dum corpus præſens moritur unio cum eodem itidem diſſolvitur; mutatio quæ per mortem accidit ſimilis eſt mutationi, quæ per generationem contingit. Jam in mutatione illa magna, quæ per generationem contingit, lex perceptionum ita immutabatur, ut ſtatus priſtinus quoad perceptiones retineretur, & novus eidem ſuperaccederet. Quamobrem cum hinc conſtet, quænam ſit naturæ lex in magnis mutationibus animæ, hinc utique

tique colligi debet, animam a morte corporis ſtatum priſtinum, quem habet retinere & novum eidem ſuperaccedere debere. Eſt autem in hoc corpore in ſtatu perceptionum diſtinctarum (§. 14). Ergo etiam a morte corporis in ſtatu perceptionum diſtinctarum eſſe debet. *Quod erat primum.*

Quoniam itaque anima humana infinito intervallo a ſpiritu perfectisſimo diſtat (§. 656) & perceptionibus noſtris infinita inſunt (§. 186), quæ, cum eorum nobis conſcii non ſimus, clare non percipimus (§. 31. *Pſych. empir.*), conſequenter multo majores gradus claritatis posſibiles ſunt, quam qui in unione cum hoc corpore eidem reſpondet; quin poſt mortem corporis perceptiones ipſius ad majorem claritatis gradum evehantur, haud quaquam dubitandum eſt. *Quod erat ſecundum.*

Non eſt quod vereamur, ſi omnibus promiſcue animabus majorem perfectionis gradum tribuamus, id principiis religionis chriſtianæ eſſe adverſum, quæ magnam differentiam animarum piarum & improbarum poſt mortem inculcat. Perfectio enim, de qua loquimur, quemadmodum in piis auget voluptatem, ita in impiis tædia & cruciatus intendit.

§. 746.

Anima poſt mortem corporis memoriam ſui conſervat. *An memoriam ſui conſervet.*
Eſt enim poſt mortem corporis in ſtatu perceptionum diſtinctarum (§. 745), & hinc ſibi ſui ipſius conſcia (§. 13). Quamobrem cum per legem imaginationis, aut, ſi mavis, reproductionis perceptionum præteritarum vi ſimilitudinis perceptionis præſentis cum aliqua præterita præterita reproducatur (§. 117. *Pſychol. empir.*) & vi memoriæ nobis conſcii ſimus, quod eam ante habuerimus (§. 173. 175. *Pſych. empir.*), anima vero poſt mortem majorem in percipiendo claritatem conſecuta (§. 745) id, quod perceptio præſens cum aliqua in ſtatu hujus vitæ commune habet, facilius agnoſcere posſit (§. 31. *Pſychol. empir.*); quin

quin anima post mortem corporis memor sit eorum, quæ in hac vita acta sint, & meminerit se in hoc vel isto fuisse statu dubitari nequit. Memoriam igitur sui conservat (§. 281).

Animam post hanc vitam in reproducendis ideis præteritis, quas in hac vita habuit, observare legem imaginationis, ex narratione Christi de divite epulone patet. Etenim videns Lazarum in sinu Abrahami meminit vitæ suæ ante actæ fratrumque suorum. Consentiunt itaque principia nostra cum scriptura sacra &, quæ in ea continetur, doctrina Christi.

§. 747.

Immortalitas animæ adstructa.

Anima immortalis est. Etenim post mortem corporis superstes est semperque manet (§. 744) & in statu perceptionum distinctarum perseverans (§. 745) memoriam sui conservat seu statuum præteritorum memor eos ad se pertinere agnoscit (§. 746). Est igitur immortalis (§. 737).

Atque ita tandem evicimus immortalitatem animæ (§. 739), qualem menti Christi conformem ad veritatem revelatam de statu animæ post hanc vitam defendendum supponi debere supra jam annotavimus (*not.* §. 737).

§. 748.

Nexus status post mortem cum statu hujus vitæ.

Status animæ post mortem cum statu vitæ præsentis connexus est. Status constituitur per mutabilia, quæ rei insunt (§. 705. *Ontol.*), consequenter per modos entis (§. 314. *Ontol.*). Per modos igitur animæ quoque post mortem status determinatur. Quoniam vero anima post mortem superstes est (§. 744), adeoque essentiam in se immutabilem retinere debet (§. 300. *Ontol.*); post mortem quoque vi activa prædita esse debet (§. 66), etsi limitatione, quam nunc habet, variata (§. 745) quippe quam tanquam mutabilem (§. 715) ad essentiam præcise non pertinere apparet (§. 300. *Ontol.*), etsi tamdiu pertinere videatur, quamdiu unio cum corpore subsistit. Et cum in anima vi illa unica (§. 57) omnia actuentur, quæ per facul-

cultates ejusdem in eadem possibilia intelliguntur (§. 55); omnes quoque modi ejus vi ista ad actum perduci debent. Quia tamen positis determinationibus essentialibus & natura animæ, nondum ponuntur & ipsi, cum alias omnes simul eidem inexisterent (§. 118. *Ontol.*); in sola essentia ratio sufficiens non continetur, cur modi ipsi insint. Necesse igitur est, ut modi sequentes rationem sufficientem agnoscant in antecedentibus (§. 160. *Ontol.*), consequenter status sequens in antecedentibus semper rationem sufficientem agnoscit (§. 705. *Ontol.*). Quamobrem cum status post hanc vitam sequatur statum in hac vita; hic quoque in illo rationem sufficientem agnoscere, adeoque cum eodem connexus esse debet (§. 10. *Cosmol.*).

Nexum status post hanc vitam cum statu in vita præsente docet scriptura sacra. Etenim ejus autoritate constat, animabus aliis post hanc vitam bene, aliis male esse. Quodsi quæsiveris, cur illis bene, his male sit, ratio redditur ex statu vitæ præsentis, scilicet ex actionibus in hac vita patratis. Scripturæ igitur autoritate status vitæ futuræ cum statu præsentis connexus est (§. 10. *Cosmol.*). In quonam vero nexus iste consistat, rationis lumine non assequimur. Supplet adeo scriptura rationis defectum, quemadmodum in aliis scitu necessariis.

CAPUT III.

De Animabus Brutorum.

§. 749.

B*ruta habent animas a corpore distinctas.* Bruta enim habent organa sensoria ejusdem prorsus structuræ cum organis sensoriis corporis humani & quæ ideo easdem experiuntur mutationes, quæ in organis sensoriis hominum accidunt, ut adeo ipsis sint species impressæ eædem, quæ homi- *Existentia animarum brutorum.*

nibus (§. 112). Ex organis ſenſoriis externis perinde ac in corpore humano nervi ad cerebrum extenduntur, per quos motum fibrillis ejus impresſum ad cerebrum propagari, eodem modo oſtendi poteſt, quo idem in corpore humano evicimus (§. 111), ut adeo brutis eædem ſint ideæ materiales, quæ hominibus (§. 112). Jam conſtat animam humanam ideo uniri corpori, quod ſibi repræſentet ſenſibilia convenienter mutationibus in organa ſenſoria factis (§. 62), ut ideis materialibus continuo coëxiſtant ſenſuales (§. 113). Quamobrem cum non repugnet, ſenſibilia repræſentari convenienter mutationibus, quæ in organis brutorum contingunt, etiam in organis minus perfectis (§. 715), atque adeo posſibiles ſint ideæ ſenſuales, quæ materialibus ideis brutorum coëxiſtant; naturæ autem ſcrutatoribus abunde perſpectum ſit, eam in omni varietate ſimilitudini ſtudere, & hinc eadem eodem fine fieri in diverſis: argumento ab analogia deſumto recte omnino colligitur, brutis esſe animas.

Carteſiani animadvertentes fieri posſe, ut motus ſpontanei in brutis ſola vi mechanismi corporis conſequantur, exiſtentiam animarum in iisdem negarunt & bruta in meras machinas transformarunt. Enimvero quod argumento ipſorum nulla inſit vis concludendi, ſatis ſuperque intelligitur ex iis, quæ de harmonia præſtabilita in ſuperioribus dicta fuere (§. 615. & ſeqq.). Non negamus in brutis omnia, quæ obſervamus, ſola vi mechanismi conſequi: negamus tamen inde aliqua probabilitatis ſpecie, multo minus certo inferri, nullas brutis esſe animas. Quod brutorum, præſertim perfectiorum, organa eandem habeant ſtructuram, quam habent organa corporis humani, nudo adſpectu agnoſcitur, ſi organa ſenſoria brutorum ac hominum, veluti oculi, cultro anatomico ſubjiciantur: quod nemo niſi in omni anatomia prorſus alienus ac hoſpes ignorat. Ex identitate autem ſtructuræ recte colligi identitatem mutationis ab eodem ſenſibili in organis ſenſoriis brutorum ac hominum productæ ſi quis dubitet,

expe-

experimento facile ejusdem convincitur. Etenim nemo est qui nesciat, modo in experimentando fuerit versatus, in oculis brutorum objectorum visibilium imagines inversas perinde ac in oculo humano delineari. Argumentum ab analogia desumtum etsi in probabilium numero sit, in rebus tamen naturalibus maximum habere pondus, ita ut apodictico plerumque æquipolleat, non ignorant qui vel in sola Astronomia satis sunt versati. Aristotelico-Scholastici animas brutis tribuerunt, propterea quod sibi persuaderent, absque iis actiones brutorum explicari minime posse: quod cum non probaverint, nec brutorum animas existere probarunt. Atque ea de causa factum est, ut *Cartesiani* easdem rejecerint, contrarii probabiliter persuasi: ad istam vero analogiam, qua nos utimur in probanda existentia animarum brutorum, animum non adverterunt.

§. 750.

Bruta perfectiora sunt, quibus quinque sunt organa sensoria: ***imperfectiora*** vero, quibus pauciora. Dantur autem in imperfectioribus plures imperfectionis species. *Differentia inter animalia perfectiora & imperfectiora.*

Ita animalia imperfectiora sunt ostreæ, cochleæ, muscæ, formicæ & insecta alia. Etenim hæc bruta tantum tactu gaudent & qui in nonnullis vocantur oculi, tales non sunt, cum deficiat oculorum structura, quemadmodum dudum observavit *Claudius Perrault* in Mechanica animalium part. 1. cap. 1. Oper. pag. 336. & seqq. Perfectiora sunt animalia quadrupedia, quibus omnes esse sensus nemo ignorat. Iisdem accensendæ sunt aves & proxime ad ea accedunt pisces. Gradu tamen differre sensus tam in perfectioribus, quam imperfectioribus neminem fugit.

§. 751.

Bruta sibi perceptionum suarum conscia sunt. Patet enim, quod sensu distinguant sensibilia, quæ in organa ipsorum agunt. Ipsa sane ostrea tactu discernit vim ad testas divellendas adhibitam. Et de insectis curiosæ admodum colligi possunt ob- *An bruta apperceptione gaudeant.*

ſervationes idem confirmantes. Habent adeo perceptiones partiales claras atque hinc totales diſtinctas (§. 44. *Pſych. empir.*). Cum adeo ſint in ſtatu perceptionum diſtinctarum (§. 45. *Pſychol. empir.*); ſibi perceptionum ſuarum conſcia ſunt (§. 13).

Idem etiam ſic oſtenditur. Brutis perfectioribus eadem ſunt organa ſenſoria, quæ hominibus (§. 750) & conſtat eorundem eandem esſe ſtructuram, quæ in organis corporis humani deprehenditur. Nervi quoque eodem modo ex organis ſenſoriis ad cerebrum propagantur, & cerebrum ejusdem ſtructuræ deprehenditur, quam in humano viſu diſtinguere licet. Nullum igitur eſt dubium, quin ſenſibilia in organa brutorum perfectiorum agentia eandem mutationem iisdem inducant, quam hominum organis inducunt, & motus nervis ſenſoriis impresſi eodem modo ad cerebrum propagentur, quo in hominibus propagari ſolent (§. 111), ut adeo ſpecies impresſæ & ideæ materiales eædem esſe debeant, quæ in hominibus (§. 112), conſequenter dubitandum non eſt, quin eædem quoque ipſis reſpondeant ideæ ſenſuales (§. 114). Enimvero nobis ſunt perceptiones ſenſibilium claræ atque diſtinctæ. Tales igitur quoque esſe debent brutis perfectioribus. Quoniam itaque perceptiones claræ atque diſtinctæ ad hoc ſufficiunt, ut rerum perceptarum ſibi conſcia ſit anima (§. 11); quin bruta quoque perfectiora ſibi rerum perceptarum conſcia ſint, dubitandum non eſt.

De brutis imperfectioribus, quæ unicum tantummodo habere videntur ſenſum, ſcilicet tactum, conſtat, quemadmodum & *Perrault* loc. cit. obſervavit, ea tactu dignoſcere, quæ nos eodem diſtinguere minime valemus, ut actiones ipſorum a ſubtilitate hujus ſenſus pendentes in admirationem rapiant naturæ contemplatores. Necesſe igitur eſt, ideas ſenſuales tactui reſpondentes multo esſe clariores, quam in hominibus.

Enim-

Enimvero cum homo ſibi conſcius ſit tangibilium vi iſtius claritatis, quam ideæ ſuæ ſenſuales habent; non ſine ratione colligitur animalia quoque imperfectiora ſui conſcia esſe debere.

Non verendum eſt, ne ſic brutis tribuantur animæ ſpirituales; neque enim ad ſpiritualitatem ſufficit apperceptio, ſeu ut ſubjectum percipiens perceptionum ſuarum ſibi ſit conſcium (§. 643). Si inſtes ex *Carteſianorum* principiis apperceptionem esſe characterem ſpiritualitatis; objectionem inſuper habemus, cum non autoritate, ſed rationibus moveamur.

§. 752.

Animæ brutorum materiales ſeu corporeæ non ſunt. Animæ enim brutorum ſibi conſciæ ſunt rerum perceptarum (§. 751). Sed corpus cogitare, ſeu ſibi rerum perceptarum conſcium esſe nequit (§. 44), nec ea facultas, quam per ſe non habet, eidem communicari poteſt (§. 46). Animæ igitur brutorum corpora esſe nequeunt, conſequenter nec materiales ſunt (§. 122. 141. *Cosmol.*). *Immaterialitas animæ brutorum.*

Eodem prorſus modo adſtruitur immaterialitas animæ brutorum, quo ſupra immaterialitatem animæ noſtræ evicimus (§. 47). Ceterum novum non eſt animas brutis tribui immateriales: dudum hoc fecere ſcholaſtici, veluti *Scotus*, Doctor ſubtilis.

§. 753.

Animæ brutorum ſunt ſubſtantiæ ſimplices. Anima enim brutorum nec corpus eſt (§. 752), nec aliquod corpori communicatum attributum (§. 46), adeoque nec ens compoſitum eſt, nec enti cuidam compoſito inhæret (§. 119. *Cosmol.*). Omne vero ens vel ſimplex eſt, vel compoſitum (§. 685. *Ontol.*). Animæ igitur brutorum ſunt entia ſimplicia. *Ejusdem ſimplicitas.*

Jam porro perceptiones, quas experiuntur bruta, continuo mutantur, actionibus ſenſibilium in organa continuo mutatis: quod nemo non agnoſcit. Sunt igitur modi animarum

(§.151. *Ontol.*), atque ideo animæ brutorum modificabiles sunt (§. 764. *Ontol.*). Eædem cum corporibus brutorum perdurant: quod denuo nemo non admittere tenetur, qui earum existentiam in dubium minime revocat. Sunt igitur etiam perdurabiles (§. 766. *Ontol.*). Quoniam subjectum perdurabile & modificabile substantia est (§. 768. *Ontol.*); animas brutorum substantias esse patet, easque simplices *per demonstrata*.

Simplicitas animarum brutorum supposita immaterialitate denuo eodem modo evincitur, quo simplicitatem animæ humanæ evicimus (§. 48). Materialistæ, qui animas humanas materiales esse defendunt (§. 35), brutorum quoque animas materiales facere debent, bruta in meras machinas convertentes. Iis adeo adstipulantur *Cartesiani*, qui bruta pro meris machinis habent audaciores Magistro suo, qui subdubitanter ea de re loquitur.

§. 754.

An legem sensationis observet. *Animæ brutorum observant legem sensationum.* Cum enim istiusmodi organa sensoria habeant, qualia sunt hominibus. Supra jam (§. 749) hinc collegimus, quod sibi repræsentent sensibilia in organa ista agentia convenienter mutationibus in his ipsis organis factis. Enimvero lex sensationum hæc est, quam animæ humanæ observare tenentur: si in organo aliquo sensorio ab objecto sensibili quædam producitur mutatio; in mente eidem coëxistit sensatio per illam intelligibili modo explicabilis, seu rationem sufficientem in illa agnoscens, cur jam animæ insit, & cur talis sit (§. 85. *Psych. empir.*). Animæ igitur brutorum legem sensationum observant.

Poterant porro ad animas brutorum transferri, quæ supra de animabus humanis evicimus, scilicet quod vi quadam præditæ sint (§. 53), qua omnes ejus actiones ad actum perducantur (§. 60); quod vis hæc tantummodo unica sit (§. 57) & quidem repræsentativa universi pro situ corporis organici in universo, convenienter mutationibus, quæ in organis contingunt

tingunt (§. 62), quodque in hac vi essentia & natura animarum brutorum consistat (§. 66. 67). Enimvero cum singula eodem modo probentur, quo ea de animabus nostris probata sunt; non opus est ut hisce diutius immoremur. Suffecerit nobis proposuisse principia generalia, quæ in phænomenis specialibus, quæ de brutis observamus, explicandis usui esse possunt.

§. 755.

Brutorum animæ imaginatione & memoria gaudent. Ex actionibus brutorum id colligitur a posteriori. Nemo est qui nesciat, si quis canis baculo aliquoties fuerit percussus, ad conspectum baculi elevati vociferatur & fugit a plagis sibi metuens. Quoniam ideo vociferatur & fugit, quia baculo percussus fuit; necesse est ut idea baculi elevati resuscitet ideam plagarum ac inde orti doloris. Reproducitur adeo idea plagarum ac doloris, quam ante habuit, consequenter anima canis facultate imaginandi gaudet (§. 92. *Psych. empir.*). Similiter nemo non novit, canes dormientes voce & motu corporis sæpius signa somniorum inquietorum edere. Quamobrem cum somnia vi imaginationis producantur (§. 121. *Psychol. empir.*); ex iis quoque recte infertur animam canis facultate imaginandi gaudere. Eodem modo idem ex actionibus aliorum brutorum colligitur. *Bruta num imaginatione & memoria gaudeant.*

Jam quia canis idea plagarum & doloris inde percepti resuscitata vociferatur & fugit, plagas illas sibi repræsentare debet tanquam nunc infligendas & dolorem tanquam nunc inde percipiendum. Quamobrem cum sibi conscius sit perceptionum suarum (§. 751); necesse est ut sibi quoque conscius sit plagarum tanquam sibi antea inflictarum & doloris tanquam inde percepti, cum non alia sit ratio, cur sibi plagas repræsentet tanquam denuo infligendas & dolorem tanquam denuo inde percipiendum. Ideas adeo reproductas recognoscit (§. 173. *Psychol. empir.*), consequenter memoria gaudet (§. 175. *Psych. empir.*).

empir.). Per analogiam idem inferre licet de animabus aliorum brutorum, salva differentia, quam inter facultates diversorum brutorum intercedere debere, diversitas actionum loquitur.

Bruta, saltem perfectiora & quæ ad ea propius accedunt, eandem habent cerebri structuram, quæ hominibus est, quantum sensuum judicio constat. Quamobrem cum per structuram cerebrum humanum contrahat facilitatem reproducendi ideas materiales (§. 241), & in potentia reproductionis imaginatio (§. 227), in facilitate vero memoria materialis consistat (§. 294); brutis cerebrum habentibus imaginatio & memoria materialis tribuenda venit. Enimvero cum bruta habeant animas a corpore distinctas perinde ac homines (§. 749) & vi legis sensationis ideis materialibus in cerebro sensuales in anima respondent (§. 754), quemadmodum in hominibus (§. 113); in nobis autem phantasmata ideis quoque materialibus in cerebro respondent, ut adeo imaginatio materialis non sit sine immateriali in anima (§. 227), nec memoria materialis sine immateriali, quæ animæ inest (§. 294); per analogiam ex memoria & imaginatione materiali in corpore recte colligitur immaterialis in anima, consequenter animas brutorum facultate imaginandi & memoria gaudere tanto minus dubitandum, quanto magis in brutis observantur actiones similes iis, quæ a nobis sine imaginationis & memoriæ vi non eduntur, cum hinc argumentum ab analogia majus robur acquirat.

Philosophi veteres & Scholastici animabus brutorum sine hæsitatione imaginationem & memoriam tribuerunt, quamvis in terminorum significatu non prorsus cum nobis consentiant, reproductionem idearum præteritarum ad memoriam referentes & fingendi, quam diximus, facultatem imaginationis nomine compellantes. Sed cur nobis significatum tantisper immutare libuerit, ex Psychologia empirica abunde constat. Nituntur autem analogia actionum brutorum & humanarum,

narum, quas absque imaginatione & memoria in se dari non posse experiuntur.

§. 756.

Bruta observant legem imaginationis. Omnium clarissime hoc patet, si ad actiones brutorum animum advertimus. Ita in exemplo canis ad conspectum baculi elevati vociferantis & fugientis, quo modo usi sumus ad imaginationis existentiam evincendam, vidimus idea baculi elevati resuscitari ideam plagarum ac doloris, propterea quod baculo ante percussus dolorem percepit. Quoniam itaque vi legis imaginationis perceptione unius eorum, quæ semel percepta fuere, reproducta perceptio quoque ceterorum reproducitur (*§.*117. *Psychol. empir.*); canes observare legem imaginationis patet. Hinc vero per analogiam concluditur, bruta quoque reliqua legem imaginationis observare. *An legem imaginationis observent.*

Idem quoque sic ostenditur. Lex imaginationis rationem mechanicam in structura cerebri habet (*§.*232). Quamobrem cum brutis perfectioribus eadem sit structura cerebri, quæ hominibus; ratio, quæ datur in structura cerebri humani, adesse quoque debet in structura cerebri brutorum perfectiorum, consequenter lex imaginationis quoque poni debet per structuram cerebri brutorum perfectiorum (*§.*118. *Psych. empir.*). Bruta igitur perfectiora legem imaginationis observare palam est. Quodsi ergo in ceteris quoque brutis imaginationis vestigia sese produnt; per analogiam infertur, eadem quoque observare legem imaginationis.

Argumento analogiæ plurimum hac in re tribuendum. Constat enim legibus iisdem regi corpora: quidni ergo & animas? Sane omnia corpora mundi totalia easdem observant leges: omnia corpora in conflictu iisdem subjiciuntur legibus: eædem sunt leges, quibus regitur motus omnium gravium. Sunt leges generales, quibus generatio omnium animalium cum ipsa generatione plantarum constringitur.

§. 757.

An brutis competat appetitus. *Bruta habent appetitum sensitivum & aversationem sensitivam.* Bruta vocem variare solent ad appetitum indigitandum. Ita gallina voce allicit pullos, qualem in aliis casibus non fundit. Peculiari quoque voce utitur, ubi ipsi insidiæ struuntur. Similiter canis latratum variat & vocem tristem eidem miscet cum ejulatu, ubi in conclavi solus relictus exire cupit. Hinc igitur aperte patet brutis esse appetitum. Notum porro est ex superioribus, canem fugere, si elevato baculo eum percutere tentes, ut plagæ evitentur. Habes adeo certum aversionis indicium. Jam bruta habent sensus (§. 754), habent imaginationem (§. 755), habent memoriam (§. *cit.*). Quoniam itaque appetitus sensitivus enascitur ex confusa boni (§. 580. *Psychol. empir.*), aversatio sensitiva ex confusa mali repræsentatione (§. 582. *Psychol. empir.*), ad confusam vero boni & mali repræsentationem sensus & imaginatio cum memoria sufficit, cum distincta repræsentatio ad intellectum pertineat (§. 275. *Psychol. empir.*); bruta appetitum sensitivum & aversationem sensitivam habent.

Idem etiam sic ostenditur. Constat bruta affectibus commoveri, veluti canem invidia & ira, subinde etiam gaudio. Enimvero affectus sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ (§. 603. *Psychol. empir.*). Bruta igitur habent appetitum sensitivum & aversationem sensitivam.

Qui ad actiones brutorum animum advertit, abunde convincitur, ipsis appetitum & aversationem denegari non posse.

§. 758.

An legem appetitus & aversationis observent. *Bruta observant legem appetitus & aversationis.* In exemplo canis ad conspectum baculi elevati fugientis idem palam est. Fugit enim plagas evitaturus ob dolorem, qui inde percipitur, consequenter plagas aversatur, quod eas sibi repræsen-

ſentat tanquam malas (*§. 565. Pſych. empir.*). Similiter conſtat fugere animalia alia quæcunque ob imminens ipſis periculum, quo damnum corpori inferri poteſt, & pſittacum ſibi metuere a plagis non minus, quam canem. Ex adverſo canis eſuriens oſſa projecta adpetit, vel panis fruſtum, quod ipſi porrigitur, & junior appetit res quaſcunque, quas non ſine voluptate dilacerare poteſt. Appetit ergo uterque, quod ſibi repræſentat tanquam bonum (§. 555. *Pſych. empir.*). Et idem patet in brutis aliis.

Brutis pauca ſunt, quæ appetunt. Etenim non appetunt niſi quæ ad vitæ conſervationem & ſpeciei ſuæ propagationem ſpectant, & pauca quædam, quæ ipſis voluptatem creant, cum iſtis plerumque connexa. Natura ipſorum paucis contenta: pauca igitur iisdem appetibilia. Non averſantur niſi quæ in appetendo impedimenta objiciunt & vitæ ac corpori damnum inferunt. Pauca igitur ipſis ſunt averſabilia. Obſervant in iis legem appetitus & averſationis tenaciter & minus ad devia deflectunt quam homines, quibus voluptas ac moleſtia nimium imponunt.

§. 759.

Bruta deſtituuntur vocibus articulatis, quibus tanquam ſignis perceptiones ſuas ſeu res perceptas indigitare valent. Nemo eſt qui hoc neſciat, ut exemplis non ſit opus. Sane bruta, veluti canes, qui conſortio hominum conſtanter utuntur, ſermonis uſum nunquam conſequuntur, etſi organa vocis non ſint inepta ad vocem articulandam, quemadmodum ſermo requirit. Memini ante plures annos in Saxonia fuiſſe canem, qui plura vocabula germanica & gallica bene pronunciare poterat. Et quem fugit pſittacos vocabula haud pauca, immo integras propoſitiones pronunciare poſſe, certo indicio organa vocis ita moveri poſſe, ut eidem articulandæ ſufficiant. Ex adverſo homines inter bruta educati loquelæ non fiunt compotes, quemadmodum probat exemplum ejus, qui inter urſos fuerat educatus (§ 461). Unde colligitur, brutis in more non eſſe poſitum, ut perceptiones ſuas ſignificent alteri.

Bruta ſermone non utuntur.

Annotavimus equidem superius (§. 757), bruta vocem variare solere ad indicandum appetitum. E huc referendum, quod avis fœmella mane expergefecta edat vocem peculiariter modificatam, ut masculum ad se alliciat, qui audita voce statim respondet & in eam plagam tendit, unde vocem fœmellæ ad aures deferri experitur. Sed illa vocis variatio a loquela longo adhuc intervallo distat, etsi quid analogi habeat.

§. 760.

Bruta num universali gaudeant cognitione, num judicent & ratiocinentur.

Bruta destituuntur cognitione universalium judicio & ratiocinio. Si quis admittit harmoniam perpetuam animæ & corporis quoad omnes illius modificationes, qualem de anima humana in theoria superiori evicimus; is veritatem propositionis præsentis inde colliget. Etenim vi illius harmoniæ omnes operationes intellectus, notio, judicium & ratiocinium in cerebro repræsentantur per ideas vocabulorum, aut aliorum signorum æquipollentium (§. 417), in cerebro (§. 416). Enimvero brutis nulla sunt vocabula, quibus ad perceptibilia indigitanda uti possent (§. 759), neque hinc ad horum imitationem alia confingere signa valent. Quoniam itaque nullæ ipsis sunt vocabulorum vel aliorum signorum æquipollentium ideæ materiales; notiones, judicia & ratiocinia in cerebro repræsentari non possunt. Stante igitur harmonia animæ & corporis, nec in anima ipsorum notioni, seu cognitioni universalium, judicio & ratiocinio locus esse potest.

Operationum intellectus absque vocabulis vel aliis signis æquipollentibus in cognitione intuitiva tanta est difficultas, ut nec homo ante sermonis usum in cognitione veritatum universalium quicquam proficiat. Abunde hæc patent per ea, quæ de operationibus singulis intellectus fuse exposuimus in Psychologia empirica integro capite (§. 325. & seqq.). Enimvero bruta destituuntur vocibus articulatis, quibus tanquam signis perceptibilia indigitantur (§ 759). Destituuntur itaque & notionibus, judiciis atque ratiociniis, adeoque universalium veritatum cognitione.

Qui

Qui brutis tribueret veritatum universalium cognitionem absque vocabulorum vel aliorum signorum æquipollentium usu; ipsorum animam animabus humanis multo statueret perfectiorem. Homines enim, quemadmodum jam monuimus, sine vocabulorum subsidio in veritatum universalium cognitione nihil proficiunt, etsi non prorsus impossibile foret, ut aliquos, quamvis leves, facerent progressus. Sermonis usum ubi didicere, tum demum excitatur attentio, qualis ad reflexionem sufficit, sine qua cognitio universalium ne in hominem quidem cadit. Et hac de causa homo inter ursos educatus universalium cognitione destituebatur.

§. 761.

Quoniam nullæ dantur operationes intellectus, præterquam notio, judicium & discursus (§. 52), bruta vero notionibus, judiciis & discursibus seu ratiociniis carent (§. 760), nec in consortio hominum illa consequuntur; *bruta carent intellectu.* *Num careant intellectu.*

Homines inter bruta educati, exemplo ejus, quem inter ursos educatum sæpius jam compellavimus, nullas edunt intellectus operationes; sed ad hominum consortium delati, qui istis operationibus constanter utuntur, easdem mox ipsimet in potestatem suam redigunt. Ratio differentiæ inter homines & bruta hac in parte alia non est, quam quod hominibus quidem, non vero brutis sit intellectus. Homines, quando carent operationibus intellectus, destituuntur usu intellectus; ast bruta iisdem carent, quia intellectum prorsus non habent.

§. 762.

***Animæ brutorum carent ratione seu irrationales sunt.* Animabus enim brutorum deest facultas ratiocinandi (§. 760). Ergo iisdem quoque ratio deest (§. 493. *Psychol. empir.*), consequenter irrationales sunt.** *Irrationalitas animarum brutorum.*

Hinc & bruta dicuntur animalia irrationalia in oppositione ad hominem, quia animal rationale appellatur. Equidem *Rorarius* peculiari Tractatu adstruere conatur animalia bruta sæpe ratione uti melius homine; sed in eo fallitur, quod actiones brutorum rationi conformes ab usu rationis pendeant. Agunt enim quod rationis est per naturam suam, quæ in operando pendet a ratione summa conditoris.

§. 763.

An bruta liberam habeant voluntatem.

Bruta destituuntur voluntate & noluntate libera. Carent enim ratione (§. 762). Quamobrem cum anima humana non sit libera, nisi quia ratione prædita (§. 758); brutorum animæ liberam voluntatem ac noluntatem habere nequeunt.

Idem hoc modo evinci poterat. Bruta carent intellectu (§. 761), adeoque distinctam boni malique cognitionem habere nequeunt (§. 275. *Psych. empir.*). Quamobrem cum voluntas & noluntas distinctam boni & mali cognitionem supponat (§. 880. 881. *Psychol. empir.*); bruta voluntatem & noluntatem habere nequeunt, adeoque nec liberam habent.

§. 764.

An sint spiritus.

Brutorum animæ non sunt spiritus. Carent enim intellectu (§. 761) & voluntate libera (§. 763). Quoniam itaque omnis spiritus intellectu & voluntate libera præditus est (§. 643); brutorum animæ spiritus esse nequeunt.

Quamvis adeo immateriales sint (§. 752) atque in eo cum animabus humanis conveniunt (§. 47); non tamen ideo in societatem animarum humanarum animæ brutorum recipiuntur, cum animæ humanæ spiritus sint (§. 645).

§. 765.

Analogum rationis in brutis.

Bruta habent analogum rationis. E. gr. canis ad conspectum baculi vociferans & fugiens sibi repræsentat plagas antea acceptas & dolorem inde perceptum beneficio imaginationis (§. 92. *Psychol. empir.*) atque memoriæ (§. 175 *Psychol. empir.*), quibus gaudet (§. 755). Plagas itaque denuo sibi repræsentat tanquam accipiendas & dolorem semel inde perceptum tanquam iterum inde percipiendum. Dum adeo fugit plagas evitaturus, actiones suas dirigit per ante facta in casu simili, consequenter casus similes expectat (§. 503. *Psychol. empir.*). Quamobrem cum hæc casuum similium expectatio in dirigendis actionibus rationis vicem gerens sit rationis analogum (§.

506.

506 *Psychol. empir.*); canis analogum rationis habet. Et idem eodem modo ostenditur de aliis brutis atque per analogiam colligitur de omnibus.

Qui ad actiones brutorum animum sedulo advertit, abunde convincetur, eadem circumstantias casus præsentis percipientia beneficio imaginationis atque memoriæ recordari eorum, quæ in eo alias accidunt, & quod eventurum idem sit expectare, ut adeo dubitari non possit expectationem casuum similium esse brutis loco rationis in actionibus dirigendis.

§. 766.

Bruta memoriam sui non habent. Constat hominem inter bruta educatum non recordatum fuisse status pristini, cum inter homines deinde commoraretur (§.761). Multo minus igitur bruta statuum pristinorum recordari possunt, adeoque multo minus sibi conscii esse possunt, se ante in hoc vel isto statu fuisse. Memoriam igitur sui minime habent. *An bruta sui memoriam habeant.*

§. 767.

Quoniam illud demum est persona, quod memoriam sui conservat (§.741); *bruta personæ non sunt.* *An sint personæ.*

Scholastici personam vocant suppositum intelligens. Quamobrem cum bruta careant intellectu (§. 761), juxta ipsorum quoque definitionem personæ non sunt: quod mirum non est, cum definitiones coincidant (*not.* §. 741).

§. 768.

Brutorum animæ non possunt oriri nisi per creationem, nec interire nisi per annihilationem. Sunt enim substantiæ simplices (§.753). Quamobrem cum hæ aliter oriri non possint nisi per creationem (§. 691. *Ontol.* & §. 697. *Psych. rat.*), nec interire nisi per annihilationem (§. 698. *Ontol.*); brutorum quoque animæ non nisi per creationem oriri, per annihilationem interire possunt. *Brutorum animæ quomodo oriri & interire possint.*

§. 769.

Animæ brutorum sunt incorruptibiles, nec cum corpore intereunt, immortales tamen non sunt. Quod sint incorruptibiles, nec *An sint incorruptibi-*

les & immortales. nec cum corpore intereant, eodem prorſus modo probatur, quo ſupra utrumque de anima humana evicimus (§. 729. 730). Enimvero animæ brutorum memoriam ſui non habent in hac vita (§. 766), conſequenter deſtituuntur iis facultatibus, quæ ad hoc requiruntur, ut memoriam ſui habere posſent. Quamobrem nec poſt mortem memoriam ſui conſervare, ſeu meminisſe posſunt, ſe durante hac vita fuisſe in hoc vel iſto ſtatu. Immortales igitur non ſunt (§. 737).

Agnovit *Scotus* cum aliis animas brutorum esſe indeſtructibiles: quod ægre habuit alios, immortalitatem pro privilegio animæ humanæ ſingulari habentes. Sed vanus eſt eorum metus, qui ſibi perſuadent, animas brutorum fore immortales, ſi ſint indeſtructibiles; nec cum corpore intereant. Atque hinc denuo apparet, quantum interſit ut genuinam immortalitatis notionem habeamus.

§. 770.

Cur non plura addantur de animabus brutorum. Plura de animabus brutorum non addimus, cum cetera per ea intelligantur, quæ de anima humana dicta ſunt. Oſtendimus brutis competere ſenſus & legem ſenſationum ab iis obſervari (§. 754); habere eadem imaginationem & memoriam (§. 755) & legem imaginationis tenere (§. 756); esſe ipſis appetitum ſenſitivum & averſationem ſenſitivam (§. 757) & legem appetitus & averſationis cuſtodiri (§. 758). Competunt igitur animabus brutorum facultatates inferiores animæ noſtræ, conſequenter quæ de his tradidimus, ad bruta applicari posſunt. Et hæc ad quaslibet ipſorum actiones, etiam ad habitus, quos prævia inſtitutione hominum acquirunt, explicandum ſufficiunt, quemadmodum tentaturus experietur.

FINIS Pſychologiæ Rationalis.

CON-

CONSPECTUS TOTIUS OPERIS.

FINIS

Conspectus totius operis.

INDEX
RERUM ET VERBORUM.

A.

 spon-

G. *Ge-*

L.

Ser-

FINIS INDICIS.

